

Class

281.2

Book

AP 46 f. 2

General Theological Seminary Library

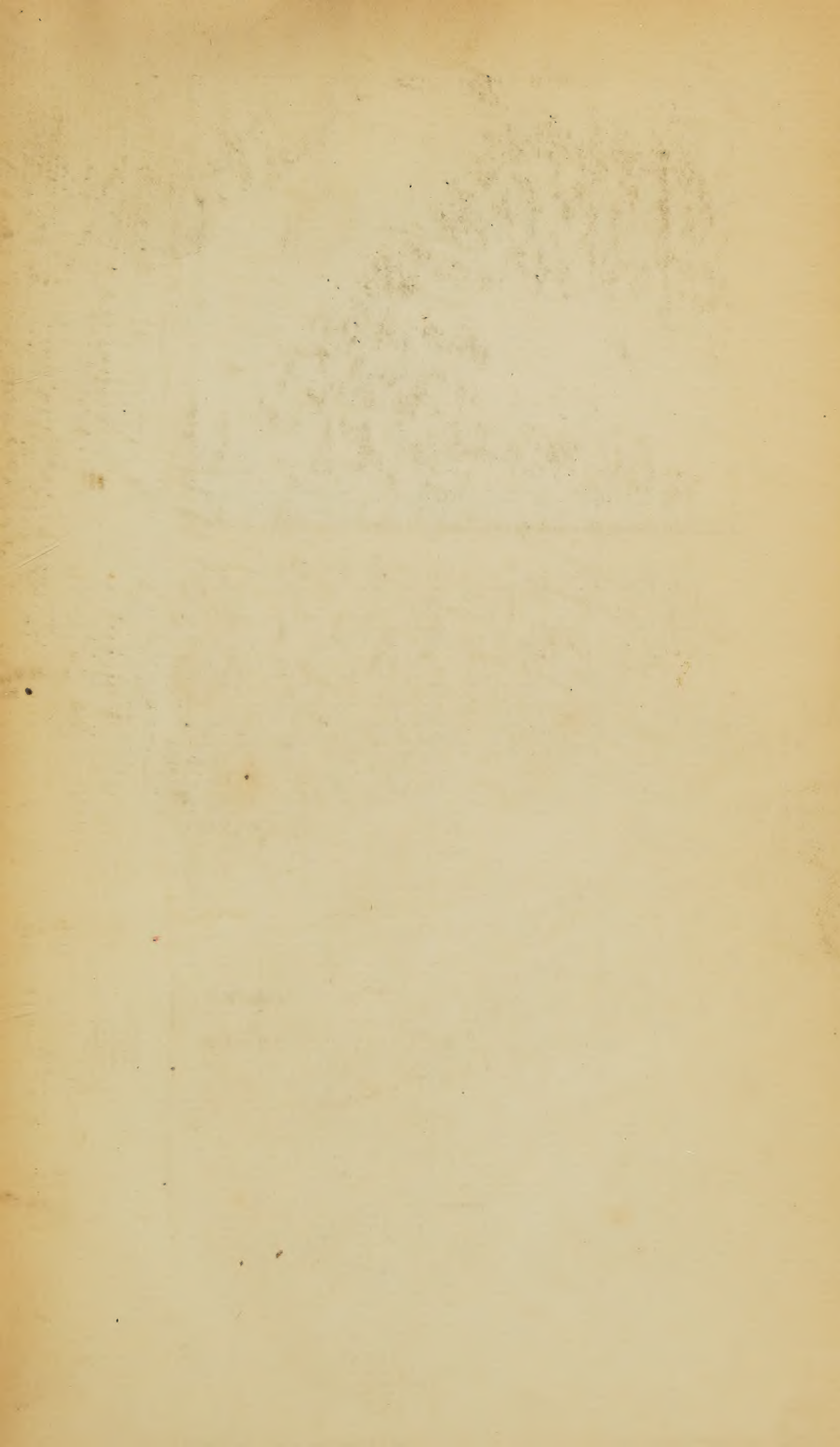
Chelsea Square, New York

V. 1

Purchased from the fund bequeathed to the Seminary by

EUGENE AUGUSTUS HOFFMAN, D. D.

DEAN 1876-1902

PATRES APOSTOLICI

EDIDIT

FRANCISCUS XAVERIUS FUNK

VOLUMEN I

DOCTRINA DUODECIM APOSTOLORUM EPISTULAE BARNABAE
CLEMENTIS ROMANI IGNATHI POLYCARPI HUIUSQUE MARTYRIUM
PAPIAE QUADRATI PRESBYTERORUM APUD IRENAEUM FRAG-
MENTA EPISTULA AD DIOGNETUM PASTOR HERMAE

TUBINGÆ
IN LIBRARIA HENRICI LAÜPP
MDCCCCI

Digitized by the Internet Archive
in 2025

PATRES APOSTOLICI

TEXTUM RECENSUIT
ADNOTATIONIBUS CRITICIS EXEGETICIS HISTORICIS
ILLUSTRAVIT VERSIONEM LATINAM PROLEGOMENA
INDICES ADDIDIT

FRANCISCUS XAVERIUS FUNK

VOLUMEN I

EDITIO II ADAUCTA ET EMENDATA

TUBINGÆ
IN LIBRARIA HENRICI LAUPP
MDCCCCI

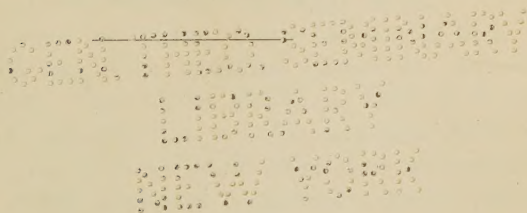
PATRES APOSTOLICI

EDIDIT

FRANCISCUS XAVERIUS FUNK

VOLUMEN I

DOCTRINA DUODECIM APOSTOLORUM EPISTULAE BARNABAE
CLEMENTIS ROMANI IGNATHI POLYCARPI HUIUSQUE MARTYRIUM
PAPIAE QUADRATI PRESBYTERORUM APUD IRENAEUM FRAG-
MENTA EPISTULA AD DIOGNETUM PASTOR HERMAE

TUBINGÆ
IN LIBRARIA HENRICI LAUPP
MDCCCCI

47836

281,2

Ap 46 f.2
v.1

IMPRIMATUR.

ROTTENBURGI, DIE XXII. JULII 1901.

PAULUS GULIELMUS DE KEPLER,
EPISCOPUS.

Alle Rechte vorbehalten.

VIA RHEINISCHER BAHN
ZUR
REISE

EX OFFICINA H. LAUPP JR.

PRÆFATIO.

Inde ab anno 1855, quo C. I. Hefele patrum apostolicorum opera editione quarta publicavit, usque ad annum 1878, quo ego ea edidi, scientia patristica pluribus codicibus inventis mirum in modum promota est. Iam anno 1856 Hermæ Pastor, qui hucusque nonnisi in versione veteri latina cognitus fuit, græce editus est, et brevi secutæ sunt duæ novæ versiones, versio latina altera vel Palatina quæ dicitur ac versio aethiopica. Codex Sinaiticus, quem anno 1859 Constantinus Tischendorf in lucem produxit, ad textum Pastoris emendandum plurimum contulit, idemque exhibuit epistolam Barnabæ integram, cuius initium usque ad illud tempus in versione veteri latina tantum legebatur. Anno 1875 a Philotheo Bryennio e codice Constantinopoli asservato adhuc incognito Clementis Romani epistolæ et quidem integræ editæ sunt, cum hucusque quattuordecim capita et dimidium prorsus deessent. Brevi post versio earundem epistularum syriaca inventa est. Anno 1877 denique Adolphus Hilgenfeld Barnabæ epistolam pluribus locis e codice illo Constantinopolitano emendatis in vulgus emisit.

Cum documenta ad textum recensendum adhibenda adeo aucta essent, non tam editio Hefeliana emendanda, quam editio nova paranda erat. Cum autem Hefele, a. 1869 ad dioecesim Rottenburgensem gubernandam vocatus, impeditus esset, quominus hunc laborem in se susciperet, atque eum mihi comitteret, nomen viri de studiis patristicis promovendis egregie meriti in titulo editionis meae prioris recepi.

Huic editioni nomen meum solum præfigendum erat. Cum initio id agerem, ut eas scripturas tantum ederem, quas Hefele publicaverat, vel scripturas patrum apostolorum genuinas et

PRAEFATIO.

integras, mox consentaneum esse mihi videbatur, eas addere, quarum fragmenta solum ad nos pervenerunt, breviores ex iis, quae tempore currente false patribus attribuebantur, ut epistulas Clementis de virginitate atque Ps.-Ignatii, cum libri ampli. ut Clementis Homiliae, Recognitiones ac Constitutiones, praetermittendi essent, et scripturas ad patres spectantes, scilicet Clementis et Ignatii Martyria ac Polycarpi Vitam; et volumini primo anno 1881 secundum adieci. Interea insuper nonnullis scripturis testes novi exorti sunt, inprimis Clementis epistulae ad Corinthios versio latina vetus, etiam scriptura hucusque plane incognita in lucem prodit, scilicet Doctrina duodecim apostolorum. Liber ergo adhuc magis transformandus fuit, ita ut cum opere Hefeliano nunc etiam minus commune habeat quam prius.

Librum denuo edenti nonnullae scripturae mihi aliter disponendae erant ac prius. Fragmenta Papiae et presbyterorum apud Irenaeum nunc in volumine I inserta sunt, Ignatii Martyrium Colbertinum ceteris Actis in volumine II adiungitur. Praestat quidem hoc Martyrium reliquis, a nonnullis adhuc etiam authenticum vel a comitibus s. Ignatii compositum habetur; primo autem loco exhiberi non potuit, quoniam volumen II non totum, sed quarta parte tantum recudendum erat.

Scriebam Tubingae mense Iulio 1901.

ELENCHUS.

Prolegomena.

Notitia generalis	I
Doctrina duodecim apostolorum.	
Historia scripturae	VI
Origo, tempus, patria	IX
Fides auctoris	XIV
Dispositio et ordo sententiarum	XVI
Editiones et versiones	XVII

Barnabae epistula.

Auctor epistulae	XX
Tempus et patria epistulae, conditio lectorum	XXIII
Ordo sententiarum	XXVI
Integritas epistulae	XXVIII
Editiones, codices, versiones	XXX

Clementis Rom. epistulae.

Auctor epistulae I.	XXXII
Tempus epistulae	XXXVI
Ordo sententiarum	XXXIX
Usus et auctoritas epistulae	XLI
Integritas epistulae	XLV
Editiones, codices, versiones	XLVII
Epistula altera quae dicitur	L
Epistulae ad virgines	LIV

Ignatii epistulae.

Vita Ignatii	LV
Testes epistularum	LIX
Historia controversiae Ignatianae	LXII
Authentia septem epistularum	LXXIII
Ordo sententiarum	LXXX
Editiones, codices, versiones	LXXXIII

Polycarpi epistula.

Vita Polycarpi	LXXXVIII
Authentia epistulae	XC

ELENCHUS.

Ordo sententiarum	XCV
Editiones, codices, versiones	XCVI
Martyrium Polycarpi.	
Annus martyrii	XCIX
Authentia et integritas	CI
Editiones, codices, versiones	CV
Papiae Fragmenta	CVI
Quadrati Fragmentum	CIX
Presbyteri apud Irenaeum	CXI
Epistula ad Diognetum.	
Tempus epistulae	CXIII
Ordo sententiarum, integritas	CXVII
Editiones, codex, versiones	CXIX
Hermæ Pastor.	
Usus et auctoritas libri	CXXII
Tempus libri	CXXVI
Divisio et ordo sententiarum	CXXXII
Doctrina de Christo	CXXXIX
Editiones, codices, versiones	CXLIII
Textus	
Doctrina duodecim apostolorum	2
Barnabae epistula	38
Clementis epistula I.	98
Clementis epistula II.	184
Ignatii epistulae	211
Polycarpi epistula	296
Martyrium Polycarpi	313
Papiae Fragmenta	346
Quadrati Fragmentum	376
Presbyterorum Reliquiae	378
Epistula ad Diognetum	390
Hermæ Pastor	414
Index locorum S. Scripturae	640
Index vocabulorum	653
Addenda et corrigenda	688

PROLEGOMENA.

NOTITIA GENERALIS.

Patres apostolici inde a saeculo XVII discipuli apostolorum nominantur vel scriptores ecclesiastici, qui apostolos audivisse putabantur. Cotelierius, editor scripturarum horum virorum princeps (1672), in titulo operis de patribus qui temporibus apostolicis floruerunt locutus est; in opere rarissimo ipso fortasse illum terminum ipsum adhibuit; certe Clericus, qui eius editionem repetiit (1698, 1724), id fecit, et Ittig editionem suam titulo Bibliothecae Patrum apostolicorum ornavit (1699). Tempore progrediente quidem nonnullas ex scripturis, quae olim a discipulis apostolorum compositae fuisse censebantur, aliam et posteriorem originem habere omnes vel saltem permulti iudicabant. Nihilominus illae scripturae etiam proinde una cum reliquis edebantur. Altera ex parte scripturis, quas editio princeps et editiones saeculo XVIII sequentes complectebantur, postea aliae adiungebantur. Epistolam ad Diognetum in sylloge operum patrum apostolicorum Hefele recepit, Papiæ Fragmenta et Presbyterorum apud Irenaeum Reliquias Gebhardt et Harnack, Quadrati Fragmentum ego in hac editione. Doctrina duodecim apostolorum ante pauca lustra demum in lucem prodiit.

Haec de notione et sylloge Patrum apostolicorum. Priusquam ad singulas scripturas transeo, etiam ea expono, quae hanc editionem generaliter spectant, atque editiones priores et libros doctrinam Patrum apostolicorum tractantes enumero.

Cum testes Patrum apostolicorum, codices graeci et versiones, tempore novissimo valde adaucti sint, textus non solum pro-

ponendus, sed etiam probandus esse videtur. Itaque apparatus criticus textui subicitur. Ne autem fines huius editionis transgrediar, in orthographia codicem principalem sequens non refero de ν ἐφέλκυστικῶ, de σ in vocabulo οὔτω appposito vel omisso, de assimilationibus in codicibus recentioribus usitatis (ἐνκόπτω, ἐγκόπτω) et aliis rebus eiusmodi, neque de vitiis scripturae manifestis, ex itacismo vel de negligentia vel de aliis causis similibus exortis. Praeterea etiam nonnunquam verborum positionem variam neglego. Lectiones veterum interpretum, testium secundae vel tertiae classis, quae cum lectionibus codicum graecorum consentiunt, ita ut breviter notari possint, vel quae maioris momenti esse videntur, exscribo; reliquas vero, quae innumerae quidem sunt, ad textum constituendum autem nihil conferunt, omitto.

Loci biblici in altera pagina sub versione latina indicantur, lineae vero non secundum versionem, sed secundum textum graecum designantur.

Auctores locum aliquem laudantes initio commentarii commemorantur. Non exscribuntur, ita autem ad singula capita vel singulos versus ponuntur, ut facile cognoscas, quantum allegent. Exempli gratia Barn. 4, 11 scripsi: Clem. Al. Strom. II, 7, 35 p. 447, i. e. Clemens Alexandrinus l. c. versum totum laudat; 2, 2—3: Clem. Al. Strom. II, 6, 31 p. 445, i. e. Clemens hos duos versus allegat; 1, 5: Clem. Al. Strom. II, 6, 31 p. 445 (ἀφ' οὗ κτλ.) et 5, 9: Orig. C. Celsus I, 63 (— ἀνομωτέρους), i. e. ille versus citatur inde a verbis ἀφ' οὗ, hic usque ad vocem ἀνομωτέρους.

Doctrinam apostolorum, Pastorem Hermae et particulam epistulae Barnabae graece nuper detectam (1—5, 7) ego in latinam linguam transtuli versionibus harum duarum scripturarum veteribus adhibitis. Versionem scripturarum reliquarum ex editionibus prioribus recepi atque passim correxii.

Editionem Patrum apostolicorum principem J. B. Cotelierius duobus tomis a. 1672 Parisiis instituit et inscripsit: SS. Patrum qui temporibus apostolicis floruerunt, Barnabae, Clementis, Hermae, Ignatii, Polycarpi opera vera et suppositicia; una cum Clementis, Ignatii, Polycarpi Actis atque Martyriis.

Editio sicut prima ita locupletissima est. Incendium quidem maiorem exemplarium partem absumpsit. I. Clericus autem librum adauctum bis repetiit, a. 1698 Antverpiae, a. 1724 Amstelaedami.

Editores sequentes, quorum nonnulli autem, ut ex titulis apparet, unam vel alteram scripturam praeterierunt, hi sunt:

Th. Ittig, Bibliotheca Patrum apostolicorum gr.-lat., qua continentur S. Clementis Rom. prior et posterior ad Corinthios epistola; S. Ignatii epistolae VII genuinae, quibus eiusdem interpolatae et spuriae epistolae nec non acta Ignatiani martyrii accedunt; S. Polycarpi ep. ad Philippenses, cui . . . ecclesiae Smyrn. de Polycarpi martyrio epistola integra adiungitur. Lipsiae 1699.

J. L. Frey, Epistolae SS. Patrum apostolicorum, Clementis, Ignatii et Polycarpi, atque duorum posteriorum Martyria. Basileae 1742.

G. Russel, SS. Patrum apostolicorum, Barnabae, Hermae, Clementis, Ignatii opera genuina, una cum Ignatii et Polycarpi Martyriis. Londini 1746.

C. F. Hornemann, Scripta genuina Graeca Patrum apostolicorum. Havniae 1828.

Anonymus, Patres apostolici graece. Lugduni Batavorum 1831.

G. Jacobson, S. Clementis Romani, S. Ignatii, S. Polycarpi, Patrum apostolicorum, quae supersunt. Accedunt S. Ignatii et S. Polycarpi Martyria. Oxonii 1838. Denuo 1840, 1847, 1863.

C. J. Hefele, Patrum apostolicorum opera. Tubingae 1839. Denuo 1842, 1847, 1855.

F. X. Reithmayr, Patrum apostolicorum epistolae. Monachii 1844.

A. Grenfell, *The Epistles of Barnabas, Clement, Ignatius, Polycarp, and the Epistle to Diognetus*. Londini 1844.

A. R. M. Dressel, Patrum apostolicorum opera. Lipsiae 1857. Denuo 1863.

O. de Gebhardt, A. Harnack, Th. Zahn, Patrum apostolicorum opera. Lipsiae 1875/77. Fasc. I: Barnabae epistula, Clementis Rom. epistulae, Papiae quae supersunt, Presbyterorum reliquiae ab Irenaeo servatae, epistula ad Diognetum 1875. Denuo 1876/77. Fasc. II: Ignatii et Polycarpi epistulae martyria fragmenta rec. Th. Zahn 1876. Fasc. III: Hermae Pastor 1877.

Iidem, Patrum apostolicorum opera, editio minor. Lipsiae 1877. Denuo 1894, 1900.

F. X. Funk, Opera patrum apostolicorum. Tubingae 1878. Anno 1887 Doctrina apostolorum adiecta est.

J. B. Lightfoot, *The Apostolic Fathers*. Londini 1885/90. *Part. I: S. Clement of Rome* 1890 (2 vol.). *Part. II: S. Ignatius, S. Polycarp* 1885; denuo 1889 (2 vel 3 vol.). Editio non absoluta, sed inter recentiores amplissima et doctissima est. Partis II editionem priorem cito, quoniam editio altera mihi non praesto est.

Idem, *The Apostolic Fathers*. Editio minor, sed plenior, quam post mortem auctoris curavit J. R. Harmer. Londini 1891. Denuo 1893, 1898.

Quibus editoribus nonnulli adiungendi sunt, qui non syllogen quidem Patrum apostolicorum instituerunt, sed eorum scripturas omnes vel plurimas una cum aliis exhibent. Hi sunt:

A. Gallandi, *Bibliotheca veterum patrum antiquorumque scriptorum ecclesiasticorum t. I. Venetiae 1765.*

J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus, series graeca t. I, II, V. Parisiis 1857.*

A. Hilgenfeld, *Novum Testamentum extra canonem receptum. Lipsiae 1866. Denuo 1876/84.*

Editores fere omnes textui graeco versionem latinam addiderunt, Lightfoot et Harmer versionem anglicam. Alii scripturas patrum apostolicorum nonnisi in linguas recentiores translatas publicaverunt¹, inter Germanos

J. H. Reitz (?), *Novi Testamenti Apocrypha. Schifbecae prope Hamburgum 1710.*

J. O. Glüsing, *Der apostolischen Männer Briefe und Schriften. Hamburgi 1723.*

S. Grynæus, *Die echten Werke apostolischer Männer. Basileae 1772. Liber a P. Vitale Mösl denuo editus est Augustae Vindel. 1774.*

R. Unterkircher, *Die echten Schriften der apostolischen Väter. Oeniponti 1817.*

Sämtliche Werke der Kirchenväter vol. I. Campiduni 1830.

F. X. Karker, *Die Schriften der apost. Väter. Vratislaviae 1847.*

H. Scholz, *Die Schriften der apost. Väter. Güterslohe 1865.*

J. Chr. Mayer, *Die Schriften der apost. Väter. Campiduni 1869. Bibliothek der Kirchenväter ed. Reithmayr vol. I.*

inter Anglos

G. Wake, *Epistles of the Apostolical Fathers. Londini 1693. Denuo 1710, 1719, 1737, 1818, 1834, 1842, 1846, 1860.*

C. H. Hole, *The Apostolic Fathers. Londini 1872.*

A. Roberts et J. Donaldson, in *The Ante-Nicene Christian Library t. I, Edinburgi 1866—72; editio in America parata 1884—86.*

inter Gallos

Legras (Grassius), *Ouvrages des S. Pères qui ont vécu du temps des Apôtres. Parisiis 1717.*

Ruchat, *Lettres et Monumens des trois Pères apostoliques St. Clément, St. Ignace, St. Polycarpe. Lugduni Batav. 1738.*

Genoude (?), in *Les Pères de l'église, Parisiis 1837/43.*

inter Italos

¹ Paucae ex his versionibus mihi praesto erant; notitiam plurimarum debeo aliis libris, praesertim operi bibliographico subinde memorato.

J. B. Gallicciolli, qui Venetiis a. 1796 edidit Pastorem Hermae, a. 1797 Barnabae epistolam, a. 1798 epistulas Clementis et Ignatii, a. 1799 Polycarpi epistolam.

Auctores de doctrina Patrum apostolicorum agentes hi sunt:

G. Lumper, *Historia theologico-critica de vita, scriptis atque doctrina ss. patrum aliorumque scriptorum trium priorum saeculorum*. 13 vol. Augustae Vindelicorum 1783—99.

J. van Gilse, St. P. Heyns, F. J. J. A. Junius, *Commentatio ad quaestionem: „Cum antiquissima illa veteris ecclesiae scripta, quae patrum nomine apostolicorum hodie supersunt, argumenti sint maxime moralis et practici, expositio quaeritur et censura principiorum praeceptorumque moralium, quae scriptis hisce continentur“*, Lugd. Bat. 1833.

J. A. Möhler, *Patrologie*, Ratisbonae 1840.

A. Hilgenfeld, *Die Apostolischen Väter*, Halae 1853.

F. Lübker, *Die Theologie der Apostolischen Väter mit historischen und krit. Bemerkungen über ihre Schriften*, Gothae 1854.

J. Donaldson, *A critical history of Christian literature and doctrine from the death of the Apostles to the Nicene council*. Vol. I *The Apostolical Fathers. A critical account of their genuine writings and of their doctrines*. Londini 1864; ed. II 1874.

C. E. Freppel, *Les Pères apostoliques et leur époque*. Parisiis 1859; ed. IV 1885.

J. Sprinzl, *Die Theologie der apostolischen Väter*. Vindobonae 1880.

G. V. Lechler, *Das apostolische und das nachapostolische Zeitalter*, ed. III Lipsiae 1885.

H. Behm, *Das christliche Gesetzm der Apostolischen Väter, Zeitschrift für kirchliche Wissenschaft und kirchliches Leben* VII, 295—309; 408—416; 453—465, Lipsiae 1886.

De sermone patrum apostolicorum egit H. Reinhold, De graecitate patrum apostolicorum librorumque apocryphorum N. T. quaestiones grammaticae, Halis Saxonum 1898 (Dissertationes philologicae Halenses XIV, 1).

Bibliographiam ad Patres apostolicos spectantem completam, editiones versiones disputationes complectentem exhibet E. C. Richardson, *Bibliographical Synopsis*, Buffali 1887 (Supplementum operis: *The Ante-Nicene Fathers, Translations of the Writings of the Fathers down to A. D. 325* ed. A. Cleveland Coxe), quem librum lector consulat, qui versiones scripturarum singularum ac disputationes minores cognoscere desiderat. Scripturas annis 1880/1900 publicatas recenset A. Ehrhard, *Die altchristliche Litteratur und ihre Erforschung seit 1880*, Friburgi 1894, 1900.

Abbreviationes vel sigla denique, quibus utebar, haec sunt:

+ = addit, addunt.

> = omittit, omittunt.

∞ = invertit, invertunt.

cf. = conferas, conferatur etc.

con = conicit.

edd pr = editores priores.

em = emendo, emendavit.

praem = praemittit, praemittunt.

pr = primum.

pr m = prima manus.

sec = secundum.

sec m = secunda manus.

tert = tertium.

PG = Patrologiae curs. completus ed. Migne series graeca.

PL = " " " " " " latina.

G. G. A. = *Göttingische gelehrte Anzeigen*.

Winer = Winer, *Grammatik des neutestamentlichen Sprachidioms* ed. VII 1867; ed. VIII (pars I §§ 1—16) cur. Schmiedel 1894.

Holl, *Fragmente* = K. Holl, *Fragmente der vornicänischen Kirchenväter aus den Sacra Parallela* 1899. *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Litteratur* edd. O. de Gebhardt et A. Harnack XX, 2, series nova V, 2.

Ropes, *Sprüche* = J. H. Ropes, *Die Sprüche Jesu, die in den kanonischen Evangelien nicht überliefert sind* 1896. *Texte und Untersuchungen* etc. XIV, 2.

DOCTRINA DUODECIM APOSTOLORUM.

I.

Hic libellus ante pauca lustra demum e tenebris bibliothecarum in lucem prodiit, reliquas autem scripturas, quae discipulis apostolorum vel patribus apostolicis attribuendi sunt, aetate superare videtur et a veteribus maximi aestimabatur. Eusebius H. E. III, 25, 4 eum scripturis sacris adiungit vel una cum Actibus Pauli, Hermae Pastore, Apocalypsi Petri et Barnabae epistula inter scripturas Novi Testamenti apocryphas, ἐν τοῖς νόθοις, commemorat. Eundem locum ei adsignant Athanasius in Epistula festali XXXIX vel anni 367 libris canonicis enumeratis dicens, praeter istos esse alios libros, non in canonem quidem redactos, sed iuxta patrum sententiam legendos eis, qui accedunt ac de verbo pietatis erudiri volunt, scilicet Sapientiam Salomonis, Sapientiam Sirach, Esther, Iudith, Tobiam, Doctrinam quam vocant apostolorum et Pastorem (PG 26, 1438); Ru-

finus in Expositione symboli c. 38 post canonicos libros ecclesiasticos nominans Sapientiam utramque, libellum Tobiae et Iudith et Maccabaeorum libros, atque e Novo Testamento praeter Pastorem libellum, qui appellatur Duae viae vel Iudicium Petri, addens, haec omnia legenda quidem esse in ecclesiis, non tamen proferenda ad auctoritatem ex eis fidei confirmandam (PL 21, 374), quae verba ad Doctrinam referenda esse videntur, etiamsi latet, quamobrem libellus non solum Duae viae, sed etiam Iudicium Petri appelletur, facilius sane, si ea ratione verborum Athanasii habita spectaveris, de illa scriptura quam de aliqua alia intelleguntur; Indiculus scripturarum canonicarum sexaginta, saeculo VI ut videtur confectus et in nonnullis codicibus Quaestionibus Anastasii Sinaitae subiectus¹, Synopsis Scripturae Sacrae sub nomine Athanasii tradita et saeculo VI vel postea composita (PG 28, 431), Stichometria Nicephoro Constantinopolitano adscripta et saeculo IX medio exarata (PG 100, 1060)². Ps.-Cyprianus Adv. aleatores c. 4 sicut e Pauli epistulis ita e Doctrinis apostolorum argumenta depromit; Clemens Alexandrinus Strom. I, 20, 100 p. 377, Origenes De principiis III, 2, 7, Optatus Milevitanus De schismate Donatistarum I, 21, Gesta apud Zenophilum locos Doctrinae tanquam verba Scripturae vel Dei proferunt. Cf. adnot. ad 2, 7; 3, 5. 10; 4, 3; 14, 2. Alii scriptura tacite utebantur. Barnabas c. 18—20 summam capitum I—V Doctrinae, quamvis aliter dispositam et paucis additamentis auctam, verbotenus repetiit atque 4, 9 insuper Doctrinam 16, 2—3 exscripsit. Hermas Mandat. II, 4—6 fere eadem exhibet, quae in Doctrina 1, 5. 6; 4, 7 leguntur. Auctor Didascaliae apostolorum saeculo III Doctrinam tam largiter in usum suum convertit, ut ipsius liber paene editio huius nova atque adaucta appellari possit³. Auctor Canonum ecclesiasticorum vel scrip-

¹ Cotelierius, Patrum apost. opp. ed. Clericus 1724 I, 197. Zahn, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons* II (1890) 289—293. *Theologische Quartalschrift* 1895 p. 527.

² Zahn l. c. p. 295—318.

³ Funk, *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 65—70. Holzhey, *Die Abhängigkeit der syrischen Didaskalia von der Didache* 1898, in *Compte rendu du quatrième congrès scientifique international des Catholiques tenu à Fribourg* I, 249—277.

turae, quam Germani *Apostolische Kirchenordnung* nuncupare solent, maiorem partem viae vitae vel 1—4, 8 et 4, 13^b, auctor Constitutionum apostolorum libro VII totam scripturam transcripsit, multa mutans ac plura addens. Schnudi abbas († 451) monachos erudiens Doctrinae expositionem de duabus viis adhibebat¹. Vestigia eiusdem partis libri inveniuntur in descriptione vitae christianae ac monasticae, quae Syntagmate doctrinae (PG 28, 835) et Didascalia CCCXVIII patrum seu Fide Nicaena (PG 28, 1638) exhibetur²; in tractatu de virginitate c. 13, qui aequae ac illae duae scripturae sub nomine Athanasii ad nos pervenit (PG 28, 251), particula orationis eucharisticae vel Doctrinae 9, 3—4 apparet. Particulam 9, 4 saeculo IV medio Serapion Thmuensis nonnullis verbis mutatis in sacramentario inseruit³. Saeculo VII ineunte Dorotheus abbas Palaestiniensis Doctr. XIII, 1; Ep. III Doctrinam 3, 10 allegat (PG 88, 1761. 1840), nisi forte Barnabae epistolam 19, 6 vel Canones ecclesiasticos 11, 6 respexit. Inter Latinos scripturam in usum suum converterunt Lactantius Divin. instit. VI, 3—23; Epit. c. 59—64, et Severus quidam episcopus (Coloniensis?) in Doctrina de sapientia, quam Pez in Thesauro anecdotorum IV, II (1723), 1 edidit. Plures dictum singulare de eleemosyna 1, 6 laudant. Scriptura etiam in linguam latinam translata fuit. Particula versionis, amplexens c. 1—2, 6, codice saec. X traditur, qui numero 914 (olim Q 51) signatus in claustro Melk in Austria inferiore sito asservatur, et a Bernardo Pez l. c. p. 5, codice denuo inspecto a me in Doctrinae editione 1887 p. 102—104 publicata est. Codex Monacensis lat. 6264 saec. XI, olim Frisingensis 64, partem scripturae priorem vel expositionem duarum viarum totam (c. 1—6, 1) continet, eamque I. Schlecht a. 1900 edidit⁴.

1 Iselin, *Eine bisher unbekannte Version des ersten Teiles der Apostellehre* 1895, in *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Litteratur* edd. O. de Gebhardt et A. Harnack XIII, 1^b. Versio Vitae abbatis Schnudi syriaca, quam F. Nau 1900 Parisiis edidit, nihil de hac re continet.

2 Cf. Batiffol, *Studia patristica* II (1890), 117—160.

3 *Texte und Untersuchungen. Neue Folge* II, 3^b (1899) p. 5. *The Journal of Theological Studies* I (1899), 106.

4 Doctrina XII apostolorum 1900 p. 7—10.

Alii veteres minus distincte quidem, sed ita cum Doctrina conveniunt, ut eos scripturam cognitam habuisse conicere liceat, Iustinus, Tatianus, Theophilus, de quibus lectorem remitto ad editionem Doctrinae a. 1887 a me paratam, in qua p. IV—XXIII uberius de testimoniis egi. Addenda sunt Acta Phileae et Philoromi, cum verba Phileae: Dicit sacra et divina scriptura: Diliges Dominum Deum tuum qui te fecit (c. 1, Acta martyrum ed. Ruinart-Galura 1803 III, 160), ad Doctrinam 1, 2 referenda esse videantur.

Paulatim scriptura ex usu venit. Anno 1056 quidem codice eam tradente a Leone quodam notario descripta est; plerisque vero iam incognita fuisse videtur. Cum enim saeculo XII in eunte Zonaras in Commentario ad Athanasii epistolam festalem XXXIX scribat, Doctrinam apostolorum quosdam dicere Constitutiones esse per Clementem conscriptas, quas synodus Trullana a. 692 velut ab haereticis adulteratas ac corruptas legi vetuerit (PG 138, 863), et Blastares saeculo XIV dicat, Doctrinam apostolorum a synodo sexta (vel Trullana) condemnatam fuisse (PG 144, 1142), librum se iam non vidisse indicant.

II.

A. Chiappelli¹ cum scripturam in partem cateheticam (I—VI) et partem liturgiam ac disciplinam ecclesiae exponentem (VII—XVI) dividens perspicere sibi videretur, illam saeculo I exeunte a Christiano ex Iudaeis Alexandriae, hanc eodem fere tempore a Christiano e gentilibus in Syria vel Palaestina confectam esse, conclusit, libellos istos postea, tempore non accuratius definiendo, fortasse autem saeculo III, inter se coniunctos et ita Doctrinam apostolorum exortam esse. Alii partem cateheticam a Christiano compositam esse negabant. Cum enim haec pars seu expositio viarum duarum praeter particulam 1, 3—2, 1 apud plures testes deficientem pauca contineat, quae originem christianam prodant, Taylor eam saeculo primo ante vel post Christum natum apud Iudaeos ad erudiendos proselytos confectam, postea autem a Christiano sententiis evangelicis, inprimis

¹ *Studi di antica letteratura cristiana* 1887 p. 21—148.

particula illa auctam atque partem alteram adiectam fuisse coniecit¹. Nonnulli ei assensi sunt, praesertim Harnack² et Savi³, ille libellum iudaicum etiam restituere conatus est. Ise-
lin⁴ in expositione viarum duarum ab abbate Schnudi data vestigia illius libelli invenire sibi videbatur. Schnudi vero minime testis textus a tradito diversi censendus est. Etiam si particula 1, 3—2, 1, verba ἐπεὶ οἱ πράξεις κληρονομήσουσι τὴν γῆν 3, 7 ac nonnulla alia omittuntur, tamen vestigia fidei christianae luculenta in scriptura remanent, ita ut religio auctoris vix sit dubia. Ante omnia mandata amoris Dei ac proximi 1, 2 ex Novo Testamento repetenda sunt, quoniam auctor ea coniuncta proponit et praeterea vocibus πρῶτον et δεύτερον inducit, cum Vetus Testamentum his vocibus non utatur et mandata diversis locis exhibeat. Tum auctor 2, 2 scripsit haud dubie respiciens Matth. 19, 18. Deinde verba οὐκ ἐπιπορεύσεις 2, 3 sane Matth. 5, 33, nusquam autem in Vetere Testamento leguntur. Porro 5, 1 quinque peccata commemorantur, quae et quidem eodem ordine, quamquam nonnulla alia intermiscens, Matthaeus 15, 19 enumerat. Quae denique 2, 7 de amore proximi et 4, 10 de vocatione hominum dicuntur, ea certe doctrinam evangelicam, neque vero iudaicam sapiunt. Accedit, quod traditio scripturae illi sententiae omnino contraria est. Non solum nihil de libello iudaico compertum habemus, sed etiam minime verisimile est, Barnabam adversarium Iudaeorum acerrimum scripturam ab eis

1 Taylor, *The Teaching of the twelve Apostles with illustrations from the Talmud* 1886 p. 21 sq. Idem in *The Journal of Philology* interea identidem de scriptura egit, XVIII (1890), 297—326 de ratione inter Doctrinam et Hermae Pastorem intercedente; XIX (1891), 148—172 de vestigiis dicti de eleemosyna Doctr. 1, 6, ubi (p. 150) etiam lectionem ἰδρωτάτω traditam defendit et ad verbum ἰδρωτάτω tanquam ἑπαξ λεγόμενον refert; XXI (1893), 254—255 de eodem dicto; de sententia illa autem tacet, ita ut quaerere liceat, num eam fortasse deseruerit.

2 Harnack, *Die Apostellehre und die jüdischen beiden Wege* 1886; *Die Apostellehre*, in *Realencyklopädie für protest. Theologie und Kirche*, ed. III t. I (1896), 711—730.

3 Savi, *La Dottrina degli apostoli, ricerche critiche sull' origine del testo con una nota all' eucaristia* 1893 (*Estratto dal periodico Studi e Documenti di storia e di diritto XIII*).

4 *Texte und Untersuchungen XIII*, 1^b.

profectam exscripsisse, auctorem Doctrinae eisdem nequaquam faventem scripturam apud ipsos vulgatam fere totam recepisse et apostolis adscripsisse¹.

Pars scripturae prior non solum Christiano, sed etiam eadem auctori attribuenda est, qui alteram partem composuit. Stichometria Nicephori quidem illam partem respicere videtur, ad quam solam numerus ducentorum stichorum quadrat, quos Doctrinae adsignat. Eandem partem praesertim Athanasius ante oculos habuit, Doctrinam inter libros pro catechumenis erudiendis adhibitos enumerans. Nonnulli auctores nonnisi ex ea locos proferunt. Alii vero etiam alteram partem agnoscunt. Barnabas praeter capita I—V verba Doctrinae 16, 2—3 exscripsit; Clemens et Origenes praeter locos priores particulam 9, 2 cognitam habuerunt, Ps.-Athanasius De virginitate 9, 3—4, Ps.-Cyprianus 14, 2; auctor libri VII Constitutionum apostolorum scripturam totam transscripsit et explicuit; et hi testes longe graviores sunt quam illi, cum auctor scriptura vel scripturae parte non utens se eam non habuisse vel eam nondum exstitisse minime iam probet. Insuper animadvertendum est, partem illam facile a libello separari atque solam transcribi potuisse. Quae cum ita sint, expositio duarum viarum non alii auctori christiano adiudicanda est² ac pars libelli reliqua.

Id solum quaeritur, num particula 1, 3—2, 1 auctoris sit an a posteriore inserta. Deest enim in Canonibus ecclesiasticis, qui illis versibus exceptis expositionem viae vitae fere integram reddunt, et in versione latina; desideratur in Barnabae epistula, apud abbatem Schnudi, in Syntagmate doctrinae ac Fide Nicaena. Unde apparet, versus olim in multis exemplaribus defuisse, et multi eos interpolatos esse colligunt. Cum testes particulam omittentes praesertim Aegyptii sint, Warfield etiam de recensione libelli aegyptiaca et syriaca loquitur. Mihi sententia non satis firma esse videtur. Rationes quas dicunt interiores, verbis 2, 1 recte intellectis, particulae non obstant, atque

1 Funk, *Kirchengeschichtliche Abhandlungen* II (1899), 137—141; *Theolog. Quartalschrift* 1887 p. 281—289.

2 Ita Warfield, *Bibliotheca sacra* 1886 p. 100—161; *Journal of Biblical Literature and Exegesis* 1886 p. 86 sq.

testes ei magis favent quam adversantur; nam non solum auctor libri VII Constitutionum apostolorum, sed etiam auctor Didascaliae apostolorum et Hermas eam agnoscunt. Particula igitur proxime ad scripturae aetatem accedit, et si Barnabas Hermae tempore etiam antecedit, initium scripturae valde transformans testis est minus fidelis. Itaque non solum licet, sed paene oportet nos concludere, particulam a posteriore tanquam ad catechumenos instruendos minus aptam omissam esse¹.

Versio latina versum primum (1, 1) ampliorem exhibet quam textus graecus traditus, vias duas non solum vias vitae et mortis, sed etiam aequae ac Barnabas vias lucis et tenebrarum designans et de angelis eis praepositis loquens, Canones apostolorum ecclesiastici alias particulas cum Barnabae epistula communes habent, et hucusque illas scripturas ab hac dependere omnes iudicaverunt. E. Hennecke² nuperrime scripturas comparans animadvertere sibi visus est, versionem latinam formam Doctrinae apostolorum primogeniam repraesentare, Barnabam et Canones ecclesiasticos recensionem parallelam antiquissimam etiam saeculo primo vulgatam. Equidem sententiam priorem rectam habeo.

III.

Scripturam summae antiquitatis speciem prae se ferre hodie nemo est qui neget. Ut autem eius tempus accuratius definiamus, investigandum est, quae ratio inter eam intercedat et Barnabae epistolam Hermaeque Pastorem. Supra vidimus, scripturas inter se convenire, et quaeritur, quae sit prior.

Editor princeps, Doctrinam ab illis scripturis dependere censens, eam annis 120—160 adscripsit, et plures initio eum secuti sunt. Brevi omnes fere perspexerunt, expositionem duarum viarum principalem Doctrina tradi, Barnabae epistula secundariam, neque aliter sentiunt, qui illam partem a Iudaeo compositam fuisse putant, cum Doctrinam c. 1—6, excepta particula 1, 3—2, 1, et libellum iudaicum verbotenus fere inter se

¹ Funk, *Kirchengeschichtliche Abhandlungen* II, 133—137.

² *Zeitschrift für die neutestamentl. Wissenschaft und die Kunde des Urchristentums* II (1901), 58—72.

consonare censeant. Est autem alius locus utrique scripturae communis, et Harnack iudicans Barnabam 4, 9 textum primitivum exhibere, non Doctrinam 16, 2—3, hanc etiam nuperrime ad illud tempus vel ad annos 120—160 refert. Equidem demonstrasse mihi videor¹, Barnabam utrumque locum Doctrinae debere, Hermam quoque ab hac dependere².

Sin autem Doctrina prior est Barnabae epistula, quaeritur, quanto temporis spatio huic antecedit. Sabatier libellum iam saeculo I medio compositum fuisse censuit, ac nonnulli ei plus minus assensi sunt. Argumenta vero, quae attulerunt, non sufficiunt, et plura indicia originem posteriorem satis evidentiter probant. Auctor non solum Evangelium Matthaei, sed etiam Evangelium Lucae et plures epistulas Novi Testamenti cognitatas habuisse videtur, inprimis Pauli ad Romanos, et ad Corinthios, Petri epistulam I. Cf. adnotat. ad 1, 2—5; 2, 2—3; 5, 1—2; 7, 1. 3; 8, 2; 10, 5. 6; 11, 7; 12, 1; 13, 1; 16, 1. 5—6³. Cum Barnabae epistula saeculo I exeunte exorta esse videatur, equidem libellum ad annos 80—90 retulerim. Qui Barnabam postea scripsisse censent, libellum saeculo I exeunti vel saeculo II ineunti attribuere solent.

In patria scripturae investiganda considerantes, plurimos testes esse Aegyptios vel Alexandrinos, multi Doctrinam in Aegypto exortam esse iudicaverunt, inprimis Bryennius et Harnack. Cum autem scriptura non ibi solum, ubi ortum habet, sed etiam alibi crebro legi possit, argumentum non est validum. Altera ex parte quae 9, 7 de frumento in montibus sato leguntur, in Aegyptum plane non quadrant, sed potius ad Syriam vel ad Palaestinam referenda sunt. Syria etiam ideo patria scripturae haberi potest, quia orationi Domini iam doxologia adiecta est, quae in illa terra originem habuisse censetur. Palaestinae vero favet

1 Ibidem p. 110—131. C. F. Arnold, Quaestionum de compositione et fontibus Barnabae epistulae capita nonnulla 1886.

2 Barnabae epistulam Doctrina priorem eiusque fontem esse censet etiam H. Amoneit, *Untersuchungen zur alten Kirchengeschichte*. I. *Die Apostellehre in ihrem Verhältnis zu verwandten Schriften*. Wehlaviae 1892.

3 G. Wohlenberg, *Die Lehre der zwölf Apostel in ihrem Verhältnis zum neutestamentlichen Schrifttum*, Erlangae 1888.

caput VIII, ubi auctor, hypocritas, seu Phariseos seu Iudaeos omnes, respiciens, medios inter Iudaeos se esse prodit.

IV.

De fide auctoris, vel quo tendat scriptura, iudicia diversissima facta sunt. Auctor et Christianis e Iudaeis et Christianis e gentilibus et Ebionitis haereticis adnumeratus est¹. Bryennius eum Gnosticos et Montanistas impugnare putavit; Hilgenfeld ex contrario in scriptura vestigia Montanismi invenire sibi visus est; alii aliter censuerunt.

Revera Doctrina neque Montanismi neque Ebionitismi neque alius haeresis saeculi II indicia exhibet, et si, id quod certum esse videtur, iam saeculo I exeunte composita est, id solum vere quaeritur, num auctor Christianus e Iudaeis sit an Christianus e gentilibus vel, ut vocatus est, Christianus e gentilibus vulgaris. Hanc sententiam praesertim Harnack tuetur, illam Sabatier, Schaff et plures alii. Iudicium maxime ex interpretatione vocis βρώσις 6, 3 pendet. Estne vox de legibus Veteris Testamenti cibariis intellegenda an de ascési quadam ad cibos et inprimis esum carnum spectante? Cum illa interpretatio praefenda sit, scriptura a Christiano e circumcisione exarata esse putanda est. Idem elucet ex 13, 3, ubi auctor officium primitiarum prophetis offerendarum eo probat, quod prophetae Christianorum ἀρχιερεῖς sint, et ex 13, 5, ubi idem officium, haud dubie Vetus Testamentum respiciens, simpliciter mandatum nominat. Neque id in hac quaestione praetereundum est, quod de ieiunio et oratione agens Phariseos diserte impugnat. Etiam si enim summam capitis ex Evangelio Matthaei deprompsit, tamen quaeritur, num verba tam acria repetiisset, nisi commercium aliquod cum Phariseis habuisset vel in patria Christianorum e Iudaeis vixisset.

Sin auctor autem Christianus e circumcisione erat, nequaquam totam legem observari voluit. Minime enim est verisimile, verbis ζυγὸς τοῦ κυρίου 6, 2 legem Veteris Testamenti designari. Praeterea de circumcisione prorsus tacet. Ne praecepta quidem

¹ Ebionitam auctorem declaravit Krawutzcky in *Theolog. Quartalschrift* 1884 p. 581—585; *Kirchenlexikon* III (1884), 1869—72.

ad cibos pertinentia omnino servanda esse dicit. Unum solum severe praecipit, scilicet ut Christiani ab idolothytis se abstineant. De reliquo monet, ut faciant, quidquid possint.

Quae cum ita sint, quaestio haud magni momenti est. Christianus e Iudaeis, qualis auctor fuit, a Christiano e gentilibus (vulgari) paulum differebat, praesertim cum ab apostolis Hierosolymis congregatis etiam Christianis e gentilibus nonnulla praecepta Veteris Testamenti ad cibos spectantia data essent.

V.

Scriptura ab omnibus fere in duas partes dividitur, partes vero diverse circumscribuntur. Plerique partem priorem capite VI terminant. Rectius pars capite X concluditur. Capitibus VII—X enim de baptismo et eucharistia, de ieiunio et oratione agitur, atque formulae proponuntur, quae in sacramentis administrandis et in oratione adhibendae sint. Particula igitur liturgica est. Ad liturgiam vel cultum vero etiam capita I—VI pertinent. Ut verba ταῦτα πάντα προσιπόντες βαπτίσατε κτλ. 7, 1 clare indicant, particula sermo est baptizandis vel catechumenis ante baptismum pronuntiandus. Quae cum ita sint, capita VII—X potius cum praecedentibus quam cum sequentibus coniungenda sunt, quae ad disciplinam et constitutionem ecclesiae spectant. Pars prior autem ipsa in duas sectiones dividi potest, quarum una capita I—VI, altera capita VII—X amplectitur.

Ordo sententiarum hic est.

Postquam auctor 1, 1 duas vias earumque differentiam indicavit, viam vitae 1, 2—4, 14 describit. Proponuntur 1, 2 tria mandata principalia, mandata amoris Dei ac proximi et regula quae vocatur aurea sive praeceptum, ne quis alteri faciat, quod sibi ipsi fieri nolit, et additur explicatio duplex. Summa primae explicationis 1, 3—6 ex sermone Domini in monte habito vel ex Evangelio Matthaei 5 deprompta est. Altera explicatio mandatis incipit, quae Dominus Matth. 19, 16—18 adulescenti intimavit roganti, quid boni faceret, ut vitam aeternam haberet (2, 1—3), scilicet non occides, non adulterium facies etc., et multa alia adiciuntur. Quorum pars prior (2, 3—7) similiter expressa est ac mandata e S. Scriptura repetita. In parte al-

tera (3, 1—6) mandata verbis τέκνον μου incipiunt, et praeceptis singulis ratio additur, ob quam peccata quaedam devitanda sint, scilicet quod alia ac maiora peccata ex eis proficiuntur. Haec peccata graviora sunt 1) homicidium, 2) fornicatio et adulterium, 3) idololatria, 4) furtum, 5) blasphemia, et singulis bina peccata vel terna seu quaterna, cum secundo loco duo et nonnunquam tria peccata inter se propinqua una enumerentur, tanquam radices praemittuntur. Peccata autem illa respondent mandatis 2, 2—3 propositis; 1) non occides; 2) non adulterium facies, non pueros corrumpes, non fornicaberis; 3) non furaberis; 4) non incantabis; 5) non periurabis. Utroque igitur loco eadem peccata maiora in eodemque ordine enumerantur; modo peccata idololatriae et furti invertuntur, id quod fortasse inde explicandum est, quod ordo prior vel 2, 2—3 exhibitus S. Scriptura statutus erat, idololatria autem, unum ex tribus peccatis ecclesiae veteris capitalibus, auctori gravius crimen esse videbatur quam furtum. Ceteroquin 5, 1 furtum aequae ac 2, 2 ante idololatriam vel magiam legitur. In tertia denique parte 3, 7—4, 14 forma prior iterum adhibetur, mandata autem non solum negative exprimuntur, ut in partibus duabus praecedentibus, sed etiam positive, ut in explicatione prima. Summa partis haec est. Primo loco (3, 7—10) leguntur officia Christiani erga se ipsum; secundo (4, 1—4) officia erga ecclesiam, cum praepositos tum alios fratres; tertio (4, 5—8) officia erga pauperes; quarto (4, 9—11) officia erga familiam, filios et servos, servorumque officium erga dominos; quinto denique (4, 12—14) praecepta nonnulla generalia exhibentur, praecipue devitandi omne quod non placet Deo, custodiendi mandata Domini ac confitendi peccata in ecclesia. Descripta via vitae exponitur c. 5 via mortis. Animadvertendum est, initio eadem peccata graviora et in eodem ordine enumerari, quae 2, 2 et ordine paulisper mutato 3, 2—5 leguntur, scilicet 1) homicidia, 2) adulteria, cupidines, fornicationes, 3) furta, 4) idololatriae et magiae. Blasphemiae autem, quae 3, 6 distincte et 2, 3 verbis οὐκ ἐπιροκήσεις expressa est, hic non amplius fit mentio. Postremo lector c. 6 monetur, ne ab hac doctrina abducatur, ut, si non totum Domini iugum possit portare, saltem faciat, quid-

quid possit, omnino autem ab immolatis simulacrorum absteineat.

Sermone baptismali finito auctor c. 7 exponit, quomodo baptismus administrandus sit. Deinde c. 8 de ieiuniis disserit, et ostendens, Christianis non ieiunandum esse neque orandum modo hypocritarum, sed sicut Dominus instituit, orationem Domini proponit, animadvertens, ter in die sic orandum esse. Denique c. 9—10 de eucharistia agit, tres orationes eucharisticas tradens, quarum duae dicendae sunt ante, tertia post communionem, monensque baptizatos tantum sacrae mensae participes esse.

In parte secunda (c. 11—15) primum exponitur, eos tantum in ecclesiam venientes recipiendos esse, qui non aliam doctrinam habent ac propositam (11. 1—2). Deinde de apostolis vel praedicatoribus fidei peregrinantibus suscipiendis (11, 3—6), de prophetis diiudicandis (11, 7—12), de advenis christianis accipiendis (c. 12), de prophetis ac doctoribus sustentandis (c. 13) agit. Porro de die dominica celebranda (c. 14), postremo de episcopis et diaconis ordinandis ac de fratribus arguendis sermo fit.

Capite XVI libellus concluditur. Lectores admonentur, ut vigilent et ad adventum Domini parati sint, crebro convenientes ac saluti animarum consulentes, atque regnum Antichristi et adventus Domini describitur.

VI.

Fragmentum versionis latinae, Doctrinam 1—2, 6 amplectens, Bernardus Pez a. 1723 in Thesauro anecdotorum IV, II, 5 sq. edidit. Anno 1882 partem Doctrinae de duabus viis agentem seu capita quinque priora A. Krawutzcky e Canonibus ecclesiasticis, libro VII Constitutionum apostolorum et Barnabae epistula restituere conatus est¹. Anno sequente scriptura ipsa in lucem prodiiit. Philotheus Bryennius, metropolita Nicomediensis, invenit eam in codice, qui anno 1056 a Leone notario exaratus est et tunc Constantinopoli in bibliotheca monasterii patriarchalis Hierosolymitani asservabatur, nunc autem Hierosolymis in bibliotheca patriarchali numero 56 signatus est.

¹ *Theologische Quartalschrift* 1882 p. 359—445.

Funk, Patres apost. ed. II.

Editio princeps inscribitur: Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων ἐκ τοῦ ιεροσολυμιτικοῦ χειρογράφου νυν πρῶτον ἐκδιδόμενη μετὰ προλεγομένων καὶ σημειώσεων. . . Ὑπο Φίλοθεου Βρυεννίου, μητροπολίτου Νικομηδείας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1883.

Brevi post scripturam multi alii typis expresserunt, et quidem inter Germanos Adolphus Hilgenfeld, Adolphus Harnack, F. X. Funk, E. de Renesse¹, inter Gallos P. Sabatier, E. Jacquier², inter Italos R. Majocchi, J. Minasi³, inter Batavos J. J. Prins⁴, inter Anglos H. de Romestin, C. Spence, J. Rendel Harris⁵, inter Americanos R. D. Hitchcock et Fr. Brown, J. Fitzgerald, S. St. Orris, Ph. Schaff⁶. Iidem fere omnes scripturam in linguam patriam verterunt. Majocchi et Funk latinam interpretationem textui graeco adiecerunt. Alias versiones publicaverunt in Germania F. X. Funk, G. Volkmar, N. Liebert⁷, in Hungaria G. Boros de Kolozswar, in Gallia L. Du-

1 Hilgenfeld, *Novum Testamentum extra canonem receptum*, fasc. IV ed. II Lipsiae 1884. — Harnack, *Die Lehre der zwölf Apostel*, Lipsiae 1884. *Die Apostellehre und die jüdischen zwei Wege*, Lipsiae 1886; ed. II 1895. — Funk, *Doctrina duodecim apostolorum, Canones ecclesiastici ac reliquae doctrinae duarum viarum expositiones veteres*, Tubingae 1887. — E. de Renesse, *Die Lehre der zwölf Apostel*, Giessae 1897.

2 Sabatier, *La Didachè ou l'enseignement des douze apôtres*, Parisiis 1885. — Jacquier, *La doctrine des douze apôtres*, Lugduni et Parisiis 1891.

3 Majocchi, *La dottrina dei dodici apostoli*, Mediolani 1885. — Minasi, *La dottrina dei dodici apostoli*, Romae 1891.

4 Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων . . . in usum studiosae iuventutis, Lugduni Bat. 1884.

5 Romestin, *The Teaching of the Twelve Apostles*, Oxonii et Londini 1884. — Spence, *The Teaching of the Twelve Apostles*, Londini 1885. — Rendel Harris, *The Teaching of the Apostles, newly edited, with Facsimile Text and a Commentary*, Londini 1887.

6 Hitchcock et Brown, *The Teaching of the Twelve Apostles*, Neo-Eboraci 1884, ed. II 1885. — Fitzgerald, *Teaching of the Tw. Ap.*, Neo-Eboraci 1884. — Orris, *Teaching of the Tw. Ap.*, Neo-Eboraci 1884. — Schaff, *The Teaching of the Tw. Ap.*, Neo-Eboraci 1885, ed. III 1889.

7 Funk, *Theologische Quartalschrift* LXVI, 381—393, Tubingae 1884. — Volkmar, *Die neu entdeckte urchristliche Schrift der Lehre der zwölf Apostel an die Völker*, Lipsiae et Tiguri 1885, ed. III 1887. — Liebert, *Bibliothek der Kirchenväter*. Appendix. Campiduni 1885.

chesne et Bonet-Maury¹, in Italia E. Comba², in Batavia H. U. Meyboom³, in Scandinavia C. Warming, A. S. Paulssen, Fr. Helveg, J. E. Berggren, P. C. Caspari⁴, in Anglia Fr. Farrar, C. Taylor, in America Fr. Gardiner, E. E. Hall, J. H. Hall et J. T. Napier, C. O. Starbuck et E. C. Smith⁵. Praeterea nonnulli alii, quorum nomina hic praeteriri possunt, libellum et ediderunt et interpretati sunt. Addendum autem esse videtur, tres editiones eum una cum scriptaris patrum apostolicorum exhibere, praeter meam eas, quas Lightfoot-Harmer et O. de Gebhard, A. Harnack, Th. Zahn⁶ paraverunt, editionem Harrisianam (1887) paginas codicis Hierosolymitani Doctrinam amplectentes (fol. 76^a—80^b) arte phototypica expressas tradere, editionem recentissimam Josephum Schlecht a. 1900 parasse.

Libellus codice Hierosolymitano satis accurate traditur. Errores manifestos iam Bryennius (= Br in apparatu critico) correxit⁷. Aliquot loci e versione latina (= L), Barnabae epistula (= Barn.), Canonibus apostolorum ecclesiasticis (= Can), Constitutionibus apostolorum (= Const) emendari possunt. Cf. 2, 2. 7; 3. 4; 4, 3; 5, 1. In versione latina non solum, ut commentarius criticus indicat, aliquot verba omissa vel adiecta, sed etiam transposita sunt; de his autem locis ratio non reddenda esse videbatur, neque de eis, qui minus accurate vel false translati sunt.

Cum plurimi editorum atque interpretum diligenter de scrip-

1 Duchesne, *Bulletin critique* V, 91—94, Parisiis 1884 (c. 7—16). — Bonet-Maury, *La doctrine des douze apôtres*, Parisiis 1884.

2 *Rivista Cristiana* XIII, 352—366, Florentiae 1885.

3 *Theologisch Tijdschrift* XIX, 533—551, Lugduni Bat. 1885.

4 Warming, *De tolv apostles laerdom*, Hafniae 1884. — Paulssen, *Teologisk Tidsskrift fon den danske Folkekirke* I, 576—589, Hafniae 1884, — Helveg, *Dansk Kirketidende* 1884. — Berggren, *Teologisk Tidsskrift* XIII, 200—206, Upsalae 1884. — Caspari, *Luthersk Ugeskrift* 1884.

5 Gardiner, *The recently discovered Apostolic Manuscript*, Neo-Eboraci 1884. — E. E. Hall, *The New Englander* VII, 544—560. — J. H. Hall *Sunday School Times*, Philadelphiae 1884. — Starbuck, *Andover Review* 1884.

6 Patrum apostolicorum opera. Editio tertia minor, Lipsiae 1900.

7 Emendationes, quas H. Bois in *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* XXX (1887), 488—497 proposuit, approbare non possum.

tura egerint, cum editionibus et versionibus simul tractatus de Doctrina insigniores nominati sunt. Disputationes usque ad annum 1887 publicatae in editione Doctrinae illo anno a me parata fere omnes proferuntur. Bibliographiam usque ad annum 1891 pertinentem exhibet Jacquier in sua Doctrinae editione (p. 261—271). Dissertationes recentiores, quae maioris momenti sunt, iam supra inter editiones vel aliis locis commemoratae sunt; reliquas vel omnes A. Ehrhard in libro p. V laudato recenset.

BARNABAE EPISTULA.

I.

Haec epistula nomen neque auctoris neque lectorum indicat, traditur autem codicibus graecis et versione latina sub nomine Barnabae, et codex Vaticanus in inscriptione Barnabam insuper apostolum et comitem Pauli apostoli designat. Eidem epistolam iam Clemens Alexandrinus, qui eam iterum iterumque laudat (cf. adnotationes ad 1, 5; 2, 2; 4, 11; 6, 5. 8. 10; 10; 11, 9; 16, 7. 8; 21, 5. 6. 9) attribuit (Strom. II, 6, 31; 7, 35; 15, 67; 18, 84; 20, 116; V, 8, 52; 19, 64); et veteres reliqui, qui epistolae meminerunt, certe Barnabam apostolum spectaverunt, etiamsi nonnulli de Barnaba solo loquuntur, scilicet Origenes C. Celsum I, 63 et tribus aliis locis (cf. Barn. 18, 1), Eusebius, Serapion Thmuensis saeculo IV medio (cf. 5, 5). Hieronymus pluribus locis, uno (Adv. Pelag. III, 2) eam per errorem Ignatio adscribens. Tacite epistula utebantur auctor Canonum apostolorum ecclesiasticorum et interpretes Doctrinae apostolorum latinus; ille praesertim inscriptionem et c. 14 (= Barn. 21, 2—4), hic (1, 1) sermonem de duobus angelis viis duabus praepositis Barnabae debet eumque praeterea sequitur vias vitae et mortis etiam vias lucis et tenebrarum designans¹. Origenes l. c. Cel-

¹ Cf. Doctrina duodecim apostolorum ed. Funk 1887 p. 50. 58. 102. E. Henecke, ut supra p. XII dixi, Barnabam et Canones ap. eccles. a forma Doctrinae apostolorum speciali dependere putat.

sum philosophum, quae de apostolis dixit, e Barnabae epistula catholica hausisse conicit. Fortasse etiam Iustinus, Irenaeus et Tertullianus epistolam cognitam habebant (cf. Barn. 2, 10; 7, 4. 6. 8; 15, 4). Latinus quidam partem epistolae priorem (c. 1—17) in linguam suam vertit.

Clemens Alexandrinus teste Eusebio H. E. VI, 14, 1 in libris ὑποτυπώσεων omnium utriusque testamenti scripturarum compendiosam instituit enarrationem neque τὰς ἀντιλεγομένας praetermisit, scilicet Iudae epistolam ac reliquas epistulas catholicas, item Barnabae epistolam et Revelationem quae dicitur Petri, et in Hypotyp. libro VI eodem H. E. II, 1, 4 referente dixit: Dominum post resurrectionem Iacobo, Ioanni et Petro τὴν γνῶσιν impertiisse, illos eam ceteris apostolis, hos vero septuaginta discipulis tradidisse, quorum unus fuisset Barnabas. Epistolam ergo inter vel proxime S. Scripturas posuit, eumque secutus est Origenes in commentario in epist. ad Rom. I, 24 (ed. Bened. IV, 473) epistolam tacite laudans tanquam scripturam. Eusebius H. E. VI, 13, 6; 14, 1 eam ταῖς ἀντιλεγομέναις adnumerat III, 25, 4 ταῖς νόθοις, hoc vocabulo haud dubie idem denotans atque illo vel auctoritatem, non authenticam epistolae addubitans. Hieronymus De viris illustr. c. 6 et In Ezech. 43, 19 eam inter scripturas apocryphas commemorat, illo loco eam ad aedificationem ecclesiae pertinere addens, eundemque locum Indiculus scripturarum LX et Stichometria Nicephoro adscripta (cf. p. VII) ei attribuunt. In libro de nominibus hebr. Hieronymus epistolam post scripturas N. T. recenset, et codex biblicorum Sinaiticus eam una cum Pastore Hermiae illis scripturis adiunctam exhibet. Athanasius et alii veterum, qui libros sacros et ecclesiasticos enumerant, eius mentionem non faciunt.

II.

Veteres ad unum omnes epistolam authenticam habuerunt, neque medio aevo quemquam aliter iudicasse constat. Etiam nonnulli recentiorum eam Barnabae s. Pauli comiti adscripserunt, praesertim Isaacus Voss¹, Ludovicus Elias Dupin², G.

¹ Epist. genuinae s. Ignatii etc. 1646 p. 316.

² Nouvelle bibliothèque des auteurs ecclésiastiques 1686, ed. II 1688 I, 16—19.

Cave¹, Nicolaus Le Nourry², A. Gallandi³, S. Grynæus, V. Mösl, G. Rosenmüller⁴, I. E. Chr. Schmidt⁵, I. C. L. Gieseler⁶, E. Henke⁷, I. Chr. Rördam⁸, I. A. Möhler⁹, C. E. Franke¹⁰, I. Alzog¹¹, C. E. Freppel¹², I. Sprinzel¹³, S. Sharpe, I. Nirschl¹⁴, B. Jungmann¹⁵, nec non Daniel Schenkel¹⁶ et C. Heydecke¹⁷, qui magnam partem quidem authenticam esse contenderunt. Ceteri fere omnes eam Barnabae abiudicaverunt, et ego ad eorum sententiam accedo. Epistolam enim post Hierosolimam deletam exaratam esse ex 16, 4 intellegimus; Barnabam autem ante mortuum esse verisimillimum est¹⁸. Auctor dicit 9, 6 omnes Syros circumcisos fuisse; teste Ios. Flavio Antiq. VIII. 10, 3 tum temporis nulli alii Syri in Palaestina circumcidebantur quam Iudaei, et rem ita se habere Barnabam multos annos Antiochiae in Syria commorantem haud fugere potuit. Auctor denique c. 15 Chiliasmum docet et de veteri testamento tam iniustum facit iudicium, ut comes s. Pauli vix putari possit. Dicit enim, foedus, quod Deus cum Iudaeis inire voluit nunquam valuisse, quia ab his statim violatum esset (c. 14), et praecepta, quae dedit Dominus de sacrificiis et ieiuniis (c. 2),

1 Histor. liter. script. eccl. 1688.

2 Adparatus ad bibl. max. vet. Patrum 1703 I diss. 3.

3 Auctores, quorum scripta non commemorantur, supra p. III sq. inter editores patrum apostolicorum vel infra inter editores Barnabae epistolae locum obtinent.

4 Historia interpretationis librorum sacrorum 1795 I, 42 sqq.

5 *Handbuch der Kirchengeschichte* 1801 I, 437 sq.

6 *Lehrbuch der Kirchengeschichte* 1824; ed. III 1831 I, 122.

7 De epistolae quae B. tribuitur authenticia 1827.

8 De authenticia epistolae Barnabae 1828.

9 *Patrologie* 1840 p. 85—90.

10 *Zeitschrift für d. g. lutherische Theologie* 1840 II, 90 sqq.

11 *Patrologie* 1866; ed. III 1877 p. 30 sqq.

12 *Les pères apostoliques et leur époque* ed. III 1870 p. 88 sqq.

13 *Die Theologie der apostolischen Väter* 1880 p. 14—21.

14 *Patrologie* I (1881), 53—57.

15 *Revue catholique de Louvain* 1882 t. 53 p. 271 sqq.

16 *Theolog. Studien u. Kritiken* 1837 p. 652—686.

17 Dissertatio qua Barnabae epistola interpolata demonstratur 1874.

18 Cf. Hefele, *Das Sendschreiben des Apostels Barnabas* 1840 p. 34 sqq. Braunsberger, *Der Apostel Barnabas* 1876 p. 129 sqq.

de circumcisione (c. 9), de cibis (c. 10) et de sabbato (c. 15) spiritualiter tantum, nunquam autem ad litteram intellegenda fuisse.

III.

Templo Iudaeorum deleto vel post annum 70 se scripsisse Barnabas 16, 3—5 clare indicat. Neque dubium est et omnes fere consentiunt, eum non post annum 137 scripsisse vel post bellum iudaicum secundum, quo Iudaei adeo profligabantur, ut Christiani proinde non eo modo, quo a Barnaba monentur, ab eorum lege avertendi essent. Quando autem post illum vel ante hunc annum scripserit, non aequè apparet, et alii aliter sentiunt. Duo epistulae loci tempus prodere putantur.

Cum Barnabas 16, 3—4 de templo non solum destructo, sed etiam reconstruendo agat et illud templum Iudaeorum sit, nonnulli hoc de eodem interpretabantur, cumque Hadrianus regnare incipiens Iudaeis sanctuarium restituere permisisse tradatur, epistolam ad initium regni huius imperatoris vel ad annos 117—120 referebant, praesertim Volkmar¹, I. G. Müller². Quae vero de templo Iudaeorum Hadriani tempore reaedicando narrantur, parum fide digna sunt. Deinde templum novum, quod Barnabas 16, 3—4 respicit, idem esse videtur, de quo 16, 6—10 disputat, scilicet templum Christianorum spirituale. Denique quae 16, 3—4 de templo reaedicando dicuntur, etiamsi de templo Iudaeorum intelleguntur, ad tempus epistulae accuratius definiendum, non sunt idonea, cum auctor Iudaeis spem templi restituendi semper alentibus etiam ante Hadrianum illo modo loqui potuerit.

Lipsius³ et Harnack⁴ Barnabam 16, 3—4 de templo Iovis Hierosolymis exstruendo loqui et ille eum annis Hadriani 120—125, hic annis 130—131 scripsisse censuerunt. Huic autem sententiae, quam Ladeuze⁵ approbavit, etiam plura adversantur

¹ *Tüb. Theolog. Jahrbücher* 1856 p. 350. *Ursprung unserer Evangelien* 1866 p. 143—151.

² *Erklärung des Barnabasbriefes* 1869 p. 18; 334—340.

³ *Bibellexikon* ed. Schenkel 1869 I, 371.

⁴ *Geschichte der altchristlichen Litteratur* II, I (1897), 410—427.

⁵ *L'Épître de Barnabé*, in *Revue d'histoire ecclés.* I (1900), Nro. 1—2.

quam illi. Templum novum, nisi forte spirituale est, haud dubie potius Iudaeorum quam Romanorum est. Si Barnabas hoc respexit, sermo distinctior ei adhibendus fuit et haud dubie adhibitus fuisset, cum id, quod sibi demonstrandum proposuit, scilicet spem, quam Iudaei in templo suo ponebant, inanem esse, etiam manifestius fieret, si locum templi Iudaeorum templum gentilium obtinere vel obtenturum esse dicere potuit. Schlatter¹ hoc recte contra illam sententiam statuit. Sin autem epistolam nihilominus ad annum 130 refert, non video, quo iure ita censeat. Chronologia ad annum 130 vel 131 spectans in interpretatione templi novi Harnackiana nititur.

Alter locus, quo auctor ad res suo tempore gestas alludit, 4, 4—5 exstat. Barnabas hic Daniele^m laudat prophetantem, decem reges regnatos vel decem cornua exortura et postea (ἑσθῆν), ergo undecimo loco, parvum regem vel cornu exsurrecturum ac tres ex illis simul (ὅψ' ἐν) humiliaturum esse, et prophetiam suo tempore impletam esse satis clare indicat. Itaque quaeritur, quis imperatorum et undecimus designari et tres praedecessores simul deposuisse dici potuerit.

Loman² quartum animal 4, 5 commemoratum pro Nerone habens et imperatores ab eius successore vel Galba numerans epistolam annis Hadriani 135—138 exaratam esse putavit. Quartum autem animal haud dubie imperium Romanorum, non imperatorem quendam denotat. Wieseler³ et Riggenbach⁴ cornu parvum de Domitiano, Weizsäcker⁵ et Cunningham⁶ de Vespasiano interpretabantur. Domitianus profecto in catalogo imperatorum Romanorum usitato locum undecimum obtinet, Vespasianus cum tribus imperatoribus succederet, qui coniuncti nonnisi menses duodeviginti regnaverunt, facile tres reges deposuisse declarari potuit. Hoc autem de Domitiano aegre enun-

1 *Die Tage Trajans und Hadrians* 1897 p. 61—67 (*Beiträge zur Förderung christl. Theologie* I, 3).

2 *Theologisch Tijdschrift* 1884 p. 182—226.

3 *Jahrbücher für deutsche Theologie* 1870 p. 603—614.

4 *Der sogenannte Brief des Barnabas* 1873.

5 *Zur Kritik des Barnabasbriefes* 1863.

6 *A dissertation on the Epistle of S. Barnabas* 1877.

tiandum erat, et Vespasianus non undecimus, sed nonus vel, si etiam Iulium Caesarem numeramus, decimus imperator fuit. Tempori Vespasiani Lightfoot¹ quoque epistolam adscripsit, argumentis vero aliis ac Weizsäcker usus est, cornu parvum de Antichristo vel Nerone redituro intellegens atque Vespasianum una cum Tito et Domitiano filiis conregnantibus reges tres deponendos declarans, et Ramsay² ei assensus est, modo imperatores aliter numerans vel Othonem et Vitellium omittens; parum autem Barnabam tres reges iam depositos, non demum deponendos designare consideraverunt. Rectius regem parvum, Hilgenfeld³ de Nerva interpretatus est. Cum inter successores Neronis exiguum tempus regnantes unus facile omitti posset et Vitellius in Aegypto, Barnabae patria, ut videtur, non agnosceretur, Nerva undecimus imperator, cumque tribus imperatoribus succederet, qui eiusdem familiae erant, Domitianus insuper filios T. Flavii Clementis duos Caesares destinasset, etiam tres reges simul deposuisse dici potuit. Itaque epistolam Nerva regnante vel brevi post exaratam esse non sine ratione iudicamus⁴. Cum autem res saltem non sit certa, originem posteriorem non omnino negare licet. Tempus Vespasiani vero ratione inter epistolam et Doctrinam apostolorum intercedente excludi vix est dubium.

Cum Barnabas more Alexandrinorum Vetus Testamentum allegorice interpretaretur atque Alexandrini epistula maxime uterentur eum Alexandrinum fuisse colligere licet. Equidem cum plurimis ita sentio, nec vero non possum addere, rationes illas rem non plane certam facere.

Quaeritur etiam, cuius conditionis lectores epistolae fuerint. Cum Barnabas id maxime ageret, ut prohiberet, ne lectores in legem iudaicam illaberentur, interpretes priores concluserunt, epi-

1 *The Apostolic Fathers*, S. Clement 1890 II, 503—512.

2 *The Church in the Roman Empire before A. D. 170* (1893) p. 307—317. Haec chronologia apud Anglos fere communis esse videtur. Cf. Bartlet, *The Apostolic Age* 1900 p. 521.

3 Barn. epist. ed. II 1877 p. XXXIV sq.

4 Cf. Funk, *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen* II (1899), 77—108.

stulam ad Christianos e Iudaeis scriptam fuisse. N. Lardner¹ autem probare conatus est, lectores Christianos e gentilibus fuisse, et recentiori tempore fere omnes ad hanc sententiam accedebant. Oblocuti sunt C. Weizsäcker², R. A. Lipsius³ ac Güdemann⁴, et mihi quoque interpretes priores non plane errasse videntur. Ex eo, quod Barnabas sese et lectores saepius Iudaeis (ἡμεῖς — ἐκείνοι vel αὐτοί cf. 2, 9; 3, 1. 3. 6; 4, 2. 6. 14; 8, 7; 10, 12; 13, 1; 14, 4) opponit, non sequitur, eum fidelem e gentilibus fuisse. Eodem modo fidelis e circumcisione loqui potuit, praesertim si de Iudaismo tam severe sentiebat quam Barnabas. Neque ex 13, 7 et 16, 7 alteram sententiam probari posse in commentario demonstrasse mihi videor. Accedit, quod Barnabas tam amplam rituum iudaicorum cognitionem habet, quam in viro gentili haud facile inveneris, ita ut vix erraveris statuens, auctorem et magnam sane lectorum partem ex Iudaeis oriundos fuisse. Ex 13, 7 id solum elucet, non omnes lectores Iudaeo-Christianos fuisse. Barnabas enim cum duce Paulo Rom. 4, 11 Abraham patrem gentium per praeputium credentium appellet, indicat, non tam Iudaeos quam gentiles veros novi testamenti heredes futuros esse, neque dubium est, ecclesiam, ad quam litterae datae sunt, e fidelibus e circumcisione et praeputio constituisse. Sin autem res ita se habet, nihil obstat, quin concludamus, illos id egisse, ut fratres e gentilibus ad observandam legem Mosaicam perducerent dicentes, secus eos salvos non fieri, et epistulam scriptam fuisse, ut illi refutarentur.

IV.

Constat epistula e duabus partibus. In parte priori ac longiori c. 1—17 lectores monentur, ne in errores iudaicos incurrant, in altera parte c. 18—21 de duabus viis lucis et tenebrarum agitur. Ordo autem sententiarum hic est.

Auctor postquam lectoribus gratulatus est de donis magnis,

1 *Glaubwürdigkeit der evang. Geschichte. Aus dem Englischen etc.* (1750 sq.) II, I, 5.

2 *Zur Kritik des Barnabasbriefes* 1863 p. 4—9.

3 *Bibel-Lexicon* ed. Schenkel 1869 I, 363 sq.

4 *Religionsgeschichtliche Studien* 1876 p. 99—131.

quae a Deo optimo acceperant, dicit, se iis scripsisse, ut cum fide perfectam haberent cognitionem, tum quia ipsos diligeret, tum quia mercedem inde exspectaret. Tres constitutiones Dominum dedisse et praeterita et praesentia et futura nota fecisse (c. 1). Iustificationes Domini igitur exquirendas esse. Per omnes prophetas Deum ostendisse, nec sacrificia nec ieiunium sese velle, sed cor contritum et misericordiam, ne tanquam proselyti Iudaeorum legi affligeremur (c. 2—3). De praesentibus igitur diligenter investigandum esse, quid nos salvare possit. Fugiant omnia opera iniquitatis. Dies malos esse, et impleri, quae Daniel de parvo cornu prophetaverit. Neque Iudaeorum instar peccatum parvi ducant, quippe qui testamentum possideant; namque sicut illos ita ipsos quoque testamentum perdere et e regno Domini eici posse, cum multi quidem vocati sint, pauci vero electi (c. 4). Dominum prophetis praenuntiantibus, Iudaeis vero non intellegendis, propterea passum esse, ut nos per sanguinem ipsius sanctificaremur, peccata Iudaeorum autem consummarentur. In Christum ergo, qui in carne apparuerit et habitaverit in nobis, credendum ac sperandum esse. Eidem in omnibus gratias agendas esse ac laudes offerendas; non enim eum passum esse nisi propter nos, quibus omnia praemonstraverit (5—7, 2).

Quibus expositis Barnabas agit de singulis typis Christi, de caerimoniis festi expiatorii (7, 3—11), de vacca rubra (8) et de circumcisione servorum Abrahae (9, 7—9), nec non de typis baptismi (11) et crucis (12). Mandata, quae proposuit Deus de circumcisione et cibis, insuper spiritualiter interpretatur. Dominum non corporis, sed auris et cordis circumcisionem voluisse, Iudaeos autem ab angelo nequam deceptos carnem circumcidisse (9, 1—6). Neque Deum prohibuisse, quominus quibusdam animalibus vesceremur, sed praecepisse, ut vitia vitaremus, quorum typi illa animalia essent (10). Deinde exponit, iam in Veteri Testamento annuntiatum fuisse, foedus divinum Christianorum, non Iudaeorum esse (13). Accepisse quidem illos testamentum, sed eo non fuisse dignos atque nos per Christum eius participes factos esse (14). Denique quae de sabbato et templo scripta sint, Iudaeos male intellexisse explanat. Dominum de

sabbato illo vero locutum esse, quod post sex annorum milia celebraturus esset, cum omnia consummata atque sol et luna mutati fuissent (15). et de corde nostro, in quo tanquam in templo habiturus esset (16). Parte prima finita (17) transit ad alteram (18) et describit viam lucis (19) et viam tenebrarum (20). lectores exhortans, ut in illa ambulent. quae ducat in regnum Domini, ut salventur in die iudicii (21).

V.

Integritas epistolae non semel tantum in dubium vocabatur. Brevi postquam typis vulgata est, nonnulli quattuor ultima capita, quippe quae cum praecedentibus non artius cohaerent neque in versione latina exstarent, epistolae serius adiecta esse putaverunt. Re vera interpret latinus cum verba $\tau\alpha\upsilon\tau\alpha \mu\acute{\epsilon}\nu \omicron\upsilon\tau\omega\varsigma$ 17, 2 exprimat, quae partem priorem quidem terminant, simul vero sequentem adnuntiant, testis est totius epistolae. Deinde I. Clericus¹ epistolam interpolatam esse contendit, et viam, quam ingressus est, persecutus est Daniel Schenkel², capita I—VI, XIII, XIV et XVII, quidem a Barnaba originem traxisse, reliqua autem (VII—XII, XV—XXI) a Therapeuta quodam adiecta esse. Cum Hefele³ sententiam argumentis gravissimis refellisset, ita ut diu in oblivione iaceret, C. Heydecke⁴ mutatam eam repetiit contendens, Barnabam quidem capita I—IV et XIII—XXI eaque in hoc ordine: I—III, XIII—XVI (exceptis versibus 8—9 c. XV et v. 3—4 c. XVI), IV (exceptis vers. 6—9*), XVII—XXI brevi post Hierosolymam deletam a. 70 vel 71 scripsisse, non ut errores impugnaret. sed ut Christianos e circumcisione de interitu populi ac templi Iudaeorum lugentes laetiores redderet docens, religionem iudaicam valuisse nonnisi usque ad Christum et ex voluntate Dei constitutum fuisse, ut tum temporis fide christiana abrogaretur: reliqua vero capita Ethnico-Christianum quendam Iudaeis offensum

¹ Historia eccles. 1716 p. 474.

² *Studien und Kritiken* 1837 p. 652—686.

³ *Theologische Quartalschrift* 1839 p. 60 sqq. *Sendschreiben des Barnabas* p. 196 sqq.

⁴ Dissertatio qua Barnabae epistola interpolata demonstratur 1874.

a. 119—122 interiecisce, ut demonstraret, instituta iudaica ne ullius unquam veritatis fuisse neque aliam vim habuisse, nisi quibus Christus eiusque regnum typice praemonstrarentur. Sed discrimen eiusmodi in epistula non exstat. In omnibus partibus idem argumentum invenitur. Etiam auctor genuinae quae dicitur partis sacrificia et sabbata et ieiunia iudaica satis clare tamquam errores oppugnat (cf. 2, 9; 3, 6) et c. 14 expressis verbis docet, Iudaeos iam tum temporis testamentum perdidisse, quo id a Deo accepissent. Vox *καταργεῖν*, qua Heydecke Barnabam usum esse putat, ut demonstraret, religiones iudaicas valuisse usque ad id tempus, quo a Christus *abrogatae* essent, etiam in ea parte (9, 4) legitur, cuius auctor id egisse dicitur, ut probaret, instituta iudaica nunquam vere valuisse et Iudaeos Domini mandata ad litteram intellegentes semper errasse¹. D. Völter² etiam quattuor vel quinque manus in epistula discernere posse sibi visus est. Auctorem censuit scripsisse I (praeter versum 6) — IV, 8; V, 1. 2; VIII, 7—IX, 6 (exceptis verbis *ἀλλὰ καὶ πᾶς — αὐτῶν εἰσιν* in IX, 6); X, 1—5. 9. 12; XV; XVI, 1. 2. 5—10; V, 3. 4; IV, 9^a; interpolatorem primum capiti XVI adiecisce capita XVII—XX, fini epistulae auctoris vel IV, 9^a particulam IV 9^b—14, et in c. X versus 6—8 inseruisse; interpolatorem secundum addidisse VII, 2—11, VIII, 4—6, XI—XIV et XXI vel conclusionem traditam, conclusionem priorem vel particulam V, 3. 4; IV, 9—14 sectioni IV, 8; V, 1. 2 adiunxisse; tertium sectionem V, 1—4 in locum rede-gisse, quem nunc obtinet, eique V, 5—VII addidisse nec non IX, 7—9 scripsisse; originem versuum I, 6, XVI, 3. 4 et particulae IX, 6 laudatae dubiam esse. Argumenta vero, quae protulit, minime idonea sunt; sententia insuper subtilior est, quam quae vera esse possit, et, nisi fallor, ab omnibus reiciebatur. I. Weiss³ probare conatus est, capita III, XVII, XVIII et praeterea plures particulas capitum reliquorum minores interpolatoris esse. Aequae autem ac Völter indolem Barnabae parum

1 Cf. *Jenaer Literaturzeitung* 1875 p. 491 sq.

2 *Jahrbücher für protestantische Theologie* XIV (1888), 106—144.

3 *Der Barnabasbrief kritisch untersucht* 1888.

consideravit¹. Equidem persuadere mihi non possum, locos, qui ei suspicionem movent, auctori abiudicandos esse. Neque ordo epistolae turbatus vel a librario archetypi codicum nostrorum, ut Hilgenfeld² censuit, particula IV, 1—6^a per neglegentiam ante particulam IV, 6^b—9^a mihi posita esse videtur³.

VI.

Prelo epistolam nostram una cum Ignatii epistulis primus subiecit Iacobus Ussher, archiepiscopus Armachanus, Oxonii 1642. Utebatur apographo codicis Casanatensis, quod A. Schott S. J. exaraverat et Isaacus Voss ei communicaverat, et apographo versionis veteris latinae, quod a Claudio Salmasio acceperat⁴. Sed ingens incendium, quod a. 1644 haud exiguum urbis Oxonii partem vastavit, omnia illius editionis exemplaria absumpsit. Nuperrime particula, viginti duas paginas vel Barn. 1—9^a amplectens, in bibliotheca Bodleiana detecta est⁵. Editio princeps, quae ad nos pervenit, est ea, quam Hugo Menard, monachus Congregationis s. Mauri, vel post eius mortem († 1644) Fr. Lucas Dachery, eiusdem Congregationis monachus, a. 1645 Parisiis instituit⁶. Emendatiorem epistolam I. Voss a. 1646 edidit⁷, eumque sequebantur I. I. Mader 1655⁸, I. B. Cotelier

1 Cf. *Theologische Litteraturzeitung* 1889 p. 595—599.

2 Barnabae epistula 1877 p. XIX sq.

3 Cf. *Theologische Quartalschrift* 1878 p. 156.

4 Versionem latinam veterem nuperrime Hugo Menard in codice Corbeiensi invenerat.

5 J. H. Backhouse, *The editio princeps of the epistle of Barnabas by archbishop Ussher, as printed at Oxford 1642 and preserved in an imperfect form in the Bodleian library* 1883. *Theol. Litteraturzeitung* 1883 p. 604.

6 *Η φερομενη του αγιου Βαρναβα Αποστολου επιστολη καθολικη*. Sancti Barnabae Apostoli (ut fertur) Epistola catholica. Ab antiquis olim Ecclesiae Patribus, sub eiusdem nomine laudata et usurpata. Hanc primum e tenebris eruit, Notisque et Observationibus illustravit R. P. dominus Hugo Menardus etc. Opus posthumum.

7 Epistolae genuinae S. Ignatii etc. Adhaec S. Barnabae epistola. Amstelodami 1646. Editio II Londini 1680.

8 *Η φερομενη του αγιου Βαρναβα Αποστολου επιστολη καθολικη*. S. Barnabae etc. epistola. Helmestadii.

1672, Ioh. Fell 1685¹, St. Le Moyne 1685², I. Clericus 1698, Rich. Russel 1746, Andreas Gallandi 1765, C. I. Hefele 1839, Fr. X. Reithmayr 1844, A. Grenfell 1844, Ed. de Muralto, 1847³, I. P. Migne 1857, Alb. Dressel 1857. Omnes textum graecum exhibent mutilum, initio vel particula 1—5, 7^a carentem; nituntur enim codicibus, in quibus Barnabae epistula ita cum Polycarpi epistula contaminata est, ut huius verba καὶ δι' ἡμᾶς ὑπὲρ (9, 2) illius verba τὸν λαὸν τὸν καινόν (5, 7) excipiant. Lacunam autem suppleverunt versione vetere latina, quae eodem tempore, quo textus graecus acephalus, detecta est.

Textum graecum integrum Simonides iam a. 1843 Smyrnae e codice biblicorum Sinaitico edidisse traditur⁴. Occidentales deum eum acceperunt, cum C. Tischendorf a. 1862 codicem Sinaiticum totum, a. 1863 Novum Testamentum Sinaiticum publicaret. Quo libro adhibito epistulam recensuerunt A. Dressel, G. Volkmar 1864⁵, Ad. Hilgenfeld 1866, I. G. Müller 1869⁶, O. de Gebhardt 1875, G. H. Rendall 1877⁷, S. Sharpe 1880⁸.

Interea Philotheus Bryennius Constantinopoli in codicem celeberrimum inciderat, cui Doctrinam apostolorum debemus, qui vero etiam Barnabae epistulam continet, cumque hanc non ipse typis evulgare posset, lectiones libri Adolpho Hilgenfeld communicavit, qui epistulam a. 1877 denuo edens eas publici iuris fecit, ita ut ad scripturam recensendam etiam alii eas convertere possent, O. de Gebhardt in editione partis II fasciculi I Patrum apost. altera 1878 et in editione Patrum apost. minore 1877, ego in editione Patrum apost. priore 1878, Lightfoot-Harmer 1891.

Cum codices acephalos, qui editoribus prioribus soli cogniti

1 S. Barnabae Apostoli epistola Catholica etc. Oxoniae. Editor nomen suum titulo non adiecit.

2 Varia Sacra. Lugduni Batav. t. I. Denuo 1694.

3 Codex Novi Testam. deuterocanonici sive Patres apost. Turici t. I.

4 E. C. Richardson, *Bibliographical Synopsis* 1887 p. 16.

5 Monumentum vetustatis christianae ineditum. Turici (c. 1—5).

6 *Erklärung des Barnabasbriefes*. Lipsiae.

7 Editio adiuncta est dissertationi iam laudatae, quam fecit Cunningham (cf. p. XXIV n. 6).

8 *S. Barnabas' epistle in Greek with translation*. Londini.

erant, omnes a codice Vaticano gr. 859 dependere demonstrasse mihi videar¹, tres libri manuscripti graeci ad textum recensendum nobis adhibendi sunt, Sinaiticus saec. IV (signavi S), Constantinopolitanus vel potius Hierosolymitanus a. 1056 (= H), Vaticanus 859 saec. XI (= V). Quibus testibus accedit versio epistolae latina vetus (= L), quae codice Corbeiensi, tum Parisiensi, nunc Petropolitano traditur, quamque emendatissimam in suis epistolae editionibus Gebhardt 1875 (1878) et Hilgenfeld 1877 publicaverunt. Testes omnes vitiis haud mediocribus laborant. Codex Sinaiticus vero ceteris aetate adeo praestat, ut ei in textu recensendo primus locus attribuendus sit. Passim correctus est, et primam manum, quae scriptoris ipsius est, signavi S*, alteram, quae saeculi VII esse videtur, S**; ubi autem error facile cognosci potest et discrimen non maioris momenti est, non notavi, quid sit librarii, quid correctorum². De codice Vaticano, quem ipse excussi, accuratius retuli.

Virorum, qui de epistula explicanda meriti sunt, maior pars iam commemorata est. Editores enim plerique et in commentario textum interpretati sunt et in Prolegomenis de epistolae authenticia, integritate, origine, auctore, lectoribus etc. disputaverunt. Alios laudavi, ubi de authenticia etc. tractavi. De epistolae doctrina praeter viros in Notitia generali nominatos inprimis disputaverunt Hefele³, Franke⁴, I. Kayser⁵, Cunningham⁶.

EPISTULAE CLEMENTIS ROMANI.

I.

Quis primam Clementis epistolam scripserit, ex ea ipsa non apparet. Missa est enim ab ecclesia Romanorum ad ecclesiam

¹ *Theologische Quartalschrift* 1880 p. 629—637.

² Tischendorf in Novo Testamento Sinaitico 1863 p. XXIV agit de correctoribus, locos epistolae Barnabae p. LXXVI sqq. describit.

³ *Das Sendschreiben des Ap. Barnabas* 1840 p. 242—262.

⁴ *Zeitschrift für luther. Theologie* 1840. II, 67—92.

⁵ *Ueber den sog. Barnabasbrief* 1866 p. 85—147.

⁶ *A dissertation on the Ep. of S. Barnabas* p. 105—117. — Tractatus *Studier over Barnabasbrevet*, quem J. P. Bang in *Teolog. Tidsskrift* 1900, II, 1. 2 publicavit, mihi non praesto fuit.

Corinthiorum. Sed Clementem eam exarasse vix dubium est, cum veteres ad unum omnes de hac re consentiant. Iam Dionysius Corinthius epistolae auctorem Clementem vocat (Eus. H. E. IV, 23, 13). Clemens Alexandrinus et Origenes epistolam laudant tanquam ab illo confectam (cf. adnotationes ad 1, 2; 9, 2; 14, 5; 17; 20, 8; 21, 2; 36, 2; 38, 2; 40, 1; 41, 4; 48, 1. 4. 6; 49, 4; 53, 3; 55, 1. 4). Irenaeus Adv. haer. III, 3, 3 scribit, epistolam exortam esse Clemente episcopatum ecclesiae Romanae gerente, et simile quidquam Hegesippus (Eus. H. E. IV, 22, 1) dixisse videtur. Eusebius H. E. III, 38, 1 et Hieronymus Catal. c. 15 tradunt, Clementem eam ex persona Romanae ecclesiae ad ecclesiam Corinthiorum scripsisse. Rationes, quibus Völter¹ nuperrime epistolam ei abiudicavit, vanae sunt.

Quae de Clementis nostri ortu et vita cognita habemus, perpauca sunt. Irenaeus Adv. haer. III, 3, 3 eum cum apostolis vixisse ac cum ipsis conversatum esse refert, eumque ecclesiae Romanae praefuisse veteres unanimes tradunt. Origenes In Ioann. t. VI c. 36 (ed. Bened. IV, 153) insuper dicit, eum eundem fuisse cum illo, quem Paulus Phil. 4, 3 laudibus effert, et Eusebius H. E. III, 15, Epiphanius H. 27 c. 6, Hieronymus Cat. c. 15 et alii veterum assentiuntur. Sed id coniecisse tantum videtur, et adhuc magis a veri similitudine abhorret, quod tradunt Homiliae et Recognitiones Clementinae, eum Romanum et e gente senatoria ac stirpe Caesarum oriundum fuisse. Etiam recentiores nonnulli eum eundem fuisse putant cum T. Flavio Clemente consule et Domitiani patruele. Sed obstat, quod de morte utriusque Clementis traditum habemus (Flavius Clemens enim martyrium subiit; Clemens episcopus autem sua morte defunctus esse videtur), et silentium scriptorum fide dignorum, qui certe narrassent, Domitiani patruelem, cuius filios imperator iam successores destinaverat, ecclesiae Romanae praefuisse, si res ita se habuisset². Tillemont³ ex 4, 8, ubi Iacob, et ex 31, 2,

1 *Die Visionen des Hermas, die Sibylle und Clemens von Rom* 1900 p. 31.

2 Cf. Funk, *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen* I (1897), 308—329.

3 *Mémoires pour servir à l'histoire eccl. St. Clement art. I.*

F u n k, Patres apost. ed. II.

ubi Abraham appellatus est noster pater, collegit, Clementem e stirpe iudaica editum fuisse. Nuperrime totam epistolam, dicendi modum et argumenta, respiciens, idem Lightfoot¹ rectius contendit addens, eum libertum vel filium liberti et de domo Flavii Clementis consulis fuisse; et E. Nestle² plures epistulae locos sermonem iudaicum exhibere demonstravit. Cf. adnotat. ad 12, 5. 7.

Teste Hieronymo plerique Latinorum priscis iam temporibus Clementem Petro successisse affirmarunt. Scribit enim Cat. c. 15: *Clemens quartus post Petrum Romae episcopus, siquidem secundus Linus fuit, tertius Anacletus, tametsi plerique Latinorum secundum post Petrum apostolum putent fuisse Clementem*; et Tertullianus De praescr. c. 32 addit, eum a Petro ipso fuisse ordinatum. Hieronymus ipse, qui l. c. Clementem Lino et Anacleto postposuit, postea sententiam mutasse ceterisque Latinis accessisse videtur, In Ies. 52, 13 (ed. Vallarsi IV, 612) dicens, Clementem, virum apostolicum, post Petrum Romanam ecclesiam rexisse. Adv. Iovin. II, 12 Clementem successorem apostoli Petri appellat. Sed sententia non est plane certa. Illo enim modo Hieronymus loqui potuit, etiamsi Clementem apostolo non statim successisse putavit. Catalogus Libermanus a. 354, Augustinus Ep. 53 ad Generos. n. 2, Optatus Milevitanus De schism. Donat. II, 3, Constitutiones apost. VII, 46 primum Petri successorem Linum, secundum Clementem fuisse tradunt. Irenaeus denique Clementi quartum vel, si Petrus apostolus non numeratur, tertium inter episcopos Romanos locum assignat Adv. haer. III. 3, 3 (graece apud Eus. H. E. V, 6) scribens: θεμελιώσαντες οὖν καὶ οἰκοδομήσαντες οἱ μακάριοι ἀποστολοι τὴν ἐκκλησίαν Λίνῳ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργίαν ἐνεχείρισαν. τούτου τοῦ Λίνου Παῦλος ἐν ταῖς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολαῖς μέμνηται. διαδέχεται δὲ αὐτὸν Ἀνέγκλητος· μετὰ τοῦτον δὲ τρίτῳ τόπῳ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπισκοπὴν κληροῦται Κλήμης, ὁ καὶ ἑωρακῶς τοὺς μακαρίους ἀποστόλους καὶ συμβεβληκῶς αὐτοῖς, καὶ ἔτι ἑναυλον τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων καὶ

1 *St. Clement of Rome* I (1890), 58—61.

2 *Zeitschrift für die neutestam. Wissenschaft und die Kunde des Urchristentums* I (1900), 178—180.

τὴν παράδοσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων κτλ., eumque secuti sunt Eusebius H. E. III, 13. 15. 34 et Hieronymus Cat. c. 15.

Sententias illas discrepantes ut componerent, alii alia coniecerunt. Epiphanius (H. 27 c. 6) I Clem. 54, 2 male interpretatus suspicatus est, Clementem a Petro quidem ordinatum fuisse, pacis causa autem Lino cessisse et, cum huic successisset Cletus (ut scribit pro *Anencletus* vel *Anacletus*), pontificatum resumpsisse. Rufinus in praefatione in Clem. Recognitiones scripsit, Linum et Cletum fuisse quidem ante Clementem episcopos in urbe Roma, sed superstite Petro, videlicet ut illi episcopatus curam gererent, ipse vero apostolatus impleret officium, atque hoc modo utrumque verum videri, ut et illi ante Clementem numerarentur episcopi, et Clemens tamen post obitum Petri docendi suscepisset sedem. Scriptores medii aevi alii aliam sententiam repetierunt. Beda Venerabilis e. g. scribit, Petrum fundata Romae ecclesia Christi Clementem sibi adiutorem evangelizandi, simul et successorem consecrasse perhiberi (Hist. eccles. II, 4). Haymo Eusebium sequitur, idemque refert, eos, qui de cathedra Romanae ecclesiae perscrutati sint, dicere, Linum et Cletum non sedisse ut pontifices, sed ut summi pontificis coadiutores, quibus beatus Petrus tradiderit rerum ecclesiasticarum dispositionem, cum ipse orationi et praedicationi vacaverit (Hist. sacr. III, 12). Recentiore tempore fere omnes iure catalogum Romanorum pontificum ab Irenaeo traditum verum agnoverunt. Cf. Baron. A. 69, 41 sq. Sententia, quae Clementi locum post Petrum primum attribuit, haud dubie ex fabula Clementinarum Homiliarum et Recognitionum exorta est. Clemens igitur tertius post Petrum episcopus putandus est. Mortuus est autem teste Eusebio H. E. III, 34, cum novem annos praedicationem verbi divini procurasset, anno Traiani imperatoris tertio i. e. a. 101 p. Chr. Acta martyrii, quae exstant¹, haud dubie suppositicia sunt. Rufinus² quidem, Zosimus³, Concilium Vasense a. 442 (c. 6) et Calendaria Romana

1 Cotelierius, Patr. apost. ed. Clericus 1724 I, 808—814. Funk, Patr. apost. II, 28—45.

2 Hieron. Apol. adv. lib. Ruf. II, 17 ed. Vallars. II, 507.

3 Ep. II, 2. PL 20, 650.

inde a Martyrologio Hieronymiano eum martyrem appellant. Gregorius Turonensis (Hist. Franc. I, 25) eum Traiano impetrante passum esse refert. Sed Eusebius et Hieronymus II. cc. mortem commemorant nullam martyrii mentionem facientes, et Irenaeus I. c. inter episcopos Romanos a Lino usque ad Eleutherum Telesphorum solum martyrem putare videtur. Traditio de eius martyrio inde originem trahere potuit, quod tempore currente cum Tito Flavio Clemente idem habebatur. Neque tamen silentio praetereundum est, etiam nuperrime nonnullis viris doctis patrem martyrium subiisse visum esse¹.

II.

De tempore, quo epistula confecta est, multum disputabatur. Omnes quidem consentiunt et ex epistula ipsa patet, eam tempore persecutionis vel brevi post scriptam esse. Sed quaeritur, quae sit illa persecutio. Si paucos illos exceperis, qui nuperrime argumentis invalidis epistolam Traiani vel Hadriani temporibus vindicare, duae sententiae expositae sunt. Hugo Grotius², David Blondel³, I. E. Grabe⁴, H. Wotton, G. A. Orsi⁵, A. Gallandi, M. I. Wocher⁶, D. Schenkel⁷, G. Uhlhorn⁸, C. I. Hefele, C. Wieseler⁹, I. Nirschl¹⁰, et nonnulli alii epistolam brevi post Neronis persecutionem c. a. 68 exortam esse statuerunt, ex 6, 4 et c. 40—41 colligentes, Hierosolymam tum temporis nondum deletam fuisse et cultum iudaicum in templo Hierosolymitano adhuc viguisse. Sed argumenta non

1 J. B. de Rossi, *Bulletino di archeologia cristiana* 1864/70; P. Alard, *Hist. des persécutions pendant les deux premiers siècles* 1885 p. 169—176. Cf. Duchesne, *Liber pontificalis* I (1886) p. XCI.

2 Epist. ad Gallos 154 apud Cotelerium I. c. I, 133 sq.

3 Ibidem p. 135.

4 Spicilegium SS. Patrum ed. II 1700 I, 254 sqq.

5 *Istoria ecclesiastica* 1747 I, 291 sq.

6 *Die Briefe der apost. Väter Clemens und Polycarpus* 1830 p. 10 sqq.

7 *De ecclesia Corinth. primaeva* 1838 p. 105 sqq.

8 *Zeitschrift für histor. Theologie* 1851 p. 322. Aliter ibid. 1866 p. 33.

9 *Untersuchungen über den Hebräerbrief* 1861 p. 3 sq.; *Jahrbücher für deutsche Theologie* 1877 p. 383—406.

10 *Patrologie* I (1881), 68—70.

satis firma sunt. De cultu iudaico similiter loquuntur alii scriptores saeculi secundi vel primi exeuntis (cf. adnotationem ad 41, 2), et quis probare potest, Clementem scribentem: ζῆλος καὶ ἔρις πόλεις μεγάλας κατέστρεψεν, Hierosolymam deletam non ante oculos habuisse? Nonne ex eo, quod de hac re non in c. 4, ubi exempla veteris testamenti protulit. sed in c. 6 loquitur, ubi de martyribus christianis tractat, concludere licet, eversionem Hierosolymae ei occasionem dedisse, ut hunc versum adderet?

Econtra plures epistulae loci finem saeculi produnt. Subitae enim illae ac sibi invicem succedentes calamitates, quarum 1, 1 mentio fit, potius ad Domitiani quam ad Neronis persecutionem quadrant (cf. Tacit. Agric. c. 44; Suet. Domit. c. 11. 12. 15; Dio Cass. LXVII. 14) et ab auctore satis clare discernuntur a persecutione cruentissima, quae c. 5—6 commemoratur. Neque a veri similitudine abhorret, Clementem, si brevi post mortem beatissimorum apostolorum scribens Neronis persecutione impeditus fuisset, quominus ad Corinthiorum dissidia prius animum adverteret, de celeberrimo illo martyrio epistula ineunte, non progrediente dicturum fuisse. Deinde ex c. 42—44 apparet, apostolos iam ante plures annos, non nonnullos tantum decessisse. Auctor non solum prodit, omnes ferè apostolos inter mortuos esse, sed etiam 44, 3 dicit, haud paucos presbyteros, quos apostoli ipsi constituerant, iam defunctos fuisse. Ibidem presbyteri a Corinthiis deiectioni μεμαρτυρημένοι πολλοῖς χρένοις appellantur; 47, 6 ecclesia Corinthiorum ἀρχαία vocatur. Tum viri 63, 3 commemorati, videlicet fideles et casti, qui a iuventute usque ad senectutem inculpate vixerunt, a. 68 vel 69 Romae non fuerunt. Accedit denique, quod Hegesippus (Eus. H. E. III, 16) testatur, Clementis tempore epistolam Corinthum missam esse, et Eusebius (H. E. III, 15) tradit, inde ab anno Domitiani duodecimo Clementem ecclesiae Romanae praefuisse.

Quae cum ita sint, iure plerique viri docti, qui in investiganda scripturae origine versati sunt, epistolam imperio Domitiani exeunte vel imperio Nervae ineunte scriptam esse contenderunt, i. e. a. 93—97, e. g. I. B. Cotelerius, Remigius Ceillier¹,

¹ *Histoire générale des auteurs sacrés et eccl.* 1729 I 600 sq.

G. Lumper¹, F. Windischman², I. A. Möhler³, I. Fessler⁴, Ad. Hilgenfeld⁵, Gundert⁶, Lipsius⁷, I. B. Lightfoot, Donaldson⁸, Ph. Bryennius, Ad. Harnack, A. Brüll⁹, G. Courtois¹⁰. Num vero epistula Domitiano an Nerva imperium tenente scripta sit, difficillimum est diiudicatu, et alii aliud statuere. Mihi Domitiano extincto confecta esse videtur. Epistulae exordium potius de persecutione finita quam de aliquo temporis momento intellegendum est, quo imperator ille in fideles saevire desiit, et preces, quae sub finem epistulae ad Deum mittuntur, principem Christianis benevolum produunt.

Sententiam illam, epistulam brevi post Neronis persecutionem exaratam esse, Wieseler¹¹ adhuc nuperrime defendit, contendens, locos, qui originem seriores proderent, eam revera non probare; vocem ἀρχαῖος legi etiam Act. 15, 7 (cf. Phil. 4, 15), ubi de spatio temporis minore ageretur; 44, 3 et 63, 3 etiam ante Hierosolimam deletam scribi potuisse; persecutionem. post quam epistula brevi confecta est, non posse non esse persecutionem Neronianam; quae enim 1, 1 dicta essent, magis ad illam quadrare quam ad Domitianam, et auctorem. si post hanc scripsisset, certe aliquot martyres nominaturum fuisse, qui tunc temporis passi essent. Optime sane de hac re disputavit. Nichilominus autem ad eius sententiam accedere non possum. Nequaquam enim plura de persecutione Domitiani dicenda vel aliquot illius temporis martyres nominandi erant. Perpauca etiam de persecutione Neronis longe maiore dicta et ex *multitudine ingenti* (Tac. Annal. XV, 44), quae ab illo imperatore morti tradebatur, Petrus et Paulus tantum nominatim commemorati sunt.

1 *Historia theologico-critica etc.* 1783 I, 17.

2 *Vindiciae Petrinae* 1836 p. 54 sq.

3 *Patrologie* 1840 p. 57 sqq. Opus posthumum.

4 *Institutiones Patrologiae* 1850 I, 160 sq.

5 *Die apostolischen Väter* 1853 p. 74 sqq.

6 *Zeitschrift für die g. lutherische Theologie* 1853 p. 642 sqq.

7 De Clementis Rom. epist. ad Cor. prior disquisitio 1855 p. 136 sqq.

8 *The Apost. Fathers* 1874 p. 130 sq.

9 *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1875 p. 252 sqq.

10 *L'épître de Clément de Rome* 1894.

11 *Jahrbücher für deutsche Theologie* 1877 p. 383—394.

Persecutio autem Domitiana paucissimis tantum verbis attacta est, quia teste Tertulliano (Apolog. c. 5) Domitianus nonnisi *portio Neronis de crudelitate* fuit, fortasse etiam, quia imperator adhuc inter vivos erat. Reliqua autem, quae Wieseler protulit, minoris momenti sunt. Concedo, locos supra laudatos non stricte probare, epistolam decennio saeculi primi decimo exortam esse. Id autem certe ex iis apparet, Clementem verisimilius hoc tempore quam ante Hierosolymae excidium scripsisse.

III.

Occasio scribendi haec fuit. Ecclesia Corinthiorum, quae tempore praeterlapso virtutibus egregiis excelluerat ac pace profunda erat fruita, cum iuvenes aliquot tumore inflati et honoris cupidi (cf. 1, 1; 3, 3; 21, 5; 47, 6) in presbyteros insurrexissent eosque deiecissent, in discrimen haud exiguum vocatum est. Forsan etiam controversia de resurrectione mortuorum (I Cor. 15, 12 sqq.) denuo exorta est. Omnia perturbari coepta sunt et gentiles quoque nomini christiano opprobria intulerunt (47, 7). Itaque ecclesia Romana, cum de dissidiis certior facta esset, obligata esse sibi videbatur, ut fratres ad pacem et concordiam revocaret, et epistolam hanc luculentissimam Corinthiis misit.

Constat epistula e prooemio et epilogo ac duabus partibus. In illo (c. 1—3) auctor exponit, quam bonus ecclesiae Corinthiorum status quondam fuerit, quam tristis nunc sit. Olim Corinthios omnibus virtutibus ornatos fuisse (1—2); postquam autem impletum fuerit, quod scriptum sit Deut. 32, 15, omnia perturbari et unumquemque praeceptis Dei contemptis secundum concupiscentias suas incedere (3). Invidiam fontem malorum illorum declarans Clemens transit ad primam partem (4—36). Demonstrat, ex invidia et zelo apud veteres (4) ac recentiores (5—6) maxima mala exorta esse, et adhortatur ad paenitentiam (7—8), ad oboedientiam et fidem erga Deum (9—12) et ad humilitatem (13), admonitiones dictis sacris et exemplis biblicis comprobans. Corinthii magis Deo oboediant quam seditionis auctoribus (14) et adhaereant iis, qui pacem colant, nec vero colere simulent (15). Christum esse cum humilibus, non cum superbis, et exemplum nobis proposuisse Abraham et alios patres

(17—18). Quos sequantur ac Deum diligant, qui sit Deus pacis (19). Naturam universam in pace et concordia omnia perficere, et Deum hanc harmoniam instituentem clementissimum erga nos se praebere (20). Caveant, ne eius beneficia in condemnationem ipsis cedant. Faciant voluntatem eius, qui omnia videat et cogitationes quoque scrutetur (21). Eadem postulare fidem christianam, cum Christus per spiritum sanctum nos exhortetur, ut faciamus bonum ac quaeramus pacem (22). Deum benignum esse erga eos, qui ipsum timeant et simplici corde ad ipsum accedant. Itaque ne dubitent. Fore ut verba eius impleantur (23). Vario modo eum resurrectionem futuram ostendere (24—25) et per spiritum sanctum eam praedixisse (26). Credant igitur Deo sperentque in eum, qui non mentiatur, sed exsequatur id, quod decreverit (27). Metuant eum, quem nemo effugere possit (28); accedant ad eum in sanctitate cordis (29) faciantque, quae ei placeant, ut benedictionem eius consequantur (30), sicut Abraham et alii (31). Dona Dei non mereri nec iustificari nos per opera nostra, sed per fidem (32). Nihilominus bona opera nobis peragenda esse. Deum enim et ipsum opera perfecisse et per prophetam declarasse, se opera nostra remuneraturum esse. Magna revera et mirabilia eum promisisse exspectantibus ipsum (33—35) et daturum esse per Iesum Christum filium suum, infirmitatis nostrae patronum et auxiliatorem (36).

In altera parte (37—61) Clemens propius ad rem accedit, et postquam ostendit, in exercitu alios imperare, alios oboedire et imperata exsequi, in corpore quoque alia membra aliis ministrare et omnia capiti (37), Corinthios admonet, ut suum quisque locum obtineat (38—39) et omnes ordinem in ecclesia institutum servent (40). Singulis non omnia licere. Sacrificia Hierosolymae tantum offerri (41), et apostolos constituisse episcopos et diaconos, ut ecclesiae praeessent (42). Deum miraculo ostendisse, qui ipsi essent sacerdotes (43), et apostolos providisse, ne ordo ecclesiae tolleretur (44). Qui legitime ecclesiae praefecti sint et gregi Christi inculcate deservierint, eos episcopatu non deiciendos, et qui illos persecuti sint removerintque, eos non iustos esse, sed improbos (45). Illis igitur, non his adhaerendum esse et seditionem terminandam, quae peior sit

priore, quae Pauli tempore fuerit (46—47). Corinthii seditionem celeriter auferant et ad caritatem redeant, quae omnia possit (48—50). Dissidentes peccatum suum confiteantur (51—52) et sicut Moses et alii potius damnum patiantur quam pacem ecclesiae perturbent (53—55); ceteri pro iis orent, ut divinae voluntati cedant (56) et seditionis auctores presbyteris se subiciant (57). Quod consilium si accipiant, fore ut salvi fiant (58); sin autem non pareant, ipsos quidem in discrimen magnum incursuros, consiliantes vero a peccato innocentes futuros esse assidue supplicantes, ut Deus numerum electorum conservet, fideles salvet, omnes gentes ad veritatis cognitionem adducat (59—60), principibus terrae pacem largiatur ac concordiam (61).

In epilogo (62—65) Corinthii iterum admonentur, ut dictis oboediant redeantque ad pacem et unitatem (62—64), et denique rogantur, ut viros ad se missos brevi remittant, ut fratres Romani de pace restituta cum ipsis gaudeant (65).

IV.

Epistula a veteribus maximi aestimata est. Scriptoribus, qui eius mentionem fecerunt vel notitiam habuerunt, iam allatis hi addendi sunt. Ut Ussher¹ primus vidit, iam Polycarpus epistolam manu versavit nec pauca ex ea paene verbotenus in suam ad Philippenses epistolam transtulit. Exscribimus haec:

Polycarpi epistula.

Clementis epistula.

Inscr. Πολύκαρπος . . . τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ παρ- . . . τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ οἰκούσῃ Φιλίππους· ἔλεος ὑμῖν παροικούσῃ Κόρινθον . . . χάρις καὶ εἰρήνη παρὰ θεοῦ παντοκράτορος καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χρ. ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ παντοκράτορος θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χρ. πλητοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν πληθυνθείη. θυνθείη.

1, 2: ἡ βεβαία τῆς πίστεως ὑμῶν ῥίζα, ἐξ ἀρχαίων καταγελλομένη χρόνων, μέχρι νῦν διαμένει. 1, 2: τίς . . . βεβαίαν ὑμῶν πίστιν οὐκ ἐδοκίμασεν; 47, 6: τὴν βεβαιωτάτην καὶ ἀρχαίαν Κορινθίων ἐκκλησίαν.

¹ In Polycarpianam epist. Ignatii syllogen annotationes 1644 p. 1.

Polycarpi epistula.

2, 1: διὸ . . δουλεύσατε τῷ θεῷ ἐν φόβῳ καὶ ἀληθείᾳ ἀπολιπόντες τὴν κενὴν ματαιολογίαν καὶ τὴν τῶν πολλῶν πλάνην.

2, 3: μνημονεύοντες δὲ ὧν εἶπεν ὁ κύριος διδασκων· Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε· ἀφίετε, καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν· ἐλεεῖτε, ἵνα ἐλεηθῆτε· ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῖν.

4, 2: ἔπειτα καὶ τὰς γυναῖκας ὑμῶν ἐν τῇ δοθείσῃ αὐταῖς πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγνείᾳ, στεργούσας τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ καὶ ἀγαπώσας πάντας ἐξ ἑσου ἐν πάσῃ ἐγκρατείᾳ, καὶ τὰ τέκνα παιδεύειν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ θεοῦ.

4, 3: γινωσκούσας . . . ὅτι πάντα μωμοσκοπεῖται καὶ λέληθεν αὐτὸν οὐδὲν οὔτε λογισμῶν οὔτε ἐννοιῶν οὔτε τι τῶν κρυπτῶν τῆς καρδίας.

7, 2: διὸ ἀπολιπόντες τὴν ματαιότητα τῶν πολλῶν . . . ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν παραδοθέντα λόγον ἐπιστρέψωμεν . . . προσκαρτεροῦντες νηστεαῖς, δεήσεσιν αἰτούμενοι τὸν παντεπόπτην θεόν.

8, 2: μιμηταὶ οὖν γενώμεθα

Clementis epistula.

9, 1: διὸ ὑπακούσωμεν τῇ μεγαλοπρεπεῖ καὶ ἐνδόξῳ βουλήσει αὐτοῦ . . . ἀπολιπόντες τὴν ματαιοπονίαν κτλ.

13, 1. 2: μάλιστα μεμνημένοι τῶν λόγων τοῦ κυρίου Ἰ., οὗς ἐλάλησεν διδασκων . . . ἐλεᾶτε, ἵνα ἐλεηθῆτε· ἀφίετε, ἵνα ἀφεθῇ ὑμῖν . . . ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἐν αὐτῷ μετρηθήσεται ὑμῖν.

1, 3: γυναιξὶν τε ἐν ἀμώμῳ καὶ σεμνῇ καὶ ἀγνῇ συνειδήσει πάντα ἐπιτελεῖν παρηγγέλλετε, στεργούσας καθηκόντως τοὺς ἄνδρας ἑαυτῶν . . . πάνυ σωφρονούσας. 21, 6, 7: τοὺς νέους παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ θεοῦ, τὰς γυναῖκας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν διορθώσμεθα, τὸ ἀξιαγάπητον τῆς ἀγνείας ἥθος ἐνδειξάσθωσαν.

21, 3: ἴδωμεν, πῶς ἐγγύς ἐστιν καὶ ὅτι οὐδὲν λέληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν οὐδὲ τῶν διαλογισμῶν ὧν ποιούμεθα.

7, 2: διὸ ἀπολίπωμεν τὰς κενὰς καὶ ματαίας φροντίδας καὶ ἔλθωμεν ἐπὶ τὸν εὐκλεῆ καὶ σεμνὸν τῆς παραδόσεως ἡμῶν κανόνα (cf. 19, 2). 55, 6: διὰ γὰρ τῆς νηστείας καὶ τῆς ταπεινώσεως αὐτῆς ἠξίωσεν (sc. ἡ Ἑσθήρ) τὸν παντεπόπτην δεσπότην.

5, 7: ὑπομονῆς γενόμενος μέ-

Polycarpi epistula.

Clementis epistula.

τῆς ὑπομονῆς . . . τοῦτον γὰρ γιστος ὑπογραμμός. Cf. 16, 17; ἡμῖν τὸν ὑπογραμμὸν ἔθηκε δι' 33, 8. ἑαυτοῦ. Cf. 10, 1.

9, 2: οὐκ εἰς κεκὸν ἔδραμον, 6, 2: ἐπὶ τὸν τῆς πίστεως ἀλλ' ἐν πίστει . . . εἰς τὸν ὀφει- βέβαιον δρόμον κατήγησαν. 5, 4: λόμενον αὐτοῖς τόπον εἰσὶ παρὰ ἐπορεύθη εἰς τὸν ὀφειλόμενον τῷ κυρίῳ. τόπον τῆς δόξης.

Cf. insuper Polyc. 3, 2 et Clem. 40, 1; 45, 2; 47, 1. 2; 53, 1; 62, 3; P. 3, 3 et Cl. 49, 5; P. 6, 3 et Cl. 17, 1; P. 9, 1 et Cl. 5, 1, 3; P. 10, 2. 3 et Cl. 38, 1; 46, 8; 47, 7; P. 11, 3 et Cl. 47, 2; P. 12, 1 et Cl. 53, 1; P. 12, 2 et Cl. 62, 2; P. 12, 3 et Cl. 59, 4; 60, 3. 4; 61, 1. 2; P. 14 et Cl. 63, 3.

Irenaeus epistulam scripturam luculentissimam vocat eiusque argumentum exhibet. Scribit enim Adv. haer. III, 3, 3 (Eus. H. E. V, 6): Ἐπὶ τούτου οὖν τοῦ Κλήμεντος στάσεως οὐκ ὀλίγης τοῖς ἐν Κορίνθῳ γενομένης ἀδελφοῖς ἐπέστειλεν ἢ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίᾳ ἱκανωτάτην γραφὴν τοῖς Κορινθίοις, εἰς εἰρήνην συμβιβάζουσα αὐτοὺς καὶ ἀνανεοῦσα τὴν πίστιν αὐτῶν καὶ ἦν νεωστὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων παράδοσιν εἰλήφει, *annuntiantem unum Deum omnipotentem, factorem caeli et terrae, plasmatorem hominis, qui induxerit cataclysmum et advocaverit Abraham, qui eduxerit populum de terra Aegypti, qui locutus sit Moysi, qui legem disposuerit et prophetas miserit, qui ignem praeparaverit diabolo et angelis eius. Hunc patrem Domini nostri Iesu Christi ab ecclesiis annuntiari, ex ipsa scriptura, qui velint, discere possunt et apostolicam ecclesiae traditionem intellegere; cum sit vetustior epistula his, qui nunc falso docent et alterum Deum super demiurgum et factorem horum omnium, quae sunt, commentuntur*¹. Eusebius H. E. III, 16. 38 quoque epistulam magnis laudibus effert eamque ab omnibus receptam esse testatur. Cyrillus Hierosol. ex ea allegat c. 25, Basilus M. 58, 2, Hieronymus 16, 2; 20, 8; 49, 2. Epi-

1 Facile intellegis, in iis, quae latine tantum exstant, Irenaeum epistulam magis interpretatum esse quam ea, quae continet, paucis verbis retulisse. Demonstrare enim voluit, actiones singulas, quas Gnostici demiurgo vindicant, in epistula de Deo uno praedicari.

phanus citat 54, 2 et forsā respicit c. 24—25. Epistula in linguam latinam translata est, atque Lactantius et Ambrosius phoenicis fabulam (c. 25) narrantes versionem iam adhibuisse videntur. Saeculo VI Ioannes diaconus exscripsit 43, 6—44, 1. Eodem saeculo exeunte vel septimo ineunte Leontius et Ioannes laudant 33, 2—6, paulo post Maximus Confessor 48, 6, octavo saeculo Ioannes Damascenus 23, 2—6, undecimo Nikon monachus Raithensis 14, 1; 15, 1. 2; 46, 2. 4; duodecimo Antonius auctor Melissae 48, 6 (cf. adnotationes ad hos locos). Photius, quamquam aliquot loci (20, 8; 25; 36, 1) ei minus placuerunt, indicavit, epistulam esse ἀπλοῦν κατὰ τὴν φράσιν καὶ σαφῆ καὶ ἑγγὺς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἀπεριέργου χαρακτῆρος (Bibl. cod. 126). Syri quoque eam tanti aestimarunt, ut eam una cum altera quae dicitur Clementis epistula in linguam suam transferrent¹.

Veteres epistulam etiam dignam habuerunt, quae publice in ecclesia praelegeretur, et Corinthi, cum Dionysius (Eus. H. E. IV, 23, 13) de prisca consuetudine loquatur, id inde ab initio factum esse videtur. Aliae ecclesiae Corinthios imitatae sunt. Teste Eusebio H. E. III, 16, 2 in plerisque ecclesiis, teste Hieronymo Cat. c. 15 in nonnullis locis epistula publice legebatur, et verisimile est, Clementem Al. Strom. IV, 17, 107 p. 609 consuetudinem illam respicientem Clementem nostrum apostolum appellasse. Qui mos effecit, ut epistula cum sacris libris in uno volumine colligeretur. In codice Alexandrino, qui Constantino de Tischendorf² saeculo quinto scriptus esse videtur, duae Clementis epistolae libris Novi Testamenti subiunctae sunt, et ex eo, quod post Apocalypsin legebantur, concludere licet, eas non inter libros canonicos habitos fuisse. Eusebius in enumerandis libris canonicis (H. E. III, 3. 24. 25) eas omittit et priorem insuper libris ἀντιλεγόμεναις adnumerat (VI, 13, 6); auctor Stichometriae Nicephoro Constantinopolitano adscriptae,

¹ Locos Clementis allegatos et testimonia veterum amplissime collegit Lightfoot I, 148—200.

² Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes ed. IV. I p. LXV. Hilgenfeld cum aequae ac Sinaiticum saeculo sexto assignat. Cf. *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* 1864 p. 211 sqq.

qui inter libros ἀντιλεγόμενους et apocryphos discrimen facit, eas inter hos recenset (PG 100, 1060). Saeculo IX autem eas in ecclesia graeca iam praelegi desiisse elucet e verbis Photii Biblioth. cod. 113 dicentis, priorem apud multos dignam existimatam fuisse, quae etiam publice legeretur, alteram quae diceretur ab iisdem spuriam haberi.

Postquam epistulae in uno volumine una cum sacris libris colligi coeperunt. fieri potuit. ut ab hominibus procacibus vel neglegentibus illae his adnumerarentur. Auctor Constitutionum apostolorum in fine operis vel can. 85 revera Clementis epistulas duas inter libros canonicos, non post eos recenset. In codice syriaco nuperrime detecto, in monasterio Edesseno a. 1170 conscripto, epistulae non post Apocalypsin vel in fine voluminis, sed post epistulas catholicas exhibentur eodemque modo atque illae destinantur, ut in ecclesia praelegantur. In monasterio illo igitur eadem auctoritas iis attributa est ac libris canonicis. Sed an in aliis monasteriis vel ecclesiis et quamdiu, nescimus. Auctor Constitutionum apostolorum vel Ps.-Clemens magnam fidem non invenisse videtur. Neque in codicibus bibliorum saltem neque a scriptoribus graecis epistulae Clementis libris canonicis aequiparantur. Modo librarius codicis Parisini Regii 2428, Ioannis Damasceni librum de fide orthodoxa describens, IV, 17 libris canonicis praeter Canones apostolorum etiam Clementis epistulas duas adiecit; et Coptitae teste Vansleb¹ etiam saeculo XVII epistulas sacras habebant et in libris Novi Testamenti numerabant.

V.

Epistula vix typis publicata erat, cum integritas in dubium vocaretur. Hieronymus Bignon, advocatus regius Parisinus, iam a. 1633 scripsit Hugoni Grotio, occurrere sibi videri in ea quaedam a stylo apostolico aliena, praesertim frequentiora epitheta, fabulam avis phoenicis et vocem *λαϊκός* (40, 5), adquevit autem sententiae viri illius doctissimi obiectiones refutantis². Non multo post cum Eduardus Bernardus

¹ *Histoire de l'église d'Alexandrie* 1677 p. 339.

² Cf. Cotelierius Patr. apost. ed. Clericus 1724 I, 133 sq.

Anglicanus suspicatus esset, epistolam auctam fuisse ab impostore, qui lacinias Clementis Alexandrini Romano adsuisset, Clericus quidem, quae obiecerat ille, digna esse putavit, quae diligentius a viris eruditis expenderentur¹. Wotton vero iure dixit, eadem ratione actum esse de authentia et fide scriptorum omnium a Clemente Al. usquam laudatorum, quippe qui in citandis auctoribus maxima libertate usus esset². Sagacius quidem rem aggressus est saeculo XVIII Laurentius Mosheim³ contendens, capita 11—12, 22—27, 40—45 et 55, quippe quae cum argumento epistolae non concinuerent, a posteriore intrusa esse. Sed erravit vir doctus, et bene respondit Hefele⁴: capita illa tum omnia cum praecedentibus optime cohaerere, tum nonnulla iam ab Origine (c. 55) et Cyrillo Hierosolymitano (c. 25) allegari; styli et orationis diversitatem nullibi inveniri nec verisimile esse, epistolam, quae publice in ecclesia praelecta fuisset, ab homine improbo foedatam esse. Saeculo XIX quoque nonnulli epistolam interpolatam esse voluerunt, e. g. A. Neander⁵. A. Schweigler⁶ et F. Ch. Baur⁷ non solum integritatem, sed etiam authentiam impugnaverunt contententes, epistolam saeculo secundo procedente demum confectam esse. Sed ille sententiam suam vix probare conatus est. Contra hos epistolam strenue defenderunt Chr. C. I. Bunsen⁸ et A. Ritschl⁹, et hodie vix unus est, qui iis assentiatur. Nec quisquam virorum doctorum sententiae adstipulatus est, quam I. M. Cotterill¹⁰ nuper

1 Ibidem, Praef. n. III.

2 In notis ad c. 9 p. 40 sq.

3 Institutiones historiae christianae maiores 1739 p. 214 sq.

4 Patr. apost. ed. IV p. XXX sq.

5 *Allgemeine Geschichte der christl. Religion* ed. III 1856 I, 362.

6 *Das nachapostolische Zeitalter* 1846 II, 125—133.

7 *Die Ignatianischen Briefe und ihr neuester Kritiker* 1848 p. 125 sq.

8 *Ignatius von Antiochien und seine Zeit* 1847 p. 189 sqq.

9 *Die Entstehung der altkatholischen Kirche* 1850 p. 282—287. In ed. II 1857 auctor hunc locum omisit.

10 Peregrinus Proteus: *An Investigation into certain relations subsisting between De morte Peregrini, the two epistles of Clement to the Corinthians, the epistle to Diognetus, the Bibliotheca of Photius and other writings.* Edinburgi 1879. Exponens in *The Journal of Philology* XIX (1891), 260, Antiochum monachum saeculo VII epistolam Polycarpi componentem

proposuit, epistolam una cum pluribus aliis scripturis veteribus saeculo XVI exeunte a societate falsariorum ducibus Nicephoro Callisti Graeco et Henrico Stephano Gallo confictam esse censens.

VI.

Typis epistula primum vulgata est Oxonii a. 1633 a Patricio Iunio¹, regis Anglorum bibliothecario, quinto anno postquam ex Oriente in Occidentem remeavit. Legitur enim ad calcem codicis illius Veteris et Novi Testamenti celeberrimi, qui a Cyrillo Lucari patriarcha primum Alexandrino, tum (1621—38) Constantinopolitano a. 1628 Carolo I Anglorum regi dono datus est et inde ab anno 1753 in Museo Britannico asservatur. Quae editio cum una cum iis, quas ad ipsam exegerunt I. I. Mader 1654², I. Fell 1669³, Ph. Labbe et Gabr. Cossart 1671⁴, Cotelierius et Clericus 1672 et 1698, Paulus Colomiès 1687⁵, Thomas Ittig 1699⁶, vitiis laboraret haud paucis, Henricus Wotton codice iterum inspecto a. 1718 Cantabrigiae instituit novam et emendatiorem⁷, et tum huius tum priorum editionum textum repetierunt P. Coustant 1721⁸, I. L. Frey 1742, R. Russel 1746, A. Gallandi 1765, C. T. G. Schönmann 1796⁹, Cl. Fr. Bornemann 1828. Decenniis saeculi Clementis epistolam respexisse, Cotterill sententiam illam plane miram ipse maxima ex parte saltem reprobavit.

1 Κλημεντος προς Κορινθιους επιστολη πρωτη. Clementis ad Corinthios epistola prior. Ex laceris reliquiis vetustissimi exemplaris Bibliothecae Regiae eruit, lacunas explevit, latine vertit, et notis brevioribus illustravit Patricius Iunius etc. Ed. II 1637.

2 Clementis ad Corinthios epist. prior. Helmestadii.

3 S. Patris et Martyris Clementis ad Cor. epistola. Oxoniae. Ed. II 1677.

4 Sacrosancta Concilia ad Regiam editionem exacta. Parisiis I, 116 sqq.

5 S. Clementis epistolae duae ad Cor. etc. ed. P. Colomesius. Londini. Ed. II 1695.

6 Bibliotheca Patrum Apostolicorum Graeco-Latina. Lipsiae.

7 S. Clementis Rom. ad Corinthios epist. duae, expressae ad fidem msc. cod. Alexandrini collati cum editione Iunii a Millio et Grabio, illustratae notis Iunii et Cotelieri necnon Ioh. Boissii olim Canonici Eliensis non antehac editis etc.

8 Epistolae Romanorum Pontificum. Parisiis t. I.

9 Epistolae Rom. Pontif. ed. Coustantii repetita. Gottingae.

XIX mediis de textu e codice emendando optime meriti sunt Gul. Jacobson 1838, Const. Tischendorf et I. B. Lightfoot¹, et eodem tempore praeter illos epistulam ediderunt C. I. Hefele 1839, Fr. X. Reithmayr 1844, A. Grenfell 1844, Ed. de Muralto 1847², Alb. Dressel et I. P. Migne 1857, Ad. Hilgenfeld 1866, I. C. M. Laurent 1870³, Gebhardt et Har-nack 1875. Tischendorf, cum editio codicis photographica, quam a. 1856 fecerat F. Madden, minus prospere processisset, eiusmodi editionem paravit, quae singula, quae in codice supersunt, quam accuratissime repraesentarentur, et primum a. 1867 in *Appendice codicum celeberrimorum Sinaitici Vaticani Alexandrini*, deinde a. 1873 separatim publicavit⁴.

Tischendorf et Lightfoot codicem Alexandrinum tanta cum diligentia pervestigaverunt, ut aliis vix quidquam relinqueretur. Sed codex ipse valde corruptus est⁵. Folium enim decimum, quod finem capitis 57 et sex capita sequentia continet, excidit, et reliqua folia, quae conservata sunt, tineis obesa vel alio modo corrupta sunt, ita ut plures loci legi nequeant. Itaque textus epistolae quamdiu e codice uno Alexandrino hauriendus erat, nonnisi imperfectus edi poterat. Lacuna magna, quae toto folio deperdito exstiterat, nullo modo expleri poterat. In parvis lacunis ingenio editorum quidem restituta sunt, quae auctor ipse scripsisse videbatur. Sed haud raro alii alia coniecerunt, et nonnumquam omnes errasse apparebat, cum Philotheus Bryennius e codice celeberrimo, cui Doctrinam apostolorum debemus, a. 1875 Clementis epistulas integras typis vulgaret⁶.

1 *S. Clement of Rome. The two Epistles to the Corinthians*. Londini et Cantabrigiae 1869.

2 Codex N. T. deuterocanonicus seu Patres apost. I Turici 1847.

3 Clementis Rom. ad Corinthios epistula. Lipsiae.

4 Clementis Rom. epistulae. Ad ipsius codicis Alexandrini fidem ac modum repetitis curis edidit etc. Lipsiae.

5 Editio phototypica Novum Testamentum et Clementis epistulas exhibens a. 1879 Londini parata est.

6 Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος ἐπισκόπου Ῥώμης αἱ δύο πρὸς Κορινθίους ἐπιστολαὶ ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως Βιβλιοθήκης τοῦ Παναγίου Τάφου νῦν πρῶτον ἐκδιδόμεναι πλήρεις μετὰ προλεγομένων καὶ σημειώσεων ὑπὸ Φιλοθέου Βρυεννίου μητροπολίτου Σερρών. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1875. — Folia codicis, quae Clementis epistulas con-

Quae editio ab omnibus, qui antiquitati christianae operam navant, maximo cum gaudio excepta est, et Gebhardt-Harnack ac Hilgenfeld iam a. 1876 novas editiones instituerunt totum epistularum textum exhibentes. Eodem fere tempore in bibliotheca, quam Iulius Mohl † 1876 reliquit, codex syriacus, a monacho Edesseno a. 1170 scriptus, inventus est, qui totum Novum Testamentum Apocalypsi excepta et inter epistulas Iudae et Pauli ad Romanos Clementis epistulas duas continet, et nunc in bibliotheca Universitatis Cantabrigiensis, quae eum sibi comparavit, asservatur¹. I. B. Lightfoot a. 1877 in Appendice suae Clementis epistularum editioni adiectae lectiones epistularum variantes iuris publici fecit; ego eas in editione Patrum apostolicorum a. 1878 ad textum recensendum adhibui, a. 1890 etiam Lightfoot partem Patrum apost. primam emittens. Nuperrime G. Morin in codice bibliothecae Seminarii Namurcensis saec. XI exarato etiam versionem veterem latinam detexit et in volumine II Anecdotorum Maredsolanorum a. 1894 edidit. Qua consultata R. Knopf a. 1899 novam epistulae editionem instituit².

Testes epistulae quattuor nunc nobis praesto sunt, codices graeci Alexandrinus = A, Hierosolymitanus = H, versiones latina = L, syriaca = S, et quaeritur, quae sit eorum auctoritas. Cum versio latina iam ante saeculum IV exarata esse videatur, certe ex exemplari graeco antiquissimo fluxerit, Knopf eam tribus testibus orientalibus auctoritate parem esse censuit eiusque lectionem pluribus locis (6, 1; 8, 5; 10, 7; 20, 12; 21, 3; 27, 5; 37, 4; 42, 1. 4; 46, 7; 47, 2) lectionibus illorum praetulit. Considerans interpretem haud raro maiorem libertatem sibi usurpasse et textum exemplaris graeci adhibiti saepe vix dignosci posse, equidem codicem A ducem sequor, nisi reliqui testes seu omnes seu duo saltem consentientes se textum rectum tradidisse probaverint.

tinent, arte phototypica expressa Lightfoot editioni epistularum alteri vel volumini partis I Patrum apostolicorum priori adiecit.

1 Editionem versionis paravit R. L. Bensly et post eius mortem publicavit R. H. Kennett Cantabrigiae a. 1899.

2 *Der erste Clemensbrief untersucht und herausgegeben.* Lipsiae 1899 (*Texte und Untersuchungen N. F.* V, 1).

De doctrina S. Clementis disputarunt inprimis Lipsius¹, Wrede², L. Lemme³.

VII.

De altera quae dicitur Clementis epistula plura iam supra (c. IV) dicta sunt. Inde a saeculo quarto enim eius plerumque una cum priore a veteribus mentio fit eique, cum utraque a Clemente Romano scripta putaretur, eadem atque illi auctoritas attribuitur. Quae autem praeterea de ea cognita habemus, haec sunt. Cum Dionysius Corinthius (Eus. H. E. IV, 23, 13) Clementis epistulam, de qua adhuc disputavimus, προτέραν appellet non respectu secundae eiusdem auctoris epistulae, sed respectu epistulae Soteris Romani pontificis, quae pariter in ecclesia Corinthiorum publice legebatur, Eusebius primus eius meminit. Monet enim H. E. III, 38, 4, alteram quoque Clementis epistulam circumferri, sed non perinde ac priorem notam esse, quoniam nec veteres ea usi fuerint. Hieronymus Cat. c. 15 ultro refert, eam a veteribus reprobari. Epiphanium quoque epistulae testimonium praebere, quippe qui H. 27 c. 6; H. 30 c. 15 de pluribus Clementis epistulis verba faciat, probari nequit. Cum enim verba, quae H. 30 c. 15 laudantur, e Ps.-Clementis epistulis ad virgines (cf. adnotat. ad I Clem. c. 17) desumpta sint, conicere licet, eum has respicientem de pluribus Clementis epistulis locutum esse. Photius Bibl. cod. 113 Eusebii vel potius Hieronymi iudicium repetit. Postquam enim retulit, Clementem epistulam praeclaram ad Corinthios scripsisse, quae a multis digna haberetur, quae publice legeretur, pergit: ἡ δὲ λεγομένη δευτέρα πρὸς τοὺς αὐτοὺς ὡς νόθος ἀποδοκιμάζεται. Quibus ex verbis sequi videtur, eum dubitasse, num scriptura a Clemente confecta aut revera epistula esset. Sed non liquet. Cod. 126 enim non de altera quae dicitur, sed simpliciter de altera Clementis epistula loquitur, neque a verisimilitudine abhorret, eum aequae ac Hieronymum Eusebii verba minus

1 De Clementis Rom. epist. ad Cor. priore disquisitio 1856 p. 16—107.

2 Untersuchungen zum ersten Klemensbriefe. Gottingae 1891.

3 Das Judenchristentum der Urkirche und der Brief des Clemens von Rom, in Neue Jahrbücher für deutsche Theologie I 1892.

recte interpretatum esse. Nullus sane veterum scripturam Clementi disertis verbis abiudicavit.

In codice Alexandrino epistula nostra Clementis epistulae priori adiuncta est. Sed cum, quae voces $\theta\eta\lambda\upsilon\ \tau\omicron\upsilon\tau\omicron$ 12, 5 sequuntur, in codice illo deficient, usque ad novissimos dies duae tantum epistulae partes cognitae fuerunt. Tertia pars demum in codice Constantinopolitano vel potius Hierosolymitano et in versione syriaca inventa est; versio latina non exstat. Ex quo autem tempore totam scripturam habemus, patet, recte iudicasse Godofredum Vendelinum, Henricum Dodwell¹ et I. E. Grabe², qui primi viderunt, eam non epistulam, sed homiliam esse. Epistulae enim formam non habet ipsaque inscriptione cum voto iuncta in frontispicio caret, qualis tamen in omnibus apostolorum ac virorum apostolicorum litteris ad particulares ecclesias datis inque ipsa prima Clementis epistula plane exstat. Accedit, id quod nunc cognoscimus, quod scriptura revera in ecclesia aliqua tanquam homilia praelecta fuit. Cf. 15, 2; 17, 3; 19, 1.

De tempore, quo scriptura confecta esset, alii alia statuere. Plerique eorum, qui eam epistulam esse putaverunt, eam Clementi Romano vindicaverunt, M. I. Wocher³ vero Dionysio Corinthio, Ad. Hilgenfeld in editione priore (p. XXXIX) Soteri Romano. H. Hagemann⁴ respiciens Hieron. Adv. Iovin. I, 12 et Epiph. H. 30 c. 15, ubi Clementi ἐπιστολαὶ ἐγκύκλιοι adscribuntur, contendit, eam tanquam epistulam encyclicam Clementi Romano suppositam et librum esse, quem Hermas Vis. II, 4, 3 Clementi mittere iubetur. Sed cum viri isti omnes de charactere scripturae sese fallerent, fieri non potuit, quin etiam in constituendo tempore alii magis alii minus errarent. Grabe⁵ suspicatus est, eam post Origenem, cui eam nondum notam fuisse coniectare liceret, et aliquamdiu ante Eusebium vel saeculo tertio medio in lucem prodixisse. A. Ritschl⁶ ex c. 9 collegit, eam temporibus Gnosticorum exaratam

1 Dissertat. in Irenaeum 1689 I § 29.

2 Spicilegium SS. Patrum ed. II 1700 I, 268.

3 *Die Briefe der apost. Väter* etc. 1830 p. 204.

4 *Theologische Quartalschrift* 1861 p. 509—531. Sententiae assensus est I. Sprinzl, *Die Theologie der apost. Väter* 1880 p. 24—29.

5 Spicilegium p. 269.

6 *Die Entstehung der altkathol. Kirche* ed. II p. 286.

esse. Ad. Hilgenfeld¹ eam tempori M. Aurelii imperatoris (161—180) adscripsit. Nostro adhuc tempore Bryennius² Clementem Romanum homiliae auctorem esse contendit, sed non probavit³, et si eum exceperis, ad unum omnes nunc sibi persuasum habere videntur, eam post aetatem Clementis Rom. exortam esse. Hilgenfeld in editione altera (p. XLIX) suspicatus est, Clementem Alexandrinum iuvenem (M. Aurelio imperante) Corinthi versantem orationem sacram habuisse, quae primo Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους inscripta, postea autem Clementis Rom. epistolae tanquam altera epistula addita esset. Lightfoot scripturam ad annos 120—140 retulit. Harnack in editione scripturae altera (p. LXX sqq.) demonstrare conatus est, homiliam intra annos 130 et 160 vel potius 135 et 140 Romae exortam esse⁴. In editione priore (p. XCI) sententiae Hilgenfeldianae priori assensus erat, et nuperrime⁵ eam paulo mutatam repetiit dicens, homiliam circiter anno 170 Romae confectam et tanquam scripturam ad Christianos aedificandos aptam a Romanis Sotere pontifice (165—174) Corinthiis seu sermonem consolatorium poscentibus seu non desiderantibus verbis aliquot nuncupatoriis praemissis datam fuisse. Revera homiliam saeculi II esse vix dubium est. Impugnantur enim (c. 9), qui non solum hanc carnem nostram resurrecturam esse negaverunt, sed etiam contendisse videntur, opera carnis non magni momenti esse, cum caro ipsa periret, neque erraverimus statuentes, illos Gnosticos fuisse. Praeterea auctor potius ante quam post medium saeculum se vixisse indicare videtur, quoniam quae c. 14 de ecclesia spirituali leguntur, postquam Gnostici errores suos per totum orbem disperserunt, haud facile dici poterant. Considerantibus autem, rationes ecclesiarum singularum maxime varias fuisse et auctorem homiliae non ecclesiam universam aut plures ecclesias, sed unam tantum respexisse, nobis cavendum est, ne nimium

¹ *Die apostolischen Väter* p. 115 sqq.

² Πρὸς Κορινθίους ἐπιστολαί. Prolegom. c. 24.

³ Cf. *Theologische Quartalschrift* 1876 p. 296 sqq.

⁴ Idem fere sentit I. de Schubert in *Gött. gelehrte Anzeigen* 1899 p. 569—574.

⁵ *Geschichte der altchristl. Litteratur* II, I (1897), 438—450.

e scriptura concludamus vel eius aetatem definientes terminos artiores figamus.

Ubi homilia habita sit, e 7, 1. 3 elucet. Ibi enim orator ad ludos Isthmicos alludit et cum voci *καταπλεῖν* non addat εἰς τὸν Ἰσθμὸν vel εἰς Κέρινθον, concludamus oportet, eum Corinthi sermonem fecisse. Accedit, quod, si oratio in hac urbe habita fuit, facile intellegimus, quomodo opus auctoris incerti Clementi Romano vindicatum sit. Historia homiliae ostendit, eam dignam existimatam fuisse, quae saepius in ecclesia praelegeretur. Statuere autem licet, eam hanc ob causam in uno volumine Clementis epistulae subiunctam et denique eidem auctori attributam fuisse. Initio forsitan inscripta fuit πρὸς Κορινθίους; deinde autem librarius ex inscriptione praecedente addidit Κλήμεντος β' ¹. Harnack l. c. quidem nuperrime verbum *καταπλεῖν* sensu latiore interpretari conatus est, argumenta vero idonea non protulit. Neque verba Dionysii Corinthii ab Eusebio H. E. IV, 23, 11 tradita, scilicet epistulam a Sotere Romano missam aequae ac Clementis epistulam in conventu ecclesiastico legi, facile de scriptura nostra intellegenda sunt. Scriptura enim non est epistula, et si hoc omittimus, respicientes vocem ἐπιστολῇ nonnunquam etiam sensu latiore usurpari, difficillimum est ad credendum, Romanos homiliam solam, modo aliquot verbis nuncupatoriis adauctam, Corinthiis misisse. Quod ut statuamus, argumentis saltem validioribus nobis opus est quam eis, quae hucusque de hac re prolata erant.

Ordo sententiarum hic est. Magna, non humilia sentiamus de Christo. Ipse enim nos de tenebris ad lucem vocavit et pereuntes salvavit (c. 1). Verba Iesae 54, 1 in nobis impleta sunt (2). Confiteamur igitur Dominum mandatis ipsius obsequentes (3), bona opera facientes (4), hunc mundum contemnentes (5), qui est inimicus futuro. Sin autem, non intrabimus in regnum Dei (6). Contendamus igitur, ut coronam aeternam consequamur (7). Paenitentiam agamus, dum tempus est, et carnem castam servemus (8). Ne dicamus, carnem non resurrecturam esse. Non dubium est, fore ut in hac carne

¹ Cf. Lightfoot, *Patr. apost.* p. I vol. II, 197—201; Zahn, in *Gött. gelehrte Anzeigen* 1876 p. 1430 sq.

iudicemur. Diligamus ergo nos invicem et Domino demus laudem (9). Praeponamus gaudia aeterna voluptatibus saeculi (10). Ne dubitemus, sed fidem habeamus promissis Dei, et mercedem reportabimus (11). Regnum Dei cottidie exspectemus, quoniam adventum Domini ignoramus (12). Iam igitur paenitentiam agamus (13), ut voluntatem Dei facientes simus ex ecclesia spirituali et accipiamus bona vitae aeternae (14). Quod si facimus, non paenitebit nos. Magnus fructus nobis erit (15). Convertamur ad Deum, qui vocavit nos, ut in die iudicii Iesu misericordiam consequamur (16). Neque solum nunc, sed etiam domum dimissi attendamus mandatis Domini, ut ad vitam perveniamus. Dominus enim secundum sua cuique opera retribuet (17). Simus ergo ex iustis, non ex improbis (18). Ne aegre feramus, neque si a presbyteris commonefimus neque si iniustos divites et iustos angustatos videmus. Praeceptis Domini obaedientes et miseras huius temporis patienter tolerantes beati erimus. Deus autem non cito dat mercedem, ne lucrum, sed pietatem sectemur (19—20).

Homilia fere semper una cum Clementis ad Corinthios epistula tanquam altera epistula edita et versa est. Editio princeps et editiones duae sequentes in titulo quidem priorem epistulam tantum promittunt, praebent autem etiam fragmentum alterius epistolae tunc temporis notum. Cf. ergo, quae de editionibus et versionibus supra c. VI dicta sunt.

VIII.

Circumferuntur denique (Homilias Clementinas et reliqua opera mere ficticia silentio praetereo) sub nomine Clementis duae epistolae ad virgines. Exstant in codice syriaco, qui a. 1470 conscriptus est a monacho et presbytero Kuphar quique nunc asservatur in Bibliotheca seminarii Remonstrantium Amstelodamensis. I. I. Wetstein primus epistulas syriace et latine a. 1752 edidit, et plures eas genuinas habuerunt, cum plerique rectius eas Clementi Romano abiudicarent. Remitto lectorem ad volumen II Patrum apostolicorum, in quo epistulas latine edidi atque illustravi.

S. IGNATHI EPISTULAE.

I.

Ignatius vel Theophorus, ut graeco nomine vocabatur, saeculo primo exeunte et secundo ineunte ecclesiae Antiochenae praefuit¹⁾ et Traiano imperatore condemnatus est, ut Romae bestiis obiceretur. Origenes In Luc. hom. VI (ed. Bened. III, 938), Eusebius H. E. III, 22, Hieronymus Cat. c. 16 inter episcopos Antiochenos locum secundum vel, si Petrus numeratur, tertium locum ei assignant. Theodoretus Dial. I ed. Migne IV, 82 quidem narrat, eum de Petri ipsius dextera gratiam pontificatus suscepisse. et Chrysostomus Hom. in s. Ignat. mart. c. 4 (ed. Bened. II, 597) dicit, eum Petro successisse, cum hic esset Antiochia discessurus. Constitutiones apostolorum VII, 46 contendunt, Ignatium a Paulo, Evodium (teste Eusebio H. E. III, 22 primum Antiochenorum episcopum) a Petro ordinatum esse, et Baronius Ann. 45, 14; 71, 11 ac Natalis Alexander² coniecerunt, primo propter Christianorum contentionem utrumque simul ecclesiae Antiochenae praefuisse, alterum fidelibus e gentilibus, alterum fidelibus e Iudaeis; postquam autem dissensionis paries sublatus et utraque pars unum in coetum adunata esset, Ignatium Evodio cessisse et post eius mortem tandem iterum sedisse³. Sed praeferenda sunt, quae Eusebius tradidit.

Ad bestias Ignatium damnatum esse iam Irenaeus Adv. haer. V, 28, 4 narrat. Romae autem eum martyrium subiisse non solum ex eius epistula ad Romanos (cf. Eph. 1, 2; 21, 2) elucet, sed etiam Origenes In Luc. hom. VI (ed. Bened. III, 938), Eusebius H. E. III, 36, 3 et omnes posteriores dicunt; Polycarpus saltem prodit rogans Philippenses (13, 2), quorum

1 Eusebius in Chronico (ed. Schöne II, 158. 162) eum inter annos Abrahae 2085 et 2123 et Vespasiani annum IX et Traiani ann. IX posuit.

2 Historia ecclesiastica 1686. Saec. I diss. 13 concl. 1.

3 Aliam coniecturam proposuit Martialis Mastraeus, Ignatii epistolae 1608; Notae p. 9. Putat enim, Evodium Petro vivente obiisse, tuncque Ignatium ab apostolo antea ordinatum, qui Evodio succederet, arcessitum fuisse.

civitas Smyrnaeo non versus Antiochiam, sed versus Romam sita erat, ut sibi significant, si quid de eo compertum habuerint. Solus Ioannes Malalas, qui saeculo VI vixit, tempore terrae motus, quo Antiochia die 13. Dec. a. 115 p. Chr. vexata est, in hac urbe eum mortuum esse narrat (Chronogr. lib. XI ed. Bonn. p. 276), atque Volkmar¹, Dierauer², Aubé³ et Völter⁴ ei fidem habuerunt. Haud dubie autem erravit. Syrus quidem fuisse videtur, sed minime semper testis locuples, et fide multo dignior est Chrysostomus Antiochenus, qui coram universo populo Antiocheno enuntiavit, Ignatium Romae passum esse (l. c. c. 4 sq. ed. Bened. II, 598 sqq.). Fortasse ambiguitas vocis *μάρτυρ* causa illius erroris fuit⁵.

Quod ad pueritiam adolescentiamque attinet, Symeon Metaphrastes et Menaea graeca apud Bollandum (Act. SS. 1. Febr. I, 28) Ignatium parvulum illum fuisse volunt, quem Dominus apostolis de primatu litigantibus ad imitationem proposuit dicens: Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est maior in regno caelorum (Matth. 18, 4). Sed narratio veteribus ignota e nomine *Θεοτόκου* (i. e. a Deo gestato) ortum habuisse videtur⁶. Martyrium Colbertinum (1, 1; 3, 1) narrat, eum una cum Polycarpo discipulum s. Ioannis fuisse, ac similiter Hieronymus (Chron. ann. Traiani XI) Papias et Polycarpo, apostoli auditoribus, eum adiungit. Uterque autem testis errasse videtur. Ignatius enim ipse ad Polyc. 1, 1 indicat, se Polycarpum non prius vidisse quam eo tempore, quo Romam ductus est, et testes antiquiores, praesertim Eusebius, omnium

1 *Handbuch der Einleitung in die Apokryphen* I, 49 sqq. 121 sqq. Cf. Zahn, *Ignatius von Antiochien* 1873 p. 66 sqq.

2 *Beiträge zu einer kritischen Geschichte Trajans*. Cf. Büdinger, *Untersuchungen zur röm. Kaisergeschichte* 1868 I, 171.

3 *Histoire des persécutions de l'église* I (1875), 230—247.

4 *Die Ignatianischen Briefe* 1892 p. 84—97.

5 Cf. Lightfoot, *S. Ignatius* II, 435—444.

6 Alia fabula medio aevo ex hoc nomine orta est. Vincentius Bellov. (Spec. hist. X, 57 ed. Bened. IV, 388) narrat: Huius cor cum minutatim divisum esset, nomen Domini Iesu Christi, litteris aureis inscriptum (ut legitur), in singulis partibus inventum est. Dixerat enim, se habere Christum in corde.

eruditissimus, de discipulatu illo silent. Hieronymus ipse sententiam mutasse videtur. In Catalogo c. 16 enim Polycarpum solum Ioannis auditorem vocat, et forsán in Chronico l. c. nomen Ignatii per negligentiam tantum inseruit, verba Eusebii H. E. III, 36, 1. 2 male interpretatus¹.

Quamquam autem Ignatium s. Ioannis discipulum fuisse non constat, tamen verisimile est, puerum vel adolescentem eum Petrum aut Paulum vidisse, qui aliquamdiu Antiochiae commorati sunt. Gregorius M. quidem, qui Ep. V, 39 eum discipulum Petri nominat, fide non satis dignus est. Quinque enim saeculis ab Ignatio remotus est ac praeterea Petri discipulum eum nonnisi ex ea causa vocasse videtur, quod apostolus ille cathedram Antiochenam aequae ac Romanam constituerat. Sed ex eo, quod secundus Antiochenorum episcopus fuit, eum apostolos vidisse collegerim. Ubi enim fieri potuit, ecclesiae saeculo primo discipulos apostolorum episcopos elegisse videntur, et accedit, quod Chrysostomus Hom. in s. Ign. c. 1 (ed. Bened. II, 593) disertis verbis dicit, Ignatium cum apostolis strenue versatum esse et fluentia hausisse spiritualia. Ne opponas, Eusebium de hoc discipulatu nihil dixisse. Namque pater historiae ecclesiasticae nec alios viros apostolorum discipulos vocat, quos apostolos vidisse certum est.

Martyrium Colbertinum porro dicit, Ignatium a Traiano, cum adversus Armeniam et Parthos expeditionem parans Antiochiae commoratus fuerit, anno imperii nono (a 26 Ian. 106 usque ad 26 Ian. 107) ad bestias condemnatum et Sura ac Senecione iterum consulibus die 20 Dec. martyrio coronatum esse (2, 1; 7, 1), nec pauci viri haec verba ad annum 107 referentes, quo Sura III et Senecio II consules fuerunt, s. martyrem illo anno mortuum esse statuerunt, cum alii scripturam illam respicientes mortem ad annum Traiani 108 vel 109 vel 112, etiam ad annos 114—116 adscriberent. Rectius tempus martyrii definiens Actis fide minus dignis omissis Eusebium consulimus. Neque vero hic auctor testis certi anni est. H. E. III, 36 id tantum refert, Ignatium Traiani tempore mortuum esse. In

1 Cf. Zahn, *Ignatius von Antiochien* 1873 p. 46 sqq.

Chronico quidem martyrium ad annum Traiani nonum adiungit, eo autem modo, ut accuratiorem temporis notitiam sibi defuisse satis distincte prodat. Quae cum ita sint, id solum certum haberi potest, Ignatium Traiano regnante passum esse. Conicere vero licet, martyrium imperio neque ineunte neque exeunte, sed eo fere tempore factum esse, ad quod Eusebius mortem refert ¹.

De itinere Martyrium Colbertinum (3, 1) dicit, Ignatium Seleucia Smyrnam navi vectum esse. Epistolae autem produnt, terra eum in urbem illam pervenisse, et id tantum respectu Rom. 5, 1 concedendum est, Seleucia in Ciliciam aut Pamphyliam eum forsitan navigasse. Rom. 9, 3 enim Ignatius ecclesiarum meminit, quae in nomine Iesu Christi eum receperunt et in singulas urbes eum praecesserunt. Eph. 9, 1 haereticorum mentionem facit, qui Epheso venientes ipsi occurrerunt. Philadelphiam eum transiisse, e pluribus epistolae ad Philad. locis elucet. De episcopo enim c. 1 eo modo loquitur, ut statuamus oporteat, ipsum eum vidisse cum eoque versatum esse. Deinde dicit, sese nullam apud Philadelphenses divisionem invenisse (3, 1) et voce magna eos admonuisse, ut episcopo et presbyterio oboedirent (7, 1). Philadelphiae quoque cum haereticis convenisse videtur, qui Eph. 9, 1 commemorantur. Ephesum autem et Magnesiam et Tralles non venit. Ecclesiae enim illae ei non ipsae, sed per eos tantum cognitae sunt, quos eum salutaturae Smyrnam miserunt. Qua in urbe aliquamdiu commoratus epistulas ad Ephesios, Magnesios, Trallianos, Romanos conscripsit. Cum Troadem pergeret, ubi epistulas ad Philadelphenses, Smyrnaeos, Polycarpum exaravit, Burrhus, diaconus Ephesiorum eum comitatus est (Eph. 2, 1; Philad. 11, 2; Smyrn. 12, 1), et cum in urbem pervenisset, advenērunt Rheus Agathopus Syrus et Philo diaconus Cilix. Non enim ab initio hi viri eum comitati, sed secuti sunt idque, ut

¹ Accuratus de tempore martyrii disseruit Lightfoot, S. Ignatius (pars II operis: *The Apostolic Fathers*) II, I, 433—470. Harnack, *Die Zeit des Ignatius* 1878, probare conatus est, Ignatium imperio Hadriani exeunte vel Antonino Pio imperatore passum esse, sed in libro: *Geschichte der altchristlichen Litteratur* II, I (1897), 381—406 sententiam revocavit.

videtur, ut eum de fine persecutionis certiores facerent. Troade enim comperit, ecclesiam Antiochenam pacem obtinuisse, et Philadelphenses monuit, ut diaconum ad eam mitterent et de pace restituta ei gratularentur (Philad. 10). Qua in urbe Neapolim profecturus navem conscendit (Polyc. 8, 1) et Philippis viam Egnatiam ingressus est (cf. Polyc. ad Philipp. 9, 1). De reliquo itinere nihil certi traditum habemus. Conicere autem licet, Macedonia et Illyria graeca peragrata Epidamni aut Apolloniae eum in navem ascendisse et Brundisio Romam iterum pedibus perexisse. Acta, quae c. 5 referunt, Adriatico transnavigato eum mare Tyrrhenum navi ingressum esse et in Portu Romano in terram exiisse; Puteolis eum e navi descendere voluisse, ut in eadem via qua Paulus apostolus Romam veniret, sed vento vehementi in altum repulsum esse, vix fide digna sunt.

Ignatium testibus epistulis non mari, sed terra Smyrnam pervenisse, iam Eusebius vidit. Scribit enim H. E. III, 36, 4: καὶ δὴ τὴν δι' Ἀσίας ἀνακομιδὴν μετ' ἐπιμελεστάτης φρουρῶν φυλακῆς ποιούμενος τὰς κατὰ πόλιν αἰς ἐπεδήμει παροικίας ταῖς διὰ λόγων ὁμιλίαις τε καὶ προτροπαῖς ἐπιρρωννύς, ἐν πρώτοις μάλιστα προφυλάττεσθαι τὰς αἱρέσεις ἅρτι τότε πρῶτον ἐπιπολαζούσας παρήνει, προὔτρεπέ τε ἀπρὶξ ἔχεσθαι τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως, ἣν ὑπὲρ ἀσφαλείας καὶ ἐγγράφως ἤδη μαρτυρούμενος διατυποῦσθαι ἀναγκαῖον ἡγήετο¹.

II.

Ignatium Smyrnae et Troade commorantem septem epistulas scripsisse iam Eusebius tradit, idemque duos (Rom. 5; Smyrn. 3, 1. 2) vel tres (cf. Eph. 19, 1) epistularum locos transscribens prodit, breviorē quae dicitur recensionem se manu ver-
sasse. Scribit enim H. E. III, 36, 5 sqq.: οὕτω δὴτα ἐν Σμύρνῃ γενόμενος, ἐνθα ὁ Πολύκαρπος ἦν, μίαν μὲν τῇ κατὰ τὴν Ἐφεσον ἐπιστολὴν ἐκκλησίᾳ γράφει, ποιμένος αὐτῆς μνημονεύων Ὀνησίμου, ἐτέραν δὲ τῇ ἐν Μαγνησίᾳ τῇ πρὸς Μαιάνδρῳ, ἐνθα πάλιν ἐπισκόπου Δάμα μνήμην πεποιήται, καὶ τῇ ἐν Τράλλεσι δὲ ἄλλῃν,

¹ De itinere s. Ignatii cf. Th. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 250—295; Lightfoot *S. Ignatius I*, 31—37; Funk, *Kirchengeschichtl. Abhandlungen und Untersuchungen II* (1899), 338—347.

ἥς ἄρχοντα τότε ὄντα Πολύβιον ἱστορεῖ. πρὸς ταύταις καὶ τῇ Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ γράφει, ἣ καὶ παράκλησιν προτείνει, ὥς μὴ παραιτησάμενοι τοῦ μαρτυρίου τῆς ποθουμένης αὐτὸν ἀποστερήσαιεν ἐλπίδος. ἐξ ὧν καὶ βραχύτατα εἰς ἐπίδειξιν τῶν εἰρημένων παραθέσθαι ἄξιον. γράφει δὲ οὖν κατὰ λέξιν· sc. Rom. 5. καὶ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς δηλωθείσης πόλεως ταῖς καταλεχθείσαις ἐκκλησίαις διευτυπώσατο. ἤδη δὲ ἐπέκεινα τῆς Σμύρνης γενόμενος ἀπὸ Τρωάδος τοῖς τε ἐν Φιλαδελφείᾳ αὐθις διὰ γραφῆς ὁμιλεῖ καὶ τῇ Σμυρναίων ἐκκλησίᾳ, ἰδίως τε τῷ ταύτης προηγουμένῳ Πολυκάρπῳ, ὃν οἶα δὴ ἀποστολικὸν ἄνδρα εὖ μάλα γνωρίζων, τὴν κατ' Ἀντιόχειαν αὐτῷ ποίμνην οἶα γνήσιος καὶ ἀγαθὸς ποιμὴν παρατίθεται, τὴν περὶ αὐτῆς φροντίδα διὰ σπουδῆς ἔχειν αὐτὸν ἀξιῶν. ὁ δ' αὐτὸς Σμυρναίοις γράφων οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ῥητοῖς συγκέχρηται, τοιαυτά τινα περὶ τοῦ Χριστοῦ διεξιῶν· sequitur Smyrn. 3, 1. 2. Neque vero primus epistularum notitiam habuit. Epistulas ad Ephesios et Romanos iam Origenes et Irenaeus laudant (cf. adnotationes ad Eph. 19, 1; Rom. 4, 1; 7, 2). Auctor Didascaliae apostolorum (saec. III) sententias plures et adeo insignes cum Ignatio communes habet, ut eius epistulas legisse censendus sit¹. Testis autem antiquissimus et locupletissimus est Polycarpus, Smyrnaeorum episcopus, quocum Ignatius, cum Smyrnae commoraretur, versatus est cuique Troade litteras dedit, et si verum est, quod dixit, dubitari nequit, quin Ignatius iter Romam faciens plures epistulas scripserit. Ex epistula (13, 2) enim, quam brevi postquam Ignatius Philippos pervenit Philippensibus scripsit, elucet, eum illis rogantibus Ignatii epistulas misisse.

Testibus veterrimis etiam Lucianus Samosatensis adnumerandus est, quippe qui in dialogo de morte Peregrini nonnulla scripserit, quae ex Ignatii epistulis desumpta esse videntur. Peregrinus enim in vincula conicitur (c. 12) idque, ut auctor alio loco (c. 14) prodit, Antiochiae, ac nihilominus etiam ecclesiae Asiae minoris captivo subsidia misisse dicuntur (c. 13). Nonne haec ex epistulis nostris hausta sunt, in quibus legimus, ecclesias Asiae episcopo Antiocheno captivo beneficia tribuisse? Si porro legimus, Christianos Peregrinum e vinculis liberare

¹ Cf. Funk, *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 70; Holzhey in *Theologische Quartalschrift* 1898 p. 380—385.

studuisse ac custodes corrupisse, ut cum captivo versari possent (c. 12), epistula ad Romanos in memoriam revocatur. Accedunt denique duo loci, ubi verba ipsa verisimile reddunt, Ignatii epistulas Lucianum haud fugisse, et hi quidem:

Lucianus.

Ignatius.

c. 4: τὸν ἐν Συρίᾳ δεθέντα. Eph. 1, 2: δεδεμένους ἀπὸ Συρίας. Cf. 21, 2.

c. 41: φασὶ δὲ πάσαις σχεδὸν ταῖς ἐνδόξοις πόλεσιν ταῖς ἐκκλησίαις οὐκ ἠδυνήθην ἐπιστολὰς διαπέμψαι αὐτόν, διαγράψαι . . . γράψεις ταῖς ἑμ- θήκας τινὰς καὶ παραινέσεις καὶ προσθεν ἐκκλησίαις . . . εἰς τὸ νόμους· καὶ τινὰς ἐπὶ τούτῳ πρεσ- καὶ αὐτοὺς τὸ αὐτὸ ποιῆσαι, οἱ βευτάς τῶν ἐταίρων ἐχειρο- μὲν δυνάμενοι πεζοὺς πέμψαι, οἱ τόνησε νεκραγγέλους καὶ νερ- δὲ ἐπιστολὰς διὰ τῶν ὑπὸ σου τεροδρόμους προσαγορεύσας. πεμπομένων. Polyc. 7, 2: πρέ- πει . . . χειροτονῆσαί τινα, ὃν ἀγαπητὸν λίαν ἔχετε καὶ ἄσκονον, ὃς δυνήσεται θεοδρόμος κα- λεῖσθαι. Cf. Smyrn. 11, 2; Philad. 10, 1.

Vocem νεροδρόμος voci θεοδρόμος substitutam fuisse non miraberis, si ingenium auctoris respicis. Animadvertas quoque, e voce διαθήκας et e sequentibus patere, referente Luciano Peregrinum epistulas aequae ac Ignatium brevi ante mortem scripsisse¹. G. Uhlhorn² quidem huius testimonii vim negavit, cum auctor dialogi de morte Peregrini minus Christianos quam Cynicos derisisset, et concedendum est, Lucianum non id egisse, ut satiram de Ignatii morte scriberet. Inde autem non sequitur, eum historiam Peregrini narrantem ex Ignatii epistulas nonnulla non deprompsisse.

Proxime post Eusebium epistulas legerunt Athanasius (cf. annotationem ad Eph. 7, 2), Basilius Magnus (Eph. 19, 1), Ephraemus Syrus (Rom. 2, 2; Polyc. 3, 1, 2), Ioannes Monachus (Rom. 2, 1, 2; 3, 2; 5, 3), Ioannes Chrysostomus (Rom. 5, 2). Hieronymus quoque aliquot locos laudat (Eph. 19, 1; Rom. 4, 1;

¹ Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 517—528.

² *Zeitschrift für hist. Theologie* 1851 p. 280 not. 66.

5; Smyrn. 3, 1. 2), sed eos ex libris scriptorum aliorum, non ex epistulis ipsis hausisse videtur. Saeculis sequentibus plures locos allegarunt Theodoretus Cyrensis, Timotheus Aelurus, Severus Antiochenus, Antiochus Monachus (qui praeter locos in commentario laudatos Hom. 93, PG 89, 1717, Magn. 6, 2 in usum suum convertit), Ioannes Damascenus, Antonius auctor Melissae, Syri incerti, quorum fragmenta quae exstant syriace et anglice ediderunt Cureton¹ et Lightfoot, latine Th. Zahn. Paucos locos citaverunt Gelasius Romanus (Eph. 7, 2; 20, 2), Pseudo-Dionysius Areopagita (Rom. 7, 2), Gildas Sapiens (Rom. 5), Anastasius Sinaita (Rom. 6, 3), Maximus Confessor (Smyrn. 11, 3), Andreas Cretensis (Eph. 19, 1), Theodorus Studites (Rom. 7, 2; Smyrn. 4, 1), Gregorius Barhebraeus (Rom. 4, 1). Collegerunt et exscripserunt testimonia Iacobus Ussher², Cotelierius, Gallandi, Cureton, Zahn, Lightfoot.

Ex verbis Polycarpi ad Phil. 13, 2 iam Baronius Ann. 109, 18. 19 conclusit, Smyrnaeorum episcopum Ignatii epistulas in unum collegisse, et posteriores ei assensi sunt. Modo I. Ussher³ et Th. Zahn⁴ syllogen Polycarpianam nonnisi ex sex epistulis constituisse censuerunt, et ille epistulam ad Polycarpum, hic epistulam ad Romanos in ea defuisse putavit. Epistula vero ad Polycarpum, quam Ussher tanquam suppositiciam e sylloge exclusit, haud dubie aequae ac reliquae genuina est. Epistula ad Romanos non solum coniuncta cum reliquis, sed etiam sola circumlata esse putari potest. Altera autem ex parte eam etiam in sylloge Polycarpiana fuisse valde verisimile est atque e testimoniis apparet. Origenes, Eusebius, Ephraemus, Timotheus Aelurus, Severus Antiochenus cum epistulam ad Romanos tum reliquas epistulas cognitae habebant⁵.

III.

Eusebius septem tantum epistularum notitiam habuit. Circa

¹ Corpus Ignatianum 1849 p. 197 sqq. 232 sqq.

² Polycarpi et Ignatii epistolae 1644 p. 1—6.

³ Diss. c. 2. l. c. p. VI—XI. Patr. ap. ed. Clericus 1724. II Append. p. 201 sq.

⁴ *Ignatius v. A.* p. 115 sq. 161 sqq. Epistulae p. VII sq.

⁵ Cf. Vol. II p. XV; Lightfoot, *S. Ignatius I*, 409—414.

annum 400¹ autem aliae quinque sub Ignatii nomine vulgatae sunt, scilicet 1) ad Mariam Cassobolitam, 2) ad Tarsenses, 3) ad Antiochenos, 4) ad Heronem diaconum Antiochenum, 5) ad Philippenses, iisque epistula Mariae ad Ignatium praemissa est. Epistulae genuinae praeterea, aliae magis aliae minus, interpolatae et omnes in hoc ordine dispositae sunt: 1) Mariae ep. ad Ignatium, 2) Ignatii ep. ad Mariam, 3) ad Trallianos, 4) ad Magnesios, 5) ad Tarsenses, 6) ad Philippenses, 7) ad Philadelphenses, 8) ad Smyrnaeos, 9) ad Polycarpum, 10) ad Antiochenos, 11) ad Heronem, 12) ad Ephesios, 13) ad Romanos.

Praeter illas epistulas denique aliae Ignatii titulo circumferuntur, scilicet duae ad Ioannem apostolum, una ad Mariam beatam virginem, et hae epistulae una cum epistula Mariae ad Ignatium primae typis editae sunt a. 1495². Plures eas iam Bernardo Claravallensi notas fuisse putarunt, e. g. Sixtus Senensis³, Bellarminus⁴, Martialis Mastraeus⁵. Sed verba s. Bernardi (serm. VII in Ps. 90 c. 4): *Magnus ille Ignatius . . . Mariam quandam in pluribus quas ad eam scripsit epistulis Christiferam consalutat*, ut iam Cotelierius (cf. nota ad epist. ad Philipp. c. 14) vidit, ad Ignatii epistolam ad Mariam Cassobolitam referenda sunt, neque ex eo, quod plures ad Mariam epistulas memorat, abbatem Claravallensem illas epistulas cognititas habuisse concludendum est. Cum enim disertis verbis de Maria quadam loquatur, de numero epistularum errasse putandus est. Primus potius epistularum testis Dionysius Carthusianus esse videtur. Referente enim Sixto Senensi⁶ in commentariis, quos edidit in librum Dionysii Areopagitae de divinis

1 De theologia et aetate Ps.-Ignatii cf. Funk, *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 280—315; *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen* II (1899), 347—359. A. Amelungk, *Untersuchungen über Pseudo-Ignatius*, interpolatorem annis 345—350 scripsisse probare conatus est, minime vero probavit, ut in *Theolog. Quartalschrift* 1901 demonstravi.

2 Appendix ad librum: Vita et processus s. Thome cantuarensis martyris super libertate ecclesiastica. Parisius 1495.

3 Bibliotheca sancta 1566 lib. II s. v. Maria p. 141.

4 De scriptoribus ecclesiasticis ed. Colon. 1657 p. 42.

5 S. Mart. Ignatii epistolae. Parisiis 1608. Notae p. 15.

6 Biblioth. sancta l. c.

nominibus, ita scribit: *Sanctus Ignatius in una epistularum suarum ad sacratissimam virginem ferride rogat eandem, ut pro consolatione et confortatione sui et plurium neophytorum dignetur venire ad se*, neque dubium est, eum epistolam legisse, ex qua etiam verba nonnulla allegavit. Cum epistolae veteribus plane ignota sint nec nisi latine exstent nec Graecismum redo- leant, paene omnes consentiunt, eas medio aevo a Latino con- scriptas esse. Contendit quidem Menas, episcopus urbis Arme- niae maioris Bagrevand, se exemplar graecum idque, ut Katergi Mechitarista addit¹, typis editum vidisse, quod praeter sex epi- stulas Ignatii interpolatas illas tres contineret. Sed quamdiu non alii testes originis epistularum graecae produci possunt, eius verbis vix fides habenda est.

Tribus annis post editionem illarum epistularum Faber Stapulensis versionem epistularum undecim (scilicet earum, quas recensio longior amplectitur, epistulis Ignatii et Mariae Casso- bolitae mutuis exceptis) latinam publicavit². Symphorianus Champerius in editione, quam a. 1536 paravit³, praeter epistu- lam ad Mariam Cassobolitam Ignatii epistulas ad Ioannem mu- tuasque eiusdem et beatae Mariae virginis epistulas adiecit, eum- que secuti alii quoque has una cum illis ediderunt. Habuerunt eas genuinas, idemque tum temporis omnes Catholici sensisse videntur, e. g. Marcus Michael, presbyter Cortonensis, in libro de viris illustribus⁴. Brevi autem sententia mutata est. Anno 1557 Valentinus Hartung, Frid sive Paceus appellatus⁵, et a. 1560 Andreas Gesner⁶ textum recensionis longioris graecum

¹ *Zeitschrift für katholische Theologie*, ed. Scheiner und Häusler 1852, p. 316.

² Dionysii Celestis hierarchia . . . Ignatii undecim epistole. Poly- carpi epistola una. Parisiis 1498. Recusa Argentinae 1502; Parisiis 1515 etc.

³ Dionysii Carthusiani super omnes S. Dionysii Areopagitae libros commentaria. Coloniae 1536 fol. 357 sqq.

⁴ Cf. Champerius l. c. fol. 358.

⁵ Beati inter sanctos Christi defunctos hieromartyris Ignatii etc. opuscula, quae quidem exstant, omnia, idque certe in originali, qua ab ipso primum perscripta sunt, lingua graeca. Dillingae 1557.

⁶ Ignatii beatissimi martyris et archiepiscopi Antiocheni epistolae duodecim. Ioanne Brunnero Tigurino interprete. Inest in collectione

(Mariae epistula ad Ignatium sola excepta, quam Ussher a. 1644 latine adiecit et a. 1646 I. Voss graece) publicaverunt, indeque ab eo tempore pars epistularum graece et latine, pars latine tantum legebatur. Itaque quaestio orta est, num epistulae latinae aequae ac graecae genuinae putandae essent, et aliquamdiu Catholici affirmarunt, e. g. Sixtus Senensis¹, Petrus Canisius², saeculo XVII ineunte etiam Petrus Halloix³. Sed viri sagaciores eas s. Ignatio abiudicaverunt. Iam Baronius Ann. 48, 25; 109, 34 eas non amplius defendere conatus est. Bellarminus in libro de scriptoribus ecclesiasticis eas reprobat, cum neque in codicibus graecis habeantur neque gravitatem eloquii s. Ignatii omnino redoleant. Ioannes Maria Brasichellenis, pontificii palatii magister⁴, et Martialis Mastraeus⁵ ex simili ratione eas in commentationum apocrypharum ordinem redigunt. Nostris diebus Constantinus Skworzow solus eas ab Ignatio scriptas esse opinatus est⁶.

Alia quaestio erat, quid de epistulis graecis sentiendum esset, et de his magna controversia facta est. Catholici, e. g. Valentinus Hartung, Baronius Ann. 109, 19, Bellarminus l. c., eas omnes s. Ignatio vindicaverunt. Baronius Ann. 109, 20 etiam contendit, incorruptas et integras eas ad nostram aetatem servatas esse. Martialis Mastraeus⁷ autem concessit, eas ab haereticis et a Graeculis posterioribus alicubi interpolatas ac depravatas fuisse. Protestantes vero alii epistulas omnes, alii eas saltem, quarum Eusebius et Hieronymus non faciunt mentionem,

varia, cui titulus est: Theologorum aliquot veterum orthodoxorum libri.

1 Bibliotheca sancta 1566 p. 141.

2 De Maria virgine I c. 13 ed. Ingolstad. 1677 p. 96 sq.

3 Illustr. eccles. orient. scriptorum vitae et documenta. Duaci 1633 I, 467. Notandum est autem, auctorem p. 435 de ambiguo Catholicorum iudicio loqui et ipsum de authentia epistularum latinarum paululum iam dubitasse.

4 Index librorum expurgandorum 1607. Cf. Ussher, Dissert. c. 5 p. XXIX.

5 Notae ad epistolas s. Ignatii p. 15.

6 *Patrologische Untersuchungen* 1875 p. 55—97. Idem ceteras Ignatii epistulas Ignatio cuidam Theophoro c. ann. 160 adscripsit.

7 Notae p. 21.

spurias esse contenderunt aut suspicati sunt. Ex illorum numero sunt I. Calvinus¹ et Centuriatores Magdeburgenses², ex horum numero Abr. Scultetus³ et Nic. Vedelius⁴. Hic inprimis non solum contra Mastraeum et Baronium probavit, Ignatium non duodecim epistulas exarasse neque eas, quae a nobis legerentur, incorruptas esse, sed etiam authenticam epistularum ab Eusebio et Hieronymo memoratarum bene defendit et eas ipsas multis locis interpolatas esse demonstravit.

Vedeli vestigia pressit Iac. Ussher ac probare conatus est, quae epistulis a falsario inserta essent. Cum enim videret, locum a Theodoretō ex epistula ad Smyrnaeos (7, 1) depromptum in vulgatis nostris tum graecis tum latinis Ignatii exemplaribus non legi, laudari autem a Roberto Lincolnensi episcopo c. ann. 1250 et a duobus aliis Anglis, circumspicere coepit, num forte adhuc in Anglia reperiri possent Ignatii exemplaria aliqua, ex quibus ille nostrorum codicum defectus suppleri posset. Neque spes eum prorsus fefellit. Libros enim manuscriptos duos nactus est, alterum in publica Collegii Gunwelli et Caii apud Cantabrigienses, alterum in privata D. Richardi Montacutii, Norwicensis nuper episcopi, bibliotheca repositum, qui Ignatianarum epistularum interpretationem continebant a vulgata latina diversissimam. Cum animadvertisset, locum illum a Theodoretō laudatum in hac versione verbotenus translatum esse, reliqua testimonia a patribus antiquioribus ex Ignatio citata conferre coepit eaque et cum suo interprete consentire et a vulgatis tum graecis tum latinis Ignatii codicibus ut plurimum dissidereprehendit⁵. Itaque cum dubium non esset, quin versionem invenisset, quae ad textum genuinum proxime accederet, et versionem utcumque alias barbaram atque inconditam typis publicavit et epistularum iam vulgatarum editionem paravit, in qua,

1 Institutio christ. religionis I c. 13, 29.

2 Centur. II c. 10 ed. Norimb. II, 177 sq.

3 Medullae theologiae patrum syntagma 1609.

4 Apologia pro Ignatio c. 3. 4 (praemissa Ign. epistularum editioni. Genevae 1623).

5 Dissert. c. 3 p. XV sq.

quae ab interpolatore profecta esse videbantur, minio signata sunt¹.

Ussher contendere non est ausus, ex versione quam invenerat sola Ignatium integritati suae restitui posse. Sed speravit, alterius exemplaris subsidium accessurum esse, vel graeci, cuius ex bibliotheca Florentina obtinendi spes ipsi nuper erat iniecta non exigua, vel saltem syriaci, quod Romae reperiri adhuc posse putabat², neque se fefellit. Iam a. 1646 Isaacus Voss epistulas genuinas s. Ignatii martyris e codice Florentino edidit. Epistolae in codice graeco eundem ordinem obtinent quem in codicibus latinis, quos Ussher in lucem produxit. Primo enim leguntur epistolae genuinae seu non interpolatae 1) ad Smyrnaeos, 2) ad Polycarpum, 3) ad Ephesios, 4) ad Magnesios, 5) ad Philadelphenses, 6) ad Trallianos; tum sequuntur epistolae ficticiae excepta epistula ad Philippenses, scilicet 7) Mariae Cass. ad Ignatium, 8) Ignatii ad Mariam, 9) ad Tarsenses, 10) ad Antiochenos, 11) ad Heronem; denique finem facit 12) epistula ad Romanos vel potius Martyrium s. Ignatii, cui haec epistula inserta est. Collectio ergo mixta est, epistulas Ignatii et Pseudo-Ignatii exhibens. Codex Florentinus quidem in ep. ad Tarsenses c. 7 deficit. Neque vero dubium est, quin integer easdem epistulas in eodemque ordine dispositas continuerit ac versio illa latina. Epistolam ad Romanos, quae sola inter epistulas genuinas in codice deest, Voss talem edidit, qualis in collectione Pseudoignatiana legitur. Recensionem praestantiorum Martyrio inclusam Th. Ruinart e codice Colbertino a. 1689 edidit³, eumque secuti posteriores hanc iure et recensionem Pseudoignatiana et ei praetulerunt, quam Symeon Metaphrastes suis Ignatii Actis inseruit.

Is. Voss persuasum sibi habuit, epistulas breviores, quas edidit, Ignatii epistulas genuinas, epistulas longiores alias suppositicias, alias interpolatas esse, idemque sensere fere omnes posteriores, qui non omnes epistulas, qui sub Ignatii nomine circumferuntur, ficticias putaverunt, e. g. inter Catholicos Dio-

1 Polycarpi et Ignatii epistolae. Oxoniae 1644. Praefixa est dissertatio de Ignatio saepius laudata.

2 Dissert. c. 4 p. XXVI.

3 Acta primorum martyrum sincera.

nysius Petavius¹, I. B. Cotelierius, E. Dupin². Proximo tempore I. Morin³ solus contendisse videtur, antiquam epistularum editionem seu recensionem longiorem, quamvis ipsa non omnis mendae pura esset, genuinum textum nobis exhibere. Nec vero defuerunt, qui recensionem breviorē aequae ac longiorem Ignatio abiudicarent, quamquam concessere, illam ante hanc conscriptam esse, eamque sententiam inprimis Claudius Salmasius⁴, David Blondel⁵ et I. Dallaeus⁶ tuiti sunt. Dallaeus non solum contra septem epistulas, de quarum authenticā tum temporis agebatur, sed etiam contra recensionem longiorem et epistulas latinas pugnavit et sexaginta sex argumenta contra Ignatium protulit. Concessit quidem, episcopum Antiochenum epistulas scripsisse et recensionem breviorē Eusebio notam fuisse, negavit autem, eam ante finem saeculi tertii exortam esse. Argumenta, quae produxit, I. Pearson egregie diluit⁷. Controversia vero Ignatiana remansit. Recensionem quidem breviorē longiori prae habendam esse paene ad unum omnes affirmarunt. Contrarias partes paucissimi tenuerunt, sive totam recensionem longiorem, exceptis tantum mutuis Ignatii et Mariae Cass. epistulis, authenticam habuerunt⁸, sive recensionem septem epistu-

1 De theolog. dogmatibus lib. V de eccles. hierarch. c. 8, 1. ed. Venet. 1745 IV, 158.

2 *Nouvelle bibliothèque des auteurs eccl.* 1686 ed. II 1688 I, 122 sqq.

3 De sacris eccles. ordinationibus 1655. P. III Exerc. 3 c. 3 n. 11.

4 Apparatus ad libros de primatu papae 1645 p. 56 sqq.

5 Apologia pro sententia Hieron. de episc. et presb. 1646. Praefatio. Refutavit eum et Salmasium H. Hammond in altera ex Dissertationibus quattuor, quibus episcopatus iura ex S. Scripturis et primaeva antiquitate adstruuntur; cf. eius opera Londini 1684 edita IV, 744—774.

6 De scriptis, quae sub Dionysii Areop. et Ignatii Ant. nominibus circumferuntur. Genevae 1666.

7 Vindiciae Ignatianae. Cantabrigiae 1672. Repetierunt tractatum Clericus in Patr. ap. opp. t. II, Migne, Patr. gr. t. V, Eduardus Churton: Vindiciae epistolarum S. Ignatii, auctore Ioanne Pearson, Episcopo Cestriensi; editio nova annotationibus et praefatione ad hodiernum controversiae statum accommodata, Oxonii 1852. In prooemio Pearson agit de ortu, progressu et hodierno statu controversiae.

8 Ita Gul. Whiston, *A dissertation upon the Epistles of Ignatius*, in *Primitive Christianity reviv'd*. Vol. I. Londini 1711. Cui respondit I. Clericus in dissertatione de epistulis Ignatianis altera.

larum longiorem non plane quidem integram ac genuinam, breviori tamen longe praeferendam esse putarunt¹, sive neutri recensionis laudem sinceritatis praebentes statuerunt, utramque ex immutatione genuini cuiusdam exemplaris ortam esse². Sed adhuc quaerebatur, num epistulae brevioris recensionis genuinae essent, et alii, Catholici omnes et Protestantes plerique, affirmarunt, alii, Protestantes non pauci, negaverunt. Ex horum numero proximis temporibus sunt Samuel Basnage³ et Casimirus Oudin⁴, ex illorum numero Nic. Le Nourry⁵, Remigius Ceillier⁶, Thomas Maria Mamachi⁷.

Saeculo XIX quaestio nova orta est. Anno 1839 H. Tattam in monasterio Nitriae syriaco codicem antiquissimum (saec. VI) detexit, qui versionem epistulae ad Polycarpum syriacam et nonnullos aliarum epistularum locos a pluribus scriptoribus laudatos continet. Anno 1842 multos alios monasterii illius codices pro Museo Britannico emit, inter quos versio syriaca trium epistularum ad Polycarpum, ad Ephesios et ad Romanos (saec. VII vel VIII) una cum pluribus Ignatianarum epistularum fragmentis reperta est⁸. Versio non modo a longiore, sed etiam a breviori recensione discrepat; multi versus et etiam plura capita desunt, in epistula ad Polycarpum capita duo posteriora exceptis verbis Χριστιανὸς — σχολάζει VII, 3 et ἀσπάζομαι τὸν μέλλοντα — πορεύεσθαι VIII, 3; in epistula ad Ephesios II—III, 1, IV—VIII, 1^a (— ὄντες θεοῦ), IX, 1^a (— ναοῦ πατρός), 2, X, 3^b (ἵνα μὴ κτλ.) — XIV, 2^a (— ὁφθῇσονται), XV, 1^b (καλὸν

1 Ita Fr. C. Meier in *Theolog. Studien und Kritiken* 1836 p. 340—382, quem refutaverunt Rich. Rothe, *Die Anfänge der christl. Kirche* 1837 p. 739 sqq.; Arndt in *Stud. u. Kritiken* 1839 p. 136—186; Düsterdieck, *De Ignatianarum epistolarum authenticia* 1843 p. 20—28.

2 Ita E. Chr. Schmidt in *Magazin für Religionsphilosophie* ed. Henke III, 91 sqq. 1795, et G. C. Netz in *Theol. Stud. und Kritiken* 1835 p. 881—906. Schmidt postea (*Kirchengeschichte* I, 209 sq.) de sententia decessit.

3 Annales politico-eccles. 1706 ann. 107, 13—23.

4 Commentarius de scriptoribus eccles. Dissert. de vita et epist. s. Ignatii c. 5—13.

5 Apparatus ad Biblioth. max. patrum I, 78 sqq.

6 *Histoire générale des auteurs eccl.* I, 623 sqq.

7 Origines et antiqu. christ. ed. II. IV, 319 sqq.

8 Cf. Cureton, *Corpus Ignatianum*. Introductio p. XXVI sqq.

κτλ.), 2^a (— τέλειος ᾧ), 3, XVI—XVII, XVIII, 1^b (ποῦ σοφὸς κτλ.), 2, XIX, 2, 3^b (ἐνθεν κτλ.), XX—XXI; in epistula ad Romanos praeter tres particulas inscriptionis II, 1^a (— ἀρέσχετε), III, 1^b (ἐγὼ κτλ.), VI—VII, 2 duabus sententiis brevibus exceptis, VIII—IX, 2, X, 1—3^a, et sub finem huius epistulae vel ante clausulam X, 3^b capita IV—V epistulae ad Trallianos inserta sunt. Cureton, qui scripturam a. 1845 una cum versione anglica in vulgus edidit¹, eam textui Ignatiano genuino quam accuratissime respondere et omnia, quae in nostro textu graeco plura inveniuntur, saeculo quarto addita esse contendit et introducta, ut doctrina catholica de trinitate et hierarchia ecclesiastica per testem antiquissimum comprobaretur ac confirmaretur. Rud. Chr. Wordsworth² quidem confestim oblocutus est dicens, versionem epitomen esse ab haeretico quodam Eutychiano in favorem erroris sui confectam. Cureton autem sententiam suam defendit³, et postquam tertium codicem (saec. VI vel VII) nactus est, qui aequae ac secundus tres tantum et easdem Ignatii epistulas et in eadem forma exhibet, novam et amplissimam editionem paravit a. 1849⁴. Iam a. 1847 Chr. Car. I. Bunsen, tunc temporis regis Borussiae orator apud Anglos, cum textum denuo recensuerat⁵ tum disputationem vulgaverat⁶ eo consilio, ut illi sententiae inter Germanos assecclas conduceret, et A. Ritschl⁷, Weiss⁸, R. Lipsius⁹, Fr. Böhringer¹⁰ ac pauci alii

1 *The ancient Syriac version of the Epistles of St. Ignatius to St. Polycarp etc.* Londini.

2 *The English Review* 1845. Mensis Iulius.

3 *Vindiciae Ignatianae. Of the genuine writings of St. Ignatius etc.* 1846.

4 *Corpus Ignatianum.* Londini. Denuo scripturam addita versione anglica et fragmenta epistularum syriaca reliqua Wright publicavit in editione Patrum apost. Lightfootiana II, II, 657—687.

5 *Die drei ächten und die vier unächten Briefe des Ignatius von Antiochien.* Hamburgi.

6 *Ignatius v. A. und seine Zeit. Sieben Sendschreiben an Dr. A. Neander.*

7 *Entstehung der altkathol. Kirche* 1850 p. 118 sqq. 577 sqq. ed. II 1857 p. 403 sq.

8 *Reuter, Repertorium* 1852. III, 169—197.

9 *Zeitschrift für histor. Theologie* 1856 p. 3—160. *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes* 1859.

10 *Kirchengeschichte in Biographien* ed. II 1873 I, I, 16.

assensi sunt. Plerique vero Germanorum contradixerunt. C. I. Hefele iam in tertia Patrum apost. editione a. 1847 contendit, versionem syriacam nonnisi epitomen Ignatianarum epistularum esse, a monacho syriaco in proprios usus pios confectam, idque ex eo conclusit, quod iidem codices, quos Tattam detexit, et alia plura excerpta ex epistulis Ignatianis nec non alios libros asceticos continent, quodque nexus sententiarum in versione minus artus docet, monachum illum non tam interpretis quam epitomatoris partes egisse. Eandem vel similem sententiam propugnauerunt H. Denzinger¹, G. Uhlhorn² et R. Rothe³, nec non Baur⁴ et Hilgenfeld⁵, quamquam hi epistulas omnes Ignatio adscriptas spurias habuerunt. I. H. Petermann⁶ et Ad. Merx⁷ praeterea probaverunt, versionem syriacam ab initio tredecim vel septem epistulas easque non decurtatas complexam et eas, quas Cureton edidit, ex antiqua illa versione excerptas esse, eorumque vestigia nuperrime pressit Th. Zahn⁸ nova argumenta proferens ac praesertim demonstrans, Syros non duas epistularum Ignatianarum versiones, ut Merx statuit, sed unam tantum habuisse. Postea Ignatium syriacum nemo defendit. Plures potius, qui quondam a parte Gulielmi Cureton steterant, sententiam dereliquerunt, et iam Zahn⁹ dicere potuit, recensionem illam brevissimam quasi insomnium suave tandem evanuisse.

Cum autem de recensione syriaca paulatim omnes consentirent, de recensione graeca brevior dissensus remansit. Acerime eam F. Chr. Baur impugnavit statuitque, epistulas saeculo secundo medio Romae a falsario quodam in favorem episcopatus

1 *Ueber die Aechtheit des bisherigen Textes der Ignat. Briefe*. Wirceburgi 1849.

2 *Zeitschrift f. hist. Theol.* 1851 p. 3—65.

3 *Zeitschrift f. wissenschaftl. Theologie* XXXIV (1891), 500—512 (Opus posthumum).

4 *Die Ignat. Briefe und ihr neuester Kritiker. Eine Streitschrift gegen Herrn Bunsen*. Tübingae 1848.

5 *Die apostolischen Väter* 1853 p. 274—279.

6 *S. Ignatii epistolae* 1849 p. VI sqq.

7 *Meletemata Ignatiana* 1861.

8 *Ignatius v. Ant.* p. 167—241.

9 *Ign. epistulae* p. V.

ideae confectas esse¹, eique accesserunt Alb. Schwegler², Ad. Hilgenfeld³ nec pauci alii. Defenderunt epistulas e. g. R. Rothe⁴, I. Ed. Huther⁵, Fr. Düsterdieck⁶, G. Uhlhorn⁷, Th. Zahn⁸, Funk⁹, Lightfoot (I, 315—414). Neque nostris diebus quidem defuerunt, qui eas Ignatio abiudicarent. W. D. Killen¹⁰ eas Callisto papae (217—22) attribuit. I. van Loon¹¹ et R. C. Jenkins¹² eas saltem post Ignatium fictas fuisse censuerunt; alii occasione data idem statuerunt. Attamen numerus adversariorum diminutus est. Harnack¹³, qui eas olim ad tempus Hadriani vel Antonini Pii retulit, nuperrime eas tempore Traiani scriptas esse agnovit.

Hucusque epistolae septem ab Eusebio commemoratae omnes aut genuinae aut falsae habitae sunt. Nuper vero nonnulli respicientes epistolam ad Romanos alio modo traditam esse ac reliquas atque putantes eam etiam alium auctorem prodere ac ceteras, saltem aut illam aut has Ignatio abiudicaverunt. Primus hanc viam ingressus est E. Renan¹⁴ et epistolam ad Romanos solam Ignatii esse censuit. D. Völter¹⁵ ex contrario hanc epi-

1 *Die sogenannten Pastoralbriefe des Apostels Paulus* 1835 p. 87. *Tüb. Zeitschrift für Theologie* 1836 III, 197 sqq.; 1838 III, 148—185.

2 *Das nachapostolische Zeitalter* 1846 II, 159—179.

3 *Die apostolischen Väter* 1853 p. 215 sqq.

4 *Die Anfänge der christl. Kirche* 1837 p. 715—739.

5 *Zeitschrift f. histor. Theologie* 1841 IV, 1—73.

6 *De Ign. epist. authentia* 1843 p. 42—91.

7 *Zeitschrift f. hist. Theologie* 1851 p. 247—341.

8 *Ignatius von Antiochien* 1873 p. 491—541.

9 *Die Echtheit der Ignatianischen Briefe* 1883.

10 *The Ignatian epistles entirely spurious*, Edinburgi 1886.

11 *Theologisch Tijdschrift* 1888 p. 420—445; 1893 p. 275—316.

12 *Ignatian difficulties and historical doubts*, Londini 1890. Cf. Ehrhard, *Die altchristl. Litteratur* 1900 p. 92—94.

13 *Die Zeit des Ignatius und die Chronologie der antiochenischen Bischöfe* 1878. *Geschichte der altchristl. Litteratur* II, I (1897), 381—406.

14 *Les Évangiles*. Parisiis 1877 p. XVI—XXVIII.

15 *Die Lösung der Ignatianischen Frage*, *Theologisch Tijdschrift* 1886 p. 114—136; Ignatius-Peregrinus, *ibid.* 1887 p. 272—320; *Die Ignatianischen Briefe auf ihren Ursprung untersucht*, Tubingae 1892. Anonymus auctor libri: *Antiqua mater, A study of Christian origins*, Londini 1887, hypothesin singularem etiam absurdiorē reddidit.

stulam suppositiciam esse declaravit, sex reliquas genuinas vel potius veteres, cum a Peregrino Proteo a Luciano Samosatensi adumbrato scriptae atque postea (annis 160—170), cum auctor ad Cynismum descivisset, sub nomine Ignatii vulgatae esse ipsi viderentur. Ed. Bruston¹ epistulas ad ecclesias Asiae Ignatio quidem restituit, epistulam ad Romanos vero a posteriore, non ante finem saeculi II confictam esse denuo contendit. Altera ex parte A. Stahl² demonstravit, illam epistulam non ita a reliquis discedere, ut alii auctori atque hae attribuenda sit, et iure eam ab Ignatio scriptam haberi. Revera id solum agitur, num epistolae septem Eusebio cognitae genuinae sint an non.

IV.

Postquam historiam controversiae Ignatianae paucis adumbravimus, restat, ut argumenta praecipua consideremus, quae Ignatii adversarii contra epistularum authenticam protulerunt.

Dicunt primum, quae de iudicio et morte Ignatii narrentur, ea ad Traiani imperium plane non referenda nec verisimile esse, imperatorem, qui Plinio scripserit, Christianos quidem, si deferantur et arguantur, puniendos, conquirendos vero non esse, episcopum Antiochenorum condemnasse, ut bestiis obiceretur idque Romae, postquam in itinere innumeros cruciatus sustinuisset. Ad bestias quidem Christianos Marco Aurelio imperatore damnatos, Romam vero, ubi mortem paterentur, neque tunc temporis missos esse neque Traiano imperante, cum Symeon Hierosolymitanus in sua urbe martyrium subierit³. Sed epistolae, ut iam vidimus, non tantum non dicunt, Traianum ipsum Ignatium iudicasse vel ecclesiae universae persecutionem intulisse, sed potius produnt, proconsulem sententiam tulisse et in Syria tantum fideles inquietatos esse. Ecclesiae Asiae enim pace tam profunda fruebantur, ut Ignatius, quamquam ob fidem damnatus

1 *Ignace d'Antioche, ses épîtres, sa vie, sa théologie*, Monte Albano 1897.

2 *Ignatianische Untersuchungen. I. Die Authentie der sieben Ignatius-briefe*, Gryphiswaldae 1899.

3 Baur, *Ueber den Ursprung des Episcopates in der christl. Kirche*, in *Tüb. Zeitschr. für Theologie* 1838 III, 149—154.

erat, cum iis earumque antistibus versari posset. Christianos Lugdunenses imperatore M. Aurelio Romam non missos esse concedendum est. Damnatos vero profecto saeculo secundo ex provinciis in urbem missos esse testis est L. 31 Dig. de poenis 48, 19. Severus et Antoninus quidem illa lege iusserunt, ad bestias damnatos, nisi eius roboris vel artificii essent, ut digne populo Romano exhiberi possent, aut inconsulto principe Romam non transduci. Nequaquam autem eos Romam mitti prorsus vetuerunt, et abusum prohibentes produnt, favore populi Romani antea nonnullos in urbem transductos esse, qui nec robore nec artificio excelluerunt. Non est igitur, cur dubitemus, Ignatium Romae cum bestiis pugnassee¹.

Deinde opponunt, ea plane absurda esse, quae de Ignatii itinere narrantur: episcopum, quamquam captivus fuerit, amicos suscepisse cum iisque libere collocutum esse et absentibus epistulas scripsisse², eumque in tanto circuitu per Smyrnam, Troadem, Neapolim, Philippos, Epidamnum Romam ductum esse³. At Lucianus, qui saeculo secundo vixit, ut iam vidimus, aut illam narrationem fide tam dignam habuit, ut dialogum de morte Peregrini scribens nonnulla ex ea hauriret, aut, si eum Ignatii epistulas legisse dubitaveris, paene eadem tradidit. Praeterea nonne Paulus quoque apostolus in vinculis Christum praedicavit (Act. 28, 16. 30. 31)? Nonne Christiani saepissime aditum ad martyres et incarceratos argento a militibus emerunt⁴? Nonne martyres in vinculis litteras et scripserunt et acceperunt?⁵ Quo iure ergo narrationem illam in dubium vocamus?⁶ Quod autem ad iter attinet, quod Ignatius fecit, eum multo rectiore ac breviori via Romam navigare potuisse haud infitior. Sed quid nos impedit, quin credamus, eum Asiam minorem et via

1 Cf. Funk, *Die Echtheit der Ignatianischen Briefe* p. 103—107; Lightfoot, *S. Ignatius I*, 341—359.

2 Baur l. c. p. 154—156.

3 Centur. Magdeburg. II c. 10 de Ignatio ed. Norimberg. II, 177. Basnage, *Annales polit. eccles.* ad ann. 105 c. 10.

4 Cf. Act. Perpet. et Felicitatis c. 3. 5. 16; Cypr. Ep. 5 c. 2; 15 c. 1 ed. Hartel.

5 Cf. Cypr. Ep. 10; 15; 17 c. 3; Eus. H. E. V, 3, 4; VI, 11, 5.

6 Cf. Funk, *Die Echtheit* p. 108.

Egnatia, vulgari Romanorum via militari¹, Macedoniam peragrasse? Si occasio recto itinere in Italiam navigandi defuit, cur eum aliam viam ingressum esse statuere non liceat? Cumque capitis damnatus esset, nonne fieri potuit, ut pedibus ire cogeretur, ut cruciatus augerentur? Concedendum quidem est, a verisimilitudine abhorreere, quod Martyrium refert, eum Epidamno non Brundisium, sed Italia circumnavigata in portum Romanum profectum esse. Sed epistolae, de quibus solis agitur, de illo circuitu nihil referunt, et mihi s. martyr Brundisio in via Appia Romam ductus esse videtur².

Tum occurrunt, in epistulis occasionem scribendi praetermitti nec vel divinare licere, quare potissimum ad hanc vel illam ecclesiam litteras voluerit mittere, praesertim ad ecclesias Ephesiorum, Magnesiorum et Trallianorum, quorum cum legatis Smyrnae collocutus sit³. Sed aliud est, ad ecclesiam ipsam, aliud, ad eam per alium verba facere, maxime si quis ab ea magna beneficia acceperit. Profecto ecclesiis illis primum pro caritatis officiis, quae in ipsum contulerunt, gratias agit et deinde occasione data easdem monet, ut haereticos caveant, qui tunc temporis Asiam peragrabant, ut fideles in suas partes traherent. Smyrnaei (8, 2) autem et Philadelphenses (10, 1) rogantur, ut nuntium Antiochiam mittant et de pace restituta, de qua nuperrime certior factus est, cum Antiochenis congaudeant. His etiam gratiae agendaerant pro caritate, cum qua Agathopodem Antiochenum et Philonem Cilicem, qui eum secuti sunt, susceperant (11, 1), et nonnulla verba facienda de schismate, quod paulo postquam s. martyr eorum urbem transiit exortum esse videtur (cf. 7; 8, 1). Polycarpus rogatur, ut τὰς ἐμπροσθεν ἐκκλησίαις litteras det, quia Ignatius profectione subita impeditus est, quominus ipse iis scriberet (8, 1). Romanis denique Ignatius scripsit eos rogans, ne martyrio ipsum eriperent seu ad Caesarem appellantes seu, ut alii statuerunt, pecunia aut dolo aut alia quadam ratione a morte eum liberantes.

1 Cf. Tafel, de via militari Romanorum Egnatia, qua Illyricum, Macedonia et Thracia iungebantur. Dissertationes duae. 1837 et 1841.

2 Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 250 sqq. Funk, *Die Echtheit* p. 107.

3 Centur. Magdeburg. l. c. Baur l. c. p. 155 not. *Streitschrift* p. 61.

Porro dicunt, in epistulis haereticos impugnari, qui saeculo II ineunte nondum fuerint, et provocant inprimis ad Magn. 8, 2, ubi auctor ad haeresim Valentini alludat dicens: λόγος αἰδίου οὐκ ἀπὸ σιγῆς προελθών. Sed primo respondere licet, Ignatium ita scripsisse non esse certum. Namque verba αἰδίου οὐκ in versione armeniaca et apud Severum Antiochenum desunt et a librario textui inserta esse videntur. Cf. adnotat. ad h. l. Sed etsi ab auctore ipso scripta essent, non sequeretur, eum Valentinum Gnosticum prae oculis habuisse. Recte iam Ussher animadvertit, teste Irenaeo Adv. haer. I, 11, 1 Valentinum non primum de Sige fabulatum esse¹, et e Philosoph. VI, 18 apparet, praesertim Simonem Magum in systemate suo gnostico τῇ σιγῇ locum dedisse. Accedit, quod verba Ignatii ad Valentini systema plane non quadrant, quippe qui τὴν σιγὴν non τὸν λόγον, sed τὸν νοῦν gignere doceat (Iren. I, 1, 1). Neque praetermittendum est, nonnullos Gnosticorum doctrinam illo loco respici omnino dubitasse, statuentes, verbis οὐκ ἀπὸ σιγῆς προελθών verba praecedentia ὅς ἐστιν αὐτοῦ λόγος αἰδίου breviter explicari, ita ut sensus sit: *verbum*, inquam, *aeternum non a silentio proveniens*, ut verbum seu sermo omnis, qui aeternus non est². Interpolator profecto locum eodem modo intellexit verbis οὐκ ἀπὸ σιγῆς προελθών haec substituens: οὐ ῥητός, ἀλλ' οὐσιώδης· οὐ γάρ ἐστι λαλιᾶς ἐνάρθρου φώνημα, ἀλλ' ἐνεργείας θεϊκῆς οὐσία γεννητή. Utcumque autem res se habet, locus minime est causa, ut epistulam Ignatio abiudicemus. Ex contrario verisimillimum est, si falsarius post medium saeculum secundum eam confecisset idque eo animo, ut episcopatu instituto vel corroborato ecclesiam catholicam contra haereseum impetus defenderet³, fore ut plane alio modo de haereticis dixisset.

Si Ignatium audis, paucissimi haereticis aures dederunt et Philadelphiae tantum evenit, ut nonnulli in eorum partes transirent et ab unitate ecclesiae se separarent. Ephesios (6, 2) autem laudat Onesimus episcopus, quod omnes secundum veritatem ambulant nec ulla haeresis in ipsis inhabitat. Magne-

1 Appendix Ignatiana. Praefatio.

2 Dionysius Petavius et Pearson, Vindiciae II c. 4.

3 Baur, Ueber den Ursprung des Episcopats l. c. p. 173 sq.

sios (11), Trallianos (8. 1), Smyrnaeos (4, 1) hucusque fidem rectam servasse Ignatius testatur, ac iure quaerere licet, an falsarius, qui ecclesiam contra haereticos tueri voluit, haec scripsisset, postquam Gnostici errores suos per universum mundum sparserunt? Accedit, quod nullus error memoratur, qui progrediente demum saeculo secundo in lucem prodiit, sed haeresis, de qua in epistulis sermo fit, ad Ignatii aetatem potius quam ad tempus posterius referenda est. Duos enim vel tres errores tenebant haeretici, quos Ignatius oppugnavit. Non solum iudaizabant (Magn. 10, 3; Philad. 6, 1), secundum legem vivebant (Magn. 8, 1), sabbatum colebant (Magn. 9, 1), sed etiam Christum vere carnem assumpsisse negabant (Magn. 11; Smyrn. 5, 2) contententes, secundum apparentiam tantum vel putative (cf. Iren. Adv. haer. I, 24, 2; III, 16, 1; 18, 6; IV, 33, 5) eum ex Maria natum (cf. Eph. 18, 2) et passum esse (Trall. 10; Smyrn. 3), ac praeterea repugnaverunt hierarchiae ecclesiasticae, sine episcopo et presbyterio sacra sua peragentes (Magn. 4. 7; Trall. 7; Philad. 7. 8; Smyrn. 8) putantesque, absque unitate cum episcopo se Deo uniri posse. Complectebantur itaque duos errores, qui saeculo II medio alter alterum acriter impugnabant, ac de Christo praeterea quam maxime spiritualiter sentiebant, cum haeretici posteriores eius naturam humanam magis minusve agnoscerent¹.

Opponunt insuper, episcopatui in epistulis tantam vim attribui, quantam Ignatii tempore sine dubio non habuerit, quo inter episcopos et presbyteros nullum discrimen fuerit². Sed brevi postquam Ignatius scripsit, Polycarpus (Phil. inscr.), Smyrnaeorum episcopus, a presbyteris se satis clare discernit. Iustinus saeculo II medio ita περὶ τοῦ προσετώτος loquitur (Apol. I, 65. 67), ut episcopum proprie dictum facile agnoscas. Hege-sippus (Eus. H. E. IV, 22, 3) brevi post medium saeculum secundum tabulam successionis episcoporum Romanorum confecit (ita verba διαδοχὴν ἐποιήσαμην vertenda esse contextus evidenter

1 Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 356—399; Funk, *Die Echtheit* p. 64—100; Lightfoot I, 359—375.

2 Baur l. c. p. 170 sqq. *Die Ignatianischen Briefe* p. 76 sqq.

docet¹⁾ idque haud dubie, quia aequae ac Irenaeus Adv. haer. IV, 26, 2 persuasum sibi habuit, successores apostolorum una cum episcopatus successione charisma veritatis certum secundum placitum Dei accepisse et (ib. III, 3, 3) successionem episcoporum legitime ordinatorum traditionem apostolicam transmittere. Episcopatus ergo si iam medio saeculo eam vim obtinuit, quo iure eum saeculo ineunte fuisse dubitare licet, praesertim cum Polycrates Ephesius clare prodat, Ephesiorum ecclesiae iam tunc temporis episcopum praefuisse. Cum enim c. ann. 190 scribat (Eus. H. E. V, 24, 6), ante ipsum iam septem cognatos Ephesiorum episcopatum gessisse, sequitur, primum ex illis, si singulos duodecim tantum annos ecclesiam administrarunt, Traiani tempore vixisse. Itaque iure dicere licet, quod de episcopatu certe cognitum habemus, id epistulis Ignatianis non esse praeiudicio².

Denique contendunt, auctorem epistularum talem se praebere, ut apostolici viri vestigia nullibi detegantur, ficta vero persona facile reperiatur. Non minus eum superbum esse quam humilitatem affectare, et tanto martyrii desiderio inflammari, quantum saeculo II ineunte frustra quaeratur. Quanta arrogantia iam in eo sit, quod nomen τοῦ Θεοφόρου ipse sibi tribuat³! Sed erraverunt putantes, Ignatium ipsum eo nomine sese ornasse ac dixisse, se Deum portare. Auctor Martyrii quidem nomen ita explicavit et posteriores eum secuti s. martyrem τὸν Θεοφόρον nuncupabant. E. g. Severus Antiochenus (cf. Zahn, Ignat. et Pol. epp. p. 352—356, Lightfoot, S. Ignatius I, 169—185), Ephraemius Antiochenus (apud Phot. Bibl. cod. 228 ed. Bekker p. 246; cod. 229 p. 258), Iobius Monachus (Phot. Bibl. cod. 222 p. 196), Stephanus Gobarus (Phot. Bibl. cod. 232

1 Cf. Funk, *Kirchengeschichtl. Abhandlungen* I (1897), 381—390. Aliter Harnack, *Geschichte der altchristl. Litteratur* II, I (1897), 180—187; Zahn, *Forschungen zur Geschichte des neutestamentl. Kanons* VI (1900), 243—246; A. Ehrhard, *Die altchristliche Litteratur* 1900 p. 255, verba Hegesippi false tradita esse sentientes.

2 Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 295—332; Funk, *Die Echtheit* p. 43—64; Lightfoot I, 375—387.

3 Dallaeus, *De scriptis etc.* II c. 24. Baur l. c. p. 159—164. Cf. Funk, *Die Echtheit* p. 112—114.

p. 291) scribunt modo Ἰγνάτιος ὁ θεοφόρος modo ὁ θεοφόρος Ἰγνάτιος. Ignatius vero ipse nunquam τὸν θεοφόρον se nominavit, sed semper Θεοφόρον, et verba ὁ καὶ Θεοφόρος, quae in inscriptionibus omnium epistularum leguntur, eandem vim habere ac verba ὁ λεγόμενος vel ἐπικαλούμενος Θ. (cf. Act. 12, 12; Ioann. 11, 16; Luc. 6, 14), iam Pearson (Annot. ad Smyrn. inscr.) vidit et locis plurimis probari potest. Vox Θεοφόρος itaque nihil aliud est quam nomen proprium, quod praeter latinum (Ἰγνάτιος) s. martyr gestabat. Cf. adnot. ad Eph. inscr. Sin autem dicunt, auctorem epistularum maiorem sui ipsius amatorem et admiratorem esse, quam qui vir apostolicus haberi possit, videant, an recte eum intellexerint. Non enim iam superbus est, qui de cognitione rerum caelestium gloriatur (Trall. 5. Cf. II Cor. 12, 1 sqq.). Quaeritur, quemadmodum quis gloriatur, et Cotelarius recte dixit, maiore cum demissione Ignatium non potuisse loqui. Sin contendunt, eum tum episcopum quemcumque tum semet ipsum aequae ac Deum et Christum honorari velle, respondeo, aliud esse dicere, episcopum in terra vicem Dei gerere eique oboediendum esse, aliud, episcopo eundem honorem ac Deo vindicare, quem honorem Ignatius episcopo nunquam tribuit. Semel tantum (Smyrn. 9, 1) de episcopo honorando loquitur; reliquis locis omnibus de loco agit, quem episcopus teneat, et de oboedientia, qua fideles ei subiectos esse oporteat. Si sese minorem nominat quam lectores (Magn. 11) vel minimum fratrum Syriae (Smyrn. 11, 1) vel conservum diaconorum (Eph. 2, 1; Magn. 2; Philad. 4), cur humilitatis affectatae accusandus sit? Nonne eadem vel similia et Paulus apostolus dixit? Sin denique cupidus est martyrii gaudetque, brevi ex hoc mundo se exiturum esse, nonne idem apostolus mortem lucrum declaravit desideravitque, ut dissolveretur et esset cum Christo (Phil. 1, 21. 23)? Sin cum quodam impetu martyrium appetit, considerandum est, eum, quo tempore epistulas scripsit, morti iam addictum fuisse ideoque facile fieri potuisse, ut quam celerime mori cuperet. Christo credidit, qui promisit (Matth. 10, 39; 16, 25), qui animam suam propter ipsum perdidisset, eum animam inventurum esse, ac praeterea sollicitus erat, ne honor, quo afficiebatur, eum superbum redderet (Trall. 4, 1) et timor

cruciatus palmam martyrii ei eriperet (cf. Rom. 7, 1). Si autem putant, eum non tam animo, quo subitur martyrium, quam martyrio ipsi tamquam operi mortis operato vim attribuisse, in magno errore sunt. S. martyr martyrium identidem donum Dei benigni et misericordis declarat (Rom. 1, 2; 9, 2; Philad. 5, 1) et an eo dignus sit ignorat (Trall. 4) ¹.

Utut autem res se habet, sive auctor placet nobis sive displicet, non id est, de quo agitur, sed hoc potissimum quaeritur, num viri fide digni epistulas ab Ignatio scriptas esse testentur, et iam vidimus, testibus neque antiquitatem neque auctoritatem deesse. Contendunt quidem ², nullum testimonium exstare, quod non ex epistulis ipsis haustum sit; Irenaeum, Origenem, Eusebium epistulas sine dubio legisse easque Ignatio attribuisse; quaeri autem, num Ignatio profecto ea contigerint, quae in iis narrentur, numque ab eam causam epistulas scripserit; concedendum esse, Polycarpum (Phil. 9, 1) Ignatii martyrium testari; pro epistulis autem testimonia firma proferri non posse. Sed idem Polycarpus non martyrii tantum, sed etiam (Phil. 13, 2) epistularum testimonium perhibet, et de Ignatio plura refert, quam quae in epistulis leguntur, ita ut appareat, eum non omnino ab his dependere, sed testem plane idoneum esse ³. Itaque ne minima quidem causa est, ut authentiam epistularum Ignatianarum in dubium vocemus, cui nec pauciores nec infirmiores testes quam ulli patrum apostolicorum operi patrocinentur.

VI.

Occasio epistularum scribendarum iam supra p. LXXV est exposita. Ordo sententiarum hic ist. Ephesiis scribit: se suscepisse eos ipsos in Onesimo episcopo (c. 1) et reliquis viris, quos in caritate ad ipsum miserint. Oboediant episcopo et presbyterio (2). Amore, non alia re ductum se eos ad uni-

1 Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 400—424; Funk, *Die Echtheit* p. 111—124. Quoad sermonem Ignatii hic animadverto, vocem ἐξεμπλᾶριον Eph. 2, 1 adhibitam nuper in inscriptione graeca saec. II inventam esse. Cf. *The Journal of Hellenic Studies* X (1889), 219.

2 Baur, *Ueber den Ursprung des Episcopates* l. c. p. 167—169.

3 Cf. Funk, *Die Echtheit* p. 100—103.

tatem adhortari (3). Consentaneum et utile esse, eos cum episcopo uniri (4). Qui non intra altare Dei sit, eum pane Dei privari (5). Episcopum respiciendum esse ut Christum. Onesimum eos laudare, quod nulla haeresis in iis inveniatur (6). Haereticos caveant. Christum Deum et hominem esse (7). Ne seducantur, sed secundum Deum vivant (8). Se non ignorare, eos falsis doctoribus aures obstruxisse, et gratulari sibi, quod cum ipsis colloqui possit, qui Deum solum diligant (9). Orent quoque pro gentilibus, ut ad Deum convertantur (10). Novissima tempora esse. Attendant, ut in Christo Iesu inveniuntur, et pro ipso orent (11). Haud sese fugere, symmystis Pauli apostoli se scribere (12). Itaque crebri in unum conveniant. Mercedem futuram esse pacem ac concordiam (13). Quod ita esse ipsos intellegere, si fidem perfectam et caritatem habeant (14). Non loquentes solum, sed etiam silentes Dominum profiteantur. Deum nihil latere (15). Ne errent. Haereticos in ignem aeternum ituros esse (16). Fugiant doctrinam principis huius saeculi, ne vitae propositae expertes fiant (17). Sese gloriari in cruce, quae fidelibus sit salus (18). Principem mundi quidem mysteria salutis latuisse, saeculis autem miro modo ea annuntiata atque omnem malitiam et ignorantiam abolitam esse (19). Si Iesus velit, plura de eo se scripturum esse (20). Ipsius meminerint orentque pro ecclesia Syriae (21).

M a g n e s i i s scribit: de eorum caritate certiore factum se decrevisse eos alloqui (1). Gaudio se affici videntem, clericos in pace et concordia esse (2). Ipsi ne aetate episcopi abutantur (3) neque Christiani vocentur, sed potius sint, sine episcopo nihil facientes (4), ne pereant, sed vitam consequantur (5). Cum igitur in legatis totam eorum ecclesiam conspexerit, sese adhortari eos, ut teneant concordiam (6), ne quid agant sine episcopo et presbyteris (7) neque seducantur doctrinis Iudaizantium (8). Prophetas in Christum sperasse: quomodo ipsi sine Christo salutem consequi possint (9)? Vivant ergo secundum Christianismum (10). Se scribere haec, non ut castiget, sed ut praemuniat eos (11), quibus ipse non sit comparandus (12). Confirmentur itaque in fide et unione (13) orentque pro

ipso et ecclesia Syriae (14). Ephesios ac ceteras ecclesias eos salutare (15).

Trallianis scribit: glorificasse se Deum, postquam eorum laus per Polybium episcopum sibi innotuerit (1), quippe qui secundum Iesum Christum vivant nec quidquam agant sine episcopo et presbyteris (2), sine quibus nulla ecclesia sit (3). Magna se sapere, sed modum adhibendum esse: namque timendum esse, ne gloriando pereat (4) aut ipsi caelestia scribentem non capiant (5). Christiano tantum utantur alimento, abstineant ab haeresi (6—7). Sese non novisse tale quid inter eos, sed amore ductum se praemunire eos. Virtutem sectentur (8), neque eos audiant, qui Christum vere mortuum esse negent (9). Num vincula frustra ferat (10)? Fugiant itaque mortiferas doctrinas (11). Maneant in unitate orentque pro ipso et ecclesia Syriae. Sese et Smyrnaeos et Ephesios ipsis salutem dicere (12—13).

Romanis scribit: gratia Dei se dignum factum esse, qui eos videret, et sperare, se ad Deum perventurum esse, nisi ipsi nolint (1). Ne martyrio ipsum eripiant (2), sed potius orent, ut vere Christianus inveniatur (3). Lubentem se ferarum cibum fieri (4). Iam in itinere se cum bestiis pugnare et cito Iesum assequi cupere (5). In Christo mori melius esse quam mundum lucrari (6). Etiamsi postea forte eorum auxilium petat, ne precibus indulgeant. Se panem Dei seu carnem Christi velle (7). Faveant ipsi. Ex eorum voluntate vitam vel mortem ipsi pendere (8). In precibus meminerint ecclesiae Syriae eosque, qui Antiochia Romam praecesserint, bene suscipiant (9—10).

Philadelphenses adhortatur, ut cum episcopo, viro praestantissimo (1), teneant unionem, fugiant pravas doctrinas (2), caveant schismaticos (3), una utantur eucharistia (4), non solum apostolos, sed etiam prophetas diligant (5), Iudaizantibus vero aures obstruant. Se Deo gratias agere, quod neminem eorum gravaverit (6). Iam eo tempore, quo inter eos versatus fuerit, se eos admonuisse, ut episcopo oboediant fugiantque dissidia (7). Deum odisse divisionem, propitium esse paenitentibus. Nihil contentiose agant. Archiva, ad quae nonnulli provocaverint, sibi esse Christum ipsum (8). Vetus testamentum

bonum esse, melius autem novum. Prophetas quoque Dominum annuntiasse (9). Cum autem ecclesia Syriae pacem obtinuerit, diaconum Antiochiam mittant, qui cum Antiochenis de fine persecutionis congaudeat (10). Denique gratias se agere, quod Agathopodem et Philonem bene susceperint (11).

Smyrnaeis scribit: se glorificare Iesum Christum propter fidem perfectam quam habeant in Dominum, qui vere passus sit ac resurrexerit (1). Propter nos autem Dominum passum esse; vere eum passum esse (2) atque post resurrectionem et adhuc in carne esse (3). Alia docentes fugiant. Cur ipse vincula ferat (4)? Qui Christum abnegent, fore ut potius a Christo abnegentur (5). Etiam angelos, nisi in Dominum credant, in iudicium incursuros esse. Illos autem ex fructibus quoque cognosci (6). Ab iis, qui ab eucharistia et oratione ecclesiae abstineant, recedant (7), neque quidquam sine episcopo peragant (8), episcopum potius honorent (9, 1). Gratia Dei iis bona retribuatur, quae in ipsum contulerint (9, 2) et in comites suos (10). Mittant legatum Antiochiam ob pacem restitutam (11). Fratres, qui sint Troade, et semet ipsum episcopo et fratribus omnibus salutem dicere (12—13).

Polycarpo, postquam sibi gratulatus est, quod eius faciem vidisset, epistula ineunte plura consilia ac praecepta de ecclesia regenda dat (1—5) et intermiscet additque (6) aliqua praecepta ad populum. Tum Smyrnaeos et episcopum denuo adhortatur, ut legatum Antiochiam mittant (7). Denique Polycarpum rogat, ut alias ecclesias per litteras admoneat, ut idem faciant, quoniam ipse impeditus sit, quominus illis scribat.

VI.

Epistulas Ignatii genuinas primus Isaacus Voss prelo subiecit a. 1646¹. Descripsit eas e codice Mediceo-Laurentiano plut. LVII n. 7 (saec. XI) et edidit una cum versione veteri latina, quam I. Ussher in codicibus Montecutiano et Caiensi vel

1 Epistolae genuinae S. Ignatii martyris, quae nunc primum lucem vident ex bibliotheca Florentina. Adduntur S. Ignatii epistolae, quales vulgo circumferuntur. Adhaec S. Barnabae epistola. Accessit universis translatio vetus. Amstelodami. Recusa est editio a. 1680 Londini.

Cantabrigiensi repererat et annis duobus ante publici iuris fecerat. Vide supra p. LXVII. Textum, quem exhibuit, recudendum curaverunt I. Ussher a. 1647¹, I. B. Cotelerius a. 1672, I. Clericus a. 1698, Th. Ittig a. 1699. Epistolam ad Romanos Voss e recensione longiore desumpserat. Textum praestantiorum Th. Ruinart in codice Colbertino 460 (nunc in magna bibl. Parisiensi 1451) reperit et a. 1689 publicavit².

Cum editio, quam Voss paravit, pluribus erroribus laboraret, brevi alii viri docti codicem Mediceum aut contulerunt, ut I. Ledgard, aut descripserunt, ut A. M. Salvinus. Hic apographon a. 1707 exaratum in Angliam transmisit et Carolus Aldrich a. 1708 typis expressit³. Ille quidem se codicem exacte fideliterque descripsisse contendit. Editio nihilominus non sine vitiis est. Denuo epistulas anno sequenti Th. Smith in publicum emisit, adiciens adnotationes, quas I. Pearson reliquerat, et schedas complexas varietates lectionis, quas Ledgard illius rogatu e collatione editionis Vossianae olim Florentiae comparaverat, et adnotationes criticas et exegeticas a semet ipso factas⁴. Textum ex omnium editionum collatione emendatum a. 1746 vulgavit R. Russel. Alii hunc vel illum priorum textuum recudi iusserunt: Gul. Whiston a. 1711 Aldrichianum⁵, A. Gallandi a. 1765 Smithianum, I. C. Thilo a. 1821 Vossianum⁶. I. L. Frey editionem Smithianam integram denuo a. 1741 repraesentavit. Hornemann a. 1829 epistolam ad Polycarpum ex recensione longiore edidit et epistulas ad Magnesios et Philadelphenses penitus omisit⁷.

1 Appendix Ignatiana. Londini.

2 Acta primorum martyrum sincera.

3 S. martyris Ignatii Antiochensis epistolae septem genuinae, quas nimirum collegit S. Polycarpus suaeque ad Philippenses epistolae subiecit. Oxonii.

4 S. Ignatii epp. genuinae, iuxta exemplar Mediceum denuo recensitae, una cum veteri latina versione etc. Oxonii 1709.

5 *Primitive Christianity reviv'd*. Londini. t. I p. 102—391 utraque recensio legitur.

6 Ignatii epistolae. Halae.

7 Nonnullis editionibus in hac sectione enumeratis destitutus expositionem secutus sum, quam fecit Iacobson, Patr. apost. 1838 I p. LXVII sqq.

Codices tum graecos, scilicet Mediceum et Colbertinum, tum latinum Caiensem (codicem Montecutianum post Iacobum Ussher nemo vidit) denuo inspexit Gul. Iacobson et textum emendatorem edidit a. 1838, post eumque epistulas publicaverunt C. I. Hefele a. 1839, F. X. Reithmayr a. 1844, A. Grenfell a. 1844, Ch. C. I. Bunsen a. 1847¹, Gul. Cureton a. 1849², A. Dressel a. 1857. Hic locos praecipuos codicis Medicei aut ipse contulit aut per alios inspiciendos curavit et primus codicem Casanatensem (saec. XVI) et apographon cod. Medicei adhibuit, quod Lucas Holstenius fortasse ante editionem Vossianam extravit.

Novam viam ingressus est I. H. Petermann³. Contulit etiam recensionem longiorem, versiones veteres ac citationes scriptorum, et etsi testes minus consuluit quam collegit, tamen in nonnullis locis recta coniecit. Viam autem maiore cum diligentia persecuti sunt Th. Zahn a. 1876 et I. B. Lightfoot a. 1885.

Quod ad fontes attinet, ex quibus textus epistularum natus hauriendus est, primus est recensio brevior. Exstat tum in textu graeco tradito tum in versione latina. Textus graeci (= G) duo testes sunt: codex Colbertinus vel Parisinus 1451 saec. XI tradit epistolam ad Romanos, codex Laurentianus plut. LVII n. 7 saec. XI epistulas reliquas. Contuli libros a. 1879/80. Codex Casanatensis G. V 14 saec. XVI easdem quidem epistulas continet, quas Laurentianus; cum autem ex hoc fluxerit, nullius est momenti. Versio autem latina (= L)⁴ eandem vim habet ac codex graecus. Singula enim verba in eodem ordine,

1 *Die drei ächten u. d. vier unächten Briefe des Ign. v. A. Hamburgi.* Cf. supra p. LXX.

2 *Corpus Ignatianum: a complete collection of the Ignatian epistles, genuine, interpolated and spurious etc.* Londini.

3 S. Ignatii patris apost. quae feruntur epistolae una cum eiusdem Martyrio. Lipsiae 1849.

4 Postquam Ussher, Voss, Cotelierius, Smith, Frey, Jacobson, Zahn versionem in suis epist. Ign. editionibus publicaverunt, ego codice Caiensi diligenter collato novam editionem institui in appendice libri: *Die Echtheit der Ignatianischen Briefe* 1883, postea Lightfoot, S. Ignatius II, 589—652.

quem in exemplari graeco obtinebant, in latinum translata sunt, ita ut non tam versionem, quam codicem graecum verbis latinis transscriptum habeamus. Ne particulam ἄν (*utique*) quidem interpres omisit, et verba εἰς τὸ εὐρεθῆναι με Polyc. 7, 1 e. g. vertit *in inveniri me*, εἰς τὸ μὴ παραδέξασθαι Eph. 9, 1 *ad non recipere*, οὕτως ἀχωρίστοις θεοῦ Trall. 7, 1 *exsistentibus inseparabilibus a Deo*. Versio cum nusquam nisi in Anglia codicibus tradatur vel cognita fuerit, in Anglia confecta esse videtur, et quidem tempore Roberti Grosseteste, episcopi Lincolnensis † 1253, qui primus eius notitiam prodit et non solum ipse Testamentum XII patriarcharum latine interpretatus est, sed etiam curavit, ut alii libros graecos in linguam latinam verterent¹.

Alterum locum obtinent versiones orientales, scilicet syriaca (= S) et armeniaca (= A). Illa circa saeculum IV medium confecta est; namque iam Ephraemio Syro † 373 et Cyril-lonae poetae nota fuisse videtur², ac saeculo quinto fortasse iam ex ea fluxit versio armeniaca³. Primum septem Ignatii epistulas genuinas complexa est; mox sex illae epistolae Ignatio et Mariae Cassobolitae suppositae adiectae atque omnes in linguam armeniacam translatae sunt⁴. Ceterum versionis syriacae fragmenta tantum conservata sunt eaque in duas partes dividuntur. In altera sunt epistolae ad Ephesios, Polycarpum et Romanos decurtatae, quas nonnulli epistulas Ignatii genuinas habuerunt. Ediderunt eas Cureton, Bunsen, Lipsius⁵, Wright⁶. In altera

1 Cf. Funk l. c. p. 142—144; Lightfoot l. c. I, 76 sq. Versio etiam codice 247 miscellaneo bibliothecae Turonensis saeculo XIII confecto f. 483 traditur et Roberto Grosseteste ipsi attribuitur, librario epistulis haec praemittente: Has epistolas transtulit de greco in latinum magister (Grossa Testa, Linconiensis (sic) episcopus. Cf. *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques publiques de France* XXXVII (1900), 180. Quaeritur autem, num hic codex versionem totam exhibeat. Fol. 484 saltem iam alia scriptura incipit.

2 Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 213; 187; 183 sq.

3 Petermann l. c. p. XXVI. Cf. autem Lightfoot, I, 85 sq.

4 Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 167—240. Prolegom. p. XXX.

5 Ueber das Verhältniss der drei syrischen Briefe des Ign. zu den übrigen Recensionen der Ignat. Litteratur p. 184—203, in *Abhandlungen für d. Kunde des Morgenlandes* 1859.

sunt crebra illa fragmenta, quae plures scriptores syriaci nobis tradiderunt quaeque Cureton, Zahn et Lightfoot in suis editionibus collegerunt. Versionem armeniacam ediderunt a. 1783 Menas, episcopus urbis Armeniae maioris Bagrevand¹, et a. 1849 Petermann. Lightfoot (II, 861—64) denique epistulae ad Smyrnaeos partem priorem (c. 1—6) coptice versam (= C) edidit e codice, qui olim in Museo Borgiano Velitris erat, nunc in bibliotheca Musei nationalis Neapoli asservatur. Versiones orientales, cum interpretes syriaci singula exemplaris graeci verba non accurate reddiderit, sed liberius suo munere functus sit², ad textum recensendum non idem valent ac latina et cum prudentia adhibendae sunt. Neque tamen parvi aestimandae sunt. Exemplar graecum saeculi IV repraesentant, earumque lectio maioris momenti est, si alius testis ad eas accedit. Ostendunt praesertim, exemplar graecum, quo interpretes latini usus est, codice Mediceo praestantiorum fuisse.

Tertius denique fons est recensio longior eaque ad textum restituendum adhiberi potest, quia interpolator multa non mutata recepit, alia ita mutavit, ut ea, quae legit, haud semel tantum perspicere possimus. Legitur aequae ac epistulae genuinae in codicibus graecis (= g) et versione latina (= l), VI vel VII saeculo confecta. Edidi eam, et textum graecum et versionem veterem latinam vulgatam, codicibus collatis in volumine Patrum apost. altero a. 1881, versionem epistularum collectione mixta (cf. p. LXVII) traditarum in appendice libri: *Die Echtheit der Ignatianischen Briefe* 1883 (p. 141—212). Versionem huius collectionis et textum graecum illius I. B. Lightfoot a. 1885 publicavit.

Primum locum inter testes obtinent codices Mediceus vel Laurentianus et Colbertinus atque versio latina, quae textum adeo verbotenus reddit, ut exemplaris graeci vicem gerat. Versiones orientales et Ps.-Ignatius aetate quidem superiores sunt, neque vero auctoritate, et etiamsi aliquot locis maximi momenti sunt, in universum illos testes sequamur oportet.

6 In editione Lightfootiana II, 659—676.

1 Cf. Petermann l. c. p. VI.

2 De indole versionis syriacae cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 192—221.

De doctrina Ignatii disputaverunt I. Nirschl¹, Th. Zahn², Th. Dreher³, E. von der Goltz⁴, E. Bruston⁵.

S. POLYCARPI EPISTULA AD PHILIPPENSES.

I.

De patria et genere s. Polycarpi nihil compertum habemus. Natus autem esse videtur a. 69. Dixit enim a. 155, quo martyrium passus est⁶, octoginta sex annos se Christo servire, et mihi dicere videtur, se totidem annos vivere. Cf. Mart. Polyc. 9, 3 not. Quomodocumque autem haec verba interpretamur, de annis vitae aut de tempore vitae christianae in sensu strictiore seu post baptismum exactae: ab apostolis s. pater edoctus et episcopus Smyrnaeorum ordinatus est. Scribit enim Irenaeus Adv. haer. III, 3, 4: καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ μόνον ὑπὸ ἀποστόλων μαθητευθεὶς καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Χριστὸν ἠωρακόσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ, ἐπίσκοπος, idemque tradit Eusebius H. E. III, 36, 1 dicens: τῶν ἀποστόλων ὁμιλητὴς Πολύκαρπος, τῆς κατὰ Σμύρναν ἐκκλησίας πρὸς τῶν αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ κυρίου τὴν ἐπισκοπὴν ἐγκεχειρισμένος. Inter discipulos Domini, quorum consuetudine Polycarpus usus erat, Irenaeus (Eus. H. E. V, 20, 6) insuper Ioannem⁷ speciatim nominat, et Tertullianus De praescript. c. 32 atque Hieronymus

1 *Die Theologie des hl. Ignatius v. A.* 1868.

2 *Ignatius v. A.* 1873 p. 422—494.

3 S. Ignatii ep. Ant. de Christo Deo doctrina. 1877.

4 *Ignatius von Antiochien als Christ und Theologe* 1894 (*Texte und Untersuchungen* XII, 3. Liber etiam synopsis copiosissimam locorum parallelorum Ignatii et S. Scripturae continet).

5 *Ignace d'Antioche, ses épîtres, sa vie, sa théologie* 1897.

6 Cf. quae in Prolegomenis ad Martyrium Polycarpi ad finem capituli I adnotata sunt.

7 Keim, *Geschichte Jesu von Nazara* 1867 I, 162 sq., Polycarpum discipulum Ioannis non apostoli, sed presbyteri quem dicunt fuisse contendit. Sed argumenta, quae protulit, non digna sunt, quae in hoc libro refutentur. Cf. Hilgenfeld, *Zeitschrift f. wiss. Theologie* 1874 p. 310 sqq.

Catal. c. 17 ab hoc apostolo eum episcopum Smyrnaeorum ordinatum esse tradunt. Quo tempore episcopatum acceperit, accurate definiri nequit. Nonnulli quidem eum angelum Smyrnae ecclesiae esse putaverunt, cuius Apoc. 2, 8—11 mentio fit. Sed Ioannem apostolum l. c. de eo locutum esse demonstrari nequit, et hoc solum constat, saeculo II ineunte eum episcopum fuisse. Praefuit enim ecclesiae Smyrnaeorum eo tempore, quo Ignatius Romam proficiscens Smyrnam transiit, et si Tertullianus et Hieronymus eum a Ioanne apostolo episcopatum accepisse recte dixerunt, c. ann. 100 ordinatus esse putandus est, cum Ioannes paulo post (a. 104 cf. Chron. pasch. ed. Bonn. I, 470) mortuus esse dicatur.

Ex Martyrio elucet, Polycarpum prophetiae dono praeditum fuisse (16, 2) atque plurimum ad propagandam fidem contulisse (12, 2). Adversarii eum accusaverunt, quod esset Asiae magister, Christianorum pater, destructor deorum gentilium, quod multis ne sacrificarent persuasisset. Irenaeus Adv. haer. III, 3, 4 autem, qui eum adhuc adolescens viderat, ea semper eum docuisse testatur, quae ab apostolis didicerit, quae et ecclesia tradat et quae sola vera sint, ac (cf. Eus. H. E. V, 20, 6) de miraculis Domini et de doctrina, prout ab iis, qui Verbum vitae ipsi conspexerint, acceperit, eodem prorsus modo eum retulisse, in omnibus cum Scriptura Sacra consentientem, et Florino condiscipulo, ut ei probet, doctrinam, quam proveciore aetate professus est, non eam esse, quam magister praedicaverit, non solum sermones in memoriam revocat, quos ille ad populum habuerit, ac familiarem consuetudinem, quae illi cum Ioanne et cum reliquis, qui Dominum ipsum viderint, intercesserit, sed etiam locum, in quo beatus episcopus sedens disseruerit, processus quoque eius et ingressus, vitae totius formam et corporis speciem, addens, quae tunc temporis gesta sint, ea se melius memoria tenere, quam quae nuper acciderint. Tradit quoque Adv. haer. III, 3, 4, Polycarpum Marcioni aliquando sibi occurrenti et dicenti: ἐπὶ γινώσκεις ἡμᾶς; respondisse: ἐπιγινώσκω τὸν πρωτότοκον τοῦ σατανᾶ, et conicere licet, eum convenisse illum haereticum Romae, ubi multos Valentinianos et Marcionitas et alios haereticos ad ecclesiam reduxisse dicitur

(Iren. l. c. cf. Eus. Chron. ed. Schöne II, 170). Eodem enim teste (l. c. Eus. H. E. IV, 14; V, 24, 16. 17) Aniceto ecclesiam gubernante, cum de pluribus rebus ac praesertim de Paschate celebrando controversia esset, in urbem profectus est, et uterque id egit, ut alter alteri persuaderet, ut a more suo discederet. Retinuerunt quidem ambo morem, quem ab apostolis acceperant. Nihilominus autem sibi invicem communicarunt, et Anicetus in ecclesia consecrandi munus Polycarpo honoris causa concessit. Paulo post s. pater mortuus est. Martyrium enim subiit a. 155, ut infra videbimus, Anicetus autem c. ann. 154 ecclesiam Romanam gubernandam suscepit¹.

. II.

Non solum verbo et exemplo, sed etiam scriptis Polycarpus evangelium praedicavit, et Irenaeus (Eus. H. E. V, 20, 8) plures epistulas commemorat, quas partim ad vicinas ecclesias, ut eas confirmaret, partim ad quosdam ex fratribus misit, admonens eos et exhortans. Sed una tantum ad nos pervenit, epistula ad Philippenses, quam scripsit brevi post mortem s. Ignatii. Persuasum enim sibi habuit, episcopum Antiochenorum martyrium iam subiisse (c. 9), nuntium vero de morte nondum acceperat (13, 2).

Quae epistula cum epistulis Ignatianis testimonium praebeat luculentissimum, saepius iam de ea nobis dicendum erat. Eadem de causa vero eius authenticia a nonnullis aut in dubium vocata aut negata est. Iam Centuriatoribus Magdeburgensibus (ed. Norimberg. II, 186) suspicionem movit, cum causa, ob quam scripta esset, non satis expressa esset eiusque partes nimium confusae minimeque cohaerentes viderentur, cumque tota scriptura vix tam docilem, sedulum ac praestantem Ioannis apostoli discipulum, immo etiam tam excellentem spiritum repraesentaret, quali Polycarpus diceretur fuisse praeditus. I. Dallaeus² contra authenticiam ad Nicephori Stichometriam provocavit, in qua epistula apocrypha iudicata esset, et saeculo XIX denique adversarii Ignatii ex aliquot locis concluserunt, epistulam con-

¹ Cf. Lipsius, *Chronologie der röm. Bischöfe* 1869 p. 189 sq. 263.

² De scriptis Dionysii Areop. et Ignatii Ant. p. 426 sq.

fictam nec aliud quam velut prooemium epistularum Ignatianarum esse¹. Quae 7, 1 dicta essent, haereticum Iesum Christum in carne venisse negantem primogenitum esse Satanae, ea a Polycarpo non ante medium saeculum II enuntiata esse nec enuntiari potuisse, priusquam Marcion Docetismum suum sparsisset, et si Philippenses (12, 3) admonerentur, ut orarent *pro regibus*, auctorem post annum 161 vel 137² scripsisse putandum esse, quia ante hunc annum unus imperator et Augustus fuisset. Sed contextus minime prohibet, quominus hoc dictum ad reges omnes intra et extra fines imperii Romani referamus, ac praeterea etiam Matth. 17, 25, Act. 9, 25, Apoc. 6, 15; 16, 14, quas scripturas ante annum 161 confectas esse nemo negat, plures reges commemorantur. Quod autem ad illud attinet, cur non statuere liceat, Polycarpum idem saepius dixisse, praesertim cum Irenaeus (Eus. H. E. V, 20, 7) testetur, eum quasdam veritates identidem enuntiasse? Irenaeum quidem, qui epistulam certe legit, locus ille non offendit. Sin autem ex 2, 1, ubi lectores admonentur, ut τὴν κενὴν ματαιολογίαν καὶ τὴν τῶν πολλῶν πλάνην deserant, epistulam non scriptam esse concludunt, priusquam Gnostici multos in suas partes traxerunt, videant, an locum recte interpretati sint. Cf. not. ad h. l. Utut autem hic locus intellegendus est: epistulam a Polycarpo exaratam esse testes locupletissimi affirmant, quibus fidem non habere non possumus.

Irenaeus, Polycarpi discipulus, Eleuthero (174—189) pontifice haec scribit Adv. haer. III, 3, 4: ἔστι δὲ ἐπιστολὴ Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους γεγραμμένη ἰκανωτάτῃ, ἐξ ἧς καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως αὐτοῦ καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας οἱ βουλόμενοι καὶ φροντίζοντες τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας δύνανται μαθεῖν. Epistulam autem, quam laudat Irenaeus, eandem esse atque eam, quae etiamnunc exstat, ostendit Eusebius capita 9 et 12 fideliter transscribens (H. E. III, 36, 14—16) ac commemorans, auctorem uti quibusdam testimoniis e priore Petri epistula de-

1 Hilgenfeld, *Apostolische Väter* p. 271—274. Schweigler, *Nachapostolisches Zeitalter* II, 154—156.

2 De hoc anno Hilgenfeld dixit in *Zeitschrift für wiss. Theologie* 1874 p. 318.

sumptis (cf. 1, 3; 2, 1. 2; 5, 3; 7, 2; 8. 1; 10, 2). Hieronymus Cat. c. 17 epistolam valde utilem declarat testaturque, eam usque ad ipsius tempus in Asiae conventu legi. Antiochus monachus (saec. VII) epistolam, similiter atque Ignatii epistulas et Hermae Pastorem, ad homilias componendas adhibuit¹. Photio denique (Bibl. cod. 126) epistula γέμουσα πολλῆς νουθεσίας μετὰ σαφηνείας καὶ ἀπλότητος κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν τῆς ἐρμηνείας τύπον esse videtur, eiusque testimonium prioribus adiungo, quia recentiores epistolam compilationem locorum communium levem et celeberrimo Smyrnaeorum episcopo plane indignam declaraverunt². Scriptura ergo, quae tanti aestimabatur, ut in ecclesiis Asiae publice legeretur, quaeque c. ann. 180 tam late vulgata erat, ut Irenaeus dicere posset, quicumque salutis suae curam gereret, eum et formam fidei Polycarpi et praedicationem veritatis ex ea cognoscere posse, quo iure post medium saeculum secundum confecta esse iudicatur? An verisimile est, ad eam provocasse Irenaeum, qui praeter ceteros haereticos Florinum impugnavit, qui una cum ipso episcopi Smyrnaeorum discipulus fuit et facillime eum aut errare aut mentiri probare poterat, si epistula a magistro non erat scripta? Revera, si testimonium ab illo prolatum nullius ponderis esse putatur, quale testimonium nobis sufficit?

Quae cum ita sint, plurimi epistolam genuinam esse agnoverunt³. Nonnulli autem dubitaverunt, num integra ad nos

1 Tacite exscripsit, ut I. M. Cotterill in *The Journal of Philology* XIX (1891), 241—285 exposuit, 2, 2 ἐὰν ποιῶμεν — ἡγάπησεν Hom. 114 PG 89, 1789, 3, 3 ὁ γὰρ ἔχων — ἁμαρτίας ibid. et H. 96 p. 1725, 5, 2 ὁμοίως διάκονοι — συμβασιλεύσωμεν αὐτῷ H. 123 p. 1817 sq., 5, 3 καλὸν — στρατεύεται H. 74 p. 1648, 6, 1—2 καὶ οἱ πρεσβύτεροι — ὀφθαλμῶν H. 123 p. 1817, 6, 3 δουλεύσωμεν — εὐλαβείας H. 114 p. 1789. Locos parallelos hic indico, quoniam in commentario epistolae eos non commemoravi. Cotterill p. 252 verba Polycarpi 6, 1: εἰδότες ὅτι πάντες ὀφείλεται ἔσμεν ἁμαρτίας, ad librum Henochi referre videtur. Vix recte. Auctor huius libri 6, 3 angelum Semeiazam dicentem faciens: καὶ ἔσομαι ἐγὼ μόνος ὀφειλέτης ἁμαρτίας μεγάλης (cf. *Das Buch Henoch* edd. I. Flemming et L. Radermacher, Lipsiae 1901 p. 24), de peccato et peccatore singulari loquitur, Polycarpus autem homines peccato in genere obnoxios esse dicit.

2 Cf. Schwegler, *Nachapost. Zeitalter* II, 154.

3 Hucusque fere omnes, qui epistolae authenticam impugnaverunt,

pervenisset, eamque in favorem epistularum Ignatianarum interpolatam esse contenderunt. Iam Dallaeus, cum scripturae integritatem in dubium quidem vocare, non autem negare auderet, integritatem impugnavit et capita 13 et 14 a posteriore et quidem ab eodem adiecta esse iudicavit, qui epistulas a se confictas Ignatio Antiocheno adscripsisset, quippe quae post epistulae clausulam (12, 2. 3) legerentur ac cum capite 9 pugnarent¹. Nonnulli quidem ei adstipulati sunt, imprimis Le Moyne² et Bunsen³. Hefele autem recte opposuit, clausulis ei similibus, quae 12, 3 legitur, ante finem totius epistulae Paulum quoque et Clementem Romanum usum esse (cf. Rom. 15, 33; Eph. 3, 21; I Clem. 20, 12; 32, 4; 38, 4 etc.), capita 9 et 13 vero minime inter se pugnare, cum Polycarpus 13, 2 de circumstantiis mortis Ignatii certior fieri vellet, nequaquam autem eum adhuc inter vivos esse indicaret⁴.

Sagacius nuper A. Ritschl⁵ integritatem in dubium vocavit. Agnovit quidem, argumenta hucusque prolata iam Carolum Hefele refutasse. Cum autem animadvertere sibi visus esset, epistulae unitatem deesse, nonnulla capita vel nonnullos versus inter se male cohaerere atque inter locos suspectos et eam epistularum Ignatianarum partem, quae quidem in recensione breviori, nec vero in recensione syriaca legitur, similitudinem quandam intercedere, plures locos, praesertim ad Ignatium attinentes, ab eodem statuit c. ann. 170 insertos fuisse, qui epistulas episcopi Antiocheni cum corrupisset tum sub illius nomine alias confuxisset, scilicet capita 3, 9 (una cum initio: *in his ergo state*, et fine: *sobrietatem* etc. c. 10), 13, 14 nec non 11, 2. 3 (*qui ignorant iudicium* etc.), 12, 1 et verba *δε-ζαμένοις* — *ἐκλελεγμένων* in c. 1, 1. Eisdem fere particulas

eam ad saeculi II partem alteram saltem retulerunt. Cotterill in *Journal of Philology* XIX (1891), 241—285, ex locis, quas epistula cum hominibus Antiochi communes habet, hunc auctorem esse collegit. Refutavit eum Taylor ibid. XX (1892), 65—110.

1 De scriptis Dion. Areop. et Ignatii Ant. p. 427 sqq.

2 *Varia Sacra*. Lugd. Bat. 1685. I Prolegom.

3 *Ignatius v. A. und seine Zeit* p. 108 sqq.

4 *Patr. apost.* ed. IV p. LXXX.

5 *Die Entstehung der altkath. Kirche* ed. II 1857 p. 584—600.

G. Volkmar et A. Hilgenfeld interpolatas esse censuerunt, iisque resectis etiam epistolam typis excuderunt¹. At loci allegati, ut infra patebit, non solum cum reliquis epistolae partibus non contendunt, sed potius occasio scribendi deficit, si resecantur. Ritschl Polycarpum lapsu Valentis presbyteri ut scriberet commotum esse putat, et concedendum est, Philippenses in epistula, quam ei miserant, illius mentionem fecisse. Certe autem illa res eos ad scribendum non compulit, neque Polycarpus respondisset, si de ea sola certior factus esset. Aut verisimile est, eum de re principali nihil aliud dixisse, quam se contristari pro presbytero infelici? Accedit, quod testimonia veterum omnino prohibent, quominus ad illam sententiam accedamus. Epistula enim teste Irenaeo c. ann. 180 vulgatissima fuit; teste Hieronymo in ecclesiis Asiae praelegebatur, neque erraverimus statuantes, hoc honore eam iam circa medium saeculum II vel brevi post obitum Polycarpi dignam habitam fuisse. Si scriptura autem tanti aestimabatur, haud facile interpolari potuit nec interpolata putanda est, nisi rationibus certis eam corruptam esse probari potest. Denique nec praetermittendum est, in locis qui dicuntur interpolatis aequae ac in reliquis epistolae partibus plura inveniri, quae e Clementis Rom. epistula ad Corinthios desumpta sunt². Viros illos terminum rectum supergressos esse etiam D. Völter³ agnovit. Sin autem ipse praeter voces Ἰγνατίῳ καὶ 9, 1 caput 13 a posteriore additum esse censuit, quippe quod notitiam epistolae Clementis non proderet, parum consideravit, particulam illam scripturam maxime epistolam efficientem etiam minus desiderari posse quam ceteras, et auctori eam componenti Clementis epistolam non adhibendam fuisse, cum de occasione scribendi agens non scriptura uti posset, cuius auctor rationibus plane diversis ad scribendum commotus fuerat⁴.

1 G. Volkmar, *Epistula Polycarpi Smyrnaei genuina*, Turigi 1885; cf. *Theolog. Zeitschrift aus der Schweiz* 1886 p. 99—111, ubi sententiam suam defendit. — Hilgenfeld, *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* 1886 p. 185—194.

2 Cf. p. XLI sq.

3 *Die Ignatianischen Briefe* 1892 p. 31—33.

4 Cf. Denzinger in *Theolog. Quartalschrift* 1851 p. 399—409; Zahn,

III.

Occasio scribendi haec fuit. Philippenses Polycarpum de Ignatio urbem suam transeunte certiores fecerant (cf. 1, 1; 9, 1) eumque rogaverant, ut epistulam ab ipsis ad Antiochenos scriptam in Syriam mitteret (13, 1) atque litteras Ignatii, quas haberet, ipsis communicaret (13, 2). Praeterea ab eo quaesiverant, ut ipsos de iustitia christiana instrueret (3, 1), ac denique Valentis presbyteri eiusque uxoris mentionem fecerant, qui avaritia et fornicatione et mendacio ecclesiae magnam offensionem attulisse videtur (11, 1). Polycarpus autem haec respondet: sese gaudere, quod eos, qui propter Christum vincula tulerint, bene susceperint et firmam fidem teneant ac frugiferam (1). Domino in veritate serviant et in mandatis eius ambulent, ut ad vitam suscitentur (2). Sese scribere haec non nimiam de se habentem opinionem, sed ab iis provocatum. Ipsorum praeceptorem esse Paulum, cuius epistolae ipsorum fidem perfectam reddere possint, ita ut mandata impleant fugiantque peccata (3), praesertim avaritiam. Armentur igitur armis iustitiae et bonum ipsi faciant et suos doceant (4). Diaconi et iuvenes et virgines in omnibus inculpabiles sint (5). Presbyteri diligenter munere suo fungantur. Omnes virtutem sectentur et falsos fratres et falsam doctrinam fugiant (6—7), sperantes in Iesum Christum, qui pro nobis passus sit nobisque exemplum patientiae proposuerit (8), et ante oculos habentes gloriosos martyres (9). In his ergo stent et Domini exemplar sequantur, semper et ubique bonum facientes (10). De Valente vehementer se contristari, quod loci sui adeo immemor fuerit. Abstineant itaque ab avaritia aliisque vitiis et illum eiusque uxorem ad virtutem reducant (11). Plura non esse dicenda, cum in sacris litteris bene exercitati sint. Deus ipsos aedificet in fide et ceteris virtutibus. Orent pro omnibus (12). Ipsorum epistulam Antiochenis se aut redditurum aut missurum esse; epistulas Ignatii huic epistolae subiectas esse. De s. martyre si quid compertum habuerint, ipsum

certiorem faciant (13), et Crescentem, per quem haec scripserit, eiusque sororem bene suscipiant (14).

IV.

Epistula cum in omnibus codicibus graecis ita cum Barnabae epistula conglutinata sit, ut Polycarpi verba καὶ δι' ἡμᾶς ὑπό (9, 2) Barnabae verba τὸν λαὸν τὸν καινόν (5, 7) excipiant, textus graecus non integer ad nos pervenit. Lacuna quidem versione latina veteri expletur, ac praeterea unum ex quinque capitulis postremis (13) ab Eusebio conservatum est, cum Antiochus monachus (cf. p. XCII) haec capita non respexerit. Nihilominus autem dolendum est, epistolam mutilatam fuisse, eoque magis, quod interpret latinus munere suo tam negligenter functus est, ut imaginem textus graeci valde imperfectam tantum exhiberet. Cum corpus pseudoignatianum eodem fere modo translatum sit cumque epistula in omnibus codicibus latinis post epistulas Ignatii vel potius post laudem Heronis illis adiectam et in nonnullis quoque codicibus graecis eodem loco legatur, versio Polycarpi ac Pseudoignatii haud dubie ab uno eodemque confecta est.

Primus versionem latinam una cum epistulis Ps.-Ignatii edidit Iac. Faber Stapulensis a. 1498¹, idque e codice Parisino (Biblioth. nat.) 1639 collato codice 229 Collegii Baliolensis Oxoniae². Textus saeculo XVI saepius recudebatur. Novam et fideliorem editionem paravit I. Ussher adhibitis tribus codicibus, scilicet Petaviano (in bibliotheca Alex. Petavii, senatoris Parisiensis, hodie ut videtur Regio 81 in bibliotheca Vaticana), Baliolensi et Magdalenensi (in collegiis Bal. et Magd. Oxoniae)³, eamque Cotelierius et alii repetierunt. Libros manuscriptos de novo adhibuerunt Iacobson et Dressel, ille codicem Mediceo-Laurentianum plut. XXIII n. 20 (saec. XV), hic codices Regium 81 (saec. IX) et Palatinum 150 (saec. XIV), sed non multum

¹ Vide p. LXIV n. 2.

² Cf. quae dixi in Patr. apost. t. II p. XVII sqq.

³ Polycarpi et Ignatii epistolae: una cum vetere vulgata interpretatione latina ex trium manuscriptorum codicum collatione integritati suae restituta. Oxoniae 1644.

profecerunt, eo praecipue meriti, quod lectiones illorum codicum publicaverunt. Textum revera emendavit Zahn (1876), ea quae par est diligentia omnes libros impressos pervestigans et in usum suum vertens. Cum autem libri manuscripti ab eo non inspecti et plures codices, praesertim Parisinus et Baliolensis, nondum satis cogniti essent, in eius editione non acquievi et codicibus quattuor excussis, Parisino, Baliolensi, Regio, Palatino, textum recensui¹. Lightfoot eam epistolae partem quidem solam edidit, quae latine tantum tradita est, sc. capita X, XI, XII, XIV et versum ultimuni capitis XIII, plures autem codices adhibere potuit. praeter quinque iam nominatos Trecensem 412, Bruxelensem 5510, Vindobonensem 1068, Oxon. Magdalenensem 78. Eandem partem Hilgenfeld libris impressis usus edidit². Quae cum ita sint, editio totius epistolae perfecta adhuc desideratur. Attamen illa pars scripturae satis cognita esse videtur. Editiones recentiores inter se magis consentiunt quam differunt. Versionem capitum X—XIV denuo recensens in notis de illis editionibus refero, lectiones autem codicum singulorum paucis locis exceptis non exscribo.

Textum graecum primus invenit Fr. Turrianus et, quia codex Polycarpi et Barnabae epistulas quasi in unam conglutinatas exhibuit, prolixiorem epistolam, quam quae hucusque latine edita erat, habere sibi visus est³. Primus eum edidit a. 1633 Petrus Halloix⁴ ex apographo exemplaris Turriani a Iacobo Sirmond descripto, collato cum altero sive eiusdem sive simillimi codicis apographo, quod ab Andrea Schott acceperat, idemque codicem non aliam epistolae recensionem quam versionem latinam, sed potius duas epistulas mutilatas continere vidit. Novam editionem instituit a. 1644 Iac. Ussher ex apographo exemplaris Schottiani, quod Salmasius descripserat et Is. Voss ipsi communicaverat⁵. Quos secuti sunt praeter editores operum

1 In appendice libri: *Die Echtheit der Ignatianischen Briefe* 1883.

2 *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* 1886 p. 180—194.

3 Cf. Baron. Martyrolog. Rom. adnot. ad 26. Ian.

4 Illustrium ecclesiae orient. scriptorum vitae et documenta. Duaci 1633. I, 525—530.

5 Ibid. p. 596. Exemplaria Turriani et Schottii haud dubie e codice Vaticano vel Ottoboniano fluxerunt.

patrum apostolicorum et epistularum Ignatianarum Steph. Le Moynes a. 1685¹ et M. I. Routh a. 1823². Codices denuo inspexerunt Jacobson et Dressel et quidem Vaticanum 859 (saec. XI) et Mediceo-Laurentianum plut. VII num. 21 (saec. XVI), ille praeterea Parisinum 937, olim Colbertinum (saec. XVI), hic tres Romanos, scilicet Ottobonianum 348 (saec. XVI), Casanatensem G. V. 14 (saec. XVI) et Barberinum 7 sive apographum desumptum a Luca Holstenio e codice monasterii s. Sylvestri in Quirinali, nunc Alexandrino-Vaticano 11³. Nostris denique diebus O. de Gebhardt animum ad codicem Borbonicum II. A. 17 (in bibliotheca Neapolitana) advertit, et Zahn in sua editione (p. XLIV not. 3) paucas lectiones variantes publicavit. Codices omnes ex uno archetypo fluxisse eo apparet, quod in unoquoque pars epistolae posterior deest. Cum quattuor libri, sc. Vaticanus, Ottobonianus, Florentinus, Parisinus, praeter Polycarpi ac Barnabae epistulas conglutinatas etiam Ps.-Ignatii epistulas exhibeant, neque vero reliqui, sc. Casanatensis, Barberinus, Neapolitanus, Alex.-Vaticanus, Zahn codices in duas familias divisit et hanc illa deteriorem esse censuit (p. XLIV). Lightfoot etiam librum Vaticanum fontem illius familiae esse perspexit (II, 901). Equidem non dubito, reliquos quoque codices e Vaticano fluxisse. Quae autem eorum origo fuit, certum est atque omnes consentiunt, eos ceteris pretio adeo inferiores esse, ut sine damno praetermitti possint. Idem dicendum est de codice Andrio, de quo Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος I, 209 sq. (Athenis 1883) retulit⁴. Itaque inter codices graecos Vaticanum solum adhibeo, eius lectiones vero, cum de aliis libris ratio non sit danda, diligentius exscribo, modo menda ad accentus et spiritus spectantia omittens. Praeter eum versio latina vetus respicienda est, quae vero ad textum recensendum paucissima tantum confert, cui Hilgenfeld in sua editione⁵ nimiam fiduciam

1 Varia Sacra. Lugd. Bat.

2 Scriptorum ecclesiasticorum opuscula.

3 Cf. Duchesne, De codicibus mss. graecis in bibliotheca Alexandrino-Vaticano 1880 p. 10.

4 Cf. *Zeitschrift für wissensch. Theologie* 1886 p. 183; Lightfoot I, 533.

5 Ibidem p. 180—194.

habuit. Librum Vaticanum, quem uno loco (9, 1) omnes hucusque false legerunt, ea qua dignus est diligentia, ipse excussi, reliquos quoque, praeter Andrium et Alexandrino-Vaticanum, contuli vel inspexi.

De fragmentis Polycarpo adscriptis vide volumen II.

MARTYRIUM S. POLYCARPI.

I.

Hanc scripturam haud ita multo post mortem S. Polycarpi Marcion quidam nomine ecclesiae Smyrnensis exaravisse videtur (20, 2). Eam non statim post martyrium confectam fuisse ex 20, 1 apparet, ubi Smyrnaei Philomelienses rogasse referunt, ut pluribus ipsis nuntiarentur, quae in beatissimi viri passione gesta essent. indicantes, famam de martyrio iam antea Philomelium pervenisse. Brevi vero et quidem anno primo post mortem eam conscriptam esse ex 18, 2 patet, ubi Smyrnaei anniversarium diem martyrii primum nondum celebratum fuisse produnt.

De anno autem, quo s. martyr passus est, magna controversia exorta est, et alii alium statuere. I. Pearson¹ respiciens Chronographum quendam veterem manuscriptum, de quo I. Voss ipsi retulerat, tradentem, Polycarpum imperante Antonino Pio obiisse, et Mart. c. 21, ubi mortis tempore Statius Quadratus, qui a. 142 consul fuerat, proconsul Asiae fuisse dicitur, martyrium ad annum 147 retulit, putans, consules ex iure ad quinquennium proconsulatum sortitos esse, et Dodwell², Gallandi³ et alii ei assensi sunt. Samuel Petit⁴ invenisse sibi visus est, Polycarpum a. 175 coronam martyrii nactum esse. Reliqui mortem ad unum vel alterum annum decennii septimi saeculi secundi retulerunt, e. g. Baratier⁵ ad a. 161, Noris⁶, Tille-

1 Opera posthuma chronologica. Londini 1688 p. 276 sqq.

2 Dissert. IV in Cypr. c. 4.

3 Bibl. vet. Patr. I Proleg. p. XC.

4 Cf. Pearson l. c. p. 288.

5 Disquisitio chronol. de successione antiq. episcop. Rom. 1740 p. 201.

6 Opp. Veron. 1729 II, 30.

mont¹ et Masson² ad a. 166, Valesius³ ad a. 167, Baronius (Ann. 169, 2) et Ussher⁴ ad a. 169. Longum est, rationes diversas enumerare omnes, quibus singuli in constituendo martyrii tempore usi sunt. Sufficit de via nonnulla dicere, quae sola nos ad verum perducere possit.

Proconsulem Statium Quadratum in Martyrio commemoratum eundem esse atque eum, cuius Aristides rhetor in orationibus sacris mentionem facit, iam Valesius censuit, et ex oratione IV collata cum Eusebii Chronico eum a. 167 Asiam administrasse conclusit. Masson proconsulatum illum ad annos Christi 165 ac 166 pertinere et Polycarpum, cum proconsules a mense Maio usque ad idem tempus anni proximi munere fungerentur, 23. die Februarii a. 166 mortuum esse statuit⁵, et plerique ad eius sententiam accesserunt. Nuper vero Gul. H. Waddington⁶ adiutus novis inscriptionibus et cognitione administrationis rei publicae Romanae ampliore demonstravit, eum in errorem haud parvum lapsum et Statium Quadratum undecim annis ante, scil. a. 154—155, provinciae Asiae praefectum fuisse. Polycarpum autem a. 155 mortem obiisse, quo anno 23. dies Februarii profecto, sicut Mart. 8. 1; 20 traderetur, sabbatum fuisset. Non defuerunt quidem, qui ei contradicerent et computationem Massonianam defenderent. Plurimi autem ei adstipulati sunt; modo nonnulli considerantes, Quadratum provinciam Asiam etiam anno 155—156 administrare potuisse, Polycarpum a. 156 mortuum esse censuerunt aut inter annos 155 et 156 haesitaverunt; neque vero satis respexerunt, diem 23. mensis Februarii, diem martyris natalem. a. 155, non autem a. 156 sabbatum fuisse.

1 *Mémoires etc. St. Polycarpe* art. 6 sqq.

2 Collectanea historica ad Aristidis vitam, praemissa editioni Aristidis Iebbianae 1722, repetita in editione Dindorfiana 1829 t. III.

3 Not. ad Eus. H. E. IV, 15 ed. Mogunt. 1672 p. 71.

4 Ign. et Polycarpi Martyria 1647 p. 70 not. 105.

5 Dies non est dubius, etiamsi aliquot Martyrologia 26. diem Ianuarii tradunt. Cf. Egli in *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* XXXIV (1891), 96—102.

6 *Vie du rhéteur Aélius Aristide: Mémoires de l'Institut impériale de France; Académie des inscript. et belles-lettres* 1867, XXVI, 203—268. *Fastes des provinces asiatiques* 1872. I, 219 sq.

Accuratissime de quaestione egit Lightfoot¹ et similiter ac Waddington ad annum 155 pervenit. Nuperrime huius chronologiam ad vitam Aristidis spectantem Gul. Schmid² correxit atque ex parte Massonianam restituit. Sin autem Waddington de illo rhetore sese fefellerit, tempus mortis Polycarpi errore non tangitur. Cum Statius Quadratus, qui in Martyrio locum proconsulis Asiae obtinet, haud dubie idem sit cum eo, qui a. 142 consul fuit, cumque hic proconsulatu certe inter annos 151—160 fungeretur ac Polycarpus die 23. Februarii et quidem sabbato moreretur, iure meritoque illius proconsulatum ad annum 154—155 et huius mortem ad annum 155 referimus, quo solo illo temporis spatio dies 23. Februarii in sabbatum incidit. Schmid quidem coniecit, proconsulem in Martyrio commemoratum fortasse A. Avillium Urinatum Quadratum esse, qui a. 156 consul suffectus fuit, et a. 165—166 provinciam Asiam administrasse putari posset, ita ut chronologia Massoniana confirmaretur. Non est autem, cur dubitemus, proconsulem Statium Quadratum fuisse, quamquam testes illud nomen non omnes recte tradunt, unus omittit, vel statuamus, auctorem Martyrii de nomine gentilicio sese fefellisse. Altera ex parte C. H. Turner³ invenire sibi visus est, festum Iudaeorum Purim, quod tempore martyrii celebratum fuisse inde colligitur, quod dies mortis sabbatum magnum appellatur (cf. Mart. 8, 1), non a. 155, sed a. 156 in partem Februarii tertiam incidisse, et secundum mensis Xanthici diem (cf. Mart. 21, 1) anno intercalari etiam diem 22. Februarii esse, Polycarpum ergo hoc die a. 156 mortuum esse videri. Mihi quidem non persuasit, relinquo autem hanc quaestionem iis, qui in rebus calendariis operam navant.

II.

Martyrium iam Eusebius legit et maiorem partem, scilicet praeter inscriptionem et initium eam, in qua exitus s. Poly-

1 *The Apost. Fathers* II, I, 629—702. Auctores, qui chronologiam Waddingtonianam respicientes tempus martyrii antea inquisierunt, ibid. p. 650 commemorati sunt.

2 *Rheinisches Museum für Philologie* 1893 p. 53—83.

3 *Studia biblica* II (1890), 105—129.

carpi narratur (c. 8—19, 1), ad verbum, reliquam autem partem vel eam, in qua alia martyria et comprehensio s. episcopi describuntur (c. 1—7), summatim Historiae ecclesiasticae IV, 15, 3—45 inseruit. Quae cum ita sint, non est dubium, quin ea Acta, quae etiamnunc habemus, manu versaverit, nec nisi paucissimi idque tempore recentissimo eorum authenticam aut, si nonnullas lacinias exceperis, quae iam antea nonnullis insertae esse videbantur, integritatem denegaverunt. E. Schürer¹ verba ὄντος σαββάτου μεγάλου 8, 1; 16, 2, οὕτως τε ἡμεῖς κτλ. 18, 1, 2 et τοιαῦτα — λαλεῖσθαι 19, 1 a posteriore adiecta esse censuit. Nonnulli authenticam totius scripturae in dubium vocaverunt; Lipsius² iis offensus, quae 5, 2 de visione Polycarpi. 9, 1 de voce caelesti, 15, 2 de igne s. martyrem non tangente ac de suavi odore, 16, 1 de columba referuntur, quae secundum codices de corpore morientis processit, Martyrium ad tempus Decii imperatoris, Th. Keim³ ad tempus Gallieni vel ad annos 260—268 retulit. Sed argumenta, quae protulerunt viri illi, nihil probant. Nuperrime plures inscriptiones inventae sunt, quae viris in scriptura nominatis, praesertim Philippo Asiarchae, lucem afferunt atque omnino cum Martyrio consentiunt. Lipsius⁴ ipse palinodiam cecinit, et paulatim alii quoque dubitationes dereliquisse videntur⁵.

Id solum quaeri potest, num duo capita ultima genuina sint. C. I. Hefele⁶ ultimam epistolae partem, quae de Pionio loquitur (22, 3), spuriam esse censuit et ab illo confectam, qui, ut ex καὶ ὡς δηλώσω κτλ. appareret, Acta s. Polycarpi suppositicia Pionio false adscripta epistolae Smyrnacorum genuinae mala fraude adiunxisset. G. E. Steitz⁷ et Th. Zahn⁸ duo capita ultima additamentum

¹ *Zeitschrift f. d. histor. Theologie* 1870 p. 202—204.

² *Zeitschrift f. wissenschaftl. Theol.* 1874 p. 199 sq.

³ *Celsus' Wahres Wort* 1873 p. 145; *Aus dem Urchristentum* 1878 p. 90—170; *Rom und das Christentum* 1881 p. 586—600.

⁴ *Jahrbücher für protest. Theologie* VII (1881), 574—576.

⁵ Cf. Lightfoot, *The Apostolic Fathers* II, I, 588—610, ubi authenticia scripturae amplissime ac doctissime probatur.

⁶ *Patr. ap. ed.* IV p. LXXXIV.

⁷ *Jahrbücher für deutsche Theologie* 1861 p. 126—133.

⁸ *Ign. et Polyc. epist. Martyria* p. XLIX sq.

posterius declaraverunt, quippe quae non essent epistula, sed nota quasi chronographi, et hic inprimis dixit, fore ut Smyrnaei, si omnino animum induxissent, aliis ecclesiis diem Polycarpi natalem sedulo indicare, eo sane loco de hac re dixissent, ubi huius diei ab ipsis celebrandi mentionem fecerunt (18, 2); ac proconsulis nomen, quo opus non fuisset eodem quo res gestae essent anno narrantibus et in Asia degentibus, non in appendice tandem postscripta memorassent, postquam octies in epistula omisissent (3, 1; 4; 9, 2. 3; 10, 2; 11, 1; 12, 1; 17, 2). Cum Chronici paschalis auctor, qui pauca e Polycarpi Martyrio exscripsisset, caput 21 non neglexisset, non verisimile esse, Eusebium, temporum exploratorem non minus curiosum, qui H. E. IV, 15, 1. 46 de tempore huius martyrii satis ignarum se ostenderet nec certi quid se scire simularet, in Chronico martyrium false ad annum septimum imperii M. Aurelii referret, hanc ansam non accepturum fuisse, si quis ipsi talem praebuisset. Sequi quidem 22, 1, quae ad epistulam pertinere viderentur; sed codicis praestantissimi consensum cum versione latina, a quibus absunt, demonstrare, post Pionii illius tempora illa adiecta esse, qui 22, 3 praecedentia se descripsisse diceret, vel etiam Socratis, quem paulo ante Pionius eadem profitentem faceret. A Pionii enim recensione omnes huius Martyrii codices graecos nec non versionem latinam pendere. Eum autem in finem vota illa, epistulae sonum iam extinctum resuscitantia, inserta esse, ut ea quoque, quae in c. 21 legerentur, epistulae Smyrnaeorum per Caium, Socratem, Ponium fideliter descriptae pars esse viderentur.

Quae argumenta equidem olim satis idonea habui. Interea vero Lightfoot¹ postscriptum chronologicum seu c. 21 genuinum et ab auctore Martyrii profectum esse luculenter demonstravit. Pauca exponenda sunt. Simili modo etiam in multis aliis scripturis tempus martyrii indicatur, in Actis Scillitanorum c. 5, Pionii c. 23, Achatii c. 5, Maximi c. 3, Petri Andreae etc. c. 6, Luciani et Marciani c. 8, Cypriani c. 6, Claudii etc. c. 6, etc.².

1 *The Apostolic Fathers* II, I, 610—621.

2 Cf. Ruinart, *Acta martyrum* ed. Galura I, 191. 347. 356. 361. 367. 383; II, 48. 144.

Eusebius cum scripturam nonnisi usque ad 19, 1 respiceret, si-
cut partem reliquam totam ita facile illam particulam neglegere
potuit, eoque potius, cum ei catalogus proconsulum Asiae de-
fuisse videatur, quo adhibito de tempore martyrii certior fieret.
Particula tot indicia historica eaque verissima continet, ut viro
martyrii gnarissimo attribuenda sit, atque hunc eundem esse
cum auctore scripturae inde iure colligimus, quod particula aequae
ac inscriptio Martyrii ad similitudinem Clementis epistolae ad
Corinthios reddita est.

Particula 22, 1 codicibus unam familiam efficientibus solum
traditur, in codice Mosquensi vero et in versione latina deest.
Itaque quaeritur, num ab illis testibus inserta an ab his prae-
terita fuerit. Res difficilis est ad definiendum. Cum particula
a duobis testibus neglegatur, ab uno solum agnoscatur, addi-
tamentum habendum esse videtur. Altera ex parte eam tan-
quam superfluum facillime omitti potuisse liquet, cum verba
similia et praecedant et sequantur. Lightfoot eam a Philo-
meliensibus scripturam secundum mandatum 20, 1 aliis ecclesiis
mittentibus adiectam fuisse censet. Num autem haec eius origo
sit, inde praesertim dependet, utra doxologia genuina sit, bre-
vior (codice p tradita) an longior (codd. b p). Lightfoot, cui
autem codex h nondum cognitus erat, illam fide digniorem esse
indicavit. Mihi non solum testes, sed etiam initium doxologiae
(μεθ' οὗ) longiorem formam auctoris esse probare videntur, et
si recte iudico, particula non brevi postquam Martyrium com-
positum est, sed aegre ante saeculum IV exorta esse censi
potest.

Particulae sequentes vel 22, 2--3 non tam ad martyrium
pertinent, quam de historia Martyrii seu epistolae Smyrnaeorum
agunt. Versum extremum Pionius quidam se scripsisse declarat,
i. e. auctor, cui Vitam Polycarpi, in volumine Patrum apost.
altero a me publicatam, debemus. Cf. nota ad 22, 3. Par-
tem versus 2 alteram Socrates Corinthius quidem se scripsisse
profitetur. Nisi autem omnia fallunt, Pionius sicut versum 3
ita etiam versum 2 exaravit idque, ut successionem scripturae
quandam a Polycarpo ad se descendantem fingeret. Pionius vero
parte saeculi IV altera vixit, cumque versus 1 eiusdem fere tem-

poris, saltem non prioris, esse videatur, nonne eidem etiam haec particula vel caput 22 totum adiudicandum fuerit?

III.

Martyrium Polycarpi inter recentiores primus invenit H. Rosweid et codicem, quem nactus est, descripsit. Cuius apographo et altero codice adhibito P. Halloix Vitam Polycarpi conscripsit, I. Bolland¹ apographum totum accuratissime in linguam latinam transtulit. Textum graecum e codice Barocciano Oxoniensis academiae (= b) primus I. Ussher² edidit, eumque secuti sunt I. Cotelierius, Th. Ittig, Th. Smith. Hic in ima pagina apposuit eas codicis Vindobonensis (hist. graec. eccles. num. 3) lectiones, quas Lambecius publici iuris fecerat, et totum hunc codicem contulit Iacobson (= v). Idem inspexit codicem Parisinum (num. 1452), olim Medicetum, eundem, quem descripserat Rosweid (= p). Quartum codicem in bibliotheca Mosquensi (num. 159) nuperrime contulit O. de Gebhardt³ et Th. Zahn ad textum recensendum adhibuit (= m). Lightfoot codices b p v denuo contulit vel legendos curavit; cf. quae dicit I, 946. Equidem codicem p excussi, et codicem Hierosolymitanum (= h) vel S. Sepulcri 1, qui Martyrium fol. 136^r—140^v continet, primus adhibeo⁴.

Versionem veterem latinam primus edidit I. Bolland⁵ e tribus codicibus, brevi post I. Ussher e duobus aliis, et hunc secuti sunt Ruinart, Smith et Iacobson. Ruinart etiam duos codices nondum collatos inspexit et in bibliotheca Carmelitarum

1 Act. SS. Ian. II, 702—705.

2 Ign. et Polycarpi Mart. Londini 1647.

3 Cf. *Zeitschrift f. d. historische Theologie* 1875 p. 354—370.

4 Lectiones codicis publicavi in *Centralblatt für Bibliothekwesen* XV (1898), 364—366. — Codex adhuc nondum publicatus in clauastro Cosinitze asservatur. Cf. Ehrhard, *Die altchristl. Litteratur* 1900 p. 571. — Acta martyrii coptica, quae E. Amélineau in *Proceedings of the Society of Biblical Archaeology* X (1888), 391—417 publicavit, nihil valent, cum ex excerpto Eusebii fluxerint. Cf. *Theolog. Litteratur-Zeitung* 1889 p. 30.

5 Act. SS. Ian. II, 705—707. De codicibus cf. p. 692 n. 10. p. 705 not. a.

excalceatorum Parisiensium aliam versionem vidit, quae non publicata est ¹. Editionem emendatissimam paravit Th. Zahn. Versio autem ad textum graecum restituendum parum valet. Interpres enim, nisi forte aliam textus recensionem habuit, liberrime vertit, modo omittens, modo addens, et saepe magis metaphrasin quam versionem exhibens.

Codices graeci in duas familias dividuntur, quarum unam b (saec. XI) h (saec. X) p (saec. X) v (saec. XI—XII) efficiunt, alteram m (saec. XIII). Ad hos libros accedit Historia ecclesiastica Eusebii, cumque hic sit testis antiquissimus, lectio, quam cum una ex illis familiis vel etiam cum uno vel altero codice communem habet, universe recta haberi potest. Ubi Eusebius deest, interpres latinus tanquam arbiter consulendus, sed ex ratione iam allata caute adhibendus est. Codex m, ut textus Eusebii testatur, haud exigua auctoritate eoque pluris aestimandus est, cum solus familiam repraesentet. Attamen vitiis haud paucis laborat, et codices alterius familiae consentientes ei plerumque antepponendi esse videntur.

Cum codices b h p v unius familiae sint, eorum lectiones universe non notavi, nisi duo concinnunt, excepto codice h, qui nunc primum ad textum recensendum adhibetur, et codice p, ubi locum aliter legi ac Lightfoot. Additamenta, quibus codex v scatet, fere omnia omisi.

PAPIAE FRAGMENTA.

Papias episcopus ecclesiae Hierapolitanae in Phrygia fuit. Quo tempore episcopatum suscepit, non constat. Omnes autem fere veteres tradunt, eum discipulum Ioannis apostoli fuisse. Irenaeus V, 33, 4 quidem eum Ioannis tantum auditorem vocat (cf. Fragm. I); haud dubie vero de Ioanne apostolo cogitat, cum Ioannem paulo ante (n. 3) discipulum Domini appellet neque alius Ioannis praeter apostolum mentionem faciat. Idem referunt Eusebius in Chronico (cf. Fragm. XIV), Hieronymus in Epist. 75 ad Theod. (Fragm. XVII) nec non alio loco, ubi

¹ Acta ed. Galura I, 73 not. 23. Disputavit de usu Martyrii apud Latinos Ad. Harnack, *Die Zeit des Ignatius* 1878 p. 77—90.

simpliciter de Ioanne loquitur (Fragm. XV), Anastasius Sinaita (Fragm. VI sq.), Maximus Confessor (Fragm. IX). Solus Eusebius in Hist. eccles. III, 39 (cf. Fragn. II) aliter sentit. E prooemio enim in Papiæ libros colligendum esse putat, episcopum Hierapolitanum apostolos non vidisse neque Ioannis apostoli, sed potius Ioannis presbyteri discipulum fuisse. Sed non solum sibi ipsi repugnat, cum in Chronico contrarium dicat, sed etiam nimium probat. Papias nequaquam indicat, se apostolo Ioanne magistro non fuisse usum, et Eusebius hac in re eo minus fide dignus est, cum in Historia ecclesiastica manifeste id ageret, ut auctoritatem episcopi Hierapolitani diminueret. Praeter Ioannem apostolum Papias cum Aristione, discipulo Domini, conversatus esse videtur. Eusebius eum etiam tempore Philippi eiusque filiarum vixisse refert (cf. Fragn. II, 9), Philippi apostoli, ut dicit, potius vero illius, qui ex septem erat cuiusque filiae dono prophetiae florebant. Irenaeus eum insuper contubernalem (ἐταῖρον) Polycarpi et virum veterem vocat (Fragm. I, 4), et sic dicens ei eandem fere aetatem attribuit atque huic. Hieronymus fortasse illa verba in mente habuit Irenaeum discipulum Papiæ appellans (Fragm. XVII).

Cum Papias igitur fere aequalis Polycarpi fuerit neque vero ad summam senectutem, quam hic assecutus est, pervenisse iudicandus sit, eius vitam annis 60—140 vel 70—150 circumscribere licet. Chronicon paschale eum eodem tempore Pergami martyrium subiisse refert, quo Polycarpus Smyrnae defunctus esset; haud dubie false; nititur enim in Eusebii H. E. IV, 15, 48, ubi Papiæ locum obtinet Papyrus. Neque Papiam palmam martyrii consecutum esse constat, cum Eusebio aliisque veteribus tacentibus maxime dubium sit, num Photius, qui eum martyrem vocat (Fragm. X), traditionem certam habuerit.

Scrpsit Δογίων κυριακῶν ἐξηγήσεως συγγράμματα vel βιβλία πέντε. Hic certe teste Eusebio H. E. III, 39 (cf. Fragn. II) titulus operis fuit. Hieronymus (Catal. c. 18) vertit: *Explanatio sermonum Domini*. Maximus Confessor titulum haud dubie abbreviavit primum et quartum librum τῶν κυριακῶν ἐξηγήσεων allegans (cf. Fragn. VIII et IX). Seniores voci λογίων substituerunt vocem λόγων (cf. Fragn. III).

De tempore, quo liber exortus est, nihil nobis traditum est. Attamen omnes fere unanimes sentiunt, eum vita patris fini appropiante conscriptum esse. E fragmento nuper detecto eum non ante Hadriani regnum (117—138) exaratum esse apparet (cf. Fragm. XI). Altera ex parte non est, quod hoc regnum transgredimur. Itaque liber ad annum 130 circiter referendus esse videtur.

Liber paucis fragmentis exceptis nunc deperditus est. Multa autem saecula in ecclesia legebatur. Non solum Eusebius, sed etiam Anastasius Sinaita (cf. Fragm. VI et VII) et Maximus Confessor (Fragm. VIII et IX) eum manibus tractaverunt. Etiam medio aevo adhuc exstabat. Dubium quidem est, num Nicephorus eum legerit, cum ea, quae scripsit H. E. III, 20: Παπίας . . . πολλὰ συγγράμματα τῇ ἐκκλησίᾳ κατέλιπε· πέντε δ' οὖν αὐτῷ μόνα ἐφέρετο, ἃ λογίων κυριακῶν ἐπέγραψεν ἐξηγήσεως, ex Eusebio H. E. III, 39, 1 (cf. Fragm. II, 1) hausisse videatur. At in Occidente saeculis XIII et XIV adhuc exstabat. Legimus enim in catalogo librorum ecclesiae Nemausiensis c. annum 1218 confecto: *Item inveni in clauastro — librum Papiæ de verbis Domini*¹, et in catalogo librorum coenobii Stams in Tirolis siti a. 1341 confecto: *Papias cum sermonibus dirersis*². Plures etiam Trithemium librum ante oculos habuisse putaverunt. Scripsit enim De script. eccles. c. 8: *Papias, auditor sancti Iohannis atque discipulus, Hierapolitanus in Asia episcopus, fidei christianae constantissimus propagator et defensor sanctorumque apostolorum discipulus et studiosus imitator, scripsit non spernendae auctoritatis opuscula. E quibus exstat opus insigne quinque voluminibus distinctum, quod prae-notavit sic: Explanationem sermonum Domini. Alia, quae scripsit, non vidimus. Hic novitatem mille annorum primus invenit etc.* Quaeritur autem, num illi verba recte intellexerint. Mihi Trithemius id solum dicere videtur, se titulum unius tantum libri invenisse, atque eo potius verba ita interpretor, quod Tri-

¹ Catalogum descripsit Menardus in *Hist. civil. eccles. et litteraire de la ville de Nismes*. I, 67 Paris. 1750. Cf. Fabric. Biblioth. ed. Harles VII (1801), 153.

² Cf. Bickell in *Zeitschr. für kath. Theol.* 1879 p. 799—803.

themius aequae ac Nicephorus in eo errat, quod de pluribus Papiæ operibus loquitur.

Collegerunt hucusque Papiæ Fragmenta Grabe¹, Gallandi², Routh³, Migne (PG V), Hilgenfeld⁴, Harnack, Lightfoot-Harmer. Versionem germanicam publicavit E. Preuschen⁵.

Animadverto, plures fuisse viros nomine Papiæ et editores priores nostro Papiæ fragmentum adiudicasse, quod est Papiæ vocabulistae saec. XII (de quo cf. Trithem. Catal. c. 414), scilicet de quattuor Mariis: de Maria matre Domini, de Maria uxore Cleophae seu Alphaei, de Maria Magdalene, de Maria Salome. In vocabularii editione, quae mihi praesto est (Venetiis 1485), locus sub voce *Maria* legitur fol. O IIII. Lightfoot (*Epistle to the Galat.* ed. V 1876 p. 273) vero probavit, illud fragmentum seriore tempore conscriptum esse, et Hofstede de Groot (*Basilides, Deutsche Ausgabe* 1868 p. 111 sq.) demonstravit, quis eius auctor esset.

Zahn, *Forschungen* VI, 220 n. 1, animum ad aliud dictum nomen Papiæ prae se ferens advertit. C. F. D. Schubart in *Oetingers Leben und Briefe* ed. Ehmann 1859 p. 342 scribit: „Eamus ad dulcedinem (*Freundlichkeit*), dixerunt teste Papiæ aequales Iesu, cum ad Christum ire eumque audire volebant“. Quis autem hoc dictum tradidit?

Pitra, *Analecta sacra* II (1884), 157—160, tria fragmenta sub nominibus Papiæ et Hippolyti armeniacae tradita publicavit. Fragmenta leguntur in huius libro de Christo et Antichr. c. 4. 46—47. 59—60 ed. Achelis 1897 p. 7, 2—9; 29, 19—30; 39, 12—40, 13. Quaeritur autem, num Hippolytus, qui librum Papiæ legit (cf. *Fragm.* I, 5 not.), particulas non ex hoc desumpserit et excerptor de earum fonte notitiam habuerit. Mihi hoc valde dubium est. Cf. Zahn, *Forschungen* VI, 128 n. 2.

Viri de fragmentis explicandis meriti infra in commentario commemorati sunt. Hoc loco addo, tractatum, quem I. B. Lightfoot in *The Contemporary Review* 1875 publicavit, in libro *Essays on the work entitled Supernatural Religion* Londini 1893 edito repetitum esse.

QUADRATI FRAGMENTUM.

Quae de Quadrato⁶ comperta habemus, Eusebio debemus. Apologiae Christianorum, quam ad Hadrianum scripsit, H. E.

1 Spicilegium SS. Patrum II (1700), 26—35.

2 Biblioth. vet. Patr. I (1765), 316—319.

3 Reliquiae sacrae. Ed. I 1814 I, 3—38. Ed. II 1846 I, 3—44.

4 *Zeitschr. für wiss. Theologie* 1875 p. 231—270.

5 Antilegomena. *Die Reste der ausserkanon. Evangelien und urchristl. Ueberlieferungen hg. und übersetzt* 1901.

6 Cf. ad hoc caput Zahn, *Forschungen* VI (1900), 41—53.

IV, 3 mentio fit. Auctorem hoc loco Eusebius nomine solo designat, cum fere ubique viros, de quibus agit, nonnullis saltem verbis accuratius denotet. Unde colligendum est, Quadratum auctorem apologiae ei eundem visum esse cum eo, de quo iam H. E. III, 37 locutus est, quem cum filiabus Philippi prophetica gratia illustrem atque primae post apostolos aetatis fuisse memoravit, aequalem Clementis, Ignatii, Polycarpi, Papiae, quos, cum non singuli omnes recenseri possent, c. 38—39 exempli gratia distincte nominavit. Cum horum monumenta apostolicam ipsorum doctrinam continentia adhuc superesse addat, haud dubie etiam Quadratum scripturam confecisse vel prophetam cum apologeta eundem fuisse annuit. Quod autem hic illo loco (c. 38—39) praetermittitur, id inde explicatur, quod iam paulo ante (c. 37, 1) nominatus fuerat atque, cum apologiam Hadriano obtulisset, etiam in ea sectione, in qua de hoc imperatore sermo fiebat (IV, 3 sq.), memorandus erat. Itaque Quadratum aetatis discipulorum apostolorum fuisse non est dubium, idque eo minus, cum ipse nonnullos eorum, qui a Domino a mortuis resuscitati fuerint, ad sua usque tempora pervenisse profiteatur. Accuratius de his temporibus non dicit; cum autem omnino verisimile sit, eum non iuvenem, sed aetate proVectum coram imperatore rem Christianorum defendisse, eius aetatem usque ad annum 60 circiter pertingere concludere licet. Discipulum apostolorum quidem Quadratus ipse non se appellat. Eusebius vero in Historia ecclesiastica tam arte eum cum discipulis apostolorum coniungit, ut eum ex illis fuisse iudicasse censendus sit. In Chronico ann. Abr. 2140 eum distincte etiam apostolorum auditorem appellat, cumque versiones Hieronymi et armeniaca atque Syncellus locum reddentes consentiant, non est dubium, Eusebium revera ita scripsisse. Ubi Quadratus vixerit, inde apparet, quod Eusebius H. E. III, 37, 1 eum ita cum filiabus Philippi memorat, ut concludere liceat, eum illis vicinum fuisse, ex Antimontanista anonymo, qui eum illis et Ammiae Philadelphensi adiungit (Eus. V, 17, 3), atque inde, quod Montanistae eum et Ammiam tanquam prophetas praedicabant, cum vix eius notitiam habuissent, si procul ab ipsis fuissent. Itaque iure statuimus, eum in provincia Asia vixisse

et ibi apologiam scripsisse annis 123 aut 129, quibus Hadrianus provinciam invisit. Hieronymus Catal. c. 19 eum episcopum Atheniensium fuisse et Hadriano Athenis agenti apologiam porrexisse dicit, haud dubie vero aberravit. Quae enim Dionysius Corinthius de Quadrato episcopo Atheniensium, successore Publii, narravit (Eus. IV, 23), male ad Quadratum prophetam et apologetam retulit, cumque Eusebius in Chronico notitiam de apologia Hadriano tradita notitiae adiungeret, qua imperator Athenis fuisse dicit, ratione minime sufficienti conclusit, librum Athenis Hadriano porrectum fuisse¹.

Quae cum ita sint, fragmentum apologiae Quadrati nobis traditum inter scripturas patrum apostolicorum recipiendum esse videbatur.

PRESBYTERI APUD IRENAEUM.

Irenaeus ad stabiliendam doctrinam apostolicam saepius provocat ad presbyteros eosque appellat discipulos apostolorum, inprimis Ioannis, neque vero nomine vel alio modo ita designat, ut eos cognoscere possimus. Modo unum eo manifestiorem reddit, quod ad eum solum plura dicta refert (Fragm. I—IV), cum alias presbyteros plures vel omnes tanquam testes inducat. Cum autem Adv. haer. III, 3, 4 se in prima aetate Polycarpum vidisse tradat, hic unus ex illis testibus fuisse censendus est. Fortasse ex eis etiam Papias fuit, qui in Asia, patria Irenaei, vixit et aequae ac Polycarpus apostolorum discipulus fuit. Compertum vero id solum habemus, Irenaeum Papias librum legisse, neque vero eum Papiam ipsum cognovisse, cum Hieronymus Ep. 75 ad Theodor. c. 3 obiter eum discipulum Papias appellans minus fide dignus sit.

Iam olim nonnulli unum vel alterum dictorum, quae Irenaeus a presbyteris accepisse vel audivisse refert, e Papias libro desumptum esse opinabantur. Nuperrime Harnack² demonstrasse

¹ Cf. St. v. Sychowski, *Hieronymus als Litterarhistoriker* 1894 p. 107—109. C. A. Bernoulli, *Der Schriftstellerkatalog des Hieronymus* 1895 p. 122. 191.

² *Geschichte der altchristlichen Litteratur* II, I, 330—340 not.

sibi visus est, eloquia omnia ad illum librum referenda esse. Sententia vero minime constat. Protinus primum argumentum, quo probatur, non est validum. Harnack enim certum esse putat, dictum de fertilitate terrae in regno futuro non aliunde nisi e Papiae libro haustum esse. Rem autem aliter se habere in adnotatione ad Papiae Fragn. I ostendi. Neque firmiora sunt ea, quae Harnack de Fragmentis presbyterorum I—IV exposuit. Ex contrario, e verbis, quibus Irenaeus haec dicta inducit, clarissime apparet, ea non e libro exscripta esse. Distincte enim pater dicit, se ea a presbytero audivisse (I, 1), et verba: Talia quaedam enarraus de antiquis presbyter reficiebat nos etc., omnino non aliter nisi de sermone orali intellegenda sunt. Denique considerandum est, quod οἱ πρεσβύτεροι Papiae sunt discipuli Domini, cum presbyteri Irenaei sint discipuli apostolorum, et quo iure censemus, Irenaeum aut librum Papiae non intellexisse aut adeo neglegenter exscripsisse, ut nihil dicens discipulis Domini discipulos apostolorum substitueret? ¹

Praeter presbyteros Irenaeus ad testes provocat, quos aliis verbis inducit, sc. Adv. haer. I praef.: quemadmodum a meliore nobis (ὕπὸ τοῦ κρείττονος ἡμῶν) dictum est; I, 13, 3 similiter; III, 17, 4: sicut quidam dixit superior nobis; III, 23, 3: ex veteribus quidam; V, 17, 4 similiter; IV. 41, 1: quidam ante nos; IV praef.: hi qui ante nos fuerunt et quidem multo nobis meliores; IV, 4, 2: et bene qui dixit; I, 15, 6: divinae aspirationis senior et praeco veritatis, ὁ θεὸς πρεσβύτης καὶ κήρυξ τῆς ἀληθείας. Editores priores illos viros presbyteros seu discipulos apostolorum habuerunt eorumque dicta inter horum fragmenta receperunt. Vix recte. Irenaeus eos non solum non nomine πρεσβύτεροι insignit, quo discipulos apostolorum vocat, sed etiam nusquam eos apostolos vidisse vel audivisse dicit, et ea, quae a praecone veritatis deprompsit, quippe quae sint metricè composita, haud dubie e libro aliquo descripsit. Itaque dicta illorum virorum nunc mihi praeternittenda esse videntur ².

Collegerunt hucusque Fragmenta Routh ³, Migne ⁴, Har-

¹ Cf. Zahn, *Forschungen* VI, 78—94.

² Cf. Harnack l. c. p. 334; Zahn l. c. p. 53—60.

³ Reliquiae sacrae. Ed. I t. I, 41—65. Ed. II t. I, 47—68.

nack, Lightfoot-Harmer. Versionem germanicam vulgavit E. Preuschen¹.

EPISTULA AD DIOGNETUM.

I.

Haec scriptura praestantissima neque Eusebio neque Hieronymo neque Photio nota fuit neque ab alio veterum memoratur. In codice, in quo ad nos pervenit, s. Iustino philosopho et martyri attribuitur, et editores priores omnibus assentientibus verbis codicis fidem habuerunt. Tillemont² vel potius Anonymus quidam, cuius sententiam proposuit, primus aliter iudicavit. Cum enim animadverteret, auctorem stilo uti longe clariore et pulcriore quam Iustinum ac vocare et sese discipulum apostolorum (11, 1) et religionem christianam plane novam (c. 1), cumque denique e c. 3 et 4 apparere putaret, cultum iudaicum adhuc viguisse, epistolam Iustino abiudicandam esse censuit, et plerique ei adstipulati sunt. De tempore autem, quo confecta esset, alii aliud statuere. Tillemont ipse ex locis laudatis colligere voluit, epistolam ante Hierosolimam deletam exaratam esse, et idem fere senserunt Baratier³ ac Gallandi⁴, qui epistolam insuper alter Clementi Romano, alter illi Apollo adscripserunt, cuius mentio fit Act. 18, 24—28 et I Cor. 1, 12. G. Böhl⁵ epistolae tempora ad apostolorum aetatem prope accessisse opinatus est. I. A. Möhler⁶, cui praeter alios adstipulati sunt Hefele⁷, Permaneder⁸, Alzog⁹, respiciens

4 Patr. gr. t. V (1857), 1386—1402.

1 Antilegomena 1901.

2 Mémoires etc. *Persécution de Néron* not. 1.

3 Disquisit. chronol. de success. antiq. episcoporum Rom. 1740 p.

76 sq.

4 Bibl. vet. Patrum I Proleg. p. LXX.

5 Opusc. patrum selecta 1826 I, 113.

6 Tüb. Theol. Quartalschrift 1825 p. 444 sqq. *Gesammelte Schriften und Aufsätze* 1839 I, 19—31. *Patrologie* 1840 p. 165 sq.

7 Patr. apost. ed. IV p. LXXXVI sqq.

8 Patrologia specialis 1842 p. 53 sq.

9 *Handbuch der Patrologie* ed. III 1876 p. 58.

ea, quae de Christianorum persecutione dicta sunt (1; 6, 9; 7, 7. 8), eam ad aetatem Traiani retulit. Grossheim¹, Tzschirner², Semisch³ et alii eam non a Iustino quidem, sed Iustini tempore conscriptam esse censuerunt, ac similiter iudicavit Bunsen⁴ contendens, eam ex primis libellis esse, quos confecisset Marcion, Dorner⁵ eam a Quadrato regnante Hadriano exaratam esse opinans. Ed. Zeller⁶ eam ultimis saeculi secundi decenniis exortam esse putavit. Neque vero defuere, qui sententiam priorem defenderent et epistolam Iustino vindicarent, e. g. Remigius Ceillier⁷, Hoffmann⁸, Otto⁹. Alii, quorum ex numero sunt Grabe¹⁰ et Prudentius Maran¹¹, rem in medio reliquerunt. Lardner¹² id tantum asserere voluit, epistolam ante Constantinum M. confectam esse, et I. Fessler¹³ contendit, indicia scripturae interna primum vel secundum ecclesiae saeculum innuere.

Cum viri hucusque memorati unanimes sentirent, epistolam eo tempore, quo scripta esse vult, i. e. tempore persecutionis religionis christianae exortam esse, nuperrime alia sententia proposita est. Cum scriptura in uno tantum codice ad nos pervenisset, Donaldson¹⁴ suspicatus est, Henricum Step-

1 De epistula ad Diogn. quae fertur Iustini M. 1818.

2 *Der Fall des Heidenthums* 1829 I, 217 sq.

3 *Iustin der Martyrer* 1840 I, 186.

4 *Ignatius c. A. und seine Zeit* 1847 p. 244. *Hippolyt und seine Zeit* 1852 I, 138 sq.

5 *Lehre von der Person Christi* I (1845), 178—180 n. 32.

6 *Tüb. Theol. Jahrbücher* 1845 p. 619 sq.

7 *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclés.* II, 39 sq.

8 *Iustinus des Mär. Brief an Diognetus* 1851 p. 1—9.

9 De epistola ad Diognetum 1844. Epistola ad Diognetum ed. II 1852 p. 11 sqq.

10 *Spicilegium patrum* 1700 II, 165 sq.

11 *Iustini opp.* 1742 p. LXXIV sq.

12 *Glaubwürdigkeit der evang. Geschichte.* Berol. et Lips. 1750 I, II, 204 sq.

13 *Institutiones Patrologiae* 1850 I, 193 sq. Alia iudicia exhibet Otto l. c.

14 *A critical history of christian literature* etc. 1866 II, 126 sq. Cotterill, Peregrinus Proteus 1879, hanc quoque epistolam societati falsariorum adiudicavit, quam detexisse sibi visus est. Cf. supra p. XLVI sq.

num primum editorem vel, id quod verisimilius esset, nonnullos e Graecis, qui (saec. XV) in Europam transmigraverunt, eam confecisse idque ut librum more veterum conscriberent, neque vero ut eam Iustino supponerent. Simile iudicium Fr. Overbeck¹ fecit et ex epistula probare conatus est. Putavit enim, scripturam ad saeculum secundum vel ad aetatem apologetarum christianorum plane non quadrare. Neminem patrum tam arroganter de gentilibus et Iudaeis iudicasse, et praesertim argumentum deesse, quod patres ex effatis prophetarum pro Christianismo protulerunt. Quae in c. 5 de Christianis dicta essent, ea ad saeculum secundum vel tertium non posse referri. Fideles tunc temporis ad hoc saeculum non tam prope accessisse, quam auctor diceret, neque verum esse, illorum mores non alios fuisse ac mores reliquorum hominum. Sed vix uni vel alteri rem ita se habere persuasisse videtur. Plures sententiam priorem defenderunt et id solum concesserunt, epistolam non multo ante finem saeculi secundi scriptam esse. Keim² eam refert ad tempus M. Aurelii et quidem ad finem imperii vel ad annos 178—180, putans, auctorem 7, 4 alludere ad imperatorem Commodum filium in regnum assumentem, Lipsius³ ad tempus, quo vis persecutionis Aurelianae iam confracta erat, vel ad annum 180 et annos sequentes; Zahn⁴ ad annos 250—310; Gass⁵ ad alteram saeculi II partem; Harnack⁶ ad annos 170—300. I. Draeseke⁷ epistolam ab Apelle Gnostico ad Diognetum magistrum Marci Aurelii datam fuisse censuit. Neque vero defuerunt, qui etiam epistolam antiquiorem esse iudicarent. Cum fragmentum Apologiae Aristidis nuper detectum⁸ similem stilum et plures similes sententias exhibere videretur, H. Doul-

1 *Ueber den pseudoinustinischen Brief an Diognet* 1872; *Studien zur Geschichte der alten Kirche* 1875 I, 1—92.

2 *Protestantische Kirchenzeitung* 1873 N. 13 et 14.

3 *Literarisches Centralblatt* 1873 N. 40.

4 *Göttingische gelehrte Anzeigen* 1873 p. 106—116.

5 *Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie* 1874 p. 474—478.

6 *Prolegomena* § 2. *Geschichte der altchristl. Litteratur* II, I, 513—515.

7 *Der Brief an Diognetos* 1881.

8 S. Aristidis, Philosophi Atheniensis, Sermones duo edd. PP. Mechtaristae congregationis S. Lazari. Venetiis 1878.

cet¹ et H. Kihn² epistolam illi auctori attribuendam esse censuerunt, et postquam Aristidis Apologia syriace versa tota³ inventa est, G. Krüger eandem sententiam defendit, sed etiam revocavit⁴. Revera auctor epistolae definiri nequit⁵, et Iustinum imprimis eam non scripsisse nunc fere omnes consentiunt, cum testes luculenti desint et scriptura quoad stilum ac sententias ab operibus illius patris genuinis maxime divergat. Neque tempus epistolae artioribus finibus certe circumscribi potest. Non dubium quidem est, eam aetate persecutionis Christianorum exortam esse. Sententia Overbeckiana, ni fallor, ab omnibus reprobatur. Altera ex parte epistula ad partem saeculi II priorem aegre referenda est. Scribens 6, 9; 7, 8, numerum Christianorum persecutione augeri, auctor spatium aetatis christianae maius respicere videtur. Idem saltem inter auctores nobis cognitos Tertullianus primus animadvertit. Itaque colligere licet, epistolam vix ante saeculum II medium, fortasse saeculo III conscriptam esse. Argumenta, quibus nuperrime Heinzelmann⁶ et Baljon⁷ scripturam annis 135—150 vel saeculo II medio exortam esse demonstrare conabantur, non sunt idonea.

Ad Diognetum quendam epistolam scriptam fuisse ex c. 1 apparet, et Petrus Halloix⁸ non paucis⁹ approbantibus illum eundem fuisse putavit, quo magistro usus est M. Aurelius. Kestner¹⁰ etiam suspicatus est, Diognetum a M. Aurelio iuvene impulsum fuisse, ut Iustinum (quem pro auctore epistolae ha-

1 *Revue des questions historiques* 1880 XXVIII, 601—612.

2 *Der Ursprung des Briefes an Diognet* 1882.

3 Edd. R. Harris et I. A. Robinson in *Texts and Studies* I 1891.

4 *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* XXXVII (1894), 206—223; XXXIX (1896), 169—174.

5 Cf. quae disputavi in *Litterarische Rundschau* VIII (1882), 641—647.

6 *Der Brief an Diognet, die Perle des christl. Altertums, übersetzt und gewürdigt* 1896.

7 *Theologische Studien* 1900 p. 43—64.

8 *Illustr. eccles. orient. scriptor.* II, 281.

9 Ex eorum numero sunt Cave, *Script. eccles. hist. literaria* 1694 p. 28; Rem. Ceillier, *Histoire générale etc.* II, 39 sq.; Otto, *De epist. ad Diogn.* p. 73—83; *Epist. ad Diogn.* ed. II p. 48—56; Draeseke l. c. p. 130—132.

10 *Die Agape oder der geheime Weltbund der Christen* 1819 p. 394 sq.

buit) de rebus consuleret, quas in Apologia priore vel brevius attigisset vel tacitus praeteriisset. Revera quis fuerit ille Diognetus, ad quem epistula scripta est, nos latet. Pro certo autem habendum est, vocem Διόγνητος esse nomen proprium, nec vero nomen appellativum (διόγνητος = oriundus e Iove), ut putaverunt Stelkens¹ et Kihn², voce Hadrianum imperatorem designari censentes.

II.

Dividitur epistula, ut ex c. 1 apparet, in tres partes. Diognetus enim interrogat, cui Deo confidentes quamque religionem colentes Christiani mundum mortemque contemnant ac cultum et gentilium et Iudaeorum aspernentur, quo amore inter sese sint affecti, cur hoc institutum tam sero in mundum prodierit (c. 1), et auctor primum exponit, quam ob causam Christiani Paganismum (c. 2) et Iudaismum (c. 3—4) aspernentur. Gentiles, dicit, res creatas et corruptibiles pro diis habere; Iudaeos agnoscere quidem Deum verum, sed ita eum colere, ut ab illis vix differre videantur. Deinde ordine paululum immutato ad quaestionem alteram progreditur Christianorum mores describens (c. 5) et praesertim demonstrans, fideles id esse in mundo, quod sit anima in corpore (c. 6). Quae postquam exposuit, ad quaestionem primam reversus de religione christiana agit dicens, non ab hominibus, sed a Deo eam profectam esse. Deum filium misisse, ut homines salvaret (c. 7) iisque patrem manifestaret, quem nemo hominum vidisset (8, 1—6). Porro quaestionem tertiam tractandam aggreditur et ostendit, tam sero salvatorem ideo missum esse, ut ex peccatis nostris convinceremur, nos vita aeterna indignos esse neque in regnum Dei ingredi posse, nisi Deus nos adiuvaret. Quem, sicut antea peccata nostra patienter tolerasset, ita ea denique ipsum suscepisse ac proprium filium pro nobis dedisse pretium redemptionis, ut iustificaremur benignitati ipsius credentes (8, 7—9, 6). Denique animum Diogneti auctor ad bona advertit, quae ipsi affluent, si illam fidem expetierit. Fore ut patrem agnoscat et diligat et imitetur, pro-

1 *Ueber den Brief an Diognet* 1860 p. 11.

2 *Der Ursprung des Briefes an Diognet* 1882 p. 123—126.

ximum vere diligens, mortem contemnens, illos admirans, qui pro iustitia ignem patiuntur temporarium (c. 10).

In capitibus duobus, quae sequuntur, primum de divitiis scientiae et virtutis agitur, quas Dei filio debemus (c. 11), et deinde exponitur, certam cognitionem et veram vitam alteram sine altera non consistere; in paradiso lignum vitae et lignum cognitionis in propinquo plantatum fuisse, et iuxta verba apostoli cognitionem inflare, caritatem aedificare. Sed quaeritur, num haec capita pars sint epistulae. Iam Henricus Stephanus ea subditicia esse putavit eiusque sententiam Sylburg et Tillemont repetierunt, Böhl¹, Grossheim², Semisch³, Otto⁴, Hoffmann⁵, alii novis argumentis comprobarunt. Hefele postquam in prima Patrum apostolicorum editione partem illam posteriorem genuinam esse contendit, in editionibus sequentibus re subtilius et acrius perpensa de eius authenticia dubitavit, et mihi quoque illa capita spuria esse videntur. Namque primo argumentum epistulae, ut ex expositione sententiarum apparet, quam supra dedimus, iam capite 10 ad finem perductum est. Tum capita 11 et 12 cum antecedentibus minime tam arte cohaerent, quam haec inter sese connexa sunt. Quid, inquit Böhl, sibi volunt verba οὐ ξένα ὁμιλῶ οὐδὲ παραλόγως ζητῶ? Quid huc attinet eum asserere, sese οὐ παραλόγως ζητεῖν, cum per totam epistulae expositionem in tradenda fidei evangelicae summa a subtilioribus quibuscumque, nedum ab ineptis disputationibus plane abstinnerit ideoque intellegere debuerit, hac excusatione se prorsus non indigere? Neque etiam verba illa, quae proxime sequuntur: τίς γὰρ ὁρθῶς διδασχθεῖς κτλ. huic epistulae consentanea esse videntur. Cum enim appareat e verborum contextu, pronomine τίς significari μαθητὴν aliquem, cognitiones ab apostolis traditas, de quibus modo dixit auctor, sibi ministrari cupientem: videmus hic designari discipulum in doctrina fidei recte edoctum iamque sublimiore quadam de rebus divinis cognitione

1 Opuscula patrum selecta I, 115—123.

2 De epistola ad Diognetum p. 30 sqq.

3 *Iustin der Märtyrer* I, 174.

4 De epistola ad Diogn. p. 84—92. Epist. ad Diogn. ed. II p. 56—61.

5 *Iustinus des Märt. Brief an Diognet* p. 3.

instruendum, id quod huic epistulae haud congruum esse videtur. Etenim haud verisimile est, Nostrum in eo versantem, ut gentilem instituat fide christiana demum imbuendum, eorum se doctorem profiteri, qui in doctrina fidei iam recte edocti ad altiora provehi studeant¹. Porro si quae 8, 6 de fide dicta sunt, cum iis comparaveris, quae in c. 12 de cognitione seu γνώσει sunt disputata, sententias inter sese non esse consentaneas facile perspicies. Neque praetermittendum est, auctorem partis prioris longioris nullum S. Scripturae locum diserte allegare, auctorem vero partis posterioris brevioris 12, 5 apostolum sive Paulum loquentem facere. Accedit, quod particula 12, 7—9 metricè composita est² et distincte tanquam clausulam homiliae vel similis scripturae se exhibet. Denique nec codex capita ultima ab auctore capitum priorum profecta esse testis est locuples. Decimo enim capite finito lacunam habuit, et cum res ita se habeant, capita 11 et 12 subditicia esse nunc omnes fere consentiunt. Kihn³ quidem nuperrime ea partem epistulae integram esse ostendere conatus est, neque vero demonstravit.

De origine particulae epistulae adiectae nihil certi definiri potest. Harnack⁴ quaerit, num homilia Methodio vel eius discipulis attribuenda sit. Lightfoot-Harmer eius auctorem Pantaeum Alexandrinum habet.

III.

Typis epistulam primus expressit Henricus Stephanus a. 1592⁵, et ab eius editione per longum tempus editores sequentes

1 Cf. Böhl, *Opuscula patr. selecta* I, 116.

2 Cf. *Zeitschrift für Kirchengeschichte* V (1882), 198—200.

3 *Der Ursprung des Briefes an D.* p. 48—55.

4 *Geschichte der altchristl. Litteratur* II, I, 515.

5 Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἐπιστολὴ πρὸς Διόγνητον, καὶ λόγος πρὸς Ἑλλήνας. Iustini philosophi et martyris Epist. ad Diognetum et Oratio ad Graecos, nunc primum luce et Latinitate donatae ab Henr. Stephano. Eiusdem H. Stephani annotationibus additum est Io. Iacobi Beureri de quorundam locorum partim interpretatione partim emendatione iudicium. Tatiani, discipuli Iustini, quaedam. Excudebat H. Stephanus Anno M.D.XCII. Parisiis.

pependerunt, scilicet Frid. Sylburg¹, Fed. Morel², Prudentius Maran³, A. Gallandi, Fr. Oberthür⁴, Herm. Olshausen⁵, Georgius Böhl⁶, C. I. Hefele, Alg. Grenfell, I. P. Migne. Codicis, quem exscripsit, Stephanus non reddidit rationem. Sed vix dubium est, eum eundem fuisse, qui teste inscriptione quondam Ioannis Reuchlin fuit, postea in Maurimonasterium in Alsatia superiore situm, denique in urbanam Argentorati bibliothecam pervenit. Editionem emendatiorem a. 1843 paravit I. C. Th. Otto⁷, postquam Ed. Kunitz⁸ in ipsius usum codicem (saec. XIII) diligenter contulit, eumque secuti sunt Hefele in editionibus recentioribus, Hoffmann⁹, Hollenberg¹⁰, Bunsen¹¹, G. B. Lindner¹², Max. Krenkel¹³, Gebhardt et Harnack, Gildersleeve¹⁴, Lightfoot-Harmer.

Capita 11 et 12 insuper ediderunt Bunsen¹⁵ et Credner¹⁶, et bene de textu emendando meritus est Lachmann, cuius coniecturae vulgatae sunt in editione Bunseniana.

1 S. Iustin phil. et mart. opera. Heidelbergae 1593.

2 S. Iustini phil. et mart. opera. Parisiis 1615, denuo 1636 et Coloniae 1686.

3 S. Iustini opera etc. ed. opera et studio unius ex Monachis Congregationis S. Mauri. Parisiis 1742, denuo Venetiis 1746.

4 Opera patrum graecorum. Vol. III. Wirceburgi 1777.

5 Historiae eccles. veteris monumenta praecipua. Vol. I. P. II. Berolini 1822.

6 Opuscula patr. selecta. P. I. Berolini 1826.

7 S. Iustini phil. et mart. opp. tom. II. Ienae 1843 (= Corp. Apologetarum christ. saec. sec. vol. III) ed. II 1849; ed. III 1879. Epist. ad Diogn. Iustini phil. et mart. nomen prae se ferens. 1852 ed. II.

8 Descriptionem codicis exhibet Otto in suis editionibus. Editionem instituens recentissimam, in editione Corporis Apologetarum III a. 1879 publicata, collatione codicis usus est, quam E. Reuss a. 1861 ipsi paraverat.

9 *Iustinus des Märtyrers Brief an Diognetus, griechisch und deutsch.* Neissae 1851.

10 *Der Brief an Diognet.* Berolini 1853.

11 *Analecta Ante-Nicaena.* Vol. I. Londini 1854.

12 *Bibl. patr. eccles. selectissima.* Vol. I. Lipsiae 1857.

13 *Epist. ad Diognetum.* Lipsiae 1860.

14 *Iustinus Martyr, The Apologies etc.* Neo-Eboraci 1877.

15 *Hippolytus und seine Zeit.* 1852. I, 139—142.

16 *Geschichte des neutestam. Kanon* ed. Volkmar 1860 p. 58—66.

Codex a. 1870 flammis absumptus est, et apographon quoque, quod brevi post Henr. Stephanum I. I. Beurer Friburgensis desumpserat et cuius lectiones Stephanus in appendice suae editionis adnotaverat, deperditum esse videtur, cum hucusque non fuerit repertum. Apographon Henrici Stephani in bibliotheca academica Lugduni Batavorum exstat et ab Oscaro de Gebhardt collatum est. Tertium apographon asservat bibliotheca Universitatis Tubingensis, et C. I. Neumann primus de eo notitiam dedit¹. Confectum est a Bernhardo Haus in usum Martini Crusii, et quidem haud dubie anno 1580, quo ea, quae in libro manuscripto praecedunt, se scripsisse librarius testatur. Itaque, cum Stephanus codice Argentoratensi a. 1586 se usum esse et Beurerum librum postea descripsisse dicat, apographa duo alia aetate superat. Equidem librum Tubingensem, signatum M. b. 27, nunc primum ad textum recensendum adhibeo vel de eius lectionibus refero. In margine plures notae a librario appositae sunt; duae ad textum vel lacunas textus spectant et in apparatu critico transscriptae sunt; reliquae animum lectoris ad locos quosdam insignes advertunt. Illas e codice principali fluxisse manifestum est. Quo libro etiam tres alias traditas esse Stephanus et Kunitz testantur, et vix dubium est, librarium codicis Tubingensis eas omnes ex exemplari sibi proposito desumpsisse, neque vero unam vel alteram de suo addidisse. Quare notae hic transscribantur.

Ad 3, 3 haec notata sunt: *ἔτι ὁ θεὸς ἀπροσδεῆς ἐστὶ καὶ οὐδενὸς ὧν προσφέρομεν αὐτῷ δέεται, ὥς καὶ αὐτὸς εἰρηκὲς πού· τίς γὰρ ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ἐξήγησε ταῦτα;* (cf. Ies. 1, 12)¹, ad 4, 5: *ἐτι παρήδρευον ἑβραῖοι ἄστροις καὶ σελήνῃ, καὶ τὰς παρατηρήσεις αὐτῶν ἐφύλαττον*, ad 4, 6: *ἐνθεν περὶ χριστιανῶν ἄρχεται*, ad 5, 3: *ἐτι δόγματος ἀνθρωπίνου οἱ χριστιανοὶ οὐκ ἀντιλαμβάνονται· ἀλλὰ* ² *οὐδὲ γὰρ φησιν ὁ ἀπόστολος παῦλος, παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτό* (Gal. 1, 12), ad 8, 10: *ἐτι ἐκρύπτετο τοσοῦτους χρόνους τὸ μυστήριον τῆς ἁγίας τριάδος, μέχρι τοῦ βαπτίσματος ἐν ἰορδάνῃ*, ad 11, 2: *ἐτι οἱ ἅγιοι ἄνδρες ἔγνωσαν μυστήρια τοῦ πατρὸς*, ad 12, 8: *ἐτι τὴν εὐαν, μὴ φθειρομένην, παρθένον ἀποκαλεῖ· φθαρεῖσαν δέ, τῆς παρακοῆς πάντως εἰσεδέξατο τὸ ἐπιτίμιον δηλονότι φθαρεῖσαν*.

1 Locos S. Scripturae ego addo.

2 Post hanc vocem sequitur spatium vacuum quattuor litteras amplectens.

1 *Zeitschrift für Kirchengeschichte* IV (1881), 284—287.

In sermonem latinum epistolam transtulit Henr. Stephanus eiusque versionem posteriores, imprimis Maran et Otto, emendaverunt. Ego versionem illam emendatam recepi ac paucis locis castigavi. In sermonem germanicum epistolam verterunt praeter viros in Notitia generali nominatos praesertim I. M. Sailer¹, Hoffmann², Kihn³, Heinzelmann⁴.

HERMAE PASTOR.

I.

Auctor libri, qui inscribitur Pastor, ipse nomen Hermæ sibi attribuit (cf. Vis. I, 1, 4; 2, 2; 4, 3; II, 2, 2 etc.). Origenes, qui scripturam saepissime laudat (cf. adnotationes ad Vis. I, 1, 6; II, 4, 3; III, 2, 6; Mand. I, 1; II, 3; VI, 2, 1; XII, 5, 3; Sim. II, 1; III; VI, 3, 2; 4, 4; VIII, 2, 1; 3, 3; IX, 15) eum eundem fuisse cum illo conicit, qui a Paulo apostolo Rom. 16, 14 salutatur; dicit enim in ep. ad Rom. comment. X, 31 (ed. Bened. IV, 683): *Puto tamen, quod Hermas iste sit scriptor libelli illius, qui Pastor appellatur, quæ scriptura valde mihi utilis videtur et ut puto divinitus inspirata*. Etiam si autem primus Hermam Pastoris auctorem aequalem apostolorum nominavit, iam Irenæus et Clemens Alexandrinus eiusdem sententiae fuisse videntur. Ille enim laudans Mand. I, 1 (Adv. haer. IV, 30, 2 ed. Stieren, cf. Eus. H. E. V, 8, 7) librum γραφήν i. e. Scripturam Sacram appellat; hic librum saepius quasi scripturam divinam⁵ allegat (cf. adnot. ad Vis. II, 1, 3; III, 3,

1 *Briefe aus allen Jahrhunderten der christlichen Zeitrechnung*. Fasc. I. Monaci 1800.

2 Cf. p. CXX not. 9.

3 *Der Ursprung des Briefes an Diognet*. Wirceburgi 1882 p. 155—168.

4 *Der Brief an Diognet*. Erfordiae 1896.

5 Animadvertite praesertim Strom. I, 29, 181 p. 426: θεῖως τοίνυν ἡ δύναμις ἡ τῇ Ἑρμᾷ κατὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα τὰ ὁράματα φησι καὶ τὰ ἀποκαλύμματα διὰ τοὺς διψήχους κτλ. (Vis. III, 4, 3). Strom. II, 1, 3 p. 430: φησὶ γὰρ ἐν τῷ ὁράματι τῇ Ἑρμᾷ ἡ δύναμις ἡ φανεῖσα· ὃ ἐὰν ἐνδέχεται κτλ. (Vis. III, 3, 4). Strom. VI, 15, 131 p. 806: ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐν τῇ ὁράσει τῇ Ἑρμᾷ ἡ δύναμις ἐν τῇ τύπῃ τῆς ἐκκλησίας φανεῖσα ἔδωκεν τὸ βιβλίον εἰς μεταγραφὴν κτλ. (Vis. II, 1, 3).

4; 4, 3; 8, 3; V, 5; Mand. IV, 2, 2; 3, 2; V, 1, 6; VII, 2—4; XI, 3; Sim. IX, 15, 4; 16, 5), id quod vix fecissent, si auctorem non habuissent virum apostolicum. Tertullianus quoque catholicus Pastorem *scripturam* nominat, contra illos, qui ad eum provocantes (cf. Vis. V, 1) transacta oratione sedere solebant, dicens: *Alioquin nusquam erit adorandum, nisi ubi fuerit lectus; immo contra scripturam fecerit, si quis in cathedra aut subsellio sederit* (De orat. c. 16), et apparet, in ecclesiis saeculi secundi exeuntis librum maximi aestimatum, in nonnullis saltem inter Sacras Scripturas recensitum vel potius Scripturis prophetarum et apostolorum instar epistularum Barnabae et Clementis Romani quasi appendicem adiectum fuisse. Auctor Fragmenti Muratoriani, qui c. ann. 180 Romae vel haud procul ab urbe scripsisse videtur, v. 73—80 scribens: *Pastorem vero nuperrime temporibus nostris in urbe Roma Herma conscripsit sedente cathedra urbis Romae ecclesiae Pio episcopo fratre eius; et ideo legi eum quidem oportet, se publicare vero in ecclesia populo neque inter prophetas completum* (l. completos) *numero neque inter apostolos in fine temporum potest*, librum, quippe qui paulo ante compositus fuerit, scripturis canonicis quidem adnumerari vetat, agnoscit autem ac vult, eum legi seu in ecclesia vel in conventibus ecclesiasticis publicis seu, ut eius verba etiam intelleguntur¹, privatim vel in conventibus Christianorum minoribus.

Etiam temporibus sequentibus libro magna attributa est auctoritas. Origenes refert quidem, eum a nonnullis contemni (De princ. IV, 11) vel non ab omnibus γράφην θείαν putari (in Matth. comment. XIV c. 21 ed. Bened. III, 644), eumque laudans quater addit: *si cui tamen placeat eum legere vel recipere* (Opp. ed. Bened. II, 294. 681; III, 872. 973; cf. III, 404); ipse autem eum γράφην nominat (III, 439. 644; cf. II, 294; III, 973). et similiter Orientales adhuc saeculo IV ineunte iudicaverunt. Teste enim Eusebio Pastor a multis viris ad catechumenos instituendos adhibebatur et in ecclesiis publice legebatur, a nonnullis autem in dubium vocabatur, et Eusebius rebus sic stantibus

1 Cf. Zahn, *Geschichte des neutestamentl. Kanons* II, 111—118.

eum inter ὁμολογούμενα vel receptae auctoritatis libros recenseri non posse iudicat (H. E. III, 3, 6); alio loco (H. E. III, 25, 4) eum τοῖς νόθοις adnumerat. Athanasius quoque librum magni aestimat. Adhibet eum ad probanda dogmata (cf. adnot. ad Mand. I, 1; IX, 9)¹, et quamquam librum e canone excludit (De decret. Nic. c. 18), tamen inter eos recenset, qui secundum decreta patrum catechumenis legendi sint (Ep. 39 ed. Patav. 1777 I, 768), sc. Sapientia Salomonis, Sapientia Sirach, Esther, Iudith, Tobias, Doctrina apostolorum. Simili auctoritate Pastor apud Didymum Alexandrinum (cf. Vis. III, 2, 8 not.) et auctorem Operis imperfecti (saec. IV exeunte; cf. Sim. IX, 15) fruitur², et in codice Sinaitico una cum epistula Barnabae post libros N. T. locum obtinet. Inde a saeculo quinto autem in ecclesia orientali auctoritatem perdidisse videtur. Exscripserunt quidem librum tacite Pseudo-Athanasius in Praeceptis seu Doctrina ad Antiochum ducem (saec. ?) et Antiochus monachus Laurae s. Sabae (saec. VII). Maximus Confessor (saec. VII)³ et Nicetas Serronius (saec. X exeunte; cf. Mand. I, 1 not.) Pastoris etiam mentionem fecerunt, Nicephorus Callisti (H. E. II, 46) ad verbum fere repetiit, quae Eusebius de eo retulit. In Stichometria Nicephoro adscripta autem liber non solum e libris canonicis, sed etiam e libris ἀντιλεγόμενοις excluditur et inter ἀπόκρυφα recensetur⁴. In codice Alexandrino et in Synopsi S. Scripturae nomen Athanasii ferente⁵ prorsus deest. Interpres aethiopicus (cf. infra c. III) sibi soli stat. Tantum enim sapientiae abyssum in libro invenire sibi visus est, ut non solum aequali apostolorum, sed nisus in Act. 14, 12 Paulo ipsi eum adiudicaret⁶.

Quod ad libri usum in ecclesia occidentali attinet, Ter-

1 De incarn. Verbi c. 3 Mand. I, 1 laudans haec praemittit: ἡ δὲ ἔνθεος διδασκαλία καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πίστις . . . φησὶ διὰ μὲν Μωσέως . . . διὰ δὲ τῆς ὠφελιμωτάτης βιβλίου τοῦ Ποιμένου· πρῶτον κτλ.

2 Uterque enim ad eum provocat, et hic quidem addens: *si tamen placet illa scriptura omnibus Christianis.*

3 Schol. in Dionys. Areop. de divin. nom. lib. Opp. Dionysii Areop. ed. Venet. 1755 II, 126.

4 Zahn, *Geschichte des neutest. Kanons* II, 301.

5 Zahn *ibid.* II, 317.

6 *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes* II (1862) I, 181 sq.

tullianus catholicus quid senserit iam vidimus. Nunc addo, postquam Montanistis sese adiunxit, eum (De pudic. c. 10) Pastorem vehementer impugnasse ac dixisse, librum *ab omni concilio ecclesiarum, etiam catholicarum, inter apocrypha et falsa iudicari* (cf. Mand. IV, 1, 8 not.). Quod vix verum est, et rem se exaggerasse Tertullianus ipse prodit. Non solum pro libro ab omnibus condemnato vehementius Pastorem aggreditur, sed etiam (ibid. c. 20) eum a nonnullis saltem ecclesiis receptum esse indicat; Barnabae epistolam enim *receptiorem* apud ecclesias nominat illo libro. Neque erraveris statuens, Callistum Romanum, quem Tertullianus (l. c.) tanto cum ardore impugnat, ad Pastorem provocasse, et hoc tantum fide dignum esse videtur, multas ecclesias c. ann. 200 conciliis habitis decretum fecisse simile sententiae, quam de libro pronuntiavit auctor Fragmenti Muratoriani. Saeculo III medio Novatianus Pastorem tanquam Scripturam Sacram adhibet De trinit. c. 2 scribens: hunc enim legimus (scil. in scriptura) omnia continere (Mand. I, 1)¹. Aliquanto post Ps.-Cyprianus vel auctor tractatus De aleatoribus librum non solum cum Sacris Scripturis allegat (c. 4, cf. Mand. IV, 1, 9), sed etiam diserte *scripturam divinam* nominat (c. 2, cf. Sim. IX, 31, 5 not.). Inde a saeculo quarto autem libri auctoritas apud Latinos brevi evanuit. Rufinus quidem (Expos. in Symb. apost. c. 38) eum libris *ecclesiasticis* adnumerat, sc. Sapientiae Salomonis, Ecclesiastico, Tobiae, Iudith, Maccabaeorum libris, dicitque, maiores hos omnes *legi quidem voluisse, non tamen proferri ad auctoritatem ex his confirmandam*. Sed minus iudicium proprium proposuit, quam sententiam Athanasii et auctoris Fragmenti Muratoriani repetiit. Cassiano ad doctrinam de duobus angelis et de arbitrii libertate confirmandam Mand. VI, 2, 1 (cf. adnot. ad h. l.) alleganti Prosper (Contra Collat. c. 30) respondet, *nullius auctoritatis esse testimonium, quod disputationi suae de libello Pastoris inseruerit*, et iam ante Hieronymus (Praef. in libr. Sam. et Malach. ed. Migne IX, 556) ut Sapientiam Salomonis et Iesu filii Sirach librum et Iudith et Tobiam sic et

1 Cf. Zahn, *Geschichte des neutest. Kanons* I, 346.

Pastorem inter ἀπίκραφα ponit et respiciens Vis. IV, 2, 4 (cf. not.) eum *stultitiae condemnandum esse* censet. Alio quidem loco paulo mitius iudicat (cf. Vis. III, 10, 3 not.); sed in libro de viris illustribus c. 10, postquam testimonia Origenis et Eusebii reddidit, librum *apud Latinos paene ignotum esse* asserit. In Decreto denique Gelasiano Pastor commemoratur inter *libros apocryphos, qui non recipiuntur*¹.

Prorsus autem neque in Occidente liber in desuetudinem abiit. In indice versuum Scripturarum Sanctarum codice Claromontano (saec. VI) apposito, cuius origo autem valde dubia est, una cum Actis Pauli et Revelatione Petri locum in appendice obtinet². Auctor Vitae s. Genovefae, qui c. ann. 530 scripsisse videtur, allegat Sim. IX, 15 (cf. not.), et Sedulius Iunior seu Scotus (saec. IX)³, Origenem sequens, Pastorem *scripturam valde utilem et divinitus inspiratam* putat. Multi librum vel versionem eius latinam vulgatam descripserunt et nonnulli testibus codicibus S. Germanensi (saec. IX), Bodleiano, Vindobonensi (ann. 1434) posuerunt eum inter illos V. T. libros, quos Athanasius, Rufinus, Hieronymus apocryphos habuerunt, librarius codicis Dresdensis (saec. XV) inter Psalmos et Proverbia Salomonis. Similem locum etiam Petrus Comestor (c. 1170), Ioannes Saresberiensis (c. 1170), Hugo de St. Caro vel de Vienna (c. 1240), Ioannes Ianuensis (c. 1280) ei attribuerunt⁴. Alii medii aevi scriptores Hermae sententiam de muliere adultera (Mand. IV, 1, 4—10, cf. not.) receperunt.

II.

De tempore, quo Pastor confectus est, duae sunt traditiones. Orientales Hermam apostolicum auctorem habent, Occidentales Pii I episcopi (140—154) fratrem. Huic in Fragmento Muratoriano librum attribui iam vidimus. Eundem auctorem putavit Hippolytus, e cuius Chronico desumpta esse

1 Harduin, Acta concil. II, 941. Thiel, Epist. Rom. pont. 1868 p. 463.

2 Zahn, *Geschichte des neutest. Kanons* II, 157—162.

3 Collectan. ad Rom. 16, 14. Migne, PL 103, 124.

4 Testimonia exscripserunt Credner, *Geschichte des neutest. Kanons* 1860 p. 312—316; Harnack, Prolegom. p. LXIX sq.

videntur, quae in Catalogo Liberiano ad pontificatum Pii adiecta leguntur: *Sub huius episcopatu frater eius Hermes librum scripsit, in quo mandatum continetur, quae ei praecepit angelus, cum venit ad illum in habitu pastoris*¹. Quae verba repetiit saeculo VI ineunte auctor Libri pontificalis addens: *et praecepit ei, ut Pascha* (vel potius, ut Catalogi Felicianus et Cononianus exhibent: *sanctum Paschae*) *die dominica celebraretur*; eumque secutus est Ps.-Isidorus Pio decretum de Paschate die dominica celebrando attribuens et referens, praeceptum papae per angelum Domini in habitu pastoris Hermae apparentem corroboratum fuisse². Etiam Ps.-Tertullianus vel auctor poematis adversus Marcionem III, 9 (PL II, 1078) Hermam fratrem Pii vocat, sed fortasse a Catalogo Liberiano dependet, cum post saeculum IV medium potius quam ante scripsisse videatur³.

Inter viros doctos, qui saeculis XVI et XVII et XVIII ineunte de Pastore scripserunt, plerique Hermam apostolicum auctorem habuerunt, et alii insuper librum ante Hierosolymam deletam scriptum esse contenderunt, e. g. Cave⁴, Baratier⁵; alii, ex quorum numero sunt Le Nourry⁶, Tillemont⁷, Remigius Ceillier⁸, Lardner⁹ librum ad annum 92 retulerunt; alii denique tempus non accuratius definierunt, e. g. Cotelierius¹⁰,

1 Mommsen, *Ueber den Chronographen v. J. 354* (*Abhandlungen d. philol. hist. Classe d. k. sächs. Gesellsch. d. Wissensch.* 1850 p. 635. Lipsius, *Chronol. d. röm. Bischöfe* p. 266. Duchesne, *Liber pontificalis* I, 4.

2 Cf. Duchesne, *Liber pontificalis* I, 58. 132. Hinschius, *Decretales Pseudo-Isidori* 1863 p. 116.

3 J. Waitz, *Das pseudotertull. Gedicht Adv. Marc.* 1901, carmen Commodiano attribuit.

4 Script. eccles. histor. literaria 1694 p. 15. Intellexerunt hi scriptores τὴν θλίψιν τὴν μέλλουσαν τὴν μεγάλην Vis. IV, 2, 5 de excidio Hierosolymitano.

5 Disquisitio chronologica etc. 1740 c. III § 3 p. 39 sq.

6 Apparatus ad bibl. maximam. De vita et scriptis s. Hermae art. IV.

7 *Mémoires pour servir à l'histoire eccl. art. S. Hermas not. 1*. Interpretati sunt hi scriptores tribulationem illam magnam superventuram de persecutione Domitiani.

8 *Histoire générale etc.* III c. 9 art. 2, 1.

9 *Glaubwürdigkeit der evang. Geschichte* ed. Berol. 1750 II, 76—79.

10 *Patr. apostol. opp.* ed. Clericus 1724 II, 73 sq.

Dupin¹. Baronius (Ann. 159, 4) Hermam apostolicum etiam eundem cum fratre Pii habuit. Bellarminus² vero et Tillemont³ eum refutarunt provocantes ad temporis distantiam et differentiam nominis; in Libro pontificali enim et apud Ps.-Pium hic vocatur Hermes. Adeo autem vulgata erat sententia illa, ut Remigius Ceillier⁴ dicere posse sibi videretur, eam paene ab omnibus teneri. Sed nonnulli saltem aliter senserunt. Basnage (Ann. 157, 2) e. g. Pastorem Hermae apostolico abiudicat, cum Pauli discipulo non sit dignus etc. Mosheim⁵ fratrem Pii auctorem declarat, primus ut videtur provocans ad testimonium Fragmenti Muratoriani, quod tribus lustris ante publicatum erat⁶; et Schröckh⁷ nunc paene certum esse contendit, illum librum confecisse. Nihilominus sententiam priorem plures defenderunt, e quorum numero sunt Gallandi⁸ et Lumper⁹ nec non Jachmann¹⁰, qui librum Hermae apostolico adiudicavit, de tempore autem id tantum statuit, Hermam inter persecutionem Neronis et persecutionem Traiani vel inter annos 64 et 105 scripsisse. Hefele vero fratrem Pii auctorem esse probare studuit, et multi assensi sunt.

Tertiam sententiam¹¹ nostris diebus E. Gaab¹² proposuit et Th. Zahn¹³ novis argumentis confirmavit. Contenderunt enim, librum neque ab Herma apostolico neque ab fratre Pii, sed, ut ipse vellet (cf. Vis. II, 4, 3), a tertio Herma, aequali Clementis episcopi, et quidem Nerva imperatore vel imperio Traiani ineunte

1 *Nouvelle bibliothèque des auteurs eccl.* ed. II 1688 I, 82 sqq.

2 *De scriptoribus eccles.* Colon. 1657 p. 35.

3 *Mémoires etc.* l. c.

4 *Histoire générale etc.* III c. 9 art. 1, 1.

5 *Institut. hist. eccles.* 1755 p. 51.

6 *Antiquit. ital. med. aevi* III (1740), 854.

7 *Christliche Kirchengeschichte* ed. sec. II (1775), 274.

8 *Biblioth. vet. Patrum* I Proleg. p. XXVIII.

9 *Historia theologico-critica* 1783 I, 94—104.

10 *Der Hirte des Hermas* 1835 p. 29—34.

11 De nonnullis aliis, quae memoria minus dignae sunt, vide Ittig, *Dissertatio de patribus apostolicis* c. 59.

12 *Der Hirte des Hermas* 1866.

13 *Der Hirt des Hermas* 1868.

(ann. 97—100) confectum esse¹. Adstipulati sunt Peters², Mayer³, Caspari⁴, Nirschl⁵ ac nonnulli alii. Plerique autem testimonio Fragmenti Muratoriani fidem habuerunt, ex. gr. Lipsius⁶, Heyne⁷, Behm⁸, Harnack⁹, Brüll¹⁰, Batiffol¹¹, Bardenhewer¹², et ego ab horum sto partibus. Quae enim Zahn protulit, ut fidem Fragmenti diminueret, ea mihi non persuaserunt. Cuius auctor neque tantum temporis post Herman neque tam procul a Roma vixit, ut verum non posset comperire, neque Pastori adeo infensus erat, ut verum non vellet dicere. Et si quid falsi de eo retulisset, num forte fidem invenisset? Nonne quo maiore auctoritate liber fruebatur, eo plures veritatem defendendam suscepturi fuissent? Atqui contrarium invenimus. Qui Romae, ubi Pastor exortus est, de eius origine locuti sunt, scriptor Catalogi Liberiani et Ps.-Tertullianus idem retulerunt, quod auctor Fragmenti, et quaerere licet, num ne unus quidem in re tanta illi contradixisset, si aut mentitus aut falsus esset? Dixit quidem Zahn, si auctor circa saeculum II medium vixisset et liber esset ficticius (vult enim tempore Clementis scriptus esse; cf. Vis. II, 4, 3), fore ut Pastor prorsus reprobatus esset; Christianos enim veteres libros pseudographos paene semper, etiamsi doctrinam haeticam non continuissent, tamquam haeticos condemnasse, et vicissim si scriptura certe pseudographa aut fuisset orthodoxa aut esse videretur, doctrina vera eos com-

1 Cf. Zahn l. c. p. 134.

2 *Theolog. Literaturblatt* 1869 p. 354 sq.

3 *Die Schriften der apost. Väter* 1869 p. 255 sqq.

4 *Quellen zur Geschichte des Taufsymbols* III (1875), 298.

5 *Patrologie* I (1881), 80—88. G. Krüger, *Geschichte der altchristl. Litteratur* 1895 p. 28 sq., sententiae saltem favet.

6 *Bibellexikon* ed. Schenkel III (1871), 20 sqq.

7 Quo tempore Hermae Pastor scriptus sit. 1872.

8 *Ueber den Verfasser der Schrift, welche den Titel „Hirt“ führt* 1876.

9 Prolegom. p. LXXVII—LXXXIV.

10 *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1878 p. 45 sqq. Etiam Donaldson (*The Apost. Fathers* 1874 p. 318—332) et Skworzow (*Patrol. Untersuchungen* 1875 p. 15 sqq.) Pastorem ad saeculum II medium retulerunt, sed minus Fragmento fidem habentes quam librum ipsum respicientes.

11 *Anciennes littératures chrétiennes* 1897 p. 63 sq.

12 *Patrologie* ed. II 1901 p. 35 sq.

motos esse, ut scripturam genuinam haberent; Hermam praeterea veritatis magis amantem esse, quam ut visiones finxisse putari posset (l. c. p. 87—93). Sin autem testes librum profecto saeculo II medio adscribunt, quid tunc dicendum est? Num Pastor fortasse illis scripturis adnumerandus est, in quas exceptio cadit quaeque veteribus adeo placuerunt, ut iis uterentur, quamquam erant pseudographae?

Fragmentum vero Muratorianum non unica ratio est, ob quam librum ad saeculum II medium referimus. Accedunt rationes internae quae dicuntur. Auctor hic illuc iam Gnosticos respicit (cf. Vis. III, 7, 1; Sim. VIII, 6, 5; IX, 22, 1) et de persecutione ita loquitur, ut verba ad imperium Traiani, non Domitiani, referenda sint (cf. Sim. IX, 28 not.). Tum apostolos mortuis adnumerat (cf. Sim. IX, 15, 4; Vis. III, 5, 1). Ecclesiae condicionem denique, quod ad religionem moresque attinet, colore tam nigro depingit, ut Heyne (l. c. p. 27) valde dubitandum esse iure dicat, num ecclesia iam primo saeculo exeunte tantopere perturbata et corrupta fuerit, quomodo in Pastore sive per imaginem sive sine imagine accurate describitur, et potius miretur, quod ea iam medio saeculo II tantam pristinae sinceritatis et integritatis iacturam fecerit.

Itaque nulla causa est, cur Fragmento fidem denegemus et Pastorem alii auctori adscribamus quam fratri Pii episcopi vel alii tempori quam annis 140—154, quibus Pius cathedram ecclesiae Romanae obtinuit. Contendit quidem Behm (l. c. p. 67—71), auctorem esse ignotum; quae enim de sese ac de domo sua narrasset, ea eiusmodi esse, ut vix de se ipso dixisse putandus esset; et concedendum est, illa non esse verisimilia. Sed etiamsi haec finxit, non est, cur librum fratri Pii episcopi ab iudicemus. Nomen solum in dubium vocari posse videtur. Frater Pii fortasse aliud nomen gestavit, scriptor Fragmenti autem Hermae nomen ei attribuit, quia auctor Pastoris ipse se Hermam appellat. Si vero quaesieris, quo fere episcopatus Pii tempore Pastor scriptus sit, considerans, Gnosticos iam respici, sed nondum neque validiores neque ecclesiae infestiores esse (cf. Sim. IX, 22, 4), librum rectius ad initium quam, ut Hagemann¹

¹ *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1860 p. 34.

voluit, ad finem episcopatus referes. Harnack¹ librum circa annum 140 compositum esse censet, non ante annum 135 neque post annum 145².

Libro ineunte auctor dicit, se servum fuisse et a domino Rhodae cuidam Romanae venditum, ab hac autem, ut conicere licet, libertum factum esse. Post multos annos cum rursus cum ea convenisset, ipsum amasse eam quasi sororem et, cum aliquando eam lavari vidisset, desiderasse uxorem habere tam pulchram et bonam. Rhoden mortuam ei apparuisse eumque propter desiderium illud vituperasse (cf. Vis. I, 1). Porro e libro apparet, Hermam uxorem duxisse et negotiationibus magnas divitias sibi comparasse, eas autem postea propter peccata domus suae perdidisse (cf. Vis. I, 3, 1; II, 3, 2; III, 6, 7); filios parentes prodidisse et peccata adiecisse peccatis (cf. Vis. II, 2, 2). Praedium quoddam solum ei relictum esse videtur; bis enim de agro suo loquitur et uno loco prodit. se alicas in eo coluisse (cf. Vis. III, 1, 2; IV, 1, 2). Filii autem non semper in iniquitate permanserunt. Auditis verbis, quae Ecclesia ipsis dixit (Vis. II, 2), paenitentiam egerunt ex toto corde (Sim. VII, 4). Haec auctor ipse de sese refert, et Zahn (l. c. p. 77—84) et qui eum secuti sunt hanc narrationem agnoscunt veram. Qui vero librum ficticium habent vel visiones ab auctore non tam visas quam compositas esse censent, narrationem illam potius formam esse iudicabunt, qua Hermas usus est, ut sententias suas exponeret, et in medio relinquent, in quantum auctor vitam suam descripserit. Cum ea, quae Sim. IX, 1 de Arcadia dicuntur, ad regionem urbis Orchomeni quadrare videantur, Ro-

1 *Geschichte der altchristlichen Litteratur* II, I (1897), 259.

2 Cum haec plagula imprimeretur, liber: *Patristische Untersuchungen*, I. *Der erste Brief des römischen Clemens*, II. *Ignatius von Antiochien*, III. *Der „Hirt“ des Hermas*, (Lipsiae 1901), ad me pervenit, quo A. Stahl demonstrare conatur, Hermam mandata Montanistarum impugnare atque circiter annis 165—170 scripsisse, eodem tempore etiam Clementis epistolam alteram vulgatam fuisse vel homiliam nomen Clementis ferentem, quam Hermam Vis. II, 4, 3 respicere putat. Mihi testimonium Fragmenti Muratoriani plus valere videtur quam argumenta, quae Stahl attulit.

binson¹ Hernam ibi natum fuisse conclusit. Altera ex parte Nirschl² Hermam episcopum Cumarum fuisse e libro apparere putavit. Mihi illud dubium (cf. Sim. IX, 1, 4 not.), hoc omnino falsum esse videtur. Etiam magis sententia reprobanda est, quam H. Lisco³ nuperrime proposuit, scilicet ea, quae de ecclesia Romana antiquissima nobis tradita sunt, non de urbe Italiae, sed de regione urbis Ephesi occidentali vel versus portum sita, quam etiam Romam appellatam fuisse opinatur, intellegenda atque ad hanc Hermae Pastorem referendum esse.

III.

Editores priores scripturam, quippe quae visiones, mandata, similitudines contineat, in tres libros diviserunt et secundo libro vel Mandatis Visionem quintam tanquam prooemium praemiserrunt. Auctor ipse aliter dividit. Si enim Vis. V, 5. 6 et Sim. IX, 1, 1: X, 1, 1 respexeris, invenies, eum Visiones I—IV partem libri priorem, Mandata et Similitudines I—IX una cum Visione V tanquam praefatione partem alteram habuisse et Similitudinem X velut epilogum adiecisse. In illa parte Ecclesia erudit Hermam, in hac pastor vel angelus paenitentiae. Praeterea pars altera ipsa dividitur. Mandatis et Similitudinibus I—VIII tanquam parti priori Similitudo IX velut pars posterior adiungitur. Fortasse etiam pars prima, ut Zahn contendit (l. c. p. 276 sq.), ab auctore in duas dividitur, quarum prima Visiones I et II, altera Visiones III et IV complectitur. Sed hoc mihi non certum esse videtur.

Duae partes artissime inter se cohaerent et unum eundem-

1 *A Collation of the Athos Codex* 1888 p. 30—36.

2 *Lehrbuch der Patrologie* I (1881), 84—84. Nirschl Hermam insuper virum apostolicum vel a Paulo salutatum et aequalem Clementis Romani habet.

3 Roma peregrina, Berolini 1901. Addo, librum singularem, qui eo demum tempore, quo hae paginae typis exprimebantur, ad me pervenit, ad alias quoque patrum apostolicorum scripturas spectare. Lisco enim Clementem presbyterum Romae quam vocat Ephesinae habet, et in hac urbe eius epistolam ad Corinthios atque homiliam eius nomen ferentem compositam, in eadem Ignatium passum fuisse.

que auctorem produnt. Contendit quidem Champagny ¹, Pastorem, quem nunc habemus, ex duobus libris constare, qui alter ab altero valde different et quorum primus, sc. Visiones, ab Herma apostolico, alter, sc. Mandata et Similitudines, ab Herma fratre Pii episcopi confectus esset. Similiter I. Haussleiter ² librum e duabus scripturis compositum fuisse censuit, harum tempus autem aliter definivit; priorem scripturam enim Vis. V — Sim. X, posteriorem Vis. I—IV declaravit, et illam a fratre Pii paulo ante annum 150, hanc saeculo II exeunte a viro ignoto tanquam ab Herma apostolico exaratum esse putavit. A. Hilgenfeld ³ etiam tres scripturas in libro discernendas esse animadvertere sibi visus est, Hermam pastorem seu Vis. V — Sim. VII, Hermam apocalypticum seu Vis. I—IV, Hermam secundarium Sim. VIII—X. Vis. V, 5 et pauca alia complectentem, et primam scripturam ante Traiani edictum ad Christianos spectans vel ante a. 112, neque vero ante annos Domitiani ultimos, secundam Hadriano imperante (117—138) confectam, tertiam duabus prioribus a fratre Pii (140—154) adiunctam et librum totum in formam traditam redactum esse censuit. Sententiae fere nemini placuerunt; accuratius eas refutaverunt A. Link ⁴ et P. Baumgärtner ⁵.

Cum P. Baumgärtner totum librum, excepta Similitudine X, quam ab alio adiunctam fuisse putat, unius auctoris esse demonstraret, altera ex parte censuit, auctorem non ab initio id egisse, ut unum librum componeret, Visiones I—IV et Vis. V — Sim. IX primo duas scripturas separatas fuisse et postea in uno volumine conscriptas in unam coaluisse. Vestigiis, quae ingressus est, Harnack ⁶ institit et accuratius demonstrare conatus est, librum successive hoc modo exortum esse: auctorem primo Visionis II summam scripsisse, deinde composuisse Vis. I—III,

1 *Les Antonins par le Cie de Champagny*. Parisiis 1863 I, 134 not. 1. II, 347 not. 3.

2 De versionibus Pastoris Hermae latinis 1884.

3 *Hermae Pastor* ed. II 1881 p. XXI—XXIX.

4 *Die Einheit des Pastor Hermae* 1888.

5 *Die Einheit des Herma-Buchs* 1889.

6 *Geschichte der altchristl. Litteratur* II, I, 260—263.

tertio addidisse Vis. IV vel redegissee Vis. I—IV; tum composuisse Vis. V — Sim. VIII, deinde hanc scripturam vel Pastorem cum libro Visionum coniunxisse et Sim. IX adiunxisse; denique hoc opus Similitudine X auctum edidisse. Argumenta, quibus nusus est, mihi non persuaserunt. Equidem non video, cur Visiones non eo ordine, quo traditae sunt, scriptae fuerint. Haud quidem prorsus negaverim, scripturam successive exortam, partem secundam inprimis, vel Visionem V et Mandata ac Similitudines, aliquanto post primam confectam fuisse¹; attamen rem non esse certam silentio praeterire nequeo.

Sententiam prorsus novam nuperrime Fr. Spitta² pronuntiavit. Animadvertere sibi visus est, librum Claudio imperatore (41—54) vel antea a Iudaeo compositum, a Christiano autem c. a. 130 multis locis interpolatum fuisse, eique plus minus assensi sunt D. Völter³ et H. A. van Bakel⁴. Equidem⁵ argumenta, quae Spitta protulit, diligenter examinavi, minime vero ea valida esse cognovi. Sententia haud dubie omnino reprobanda est⁶.

I. M. Cotterill Cebetis Tabulam imaginem esse censuit, quam Hermas imitatus fuerit. Paucissimos locos dixit in Pastore esse, in quibus auctor non plus minus illam scripturam in mente habuerit, et C. Taylor⁷, quem de hac re certiores fecit, scripturis duabus comparatis animadvertere sibi visus est, in Pastore locos esse, qui nonnisi ex Tabula explicari possint. Ego non eam rationem inter scripturas intercedere perspicio, ut altera ab altera dependere putanda sit. Quae in eis similia sunt, non tam alicui auctori propria quam veteribus communia fuisse videntur.

1 Cf. Baljon in *Theologische Studien* 1901 p. 102—113.

2 *Zur Geschichte und Litteratur des Urchristentums* II 1896.

3 *Die Visionen des Hermas, die Sibylle und Clemens von Rom* 1900.

4 *De Compositie van den Pastor Hermae* 1900.

5 *Theologische Quartalschrift* 1899 p. 321—360. Cf. Reville, *La valeur du témoignage hist. du Pasteur d'Hermas* 1900; *Revue de l'histoire des religions* 1897 p. 117—122.

6 Cf. *Litterarische Rundschau* 1900 p. 335; *Theolog. Litteraturzeitung* 900 p. 533.

7 *The Journal of Philology* XXVII (1901), 276—319.

IV.

Ordo sententiarum hic est. Hermas cum Cumas iret, a spiritu in locum invium abreptus est. Ubi cum oraret, caelo aperto Rhode ei apparuit dicens, Deum ob desiderium malum ei irasci, paenitenti autem ignoscere (Vis. I, 1). Recogitanti autem Hermae, quomodo Deum propitiaret, anus apparuit, ut eum consolaretur (l. c. c. 2) et adhortaretur, ut domum suam improbam converteret ad Deum, eique librum legeret, quem secum habuit (c. 3). Finita lectione ad orientem abiit, Hermae admonens, ut confortaretur (c. 4). — Qui cum iterum (Vis. II) Cumas proficisceretur, ab anu librum accepit, ut eum describeret. Sensem non cognovit (c. 1). Post dies viginti quinque autem scriptura ei revelata est, et haec scripta erant: filios valde peccasse et uxorem lingua deliquisse; veniam autem peccatorum priorum eos consecuturos esse, si paenitentiam egissent, neque vero, si postea delinquerent (c. 2); ipse ne suis irasceretur; magnam tribulationem eum habuisse, sed propter fidem conservatam eum salvari (c. 3). Anus autem, quam esse Ecclesiam a iuvene certior fit, iterum domi ei apparuit mandavitque, ut duos libellos scriberet et unum Clementi mitteret, alterum Grapte (c. 4). — Deinde novam visionem accepit in agro (Vis. III). Ecclesia apparuit cum sex iuvenibus, et postquam eum ad sinistram partem sedere iussit (dexteram partem martyribus reservavit), ostendit ei turrim, quae lapidibus variis super aquas aedificabatur a sex illis iuvenibus multisque aliis viris (c. 1—2). Turris autem, ut ipsa explicat, est ecclesia, et super aquas aedificabatur, quia homines per aquam salvantur (c. 3). Qui eam aedificant, angeli sunt et quidem sex illi iuvenes angeli superiores (c. 4). Lapidēs sunt ii, qui vocantur ad fidem. Sed boni tantum ad aedificationem adhibentur, ceteri reiciuntur (c. 5—7). Ecclesia enim, quam Hermas hic sub imagine turris videt, non ea est, quae bonos et malos continet, vel, ut ita dicam, ecclesia empirica, sed superior quaedam vel idealis, in quam iusti tantum intrant vel ii, qui virgines circa turrim stantes sequuntur, i. e. virtutibus ornati sunt christianis (c. 8, 1—8). Turris quidem nondum consummata est, sed cito con-

summabitur, et deinde erit finis. Hermas, addit Ecclesia, haec omnibus manifestet et sanctis praedicet, quae ipsa post tres dies mandatura sit (c. 8, 9—11), sc. ut pacem inter se habeant, ut possidentes dent indigentibus etc. (c. 9). Quae cum dixisset, a sex iuvenibus ad turrin ablata est. Hermas autem rogat eam, ut tres figuras ipsi explicet, in quibus apparuerat, et postquam Ecclesia iubente unum diem ieiunavit, apparet ei nocte iuvenis (c. 10) et revelat ea, quae quaesivit (c. 11—13). — Viginti diebus post ambulans in agrum aliam accipit visionem (Vis. IV). Videt bestiam maximam et horribilem habentem in capite quattuor colores, neque tamen mali aliquid patitur (c. 1). Postquam autem cetum praeteriit, Ecclesia ei apparet, ornata quasi virgo de thalamo procedens, et laudat fidem eius. Per hanc enim, ait, periculum eum effugisse; bestiam esse figuram persecutionis magnae futurae; enuntiet electis Dei, eos illam effugere posse, si vere paenitentiam egerint et Domino sine vituperatione servierint (c. 2). Denique colores explicat, quos bestia habuit, et abit (c. 3), non amplius reversura.

Postquam Ecclesia Hermam erudit, venit ad eum angelus paenitentiae in habitu pastoris, missus ab angelo venerabilissimo, ut iterum ei ostenderet, quae viderat, communicaretque mandata et similitudines (Vis. V). Mandat autem, ut firmiter in Deum credat (Mand. I), ut detrectationem fugiat et simpliciter det omnibus indigentibus (II), ut semper verum dicat (III), ut castitatem custodiat (IV; agit auctor etiam de divortio in casu adulterii c. 1, 4—11; de paenitentia c. 3; de secundo matrimonio c. 4), ut longanimis sit et ab iracundia se absteineat (V), ut iustitiam exercent, nequitiam fugiat (VI), ut Deum timeat, diabolum non timeat (VII), ut a malo se absteineat, neque vero a bono (VIII), ut auferat a se omnem duplicitatem vel dubietatem et animo simplici confidat in Deum (IX), ut fugiat tristitiam induatque hilaritatem (X), ut devitet pseudoprophetam (XI), ut tollat a se omne desiderium malum et serviat desiderio bono. In his mandatis ambulet et audientes hortetur, ut paenitentiam agant. Ea facilia esse, si credat, ea custodiri posse. Diabolum non timendum esse iis, qui sperent in Deum. Lucrari quidem eum posse, neque vero vincere. Timendum esse

potius Deum, qui salvare possit et perdere (XII). — Similitudines prima et secunda agunt de eleemosyna vel beneficentia. In illa (Sim. I) demonstrat auctor, cum hic mundus servus Dei non sit patria, agros et domus et alias res similes non esse comparandas, sed potius redimendas esse animas de necessitatibus. Propterea Deum nobis divitias dedisse, ut indigentibus succurramus. In hac (II) exponit, divitem similem esse ulmo. Quam quidem ex sese nullum ferre fructum, adiuvere autem vitem, ita ut haec producat fructum abundantiorum (1—4). Similiter divitem esse pauperem ante Deum; si autem succurrit pauperi, hunc, cuius oratio accepta sit apud Dominum, preces offerre pro eo et utrumque consortem fieri operis iusti (5—10). — Sim. III dicit pastor Hermae, sicut tempore hiemis arbores aridae et vivae non possint inter se distingui, ita in hoc mundo iustos non posse discerni a peccatoribus, omnes potius similes esse. — Sim. IV ostendit, saeculum futurum iustis esse aestatem, iniustis hiemem; fore ut opera illorum manifestentur, hi autem tamquam ligna arida comburantur. — Sim. V exponitur, quid sit verum ieiunium (c. 1), et additur parabola de patrefamilias, qui servum comprobantibus filio suo et amicis coherentem cum filio reddidit, quia non solum vineam, quam in agro suo posuerat, secundum mandatum palis obsaeptis, sed etiam a zizaniis purgavit et conservis de cibis communicavit, quos acceperat a domino (c. 2). Cum Hermas pastorem roget, ut similitudinem explicet, primum accuratius ostendit, quomodo eum ieiunare oporteat (c. 3), et postquam eum admonuit, ut a Domino peteret sapientiam (c. 4), explicat parabolam (c. 5. 6), adhortans eum, ut carnem puram servet (c. 7). — Deinde (Sim. VI) in agro Hermae ostendit pastorem iuvenem habentem multas oves luxuriantes et hilares, quarum aliae huc illuc discurrebant, aliae non exsultabant (c. 1), et alium pastorem magnum et agrestem, qui ab illo oves non exsultantes accipiebat easque in locum ducebat spinosum et valde vexabat (c. 2, 5—7). Pastor ille autem erat angelus deliciarum, pastor hic angelus poenae, oves erant diversa genera peccatorum (c. 2, 1—4; c. 3). Poena peccatorum idem tempus quidem durat ac voluptas, sed trecenties sexagies maior est, ita ut quot dies luxuriatur quis, tot

annos crucietur (c. 4. 5). — Post paucos dies (Sim. VII) Hermae videt pastorem in eodem campo rogatque, ut angelum poenae iubeat e domo sua recedere. Pastor autem dicit, propter peccata domus suae angelo glorioso iubente eum cruciari, sed exiguum solum tempus. — Deinde (Sim. VIII) pastor Hermae ostendit salicem magnam, sub cuius umbra erant omnes vocati. Angelus autem Domini gloriosus caedebat falce magna ramos dabatque singulis virgulas. Postquam omnes acceperunt, angelus virgas repetiit consideravitque, inveniens tredecim diversa genera (c. 1), et eos, qui virgas virides et fructiferas reddiderunt, dimisit in turrim (c. 2, 1—4), ceteros, qui virgas aridas habebant, tradidit pastori in muros mittendos. Pastor autem virgas eorum plantavit, sperans, fore ut nonnullae reviviscerent, et abiit (c. 2, 5—9), Hermae similitudinem explicans et angelum gloriosum Michaelem declarans (c. 3). Paucos post dies reversus virgas consideravit (c. 4—5), et cum omnes explicasset (c. 6—10), Hermae mandavit, ut omnes ad paenitentiam adhortaretur (c. 11). — Qui cum Mandata et Similitudines scripsisset, pastor venit (Sim. IX), ut accuratius ei explanaret, quae spiritus sanctus in figura Ecclesiae ipsi dixerat, dicens, propterea a glorioso angelo se ad eum missum esse, ut omnia fortiter videret, et adduxit eum in Arcadium ostenditque campum magnum, circumdatum duodecim montibus (c. 1). Medio in campo erat petra magna et vetus, novam portam habens, circa quam stabant duodecim virgines (c. 2). Venerunt autem sex viri excelsi et multi alii, et illi hos turrim supra petram et supra portam aedificare iusserunt; virginibus mandaverunt, ut omnes lapides per portam portarent (c. 3). Aedificabatur igitur turris, et lapides afferebantur cum de profundo tum de montibus. Postquam in structura positi sunt, omnes candidi facti sunt praeter nonnullos, qui neque per portam allati neque a virginibus porrecti erant (c. 4). Finito die illo desierunt aedificare, quamquam turris non erat consummata, et omnes praeter virgines recesserunt. Post paucos dies cum pastor et Hermae reversi essent (c. 5), venit vir excelsior turri, circumdatus magna turba virorum, et consideravit turrim. Lapides, qui non candidi erant neque integri, auferri iussit et alios et quidem de campo afferri.

Et quadrati lapides confestim in illorum loco collocati sunt; rotundi autem iuxta turrim positi sunt, ut postea circumciderentur et ad aedificationem adhiberentur (c. 6). Quae cum facta essent, dominus turris lapides iuxta turrim iacentes pastori tradidit, ut eos purificaret poneretque in structura, qui cum aliis convenire possent, ceteros longe proiceret, et abiit. Pastor ipse recessit. Post duos autem dies reversus est lapides consideraturus (c. 7). Octo genera invenit (c. 8 — c. 9, 4) et eos, qui de structura reiecti sunt, tradidit mulieribus duodecim veste nigra vestitis et capillos habentibus solutos, ut eos ibi reportarent, unde allati erant. Turris autem splendida erat et quasi monolitha (c. 9, 5—7). Cum formae lapidum, qui sublati et in structura repositi erant, expletae et omnia circa turrim mundata fuissent, abiit pastor, Hermam cum virginibus relinquens (c. 11). Reversus explicationem similitudinis dedit, primum de petra et porta et de viro excelso et reliquis viris (c. 12), hos angelos, illos, scilicet petram et portam et virum excelsum filium Dei designans, tum de turri et de virginibus et mulieribus (c. 13 — c. 15, 3), deinde de lapidibus de profundo allatis (c. 15, 4 — c. 16), porro de montibus (c. 17 — c. 29, 3) et de lapidibus de campo allatis (c. 29, 4 — c. 31, 3), et postquam fideles omnes adhortatus est, ut paenitentiam agerent, dum turris adhuc aedificaretur (c. 31, 4 — c. 32), denique exposuit, quid significarent formae lapidum (c. 33). — Postquam autem Hermas librum scripsit, venit angelus ipse, qui eum pastori tradiderat, i. e. filius Dei, paucis ei dicens, quae esset via salutis, eumque pastori iterum tradens et virginibus commendans (Sim. X).

V.

In capite praecedente identidem angelus venerabilis vel gloriosus occurrit, Sim. VIII, 3, 3 Michael nominatur, cum aliis locis Christus esse videatur, et quaeritur, quae Hermas de Christo vel, ut ipse dicit (nomen Christi enim nusquam exhibet), de filio Dei senserit, quem Sim. IX, 1, 1 eundem cum spiritu sancto declarat. Priusquam autem eius Christologia exquiratur, exponam, quid de ea viri docti recentiores iudicaverint, monens, eos, qui ante annum 1856, quo textus graecus in lucem prodiiit,

minus recte iudicare potuisse, cum scripturam minus accurate cognitam haberent.

Orthodoxe Hermam sensisse et filium Dei personam divinam et a spiritu sancto distinctam habuisse statuerunt praesertim Jachmann¹, Hefele (adnot. ad Sim. V, 5; ed. IV p. 386 sq.), Dorner², Gaab³, Zahn⁴, Donaldson (p. 353—358), I. Sprinzl (p. 129—133), Rambouillet⁵, A. Brüll⁶, I. Schwane⁷, R. Seeberg⁸. A. Hilgenfeld⁹ iudicavit, Hermam *Judaismum christianum* quamvis iam valde mitigatum defendisse, unicum Deum unicum fidei materiam (Mand. I) plane eodem modo praedicasse quo Ps.-Clemens (Recogn. I, 7. 35; Hom. II. 12), unici Dei filium agnovisse, sed eadem ratione, qua etiam acerrimi Iudaismi christiani propugnatores uni Deo spiritum sanctum adiunxissent, praeter filium denique Dei unigenitum, qui esset idem cum spiritu sancto, alium Dei filium induxisse videri, qui esset princeps angelorum (Sim. IX, 12, 8), sicut teste Epiphanio H. 30 c. 16 Ebionaei quidam Christum negassent e Deo patre genitum esse, ἀλλὰ ἐκτίσθαι, ὡς ἓνα τῶν ἀρχαγγέλων καὶ ἔτι περισσοτέρως, αὐτὸν δὲ κυριεύειν καὶ ἀγγέλων καὶ πάντων τῶν ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος πεποιημένων. Lipsius¹⁰ putat, filium Dei et spiritum sanctum Hermae unum eundemque et quidem summum archangelum fuisse, et Harnack (cf. adnotat. ad Vis. V, 2; Sim. V, 5, 2; 6. 5; VIII, 1, 2; IX, 1, 1) iudicavit, Hermam filium Dei seu spiritum sanctum eundem habuisse cum Michaelē archangelo

1 *Der Hirte des Hermas* 1835 p. 68—73.

2 *Lehre von der Person Christi* ed. II 1845 I, 190—205.

3 *Der Hirte des Hermas* 1866 p. 77—85.

4 *Der Hirt d. H.* 1868 p. 253—282; cf. *Jahrbücher für deutsche Theologie* 1870 p. 201 sq.

5 *L'Orthodoxie du livre du Pasteur d'Hermas* 1880. *Un dernier mot sur l'orthodoxie d'Hermas* 1880.

6 *Der Hirt des Hermas* 1882.

7 *Dogmengeschichte der vornicaenischen Zeit* 1862 p. 61; ed. II 1892 p. 61.

8 *Lehrbuch der Dogmengeschichte* I (1895), 22.

9 Ed. I 1866 proleg. p. XV; *Apostolische Väter* p. 145—147; 166—171; *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* 1858 p. 428 sqq.

10 *Zeitschr. f. wiss. Theol.* 1865 p. 277—282; 1869 p. 273—285.

ob eamque causam de *sex* angelis superioribus (cf. Vis. I, 4, 1. 3; III, 1, 6; 2, 5; 4, 1) verba fecisse, quia filium Dei (ἄγγελον σεμνότερον) septimum licet valde praestantiorum angelum habuisset. Idem ego iudicavi (ed. I Sim. V, 5 not.), praeterea L. Duchesne¹, E. Hückstädt². A. Link³ et O. Bardenhewer⁴ censuerunt, Hermam filium Dei eundem quidem cum spiritu sancto, neque vero cum Michael archangelo habuisse. Iudicia autem tam contraria exoriri potuerunt, cum, quid Hermas de natura Christi senserit, in libro nusquam exponatur, sed potius e similitudinibus ad ecclesiam spectantibus colligendum sit.

Primum Hermas Sim. V de filio Dei et spiritu sancto loquitur, nondum autem plane distincte. Servo enim, quem paterfamilias in vineam suam misit, i. e. filio Dei seu Christo in terra apparenti opponit filium patrisfamilias i. e. spiritum sanctum (cf. v. 2), ac praeterea docet, praesente hoc spiritu sancto et praesentibus angelis servum illum a Domino exaltari et coheredem declarari, coheredem spiritui sancto (cf. c. 2, 6—11; 6, 5—7), i. e. Christum in caelos assumi et humanam quoque ipsius naturam (servum) divini honoris fieri participem. Uno loco autem iam hic prodit, filium Dei praeexistentem a spiritu sancto se non distinxisse. Quaeritur enim, an filium patrisfamilias vocasset spiritum sanctum (cf. v. 2), si hunc non eundem esse cum filio Dei praeexistente sensisset, et accedit, quod c. 6, 5. 6 incarnationem spiritus sancti docere videtur. Dicit enim, Deum spiritum sanctum, qui ante fuisset et creasset omnem creaturam, fundasse in carne, quae ei placuisset, cumque haec caro spiritui optime serviisset, Deum eam assumpsisse sociam ac consortem spiritus sancti. Quae verba vix aliter atque illo modo intellegenda sunt, et Hermas revera ita sensisse eo magis censendus est, cum Sim. IX, 1, 1 spiritum sanctum (versio latina vulgata vocem *sanctum* suppressit) disertis verbis filium Dei nomet. Monuit quidem Zahn l. c., non esse neglegendum, Hermam hic *parabolam* exposuisse, ipsamque parabolam cum rei minus aptam esse tum

1 *Revue du monde catholique* 1880 p. 21 sqq. Cf. Rambouillet l. c.

2 *Der Lehrbegriff des Hirten* 1889.

3 *Christi Person und Werk im Hirten des Hermas* 1886.

4 *Patrologie* 1894 p. 56 sq.

a scriptore haud feliciter explicari; neque vero satis consideravit, parabolam ab Herma ipso excogitatam, a nemine ei suppositam fuisse.

Porro Hermas Michaeli in negotio salutis eundem fere locum attribuit ac filio Dei. Uterque populi christiani dominari dicitur (Sim. V, 6, 4: VIII, 3, 3): uterque peccatores tradit angelo paenitentiae (Sim. VIII, 2, 5; 3, 5: IX, 7, 1. 2 cf. Vis. V, 2, 3); uterque iudicium de fidelibus facit (Sim. VIII, 3, 3: IX, 5, 2. 6. 7; 6, 3—6; 10, 4). Unde sequi videtur, Hermam etiam Michaellem eundem cum filio Dei habuisse, idque eo magis, cum non septem archangelos vel angelos primos numeret, ut alii veteres (Tob. 12, 15; Apoc. 1, 4; 8, 2), sed sex tantum, ita ut conicere liceat, septimum et principem eorum Michaellem fuisse. Altera ex parte animadvertendum est, Michaellem Sim. VIII semper angelum vocari, filium Dei autem Sim. IX semper aut hoc nomine nuncupari aut dominum turris appellari; Hermam Sim. IX minime indicare, filium Dei sub alio nomine et alia imagine idem agere, quod Sim. VIII de Michaelle refertur, neque sperare potuisse, lectores brevem notitiam Similitudinis VIII ad Michaellem spectantem de filio Dei intellecturos esse, qui Sim. IX nusquam Michael vocatur, inter Michaellem et filium Dei potius discrimen facere, illum tanquam ministrum vel administratorem, hunc tanquam dominum (Sim. V, 6, 4; IX, 5, 6; 7, 1; 18, 4) repraesentare. Concedendum quidem est, haec argumenta non prorsus valida esse. Non enim est obliviscendum, Hermam non id egisse, ut Christologiam accuratius exponeret; et discrimina illa fortasse e discrimine similitudinum explicari possunt. Attamen id saltem liquet, contrarium minime esse certum. Accedit, quod Hermas Vis. III, 4, 1 primos angelos vel archangelos creatos fuisse dicens haud dubie Michaellem inter creaturas habuit, cum Sim. V, 6, 5 spiritum sanctum praesistentem et Sim. IX, 12, 2 filium Dei omni creatura antiquiorem designet. Itaque iure concludimus, eum filium Dei alium ac Michaellem atque hoc superiorem habuisse.

Cum Michael Sim. VIII, 3, 3 angelus gloriosus vocetur, eum eundem esse coniecimus cum illo angelo glorioso, a quo angelus paenitentiae ad Hermam missus est. Plura autem obstant,

quominus id colligamus. Sim. X, 1, 1 Hermas illum angelum in domum suam intrantem confestim agnoscit, cum nomen ac munus Michaelis, quamquam hic Sim. VIII ab initio apparet, postea ei explicandum fuerit. Deinde illum angelum non solum ἐνδοξον (Sim. VII, 1. 3. 5; IX, 1, 3), sed etiam et quidem loco primo ac principali, Vis. V, 2, σεμνότατον nominans se eum superiorem habuisse annuit. Revera ille angelus filium Dei vel Christum exaltatum ac glorificatum repraesentare videtur¹.

VI.

Pastor nunc praeter textum graecum in duabus versionibus latinis et in versione aethiopica exstat. Per longum autem tempus versio latina prior vel vulgata sola nota fuit. Primus eam typis expressit Iac. Faber Stapulensis². Sed editio haud paucis vitiis laboravit: codicem enim, quem invenit, Faber minus accurate edidit, sed permulta ad arbitrium mutavit, antiquum sermonem saepe delevit, corrupta temere restituit³; neque ceterae editiones saeculi XVI aut ea, quam Casp. Barth⁴ paravit, multo meliores erant. Rem promovit Cotelerius tribus codicibus Parisiensibus collatis, et amplius promovisset, si non libros editos saepe libris manuscriptis praetulisset. Tum duos codices anglicanos adhibuit Fell⁵, et alterum sive Lambethanum denuo conferendum curavit Clericus; textum vero ille non mutavit, hic rarissime tantum correxit. Fabricius⁶, Russel, Gallandi, Hefele, Migne editores priores secuti sunt. Dressel diligenter quidem contulit codicem Vaticanum. Cum autem lectiones minus ad textum recensendum adhibuerit quam in notis editioni suae apposuerit, A. Hilgenfeld primus textum

1 Cf. Link l. c. p. 43—49. Liber, quem Heurtier a. 1900 publicavit: *Le dogme de la trinité dans l'épître de S. Clément de Rome et le Pasteur d'Hermae*, nondum ad me pervenit.

2 Liber trium virorum et trium spiritualium virginum etc. Parisiis 1513.

3 Cf. Hilgenfeld, *Hermae Pastor* 1873 p. III.

4 S. patris nostri Claudiani Ecdicii Mamerti de statu animae etc. Cygnae 1655.

5 S. Barnabae Apost. epist. catholica. Accessit S. Hermae viri apostolici Pastor. Oxoniae 1685.

6 Codicis apocryphi N. T. pars tertia. Hamburgi 1719.

e codicibus emendatum edidit¹. Sed neque haec editio adeo perfecta est, ut non emendatio valde desideretur. Namque duos tantum codices, scilicet Dresdensen (saec. XV) et Vaticanum (saec. XIV) ab Alberto Dressel collatum Hilgenfeld adhibuerat et nonnunquam iis dimissis textum vulgatum praetulerat. non quaerens, num codicibus traditus esset an non. Duas quidem partes, sc. Mand. XII, 3 — 5, 3, ubi versio altera seu Palatina lacunam habet, et Sim. IX, 30, 3 usque ad finem. ubi textus graecus desideratur. O. de Gebhardt e sex codicibus edidit et decem alios codices descripsit². Editio autem versionis totius critica adhuc deest.

Versio latina altera codice tradita est Palatino (saec. XIV), nunc Vaticano, et vulgo Palatina vocatur. Dressel primus eam ex illo codice edidit. Plures locos emendaverunt Hollenberg³, Hilgenfeld, Gebhardt, et hic versionem denuo prelo submitit. L. Schnell codicem iterum excussit, et ego lectiones a textu Dresseliano divergentes publicavi⁴.

Quod autem ad aetatem versionum latinarum attinet, olim omnes censuerunt vulgatam brevi post Hermae tempus exaratam, iam Tertulliano cognitam fuisse De orat. c. 16 dicenti, librum Pastorem (non *Ποιμένας*) inscribi, saltem Ps.-Cypriano vel auctori libelli De aleatoribus saeculo III exeunte, qui c. 4 Sim. IX, 31, 5—6 allegans certe ea usus est. Versionem Palatinam Harnack (p. LXV sqq.) saeculo V exaratam fuisse coniecit, et Gebhardt (p. XXIV) eius auctorem versionem vulgatam in usum suum convertisse ostendit, praecipue in Similitudinibus, cum in Visionibus (excepta Vis. V) Mandatisque (praeter Mandatum I)

1 Hermae Pastor. Veterem latinam interpretationem e codicibus edidit A. H. Lipsiae 1873.

2 Hermae Pastor. Lipsiae 1877 p. XIV—XXII. Interea etiam alii codices versionem tradentes detecti sunt. Cf. Ehrhard, *Die altchristliche Litteratur* 1900 p. 104.

3 Pastorem Hermae emendavit, indicem verborum addidit Guil. Hollenberg. Berolini 1868.

4 *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien* XXXVI (1885), 245—249. Harnack, *Geschichte der altchristl. Litteratur* I (1893), 51, de secundo codice Romano hanc versionem continente loquitur, eum autem non accuratius designat.

nullam fere eius notitiam prae se ferret. I. Haussleiter¹ statuens, Mandata et Similitudines ante Visiones composita fuisse, in versione Palatina duos auctores invenire sibi visus est, quorum alter illas partes, brevi postquam graece editae essent, in Africa vertisset, alter, postquam interea Visiones in lucem prodissent et saeculo III ineunte Romae vel in Italia totius libri versio vulgata instituta fuisset, c. ann. 230 versioni Palatinae Visiones adiunxisset vel potius praemisisset. Certe autem erravit, versionem Palatinam duobus auctoribus attribuens, et hanc versionem saltem maxima ex parte priorem esse vulgata vix probavit².

Versionem aethiopicam debemus Antonio d'Abbadie, viro in litteris aethiopicis versatissimo. Qui cum a. 1847 in Aethiopia commorans comperisset, asservari in monasterio, cui nomen est Guindaguinde, librum titulo Hermae, eum accuratissime exscribi curavit. Quanti momenti liber esset, pluribus annis post per Augustum Dillmann cognovit, et suadente et rogante Societate Orientali Germanica a. 1860 versionem interpretatione latina, ut ipse dicit, minus eleganti quam fideli adiecta edidit³. Olim versionem ex prototypo arabico fluxisse iudicaverat⁴. In praefatione autem editioni suae praemissa toto opere accuratius perlecto sententiam retractavit, et Dillmann versionem ex exemplari graeco confectam esse firmissimis argumentis probavit⁵. Versio omnes quidem Pastoris partes complectitur, omissionibus vero haud paucis laborat, praesertim Mand. IV, 1 et Sim. IV—VI, ubi interpres textum nimis iusto

1 De versionibus Pastoris Hermae latinis. Erlangae 1884. Cf. quae contra hunc tractatum exposuit Lipsius in *Theolog. Literaturzeitung* 1885 p. 281—285. De sermone versionis Palatinae Haussleiter disputavit in *Zeitschrift für wissensch. Theologie* XXVI (1883), 345—356.

2 Ph. Thielmann in *Archiv für lat. Lexikographie* II (1885), 176, versionem Palatinam c. a. 300 in Africa confectam esse demonstrare conatus est; argumentum vero, quo nisus est, refutabat Sittl in *Jahresbericht für Altertumswissenschaft* XVII, II (1887), 35.

3 *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes* II (1860) N. 1.

4 *Catalogue raisonné des Manuscrits Éthiopiens appartenant à Antoine d'Abbadie*. Paris. 1859 p. 180.

5 *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft* XV (1861), 111—113.

decurtavit, cum aliae omissiones vel menda negligentiae librarium attribuenda esse videantur.

In appendice versionis, in qua Hermas propheta vocatur idemque declaratur cum Paulo apostolo, praeterea legimus: *Finitae sunt visiones et mandata et similitudines Hermae prophetae, qui est Paulus, anno CXCI misericordiae, mensis nocte XXIII, die XXII*; et quaeritur, quomodo haec intelligenda sint, num verba indicent, quo anno versio confecta, an quo anno codex monasterii Guindaguindensis exaratus sit, et qui sit annus 191 misericordiae. Dillmann verba ad codicis aetatem referri vult et olim iudicavit, annum illum esse annum 1539 p. Chr., nisi forte subscriptio ex codice antiquiore repetita esset¹. Postea in litteris, quas ad Harnack dedit, computavit, annum 191 misericordiae esse annum aut 543 aut 1075 aut 1607 p. Chr., et codicem ad annum 1607 retulit². Rectius autem Gebhardt verba illa ab interprete profecta esse statuit, nisus inprimis in fine appendicis, ubi de *interpretatione huius Hermae* sermo est, id quod potius in translatorem quam in librarium saeculi XVII quadrare videtur. Appendix igitur, cum versio haud dubie antiquissima sit, potius ad annum 543 quam 1607 referenda est. Versionem autem revera illo anno confectam esse vix contenderim, cum notitia, quam de aera misericordiae habemus, nimis parva et incerta sit.

Textus graecus in duobus codicibus exstat. Alter (saec. XIV) olim in monte Atho asservatus est et pars etiam nunc asservatur, alter est Sinaiticus. Tria codicis Athensis folia autem, scilicet 5, 6, 9, ea, quae continent Mand. XII, 4, 7 — Sim. VIII, 4, 3 et Sim. IX, 15, 1 — 30, 2, et apographum partium antecedentium et intermediarum Constantinus Simonides Symensis bibliothecae academicae Lipsiensi vendidit, et textum, quem exhibent, anno 1856 Rudolphus Anger typis expressit³.

1 *Zeitschr. d. D. morgenl. Gesellsch.* XV, 119.

2 Cf. Gebhardt-Harnack, *Hermas Pastor* p. XXVII sqq.

3 *Hermas Pastor graece*. Primum edidit R. Anger. Praefationem et indicem adiecit Guil. Dindorf. Lipsiae. — Editor textum graecum genuinum habuit, et omnes fere assensi sunt. Cf. *Literarisches Centralblatt* 1856 p. 745—748 (Lipsius); *Leipziger Repertorium* 1857 I, 1—8.

Libro vix in publicum emissio editor comperit, apographum, quod Simonides bibliothecae Lipsiensis dederat, non id esse, quod in monte Atho e codice ipso se desumpsisse dixerat, sed aliud, quod Lipsiae adhibitis excerptis scriptorum ecclesiasticorum et versione latina confecerat. Editio princeps itaque inutilis erat. Cum autem brevi post apographum genuinum Simonidi ademptum et bibliothecae Lipsiensi traditum esset, Anger eius lectiones publicavit¹ et consilium novae editionis parandae iniit. Eodem vero tempore negotium Pastoris graece edendi Const. Tischendorf in se suscepit et textum a se recensitum editioni operum patrum apostolicorum inserendum Alberto Dressel tradidit, centum exemplaria ipse vulgavit², a. 1863 lectiones codicis Sinaitici in usum editionis Dresselianae secundae addidit. Res non valde promota est. Codicem quidem Lipsiensem Tischendorf accurate perquisivit, sed codicem tantum, non Pastorem edidit neglectis ceteris fontibus, e quibus textus hauriendus est quique sunt praeter codices graecos versiones latinae, versio aethiopica, scriptorum veterum e Pastore excerpta.

De versionibus et codice Lipsiensi iam disputavi, et de codice Sinaitico supra in Prolegomenis ad Barnabae epistolam (p. XXXI) plura dicta sunt. Hic addendum est, scriptorem Pastoris alium esse ac librarium epistolae Barnabae, eundem autem, ut Tischendorf putat, cum eo, qui prophetas V. T. scripsit. Inter codicis correctiones eae, quas Tischendorf A signavit, ad eandem omnino cum ipso textu aetatem referendae viden-

Aliam sententiam Constantinus Tischendorf pronuntiavit. Invenire enim sibi visus est, textum non tam altero post Christum saeculo quam aetate media ortum neque eum esse, unde vetus interpret latinus hauserit, sed quo quis textum graecum deperditum compensaverit Latina convertens (Pastor Hermae p. VIII. Dressel, Patr. apost. p. XLVII). Sed erravit et codice Sinaitico invento sententiam retractavit (Dressel, Patr. ap. ed. II. Praef. p. IV). Nonnullos tantum locos ex Latinis fluxisse adhuc contendit. Argumenta autem, quae protulit, refutavit Lipsius in *Literar. Centralblatt* 1864 p. 532 sq.

1 *Leipziger Repertorium der deutschen und ausländischen Literatur* 1856 III, 138—147. Ibidem p. 129 sq. nonnulla de detectione fraudis Simonidis leguntur.

2 Hermae Pastor graece etc. Lipsiae 1856.

tur. Corrector alter (seu Novi Testamenti tertius; N. T. corrector secundus Pastorem non attigit), quem insignivit Tischendorf Ca, aliquot saeculis postquam ex auctorum manibus prodiit, ad codicem accessit¹, et textum procul dubio alio exemplari adhibito emendavit, nonnunquam autem etiam male mutavit². Equidem correctores non discernendos esse putavi, sed ambos signavi Sc. Inter scriptores ecclesiasticos, qui ad textum recensendum aliquid conferunt, praesertim Ps.-Athanasius et Antiochus Monachus (cf. supra p. CXXIV) nominandi sunt, qui multos Pastoris (praesertim Mandatorum) locos operibus suis tacite inseruerunt. Notandum vero est, illius Praecepta ad Antiochum in duobus codicibus exstare valde inter se divergentibus. Parisiensem (saec. XIV) primus Bernardus Montfaucon in Athanasii operum editione Parisiensi a. 1698 edidit; Guelferbytanum (saec. X) nuper Dindorf typis expressit idemque Parisiensem accurate collatum denuo publicavit³. Codex Guelferbytanus partem Praeceptorum priorem tantum (c. 1—11) eamque ab epitomatore in formam compendii redactam continet. Epitomator autem exemplari non solum multo antiquiore, sed etiam emendatiore usus est quam librarius codicis Parisiensis, et nonnunquam etiam servavit, quae in hoc codice omissa sunt, e. g. Mand. VII, 4; VIII, 12. Signavi utrumque codicem Ath; ubi alter ab altero discrepat, signavi Guelferbytanum Ath¹, Parisiensem Ath².

Omnes illos fontes primus diligenter Adolphus Hilgenfeld adhibuit⁴. Oscarus de Gebhardt⁵ autem rem denuo tractandam suscepit in eaque hoc modo versatus est. Ubi codex Sinaiticus superest, hunc quasi ducem secutus est, eum non deserens nisi reliquorum testimoniorum consensu vel alia quadam neces-

1 Ita iudicat Tischendorf, Novum Testamentum Sinaiticum 1863. p. XXIII sq.

2 Cf. Gebhardt l. c. p. VI sq.

3 Athanasii Alexandrini Praecepta ad Antiochum. Ad codices duos recensuit Guil. Dindorf. Lipsiae 1857.

4 Hermae Pastor. Graece e codicibus Sinaitico et Lipsiensi scriptorumque ecclesiasticorum excerptis etc. Lipsiae 1866.

5 Hermae Pastor graece etc. Lipsiae 1877 p. XXXVIII sq. Patrum apost. editionis Lipsiensis tertiae fasc. III.

sitate (interna ut ita dicam) adductus. Similiter in reliquis libri partibus codicem Lipsiensem pro fundamento posuit, adhibitis passim versionibus et scriptoribus veteribus, tum in emendandis scripturae vitiis, tum in lacunis explendis. Libri clausulam inde a Sim. IX, 30, 3, ubi textus graecus deficit, latine edidit, sc. versiones latinas duas et versionem aethiopicam. Longe quidem abest, ut credat, se Hermae librum ita edidisse, ut iam nihil faciendum supersit. Sed non frustra laboravit. Plures locos feliciter emendavit, lacunas codicis Lipsiensis bene explevit. Via, quam ingressus est, usque dum novi fontes aperiuntur, omnino approbanda esse videtur, et ego eam persecutus sum. Neque vero ubique plane eundem textum exhibui; circiter viginti locos mutavi atque, ut mihi videor, emendavi vel textum ab aliis emendatum recepi.

Anno 1881 Hilgenfeld editionem alteram emendatam et valde auctam publicavit, a. 1887 tertiam, et hanc inscripsit: Hermae Pastor graece integrum ambitu primum ed. A. H. Brevi ante enim I. Draeseke animadverterat, clausulam libri usque tunc nonnisi versionibus notam a Constantino Simonide in appendice ad librum Ὁρθόδοξων Ἑλλήνων θεολογικαὶ γραφαὶ τεσσαρες a. 1859 Londini graece editam fuisse¹, et Hilgenfeld aequae ac Draeseke editori fidem habens dicenti, particulam ex eodem codice desumptam fuisse, cuius sex paginas vel tria folia Academiae Lipsiensi vendidisset, Pastorem graecum integrum demum recuperatum esse putavit. Revera Simonides particulam ipse versione latina vulgata liberius adhibita graece restituit vel potius finxit².

Anno 1880 Sp. P. Lambros cum catalogum librorum

1 Appendix inscribitur: Ὀλίγα ἐκ πολλῶν περὶ τοῦ ἀποστολικοῦ πατρὸς Ἑρμα συγκριτοῦ τοῦ Λαοδικεῶς καὶ τῶν ὁμωνύμων αὐτοῦ· πρὸς δὲ καὶ περὶ τῶν μετρίως ἡμῶν κατελθόντων ἀπογραφῶν τῶν ποικιλικῶν αὐτοῦ γραφῶν ἐν παροῶν· συντεθέντα τε καὶ ἐκδοθέντα ὑπὸ Κ. Σιμωνίδου διδασκατοῦ τῆς φιλοσοφίας. Προστίθεται δὲ τούτοις καὶ τὰ ἀχρὶς ἡμερᾶς ἀνεκδότα τρία καὶ ἡμίση εἰσαφῆς τοῦ ἐναυτοῦ κεφαλαιῶν τῶν παραβολῶν καὶ τοῦ δεκάτου ὁλοκλήρου. Clausula Pastoris graeca repetita est in *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* 1887 p. 172—184, *Theolog. Quartalschrift* 1888 p. 60—68.

2 Cf. *Theolog. Literaturzeitung* 1887 p. 147—151. *Theolog. Quartalschrift* 1888 p. 51—71. I. A. Robinson, *A Collation of the Athos Codex of the Shepherd of Hermas* 1888 p. 25—29.

manuscriptorum in monasteriis montis Athonis asservatorum conficeret, in monasterio Gregorii sex folia vidit partem Pastoris continentia, et cum paulo post folia describenda curaret, animadvertit, ea codicis Simonidi propositi et fontem apographi Lipsiensis esse. Anno 1887 I. A. Robinson codicis detecti notitiam nactus est, et a. 1888 eius lectiones in libro iam saepius laudato publicavit. Ita codex pretiosus, cui scripturam fere totam graece debemus, postquam diu maioris partis apographum solum habuimus, ipse in lucem prodiit. Folia adhuc in monte Atho asservata sunt 1, 2, 3, 4, 7, 8, folia Lipsiam allata 5, 6, 9¹. Harmer Patres apostolicos a. 1891 edens primus subsidiis, quae Lambros et Robinson nobis paraverant, uti potuit. Eodem denique anno, quo illa editio apparuit, U. Wilcken² folium papyraceum antiquissimum (saec. IV ut videtur) duas particulas Pastoris continens, sc. Sim. II, 7—10; IV, 2—5, publicavit. Folium, Faiumi inventum et a Museo Berolinensi comparatum atque eo inprimis pretiosum, quod versiculum tradit, qui in codice Atheniensi exciderat, in hac editione primum ad textum constituendum adhibetur.

Clausula scripturae vel Sim. IX, 30, 3—X, cum textus a Simonide vulgatus non codice aliquo traditus sit, etiamnunc graece deest. Hilgenfeld in editione Pastoris tertia (p. 126—130) particulam graece restituere conatus est. Pro meo libro sufficere videtur, lacunam versionibus veteribus explere. Versiones etiam ad textum recensendum, praesertim in ea parte, quae graece codice Atheniensi tantum traditur, permultum contribuunt. Saepissime autem textus, quo nituntur, vix definiri potest. Quare earum lectiones non omnes notantur, sed nonnisi eae, quae certae vel maioris momenti sunt. Ubi testibus discedentibus in apparatu critico una vel altera versio desideratur, id inde explicatur, quod eius lectio non liquet. Denique haec monenda sunt.

1 Folia 1^r et 9^r arte photographica reddita exstant in *Byzantinische Zeitschrift* II, 1893.

2 *Tafeln zur älteren griechischen Palaeographie*, Lipsiae et Berolini 1891. Tab. III. Fragmentum repetierunt et illustrarunt Diels et Harnack in *Sitzungsberichte der Berliner Akademie der Wiss.* 1891 p. 427—431; Ehrhard in *Theolog. Quartalschrift* 1892 p. 294—303.

In parte priore seu ea, quae etiam in codice Sinaitico legitur, de litteris et verbis, quae iniuria temporis in codice Atheniensi evanuerunt, ratio non redditur, nisi ad textum intellegendum necessarium est. Versus vel verba, quae non per testes graecos, sed per interpretes veteres solum traduntur, uncinis includuntur.

Versionem germanicam praeter interpretes in Notitia generali laudatos instituerunt Valentinus Kobian¹ etc. I. Chr. Nehringen².

1 *Ein prophetisch gsatzbuch mit 5 gsichten, mit 12 gbotten, und 10 gleichnissen, Des Pastors oder hirten, der da gewest ist, eyn Englischer bot, oder verkünder der buss. Welches ist uberreicht worden dem Hermas, eynem Junger des heyiligen Apostels Pauli. Volateranus schreibt, dass diser Hermas eyn bischoff zu Philippen gewest sei. Hagenoviae 1539.*

2 *Des Heiligen Hermas des Jüngers Pauli und Bischoffs zu Philippopolis Sämmtliche Geistreiche Schrifften zum erstenmahl (?) nebst einem Vorbericht in teutscher Sprache herausgegeben etc. Halae Magdeburg. 1718.*

PATRUM APOSTOLICORUM
OPERA.

ΔΙΔΑΧΗ ΤΩΝ ΔΩΔΕΚΑ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

Διδαχή κυρίου διὰ τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῖς ἔθνεσιν.

I. Ὅδοι δύο εἰσί, μία τῆς ζωῆς καὶ μία τοῦ θανάτου, διαφορὰ δὲ πολλὴ μεταξὺ τῶν δύο ὁδῶν.

5 2. Ἡ μὲν οὖν ὁδὸς τῆς ζωῆς ἐστὶν αὕτη· πρῶτον ἀγαπήσεις τὸν θεὸν τὸν ποιήσαντά σε, δεύτερον τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· πάντα δὲ ὅσα ἐὰν θελήσῃς μὴ γίνεσθαί σοι, καὶ σὺ ἄλλῳ μὴ ποίει.

cod = codex Hierosolymitanus, L = versio latina, Br = Bryennius, Barn = Barnabae epistula, Can = Canones apostolorum ecclesiastici, Const = Constitutiones apostolorum.

1 δώδεκα > L | 3 εἰσί + in saeculo L | *μία* . . *μία* > L | θανάτου + lucis et tenebrarum; in his constituti sunt angeli duo, unus aequitatis, alter iniquitatis L cf. Barn 18 | 6 θεὸν + aeternum L

Tit. Codex duos exhibet titulos, de quibus magna controversia exorta est. Quaeritur, num uterque genuinus sit, et si non, uter auctori sit attribuendus. Plerique, qui unum authenticum putant, secundum praeferunt, cum minus sit verisimile, posteriores breviori titulo longiorem substituuisse, et si recte sentiunt, vox ἔθνη de Christianis e gentilibus intellegenda est, quem sensum in literis christianis veteribus saepius habet, praesertim Gal. 2, 12. 14; Eph. 3, 1. Altera ex parte in inscriptionibus epistulae ad Hebraeos et Evangelii secundum Hebraeos Christiani ex Iudaeis appellantur Hebraei, ita ut titulus Doctrinae alter

titulis illarum scripturarum comparari possit. Cum vero pars scripturae prior seu ea, quae titulum protinus sequitur, de catechumenis instituendis agat, vox ἔθνη potius de gentilibus ad Christianam religionem se convertentibus quam de Christianis e gentilibus intellegenda videtur. Inde autem, quod titulus ad partem scripturae tantum refertur, non est colligendum, scripturam olim ex capitibus I—VI solis constitisse aut titulum longiorem a librario adiectum esse. Cum dimidia fere scripturae pars catechumenis erudiendis inserviret, auctor ipse titulum longiorem priori addere potuit, ut indicaret, quibus pars illa destinata

DOCTRINA DUODECIM APOSTOLORUM.

Doctrina domini per duodecim apostolos gentibus tradita.

I. Duae viae sunt, altera vitae et altera mortis, sed multum interest inter duas vias.

2. Via igitur lucis haec est: *primum diliges deum, qui te creavit, deinde proximum tuum sicut te ipsum; omnia vero, quaecunque non vis tibi fieri, nec tu alteri facias.*

5 Matth. 22, 37—39; Marc. 12, 30—31; Sir. 7, 30; cf. Deut. 6, 5; Lev. 19, 18. — 6 Matth. 7, 12; Luc. 6, 31.

esset. Si res ita se habet, alius sane titulus parte priore finita expectandus esse videtur. Titulus vero ab auctore facile omitti potuit, cum verbis *ταῦτα πάντα προειπόντες* satis clare partem alteram incipere indicaret. — Voces *διδασχῇ τῶν ἀποστόλων* et *διδασχῇ τοῦ κυρίου* etiam in S. Scriptura leguntur, illae Act. 2, 42, hae Act. 13, 12. Tit. 2, 10 *διδασκαλία τοῦ σωτῆρος*, II Ioann. 9 *διδασχῇ τοῦ Χριστοῦ* commemoratur.

I, 1. De viis in S. Scriptura sexcenties sermo est, de via Domini et de via hominum, de via iustorum et de via peccatorum, de via aequitatis et de via iniquitatis etc. Viae vitae et mortis commemorantur Ierem. 21, 8. Cf. Baruch 4, 1; Prov. 12, 28; Matth. 7, 13—14.

2. *πρῶτον ἀγαπήσεις κτλ.*] Vocibus *πρῶτον* et *δεύτερον* et mandata amoris Dei et proximi coniungens auctor prodit se Novum Testamentum re-

spexisse, ubi verba leguntur Matth. 22, 37—39; Marc. 12, 30—31. Vetus Testamentum mandata diversis locis exhibet, alterum Deut. 6, 5, alterum Lev. 19, 18. Primum mandatum valde abbreviatum redditur. Auctor non solum vocem *κύριον* ante *τὸν θεόν*, sed etiam verba *ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου κτλ.* omisit, quibus gradus amoris exprimitur. Altera ex parte addidit *τὸν ποιήσαντά σε* ex Sirach 7, 30, ubi legimus: *ἐν ὅλῃ δυνάμει ἀγάπησον τὸν ποιήσαντά σε.* Cf. Deut. 32, 6. — *πάντα δὲ κτλ.*] Matthaeus 7, 12 mandatum his verbis exhibet: *πάντα οὗν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτως καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς.* Similiter Lucas 6, 31. Tob. 4, 15 legimus: *ἢ μισεῖς, μὴδενὶ ποιήσης.* Auctor libelli nostri aequae ac Tobias vocem *μὴ* exhibet, de cetero autem evangelistas sequitur. Eodem autem modo quo in Doctrina, i. e. negative expressa

3. Τούτων δὲ τῶν λέγων ἡ διδασχὴ ἐστὶν αὕτη· εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμῖν καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν, νηστεύετε δὲ ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς· ποία γὰρ χάρις, ἐὰν ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς; οὐχὶ καὶ τὰ εἰρηνη τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν; ὑμεῖς δὲ ἀγαπᾶτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, καὶ οὐχ ἕξετε ἐχθρόν. 4. ἀπέχου τῶν σαρκικῶν καὶ σωματικῶν ἐπιθυμιῶν. ἐὰν τίς σοι δῶ ῥάπισμα εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέφου αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην, καὶ ἔσῃ τέλειος· ἐὰν ἀγγαρεύσῃ σέ τις μίλιον ἓν, ὑπάγε μετ' αὐτοῦ δύο· ἐὰν ἄρῃ τις τὸ ἱμάτιόν σου, δὲς αὐτῷ καὶ τὸν χιτῶνα· ἐὰν λάβῃ τις ἀπὸ σοῦ τὸ σὸν, μὴ ἀπαίτει· οὐδὲ γὰρ δύνασαι. 5. παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου καὶ

1 εὐλογεῖτε — διδασχῆς p. 6, 9 > L, cf. autem p. 12, 11 | 6 σωματικῶν : κοσμητικῶν Const

sententia vel regula quae vocatur aurea persaepe apud veteres exstat, Iren. Adv. haer. III, 12, 14; Cypr. Ad Quirin. III, 119 (Hartel I, 184); Theoph. Ad Autol. II, 34; Clem. Recogn. VIII, 58; Constit. apost. I, 1; III, 15; Lactant. Institut. VI, 23, 32; Didym. De spiritu sancto c. 39 (PG. 39, 1068); S. Bened. Regula c. 4; Ps.-Aug. De vita christ. c. 10 (PL. 40, 1039); Ps.-Hieron. Ep. 12 (PL. 30, 149). Auctor Operis imperfecti in Matth. 8, 4; 21, 2; 23, 4 regulam duplici forma, positiva ac negativa, exhibet (Chrysost. opp. ed. Bened. Paris. 1836 VI, 837, 896, 929). Plures alios locos collegi in editione Doctrinae 1887 p. 4—5. Cf. Resch, Agrapha 1889 p. 95. 272.

3. τούτων δὲ τ. λ. ἡ διδασχὴ] Indicatur explicatio verborum praecedentium, et quidem omnium, cum auctor unum vel alterum mandatum solum explicare se velle non dicat. Si pars sequens, εὐλογεῖτε — διδασχῆς 2, 1, interpolata esset, verba illa ad 2, 2—7 referenda essent. Cf. de particula 1, 3—2, 1 Prolegomena c. 2.

—εὐλογεῖτε — διωκόντων ὑμᾶς] Verba omnia leguntur Matth. 5, 44. Modo νηστεύετε deest in S. Scriptura; vocem ἐχθρῶν evangelista non post προσεύχεσθε posuit, ubi habet ἐπηρεάζοντων, sed ante εὐλογεῖτε, verba nonnulla praemittens. — ποία — ἀγαπῶντας ὑμᾶς] Haec scribens auctor non solum Matth. 5, 46 respexit, sed hunc locum et Luc. 6, 32 in unum conflavit. Voces γὰρ ἐὰν habet Matthaeus, cum Lucas scribat καὶ εἰ. Verba ποία χάρις exhibet hic, cum Matthaeus dicat: τίνα μισθὸν ἔχετε; Membra sententiae apud utrumque evangelistam invertuntur. — οὐχὶ κατλ.] Matth. 5, 46. 47. Versu 47 haec leguntur: οὐχὶ καὶ οἱ ἐθνικοὶ οὕτως ποιοῦσιν; Verba τὸ αὐτὸ exhibet versus 46, in quo locum gentilium obtinent publicani. Lucas 6, 32. 33 de peccatoribus dicit. — ἀγαπᾶτε τ. μ. ὑμᾶς] Verba leguntur, modo aliter disposita, Matth. 5, 44 et Luc. 6, 27. 28. — καὶ οὐχ κατλ.] Haec verba ita antecedentibus adiunguntur, ut S. Scripturae esse videantur. Didascalia apostolorum, quae praeter Doc-

3. Doctrina autem horum verborum haec est: *Benedicite maledicentibus vobis et orate pro inimicis vestris*, ieiunate *pro persequentibus vos*; quae enim gratia, si diligitis eos, qui vos diligunt? Nonne et gentes idem faciunt? Vos autem diligite eos, qui oderunt vos, neque inimicum habebitis. 4. *Abstine a carnalibus et corporalibus cupiditatibus*. Si quis tibi plagam intulerit *in dexteram maxillam, praebe illi et alteram*, et eris perfectus; si quis *angariaverit te mille passus, vade cum illo duo milia*; si quis sustulerit *pallium tuum*, da ei et *tunicam*; si quis abstulerit a te, *quod tuum est, ne repetas*; 10 neque enim potes. 5. *Omni petenti te tribue neque repetas*;

1 Matth. 5, 44. 46. 47; Luc. 6, 32—33. — 6 I Petr. 2, 11 cf. Tit. 2, 12. — 7 Matth. 5, 39, 48. — 8 Matth. 5, 41. 40. — 10 Luc. 6, 30. — 11 Luc. 6, 30.

trinam sola ea exhibet, ea distincte Evangelio adscribit. Auctor scripturae enim postquam Proverbia 20, 12 (22) protulit, pergit: Nam iterum in Evangelio dicit: Diligite odientes vos et orate pro maledicentibus vos et inimicum nullum habebitis. Cf. Didascaliae apost. fragmenta ed. Hauler 1900 I, 3 sq. Itaque verba fortasse ex Evangelio aliquo deperdito desumpta sunt. Auctor vero Didascaliae cum a Doctrina dependeat et S. Scriptura liberius utatur, testis idoneus non est.

4. ἀπέχου κτλ.] Cf. II Clem. 17, 3. Si contextum respexeris, haec verba vix de cupiditatibus immundis, sed potius de desideriis hominum cupidinem carnis sequentium in universum interpretaberis. Auctor dicere videtur: devitans cupiditates carnales, si quis te percusserit in maxillam dexteram, noli repercutere, sed potius praebe et alteram maxillam. — ἐάν τις κτλ.] Matthaeus 5, 39 exhibet: ὅστις σε ῥαπίσει ἐπὶ τὴν δεξιὰν κτλ. Cf. Luc. 6, 29. — ἔσθ' ὅστις κτλ.] Auctor

haud dubie respexit Matth. 5, 48, ubi evangelista laudatis singulis Domini praeceptis ad perfectionem christianam pertinentibus concludit: ἔσθ' οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὥσπερ ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν. Vox etiam infra 6, 2 legitur; verbum τελειοῦν 10, 5; 16, 2. Cf. Matth. 19, 21; Luc. 6, 40. — ἐὰν ἀγγαρεύσῃ κτλ.] Matth. 5, 41. Lucas hanc particulam non habet. — ἐὰν ἄρῃ κτλ.] Matth. 5, 40, ubi autem voces ἱμάτιον et χιτῶν invertuntur. Lucas 6, 29 has voces eodem quidem ordine posuit, quo Doctrina, sed alias ab huius textu magis discrepat. — ἐὰν λάβῃ κτλ.] Luc. 6, 30. Animadvertite, quod Tatianus in Diatessaron quattuor huius versus sententias in eodem ordine, quo in Doctrina leguntur, exhibet. Itaque conicere licet eum scripturam cognitam habuisse. — οὐδὲ γὰρ δύνασαι] scilicet ἀπαυτεῖν παρ' ἁσεβῶν καὶ ἐξονοσίαν ἐχόντων διαρπάζειν τὰ τῶν Χριστιανῶν, ut interpretatur Bryennius.

5. παντὶ κτλ.] Haec sententia le-

μη ἀπαίτει· πᾶσι γὰρ θέλει δίδοσθαι ὁ πατήρ ἐκ τῶν ἰδίων χαρισμάτων. μακάριος ὁ δίδους κατὰ τὴν ἐντολήν· ἄθῳς γὰρ ἔστιν. οὐαὶ τῷ λαμβάνοντι· εἰ μὲν γὰρ χρεῖαν ἔχων λαμβάνει τις, ἄθῳς ἔσται· ὁ δὲ μὴ χρεῖαν ἔχων δώσει δίκην, ἵνατί ἔλαβε καὶ εἰς τί· ἐν συνοχῇ δὲ γενόμενος ἐξετασθήσεται περὶ ὧν ἔπραξε, καὶ οὐκ ἐξελεύσεται ἐκεῖθεν, μέχρις οὐ ἀποδῶ τὸν ἔσχατον κοδραντήν. 6. ἀλλὰ καὶ περὶ τούτου δὲ εἴρηται· Ἰδρωσάτω ἡ ἐλεημοσύνη σου εἰς τὰς χεῖράς σου, μέχρις ἂν γνῶς, τίνι δῶς.

II. Δευτέρα δὲ ἐντολὴ τῆς διδαχῆς· 2. οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ παιδοφθορήσεις, οὐ πορνεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ

7 δέ: δὴ Br | ἰδρωσάτω em Br: ἰδρωτάτω cod | 10 οὐ κλέψεις > L

gitur Luc. 6, 30, ubi autem pars altera ita amplificata est: καὶ ἀπὸ τοῦ αἰρόντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει. Matthaeus 5, 42 nec secundam partem nec vocem παντὶ habet. Hunc verum et 4, 7 exscripsit Hermas in Mandato II, 4—6. — μακάριος — ἐντολήν] Cf. Matth. 5, 7, ubi misericordes beati praedicantur. Hunc locum auctor fortasse ante oculos habuit. Verisimilius autem est eum mandatum respexisse, quod versu ineunte legitur, sc. παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδον. Sirach 29, 11 scribit: Θὲς τὸν θησαυρόν σου κατ' ἐντολὰς ὑψίστου, καὶ λυσιτελήσει σοι μᾶλλον ἢ τὸ χρυσίον. — οὐαὶ τῷ λαμβάνοντι κτλ.] Didascalia apost. ed. Hauler p. 53, postquam beatum praedicavit eum, qui potest se iuvare, ita ut non tribulet locum orphani, peregrini et viduae, pergit: Vae autem his, qui habent et cum dolo accipiunt aut qui possunt se iuvare et accipiunt; unusquisque vero de accipientibus dabit rationem Domino Deo in die iudicii, quare acceperit. Quae scribens auctor haud dubie iterum Doctrinam ante oculos habuit. — ἐν συνοχῇ] εἰς φυλακὴν

Matth. 5, 25; Luc. 12, 58. — οὐκ ἐξελεύσεται κτλ.] Matth. 5, 26.

6. εἴρηται] sc. in Scriptura. Cf. 16, 7. Quae sit Scriptura, quam auctor respexit, nescimus, cum de verbis Gen. 3, 19 non sit cogitandum. Dictum vero laudant Augustinus in Ps. 102 n. 12; Ps. 146 n. 17 (PL. 37, 1326. 1910), Gregorius M. Regula past. III, 20 (PL. 77, 84), Cassiodorus Expos. in Ps. 40 (PL. 70, 295), Bernardus Claravallensis Ep. 95 (PL. 182, 228), Petrus Comestor Hist. Deuteronomii c. 5 (PL. 198, 1251). — μέχρις ἂν γνῶς τ. δ.] His verbis auctor mandatum diminuit, quod supra verbis παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδον κτλ. proposuerat. Attamen non plane sibi repugnat. Non distincte saltem dicit nonnullis forte eleemosynam non esse dandam. Praeterea verba cum alterius sint, non auctoris, non nimis urgenda sunt.

II, 1. Plurimi δευτέραν ἐντολήν τῆς διδαχῆς de mandato secundo vel de mandato amoris proximi intellexerunt. Cum autem in parte praecedente non de mandato primo vel de mandato amoris Dei agatur, verba aliter explananda sunt. Auctor in

omnibus enim pater vult tribui ex suis donis. Beatus, qui dat secundum mandatum; innocens enim est. Vae ei, qui accipit; etenim si quis indigens quidem accipit, innocens erit; qui autem non indigens accipit, rationem reddet, quare acceperit et ad quid; in vinculis constitutus inquireretur de eis, quae fecit, neque *exibit inde, donec reddiderit novissimum quadrantem*. 6. Sed de hac re quoque dictum est: *Sudato eleemosyna tua in manibus tuis, donec cognoveris, cui des*.

II. Secundum autem mandatum doctrinae: 2. *Non occides, non adulterium facies*, pueros non corrumpes, non fornicaberis, ¹⁰

5 Matth. 5, 26. — 7 ? — 9 Matth. 19, 18.

hac parte non mandatum secundum explicare, sed potius aliud mandatum vel alia mandata ad sententias supra propositas explicandas exhibere vult; prosequitur, ut aliis verbis dicam, explicationem trium sententiarum, quam supra incepit, explicationi priori alteram adiciens. Explicationem autem illam non simpliciter continuat, sed aliam exhibet, respiciens Matth. 19, 16—19, ubi Dominus descriptionem viae vitae iisdem verbis incipit, adulescenti interroganti, quid boni faciat, ut habeat vitam aeternam vel ad vitam ingrediatur, respondens: Non homicidium facies, non adulterabis etc.

2. Mandata *οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις* et (v. 3) *οὐ ψευδομαρτυρήσεις*, Exod. 20, 13—16 aliter disposita, Deut. 5, 17—20 quidem eundem ordinem obtinent. Ex ratione autem in nota praecedente proposita et cum mandato *οὐ ψευδομαρτυρήσεις* non sint adiecta verba *κατὰ τοῦ πλησίου σου μαρτυρίαν ψευδῆ*, quae Deut. 5, 20 leguntur, auctor non Vetus Testamentum, sed

Matth. 19, 18 respexisse putandus est. Animadvertendum est, quod etiam infra c. 3 et 5 catalogi peccatorum exhibentur et ubique homicidio primus, adulterio vel fornicationi secundus locus attribuitur. Similiter hic et c. 5 furtum et magia vel idololatria sibi succedunt, cum 3, 4 idololatria furto 3, 5 anteposita sit. — *οὐ μοιχεύσεις κτλ.*] Clemens Alex. hunc locum respexit Paedag. II, 10, 89 p. 223; III, 12, 89 p. 305; Protrept. 10, 108 p. 85; Strom. III, 4, 36 p. 527. — *οὐ παιδοφθορήσεις*] Mandatum in Decalogo non legitur, exstat autem aliis verbis expressum Lev. 18, 22; 20, 13. Cf. Rom. 1, 27; I Cor. 6, 9. Auctor hoc mandatum et sequens praecedenti addidit, ut praeter adulterium etiam alia peccata castitati adversantia interdiceret. — *οὐ πορνεύσεις*] Haec verba nec in Decalogo nec Matth. 19, 18 leguntur. Cum autem fornicatio gentilibus plurimis non illicitum esse videretur, mandatum iure ab auctore appositum est. Cf. Tob. 4, 12; I Cor. 6, 10; II Cor. 12, 21; Gal. 5, 19; Eph. 5, 3; Col. 3, 5; I Thess. 4, 3. —

μαγεύσεις, οὐ φαρμακεύσεις, οὐ φονεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ οὐδὲ γεννηθὲν ἀποκτενεῖς, οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον. 3. οὐκ ἐπιπορεύσεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐ κακολογήσεις, οὐ μνησικακήσεις. 4. οὐκ ἔσῃ διγνώμων οὐδὲ δίγλωσσος· παγίς γὰρ θα-
 5 νάτου ἢ διγλωσσία. 5. οὐκ ἔσται ὁ λόγος σου ψευδής, οὐ κενός, ἀλλὰ μεμεστωμένος πράξει. 6. οὐκ ἔσῃ πλεονέκτης οὐδὲ ἄρπαξ οὐδὲ ὑποκριτὴς οὐδὲ κακοήθης οὐδὲ ὑπερήφανος. οὐ λήψῃ βου-
 λὴν πονηρὰν κατὰ τοῦ πλησίον σου. 7. οὐ μισήσεις πάντα ἄν-
 θρωπον, ἀλλὰ οὓς μὲν ἐλέγξεις, [οὓς δὲ ἐλεήσεις], περὶ δὲ ὧν
 10 προσεύξῃ, οὓς δὲ ἀγαπήσεις ὑπὲρ τὴν ψυχὴν σου.

III. Τέκνον μου, φεύγε ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ ἀπὸ παντὸς ὁμοίου αὐτοῦ. 2. μὴ γίνου ὀργίλος, ὁδηγεῖ γὰρ ἡ ὀργὴ πρὸς τὸν φόνον, μηδὲ ζηλωτὴς μηδὲ ἐριστικὸς μηδὲ θυμικός· ἐκ γὰρ τού-
 15 των ἀπάντων φόνοι γεννῶνται. 3. τέκνον μου, μὴ γίνου ἐπιθυμητής,
 ὁδηγεῖ γὰρ ἡ ἐπιθυμία πρὸς τὴν πορνείαν, μηδὲ αἰσχρολόγος μηδὲ ὑψηλόφθαλμος· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων μοιχεύει γεννῶνται.

2 γεννηθὲν Barn Const: γεννηθέντα cod | 6 ἀλλὰ μεμ. πράξει> L | 7 οὐδὲ ὑπερήφανος> L | 9 ἀλλὰ — προσεύξῃ> L | οὓς δὲ ἐλεήσεις Can :> cod | 11 τ. μου : fili L | 12 ὀργίλος cod | 14 τέκνον — ἐπασιδὸς μηδὲ 10. 2> L

μαγεύσεις] Cf. Act. 8, 9, 11; 13, 6, 8. — φαρμακεύσεις] Cf. Exod. 22, 18; Sap. 12, 4; Gal. 5, 20; Apoc. 9, 21; 18, 23; 21, 8; 22, 15. Vox cum veneficium tum incantationem seu artes magicas significat. Magia et praestigiae in V. T. praeter locum laudatum condemnantur Levit. 19, 26; 20, 6; Deut. 18, 11, 12. — οὐ φον. τέκνον κτλ.] Etiam hoc crimen apud gentiles usitatissimum erat vixque eis illicitum esse videbatur. — γεννηθὲν ἀποκτ.] Cf. Sap. 12, 5. — οὐκ ἐπιθυμήσεις τ. τ. πλ.] Hoc mandatum Matth. 19, 18 non legitur; ab auctore ex Exod. 20, 17 vel Deut. 5, 21 adiectum est et verba S. Scripturae abbreviata sunt.

3. οὐκ ἐπιπορεύσεις] Verba exstant Matth. 5, 33; sententia Exod. 20, 7; Levit. 19, 12; Deut. 5, 11. Periurio

3, 7 blasphemia respondere videtur. — κακολογήσεις] Cf. Prov. 20, 20; Matth. 5, 22.

4. δίγλωσσος] Cf. Prov. 11, 13; Sirach 5, 9, 14; 6, 1; 28, 13. Vox διγνώμων in S. Scriptura non exstat. — παγίς . . θανάτου] Habes haec verba Prov. 14, 27; 21, 6.

5. μεμεστωμένος πράξει] Christianus non solum dicere, sed etiam facere debet. Cf. Matth. 23, 3; Iac. 1, 22; I Ioann. 3, 18; I Clem. 38, 2; Ign. Eph. 15, 1, 2.

6. πλεονέκτης . . ἄρπαξ] Utraque vox simul legitur I Cor. 5, 10, 11 et 6, 11. I Clem. 35, 5 πλεονεξία, κακοήθεια, ὑπερηφανία una nominantur.

7. ἐλέγξεις] Cf. 4, 3; 15, 3. — οὓς δὲ ἐλεήσεις] Cf. Iud. 23: καὶ οὓς μὲν ἐλεεῖτε. — οὓς δὲ ἀγ. ὑπὲρ τ. ψυχὴν

non furaberis, non incantabis, venenum non miscebis, non interficies foetum in abortione neque interimes infantem natum, *non concupisces quae sunt proximi tui*. 3. *Non periurabis*, *non falsum testimonium dabis*, non maledices, iniuriae acceptae non recordaberis. 4. Non eris duplicis sententiae nec bilinguis; 5 laqueus enim mortis lingua duplex. 5. Non erit sermo tuus mendax neque inanis, sed repletus opere. 6. Non eris avarus neque rapax neque hypocrita neque malignus neque superbus; non capies malum consilium adversus proximum tuum. 7. Non oderis quemquam, sed alios argues, [aliorum misereberis], pro aliis 10 orabis, alios amabis plus quam animam tuam.

III. Fili mi, fuge omne malum et quodcunque ei simile est. 2. Ne fias iracundus, ducit enim ira ad caedem, neque vehemens neque litigiosus neque violentus; ex his omnibus enim caedes nascuntur. 3. Fili mi, ne fias concupiscens, ducit enim 15 concupiscentia ad fornicationem, neque verbis turpibus utaris neque oculum extollas; ex his omnibus enim adulteria nascun-

2 Exod. 20, 17. — 2 Matth. 5, 33; 19, 18.

σου] Auctor igitur non vult, ut Christianus omnes homines plus diligat quam animam suam, sed partem tantum, scilicet fratres pios ac probos. Supra 1, 2, ubi de amore proximi in universum locutus est, verbis S. Scripturae usus est. Barnabas phrasin ἀγαπᾶν ὑπὲρ τὴν ψυχὴν ter adhibuit, sc. 1, 4; 4, 6 et etiam 19, 5, ubi mandatum amoris proximi definivit. Locum illum Doctrinae respexit Sabinus in Gestis apud Zenophilum ed. Ziwsa (S. Optati libri VII 1893, append. I) p. 192, 4—7 Forti scribens, Silvanum eum coluisse secundum Dei voluntatem, qui dixit: *quosdam diligo super animam meam*.

III. Primus capituli versus mandatum generale continet. In versibus quinque sequentibus ita de peccatis gravioribus agitur, ut peccata indicentur, ex quibus ea proficiscun-

tur. Hi versus omnes in duas partes dividuntur, et pars prior semper verbis ὁδηγεῖ γὰρ vel ἐπειδὴ ὁδηγεῖ κτλ., pars posterior, in qua peccatis capitalibus bina vel terna peccata praemittuntur, verbis ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων κτλ. concluditur. Peccata graviora mandatis principalibus 2, 2—3 respondent. Barnabas totam partem vel versus 1—6 omisit.

1. φεῦγε κτλ.] Sententiam eademque fere verba, ut vidit Taylor, *The Teaching* p. 24, etiam Talmud (Babyl. Chullin 44 b) exhibet. — ἀπὸ π. ὁμοίον] Cf. I Thess. 5, 22.

2. μὴ γ. ὀργίλος] Cf. Prov. 22, 24, 25; 29, 22; Matth. 5, 22; Tit. 1, 7.

3. μὴ γ. ἐπιθυμητὴς κτλ.] Matth. 5, 28 Dominus dicit, omnem, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatum esse eam in corde suo.

4. τέκνον μου, μὴ γίνου οἰωνοσκόπος, ἐπειδὴ ὁδηγεῖ εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν, μηδὲ ἐπασιδὸς μηδὲ μαθηματικὸς μηδὲ περικαθαίρων, μηδὲ θέλε αὐτὰ βλέπειν μηδὲ ἀκούειν· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων εἰδωλολατρία γεννᾶται. 5. τέκνον μου, μὴ γίνου ψεύστης, ἐπειδὴ ὁδηγεῖ τὸ ψεῦσμα εἰς τὴν κλοπὴν, μηδὲ φιλάργυρος μηδὲ κενόδοξος· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων κλοπαὶ γεννῶνται. 6. τέκνον μου, μὴ γίνου γόγγυσος, ἐπειδὴ ὁδηγεῖ εἰς τὴν βλασφημίαν, μηδὲ αὐθάδης μηδὲ πονηρόφρων· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων βλασφημίαι γεννῶνται. 7. ἴσθι δὲ πραῦς, ἐπεὶ οἱ πραεῖς κληρονομήσουσι τὴν γῆν. 8. γίνου μακροθύμος καὶ ἐλεήμων καὶ ἄκακος καὶ ἡσύχιος καὶ ἀγαθὸς καὶ τρέμων τοὺς λόγους διὰ παντός, οὕς ἤκουσας. 9. οὐχ ὑψώσεις σεαυτὸν οὐδὲ δώσεις τῇ ψυχῇ σου θράσος. σὺ κολληθήσεται ἡ ψυχὴ σου μετὰ ὑψηλῶν, ἀλλὰ μετὰ δικαίων καὶ ταπεινῶν ἀναστραφήσῃ. 10. τὰ συμβαίνοντά σοι ἐνεργήματα ὡς ἀγαθὰ προσδέξῃ, εἰδὼς, ὅτι ἄτερ θεοῦ οὐδὲν γίνεται.

IV. Τέκνον μου, τοῦ λαλοῦντός σοι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ μνησθήσῃ νυκτὸς καὶ ἡμέρας, τιμήσεις δὲ αὐτὸν ὡς κύριον· ὅθεν γὰρ ἡ κυριότης λαλεῖται, ἐκεῖ κύριός ἐστιν. 2. ἐκζητήσεις δὲ

2 περικαθαίρων + quae res ducit ad vanam superstitionem L ex l. 1 sq. | 3 μηδὲ ἀκούειν L Can: > cod | 3 sq. ἐκ γὰρ — γεγνᾶται > L | 4 τέκνον μου > L, item 6 et 16 | 9 τὴν γῆν: sanctam terram L | 10 ἐλεήμων — ἀγαθός: tui negotii bonus L | 12 σεαυτὸν + nec honorabis te apud homines L cf. Barn. 19, 3 | 16 θεοῦ: domini dei L

4. οἰωνοσκόπος . . ἐπασιδός] Cf. Lev. 19, 26. 31; Deut. 18, 10. 11. In Testam. patriarch. IV, 59 Iudas dicit: ἡ φιλαργυρία πρὸς εἰδωλα ὁδηγεῖ.

5. Priorem huius versus partem laudat Clemens Al. Strom. I, 20, 100 p. 377 tanquam locum Scripturae. Scribit enim: Οὗτος (sc. qui ea, quae sunt barbarorum, sumpsit et tanquam sua praedicavit) κλέπτῃς ὑπὸ τῆς γραφῆς εἴρεται· φησὶ γοῦν· νῦν μὴ γίνου ψεύστης, ὁδηγεῖ γὰρ τὸ ψεῦσμα πρὸς τὴν κλοπὴν.

6. γόγγυσος] Cf. Prov. 16, 28; Iud. 16; Philipp. 2, 14; I Petr. 4, 9; I Cor. 10, 10. — αὐθάδης] Cf. Tit. I, 7; II Petr. 2, 10.

7—10. Hic auctor ad formam priorem reddit. Particulam autem arce cum praecedente connexam esse vox δὲ indicat. Versibus quattuor Christianus maxime ut virtutem temperantiae exerceat admonetur. Mandata officia Christiani erga se ipsum continere dici possunt.

7. πραῦς] Cf. Col. 3, 12; Eph. 4, 32; I Thess. 5, 14. 15. Vox vocibus γόγγυσος et αὐθάδης v. 6 opposita est. — οἱ πραεῖς κτλ.] Verba in Testamento utroque leguntur. Contextus autem satis clare iudicat, quam scripturam auctor respexerit. Verba Ἰσοθε πραῦς verbis Domini μακάριοι οἱ πραεῖς Matth. 5, 5 respon-

tur. 4. Fili mi, ne fias auspex, quoniam id ducit ad idololatriciam, neque incantator neque mathematicus neque magus, neque ea velis videre neque audire; ex his enim omnibus idololatria nascitur. 5. Fili mi, ne fias mendax, quia mendacium ducit ad furtum, neque argenti neque inanis gloriae cupidus; ex his enim omnibus furta nascuntur. 6. Fili mi, ne fias morosus, quoniam id ducit ad blasphemiam, neque insolens neque improbus; ex his enim omnibus blasphemiae nascuntur. 7. Sis vero mansuetus, quoniam *mansueti hereditabunt terram*. 8. Fias longanimis et misericors et sincerus et quietus et bonus et con-¹⁰ tremiscens semper ad verba, quae audivisti. 9. Non exaltabis te ipsum neque animae tuae dabis insolentiam. Non adhaerebit anima tua superbis, sed iustis et humilibus uteris. 10. Quae tibi eveniunt, ea tanquam bona accipies, conscius, sine deo nihil fieri.

IV. Fili mi, qui loquitur tibi verbum dei, eius recordaberis¹⁵ nocte ac die, timebis eum sicut dominum; unde enim dominium dicitur, ibi dominus est. 2. Requires cotidie vultus sanctorum,

9 Matth. 5, 5; Ps. 36, 11.

dent eaque secundum hanc Doctrinae partem modo exhortatorio reddunt.

8. μακροθύμος καὶ ἐλεήμων] Cf. Ps. 102, 8. — ἡσύχιος] I Thess. 4, 11 Paulus lectores adhortatur φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν. — τρέμων τ. λ.] Cf. Ies. 66, 2.

9. οὐχ ὑψώσεις σ.] Prov. 19, 18: εἰς ὕβριν μὴ ἐπαίρου τῇ ψυχῇ σου. Sirach 6, 2: μὴ ἐπάγῃς σεαυτὸν ἐν βουλῇ ψυχῆς σου. Matth. 23, 11. 13. — οὐ . . μετὰ ὑψηλῶν, ἀλλὰ μ. ταπεινῶν] Cf. Rom. 12, 16.

10. τὰ σ. σ. ἐν. ὡς ἀγαθὰ προσδέξῃ] Cf. Sirach 2, 4: πᾶν δ' ἐὰν ἐπαχθῇ σοι δέξαι. Rom. 6, 28. — ἐνεργήματα] i. e. operationes Dei vel mala, quibus homines afficiuntur, ut emendentur. — ἔτερο θεοῦ οὐδὲν γ.] Cf. Matth. 10, 29. 30. Hunc locum respexisse videtur Origenes De princ. III,

2, 7; fortasse etiam Dorotheus Doctr. XIII, 1; Ep. III. Cf. Prolegomena.

IV, 1—4. Officia Christiani in ecclesiam et fratres exponuntur.

1. λαλοῦντος] sc. prophetae vel apostoli vel doctoris vel episcopi et diaconorum, ut ex sequentibus (11, 2. 4; 15, 2) apparet. Hebr. 12, 25 et 13, 7 similia legimus, scilicet βλέπετε, μὴ παραιτήσησθε τὸν λαλοῦντα, et μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. — ὡς κύριον] Cf. 4, 11; 11, 2; Matth. 10, 40; Gal. 4, 14. — κυριότης] i. e. potestas Domini seu Dei. Eodem sensu vox adhibetur II Petr. 2, 10 et Iud. 8. Cf. Herm. Sim. V, 6, 1. Eph. 1, 21 et Col. 1, 16 vox gradum angelorum denotat. Constitutiones apost. VII, 9 locum circumscribunt verbis: ὅπου γὰρ ἡ περιθεοῦ διδασκαλία, ἐκεῖ ὁ θεὸς πάρεστιν.

καθ' ἡμέραν τὰ πρόσωπα τῶν ἀγίων, ἵνα ἐπαναπαῖς τοῖς λόγοις αὐτῶν. 3. οὐ ποιήσεις σχίσμα, εἰρηνεύσεις δὲ μαχομένους· κρινεῖς δικαίως, οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐλέγχει ἐπὶ παραπτώμασιν. 4. οὐ διψυχῇσεις, πότερον ἔσται ἢ οὐ.

5. Μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν. 6. ἐὰν ἔχῃς διὰ τῶν χειρῶν σου, δώσεις λύτρωσιν ἁμαρτιῶν σου. 7. οὐ διαστάσεις δοῦναι οὐδὲ διδοῦς γογγύσεις· γνώσῃ γάρ, τίς ἐστὶν ὁ τοῦ μισθοῦ καλὸς ἀνταποδότης. 8. οὐκ ἀποστραφήσῃ τὸν ἐνδεόμενον, συγκοινωνήσεις δὲ πάντα τῷ
10 ἀδελφῷ σου καὶ οὐκ ἐρεῖς ἴδια εἶναι· εἰ γὰρ ἐν τῷ ἀθανάτῳ κοινωνοὶ ἔστε, πόσω μᾶλλον ἐν τοῖς θνητοῖς;

9. Οὐκ ἄρεις τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου ἢ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς σου, ἀλλὰ ἀπὸ νεότητος διδάξεις τὸν φόβον τοῦ θεοῦ.

10. οὐκ ἐπιτάξεις δοῦλῳ σου ἢ παιδίσκῃ, τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν θεὸν
15 ἐλπίζουσιν, ἐν πικρίᾳ σου, μήποτε οὐ μὴ φοβηθῇσονται τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις θεόν· οὐ γὰρ ἔρχεται κατὰ πρόσωπον καλέσαι, ἀλλ' ἐφ' οὗς τὸ πνεῦμα ἡτοίμασεν. 11. ὑμεῖς δὲ οἱ δοῦλοι ὑποταγῇ-

1 καθ' ἡμέραν > L | 2 ποιήσεις L Barn Can Const: ποθήσεις cod | σχίσμα cod Barn Optatus: σχίσματα L (dissensiones) Can Const | 3 δικαίως + sciens quod tu iudicaberis L | 6 δώσεις > L et οὐ διαστάσεις δοῦναι v. 7 cum versu 6 coniungit | 8 ὁ em: ἡ cod | 11 ἐν τοῖς θνητοῖς: hinc initiantes esse debemus? Omnibus enim dominus dare vult de donis suis L cf. 1, 5 | 12 ἀπὸ — θυγατρὸς σου: a filiis L | 17 πνεῦμα + humilem L supra lineam sec man

2. ἀγίων] i. e. fratrum christianorum, ut saepe in S. Scriptura.

3. οὐ ποιήσεις σχίσμα] Optatus De schism. Donatistarum I, 21 (ed. Ziwsa p. 23, 11—14) scribit: Denique inter cetera praecepta etiam haec tria iussio divina prohibuit: *non occides, non ibis post deos alienos*, et in capitibus mandatorum: *non facies scisma*. Cf. I Cor. 1, 10; 11, 18. — *εἰρηνεύσεις*] Cf. Marc. 9, 50; Rom. 12, 18; II Cor. 13, 11, ubi autem verbum sensu intransitivo adhibetur. — οὐ λ. πρόσωπον κτλ.] Cf. Deut. 1, 17; Prov. 24, 23.

4. οὐ διψυχῇσεις κτλ.] Verba ob-

scura sunt. De qua re non est dubitandum? Canones eccl. c. 13 et Constitutiones apost. VII, 11 addunt ἐν προσευχῇ σου, ita ut verba de exaudiendis precibus intellegenda sint. Similia scribit Hermas Mand. IX, 1—8; Ps.-Ignatius Her. 7, 1. Cf. Sirach I, 28; Iac. 1, 8; 4, 8; I Ioann. 5, 14, 15.

5—8. Officia Christiani erga pauperes.

5. Fere idem legitur Sirach 4, 31: μὴ ἔστω ἡ χεὶρ σου ἐκτεταμένη εἰς τὸ λαβεῖν καὶ ἐν τῷ ἀποδιδόναι συνεσταλμένη. Cf. Act. 20, 35; I Clem. 2, 1.

ut requiescas in verbis eorum. 3. Non facies dissidium, sed pacabis pugnantes; *iudicabis iuste*, non accipies personam in arguendis cuiuspiam lapsibus. 4. Non ambiges, utrum futurum sit necne.

5. Noli porrigere manus tuas ad accipiendum, ad dandum ⁵ vero contrahere. 6. Si quid habes per manus tuas, dabis pretium ad redimenda peccata tua. 7. Non dubitabis dare neque murmurabis, cum das; cognosces autem, quis sit bonus mercedis retributor. 8. Non repudiabis indigentem, communicabis autem in omnibus cum fratre tuo nec quidquam dices proprium; nam ¹⁰ si in immortalibus consortes estis, quanto magis in mortalibus?

9. Non auferes manum tuam a filio tuo vel a filia tua, sed a pueritia docebis eos timorem dei. 10. Non imperabis in amaritudine tua servo tuo vel ancillae, qui in eundem deum sperant, ne forte non timeant deum, qui super utrumque est; ¹⁵ non enim venit secundum personam vocare, sed ad eos, quos spiritus praeparavit. 11. Vos autem servi subicimini dominis

2 Deut. 1, 16; Prov. 31, 9 cf. Joann. 7, 24.

6. διὰ χειρῶν σου] Bryennius haec verba cum sequentibus coniungit. — λύτρωσιν] Vox hic eodem sensu adhibita est quo λύτρον. Auctor Constitutionum apost. VII, 12 scribit: δός, ἵνα ἐργάσῃ εἰς λύτρωσιν. Cf. Barn. 19, 10.

7. οὐ διστάσεις κτλ.] Prov. 3, 28: μὴ εἴπῃς, ἐπανελεύθων ἐπάνηκε, αὐριον δώσω, δυνατοῦ σου ὄντος εὖ ποιεῖν. Cf. II Cor. 9, 7; I Petr. 4, 9; Herm. Sim. IX, 24, 2; Test. patriarch. VI, 7. Macarius Magn. Apocrit. III, 43 ed. Blondel p. 149, 10: ἐπιτάττοι χορηγεῖν τῷ μὴ ἔχοντι τὸν ἔχοντα ἀνενδοιάστως. — ὁ. τ. μ. κ. ἀνταποδότης] Cf. II Clem. 11, 6.

8. οὐκ ἂ. τ. ἐνδεόμενον] Sirach 4, 5: ἀπὸ δεομένου μὴ ἀποστρέψῃς ὀφθαλμόν. Prov. 3, 27: μὴ ἀπόσχῃ εὖ ποιεῖν ἐνδεῇ. — συγκοινωνήσεις . . ἰδία]

Cf. Act. 2, 44; 4, 32. — ἀθανάτω . . θνητοῖς] Cf. Rom. 15, 27. Barnabas 19, 8 pro illis vocibus posuit ἀφθάτω . . φθαρτοῖς.

9—11. Officia patris familias et servorum.

9. Cf. Ps. 33, 12; Eph. 6, 4. Polyc. 4, 2: τὰ τέκνα παιδεύειν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ.

10. τοῖς ἐπὶ τ. αὐτὸν Θεὸν ἔλπ.] Eadem sententia exstat Eph. 6, 9, ubi Paulus lectores inprimis admonet, dominorum et servorum unum Deum et personarum acceptionem apud eum non esse. — ἐν πυκρίᾳ σου] Cf. Sir. 4, 6; 7, 11. — τὸ πνεῦμα] i. e. spiritus sanctus, cuius etiam 7, 1, 3 mentio fit. — ἡτοίμασεν] Cf. Rom. 8, 29, 30.

11. Cf. Eph. 6, 5—8; Col. 3, 22; Tit. 2, 9; I Petr. 2, 18.

σεσθε τοῖς κυρίοις ὑμῶν ὡς τύπῳ θεοῦ ἐν αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ.

12. Μισήσεις πᾶσαν ὑπόκρισιν καὶ πᾶν ὃ μὴ ἀρεστὸν τῷ κυρίῳ. 13. οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃς ἐντολὰς κυρίου, φυλάξεις δὲ ἃ παρέλαβες, μήτε προστιθεῖς μήτε ἀφαιρῶν. 14. ἐν ἐκκλησίᾳ ἐξομολογήσῃ τὰ παραπτώματά σου, καὶ οὐ προσελεύσῃ ἐπὶ προσευχὴν σου ἐν συνειδήσει πονηρᾷ. αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς.

V. Ἡ δὲ τοῦ θανάτου ὁδὸς ἐστὶν αὕτη· πρῶτον πάντων πονηρὰ ἐστὶ καὶ κατάρως μεστή· φόνοι, μοιχεῖαι, ἐπιθυμίαι, πορνείαι, κλοπαί, εἰδωλολατρίαι, μαγεῖαι, φαρμακίαι, ἀρπαγαί, ψευδομαρτυρίαι, ὑποκρίσεις, διπλοκαρδία, δόλος, ὑπερηφανία, κακία, αὐθάδεια, πλεονεξία, αἰσχρολογία, ζήλοτυπία, θρασύτης, ὕψος, ἀλαζονεία, ἀφοβία· 2. διώκται ἀγαθῶν, μισοῦντες ἀλήθειαν, ἀγαπῶντες ψεῦδος, οὐ γινώσκοντες μισθὸν δικαιοσύνης, οὐ κολλῶμενοι ἀγαθῷ οὐδὲ κρίσει δικαίᾳ, ἀγρυπνοῦντες οὐκ εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' εἰς τὸ πονηρόν· ὧν μακρὰνπραυτης καὶ ὑπομονή, μάταια ἀγαπῶντες, διώκοντες ἀνταπόδομα, οὐκ ἐλεοῦντες πτωχόν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ

1 ὑμῶν L : ἡμῶν cod | 2 πᾶν > L | 2 sq. κυρίῳ + non facies L cf. Const | 3 οὐ μὴ — κυρίου > L | δέ : ergo fili L | 4 προστιθεῖς + illis contraria L | 4 sq. ἐν ἐκκλ. ἐξ. τὰ π. σου καὶ > L | 6 σου > L | 7 αὕτη : illi contraria L | 8/11 φόνοι — ἀλαζονεία = XXI vitia, L habet totidem ac fere eadem, nisi quod nonnulla transposuit, διπλοκαρδία δόλος non expressit | 12 ἀφοβία Const Barn (hic + θεοῦ) : non timentes (supra lineam praemi deum sec man) L, > cod | 15 ὑπομονή : superbia proxima L | μάταια ἀγ. > L

12—14. Mandata generalia ad viam vitae spectantia.

12. μισήσεις π. ὑπ.] Cf. Ps. 118, 128: πᾶσαν ὁδὸν ἔδικον ἐμίσησα. — μὴ ἀρεστὸν τῷ κυρίῳ] Formula in S. Scriptura semper positive expressa esse videtur. Deut. 6, 18 legimus: ποιήσεις τὸ ἀρεστὸν καὶ τὸ καλὸν ἔναντι κυρίου τοῦ θεοῦ σου. Similia verba exstant Deut. 12, 25. 28; 13, 18.

13. οὐ μὴ ἐγκ. ἐντολὰς κυρίου] Etiam hoc mandatum in S. Scriptura fere semper positive expressum est verbis: φυλάξετε τὰ προσταγμάτά μου (Lev. 18, 30) vel τὰς ἐντολὰς μου (Lev. 21, 31) vel φυλάσσεσθε τὰς ἐν-

τολὰς κυρίου (Deut. 4, 2. 40; 8, 6; 10, 13 etc). Auctor igitur tria mandata, quae in S. Scriptura modo positivo pronuntiata sunt (cf. 1, 2; 4, 12), in formam negativam redegit. De tertio mandato cf. autem Prov. 4, 2. 5. — ἐντολὰς κ. φυλάξεις κτλ.] Deut. 4, 2: οὐ προσθήσετε πρὸς τὸ ῥῆμα, ὃ ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν, καὶ οὐκ ἀφελείτε ἀπ' αὐτοῦ· φυλάσσεσθε τὰς ἐντολὰς κυρίου. Deut. 12, 32: φυλάξῃ ποιεῖν· οὐ προσθήσεις ἐπ' αὐτό, οὐδὲ ἀφελείς ἀπ' αὐτοῦ. Cf. Prov. 30, 6; Eccles. 3, 14; Apoc. 22, 18. 19; Eus. H. E. V, 16.

14. ἐν ἐκκλησίᾳ] Cf. infra 14, 1.

vestris tanquam imagini dei in verecundia et timore.

12. Oderis omnem hypocrisin et quodcunque displicet domino. 13. Ne derelinquas *mandata domini*, *custodies* vero, quae accepisti, *neque addens neque demens*. 14. In ecclesia confiteberis peccata tua, neque accedes ad orationem tuam in conscientia mala. Haec est via vitae.

V. Mortis vero via haec est: primum omnium mala est ac maledictionis plena: *caedes*, *adulteria*, concupiscentiae, *fornicationes*, *furta*, idololatriae, magiae, veneficia, rapinae, *falsa testimonia*, simulationes, cor duplex, *dolus*, *superbia*, *malitia*,¹⁰ arrogantia, *avaritia*, turpiloquium, invidia, insolentia, fastus, *ostentatio*, timoris vacuitas; 2. bonorum persecutores, osores veritatis. amatores mendacii, non cognoscentes mercedem iustitiae, non *adhaerentes bono* neque iudicio iusto, vigilantes non ad bonum, sed ad malum, a quibus longe abest mansuetudo¹⁵ et patientia, qui *diligunt inania*, *sectantur remunerationem*, non misereantur inopis, non laborant de afflicto, non cognos-

3 Deut. 4, 2; 12, 32. — 8 Matth. 15, 19. — 10 Rom. 1, 29—30. — 13 Rom. 12, 9. — 15 Ps. 4, 3. — 15 Ies. 1, 23.

Confessio peccatorum, quam auctor postulat, est igitur publica. Barnabas 19, 12 verba illa non habet. — *ἐξομολογήσῃ κτλ.*] Cf. Iac. 5, 16; I Clem. 51, 3. — *ἐν συνειδήσει π.*] Cf. Hebr. 10, 22.

V, 1. *φόνι* — *ψευδομαρτυρίαι*] Matthaeus 15, 19 vel Dominus, qui ipse loquitur, agens de peccatis, quae de corde hominis exeunt, praemittit *διαλογισμοὶ πονηροί*, et conicere licet, auctorem Doctrinae voce *ἐπιθυμίαι* cogitationes malas expressisse. Marcus 7, 21—22 peccata diverso ordine enumerat et omittit *ψευδομαρτυρίαι*. — *δόλος κτλ.*] Haec peccata nominat Paulus Rom. 1, 29—30, nisi quod pro *ὑπερηφανία* et *ἀλαζονεία* scribit *ὑπερήφανοι* et *ἀλάζονες*, similiter atque auctor Doctrinae v. 2 non de peccatis, sed de

peccata facientibus agit. Marcus 7, 27 post *κλοπαὶ* commemorat *πλεονεξίαι*, *πονηρίαι*, *δόλος*, *ἀσέλγεια*, *οὐ φθαλμὸς πονηρός*, *βλασφημία*, *ὑπερηφανία*, *ἀφροσύνη*. — *αἰσχρολογία*] Cf. Col. 3, 18. N. T. vocem nonnisi hoc loco exhibet. — *ἀφοβία*] Vocabulum *ἀφόβως* Iud. 12 sensu malo adhibetur, Luc. 1, 74 autem sensu bono.

2. *ἀγαπῶντες ψεῦδος*] Cf. Ps. 4, 3: *ἵνατί ἀγαπᾶτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος*; Apoc. 22, 15. — *οὐ γιν. μισθὸν δικαιοσύνης*] Cf. II Petr. 2, 15: *μισθὸν ἀδικίας ἠγάπησεν*. — *κρίσει δικαίᾳ*] Cf. Ioann. 7, 24; Prov. 17, 15; Ies. 1, 17. — *πραΐτης κ. ὑπομονή*] Cf. Gal. 5, 22: *μακροθυμία* . . . *πραΐτης*. — *δύσκοντες ἄντιπ.* Iustinus Dial. c. 27 cum pluribus aliis peccatoribus etiam hos commemorat. — *ἐλεοῦντες πτωχόν*] Cf. Prov. 14,

καταπονουμένοι, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτούς, φοιτοῦντες τέκνων, φθορεῖς πλάσματος θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι τὸν ἐνδεόμενον, καταπονοῦντες τὸν θλιβόμενον, πλουσίων παράκλητοι, πενήτων ἄνομοι κριταί, πανθαμάρτητοι· ῥυσθείητε, τέκνα, ἀπὸ τούτων ἀπάντων.

VI. Ὅρα, μὴ τίς σε πλανήσῃ ἀπὸ ταύτης τῆς ὁδοῦ τῆς διδασχῆς, ἐπεὶ παρεκτὸς θεοῦ σε διδάσκει. 2. εἰ μὲν γὰρ δύνασαι βαστάσαι ὅλον τὸν ζυγὸν τοῦ κυρίου, τέλειος ἔσῃ· εἰ δ' οὐ δύνασαι, ὁ δύνῃ, τοῦτο ποιεῖ. 3. περὶ δὲ τῆς βρώσεως, ὁ δύνاسαι βάστασον· ἀπὸ δὲ τοῦ εἰδωλοθύτου λίαν πρόσεχε· λατρεῖα γὰρ ἐστὶ θεῶν νεκρῶν.

VII. Περὶ δὲ τοῦ βαπτίσματος, οὕτω βαπτίσατε· ταῦτα πάντα

3 sq. πενήτων — πανθαμ. > L | 5 τῆς ὁδοῦ > L | 6 διδάσκει: L terminat: Haec in consulendo si cottidie feceris, prope eris vivo deo. Quod si non feceris, longe eris a veritate. Haec omnia tibi in animo pone, et non deciperis de spe tua, sed per haec sancta certamina pervenies ad coronam, per dominum Iesum Christum regnantem et dominantem cum deo patre et spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen.

21. 31. — οὐ γινώσκοντες τ. π. αὐτούς] Cf. Sap. 15, 11: ἡγνόησε τὸν πλάσαντα αὐτόν. Ies. 1, 3. Os. 5, 4. — ἀποστρεφόμενοι τ. ἐνδ.] Cf. adnot. ad 4, 8. — καταπονοῦντες τ. θλ.] Sap. 2, 10 improbi loquuntur: καταδυναστεύσωμεν πένητα δίκαιον. — πλουσίων π.] Cf. Lev. 19, 15. — πενήτων ἄν. κριταί] Cf. Ps. 81, 2—4. — πανθαμάρτητοι] Cf. II Clem. 18, 2. — ῥυσθείητε κτλ.] Cf. Sap. 2, 19.

VI. 1. διδασχῆς i. e. doctrina tota in parte praecedente exposita. Eodem sensu Barnabas 18, 1 voce utitur, doctrinam duarum viarum indicans. — παρεκτὸς θεοῦ] i. e. aliter ac Deus, vias vitae et mortis tibi proponens. Cf. Rom. 16, 17.

2. βαστάσαι .. ζυγόν] Act. 15, 10 Petrus de iugo loquitur, quod neque patres neque iuniores portare poterant, scilicet de lege Mosis, quam quidam Christiani ex circumcisione Christianis Antiochenis imponere vo-

lebant. Matth. 11, 29. 30 Christus doctrinam vel praecepta sua iugum appellat idque ζυγὸν χρηστόν. Hoc loco vox ζυγός, ut connexus docet, praecepta cuncta significat, de quibus in parte antecedente sermo est, praesertim praecepta vitam Christianorum perfectam spectantia, quae 1, 3—6 leguntur. Versus, ut particula γὰρ indicat, ita cum antecedente coniunctus est, ut aequae atque verba ταύτης τῆς ὁδοῦ τῆς διδασχῆς de doctrina supra exposita interpretandus sit. Vix recte Schaff de lege V. T. ceremoniali cogitat, Harnack de consilio virginitatis. — τέλειος] Auctor respicit Matth. 19, 21. — εἰ δ' οὐ δύνασαι] Auctor annuit, non omnia mandata, quae proposuit, vere praecepta et omnino omnibus servanda esse; qui vero non omnia mandata implere possunt, eos adhortatur, ut faciant, quidquid possint.

3. περὶ δὲ τῆς βρώσεως] Similiter

centes creatorem suum, *liberorum interemptores*, in abortione corrumpentes creaturam dei, aversantes egenum, opprimentes afflictum, divitum advocati, pauperum iniqui iudices, omnibus peccatis inquinati; liberemini, filii, ab his omnibus.

VI. Vide, *ne quis te abducat* ab hac via doctrinae, quoniam prae-⁵ter deum te docet. 2. Si enim totum iugum domini portare potes, perfectus eris; si vero non potes, facias id, quod potes. 3. Quod ad cibum attinet, quod potes porta; immolata autem simulacrorum valde declina; servitus enim sunt deorum mortuorum.

10

VII. De baptismo autem, sic baptizate; haec omnia post-

1 Sap. 12, 7. — 5 Matth. 24, 4.

Paulus I Cor. 8, 4 scribit: *περὶ τῆς βρώσεως οὖν*, pergit autem: *τῶν εἰδωλοθύτων κτλ.* Harnack censet, qui contextum et verba *δὲ δύνασαι βάστασον* respexerit, ei versum de permissione esus carniū intellegendum esse, ita ut sensus sit: carniū vesci illis licet, qui ab eis abstinere non possunt; modo ab immolatis simulacrorum prorsus abstinendum est. Interpretatio vero vix est recta. Versus potius, ut Bryennius et Schaff interpretati sunt, de praeceptis V. T. ad cibos spectantibus intellegendus esse videtur. Auctor igitur dicit: a cibis lege V. T. interdictis te abstine, in quantum potes; immolata autem simulacrorum tibi omnino vitanda sunt. — *ἀπὸ δὲ τοῦ εἰδωλοθύτου λ. πρ.]* Act. 15, 20. 29 apostoli Hierosolymis congregati fidelibus e gentilibus Antiochenis praecepiunt, ut ab immolatis simulacrorum et sanguine et suffocato et fornicatione se abstineant, *ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων κτλ.* Paulus I Cor. 8 quidem exponit, idolothytis vesci non esse illicitum, cum idolum nihil sit in mundo cumque nullus sit Deus nisi unus, nisi forte licentia edendi offendiculum fiat infir-

mis. Minime autem omnem idolothytorum esum permittere voluit. Namque 10, 7. 14—33 societatem sacrarum epularum gentilium tanquam idololatriam condemnat atque esum earum carniū tantum permittit, quae in macello venundantur vel in convivio apponuntur, et in hoc casu licentiam datam insuper refrenat, si quis dixerit, hoc esse immolatum idolis, propter conscientiam alterius. Cf. Iust. Dial. c. 34—35; Iren. Adv. haer. I, 6, 3; 24, 5; 28, 2; Clem. Alex. Paedag. II, 1, 8 p. 169; Orig. C. Cels. VIII, 29. 30, ubi exponitur, verba Pauli I Cor. 8, 8 decreto apostolorum Act. 15, 20 accuratius explicari. — *θεῶν νεκρῶν]* Cf. Sap. 15, 17; I Cor. 8, 4; 10, 20; II Clem. 3, 1.

VII, 1. *περὶ δέ]* His particulis haec pars eodem modo priori adiuncta est quo versus 3 capitis VI versui praecedenti. Cf. 9, 1; 11, 3. Sed non solum particula *δέ*, sed etiam verba *τ. κ. προεπιόντες* connexum utriusque partis produnt. Haec verba praeterea indicant, capita praecedentia sermonem esse baptizandis pronuntiandum. — *βαπτίζατε]* Auctor omnes Christianos respicit. Om-

προειπόντες, βαπτίσατε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν ὕδατι ζῶντι. 2. ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃς ὕδωρ ζῶν, εἰς ἄλλο ὕδωρ βάπτισον· εἰ δ' οὐ δύνασαι ἐν ψυχρῷ, ἐν θερμῷ. 3. ἐὰν δὲ ἀμφοτέρα μὴ ἔχῃς, ἔκχεον εἰς τὴν κεφαλὴν 5 τρίς ὕδωρ εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. 4. πρὸ δὲ τοῦ βαπτίσματος προνηστευσάτω ὁ βαπτίζων καὶ ὁ βαπτιζόμενος καὶ εἴ τις ἄλλοι δύνανται· κελεύεις δὲ νηστεῦσαι τὸν βαπτιζόμενον πρὸ μιᾶς ἢ δύο.

VIII. Αἱ δὲ νηστεῖαι ὁμῶν μὴ ἔστωσαν μετὰ τῶν ὑποκριτῶν· 10 νηστεύουσι γὰρ δευτέρᾳ σαββάτων καὶ πέμπτῃ· ὑμεῖς δὲ νηστεύσατε τετράδα καὶ παρασκευήν. 2. μὴδὲ προσεύχεσθε ὡς οἱ ὑποκριταί, ἀλλ' ὡς ἐκέλευσεν ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ αὐτοῦ, οὕτω προσεύχεσθε· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τῷ οὐρανῷ, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γεννηθήτω τὸ θέλημά σου

14 γεννηθήτω em : γεννηθήτω cod

nes ergo fideles baptizare poterant. Neque tamen inde concludendum est, omnes ubique sacramentum administrasse. Ordo postulavit, ut in ecclesia constituta praepositi aut ipsi baptizarent aut de baptismo consulerentur. Cf. Ign. Smyrn. 8, 2; Tert. De bapt. c. 17. Iustinus quoque Apol. I, 61 certum sacramenti ministrum non nominat. — τ. πάντα] scilicet quae in capitibus sex prioribus exposita sunt. — βαπτίσατε κτλ.] Iustinus Apol. I, 61 bis animadvertit, baptismum dari in nomine patris et filii et spiritus sancti. — ἐν ὕδατι ζῶντι] in aqua fluente, i. e. in fluvio vel fonte. Cf. Lev. 14, 5. 6. 50—52; Num. 19, 17; Ioann. 4, 10. 11; Clem. Hom. Contest. c. 1; Hom. XI, 26. Sin autem Doctrina in universum saltem aquam vivam postulat, Tertullianus De bapt. c. 4 scribit: Nulla distinctio est, mari quis an stagno, flumine an fonte, lacu an alveo diluatur.

2. εἰς ἄλλο ὕδωρ] sc. lacum sive

a natura sive ab hominibus effossum, cisternam vel similem aliam aquam, modo sit frigida. Quod attinet praepositionem εἰς, considera, verbum βαπτίζειν denotare immersionem. — οὐ δύνασαι] i. e. si valetudo minus firma vel tempus anni usum aquae frigidae in baptismo administrando non permittit.

3. ἀμφ. μὴ ἔχῃς] scilicet tantum aquae vivae vel alius, sive frigidae sive calidae, ut immergere possis. — ἔκχεον εἰς τ. κ.] Habes hic testimonium vetustissimum formae effusionis vel aspersionis in baptismo administrando, idque certius quam alia, quae e tempore priorum saeculorum ad nos pervenerunt. Animadvertite etiam, auctorem formam illam cum certitudine validam habere, cum posteriorum nonnulli de eius validitate dubitarent, ut Magnus Africanus, cuius errorem Cyprianus Ep. 69, 12—14 correxit. Cf. Cornel. Ep. ad Fab. Antioch. apud Eus. H. E. VI, 43. — τρίς] Ter aqua effundenda

quam antea dixistis, *baptizate in nomine patris et filii et spiritus sancti* in aqua viva. 2. Sin autem non habes aquam vivam, in alia aqua baptiza: si non potes in frigida, in calida. 3. Sin autem neutram habes, effunde in caput ter aquam *in nomine patris et filii et spiritus sancti*. 4. Ante baptismum⁵ ieiunato baptizans et baptizandus et si qui alii possunt; baptizandum autem iube ieiunare unum vel duos dies antea.

VIII. *Ieiunia* vero vestra ne fiant *cum hypocritis*; ieiunant enim secunda post sabbatum et quinta; vos autem ieiunate quarta et sexta. 2. Neque *orate sicut hypocritae*, sed sicut¹⁰ praecepit dominus in evangelio suo, *ita orate: Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum*

1 Matth. 28, 19. — 5 Matth. 28, 19. — 9 Matth. 6, 16. — 11 Matth. 6, 5. — 13 Matth. 6, 9—13.

est respectu trium divinarum personarum. Ideoque immersio quoque ter facienda erat.

4. De ieiunio et baptizandorum et fidelium baptismo assistentium etiam Iustinus Apol. I, 61 et auctor Clem. Recognitionum VII, 37 loquuntur. Reliqui veterum ieiuniorum baptismum ingressurorum tantum mentionem faciunt. — *πρὸ μιᾶς*] Cf. Clem. Recogn. VII, 34 et 35.

VIII, 1. *αἱ δὲ νηστεῖαι — ὑποκριτῶν*] Auctor respicit Matth. 6, 16: *ὅταν δὲ νηστεύητε, μὴ γίνεσθε, ὡς οἱ ὑποκριταί, σκυθρωποί*. Cf. Luc. 18, 12. Eodem modo quo hic ieiunium infra v. 2 oratio hypocritarum reprobat. Hypocritae in Novo Testamento quidem sunt Pharisei, qui in Evangelio Matthaei distincte septies hypocritae appellantur, scilicet 23, 13. 14. 15. 23. 25. 27. 29. Auctor autem vocabulo fortasse Iudaeos omnes denotat. — *δεντέρας. κ. πέμπτη*] Epiphanius H. 16, 1 eosdem dies ieiunii Phariseis adscribit. — *τε-*

τράδα καὶ παρασκευήν] Praeter Doctrinam huius ieiunii primus Hermas mentionem facit, Sim. V, 1 narrans, se stationem habere ac ieiunare. Dies stationis enim, ut Tertullianus De ieiun. c. 2. 14 scribit, erant feriae quarta et sexta; ieiunium, quod his diebus instituebatur, erat semiieiunium (ibid. c. 13) vel perdurabat usque ad nonam horam (ibid. c. 2. 10). Cf. Clem. Al. Strom. VII, 12, 75 p. 877. Orig. Hom. X in Levit. c. 2 (Ed. De la Rue II, 246). Epiph. H. 75, 6; Expos. fid. c. 21.

2. *μηδὲ κτλ.*] Matth. 6, 5 Dominus dicit: *καὶ ὅταν προσεύχη, οὐκ ἔσῃ ὡς περ οἱ ὑποκριταί. — ἐν τῷ εὐαγγελίῳ αὐτοῦ*] i. e. Evangelio secundum Matthaeum 6, 9—13, ubi oratio fere eisdem verbis legitur, ubi etiam orationis hypocritarum mentio fit. Praeter lectiones *ἐλθέτω* et *ἀφίμεν*, quibus editores N. T. recentissimi, Tischendorf et Westcott-Hort, *ἐλθάτω* et *ἀφήκαμεν* substituerunt, differentiae hae sunt: pro *ἐν τῷ οὐρανῷ* (post *πάτερ ἡμῶν*), *ἐπὶ γῆς*

ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον, καὶ ἄφες ἡμῖν τὴν ὀφειλὴν ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν, καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· ὅτι σοῦ ἐστιν
 5 ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 3. τρεῖς τῆς ἡμέρας οὕτω προσεύχεσθε.

IX. Περὶ δὲ τῆς εὐχαριστίας, οὕτως εὐχαριστήσατε· 2. πρῶτον περὶ τοῦ ποτηρίου· Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ἀγίας ἀμπέλου Δαυὶδ τοῦ παιδός σου, ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ
 10 τοῦ παιδός σου· σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 3. περὶ δὲ τοῦ

et τὴν ὀφειλὴν Matthaeus exhibet ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐπὶ τῆς γῆς et τὰ ὀφειλῆματα. — *ὅτι σοῦ κτλ.*] Eadem doxologia infra 9, 4 (additis verbis διὰ Ἰ. Χριστοῦ) et 10, 5 legitur, brevior (sine ἡ δύναμις καὶ) 9, 2. 3; 10, 2. 4. Additamenta codicum biblicorum et versiones S. Scripturae, excepta versione Sahidica, doxologiam maiorem exhibent, post ἐστὶν verba ἡ βασιλεία καὶ inserentes. Verba non esse Domini cum codices vetustissimi tum alii testes probant. Doctrina autem docet, quomodo doxologia in textum S. Scripturae irrepserit. Cum Christiani oratione Domini velut formula orationis uterentur, preces doxologia concludebant, et usu longaevo doxologia cum precibus paullatim adeo in unum concaluit, ut tempore posteriore librarii nonnulli eam in S. Scriptura recipere non dubitarent.

3. *τρεῖς*] Similiter Daniel 6, 10. 13 ter per diem orasse traditur. Sed quibus horis oratio fiebat? Haud dubie horis tertia, sexta et nona, quae in S. Scriptura et ab autoribus posterioribus saepius velut horae orationis commemorantur. Cf. Act. 2, 15; 3, 1; 10, 9. 30; Tert. De orat. c. 25; De ieiun. c. 10; Clem. Al. Strom. VII, 7, 40 p. 854.

IX—X. In his capitibus formulae orationum in sacra cena adhibendae proponuntur, et quidem duae, quae communioni praecedunt, una, quae corpore et sanguine Domini sumto pronuntianda erat. Orationes tam prope ad eas accedunt, quibus teste tractatu Beracoth libri Talmud Iudaei die vel vigilia sabbati vinum et panem benedicebant (cf. Sabatier, *La Didachè* 1885 p. 99 sqq.), ut vix dubitari possit, auctorem eas secundum has formasse. Altera ex parte auctor eucharistiae christianae quidem rationem habuit, de pane benedicendo autem tam late locutus est, ut eius oratio ad hunc pertinens tempore posteriore ad panem benedicendum communem adhiberi posset (cf. adnot. ad 9, 4). Orationes longe ab iis discedunt, quae nobis alias traditae sunt, atque non solum summam antiquitatem, sed etiam ritum quemdam singularem produnt. Iam Iustinus Apol. I, 65—67 saeculo II medio liturgiae multo prolixioris et distinctioris testis est.

IX, 1. *εὐχαριστίας*] i. e. epularum mysticarum, quae constant ex vino et pane, vel orationis eucharisticae. Infra v. 5 vox distincte elementa consecrata designat. Similiter Iu-

tuum, fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra; panem nostrum cotidianum da nobis hodie, et dimitte nobis debitum nostrum, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo, quoniam tua est virtus et gloria in saecula. 3. Ter in die sic orate. ⁵

IX. Quod ad gratiarum actionem attinet, sic gratias agite; 2. primum de calice: Gratias tibi agimus, pater noster, pro sancta vite David pueri tui, quam indicasti nobis per Iesum puerum tuum: gloria tibi in saecula. 3. De pane fracto autem:

stinus Apol. I, 66 scribit: *καὶ ἡ τροφή αὐτὴ καλεῖται παρ' ἡμῶν εὐχαριστία*. Cf. Ign. Smyrn. 7. 1; 8, 1; Philad. 4.

2. *πρῶτον π. τ. ποτηρίου*] Similiter in ritu Iudaeorum supra laudato benedictio calicis benedictioni panis praecedit. In litteris autem christianis hic ordo nusquam alias invenitur. Neque Lucas eum habet; nam calicem quidem paschalem (22, 17 sq.) ante epulas eucharisticas commemorat, calicem autem eucharisticum distincte post panem eucharisticum ponit (22, 19 sq.). Similiter Paulus I Cor. 11, 23 sqq., ubi institutionem sacramenti altaris exponit, ordinem communem servat. Quod apostolus I Cor. 10, 16. 21 calicem pani praeponit, nullius momenti est. Infra v. 5 Doctrina ipsa communem ordinem sequitur, dicens: *μηδεὶς δὲ φαγέτω μηδὲ πιέτω*. — *πάτερ ἡμῶν*] Haec verba allocutoria, repetita v. 3 et 10, 2, ex oratione Domini desumpta sunt. Verba quidem etiam in ritu Iudaeorum commemorato locum habent, sed non nisi semel ac sub finem orationis. — *ἀμπέλον Δαυὶδ*] Cum Christus e genere David sit et Ioann. 15, 1 ipse se vitem appellet, nonnulli illis verbis Christum significari putabant.

Cui interpretationi vero verba sequentia obstant; auctor haud facile dicere potuit, patrem Christum per Christum manifestum fecisse. Alii respicientes Ps. 79, 15. 16; Ier. 2, 21; 12, 10; Iust. Dial. c. 110: *ἡ φεντενθεῖσα ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἄμπελος καὶ σωτήρος Χριστοῦ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐστι*, verba de ecclesia interpretati sunt. Cum autem gratiarum actio pro calice fiat, verba etiam de vino eucharistico seu de sanguine Christi interpretari possumus. Clemens Al., Doctrinam haud dubie cognitam habens, sanguinem vitis David sanguinem Christi distincte appellat, Quis div. salv. c. 29 scribens: *οὗτος* (sc. *Χριστός*) *ὁ τὸν οἶνον, τὸ αἶμα τῆς ἀμπέλου τῆς Δαυὶδ, ἐκχέας ἡμῶν ἐπὶ τὰς τετρωμένας ψυχὰς*. Similiter Origenes Hom. in Iud. VI, 2 (De la Rue II, 471) de vera vite loquitur, quae ascendit de radice David, verbis sanguinem Christi eucharisticum denotans. — *Δαυὶδ τοῦ παιδὸς σου*] David *παῖς θεοῦ* appellatur Ps. 17, 1; Ies. 37, 35; Luc. 1, 69; *δοῦλος θεοῦ* Ps. 77, 70; 130, 10; 143, 10. — *ἐγνώρισας*] Cf. Ioann. 15, 15; 17, 26. — *Ἰησοῦ τ. παιδὸς σου*] Eadem verba exstant Act. 3, 13. 26; 4, 27. 30. Cf. adnot. ad Barn. 6, 1.

- κλάσματος· Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ζωῆς καὶ γνώσεως, ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου· σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 4. ὥσπερ ἦν τοῦτο τὸ κλάσμα διεσκορπισμένον ἐπάνω τῶν ὁρέων καὶ συναχθὲν ἐγένετο ἓν, οὕτω συναχθήτω σου ἡ ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν σὴν βασιλείαν· ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας. 5. μηδεὶς δὲ φαγέτω μηδὲ πίετω ἀπὸ τῆς εὐχαριστίας ὑμῶν, ἀλλ' οἱ βαπτισθέντες εἰς ὄνομα κυρίου· καὶ γὰρ περὶ τοῦτου εἶρηκεν ὁ κύριος· *Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσί.*
- 10 X. Μετὰ δὲ τὸ ἐμπλησθῆναι οὕτως εὐχαριστήσατε· 2. Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἄγριε, ὑπὲρ τοῦ ἀγίου ὀνόματός σου, ὃ κατεσκήνωσας ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ πίστεως καὶ ἀθανασίας, ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου· σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 3. σύ, δέσποτα παντοκράτωρ,
- 15 ἐκτίσας τὰ πάντα ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, τροφήν τε καὶ ποτὸν ἔδωκας τοῖς ἀνθρώποις εἰς ἀπόλαυσιν, ἵνα σοὶ εὐχαριστήσωσιν, ἡμῖν δὲ ἐχαρίσω πνευματικὴν τροφήν καὶ ποτὸν καὶ ζωὴν αἰώνιον διὰ τοῦ παιδός σου. 4. πρὸ πάντων εὐχαριστοῦμέν σοι, ὅτι δυνατὸς εἶ·

3 τοῦτο τὸ em : τοῦτο cod | 12 ἡμῶν em : ὑμῶν cod

3. κλάσματος] i. e. panis eucharistici seu corporis Christi revera in cruce, typice in eucharistia fracti. Cf. Act. 2, 42; I Cor. 10, 16; 11, 24. — ζωῆς καὶ γνώσεως] Cfr. infra 10, 2; 11, 2; I Clem. 36, 2; II Clem. 20, 5. 4. κλάσμα . . ἓν] Cf. I Cor. 10, 17; Ign. Eph. 20, 2. — συναχθήτω κτλ.] Cf. 10, 5. Matth. 24, 31. — βασιλείαν] Haec vox cum voci ἐκκλησία opposita sit, regnum Christi futurum denotat. Auctor igitur in oratione eucharistica res extremas in memoriam revocat, ut Dominus ipse Matth. 26, 29 et Paulus apostolus I Cor. 11, 26. Eadem fere gratiarum actio, quae hic fit pro accepto pane eucharistico, a Pseudo-Athanasio De virginitate c. 13 et quidem pro pane communi enuntianda exhibetur. (Migne, PG 28, 266.)

5. μηδεὶς κτλ.] Similiter dicit Iu-

stinus Apol. I, 66: τῆς εὐχαριστίας οὐδενὶ ἄλλῳ μετασχεῖν ἕξόν ἐστιν ἢ τῷ πιστεύοντι ἀληθῆ εἶναι τὰ δεδιδασμένα ὑφ' ἡμῶν καὶ λουσαμένῳ τὸ ὑπὲρ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ἀναγέννησιν λουτρόν — βαπτ. εἰς ὄνομα κυρίου] Similiter Act. 19, 5 legimus, discipulos Ioannis Ephesi baptizatos esse in nomine Domini Iesu. Teste autem Doctrina inde nequaquam iam colligendum est, in sacramento administrando nonnisi verba εἰς ὄνομα κυρίου olim adhibita esse. Supra 7, 1. 3 enim Doctrina distinctis verbis praecipit, ut homo in nomine trinitatis baptizetur.

X. 1. ἐμπλησθῆναι] Cf. Ioann. 6, 12, ubi vox de quinque milibus hominum a Domino satiatorum adhibetur. Vox indicat, tempore ortus Doctrinae cum sacra cena etiam

Gratias tibi agimus, pater noster, pro vita et scientia, quam indicasti nobis per Iesum puerum tuum; gloria tibi in saecula. 4. Sicut hic panis fractus dispersus erat supra montes et collectus factus est unus, ita colligatur ecclesia tua a finibus terrae in regnum tuum; quoniam tua est gloria et virtus per Iesum⁵ Christum in saecula. 5. Nemo autem edat neque bibat a vestra gratiarum actione, nisi qui baptizati sunt in nomine Iesu; de hoc etenim dixit dominus: *Ne date sanctum canibus.*

X. Postquam autem impleti estis, sic gratias agite: 2. Gratias tibi agimus, pater sancte, pro sancto nomine tuo, quod¹⁰ fecisti ut habitet in cordibus nostris, et pro scientia et fide et immortalitate, quam indicasti nobis per Iesum puerum tuum; gloria tibi in saecula. 3. Tu, domine omnipotens, *creasti omnia* propter nomen tuum, et cibum potumque dedisti hominibus ad fruendum, ut tibi gratias agant, nobis autem largitus es spiri-¹⁵ tualem cibum et potum et vitam aeternam per puerum tuum. 4. Ante omnia gratias tibi agimus, quod potens es; gloria tibi

9 Matth. 7, 6. — 15 Sap. 1, 14; Sirach 18, 1; 24, 8; Apoc. 4, 11; cf. Eph. 3, 9; Hebr. 3, 4.

epulas illas coniunctas fuisse, quae graeco nomine agape appellatae sunt. Cf. I Cor. 11, 20—22.

2. *πάτερ ἅγιε*] Eisdem verbis Dominus utitur Ioann. 17, 11. — *ἅγιον ὀνόματός σου*] Cf. Luc. 1, 49; Ioann. 17, 26: *ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου. — κατεσκήνωσας*] Verbum sensu transitivo etiam Ps. 22, 2 adhibetur, alias sensu intransitivo, ex. gr. Ioann. 1, 14.

3. *δέσποτα*] Haec vox in oratione (Sirach 33, 1. Luc. 2, 29. Act. 4, 24. I Clem. 59, 4; 60, 3; 61, 1. 2) et alias a scriptoribus sacris et ecclesiasticis saepe adhibetur. Cf. index vocabulorum. — *ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου*] Haec verba in Vetere Testamento, imprimis in Psalmis saepius leguntur. In litteris christianis praeter hunc locum formula exstare non

videtur. Itaque formula antiquitatem maximam sapit. — *εἰς ἀπόλαυσιν*] Cf. I Tim. 6, 17: *παρέχοντι ἡμῖν πάντα πλουσίως εἰς ἀπόλαυσιν. — ἐχαρίσω*] Vox ex industria posita est. Hominibus omnibus Deus dat cibum communem, Christianis autem gratia speciali etiam cibum spirituale. — *πνευματικὴν τροφήν*] Cf. Iust. Apol. I, 66 et Iren. Adv. haer. IV, 18, 5, ubi legimus, panem eucharisticum non esse panem communem. — *καὶ ζωὴν αἰώνιον*] Haec verba indicant effectum alimenti spiritualis. Sensus est igitur: largitus es nobis alimentum spirituale et per hoc (vel quod operatur) vitam aeternam. Ignatius Eph. 20, 2 eucharistiam pharmacum immortalitatis appellat.

4. Cf. Apoc. 11, 17. — *δυνατός εἶ*] Cf. Ps. 88, 9; Luc. 1, 49.

σοι ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 5. μνήσθητι, κύριε, τῆς ἐκκλησίας σου τοῦ ῥύσασθαι αὐτὴν ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ τελειῶσαι αὐτὴν ἐν τῇ ἀγάπῃ σου, καὶ σύναξον αὐτὴν ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, τὴν ἁγιασθεῖσαν, εἰς τὴν σὴν βασιλείαν, ἣν ἡτοίμασας αὐτῇ. ὅτι
 5 σου ἐστὶν ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 6. ἐλθέτω χάρις καὶ παρελθέτω ὁ κόσμος οὗτος. Ὡσαννὰ τῷ Θεῷ Δαβὶδ. εἴ τις ἅγιός ἐστιν, ἐρχέσθω· εἴ τις οὐκ ἔστι, μετανοεῖτω· μαρὰν ἀθά· ἀμήν. τοῖς δὲ προφήταις ἐπιτρέπετε εὐχαριστεῖν, ὅσα θέλουσιν.

XI. Ὁς ἂν οὖν ἐλθὼν διδάξῃ ὑμᾶς ταῦτα πάντα τὰ προειρη-
 10 μένα, δέξασθε αὐτόν· 2. ἐὰν δὲ αὐτὸς ὁ διδάσκων στραφεῖς διδάσκη ἄλλῃν διδαχὴν εἰς τὸ καταλύσαι, μὴ αὐτοῦ ἀκούσητε· εἰς δὲ τὸ

1 σοὶ em Br : σὺ cod | 6 ὡσαννά : ὡς ἀννά cod | Θεῷ cod : νίῳ edd plures | 7 μαρὰν ἀθά : μαρκαναθά cod

5. ῥύσασθαι κτλ. Cf. Matth. 6, 13; Ioann. 17, 15. — τελειῶσαι κτλ.] Cf. Ioann. 17, 23; I Ioann. 2, 5; I Clem. 50, 3 (οἱ ἐν ἀγάπῃ τελειωθέντες). — σύναξον κτλ.] [Is. 11, 12: καὶ συνάξει τοὺς ἀπολομένους Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διεσπαρμένους Ἰούδα συνάξει ἐκ τῶν τεσσάρων πετεῶν τῆς γῆς. Oratio iudaica Schmone-Esre vel Duodeviginti exhibet v. 10 verba: et collige nos a quattuor finibus terrae. Cf. Schürer, *Geschichte des jüdischen Volkes* ed. III t. II (1898), 461. Doctrina propius ad Matth. 24, 31 accedit quam ad illos locos. — τὴν ἁγιασθεῖσαν] sc. sanguine Christi. Cf. Ioann. 17, 19; Eph. 5, 25; Hebr. 10, 10. — ἡτοίμασας] Cf. Matth. 25, 34. Hebr. 11, 16.

6. ἐλθέτω κτλ.] Veteres Christiani non solum hunc mundum brevi tempore praeteritum esse credebant, sed etiam pro accelerando eius fine adventuque Christi orabant. Cf. Apoc. 22, 17: καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ νύμφη λέγουσιν· ἔρχου, καὶ ὁ ἀκούων εἰπάτω· ἔρχου, 20: ἔρχου, κύριε Ἰησοῦ. Tertullianus Apolog. c. 39 quidem

scribit: Oramus pro mor a finis. Similiter De orat. c. 5 in explicando secundo orationis dominicae articulo commemorat, quosdam protractum quemdam(in) saeculo postulare. Ipse autem eodem loco censet, regnum Dei, quod ut adveniat oramus, ad consummationem saeculi tendere et cum aliis Christianis optat maturius regnare et non diutius servire. — χάρις] Cf. I Petr. 1, 13: ἐλπίσατε ἐπὶ τὴν φερομένην ἡμῖν χάριν ἐν ἀποκαλύψει Ἰ. Χριστοῦ. — παρελθέτω] Cf. Matth. 5, 18; I Cor. 7, 31; II Petr. 3, 10; Apoc. 21, 1. — ὡσαννά κτλ.] Verbis ὡσαννά τῷ νίῳ Δαβὶδ Iesus Hierosolyma intrans a turbis populi salutatus est, eisdemque teste Hegesippo (Eus. H. E. II, 23, 14) multi testimonio Iacobi ad fidem adducti vel in fide confirmati Iesum glorificaverunt. Verba aptissime hoc loco posita sunt, ubi Christus rediturus expectatur. Sin auctor Christum Deum David appellat, non filium, considerandum est, Lucam 19, 28 de Iesu Hierosolyma intrante dicentem totum locum, Marcum 11, 9

in saecula. 5. Recordare, domine, ecclesiae tuae, ut eam liberes ab omni malo eamque perficias in caritate tua, *et collige eam a quattuor ventis* sanctificatam in regnum tuum, quod ei parasti, quoniam tua est virtus et gloria in saecula. 6. Adveniat gratia et praetereat mundus hic. *Hosanna deo David*. Si quis sanctus 5 est, accedat; si quis non est, paenitentiam agat *Maranatha*, Amen. 7. Prophetis vero permittite gratias agere, quantas volunt.

XI. Qui igitur ad vos veniens docuerit vos haec omnia praedicta, eum suscipite. 2. Sin autem doctor ipse perversus doceat aliam 10 doctrinam, ita ut dissolvat, ne eum audite; si vero docet, ita ut

3 Matth. 24, 31. — 6 Matth. 21, 9. 15. — 7 I Cor. 16, 22.

et Ioannem 12, 13 verba *τῷ υἱῷ Δα-
vid* saltem omisisse, vocem *ὡσαννὰ* solam exhibentes, Iesum ipsum Matth. 22, 42—45 ex Pharisaeis dicentibus, Christum esse filium David, quaesiisse, quomodo filius esset David, quippe qui Ps. 109, 1 eum Dominum appellaret, Barnabam 12, 10—11 eos impugnare, qui dicunt, Christum esse filium David vel filium hominis, Tatianum teste Theodoreto Haer. fab. I, 20 in Diatessaron omnia amputasse, quae Dominum ex semine David secundum carnem natum ostendunt. Auctor Constitutionum apost. VII, 26 vocem biblicam vel *υἱῷ* quidem exhibet; cum autem locum transformaverit, testis minus fidelis est. Itaque lectio Doctrinae tradita servanda esse videtur. — *εἰ τις ἄγιος κτλ.*] Haec verba duplici modo intelleguntur. Cum in versu proxime praecedente de transitu mundi et de adventu Christi sermo sit, nonnulli ea de introitu in ecclesiam Dominum expectantem interpretantur. Cum autem verba pars orationis eucharisticae sint et postea etiam de eucharistia agatur, potius de

accessu ad sacram cenam intellegenda esse videntur. — *μαρὸν ἄθῶ*] Alii verba illa aramaica interpretantur: Domine noster, veni (cf. Apoc. 22, 20); alii: Dominus venit (*ἔχει* vel *ἔλθεν*). Utcunque autem verba vertuntur, locus finem Apocalypsis (22, 20) in memoriam revocat. — *ἀμὴν*] Hanc vocem Doctrina hoc tantum loco exhibet.

7. Sensus: prophetis eisque solis licet, in sacra cena et agape celebranda, formulis orationis supra allegatis praetermissis, libere gratias agere, quantas volunt. Iustinus similem libertatem episcopo tribuit, Apolog. I, 67.

XI. Hoc caput et sequentia praecepta continent disciplinam ecclesiasticam spectantia.

1. *τ. π. τὰ προειρημένα*] i. e. omnia quae in capitibus decem prioribus dicta sunt. Cf. 7, 1.

2. *δδ. ἄλλην διδαχὴν κτλ.*] Cf. II Ioann. 10: *εἰ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἶκον καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε*. II Petr. 2, 1. Ign. Eph. 9, 1. — *καταλῦσαι*] sc. τὰ προειρημένα vel τὴν διδαχὴν προειρη-

προσθεῖναι δικαιοσύνην καὶ γνῶσιν κυρίου, δέξασθε αὐτὸν ὡς κύριον.

3. Περὶ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, κατὰ τὸ δόγμα τοῦ εὐαγγελίου οὕτω ποιήσατε. 4. πᾶς δὲ ἀπόστολος ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς δεχθήτω ὡς κύριος. 5. οὐ μενεῖ δὲ εἰ μὴ ἡμέραν μίαν. ἔὰν δὲ ᾖ χρεῖα, καὶ τὴν ἄλλην. τρεῖς δὲ ἔαν μείνῃ, ψευδοπροφήτης ἐστίν. 6. ἐξερχόμενος δὲ ὁ ἀπόστολος μηδὲν λαμβανέτω εἰ μὴ ἄρτον, ἕως οὗ ἀύλισθῇ. ἔὰν δὲ ἀργύριον αἰτῇ, ψευδοπροφήτης ἐστίν.

4 εἰ μὴ addidi respiciens 12, 2: > eod

μείνῃ. — προσθεῖναι .. γνῶσιν κ.] Cf. Prov. 2, 5. 6; Eccles. 1, 18: ὁ προστιθεὶς γνῶσιν. — ὡς κύριον] Cf. 4, 1. 11; 11, 4; Matth. 10, 40; Ioann. 13, 20; Ign. Eph. 6, 1; Ps.-Ath. De virg. c. 22.

3. ἀποστόλων] Vox ab auctore sensu ampliore adhibetur; non denotat duodecim apostolos a Domino electos, sed universe praedicatores evangelii, qui religionem christianam annuntiantes inprimis ad infideles se conferunt. Similiter eodem nomine in S. Scriptura comites et socii apostolorum vel etiam alii praedicatores evangelii appellantur. Cf. Act. 14, 4. 14; Rom. 16, 7; I Cor. 15, 7; Apoc. 2, 2. In ceteris litteris christianis veteribus vox illo sensu raro adhibita esse videtur. Cf. Eus. H. E. I, 12; III, 37; V, 10; Iren. Adv. haer. II, 21, 1; IV, 12, 5; Tert. Adv. Marc. IV, 24; Orig. In Ioann. t. 32, 10; C. Cels. III, 9. — προφητῶν] Praeter apostolos auctor igitur prophetas cognitos habet. Eodem modo apostoli ac prophetae simul commemorantur I Cor. 12, 28, 29; Eph. 2, 20; 3, 5; 4, 11; Apoc. 18, 20. Praeterea prophetarum christianorum S. Scriptura mentionem facit Act. 11, 27. 28; 13, 1; I Cor. 14, 29 - 39. — κατὰ τὸ δόγμα τ. εὐαγγελίου] Vox δόγμα decretum vel mandatum denotat etiam Luc.

2, 1; Act. 16, 4; 17, 7; Eph. 2, 15. Auctor Matth. 10, 5—12; 7, 15—23; 10, 40—42; Luc. 9, 1—6; 10, 4—21 ante oculos habere videtur. Paulus quoque I Cor. 14, 37 dicit, quae de prophetis et spiritualibus scribat, ea esse mandata vel mandatum (ἐντολή, ut legunt Wescott et Hort) Domini.

4. ὡς κύριον] Cf. 4, 1; Ign. Eph. 6, 1.

5. ἡμέραν μίαν] Infra 12, 2 Doctrina cuique fratri peregrinanti christiano permittit duos vel tres dies in ecclesia manere eiusque hospitio uti. Apostolis unus vel ad summum duo dies conceduntur, cum eis non inter fideles, sed inter infideles opus incumbat. Ut ex sequentibus patet et Lucianus in libro testatur, qui inscribitur Peregrinus Proteus, plures iure hospitii abusi erant. — ψευδοπροφήτης] Cum de apostolis sermo sit, vox ψευδαπόστολος desideratur, quae legitur II Cor. 11, 13. Vox ψευδοπροφήτης autem non solum in S. Scriptura saepius exstat (Matth. 7, 15; 24, 11. 24. Apoc. 16, 13; 19, 20; 20, 10), sed etiam falsum doctorem designat. I Ioann. 4, 1 pseudoprophetae nominantur, falsi doctores autem intellegendi sunt.

6. Cf. Matth. 10, 9. 10; Marc. 6, 8; Luc. 9, 3, ubi Dominus apostolis ad evangelium praedicandum exeuntibus praecipit, ne possideant au-

addat iustitiam et scientiam domini, suscipite eum sicut dominum.

3. Quod autem apostolos attinet et prophetas, secundum decretum evangelii sic facite. 4. Omnis apostolus veniens ad vos suscipiatur sicut dominus; 5. non autem manebit nisi unum diem, si opus est, et alterum; tres autem si maneat, pseudo-⁵ propheta est. 6. Abiens vero apostolus nihil accipiat nisi panem, donec devertat; si argentum poscit, pseudopropheta est.

rum neque argentum neque pecuniam in zonis suis, apud Matthaeum autem addit, dignum esse operarium cibo suo. — *μηδὲν λαμβανέτω*] Apostolus igitur praeter victum necessarium omnino nihil accipiat. Eusebius H. E. III, 37 praeterea refert, apostolos vel potius evangelistas, quo nomine utitur, antequam ad evangelium praedicandum exierunt, praeceptum Domini (Matth. 19, 21) explevisse et facultates suas interequentes divisisse. Cf. Iren. Adv. haer. IV, 12, 5. — *ψευδοπροφήτης*] Cf. II Petr. 2, 1.

7—12. Prophetas, de quibus in hac sectione agitur, instar doctorum in ecclesia considerare potuerunt (cf. 13, 1), cum apostolis ad fidem praedicandam peregrinandum neque diutius in ecclesia manere licitum esset (cf. v. 5), et in loco aliquo manentes aequae ac doctores a Christianis sustentandi erant (13). Itaque ecclesiis singulis serviebant, eas docentes atque aedificantes. Munus vero, quod proprie eis incumbebat, erat *τὸ λαλεῖν ἐν πνεύματι* (cf. v. 7). Cum charismatibus essent praediti, locum in ecclesiis obtinebant principalem. Supra 10, 7 in eucharistia celebranda eis permittitur, quod nemini alii, scilicet gratias agere formula orationis tradita non utentes, sed quantum velint. Infra 13, 3 *ἀρχιερεῖς* Christianorum appellatur; et 15, 2,

ubi lectores admonentur, ne episcopos ac diaconos contemnant, exhortatio eo probatur, quod hi una cum prophetis et doctoribus honorati sint inter Christianos. Vox *προφήτης* in Doctrina quindecies nobis occurrit, cum voces *ἀπόστολος* (inscriptione praetermissa) et *διδάσκαλος* ter, voces *ἐπίσκοπος* et *διάκονος* semel tantum legantur. Attamen praepositi ecclesiarum proprie dicti prophetae non erant. Ex 13, 4 apparet, ecclesias fuisse, quae prophetas non habebant. Praepositi ii potius dicendi sunt, quos ut eligant ecclesiae 15, 1 in universum admonentur, scilicet episcopi et diaconi. Prophetas autem, ut ipsi charismatibus frui sunt, ita ecclesiarum charismata fuerunt, et locus, quem obtinebant, principatus magis honoris, ut ita dicam, quam iurisdictionis erat. Similiter de doctoribus iudicandum esse videtur, quamquam eos quoque in ecclesiis nonnullis defuisse auctor non dicit. Loci S. Scripturae, quibus prophetae, sive soli sive una cum apostolis, commemorantur, supra v. 3 allati sunt. Post scriptores sacros et Doctrinam apostolorum prophetarum christianorum raro tantum in litteris christianis mentio fit. Cf. Herm. Mand. XI; Barn. 16, 9; Iust. Dial. c. 82; Iren. Adv. Haer. II, 32, 4; Eus. H. E. V, 17.

7. Καὶ πάντα προφήτην λαλοῦντα ἐν πνεύματι οὐ πειράσετε οὐδὲ διακρινεῖτε· πᾶσα γὰρ ἁμαρτία ἀφεδθήσεται, αὕτη δὲ ἡ ἁμαρτία οὐκ ἀφεδθήσεται. 8. οὐ πᾶς δὲ ὁ λαλῶν ἐν πνεύματι προφήτης ἐστίν, ἀλλ' ἐὰν ἔχη τοὺς τρόπους κυρίου. ἀπὸ οὖν τῶν
 5 τρόπων γνωσθήσεται ὁ ψευδοπροφήτης καὶ ὁ προφήτης. 9. καὶ πᾶς προφήτης ὀρίζων τράπεζαν ἐν πνεύματι, οὐ φάγεται ἀπ' αὐτῆς, εἰ δὲ μήγε ψευδοπροφήτης ἐστί. 10. πᾶς δὲ προφήτης διδάσκων τὴν ἀλήθειαν, εἰ ἂν διδάσκει οὐ ποιεῖ, ψευδοπροφήτης ἐστί. 11. πᾶς
 10 δὲ προφήτης δεδοκιμασμένος, ἀληθινός, ποιῶν εἰς μυστήριον κοσμι-
 κὸν ἐκκλησίας, μὴ διδάσκων δὲ ποιεῖν, ὅσα αὐτὸς ποιεῖ, οὐ κριθή-
 σεται ἐφ' ὑμῶν· μετὰ θεοῦ γὰρ ἔχει τὴν κρίσιν· ὡσαύτως γὰρ
 ἐποίησαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι προφῆται. 12. ὅς δ' ἂν εἴπῃ ἐν πνεύ-

6 ὀρίζων em : ὁ ὀρίζων cod

7. ἐν πνεύματι] i. e. ἐν ἐκστάσει, ut ex sequentibus apparet. Cf. I Cor. 12, 3; 14, 2; Apoc. 1, 10; 4, 2; 17, 3; Herm. Vis. I, 1, 3; II, 1, 1; Sim. IX, 1, 4. Tempore igitur Doctrinae licebat in ecstasi loqui. Saeculo autem secundo ad finem vergente Miltiades teste Eusebio H. E. V, 17 peculiari opere adversus Montanistas confecto docuit, μὴ δεῖν προφήτην ἐν ἐκστάσει λαλεῖν. — οὐ πειράσετε κτλ.] Auctor hoc loco de propheta probato agit, cum versibus sequentibus de falso propheta et de modo dicat, quo cognoscendus sit. Itaque hic prophetam tentari vetat, cum Paulus I Cor. 12, 10; 14, 29 prophetas diiudicari velit et Ioannes I, 4, 1 admoneat, ne quis omni spiritui credat, sed spiritus probet, an ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophetae exierunt in mundum. — πᾶσα ἁμαρτία κτλ.] Matth. 12, 31 peccatum, quod non remittitur, spiritus blasphemia (ἡ τοῦ πνεύματος βλασφημία) appellatur.

8. ἀλλ' ἐὰν κτλ.] Cf. Matth. 7, 21—23. — ἀπὸ οὖν τῶν τρόπων κτλ.] Cf. Matth. 7, 16. 20; Herm. Mand.

XI, 7. 16.

9. Sensus est: si propheta in spiritu loquens iusserit mensam parari, pauperes satiabuntur, ipse autem nihil sumet, ne videatur sua curare; sin autem, pseudopropheta habebitur.

10. διδάσκει .. ποιεῖ] Verus propheta id, quod docet, etiam facit. Similiter Matth. 23, 3 Dominus vult, ut homines faciant, quod docentur, et Pharisaeos vituperat, quod dicunt quidem, neque vero faciunt. Cf. Matth. 5, 19; Ign. Eph. 15, 1. 2.

11. Hic versus difficillimus est ad interpretandum. Quaeritur ante omnia, an textus genuinus sit. Nonnulli locum emendare studuerunt. Zahn praepositionem εἰς ante ἐκκλησίας posuit, ita ut sensus sit: faciens mysterium saeculare vel terrenum in ecclesiis. Hilgenfeld (*Zeitschrift für wiss. Theol.* 1885 p. 93; in editione Doctrinae pro ποιῶν insuper μῶν posuit) pro κοσμικὸν legens κοσμηκὸν interpretatur: omnis propheta verax probatus, qui per mysterium facit ecclesias cosmicorum vel gentilium

7. Et omnem prophetam loquentem in spiritu ne tentate neque discernite; *omne enim peccatum remittetur*, hoc autem peccatum *non remittetur*. 8. Non omnis, qui loquitur in spiritu, propheta est, sed si habet mores domini; ex moribus igitur cognoscetur pseudopropheta et propheta. 9. Et nullus propheta ⁵ decernens mensam in spiritu edet ab ea, nisi pseudopropheta est. 10. Omnis autem propheta docens veritatem, si quae docet non facit, pseudopropheta est. 11. Omnis vero propheta probatus verus, qui agit in mysterium mundanum ecclesiae, nec vero docet omnia agenda esse, quae ipse agit, non iudicabitur ¹⁰ apud vos; cum deo enim habet iudicium; eodem enim modo egerant et veteres prophetae. 12. Qui autem dixerit in spiritu:

2 Matth. 12, 31.

neque vero eos disciplinam paracleti severam docet. Plerique textum codicis non mutaverunt, verba *ποιῶν* — *ἐκκλησίας* autem alii aliter explicuerunt. Bryennius, locum obscurum esse affirmans, hanc interpretationem velut probabiliorē exhibet: omnis propheta verax, congregans populum, ut ei ostendat opus symbolicum, quod ipse operatur ad consolationem et exhortationem fidelium, nec vero populum facere docet, quicquid ipse facit, non iudicabitur; eamque illustrat eis, quae Iesaias 20, 2—4 fecit vel a Deo facere iussus est. Harnack respiciens Eph. 5, 32, ubi Paulus de matrimonio dicit: *τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν*, atque reputans, ecclesiam a veteribus non solum sponsam, sed etiam carnem et sanctam carnem Christi appellari et inde colligi, membro ecclesiae velut membro carnis Christi matrimonium devitandum esse (?), quoniam cum Christo coniunctum sit (cf. II Clem. 14, 1—4; Ign. Polyc. 5, 2; Tert. De monog.

c. 11), interpretatur: agens respectu mysterii terreni ecclesiae, scilicet matrimonio abstinens. Krawutzcky, *Theologische Quartalschrift* 1884 p. 581, locum de matrimonio, semel inito vel iterato, interpretatur, cum matrimonium una ex parte mundanum vel terrenum, altera ex parte mysterium ecclesiae sit. Hicks (cf. Schaff p. 203) explicat: congregans ecclesias, ut revelet, quae in mundo futura sunt, instar Agapi prophetae per spiritum famem magnam futuram in universo orbe terrarum significantis (Act. 11, 28), vel ut poenas denuntiet inimicis ecclesiae, quae prophetiae magistratus facile contra Christianos provocare poterant. Harris (p. 71—74) respiciens Iust. Dial. c. 94 et 134 atque Iren. Adv. haer. IV, 20, 12 locum interpretatur de actionibus prophetarum, quae ad statum huius mundi quidem spectant, respectu ecclesiae autem vel symbolice intellegenda sunt. Revera ita fere verba obscura explicanda sunt. — *ἀρχαῖοι προφηταὶ*] Hilgenfeld et Harnack censent, auctorem

ματι· δός μοι ἀργύρια ἢ ἕτερά τινα, οὐκ ἀκούσεσθε αὐτοῦ· ἐὰν δὲ περὶ ἄλλων ὑστερούντων εἴπη δοῦναι, μηδεὶς αὐτὸν κρινέτω.

XII. Πᾶς δὲ ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου δεχθήτω· ἔπειτα δὲ δοκιμάσαντες αὐτὸν γνώσεσθε, σύνεσιν γὰρ ἔχετε δεξιᾶν καὶ ἀριστεράν. 2. εἰ μὲν παρόδός ἐστιν ὁ ἐρχόμενος, βοηθεῖτε αὐτῷ, ὅσον δύνασθε· οὐ μὲν δὲ πρὸς ὑμᾶς εἰ μὴ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, ἐὰν ᾖ ἀνάγκη. 3. εἰ δὲ θέλει πρὸς ὑμᾶς καθῆσθαι, τεχνίτης ὢν, ἐργαζέσθω καὶ φαγέτω. 4. εἰ δὲ οὐκ ἔχει τέχνην, κατὰ τὴν σύνεσιν ὑμῶν προνοήσατε, πῶς μὴ ἀργὸς μεθ' ὑμῶν ζήσεται
10 Χριστιανός. 5. εἰ δ' οὐ θέλει οὕτω ποιεῖν, χριστέμπορός ἐστι· προσέχετε ἀπὸ τῶν τοιούτων.

XIII. Πᾶς δὲ προφῆτης ἀληθινός, θέλων καθῆσθαι πρὸς ὑμᾶς, αἰεὶς ἐστὶ τῆς τροφῆς αὐτοῦ. 2. ὡσάυτως διδάσκαλος ἀληθινός

7 καθῆσθαι cod, item l. 12: καθῆσαι Br, καθίσαι edd plures

hic generationem prophetarum christianorum in mente habuisse. scilicet Agabum, Iudam, Silam, Philippi filias, Ammiam Philadelphensem, Quadratum, quos scriptor ignotus circa annum 192 apud Eusebium H. E. V, 17 recenset, et si Doctrina circa vel post saeculum II medium exorta est, de his cogitari potest. Sin autem scriptura ad finem saeculi I referenda est, verba potius de prophetis Veteris Testamenti interpretanda sunt.

12. δός μοι κτλ.] Dominus enim Matth. 10, 8 dixit: Gratis accepistis, gratis date. Cf. Act. 8, 18—20; Mich. 3, 11.

XII. Postquam auctor exposuit, quomodo apostoli et prophetae in ecclesiam vel ad fratres advenientes suscipiendi sint, docet, qua ratione reliqui advenae christiani accipiantur.

1. δεχθήτω] i. e. hospitaliter suscipiatur, et quidem, ut ex sequentibus patet, confestim et priusquam probatur. — ἔπειτα κτλ.] Sensus non est dubius. Quaeritur autem, num verba δεξιᾶν καὶ ἀριστεράν constru-

enda sint cum γνώσεσθε, ita ut verba σύνεσιν γὰρ ἔχετε in parenthesi ponenda sint, an cum σύνεσιν, ita ut locus vertendus sit: intellectum enim habebitis diiudicantem dexteram et sinistram. Illa constructio quidem minus dura est. Attamen haec praeferenda esse videtur. Constitutiones apost. VII, 28 post ἔχετε inserunt: καὶ δύνασθε γινῶναι sc. δεξιᾶν κτλ.

δεξιᾶν κτλ.] Cf. Ion. 4, 11; II Cor. 6, 7.

2. Teste Iustino Apol. I, 67 dona in ecclesia collecta etiam ad subveniendum advenientibus peregre hospitibus (παρεπιδήμοις οἷσι ξένοις) adhibebantur. Cf. I Clem. 1, 2; Ign. Rom. 9, 3.

3. ἐργαζέσθω κτλ.] Cf. II Thess. 3, 10.

4. μὴ ἀργός] Animadvertite, quantopere Doctrina otium condemnet atque officium laboris inculcet. — Χριστιανός] Haec vox hoc tantum Doctrinae loco exstat.

5. χριστέμπορος] Vox etiam ab Hippolyto In Ruth (Opp. edd. Bonwetsch et Achelis I, II 1897 p. 120), a Ps.-Ignatio Trall. 6, 2 et Magn.

Da mihi argentum et alia quaedam, ne eum audiat; si vero dixerit, ut pro aliis indigentibus detur, nemo eum iudicet.

XII. Omnis, qui *venit in nomine domini*, suscipiatur; postea autem probantes eum cognoscetis, intellectum enim habebitis diiudicantem dexteram et sinistram. 2. Si quidem veniens transiens est, adiuuate eum, quantum potestis; non manebit autem apud vos nisi duos vel tres dies, si necessarium est. 3. Si vero apud vos considerare vult et artifex est, laborato et edito. 4. Si non exercet artem, pro prudentia vestra curate, ne piger vobiscum vivat Christianus. 5. Si non vult ita facere, a Christo lucrum quaerit; attendite a talibus.

XIII. Omnis verus propheta, volens considerare apud vos, *dignus est cibo suo*. 2. Similiter doctor verus et ipse *dignus*

3 Matth. 21, 9; Ps. 117, 26, cf. Ioann. 5, 43. — 13 Matth. 10, 10 cf. Luc. 10, 7; I Cor. 9, 13. 14; I Tim. 5, 17. 18.

9, 5, ab Athanasio, Basilio et Ioanne Chrysostomo adhibetur. De lucro e pietate quaerendo etiam I Tim. 6, 5 et II Clem. 20, 4 et Clem. I Virg. 13, 5 sermo fit. — *προσέχετε ἀπό*] Cf. 6, 3; Matth. 7, 15; 10, 17; 16, 6. 11. — *τῶν τοιοῦτων*] Cf. Barn. 10, 4.

XIII. Supra 11, 7—12 de propheta diiudicando auctor egit. Nunc prophetam verum ecclesiae sustentandum esse exponit.

2. *διδάσκαλος*] Similiter duobus aliis locis, quibus vox legitur, scilicet 15, 1. 2, doctores una cum prophetis commemorantur. Unde simile eos munus ac similem locum in ecclesiis habuisse apparet. Utrisque Christiani erudiendi et aedificandi erant. Cum autem prophetae in spiritu dicerent (11, 7), doctores simplici ac communi sermone utebantur. Ambo 15, 2 honorati Christianorum appellantur. Doctores autem cum semper post prophetas nominentur, ordinem paullo inferiorem his obtinuisse censendi sunt. Instar prophetarum de-

nique doctores non in omnibus ecclesiis fuisse videntur. Ubi autem fuerunt, episcopis et diaconis, ut ex 15, 1—2 liquet, honore saltem praestabant. In S. Scriptura doctores commemorantur una cum apostolis ac prophetis I Cor. 12, 28. 29 et Eph. 4, 11 (ubi inter prophetas et doctores evangelistae ac pastores positi sunt); cum prophetis tantum Act. 13, 1. Paulus I Tim. 2, 7 et II Tim. 1, 11 doctorem gentium se nominat. Hebr. 13, 7 (cf. 17) idem lectores adhortatur, *μνημονεύειν τῶν ἡγουμένων, οἵτινες ἐλάλησαν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ*. Gal. 6, 6 *κατηχῶν τὸν λόγον* commemoratur. Iacobus 3, 1 monet: *μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, εἰδότες, ὅτι μείζον κρίμα ληφόμεθα*. Post sacros quoque scriptores doctorum saepe mentio fit. Doctorum celeberrimi fuerunt Clemens et Origenes Alexandrini, qui et catechumenis instituendis praefecti erant. Post hos doctores tanquam ordo in ecclesia specialis paulatim evanuerunt,

ἐστὶν ἄξιός καὶ αὐτὸς ὡς περ ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ·
 3. πᾶσαν οὖν ἀπαρχὴν γεννημάτων ληνοῦ καὶ ἄλωνος, βρωῶν τε καὶ
 προβάτων λαβὼν δώσεις τὴν ἀπαρχὴν τοῖς προφῆταις· αὐτοὶ γὰρ
 εἰσιν οἱ ἀρχιερεῖς ὑμῶν. 4. ἐὰν δὲ μὴ ἔχητε προφῆτην, δότε τοῖς
 5 πτωχοῖς. 5. ἐὰν σιτίαν ποιῆς, τὴν ἀπαρχὴν λαβὼν δὲς κατὰ τὴν
 ἐντολὴν. 6. ὡσαύτως κεράμιον οἴνου ἢ ἐλαίου ἀνοίξας, τὴν ἀπαρχὴν
 λαβὼν δὲς τοῖς προφῆταις· 7. ἀργυρίου δὲ καὶ ἱματισμοῦ καὶ παντὸς
 κτήματος λαβὼν τὴν ἀπαρχὴν ὡς ἂν σοι δόξῃ, δὲς κατὰ τὴν ἐν-
 τολὴν.

10 XIV. Κατὰ κυριακὴν δὲ κυρίου συναχθέντες κλίσσατε ἄρτον
 καὶ εὐχαριστήσατε, προεξομολογησάμενοι τὰ παραπτώματα ὑμῶν,
 ὅπως καθαρὰ ἡ θυσία ὑμῶν ᾗ. 2. πᾶς δὲ ἔχων τὴν ἀμφιβολίαν
 μετὰ τοῦ ἐταίρου αὐτοῦ μὴ συνελθέτω ὑμῖν, ἕως οὗ διαλλαγῶσιν,
 ἵνα μὴ κοινωθῇ ἡ θυσία ὑμῶν. 3. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ῥηθεῖσα ὑπὸ
 15 κυρίου· Ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ προσφέρειν μοι θυσίαν κα-
 θαρὰν· ὅτι βασιλεὺς μέγας εἰμὶ, λέγει κύριος, καὶ τὸ ὄνομά
 μου θαυμαστὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι.

XV. Χειροτονήσατε οὖν ἑαυτοῖς ἐπισκόπους καὶ διακόνους

11 προεξομολογησάμενοι em : προσεξομ. cod | 12 ὑμῶν em : ἡμῶν cod |
 13 τὴν cod : τινὰ fortasse

et munus docendi magis magisque per
 praepositos ecclesiae ipsos exerceba-
 tur. Cf. Vincent. Ler. Commonit. c. 40.

3. De lege V. T., qua Iudaei pri-
 mitias sacerdotibus dare iubentur,
 cf. Exod. 22, 29; 23, 19; 34, 26;
 Num. 18, 12; Deut. 18, 3. 4; 26, 2;
 Ezech. 44, 30; Nehem. 10, 35—37.
 Hanc legem Doctrina Christianis
 quoque imponit, tacet autem de de-
 cimis, quae Iudaeis praeter primitias
 solvendae erant. Similiter Irenaeus
 Adv. haer. IV, 17, 5—18, 4 Christia-
 nis primitias offerendas esse Deo ex
 ipsius creaturis docet. — *αὐτοὶ γὰρ
 κτλ.*] His verbis auctor V. T. respi-
 cit. Christiani iubentur primitias
 dare prophetis, quia hi apud eos lo-
 cum sacerdotum obtinent, sc. eun-
 dem locum, quem apud Iudaeos pri-

mitias solventes sacerdotes obtine-
 bant. Similiter Didascalia et Con-
 stitutiones apostolorum II, 25 (Ana-
 lecta Antenicæna ed. Bunsen 1854
 II, 257 sq. 260).

4. Prophetæ ergo non in omnibus
 ecclesiis erant.

5. *σιτίαν*] Cf. Num. 15, 20. 21. —
κατὰ τὴν ἐντολὴν] Vox primo de man-
 dato Mosis intellegenda est. Deinde
 etiam ad praeceptum Domini Matth.
 10, 10 referri potest.

6. Cf. Nehem. 10, 37.

7. *ὡς ἂν σοι δόξῃ*] Haec verba
 fortasse adduntur, quia in hoc versu
 primitiae postulantur rerum, quarum
 in S. Scriptura non fit mentio.

XIV—XV. Postquam auctor in
 capitibus XI—XIII de apostolis vel
 praedicatoribus evangelii, de pro-

est sicut *operarius cibo suo*. 3. Omnes ergo primitias prove-
nientes e torculari, area et bobus atque ovibus sumes, ac dabis
primitias prophetis; ipsi enim sunt summi sacerdotes vestri.
4. Sin autem non habetis prophetam, date pauperibus. 5. Si
panem facis, sume primitias et da secundum praeceptum. 5
6. Similiter si urceum vini vel olei aperis, sume primitias et da
prophetis. 7. Argenti et vestimenti omnisque possessionis sume
primitias, sicut tibi placet, et da secundum praeceptum.

XIV. Die dominica autem convenientes frangite panem et
gratias agite, postquam delicta vestra confessi estis, ut sit mun- 10
dum sacrificium vestrum. Omnis vero, cui est controversia cum
amico suo, ne conveniat vobiscum, donec reconciliati sunt, ne
inquinetur sacrificium vestrum. 3. Hoc enim est dictum a do-
mino: *In omni loco et tempore offeratur mihi sacrificium mun-*
dum, quoniam rex magnus sum, dicit dominus, et nomen me- 15
um mirabile in gentibus.

XV. Constituite igitur vobis episcopos et diaconos dignos

12/14 cf. Matth. 5, 23. 24; 15, 11—20. — 15 Malach. 1, 11. 14.

phetis fratribusque aliis peregre in
ecclesiam aliquam advenientibus egit
atque exposuit, quomodo Christiani
cum illis se habeant, nunc ecclesiam
ipsam respicit, primo de liturgia vel
sacra congregatione, deinde de eli-
gendis episcopis et diaconis, de fra-
terna correptione aliisque officiis
pauca dicens.

XIV, 1. *κατὰ κυριακὴν κυρίου*] Cf.
I Cor. 16, 2; Act. 20, 7; Apoc. 1, 10;
Barn. 15, 9; Ign. Magn. 9, 1. — *κλάσατε
ἄρτον*] Cf. Act. 2, 46; 20, 7. 11; I Cor.
10, 16. — *προεξομολογησάμενοι*] Chri-
stiani ergo in sacra congregatione
peccata confiteri debebant. — *καθαρὰ
ἡ θυσία*] Cf. Malach. 1, 11; Rom. 12,
1; I Petr. 2, 5; Phil. 2, 17; Hebr.
13, 15.

2. *πᾶς κτλ.*] Auctor verba Domini
Matth. 5, 23. 24 de munere offerendo
ac fratre reconciliando liberius red-

dit. — *μὴ κοινωνῇ κτλ.*] Cf. Matth.
15, 11—20; Marc. 7, 15—23; Hebr.
9, 13. Hunc versum allegat Ps.-Cy-
prianus De aleat. c. 4.

3. *ὑπὸ κυρίου*] Animadvertite, quod
Domino, i. e. secundum locutionem
Doctrinae (cf. inscr. 6, 2; 8, 2; 9, 5;
10, 5; 12, 1 etc.) Iesu Christo dictum
Veteris Testamenti attribuitur. Auc-
tor igitur Ebionita aegre est habenden-
dus.

XV. Episcopi et diaconi eligendi
sunt ecclesiarum singularum prae-
positi ac ministri. Quibus, ut vox
οὖν capite ineunte indicat, praeser-
tim cura liturgiae administrandae
incumbit. Cum enim particula illa
hoc caput arctissime cum praecedente
coniunctum sit, sequitur, ministris,
de quorum electione hic sermo est,
praecipue munus capite illo comme-
moratum administrandum esse, sci-

ἀξιους τοῦ κυρίου, ἄνδρας πραεῖς καὶ ἀφιλαργύρους καὶ ἀληθεῖς καὶ δεδοκιμασμένους· ὑμῖν γὰρ λειτουργοῦσι καὶ αὐτοὶ τὴν λειτουργίαν τῶν προφητῶν καὶ διδασκάλων. 2. μὴ οὖν ὑπερίδῃτε αὐτούς· αὐτοὶ γὰρ εἰσιν οἱ τετιμημένοι ὑμῶν μετὰ τῶν προφητῶν καὶ διδασκάλων.

5 3. Ἐλέγχετε δὲ ἀλλήλους μὴ ἐν ὀργῇ, ἀλλ' ἐν εἰρήνῃ, ὥς ἔχετε ἐν τῇ εὐαγγελίῳ· καὶ παντὶ ἀστοχοῦντι κατὰ τοῦ ἐτέρου μηδεὶς λαλείτω μηδὲ παρ' ὑμῶν ἀκουέτω, ἕως οὗ μετανοήσῃ. 4. τὰς δὲ εὐχὰς ὑμῶν καὶ τὰς ἐλεημοσύνας καὶ πάσας τὰς πράξεις οὕτω ποιήσατε, ὥς ἔχετε ἐν τῇ εὐαγγελίῳ τοῦ κυρίου ἡμῶν.

10 XVI. Προηγοεῖτε ὑπὲρ τῆς ζωῆς ὑμῶν· οἱ λύχνοι ὑμῶν μὴ σβεσθήτωσαν, καὶ αἱ ὀσφύες ὑμῶν μὴ ἐκλυέσθωσαν, ἀλλὰ γίνεσθε ἔτοιμοι· οὐ γὰρ οἴδατε τὴν ὥραν, ἐν ᾗ ὁ κύριος ἡμῶν ἔρχεται. 2. πυκνῶς δὲ συναχθήσεσθε ζητοῦντες τὰ ἀνήκοντα ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· οὐ γὰρ ὠφελήσει ὑμᾶς ὁ πᾶς χρόνος τῆς πίστεως ὑμῶν,

6 ἕτερον cod : ἐταίρου con Harris | 7 ἀκουέτω cod : ἀκουέσθω fortasse | 10 ὑμῶν pr em : ἡμῶν cod

licet liturgiam eucharisticam. Doctrina igitur episcopis et diaconis idem munus attribuit, quod Clemens Romanus, qui I Cor. c. 42—44 eorum munus cum munere sacerdotum Veteris Testamenti comparat atque 44, 4 eos dona offerre (προσενεγκόντας τὰ δῶρα) distincte dicit.

1. χειροτονήσατε] Cf. Act. 14, 23; II Cor. 8, 19; Ign. Philad. 10, 1; Smyrn. 11, 2; Polyc. 7, 2. Vox hic designat electionem. Tempore posteriore denotat etiam consecrationem electi vel ordinis initiationem. Cf. Constit. apost. VI, 17; VIII, 27. 28. 46. — ἐκαστοῖς] i. e. singulis ecclesiis vel parochiis. — ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι] eodem modo quo hic simul commemorantur Phil. 1, 1 et I Clem. 42, 4. 5. I Tim. 3, 2—13 Paulus virtutes exponit, quibus episcopos ac diaconos praeditos esse oportet. Act. 20, 17—28 et Tit. 1, 5—7 voces πρεσβύτεροι et ἐπίσκοποι promiscue adhibentur. — πραεῖς καὶ ἀφιλαργύ-

ρους] Paulus scribit I Tim. 3, 3: δεῖ τὸν ἐπίσκοπον εἶναι μὴ πλήκτην, ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἡμίχρον, ἀφιλάργυρον, 3, 8: διακόνους μὴ αἰσχροκερδεῖς. Cf. Tit. 1, 7; Polycarp. 5, 2. — δεδοκιμασμένους] Cf. I Tim. 3, 10; I Clem. 42, 4; 44, 2. Non ergo eligendi sunt, qui virtutem sectari modo incipiebant vel neophyti (I Tim. 3, 6), sed viri spectati. — ὑμῖν γὰρ λειτουργοῦσι κτλ.] Auctor rationem profert, ob quam viri spectati ministri ecclesiarum eligendi sunt, atque episcopos et diaconos cum prophetis et doctoribus comparans aliud munus illis incumbens commemorat, munus docendi atque aedificandi ecclesiam, quod per hos praecipue exercebatur.

2. μὴ οὖν ὑπερίδῃτε κτλ.] Respicens c. 13 et Canon. apostolorum eccles. 12, 3 tibi persuaseris supplendum esse: in victu praebendo. Particula autem versus altera illi interpretationi minus favere videtur.

domino, viros mansuetos et argenti non cupidos et veraces et probatos; vobis enim ministrant et ipsi ministerium prophetarum et doctorum. 2. Ne igitur contemnatis eos; ipsi enim sunt honorati inter vos una cum prophetis et doctoribus.

3. Arguite autem vos invicem, non in ira, sed in aequanimitate, sicut habetis in evangelio; et si quis adversus alium deliquerit, nemo loquatur cum eo, neque apud vos audiat, donec paenitentiam egerit. 4. Orationes vestras et eleemosynas omnesque actiones ita facite, sicut habetis in evangelio domini nostri.

XVI. *Vigilate pro vita vestra; lucernae vestrae ne dealeantur, neque lumini vestri solvantur, sed parati estote; ignoratis enim horam, in qua dominus noster veniet.* 2. Crebro autem convenietis, quaerentes, quae spectant ad animas vestras; nihil enim proderit vobis omne tempus fidei vestrae, nisi in tempore

6 Matth. 5, 22—26; 18, 15—35. — 9 Matth. 6—7. — 10 Matth. 24, 42; Luc. 12, 35. — 11 Matth. 24, 44. — 12 Matth. 25, 13.

Christiani monentur, ne episcopos et diaconos contemnant, quia tum temporis in pluribus saltem ecclesiis viri erant, qui pluris aestimabantur, quippe qui essent charismatibus praediti ac doctrina et eloquentia conspicui, prophetae ac doctores. — *οἱ τετιμημένοι ὑμῶν*] Verba non satis perspicua sunt, cum auctor non distincte dixerit, a quo episcopi honorentur. Suppleri potest: a vobis (Christianis) vel: a Deo. Sensus est ergo: viri honorandi a vobis vel inter vos, aut: viri a Deo honorati inter vos. Illa interpretatio praeferenda esse videtur. Verbum *τετιμημένοι* hic locum vocis substantivae tenet. Cf. Prov. 3, 9.

3. *ἐλέγχετε ἀλλ.*] Cf. Sirach 10, 6; II Tim. 4, 2; Polyc. 6, 1. — *ἀστοχοῦντι*] Cf. I Tim. 1, 6; 6, 21; II Tim. 2, 18. Ut sensum loci recte intellegas neque auctorem severitatis nimiae accuses, verba praecedentia tibi non sunt neglegenda. Auctor ergo

non vult, ut frater in fratrem delinquens confestim vitetur, sed potius primo arguatur. Itaque mandato Domini Matth. 18, 15—17 non contradicit, sed potius hunc locum respicere videtur.

4. *π. τ. πράξεις*] Cf. Col. 3, 17.

XVI. Auctor scripturam concludit, lectores adhortans, ut parati sint, quia finis prope ac Dominus brevi venturus sit. Summa capitis ex Evangelio secundum Matthaeum 24 hausta est.

1. *δοφνές*] Cf. Eph. 6, 14; I Petr. 1, 13. — *ἐκλύεσθωσαν*] Cf. Matth. 15, 32; Marc. 8, 3; Gal. 6, 9; Hebr. 12, 3, 5; Prov. 3, 11.

2. *παννῶς δὲ συναχθήσεσθε*] Verba etiam explicari possunt: crebri congregamini, similiter atque Ign. Eph. 13, 1; 20, 2. Hoc loco autem potius vertendum est: crebro convenite. Cf. Ign. Polyc. 4, 2; II Clem. 17, 3. — *ζητοῦντες ἀλλ.*] Similia leguntur Barn. 4, 1. 10; 17, 1. — *οὐ γὰρ ὠφελήσει*

ἐὰν μὴ ἐν τῇ ἐσχάτῃ καιρῷ τελειωθῇτε. 3. ἐν γὰρ ταῖς ἐσχά-
ταις ἡμέραις πληθυνθήσονται οἱ ψευδοπροφῆται καὶ οἱ ψευδοεἰς,
καὶ στραφήσονται τὰ πρόβατα εἰς λύκους, καὶ ἡ ἀγάπη στραφήσεται
εἰς μῖσος. 4. αὐξανούσης γὰρ τῆς ἀνομίας μισήσουσιν ἀλλήλους
καὶ διώξουσιν καὶ παραδώσουσι, καὶ τότε φανήσεται ὁ κοσμοπλανῆς
ὡς υἱὸς θεοῦ καὶ ποιήσει σημεῖα καὶ τέρατα, καὶ ἡ γῆ παραδοθή-
σεται εἰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ ποιήσει ἀθέμιτα, ἃ οὐδέποτε γέγονεν
ἐξ αἰῶνος. 5. τότε ἤξει ἡ κτίσις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν πύρωσιν
τῆς δοκιμασίας, καὶ σκανδαλισθήσονται πολλοὶ καὶ ἀπολούνται,
οἱ δὲ ὑπομείναντες ἐν τῇ πίστει αὐτῶν σωθήσονται ὑπ' αὐτοῦ
τοῦ καταθέματος. 6. καὶ τότε φανήσεται τὰ σημεῖα τῆς ἀλη-
θείας· πρῶτον σημεῖον ἐκπετάσεως ἐν οὐρανῷ, εἶτα σημεῖον φωνῆς
σάλπιγγος, καὶ τὸ τρίτον ἀνάστασις νεκρῶν. 7. οὐ πάντων δέ,
ἀλλ' ὡς ἐρρέθη. Ἦξει ὁ κύριος καὶ πάντες οἱ ἅγιοι μετ' αὐ-
τοῦ. 8. τότε ὄψεται ὁ κόσμος τὸν κύριον ἐρχόμενον ἐπάνω τῶν
νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ.

8 κτίσις cod : con κρίσις Hilgenfeld, πίστις Harris | 10 ὑπ' cod : ἀπ' edd nonnulli

κτλ.] Barnabas 4, 9 eadem fere verba exhibet.

3. ἐσχάταις ἡμέραις] Cf. II Petr. 3, 2 sq. Iud. 17 sq. — πληθυνθήσονται οἱ ψ.] Cf. Matth. 24, 11. 12. 24. — στραφήσονται κτλ.] Sententiam exhibet Matthaeus 24, 10 his verbis: καὶ τότε σκανδαλισθήσονται πολλοί, καὶ ἀλλήλους παραδώσουσιν καὶ μισήσουσιν ἀλλήλους. Vix dubium est, auctorem hunc locum mutasse ante oculos habentem Matth. 7, 15, ubi Dominus pseudoprophetas vestimentis ovium indutos, intrinsecus autem lupos rapaces esse dicit.

4. αὐξανούσης κτλ.] Cf. Matth. 24, 12. — κοσμοπλανῆς] Cf. Apoc. 12, 9: ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην. II Ioann. 7: ὁ πλάνος καὶ ἀντίχριστος. — ὡς υἱὸς θεοῦ] Cf. II Thess. 2, 4. Hoc modo de Antichristo loquens auctor se Christum filium Dei putasse prodit. —

γῆ παραδοθήσεται] Cf. Apoc. 13, 7. — ἀθέμιτα] II Thess. 2, 4 legimus, Antichristum extolli supra Deum et in templo Dei sedere. — ἃ οὐδέποτε κτλ.] Cf. Matth. 24, 21.

5. πύρωσιν τ. δ.] Cf. Zach. 13, 8. 9; I Petr. 4, 12: μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γενομένην. Iustinus Apol. II, 7: τὸ πῦρ τὸ τῆς κρίσεως et τὴν ἐκπύρωσιν commemorat. Cf. Hipp. De Chr. et Antichr. c. 5; Bas. De spir. s. c. 15 n. 36. — ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καταθέματος] Si lectio codicis servatur et praepositio ὑπὸ vertitur: a vel per, non sub, vox κατάθεμα, quae idem significat ac κατανάθεμα vel ἀνάθεμα (cf. Zach. 14, 11; Apoc. 22, 3) ad Christum referenda est, et salvator illo nomine appellari potuit, quia eum anathematizabunt, qui in eo scandalizati fuerint, et teste Paulo

novissimo perfecti fueritis. 3. Namque in diebus novissimis multiplicabuntur falsi prophetae et corruptores, et convertentur oves in lupos, et caritas convertetur in odium. 4. Cum enim aucta fuerit iniquitas, odio se invicem habebunt et persequentur et prodent; ac tum apparebit orbis deceptor tanquam filius dei ⁵ et faciet *signa et prodigia*, et terra tradetur in manus eius, et faciet iniqua, quae nunquam facta sunt a saeculis. 5. Tum veniet creatura hominum in ignem probationis, *et scandalizabuntur multi* atque peribunt; *qui vero perseveraverint* in fide sua, *salvabuntur* ab ipso maledicto. 6. *Tuncque apparebunt signa veri-* ¹⁰ *tatis*; primum signum caeli aperti, deinde *signum tubae*, et tertium resurrectio mortuorum, 7. neque vero omnium, sed sicut dictum est: *Veniet dominus et omnes sancti cum eo*. 8. *Tunc ridebit mundus dominum venientem supra nubes caeli*.

6 Matth. 24, 24, cf. II Thess. 2, 9; Apoc. 13, 2. 13. — 9 Matth. 24, 10. — 10 Matth. 10, 22; 24, 13. — 11 Matth. 24, 30. — 12 Matth. 24, 31, cf. I Cor. 15, 52; I Thess. 4, 16. — 14 Zach. 14, 5. — 15 Matth. 24, 30; 26, 64.

Gal. 3, 13 Christus non solum nos de maledicto legis redemit, sed etiam pro nobis quasi maledictum factus est, eodemque I Cor. 12, 3 referente nonnulli Iesu anathema dicebant. De sermone a peccatoribus Christo redeunte procedente cf. Apoc. 1, 7; Barn. 7, 9; II Clem. 17, 5. Qui pro *ἐπ'* ponunt *ἀπ'*, *κατάθεμα* de Antechristo vel de maledicto ab eo proficiscente interpretantur. Cf. Harris p. 62—69.

6. *σημεῖα τ. ἀληθείας*] i. e. signa Christi ipsius, qui Ioann. 14, 6 se veritatem nominat, vel potius signa, quae probant ea vera esse, quae Christus de adventu suo secundo dixit. Tria signa Matth. 24, 30. 31 discerni possunt. Evangelista autem *τὰ σημεῖον* dicit. Tria signa etiam Orac. Sibyll. II, 188, sq. commemorantur, sed aliter definiuntur ac in Doctrina. — *ἐκπετάσεως*] Vox haud

dubie a verbo *ἐκπετάσσω* derivanda est ac denotat: explicatio, expansio, ita ut sensus sit: quando caelum Christo adveniente aperietur. Taylor et Harris (p. 74—77) supplentes *τῶν χειρῶν* locum de signo crucis expanso vel apparente in caelo interpretantur. Alii, inter quos est Bryennius, vocem a verbo *ἐκπέτομαι* vel *ἐκπέταμαι* (= avolo) derivantes et respicientes I Thess. 4, 17 locum de sanctis superstitibus interpretati sunt, qui Domino adveniente una cum eis qui resurrexerunt rapiuntur in nubibus obviam Christo in aëra. Alii pro *ἐκπετάσεως* legi volunt *ἐπιφάσεως* (= *ἐπιφανείας*) vel (respicientes Matth. 24, 29: *οἱ ἀστέρες πεισοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ*, Marc. 13, 25) *ἐκπτώσεως*. — *ἀνάστασις νεκρῶν*] Cf. Matth. 24, 31; I Cor. 15, 52; I Thess. 4, 16.

ΒΑΡΝΑΒΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

1. Χαίρετε, υἱοὶ καὶ θυγατέρες, ἐν ὀνόματι κυρίου τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς, ἐν εἰρήνῃ.

2. Μεγάλων μὲν ὄντων καὶ πλουσίων τῶν τοῦ θεοῦ δικαιοματίων εἰς ὑμᾶς, ὑπὲρ τι καὶ κατ' ὑπερβολὴν ὑπερευφραίνομαι ἐπὶ τοῖς μακαρίοις καὶ ἐνδόξοις ὑμῶν πνεύμασιν· οὕτως ἔμφυτον τῆς δωρεᾶς πνευματικῆς χάριν εἰλήφατε. 3. διὸ καὶ μᾶλλον συγχαίρω ἑμαυτῷ ἐλπίζων σωθῆναι, ὅτι ἀληθῶς βλέπω ἐν ὑμῖν ἐκκεχυμένον ἀπὸ τοῦ πλουσίου τῆς πηγῆς κυρίου πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς. 10 οὕτω με ἐξέπληξεν ἐπὶ ὑμῶν ἡ ἐμοὶ ἐπιποθήτη ὥψις ὑμῶν. 4. πεπεισμένος οὖν τοῦτο καὶ συνειδὼς ἑμαυτῷ, ὅτι ἐν ὑμῖν λαλήσας πολλὰ ἐπίσταμαι, ὅτι ἐμοὶ συνώδευσεν ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης κύριος, καὶ πάντως ἀναγκάζομαι κἀγὼ εἰς τοῦτο, ἀγαπᾶν ὑμᾶς ὑπὲρ τὴν ψυχὴν μου, ὅτι μεγάλη πίστις καὶ ἀγάπη ἐγκατοικεῖ ἐν ὑμῖν ἐπ' 15 ἐλπίδι ζωῆς αὐτοῦ. 5. λογισάμενος οὖν τοῦτο, ὅτι ἐὰν μελήσῃ μοι περὶ ὑμῶν τοῦ μέρους τι μεταδοῦναι ἀφ' οὗ ἔλαβον, ὅτι ἔσται

H = codex Hierosolymitanus, S = Sinaiticus, S* prima correctoris manus, S** manus correctoris altera, V = Vaticanus, L = versio latina vetus.

5 ὑμᾶς SL : ἡμᾶς H | ὑπερβολὴν S : ὑπεροχὴν H | 6 ὑμῶν : ἡμῶν H | οὕτως L : οὕτω S, οὗ τὸ H | τῆς > H | 9 πηγῆς HL : ἀγάπης S | 10 ἐμοὶ H : > S | 10 ἐπιποθήτη S cf. I Clem. 65, 1 : ἐπιπόθητος H | 13 ἀναγκάζομαι κ. εἰς τοῦτο S : εἰς τ. κ. ἀναγκ. H | 14 ἐπ' H : > S

I, 1. Fere eandem salutationem exhibent Canones apostolorum ecclesiastici. Cf. Doctrina duodecim apostolorum ed. Funk 1887 p. 50. — υἱοὶ κ. θυγ.] sc. auctoris. Cf. I Cor. 4, 14. 15. 17; Gal. 4, 19. Harnack respiciens 1, 8; 4, 6; II Cor. 6, 18 supplet τοῦ θεοῦ.

2. μέν] Non sequitur δέ. Sed cf. v. 5. — δικαιωμάτων] Haec vox, quae in S. Scriptura saepissime, e. g. in Ps. 118 octies et vicies, in epistula nostra octies legitur, modo significat mandatum vel praeceptum (cf. Ps. 104, 45; 118, 5. 8. 112. Barn. 10, 2. 11; 16, 9; 21, 1. 5), modo, ut hic et

EPISTULA BARNABAE.

I. Avete, filii et filiae, in nomine domini, qui dilexit nos, in pace.

2. Quoniam magnae et divites sunt iustitiae, quas deus fecit vobis, plus quam de ulla re ac supra modum gaudeo de⁵ spiritibus vestris beatis et praeclaris. Sic enim gratiam doni spiritualis insitam accepistis. 3. Propter quod magis mihimet ipsi gratulor, sperans me salvari, cum revera videam in vobis effusum ex abundantia fontis domini spiritum super vos. Ita me obstupescit propter vos aspectus vester mihi desideratissimus.¹⁰ 4. Persuasum igitur mihi habens mihique conscius, inter vos loquentem me multa scire, quoniam dominus in via iustitiae me comitatus est, atque omnino ad hoc etiam ego cogor, ut vos diligam plus quam animam meam; magna enim fides et caritas inhabitat in vobis *per spem vitae* illius. 5. Considerans¹⁵ ergo hoc, quod, si propter vos mea intersit, eorum quae accepi

8/9 cf. Tit. 3, 5 sq. — 14 Tit. 1, 2; 3, 7.

2, 1; 4, 11, sensum ampliorem habet denotatque decretum spectans ad salutem hominum. Vulgata vertit plerumque *iustificatio* vel *iustitia*. — *πνεύμασιν*] sc. lectorum; cf. v. 5. — *ἔμμενον*] Cf. 9, 9; Sap. 12, 10; Iac. 1, 21. Latinus vertit *naturalem*.

3. *συγκαίρω*] Cf. Philipp. 2, 17. 18. — *τ. πλουσίον*] = *τ. πλούτου*. Barnabas respicit Tit. 3, 5—6: *πνεύματος ἁγίου οὗ ἐξέχευεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ κτλ.*

4. *καὶ πάντως*] Rationem alteram,

ob quam lectores diligit, auctor dicere incipit, sc. *ὅτι μεγάλη πίστις κτλ.* Prima est, quia ipse magnos fructus percepit verbum Dei inter eos praedicans. — *καὶ γὰρ*] sc. sicut alii. — *ὑπὲρ τ. ψυχὴν*] Cf. 4, 6; 19, 5; Doctr. 2, 7.

5. Clem. Al. Strom. II, 6, 31 p. 445 ed. Potter (*ἀφ' οὗ κτλ.*). — Auctor postquam de gratia Dei et de virtutibus lectorum locutus est, tandem addit, se de fide aliqua disserturum esse, ut et illis et sibimet ipsi prosit. Cf. Rom. 1, 11—12. — *ὅτι*] Par-

μοι τοιοῦτοις πνεύμασιν ὑπηρετήσαντι εἰς μισθόν, ἐσπούδασα κατὰ μικρὸν ὑμῖν πέμπειν, ἵνα μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν τελείαν ἔχητε τὴν γνῶσιν. 6. τρία οὖν δόγματα ἐστὶν κυρίου· ζωῆς ἐλπίς ἀρχὴ καὶ τέλος πίστεως ἡμῶν, καὶ δικαιοσύνη κρίσεως ἀρχὴ καὶ τέλος, ἀγάπη εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως ἔργων δικαιοσύνης μαρτυρία. 7. ἐγνώρισεν γὰρ ἡμῖν ὁ δεσπότης διὰ τῶν προφητῶν τὰ παρελθυθέντα καὶ τὰ ἐνεστώτα, καὶ τῶν μελλόντων δοὺς ἀπαρχὰς ἡμῖν γεύσεως. ὧν τὰ καθ' ἕκαστα βλέποντες ἐνεργούμενα, καθὼς ἐλάλησεν, ὀφείλομεν πλουσιώτερον καὶ ὑψηλότερον προσάγειν τῷ φόβῳ αὐτοῦ. 8. ἐγὼ δὲ οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' ὡς εἰς ἐξ ὑμῶν ὑποδείξω ὀλίγα, δι' ὧν ἐν τοῖς παροῦσιν εὐφρανθήσεσθε.

II. Ἡμερῶν οὖν οὓσων πονηρῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐνεργούντος ἔχοντος τὴν ἐξουσίαν, ὀφείλομεν ἑαυτοῖς προσέχοντες ἐκζητεῖν τὰ δικαιώματα κυρίου. 2. τῆς οὖν πίστεως ἡμῶν εἰσὶν βοηθοὶ φόβος καὶ ὑπομονή, τὰ δὲ συμμαχοῦντά ἡμῖν μακροθυμία καὶ ἐγκράτεια. 3. τούτων οὖν μενόντων τὰ πρὸς κύριον ἀγνώως, συνευφραίνονται αὐτοῖς σοφία, σύνεσις, ἐπιστήμη, γνῶσις. 4. πεψανέρωκεν γὰρ ἡμῖν διὰ πάντων τῶν προφητῶν, ὅτι οὔτε θυσιῶν οὔτε ὀλοκαυτωμάτων οὔτε προσφορῶν χρῆζει, λέγων ὅτε μὲν· 5. *Τί μοι πλη-*

3 ζωῆς HL : ζωῇ S | ἐλπίς ἀ. κ. τ. π. ἡμῶν H : πιστις ἐλπις· αρχή· και τέλος ἡμῶν S | 5 εὐφροσύνη S | δικαιοσύνης em : δικαιοσύνη H, εν δικαιοσυναις S | 6 ἡμῖν S : ἡμῖν H | 10 φόβῳ SH : βωμῶ L | 11 εὐφρανθήσεσθε SL : -θησόμεθα H | 12 οὖν SL : > H | 15 καὶ pr Clem L : > SH | 16 οὖν H Clem : > SL

ticula repetitur. — *τελείαν τ. γνῶσιν*] Cf. 13, 7; I Clem. 1, 2. *Γνῶσις* auctori est profundior cognitio oeconomiae et mandatorum veteris testamenti. Cf. 6, 9; 9, 8; 10, 1—12.

6. *τρία δόγματα*] Barnabas huic numero studet; quater eum repetit, sc. 9, 7; 10, 1. 9. 10, et dogmata appellat sententias vel praecepta, in quibus sensus aliquis arcanus inest; dogmata autem tria, quae profert, denotant: spe vitae homines ad fidem pervenire et in fide perseverare, iustitiam operantes in iudicio probari, opera in caritate cum hilaritate ac laetitia facientes habere testimonium

iustitiae. Virtutes illas Barnabas iam 1, 4 commemoravit, ac deinde saepe de eis agit, ut index vocabulorum docet. — *ζωῆς ἐλπίς κτλ.*] Ignatius Eph. 14, 1 fidem principium et caritatem finem vitae appellat. — *δικαιοσύνη κτλ.*] Cf. Ps. 7, 9; 9, 9; Prov. 10, 2; 11, 6; 16, 5: *ἀρχὴ ὁδοῦ ἀγαθῆς τὸ ποιεῖν τὰ δίκαια*. — *ἀγάπη κτλ.*] Rom. 13, 10: *πλήρωμα νόμου ἡ ἀγάπη*, Ies. 32, 17: *τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης εἰρήνη*. — *εὐφρ. καὶ ἀγαλλιάσεως*] Hae voces in S. Scriptura saepissime una adbibentur, cf. Ps. 44, 16; 50, 10; 67, 4; 99, 2; Ies. 22, 13; 35, 10; 51, 11.

partem aliquam communicare vobis, mihi mercedi erit, quippe qui talibus spiritibus ministraverim, studui breviter vobis scribere, ut cum fide vestra perfectam habeatis cognitionem. 6. Triā igitur dogmata sunt domini: *ritae spes* initium et finis fidei nostrae; et iustitia iudicii initium et finis; caritas in hilaritate et laetitia operum iustitiae testimonium. 7. Cognita enim fecit nobis dominus per prophetas praeterita et praesentia, et futurorum primitias gustandi potestatem nobis dedit. Quae in suo quaeque ordine evenire videntes, sicut locutus est, divitiores et altiores accedere debemus ad eius timorem. 8. Ego autem non¹⁰ ut magister, sed ut unus ex vobis ostendam pauca, per quae in praesentibus hilares sitis.

II. Cum dies igitur mali sint et operans ipse potestatem habeat, nobismet ipsis animum attendentes disquirere debemus iustificationes domini. 2. Fidei nostrae ergo adiutores sunt timor et patientia; quae autem nobis opem ferunt, sunt longanimitas et continentia. 3. Quae dum in iis, quae ad dominum spectant, caste manent, una cum iis laetantur sapientia, intellectus, scientia, cognitio. 4. Adapteruit enim nobis per omnes prophetas, neque sacrificiis neque holocaustis neque oblationibus²⁰ sibi opus esse, aliquando dicens: 5. *Quo mihi multitudinem*

3 Tit. 1, 2; 3, 7. — 19 Ies. 1, 11—13.

7. τὰ παρεληλυθότα κτλ.] Cf. 5, 3; 17, 2; Ies. 42, 9; Iust. Apol. I, 52; Theoph. Ad Autol. I, 14; II, 9. 33; Iren. Adv. haer. IV, 33, 1; Tert. Apol. 20; Hippol. De Chr. et Antichr. 2. — πλουσιώτερον κ. ὑψηλ.] Haec verba de ampliore et altiore cognitione intellegenda sunt, quam auctor lectoribus praeberere vult. Cf. 1, 2. 3; 9, 7; 19, 2. — προσάγειν] Intransitive cf. 2, 9; Act. 27, 27; Ios. 3, 9.

8. οὐχ ὡς κτλ.] Cf. 4, 6. 9. Auctor non ut doctor loqui vult, quamquam doctor fuit. — ἐν τ. παροῦσιν] i. e. in rebus adhuc tam adversis. Cf. 2, 1; 8, 6. — εὐφρανθήσεσθε] Cf. Phil. 1, 25; 3, 1; 4, 4; I Ioann. 1, 4.

II, 1. ἡμερῶν πονηρῶν] Cf. Eph. 5, 16. — κ. αὐτοῦ τ. ἐνεργοῦντος (i. e. diabolus) ἔχ. τ. ἐξ.] Eadem verba leguntur Bab. Kam. 60a, ut vidit Güdemann, *Religionsgeschichtl. Studien* 1876 p. 128. Cf. Eph. 2, 2; II Thess. 2, 9. 11.

2—3. Clem. Al. Strom. II, 6, 31 p. 445.

3. τὰ πρὸς κύριον] potius cum Clemente Al. ad μενόντων quam ad συννεφραίνονται referenda sunt. Auctor illas quoque virtutes poscit, quia scientia sola inflat. Cf. I Cor. 8, 1; II Petr. 1, 5. 6.

4. Incipit disquisitio τῶν δικαιωμάτων κυρίου, cf. 2, 1.

5. Verba Iesaeae veteres saepe

θος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει κύριος. πλήρης εἰμι ὀλοκαυτωμάτων, καὶ στέας ἀρνῶν καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδ' ἂν ἐρχησθε ὀφθῆναι μοι. τίς γὰρ ἐξεζήτησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν μου τὴν αὐλὴν οὐ προσθήσεσθε. ἐὰν φέριτε σεμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα βδέλνυμά μοι ἐστίν· τὰς νεομηρίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα οὐκ ἀνέχομαι. 6. ταῦτα οὖν κατήργησεν, ἵνα ὁ καινὸς νόμος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἄνευ ζυγοῦ ἀνάγκης ὢν, μὴ ἀνθρωποποιήτων ἔχῃ τὴν προσφορὰν. 7. λέγει δὲ πάλιν πρὸς αὐτούς· Μὴ ἐγὼ ἐνε-
 10 τειλάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν ἐκπορευομένοις ἐκ γῆς Αἰγύπτου, προσενέγκαι μοι ὀλοκαυτώματα καὶ θυσίας; 8. ἀλλ' ἢ τοῦτο ἐνετειλάμην αὐτοῖς· ἕκαστος ὑμῶν κατὰ τοῦ πλησίον ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτοῦ κακίαν μὴ μνησικακεῖτω, καὶ ὄρκον ψευδοῇ μὴ ἀγαπάτε. 9. αἰσθάνεσθαι οὖν ὀφείλομεν, μὴ ὄντες ἀσύνητοι, τὴν
 15 γνώμην τῆς ἀγαθωσύνης τοῦ πατρὸς ἡμῶν, ὅτι ἡμῖν λέγει, θέλων ἡμᾶς μὴ ὁμοίως πλανωμένους ἐκείνοις ζητεῖν, πῶς προσάγωμεν αὐτῷ. 10. ἡμῖν οὖν οὕτως λέγει· Κυρία τῷ κυρίῳ καρδιά συντετριμμένη, ὁσμὴ εὐωδίας τῷ κυρίῳ καρδιά δοξάζουσα τὸν πεπλακῶτα αὐτήν. ἀκριβεύεσθαι οὖν ὀφείλομεν, ἀδελφοί, περὶ
 20 τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἵνα μὴ ὁ πονηρὸς παρείσδυσιν πλάνης ποιήσας ἐν ἡμῖν ἐκσφενδονήσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ζωῆς ἡμῶν.

III. Λέγει οὖν πάλιν περὶ τούτων πρὸς αὐτούς· Ἵνατί μοι νηστεύετε, λέγει κύριος, ὥς σήμερον ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν; οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέγει
 25 κύριος, οὐκ ἀνθρωπον ταπεινοῦντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, 2. οὐδ' ἂν κάμψητε ὥς κρίκον τὸν τράχηλον ὑμῶν καὶ σάκκον

1 ὀλοκαυτωμάτων S : + κριῶν HL LXX | 5 ἐὰν HL : ουδε εαν S | 8 ἄνευ S : ἄτερ H | 9 προσφορὰν SL : συμφορὰν H | 13 ἑαυτοῦ S : αὐτοῦ H LXX | 14 οὖν SL : > H | 17 κυρίῳ HL : θῶ S | 19 οὖν SL : > H | 23 ἐν HL : > S | 24 sq. λέγει κύριος οὐκ ἄνθρ. ταπεινοῦντα SL : ἡμέραν ἀνθρωπον ταπεινοῦντα H LXX | 25 οὐδ' ἂν S Iust. Dial. c. 15 Clem. Al. Paed. III, 12, 90 p. 305 : οὐδὲ ἐὰν H

laudent, Iust. Apol. I, 37; Clem. Al. Paedag. III, 12, 90 p. 305; Tert. De idol. c. 14; Adv. Marc. I, 20. II, 18. 19. 22 etc.

6. κατήργησεν] Cf. Eph. 2, 15; Rom. 3, 31. — ἄνευ ζ. ἀνάγκης] Cf. Gal.

5, 1. Act. 15, 10, ubi veteri testamento hominibus iugum servitutis imponenti opponitur novum, quod Iacobus 1, 25 legem perfectam libertatis vocat. — μὴ ἀνθρωποποιήτων] i. e. sacrificium ne in rebus exter-

sacrificiorum vestrorum? dicit dominus. Plenus sum holocaustis et adipem agnorum et sanguinem taurorum et hircorum nolo, nec si veniatis, ut a me videamini. Quis enim quaesirit haec de manibus vestris? Aulam meam ultra non calcabitis. Si obtuleritis similaginem, vanum; incensum ab- 5

6. Haec igitur abrogavit, ut nova lex domini nostri Iesu Christi, quae sine iugo necessitatis est, oblationem habeat non factam ab hominibus. 7. Dicit autem illis iterum: *Numquid ego mandari patribus vestris, cum exierunt e terra Aegypti, ut mihi* 10
offerant holocausta et sacrificia? 8. *Sed hoc praecepi vobis: Unusquisque vestri adversus proximum suum ne malum cogitet in corde suo, et iuramentum mendax ne diligatis.* 9. Intellegere ergo debemus, cum non insipientes simus, sensum bonitatis patris nostri; loquitur enim nobis, nolens nos similiter 15
illis errantes quaerere, quomodo accedamus ad ipsum. 10. Nobis igitur sic dicit: *Sacrificium domino cor contritum, odor suavitatis domino cor glorificans eum, qui plasmavit ipsum.* Accurate ergo, fratres, inquirere debemus de salute nostra, ne seducturus nos nequam irrepat in nos et nos eiciat a vita nostra. 20

III. Dicit ergo illis iterum de his rebus: *Quo ieiunatis mihi, dicit dominus, ut hodie audiat vox vestra in clamore? Non tale ieiunium ego elegi, dicit dominus, non hominem animam suam humiliantem, 2. neque si flexeritis quasi circum-* 25
culum collum vestrum et saccum indueritis et cinerem str-

9 Ier. 7, 22. 23. — 12 Zach. 8, 17. — 17 Ps. 50, 19. — 22 Ies. 58, 4. 5.

nis versetur nec manibus hominum paretur vel offeratur, sed spirituale sit et in virtutibus consistat, ut in versibus sequentibus exponitur.

9. *πλανωμένους*] i. e. praecepta Dei male intellegentes ac praesertim sacrificia offerentes. — *ἐκείνοις*] sc. Iudaeis, ut infra 3, 6; 4, 6; 8, 7; 9, 6 etc.

10. *δοσμή πτλ.*] Haec verba in S. Scriptura desunt, laudantur autem etiam ab Irenaeo Adv. haer. IV, 17, 2 et

a Clem. Al. Paed. III, 12, 90 p. 306; Strom. II, 18, 79 p. 470. Nota marginali codicis H verba referuntur ad Apocalypsin Adae, quae vero deperdita est. Irenaeus et Clemens fortasse Barnabae debent. Latinus verbis apocryphis suppressis versum psalmi totum proposuit. — *δοσμή ἐβ.*] Eph. 5, 2; Phil. 4, 18; Gen. 8, 21; Num. 29, 2. 8. 11. 13 etc. — *ὁ πονηρός*] i. e. Satanas.

- ἐνδύσησθε καὶ σποδὸν ὑποστρώσητε, οὐδ' οὕτως καλέσετε νη-
στειαν δεκτὴν. 3. πρὸς ἡμᾶς δὲ λέγει· Ἴδοὺ αὕτη ἡ νηστεία,
ἣν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέγει κύριος· λύε πάντα σύνδεσμον ἀδι-
κίας, διάλυε σιτραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων, ἀπόστειλε
5 τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει καὶ πᾶσαν ἀδικον συγγραφὴν διάσπα.
διάθρυπτε πεινῶσιν τὸν ἄριον σου, καὶ γυμνὸν ἐὰν ἴδῃς
περίβαλε· ἀστέγους εἴσαγε εἰς τὸν οἶκον σου, καὶ ἐὰν ἴδῃς
ταπεινόν, οὐχ ὑπερόψῃ αὐτόν, οὐδὲ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ
σπέρματός σου. 4. τότε ῥαγήσεται πρῶϊμον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ
10 ἱμάτιά σου ταχέως ἀναιτελεῖ, καὶ προπορεύσεται ἔμπροσθέν
σου ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ δόξα τοῦ θεοῦ περιστελεῖ σε. 5. τότε
βοήσεις, καὶ ὁ θεὸς ἐπακούσεται σου, ἔτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ·
Ἴδοὺ πάρεμι· ἐὰν ἀφέλῃς ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον καὶ χειροτονίαν
καὶ ῥῆμα γογγυσμοῦ, καὶ ὁὗς πεινῶντι τὸν ἄριον σου ἐκ ψυχῆς
15 σου καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐλείψῃς. 6. εἰς τοῦτο οὖν,
ἀδελφοί, ὁ μακρόθυμος προβλέψας, ὡς ἐν ἀκραισύνῃ πιστεύσει
ὁ λαός, ὃν ἡτοίμασεν ἐν τῇ ἡγαπημένῃ αὐτοῦ, προεφανέρωσεν
ἡμῖν περὶ πάντων, ἵνα μὴ προσρησώμεθα ὡς ἐπίλυτοι τῇ ἐκείνων
νόμῳ.
- 20 IV. Δεῖ οὖν ἡμᾶς περὶ τῶν ἐνεστώτων ἐπιπολὺ ἐρευνῶντας
ἐκζητεῖν τὰ δυνάμενα ἡμᾶς σώζειν. φύγωμεν οὖν τελείως ἀπὸ
πάντων τῶν ἔργων τῆς ἀνομίας, μήποτε καταλάβῃ ἡμᾶς τὰ ἔργα
τῆς ἀνομίας· καὶ μισήσωμεν τὴν πλάνην τοῦ νῦν καιροῦ, ἵνα εἰς
τὸν μέλλοντα ἀγαπηθῶμεν. 2. μὴ δῶμεν τῇ ἑαυτῶν ψυχῇ ἄνσεις,
25 ὥστε ἔχειν αὐτὴν ἐξουσίαν μετὰ ἀμαρτιῶν καὶ πονηρῶν συντρέ-
χειν, μήποτε ὁμιοιωθῶμεν αὐτοῖς. 3. τὸ τέλειον σκάνδαλον ἡγγι-

1 ἐνδύσησθε HL : > S LXX | καὶ σποδὸν ὑποστρ.> H | 3 κύριος
H cf. L Clem. 1. c. : + οὐκ ἀνθρώπον ταπεινόντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀλλὰ
S cf. III, 1 | πάντα H : παν S | 10 ἱμάτια SHL, Iust. Dial. c. 15, Tert. De
resurr. c. 27, Cypr. Testim. III, 1, De op. et elem. c. 4 etc. : ἱάματα LXX
S** | πορεύεται H | 11 δικαιοσύνη SL : + σου H LXX | 12 βοήσεις S : βο-
ήσῃ H LXX | ἐπακούσεται S : εἰσακ. H LXX | 15 ἐλείψῃς S (ἐλαυσῃς) : ἐμ-
πλήσῃς H LXX | 17 ἐν S : > HL | προεφαν. HL : + γὰρ S | 18 ἐπίλυτοι S
(ἐπιλυτοι cf. Epiph. H. 66 c. 7) : προσήλυτοι HL | 20 ἐπιπολὺ S : πολὺ H |
25 αὐτὴν S : τὴν H

III, 5 χειροτονίαν] sc. ad dandum | 6. ἐν ἀκραισύνῃ] i. e. legis iuda-
falsum testimonium vel ad irriden- | icae opera non admiscendo (Har-
dum et decipiendum. | nack). Auctor de fide in cognitione

veritis, neque sic rocabitis ieiunium acceptum. 3. Nobis autem dicit: *Ecce hoc ieiunium, quod ego elegi, dicit dominus: solve omne vinculum iniustitiae, dissolve obligationes contractuum violentorum, dimitte fractos in remissione et omnem syngrapham iniquam discerpe. Frange esurientibus panem tuum* ⁵ *et cum nudum videris, operi eum; eos, qui sine tecto sunt, induc in domum tuam et cum videris humilem, ne despexeris eum neque avertas te ab iis, qui ex tuo semine sunt.* 4. *Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et vestimenta tua cito orientur, et praeibit ante te iustitia et gloria dei circumdabit te;* ¹⁰ 5. *Tunc clamabis, et deus exaudiet te, adhuc te loquente dicit: Ecce adsum; si abstuleris a te colligationem et manuum porrectionem et verbum murmurationis, et dederis esurienti panem tuum ex animo tuo et animae humiliatae miserearis.* 6. Ad hoc igitur, fratres, deus longanimis providit, quomodo ¹⁵ in simplicitate crediturus esset populus, quem paravit in dilecto suo. et nos de omnibus praemonuit, ne affligeremur tanquam advenientes ad illorum legem.

IV. Itaque oportet nos de praesentibus plurimum scrutantes exquirere, quae nos possint salvare. Fugiamus ergo plane ab ²⁰ omnibus operibus iniquitatis, ne opera iniquitatis nos deprehendant, et odio habeamus errorem huius temporis, ut in futuro diligamur. 2. Ne demus animae nostrae spatium, ut potestatem habeat discurrendi cum peccatoribus et improbis, ne quando illis similes fiamus. 3. Perfectum scandalum appro- ²⁵

2 Ies. 58, 6—10.

perfecta loquitur et sensum allegoriae altiore appellat simplicem. Cf. 6, 5; 8, 2; Müller ad h. l. — ἡγαπημένῳ] i. e. Christo. Cf. 4, 3. 8. Eph. 1, 6.

IV, 1. ἐνεστώτων] Cf. 1, 8; 2, 1. — φύγωμεν κτλ.] Cf. II Clem. 10, 1. — ὁ νῦν καιρὸς] ut sequens ὁ μέλλον indicat, idem significat, quod in N. T. ὁ κόσμος οὗτος (Ioann. 16, 11), ὁ ἐνεστώτης αἰὼν (Gal. 1, 4), ὁ αἰὼν οὗτος (I Cor. 2, 6. Eph. 1, 21), ὁ αἰὼν

τοῦ κόσμου τούτου (Eph. 2, 2) etc. i. e. tempus, quo in hac carne ambulamus, vel tempus ab Adam usque ad reditum Christi. Πάνη τοῦ ν. κ. est igitur idem ac opus iniquitatis, nequitia quaecunque. Cf. 18, 2. — ἀγαπηθῶμεν] i. e. salvi fiamus. Cf. 4, 14; 21, 6.

3. τὸ τ. σκάνδαλον] Verba quidem ipsa in libro Henochi desiderantur. Sed auctor fortasse respicit 89, 61 —64 et 90, 17. Henochus enim Bar-

κεν, περὶ οὗ γέγραπται, ὡς Ἐνώχ λέγει. εἰς τοῦτο γὰρ ὁ δεσπό-
της συντέτμηκεν τοὺς καιροὺς καὶ τὰς ἡμέρας, ἵνα ταχύνη ὁ
ἡγαπημένος αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν κληρονομίαν ἦξῃ. 4. λέγει δὲ
οὕτως καὶ ὁ προφῆτης· Βασιλεῖαι δέκα ἐπὶ τῆς γῆς βασιλεύσου-
5 σιν, καὶ ἐξαναστήσεται ὀπισθεν μικρὸς βασιλεύς, ὃς ταπεινώσει
τρεις ὕφ' ἐν τῶν βασιλέων. 5. ὁμοίως περὶ τοῦ αὐτοῦ λέγει
Δανιήλ· Καὶ εἶδον τὸ τέταρτον θηρίον τὸ πονηρὸν καὶ ἰσ-
χυρὸν καὶ χαλεπώτερον παρὰ πάντα τὰ θηρία τῆς θαλάσσης,
καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ ἀνέτειλεν δέκα κέρατα, καὶ ἐξ αὐτῶν μικρὸν
10 κέρας παραφνάδιον, καὶ ὡς ἐταπείνωσεν ὕφ' ἐν τρία τῶν με-
γάλων κεράτων. 6. συνέναι οὖν ὀφείλετε. ἔτι δὲ καὶ τοῦτο
ἔρωτῶ ὑμᾶς ὡς εἰς ἐξ ὑμῶν ὢν, ἰδίως δὲ καὶ πάντας ἀγαπῶν ὑπὲρ
τὴν ψυχὴν μου, προσέχειν νῦν ἑαυτοῖς καὶ μὴ ὁμοιοῦσθαί τισιν
ἐπισωρεύοντας ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν λέγοντας, ὅτι ἡ διαθήκη ἐκεί-
15 νων καὶ ἡμῶν. 7. ἡμῶν μὲν· ἀλλ' ἐκείνοι οὕτως εἰς τέλος ἀπώ-
λεσαν αὐτὴν λαβόντες ἤδη τοῦ Μωϋσέως. λέγει γὰρ ἡ γραφή·
Καὶ ἦν Μωϋσῆς ἐν τῷ ὄρει νηστεύων ἡμέρας τεσσαράκοντα
καὶ νύκτας τεσσαράκοντα καὶ ἔλαβεν τὴν διαθήκην ἀπὸ τοῦ
κυρίου, πλάκας λιθίνας γεγραμμένας τῷ δακτύλῳ τῆς χειρὸς
20 τοῦ κυρίου. 8. ἀλλὰ ἐπιστραφέντες ἐπὶ τὰ εἰδωλα ἀπώλεσαν
αὐτήν. λέγει γὰρ οὕτως κύριος· Μωϋσῆ Μωϋσῆ, κατὰβηθι
τὸ τάχος, ὅτι ἠνόμησεν ὁ λαός σου, οὗς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰ-
γύπτου. καὶ συνῆκεν Μωϋσῆς καὶ ἔριψεν τὰς δύο πλάκας ἐκ
τῶν χειρῶν αὐτοῦ· καὶ συνετρίβη αὐτῶν ἡ διαθήκη, ἵνα ἡ τοῦ
25 ἡγαπημένου Ἰησοῦ ἐγκατασφραγισθῇ εἰς τὴν καρδίαν ἡμῶν ἐν

1 Ἐνώχ SH: Daniel L | 4 βασιλεῖαι SL: βασιλεῖς H LXX | 5 ὀπισθεν
HL: + αυτων S LXX | 7 εἶδον SL: εἶδε H | τὸ sec> S | 8 θαλάσσης HL:
γῆς S | 11 δὲ S: > HL | 13 νῦν S: > HL | 14 επισωρευοντες S | 14 sq.
ἐκείνων καὶ ἡμῶν. ἡμῶν μὲν L (illorum et nostrum est; nostrum est au-
tem): ἡμων μεν S, ὑμῶν ὑμῖν μένει H | 20 τοῦ> H | 23 ἔρριψεν H

nabae, ut recte dixit Hilgenfeld, non
tam τὸ τ. σκάνδαλον adventurum
ipsum quam τὸ τ. σκ. περὶ οὗ γέ-
γραπται, vel scriptione caelesti no-
tatum, testari videtur. — εἰς τοῦτο
κτλ.] Cf. Dan. 9, 24, 27; Matth. 24,
6, 22; Marc. 13, 7, 20.

4. Auctor locum Danielis non ac-

curate laudavit, sed aliquot pro-
phetæ verba omisit, alia adiecit,
praesertim ὕφ' ἐν. Haud dubie de-
monstrare voluit, Danielis prophe-
tiam suo tempore impletam esse, et
parvum regem de imperatore Roma-
norum interpretatur, cui locum unde-
cimum attribuit. Cf. Prolegomena c. 4.

pinquavit, de quo scriptum est, ut Henoch dicit. Ad hoc enim dominus abbreviavit tempora et dies, ut properaret dilectus suus et in hereditatem veniret. 4. Dicit autem sic et propheta: *Decem regna in terra regnabunt, et postea resurget rex parvus, qui tres simul regum humiliabit.* 5. Similiter de eadem re dicit Daniel: *Et vidi quartam bestiam, nequam et fortem et saeviore[m] quam omnes bestias maris, et quomodo ex ea exorta fuerint decem cornua et ex illis parvulum cornu subnatum et quomodo simul humiliaverit tria magnorum cornutum.* 6. Intellegere ergo debetis. Adhuc et hoc rogo vos tanquam unus ex vobis, singulari amore etiam omnes amans plus quam animam meam, ut nunc vobis attendatis neque similes fiatis quibusdam, peccata vestra accumulantes dicentes, quod testamentum illorum atque nostrum est. 7. Nostrum quidem; at illi sic in perpetuum perdiderunt testamentum a Mose iam acceptum. Dicit enim scriptura: *Et Moses fuit in monte ieiunans quadraginta dies ac quadraginta noctes et accepit testamentum a domino, tabulas lapideas scriptas digito manus domini.* 8. Sed ad idola se convertentes perdiderunt illud. Dicit enim sic dominus: *Moses Moses, descende celeriter, quoniam peccavit populus tuus, quem e terra Aegypti eduxisti.* Et intellexit Moses et proiecit duas tabulas de manibus suis, et confractum est testamentum eorum, ut testamentum dilecti

1 Henoch 89, 61—64; 90, 17. — 4 Dan. 7, 24. — 7 Dan. 7, 7. 8. — 17 Exod. 31, 18; 34, 28. — 21 Exod. 32, 7; Deut. 9, 12.

6. Auctor lectores monet, ne Iudaeorum (Ἰουδαίων) instar nimiam fiduciam in testamento collocantes peccatum temere parvi ducant. Cf. Sirach 5, 4—6. Iudaeos enim addit v. 7 testamentum perdidisse. Simile quidquam etiam Christianis accidere posse, infra v. 9—14 exponitur. — ἑκείνων κατ.] Testes inter se discedunt. Quae ab interprete latino traduntur, non quidem ea sunt, quae dubium non relinquunt, cum Barnabas nusquam dicat vel alios dicere referat, testamentum duarum par-

tium esse, ubique potius disserat, num testamentum Iudaeorum sit an Christianorum. Cum autem Latinus hoc loco ceteris saltem testibus praestet, eius lectionem recepi. Sententia ceteroquin non est dubia.

7. Auctor duos Scripturae versus quasi in unum contrahit.

8. συνήκεν] sc. foedus, quod Dominus cum Iudaeis inierat, horum perfidia iam diremtum esse. — συνετίβη κατ.] Cf. Clem. Al. Paed. III, 12, 94 p. 307. — ἔραψεν] Cf. Exod. 32, 19.

ἐλπίδι τῆς πίστεως αὐτοῦ. 9. πολλὰ δὲ θέλων γράψαι, οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' ὡς πρέπει ἀγαπῶντι ἀφ' ὧν ἔχομεν μὴ ἐλλείπειν, γράψαι ἐσπούδασα, περίφημα ὑμῶν. διὸ προσέχωμεν ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις· οὐδὲν γὰρ ὠφελήσει ἡμᾶς ὁ πᾶς χρόνος τῆς ζωῆς καὶ τῆς πίστεως ἡμῶν, ἐὰν μὴ νῦν ἐν τῇ ἀνόμῳ καιρῷ καὶ τοῖς μέλλουσιν σκανδάλοις, ὡς πρέπει υἱοῖς θεοῦ, ἀντιστῶμεν. 10. ἵνα οὖν μὴ σχῇ παρεῖσθυσιν ὁ μέλας, φύγωμεν ἀπὸ πάσης ματαιότητος, μισήσωμεν τελείως τὰ ἔργα τῆς πονηρᾶς ὁδοῦ. μὴ καθ' ἑαυτοὺς ἐνδύνοντες μονάζετε ὡς ἡδὴ δεδικαιωμένοι, ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνερχόμενοι συνζητεῖτε περὶ τοῦ κοινῆ συμφέροντος. 11. λέγει γὰρ ἡ γραφή· Οὐαὶ οἱ σύνετοι ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες. γενώμεθα πνευματικοί, γενώμεθα ναὸς τέλειος τῷ θεῷ. ἐφ' ὅσον ἐστὶν ἐν ἡμῖν, μελετῶμεν τὸν φόβον τοῦ θεοῦ καὶ φυλάσσειν ἀγωνιζώμεθα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἵνα ἐν τοῖς δικαιοῦμασιν αὐτοῦ εὐφρανθῶμεν. 12. ὁ κύριος ἀπροσωπολήμπτως κρινεῖ τὸν κόσμον. ἕκαστος καθὼς ἐποίησεν κομιεῖται. ἐὰν γὰρ ἀγαθός, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ προηγίσεται αὐτοῦ· ἐὰν γὰρ πονηρός, ὁ μισθὸς τῆς πονηρίας ἔμπροσθεν αὐτοῦ. 13. ἵνα μήποτε ἐπαναπαυόμενοι ὡς κλητοὶ ἐπικαθυπνώσωμεν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, καὶ ὁ πονηρὸς ἄρχων λαβὼν τὴν καθ' ἡμῶν ἐξουσίαν ἀπόσῃται ἡμᾶς ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ κυρίου. 14. ἔτι δὲ καθεῖνο, ἀδελφοί μου, νοεῖτε· ὅταν βλέπετε μετὰ τηλικαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα γεγονότα ἐν τῇ Ἰσραήλ, καὶ οὕτως ἐγκαταλελειφθαι αὐτούς· προσέχωμεν, μήποτε, ὡς γέγραπται, πολλοὶ κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοὶ εὐρεθῶμεν.

3 διὸ h. l. L: ante περίφημα SH | προσέχωμεν L: προσεχομεν SH | 4 ἡμᾶς HL: ὑμᾶς S | 4 sq. τῆς ζωῆς κ. τ. πίστεως ἡμῶν: vitae nostrae et fidei L, τ. ζωῆς ἡμῶν H, τ. πίστεως ὑμῶν S | 7 οὖν H: > S | 8 ἔργα SL: κατὰ ἔργα H | 11 ἑαυτοῖς SL: ἐν ἑαυτοῖς H LXX | 14 τοῦ θεοῦ: κυρίου H | καὶ > S | 17 ἢ > H | 18 ἵνα SH: praem προσέχωμεν L | 22 βλέπετε S cf. Winer § 42, 5: βλέπητε H

9. μὴ ἐλλείπειν] etiam ad γρ. ἐσπούδασα referri potest. — περίφημα ὑμῶν] i. e. omnia pro vobis et facere et pati paratus. Cf. 6, 5; I Cor. 4, 13; Ign. Eph. 8, 1; 18, 1. Dionysius Alex. apud Eur. H. E. VII, 22, 7 dicit, verbum ad officio-

sam comitatem declarandam vulgo adhibitum esse. — διὸ] Haec particula respicit ad finem v. 8. Verba praecedentia pro parenthesi habenda sunt. — οὐδὲν γὰρ κτλ.] Cf. Doctr. 16, 2.

10. ὁ μέλας] i. e. diabolus, cf. 20

Iesu in corde nostro consignaretur in spe fidei ipsius. 9. Multa autem volens scribere, non ut doctor, sed ut decet diligentem nihil eorum quae habemus praeterire, scribere studui, peripsema vestri. Propterea adtendamus in novissimis diebus; nihil enim proderit nobis omne tempus vitae nostrae et fidei, nisi nunc in hoc tempore iniquo et scandalis futuris, ut decet filios dei, resistamus. 10. Itaque ne niger habeat introitum, fugiamus ab omni vanitate, perfecto odio habeamus opera viae iniquae. Ne in vobismet ipsis involuti vobis solis vivatis tanquam iam iustificati, sed in unum convenientes conquiratis id, quod omnibus prodest. 11. Dicit enim scriptura: *Vae, qui sunt prudentes sibi et coram se sapientes*. Efficiamur spirituales, efficiamur deo templum perfectum. Quantum in nobis est, *meditemur timorem* dei et custodire contendamus mandata eius, ut in eius iustificationibus laetemur. 12. Dominus *sine acceptione personarum indicabit* mundum. Unusquisque secundum quae fecit accipiet: si fuerit bonus, iustitia ipsius praecedet ante eum; si fuerit nequam, merces nequitiae coram eo; 13. ne quando requiescentes tanquam vocati obdormiamus in peccatis nostris et princeps nequam potestate in nos accepta avellat nos a regno domini. 14. Adhuc autem et illud, fratres mei, intellegite: si post tanta signa ac prodigia, quae facta sunt in Israel, videritis, nihilominus illos derelictos esse: adtendamus, ne quando, sicut scriptum est, *multi vocati, pauci vero electi* inveniamur.

11 Ies. 5, 21. — 13 Ies. 33, 18. — 15 I Petr. 1, 17 cf. Rom. 2, 11; Gal. 2, 6. — 24 Matth. 20, 16; 22, 14.

1. Güdemann l. c. p. 128 contulit Kidd. 30a: מניח. Fortasse Macarius Aeg. locum ante oculos habuit scribens: *ὅπως μὴ παρείδουσιν εἴρη τινὰ μηδὲ χώραν ἐπιβουλῆς ὁ ἀντίδικος κτλ.* (PG 34, 430). — *φύγωμεν κτλ.* Cf. I Clem. 9, 1; Polyc. Phil. 2, 1; 7, 2. — *μισήσωμεν κτλ.* Cf. Ps. 118, 128. Opera viae iniquae enumerantur c. 20. — *μονάζετε* Cf. Herm. Sim. IX, 26, 3. Ut e sequentibus patet, auctor lectores monet, ne a fratribus se separent schisma facientes.

— *ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνερχ.* Cf. I Cor. 11, 20; Ign. Eph. 5, 3; I Clem. 34, 7.

11. Clem. Al. Strom. II, 7, 35 p. 447. — *πνευματικοί* Cf. Gal. 6, 1. — *ναός* Cf. I Cor. 3, 16. 17. — *φυλ. τ. ἐντολάς* Cf. Deut. 5, 29; 6, 2; Ps. 118, 60. 63. 134 etc.

12. *ἕκαστος κτλ.* Cf. I Cor. 3, 8; Ps. 61, 13. — *δικαιοσύνη κτλ.* Cf. Ies. 58, 8. — *μισθὸς τ. πον.* Cf. II Petr. 2, 13. — *ἐμπροσθεν αὐτοῦ* Cf. Ies. 40, 10; 62, 11; Apoc. 22, 12.

V. Εἰς τοῦτο γὰρ ὑπέμεινεν ὁ κύριος παραδοῦναι τὴν σάρκα εἰς καταφθοράν, ἵνα τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν ἀγνισθῶμεν, ὃ ἐστὶν ἐν τῇ ῥαντίσματι αὐτοῦ τοῦ αἵματος. 2. γέγραπται γὰρ περὶ αὐτοῦ ἃ μὲν πρὸς τὸν Ἰσραὴλ, ἃ δὲ πρὸς ἡμᾶς. λέγει δὲ οὕτως·
 5 Ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν· ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη καὶ ὡς ἀμνὸς ἀφωνος ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτόν. 3. οὐκοῦν ὑπερευχαριστεῖν ὀφείλομεν τῷ κυρίῳ, ὅτι καὶ τὰ παρεληλυθότα ἡμῖν ἐγνώρισεν καὶ ἐν τοῖς ἐνε-
 10 στῶσιν ἡμᾶς ἐσόφισεν, καὶ εἰς τὰ μέλλοντα οὐκ ἐσμέν ἀσύνητοι. 4. λέγει δὲ ἡ γραφή· Οὐκ ἀδίκως ἐκτείνεται δίκτυα πτερωτοῖς· τοῦτο λέγει, ὅτι δικαίως ἀπολείται ἄνθρωπος, ὃς ἔχων ὁδοῦ δι-
 καιοσύνης γινώσιν ἑαυτὸν εἰς ὁδὸν σκότους ἀποσυνέχει. 5. ἔτι δὲ καὶ τοῦτο, ἀδελφοί μου· εἰ ὁ κύριος ὑπέμεινεν παθεῖν περὶ τῆς
 15 ψυχῆς ἡμῶν, ὧν παντὸς τοῦ κόσμου κύριος, ᾧ εἶπεν ὁ θεὸς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν· πῶς οὖν ὑπέμεινεν ὑπὸ χειρὸς ἀνθρώ-
 πων παθεῖν; μάθετε. 6. οἱ προσφῆται, ἀπ' αὐτοῦ ἔχοντες τὴν χάριν, εἰς αὐτὸν ἐπροφήτευσαν· αὐτὸς δέ, ἵνα καταργήσῃ τὸν θά-
 20 νατον καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν δείξῃ, ὅτι ἐν σαρκὶ ἔδει αὐτὸν φανερωθῆναι, ὑπέμεινεν, 7. ἵνα τοῖς πατράσιν τὴν ἐπαγγελίαν ἀποδοῇ καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ τὸν λαὸν τὸν καινὸν ἐτοιμάζων ἐπιδείξῃ ἐπὶ τῆς γῆς ὧν, ὅτι τὴν ἀνάστασιν αὐτὸς ποιήσας κρινεῖ. 8. πέρας γέ τοι διδάσκων τὸν Ἰσραὴλ καὶ τηλικαῦτα τέρατα καὶ σημεῖα
 25 ποιῶν ἐκέρυσσεν, καὶ ὑπερηγάπησεν αὐτόν. 9. ὅτε δὲ τοὺς ἰδίους ἀποστόλους τοὺς μέλλοντας κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ ἐξ-

2 καταφθοράν S : φθοράν H | 3 ῥαντ. αὐτοῦ τ. αἵματος HL cf. I Petr. 1, 2: αἱματι του ραντισματος αυτου S cf. Hebr. 12, 24 | 12 ὃς H : ὁ SL | 14 κύριος SL : + ἡμῶν H | περὶ S : ἐπὲρ HL | 15 ᾧ .. ὁ θεὸς SL : ὡς .. ὁ κύριος H | 19 ἐπροφήτευσαν S et V. T. quod fere ubique hanc formam habet : προεφήτευσαν H et N. T. | 21 τοῖς HL : καὶ τοῖς S | 22 τὸν λαόν : incipit V | καινὸν V | 25 ποιῶν SV : + οὐχ ὅτι H, non L | ἐκέρυσσεν SH : ἐκέρυξε V, crediderunt L | ὑπερηγάπησεν V : -ησαν SHL

V, 2. ἃ μὲν — ἃ δέ] Verba pro- | 3. ἐσόφισεν] Cf. II Tim. 3, 15; II phetae et Iudaeis et Christianis dicta | Petr. 1, 16; Ign. Smyrn. 1, 1. Prae- sunt; sed Christiani soli recte ea | terita intellegenda esse videntur de | percipiunt. Cf. v. 3. | morte Christi expiatoria, praesentia

V. Propter hoc enim dominus sustinuit carnem tradere in perniciem, ut remissione peccatorum sanctificaremur, quod est in aspersione sanguinis eius. 2. Scriptum est enim de eo tum ad Israel. tum ad nos. Dicit autem sic: *Vulneratus est propter iniquitates nostras et tribulatus est propter peccata nostra; livore eius nos sanati sumus. Tanquam ovis ad occisionem ductus est et sicut agnus mutus fuit coram tondente se.* 3. Maximas igitur gratias agere debemus domino, quod et praeterita nobis ostendit et in praesentibus nos erudit, et de futuris non sumus sine intellectu. 4. Dicit autem scriptura: *Non iniuste tenduntur retia aribus.* Hoc dicit, iuste perire hominem, qui cognitionem habens viae iustitiae sese convertat in viam tenebrarum. 5. Adhuc autem et hoc, fratres mei: si dominus sustinuit pati pro anima nostra, cum sit totius mundi dominus, cui dixit deus in constitutione mundi: *Faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram;* quomodo igitur per manum hominum pati sustinuit? Discite. 6. Prophetiae ab eo gratiam habentes de eo prophetaverunt; ipse autem, quia in carne oportebat eum apparere, ut mortem destrueret et resurrectionem a mortuis ostenderet, sustinuit. 7. ut patribus promissum redderet, et ipse populum novum sibi parans, cum in terra esset, ostenderet, resurrectione facta se ipsum iudicaturum esse. 8. Porro docens Israël ac tam magna prodigia et signa faciens praedicabat, et valde diligebat eum. 9. Cum autem apostolos suos ipsius evangelium praedicaturos eligeret,

5 Ies. 53, 5. 7. — 11 Prov. 1, 17. — 16 Gen. 1, 26.

de doctrina eius vivificante, futura de iudicio venturo, quod mandata eius servantes effugiemus.

4. εἰς ὁδὸν σκ. ἀπ.] i. e. caerimonias iudaicas retinet, quas vanas et inanes esse intellexit. Cf. v. 2.

5. ποιήσωμεν] In plurali auctor sicut fere omnes patres, e. g. Iust. Dial. c. 62; Theoph. Ad Autol. II, 18; Tertull. Adv. Prax. c. 12; Orig. C. Cels. II, 9, allocutionem videt, quam fecit Deus pater ad Deum filium.

Locum laudat Serapion Thmuensis in sacramentario n. 31 p. 21 (*Texte und Untersuchungen*, N. F. II, 3^b).

6. ἵνα — φανερωθῇ] parenthesis est. — ὑπέμεινεν] Subintellegas: et prophetiam implevit.

7. ἀνάστασιν] sc. mortuorum, non ipsius, ut contextus (κρινεῖ) docet.

9. Orig. C. Cels. I, 63. Hieron. Adv. Pelag. III, 2 (— ἀνομωτέρους). — ἀποστόλους κτλ.] Cf. 8, 3.

ελέξατο, ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομωτέρους, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἦλθεν καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλούς, τότε ἐφανερώσεν ἑαυτὸν εἶναι υἱὸν θεοῦ. 10. εἰ γὰρ μὴ ἦλθεν ἐν σαρκί, πῶς ἂν ἐσώθησαν οἱ ἄνθρωποι βλέποντες αὐτόν, ὅτε τὸν μέλλοντα
 5 μὴ εἶναι ἥλιον, ἔργον τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὑπάρχοντα, ἐμβλέποντες οὐκ ἰσχύουσιν εἰς τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ ἀντοφθαλμῆσαι. 11. οὐκοῦν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰς τοῦτο ἦλθεν ἐν σαρκί, ἵνα τὸ τέλειον τῶν ἁμαρτιῶν ἀνακεφαλαιώσῃ τοῖς διώξασιν ἐν θανάτῳ τοὺς προφῆτας αὐτοῦ. 12. οὐκοῦν εἰς τοῦτο ὑπέμεινεν. λέγει γὰρ ὁ θεὸς τὴν
 10 πληγὴν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ὅτι ἐξ αὐτῶν. Ὅταν πατάξωσιν τὸν ποιμένα ἑαυτῶν, τότε ἀπολείται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς. 13. αὐτὸς δὲ ἠθέλησεν οὕτω παθεῖν· ἔδει γάρ, ἵνα ἐπὶ ξύλου πάθῃ. λέγει γὰρ ὁ προφητεύων ἐπ' αὐτῷ· Φεῖσαί μου τῆς ψυχῆς ἀπὸ ῥομφαίας, καί· Καθήλωσόν μου τὰς σάρκας, ὅτι πονηρευο-
 15 μένων συναγωγὰί ἐπανέστησάν μοι. 14. καὶ πάλιν λέγει· Ἰδοὺ, τέθεικά μου τὸν νῶτον εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας εἰς ῥαπίσματα· τὸ δὲ πρόσωπόν μου ἔθηκεν ὡς σιτορέαν πέτρων.

VI. Ὅτε οὖν ἐποίησεν τὴν ἐντολήν, τί λέγει; Τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἀντιστήτω μοι· ἢ τίς ὁ δικαιούμενός μοι; ἐγγισά-
 20 τω τῷ παιδί κυρίου. 2. οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σῆς καταφάγεται ὑμᾶς. καὶ πάλιν λέγει ὁ προφῆτης, ἐπεὶ ὡς λίθος ἰσχυρὸς ἐτέθη εἰς συντριβὴν· Ἰδοὺ, ἐμβαλὼ εἰς τὰ θεμέλια Σιδὼν λίθον πολυτελεῖ, ἐκλεκτόν, ἀκρογωνιαίον, ἔντιμον. 3. εἶτα τί λέγει; Καὶ ὁ πιστεύων εἰς

2 ἁμαρτωλούς SHL: + εἰς μετάνοιαν V | 3 εἶναι: post θεοῦ V, > H | 4 πῶς ἂν VL: οὐδ' ἂν πως S, οὐκ ἂν H | βλέποντες SV: ἐμβλ. H | ὅτε SHL: ὅτι V | 5 τῶν > V | ἐμβλέποντες SHL: βλέποντες V | 6 ἰσχύουσιν V | 7 εἰς τοῦτο > S | 8 ἁμαρτημάτων H | ἀνακεφ. SH: κεφαλαιώσει V | 10 ὅτι VS*: > S*H | πατάξωσιν SH: πατάξω VL | 11 ἑαυτῶν > V | ἀπολείται H: ἀπολιπεται S, σκορπισθήσεται VL | 12 δὲ > V | 14 καὶ > V | 14 sq. πον. συναγωγὰι VL: συναγωγή πον. SH LXX | 15 ἐπαν. μοι SVL: περιέσχον με H LXX | 16 τὰς δὲ SH: καὶ τὰς VL | σιαγόνας VH: + μου SL | 18 τὴν > V | τί > H | 19 δικαιούμενος SH: δικαιοσύνη V | μοι > H | 20 τῷ > H | 20 sq. πάντες ὑμεῖς παλ. ὡς ἱμάτιον V | 24 τί > H | ὁ πιστ. εἰς SHL: ὅς ἐλπίζει ἐπ' V

10. Respicit ad v. 5 et 6. Eadem similitudine multi patres utuntur, ut Deum a nobis videri non posse demonstrent. Cf. Theoph. Ad Aut. I, 5; Minuc. Fel. Octav. c. 32; Orac.

Sibyll. prooem. v. 10—14.

11. Profert aliam causam adventus Christi, ut consummarentur peccata Iudaeorum addita Christi morte. Cf. 14, 5; Matth. 23, 31. 32; Luc. 11,

homines omni peccato iniquiores, ut ostenderet, se *non venisse vocare iustos, sed peccatores*, tunc palam fecit, se esse filium dei. 10. Si enim non venisset in carne, quomodo servati fuissent homines videntes eum, cum adspicientes solem, qui aliquando non erit et opus est manuum eius, non valeant in radios illius 5 obtueri. 11. Itaque filius dei ideo in carne venit, ut summam peccatorum expleret iis, qui ad mortem persecuti sunt prophetas ipsius. 12. Ob hoc igitur passus est. Dicit enim deus, plagam carnis eius ab illis esse: *Cum percusserint pastorem suum, tunc oves gregis peribunt*. 13. Ipse autem sic pati voluit; 10 oportuit enim ut in ligno pateretur. Dicit enim, qui de illo prophetavit: *Parce animae meae a gladio*, et: *Clavis confige carnes meas, quia concilia malignantium insurrexerunt in me*. 14. Et rursus ait: *Ecce posui dorsum meum ad flagella, genas ad alapas; faciem autem meam posui sicut solidam petram*. 15

VI. Cum autem fecerit mandatum, quid ait? *Quis est, qui litiget mecum? Resistat mihi. Vel quis est, qui iudicium ineat adversum me? Adpropinquet puero domini*. 2. *Vae vobis, quia vos omnes quasi vestimentum veterascetis, et lineae devorabit vos!* Et iterum dicit propheta, cum sicut lapis fortis 20 positus esset in contritionem: *Ecce, immitto in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem*. 3. Deinde quid loquitur? *Et qui crediderit in illum, vivet in*

2 Matth. 9, 13. — 10 Zach. 13, 6, 7 cf. Matth. 26, 31. — 13 Ps. 21, 21. — 14 Ps. 118, 120; 21, 17. — 16 Ies. 50, 6, 7. — 18 Ies. 50, 8, 9. — 23 Ies. 28, 16 cf. Rom. 9, 33; I Petr. 2, 6, — 24 Ies. 28, 16.

50; Evang. Petri 17. — δώξασιν
κτλ.] Cf. Luc. 11, 49.

12. Sensus: dicit enim Deus, corpori Christi ab illis plagam inflictam fuisse, per prophetam enuntians: Cum ferierint pastorem suum, tunc ipsi peribunt.

13. οὐτω] sc. in cruce. — ἔδει] sc. παθεῖν.

14. πέτραν] i. e. faciem meam non avertens.

VI, 1. ὅτε κτλ.] Sensus: de tempore, quo patris mandatum execu-

tus erit, ipse (Christus) dicit. Cf. Hebr. 1, 6. — τ. ἐντολήν] sc. ut in carne pateretur. Vocabulum absolute positum est, pro ἐν τ. θεοῦ, ut 7, 3; Prov. 19, 16; Eccles. 8, 5; Sirach 1, 26; 10, 19; 15, 15; Ign. Magn. 4; Doctr. ap. 1, 5; 13, 5. 7. — πάντες κ.] i. e. Christus. Cf. 9, 2; Matth. 12, 18; Act. 3, 13. 26; 4, 27. 30; Doctr. ap. 9, 2. 3; 10, 2. 3; I Clem. 59, 2. 3. 4; Mart. Polyc. 14, 1; 20, 2; Diognet. 8, 9. 11 etc.

2. ἐπεὶ κτλ.] Barnabas hic Ies. 8,

αὐτὸν ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. ἐπὶ λίθον οὖν ἡμῶν ἡ ἐλπίς;
μή γένοιτο· ἀλλ' ἐπεὶ ἐν ἰσχύϊ τέθεικεν τὴν σάρκα αὐτοῦ ὁ κύριος.
λέγει γάρ· Καὶ ἔθηκε με ὡς σιερεὰν πέτραν. 4. λέγει δὲ
5 πάλιν ὁ προφήτης· Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες,
οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. καὶ πάλιν λέγει· Αὕτη
ἐστὶν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη καὶ θαυμασιή, ἣν ἐποίησεν ὁ κύριος.
5. ἀπλούστερον ὑμῖν γράφω, ἵνα συνιῇτε· ἐγὼ περίφημα τῆς
ἀγάπης ὑμῶν. 6. τί οὖν λέγει πάλιν ὁ προφήτης; Περιέσχεν με
συναγωγὴ πονηρευομένων, ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κη-
10 ρίον, καί· Ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. 7. ἐν
σαρκὶ οὖν αὐτοῦ μέλλοντος φανεροῦσθαι καὶ πάσχειν, προεφανε-
ρώθη τὸ πάθος. λέγει γάρ ὁ προφήτης ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ· Οὐαὶ
τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαν-
τῶν, εἰπόντες· Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχορηστος ἡμῖν
15 ἐστίν. 8. τί λέγει ὁ ἄλλος προφήτης Μωϋσῆς αὐτοῖς; Ἰδοὺ, τάδε
λέγει κύριος ὁ θεός· Εἰσέλθατε εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἣν
ὤμοσεν κύριος τῷ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ κατα-
κληρονομήσατε αὐτήν, γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι. 9. τί δὲ
λέγει ἡ γνώσις, μάθετε. ἐλπίσατε, φησὶν, ἐπὶ τὸν ἐν σαρκὶ μέλ-
20 λοντα φανεροῦσθαι ὑμῖν Ἰησοῦν. ἄνθρωπος γὰρ γῆ ἐστὶν πάσ-
χουσα· ἀπὸ προσώπου γὰρ τῆς γῆς ἢ πλάσις τοῦ Ἀδάμ ἐγένετο.
10. τί οὖν λέγει· Εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, γῆν ῥέουσαν γάλα
καὶ μέλι; εὐλογητὸς ὁ κύριος ἡμῶν, ἀδελφοί, ὁ σοφίαν καὶ νοῦν
θέμενος ἐν ἡμῖν τῶν κρυφίων αὐτοῦ. λέγει γάρ ὁ προφήτης παρα-
25 βολὴν κυρίου· τίς νοήσει, εἰ μὴ σοφὸς καὶ ἐπιστήμων καὶ ἀγαπῶν
τὸν κύριον αὐτοῦ; 11. ἐπεὶ οὖν ἀνακαινίσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἀφέσει

2 τέθεικεν SH: ἔθηκε V | ὁ > S | 7 συνιῇτε: συνιῆτε V, συνῆτε H, συνετε S |
8 περιέσχον H | 11 προεφαν. SH: προεφανεροῦτο V | 15 τί (> H) λέγει —
προφήτης SH Clem: λέγει δὲ καὶ VL | Μωσῆς V semper | 18 δὲ SH: >
VL Clem | 19 φησὶν > V | 20 γὰρ > V | 22 εἰς > V | γῆν ῥ. SH: τὴν ῥ. VL
Clem | 23 ἀδελφοί > V | 26 ἀνακαινίσαι V

14 iuxta textum hebraicum respe-
xisse videtur.

3. *ἰσχύϊ* Σαρξ Christi propter *ἰσχὺν*
a propheta *ἰθός* vocatur.

5. Clem. Al. Strom. V, 10, 64 p.
683 (— *συνιῇτε*). — *περίφημα*] Cf. 4, 9.

6. *ἱματισμὸν κτλ.*] Cf. Ioann. 19,

24; Iust. Apol. I, 38.

7. ἐν σ. φανεροῦσθαι] Cf. I Tim.
3, 16.

8—10. Clem. Al. Strom. V, 10, 64
p. 683 sq.

9. *γνώσις*] Cf. 1, 5 not. — *γῆ π.*
est homo, quia Deus terram, e qua

aeternum. In lapide ergo spes nostra? Absit; sed quia dominus in fortitudine posuit corpus suum. Ait enim: *Et posuit me sicut solidam petram*. 4. Adhuc autem dicit propheta: *Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli*. Et rursus ait: *Haec est dies magna et mirabilis, quam fecit dominus*. 5. Simplicius vobis scribo, ut intellegatis, ego peripsema caritatis vestrae. 6. Quid vero porro dicit propheta? *Obsedit me concilium malignantium, circumdederunt me sicut apes farum*, et: *Super vestem meam miserunt sortem*. 7. Cum igitur in carne esset appariturus et passurus, praemonstrata est ipsius passio. Namque in Israël dicit propheta: *Vae animae eorum, qui consilium malum inierunt adversus semetipsos, dicentes: Alligemus iustum, quoniam molestus nobis est*. 8. Quid dicit illis alius propheta Moses? *Ecce, ista ait dominus deus: Intrate in terram bonam, quam iuramento promisit dominus Abrahae et Isaac et Iacob, et ut hereditatem possidete eam, terram fluentem lacte et melle*. 9. Quid autem dicat cognitio, discite, Sperate, inquit, in Iesum, qui in carne manifestandus est vobis. Homo enim est terra, quae patitur; ex substantia enim terrae formatus est Adam. 10. Quid ergo dicit: *In terram bonam, terram lacte ac melle fluentem?* Benedictus sit dominus noster, fratres, qui sapientiam et intellegentiam occultorum suorum posuit in nobis. Dicit enim propheta parabolam domini; quis intelleget, nisi sapiens et peritus et diligens dominum suum? 11. Ubi igitur

3 Ies. 50, 7. — 4 Ps. 117, 22. 24. — 8 Ps. 21, 17; 117, 12. — 10 Ps. 21, 19. — 12 Ies. 3, 9. 10 cf. Sap. 2, 12. — 15 Exod. 33, 1. 3; Lev. 20, 24. — 22 Exod. 33, 1. 3.

eum extruxit, formavit: γῆ πάσχουσα = γῆ πλάσιν πάσχουσα, ut contextus docet; de industria vero auctor hoc vocabulum sibi elegit, ut Christi significaret passionem (Harnack).

10. Clem. Al. Strom. VI, 8, 65 p. 777 (παράβολην κτλ.) — Hic incipit secunda loci biblici Exod. 33, 1. 3 interpretatio allegorica seu gno-

stica. Terra illa (πάσχουσα, ῥέουσα γ. κ. μ.) 1) primum humanam Christi naturam denotabat; nunc 2) Christianos per salvatorem renatos = pueros Dei innuit (Hefele). — λέγει γὰρ κτλ.] i. e. Moses Exod. 33, 1. 3 parabolam locutus est neque nisi sapientes et periti eam intellegunt.

11. ἀνακαινίσας] Participium pro verbo finito. Cf. 19, 1.

- τῶν ἀμαρτιῶν, ἐποίησεν ἡμᾶς ἄλλον τύπον, ὡς παιδίων ἔχειν τὴν ψυχὴν, ὡς ἂν δὴ ἀναπλάσσοντος αὐτοῦ ἡμᾶς. 12. λέγει γὰρ ἡ γραφὴ περὶ ἡμῶν, ὡς λέγει τῷ υἱῷ· *Ποιήσωμεν καὶ εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμῶν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν θη-
 5 ρίων τῆς γῆς καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης.* καὶ εἶπεν κύριος, ἰδὼν τὸ καλὸν πλάσμα ἡμῶν· *Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν.* ταῦτα πρὸς τὸν υἱόν. 13. πάλιν σοι ἐπιδείξω, πῶς πρὸς ἡμᾶς λέγει. δευτέραν πλάσιν ἐπ' ἐσχάτων ἐποίησεν. λέγει δὲ κύριος· *Ἰδοῦ,
 10 ποιῶ τὰ ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα.* εἰς τοῦτο οὖν ἐκήρυξεν ὁ προφήτης· *Εἰσελθατε εἰς γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς.* 14. ἰδε οὖν, ἡμεῖς ἀναπεπλάσμεθα, καθὼς πάλιν ἐν ἐτέρῳ προφῆτῃ λέγει· *Ἰδοῦ, λέγει κύριος, ἐξελῶ τούτων,* τουτέστιν ὧν προέβλεπεν τὸ πνεῦμα κυρίου, *τὰς λιθίνας
 15 καρδίας καὶ ἐμβαλῶ σαρκίνας·* ὅτι αὐτοὺς ἐν σαρκὶ ἔμελλεν φανεροῦσθαι καὶ ἐν ἡμῖν κατοικεῖν. 15. ναὸς γὰρ ἅγιος, ἀδελφαί μου, τῷ κυρίῳ τὸ κατοικητήριον ἡμῶν τῆς καρδίας. 16. λέγει γὰρ κύριος πάλιν· *Καὶ ἐν τίνι ὀφθήσομαι τῷ κυρίῳ τῷ θεῷ μου καὶ δοξασθήσομαι;* λέγει· *Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἐκκλη-
 20 σίᾳ ἀδελφῶν μου, καὶ ψαλῷ σοι ἀναμέσον ἐκκλησίας ἁγίων.* οὐκοῦν ἡμεῖς ἐσμέν, οὓς εἰσῆγαγεν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν. 17. τί οὖν τὸ γάλα καὶ τὸ μέλι; ὅτι πρῶτον τὸ παιδίον μέλιτι, εἴτα γάλακτι ζωοποιεῖται· οὕτως οὖν καὶ ἡμεῖς τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῷ λόγῳ ζωοποιούμενοι ζήσομεν κατακυριεύοντες τῆς γῆς.
 25 18. προεῖρηκε δὲ ἐπάνω· *Καὶ αὐξανέσθωσαν καὶ πληθυνέσθω-*

1 παιδίων S: παιδίον HV | 2 δὴ ἀναπλ. αὐτοῦ SH: δὲ ἀναπλασσομένους αὐτοὺς V | 6 ἡμῶν SHL: ἄνθρωπον V | 7 sq. ταῦτα — υἱόν SV: > HL | 8 πρὸς > H | λέγει HL: + καὶ S, > V | 9 πλάσιν: + πρὸς ἡμᾶς V | δὲ S: + ὁ H, > VL | 10 ποιήσω V | 15 ἐμβαλῶ SH: βαλῶ V | ὅτι αὐτοὺς SHL: αὐτοῖς ὅτι V | ἔμελλεν (sic semper) ἐν σαρκὶ V | 18 πάλιν κύριος V | τῷ pr > H | τῷ sec > V | 19 λέγει > S | 19 sq. ἐκκλησίᾳ SHL: + ἐν μέσῳ V | 22 τὸ sec > V | 23 οὖν > V | 24 ζήσωμεν HV | 25 προεῖρηκε HV: προεῖρηκαμεν S | 25 sq. καὶ . . καὶ πληθυν. SH: ὅτι V

13. ἰδοὺ κτλ.] Item Didascalia apostolorum ed. Hauler p. 75 dictum S. Scripturae profert: Ecce facio prima sicut novissima et novissima sicut prima; Hippolytus In Dan. IV, 37 ed. Bonwetsch I (1897), 284:

ἔσονται γὰρ τὰ ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα, et locum fortasse Barnabae debent. In S. Scriptura verba ipsa non leguntur. Barnabas autem in S. Scriptura adhibenda liberior locum e verbis Domini Matth. 19, 30; 20, 16:

nos renovavit per remissionem peccatorum. effecit, ut aliam formam haberemus, animam nempe puerorum instar, utpote qui nos reformavit. 12. Nam de nobis scriptura dicit, loquente patre ad filium: *Faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram, et praesint bestiis terrae et volatilibus caeli et piscibus maris.* Et dixit dominus videns pulcrum figmentum nostrum: *Crescite et multiplicamini et replete terram.* Haec ad filium. 13. Iterum autem tibi ostendam, quomodo ad nos loquatur. Secundam creationem ultimis temporibus peregit. Dicit autem dominus: *Ecce, facio novissima tamquam priora.* Hoc respiciens praedicavit propheta: *Intrate in terram lacte et melle fluentem et dominamini ei.* 14. Ecce igitur, nos denuo formati sumus, quemadmodum rursus in alio propheta dicit: *Ecce, inquit dominus, auferam ab iis,* hoc est ab iis, quos spiritus domini praevidebat, *corda lapidea, et immittam corda carnea.* Ipse enim in carne voluit apparere et habitare in nobis. 15. Templum enim sanctum, fratres mei, domino est habitatio cordis nostri. 16. Etenim iterum dominus ait: *In quo apparebo coram domino deo meo et glorificabor?* Ait: *Confitebor tibi in ecclesia fratrum meorum, et cantabo tibi in medio ecclesiae sanctorum.* Itaque nos sumus, quos introduxit in terram bonam. 17. Sed quare lac et mel? Quoniam infans primum melle, tunc lacte viviscit; ita igitur et nos fide, quam habemus promissis dei, et verbo praedicationis vivificati vivemus terram possidentes. 18. Superius vero praedixit: 25

3 Gen. 1, 26. — 7 Gen. 1, 28. — 9 Matth. 19, 30; 20, 16? — 11 Exod. 33, 3. — 13 Ezech. 11, 19; 36, 26. — 18 Ps. 41, 3. — 19 Ps. 21, 23. — 25 Gen. 1, 26, 28.

ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι καὶ ἔσχατοι πρῶτοι, formare potuit. Cf. Ies. 43, 18, 19; II Cor. 5, 17; Apoc. 21, 5. Resch, Agrapha 1889 p. 261 locum dictum Domini agraphum esse censet; contradicit Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 43 (*Texte und Untersuchungen* XIV, 2). — εἰς τοῦτο] i. e. respectu secundae huius creationis (regenerationis christianae) praedicavit propheta: Intrate etc. i. e.

renascimini (Hef.).

14. τοιτέστιν ὧν κατ.] i. e. Christianorum, in quibus prophetae verba impleta sunt. — κατοικεῖν] Cf. Eph. 3, 17.

16. Notes, hisce verbis tertiam loci illius biblici explicationem allegoricam seu gnosticam incipere, quae terram illam de ecclesia christiana interpretatur. Cf. 6, 9, 10 (Hefele).

17. Lac et mel = πλῆσις καὶ κηρύγμα, quibus ecclesia nos nutrit.

σαν καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων. τίς οὖν ὁ δυνάμενος νῦν ἄρχειν θηρίων ἢ ἰχθύων ἢ πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ; αἰσθάνεσθαι γὰρ ὀφείλομεν, ὅτι τὸ ἄρχειν ἐξουσίας ἐστίν, ἵνα τις ἐπιτάξας κυριεύσῃ. 19. εἰ οὖν οὐ γίνεται τοῦτο νῦν, ἄρα ἡμῖν εἴρηκεν, πότε·
 5 ἔταν καὶ αὐτοὶ τελειωθῶμεν κληρονόμοι τῆς διαθήκης κυρίου γενέσθαι.

VII. Οὐκοῦν νοεῖτε, τέκνα εὐφροσύνης, ὅτι πάντα ὁ καλὸς κύριος προεφανέρωσεν ἡμῖν, ἵνα γνῶμεν, ὃ κατὰ πάντα εὐχαριστοῦντες ὀφείλομεν αἰνεῖν. 2. εἰ οὖν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὢν κύριος
 10 καὶ μέλλων κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς, ἔπαθεν, ἵνα ἡ πληγὴ αὐτοῦ ζωοποιήσῃ ἡμᾶς· πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ οὐκ ἠδύνατο παθεῖν εἰ μὴ δι' ἡμᾶς. 3. ἀλλὰ καὶ σταυρωθεὶς ἐποίησε το ὄξει καὶ χολῇ. ἀκούσατε, πῶς περὶ τούτου πεφανέρωκαν οἱ ἱερεῖς τοῦ ναοῦ. γεγραμμένης ἐντολῆς· Ὃς ἂν μὴ νηστεύσῃ
 15 τὴν νηστειαν, θανάτῳ ἐξολεθρευθήσεται, ἐντείλατο κύριος, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν ἔμελλεν τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος προσφέρειν θυσίαν, ἵνα καὶ ὁ τύπος ὁ γενόμενος ἐπὶ Ἰσαὰκ τοῦ προσενεχθέντος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τελεσθῇ. 4. τί οὖν λέγει ἐν τῷ προφῆτῃ; Καὶ φαγέτωσαν ἐκ τοῦ τράγου τοῦ
 20 προσφερομένου τῇ νηστείᾳ ὑπὲρ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν. προσέχετε ἀκριβῶς· Καὶ φαγέτωσαν οἱ ἱερεῖς μόνοι πάντες τὸ ἔντερον ἅπλυτον μετὰ ὄξους. 5. πρὸς τί; Ἐπειδὴ ἐμὲ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν μέλλοντα τοῦ λαοῦ μου τοῦ καινοῦ προσφέρειν τὴν σάρκα

1 ἰχθύων: θηρίων H | νῦν> S | 2 πετεινῶν SV: praem περι H | 3 ἐξουσία V | 4 οὐ SV: > H | πότε SV: τότε H | 7 νοῆτε V | 9 κύριος HVL: + προεφανέρωσεν ἵνα γνωμεν ω κατα παντα ευχαριστουντες S ex v. 1 | 13 πῶς h. l. VL: post περι τούτου H, > S | 14 λαοῦ V | ἐντολῆς: + αὐτοῦ V | 15 τὴν> H | 18 θυσ. τελεσθῇ HV: θυσίαν τελεσθῆναι S | 19 ἐκ SV: ἀπὸ H | 22 ἐμὲ + εἶδον V | ὑπέρ: περι H | 23 μου> V

19. Sensus: in praesenti quidem imperium illud in volueres etc. non tenemus, sed promissam hanc dominationem aliquando recuperabimus (Hefele).

VII, 2. μέλλων κρίνειν κτλ.] Cf. II Clem. 1, 1; Polyc. Phil. 2, 1.

3. πεφανέρωκαν] pro πεφανέρωσαν, ut saepius in N. T. Cf. Ioann. 17, 7; Apoc. 19, 3. — σκεῦος τ. πν.]

i. e. corpus suum. Sensus: mandato de ieiunio Dominus typum passionis suae praebere voluit (Hefele).

4. καὶ φαγ. κτλ.] Verba ipsa desunt in S. Scriptura. Res autem legitur Num. 29, 11 et in Mishna Menach. 11, 7; Joma 7, 3, et Barnabas verba ad eam conformata Mosi prophetae attribuisse videtur. Cf. 12, 7. Praeter duos enim illos hircos, qui in festo

Et crescant et multiplicentur et praesint piscibus. Quis potest nunc praeesse bestiis vel piscibus vel caeli volucris? Scire enim debemus, quod praeesse potestatis est, ut quis imperando dominetur. 19. Quod si nunc non contingit, ergo nobis dixit, quando: cum et ipsi adeo perfecti erimus, ut heredes simus ⁵ testamenti domini.

VII. Intellegite ergo, filii laetitiae, bonum dominum omnia nobis praemonstravisse, ut cognosceremus, cui in omnibus gratias agere ac laudes offerre debeamus. 2. Si ergo dei filius, qui est dominus et *iudicaturus est vivos ac mortuos*, passus est, ¹⁰ ut plaga ipsius vividus nos redderet; credamus, non potuisse filium dei pati nisi propter nos. 3. Cruci vero affixus *aceto ac felle potabatur*. Audite, quomodo de hac re indicia dederint sacerdotes templi. Scripto praecepto: *Qui ieiunium non ieiunat, morte exterminabitur*, praecepit dominus, quia et ipse ¹⁵ pro peccatis nostris vas spiritus oblaturus erat in hostiam, ut et impleretur figura facta in Isaac, qui super altare fuit oblat. 4. Quid igitur dicit apud prophetam? *Et manducent de hircu, qui in die ieiunii offertur pro omnibus peccatis*. Attendite diligenter: *Et manducent soli omnes sacerdotes extra* ²⁰ *non lota cum aceto*. 5. Ad quid? Quoniam me, pro novi populi delictis oblaturum carnem meam, *potaturi estis felle cum*

10 II Tim. 4, 1 (I Petr. 4, 5). — 12 Matth. 27, 34. 48. — 14 Lev. 23, 29. — 19 ? — 21 ?

expiatorio ad expiandum populum offerebantur et quorum alter peccatis populi onustus in desertum emittebatur, alter totus concremabatur (Lev. 16 sq.), tertius hircus offerebatur (cf. Ioseph. Flav. Antiq. III, 10, 3) atque a sacerdotibus comdebatur. Tertullianus, qui Barnabam legisse videtur, errat dicens Adv. Marc. III c. 7, alterum hircum sacerdotibus templi in pabulum datum esse. Cf. Krüger in *Theol. Quartalschrift* 1852 p. 615 sq. Braunsberger, *Der Ap. Barnabas* 1876 p. 253—260. Güdemann, *Religionsgeschichtliche*

Studien 1876 p. 104 sqq. — *κ. παρ. οἱ ἱερεῖς κατ.*] Barnabas prophetae adhuc alia verba attribuit, ut typum Christi accuratius explicet. Respicientes quae in Mishna Menach. 11, 7 leguntur: sacerdotes Babylonici vel potius Alexandrini, ut Talmud Menach. 100a emendat, hircum comedebant crudum, Barnabae verba non tanquam falsa repudiare possumus. *Τὸ ἐντερον* non de intestino, sed de extis intellegendum est.

5. *ἐμὲ*] Dominus loquitur. — *λαοὶ τ. κ.*] Christianorum, non Iudaeorum.

μου μέλλετε ποτίζειν χολήν μετὰ ὄξους, φάγετε ὑμεῖς μόνοι, τοῦ
 λαοῦ νηστεύοντες καὶ κοπτομένου ἐπὶ σάκκου καὶ σποδοῦ, ἵνα
 δείξῃ, ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν ὑπ' αὐτῶν. 6. ἃ ἐνετείλατο, προσέχετε·
 Λάβετε δύο τράγους καλοὺς καὶ ὁμοίους καὶ προσενέγκατε, καὶ
 5 λαβέτω ὁ ἱερεὺς τὸν ἕνα εἰς ὁλοκαύτωμα ὑπὲρ ἁμαρτιῶν. 7. τὸν
 δὲ ἕνα τί ποιήσουσιν; Ἐπικαιάρατος, φησὶν, ὁ εἷς. προσέχετε,
 πῶς ὁ τύπος τοῦ Ἰησοῦ φανεροῦται· 8. Καὶ ἐμπτύσατε πάντες
 καὶ κατακεντήσατε καὶ περιίθετε τὸ ἔριον τὸ κόκκινον περὶ τὴν
 κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ οὕτως εἰς ἔρημον βληθήτω. καὶ ὅταν γέ-
 10 νηται οὕτως, ἄγει ὁ βασιτάζων τὸν τράγον εἰς τὴν ἔρημον καὶ
 ἀφαιρεῖ τὸ ἔριον καὶ ἐπιτίθησιν αὐτὸ ἐπὶ φρύγανον τὸ λεγόμενον
 ῥαχή, οὗ καὶ τοὺς βλαστοὺς εἰώθαμεν τρώγειν ἐν τῇ χώρᾳ εὐ-
 ρίσκοντες· οὕτω μόνῃς τῆς ῥαχῆς οἱ καρποὶ γλυκεῖς εἰσίν. 9. τί
 οὖν τοῦτό ἐστιν; προσέχετε· Τὸν μὲν ἕνα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον,
 15 τὸν δὲ ἕνα ἐπικατάρατον, καὶ ὅτι τὸν ἐπικατάρατον ἐστεφανω-
 μένον; ἐπειδὴ ὄφονται αὐτὸν τότε τῇ ἡμέρᾳ τὸν ποδῆρη ἔχοντα τὸν
 κόκκινον περὶ τὴν σάρκα καὶ ἐροῦσιν· Οὐχ οὗτός ἐστιν, ὃν ποτε
 ἡμεῖς ἐσταυρώσαμεν ἐξουθενήσαντες καὶ κατακεντήσαντες καὶ ἐμπτύ-
 σαντες; ἀληθῶς οὗτος ἦν, ὁ τότε λέγων, ἑαυτὸν υἱὸν θεοῦ εἶναι.
 20 10. πῶς γὰρ ὅμοιος ἐκείνῳ; εἰς τοῦτο ὁμοίους τοὺς τράγους,
 καλοὺς, ἴσους, ἵνα, ὅταν ἴδωσιν αὐτὸν τότε ἐρχόμενον, ἐκπλαγῶσιν
 ἐπὶ τῇ ὁμοιότητι τοῦ τράγου. οὐκοῦν ἴδε τὸν τύπον τοῦ μέλλον-
 τος πάσχειν Ἰησοῦ. 11. τί δέ, ὅτι τὸ ἔριον εἰς μέσον τῶν ἀκαν-
 θῶν τιθέασιν; τύπος ἐστὶν τοῦ Ἰησοῦ τῇ ἐκκλησίᾳ κείμενος, ὅτι

2 σποδῶ V | 3 αὐτὸν + πολλὰ S | ὑπὲρ V | ἃ SH: πῶς οὖν V | 5 ὁλοκ.
 + τον ενα S | 6 ποιησωσιν S | 11 ἐπιτίθουσιν SV: τίθουσιν H | αὐτὸ > V |
 12 ῥαχή H: ραχήλ S, ῥαχίλ V, rubus L | βλαστοὺς SV: καρποὺς H | τρώ-
 γειν: ἐσθίειν H | 13 οὕτω SHV (οἷτως): ταίτης L | ῥαχῆς H: ραχους SV |
 14 τοῦτό ἐστιν SH: καὶ τοῦτο V | ἐπὶ: εἰς H | 15 καὶ ὅτι τὸν ἐπικ. > H |
 16 ἐπειδὴ etiam V | 17 ποτε SV: τότε H | 18 καὶ κατακεντ. > S | 18 sq.
 ἐμπτύσαντες SHL: ἐμπαίξαντες V | 19 θεοῦ HV: του θυ S | 20 ὅμ. ἐκείνῳ SH:
 ὁμοίως V | 21 ἴν' V | ἐκπλαγίσονται V | 22 τοῦ τρ.: αὐτοῦ H | ἴδε + τὸν τράγον
 S | 23 εἰς V: + τὸ H, > S | 24 κείμενος HVL: θεμενος S | ὅτι SL: ἵνα V, > H

— π. χ. μ. ὄξους] Evang. Petri 16: καὶ
 τις αὐτῶν εἶπεν· ποτίσατε αὐτὸν χολήν
 μετὰ ὄξους. — δειξῇ] sc. populus.

6. Verba καλοὺς κ. ὁμοίους desunt
 in S. Scriptura; parium autem et con-
 similitum hircorum mentio fit in

Mischna Joma 6, 1 et a Iust. Dial.
 c. 40 ac Tertull. Adv. Marc. III, 7. Cf.
 Bähr, *Symbolik des Mos. Cult.* II, 679.

7. ἐπικατάρατος] = *חֲסִידָא*? LXX:
 ἀποπομπάτος. Cf. Bähr l. c. p. 668.

8. καὶ ἐμπτύσατε κτλ.] In Mischna

aceto, comedite vos soli, dum populus ieiunat et plangit in sacco et cinere, ut ostendat, quod oporteat eum pati per illos. 6. Quae praecepit, attendite: *Sumite duos hircos pulcros et similes et offerite, et accipiat sacerdos unum in holocaustum pro peccatis.* 7. De altero vero quid facient? *Maledictus*,⁵ inquit. *unus*. Attendite, quo pacto figura Iesu manifestetur. 8. *Et conspuite illum omnes ac lancinate et imponite lanam coccineam circa caput eius, et sic in desertum emittatur.* Et cum ita factum fuerit, qui portat hircum, abducit eum in eremum et aufert ab illo lanam et ponit eam super fruticem, qui¹⁰ vocatur rubus, cuius germina in agris reperta solemus manducare; sic solius rubi fructus dulces sunt. 9. Quid igitur hoc est? Attendite: *Unum quidem super altare, alterum vero maledictum*, et quare, qui maledictus est, coronatur? Quia videbunt eum illa die habentem circa carnem talarem coccineam¹⁵ et dicent: Nonne hic est, quem nos aliquando despectum, compunctum et consputum crucifiximus? Vere ille est, qui tunc se dicebat esse filium dei. 10. Quantopere enim similis illi? Ideo *similes hircos, pulcros, aequales* postulavit, ut, cum viderint eum tunc venientem, percellantur de hirci similitudine.²⁰ Vide igitur figuram Iesu passuri. 11. Quam ob rem vero lanam in medio spinarum ponunt? Id est figura Iesu ecclesiae

1 Matth. 27, 34. 48. — 4 Lev. 16, 7. 9. — 6 Lev. 16, 8. 10. — 7 ? — 14 Lev. 16, 8. — 20 Lev. 16, 7.

Ioma 6, 4—6 legimus: Babylonii vel Alexandrini, ut Talmud Ioma 66 b emendat, hirco crines vellicabant clamantes: Sume (peccata nostra) et exi. Nonnulli ex principibus Hierosolymae deducebant eum usque ad proximam casam. Erant autem decem casae usque ad Zuck (vel montem arduum), quo ducebatur. Qui in casa erant, deducebant eum ad proximam quamque casam. Ab ultima autem casa usque ad montem arduum nemo eum deducebat; sed procul stabant spectantes, quid faceret. Baiulus vero hirci, cum eum

ad montem Zuck perduxisset, dividebat linguam (sic enim appellabatur lana, quae hirci emissarii capiti appensa erat) coccineam; dimidium ad rupem (nimirum in spinam illuc crescentem), dimidium inter cornua hirci alligabat et deiciebat eum. Cf. Iust. Dial. c. 40; Tert. Adv. Marc. III, 7; Adv. Iud. c. 14. — *βλαστούς*] i. e. germina in sensu ampliori = fructus.

9. *Ἰτι*] = cur. Cf. 8, 5; 10, 1. — *ἔστεφ.*] Cf. Matth. 27, 29. — *τῇ ἡμέρᾳ*] sc. iudicii. — *ποδήρη κτλ.*] Cf. Matth. 27, 28. 30. — *ἐροῦσιν κτλ.*] Cf. II Clem. 17, 5; Sap. 5, 3—5.

ὅς ἐάν θέλῃ τὸ ἔριον ἄραι τὸ κόκκινον, δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν διὰ τὸ εἶναι φοβεράν τὴν ἄκανθαν, καὶ θλιβέντα κυριεῦσαι αὐτοῦ. οὕτω, φησὶν, οἱ θέλοντές με ἰδεῖν καὶ ἁψασθῆναι μου τῆς βασιλείας, ὀφείλουσιν θλιβέντες καὶ παθόντες λαβεῖν με.

- 5 VIII. Τίνα δὲ δοκεῖτε τύπον εἶναι, ὅτι ἐντέταλται τῇ Ἰσραὴλ προσφέρειν δάμαλιν τοὺς ἄνδρας, ἐν οἷς εἰσὶν ἁμαρτίαι τέλειαι, καὶ σφάξαντας κατακαίειν, καὶ αἶρειν τότε τὴν σποδὸν παιδίᾳ καὶ βάλλειν εἰς ἄγγῃ καὶ περιτιθῆναι τὸ ἔριον τὸ κόκκινον ἐπὶ ξύλον (ἴδε πάλιν ὁ τύπος ὁ τοῦ σταυροῦ καὶ τὸ ἔριον τὸ κόκκινον) καὶ
10 τὸ ὕσσωπον, καὶ οὕτως ῥαντίζειν τὰ παιδία καθ' ἓνα τὸν λαόν, ἵνα ἀγνίζωνται ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν; 2. νοεῖτε, πῶς ἐν ἀπλότῳ λέγει ὑμῖν. ὁ μόσχος ὁ Ἰησοῦς ἐστίν, οἱ προσφέροντες ἄνδρες ἁμαρτωλοὶ οἱ προσενέγκαντες αὐτὸν ἐπὶ τὴν σφαγὴν. εἶτα οὐκέτι ἄνδρες, οὐκέτι ἁμαρτωλῶν ἡ δόξα. 3. οἱ ῥαντίζοντες παῖδες οἱ
15 εὐαγγελιστάμενοι ἡμῖν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τὸν ἀγνισμόν τῆς καρδίας, οἷς ἔδωκεν τοῦ εὐαγγελίου τὴν ἐξουσίαν, οἷσιν δεκαδύο εἰς μαρτύριον τῶν φυλῶν (ὅτι δεκαδύο φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ), εἰς τὸ κηρύσσειν. 4. διὰ τί δὲ τρεῖς παῖδες οἱ ῥαντίζοντες; εἰς μαρτύριον Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ, ὅτι οὗτοι μεγάλοι τῷ θεῷ.
20 5. ὅτι δὲ τὸ ἔριον ἐπὶ τὸ ξύλον; ὅτι ἡ βασιλεία Ἰησοῦ ἐπὶ ξύλῳ, καὶ ὅτι οἱ ἐλπίζοντες ἐπ' αὐτὸν ζήσονται εἰς τὸν αἰῶνα. 6. διὰ

1 ὅς (ως S) ἐάν SV: ὅστις ἂν H | δεῖ: εἶδει S | 2 αὐτοῦ > V | 5 ἐντέταλται: ἐντέλλεται V | 6 εἶσιν > V | 7 τὴν σπ. π. (παιδείᾳ V) HVL: τὰ π. σποδὸν S | 9 ὁ τύπος > V | ὁ > H | καὶ pr > V | 10 τὸν ὕσσ. V | 11 ἀπὸ SH: ἐπὶ V | ἐν > V | 12 λέγεται S | μόσχος + οὖν V | ὁ Ἰησοῦς ἐστίν: ἐστὶ ὁ Ἰ. V, Ἰησοῦς H | 13 τὴν > V | 14 οἱ pr + δὲ S** V | οἱ sec > V | 15 εὐαγγελιστάμενοι SL: ζόμενοι HV | 16 τῆς καρδίας > H | 16 sq. δεκαδύο V: δώδεκα H, ιβ S | 17 φυλαί: αἱ φ. V | 19 Ἰσαάκ + καὶ V | 20 ξύλῳ HV: ξύλον S | 21 καὶ ὅτι SH: διότι V

11. Barnabas postquam v. 9 et 10 allegorico modo demonstravit, lanam coccineam significare Christum chlamide purpurea indutum ad iudicium redeuntem, nunc exponit, lanam inter spinas positam typum esse afflictionum, quibus, qui ad Dei regnum pervenire velint, afficiantur. — χρ. αὐτοῦ] i. e. occupare lanam. — φησίν] sc. Iesus. Nonnulli putaverunt,

certain aliquam Christi sententiam seu scriptam (Matth. 16, 24; 20, 22) seu non scriptam vel locum libri alicuius apocryphi (IV Esra 7, 14) hic proferri. Revera sententia praecedens recapitulatur. Cf. Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 17.

VIII, 1. ἐντέταλται] Cf. Mischna Para 3, 1—11. Krüger l. c. p. 621—627. Braunsberger l. c. p. 268—278.

proposita, quia, qui voluerit lanam coccineam auferre, cum spina formidabilis sit, multa patiatur oportet et afflicta potius illius. Sic, inquit, qui volunt me videre et ad regnum meum pervenire, debent per afflictiones et tormenta possidere me.

VIII. Quam autem figuram putatis esse, quod praeceptum⁵ est Israël, ut homines, in quibus peccata abundant, iuvenam offerant et eam mactatam comburant, utque tunc pueri tollant cinerem et in vasa mittant et ligno alligent lanam coccineam (ecce iterum figura crucis et lana coccinea) et hyssopum et sic populum singulatim pueri aspergant, ut a peccatis purgentur?¹⁰ 2. Aspicite, quomodo in simplicitate vobis loquatur dominus. Vitulus Iesus est; homines nequam, qui offerunt, sunt ii, qui dominum ad necem obtulerunt. Deinde non amplius viri nec amplius peccatorum honor. 3. Pueri aspergentes sunt ii, qui nuntiaverunt nobis remissionem peccatorum et purificationem¹⁵ cordis, quibus dedit evangelii praedicandi potestatem, quique sunt duodecim in testimonium tribuum, quia apud Israëlitas duodecim erant tribus. 4. At cur tres pueri aspergentes? Nempe in testimonium Abrahae, Isaac, Iacob, quod hi magni fuerunt coram deo. 5. Cur vero lana in ligno? Quia dominium Iesus²⁰ in ligno est et quia, qui in illum sperant, vivent in aeternum.

5 Num. 19.

Güdemann l. c. p. 212—216. — ἐν οἷς κτλ.] Mischna Para 3, 1 narrat, sacerdotem septem dies ante vaccae combustionem purificatum esse, et S. Scriptura Num. 19, 7. 8 docet, eum vaccam mactando ac comburendo una cum illis, qui eum adiuvabant, impurum evasisse. Si Barnabam audieris, illi viri iam antea impuri fuisse videntur. Sed de industria verba sua elegit; voluit enim non solum de levitica impuritate loqui, sed etiam de peccatis, sc. eorum, quorum typum illos viros habuit, interfectorum Iesu. — ἀντίξειν τ. π.] Barnabas non loquitur de asper-

a sacerdote solo fiebat (Num. 19, 4), sed de aspersione aquae cinere permistae, quae a mundo quoque (Num. 19, 19) fieri potuit. Cf. Mischna Para 3, 3. 4. — καὶ ἕνα τ. λ.] i. e. singulos, qui immundi facti purificandi erant.

2. λέγει] sc. Dominus, qui sensum Scripturae absconditum nobis reclusit. — μόσχος] Hieronymus In Ezech. 43, 19 hoc Barnabae dictum laudat. — εἶτα κτλ.] Sensus esse videtur: relinquamus viros istos, quorum honor erat vaccae oblatio, et transeamus ad pueros, qui Christi praecones repraesentant (Hilgenfeld).

5. ἡ βασιλεία κτλ.] Iust. Dial. c. 73

τί δὲ ἅμα τὸ ἔριον καὶ τὸ ὕσσωπον; ὅτι ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ
 ἡμέραι ἔσονται πονηραὶ καὶ ῥυπαραί, ἐν αἷς ἡμεῖς σωθησόμεθα.
 ὅτι καὶ ὁ ἀλγὼν σάρκα διὰ τοῦ ῥύπου τοῦ ὕσώπου ἴσται. 7. καὶ
 διὰ τοῦτο οὕτως γενόμενα ἡμῖν μὲν ἔστιν φανερά, ἐκείνοις δὲ
 5 σκοτεινά, ὅτι οὐκ ἤκουσαν φωνῆς κυρίου.

IX. Λέγει γὰρ πάλιν περὶ τῶν ὀπίων, πῶς περιέτεμεν ἡμῶν
 τὴν καρδίαν. λέγει κύριος ἐν τῷ προφήτῃ· Εἰς ἀκοὴν ὀπίου
 ἐπήκουσάν μου. καὶ πάλιν λέγει· Ἀκοῇ ἀκούσονται οἱ πόρρω-
 θεν, ἃ ἐποίησα γινώσκονται. καὶ· Περιτμήθητε, λέγει κύριος.
 10 τὰς καρδίας ὑμῶν. 2. καὶ πάλιν λέγει· Ἀκουε Ἰσραὴλ, ὅτι
 ἰάδε λέγει κύριος ὁ θεὸς σου. καὶ πάλιν τὸ πνεῦμα κυρίου προ-
 φητεύει· Τίς ἐστιν ὁ θέλων ζῆσαι εἰς τὸν αἰῶνα; Ἀκοῇ ἀκου-
 σάτω τῆς φωνῆς τοῦ παιδός μου. 3. καὶ πάλιν λέγει· Ἀκουε
 οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου γῆ, ὅτι κύριος ἐλάλησεν ταῦτα εἰς μαρ-
 15 τύριον. καὶ πάλιν λέγει· Ἀκούσατε λόγον κυρίου, ἄρχοντες
 τοῦ λαοῦ τούτου. καὶ πάλιν λέγει· Ἀκούσατε, τέκνα, φωνῆς
 βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. οὐκοῦν περιέτεμεν ἡμῶν τὰς ἀκοάς, ἵνα
 ἀκούσαντες λόγον πιστεύσωμεν ἡμεῖς. 4. ἀλλὰ καὶ ἡ περιτομή,
 ἐφ' ἣ πεποιθήσιν, κατήργηται. περιτομὴν γὰρ εἶρκεν οὐ σαρκὸς
 20 γεννηθῆναι· ἀλλὰ παρέβησαν, ὅτι ἄγγελος πονηρὸς ἐσόφριζεν αὐτούς.
 5. λέγει πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν (ὥδε εὐ-
 ρίσκω ἐντολήν). Μὴ σπείρητε ἐπ' ἀκάνθαις, περιτμήθητε τῷ
 κυρίῳ ὑμῶν. καὶ τί λέγει; Περιτμήθητε τὴν σκληροκαρδίαν
 ὑμῶν, καὶ τὸν τράχηλον ὑμῶν οὐ σκληρυνεῖτε. λάβε πάλιν·
 25 Ἰδοὺ, λέγει κύριος, πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα ἀκροβυστία, ὁ
 δὲ λαὸς οὗτος ἀπερίτμητος καρδίᾳ. 6. ἀλλ' ἐρεῖς· Καὶ μὴν

3 καὶ > S | ὁ > V | 7 τὴν: καὶ τὴν V | κύριος: ὁ κ. V | 9 περιτμηθή-
 σεται V | 11 sq. καὶ — προφητεύει VL: > SH | 12 τίς + δὲ H | τοὺς αἰ-
 ὄνας H | 16 φωνῆς: τῆς φ. V | 17 ἔτεμεν H | 18 ἀκ. λόγον HVL: ἀκουσώ-
 μεν λ. καὶ μὴ μονον S | ἡμεῖς > V | ἀλλὰ καὶ ἡ SH: εἰ γὰρ V | 19 ἡ HV:
 ης S | ἐπεπείθεισαν H | 21 λέγει + δὲ HL | ἡμῶν H | 22 σπειρετε S | ἐπὶ ἀκάν-
 θαις V | 23 κυρίῳ: θεῷ S | περιτμήθητε: καὶ π. V. περιτμηταί S | τὴν σκλ. SH:
 τὸ σκληρὸν τῆς καρδίας V | 24 σκληρυνεῖτε SH (+ ἔτι H): μὴ σκληρύνετε
 V | λάβε > V | 25 ἀπερίτμητα > S | ἀκροβυστία: H: -στία S (LXX), -στια V |
 26 καρδίας S LXX

laudat Ps. 95, 10 hoc modo: . . . ὁ | Iud. c. 10.

κύριος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ ξύλου. | 6. ῥύπον] respondet vocabulo ῥυ-
 Cf. Tert. Adv. Marc. III, 19; Adv. παραι, et B. de sorde hyssopi ob ci-

6. Quare autem simul lana et hyssopum? Quoniam in regno illius erunt dies mali ac sordidi, in quibus nos servabimur: quandoquidem, qui corpore aegrotat, per sordes hyssopi curatur. 7. Et propter hoc, quae ita se habent, nobis manifesta sunt, illis autem obscura, quia non audierunt vocem domini.

IX. Loquitur enim iterum de auribus, quomodo cor nostrum circumciderit. Ait dominus apud prophetam: *In auditu auris oboedierunt mihi*. Et iterum dicit: *Auditum audient qui longe absunt; quae feci, scient*; et: *Circumcidite corda vestra*, ait dominus. 2. Et rursus ait: *Audi Israel, haec dicit dominus deus tuus*. Iterumque spiritus domini prophetat: *Quis est, qui vult rivere in perpetuum? Auditione audiat vocem filii mei*. 3. Et iterum dicit: *Audi caelum, et auribus percipe terra, quia dominus locutus est haec in testimonium*. Rursusque ait: *Audite verbum domini, principes populi huius*. Et adhuc dicit: *Audite, filii, vocem clamantis in deserto*. Ergo circumcidit aures nostras, ut audito verbo credamus. 4. Sed et circumcisio, in qua illi confidebant, abrogata est. Dixit enim dominus, circumcisionem non carnis esse faciendam; illi autem praeceptum transgressi sunt, quia malus angelus decipiebat eos. 5. Ait ad eos: *Haec dicit dominus deus vester* (hic invenio mandatum): *Nolite serere super spinas, circumcidimini domino vestro*. Et quid dicit? *Circumcidite duritiam cordis vestri, et cervicem vestram ne indurate*. Accipe iterum: *Ecce, dicit dominus, omnes gentes incircumcisae sunt in praepotio, iste vero populus in corde est incircumcisis*. 6. At inquires:

7 Ps. 17, 45. — 8 Ies. 33, 13. — 9 Ier. 4, 4. — 10 Ier. 7, 2. 3. — 12 Ps. 33, 13; Exod. 15, 26. — 13 Ies. 1, 2. — 15 Ies. 1, 10. — 16 Ies. 40, 3. — 21 Ier. 4, 3. 4. — 23 Deut. 10, 16. — 25 Ier. 9, 25. 26.

nerem aquae admistum (v. 1) loqui videtur.

IX, 1. Cf. Altercatio Simonis et Theophili V, 21 (*Texte und Untersuchungen* I, 3 p. 28).

2. Verba ἀκοῇ κατ. in Ps. 33 desunt; Barnabas forsitan Exod. 15, 26 vel Deut. 15, 5 respexit.

4. παρέβησαν] i. e. Iudaei prophetarum verba male intellegentes carnis circumcisionem instituerunt, quam Dominus prohibuerat.

5. ἐντολήν] sc. ne carnem circumcidant. Cf. Lact. Instit. div. IV, 17, 8—17.

περιτέμνεται ὁ λαὸς εἰς σφραγιδα. ἀλλὰ καὶ πᾶς Σύρος καὶ Ἀραφ καὶ πάντες οἱ ἱερεῖς τῶν εἰδώλων. ἄρα οὖν κἀκεῖνοι ἐκ τῆς διαθήκης αὐτῶν εἰσίν. ἀλλὰ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἐν περιτομῇ εἰσίν.
 7. μάθετε οὖν, τέκνα ἀγάπης, περὶ πάντων πλουσίως, ὅτι Ἀβραάμ,
 5 πρῶτος περιτομῆν δοῦς, ἐν πνεύματι προβλέψας εἰς τὸν Ἰησοῦν περιέτεμεν, λαβὼν τριῶν γραμμάτων δόγματα. 8. λέγει γάρ· Καὶ περιέτεμεν Ἀβραάμ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἄνδρας δεκαοκτὼ καὶ τριακοσίους. τίς οὖν ἡ δοθεῖσα αὐτῷ γνώσις; μάθετε, ὅτι τοὺς δεκαοκτὼ πρῶτους, καὶ διάστημα ποιήσας λέγει τριακοσίους. τὸ
 10 δεκαοκτὼ ἰῶτα δέκα, ἦτα ὀκτὼ ἔχεις Ἰησοῦν. ὅτι δὲ ὁ σταυρὸς ἐν τῷ ταῦ ἤμελλεν ἔχειν τὴν χάριν, λέγει καὶ τοὺς τριακοσίους. δηλοῖ οὖν τὸν μὲν Ἰησοῦν ἐν τοῖς δυσὶν γράμμασιν, καὶ ἐν τῷ ἐνὶ τὸν σταυρόν. 9. οἶδεν ὁ τὴν ἔμφυτον δωρεάν τῆς διδαχῆς αὐτοῦ θέμενος ἐν ἡμῖν. οὐδεὶς γνησιώτερον ἔμαθεν ἀπ' ἐμοῦ λόγον.
 15 ἀλλὰ οἶδα, ὅτι ἄξιοί ἐστε ὑμεῖς.

X. Ὅτι δὲ Μωϋσῆς εἶπεν· Οὐ φάγεσθε χοῖρον οὔτε ἀετὸν οὔτε ὀξύπτερον οὔτε κόρακα οὔτε πάντα ἰχθύν, ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν ἑαυτῷ, τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. 2. πέρας γέ τοι λέγει αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομῷ· Καὶ διαθήσομαι πρὸς
 20 τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου. ἄρα οὖν οὐκ ἔστιν ἐν-τολὴ θεοῦ τὸ μὴ τρώγειν, Μωϋσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησεν. 3. τὸ οὖν χοιρίον πρὸς τοῦτο εἶπεν· οὐ κολληθήσῃ, ψησίν, ἀνθρώποις

1 περιτέμνεται V | ἀλλὰ> H | 2 sq. τῶν διαθηκῶν V | 3 ἐν περ. SV : ἐμπερίτομοι H | 4 ἀγάπης> V | 5 πρῶτος : ὁ πρ. V | 7 ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ> H | δέκα καὶ ὀκτὼ V | 8 αὐτῷ SH : τοῦτο V | 9 καὶ διάστημα π. λέγει SHL : εἶτα τοὺς V | τὸ + δὲ V | 10 ἰῶτα δέκα, ἦτα (εἶτα V) ὀκτὼ HV : > S, Hilgenfeld prosuit I pro ἰῶτα et H pro ἦτα, nolo codices relinquere | 11 τῷ ταῦ HV : τῷ τριακοστῷ S*, τοντῷ S** | καὶ τοὺς V : καὶ S, τοὺς H | 12 Ἰησοῦν SV : ὀκτωκαίδεκα H | τῷ> V | 13 ὅ : οὐ S | διδαχῆς VL : διαθήκης SH | 15 ἀλλ' V, sic fere semper ante vocales | οἶδα> S | 16 Μωϋσῆς : ἀετὸς H | εἴρηκεν V | 16 sq. οὔτε ter SH : οὐδὲ V | 17 οὔτε post κόρακα SV : οὐδὲ H | πάντα H : πᾶν V, > S | 18 αὐτῷ V | ἐν τῷ : τῷ H | συνέσει SV : συνειδήσει HL | 19 γε> H | 20 οὖν> V | 22 εἴρηκεν V | οὐ SH Clem : οὐ μὴ V

6. εἰς σφραγιδα] Cf. Rom. 4, 11. — πᾶς Σύρος κτλ.] Cf. Ier. 9, 25. 26; Iust. Dial. c. 28; Clem. Rom. Recogn. VIII, 53; Epiph. H. 30 c. 33; Herod. II, 104; Ioseph. Antiq. VIII, 10, 3. Prolegom. c. 2. — ἄρα κτλ.] i. e. si Iudaei per circumcisionem populus Dei essent, testamentum etiam ad gentiles circumcisos pertinere. Cf. 10, 2; Altercatio Sim.

Et vero ille populus in signum foederis circumcisis est. Verum et omnis Syrus et Arabs et omnes sacerdotes idolorum. Ergo pertinent illi quoque ad domini testamentum. Sed et Aegyptii circumcisionem usurpant. 7. Discite igitur, filii dilectionis, de omnibus abunde, quod Abraham, qui primus dedit circumci-⁵ sionem, in spiritu prospiciens in Iesum circumcidit accepta trium litterarum doctrina. 8. Narrat enim scriptura: *Et circumcidit Abraham e domo sua decem et octo et trecentos viros*. Quae ergo illi in hoc data est cognitio? Discite, quod primo decem et octo et distinctione facta dicit trecentos. Decem et octo sunt ¹⁰ τή; habes Iesum. Quia vero crux in littera T gratiam erat signatura, ait etiam trecentos. Ostendit itaque Iesum in duabus litteris et crucem in tertia. 9. Scit hoc, qui insitum donum doctrinae suae posuit in nobis. Nemo magis germanum a me accepit sermonem; sed scio, vos dignos esse. ¹⁵

X. Quodsi autem Moses dixit: *Non manducabitis suam neque aquilam neque accipitrem neque corrum nec ullum piscem, qui non habeat squamam*, tria dogmata in intellectu comprehendit. 2. Porro ait illis in Deuteronomio: *Et disponam ad populum hunc praecepta mea*. Non est ergo mandatum ²⁰ dei, ne manducent, sed Moses in spiritu locutus est. 3. Suam ergo in hoc sensu dixit: non adhaerebis, inquit, hominibus ta-

6 Gen. 17, 23. 27; 14, 14. — 16 Lev. 11; Deut. 14. — 19 Deut. 4, 1. 5.

et Theoph. V, 18.

7. τριῶν γραμμάτων] scilicet litterarum ι, η et τ, ut ex versu 8 apparet. Cf. etiam 1, 6; 10, 1. 9. 10.

8. καὶ περιέτεμεν πλ.] Barnabas diversos S. Scripturae versus, sc. Gen. 17, 23. 27; 14, 14 in unum contraxisse videtur. CCCXVIII servos Abrahae similiter interpretantur Clemens Al. Strom. VI, 11, 84 p. 782 et Prudentius Clem. Psychom. praef. v. 57 sq., litteram T speciem crucis declarat Tertull. Adv. Marc. III, 22. Utrumque numerum eodem modo eodemque ordine explicat Ps.-Cypr. De pascha comp. c. 10. 18. 20. 22

ed. Hartel p. 257. 265. 267 sq. Cf. Hefele, *Das Sendschreiben* p. 83 sq.

9. ἑμφρον] Cf. 1, 2.

X. Clem. Al. Strom. II, 15, 67 p. 464; V, 8, 52. 53 p. 677. Cf. Paed. II, 10, 83 p. 220; III, 11, 75 p. 297; Strom. VII, 18, 119 p. 900 sq. Orig. C. Cels. IV, 93.

1. Leges Mosaicas Barnabas more Alexandrinorum allegorice interpretatur. Cf. Hefele, *Sendschreiben* p. 84—91.

2. ἐν πνεύματι] Praecepta de cibis iam Ps.-Aristeas c. 33—39 (cf. Euseb. Praepar. ev. VIII, 9), ut vidit Hilgenfeld, allegorice vel spiritualiter exposuit.

τοιούτοις, οἵτινές εἰσιν ὅμοιοι χοίροις· τουτέστιν ὅταν σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ κυρίου, ἔταν δὲ ὑστεροῦνται, ἐπιγινώσκουσιν τὸν κύριον, ὡς καὶ ὁ χοῖρος, ἔταν τρώγει, τὸν κύριον οὐκ οἶδεν, ἔταν δὲ πεινᾷ, κραυγάζει καὶ λαβὼν πάλιν σιωπᾷ. 4. Οὐδὲ φάγη
⁵ τὸν αἰτὸν οὐδὲ τὸν ὀξύπτερον οὐδὲ τὸν ἱκτῖνα οὐδὲ τὸν κό-
 ρακα· οὐ μὴ, φησὶν, κολληθήσῃ οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ ἀνθρώποις τοι-
 οῦτοις, οἵτινες οὐκ οἶδασιν διὰ κόπου καὶ ἰδρωτός πορίζειν ἑαυτοῖς
 τὴν τροφήν, ἀλλὰ ἀρπάζουσιν τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν καὶ
 ἐπιτηροῦσιν ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες καὶ περιβλέπονται,
¹⁰ τίνα ἐκδύσωσιν διὰ τὴν πλεονεξίαν, ὡς καὶ τὰ ὄρνεα ταῦτα μόνα
 ἑαυτοῖς οὐ πορίζει τὴν τροφήν, ἀλλὰ ἀργὰ καθήμενα ἐκζητεῖ, πῶς
 ἀλλοτρίας σάρκας καταφάγη, ὅντα λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν. 5.
 Καὶ οὐ φάγη, φησὶν, σμύραιναν οὐδὲ πολύποδα οὐδὲ σηπίαν·
 οὐ μὴ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες
¹⁵ εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς καὶ κεκριμένοι ἤδη τῷ θανάτῳ, ὡς καὶ
 ταῦτα τὰ ἰχθυῖδια μόνα ἐπικατάρματα ἐν τῷ βυθῷ νήχεται, μὴ
 κολυμβῶντα ὡς τὰ λοιπά, ἀλλ' ἐν τῇ γῇ κάτω τοῦ βυθοῦ κατοι-
 κεῖ. 6. ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγη. πρὸς τί; οὐ μὴ
 γένῃ, φησὶν, παιδοφθόρος οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, ὅτι ὁ
²⁰ λαγωὸς κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκεῖ τὴν ἀφόδευσιν· ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ,
 τοσαύτας ἔχει τρύπας. 7. ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγη· οὐ μὴ,
 φησὶν, γένῃ μοιχρὸς οὐδὲ φθορεὺς οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις.
 πρὸς τί; ὅτι τὸ ζῶον τοῦτο παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν καὶ

1 ὅμοιοι εἰσὶν V | χοίρων S | τουτέστιν ὅταν SH : ὅταν γὰρ V | 2 κυρίου
 SH : + ἐαντῶν VL | ὑστεροῦνται S cf. Winer § 42, 5 : -ῶνται H, -ηθῶσιν
 V | 3 ὡς > V | οὐκ οἶδε τὸν κύριον V | 4 πεινάσῃ V | φάγη SH : μὴ φάγῃς,
 φησὶν V | 6 οὐδὲ (ἢ H) ὁμοιωθήσῃ > V | 9 περιτηροῦσιν S | ὡς VL : > SH |
 9 sq. περιβλέπονται (-βλέπονσι H) — ἐκζητεῖ SH : καθήμενα ἀργὰ ταῦτα
 ἐκζητεῖ V | 10 μόνα SHL : + διὰ κόπου S** | 12 φαγη S | 13 φάγη : μὴ φά-
 γῃς V | σμύραιναν S | πολύπαν S | σηπίαν + ου μὴ φαγῶσιν S | 14 κολλώ-
 μενος VL : > SH | 15 ἤδη > V | 16 ἐν : τα εν S | 17 ὡς + και S | 18 φάγη
 H : μὴ φ. S, φ. φησὶν V | 19 γένηται V | φησὶν HL : > SV | ὁμοιωθήσῃ +
 φησὶ H | 20 τῇ ἀφοδέψει H | 21 ἀλλ' V | μὴ : μὴν V | 22 ὁμοιωθήσῃ + φησὶ
 H | 23 ὅτι τ. ζ. τ. SH : τοῦτο γὰρ τ. ζ. V

3. Cf. Lact. Instit. div. IV, 17, 18—21; Opus imperf. in Matth. 7. 6 hom. 17; Altercatio Sim. et Theoph. VII, 28.

4. Cf. Theoph. Ad Autol. II, 16. 17.

5. S. Scriptura Lev. 11, 10 in uni-
 versum decernit, pisces pinnulas et
 squamas non habentes vitandos esse;
 Barnabas autem aliquot huius ge-
 neris pisces nominat. Sepiae men-

libus, qui similes sunt porcis; scilicet qui, cum in deliciis vivunt, domini obliviscuntur, cum autem destituuntur necessariis, dominum agnoscunt, sicut et porcus, quando comedit, dominum non novit, quando autem esurit, clamat et accepta esca iterum tacet. 4. *Nec manducabis aquilam neque accipitrem neque milvum neque corvum*; non adhaerebis, dicit, nec similis eris iis hominibus, qui nesciunt sibi labore ac sudore parare victum, sed aliena rapiunt in iniquitate sua et quasi in simplicitate ambulantes speculantur et circumspiciunt quem ob avaritiam despolient, sicut et hae aves solae pastum sibi non comparant, sed otiosae sedentes quaerunt, quomodo alienas carnes devorent, suntque in malitia sua pestiferae. 5. *Nec manducabis*, inquit, *muraenam neque polypum neque sepiam*; non, inquit, adhaerebis nec similis eris huiusmodi hominibus, qui in perpetuum impii sunt et iam ad mortem adiudicati, quemadmodum et isti pisciculi, soli maledicti, in profundo volutantur nec ut reliqui pisces emergunt, sed in terra, quae in profundo maris est, degunt. 6. Sed et *leporem non comedes*. Quamobrem? Non eris puerorum corruptor nec similem te talibus efficies, quoniam lepus annis singulis anum multiplicat; quot enim annos vivit, tot habet foramina. 7. Sed *nec hyaenam manducabis*; non eris, inquit, adulter neque corruptor puerorum neque talibus assimilaberis. Quare? Quia istud animal annuatim sexum mu-

4 Lev. 11, 13—16. — 13 Lev. 11, 10. — 18 Lev. 11, 5. — 21 ?

tionem faciunt Tertullianus Adv. Marc. II, 20, Ps.-Athanasius Synopsis S. Script. lib. III, sepie et muraenae Hieronymus Ep. 121 c. 10 (PL 22, 1033).

6. παιδοφθόρος] Müller hanc vocem de abortione intellegi vult, cf. 19, 5; Clem. Al. Paedag. II, 10, 81. 83 p. 221. 223 de amore puerorum vel paederastia loquitur. — κ. ἐν. πλεονεκτεῖ κτλ.] Similia narrant Aelian. Hist. nat. anim. II, 12; XIII, 12; Varro De re rust. III, 12; Plin. Hist. nat. VIII, 55 al. 81; Clem. Al. l. c. Clem. Rom. Recogn. VIII, 25; No-

vat. De cib. iud. c. 3.

7. Neque hyaena in S. Scriptura inter animalia immunda speciatim nominatur; Barnabas eam profert tanquam figuram hominum libidinosorum praecipuam. — ἀλάσσει κτλ.] Haec opinio apud veteres longe lateque diffusa erat, quamquam a nonnullis duce Aristotele Hist. anim. VI, 32 impugnabatur. Cf. Diod. Sic. apud Phot. Biblioth. cod. 244 ed. Bekker I, 379 a; Aelian l. c. I, 25; Plin. l. c. VIII, 30 al. 44; Tert. De pall. c. 3; Clem. Al. Paed. II, 10, 84 p. 221.

ποτέ μὲν ἄρρεν, ποτέ δὲ θῆλυ γίνεται. 8. ἀλλὰ καὶ τὴν γαλῆν ἐμίσησεν καλῶς. οὐ μὴ, ψησίν, γενηθῆς τοιοῦτος, οἷους ἀκούομεν ἀνομίαν ποιῶντας ἐν τῇ στόματι δι' ἀκαθαρσίαν, οὐδὲ κολληθῆσθαι ταῖς ἀκαθάρτοις ταῖς τὴν ἀνομίαν ποιούσαις ἐν τῇ στόματι. τὸ
 5 γὰρ ζῶον τοῦτο τῇ στόματι κύει. 9. περὶ μὲν τῶν βρωμάτων λαβῶν Μωϋσῆς τρία δόγματα οὕτως ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς ὡς περὶ βρώσεως προσεδέξαντο. 10. λαμβάνει δὲ τῶν αὐτῶν τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαυὶδ καὶ λέγει ὁμοίως· Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν,
 10 καθὼς καὶ οἱ ἰχθυεὺς πορεύονται ἐν σκότει· εἰς τὰ βάθη· καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καθὼς οἱ δοκῶντες φοβεῖσθαι τὸν κύριον ἁμαρτάνουσιν ὡς ὁ χοῖρος, καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν, καθὼς τὰ πετεινὰ κατήμμενα εἰς ἀρπαγὴν. ἔχετε τελείως καὶ περὶ τῆς βρώσεως. 11. πάλιν λέγει Μωϋσῆς· Φάγεσθε
 15 πᾶν διχηλοῦν καὶ μαρυνώμενον. τί λέγει· ὅτι τὴν τροφὴν λαμβάνων οἶδεν τὸν τρέφοντα αὐτὸν καὶ ἐπ' αὐτῇ ἀναπαυόμενος εὐφραίνεισθαι δοκεῖ. καλῶς εἶπεν βλέπων τὴν ἐντολήν. τί οὖν λέγει; κολλᾶσθε μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν κύριον, μετὰ τῶν μελετώντων ὃ ἔλαβον διάσταλμα ῥήματος ἐν τῇ καρδίᾳ, μετὰ τῶν λαλούντων
 20 τῶν τὰ δικαιώματα κυρίου καὶ τηρούντων, μετὰ τῶν εἰδότων, ὅτι ἡ μελέτη ἐστὶν ἔργον εὐφροσύνης, καὶ ἀναμαρυνωμένων τὸν λόγον κυρίου. τί δὲ τὸ διχηλοῦν; ὅτι ὁ δίκαιος καὶ ἐν τούτῳ τῇ κόσμῳ περιπατεῖ καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. βλέπετε, πῶς ἐνομοθέτησεν Μωϋσῆς καλῶς. 12. ἀλλὰ πόθεν ἐκείνοις ταῦτα νοῆσαι
 25 ἢ συνιέναι; ἡμεῖς δὲ δικαίως νοήσαντες τὰς ἐντολάς λαλοῦμεν, ὡς ἠθέλησεν ὁ κύριος. διὰ τοῦτο περιέτεμεν τὰς ἀκοὰς ἡμῶν καὶ τὰς καρδίας, ἵνα συνιῶμεν ταῦτα.

XI. Ζητήσωμεν δέ, εἰ ἐμέλησεν τῇ κυρίῳ προφανερῶσαι περὶ

1 δὲ> S | 2 μὴ + γὰρ V | γεν. τοιοῦτος SHL : ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοι-
 οῦτοις V | οἷος H | 3 ἀνομίας S | ἐν> V | σωματι S | 3 sq. οὐδὲ — στόματι
 V (sine ἐν) L : οὐδε ταις τ. α. ποιῶνσαι (-σαις S**) ἐν τ. και ἀκαθαρ-
 σια κολλ. S, αὐτοῖς H | 5 sq. μὲν τῶν βρ. λαβῶν SH : τῶν βρ. μὲν οὖν V |
 6 οὕτως> V | 7 βρώσεως : βρωμάτων V | 8 τῶν αὐτῶν> V | 10 καὶ pr SH : >
 VL | 12 οἱ χοῖροι S | 13 πετεινὰ + τὰ V | εχε S | 14 βρώσεως : γνώσεως V |
 π. λέγει SH : ἀλλ' εἶπε VL | φάγεσθε : και φ. S | 15 ὅτι SH : ὁ VL | 16 ἐπ' :
 ἐν H | 20 τὰ> H | 21 ἔργον ἐστὶν V | μαρυνωμένων V | λόγον + τον S ·
 24 Μωϋσῆς : ὁ M. H | 25 δέ : οὖν V | λαλοῦμεν : δικαίως λ. S | 26 δ> V |
 28 δὲ HV : ταῦτα S

tat et modo mas, modo femina est. 8. Sed et *mustelam* iusto odio persecutus est. Non, inquit, eris talis, quales audimus in ore impuro nequitiam patrare, neque adhaerebis impuris istis feminis, quae infandum facinus in ore perpetrant. Animal enim illud ore concipit. 9. De escis igitur tribus decretis acceptis ⁵ Moses ita in spiritu locutus est; illi vero iuxta carnis cupiditatem acceperunt. quasi de cibo simpliciter egisset. 10. David vero eorundem trium mandatorum sensum spirituales comprehendit et ait similiter: *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum*, sicut pisces in tenebris ambulant in profundum; *et* ¹⁰ *in via peccatorum non stetit*, sicut ii, qui videntur timere dominum, velut sus peccant: *et in cathedra pestilentiarum non sedit*, quemadmodum aves, quae ad rapinam sedent. Habetis nunc etiam de cibo plenam cognitionem. 11. Rursus dicit Moses: *Manducabitis omne bifidum ac ruminans*. Quid ait? Quod qui ¹⁵ accipit escam, cognovit nutrientem et in eo requiescens laetari videtur. Recte dixit perspicieus mandatum. Quid ergo ait? Adhaerete iis, qui timent dominum, qui in corde meditantur praeceptum, quod acceperunt, qui loquuntur ac servant mandata domini, qui sciunt, meditationem opus esse laetitiae, et domini ²⁰ sermonem ruminant. Quid vero sibi vult bifidum? Quod iustus et in hoc mundo ambulat et sanctum exspectat saeculum. Videte, quam pulcre sanxerit Moses. 12. Sed undenam illis, haec intellegere ac comprehendere? Nos autem mandata iuste intellegentes loquimur, quomodo dominus voluit. Propterea enim ²⁵ aures nostras et corda circumcidit, ut ista animadvertamus.

XI. Quaeramus vero, an domino curae fuerit praemonere

1 Lev. 11, 29. — 9 Ps. 1, 1. — 14 Lev. 11, 3; Deut. 14, 6.

8. *ὄλως κτλ.*] i. e. fellatores et fellatrices. — *τῷ στ. κίει*] Cf. Aelian. l. c. II, 55; Clem. Recogn. VIII, 25.

9. *τρία δόγματα*] Quae ista tria decreta sint, clarius e versu sequente apparet. Auctor tria animalia vel genera animalium praecipue respicit: suem, aves rapaces et pisces in profundo maris degentes. Accedunt v. 6—8 tria alia.

11. Similis gnosis exstat apud Iren. Adv. haer. V, 8, 3 — *διάσταλμα*] est *ἑπαξ λεγόμενον* et verti potest *praeceptum* aut *differentia*. — *διχηλοῦν κτλ.*] Similiter Origenes, Selecta in Leviticum ed. Bened. II, 182: *διχηλῇ τὸν εὐσεβῶς ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ πολυτενόμενον καὶ διὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἐπ' ἐκεῖνον σπεύδοντα*.

12. *ἐξελνοίς*] sc. Iudaeis.

τοῦ ὕδατος καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ. περὶ μὲν τοῦ ὕδατος γέγραπται ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ, πῶς τὸ βάπτισμα τὸ φέρον ἄφεςιν ἁμαρτιῶν οὐ μὴ προσδέξονται, ἀλλ' ἑαυτοῖς οἰκοδομήσουσιν. 2. λέγει γὰρ ὁ προφήτης· Ἐκστηθι οὐρανέ, καὶ ἐπὶ τούτῳ πλεῖον φριζάτω
 5 ἡ γῆ, οἱ δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλειπον, πηγὴν ζωῆς, καὶ ἑαυτοῖς ὥρυξαν βόθρον θανάτου. 3. Μὴ πέτρα ἔρημός ἐστιν τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου Σινᾶ; ἔσεσθε γὰρ ὡς πεινροῦ νοσοῖ ἀνιπτάμενοι νοσοῦντες ἀφρημένοι. 4. καὶ πάλιν λέγει ὁ προφήτης· Ἐγὼ πορεύσομαι ἔμπροσθέν
 10 σου καὶ ὄρη ὁμαλῶ καὶ πύλας χαλκᾶς συντριψῶ καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συνκλάσω, καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοῦς, ἀποκρύφους, ἀοράτους, ἵνα γνῶσιν, ὅτι ἐγὼ κύριος ὁ θεός. 5. καὶ· Καιοικήσεις ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν· βασιλέα μετὰ δόξης ὄψεσθε, καὶ ἡ ψυχὴ ὑμῶν
 15 μελετήσῃ φόβον κυρίου. 6. καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφῆτῃ λέγει· Καὶ ἔσται ὁ ταῦτα ποιῶν ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορυήσεται, καὶ πάντα, ὅσα ἂν ποιῇ, κατενοδωθήσεται. 7. οὐχ οὕτως οἱ ἄσεβεῖς, οὐχ οὐ-
 20 τως, ἀλλ' ἢ ὡς ὁ χνοῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἄσεβεῖς ἐν κρίσει οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων, ὅτι γινώσκει κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἄσεβων ἀπολείπεται. 8. αἰσθάνεσθε, πῶς τὸ ὕδωρ καὶ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὥρισεν. τοῦτο γὰρ λέγει· μα-
 25 κάριοι, οἱ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐλπίσαντες κατέβησαν εἰς τὸ ὕδωρ, ὅτι τὸν μὲν μισθὸν λέγει ἐν καιρῷ αὐτοῦ· τότε, φησὶν, ἀποδώσω. νῦν δὲ ὁ λέγει τὰ φύλλα οὐκ ἀπορυήσεται, τοῦτο λέγει, ὅτι πᾶν

1 περὶ pr> V | 2 φέρον + εἰς V | 3 προσδέξονται H | γὰρ SH: οὖν VL | 4 πλεῖον> V | φρίζον H | 5 δύο + μεγάλα V | 5 sq. ἐγκατέλειπον V | 6 ζωῆς S: ζῶσαν V, ὕδατος ζῶσαν H, ὕδατος ζωῆς L LXX | βόθρον θανάτου SH: λάκκους συντετρυμένους V LXX | 8 ἀφρημένοι SH: -μένης VL | 10 πύλας SH: θύρας VL | 11 σκοτεινοῦ S | 12 ἐγὼ> V | καὶ SHL: εἶτα τί λέγει ἐν τῷ νῦν V | 16 καὶ> VL | 18/27 ἀπορυήσεται S: ἀπορρ. HV | 20 ὡς ὁ SH: ὡσεὶ V | 21 ἄσεβεῖς: οἱ ἀ. S | 27 δ> V

XI, 1. οἰκοδομ.] Barnabas respicit purificationes.
 ad crebras ludaeorum lavationes ac 3. ἔρημος] i. e. aquarum expers.

de aqua et de cruce. De aqua quidem scriptum est ad Israëlitas, quomodo baptismum, qui affert peccatorum remissionem, non sint recepturi, sed alium sibi paraturi. 2. Dicit ergo propheta: *Obstupeas caelum, et super hoc magis inhorreat terra, quia duo et mala fecit hic populus: me dereliquerunt, fontem 5 ritae, et foderunt sibi foream mortis.* 3. *Numquid petra sterilis est mons sanctus meus Sina? Eritis enim velut aris pulli avolantes nido ablato.* 4. Et rursus ait propheta: *Ego ibo ante te et montes complanabo et portas aeneas conteram et rectes ferreos confringam, et dabo tibi thesauros occultos, 10 absconditos, invisibiles, ut sciant, quia ego dominus deus.* 5. Et: *Habitabis in excelsa spelunca petrae fortissimae et aqua illius fidelis: regem cum gloria videbitis, et anima vestra meditabitur timorem domini.* 6. Et iterum in alio propheta dicit: *Et erit, qui haec fecerit, tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium eius non defluet, et omnia, quaecumque faciet, prosperabuntur.* 7. *Non sic impii, non sic; sed tanquam palea, quam ventus dispellit a facie terrae. Ideo non stabunt impii in iudicio neque peccatores in consilio 20 iustorum, quoniam novit dominus viam iustorum, et iter impiorum peribit.* 8. Animadvertite, quomodo aquam et crucem simul descripserit. Illud enim dicit: beati, qui, cum sperassent in crucem, descenderunt in aquam, quia mercedem significat verbis *in tempore suo*; tunc, inquit, retribuam. Nunc vero 25 quod ait: *folia non defluent*, hoc significat, quod omnis sermo,

4 Ier. 2, 12. 13. — 7 Ies. 16, 1. 2. — 9 Ier. 45, 2. 3. — 13 Ies. 33, 16—18. — 16 Ps. 1, 3—6. — 26/27 Ps. 1, 3.

Barnabas de baptismo loquitur. — ἔσσεσθε νεκλ.] i. e. me relinquentes eritis destituti sicut pulli nido ablato.

4. Sensus: Deus per prophetam promittit thesauros in petra absconditos i. e. baptismum.

5. Sensus: Christus est aqua perennis (πιστόν), in cacumine montis

fontem habens. Gratia eius vobis in perpetuum adfluit; aliquando vero videbitis eum in maiestate et replebimini reverentia (Hefele).

6. Hisce verbis Barnabas bona larga indicat, quae ex baptismo et cruce nobis affluunt (Hefele).

8. τοῦτο γ. λέγει] i. e. hoc significat psalmus spiritualiter perceptus.

ῥῆμα, ὃ ἐὰν ἐξελεύσεται ἐξ ὑμῶν διὰ τοῦ στόματος ὑμῶν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ, ἔσται εἰς ἐπιστροφὴν καὶ ἐλπίδα πολλοῖς. 9. καὶ πάλιν ἕτερος προφήτης λέγει· Καὶ ἦν ἡ γῆ τοῦ Ἰακώβ ἐπαινουμένη παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν. τοῦτο λέγει· τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος
 5 αὐτοῦ δοξάζει. 10. εἶτα τί λέγει; Καὶ ἦν ποταμὸς ἔλκων ἐκ δεξιῶν, καὶ ἀνέβαινεν ἐξ αὐτοῦ δένδρα ὠραῖα· καὶ ὃς ἂν φάγη ἐξ αὐτῶν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. 11. τοῦτο λέγει, ὅτι ἡμεῖς μὲν καταβαίνομεν εἰς τὸ ὕδωρ γέμοντες ἁμαρτιῶν καὶ ῥύπου, καὶ ἀναβαίνομεν καρποφοροῦντες ἐν τῇ καρδίᾳ τὸν φόβον καὶ τὴν ἐλ-
 10 πίδα εἰς τὸν Ἰησοῦν ἐν τῷ πνεύματι ἔχοντες. Καὶ ὃς ἂν φάγη ἀπὸ τούτων, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα, τοῦτο λέγει· ὃς ἂν, φησὶν, ἀκούσῃ τούτων λαλουμένων καὶ πιστεύσῃ, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

XII. Ὁμοίως πάλιν περὶ τοῦ σταυροῦ ὀρίζει ἐν ἄλλῳ προ-
 φήτῃ λέγοντι· Καὶ πότε ταῦτα συντελεσθήσεται; λέγει κύριος·
 15 Ὅταν ξύλον κλιθῇ καὶ ἀναστῇ, καὶ ὄγαν ἐκ ξύλου αἷμα σταῇ. ἔχεις πάλιν περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ σταυροῦσθαι μέλλοντος. 2. λέγει δὲ πάλιν τῷ Μωϋσῇ, πολεμουμένου τοῦ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν ἁλλοφύλων, καὶ ἵνα ὑπομνήσῃ αὐτοὺς πολεμουμένους, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθησαν εἰς θάνατον· λέγει εἰς τὴν καρδίαν
 20 Μωϋσέως τὸ πνεῦμα, ἵνα ποιήσῃ τύπον σταυροῦ καὶ τοῦ μέλλον-
 τος πάσχειν, ὅτι, ἐὰν μὴ, φησὶν, ἐλπίσωσιν ἐπ' αὐτῷ, εἰς τὸν αἰῶνα πολεμηθήσονται. τίθησιν οὖν Μωϋσῆς ἐν ἐφ' ἐν ὄπλον ἐν μέσῳ τῆς πυγμῆς, καὶ σταθεῖς ὑψηλότερος πάντων ἐξέτεινεν τὰς χεῖρας, καὶ οὕτως πάλιν ἐνίκα ὁ Ἰσραὴλ. εἶτα, ὁπόταν καθεῖλεν, πάλιν
 25 ἐθανατοῦντο. 3. πρὸς τί; ἵνα γνῶσιν, ὅτι οὐ δύνανται σωθῆναι, ἐὰν μὴ ἐπ' αὐτῷ ἐλπίσωσιν. 4. καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ προφῆτῃ

1 ἐξελεύσεται SH: ἐξέλθῃ VL | ἐξ> H | διὰ: ἐκ H | ὑμῶν SL: > HV |
 2 ἔσται: ἔστέ V | εἰς: καὶ S | καὶ tert> V | 5 δοξάζει: ὁ δοξάσει V | 6/10 ἂν:
 ἐὰν V | 7 τοῦτο λέγει> S | 9 καρδίᾳ + καὶ S | 10 ἔχοντες ἐν τῷ πν. V |
 12 πιστεύσει SV | 14 λέγοντι: λεγων ου S | 16 περὶ τοῦ: ἐπὶ V | 17 τῷ
 SH: ἐν τῷ VL | 20 σταυροῦ καὶ HV: του σταυρου S | 21 φησὶν> V | 24 κα-
 θεῖλεν: πάλιν κ. V | πάλιν sec> SL | 26 πάλιν> V

9. Clem. Al. Strom. III, 12, 86 p. 550. — Barnabas locum S. Scripturae more suo liberius usurpavit. 11. καταβαίνομεν . . ἀναβ.] Cf. Act. 8, 38. 39; Herm. Sim. IX, 16, 1—7; Const. ap. III, 17. — φόβον] sc. Dei. XII, 1. καὶ πότε κτλ.] Legimus IV

qui ex vobis per os vestrum exhibit in spe et caritate, erit in conversionem ac spem multis. 9. Et rursus alius propheta dicit: *Et erat terra Iacob laudata super omnem terram.* Hoc significat: vas spiritus eius magnificat. 10. Deinde quid dicit? *Et erat fluvius a dextra fluens, et ex eo emergebant arbores 5 pulcræ; et quicumque ex illis manducaverit, rivet in aeternum.* 11. Hoc ait, quod nos descendimus quidem in aquam pleni peccatis ac sordibus, emergimus autem fructificantes in corde timorem et in spiritu spem in Iesum habentes. *Et quicumque ex illis manducaverit, rivet in aeternum,* id dicit; 10 quicumque audierit haec dicta et crediderit, vivet in perpetuum.

XII. Similiter rursus crucem definit in alio propheta dicente: *Et quando haec consummabuntur? Dicit dominus: Cum lignum inclinatum et erectum fuerit, et cum de ligno sanguis stillaverit.* Habes iterum de cruce et de eo, qui erat cruci af- 15 figendus, praesagium. 2. Adhuc vero dicit Mosi, cum Israel impugnaretur ab alienigenis, et ut commonefaceret eos bello illato, quod propter peccata sua traderentur ad mortem; in cor Mosis dicit spiritus, ut faciat figuram crucis et eius, qui erat passurus, quia, nisi in hunc, inquit, speraverint, in perpetuum 20 impugnabuntur. Posuit itaque Moses arma super arma in medio pugnae, et stans in altiori loco quam omnes manus extendit, ac sic rursus vincebant Israëlitaë. Deinde cum manus demittebat, iterum occidebantur. 3. Cur hoc? Ut cognoscerent, se non posse servari, nisi in illum sperarent. 4. Et rursus in 25

3 Soph. 3, 19. — 5 Ezech. 47, 1—12. — 10 Ezech. 47, 9. — 14 IV Esdr. 4, 33; 5, 5. — 17 Exod. 17, 8 sqq.

Esdra 4, 33; 5, 5: *Et respondi et dixi: Quomodo et quando haec? Et de ligno sanguis stillabit et lapis dabit vocem suam,* et Barnabas hunc locum respexisse videtur. Sed unde hausit verba *ὅταν ξ. κλ. κ. ἀναστῇ?* Locus citatur etiam a Gregorio Nyss. Testim. adv. Iud. c. 7.

2. Cf. Iust. Dial. c. 90. 111; Tert. Adv. Iud. c. 10; Adv. Marc. III, 18. Cypr. Testim. II, 21; De exhort. mart. c. 8.

Narrationem de Mose manus attol-
lente et narrationem de serpente ae-
neo in cruce elevato (cf. 12, 6) iam
Mischnae liber Rosch Hasch. 3, 8
coniunxit. Cf. Güdemann l. c. p. 122.
— *ὅπλον*] S. Scriptura refert, lapidem
subter Mosem positum esse. — *πνυ-
μῇ*] = *πνυμαρχία*.

4. Cf. Iust. Apol. I, 35; Dial. c. 97.
Sensus: in cruce pependi ob popu-
lum improbum (Hefele).

λέγει· "Ὀλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χειρὰς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα ὁδοῦ δικαίᾳ μου. 5. πάλιν Μωϋσῆς ποιεῖ τύπον τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν, καὶ αὐτὸς ζωοποιήσῃ, ὃν δόξουσιν ἀπολωλεκέναι ἐν σημείῳ, πίπτοντος τοῦ Ἰσραὴλ. 5 ἐποίησεν γὰρ κύριος πάντα ὅφιν δάκνειν αὐτούς, καὶ ἀπέθνησκον (ἐπειδὴ ἡ παράβασις διὰ τοῦ ὕφους ἐν Εὐφᾷ ἐγένετο), ἵνα ἐλέγξῃ αὐτούς, ὅτι διὰ τὴν παράβασιν αὐτῶν εἰς θλίψιν θανάτου παραδοθήσονται. 6. πέρας γέ τοι αὐτὸς Μωϋσῆς ἐντειλάμενος· Οὐκ ἔσται ὑμῖν οὔτε χωνευτὸν οὔτε γλυπτὸν εἰς θεὸν ὑμῖν, αὐτὸς 10 ποιεῖ, ἵνα τύπον τοῦ Ἰησοῦ δείξῃ. ποιεῖ οὖν Μωϋσῆς χαλκοῦν ὅφιν καὶ τίθησιν ἐνδόξως καὶ κηρύγματι καλεῖ τὸν λαόν. 7. ἐλθόντες οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐδέοντο Μωϋσέως, ἵνα περὶ αὐτῶν ἀνεγένηται δέησιν περὶ τῆς ἰάσεως αὐτῶν. εἶπεν δὲ πρὸς αὐτούς Μωϋσῆς· "Οταν, ψησίν, δηχθῇ τις ὑμῶν, ἐλθέτω ἐπὶ τὸν ὅφιν τὸν 15 ἐπὶ τοῦ ξύλου ἐπικείμενον καὶ ἐλπισάτω πιστεύσας, ὅτι αὐτὸς ὢν νεκρὸς δύναται ζωοποιῆσαι, καὶ παραχρημα σωθήσεται. καὶ οὕτως ἐποίουν. ἔχεις πάλιν καὶ ἐν τούτοις τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν αὐτῷ πάντα καὶ εἰς αὐτόν. 8. τί λέγει πάλιν Μωϋσῆς Ἰησοῦ, υἱὸς Ναυῆ, ἐπιθεὶς αὐτῷ τοῦτο τὸ ὄνομα, ὄντι προ- 20 φήτῃ, ἵνα μόνον ἀκούσῃ πᾶς ὁ λαός, ὅτι πάντα ὁ πατὴρ φανεροῖ περὶ τοῦ υἱοῦ Ἰησοῦ; 9. λέγει οὖν Μωϋσῆς Ἰησοῦ υἱὸς Ναυῆ, ἐπιθεὶς τοῦτο τὸ ὄνομα, ὁπότε ἔπεμψεν αὐτὸν κατὰ σκοπον τῆς γῆς· Λάβε βιβλίον εἰς τὰς χειρὰς σου καὶ γράψον, ἃ λέγει κύριος, ὅτι ἐκκόψει ἐκ ῥιζῶν τὸν οἶκον πάντα τοῦ Ἀμαλήκ ὁ υἱὸς τοῦ 25 θεοῦ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. 10. ἶδε πάλιν Ἰησοῦς, οὐχὶ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ υἱὸς τοῦ θεοῦ, τύπῳ δὲ ἐν σαρκὶ φανερω-

1 διεπέτασα H | 2 απειθη S | πάλιν: καὶ π. V | 3 αὐτὸς ζ. SL: αὐτὸν ζωοποιήσουσιν V, παθόντα ζωοποιῆσαι H | 4 ὃν δόξουσιν SV: ἐνδοξάζουσι H | 5 κύριος > V | ἀπέθνησκον V | 6 γέγονεν V | 7 ἐν θλίψει V | 8 αὐτὸς: ουτος S | 9 εστιν S | οὔτε γλ. οὔτε χωνευτὸν V | αὐτὸς > V | 11 ἐνδόξως SHV: in cruce L, ἐν δοκῷ con Gallandi | 13 δέησιν: δεόμενος V | 14 ὅφιν + τὸν νεκρὸν H | 15 κείμενον H | αὐτὸς > V | 17 πάλιν > V | τούτοις: τούτῳ V | 19 Ἰησοῦ υἱὸς Ναυῆ SH: τῷ Ἰ. τῷ τοῦ N. υἱὸς V | τὸ > V | 20 πάντα ὁ. π. φ. VL: π. φ. ὁ. π. H, ὁ. π. πάντα φ. S | 21 Ἰησοῦ + υἱὸν ναυῆ V | λέγει — Ναυῆ SHL: καὶ V | 21 sq. ἐπιθεὶς + αὐτῷ H | 22 τὸ > SV | επεμψεν S | αὐτὸν > V | 24 εκκοψεισ S | ἐκ ρ. ἐκκόψει πάντα τὸν οἶκον V | πάντα > H | 25 ἶδε: εἶδε SV | 25 sq. οὐχ . . ἀλλ' HV | 26 ὁ υἱὸς bis H

alio propheta dicit: *Totam diem expandi manus meas ad populum incredulum et contradicentem viae iustae meae.* 5. Iterum Moses cadente Israel facit typum Iesu, quod pati eum oportet et quod ipse vivificabit, quem putabunt periisse in signo. Effecit enim dominus, ut cuncti serpentes morderent eos; et ⁵ moriebantur (quoniam peccatum per serpentem in Eva evenit), ut argueret eos, quod propter peccata sua in angustias mortis essent tradendi. 6. Denique Moses ipse, quamquam praeceperat: *Non erit vobis neque conflatile neque sculptile in deum vestrum,* ipse id facit, ut ostendat typum Iesu. Facit ergo ¹⁰ Moses serpentem aeneum ac collocat gloriose atque per praekonem convocat populum. 7. Congregati igitur orabant Mosen, ut pro ipsis offerret deprecationem de sanatione eorum. Dixit autem Moses ad illos: *Cum, inquit, aliquis ex vobis morsus fuerit, veniat ad serpentem in ligno positum et credat atque* ¹⁵ *speret, eum, licet ipse non rirat, posse vitam praestare, et confestim serrabitur.* Atque ita faciebant. Habes iterum et in his gloriam Iesu, quia in ipso sunt omnia et in ipsum. 8. Quid iterum dicit Moses Iesu, filio Nave, imponens ei, prophetae. hoc nomen. ideo solum, ut omnis populus intellegat, patrem ²⁰ cuncta manifestare de filio suo Iesu? 9. Dicit igitur Moses Iesu, filio Nave, hoc nomen ei imponens, cum mitteret eum exploratorem terrae: *Accipe librum in manus tuas et scribe, quae dicit dominus: radicitus excissurum esse filium dei in* *norissimis diebus omnem domum Amalec.* 10. Ecce rursum ²⁵ Iesus, non filius hominis, sed dei filius, figura autem in carne

1 Ies. 65, 2. — 5 Num. 21, 6 sqq. — 8 Deut. 27, 15. — 14 Num. 21, 8. 9. — 18 Num. 13, 17. — 23 Exod. 17, 14.

5. Cf. Ioann. 3, 14. 15; Iust. Apol. I, 60; Dial. c. 94. — *σημειον* sc. crucis.

7. S. Scriptura l. c. non Mosem, sed Deum loquentem facit, et sermo Dei multo brevior est quam sermo Mosis in epistula nostra. Barnabas igitur hoc quoque loco similem libertatem sibi vindicavit ac supra 7, 4.

8. Iesus, filius Nave, est Iosua, ante (Num. 13, 17) Ause vocatus.

Barnabas eum appellavit *Iesum*, ut typum haberet Iesu Christi. Similiter Iust. Dial. c. 113; Tert. Adv. Iud. c. 9; Adv. Marc. III, 16 et al.

9. Verba *ὁ υἱὸς πτλ.* Barnabas loco biblico addidit. Cf. v. 7. Müller ad h. l. monet, Iudaeos Barnabae tempore Amalec, primum et perpetuum Israelis hostem, pro radice serpentis antiqui habuisse. Cf. Iust. Dial. c. 49.

θείς. ἐπεὶ οὖν μέλλουσιν λέγειν, ὅτι ὁ Χριστὸς υἱὸς ἐστὶν Δαυὶδ, αὐτὸς προφητεύει Δαυὶδ, φοβούμενος καὶ συνίων τὴν πλάνην τῶν ἁμαρτωλῶν. Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.
 5 11. καὶ πάλιν λέγει οὕτως Ἡσαΐας· Εἶπεν κύριος τῷ Χριστῷ μου κυρίῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ἐπακοῦσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχύον βασιλέων διαρρήξω. Ἴδε, πῶς Δαυὶδ λέγει αὐτὸν κύριον, καὶ υἱὸν οὗ λέγει.

XIII. Ἴδωμεν δέ, εἰ οὗτος ὁ λαὸς κληρονομεῖ ἢ ὁ πρῶτος,
 10 καὶ εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἐκείνους. 2. Ἀκούσατε οὖν περὶ τοῦ λαοῦ τί λέγει ἡ γραφή· Ἐδεῖτο δὲ Ἰσαὰκ περὶ Ῥεβέκ-
 κας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στείρα ἦν· καὶ συνέλαβεν. εἶτα·
 Καὶ ἐξηλθεν Ῥεβέκκα πυθέσθαι παρὰ κυρίου, καὶ εἶπεν κύριος
 πρὸς αὐτήν· Δύο ἔθνη ἐν τῇ γαστρὶ σου καὶ δύο λαοὶ ἐν τῇ
 15 κοιλίᾳ σου, καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει καὶ ὁ μείζων δουλεύσει
 τῷ ἐλάσσονι. 3. αἰσθάνεσθαι ὀφείλετε, τίς ὁ Ἰσαὰκ καὶ τίς ἡ
 Ῥεβέκκα, καὶ ἐπὶ τίνων δέδειχεν, ὅτι μείζων ὁ λαὸς οὗτος ἢ ἐκεῖ-
 νος. 4. καὶ ἐν ἄλλῃ προφητείᾳ λέγει φανερώτερον ὁ Ἰακώβ πρὸς
 Ἰωσήφ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λέγων· Ἴδού, οὐκ ἐστέρησέν με κύριος
 20 τοῦ προσώπου σου· προσάγαγέ μοι τοὺς υἱούς σου, ἵνα εὐλο-
 γήσω αὐτούς. 5. καὶ προσήγαγεν Ἐφραὶμ καὶ Μανασσῆ, τὸν
 Μανασσῆ θέλων ἵνα εὐλογηθῇ, ὅτι πρεσβύτερος ἦν· ὁ γὰρ Ἰωσήφ
 προσήγαγεν εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ πατρὸς Ἰακώβ. εἶδεν δὲ
 Ἰακώβ τύπον τῷ πνεύματι τοῦ λαοῦ τοῦ μεταξύ. καὶ τί λέγει;
 25 Καὶ ἐποίησεν Ἰακώβ ἐναλλάξ τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ ἐπέθηκεν
 τὴν δεξιὰν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἐφραὶμ, τοῦ δευτέρου καὶ νεω-
 τέρου, καὶ εὐλόγησεν αὐτόν. καὶ εἶπεν Ἰωσήφ πρὸς Ἰακώβ·
 Μεγάθες σου τὴν δεξιὰν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Μανασσῆ, ὅτι προ-

1 δ > S | ἐστιν (in S post Δαυίδ) + τοῦ H | 2 αὐτὸς προφητεύει (+ ὁ H) Δαυίδ SH : > V | 3 ἁμαρτωλῶν + λέγει V | δ > S | 5 οὗτος V | 5 sq. τῷ Χριστῷ μου κυρίῳ (κύριον VS**) VLS** : τῷ κυρίῳ μου S*H | 6 ἐκράτησα VL : ἐκράτησεν SH | 8 οὐ HL (non tantum) : θεοῦ SV | λέγει > V | 9 ἴδ. δέ : ἀλλ' ἴδωμεν V | κληρονομεῖ SL : -νόμος HV | ὁ πρῶτος : ἐκεῖνος H | 10 εἰ > S | οὖν : νῦν V | 12 συνέλαβεν : οὐ σ. H | 13 καὶ pr > S | 16 καὶ > V | 18 πρὸς + τὸν V | 21 καὶ Μαν. τόν : καὶ punctis deletum et superscriptum τὸν V | 21 sq. τὸν Μαν. θέλων HV : θ. τ. εφραὶμ S | 22 εὐλο-
 γησῃ S | 26 τὴν δεξιὰν SL : + αὐτοῦ H, > V | Ἐφραὶμ : μανασσῆ S | 27 ἡλό-
 γησεν V | 28 Μαν. : εφραὶμ S

manifestatus. Quoniam vero dicturi erant, Christum esse filium David, ipse David prophetat, reformidans et intellegens errorem sceleratorum: *Dixit dominus domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

11. Et Iesaias porro ita loquitur: *Dixit dominus Christo meo domino, cuius apprehendi dexteram, ut oboediant ei gentes, et fortitudinem regum disrumpam.* Ecce, quomodo *David eum dominum vocet*, et filium non vocet.

XIII. Videamus autem, utrum hic populus heres sit an vero prior, et utrum testamentum ad nos an ad illos pertineat. 2. 10 Audite ergo, quid scriptura dicat de populo: *Orabat Isaac Rebecca uxoris suae causa, quod esset sterilis; et illa concepit. Deinde: Et Rebecca egressa est ad interrogandum dominum, et dixit ei dominus: Duae gentes in utero tuo sunt ac duo populi in ventre tuo, atque unus populus alterum 15 superabit et maior natus serviet minori.* 3. Debetis intellegere, quis sit Isaac et quae Rebecca, et de quibusnam declaraverit, quod populus hic sit maior quam ille. 4. Et in alia prophetia manifestius loquitur Iacob ad filium suum Ioseph, dicens: *Ecce dominus non privavit me facie tua; adduc mihi filios tuos, 20 ut benedicam iis.* 5. Et adduxit Ephraim et Manassen, cupiens, ut Manasses benediceretur, quia erat natus maior; Ioseph enim adduxit eum ad manum dexteram patris sui Iacob. Vidit autem spiritu Iacob figuram populi venturi. Et quid narrat scriptura? *Et commutavit Iacob manus suas et dexteram posuit super 25 caput Ephraim, minoris ac iunioris, et benedixit illi. Dixitque Ioseph ad Iacob: Transfer dexteram tuam super caput*

2 Matth. 22, 42—44. — 3 Ps. 109, 1. — 5 Ies. 45, 1. — 8 Marc. 12, 37, cf. Matth. 22, 45; Luc. 20, 44. — 11 Gen. 25, 21. — 13 Gen. 25, 22—23 cf. Rom. 9, 10—12. — 19 Gen. 48, 11. — 20 Gen. 48, 9. — 25 Gen. 48, 13—19.

10. μέλλουσιν λ.] sc. Iudaei et iudaizantes Christiani. Cf. Iust. Dial. c. 48. 49.

11. S. Scriptura l. c. pro *καί* habet *Κύρω*, *Cyro*. Illud vocabulum

invenies etiam apud Tert. Adv. Iud. c. 7; Adv. Prax. c. 11; Cypr. Testim. I, 21; Novat. De trinit. c. 21.

XIII, 5. Cf. Altercatio Sim. et Theoph. V, 20; VIII, 29.

τίτοκός μου υἱός ἐστιν. καὶ εἶπεν Ἰακώβ πρὸς Ἰωσήφ· Οἶδα, τέκνον, οἶδα· ἀλλ' ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι, καὶ οὗτος δὲ εὐλογηθήσεται. 6. βλέπετε, ἐπὶ τίνων τέθεικεν, τὸν λαὸν τοῦτον εἶναι πρῶτον καὶ τῆς διαθήκης κληρονόμον. 7. εἰ οὖν ἔτι
 5 καὶ διὰ τοῦ Ἀβραάμ ἐμνήσθη, ἀπέχομεν τὸ τέλειον τῆς γνώσεως ἡμῶν. τί οὖν λέγει τῷ Ἀβραάμ, ὅτε μόνος πιστεύσας ἐτέθη εἰς δικαιοσύνην; Ἰδοὺ, τέθεικά σε, Ἀβραάμ, πατέρα ἐθνῶν τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας τῷ Θεῷ.

XIV. Ναί. ἀλλὰ ἰδωμεν, εἰ ἡ διαθήκη, ἣν ὤμοσεν τοῖς πα-
 10 τράσιν δοῦναι τῷ λαῷ, εἰ δέδωκεν, ζητῶμεν. δέδωκεν· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι λαβεῖν διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. 2. λέγει γὰρ ὁ προφήτης· Καὶ ἦν Μωϋσῆς νηστεύων ἐν ὄρει Σινᾶ, τοῦ λα-
 βεῖν τὴν διαθήκην κυρίου πρὸς τὸν λαόν, ἡμέρας τεσσαρά-
 κοντα καὶ νύκτας τεσσαράκοντα. καὶ ἔλαβεν Μωϋσῆς παρὰ
 15 κυρίου τὰς δύο πλάκας τὰς γεγραμμένας τῷ δακτύλῳ τῆς χει-
 ρὸς κυρίου ἐν πνεύματι· καὶ λαβὼν Μωϋσῆς κατέφερεν πρὸς τὸν λαὸν δοῦναι. 3. καὶ εἶπεν κύριος πρὸς Μωϋσῆν· Μωϋσῆ Μωϋσῆ, καὶ ἀβήθι τὸ τάχος, ὅτι ὁ λαός σου, ὃν ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰ-
 γύπτου, ἠνόμησεν. καὶ συνῆκεν Μωϋσῆς, δι' ἐποίησαν ἐαυ-
 20 τοῖς πάλιν χωνεύματα, καὶ ἔρριψεν ἐκ τῶν χειρῶν τὰς πλάκας, καὶ συνειρίβησαν αἱ πλάκες τῆς διαθήκης κυρίου. 4. Μωϋσῆς μὲν ἔλαβεν, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι. πῶς δὲ ἡμεῖς ἐλάβομεν, μάθετε. Μωϋσῆς θεράπων ὢν ἔλαβεν, αὐτοὺς δὲ ὁ κύριος ἡμῖν ἔδωκεν εἰς λαὸν κληρονομίας, δι' ἡμᾶς ὑπομείνας. 5. ἐφανερώθη
 25 δέ, ἵνα ἀγκένοι τελειωθῶσιν τοῖς ἀμαρτήμασιν, καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ κληρονομοῦντος διαθήκην κυρίου Ἰησοῦ λάβωμεν, ὃς εἰς τοῦτο

1 Ἰωσήφ: ιακωβ S | ἐστὶν υἱός V | 3 τέθεικεν: εοικεν S | 5 ἀπέχομεν SL: ἀπείχομεν HV | 6 μόνος π.: ἐπίστευσας V | 7 Ἀβραάμ> V | 8 θεῷ SH: κυρίῳ VL | 9 ναὶ> H | ἰδ. εἰ ἡ διαθήκη SH: τὴν διαθήκην VL | 10 ζητῶμεν L: ζητοῦμεν HV, > S | 13/14 τεσσαράκοντα S: τεσσαρ. HV | 14 Μωϋσῆς> VL | 14 sq. παρὰ x.> H | 15 τὰς sec> HV | 16 ἐν: τῷ H | 18 ὅν: οὗ V | 19 ἠνόμησεν post δι' V | ἐποίησε H | 19 sq. ἐαυτοῖς SL: > HV | 20 πάλιν VL: > SH | τὰς πλάκας> S*H | 22 μὲν + γὰρ V | 23 ὁ> S | 24 δέδωκεν H | ἡμᾶς V, ἡμῶν H | 26 κληρονομοῦντος SV: -νόμον H | λάβωμεν (λάβομεν V): hic praemittens καὶ male inserit V verba πάλιν ὁ προφήτης — ὁ θεὸς vel v. 8, ut iam Hefele vidit

7. Cf. Altercatio Sim. et Theoph. | V, 18. — ἐμνήσθη] sc. populus Chri-

Manasse, quia primitivus filius meus est. Et respondit Iacob Ioseph: Scio, fili, scio; sed maior serviet minori; benedicetur autem etiam ille. 6. Aspicite, de quibusnam statuerit, hunc populum esse primum et testamenti heredem. 7. Si ergo adhuc et per Abraham populus ille commemoratus est, habemus plenitudinem scientiae nostrae. Quid igitur dicit deus Abrahae, cum solus credens constitutus est in iustitia? *Ecce, posui te, Abraham, patrem gentium, quae in praepotio credunt deo.*

XIV. Sane. Sed videamus, an testamentum, quod patribus iuravit se populo daturum, an dederit, quaeramus. Dedit quidem; illi vero propter peccata sua indigni fuerant, qui acciperent. 2. Dicit enim propheta: *Et Moses in monte Sina ieiunavit quadraginta diebus et quadraginta noctibus, ut testamentum domini ad populum acciperet. Et accepit Moses a domino duas tabulas scriptas digito manus domini in spiritu;* sumtasque Moses deferabat ad populum, ut traderet. 3. Et dixit dominus ad Moysen: *Moses Moses, descende celeriter; inique enim se gessit populus tuus, quem de terra Aegypti eduxisti. Intellexitque Moses, quod iterum sibi fecerant imagines, et proiecit de manibus tabulas, contritaeque sunt tabulae testamenti domini.* 4. Moses quidem accepit; ipsi vero digni non fuerunt. Quomodo autem nos acceperimus, discite. Moses cum esset famulus, accepit; ipse autem dominus nos reddidit populum hereditatis, pro nobis passus. Apparuit vero, ut tum illi in peccatis consummarentur, tum nos per heredem testamentum domini Iesu acciperemus, qui ad hoc paratus erat,

7 Gen. 15, 6. — 7 Gen. 17, 4. 5 cf. Rom. 4, 11 sqq. — 12 Exod. 24, 18. — 14 Exod. 31, 18. — 17 Exod. 32, 7—19; Deut. 9, 12—17.

stianorum. Sensus: si ergo etiam Abraham contestatur, populum minorem seu sequentem esse heredem testamenti, ad perfectionem redacta est scientia nostra. — π. ἐθνῶν κτλ.] Non sequitur ex his verbis, Barnabam e gentilibus ortum esse. Usurpatur tantum locus Scripturae et Iudaeo-Christianus quoque cognoscere potuit, in ecclesiam christianam

plures gentiles intraturos esse quam Iudaeos. Nonne idem intellexit et enuntiavit Paulus apostolus?

XIV, 4. θεράπων] Cf. Hebr. 3, 5; I Clem. 4, 12; 43, 1; 51, 3. 5; 53, 5.

5. τελειωθῶσαν] Cf. 5, 11 — κληρονομοῦντος] i. e. Iesu Christi, qui hereditatem a Deo accipit traditque populo suo.

ἡτοιμάσθη, ἵνα αὐτὸς φανείῃ, τὰς ἤδη δεδραπνημένους ἡμῶν καρ-
 δίας τῷ θανάτῳ καὶ παραδεδομένους τῇ τῆς πλάνης ἀνομίᾳ λυτρω-
 σάμενος ἐκ τοῦ σκότους, διαθήγεται ἐν ἡμῖν διαθήκην λόγῳ. 6.
 γέγραπται γάρ, πῶς αὐτῷ ὁ πατήρ ἐντέλλεται, λυτρωσάμενον ἡμᾶς
 5 ἐκ τοῦ σκότους ἡτοιμάσαι ἑαυτῷ λαὸν ἅγιον. 7. λέγει οὖν ὁ προ-
 φῆτης· Ἐγὼ κύριος, ὁ θεὸς σου, ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ
 καὶ κρατήσω τῆς χειρός σου καὶ ἐνισχύσω σε, καὶ ἔδωκά σε
 εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξαι ὀφθαλμοὺς τυφ-
 λῶν καὶ ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν πεπεδημένους καὶ ἐξ οἴκου φυ-
 10 λακῆς καθημένους ἐν σκότει. γινώσκωμεν οὖν, πόθεν ἐλυτρώ-
 θημεν. 8. πάλιν ὁ προφῆτης λέγει· Ἰδοὺ, τέθεικά σε εἰς φῶς
 ἐθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, οὗ-
 τως λέγει κύριος ὁ λυτρωσάμενός σε θεός. 9. καὶ πάλιν ὁ
 προφῆτης λέγει· Πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἵνεκεν ἔχρισέν με
 15 εὐαγγελίσασθαι ταπεινοῖς χάριν, ἀπέστιαλκέν με ἰάσασθαι τοὺς
 συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρῶσαι αἰχμαλώτοις ἄφρεσιν καὶ
 τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καλέσαι ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτὸν καὶ ἡμέραν
 ἀνταποδόσεως, παρακαλέσαι πάντα τοὺς πενθοῦντας.

XV. Ἐτι οὖν καὶ περὶ τοῦ σαββάτου γέγραπται ἐν τοῖς δέκα
 20 λόγοις, ἐν αἷς ἐλάλησεν ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ πρὸς Μωϋσῆν κατὰ πρόσ-
 ωπον· Καὶ ἀγιάσατε τὸ σάββατον κυρίου χειρὶν καθαραῖς καὶ
 καρδίᾳ καθαρά. 2. καὶ ἐν ἐτέρῳ λέγει· Ἐὰν φυλάξωσιν οἱ υἱοί
 μου τὸ σάββατον, τότε ἐπιθήσω τὸ ἔλεός μου ἐπ' αὐτούς. 3.
 τὸ σάββατον λέγει ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως· Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς
 25 ἐν ἑξ ἡμέραις τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, καὶ συνετέλεσεν ἐν
 τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ καὶ κατέπαυσεν ἐν αὐτῇ καὶ ἡγίασεν αὐ-
 τήν. 4. προσέχετε, τέκνα, τί λέγει τὸ συνετέλεσεν ἐν ἑξ ἡμέ-
 ραις. τοῦτο λέγει, ὅτι ἐν ἑξακισχιλίοις ἔτεσιν συντελέσει κύριος
 τὰ σύμπαντα· ἡ γὰρ ἡμέρα παρ' αὐτῷ σημαίνει χίλια ἔτη. αὐτὸς

1 sq. καρδίας : κακίας V | 3 ἐν > H | λόγῳ : λέγω H | 4 αὐτῷ ὁ π.
 ἐντ. : ὁ π. ἐντ. τῷ νύῳ H | λυτρωσάμενος V | 5 ἔτ. ἑαυτῷ HV : εαυτω ητοι-
 μασε S | 7 ισχυσω S | 9 καὶ sec > V | οἴκων H | 10 γινώσκωμεν SH : γι-
 νώσκετε VL | 11 πάλιν S (qui totum versum in fine capitis posuit) H :
 καὶ π. VL | 12 sq. οὕτως > V | 13 θεός HVL : θς ἡλ S, ο θς S** | καὶ
 HV : > SL | 15 ταπ. χάριν VL : πτωχισ S LXX, > H | ἀπέστ. με ἰάσασ-
 θαι > H | 17 ἀνάβλεψιν + καὶ V | 19 οὖν SH : > VL | 22 sq. μον οἱ υἱοὶ H |
 25 sq. ἐν τῇ V : τη S, ἐν H | 26 ἐν αὐτῇ HV : αὐτην S | 28 sq. ἐν — σύμ-
 παντα : συντελεῖ κύριος ἐν ἑξ. ἔτ. τὰ πάντα V | 29 σημαίνει > V

ut ipse in terris apparens, praecordia nostra iam a morte assumpta et tradita erroris iniquitati redimens e tenebris, verbo suo disponderet in nobis testamentum. 6. Scriptum quippe est, quomodo pater illi mandaverit, ut nos a tenebris redempturus pararet sibi populum sanctum. 7. Dicit igitur propheta: *Ego dominus, deus tuus, vocavi te in iustitia et tenebo manum tuam et corroborabo te, et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut aperias oculos caecorum et educas de vinculis illigatos et de domo carceris sedentes in tenebris*. Agnoscite ergo, unde simus redempti. 8. Iterum propheta dicit: *Ecce, posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terrae; haec dicit dominus redemptor tuus deus*. 9. Rursus propheta dicit: *Spiritus domini super me, propter quod unxit me evangelizare humilibus gratiam; misit me sanare contritos corde, praedicare captivis remissionem et caecis visum, muntiare annum domini acceptum et diem retributionis, consolari omnes lugentes*.

XV. Adhuc igitur et de sabbato scriptum est in decem verbis, in quibus dominus in monte Sina locutus est ad Moysen os ad os: *Et sanctificate sabbatum domini manibus mundis et puro corde*. 2. Et alibi dicit: *Si custodierint filii mei sabbatum, tunc ponam misericordiam meam super illos*. 3. Sabbati meminit in principio creationis: *Fecitque deus in sex diebus opera manuum suarum, et consummarit ea die septima et ea requievit et sanctificavit eam*. 4. Attendite, filii, quid dicat: *Consummarit in sex diebus*. Id ait: omnia consummabit dominus in sex milibus annorum; nam apud illum dies significat

6 Ies. 42, 6. 7. — 11 Ies. 49, 6. 7. — 14 Ies. 61, 1. 2 cf. Luc. 4, 18. 19. — 21 Exod. 20, 8; Deut. 5, 12 cf. Ps. 23, 4. — 22 Ierem. 17, 24. 25 cf. Exod. 31, 13—17. — 24 Gen. 2, 2. — 27 Gen. 2, 2.

6. Cf. Luc. 1, 68. 79.

7. Haec et sequentia per prophetam Deus pater ad filium loquitur.

9. Haec loquitur filius per prophetam.

XV, 1. Verba *χερσὶν καὶ*. Barnabas, fortasse respiciens Ps. 23, 4, praecepto divino (Exod. 20, 8; Deut.

5, 12) addidit, ut demonstraret, quid esset τὸ ἀγιάζειν τὸ σάββατον, sc. τοῦ μὴ ποιεῖν πᾶν ἔργον (Ier. 17, 24), id quod significatur *χερσὶν καὶ*. Ceterum cf. Güdemann l. c. p. 126.

3. Barnabas locum biblicum allegat secundum textum hebraicum, non iuxta LXX, qui pro ἐβδόμη habent ἑκτη.

δέ μοι μαρτυρεῖ λέγων· Ἰδοὺ, ἡμέρα κυρίου ἔσται ὡς χίλια ἔτη. οὐκοῦν, τέκνα, ἐν ἑξ ἡμέραις, ἐν τοῖς ἑξακισχιλίαις ἔτεσιν συντελεσθήσεται τὰ σύμπαντα. 5. Καὶ κατέπαυσεν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ· τοῦτο λέγει· ὅταν ἐλθὼν ὁ υἱὸς αὐτοῦ καταργήσῃ τὸν καιρὸν τοῦ ἀνόμου καὶ κρινεῖ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀλλάξῃ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, τότε καλῶς καταπαύσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ. 6. Πέρας γέ τοι λέγει· Ἀγιάσεις αὐτὴν χειρὶν καθαρῶν καὶ καρδίᾳ καθαρῇ. εἰ οὖν ἦν ὁ θεὸς ἡμέραν ἡγίασεν νῦν τις δύναται ἀγιάσαι καθαρῶς ὦν τῇ καρδίᾳ, ἐν πᾶσιν πεπλανήμεθα. 7. Ἴδε, ὅτι ἄρα τότε καλῶς καταπαυόμενοι ἀγιάσομεν αὐτήν, ὅτε δυνησόμεθα αὐτοὶ δικαιωθέντες καὶ ἀπολαβόντες τὴν ἐπαγγελίαν, μηκέτι οὐσης τῆς ἀνομίας, καινῶν δὲ γεγονότων πάντων ὑπὸ κυρίου· τότε δυνησόμεθα αὐτήν ἀγιάσαι, αὐτοὶ ἀγιασθέντες πρῶτον. 8. Πέρας γέ τοι λέγει αὐτοῖς· Τὰς νεομηνίας ἡμῶν καὶ τὰ σάββατα οὐκ ἀνέχομαι. ὁρᾶτε, πῶς λέγει· οὐ τὰ νῦν σάββατα ἐμοὶ δεκτά, ἀλλὰ ὁ πεποίηκα, ἐν ᾧ καταπαύσας τὰ πάντα ἀρχὴν ἡμέρας ὀγδόης ποιήσω, ὅ ἐστιν ἄλλου κόσμου ἀρχήν. 9. διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδόην εἰς εὐφροσύνην, ἐν ᾧ

1 μοι > V | ἡμ. κυρίου SH : σήμερον ἡμ. VL | 3 πάντα V | 4 καταργήσῃ H | 5 τοῦ ἀνόμου HL : αὐτοῦ V, > S | κρινεῖ V, κρίνῃ H | ἀλλάξῃ HV | 6 τ. ασι. κ. τ. σελήνην S | ἐν > S | 9 ἡγίασεν V | καθαρῶς SH : εἰ μὴ καθ. VLS** | 10 ὅτι HL : οὐ S, οὐν S**, οὐδ' V | 10 sq. καταπ. ἄγ. SH : καταπαυόμενος ἀγιάξῃ V (L) | 11 δικ. καὶ SH : δίκαια V | 12 οὐκέτι V | τῆς > V | γεγον. δὲ καινῶν V | 13 ὑπὸ + του S | 15 σάββατα + ἡμῶν V | 16 ἐμοὶ > S | 17 ἄλλον : ἀλλ' οὐ V | ἀρχὴν sec SV : ἀρχὴ H | 18 ἄγομεν V

4. ἰδοὺ κτλ.] Psalmista dicit: *χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου (κυρίου) ὡς ἡ ἡμέρα ἢ ἐχθρὸς ἦτις διήλθε*, Petrus: *μία ἡμέρα παρὰ κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη*. Ex his dictis Barnabas suum facile formare potuit. Fortasse locus iam traditione iudaica compositus erat (cf. *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* 1877 p. 525—529). Similiter Irenaeus Adv. haer. V, 23, 2; 28, 3 et Hippolytus In Dan. IV, 23 (ed. Bonwetsch I, 244) dicunt, diem Domini esse quasi annos mille. — *οὐκοῦν κτλ.*] Barnabas ergo sex dies, in quibus creatus est mundus, ty-

pum esse putat temporis spatii (i. e. sex milium annorum), per quod figura huius mundi manebit. Similiter Irenaeus l. c. et Chiliastae reliqui.

5. Sensus: etiam dies, quo requievit Dominus, est typus eorum, quae futura sunt; significat verum sabbatum vel regnum millenarium (cf. Apoc. 20, 6), quod Christus sex milibus annorum praeterlapsis rediturus in terra instituet. Cf. Iren. Adv. haer. V, 30, 4.

6. Sensus: in hoc tempore nemo tam purus est, ut diem a Deo sancti-

mille annos. Ipse autem mihi testatur dicens: *Ecce, dies domini erit tamquam mille anni.* Itaque, filii, in sex diebus, hoc est, in sex annorum milibus consummabuntur universa. 5. *Et requierit die septima;* hoc ait: quando veniens eius filius tempus iniqui abolebit et iudicabit impios ac mutabit solem et lunam stellasque, tunc pulvere requiescet die septima. 6. Denique ait: *Sanctificabis eam manibus mundis et corde puro.* Si ergo quam diem deus sanctificavit, aliquis nunc potest sanctificare mundus corde, in omnibus erravimus. 7. Vide: ergo tunc pulvere quiescentes sanctificabimus eam, cum poterimus ipsi iustificati et promissionem consecuti, deleta iniquitate, novatis vero cunctis a domino; tunc poterimus eam sanctificare, si fuerimus ipsi prius sanctificati. 8. Demum illis dicit: *Novilunia vestra et sabbata non fero.* Cernite, quomodo loquatur: non praesentia sabbata mihi accepta sunt, sed illud, quod ego feci, quo 15 universis finem imponens octavi diei faciam initium, hoc est alterius mundi initium. 9. Idcirco et diem octavum in laetitia

1 Ps. 89, 4; II Petr. 3, 8. — 3 Gen. 2, 2. — 7 Exod. 20, 8. — 14 Ies. 1, 13.

ficatum possit vere sanctificare. Similiter res se haberet, plane errassemus. Id tunc demum fieri poterit, cum figura huius mundi praeterierit et omnia nova facta fuerint (v. 7). Audis Chiliastam.

7. Cf. Altercatio Sim. et Theoph. VII, 28.

8. ἀρχὴν κτλ.] i. e. septimum diem vel millenium, quo saeculum praesens consummabitur, sequitur dies octavus vel saeculum novum.

9. εἰς εὐφροσύνην] Cf. Tert. Apol. c. 16: diem solis laetitiae indulgemus. Const. ap. V, 20. — ἐν ᾗ κτλ.] Cum non solum verbum ἀνέστη, sed etiam ἀνέβη cum vocibus ἐν ᾗ coniungendum sit, Barnabas dicit, Dominum die dominica et a mortuis resurrexisse et, postquam se manifestavit, haud dubie alia die domi-

nica, ad caelos adscendisse. Similiter Doctrina apostolorum syriaca c. 2 (Cureton, *Ancient syriac documents* p. 26) dicit, Dominum prima hebdomadis die ad caelos adscendisse, et c. 9 praecipit, ut commemoratio adscensionis Domini die L post resurrectionem celebretur; Eusebius Vita Constant. IV, 64 et adscensionem Domini et emissionem spiritus sancti ad diem Pentecostes refert. Nonnulli (Schubert, *Die Composition des pseudopetrinischen Evangelienfragments* 1893 p. 136—140) Barnabam sentire putant, Dominum eadem die dominica, qua a mortuis resurrexit, ad caelos rediisse. Re vera etiam alii veteres idem dicunt. In Evangelio Petri 56 iuvenis in sepulcro sedens mulieribus die dominica mortem sequente advenientibus

καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν καὶ φανερωθεὶς ἀνέβη εἰς οὐρανούς.

XVI. Ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ ναοῦ ἐρῶ ὑμῖν, ὡς πλανώμενοι οἱ ταλαίπωροι εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἤλπισαν, καὶ οὐκ ἐπὶ τὸν θεὸν αὐτῶν τὸν ποιήσαντα αὐτούς, ὡς ὄντα οἶκον θεοῦ. 2. σχεδὸν γὰρ ὡς τὰ ἔθνη ἀφιέρωσαν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ. ἀλλὰ πῶς λέγει κύριος καταργῶν αὐτόν, μάθετε. Τίς ἐμέτρησεν τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ ἢ τὴν γῆν ὀρακί; οὐκ ἐγώ; λέγει κύριος. Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου· ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετε μοι, ἢ τίς τόπος τῆς καὶαπαύσεώς μου; ἐγνώκατε, ὅτι ματαία ἡ ἐλπίς αὐτῶν. 3. πέρας γέ τοι πάλιν λέγει. Ἰδοὺ, οἱ καθελόντες τὸν ναὸν τοῦτον αὐτοὶ αὐτὸν οἰκοδομήσουσιν. 4. γίνεται. διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτοὺς καθ' ἡμέραν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· νῦν καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπηρέται ἀνοικοδομήσουσιν αὐτόν. 5. πάλιν ὡς ἔμελλεν ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς καὶ ὁ λαὸς Ἰσραὴλ παραδίδοσθαι, ἐφανερώθη. λέγει γὰρ ἡ γραφή. Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, καὶ παραδώσει κύριος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς καὶ τὴν μάνδραν καὶ τὸν πύργον αὐτῶν εἰς καὶαφθοράν. καὶ ἐγένετο καθ' ἃ ἐλάλησεν κύριος. 6. ζήτησωμεν δέ, εἰ ἔστιν ναὸς θεοῦ. ἔστιν, ὅπου αὐτὸς λέγει ποιεῖν καὶ καταρτίζειν. γέγραπται γάρ. Καὶ ἔσται, τῆς ἐβδομάδος συντελουμένης οἰκοδομηθήσεται ναὸς θεοῦ ἐνδόξως ἐπὶ ἰσχύϊ κυρίου. 7. εὕρισκω οὖν, ὅτι ἔστιν ναός. πῶς οὖν οἰκοδομηθήσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου, μάθετε. πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ θεῷ ἢν ἡμῶν τὸ κατοικητήριον τῆς καρδίας φθαρτὸν καὶ

1 εἰς + τοὺς V | 2 δὲ > V | ὡς: πῶς V | 3 εἰς τ. οἶκ.: ἐπὶ τὴν ὁδὸν V | 4 ὡς SHL: ἀλλ' ὡς V | 5 ὡς: εἰς S | ἀφιέρωσαν + γὰρ S | 7 ἢ SH: ἢ τίς VL | 8 ποῖον: καὶ π. H | 9 sq. γινώτε V | 10 γέ τοι: γοῦν V | 12 γίνεται VL: > SH | 13 αὐτοὶ HVL: + καὶ S | 13 sq. ἀνοικοδομησώσιν S | 14 sq. λαὸς κ. ο ναοσ S | 16 τῶν . . καὶ > V | 17 πύργον: τύπον H | 19 δὲ SH: οὖν VL | 23 ἐπὶ τῷ: ἐν V | ὑμας S | 24 ἦν > S

dicit: ἀνέστη καὶ ἀπήλθεν ἐκεῖ, ὅθεν ἀπεστάλη. Tertullianus Adv. Iud. c. 13 respiciens Os. 6, 1—3 scribit: post biduum die tertia, quae est resurrectio eius gloriosa, de terram recepit (Dominus Deus), unde et venerat ipse spiritus ad virginem. Barnabas autem non ita distincte de uno eodemque die loquitur, et

cum post resurrectionem expresse etiam apparitionem commemoret, adscensionem potius ad diem dominicam posteriorem referre videtur.

XVI, 1. οἶκον θεοῦ] Irenaeus Adv. haer. I, 26, 2 refert, Ebionaeos Hierosolymam adorare, quasi sit domus Dei.

4. γίνεται] i. e. vaticinium imple-

agimus, quo et Iesus resurrexit a mortuis et, cum apparuisset, ascendit ad caelos.

XVI. Adhuc autem et de templo dicam vobis, quomodo errantes miseri non in deum suum, qui creavit ipsos, spem habuerunt, sed in aedem, quasi esset domus dei. 2. Nam fere ⁵ instar gentium illum in templo venerati sunt. Sed quomodo dominus loquatur templumque irritum faciat, discite: *Quis mensus est caelum spithama aut terram palma? Nonne ego? Dicit dominus: Caelum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum. Quam mihi domum aedificabitis, aut* ¹⁰ *quis locus requietis meae?* Cognovistis, quod vana est spes illorum. 3. Et tandem rursus ait: *Ecce, qui destruxerunt templum hoc, ipsi illud aedificabunt.* 4. Idque evenit. Nam quia bellum gesserunt, ab hostibus destructum est templum; nunc et ipsi hostium ministri reaedificabunt illud. 5. Iterum ¹⁵ manifestatum est, fore ut civitas et templum et populus Israël traderetur. Ait quippe scriptura: *Et erit in novissimis diebus, et tradet dominus oves pascui et ovile et turrin eorum in exitium.* Atque contigit, quemadmodum locutus est dominus. 6. Quaeramus autem, an exstet adhuc templum dei. Exsistit, ²⁰ ubi ipsemet se illud facere ac perficere testatur. Scriptum enim est: *Et erit hebdomada completa aedificabitur templum dei magnifice in nomine domini.* 7. Invenio igitur, quod templum exsistit. Qua ratione ergo aedificabitur in nomine domini, discite. Antequam deo crederemus, erat cordis nostri domicilium cor- ²⁵

6 Ies. 40, 12. — 7 Ies. 66, 1. — 11 Ies. 49, 17. — 16 Henoch 89, 56. 66. 67. — 20 Dan. 9, 24—27?

tur idque spiritualiter, ut mox videbitur. — οἱ τ. ἐχθ. ὑπηρέται] i. e. subditi Romanorum = Christiani.

5. καὶ ἔσται κτλ.] Verba priora seu καὶ — ἡμερῶν in libro Henoch quidem desiderantur, facile autem a Barnaba adici poterant. Cf. 11, 9. Oves pascui sunt, ut ex praecedentibus apparet, populus Iudaeorum, ovile urbs Hierosolyma, turris templum.

6. Iam destructo templo Hiero-

solymitano quaerit, an alterum templum successurum sit. — καὶ ἔσται] Quaeritur, num Barnabas haec verba e Dan. 9, 24—27, ubi propheta de templo Hierosolymitano reaedificando loquitur, an e libro aliquo apocrypho desumpserit.

7. Clem. Al. Strom. II, 20, 116 p. 489 (πρὸ τοῦ κτλ.). — Ad hunc maxime locum provocaverunt recentiores, ut demonstrarent, auctorem

ἀσθενές, ὡς ἀληθῶς οἰκοδομητὸς ναὸς διὰ χειρὸς, ὅτι ἦν πλήρης
 μὲν εἰδωλολατρείας καὶ ἦν οἶκος δαιμονίων διὰ τὸ ποιεῖν, ὅσα ἦν
 ἐναντία τῷ θεῷ. 8. Οἰκοδομηθήσεται δὲ ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυ-
 ρίου· προσέχετε δέ, ἵνα ὁ ναὸς τοῦ κυρίου ἐνδύξῃ οἰκοδομηθῇ.
 5 πῶς, μάθετε. λαβόντες τὴν ἄφῃσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἐλπίσαντες
 ἐπὶ τὸ ὄνομα ἐγενόμεθα καινοί, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι· διὸ ἐν
 τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ θεὸς κατοικεῖ ἐν ἡμῖν. 9. πῶς;
 ὁ λόγος αὐτοῦ τῆς πίστεως, ἡ κλησις αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ
 σοφία τῶν δικαιομάτων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδαχῆς, αὐτὸς ἐν ἡμῖν
 10 προφητεύων, αὐτὸς ἐν ἡμῖν κατοικῶν, τοὺς τῷ θανάτῳ δεδουλω-
 μένους ἀνοίγων ἡμῖν τὴν θύραν τοῦ ναοῦ, ὃ ἐστὶν στόμα, μετά-
 νοιαν διδοὺς ἡμῖν, εἰσάγει εἰς τὸν ἄφθαρτον ναόν. 10. ὁ γὰρ πο-
 θῶν σωθῆναι βλέπει οὐκ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' εἰς τὸν ἐν αὐτῷ
 κατοικοῦντα καὶ λαλοῦντα, ἐπ' αὐτῷ ἐκπλησσομένης, ἐπὶ τῷ μηδέ-
 15 ποτε μήτε τοῦ λέγοντος τὰ ῥήματα ἀκηροέναι ἐκ τοῦ στόματος
 μήτε αὐτὸς ποτε ἐπιτεθυμηκέναι ἀκούειν. τοῦτο ἐστὶν πνευματι-
 κὸς ναὸς οἰκοδομούμενος τῷ κυρίῳ.

XVII. Ἐφ' ὅσον ἦν ἐν δυνατῷ καὶ ἀπλότητι δηλῶσαι ὑμῖν,
 ἐλπίζει μου ἡ ψυχὴ, τῇ ἐπιθυμίᾳ μου μὴ παραλελοιπέναι τι τῶν
 20 ἀνηκόντων εἰς σωτηρίαν. 2. ἐὰν γὰρ περὶ τῶν ἐνεστώτων ἢ μελ-
 λόντων γράφω ὑμῖν, οὐ μὴ νοήσητε διὰ τὸ ἐν παραβολαῖς κείσθαι.
 ταῦτα μὲν οὕτως.

XVIII. Μεταβῶμεν δὲ καὶ ἐπὶ ἐτέραν γινῶσιν καὶ διδαχῇν.

2 καὶ ἦν > V | οἶκος + εἰδωλολατρεία ἦν οἶκος V | 3 ἐπὶ > H | 4 δὲ
 SH: > VL | τοῦ > V | κυρίου V Clem: θεοῦ SH | 8 αὐτοῦ sec > S |
 9 sq. αὐτὸς ἐν ἡμῖν προφ. > H | 10 sq. τοῖς . . δεδουλωμένοις S | 11 τὴν >
 V | 14 ἐνοικοῦντα V | ἐπ': ἐν H | 16 τοῦτο + δὲ H | 19 τῇ ἐπιθυμίᾳ μου >
 H | τι: μέ τι V | 19 sq. τῶν ἀνηκόντων: + ὑμῖν V, > H | 20 εἰς σωτη-
 ρίαν: + ἐνεστώτων V, > H | ἐνεστώτων ἢ > V | 23 καὶ ἐπὶ HV: εφ S

et lectores Christianos e gentilibus
 fuisse. Vix recte. Barnabas fortasse
 tristem generis humani statum ante
 adventum Christi hic describere dici
 potest. Sed etiamsi concesseris, eum
 de sese ac lectoribus suis loqui,
 tamen sententia illa ex hoc versu
 probari nequit. Vocem εἰδωλολα-
 τρεία enim non in sensu strictiori,
 sed ampliori intellegendam esse, e

verbis διὰ τὸ ποιεῖν κτλ. satis elucet.
 Barnabas Iudaeos idololatrias ap-
 pellat, quia fecerunt, quae Deo con-
 traria sunt. Quamobrem Henke ver-
 ba πρὸ τ. ἡ. πιστεῦσαι bene hoc
 modo interpretatur: antequam fide
 vere christiana Deum coluimus. —
 οἶκος δαιμονίων] Similiter Valentinus
 gnosticus cor hominis infidelis πολ-
 λῶν δαιμόνων οἰκητήριον appellat.

ruptioni obnoxium et imbecille, ad modum templi vere per manus aedificati; plenum siquidem erat idolorum cultu et erat domus daemonum, quia fecimus, quaecumque deo contraria sunt.

8. *Aedificabitur autem in nomine domini*; attendite, ut templum domini magnifice aedificetur. Quomodo? Discite. Accepta re-⁵ missione peccatorum et spe habita in nomen domini facti sumus novi, iterum ab integro creati; ideo in nobis, in domicilio nostro, vere deus habitat. 9. Quo modo? Verbum eius fidei, vocatio eius promissionis, sapientia mandatorum, praecepta doctrinae, immo ipse in nobis prophetat, ipse in nobis inhabitat, morti¹⁰ addictis nobis aperit fores templi, i. e. os, dat nobis paenitentiam sicque introducit nos in templum, quod destrui non potest. 10. Qui enim cupit esse salvus, non in hominem respicit, sed in eum, qui in homine habitat ac loquitur, obstupefactus eo, quod nunquam neque audierit eum talia verba ore fundentem¹⁵ neque ipse talia audire desideraverit. Hoc est templum spirituale domino constructum.

XVII. Quantum potuit et sine obscuritate potuit vobis monstrari, spes mihi est, pro studio meo me nihil omisisse eorum, quae ad salutem spectant. 2. Si enim de praesentibus²⁰ vel de futuris scripsero vobis, non intellegetis, quoniam in abscondito positum est. Et haec quidem ad hunc modum.

XVIII. Transeamus autem et ad alteram cognitionem at-

3 Dan. 9, 24—27?

Cf. Clem. Al. Strom. II, 20, 114 p. 489.

8—9. Clem. Al. Strom. II, 20, 117 p. 490 (*προσέχετε — διδαχῆς*) — *ὁ θεός*] i. e. *Χριστός*. Cf. 6, 14.

9. *τοὺς δεδ.*] Anacoluthon, cf. Winer § 63. — *ἀνολγῶν κτλ.*] sc. ut annuntiemus verbum ipsius. Cf. 11, 8. — *ἄφθαρτον ναόν*] i. e. regnum caelorum vel ecclesiam Dei. Barnabas hic imaginem relinquit; hucusque enim *ναός* significat cor hominis.

10. *ἐπ' αὐτῷ*] sc. *ἐπὶ τῷ . . . ἀκηροέναι κτλ.*

XVII, 1. *ἀν. εἰς σωτ.*] Cf. I Clem. 45, 1. Ex v. 2 patet, res ad salutem

spectantes, quas Barnabas iam exposuit, *τὰ παρεληλυθότα* (1, 7) vel praecepta esse, quae Deus in V. T. dedit. Nonnunquam autem iam hucusque etiam res praesentes et futurae attactae sunt. Cf. 4, 1. 9.

XVIII—XX. Haec capita fere eadem continent, quae Doctrina apostolorum c. 1—5 exhibet. Modo nonnullae sententiae a Barnaba omituntur vel adduntur, in parte priore vel expositione viae vitae multa transponuntur. Desunt inprimis Doctrinae particulae 1, 3—2, 1 et 3, 1—6. In editione Doctrinae 1887 p. 98—101

Ὅδοι δύο εἰσὶν διδασχῆς καὶ ἐξουσίας, ἥ τε τοῦ φωτός καὶ ἡ τοῦ σκότους. διαφορὰ δὲ πολλή τῶν δύο ὁδῶν. ἐφ' ἧς μὲν γὰρ εἰσιν τεταγμένοι φωταγωγοὶ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ, ἐφ' ἧς δὲ ἄγγελοι τοῦ σατανᾶ. 2. καὶ ὁ μὲν ἐστὶν κύριος ἀπὸ αἰώνων καὶ εἰς τοὺς αἰ-
 5 ὠνας, ὁ δὲ ἄρχων καιροῦ τοῦ νῦν τῆς ἀνομίας.

XIX. Ἡ οὖν ὁδὸς τοῦ φωτός ἐστὶν αὕτη· ἐάν τις θέλων ὁδὸν ὁδεύειν ἐπὶ τὸν ὠρισμένον τόπον, σπεύσῃ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. ἐστὶν οὖν ἡ δοθεῖσα ἡμῖν γνῶσις τοῦ περιπατεῖν ἐν αὐτῇ τοιαύτη. 2. ἀγαπήσεις τὸν ποιήσαντά σε, φοβήθῃς τὸν σε πλάσαντα, δο-
 10 ξᾶσεις τὸν σε λυτρωσάμενον ἐκ θανάτου· ἔσῃ ἀπλοῦς τῇ καρδίᾳ καὶ πλούσιος τῷ πνεύματι· οὐ κολληθήσῃ μετὰ τῶν πορευομένων ἐν ὁδῷ θανάτου, μισήσεις πᾶν, ὃ οὐκ ἐστὶν ἀρεστὸν τῷ θεῷ, μισήσεις πᾶσαν ὑπόκρισιν· οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃς ἐντολὰς κυρίου. 3. οὐχ ὑψώσεις σεαυτόν, ἔσῃ δὲ ταπεινόφρων κατὰ πάντα· οὐκ ἀρεῖς ἐπὶ
 15 σεαυτὸν δόξαν. οὐ λήμψῃ βουλήν πονηράν κατὰ τοῦ πλησίον σου, οὐ δώσεις τῇ ψυχῇ σου θράσος. 4. οὐ πορνεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ παιδοφθορήσεις. οὐ μὴ σου ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐξέλθῃ ἐν ἀκαθαρσίᾳ τινῶν. οὐ λήμψῃ πρόσωπον ἐλέγχειν τινὰ ἐπὶ παραπτώματι. ἔσῃ πραῦς, ἔσῃ ἡσύχιος, ἔσῃ τρέμων τοὺς λόγους, οὕς ἤκου-
 20 σας. οὐ μνησικακήσεις τῷ ἀδελφῷ σου. 5. οὐ μὴ διψυχήσῃς, πότερον ἐστὶ ἢ οὐ. οὐ μὴ λάβῃς ἐπὶ ματαίῳ τὸ ὄνομα κυρίου. ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὑπὲρ τὴν ψυχὴν σου. οὐ φονεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ, οὐδὲ πάλιν γεννηθὲν ἀποκτενεῖς. οὐ μὴ ἄρχῃς

1 τε > S | 3 ἧς : οἱ S | 4 ἀπὸ S : ἀπ' HV | 5 τοῦ νῦν > V | 6 αὕτη : τοιαντὴ S | 7 σπεύσει V | 8 αὐτῇ : ταυτὴ S | 9 ποιήσαντά σε S Doctr. : σε π. HV | φοβ. τὸν σε πλάσ. > V | 11 τῶν > S | 11 sq. πορ. ἐν SV : πονη-
 ρευομένων H | 12 ἐστὶν > V | 14 κατὰ πάντα > V | 15 λήμψῃ S : λήψῃ H, λήψει V | 16 οὐ δώσεις τ. ψ. σ. θράσος : ante οὐκ ἀρεῖς l. 14 H | σου > V | 17 λόγος + ὁ V | 18 λήψῃ H | 20 μνησικ. : μὴ μνησικακήσῃς V | μὴ > H | 21 οὐ μὴ λάβῃς — κυρίου : ante οὐ μνησικ. l. 20 H | τὸ > V | 23 τέκνον +
 σου H | ἀποκτενεῖς S Const. ap. Can. eccl. ἀνελεῖς HV

ea, quae Barnabas cum Doctrina communia habet, litteris adhibitis diversis indicavi, de eis, quae transposuit, in adnotationis rationem reddidi. Hic versibus Barnabae singulis versus Doctrinae (D) adscribo, signum = praemittens, ubi scripturae prorsus vel maximam partem

inter se consentiunt vel Barnabas nihil vel pauca verba tantum adiecit. Commentarium nonnisi ad ea verba exhibeo, quae Barnabae sunt.

XVIII, 1 Cf. D 1, 1. Orig. De princip. III, 2, 4 ed. Bened. I, 140 (ὁδοὶ δύο πτλ.). Cf. Orig. In Luc. hom. 35 t. III, 973; In ep. ad Rom. I, 18

que doctrinam. Duae sunt viae doctrinae ac voluntatis: altera lucis, altera tenebrarum. Differentia vero multa duarum viarum. Uni siquidem praepositi sunt angeli dei lucem praeferentes, alteri vero angeli satanae. 2. Ac ille quidem dominus est a saeculis et in saecula: hic autem princeps temporis praesentis 5 iniqui.

XIX. Via igitur lucis haec est: si quis cupit pervenire ad definitum locum, studeat operibus eius. Cognitio itaque nobis data in hac via ambulandi eiusmodi est. 2. Diliges eum, qui te creavit, veneraberis eum, qui te formavit, gloria afficies eum, 10 qui redemit te a morte; eris corde simplex et spiritu dives; non adhaerebis iis, qui incedunt in via mortis; odio habebis, quodcumque deo displicet; odio habebis omnem simulationem; ne derelinquas mandata domini. 3. Te ipsum non exaltabis, eris autem humilis in omnibus; non assumes tibi gloriam. Non 15 capies malum consilium adversus proximum tuum; non dabis animae tuae insolentiam. 4. Non fornicaberis, non adulterium facies, pueros non corrumpes. Non ex te verbum dei in quorundam impuritate exeat. Non accipies personam in arguendo cuiuspiam lapsu. Eris mansuetus, eris quietus. Contremisces ad 20 verba, quae audivisti. Fratri tuo ignoscas. 5. Non ambigas, utrum futurum sit necne. *Ne assumas in vanum nomen domini.* Diliges proximum tuum plus quam animam tuam. Non interficies foetum in abortione, nec etiam interimis post nati-

21 Deut. 5, 11.

t. IV, 473. — ἐτέραν γνώσιν] sc. moralem. — ὁδὸς φωτὸς . . σκοτόντος]. Cf. Prov. 4, 18. 19 (11, 20; 12, 28; Ps. 138, 24; I Ioann. 1, 5—7; II Petr. 2, 15). — φωταγωγοὶ κτλ.] Cf. II Cor. 11, 14; 12, 7.

2. καιροῦ κτλ.] Similiter 4, 1. 9; 15, 5.

XIX, 1 Cf. D 1, 2. — θέλων] Participium pro verbo finito ut 6, 11.

2. Cf. D 1, 2; 4, 12. 13. — πλάσαντα] Cf. Ies. 27, 11; 44, 21; 49, 5.

— οὐ κολληθήσῃ] Hoc verbum Bar-

nabas adhibet 10, 3. 4. 5. 8. 11.

3. Cf. D 3, 9; 2, 6 — ταπεινόφρων] Cf. I Petr. 3, 8; 5, 5.

4. Cf. D 2, 2; 4, 3; 3, 7. 8; 2, 3. — οὐ μὴ] Doctrina haec vocabula nonnisi 4, 13 (Barn. 19, 2) coniungit; reliquis locis aut οὐ aut μὴ exhibet. Barnabas illud dicendi genus non solum in hoc capite v. 4—7 sed etiam supra 10, 4—8 prae se fert. — ἐν ἀκαθαρσίᾳ] Cf. 10, 8.

5. Cf. D 4, 4; 2, 7; 2, 2; 4, 9.

τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου ἢ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς σου, ἀλλὰ ἀπὸ νεότητος διδάξεις φόβον θεοῦ. 6. οὐ μὴ γένῃ ἐπιθυμῶν τὰ τοῦ πλησίον σου, οὐ μὴ γένῃ πλεονέκτης. οὐδὲ καλληθήσῃ ἐκ ψυχῆς σου μετὰ ὑψηλῶν, ἀλλὰ μετὰ ταπεινῶν καὶ δικαίων ἀνα-
 5 στραφήσῃ. τὰ συμβαίνοντά σοι ἐνεργήματα ὡς ἀγαθὰ προσδέξῃ, εἰδὼς, ὅτι ἄνευ θεοῦ οὐδὲν γίνεται. 7. οὐκ ἔσῃ διγνώμων οὐδὲ διγλωσσος· παγίς γὰρ θανάτου ἐστὶν ἡ διγλωσσία. ὑποταγήσῃ κυρίως ὡς τύπῳ θεοῦ ἐν αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ· οὐ μὴ ἐπιτάξῃς δοῦ-
 10 λῳ σου ἢ παιδίσκῃ ἐν πικρίᾳ, τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν θεὸν ἐλπίζουσιν, μὴ ποτε οὐ μὴ φοβηθήσονται τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις θεόν· ὅτι οὐκ ἤλθεν κατὰ πρόσωπον καλέσαι, ἀλλ' ἐφ' οὗς τὸ πνεῦμα ἡτοίμασεν. 8. κοινωνήσεις ἐν πάσιν τῷ πλησίον σου καὶ οὐκ ἔρεις ἴδια εἶναι· εἰ γὰρ ἐν τῷ ἀφθάρτῳ κοινωνοὶ ἐστε, πῶσω μᾶλλον ἐν τοῖς φθαρ-
 15 τοῖς; οὐκ ἔσῃ πρόγλωσσος· παγίς γὰρ τὸ στόμα θανάτου. ὅσον δύνασαι, ὑπὲρ τῆς ψυχῆς σου ἀγνεύσεις. 9. μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν. ἀγαπήσεις ὡς κόρην τοῦ ὀφθαλμοῦ σου πάντα τὸν λαλοῦντά σοι τὸν λόγον κυρίου. 10. μνησθήσῃ ἡμέραν κρίσεως νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ ἐκζητήσεις καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὰ πρόσωπα τῶν ἀγίων, ἢ
 20 διὰ λόγου κοπιῶν καὶ πορευόμενος εἰς τὸ παρακαλέσαι καὶ μελετῶν εἰς τὸ σῶσαι ψυχὴν τῷ λόγῳ, ἢ διὰ τῶν χειρῶν σου ἐργάσῃ εἰς λύτρωσιν ἀμαρτιῶν σου. 11. οὐ διστάσεις δοῦναι οὐδὲ διδοὺς γογγύσεις· γνώσῃ δέ, τίς ὁ τοῦ μισθοῦ καλὸς ἀνταποδότης. φυλάξεις, ἃ παρέλαβες, μήτε προστιθεῖς μήτε ἀφαιρῶν. εἰς τέλος
 25 μισήσεις τὸ πονηρὸν. κρινεῖς δικαίως. 12. οὐ ποιήσεις σχίσμα,

2 ἀπὸ + τῆς H | θεοῦ S Doctr.: κυρίου HV | 3 οὐ: οὐδ' οὐ V | 4 δι-
 καίων καὶ ταπεινῶν V | καὶ δικαίων > H | 4 sq. ἀναστρ.: ἀναγραφῆσῃ H |
 5 ὡς > H | πρόσδεξαι V | 6 εἰδὼς — γίνεται > V | διγνώμων V | 7 διγλ.:
 γλωσσώδης S | παγίς — διγλωσσία V Doctr.: > SH | ὑποταγήσῃ + κυρίῳ
 V | 8 ἐν > S | 8 sq. παιδ. ἢ δ. σου V | 9 παιδίσκῃ + σου H | θεὸν > V | 10 μὴ
 φοβηθήσονται S Doctr.: φοβηθῶσι H, φοβηθήσῃ V | 10 sq. οὐκ ἤλθεν S
 cf. Doctr.: ἤλθεν οὐ HV | 12 καὶ > V | εἶναι > V | 13 τῷ ἀφθ.: τοῖς ἀφ-
 θάρτοις V | 14 τὸ S: > HV | 15 τῆς ψ. SH: τὴν ψυχὴν V | 17 τοῦ > V |
 18 λόγον + τοῦ H | ἡμέραν: ἡμέρας V | ἡμέρας καὶ νυκτὸς H | 19 καὶ >
 V | 19 τὰ πρόσωπα τῶν ἀγίων > SH | 22 λύτρωσιν V Doctr.: λυτρῶν SH |
 οὐ: καὶ οὐ H | 23 γογγύσεις SH: + παντὶ τῷ (τῷ > V) αἰτοῦντί σε δί-
 24 δον (ex Luc. 6, 30) VS** | 24 προσθίς S | 25 τὸ HV: > S | κρινεῖς:
 καὶ κρ. S

vitatem. Ne auferas manum tuam a filio tuo vel a filia tua, sed a pueritia docebis eos timorem dei. 6. Bona proximi tui non concupisces, nec eris avarus; neque ex anima tua adhaerebis superbis, sed humilibus atque iustis uteris. Quidquid tibi accidit, tamquam bonum accipies, conscius, sine deo nihil fieri. 5 7. Non eris inconstans nec bilinguis; laqueus enim mortis est lingua duplex. Subicieris dominis ut dei imagini in verecundia et timore. Ne in amaritudine imperes servo tuo aut ancillae, qui in eundem deum sperant, ne forte non timeant deum, qui super utrumque est, quoniam non venit vocare secundum per- 10 sonam, sed ad eos, quos spiritus praeeparavit. 8. Communicabis in omnibus cum proximo tuo nec quidquam dices proprium; si enim in incorrupto consortes estis, quanto magis in iis, quae corrumpuntur? Non eris lingua praeceps; os enim laqueus est mortis. Quantum potes, propter animam tuam castus eris. 15 9. Noli porrigere manus tuas ad accipiendum, ad dandum vero contrahere. Diliges *ut pupillam oculi* tui omnem, qui tibi loquetur verbum domini. 10. In memoriam tuam nocte ac die revocabis iudicii diem, et exquires cotidie vultus sanctorum, sive sermone contendens et ad exhortandum incedens et meditans, 20 quomodo animam verbo tuo servare possis, sive manibus tuis operaberis ad redemptionem peccatorum tuorum. 11. Non dubitabis dare neque murmurabis, cum das; cognosces autem, quis sit bonus mercedis retributor. *Servabis*, quae accepisti, *nec addens nec demens*. Malum oderis in perpetuum. *Iuste* 25 *iudicabis*. 12. Non facies dissidium, sed pacem conciliabis con-

17 Deut. 32, 10; Ps. 16, 8 cf. Prov. 7, 2. — 23 Deut. 12, 32. — 25 Deut. 1, 16; Prov. 31, 9.

6 = D 2, 2. 6; 3, 9. 10.

7 = D 2, 4; 4, 10. 11.

8. Cf. D 2, 8. — *πρόγλωσσος κτλ.*] Prov. 18, 21: *θάνατος καὶ ζωὴ ἐν χειρὶ γλώσσης*. — *ὑπὲρ τῆς ψυχῆς*] i. e. in salutem animae tuae. Cf. II Cor. 12, 15.

9. Cf. D 4, 1. 5.

10. Cf. D 4, 1. 2. 6. — *ἡμέραν κρίσεως*] Cf. II Petr. 2, 9; 3, 7; I

Ioann. 4, 17 — *διὰ λόγων κοπιῶν*] Cf. I Tim. 5, 17; I Thess. 5, 12. Sensus: memor esto iudicii etc., sive ministerium verbi divini imple, sive necessitatibus cotidianis occuparis.

11. Cf. D 4, 7. 13. 3. — *μισήσεις τὸ π.*] Barnabas aliis verbis profert, quod iam v. 2 dixit.

12 = D 4, 3. 14.

εἰρηνεύσεις δὲ μαχομένους συναγαγών. ἐξομολογήσῃ ἐπὶ ἁμαρτίαις σου. οὐ προσήξεις ἐπὶ προσευχὴν ἐν συνειδήσει πονηρᾷ. αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τοῦ φωτός.

XX. Ἡ δὲ τοῦ μέλανος ὁδὸς ἐστὶν σκολιὰ καὶ κατάρως μεστή.
 5 ὁδὸς γάρ ἐστιν θανάτου αἰώνιου μετὰ τιμωρίας, ἐν ᾗ ἐστὶν τὰ ἀπολλύοντα τὴν ψυχὴν αὐτῶν· εἰδωλολατρεία, θρασυτής, ὕψος δυνάμειος, ὑπόκρισις, διπλοκαρδία, μοιχεία, φόνος, ἀρπαγή, ὑπερφανία, παράβασις, δόλος, κακία, αὐθάδεια, φαρμακεία, μαγεία, πλεονεξία, ἀφοβία θεοῦ· 2. διώκεται τῶν ἀγαθῶν, μισοῦντες ἀλή-
 10 θειαν, ἀγαπῶντες ψεῦδος, οὐ γινώσκοντες μισθὸν δικαιοσύνης, οὐ κολλῶμενοι ἀγαθῷ, οὐ κρίσει δικαίᾳ, χίρᾳ καὶ ὀρφανῷ οὐ προσέχοντες, ἀγρυπνοῦντες οὐκ εἰς φόβον θεοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τὸ πονηρόν, ὧν μακρὰν καὶ πόρρω πραυτής καὶ ὑπομονή, ἀγαπῶντες μάταια, διώκοντες ἀνταπόδομα, οὐκ ἐλεοῦντες πτωχόν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ
 15 καταπονουμένῳ, εὐχερεῖς ἐν κατάκλητᾷ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτούς, φονεῖς τέκνων, ψυχοκτενέες πλάσματος θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι τὸν ἐνδεόμενον, καταπονοῦντες τὸν θλιβόμενον, πλουσίων παράκλητοι, πενήτων ἄνομοι κριταί, πανθαμάρτητοι.

XXI. Καλὸν οὖν ἐστίν, μαθόντα τὰ δικαιώματα τοῦ κυρίου,
 20 ὅσα γέγραπται, ἐν τούτοις περιπατεῖν. ὁ γὰρ ταῦτα ποιῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ δοξασθήσεται· ὁ ἐκεῖνα ἐκλεγόμενος μετὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ συναπολείται. διὰ τοῦτο ἀνάστασις, διὰ τοῦτο ἀνταπόδομα. 2. ἐρωτῶ τοὺς ὑπερέχοντας, εἴ τινά μου γνώμης ἀγαθῆς λαμβάνετε συμβουλίαν· ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν εἰς οὓς ἐργάσεσθε τὸ
 25 καλόν· μὴ ἐλλείπητε. 3. ἐγγὺς ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ συναπολείται πάντα τῷ πονηρῷ· ἐγγὺς ὁ κύριος καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ. 4. ἔτι καὶ

1 δὲ > S | συνάγων V | ἐπὶ : ἐν S | ἁμαρτία H | 2 οὐ — προσευχὴν : οὐκ ἤξεις ἐν προσευχῇ σου V | 2 sq. αὕτη — φωτὸς VS** : > SH | 4 σκο-
 λιὰ ἔστι H | σχολιασ S | 5 ἔστι γὰρ ὁδὸς V | αἰωνία S | 8 παραβασεις S |
 8 sq. μαγεία (μαγία V, similiter saepius) πλεονεξία > S | 10 ψεῦδος H
 Doctr. : ψευδῆ S, > V | 11 καὶ > H | οὐ > V | 13 ματαιότητα S | 15 ἐν :
 ἐπὶ H | 17 καταπονοῦντες : καὶ κ. S | 18 πανταμαρτητοι SV | 19 οὖν > S |
 μαθητόντα H | τοῦ > V | 20 προέγραπται V | 22 sq. ἀνταπόδοσις V
 μου > H | 24 μεθ' ἑαυτῶν post ἐργάσ. V | ἐργάσεσθε H : -σησθε S, -σασθε
 V | 24 sq. τὸ καλόν > V | 25 ἐλλείπητε em cf. v. 8 : ἐλλήπητε H, ἐνλίπη-
 ται S (item v. 8), ἐγκαταλείπητε V | ἐγγὺς + γὰρ V | πάντα : τὰ π. H |
 26 μισθὸς + ὁ H

XX, 1. Cf. D, 5, 1. — μέλανος] Cf. 4, 10.

tendentes associans. Confiteberis peccata tua. Non accedes ad orationem in conscientia mala. Haec est via lucis.

XX. Via autem tenebrarum obliqua est plenaque maledictionis. Est enim via mortis aeternae cum supplicio, in qua sunt, quae perdunt animam hominum: idololatria, temeritas, elatio⁵ ob potentiam, simulatio, cor duplex, adulterium, homicidium, rapina, superbia, transgressio, dolus, malitia, arrogantia, veneficium, magia, avaritia, nullus dei timor; 2. bonorum persecutores, osores veritatis, amatores mendacii, non cognoscentes mercedem iustitiae, non *adiuncti ad bonum* nec ad iustum iudicium,¹⁰ viduae et pupillo non attendentes, vigilantes non ad timorem dei, sed ad malitiam, a quibus longe ac procul sunt mansuetudo et patientia, *qui diligunt vana, consecretur remunerationem*, non misereantur inopis, non laborant in gratiam labore et aerumnis confecti, ad obtrectionem prompti, non cognoscentes creatorem suum, *liberorum interemptores*, in abortione corrumperentes dei creaturam, aversantes egenum, opprimentes afflictum, divitum advocati, pauperum iniqui iudices, per omnia peccatores.

XXI. Aequum igitur est, ut homo edoctus mandata do-²⁰mini, quotquot scripta sunt, in iis ambulet. Qui enim ea perficit, in regno dei gloria cumulabitur; qui vero illa elegerit, simul cum suis operibus peribit. Propterea resurrectio, propterea retributio. 2. Rogo vos, procures, si bonae voluntatis meae consilium accipere velitis: habetis vobiscum, quibus fa-²⁵ciatis bonum; ne defeceritis. 3. Prope est dies, in qua omnia cum malo peribunt; *prope est dominus et merces eius*. 4. Etiam

11 Rom. 12, 9. — 13 Ps. 4, 3. — 14 Ies. 1, 13. — 16 Sap. 5, 12. — 26 Ies. 40, 10.

2 = D 5, 2. — *χῆρα κ. ὁ οὐ προσέχοντες*] Cf. Iac. 1, 27. Cum viduis ac pupillis maxime opus est, ut defendantur et iuste iudicentur, Barnabas sermone de iusto vel iniusto iudicio praecedente motus esse videtur, ut haec verba Doctrinae adderet.

XXI, 1. *ἐκτείνε*] i. e. quae divinae voluntati sunt contraria, de quibus c. 20 fuerat sermo.

2—4. Hanc particulam nonnullis verbis omissis Canones apost. ecclesiastici c. 14 Doctrinae 1—4, 8 adiungunt.

2. *ἔχετε κτλ.*] Cf. Ioann. 12, 8. — *ἐργάσεσθε κτλ.*] Cf. Gal. 6, 9; II Thess. 3, 13.

3. *ἐγγύς*] Cf. Phil. 4, 5; Iac. 5, 9; Apoc. 1, 3; 22, 10. — *κύριος κ. ὁ μισθός*] Cf. I Clem. 34, 3.

ἔτι ἐρωτῶ ὑμᾶς· ἑαυτῶν γίνεσθε νομοθέται ἀγαθοί, ἑαυτῶν μένετε σύμβουλοι πιστοί, ἄρατε ἐξ ὑμῶν πᾶσαν ὑπόκρισιν. 5. ὁ δὲ θεός, ὁ τοῦ παντὸς κόσμου κυριεύων, δώη ὑμῖν σοφίαν, σύνεσιν, ἐπιστήμην, γνώσιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, ὑπομονήν. 6. γίνεσθε δὲ θεοδίδακτοι, ἐκζητοῦντες, τί ζητεῖ κύριος ἀφ' ὑμῶν, καὶ ποι-
 5 εῖτε, ἵνα εὑρεθῇτε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. 7. εἰ δὲ τίς ἐστὶν ἀγαθοῦ μνεία, μνημονεύετε μου μελετῶντες ταῦτα, ἵνα καὶ ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ ἀγρυπνία εἰς τι ἀγαθὸν χωρήσῃ. ἐρωτῶ ὑμᾶς, χάριν αἰ-
 10 τούμενος. 8. ἕως ἔτι τὸ καλὸν σκευός ἐστιν μεθ' ὑμῶν, μὴ ἐλ-
 λείπητε μηδενὶ ἑαυτῶν, ἀλλὰ συνεχῶς ἐκζητεῖτε ταῦτα καὶ ἀνα-
 πληροῦτε πᾶσαν ἐντολήν· ἐστὶν γὰρ ἁγία. 9. διὸ μᾶλλον ἐσπού-
 δασα γράψαι ἀφ' ὧν ἠδυνήθην, εἰς τὸ εὐφραῖναι ὑμᾶς. σώζεσθε, ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης. ὁ κύριος τῆς δόξης καὶ πάσης χάριτος μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν.

15

Ἐπιστολὴ Βαρνάβα.

1 ἀγαθων S | 3 τοῦ παντὸς S Clem : παντὸς τοῦ V, σύμπαντος τοῦ H | 3 sq. ἐπιστήμην σύνεσιν V | 4 ἐν ὑπομονῇ V | 5 δὲ > H | θεοδίδακτοι > S | 6 εὑρεθῇτε S : εὔρητε H, σωθῇτε V | τίς : τι S | 9 ἕως : ὡς V | 10 αὐτῶν V | 11 γὰρ + ταῦτα V | 12 sq. εἰς τὸ — εἰρήνης > H | 14 ὑμῶν + ἀμὴν V | 15 Ἐπ. Βαρνάβα S : + τοῦ ἀποστόλου συνεκδήμου Παύλου τοῦ ἀγίου ἀποστόλου V, > H

5—6. Clem. Al. Strom. II, 18, 84 | c. 29; Athen. Leg. c. 11. 32; Clem. p. 472. | Al. Paedag. I, 6, 37 p. 120; Strom.

6. Θεοδίδακτοι] Cf. Ies. 54, 13; I, 20, 98 p. 376. — εὑρεθῇτε] Cf. 4, I Thess. 4, 9; Ioann. 6, 45. Tat. Or. 14; Ign. Trall. 2, 2.

atque etiam rogo vos: estote vobis boni legislatores, vobis manete consilarii fideles, tollite ex vobis omnem hypocrisin. 5. Deus autem, qui universo mundo dominatur, det vobis sapientiam, intellegentiam, scientiam, cognitionem mandatorum suorum, perseverantiam. 6. Efficiamini autem docti a deo, exquirentes, quid a vobis requirat dominus, et efficite, ut inveni-⁵ amini in die iudicii. 7. Si qua vero est in vobis boni recordatio, mementote mei haec verba mea meditantes, ut et desiderium et vigilantia mea in aliquod bonum evadat. Rogo vos, gratiam postulans. 8. Usquedum in hoc pulcro vase estis, in nullo ho-¹⁰ rum mandatorum deficite, sed indesinenter haec exquirite et adimplete omne mandatum; namque digna sunt. 9. Quare potissimum id operam dedi, ut scriberem quantum in me fuit, quo exhilararem vos. Salvete, filii dilectionis et pacis. Dominus gloriae et omnis gratiae sit cum spiritu vestro! 15

Epistula Barnabae.

8. *σχεῦος*] i. e. corpus. Cf. 7, 3; p. 472 (*ἀγάπης — εὐφροσύνης*). — *μετὰ*
 11, 9. *τ. πνεύματος*] Cf. Gal. 6, 18; Phil.
 9. Clem. Al. Strom. II, 18, 84 | 4, 23; II Tim. 4, 22; Philem. 25.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Α.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ ἡ παροικουσα Ῥώμην τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ παροικούσῃ Κόρινθον, κλητοῖς ἡγιασμένοις ἐν θελήματι θεοῦ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ παντοκράτορος θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη.

1. Διὰ τὰς αἰφνιδίους καὶ ἐπαλλήλους γενομένας ἡμῖν συμφορὰς καὶ περιπτώσεις, ἀδελφοί, βράδιον νομίζομεν ἐπιστροφὴν ποιῆσθαι περὶ τῶν ἐπιζητούμενων παρ' ὑμῖν πραγμάτων, ἀγαπητοί, τῆς τε ἀλλοτρίας καὶ ξένης τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ θεοῦ, μιᾶς καὶ ἀνθρώπου στάσεως, ἣν ὀλίγα πρόσωπα προπετὴ καὶ αὐθάδη ὑπάρχοντα εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας ἐξέκαυσαν, ὥστε τὸ σεμνὸν καὶ περιβόητον καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀξιαγάπητον ὄνομα ὑμῶν μέγας βλασφημηθῆναι. 2. τίς γὰρ παρεπιδημήσας πρὸς ὑμᾶς τὴν πανάρετον καὶ βεβαίαν ὑμῶν πίστιν οὐκ ἐδοκίμασεν; τὴν τε σώφρονα καὶ ἐπεικὴ ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν οὐκ ἐθαύμασεν; καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς φιλοξενίας ὑμῶν ἥθος οὐκ ἐκήρυξεν; καὶ τὴν τελείαν καὶ ἀσφαλὴ γνῶσιν οὐκ ἐμακάρισεν; 3. ἀπροσωπολήπτως γὰρ

A = codex Alexandrinus, H = Hierosolymitanus, L = versio latina, S = versio syriaca.

1 *Κλ. π. Κορ. α* H, . . . Σ *ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Α*. Incipit Epistola Clementis ad Corinthios L, Epistula catholica Clementis discipuli Petri apostoli ad ecclesiam Corinthiorum S | 5 ἀπὸ + τοῦ H | 6 ἡμῖν : καθ' ἡμῶν H | 7 περιπτώσεις AS : περιστάσεις H, impedimenta L | ἀδελφοί A, dilecti S : > HL | 8 ἀγαπητοί > S | 13 βλασφημεῖσθαι H, βλαφθῆναι LS | 17 ἀπροσωπολήπτως H et similiter semper

Inscriptionem imitati sunt Polycarpus ad Philippenses et auctores apostolicarum. Verbum *παροικεῖν* domicilium transiens vel ad tempus durans denotat, *κατοικεῖν* permanens,

CLEMENTIS AD CORINTHIOS I.

Ecclesia dei, quae Romae peregrinatur, ecclesiae dei, quae Corinthi peregrinatur, vocatis sanctificatis voluntate divina per dominum nostrum Iesum Christum. Gratia vobis et pax ab omnipotente deo per Iesum Christum multiplicetur. 5

I. Propter subitas ac sibi invicem succedentes calamitates et casus adversos, qui nobis acciderunt, tardius, fratres, nosmet ipsos convertisse existimamus ad res, quae desiderantur apud vos, dilecti, et ad seditionem impiam ac detestandam, dei electis peregrinam et alienam, quam pauci homines temerarii et audaces in tantum insolentiae accenderunt, ut honorificum et illustre nomen vestrum et ab omnibus amari dignum vehementer blasphemaretur. 2. Quis enim, apud vos deversatus, omni virtute plenam firmamque ac stabilem fidem vestram non probavit, sobriamque et moderatam in Christo pietatem non est admiratus, et splendidos ac liberales hospitalitatis vestrae mores non praedicavit, et perfectam certamque cognitionem vestram non beatam existimavit? 3. Omnia enim sine personarum intuitu a

vox *πάροικος* inquilinum vel eum, qui non est civis. Cf. I Petr. 1, 17; 2, 11; II Clem. 5, 1. 5; Diognet. 5, 5; Eus. H. E. IV, 23, 5; V, 1, 3.

I, 1. *αἰφνιδίους* πτλ.] Clemens Domitiani persecutionem respicit. Cf. Prolegom. c. 2. — *παρ' ὑμῖν*] non *παρ' ὑμῶν*, et erraverunt, qui interpretati sunt, fratres Corinthios Romanos fratres per litteras adiisse auxilium implorantes. Clemens 47,

6. 7 scribit, seditionem, quae inter illos exstitit, per famam divulgatam esse, et fortasse Fortunatus ille infra c. 65 memoratus Romanos de dissidiis certiores fecit. — *στάσεως*] Cf. Eus. H. E. III, 16. — *ὀλίγα πρόσ.*] Cf. 47, 7. — *σεμνὸν κ. π.*] Cf. 47, 6. 2—3. Clem. Al. Strom. IV, 17, 107 p. 610 ed. Potter (— *ἐπορεύεσθε*). — *πίστιν . . φιλοξενίας*] Cf. 10, 7; 12, 1; Eus. H. E. IV, 22, 2; 23, 9. 10.

πάντα ἐποιεῖτε καὶ ἐν τοῖς νομίμοις τοῦ θεοῦ ἐπορεύεσθε, ὑπο-
 τασσόμενοι τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ τιμῇν τὴν καθήκουσαν ἀπο-
 νέμοντες τοῖς παρ' ὑμῖν πρεσβυτέροις· νέοις τε μέτρια καὶ σεμνὰ
 νοεῖν ἐπετρέπετε· γυναῖξιν τε ἐν ἀμώμῃ καὶ σεμνῇ καὶ ἀγνῇ συν-
 5 εἰδῆσαι πάντα ἐπιτελεῖν παρηγγέλλετε, στεργούσας καθηκόντως
 τοὺς ἄνδρας ἑαυτῶν· ἐν τε τῇ κανόνι τῆς ὑποταγῆς ὑπαρχούσας
 τὰ κατὰ τὸν οἶκον σεμνῶς οἰκουργεῖν ἐδιδάσκετε, πάνυ σωφρο-
 νούσας.

II. Πάντες τε ἐταπεινοφρονεῖτε μηδὲν ἀλαζονευόμενοι, ὑπο-
 10 τασσόμενοι μᾶλλον ἢ ὑποτάσσοντες, ἡδῶν διδόντες ἢ λαμβάνοντες·
 τοῖς ἐφοδίαις τοῦ Χριστοῦ ἀρκούμενοι καὶ προσέχοντες, τοὺς λό-
 γους αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐνεστερνισμένοι ἤτε τοῖς σπλάγχχνοις, καὶ
 τὰ παθήματα αὐτοῦ ἦν πρὸ ὀφθαλμῶν ὑμῶν. 2. οὕτως εἰρήνην
 βαθεῖα καὶ λιπαρὰ ἐδέδοτο πᾶσιν καὶ ἀκόρεστος πόθος εἰς ἀγα-
 15 θοποιῶν, καὶ πλήρης πνεύματος ἀγίου ἐκχυσίς ἐπὶ πάντας ἐγίνετο·
 3. μεστοί τε δόσις βουλῆς, ἐν ἀγαθῇ προθυμίᾳ μετ' εὐσεβοῦς πε-
 ποιθήσεως ἐξετείνετε τὰς χεῖρας ὑμῶν πρὸς τὸν παντοκράτορα
 θεόν, ἱκετεύοντες αὐτὸν ἵλεων γενέσθαι, εἴ τι ἄκοντες ἡμάρτετε.
 4. ἀγῶν ἦν ὑμῖν ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ὑπὲρ πάσης τῆς ἀδελφό-
 20 τητος, εἰς τὸ σώζεσθαι μετ' ἐλέους καὶ συνειδήσεως τὸν ἀριθμὸν
 τὸν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ. 5. εἰλικρινεῖς καὶ ἀκέραιοι ἦτε καὶ ἀμνη-
 σίκαχοι εἰς ἀλλήλους. 6. πᾶσα στάσις καὶ πᾶν σχίσμα βδελυκ-
 τὸν ἦν ὑμῖν. ἐπὶ τοῖς παραπτώμασιν τῶν πλησίων ἐπενθεῖτε· τὰ

1 ἐν HLS Clem cf. 3, 4 : > A | νομίμοις L Clem : νόμοις AH |
 2 ὑμῶν > H | 3 ἡμῖν H | 4 καὶ σεμνῇ > LS | 11 Χριστοῦ HLS : θῡ A |
 12 εστερνισμενοι A | 16 δόσις : θείας H | 17 εξετεινετε A | 18 ἵλεωσ A |
 ἄκοντες : ἐκόντες S. ignorantes L | 20 μετ' ἐλέους : μετὰ δέους H | 23 ἦν >
 A | τῶν πλ. : τοῖς πλ. A

3. ἐν τοῖς νομίμοις ἐπορεύεσθε] Cf. Ier. 33, 4; Ezech. 5, 6. 7; 20, 18; at locutio τοῖς νομίμοις πορεύεσθαι Lev. 18, 3; 20, 23; I Macc. 6, 59 legitur. — ὑπατασσόμενοι κτλ.] Cf. I Petr. 5, 5. Vox ἡγούμενοι designat prae-
 positos et quidem ecclesiasticos, non magistratus civiles, ut nonnulli cen-
 suerunt. Idem vox πρεσβύτεροι 44, 5; 47, 6; 54, 2; 55, 4; 57, 1 denotat, hoc autem loco et 3, 3; 21, 6, ut

ex voce νέοι sequente apparet, aeta-
 tem vel seniores. Cum presbyteri
 iidem seniores fuerint, Clemens hac
 voce etiam illos quidem comprehen-
 dit, re vera autem non solum de iis,
 sed de omnibus aetate provectoris lo-
 quitur. — στεργούσας κτλ.] Cf. Eph.
 5, 22—24; Tit. 2, 4; Polyc. Phil. 4,
 2. — κανόνι] Cf. 7, 2; 41, 1; Gal.
 6, 16; II Cor. 10, 13. 15. 16.

II, 1. ὑποτασσόμενοι κτλ.] Cf. Eph.

vobis facta sunt, et in dei legitimis ambulastis, praepositis vestris subditi et seniores, qui sunt inter vos, debito honore prosequentes; iuvenibus, ut moderata et honesta sectarentur, mandastis; mulieres in inculpabili, honesta et casta conscientia omnia peragere iussistis, diligentes maritos suos, prout officium 5 postulat, et in oboedientiae canone se continentibus res domesticas cum gravitate administrare docuistis, omnino honeste se gerentes.

II. Omnes humili animo eratis, in nulla re inani gloriatione dediti, aliis subiecti potius quam alios vobis subicientes, libentius dantes quam accipientes; Christi viatico contenti eique 10 animum adtendentes verba ipsius diligenter ac cum amore complexi eratis, et passionibus eius vobis prae oculis observabantur. 2. Sic alta et abundans pax cum inexplebili benefaciendi desiderio omnibus data fuit: plena etiam super omnes spiritus sancti effusio facta est; 3. sanctaque voluntate pleni, sincera 15 animi alacritate, cum pia confidentia, manus vestras ad deum omnipotentem extendistis, supplicantes ei, ut esset erga vos animo propitio, si quid inviti peccassetis. 4. Diu noctuque solliciti eratis pro universa fraternitate, ut numerus electorum dei cum misericordia et conscientia salutem consequeretur. 5. Sin- 20 ceri et simplices eratis atque iniuriarum invicem immemores. 6. Seditio omnis et scissura vobis abominationi erat; proximo-

5, 21. — *διδόντες κτλ.*] Cf. Act. 20, 35. — *τὰ ἐφόδια τοῦ Χριστοῦ*] sunt dona, quibus in militia nostra christiana opus est. Si Clemens *θεοῦ* (A) pro *Χριστοῦ* scripserit, de donis loquitur, quae ad corpus sustentandum pertinent, vel de sumptibus ad vitam necessariis. Equidem illam lectionem non solum testes, sed etiam contextum respiciens praefero. Clemens dicere videtur, Corinthios bona terrena malle dare quam accipere, cum a Christo bona caelestia acceperint iisque contenti sint. — *προσέχοντες*] Verbum a nonnullis cum particula sequente coniungitur, et profecto nonnunquam cum accusa-

tivo construitur, cf. Exod. 24, 11; Ies. 1, 10. Si lectio *Χριστοῦ* recipitur, verbum potius cum praecedentibus coniungendum est. — *παθήματα αὐτοῦ*] sc. τοῦ Χριστοῦ. Cf. II Cor. 1, 5; I Petr. 4, 13; 5, 1.

4. *ἀδελφότητος*] Cf. I Petr. 2, 17; 5, 9; Polyc. Phil. 10, 1. — *μετ' ἐλέους*] i. e. misericordia, quam fratres inter sese adhibent. Similiter vox *συνείδησις* de conscientia fratrum seu de cognitione intellegenda esse videtur, quam alii de aliorum infirmitate et imbecillitate habent id agentes, ut ipsos corroborent. — *ἀριθμὸν τ. ἐκλ.*] Cf. 58, 2; 59, 2; Apoc. 7, 4; Const. ap. V, 15; VIII, 22.

ὕστερήματα αὐτῶν ἴδια ἐκρίνετε. 7. ἀμεταμέλητοι ἦτε ἐπὶ πάσῃ ἀγαθοποιῷ, ἔτοιμοι εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. 8. τῇ παναρέτῳ καὶ σεβασμίῳ πολιτείᾳ κεκοσμημένοι πάντα ἐν τῷ φόβῳ αὐτοῦ ἐπετελεῖτε· τὰ προσταγήματα καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ κυρίου ἐπὶ τὰ
5 πλάτῃ τῆς καρδίας ὑμῶν ἐγγέγραπτο.

III. Πᾶσα δόξα καὶ πλατυσμὸς ἐδόθη ὑμῖν καὶ ἐπετελέσθη τὸ γεγραμμένον· Ἐφαγεν καὶ ἔπιεν, καὶ ἐπλατύνθη καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἀπελάτισεν ὁ ἡγαπημένος. 2. Ἐκ τούτου ζῆλος καὶ φθόνος, ἔρις καὶ στάσις, διωγμὸς καὶ ἀκαταστασία, πόλεμος
10 καὶ αἰχμαλωσία. 3. οὕτως ἐπηγέρθησαν οἱ ἄτιμοι ἐπὶ τοὺς ἐντίμους, οἱ ἄδοξοι ἐπὶ τοὺς ἐνδόξους. οἱ ἄφρονες ἐπὶ τοὺς φρονίμους, οἱ νέοι ἐπὶ τοὺς πρεσβυτέρους. 4. διὰ τοῦτο πόρρω ἄπεστιν ἡ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη, ἐν τῷ ἀπολιπεῖν ἕκαστον τὸν φόβον τοῦ θεοῦ καὶ ἐν τῇ πίστει αὐτοῦ ἀμβλυωπῆσαι. μηδὲ ἐν τοῖς νομίμοις
15 τῶν προσταγμάτων αὐτοῦ πορεύεσθαι μηδὲ πολιτεύεσθαι κατὰ τὸ καθήκον τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ ἕκαστον βαδίζειν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς καρδίας αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, ζῆλον ἄδικον καὶ ἀσεβῆ ἀνειληφότας, δι' οὗ καὶ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον.

IV. Ἐγγραπταὶ γὰρ οὕτως· Καὶ ἐγένειο μεθ' ἡμέρας, ἦνευ-
20 κεν Καὶν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς θυσίαν τῷ θεῷ, καὶ Ἀβελ ἦνευκεν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων τῶν προβάτων καὶ ἀπὸ τῶν σιεάτων αὐτῶν. 2. καὶ ἐπεῖδεν ὁ θεὸς ἐπὶ Ἀβελ καὶ ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ Καὶν καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχεν. 3. καὶ ἐλυπήθη Καὶν λίαν καὶ συνέπεσεν
25 τῷ προσώπῳ αὐτοῦ. 4. καὶ εἶπεν ὁ θεὸς πρὸς Καὶν· Ἰνατί περίλυπος ἐγένου, καὶ ἰναί τι συνέπεσεν τὸ πρόσωπόν σου; οὐκ ἔάν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἡμαρτες;

1 sq. ἀμεταμ. — ἀγαθοποιῷ > L | 3 σεβασμιωτάτῃ H | 9 φθόνος + καὶ AL; L autem etiam post στάσις et ἀκαταστασία | 12 ἀπέστη H | 17 τῆς καρδίας > A | 19 οὕτως > H | 20 θεῷ AS; κυρίῳ HL LXX | 25 τῷ προσώπῳ A LXX: τὸ πρόσωπον H LS cf. v. 4 | 27 ἔάν A: ἔν H hic et alias

8. πλάτῃ τ. κ.] Cf. Prov. 7, 3. | Cf. I Cor. 14, 33. II Cor. 6, 5; 12, III, 1. πλατυσμὸς] II Reg. 22, 20; 20. Iac. 3, 16.
Ps. 117, 5 τῇ θλίψει opponitur et designat libertatem, ubertatem, laetum animum. Cf. Ps. 17, 5; 118, 45. | 3. Cf. Ies. 3, 5.
2. Cf. Iac. 4, 1. — ἀκαταστασία] 4. πολιτεύεσθαι xtl.] Similiter Phil. 1, 27: ἀξίως τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτεύεσθε. Si Clementis

rum delicta lugebatis; illorum defectus vestros censebatis. 7. Benefacti nullius paenitebat vos; *ad omne bonum opus parati*. 8. Ornati virtutum plena et veneranda vitae ratione omnia in timore eius peragebatis; mandata et praecepta domini in latitudine cordis vestri scripta erant. 5

III. Omnis honor et dilatatio vobis data erat, et scriptum illud impletum est: *Edit, bibit, dilatatus et incrassatus est, et recalcitravit dilectus*. 2. Ab hoc fonte zelus et invidia, contentio et factiones, persecutio et seditio, bellum et captivitas manarunt. 3. Sic *viles contra honoratos*, inglorii contra 10 gloriosos, insipientes contra sapientes, iuvenes contra seniores insurrexerunt. 4. Hanc ob causam procul absunt iustitia et pax, cum unusquisque dei timorem deseruerit et in fide eius caecutiat, neque in institutis praeceptorum eius ambulet aut vitam Christo dignam degat, sed secundum concupiscentias cordis 15 sui pravi unusquisque incedat, iniquam et impiam invidiam resumendo, per quam etiam *mors in mundum intravit*.

IV. Sic enim scriptum est: *Et factum est post dies, obtulit Cain ex fructibus terrae sacrificium domino; Abel autem obtulit et ipse de primogenitis ovium suarum et de adipibus* 20 *earum*. 2. *Et respexit deus super Abel et super munera eius, super Cain autem et super sacrificia eius non advertit*. 3. *Et contristatus est Cain valde et concidit vultu suo*. 4. *Et dixit deus ad Cain: Quare tristis factus es, et quare concidit vultus tuus? Nonne, si recte offeras, non autem recte di-* 25

2 Tit. 3, 1. — 7 Deut. 32, 15. — 10 Ies. 3, 5. — 18 Sap. 2, 24. — 19 Gen. 4, 3—8.

locutio ad hanc referenda est, τὸ καθ' ἑκαστον τῷ Χριστῷ interpretari possumus: quod Christo placet vel Christo dignum est. Si Clemens verbum καθ' ἑκαστον sensu stricto adhibuit, voce Χριστοῦ metonymice Christianos appellavit, similiter ac Aug. De civ. Dei XVII, 4, 9. — ἀνειληφότας] Pluralis ob nomen collectivum ἕκαστος.

IV, 4. οὐκ ἔδν κτλ.] Cf. Iren. Adv. haer. IV, 18, 3 (III, 23, 4), ubi verba

S. Scripturae (i. e. LXX; textus hebraicus enim alia exhibet) hoc modo explicantur: Si quis solummodo secundum quod videtur, munde et recte et legitime offerre tentaverit, secundum autem suam animam non recte dividat eam quae est ad proximum communionem (si cum zelo, ut auctor paulo ante dicit, et malitia divisionem habet in corde), . . seducit Deum.

5. ἡσύχασον· πρὸς σὲ ἡ ἀποσιροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ. 6. καὶ εἶπεν Κάϊν πρὸς Ἀβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· Διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐν τῷ πεδίῳ, ἀνέστη Κάϊν ἐπὶ Ἀβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ ἀπέκ-
 5 τεινεν αὐτόν. 7. ὁρᾶτε, ἀδελφοί, ζῆλος καὶ φθόνος ἀδελφοκτονίαν κατεργάσατο. 8. διὰ ζῆλος ὁ πατήρ ἡμῶν Ἰακώβ ἀπέδρα ἀπὸ προσώπου Ἡσαῦ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. 9. ζῆλος ἐποίησεν Ἰωσὴφ μέχρι θανάτου διωχθῆναι καὶ μέχρι δουλείας εἰσελθεῖν. 10. ζῆ-
 10 λος φυγεῖν ἠγάγασεν Μωϋσῆν ἀπὸ προσώπου Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου ἐν τῷ ἀκοῦσαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἑμοφύλου· Τίς σε κατέ-
 σιτησεν κριτὴν ἢ δικαστὴν ἐφ' ἡμῶν; μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες ἐχθρὸς τὸν Αἰγύπτιον; 11. διὰ ζῆλος Ἀαρὼν καὶ Μαριάμ ἔξω τῆς παρεμβολῆς ἡλίσθησαν. 12. ζῆλος Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν ζῶντας κατήγγαγεν εἰς ᾄδου διὰ τὸ στασιάζειν αὐτοὺς
 15 πρὸς τὸν θεράποντα τοῦ θεοῦ Μωϋσῆν. 13. διὰ ζῆλος Δαυὶδ φθόνον ἔσχεν οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Σαοὺλ βασιλέως Ἰσραὴλ ἐδιώχθη.

V. Ἀλλ' ἵνα τῶν ἀρχαίων ὑποδειγμάτων παυσώμεθα, ἔλθω-
 μεν ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα γενομένους ἀθλητάς· λάβωμεν τῆς γενεᾶς
 20 ἡμῶν τὰ γενναῖα ὑποδείγματα. 2. διὰ ζῆλον καὶ φθόνον οἱ μέγιστοι καὶ δικαιοῦτατοι στύλοι ἐδιώχθησαν καὶ ἕως θανάτου ἠθλη-
 σαν. 3. λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν τοὺς ἀγαθοὺς ἀποστόλους· 4. Πέτρον, ὃς διὰ ζῆλον ἄδικον οὐχ ἓνα οὐδὲ δύο, ἀλλὰ πλείονας ὑπήνεγκεν πόνους καὶ οὕτω μαρτυρήσας ἐπορεύθη εἰς τὸν ὀφειλό-
 25 μενον τόπον τῆς δόξης. 5. διὰ ζῆλον καὶ ἔριν Παῦλος ὑπομονῆς

6 κατεργάσαντο H | ζῆλον H, similiter postea | 8 εἰσελθεῖν A : ἐλθεῖν HS (?) , devenir L | 11 κριτὴν A : ἄρχοντα HLS LXX | ἢ AL : καὶ HS | 12 χθρὸς H | διὰ > A | 13 ζῆλος LS : διὰ ζ. AH | 16 ὑπὸ bis A : ἀπὸ H | ἐπὶ sec + τοῦ H | 17 βασιλέως Ἰσορ. > H | 23 Πέτρον ὃς HL : . . . οσ A, Petrus S

5. πρὸς σὲ κτλ.] i. e. a me non recipitur donum tuum.

8. ὁ πατήρ ἡμῶν] Cf. 31, 2. Hoc modo Christiani non solum ex Iudaeis, sed etiam e gentilibus loquebantur, de cognatione potius spiritali quam carnali dicentes. Cf. Iust. Dial. c. 134; Theophilus Ad Autol.

III, 24. 25. 28.

10. κριτὴν ἢ δικ.] Cf. Luc. 12, 14.

12. θεράποντα τοῦ θεοῦ] Cf. Barn. 14, 4.

V, 1. ἔγγιστα . . . γενεᾶς] Cum Clementis ab exemplis V. T. ad exempla N. T. progrediatur, haec vocabula de temporis spatio non nimis parvo

vidas, peccasti? 5. *Quiesce; ad te revertetur domum tuum, et tuae iterum erit potestatis.* 6. *Et dixit Cain ad Abel fratrem suum: Transeamus in campum. Et factum est, dum essent in campo, surrexit Cain super Abel fratrem suum et occidit eum.* 7. Videtis, fratres, propter zelum et invidiam 5 fratricidium commissum. 8. Propter zelum pater noster Iacob a facie fratris sui Esau aufugit. 9. Zelus effecit, ut Ioseph ad mortem usque exagitaretur et usque ad servitutem perveniret. 10. Zelus Mosen a facie Pharaonis regis Aegypti fugere compulit, cum popularem suum dicentem audiret: *Quis te constituit* 10 *arbitrum aut iudicem super nos? Numquid tu vis me occidere, quemadmodum occidisti heri Aegyptium?* 11. Propter zelum Aaron et Marian extra castra stabulati sunt. 12. Zelus Dathan et Abiron vivos ad inferos detrussit, quod cum Mose dei famulo seditiose contenderunt. 13. Propter zelum David non tantum 15 alienigenarum invidiam sustinuit, sed regem etiam Saul persecutorem expertus est.

V. Sed ut vetera exempla relinquamus, ad proximos athletas veniamus; saeculi nostri generosa exempla proponamus. 2. Propter zelum et invidiam, qui maximae et iustissimae co- 20 lumnæ erant, persecutionem passi sunt et usque ad mortem certaverunt. 3. Ponamus nobis ante oculos bonos apostolos: 4. Petrum, qui propter zelum iniquum non unum aut alterum, sed plures labores sustulit atque ita testimonio perhibito in debitum gloriæ locum discessit. 5. Propter zelum et conten- 25

6 Gen. 27, 41 sqq. — 7 Gen. 37. — 10 Exod. 2, 14. — 12 Num. 12. — 13 Num. 16. — I Reg. 18 sqq.

intellegi possunt. — *γενναῖα*] Vox in martyribus laudandis sollemnis. Cf. 5, 6; 6, 2; Mart. Ign. 2, 2; 7, 3; Mart. Polyc. 2, 1; 3, 1; Eus. H. E. V, 1, 7. 17. 19. 20. 36. 54; Orig. Exhort. mart. c. 1. 23; Chrysost. Hom. in s. Ign. c. 1 (ter). 5.

2. *στίλοι*] Cf. Gal. 2, 9. Petri et Pauli martyria ut a Clemente Rom. sic simul commemorantur a Dionysio Cor. (Eus. H. E. II, 25, 8), Caio Rom. (ibid.), Tertulliano Scorp. c. 15, De

praescript. c. 36, Petro Alex. De paenit. can. 9 (PG 18, 483). Cf. Ign. Rom. 4, 3; Iren. Adv. haer. III, 3, 2. Macarius Magnes Apocrit. IV, 14 (ed. Blondel p. 181) locum Clementis ante oculos habuisse videtur.

4. *μαρτυρήσας*] Contextus (cf. v. 2: *ἕως θανάτου*) docet, *μαρτυρεῖν* hic non solum *evangelium praedicare*, sed etiam magis *martyrium pati* significare. — *ὀφειλ. τόπον*] Cf. Polyc. Phil. 9, 2. Petrum Romae mortuum

βραβεῖον ἔδειξεν, 6. ἐπτάκις δεσμὰ φορέσας, φυγαδευθείς, λιθασθείς, κήρυξ γενόμενος ἔν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἔν τῇ δύσει, τὸ γενναῖον τῆς πίστεως αὐτοῦ κλέος ἔλαβεν, 7. δικαιοσύνην διδάξας ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ἐπὶ τὸ τέλος τῆς δύσεως ἔλθων καὶ μαρτυρήσας ἐπὶ τῶν ἡγουμένων, οὕτως ἀπῆλλάγῃ τοῦ κόσμου καὶ εἰς τὸν ἄγιον τόπον ἐπορεύθη, ὑπομονῆς γενόμενος μέγιστος ὑπογραμμός.

VI. Τούτοις τοῖς ἀνδράσιν ἐσίως πολιτευσαμένοις συνηθροίσθη πολὺ πλῆθος ἐκλεκτῶν, οἵτινες πολλὰς αἰκίας καὶ βασάνους διὰ 10 ζῆλος παθόντες ὑπόδειγμα κάλλιστον ἐγένοντο ἐν ἡμῖν. 2. διὰ ζῆλος διωχθεῖσαι γυναῖκες Δαναΐδες καὶ Δίρκαι, αἰκίσματα δεῖνὰ

6 ἐπορεύθη AH: ἐπήρθη LS | 9 πολλὰς αἰκίας κ. β. AHS: πολλὰς αἰκίας καὶ βασάνους L Knopf | 11 Δαναΐδες καὶ Δίρκαι (δεῖρ καὶ H) AHLS: νεανίδες παιδίσκαι con Wordsworth

esse Clemens hic non expressis quidem, sed satis perspicuis verbis dicit. Duo praesertim considerata sunt. Cum Paulus, altera ecclesiae columna, ut nemo negat, Romae mortem subierit, verisimile est, Petrum a Clemente Romano ideo simul cum eo nominatum esse, quia ipse quoque in illa urbe martyrium passus est. Accedit, quod auctor c. 6 de Christianorum persecutione per Neronem Romae facta satis aperte loquitur, et cum hoc capitulum artissime cum antecedente cohaereat, etiam Petrus Romae decessisse putandus est. Quae ita esse et theologi protestantes plerique agnoscunt. Harnack ad h. l. dicit: Lis sub iudice adhuc non esset, nisi critici fabulis illis Pseudoclementis vel iudaizantium Christianorum plus quam par est auctoritatis tribuerent. Cf. *Theolog. Quartalschrift* 1877 p. 659—665.

5. βραβεῖον] Cf. I Cor. 9, 24; Phil. 3, 14; Mart. Polyc. 17, 1.

6. ἐπτάκις κτλ.] Septies se vincula

tulisse nec Paulus ipse in II Cor. 11, 22 sqq. narrat nec Lucas in Actis. Fortasse Clemens vocem ἐπτάκις sensu vocis πολλὰκις usurpavit. Cf. Nestle, *Philologica sacra* 1896 p. 24; *Zeitschrift für neutest. Wissenschaft und die Kunde des Urchristentums* ed. Preuschen I (1900), 179. — φυγαδευθείς] Cf. Act. 9, 25. 30; 13, 50; 14, 6 etc.; II Cor. 11, 33. — λιθασθείς] Cf. Act. 14, 5. 19. II Cor. 11, 25. — κήρυξ] Cf. I Tim. 2, 7; II Tim. 1, 11.

7. ὅλον τὸν κόσμον κτλ.] Hunc locum auctor epistolae Clementis ad Iacobum Homiliis Clementis prae-fixae respicere videtur. — τέλος τῆς δύσεως] Vocabulum τέλος ad significandum finem vel terminum adhibent Herodotus VII, 54, Philostratus Vit. Apoll. V, 4 (ed. Westermann 1849), Eusebius Vit. Constant. I, 8, Cyrillus Hieros. Catech. VI, 2. 3; Epiphanius H. 66 c. 1; 70 c. 4. Occidentem autem terminare cum Hispania tum Iberia vel Britannia a veteribus putabantur. Cf. Philostrat. l. c.; Strabo II, 1. 4; III, 2 (ed. Ca-

tionem Paulus patientiae praemium exhibuit, 6. septies in vincula coniectus, fugatus, lapidatus, in oriente ac occidente verbi praeco factus, illustrem fidei suae famam sortitus est, 7. qui postquam mundum universum iustitiam docuit et ad occidentis terminos venit et coram praefectis testimonium perhibuit, sic ⁵ e mundo migravit et in locum sanctum abiit, summum patientiae exemplar existens.

VI. Viris istis sancte vitam instituentibus magna electorum multitudo aggregata est, qui suppliciiis multis et tormentis, propter zelum passi, exemplar optimum inter nos exstiterunt. ¹⁰ 2. Propter zelum persecutionem passae mulieres Danaidae et

saubon. p. 67. 106. 136). Clemens ergo, si has insulas omittis, Paulum usque in Hispaniam venisse dicit. Male nonnulli viri docti τὸ τέγμα τ. δ. de Roma intellexerunt interpretantes locum occidentis, quo apostolus contendisset aut quo vitae cursum finiisset. Verba enim illa vix aliter ac terminus occidentis verti possunt, et terra occidentis ultima, in quam Paulus pervenire voluit, fuit Hispania (Rom. 15, 28). Cf. Gams, *Kirchengeschichte von Spanien* I (1862), 11—16; Spitta, *Zur Geschichte und Litteratur des Urchristentums* I (1893), 49—60. — ἡγο- μένων] Haec vox in epistula saepius occurrit et ad significandos praepositos ecclesiae (1, 3) vel principes Israel (32, 2) vel praefectos militum (37, 2. 3; 51, 5) et civitatis (55, 1; 61, 1) adhibetur. Cum autem ubique sensus generalis ei attribuitur, erraverunt, qui eam hoc loco de Tigellino et Nymphidio, praefectis praetorio anni 67 (Windischmann, *Vindiciae Petrinae* 1836 p. 64) vel de Helio et Polycleto interpretati sunt, qui Nerone in Graecia degente a. 67 omnia gubernarunt

(Dio Cass. LXIII, 12. 19). Vox de summis Romanorum magistratibus in universum intellegenda est; cum Clemens in praecedenti Paulum in universo mundo iustitiam docuisse dicat, vox etiam de aliis magistratibus explicari potest. In Actis Pauli et Theclae c. 42 (Acta apostolorum apocrypha edd. Lipsius et Bonnet I, 268) Christus appellatur βοηθὸς ἐπὶ ἡγεμόνων.

VI, 1. ἀνδράσιν] i. e. Petro et Paulo. — πὸν πλῆθος] Cf. Tacit. Annal. XV, 44. — ἐν ἡμῖν i. e. inter nos Romanos. Cf. 55, 2.

2. Δαναίδες καὶ Διόκαι] In his verbis explicandis multi viri docti sudarunt et alii alia opinati sunt. Interpretatio, quam proposuit Dr. Aberle († 1875), magister ac collega meus carissimus, sola digna est, quae audiatur. Censuit vir doctissimus, Nerone Christianos persequente complures feminas christianas coactas esse, ut vel personam Dirces, quam cornibus tauri rabidi alligatam fuisse fabulae tradunt, inducerent sicque mortem crudelissimam paterentur (cf. Act. Perpet. et Felic. c. 18—20; Act. Pauli et Thecl. c. 35;

καὶ ἀνόσια παθοῦσαι, ἐπὶ τὸν τῆς πίστεως βέβαιον ὁρόμον κατήντησαν καὶ ἔλαβον γέρας γενναῖον αἱ ἀσθενεῖς τῇ σώματι. 3. ζῆλος ἀπηλλοτριώσεν γαμετὰς ἀνδρῶν καὶ ἡλλοίωσεν τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀδὰμ· Τοῦτο νῦν ὁστιοῦν ἐκ τῶν ὁστέων μου
 5 καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου. 4. ζῆλος καὶ ἔρις πόλεις μεγάλας κατέστρεψεν καὶ ἔθνη μέγала ἐξερρίζωσεν.

VII. Ταῦτα, ἀγαπητοί, σὺ μόνον ὑμᾶς νουθετοῦντες ἐπιστέλλομεν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοὺς ὑπομιμνήσκοντες· ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ ἐσμέν σκιάμματα, καὶ ὁ αὐτὸς ἡμῖν ἀγὼν ἐπείκειται. 2. διὸ ἀπολίπωμεν
 10 τὰς κενὰς καὶ ματαίας φροντίδας, καὶ ἔλθωμεν ἐπὶ τὸν εὐκλεῆ καὶ σεμνὸν τῆς παραδόσεως ἡμῶν κανόνα, 3. καὶ ἴδωμεν, τί καλὸν καὶ τί τερπνὸν καὶ τί προσδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. 4. ἀτενίσωμεν εἰς τὸ αἶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ γνῶμεν, ὡς ἔστιν τίμιον τῷ θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκχυθὲν
 15 παντὶ τῷ κόσμῳ μετανόιας χάριν ὑπήνεγκεν. 5. διέλθωμεν εἰς τὰς γενεὰς πάσας καὶ καταμάθωμεν, ὅτι ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ μετανόιας τόπον ἔδωκεν ὁ δεσπότης τοῖς βουλομένοις ἐπιστραφεῖναι ἐπ' αὐτόν. 6. Νῦν ἐκίρρυξεν μετάνοιαν, καὶ οἱ ὑπακούσαντες ἐσώθησαν. 7. Ἰωῆας Νινευίταις καταστροφὴν ἐκίρρυξεν· οἱ δὲ μετα-
 20 νοήσαντες ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτῶν ἐξιλάσαντο τὸν θεὸν ἰκετεύσαντες καὶ ἔλαβον σωτηρίαν, καίπερ ἀλλότριοι τοῦ θεοῦ ὄντες.

VIII. Οἱ λειτουργοὶ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ διὰ πνεύματος ἁγίου περὶ μετανόιας ἐλάλησαν, 2. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ δεσπότης τῶν ἀπάντων περὶ μετανόιας ἐλάλησεν μετὰ ὅρκου· Ζῶ γὰρ ἐγώ, λέγει

4 ὁστέων A : ὁστῶν H | 6 κατέστρεψεν AS : κατέσκαψε H, diruit L | ἐξερρίζωσε H | 8 ὑπομιμνήσκοντες A | ἐν γὰρ : καὶ γὰρ ἐν H | 9 ἀγὼν ἡμῖν H | ἀπολείπωμεν A | 14 τῷ θεῷ [καὶ πατρὶ] αὐτοῦ A, τῷ π. αὐτοῦ τῷ θεῷ H : τῷ πατρὶ αὐτοῦ LS | 15 ὑπήνεγκεν AS : ἐπήνεγκε HL | εἰς > H | 17 ὁ δεσπότης AH : omnibus L, > S | 20 sq. ἰκετεύοντες H | 24 γὰρ AS : > HL Euseb. H. E. V, 1, 23), vel antequam necarentur, ad crudele plebis spectaculum Danaidarum supplicia subirent Tartarique poenas repraesentarent, et eiusmodi martyres tum a fidelibus tum a paganis nomine Danaidarum et Dirces insignitas esse. Talibus vel similibus tormentis Christianos a Nerone cruciatos fuisse testatur etiam Tacitus narrans, per-

euntibus addita esse ludibria (cf. Sueton. Nero c. 11. 12) et forsans Petrus Alex. De paenit. c. 11 (Lagarde, Reliq. iur. eccles. gr. p. 70) dicens: μεμνημένοι τολῶν τῶν πολλῶν αὐτῶν καμάτων ὧν προὑπήνεγκαν ἐν ὀνόματι Χριστοῦ καὶ τῶν ταλαιπωρῶν (ταναλισμῶν Routh) etc. Imagines eiusmodi cruciatus repraesentantes reperiuntur in *Real Museo*

Dircae, postquam gravia et nefanda supplicia sustinuerunt, ad firmum fidei cursum pertigerunt et debiles corpore nobile prae-mium acceperunt. 3. Zelus uxorum animos a maritis abalienavit et dictum patris nostri Adam mutavit: *Hoc iam os ex os-sibus meis et caro ex carne mea*. 4. Zelus et contentio urbes 5 magnas evertit et gentes numerosas funditus delevit.

VII. Haec, carissimi, non tantum, ut vos officii vestri ad-moneamus, scribimus, sed etiam, ut nos ipsos commonefacia-mus; in eadem enim arena versamur, et certamen idem nobis impositum est. 2. Quare inanes et vanas curas relinquamus, 10 et ad gloriosam et venerandam traditionis nostrae regulam ve-niamus, 3. ac videamus, quid pulcrum et quid iucundum et quid acceptum sit coram opifice nostro. 4. Sanguinem Christi intentis oculis intueamur et cognoscamus, quam pretiosus sit deo et patri eius, qui propter nostram salutem effusus toti mundo paeniten- 15 tiae gratiam obtulit. 5. Perveniamus ad omnes mundi aetates et discamus, quod in omni generatione volentibus ad ipsum converti dominus *paenitentiae locum concesserit*. 6. Noë paeni-tentiae praeco fuit, et qui ei obtemperarunt, salvati sunt. 7. Io-nas Ninivitis excidium praedicavit; illi autem, peccatorum paeni- 20 tentiam agentes, precibus deum placarunt et salutem consecuti sunt, licet alieni a deo essent.

VIII. Divinae gratiae ministri spiritu sancto afflati de paeni-tentia locuti sunt. 2. Ipse etiam rerum omnium dominus cum iuramento de paenitentia locutus est: *Vivo, inquit dominus,* 25

4 Gen. 2, 23. — 16 Sap. 12, 10. — 18 Gen. 7. — 19 Ion. 3; Matth. 12, 41. — 24 Ezech. 33, 11—27?

Borbonico XIV tab. 4 et 5.

4. πόλεις κτλ.] Cf. Prov. 11, 10, 11; 29, 4; Sirach 28, 14; Prolegom. c. 2.

VII, 1. ὁ αὐτὸς ἀγὼν κτλ.] Cf. Phil. 1, 30; Hebr. 12, 1.

2. Cf. Polyc. Phil. 7, 2. — τὸν ἐὺ-κλεῖ — κανόνα] Eadem verba exhi-bet Clem. Al. Strom. I, 1, 15 p. 325.

3. Cf. I Tim. 2, 3; 5, 4.

4. τὸ αἷμα τ. Χριστοῦ] Cf. 12, 7; 21, 6; 49, 6. — τῷ θεῷ κ. π. αὐτοῦ]

Haec locutio antiquitatem sapiens recta esse videtur.

5. μετανοίας τόπον] Cf. Hebr. 12, 17; Const. ap. II, 38; V, 19. — ὁ δεσπότης κτλ.] Cf. Const. ap. II, 55.

6. Cf. 9, 4; II Petr. 2, 5; Theoph. Ad Autol. III, 19; Orac. Sibyll. I v. 135 sqq.

7. ἀλλότριοι κτλ.] Cf. Eph. 2, 12 sqq.

VIII, 1. οἱ λειτουργοὶ τ. Χ.] i. e. prophetae.

κύριος, οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ ὡς τὴν μετάνοιαν, προστιθεὶς καὶ γνώμην ἀγαθὴν· 3. Μετανοήσατε, οἶκος Ἰσραὴλ, ἀπὸ τῆς ἀνομίας ὑμῶν· εἶπον τοῖς υἱοῖς τοῦ λαοῦ μου· Ἐὰν ᾧσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἕως τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐὰν ᾧσιν πυρρότεραι κόκκον καὶ μελανώτεραι σάκκου, καὶ ἐπιστραφῇτε πρὸς με ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ εἴπητε· Πάτερ· ἐπακούσομαι ὑμῶν ὡς λαοῦ ἁγίου. 4. καὶ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ λέγει οὕτως· Λούσασθε καὶ καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλεσθε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου· παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ῥύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῷ καὶ δικαιοῦσατε χήρᾳ· καὶ δεῦτε καὶ διελεγχθῶμεν, λέγει κύριος· καὶ ἐὰν ᾧσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικὸν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ᾧσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ· καὶ ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσῃτέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε μηδὲ εἰσακούσῃτέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδετα· τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησεν ταῦτα. 5. πάντας οὖν τοὺς ἀγαπητοὺς αὐτοῦ βουλόμενος μετανόας μετασχεῖν ἐστήριξεν τῷ παντοκρατορικῷ βουλήματι αὐτοῦ.

20 IX. Διὸ ὑπακούσωμεν τῇ μεγαλοπρεπεῖ καὶ ἐνδόξῳ βουλήσει αὐτοῦ, καὶ ἰκέται γενόμενοι τοῦ ἐλέους καὶ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ προσπέσωμεν καὶ ἐπιστρέψωμεν ἐπὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ, ἀπολιπόντες τὴν ματαιοπониάν τὴν τε ἔριν καὶ τὸ εἰς θάνατον ἄγον ζῆλος. 2. ἀτενίσωμεν εἰς τοὺς τελείως λειτουργήσαντας τῇ μεγαλοπρεπεῖ δόξῃ αὐτοῦ. 3. λάβωμεν Ἐνώχ, ὃς ἐν ὑπακοῇ δίκαιος εὑρεθεὶς μετετέθη, καὶ οὐχ εὑρέθη αὐτοῦ θάνατος. 4. Νῶε πιστὸς εὑρεθεὶς διὰ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ παλιγγενεσίαν κόσμῳ ἐκήρυξεν, καὶ διέσωσεν δι' αὐτοῦ ὁ δεσπότης τὰ εἰσελθόντα ἐν ὁμοιοῖα ζῶα εἰς τὴν κιβωτόν.

3 ὑμῶν: τοῦ λαοῦ μου H | 6 καρδίας A Clem. Al. Paed. I, 10, 91 p. 152: ψυχῆς HLS | 7 λαοῦ ἁγίου H Clem: λαω αγιω A | 8 καὶ A: > HLS LXX | ἀφέλετε H | 12 χήραν H | διαλεγχθῶμεν H | 12 sq. κύριος > A | 18 μετασχεῖν: + quam L, ἢν Knopf | 26 αὐτοῦ + ὁ H | 27 διὰ τῆς λ.: ἐν τῇ λειτουργίᾳ H

3. Similia verba in diversis S. Scripturae locis leguntur, scilicet Ezech. 18, 30 (μετανοήσατε κτλ.); 33, 12 (εἶπον κτλ.); Ps. 102, 10. 11; Ies. 1, 18 (ἐὰν ᾧσιν); Ierem. 3, 19 (καὶ εἴπητε). Veteres in alleganda S. Scriptura quidem liberrimi sunt et saepe pluribus locis unum conficiunt. Aegre

nolo mortem peccatoris sicut paenitentiam, addens insuper dictum egregium: 3. *Resipiscite, domus Israel, ab iniquitate vestra. Dic filiis populi mei: Si peccata vestra a terra ad caelum usque pertingant, si cocco rubriora et cilicio nigrora fuerint, et ad me ex toto corde conversi fueritis et dixeritis: 5 Pater; tamquam populo sancto aurem vobis praebebo.* 4. Et in alio loco sic dicit: *Lavamini et mundamini, auferte mala ex animabus vestris coram oculis meis; quiescite a malitiis vestris, discite facere bonum, quaerite rectum, liberate oppressum, iudicate pupillo et iustificare viduam; et venite et 10 disputemus, dicit dominus. Et si fuerint peccata vestra quasi phoenicium, sicut nirem dealbabo, si autem fuerint ut coccinum, sicut lanam dealbabo. Et si volueritis et audieritis me, bona terrae comedetis; si autem nolueritis neque exaudiveritis me, gladius devorabit vos; os enim domini locutum est 15 haec.* 5. Volens igitur, omnes dilectos suos paenitentiae fieri participes, effatum illud omnipotenti sua voluntate roboravit.

IX. Quare magnificae eius et gloriosae voluntati obsequamur, et suppliciter misericordiam et benignitatem eius implorantes ad miserationes eius advolvamur et convertamur, relictis 20 vanis operibus et contentione et aemulatione, quae ad mortem ducit. 2. Fixis oculis intueamur eos, qui magnificae eius gloriae perfecte inservierunt. 3. Sumamus Henoch, qui in oboedientia iustus repertus translatus fuit, neque mors eius inventa est. 4. Noë fidelis inventus per ministerium suum mundo re- 25 generationem praedicavit, et per eum animalia, quae in concordia arcam sunt ingressa, servavit dominus.

2 ? — 8 Ies. 1, 16—20. — 25 Gen. 5, 24; Hebr. 11, 5. — 26 Gen. 6, 8; 7, 1; Hebr. 11, 7; II Petr. 2, 5.

autem Clemens hunc versum e locis laudatis consarcinasse, sed potius eum e libro aliquo Ezechielis apocrypho vel interpolato deprompsisse censendus est. Verba ἐὰν ἐπιστρέψῃτε κτλ. etiam Clemens Al. Paed. I, 10, 91 p. 152 laudat eademque Ezechiel attribuit. In libro Quis dives salv. c. 39 idem verbis Ezechi-

elis 33, 11 (οὐ βούλομαι κτλ. v. 2) verba καὶ ὡς αἱ ἀμαρτίαι κτλ. adiungit.

5. ἐστῆριξεν κτλ.] i. e. effatum illud: *nolo mortem peccatoris* (cf. v. 2) Deus iuramento (= omnipotenti sua voluntate) roboravit.

IX, 1. Cf. Polyc. Phil. 2, 1.

2—XII. Haec laudat summatim Clem. Alex. Strom. IV, 17, 107 p. 610.

X. Ἀβραάμ, ὁ φίλος προσαγορευθεὶς, πιστὸς εὐρέθη ἐν τῷ αὐτὸν ὑπῆκοον γενέσθαι τοῖς βήμασιν τοῦ θεοῦ. 2. οὗτος δι' ὑπακοῆς ἐξῆλθεν ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς συγγενείας αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅπως γῆν ὀλίγην καὶ συγγένειαν ἀσθενῇ καὶ οἶκον μικρὸν καταλιπὼν κληρονομίῃ τῆς ἐπαγγελίας τοῦ θεοῦ. λέγει γὰρ αὐτῷ· 3. Ἀπελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου εἰς τὴν γῆν, ἣν ἂν σοι δείξω· καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα καὶ εὐλογήσω σε καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ ἔσῃ 10 εὐλογημένος· καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε καὶ καταράσομαι τοὺς καταρωμένους σε, καὶ εὐλογηθήσονται ἐν σοὶ παῖσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. 4. καὶ πάλιν ἐν τῷ διαχωρισθῆναι αὐτὸν ἀπὸ Λὼτ εἶπεν αὐτῷ ὁ θεός· Ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς σου ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ νῦν σὺ εἶ, πρὸς βορρᾶν καὶ λίβα 15 καὶ ἀνατολὰς καὶ θάλασσαν, ὅτι παῖσαν τὴν γῆν, ἣν σὺ ὁρᾷς, σοὶ δώσω αὐτήν καὶ τῷ σπέρματί σου ἕως αἰῶνος. 5. καὶ ποιήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τὴν ἄμμιον τῆς γῆς· εἰ δύναται τις ἐξαριθμῆσαι τὴν ἄμμιον τῆς γῆς, καὶ τὸ σπέρμα σου ἐξαριθμηθήσεται. 6. καὶ πάλιν λέγει· Ἐξήγαγεν ὁ θεὸς τὸν Ἀβραάμ 20 καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀρίθμησον τοὺς ἀστέρας, εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς· οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραάμ τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. 7. διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐδόθη αὐτῷ υἱὸς ἐν γήρᾳ, καὶ δι' ὑπακοῆς προσήνεγκεν αὐτὸν θυσίαν τῷ θεῷ 25 πρὸς ἑν τῶν ὁρέων ὧν ἔδειξεν αὐτῷ.

XI. Διὰ φιλοξενίαν καὶ εὐσέβειαν Λὼτ ἐσώθη ἐκ Σοδόμων, τῆς περιχώρου πάσης κριθείσης διὰ πυρὸς καὶ θείου, πρόδηλον ποιήσας ὁ θεσπότης, ὅτι τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτὸν οὐκ ἐγκαταλείπει, τοὺς δὲ ἑτεροκλινεῖς ὑπάρχοντας εἰς κόλασιν καὶ αἰκισμὸν 30 τίθησιν. 2. συνεξεληθύσης γὰρ αὐτῷ τῆς γυναικὸς ἑτερογνώμονος ὑπαρχούσης καὶ οὐκ ἐν ὁμονοίᾳ, εἰς τοῦτο σημεῖον ἐτέθη, ὥστε γενέσθαι αὐτὴν στήλην ἄλλος ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, εἰς τὸ γνωστὸν εἶναι πασιν, ὅτι οἱ δίψυχοι καὶ οἱ διστάζοντες περὶ τῆς τοῦ

15 ἦν > H | 16 ἕως + τοῦ H | 19 ἐξήγαγεν A : + δὲ HLS | 24 γήρει H | τῷ θεῷ ALS : > H | 25 πρὸς A : εἰς H | ἐν τῶν ὁρέων ὧν AHS : montem quem L, τὸ ὄρος δ Knopf | 28 ἐπ' A : εἰς H | 31 τοῦτο > H

X, 1. φίλος] Cf. 17, 2; Clem. Hom. | XVIII, 13.

X. Abraham, amicus vocatus, fidelis inventus est, eo quod verbis dei obtemperavit. 2. Hic per oboedientiam e terra sua, e cognatione sua et domo patris sui egressus est, ut exigua terra, cognatione debili et domo parva derelicta promissiones dei possideret. Dicit enim ei: 3. *Exi de terra tua et de cog-⁵ natione tua et de domo patris tui et vade in terram, quam tibi demonstrabo; et faciam te gentem magnam et benedicam tibi et magnificabo nomen tuum, et eris benedictus; et benedicam benedicientibus tibi et maledicam maledicentibus tibi, et benedicentur in te omnes tribus terrae.* 4. Et rursus, cum ¹⁰ a Lot secederet, dixit ei deus: *Respice oculis tuis et vide a loco, in quo nunc tu es, ad aquilonem et africanum et orientem et mare, quia omnem terram, quam tu vides, tibi dabo eam et semini tuo usque in saeculum.* 5. *Et faciam semen tuum sicut arenam terrae; si poterit aliquis dinumerare arenam¹⁵ terrae, et semen tuum dinumerabitur.* 6. Et rursus dicit: *Eduxit deus Abraham foras et dixit ei: Respice in caelum et numera stellas, si potes dinumerare eas; sic erit semen tuum. Et credidit Abraham deo, et deputatum est ei ad iustitiam.* 7. Propter fidem et hospitalitatem datus est ei filius ²⁰ in senectute, et per oboedientiam obtulit eum in sacrificium deo in uno montium, quos ei ostenderat.

XI. Propter hospitalitatem et pietatem Lot e Sodoma salvus evasit, cum tota regio in circuitu igne et sulphure puniretur; domino palam faciente, se non derelinquere sperantes in ²⁵ ipsum, contra vero eos, qui a mandatis eius declinarent, suppliciiis et tormentis punire. 2. Uxor enim eius, quae una cum eo egressa est, cum ab eo dissentiret nec in concordia persisteret, in signum propterea posita et salis statua usque in hodiernum diem facta est, ut omnibus innotesceret, animo duplices et de ³⁰

1 Ies. 41, 8; II Paralip. 20, 7; Iac. 2, 23. — 6 Gen. 12, 1—3. — 13 Gen. 13, 14—16. — 19 Gen. 15, 5, 6; Rom. 4, 3. — 23 Gen. 21, 22; Hebr. 11, 17. — 26 Gen. 19; II Petr. 2, 6, 7.

XI, 1. ποιήσας] Nominativus absolutus. Cf. Winer § 28, 3.

2. Ἐως τ. ἡμέρας τ.] Huius statuæ tamquam adhuc manentis mentionem faciunt etiam Iosephus Flavius Antiq.

I, 11, 4; Iustinus Apol. I, 53; Irenaeus Adv. haer. IV, 31, 3; 33, 9; Prudentius Hamartig. v. 740 sqq. — δίψυχου] Cf. 23, 3; Iac. 1, 8; 4, 8; Barn. 19, 5; Herm. Vis. II, 2, 2;

θεοῦ δυνάμειος εἰς κρίμα καὶ εἰς σημείωσιν πάσαις ταῖς γενεαῖς γίνονται.

XII. Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐσώθη Ῥαββὴς ἡ πόρνη. 2. ἐκπεμφθέντων γὰρ ὑπὸ Ἰησοῦ τοῦ τοῦ Ναυῆ κατασκόπων εἰς τὴν
 5 Ἱερικῶν, ἔγνω ὁ βασιλεὺς τῆς γῆς, ὅτι ἤκασιν κατασκοπεῦσαι τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ ἐξέπεμψεν ἄνδρας τοὺς συλλημφομένους αὐτούς, ὥπως συλλημφθέντες θανατωθῶσιν. 3. ἡ οὖν φιλόξενος Ῥαββὴς εἰσδεξαμένη αὐτοὺς ἔκρυπεν εἰς τὸ ὑπερφῶν ὑπὸ τὴν λινοκαλῶμην. 4. ἐπισταθέντων δὲ τῶν παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ λεγόντων· Πρὸς
 10 σὲ εἰσῆλθον οἱ κατὰσκοποι τῆς γῆς ἡμῶν· ἐξάγαγε αὐτοὺς, ὃ γὰρ βασιλεὺς οὕτως κελεύει, ἥρδε ἀπεκρίθη· Εἰσῆλθον μὲν οἱ ἄνδρες, οὓς ζητεῖτε, πρὸς με, ἀλλ' εὐθέως ἀπῆλθον καὶ πορεύονται τῇ ὁδῷ· ὑποδεικνύουσα αὐτοῖς ἐναλλάξ. 5. καὶ εἶπεν πρὸς τοὺς ἄνδρας· Γινώσκουσα γινώσκω ἐγώ, ὅτι κύριος ὁ θεὸς
 15 παραδίδωσιν ὑμῖν τὴν γῆν ταύτην· ὁ γὰρ φόβος καὶ ὁ τρόμος ὑμῶν ἐπέπεσεν τοῖς καιοικοῦσιν αὐτήν. ὥς ἐὰν οὖν γένηται λαβεῖν αὐτήν ὑμᾶς, διασώσατέ με καὶ τὸν οἶκον τοῦ παιρὸς μου. 6. καὶ εἶπαν αὐτῇ· Ἔσται οὕτως, ὥς ἐλάλησας ἡμῖν. ὥς ἐὰν οὖν γνῶς παραγινομένους ἡμᾶς, συνάξεις πάντας τοὺς
 20 σοὺς ὑπὸ τὸ στέγος σου, καὶ διασωθήσονται· ὅσοι γὰρ ἐὰν εὐρεθῶσιν ἔξω τῆς οἰκίας, ἀπολοῦνται. 7. καὶ προσέθεντο αὐτῇ δοῦναι σημεῖον, ὥπως ἐκκρεμάσῃ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτῆς κόκκινον, πρὶν δὴ λελθόντες, ὅτι διὰ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου λύτρωσις ἔσται πᾶσιν τοῖς πιστεύουσιν καὶ ἐλπίζουσιν ἐπὶ τὸν θεόν. 8. ὁράτε, ἀγαπη-
 25 τοί, ὅτι οὐ μόνον πίστις, ἀλλὰ καὶ προφητεία ἐν τῇ γυναικὶ γέγονεν.

3 καὶ + διὰ H | ἡ A Clem : + ἐπιλεγόμενη HLS | 4 τοῦ τοῦ A : τοῦ H | τὴν > H | 6 ἐπεμψεν H | 11 ἥρδε : ἡ δὲ HS | 12 ἐξῆλθον H | 14 ἐγὼ AS : > HL | θεὸς HLS : + υμῶν A | 15 γῆν HLS : [πο]λιν A | 18 ἐλάλησας H | 19 παραγινομένους H | 20 σου > H | 22 ἐκκρεμάσῃ HS(L ?) : κρεμάσῃ A | 25 ὅτι > A | καὶ > A | 26 γέγονεν A : ἐγενήθη H

III, 2, 2; IV, 1, 4 etc.

XII. Caput indicat, quam libere Clemens S. Scriptura utatur. Cf. Inst. Dialog. c. 111; Iren. Adv. haer. IV, 20, 12, ubi eadem allegorica interpretatio reperitur.

4. ἐναλλάξ] Cf. Barn. 13, 5.

5. γινώσκουσα γινώσκω] Haec lo-

cutio a sermone graeco aliena est, apud LXX autem usitata, qui infinitivum in scripturis hebraicis verbo finito appositum participio vel etiam dativo substantivi reddunt. Cf. Blass, *Grammatik des neutestamentl. Griechisch* 1896 § 74, 4. Cum autem S. Scriptura Ios. 2, 9, ut Nestle (cf.

potentia divina haesitantes in iudicium et signum omnibus generationibus proponi.

XII. Propter fidem et hospitalitatem Rahab meretrix incolumis servata est. 2. Missis enim a Iosua filio Navae ad urbem Iericho speculatoribus, rescivit terrae rex, illos venisse regionem eorum exploraturos, et viros emisit, qui eos comprehenderent, ut comprehensi necarentur. 3. Eos igitur hospitalis Rahab suscipiens in solario domus sub lini stipula occultavit. 4. Supervenientibus autem viris a rege missis ac dicentibus: *Ad te ingressi sunt regionis nostrae exploratores; educ eos,* sic enim imperat rex, haec respondit: *Ingressi sunt quidem ad me viri, quos quaeritis, sed confestim abierunt et vadunt via;* ostendens eis contrariam. 5. Et dixit ad viros: *Perbene scio, dominum deum urbem hanc vobis traditurum; timor enim et pavor vestri incessit incolas eius. Simulac igitur capere illam vobis contigerit, incolumem me servate et domum patris mei.* 6. Et dixerunt ei: *Sic erit, ut locuta es nobis. Simulac igitur nos appropinquantem cognoveris, cognatos tuos omnes sub tecto tuo congregabis, et servabuntur; quotquot vero extra domum tuam invenientur, peribunt.* 7. Praeterea ei signum dederunt, ut nempe funiculum coccineum e domo sua demitteret, manifestum facientes. per sanguinem domini redemptionem fore omnibus, qui credunt et sperant in deum. 8. Videte, dilecti, quia non solum fides, sed etiam prophetia in muliere fuit.

3 Ios. 2; Iac. 2, 25; Hebr. 11, 31. — 4 Ios. 2, 1—3. — 7 Ios. 2, 6. — 9 Ios. 2, 3. — 11 Ios. 2, 4. 5. — 14 Ios. 2, 9—13. — 18 Ios. 2, 14. — 21 Ios. 2, 18.

Prolegomena c. 1) recte animadvertit, verbum *ἐπίσταμαι* solum exhibeat, locutio Clementi ipsi attribuenda est eumque Iudaeum natum vel Christianum ex Iudaeis fuisse indicare videtur. — *κατοικοῦσιν αὐτήν*] Lectum ergo Clementi comma versiculi 9 c. 2 Ios., quod a multis editionibus abest, in Complutensi vero ita effertur: *καὶ κατέπησσαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἅφ' ὧν* (Cot.).

7. *προσέθεντο δοῦναι*] Etiam haec locutio est hebraica vel imitatio sermonis interpretum LXX, qui verbum *דָּבַר* saepissime verbo *προστίθηναι* vel *προστίθεμαι* reddebant. Cf. Concordantia biblicorum s. v. *προστιθέναι* vel adicere; Hatch and Redpath, *Concordance* II (1897), 1221. — *πρόδηλον πτλ.*] Cf. Iust. Dial. c. 111 s. f.

8. *προφητεία*] Cf. Orig. In Ies. Na-

XIII. Ταπεινοφρονήσωμεν οὖν, ἀδελφοί, ἀποθέμενοι πᾶσαν ἀλαζονείαν καὶ τύφος καὶ ἀφροσύνην καὶ ὀργάς, καὶ ποιήσωμεν τὸ γεγραμμένον (λέγει γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· *Μὴ καυχᾶσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ μηδὲ ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ* 5 *μηδὲ ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ ὁ καυχώμενος ἐν κυρίῳ καυχᾶσθω, τοῦ ἐκζητεῖν αὐτὸν καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην*), μάλιστα μεμνημένοι τῶν λόγων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, οὓς ἐλάλησεν διδάσκων ἐπιείκειαν καὶ μακροθυμίαν. 2. οὕτως γὰρ εἶπεν· Ἐλεᾶτε, ἵνα ἐλεηθῇτε· ἀφίετε, ἵνα ἀφεθῇ ὑμῖν· ὡς 10 ποιεῖτε, οὕτω ποιηθήσεται ὑμῖν· ὡς δίδοτε, οὕτως δοθήσεται ὑμῖν· ὡς κρίνετε, οὕτως κριθήσεσθε· ὡς χρηστεύεσθε, οὕτως χρηστευθήσεται ὑμῖν· ὃ μέτρω μετρεῖτε, ἐν αὐτῷ μετρηθήσεται ὑμῖν. 3. ταύτῃ τῇ ἐντολῇ καὶ τοῖς παραγγέλμασιν τούτοις στηρίξωμεν ἑαυτοὺς εἰς τὸ πορεύεσθαι ὑπηκόους ὄντας τοῖς ἁγίο- 15 πρεπέσι λόγοις αὐτοῦ, ταπεινοφρονοῦντες· φησὶν γὰρ ὁ ἅγιος λόγος· 4. Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πραῦν καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τὰ λόγια.

XIV. Δίκαιον οὖν καὶ ὅσιον, ἄνδρες ἀδελφοί, ὑπηκόους ἡμᾶς μᾶλλον γενέσθαι τῷ θεῷ ἢ τοῖς ἐν ἀλαζονείᾳ καὶ ἀκαταστασίᾳ 20 μουσεροῦ ζήλους ἀρχιγοῖς ἐξακολουθεῖν. 2. βλάβην γὰρ οὐ τὴν τυχοῦσαν, μᾶλλον δὲ κίνδυνον ὑπόισομεν μέγαν, ἐὰν ῥιψοκινδύνως ἐπιδῶμεν ἑαυτοὺς τοῖς θελήμασιν τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἐξακοντίζουσιν εἰς ἔριν καὶ στάσεις, εἰς τὸ ἀπαλλοτριῶσαι ἡμᾶς τοῦ καλῶς ἔχοντος. 3. χρηστευσώμεθα ἑαυτοῖς κατὰ τὴν εὐσπλαγχνίαν 25 καὶ γλυκύτητα τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. 4. γέγραπται γάρ· Χρηστοὶ ἔσονται οἰκήτορες γῆς, ἄκακοι δὲ ὑπολειφθήσονται ἐπ' αὐτῆς·

2 τύπον H | 5 ἢ > H | 9 ἐλεᾶτε A : ἐλεεῖτε H | ἀφίετε A : ἄφετε H | 12 ἐν αὐτῷ (αὐτῇ A) : οὕτω H | 14 στηρίζωμεν H | 16 πραῶν H | 17 τοὺς λόγους H | 18 ὑμᾶς H | 23 ἔριν A, ἔρεις LS : αἰρέσεις H Nic | 24 αυτοῖς A ve hom. III, 4 ed. Bened. II, 403 : ubi legimus : ἐν τούτῳ καυχᾶσθω ὁ καυχώμενος συνιεῖν καὶ γινώσκειν τὸν κύριον. Clemens laudans Ier. 9, 23—24 aut I Reg. 2, 10 vel potius ambos locos combinans particulam illam secundum verba apostoli transformat videtur.

XIII, 1. ἀποθέμενοι κτλ.] Cf. Iac. 1, 19 21. — μὴ καυχᾶσθω κτλ.] Verba ὁ καυχώμενος ἐν κυρίῳ καυχᾶσθω Paulus II. cc. tanquam dictum S. Scripturae profert, et libere allegare videtur Ier. 9, 24 vel I Reg. 2, 10,

2. Haec verba non habentur αὐτολεξεῖ in S. Scriptura, a Clemente autem non ex Evangelio aliquo apo-

XIII. Humiles ergo mente simus, fratres, fastum omnem et superbiam et amentiam et iras deponentes, et quod scriptum est, faciamus (dicit enim spiritus sanctus: *Non gloriatur sapiens in sapientia sua nec fortis in fortitudine sua nec dives in divitiis suis, sed qui gloriatur, in domino gloriatur, quae-⁵rendo illum et faciendo ius et iustitiam*), memoria praecipue recolentes sermones domini Iesu, quos aequitatem et longanimitatem docens locutus est. 2. Sic enim dixit: *Miseremini, ut misericordiam consequamini; dimittite, ut vobis dimittatur; prout facilis, ita vobis fiet; sicut datis, ita vobis retribuetur;¹⁰ sicut iudicatis, ita iudicabimini; sicut benigni estis, ita benignitatem experiemini; qua mensura metimini, eadem vobis mensurabitur*. 3. Hoc praecepto et his mandatis stabiliamus nos ipsos, ut in oboedientia sanctorum eloquiorum eius cum omni humilitate semper ambulemus. Dicit enim verbum sanc-¹⁵tum: 4. *Super quem respiciam, nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos?*

XIV. Iustum igitur et pium est, viri fratres, deo potius oboedientes nos esse quam in superbia et turbulentia detestandae aemulationis duces et auctores sequi. 2. Detrimentum enim²⁰ non leve, immo vero grande periculum sustinebimus, si praecipitanter voluntatibus hominum nos tradiderimus, qui ad contentionem et seditiones collineant, ut nos ab eo, quod rectum et bonum est, abalienent. 3. Benigni erga nos ipsos simus secundum misericordiam et dulcedinem creatoris nostri. 4. Scrip-²⁵tum est enim: *Benigni incolae erunt terrae, innocentes re-*

3 Ier. 9, 23—24; I Reg. 2, 10; I Cor. 1, 31; II Cor. 10, 17. — 9 Matth. 6, 14. 15; 7, 1. 2. 12; Luc. 6, 31. 36—38. — 16 Ies. 66, 2. — 25 Prov. 2, 21. 22; Ps. 36, 9. 38.

crypho, sed potius libere ex Evangelio Matthaei vel Lucae deprompta esse videntur. Clemens Al. Strom. II, 18, 91 p. 476 fere eadem verba laudat, Polycarpus Philipp. 2, 3 plurima repetit. De aliis locis cf. Resch, *Agapha* p. 96.

XIV, 1—2. Nicon Monachus a Cotelario ad h. l. laudatus in Pandecte

λόγωι ἢ' cod. Reg. 2418. 2423. 2424.

3. ἑαυτοῖς] = ἀλλήλοις, cf. Col. 3, 13. 16; II Clem. 4, 3; 12, 3; 13, 1; 15, 5; 17, 2. Clemens mutuum fratrem amorem commendat, aut, si scripserit αὐτοῖς, i. e. seditionis auctoribus, vult, ut Corinthii seditionem quidem abominentur, homines seditiones autem diligere non desinant.

οἱ δὲ παρανομοῦντες ἐξολεθρευθήσονται ἀπ' αὐτῆς. 5. καὶ πάλιν λέγει· Εἶδον ἀσεβῆ ὑπερυνψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθον καὶ ἰδοῦ, οὐκ ἦν, καὶ ἐξεζήτησα τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ οὐχ εὔρον. φύλασσε
5 ἀκακίαν καὶ ἴδε εὐθύτητα, ὅτι ἐστὶν ἐγκαιράλειμμα ἀνθρώπων εἰρηνικῶ.

XV. Τοῖνυν κολληθῶμεν τοῖς μετ' εὐσεβείας εἰρηνεύουσιν, καὶ μὴ τοῖς μεθ' ὑποκρίσεως βουλομένοις εἰρήνην. 2. λέγει γάρ πού· Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χεῖλεσίν με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω
10 ἄπασιν ἀπ' ἐμοῦ. 3. καὶ πάλιν· Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλογοῦσαν, τῇ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρῶντο. 4. καὶ πάλιν λέγει· Ἐγάπησαν αὐτὸν τῷ στόματι αὐτῶν καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτόν, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστῶθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ. 5. διὰ τοῦτο ἄλλαλα
15 γενηθήτω τὰ χεῖλη τὰ δόλια τὰ λαλοῦντα κατὰ τοῦ δικαίου ἀνομίαν. καὶ πάλιν· Ἐξολεθρεύσαι κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια, γλῶσσαν μεγαλορήμονα, τοὺς εἰπόντας· Τὴν γλῶσσαν ἡμῶν μεγαλυνοῦμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἐστίν· τίς ἡμῶν κύριός ἐστιν; 6. ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καὶ τοῦ
20 στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει κύριος· θήσομαι ἐν σωτηρίῳ, 7. παρηρσιάσομαι ἐν αὐτῷ.

XVI. Ταπεινοφρονούντων γάρ ἐστιν ὁ Χριστός, οὐκ ἐπαιρομένων ἐπὶ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. 2. τὸ σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ θεοῦ, ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστός, οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῳ ἀλα-
25 ζονείας οὐδὲ ὑπερηφανίας, καίπερ δυνάμενος, ἀλλὰ ταπεινοφρονῶν, καθὼς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον περὶ αὐτοῦ ἐλάλησεν· φησὶν γάρ· 3. Κύριε, τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίτι ἀπεκαλύφθη; ἀνγγεῖλαμεν ἐναντίον αὐτοῦ, ὡς παιδίον, ὡς ῥίζα ἐν γῇ διψώσῃ· οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδὲ δόξα, καὶ

2 ἀσεβῆ A : τὸν ἀσ. H | 9 τοῖς χεῖλεσιν ALS Clem : τῷ στόματι H Nic | 10 ἄπασιν A Clem : ἀπέχει H Nic | 10 sq. εὐλογοῦσαν A cf. Winer § 13, 2 f. : εὐλόγον H, εὐλογοῦσι Clem | 13 ἐψεύσαντο ALS Clem : ἔψεξαν H | 14 διὰ τοῦτο HLS Clem : > A LXX | 15 γενηθείη H | 15/17 τὰ λαλοῦντα — τὰ δόλια S : > AHL Clem propter homoeoteleuton | 17 γλῶσσαν μεγ. AS Clem : γλῶσσα μεγαλορήμων· καὶ πάλιν H | 18 μεγαλυνωμεν A | παρ' ἡμῖν A Clem : παρ' ἡμῶν HL(?)S | 19 καὶ HLS Clem : + απο A LXX | 21 ἐν σωτηρίῳ L Clem : ἐν σωτηρίᾳ A, > H | 23 τῆς μεγαλωσύνης > S Hier | 24 ὁ κύριος HL Hier : + ἡμῶν A | Χριστὸς Ἰησοῦς A

linquentur in ea; iniqui vero exterminabuntur ab illa. 5. Et rursus dicit: *Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani; et transiri et ecce, non erat, et quaesivi locum illius, et non inveni. Custodi innocentiam et vide aequitatem, quoniam sunt reliquiae homini pacifico.* 5

XV. Adhaereamus itaque iis, qui cum pietate pacem colunt, non autem iis, qui cum simulatione pacem volunt. 2. Dicit enim alicubi: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe abest a me.* 3. Et rursus: *Ore suo benedicebant et corde suo maledicebant.* 4. Et rursus dicit: *Dilexerunt eum* 10
ore suo et lingua sua mentiti sunt ei: cor autem eorum non rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento eius. 5. *Propterea muta fiant labia dolosa, quae loquuntur adversus iustum iniquitatem;* et iterum: *Disperdat dominus universa labia dolosa, linguam magniloquam, eos, qui dixerunt: Linguam* 15
nostram magnificabimus, labia nostra apud nos sunt; quis noster dominus est? 6. *Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exsurgam, dicit dominus; ponam eos in salutari;* 7. *confidenter agam cum eo.*

XVI. Christus enim eorum est, qui humiliter de se sentiunt, non eorum, qui supra gregem eius sese efferunt. 2. Sceptum maiestatis dei, dominus Iesus Christus, non venit cum iactantia superbiae et arrogantiae, quamvis potuerit, sed cum humilitate, prout spiritus sanctus de eo locutus est. Dicit enim: 3. *Domine, quis credidit nuntio nostro? Et brachium domini* 20
cui revelatum est? Adnuntiavimus coram ipso: quasi parvulus est, sicut radix in terra sitiendi; non est species ei ne-

2 Ps. 36, 35—37. — 9 Ies. 29, 13; Marc. 7, 6. — 10 Ps. 61, 5. — 12 Ps. 77, 36. 37. — 14 Ps. 30, 19. — 16 Ps. 11, 4—6. — 27 Ies. 53, 1—12.

5—XVI, 1. Clem. Al. Strom. IV, 57, 2; Act. 20, 28. 29; I Petr. 5, 2. 3.

XV, 1—2. Nikon Mon. l. c. cf. 2. Hieronymus In Ies. 52, 13 ed. Vallars. IV, 612 (— *ταπεινοφροῶν*).

7. ἐν ἀνθρώποις] sc. τοῖς πτωχοῖς. Singularis collective pro plurali. — οὐκ ἦλθεν] Cf. Phil. 2, 6. 7; II Cor. 8, 9.

εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ αἶμιον, ἐκλείπον παρὰ τὸ εἶδος τῶν ἀνθρώπων· ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ πόνῳ καὶ εἰδῶς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἡτιμάρθη καὶ οὐκ ἐλό-
 5 γίσθη. 4. οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει. 5. αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. παι-
 10 δεῖα εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν· τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθη-
 15 μεν. 6. πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἀνθρώπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη· 7. καὶ κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνός ἐναν-
 20 τίον τοῦ κείραντος ἄφρονος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐ-
 25 τοῦ. ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη. 8. τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. 9. ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἥκει εἰς θάνατον. 10. καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὖ-
 30 ρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. καὶ κύριος βούλεται κα-
 θαρίσαι αὐτὸν τῆς πληγῆς. 11. ἐὰν δῶτε περὶ ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὀφείται σπέρμα μακρόβιον. 12. καὶ κύριος βού-
 λεται ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ
 φῶς καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιῶσαι δίκαιον εὖ δουλεύοντα
 25 πολλοῖς· καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. 13. διὰ τοῦ-
 το αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη· 14. καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνῆνεγκεν καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη. 15. καὶ πάλιν αὐτὸς
 30 ψησιν· Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ καὶ οὐκ ἀνθρώπος, ὄνειδος ἀν-
 θρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. 16. πάντες οἱ θεωροῦντές με ἐξεμνηστέρισάν με, ἐλάλησαν ἐν χεῖλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλὴν·
 ἠλπισεν ἐπὶ κύριον, ῥυσάσθω αὐτόν, σωσάτω αὐτόν, ὅτι θέλει αὐτόν. 17. ὁρᾶτε, ἄνδρες ἀγαπητοί, τίς ἔστι ὑπογραμμὸς ὁ

8 ἁμαρτίας .. ἀνομίας AL : ∞ HS | 27 ἐν HS (?), cum L : > A | 30 δὲ AS : > HL

que gloria; et vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species eius erat inhonorata, deficiens prae filiis hominum. Homo est, in plaga et labore positus et sciens ferre dolorem; quia aversa est facies eius, despecta et pro nihilo reputata. 4. Iste peccata nostra portat et pro nobis ⁵ dolet; et nos reputavimus eum esse merito in labore et in plaga et in afflictione. 5. Ipse autem vulneratus est propter nostra peccata et afflictus propter nostras iniquitates. Pun-
 nitio ad nostram pacem super eum venit, livore eius nos sanati sumus. 6. Omnes quasi oves erravimus, homo in via sua ¹⁰ erravit; 7. et dominus tradidit eum propter iniquitates nostras, et ipse, afflictus licet, non aperit os. Sicut ovis ad victimam ductus est et sicut agnus coram tondente mutus, sic non aperit os suum. In humilitate sua tandem liberatus est a poena. 8. Generationem eius quis enarrabit, cum de terra ¹⁵ tollatur vita eius? 9. Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. 10. Et liberabo impios ob sepulcrum eius et divites ob mortem eius; quia iniquitatem non fecit, neque dolus inventus est in ore eius. Et dominus vult mundare eum a plaga. 11. Si obtuleritis pro peccatis, anima vestra videbit ²⁰ semen longaevis. 12. Et vult dominus eum auferre e dolore animae, ostendere ei lucem et formare intellegentia, iustificare iustum, bene servientem multis; et peccata eorum ipse portabit. 13. Propterea ipse possidebit multos et fortium dividet spolia, pro eo quod tradita est ad mortem anima eius et in ²⁵ iniquis reputatus est, 14. et ipse peccata multorum tulit et propter iniquitates eorum traditus est. 15. Et rursus ipse dicit: Ego autem sum vermis et non homo, opprobrium hominum et abiectio plebis. 16. Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis, moverunt caput dicentes: Speravit in ³⁰ domino, eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum. 17. Videtis, viri dilecti, quale nobis exemplar sit propositum:

30 Ps. 21, 7—9.

4. Cf. Matth. 8, 17.

5. Cf. I Petr. 2, 24.

13. Cf. Marc. 15, 28; Luc. 22, 37.

15. αὐτός] Christus in persona
 Psalmistae. Cf. 22, 1.

16. Cf. Matth. 27, 43.

δεδομένος ἡμῖν· εἰ γὰρ ὁ κύριος οὕτως ἐταπεινοφρόνησεν, τί ποιήσωμεν ἡμεῖς οἱ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς χάριτος αὐτοῦ δι' αὐτοῦ ἐλθόντες;

XVII. Μιμηταὶ γενώμεθα κακείνων, οἵτινες ἐν δέρμασιν αἰ-
 5 γείοις καὶ μηλωταῖς περιεπάτησαν κηρύσσοντες τὴν ἔλευσιν τοῦ
 Χριστοῦ· λέγομεν δὲ Ἠλίαν καὶ Ἐλισαίε, ἔτι δὲ καὶ Ἰεζεκιήλ,
 τοὺς προφῆτας· πρὸς τοῦτοις καὶ τοὺς μεμαρτυρημένους. 2. ἐμαρ-
 τυρήθη μεγάλως Ἀβραάμ καὶ φίλος προσηγορεύθη τοῦ θεοῦ, καὶ
 λέγει ἀτενίζων εἰς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ ταπεινοφρονῶν· Ἐγὼ δέ
 10 εἰμι γῆ καὶ σποδός. 3. ἔτι δὲ καὶ περὶ Ἰὼβ οὕτως γέγραπται·
 Ἰὼβ δὲ ἦν δίκαιος καὶ ἀμεμπτος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχό-
 μενος ἀπὸ παντὸς κακοῦ. 4. ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορεῖ λέ-
 γων· Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν μιᾶς ἡμέρας ἡ ζωὴ
 αὐτοῦ. 5. Μωϋσῆς πιστὸς ἐν ὄλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐκλήθη, καὶ
 15 διὰ τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ ἔκρινεν ὁ θεὸς Αἴγυπτον διὰ τῶν μαστί-
 γων καὶ τῶν αἰκισμάτων αὐτῶν· ἀλλὰ κακείνος δοξασθεὶς μεγά-
 λως οὐκ ἐμεγαλορημόνησεν, ἀλλ' εἶπεν ἐπὶ τῆς βάτου χρηματισ-
 μού αὐτῷ διδομένου· Τίς εἰμι ἐγώ, ὅτι με πέμπεις; Ἐγὼ δέ
 εἰμι ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος. 6. καὶ πάλιν λέγει· Ἐγὼ
 20 δέ εἰμι ἀτιμὶς ἀπὸ κύθρας.

XVIII. Τί δὲ εἰπώμεν ἐπὶ τῷ μεμαρτυρημένῳ Δαυίδ; πρὸς
 ἐν εἶπεν ὁ θεός· Εὗρον ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, Δαυὶδ
 τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἐν ἐλέει αἰωνίῳ ἔχρισα αὐτόν. 2. ἀλλὰ καὶ
 αὐτὸς λέγει πρὸς τὸν θεόν· Ἐλέησόν με, ὁ θεός, κατὰ τὸ μέγα
 25 ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ πλήθος τῶν οἰκτιρισμῶν σου ἐξάλειψον
 τὸ ἀνόμημά μου. 3. ἐπὶ πλεῖον πλὴνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας
 μου καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρισόν με· ὅτι τὴν ἀνο-

1 sq. ποιήσομεν H | 2 sq. ἀπελθόντες H | 5 Ἐλισσαῖον Clem | 6 ἔτι
 δὲ AS : > HL | 7 sq. ἐμαρτυρήθη + δὲ H | 9 ἀτενίσας H | 11 δὲ HS Clem
 et L : > A | καὶ > LS | 14 αὐτοῦ > H | 17 ἐπὶ H : ε . . A, ἐκ Clem | τῆς :
 τοῦ τῆς H | 21 εἵπομεν H | 21 sq. πρὸς ὃν AHS : ἐφ' οὗ Clem, propter
 quem L | 22 ὁ θεός > H | 23 ἐλέει AHL : ἐλαίῳ S Clem | 26 ἐπὶ κτλ. vel
 v. 3—17 > H

XVII—XVIII. Haec laudat sum-
 matim Clem. Al. Strom. IV, 17,
 107—109 p. 610 sq. Epiphanius au-
 tem H. 30 c. 15 scribens: αὐτὸς (sc.
 Κλήμης ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἐγκυκλίαις) | ἐγκωμιάζει Ἠλίαν καὶ Δαβὶδ καὶ Σαμ-
 ψὼν καὶ πάντας τοὺς προφῆτας, non
 nostram epistolam, sed epistulas de
 virginitate (II, 8—14) respexisse vi-
 detur.

si enim dominus ita se humiliavit, quid faciemus nos, qui sub iugum gratiae eius per ipsum venimus?

XVII. Imitatores simus etiam eorum, qui in caprinis et ovinis pellibus adventum Christi praedicantes circumierunt; Eliam dicimus et Elisaeum et Ezechielem prophetas, et cum his⁵ eos, qui praeclarum testimonium consecuti sunt. 2. Magno testimonio ornatus est Araham et dei amicus appellatus est; et ipse gloriam dei intente respiciens in humilitate dixit: *Ego autem sum terra et cinis*. 3. Praeterea et de Iob sic scriptum est: *Iob autem erat iustus et sine crimine, verax, colens deum,*¹⁰ *abstinens ab omni malo*. 4. Sed se ipsum accusat dicens: *Nemo mundus a sorde, nec si unius diei sit vita eius*. 5. Moses in tota dei domo fidelis appellatus est, et per eius ministerium deus Aegyptum iudicavit plagis et vexationibus incolarum. Sed ille, honore magno adfectus, grandia non est locutus, sed cum in rubo oraculum ei daretur, dixit: *Quis sum ego, ut me mittas? Gracili sum roce et tarda lingua*. 6. Et rursus dicit: *Ego autem sum ollae vapor*.

XVIII. Quid autem de David, qui egregium testimonium obtinuit, dicemus? Ad quem locutus est deus: *Inveni hominem*²⁰ *secundum cor meum, David, Iesse filium; in misericordia semperiterna unxi eum*. 2. Atqui ille etiam dicit deo: *Miserere mei, deus, secundum magnam misericordiam tuam, et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam*. 3. *Amplius lava me ab iniquitate mea et a peccato meo munda*²⁵

9 Gen. 18, 27. — 11 Iob. 1, 1. — 13 Iob. 14, 4. 5. — 14 Num. 12, 7; Hebr. 3, 2. — 18 Exod. 3, 11; 4, 10. — 19 ? — 22 Ps. 88, 21; I Reg. 13, 14; Act. 13, 22. — 24 Ps. 50, 3—19.

1. ἐν δέρμασιν κτλ.] Cf. Hebr. 11, 37. — μεμαρτυρημένους] sc. in S. Scriptura, apud Deum vel apud homines. Cf. 18, 1; 19, 1; 38, 2; 44, 3; 47, 4.

2. φίλος] Cf. 10, 1.

6. Locus laudatus in bibliis non reperitur. Iac. 4, 14 et Os. 13, 3 homines quidem quasi vapor esse dicuntur, Ps. 118, 83 Psalmista se esse uterum in pruina dicit; nullo

autem loco Moses loquitur. Hilgenfeld coniecit, haec verba hausta esse ex Mosis Assumptione, libro apocrypho, cuius fragmenta conservata una cum Clementis Romani epistulis edidit. Fortasse recte; sed res non est certa.

XVIII, 1. Clemens plures S. Scripturae locos in unum consarcinat.

μίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶν
 διαπαντός. 4. σοὶ μόνῳ ἥμαρτον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν
 σου ἐποίησα, ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νι-
 κήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. 5. ἰδοὺ γὰρ ἐν ἀνομίαις συνε-
 5 λήμφθην, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσσησέν με ἡ μήτηρ μου. 6. ἰδοὺ
 γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας· τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας
 σου ἐδήλωσάς μοι. 7. θαντιεῖς με ὑσώπῳ, καὶ καθαρισθή-
 σμαι· πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι. 8. ἀκου-
 μιεῖς με ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην, ἀγαλλιάσονται ὅστ᾽ αὐ-
 10 ταπεινώμένα. 9. ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν
 ἁμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον. 10. καρ-
 διάν καθαράν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγ-
 καίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. 11. μὴ ἀπορίψῃς με ἀπὸ τοῦ
 προσώπου σου, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν σου μὴ ἀντανέλῃς
 15 ἀπ' ἐμοῦ. 12. ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου,
 καὶ πνεύματι ἡγεμονικῶ στήρισόν με. 13. διδάξω ἀνόμους
 τὰς ὁδοὺς σου, καὶ ἀσεβεῖς ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ σέ. 14. θῦσαί
 με ἐξ αἱμάτων, ὁ θεός, ὁ θεὸς τῆς σωτηρίας μου. 15. ἀγαλ-
 λιάσεται ἡ γλῶσσά μου τὴν δικαιοσύνην σου. κύριε, τὸ στόμα
 20 μου ἀνοίξεις, καὶ τὰ χεῖλη μου ἀναγγελεῖ τὴν αἴνεσίν σου.
 16. οὐ εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἂν· ὀλοκαυτώματα οὐκ
 εὐδοκήσεις. 17. θυσία τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν
 συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει.

XIX. Τῶν τοσούτων οὖν καὶ τοιούτων οὕτως μεμαρτυρημένων
 25 τὸ ταπεινόφρον καὶ τὸ ὑποδεὲς διὰ τῆς ὑπακοῆς οὐ μόνον ἡμᾶς,
 ἀλλὰ καὶ τὰς πρὸ ἡμῶν γενεὰς βελτίους ἐποίησεν, τοὺς τε κατα-
 δεξαμένους τὰ λόγια αὐτοῦ ἐν φόβῳ καὶ ἀληθείᾳ. 2. πολλῶν
 οὖν καὶ μεγάλων καὶ ἐνδόξων μετεληφότες πράξεων ἐπαναδράμω-
 μεν ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς παραδεδομένον ἡμῖν τῆς εἰρήνης σκοπόν,
 30 καὶ ἀτενίσωμεν εἰς τὸν πατέρα καὶ κτίστην τοῦ σύμπαντος κόσμου
 καὶ ταῖς μεγαλοπρεπέσι καὶ ὑπερβαλλούσαις αὐτοῦ δωρεαῖς τῆς
 εἰρήνης εὐεργεσίαις τε κολληθῶμεν. 3. ἴδωμεν αὐτὸν κατὰ διὰ-

3 sq. νικησεις A | 7 σου A : > LS | 8 πλυνεις A | 19/20 τὸ στόμα . .
 τὰ χεῖλη A : ~ LS LXX | 24 τοσούτων . . τοιούτων AL : ~ HS | 25 τα-
 πεινόφρον H : ταπεινοφρονον (= φρονοῦν ?) A cf. 38, 2 | 26 τὰς πρὸ ἡμῶν
 γενεὰς AS : τοὺς πρὸ ἡμῶν HL, + in seculo L | 27 αὐτοῦ : τοῦ θεοῦ S

XIX, 1. Cf. ad hunc versum et se- | quentem Hebr. 12, 1. — ὑποδεές]

me; quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum coram me est semper. 4. Tibi soli peccavi et malum coram te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis et vincas, cum iudicaris. 5. Ecce enim, in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea. 6. Ecce enim, veritatem 5 dilexisti. Incerta ei occulta sapientiae tuae manifestasti mihi. 7. Asperge me nunc hyssopo, et mundabor; lava me, et super nivem dealbabor. 8. Auditui meo da gaudium et laetitiam, et exsultabunt ossa mea humiliata. 9. Arerte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele. 10. Cor mun-
dum crea in me, deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis. 11. Ne proicias me a facie tua, et spiritum tuum sanctum ne auferas a me. 12. Redde mihi laetitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me. 13. Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur. 14. Libera me de 15 sanguinibus, deus, deus salutis meae. 15. Decantabit lingua mea iustitiam tuam. Domine, os meum aperies, et labia mea adnuntiabunt laudem tuam. 16. Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique; sed holocaustis non delectaris. 17. Sa-
criticium deo spiritus contritulus; cor contritum et humili-
atum deus non despiciet. 20

XIX. Tantorum igitur et talium, qui tam clarum elogium consecuti sunt, humilitas et subiectio per oboedientiam non tantum nos, sed et generationes ante nos meliores reddidit, eosque, qui in timore et veritate susceperunt eloquia eius. 2. Quare 25 multorum magnorumque et illustrium factorum participes facti recurramus ad pacis scopum nobis ab initio traditum, et totius mundi parentem et creatorem diligenter intueamur atque illius magnificis et exsuperantibus donis pacis et beneficiis firmiter adhaereamus. 3. Cogitatione contemplemur eum et mentis ocu-

Laurent vix recte vertit *egestas* — τὰ λόγια αὐτοῦ] sc. τοῦ Θεοῦ, ut legit S. Cf. 53, 1; 62, 3; II Clem. 13, 3; Rom. 3, 2; Hebr. 5, 12.

2. ἀτενίσωμεν κτλ.] Clemens incipit harmoniam mundi (c. 20) exponere, ut Corinthios ad pacem et ad ordinem ecclesiasticum servan-

dum adhortetur. Similiter Ps.-Clemens Constit. apost. VIII, 46 in.: εἰ γὰρ τὰ ἄνθρωπα γενόμενα τὴν εὐταξίαν ἀποσώζει, οἷον νύξ, ἡμέρα, ἥλιος . . . πόσω μᾶλλον ὑμεῖς οὐδὲν ὀφείλετε τολμᾶν παρακινεῖν τῶν ὑμῶν κατὰ γνώμην Θεοῦ παρ' ἡμῶν ὀρισθέντων.

νοϊαν καὶ ἐμβλέψωμεν τοῖς ὄμμασιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸ μακρόθυμον αὐτοῦ βούλημα· νοήσωμεν, πῶς ἀόργητος ὑπάρχει πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν αὐτοῦ.

XX. Οἱ οὐρανοὶ τῇ διοικήσει αὐτοῦ σαλευόμενοι ἐν εἰρήνῃ
 5 ὑποτάσσονται αὐτῷ· 2. ἡμέρα τε καὶ νύξ τὸν τεταγμένον ὑπ' αὐ-
 τοῦ δρόμον διανύουσιν, μηδὲν ἀλλήλοις ἐμποδίζοντα. 3. ἥλιός τε
 καὶ σελήνη, ἀστέρων τε χοροὶ κατὰ τὴν διαταγὴν αὐτοῦ ἐν ὁμο-
 νοίᾳ δίχα πάσης παρεκβάσεως ἐξελίσσουσιν τοὺς ἐπιτεταγμένους
 αὐτοῖς ὁρισμούς. 4. γῆ κυφοροῦσα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ τοῖς
 10 ἰδίους καιροῖς τὴν πανπληθὴ ἀνθρώποις τε καὶ θηρσὶν καὶ πᾶσιν
 τοῖς οὖσιν ἐπ' αὐτῆς ζώοις ἀνατέλλει τροφήν, μὴ διχοστατοῦσα
 μηδὲ ἀλλοιοῦσά τι τῶν δεδογματισμένων ὑπ' αὐτοῦ. 5. ἀβύσσων
 τε ἀνεξιχνίαστα καὶ νερτέρων ἀνεκδιήγητα κρίματα τοῖς αὐτοῖς
 συνέχεται προστάγμασιν. 6. τὸ κύτος τῆς ἀπείρου θαλάσσης κατὰ
 15 τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ συσταθὲν εἰς τὰς συναγωγὰς οὐ παρεκ-
 βαίνει τὰ περιτεθειμένα αὐτῇ κλείθρα, ἀλλὰ καθὼς διέταξεν αὐ-
 τῇ, οὕτως ποιεῖ. 7. εἶπεν γάρ· Ἔως ὧδε ἦξεις, καὶ τὰ κύματά
 σου ἐν σοὶ συντριβήσεται. 8. ὠκεανὸς ἀπέραντος ἀνθρώποις
 καὶ οἱ μετ' αὐτὸν κόσμοι ταῖς αὐταῖς ταγαῖς τοῦ δεσπότη διευ-
 20 θύνονται. 9. καιροὶ ἑαρινοὶ καὶ θερινοὶ καὶ μετοπωρινοὶ καὶ χει-
 μερινοὶ ἐν εἰρήνῃ μεταπαραδιδόασιν ἀλλήλοις. 10. ἀνέμων σταθ-
 μοὶ κατὰ τὸν ἴδιον καιρὸν τὴν λειτουργίαν αὐτῶν ἀπροσκόπως
 ἐπιτελοῦσιν· ἀέναοί τε πηγαί, πρὸς ἀπόλαυσιν καὶ ὑγίαν δημι-
 ουργηθεῖσαι, δίχα ἐλλείψεως παρέχονται τοὺς πρὸς ζωῆς ἀνθρώ-
 25 ποὺς μαζοὺς· τὰ τε ἐλάχιστα τῶν ζώων τὰς συνελεύσεις αὐτῶν
 ἐν ὁμονοίᾳ καὶ εἰρήνῃ ποιοῦνται. 11. ταῦτα πάντα ὁ μέγας δη-

4 οἱ > H | 6 τε > H | 8 παραβάσεως H | 11 αὐτῆς H : αὐτην A |
 13 κρίματα AHLs : κλίματα con Wotton | 17 κρυματα A | 18 συντριβήσων-
 ται H | ἀπέραντος ἀνθρώποις HL Clem Orig : ∞ A | 21 μεταδιδόασιν H |
 ἀνέμων AL : + τε HS | 22 καιρὸν + καὶ H | 23 ὑγίαν H | 24 ζωὴν H

XX. Pleraeque voces principales, quae in hoc capite leguntur, inveniuntur etiam in Praefatione missae, quae exstat Const. ap. VIII, 12. Cf. Clem. Recogn. VIII, 22—27; Constant. M. Ep. ad provinc. Orient. apud Eus. Vit. Const. II, 58.

5. κρίματα] Lectio quidem diffi-

cilis est; testibus vero omnibus tradita retinenda esse videtur. Neque tamen addere non possum, fortasse librarium minus diligentem ac Rom. 11, 33 ante oculos habentem aut vocem inseruisse aut κλίματα in eam mutasse.

6. Cf. Ps. 64, 8; Gen. 1, 9; Iob

lis longanimitatem eius voluntatem intueamur. Videamus, quantopere clementem se praebeat erga omnem creaturam suam.

XX. Caeli gubernatione eius commoti in pace ei subiciuntur; 2. dies etiam et nox, nullo sibi invicem impedimento, constitutum ab eo cursum absolvunt. 3. Sol et luna et siderum 5 chori secundum eius mandatum sine ullo errore in concordia sibi constitutas dispositiones evolvunt. 4. Terra gravida secundum eius voluntatem suis temporibus hominibus, feris et omnibus, quae super eam sunt, animantibus alimentum abundans profert, non haesitans neque mutans quidquam eorum, quae ab 10 illo decreta sunt. 5. Abyssorum investigabilia et profundi inenarrabiles institutiones eisdem legibus continentur. 6. Moles immensi maris, per ordinationem eius in cumulos coagmentata, circumposita sibi claustra non transgreditur, sed prout ei praecepit, ita facit. 7. Dixit enim: *Huc usque venies, et in te ipso 15 conterentur fluctus tui.* 8. Oceanus impermeabilis hominibus et qui trans ipsum sunt mundi eisdem domini dispositionibus gubernantur. 9. Vernae, aestivae, autumnales et hiemales tempestates in pace aliae aliis succedunt. 10. Ventorum stationes peculiari suo tempore munus suum sine offenculo obeunt; 20 fontes etiam perennes, ad usum et sanitatem facti, ubera sine defectu ad vitam hominum sustentandam praebent; et animalia minima in pace et concordia coetus suos faciunt. 11. Haec

17 Iob 38, 11.

38, 10; Ps. 103, 9; 148, 6.

8. Clem. Al. Strom. V, 12, 81 p. 693. Orig. De princ. II, 2, 6; Selecta in Ezech. 8, 3 (ed. Bened. I, 82; III, 422). Hieron. Ad Eph. 2, 2 (ed. Vall. VII, 571). Cf. Iren. Adv. haer. II, 28, 2; Dionys. Al. ap. Eus. H. E. V, 21, 7; Aug. De civ. Dei XVI, 9. Hic locus primus est ex iis, qui offenderunt Photium (Bibl. cod. 126). — οἱ μετ' αὐτὸν κόσμοι] Plinius N. H. VI, 22 refert, Taprobanen (i. e. insulam Ceylon) diu alterum orbem terrarum existimatam fuisse, et Iosephus Bell. Iud. II, 16,

4 de Britannia tanquam orbe ultra oceanum sito loquitur. Plato Tim. 24, Crit. 108, de Atlanti, insula immensa ultra Herculis columnas sita ac propter vitia incolarum deleta, fabulatur. Reperitur autem apud veteres etiam fama orbis occidentalis vel Americae obscura, eamque Clemens respicere videtur. Cf. A. de Humboldt, *Examen critique de l'hist. de la géographie* t. I 1836, ubi collecta sunt, quae veteres de hac re opinabantur, et Lightfoot ad h. l.

10. ἀνέμων σταθμοί] Cf. Iob. 28, 25.

μιουργὸς καὶ δεσπότης τῶν πάντων ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ προσέταξεν εἶναι, εὐεργετῶν τὰ πάντα, ὑπερεκπερισσῶς δὲ ἡμᾶς τοὺς προσπεφευγότας τοῖς οἰκτιρμοῖς αὐτοῦ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, 12. ᾧ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλυσύνη εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

XXI. Ὁρᾶτε, ἀγαπητοί, μὴ αἱ εὐεργεσίαι αὐτοῦ αἱ πολλαὶ γένωνται εἰς κρίμα πᾶσιν ἡμῖν, ἐὰν μὴ ἀξίως αὐτοῦ πολιτευόμενοι τὰ καλὰ καὶ εὐάρεστα ἐνώπιον αὐτοῦ ποιῶμεν μεθ' ὁμονοίας. 2. λέγει γάρ που· Πνεῦμα κυρίου λύχνος ἐρευνῶν τὰ ταμιεῖα τῆς γαστροῦς. 3. ἴδωμεν, πῶς ἐγγύς ἐστιν, καὶ ὅτι οὐδὲν λέληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν οὐδὲ τῶν διαλογισμῶν ὧν ποιούμεθα. 4. δίκαιον οὖν ἐστίν, μὴ λειποτακτεῖν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ θελήματος αὐτοῦ. 5. μᾶλλον ἀνθρώποις ἄφροσι καὶ ἀνοήτοις καὶ ἐπαιρομένοις καὶ ἐγκαυχωμένοις ἐν ἀλαζονείᾳ τοῦ λόγου αὐτῶν προσκόψωμεν ἢ τῷ θεῷ. 6. τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, οὗ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐδόθη, ἐντραπῶμεν, τοὺς προηγούμενους ἡμῶν αἰδεσθῶμεν, τοὺς πρεσβυτέρους τιμήσωμεν, τοὺς νέους παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ θεοῦ, τὰς γυναῖκας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν διορθώσωμεθα. 7. τὸ ἀξιαγάπητον τῆς ἀγνείας ἡθὺς ἐνδειξάσθωσαν, τὸ ἀκέραιον τῆς πραύτητος αὐτῶν βούλημα ἀποδειξάτωσαν, τὸ ἐπεικὲς τῆς γλώσσης αὐτῶν διὰ τῆς σιγῆς φανερόν ποιησάτωσαν, τὴν ἀγάπην αὐτῶν μὴ κατὰ προσκλήσεις, ἀλλὰ πᾶσιν τοῖς φοβουμένοις τὸν θεὸν ὁσίως ἴσῃν παρεχέτωσαν. 8. τὰ τέκνα ἡμῶν τῆς ἐν Χριστῷ παιδείας μεταλαμβάνέντωσαν· μαθέντωσαν, τί ταπεινωφροσύνη παρὰ θεοῦ ἰσχύει, τί ἀγάπη ἀγνὴ παρὰ θεοῦ δύνатаι, πῶς ὁ φόβος αὐτοῦ καλῶς καὶ μέγας καὶ σώζων πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ ὁσίως ἀναστρεφόμενους ἐν καθαρᾷ διανοίᾳ. 9. ἐρευνητὴς γάρ ἐστιν ἐννοιῶν καὶ ἐνθυμήσεων· οὗ ἡ πνοή αὐτοῦ ἐν ἡμῖν ἐστίν, καὶ ὅταν θέλῃ, ἀνελεῖ αὐτήν.

XXII. Ταῦτα δὲ πάντα βεβαιοί ἢ ἐν Χριστῷ πίστις· καὶ γὰρ

3 προσφεύγοντας H | 7 κρίμα πᾶσιν A : κρίματα σὺν H, κρίμα LS | 9 λύχνον A | 15 Χριστόν AL : > HS Clem | 17 πρεσβυτέρους HLS Clem : + ἡμῶν A | 21 σιγῆς : φωνῆς A | 23 ἡμῶν LS Clem : ἐμῶν AH | 25 παρὰ II Clem : + τῷ A | 27 ἐστίν > L Clem | 29 ἀνελεῖ AL Clem : ἀναίρει HS

12. Non solum in fine, sed etiam, 64) Clemens more divi Pauli doxologia utitur.

43, 6; 45, 7; 50, 7; 58, 2; 61, 3; XXI, 1. πολιτευόμενοι] Cf. 3, 4.

omnia magnus opifex et omnium dominus in pace et concordia fieri iussit, benefaciens omnibus, superabundanter autem nobis, qui ad miserationes eius confugimus per dominum Iesum Christum, 12. cui gloria et maiestas in saecula saeculorum. Amen.

XXI. Cavete, dilecti, ne beneficia eius, quae multa sunt, 5 nobis omnibus in condemnationem cedant, nisi digne illo viventes bona et accepta in conspectu eius cum concordia fecerimus. 2. Dicit enim alicubi: *Spiritus domini lucerna scrutans cavernas ventris*. 3. Consideremus, quam prope sit, et quod cogitationumstrarum et colloquiorum, quae habemus, nihil 10 ipsum lateat. 4. Aequum est igitur, ut non simus transfugae a voluntate eius. 5. Homines stultos et insipientes, elatos et in sermonis sui iactantia gloriantes potius quam deum offendamus. 6. Dominum Iesum Christum, cuius sanguis pro nobis datus est, veneremur, praepositos nostros revereamur, seniores 15 honoremus, iuvenes in disciplina timoris dei erudiamus, uxores nostras ad id. quod bonum est, dirigamus. 7. Amabiles castitatis mores ostendant, puram et sinceram mansuetudinis suae voluntatem demonstrent, linguae suae moderationem silentio manifestam faciant, caritatem suam sine personarum acceptione 20 omnibus deum sancte timentibus aequalem exhibeant. 8. Liberi nostri disciplinae Christi participes sint; discant, quantum humilitas apud deum valeat, quid casta caritas apud deum possit, quemadmodum timor eius bonus sit et magnus, servans omnes, qui in ipso sancte versantur in pura mente. 9. Est enim cogi- 25 tationum et consiliorum mentis scrutator, cuius spiritus est in nobis; et cum voluerit, auferet eum.

XXII. Haec autem omnia confirmat fides, quae est in Christo.

9 Prov. 20, 27.

2—XXII. Clem. Al. Strom. IV, 17, 109—112 p. 611 sq.

3. ἐγγύς] Cf. 27, 3; Ps. 118, 151; 144, 18.

5. ἐγκανχωμένους κτλ.] Cf. Iac. 4, 16.

6. τοὺς προηγουμένους] = τοὺς ἡγουμένους 1, 3 vel praepositos ecclesiae. — τοὺς νέους κτλ.] Cf. Polyc. Phil. 4, 2.

7. προσκλσεις] Cf. 47, 3. 4; 52, 2; I Tim. 5, 21.

9. ἐρευνητῆς κτλ.] Cf. Hebr. 4, 12. — οὗ . . αὐτοῦ] Hebraismus. — ἀνελεῖ] Cf. Ps. 103, 29.

XXII, 1. ταῦτα κτλ.] i. e. praecepta in capite praecedente proposita.

αὐτὸς διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου οὕτως προσκαλεῖται ἡμᾶς·
 Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου, φόβον κυρίου διδάξω ὑμᾶς. 2. τίς
 ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζῶην, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθάς;
 3. παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλῃ σου τοῦ
 5 μὴ λαλῆσαι δόλον. 4. ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποιήσον ἀγα-
 θόν. 5. ζήτησον εἰρήνην καὶ δίωξον αὐτήν. 6. ὀφθαλμοὶ
 κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ πρὸς δέησιν αὐτῶν· πρόσ-
 ωπον δὲ κυρίου ἐπὶ ποιούντας κακά, τοῦ ἐξολεθρεῦσαι ἐκ
 γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. 7. ἐκέκραξεν ὁ δίκαιος, καὶ ὁ
 10 κύριος εἰσήκουσεν αὐτοῦ καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ
 ἐρύσατο αὐτόν. 8. πολλαὶ αἱ θλίψεις τοῦ δικαίου, καὶ ἐκ
 πασῶν αὐτῶν ῥύσεται αὐτόν ὁ κύριος. 9. εἴτα· Πολλαὶ αἱ
 μάστιγες τοῦ ἁμαρτωλοῦ, τοὺς δὲ ἐλπίζοντας ἐπὶ κύριον ἔλεος
 κυκλώσει.

15 XXIII. Ὁ οἰκτίρμων κατὰ πάντα καὶ εὐεργετικὸς πατήρ
 ἔχει σπλάγχνα ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν, ἡπίως τε καὶ προση-
 γνῶς τὰς χάριτας αὐτοῦ ἀποδίδοι τοῖς προσερχομένοις αὐτῷ ἀπλῇ
 διανοίᾳ. 2. διὸ μὴ διψυχῶμεν, μηδὲ ἰνδαλλέσθω ἡ ψυχὴ ἡμῶν
 ἐπὶ ταῖς ὑπερβαλλούσαις καὶ ἐνδόξοις θωρααῖς αὐτοῦ. 3. πόρρω
 20 γενέσθω ἀφ' ἡμῶν ἡ γραφὴ αὕτη, ὅπου λέγει· Ταλαίπωροί εἰσιν
 οἱ δίψυχοι, οἱ δισιάζοντες τῇ ψυχῇ, οἱ λέγοντες· Ταῦτα ἡκού-
 σαμεν καὶ ἐπὶ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ ἰδοὺ, γεγηρόκαμεν, καὶ
 οὐδὲν ἡμῖν τούτων συνβέβηκεν. 4. ὃ ἀνόητοι, συμβάλετε
 ἐαυτοὺς ξύλῳ· λάβετε ἄμπελον· πρῶτον μὲν φυλλοροεῖ, εἴτα
 25 βλαστὸς γίνεται, εἴτα φύλλον, εἴτα ἄνθος, καὶ μετὰ ταῦτα
 ὄμφαξ, εἴτα σιαφυλὴ παρεσιηκνία. ὁρᾶτε, ὅτι ἐν καιρῷ ὀλίγῳ
 εἰς πέπειρον καταντᾷ ὁ καρπὸς τοῦ ξύλου. 5. ἐπ' ἀληθείας ταχὺ
 καὶ ἐξαίφνης τελειωθίσεται τὸ βούλημα αὐτοῦ, συνεπιμαρτυροῦσης
 καὶ τῆς γραφῆς, ὅτι ταχὺ ἵξει καὶ οὐ χρονεῖ, καὶ ἐξαίφνης

2/11 τίς — αὐτόν vel v. 2—7 > H cf. 18, 3 | 4 σου sec > A | 10 αὐ-
 τοῦ AS : > L Clem | 11/12 πολλὰι — εἴτα S : > AL propter iterationem
 vocum πολλὰι αἱ | 12 εἴτα H, et iterum S | 13 τοὺς δὲ ἐλπ. AL Clem :
 τὸν δὲ ἐλπίζοντα HS LXX | 19 πόρρω + γε H | 20 αὕτη : αὐτοῦ H | 21 τῇ
 ψυχῇ HL : τὴν ψυχὴν A | 24 πρῶτον μὲν φυλλοροεῖ > H

XXIII, 2. ἰνδαλλέσθαι] = φαίνεσ- pos. VIII, 2.
 θαι, φαντάζεσθαι. Cf. Clem. Al. Pro- 3. ταλαίπωροί κτλ.] Idem locus tan-
 trept. c. 10, 103 p. 81; Method. Sym- quam dictum propheticum II Clem.

Ipse enim per spiritum sanctum ita nos compellat: *Venite filii, audite me; timorem domini docebo vos.* 2. *Quis est homo, qui vult vitam, diligens dies videre bonos?* 3. *Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum.* 4. *Declina a malo et fac bonum.* 5. *Quaere pacem et persequere eam.* 6. *Oculi domini super iustos et aures eius in preces eorum; vultus autem domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum.* 7. *Clamarit iustus, et dominus exaudivit eum et ex omnibus tribulationibus eius liberavit eum.* 8. *Multae sunt tribulationes iusti, et de his omnibus liberabit eum* 19 *dominus.* 9. Deinde: *Multa sunt flagella peccatoris, sperantem autem in domino misericordia circumdabit.*

XXIII. Misericors in omnibus et benignus pater caritatem erga timentes eum habet, gratiasque suas benigne et suaviter largitur iis, qui ad ipsum simplici mente accedunt. 2. Quare 15 animo duplici ne simus, neque super eximiis et honorificis donis eius efferatur anima nostra. 3. Longe a nobis absit scriptura haec, ubi dicit: *Miseri sunt, qui animo sunt duplices et dubii, dicentes: Haec audirimus etiam tempore patrum nostrorum, et ecce, consenuimus et nihil horum nobis accidit.* 4. *O* 20 *fatui, comparate vos arbori; vitem sumite; primum quidem foliis nudatur, germen postea fit, folium deinde et flos, post haec uva acerba, tandem demum uva matura.* Videtis, in exiguo tempore fructum arboris ad maturitatem perducere. 5. Re vera brevi et subito voluntas eius perficietur, scriptura etiam 25 testimonium perhibente: *Statim venturus est neque tardabit,*

2 Ps. 33, 12—18. 20. — 12 Ps. 31, 10. — 20 ? — 29 Ies. 14, 1 (Habac. 2, 3; Hebr. 10, 37); Malach. 3, 1.

11, 2. 3 laudatur, atque in hac scriptura ita mutatus profertur, ut quae-ratur, num e Clementis epistula repetitus fuerit. Lightfoot eum e libro Eldad et Modad, quem in ecclesia Romana notum fuisse Hermas Vis. II, 3, 4 testatur, haustum esse conicit; Hilgenfeld eum ad Assumptionem Mosis refert. Nonnulli Clementem e diversis S. Scripturae

verbis composuisse censuerunt; vix recte. — *διψυχοι*] Cf. Iac. 1, 8; Barn. 19, 5; Herm. Vis. III, 4, 3. — *λέγοντες κτλ.*] Cf. Ies. 5, 19; II Petr. 3, 4.

4. *συμβάλετε κτλ.*] Cf. Matth. 24, 32. 33; Marc. 13, 28. 29; Luc. 21, 29. 30.

5. *ταχὺ κτλ.*] Duo loci consarci-

ἥξει ὁ κύριος εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ, καὶ ὁ ἅγιος, ὃν ὑμεῖς προσδοκᾶτε.

XXIV. Κατανοήσωμεν, ἀγαπητοί, πῶς ὁ δεσπότης ἐπιδείκνυται διηνεκῶς ἡμῖν τὴν μέλλουσαν ἀνάστασιν ἔσεσθαι, ἥς τὴν ἀπαρχὴν ἐποιήσατο τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστήσας. 2. ἴδωμεν, ἀγαπητοί, τὴν κατὰ καιρὸν γινομένην ἀνάστασιν. 3. ἡμέρα καὶ νύξ ἀνάστασιν ἡμῖν δηλοῦσιν· κοιμᾶται ἡ νύξ, ἀνίσταται ἡ ἡμέρα· ἡ ἡμέρα ἄπεισιν, νύξ ἐπέρχεται. 4. λάβωμεν τοὺς καρπούς· ὁ σπόρος πῶς καὶ τίνα τρόπον γίνεται; 5. ἐξῆλθεν 10 ὁ σπεῖρων καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν ἕκαστον τῶν σπερμάτων, ἅτινα πεσόντα εἰς τὴν γῆν ξηρὰ καὶ γυμνὰ διαλύεται· εἴτ' ἐκ τῆς διαλύσεως ἡ μεγαλειότης τῆς προνοίας τοῦ δεσπότη ἀνίστησιν αὐτά, καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς πλείονα αὖξει καὶ ἐκφέρει καρπὸν.

XXV. Ἰδωμεν τὸ παράδοξον σημεῖον τὸ γινόμενον ἐν τοῖς 15 ἀνατολικοῖς τόποις, τουτέστιν τοῖς περὶ τὴν Ἀραβίαν. 2. ὄρνεον γάρ ἐστιν, ὃ προσονομάζεται φοῖνιξ· τοῦτο μονογενὲς ὑπάρχον ζῆν ἔτη πεντακόσια, γενόμενόν τε ἤδη πρὸς ἀπόλυσιν τοῦ ἀποθανεῖν αὐτό, σηκὸν ἑαυτῷ ποιεῖ ἐκ λιβάνου καὶ σμύρνης καὶ τῶν λοιπῶν ἄρωμάτων, εἰς ὃν πληρωθέντος τοῦ χρόνου εἰσέρχεται καὶ τελευτᾷ. 20 3. σηπομένης δὲ τῆς σαρκὸς σκώληξ τις γεννᾶται, ὃς ἐκ τῆς ἱκμάδος τοῦ τετελευτηκότος ζώου ἀνατρεφόμενος πτεροφυεῖ· εἴτα γενναῖος γενόμενος αἶρει τὸν σηκὸν ἐκείνον, ὅπου τὰ ὀστέα τοῦ προγεγονότος ἐστίν, καὶ ταῦτα βασταύων διανύει ἀπὸ τῆς Ἀραβικῆς χώρας ἕως τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν λεγομένην Ἡλιούπολιν. 25 4. καὶ ἡμέρας, βλεπόντων πάντων, ἐπιπτάς ἐπὶ τὸν τοῦ ἡλίου βωμὸν τίθῃσιν αὐτὰ καὶ οὕτως εἰς τοῦπίσω ἀφορμᾷ. 5. οἱ οὖν ἱερεῖς

3 sq. ἐπιδείκνυται δ. ἡμῖν A : δ. ἡμῖν ἐπιδείκνυσι H | 5 Χριστὸν > H | 17 τε A : δὲ HS | 19 χρόνου AH : + τοῦ βίου LS Knopf | 20 δὲ AS : τε H | γεννᾶται AL Cyr : ἐγγενᾶται HS | 21 τελευτήσαντος H | 25 ἐπιπτάς > H

nati. — ἅγιος] LXX habent ἄγγελος. Clemens illam vocem usurpat e memoria locum allegans, fortasse etiam de industria, quia Dominum noluit angelum nominare.

XXIV, 1. ἀπαρχήν] Cf. I Cor. 15, 20. 23; Col. 1, 18.

2—5. Cf. Theoph. Ad Autol. I,

13; Minuc. Fel. Octav. c. 34, 11. 12; Tertull. Apol. c. 48; De resurr. c. 12; Cyrill. Catech. IV, 30; Epiph. Ancor. c. 84; Ps.-Cyp. De resurrect. v. 121 sqq.

5. Cf. Matth. 13, 3. Marc. 4, 3. Luc. 8, 5.

XXV. De phoenicis fabula cf.

et statim veniet dominus in templum suum et sanctus, quem vos exspectatis.

XXIV. Consideremus, dilecti, quemadmodum dominus futuram resurrectionem continuo nobis ostendat, cuius primitias dominum Iesum Christum fecit, suscitans eum a mortuis. 2. In-⁵ tueamur, dilecti, resurrectionem, quae suo tempore fit. 3. Dies et nox resurrectionem nobis ostendunt; nox cubat, exsurgit dies; abit dies, nox ingruit et insequitur. 4. Sumamus fruges: semen qui et quomodo fit? 5. Egressus est seminator et iecit in terram quaelibet semina, et quae arida et nuda in terram¹⁰ ceciderunt, dissolvuntur; deinde ex dissolutione magna divinae providentiae maiestas ea resuscitat, et ex uno plura fiunt ac fructum producunt.

XXV. Contemplemur signum mirabile, quod in partibus orientis, scilicet in Arabia et viciniis, fit. 2. Avis est, quae¹⁵ phoenix vocatur. Haec unigena existens annos quingentos vivit, cumque iam in eo est, ut morte dissolvatur, e thure, myrrha et reliquis aromatibus loculum sibi struit, quem completo annorum spatio ingreditur et vitam deponit. 3. Ex carne vero eius putrefacta vermis quidam nascitur, qui animalis defuncti²⁰ humore nutritus plumescit. Auctis postea viribus loculum tollit, in quo ossa parentis recondita sunt, eaque portans iter ex Arabica regione in Aegyptum et urbem, quae Heliopolis dicitur, perficit. 4. Ac spectantibus omnibus diurno tempore ad-
volans super altare solis illa collocat atque ita, unde venerat,²⁵ regreditur. 5. Sacerdotes commentarios temporum diligenter
Creuzer, *Symbolik und Myth.* ed. X, 2; Lucianus De morte Peregr. c. 27
III. t. II, 163; Piper, *Mythologie der* et alii. Tacitus Annal. VI, 28 re-
christl. Kunst 1847 I, 466 sq., Cassel, fert, post longum saeculorum ambi-
Der Phönix und seine Aera 1879. tum avem phoenicem P. Fabio L.
Similia narrant Tertullianus De res- Vitellio coss. vel a. 34 p. Chr. in
surr. c. 13; Lactantius De ave Phoe- Aegyptum venisse atque prae-
nice; Ambrosius Hexaem. V, 23, 79; buisse materiem doctissimis indigenarum
Expos. in Ps. 118 serm. 19, 13; Ori- et Graecorum multa super eo mira-
genes C. Cels. IV, 98; Eusebius Vit. culo disserendi. Photius (Bibl. cod.
Const. IV, 72; Epiphanius Ancor. 126 cf. 20, 8) vituperat hunc lo-
c. 84; Ps.-Cyprianus De resurr. v. 133; cum.
Rufinus Comm. in symb. apost. c. 11; 2—3. Haec laudat Cyrill. Hieros.
Herodotus II, 73; Plinius Histor. nat. Cat. XVIII, 8.

ἐπισκέπτονται τὰς ἀναγραφὰς τῶν χρόνων καὶ εὐρίσκουσιν αὐτὸν πεντακοσιοστοῦ ἔτους πεπληρωμένου ἐληλυθῆναι.

XXVI. Μέγα καὶ θαυμαστὸν οὖν νομίζομεν εἶναι, εἰ ὁ δημιουργὸς τῶν ἀπάντων ἀνάστασιν ποιήσεται τῶν ὁσίως αὐτῷ δουλεύ-
 5 σάντων ἐν πεποιθήσει πίστεως ἀγαθῆς, ὅπου καὶ δι' ὀρνέου δείκ-
 νουσιν ἡμῖν τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ; 2. λέγει γάρ που·
Καὶ ἐξαναστήσεις με, καὶ ἐξομολογήσομαί σοι· καὶ· Ἐκοιμή-
θην καὶ ὑπνώσα, ἐξηγέρθην, ὅτι σὺ μεί' ἐμοῦ εἶ. 3. καὶ πάλιν
Ἰώβ λέγει· Καὶ ἀναστήσεις τὴν σάρκα μου ταύτην τὴν ἀναντι-
 10 *λῆσασαν ταῦτα πάντα.*

XXVII. Ταύτῃ οὖν τῇ ἐλπίδι προσδεδέσθωσαν αἱ ψυχαὶ ἡμῶν
 τῷ πιστῷ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις καὶ τῇ δικαίῳ ἐν τοῖς κρίμασιν.
 2. ὁ παραγγείλας μὴ ψεύδεσθαι, πολλῶν μᾶλλον αὐτὸς οὐ ψεύσε-
 ται· οὐδὲν γὰρ ἀδύνατον παρὰ τῷ θεῷ εἰ μὴ τὸ ψεύσασθαι.
 15 3. ἀναζωπυρησάτω οὖν ἡ πίστις αὐτοῦ ἐν ἡμῖν, καὶ νοήσωμεν,
 ὅτι πάντα ἐγγὺς αὐτῷ ἐστίν. 4. ἐν λόγῳ τῆς μεγαλωσύνης αὐ-
 τοῦ συνεστήσατο τὰ πάντα καὶ ἐν λόγῳ δύνатаι αὐτὰ καταστρέφαι.
 5. *Τίς ἐρεῖ αὐτῷ· Τί ἐποίησας; ἢ τίς ἀντιστήσεται τῷ κράτει*
τῆς ἰσχύος αὐτοῦ; ὅτε θέλει καὶ ὥς θέλει, ποιήσει πάντα καὶ
 20 *οὐδὲν μὴ παρέλθῃ τῶν δεδογματισμένων ὑπ' αὐτοῦ.* 6. πάντα
 ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσὶν, καὶ οὐδὲν κέληθεν τὴν βουλὴν αὐτοῦ, 7. εἰ
 οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ, ποιήσιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ
 ἀναγγέλλει τὸ σιγῶμα· ἡ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεῦνεται ὄμμα,
 καὶ νύξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνώσιν· καὶ οὐκ εἰσὶν λόγοι οὐδὲ
 25 *λαλιαί, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.*

XXVIII. Πάντων οὖν βλέπομένων καὶ ἀκουομένων, φοβηθῶμεν
 αὐτὸν καὶ ἀπολίπωμεν φάυλων ἔργων μιαράς ἐπιθυμίας, ἵνα τῷ
 ἐλέει αὐτοῦ σκεπασθῶμεν ἀπὸ τῶν μελλόντωνκριμάτων. 2. ποῦ
 γὰρ τις ἡμῶν δύνатаι φυγεῖν ἀπὸ τῆς κραταιᾶς χειρὸς αὐτοῦ;
 30 ποῖος δὲ κόσμος δέξεται τινα τῶν αὐτομολούντων ἀπ' αὐτοῦ; λέ-

2 πληρομένου H | 8 ὑπνώσα AL: + καὶ HS | 9 sq. ἀντλήσασαν H |
 11 προσδεχέσθωσαν H | 12 ἐν pr > H | τῷ sec > H | 14 τῷ > H | τὸ >
 H | 17 τὰ > H | 19 ὅτε AHS: quia cum L, ὅτι ὅτε Knopf | ποιῆσαι H |
 22 οἱ > H | 23/25 ἡ ἡμέρα — οὐχί: καὶ H | 25 αὐτῶν > H | 26 οὖν > H |
 27 ἀπολειπόμεν A | μιαράς: βλαβεράς H

XXVI, 1. ἐν πεποιθήσει π. ἀ.] Cf. καὶ ἀνέθαλεν ἡ σὰρξ μου καὶ ἐκ θε-
 35, 2. Eph. 3, 12. λήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ,

2. καὶ ἐξαναστήσεις κτλ.] Ps. 27, 7: quem locum Clemens abbreviatum

inspiciunt et impleto anno quingentesimo rediisse illam comperiunt.

XXVI. An magnum igitur et admirabile arbitrabimur, si rerum omnium opifex resurgere eos faciat, qui in bonae fidei confidentia religiose illi inservierunt, cum per volucrem promissionis suae magnificentiam abunde nobis patefaciat? 2. Dicit enim alicubi: *Suscitabis me, et confitebor tibi*; et: *Dormivi et soporatus sum; surrexi, quia tu mecum es*. 3. Et rursus Iob dicit: *Et carnem hanc meam resuscitabis, quae omnia haec passa est*. 10

XXVII. Hac igitur spe animi nostri ad eum adstringantur, qui fidelis est in promissionibus et iustus in iudiciis. 2. Qui mentiri vetuit, multo minus ipse mentietur; nihil enim deo impossibile praeterquam mentiri. 3. Exsuscitetur igitur in nobis fides eius, et omnia ipsi propinqua esse consideremus. 4. Verbo 15 maiestatis suae constituit omnia et verbo suo potest illa evertere. 5. *Quis dicet ei: Quid fecisti? Vel quis fortitudinis eius robori resistet?* Quando vult et quomodo vult, omnia faciet, neque quidquam ab eo semel decretum praeteribit. 6. Omnia coram ipso sunt nihilque consilium eius latuit, 7. si *caeli* 20 *enarrant gloriam dei, opus manuum eius annuntiat firmitamentum; dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam; et non sunt loquelae neque sermones, quorum non audiantur voces*.

XXVIII. Cum omnia igitur eius oculis et auribus pateant, 25 metuamus eum et impuras cupiditates pravorum operum deseramus, ut a futuro iudicio eius misericordia tegamur. 2. Quoniam enim quis nostrum a potente eius manu fugere potest? Quis mundus quempiam ab eo transfugam recipiet? Dicit enim

7 Ps. 27, 7? — 7 Ps. 3, 6; 22, 4. — 9 Iob 19, 26. — 18 Sap. 12, 12; 11, 22. — 22 Ps. 18, 2—4.

reddidisse videtur. Cf. Ps. 87, 11. Plures verba ad librum apocryphum referunt.

XXVII, 1. πιστῶ ἐν τ. ἐπ.] Cf. Hebr. 10, 23; 11, 11.

2. Cf. Hebr. 6, 18; Tit. 1, 2.

3. ἀναζωπυρσάτω] Cf. II Tim. 1, 6; Ign. Eph. 1, 1.

4. ἐν λόγῳ πτλ.] Cf. Hebr. 1, 3.

5. παρέλθῃ] Cf. Matth. 5, 18; 24, 35.

6. Cf. Ps. 138, 3. 4. 15.

γει γάρ που τὸ γραφεῖον· 3. Ποῦ ἀφῆξω καὶ ποῦ κρυβήσομαι ἀπὸ τοῦ προσώπου σου; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν ἀπέλθω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, ἐκεῖ ἡ δεξιὰ σου· ἐὰν καταστρώσω εἰς τὰς ἀβύσσους, ἐκεῖ τὸ πνεῦμά σου. 4. ποῦ οὖν τις ἀπέλθῃ ἢ ποῦ ἀποδράσῃ ἀπὸ τοῦ τὰ πάντα ἐμπεριέχοντος;

XXIX. Προσέλθωμεν οὖν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι ψυχῆς, ἀγνὰς καὶ ἁμιάντους χεῖρας αἵροντες πρὸς αὐτόν, ἀγαπῶντες τὸν ἐπιεικῆ καὶ εὖσπλαγχνον πατέρα ἡμῶν, ὃς ἐκλογῆς μέρος ἡμᾶς ἐποίησεν ἑαυτῷ. 2. οὕτω γὰρ γέγραπται· Ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὥς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὄρια ἔθνων κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ. ἐγενήθη μερὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. 3. καὶ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ λέγει· Ἰδοὺ, κύριος λαμβάνει ἑαυτῷ ἔθνος ἐκ μέσου ἔθνων, ὥσπερ λαμβάνει ἄνθρωπος τὴν ἀπαρχὴν αὐτοῦ τῆς ἁλώ· καὶ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ ἔθνους ἐκείνου ἄγρια ἄγλιων.

XXX. Ἁγία οὖν μερὶς ὑπάρχοντες ποιήσωμεν τὰ τοῦ ἁγιασμοῦ πάντα, φεύγοντες καταλαλιάς, μιανὰς τε καὶ ἀνάγκους συμπλοκάς, μέθας τε καὶ νεωτερισμοὺς καὶ βδελυκτάς ἐπιθυμίας, μυσερὰν μοιχείαν, βδελυκτὴν ὑπερηφανίαν. 2. Θεὸς γὰρ, φησὶν, ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσιν χάριν. 3. κολληθῶμεν οὖν ἐκείνοις, οἷς ἡ χάρις ἀπὸ τοῦ θεοῦ δέδοται· ἐνδυσώμεθα τὴν ὁμόνοιαν ταπεινοφρονοῦντες, ἐγκρατευόμενοι, ἀπὸ παντὸς ψιθυρισμοῦ καὶ καταλαλιάς πόρρω ἑαυτοὺς ποιοῦντες, ἔργοις δικαιούμενοι καὶ μὴ λόγοις. 4. λέγει γάρ· Ὁ τὰ πολλὰ λέγων καὶ ἀντιακούσεται· ἢ ὁ εὐλαλὸς οἶται εἶναι δίκαιος; 5. ἐδλογημένος γεννητὸς γυναικὸς ὀλιγόβιος. μὴ πολλὸς ἐν ῥήμασιν γίνου. 6. ὁ ἔπαινος ἡμῶν ἔστω ἐν θεῷ καὶ μὴ ἐξ αὐτῶν· αὐτεπαινέτους γὰρ μισεῖ ὁ θεός. 7. ἡ μαρτυρία τῆς ἀγαθῆς πράξεως

3 ἐκεῖ εἶ HLS Clem. Al. Strom. IV, 22, 137 p. 625 : (A | ἐκεῖ ἡ δεξιὰ σου : σὺ ἐκεῖ εἶ H | 4 ποῦ : ποῦ H | 5 ποῦ + τις H | τὰ > H | 8 ἡμᾶς > A | 16 ἁγία LS, ἁγια H : αἰγιον A | μερῇ H | 17 τε > H | ἀγκους A | 19 μυσεράν H : + τε HLS | μοιχείαν + καὶ HLS | 21 ἀπὸ > H | 24 καὶ AS : > HL | 25 ἢ A : et L, εἰ H, ἢ S | 25 sq. ἐδλογημένος AL : γεννητὸς S, > H | 27 ἡμῶν H | ἐν + τῷ H | 28 ἀγαθῆς > H

XXVIII, 2. γραφεῖον] = ἀγιόγραφα. 3. καταστρώσω] cum textu hebraico. Cf. Epiph. H. 29 c. 7; De mens. et co; LXX habent καταβῶ.

pond. c. 4.

XXIX, 1. ἀγνὰς κτλ.] Cf. I Tim.

alicubi scriptura: 3. *Quo ibo et ubi a facie tua occultabor? Si ascendero in caelum, tu illic es; si ad terrae extrema abiero, dextera tua illic; si stratum posuero in abyssu, illic est spiritus tuus.* 4. Quo igitur abibit quispiam vel quo aufugiet ab eo, qui omnia complectitur? 5

XXIX. Accedamus ergo ad eum in sanctitate animae, castas et impollutas manus elevantes ad illum, diligentes benignum et misericordem patrem nostrum, qui nos sibi ipsi electionis partem fecit. 2. Sic enim scriptum est: *Altissimus cum dirisit gentes, cum disseminavit filios Adae, constituit terminos gentium secundum numerum angelorum dei. Et factus est pars domini populus eius Iacob, funiculus hereditatis eius Israel.* 3. Et in alio loco dicit: *Ecce dominus tollit sibi gentem e medio gentium, prout homo primitias areae suae tollit; et ex gente illa sancta sanctorum egredientur.* 15

XXX. Cum igitur portio sancta simus, faciamus omnia, quae ad sanctitatem pertinent, obtrectiones devitantes, impuros ac impudicos complexus, ebrietates, novarum rerum studia, concupiscentias abominandas, detestandum adulterium, abominandam superbiam. 2. *Deus enim, inquit, superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* 3. Adglutinemur igitur iis, quibus gratia a deo concessa est. Induamus concordiam, humiles, continentes, ab omni susurro et obtrectione procul recedentes, operibus, non autem verbis nos iustificantes. 4. Dicit enim: *Qui multa dicit, et vicissim audiet; aut vir verbosus putat se esse iustum?* 5. *Benedictus natus mulieris, brevis vitae; ne multus sis in verbis.* 6. Sit laus nostra in deo et non a nobis ipsis; odit enim deus eos, qui semetipsos laudant. 7. Testimonium 25

1 Ps. 138, 7—10. — 9 Deut. 32, 8. 9. — 13 Deut. 4, 34; Num. 18, 27; II Paral. 31, 14; Ezech. 48, 12; Deut. 14, 2. — 19 Prov. 3, 34; Iac. 4, 6; I Petr. 5, 5. — 24 Iob 11, 2. 3.

2, 8; Iac. 4, 8.

3. Quinque loci consarcinati.

XXX, 1. ἀγλα κτλ.] Cf. I Petr. 1, 15. 16.

3. ξογοις κτλ.] Cf. Matth. 7, 21; Rom. 2, 13; I Cor. 4, 20; Iac. 1, 22;

2, 14—26.

6. Cf. Rom. 2, 29; I Cor. 4, 5; II Cor. 10, 17. 18. — ἀὐτῶν] pro ἀὐτῶν cf. Buttman, *Grammatik des neutest. Sprachgebrauchs* (1859) p. 97.

7. Cf. Prov. 27, 2.

ἡμῶν διδῶσθω ὑπ' ἄλλων, καθὼς ἐδόθη τοῖς πατράσιν ἡμῶν τοῖς δικαίοις. 8. θράσος καὶ αὐθαδέια καὶ τόλμα τοῖς κατηραμένοις ὑπὸ τοῦ θεοῦ· ἐπιείκεια καὶ ταπεινοφροσύνη καὶ πραύτης παρὰ τοῖς ἡυλογημένοις ὑπὸ τοῦ θεοῦ.

5 XXXI. Κολληθῶμεν οὖν τῇ εὐλογίᾳ αὐτοῦ καὶ ἴδωμεν, τίνες αἱ ὁδοὶ τῆς εὐλογίας. ἀνατυλίξωμεν τὰ ἀπ' ἀρχῆς γενόμενα. 2. τίνος χάριν ἡυλογήθη ὁ πατήρ ἡμῶν Ἀβραάμ, οὐχὶ δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν διὰ πίστεως ποιήσας; 3. Ἰσαὰκ μετὰ πεποιθήσεως γινώσκων τὸ μέλλον ἡδέως προσήγετο θυσία. 4. Ἰακώβ μετὰ
10 ταπεινοφροσύνης ἐξεχώρησεν τῆς γῆς αὐτοῦ δι' ἀδελφὸν καὶ ἐπορεύθη πρὸς Λαβὰν καὶ ἐδούλευσεν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ τὸ δωδεκάσκηπτρον τοῦ Ἰσραήλ.

XXXII. Ὁ ἐάν τις καθ' ἐν ἑκάστον εἰλικρινῶς κατανοήσῃ, ἐπιγνώσεται μεγαλεῖα τῶν ὑπ' αὐτοῦ δεδομένων δωρεῶν. 2. ἐξ
15 αὐτοῦ γὰρ ἱερεῖς καὶ λευῖται πάντες οἱ λειτουργοῦντες τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ θεοῦ· ἐξ αὐτοῦ ὁ κύριος Ἰησοῦς τὸ κατὰ σάρκα· ἐξ αὐτοῦ βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες καὶ ἡγούμενοι κατὰ τὸν Ἰούδαν· τὰ δὲ λοιπὰ σκηπτρα αὐτοῦ οὐκ ἐν μικρᾷ δόξῃ ὑπάρχουσιν, ὡς ἐπαγγελάμενου τοῦ θεοῦ, ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα σου ὡς οἱ ἀστέρες
20 τοῦ οὐρανοῦ. 3. πάντες οὖν ἐδοξάσθησαν καὶ ἐμεγαλύνθησαν οὐ δι' αὐτῶν ἢ τῶν ἔργων αὐτῶν ἢ τῆς δικαιοπραγίας ἧς κατειργάσαντο, ἀλλὰ διὰ τοῦ θελήματος αὐτοῦ. 4. καὶ ἡμεῖς οὖν, διὰ θελήματος αὐτοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κληθέντες, οὐ δι' ἑαυτῶν δικαιοῦμεθα οὐδὲ διὰ τῆς ἡμετέρας σοφίας ἢ συνέσεως ἢ εὐσεβείας ἢ
25 ἔργων ὧν κατειργασάμεθα ἐν ὁσιότητι καρδίας, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως,

1 ἡμῶν pr AL : ἡμῶν HS | εδεσθη A | 3 ὑπὸ τοῦ θεοῦ > H | 8 διὰ πίστεως > H | 15 αὐτοῦ LS : αὐτῶν AH | γὰρ + οἱ H | 18 δὲ AL : τε HS | αὐτοῦ > H | δόξῃ : τάξει H | 19 τοῦ > H | 22/23 καὶ ἡμεῖς — αὐτοῦ > H

XXXI, 2. οὐχὶ δικαιοσύνην] Cf. Iac. 2, 21.

3. ἡδέως] Hoc non refert S. Scriptura, sed Iosephus Antiquit. I, 14, 4, Melito in fragmento PG V, 1218; Otto, Corp. Apolog. IX, 417.

4. δωδεκάσκηπτρον] = δωδεκάφυλον cf. III Reg. 11, 31. 32. 35. 36.

XXXII, 1. αὐτοῦ] sc. Dei. Cf. 19,

2; 23, 1; 35, 1, ubi Deus auctor omnium donorum praedicatur. In verbis praecedente et sequente quidem pronomine Iacob significatur; in hoc versu autem de donis a Deo Iacobo impertitis, non de beneficiis a Iacobo in nobis collocatis, ut Lipsius De Clem. Rom. ep. p. 55 n. 2 censuit, sermonem esse contextus clare ostendit. Postquam Clemens

bonorum nostrorum operum ab aliis nobis exhibeatur, sicut patribus nostris, qui iusti erant, exhibitum est. 8. Temeritas, arrogantia et audacia apud eos, qui maledicti sunt a deo; moderatio vero, humilitas et mansuetudo apud illos, qui a deo benedicti sunt.

XXXI. Eius igitur benedictioni firmiter adhaereamus, et quaenam sint benedictionis viae videamus. Animo repetamus, quae ab initio facta sunt. 2. Cuius gratia Abraham pater noster benedictus fuit? Nonne, quia iustitiam et veritatem per fidem operatus est? 3. Isaac cum confidentia, futurum cognoscens, 10 libenter oblatus est sacrificium. 4. Iacob in humilitate ob fratrem secessit e terra sua et profectus est ad Laban et servivit; et data sunt ei duodecim sceptras Israel.

XXXII. Quod si quis animo sincero singulatim perpenderit, donorum quae ab eo tributa sunt magnificentiam intelleget. 15 2. Ab illo enim orti sunt sacerdotes omnes et levitae, qui altari dei inserviunt; ab illo dominus Iesus secundum carnem; ab illo reges, principes et duces per familiam Iudae. Nec reliquae eius tribus in parvo honore sunt, promittente scilicet domino: *Erit semen tuum tamquam stellae caeli*. 3. Ii ergo omnes 20 gloriam et amplitudinem consecuti sunt non per seipsos aut opera sua aut iustas actiones, quas fecerunt, sed per voluntatem eius. 4. Et nos igitur, ex voluntate eius in Christo Iesu vocati, non per nos ipsos iustificamur neque per sapientiam nostram aut intellegentiam aut pietatem aut opera, quae in 25 cordis sanctitate operati sumus, sed per fidem, per quam omni-

7 Gen. 21, 17. — 8 Gen. 22, 7 sqq. — 9 Gen. 28 sq. — 19 Gen. 15, 5; 22, 17; 26, 4.

31, 4 dixit, Iacobo duodecim sceptras Israel data esse, 32, 1 declarat, inde magnificentiam donorum ab eo (i. e. à Deo ei) tributorum apparere, v. 2 dona vel sceptras singula exponit, v. 3 particula οὖν pergens expresse dicit, omnes (sc. supradictos, Iacobum, Iudam etc.) a Deo glorificatos esse. Cf. *Theol. Studien und Kritiken* 1898 p. 445.

2. αὐτοῦ] sc. Iacob. — σάρκα] Cf. Rom. 9, 5.

3. οὐ δ' ἀπ' αὐτῶν κτλ.] Cf. II Tim. 1, 9; Tit. 3, 5 sqq.

4. διὰ θελήματος κτλ.] Cf. Eph. 1, 4. — πιστεως] Fidem fundamentum iustitiae esse Clemens hoc loco docet; fide autem sola vel sine operibus hominem non iustificari exempla sanctorum enumerans (c. 9—20) iam

δι' ἧς πάντας τοὺς ἀπ' αἰῶνος ὁ παντοκράτωρ θεὸς ἐδικαίωσεν·
 ὃ ἔστω ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

XXXIII. Τί οὖν ποιήσωμεν, ἀδελφοί; ἀργήσωμεν ἀπὸ τῆς
 ἀγαθοποιΐας καὶ ἐγκαταλίπομεν τὴν ἀγάπην; μηθαρμῶς τοῦτο ἐάσαι
 5 ὁ δεσπότης ἐφ' ἡμῖν γε γενηθήναι, ἀλλὰ σπεύσωμεν μετὰ ἐκτε-
 νείας καὶ προθυμίας πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐπιτελεῖν. 2. αὐτὸς γὰρ
 ὁ δημιουργὸς καὶ δεσπότης τῶν ἀπάντων ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ
 ἀγαλλιάται. 3. τῷ γὰρ παμμεγεθεστάτῳ αὐτοῦ κράτει οὐρανοὺς
 ἐστήριξεν καὶ τῇ ἀκαταλίπτῳ αὐτοῦ συνέσει διεκόσμησεν αὐτούς·
 10 γῆν τε διεχώρισεν ἀπὸ τοῦ περιέχοντος αὐτὴν ὕδατος καὶ ἤδρασεν
 ἐπὶ τὸν ἀσφαλὴ τοῦ ἰδίου βουλίσματος θεμέλιον· τὰ τε ἐν αὐτῇ
 ζῶα φοιτῶντα τῇ ἑαυτοῦ διατάξει ἐκέλευσεν εἶναι· θάλασσαν καὶ
 τὰ ἐν αὐτῇ ζῶα προετοιμάσας ἐνέκλεισεν τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει.
 4. ἐπὶ πᾶσι τὸ ἐξοχώτατον καὶ παμμέγεθες κατὰ διάνοιαν, ἄν-
 15 θρωπον, ταῖς ἱεραῖς καὶ ἀμύμοις χερσὶν ἐπλασεν τῆς ἑαυτοῦ εἰ-
 κόνος χαρακτῆρα. 5. οὕτως γὰρ ψησιν ὁ θεός· Ποιήσωμεν ἄν-
 θρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν· καὶ ἐποί-
 ησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς.
 6. ταῦτα οὖν πάντα τελειώσας ἐπήνεσεν αὐτὰ καὶ ἠλόγησεν καὶ
 20 εἶπεν· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. 7. ἴδωμεν, ὅτι ἐν ἔργοις
 ἀγαθοῖς πάντες ἐκοσμήθησαν οἱ δίκαιοι, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ κύριος
 ἔργοις ἀγαθοῖς ἑαυτὸν κοσμήσας ἐχάρη. 8. ἔχοντες οὖν τοῦτον
 τὸν ὑπογραμμὸν ἀόκνως προσέλωμεν τῷ θελήματι αὐτοῦ· ἐξ ὅλης
 τῆς ἰσχύος ἡμῶν ἐργασώμεθα ἔργον δικαιοσύνης.

XXXIV. Ὁ ἀγαθὸς ἐργάτης μετὰ παρρησίας λαμβάνει τὸν
 25 ἄρτον τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὁ νωθρὸς καὶ παρειμένος οὐκ ἀντοφθαλ-
 μεῖ τῷ ἐργοπαρέκτῃ αὐτοῦ. 2. δέον οὖν ἐστὶν προθύμους ἡμᾶς
 εἶναι εἰς ἀγαθοποιΐαν· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἐστὶν τὰ πάντα. 3. προ-
 λέγει γὰρ ἡμῖν· Ἴδου ὁ κύριος, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ πρὸ προσ-
 30 ὤπου αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ. 4. προ-

2 τοὺς . . τῶν αἰώνων > H | 3 ποιήσωμεν AS : ἐροῦμεν HL | ἀδελφοί :
 ἀγαπητοὶ H | ἀργήσωμεν H | 4 καὶ > H | καταλίπομεν H | 5* γε > H |
 8 ἀγαλλιάται A : ἀγάλλεται H Leont Dam | 9 καὶ + ἐν H | 11/13 τὰ τε —
 δυνάμει > Leont Dam | 12 ἑαυτοῦ : ἑαυτῶν H | 13 προετοιμάσας HLS :
 προδημιουργήσας A | 14 ἐπὶ πᾶσι — παμμέγεθες (παμμεγέστατον H)
 AHL : ἐπὶ τοῖς τὸν ἐξοχώτατον καὶ παμμεγέθη S Leont Dam | κατὰ
 διάνοιαν AH : > LS Leont Dam | 21 δὲ HS(L) : οὐν A | 22 ἀγαθοῖς HLS : >
 A | 23 ἐξ AL : καὶ ἐξ HS | 24 τῆς > A | 29 ὁ pr > H

potens deus ab initio omnes iustificavit; cui sit gloria in saecula saeculorum. Amen.

XXXIII. Quid igitur faciemus, fratres? Cessabimus a bonis operibus et caritatem derelinquemus? Neutiquam hoc apud nos fieri permittat dominus, sed cum diligentia et animi alacritate ⁵ *omne opus bonum* peragere festinemus. 2. Ipse enim opifex et dominus omnium in operibus suis exultat. 3. Caelos enim suprema sua et maxima potentia stabilivit illosque incomprehensibili sua sapientia ornavit; terram etiam ab aqua, quae illam ambit, separavit et super immobile propriae voluntatis fundamentum firmavit; et animalia, quae in illa versantur, iussu suo praecepit esse; mare etiam et quae in illo vivunt animalia, cum prius parasset, potentia sua inclusit. 4. Ad haec omnia animal excellentissimum et intellectus dignitate celsissimum, hominem, imaginis suae characterem, sacris et intaminatis manibus for- ¹⁵ mavit. 5. Sic enim dicit deus: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram; et creavit deus hominem, masculum et feminam creavit eos*. 6. Haec igitur omnia cum perfecisset, laudavit ea et benedixit dixitque: *Crescite et multiplicamini*. 7. Videamus, iustos omnes bonis operibus ornatos ²⁰ fuisse, ipsum etiam dominum operibus bonis se ornantem gavisum esse. 8. Habentes igitur hoc exemplar, ad voluntatem eius impigre accedamus, totis nostris viribus opus iustitiae operemur.

XXXIV. Bonus operarius bono animo panem operis sui accipit, segnis vero et remissus locatorem suum non audet in- ²⁵ tueri. 2. Oportet ergo nos ad bonum faciendum prompto animo esse; a deo enim omnia porriguntur. 3. Praedicit enim nobis: *Ecce dominus, et merces eius coram ipso, ut reddat unicuique secundum opus suum*. 4. Itaque adhortatur nos,

6 Tit. 3, 1. — 16 Gen. 1, 26. 27. — 20 Gen. 1, 28. — 29 Ies. 40, 10; 62, 11; Prov. 24, 11 (Apoc. 22, 12).

demonstravit (cf. 30, 3) et adhuc (c. 33 sqq.) demonstrat.

XXXIII, 1. Cf. Rom. 6, 1 sq.

2—6. Leont. et Ioann. Sacr. rer. lib. II, (Mai, Nov. Coll. VII, 84, Lightfoot I, 188); Ioann. Damasc. Sacr. Parall. ed. Lequien II, 310;

Holl, *Fragmente* p. 1.

2. Cf. Gen. 1, 8. 10. 12. 18. 21. 25. 31.

3. Cf. Ps. 32, 6. 7.

XXXIV, 2. ἐξ αὐτοῦ] sc. ἐργοναφ-
ἐκτον vel θεοῦ. Cf. Rom. 11, 36.
I Cor. 8, 6.

3. Tres loci consarcinati.

- τρέπεται οὖν ἡμᾶς πιστεύοντας ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἐπ' αὐτῷ, μὴ ἄργους μηδὲ παρειμένους εἶναι ἐπὶ πᾶν ἔργον ἀγαθόν. 5. τὸ καύχημα ἡμῶν καὶ ἡ παρρησία ἔστω ἐν αὐτῷ· ὑποτασσώμεθα τῷ θελήματι αὐτοῦ· κατανοήσωμεν τὸ πᾶν πλήθος τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, πῶς τῷ θελήματι αὐτοῦ λειτουργοῦσιν παρεστώτες. 6. λέγει γὰρ ἡ γραφή· Μύριαι μυριάδες παρεισιθήκεισαν αὐτῷ, καὶ χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ ἐκέκραγον· Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ κτίσις τῆς δόξης αὐτοῦ. 7. καὶ ἡμεῖς οὖν ἐν ἑκαστοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντες τῇ συνει-
- 10 δήσει, ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος βοήσωμεν πρὸς αὐτὸν ἐκτενῶς εἰς τὸ μετόχους ἡμᾶς γενέσθαι τῶν μεγάλων καὶ ἐνδόξων ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ. 8. λέγει γάρ· Ὁφθαλμοὺς οὐκ εἶδεν καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὅσα ἡτοίμασεν τοῖς ὑπομένουσιν αὐτόν.
- 15 XXXV. Ὡς μακάρια καὶ θαυμαστὰ τὰ δῶρα τοῦ θεοῦ, ἀγαπητοί. 2. ζωὴ ἐν ἀθανασίᾳ, λαμπρότης ἐν δικαιοσύνῃ, ἀλήθεια ἐν παρρησίᾳ, πίστις ἐν πεποιθήσει, ἐγκράτεια ἐν ἀγιασμῷ· καὶ ταῦτα ὑπέπιπτεν πάντα ὑπὸ τὴν διάνοιαν ἡμῶν. 3. τίνα οὖν ἄρα ἔστιν τὰ ἐτοιμαζόμενα τοῖς ὑπομένουσιν; ὁ δημιουργὸς καὶ πατὴρ
- 20 τῶν αἰώνων ὁ πανάγιος αὐτὸς γινώσκει τὴν ποσότητα καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῶν. 4. ἡμεῖς οὖν ἀγωνισώμεθα εὐρεθῆναι ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ὑπομενόντων αὐτόν, ὅπως μεταλάβωμεν τῶν ἐπηγγελμένων δωρεῶν. 5. πῶς δὲ ἔσται τοῦτο, ἀγαπητοί; ἐὰν ἔστη-

1 πιστεύοντας > A | 2 μηδὲ HS : μητε A | 8 κτίσις : γῇ H LXX | 12 ὁφθαλμοὺς A : ἔ ὁ γ. HLS | 13 ἡτοίμασεν A : + κύριος HLS | 14 ὑπομένουσιν AL : ἀγαπῶσιν HS | 18 ἐπέπιπτεν (ἐποπίπτει H) πάντα : ἐποπίπτοντα LS Knopf | 19/20 καὶ πατὴρ — πανάγιος : τῶν αἰώνων καὶ πατὴρ πανάγιος H | 22 αὐτόν A : > HLS | 22/23 ἐπηγγ. δωρεῶν AL : δωρεῶν τῶν ἐπηγγ. HS

6. Verba prophetarum laudata iam spicere censet. Mihi de hac re nihil certi dici posse videtur.

8. Eadem fere verba a s. Paulo I Cor. 2, 9 laudantur tamquam e S. Scriptura deprompta; reperiuntur etiam II Clem. 11, 7; 14, 5; Clem. Ep. ad virg. I, 9, 4; Mart. Polyc. 2, 3; Const. ap. VII, 32, in liturgiis Iacobi et Marci etc. Referente Hieronymo In Ies. 64, 4: Prolog. in Ge-

qui toto corde credimus in eum, ne segnes et desides simus *ad omne opus bonum*. 5. Gloriatio nostra et fiducia in ipso sit: voluntati eius subiciamur et multitudinem universam angelorum eius diligenter consideremus, quomodo adstantes voluntatem eius exsequantur. 6. Dicit enim scriptura: *Dena milia denum milium adsistebant ei, et mille milia deserriebant ei, et clamabant: Sanctus, sanctus, sanctus dominus sabaoth; plena est omnis creatura gloria eius*. 7. Et nos ergo conscientia ducti, in concordia in unum congregati, tamquam ex uno ore ad ipsum perseveranter clamemus, ut magnarum et gloriosarum promissionum eius participes fiamus. 8. Dicit enim: *Oculus non vidit nec auris audivit nec in cor hominis adscendit, quanta praeparavit expectantibus eum*.

XXXV. Quam beata, dilecti, et mirabilia sunt dona dei! 2. Vita in immortalitate, splendor in iustitia, veritas in libertate, fides in confidentia, temperantia in sanctitate; et haec omnia sub intellectum nostrum cadunt. 3. Quatenam igitur sunt, quae expectantibus eum praeparantur? Sanctissimus opifex et saeculorum pater solus quantitatem et pulcritudinem eorum novit. 4. Nos igitur, ut promissorum donorum participes fiamus, summo studio contendamus, ut in numero eorum reperiamur, qui eum expectent. 5. Quomodo autem hoc fiet, dilecti? Si

2 Tit. 3, 1. — 6 Dan. 7, 10; Ies. 6, 3. — 12 Ies. 64, 4; 65, 16.

nes. (ed. Vallars. IV. 761: IX. 3) feld. Clem. Rom. epist. ed. II p. 40, legabatur in Ascensione Iesae et locum ex IV Esdra 10, 35. 36. 55. in Apocalypsi Eliae. Teste Hippolyto vel auctore Philosophumenorum VI. 24. 26. 27 (ed. Duncker p. 216. 222. 239) a Gnosticis ad adstruenda ipsorum dogmata adhibebantur. Origeni In Matth. 27, 9 (ed. Bened. III, 916; ex Apocalypsi Eliae (de hoc libro cf. Fabricius. Codex pseudepigr. V. T. I, 1972 sq.) desumpta esse videbantur. Quam sententiam Hieronymus II. cc. et Ep. 57 ad Pammach. c. 9 (I. 314) impugnat et locum ad Ies. 64, 4 refert; inter recentiores multi Origeni assensi sunt. Hilgen-

feld. Clem. Rom. epist. ed. II p. 40, legabatur in Ascensione Iesae et locum ex IV Esdra 10, 35. 36. 55. in Apocalypsi Eliae. Teste Hippolyto vel auctore Philosophumenorum VI. 24. 26. 27 (ed. Duncker p. 216. 222. 239) a Gnosticis ad adstruenda ipsorum dogmata adhibebantur. Origeni In Matth. 27, 9 (ed. Bened. III, 916; ex Apocalypsi Eliae (de hoc libro cf. Fabricius. Codex pseudepigr. V. T. I, 1972 sq.) desumpta esse videbantur. Quam sententiam Hieronymus II. cc. et Ep. 57 ad Pammach. c. 9 (I. 314) impugnat et locum ad Ies. 64, 4 refert; inter recentiores multi Origeni assensi sunt. Hilgen-

XXXV, 2. ἐπὶ τ. δόξαις] i. e. horum bonorum iam in hac vita participes sumus; alia (v. 3) in vita futura consequemur.

3. πατὴρ τῶν αἰώνων] Cf. 55, 6; 61, 2; I Tim. 1, 17. — πανάγιος] Vox h. l. in litteris christianis primum nobis occurrit.

ριγμένη ἤ ἡ διάνοια ἡμῶν πιστῶς πρὸς τὸν θεόν, ἐὰν ἐκζητῶμεν
τὰ εὐάρεστα καὶ εὐπρόσδεκτα αὐτῷ, ἐὰν ἐπιτελέσωμεν τὰ ἀνή-
κοντα τῇ ἀμώμῃ βουλήσει αὐτοῦ καὶ ἀκολουθήσωμεν τῇ ὁδῷ τῆς
ἀληθείας, ἀπορρίψαντες ἀφ' ἑαυτῶν πᾶσαν ἀδικίαν καὶ πονηρίαν,
5 πλεονεξίαν, ἔρεις, κακοσυνήθειαν τε καὶ ὀδύους, ψιθυρισμούς τε καὶ
καταλαλιάς, θεοστυγίαν, ὑπερηφανίαν τε καὶ ἀλαζονείαν, κενο-
δοξίαν τε καὶ ἀφιλοξενίαν. 6. ταῦτα γὰρ οἱ πράσσοντες στυγητοὶ
τῷ θεῷ ὑπάρχουσιν· οὐ μόνον δὲ οἱ πράσσοντες αὐτά, ἀλλὰ καὶ
οἱ συνευδοκοῦντες αὐτοῖς. 7. λέγει γὰρ ἡ γραφή· Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ
10 εἶπεν ὁ θεός· Ἰνατί σὺ διηγῇ τὰ δικαιοῦμαί μου, καὶ ἀνα-
λαμβάνεις τὴν διαθήκην μου ἐπὶ σιόματός σου; 8. σὺ δὲ ἐμί-
σησας παιδείαν καὶ ἐξέβαλες τοὺς λόγους μου εἰς τὰ ὀπίσω.
εἰ ἐθεώρεις κλέπτην, συνέτρεχες αὐτῷ, καὶ μετὰ μοιχῶν τὴν
μερίδα σου ἐτίθεις. τὸ σιόμα σου ἐπλεόνασεν κακίαν, καὶ ἡ
15 γλῶσσά σου περιέπλεκεν δολιότητα. καθήμενος κατὰ τοῦ
ἀδελφοῦ σου κατελάλεις, καὶ κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς μητρὸς σου
ἐτίθεις σκάνδαλον. 9. ταῦτα ἐποίησας, καὶ ἐσίγησα· ὑπέλα-
βες, ἄνομε, ὅτι ἔσομαι σοι ὅμοιος. 10. ἐλέγξω σε καὶ παρα-
στήσω σε κατὰ πρόσωπόν σου. 11. σύρειτε δὴ ταῦτα, οἱ ἐπι-
20 λανθανόμενοι τοῦ θεοῦ, μήποτε ἀρπάσῃ ὥς λέων, καὶ μὴ ᾗ
ὁ ῥυόμενος. 12. θυσία αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδός,
ἣν δεῖξω αὐτῷ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ.

XXXVI. Αὕτη ἡ ὁδός, ἀγαπητοί, ἐν ᾗ εὕρομεν τὸ σωτήριον
ἡμῶν, Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἀρχιερέα τῶν προσφθαρῶν ἡμῶν, τὸν
25 προστάτην καὶ βοηθὸν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν. 2. διὰ τούτου ἀτενί-
ζομεν εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν, διὰ τούτου ἐνοπτριζόμεθα τὴν
ἁμωμον καὶ ὑπερτάτην ὄψιν αὐτοῦ, διὰ τούτου ἠνεψύχθησαν ἡμῶν
οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς καρδίας, διὰ τούτου ἡ ἀσύνητος καὶ ἐσκοτωμένη
διάνοια ἡμῶν ἀναθάλλει εἰς τὸ φῶς, διὰ τούτου ἠθέλησεν ὁ δεσ-

1 $\frac{1}{2}$ > H | πιστῶς HL: πιστεως A, διὰ πίστεως S | ἐκζητήσωμεν H |
2 τὰ — αὐτῷ: τὰ ἀγαθὰ καὶ εὐάρεστα αὐτῷ καὶ εὐπρόσδεκτα H | 4 πονη-
ρίαν HLS: ανομιαν A | 5 πλεονεξίαν > H | 7 ἀφιλοξενίαν A (φιλ.) HS:
inhumilitatem L, φιλοδοξίαν Knopf | 10 ἐκδιηγῇ H | 11 ἐπὶ AL: διὰ HS
LXX | 11/21 σὺ δὲ — ῥυόμενος vel v. 8—11 > H | 12 ἐξέβαλες LS: -βαλ-
λες A | 18 ἁνομίαν LS | 21 θυσία: καὶ ἐν τῇ τέλει· θυσία H cf. l. 11 |
22 τοῦ θεοῦ: μου H | 25 sq. ἀτενίζομεν HL: ατενισωμεν A | 29 τὸ LS
Clem: + θαυμαστὸν H, θ. αὐτου A ex I Petr. 2, 9

5. ἀπορρίψαντες κτλ.] Cf. Rdm. 1, | 29—32.

mens nostra fideliter in deum stabilita fuerit, si grata illi et accepta diligenter quaesiverimus, si, quae ad inculpatam eius voluntatem spectant, fecerimus et viam veritatis secuti fuerimus, abicientes a nobis omnem iniustitiam, malitiam, avaritiam, contentiones, malitias et fraudes, susurrationses et obtrectiones, 5 odium dei, superbiam, fastum, vanam gloriam et inhospitalitatem. 6. Qui enim haec faciunt, deo odio sunt, neque illi solum, qui haec faciunt, sed et qui his consentiunt. 7. Dicit enim scriptura: *Peccatori autem dixit deus: Quare tu enarras iustitias meas et assumis testamentum meum per os tuum?* 16 8. *Tu enim odisti disciplinam et proiecisti sermones meos retrorsum. Si ridebas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundavit malitia, et lingua tua concinnabat dolos. Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, et filio matris tuae ponebas laqueum.* 9. *Haec* 15 *fecisti et tacui: existimasti, inique, me tui similem fore.* 10. *Arguam te, et statuam te contra faciem tuam.* 11. *Intellegite utique haec, qui oblitiscimini deum, ne quando rapiat vos tamquam leo neque sit, qui eripiat.* 12. *Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter, quo ostendam illi salutem dei.* 20

XXXVI. Haec est via, dilecti, in qua salutem nostram invenimus, Iesum Christum, oblationumstrarum pontificem, infirmitatis nostrae patronum et auxiliatorem. 2. Per hunc caelorum altitudinem adspicimus; per hunc vultum eius immacu- 25 latum et excelsum speculamur: per hunc oculi cordis nostri aperti sunt: per hunc insipiens et obscurata mens nostra in lucem efflorescit; per hunc voluit dominus nos immortalem

9 Ps. 49, 16—23.

6. οὐ μόνον κτλ.] Cf. Rom. 1. 32. τὰς θεοπροπαιεῖς καὶ ὑψηλοτέρας ἀφ᾽ ἧς
XXXVI, 1. ἀρχιερέα . . προστά- | περὶ αὐτοῦ φωνάς.
την] Cf. 61, 3; 64. Hebr. 2, 17; 3, 2. Clem. Al. Strom. IV, 17, 112
1; 4. 14. 15; 5. 1. 5 etc. Habes hic p. 613 (ἡ ἀσύνετος — γεύσασθαι). —
tertium locum (cf. 20. 8; 25. 2—5). ἀφθάλμοι τῆς καρδίας] Cf. 59. 3; Eph.
qui offendit Photium. Vituperat 1. 18; Polyc. Mart. 2. 3. — ἡ ἀσύν-
(Bibl. cod. 126) Clementem. ὅτι ἀρχ- | νετος κτλ.] Videtur Clemens alludere
ιερέα καὶ προστάτην τὸν κύριον ad I Petr. 2, 9. Cf. Rom. 1, 21. Eph.
ἡμῶν Ἰ. Χριστὸν ἐξονομάζων οὐδὲ 14, 18.

πότης τῆς ἀθανάτου γνώσεως ἡμᾶς γεύσασθαι, ὃς ὢν ἀπαύγασμα
 τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, τοσούτῳ μείζων ἐστὶν ἀγγέλων, ὅσῳ
 διαφορώτερον ὄνομα κεκληρονόμηκεν. 3. γέγραπται γὰρ οὕτως·
 5 Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς
 αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. 4. ἐπὶ δὲ τῇ υἱῷ αὐτοῦ οὕτως εἶπεν ὁ
 δεσπότης· Υἱός μου εἰ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· αἰτῆσαι
 παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν
 καὶ ἀσχεσίαν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. 5. καὶ πάλιν λέγει πρὸς
 αὐτόν· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς σου
 10 ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. 6. τίνες οὖν οἱ ἐχθροί; οἱ φαῦλοι
 καὶ ἀντιτασσόμενοι τῷ θελήματι αὐτοῦ.

XXXVII. Στρατευώμεθα οὖν, ἄνδρες ἀδελφοί, μετὰ πάσης
 ἐκτενείας ἐν τοῖς ἀμώμοις προστάγμασιν αὐτοῦ. 2. κατανοήσωμεν
 τοὺς στρατευομένους τοῖς ἡγουμένοις ἡμῶν, πῶς εὐτάκτως, πῶς
 15 εἰκτικῶς, πῶς ὑποτεταγμένως ἐπιτελοῦσιν τὰ διατασσόμενα. 3. οὐ
 πάντες εἰσὶν ἑπαρχοὶ οὐδὲ χιλιάρχοι οὐδὲ ἐκατόνταρχοι οὐδὲ πεντη-
 κόνταρχοι οὐδὲ τὸ καθεξῆς, ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίῳ τάγματι τὰ
 ἐπιτασσόμενα ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἡγουμένων ἐπιτελεῖ.
 4. οἱ μεγάλοι δίχα τῶν μικρῶν οὐ δύνανται εἶναι οὔτε οἱ μικροὶ
 20 δίχα τῶν μεγάλων· σύγκρασις τίς ἐστὶν ἐν πᾶσιν, καὶ ἐν τούτοις
 χρῆσις. 5. λάβωμεν τὸ σῶμα ἡμῶν· ἡ κεφαλὴ δίχα τῶν ποδῶν
 οὐδὲν ἐστὶν, οὕτως οὐδὲ οἱ πόδες δίχα τῆς κεφαλῆς· τὰ δὲ ἐλά-
 χιστα μέλη τοῦ σώματος ἡμῶν ἀναγκαῖα καὶ εὐχρηστά εἰσιν ὅλη
 τῇ σώματι· ἀλλὰ πάντα συνπνεῖ καὶ ὑποταγῇ μιᾷ χρῆται εἰς τὸ
 25 σῶζεσθαι ὅλον τὸ σῶμα.

XXXVIII. Σωζέσθω οὖν ἡμῶν ὅλον τὸ σῶμα ἐν Χριστῷ
 Ἰησοῦ, καὶ ὑποτασσέσθω ἕκαστος τῷ πλησίον αὐτοῦ, καθὼς ἐτέθη
 ἐν τῇ χαρίσματι αὐτοῦ. 2. ὁ ἰσχυρὸς τημελείτω τὸν ἀσθενή, ὁ
 δὲ ἀσθενὴς ἐντρεπέσθω τὸν ἰσχυρόν· ὁ πλούσιος ἐπιχορηγείτω τῷ
 30 πτωχῷ, ὁ δὲ πτωχὸς εὐχαριστεῖτω τῷ θεῷ, ὅτι ἔδωκεν αὐτῷ, δι'

11 αὐτοῦ: τῷ θελήματι . . . A | 15 εἰκτικῶς (Lightfoot, vel εὐείκτως,
 Tischendorf) A: ἐκτικῶς H, leniter S, > L | τελοῦσι H | 18 ὑποτασσόμενα
 H | 20 ἐν τούτοις AHS: aliud alio L, ἐν ἀλλήλοις Knopf | 24 χρᾶται H
 27 Ἰησοῦ AL: > HS | καθὼς + καὶ A | 28 τημελείτω HLS: μητμημελείτω
 (μὴ ἀτημ.) A | 29 ἐντρεπέτω A

XXXVII, 1. στρατευώμεθα] Cf. Tim. 1, 18; II Tim. 2, 3. 4; Ign.
 II Cor. 10, 3. 4; Eph. 6, 11—17; I Polyc. 6, 2.

cognitionem gustare, *qui maiestatis dei splendor existens, tanto maior est angelis, quanto excellentius nomen sortitus est.* 3. Scriptum enim est: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignis flammam.* 4. De filio autem suo sic dixit dominus: *Filius meus es tu, ego hodie genui te; postula* ⁵ *a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae.* 5. Et iterum dicit ei: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* 6. Quinam autem sunt inimici? Homines perversi et qui voluntati eius resistunt.

10

XXXVII. Militemus igitur, viri fratres, omnibus viribus sub inculpatis eius praeceptis. 2. Consideremus milites, qui sub ducibus nostris merent, quam ordinate, quam oboedienter, quam submisce imperata exsequantur. 3. Non omnes sunt praefecti neque chiliarchae neque centuriones neque quinquagenarii et ¹⁵ sic deinceps; unusquisque vero in suo ordine et statione, quae a rege et ducibus imperantur, peragit. 4. Magni sine parvis et parvi sine magnis consistere nequeunt; mixti sunt omnes, et inde utilitas. 5. Exemplo nobis sit corpus nostrum. Caput sine pedibus nihil est, prout neque pedes sine capite; minima ²⁰ autem corporis nostri membra universo corpori necessaria et utilia sunt; immo cuncta conspirant et una se subiciunt, ut salvum sit totum corpus.

XXXVIII. Servetur itaque totum corpus nostrum in Christo Iesu, et unusquisque proximo suo se subiciat iuxta gratiae do- ²⁵ num ipsi assignatum. 2. Fortis patrocinetur imbecillem, imbecillis fortem revereatur; dives pauperi largiatur, pauper deum laudet, quod ei dederit, per quem eius inopia suppleatur. Sa-

1 Hebr. 1, 3. 4. — 4 Ps. 103, 4; Hebr. 1, 7. — 6 Ps. 2, 7. 8; Hebr. 1, 5. — 9 Ps. 109, 1; Hebr. 1, 13.

2. ἡγουμένοις] Cf. 5, 7 nota.

3. οὐ πάντες] Cf. I Cor. 12, 29. 30. — ἕκαστος κτλ.] Cf. 41, 1; I Cor. 15, 23.

4. Cf. Sophocl. Ajax 156; Plato Leg. X p. 902 E; Liv. II, 32. — σύγκρασις κτλ.] Lightfoot contulit Eurip. Fragm. Aeol. 2: ἀλλ' ἔστι τις σύγ-

κράσις ὧστ' ἔχειν καλῶς.

5. Cf. I Cor. 12, 12—31; Rom. 12, 4.

XXXVIII, 1. ὑποτασσέσθω κτλ.] Cf. Eph. 5, 21; I Petr. 5, 5; Ign. Magn. 13, 2; Polyc. Phil. 10, 2. — καθὼς κτλ.] Cf. I Petr. 4, 10: ἕκαστος καθὼς ἔλαβεν χάρισμα.

2. Clem. Al. Strom. IV, 17, 112

οὐ ἀναπληρωθῇ αὐτοῦ τὸ ὑστέρημα· ὁ σοφὸς ἐνδεικνύσθω τὴν σοφίαν αὐτοῦ μὴ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς· ὁ ταπεινοφρονῶν μὴ ἑαυτῷ μαρτυρεῖται, ἀλλ' ἐάτω ὑψ' ἑτέρου ἑαυτὸν μαρτυρεῖσθαι· ὁ ἄγνός ἐν τῇ σαρκὶ μὴ ἀλαζονευέσθω, γινώσκων, ὅτι
 5 ἕτερός ἐστιν ὁ ἐπιχωρηγῶν αὐτῷ τὴν ἐγκράτειαν. 3. ἀναλογισώμεθα οὖν, ἀδελφοί, ἐκ ποίας ὕλης ἐγενήθημεν, ποῖοι καὶ τίνες εἰσῆλθαμεν εἰς τὸν κόσμον, ἐκ ποίου τάφου καὶ σκότους ὁ πλάσας ἡμᾶς καὶ δημιουργήσας εἰσῆγαγεν εἰς τὸν κόσμον αὐτοῦ, προσημασία τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ, πρὶν ἡμᾶς γεννηθῆναι. 4. ταῦτα
 10 οὖν πάντα ἐξ αὐτοῦ ἔχοντες ὀφείλομεν κατὰ πάντα εὐχαριστεῖν αὐτῷ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

XXXIX. Ἄφρονες καὶ ἀσύνετοι καὶ μωροὶ καὶ ἀπαίδευτοι χλευάζουσιν ἡμᾶς καὶ μυκτηρίζουσιν, ἑαυτοὺς βουλόμενοι ἐπαίρεσθαι ταῖς διανοαῖαις αὐτῶν. 2. τί γὰρ δύναται θνητός; ἢ τίς ἰσ-
 15 χὺς γηγενοῦς; 3. γέγραπται γάρ· Οὐκ ἦν μορφή πρὸ ὀφθαλμῶν μου, ἀλλ' ἡ αὖραν καὶ φωνὴν ἤκουον· 4. Τί γάρ; μὴ καθαρὸς ἐστὶ βροτὸς ἔναντι κυρίου; ἢ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἀμειπτος ἀνὴρ, εἰ κατὰ παίδων αὐτοῦ οὐ πιστεύει, καὶ ὁ ἀγγέλων αὐτοῦ σκολιὸν τι ἐπενόησεν; 5. οὐρανὸς δὲ οὐ καθαρὸς ἐνώ-
 20 πιον αὐτοῦ· ἔα δέ, οἱ κατοικοῦντες οἰκίας πηλίνας, ἐξ ὧν καὶ αὐτοὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ ἐσμέν. ἔπαισεν αὐτοὺς σιγὴς τρόπον, καὶ ἀπὸ πρωΐθεν ἕως ἐσπέρας οὐκ εἴ τι εἰσὶν· παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτοὺς ἑαυτοῖς βοηθῆσαι ἀπώλοντο. 6. ἐνεφύσησεν αὐτοῖς, καὶ ἐτελεύτησαν παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς σο-
 25 φίαν. 7. ἐπικάλεσαι δέ, εἴ τίς σοι ὑπακούσεται, ἢ εἴ τινα ὁγίων ἀγγέλων ὄψῃ· καὶ γὰρ ἄφρονα ἀναιρεῖ ὀργή, πεπλανημένον δὲ θανατοῖ ζῆλος. 8. ἐγὼ δὲ ἐώρακα ἄφρονας ῥίζας βαλόντας, ἀλλ' εὐθέως ἐβρώθη αὐτῶν ἡ δίαίτα. 9. πόρρω

2 ἐν λόγοις AH: λόγοις μόνον L Clem Knopf | ἐν sec > H | 2 sq. ταπεινόφρων H Clem | 7 εἰσῆλθόμεν H | 12 καὶ ἀσύνετοι > H | μωροὶ . . ἀπαίδευτοι ~ H | 17 ἐναντίον H | 18 αὐτοῦ : ἑαυτοῦ H | 25 σοι AS: σου HL | 26 ὕψει H | 28 βάλλοντας H | εὐθέως H

p. 613 (ὁ σοφὸς κτλ.). — ὁ σοφὸς | vel. c. 13. In hoc loco Cotelerius κτλ.] Cf. Iac. 3, 13. — λόγοις κτλ.] vidit unum ex illis, in quibus Cle- Cf. 30, 3. — ταπεινόφρων κτλ.] mentem pro virginitate per epistu- Cf. 30, 7; Prov. 27, 2. — ἄγνός κτλ.] las suas locutum esse Epiphanius Cf. Ign. Polyc. 5, 2; Tert. De virg. H. 30 c. 15 et Hieronymus C. Iovin.

piens non in verbis, sed in bonis operibus sapientiam suam manifestet; humilis non sibi testimonium ferat, sed ab altero sibi ferri sinat. Qui carne castus est, ne gloriatur, cum sciat alium esse, qui continentiae donum ipsi tribuat. 3. Consideremus ergo, fratres, ex qua materia facti simus, qui et quales mun-⁵ dum ingressi simus; ex quo sepulcro quibusque tenebris, qui nos fecit et condidit, praeparatis benefactis suis, antequam nasceremur, in mundum suum nos introduxerit. 4. Haec igitur omnia cum ab eo habeamus, propter omnia gratias ipsi agere debemus, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen. ¹⁰

XXXIX. Stulti unice et insipientes et fatui et imperiti derident nos ac subsannant, dum cogitationibus suis se extollere cupiunt. 2. Quid enim potest mortalis, aut quale robur terri-
genae? 3. Scriptum enim est: *Non erat figura ante oculos meos, sed auram et vocem audiebam dicentem*: 4. *Quid enim?* ¹⁵
numquid homo coram domino mundus erit, vel de operibus suis inculpabilis vir, si servis suis non confidit et in angelis suis prava animadvertit? 5. *Caelum quoque non est mundum ante eum: multo minus habitantes domus luteas, ex quibus et ipsi de eodem luto sumus. Devoravit illos tamquam tinea,* ²⁰
et a mane usque ad vesperam ultra non sunt; eo quod non possunt sibi ipsis subvenire, perierunt. 6. *Adflavit eos, et interierunt, quia non habebant sapientiam.* 7. *Invoca autem, si quis tibi respondeat, vel si quem sanctorum angelorum ad-* ²⁵
spicias; etenim insipientem perimit ira, stultum autem occi-
dit zelus. 8. *Ego autem ridi stultos radices mittentes; sed statim absorpta est illorum habitatio.* 9. *Longe fiant filii*

15 Iob 4, 16—18; 15, 15; 4, 19—5, 5.

I, 12 tradunt. Sed viro doctissimo epistulae de virginitate Clementi assignatae, quae saeculo demum XVIII in lucem editae sunt, nondum fuerunt cognitae.

3. ἐκ π. τάφου] Cf. Ps. 138, 15. — προετοιμάσας πτλ.] Ad hunc locum accedit fragmentum, quod Leontius et Ioannes atque Ioannes Damasce-
nus tanquam e Clementis epistula

IX depromptum tradunt et frag-
mento 33, 2 commemorato adiungunt (Lighfoot I, 189; Holl, *Fragmente* p. 13), sed non adeo, ut revera ad eum referri possit.

4. Cf. I Thess. 5, 18.

XXXIX, 1. ἄφρονες πτλ.] Cf. Herm. Sim. IX, 14, 4.

5. Verba οὐρανός — αὐτοῦ Iob 15, 15 leguntur, reliqua 4, 19. 20.

γένονται οἱ υἱοὶ αὐτῶν ἀπὸ σωτηρίας· κολαβρισθείησαν ἐπὶ θύραις ἡσσόνων, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐξαιρούμενος· ἃ γὰρ ἐκείνοις ἡτοίμασται, δίκαιοι ἔδονται, αὐτοὶ δὲ ἐκ κακῶν οὐκ ἐξαίρετοι ἔσονται.

5 XL. Προδῆλων οὖν ἡμῖν ὄντων τούτων, καὶ ἐγκεκυφότες εἰς τὰ βάθη τῆς θείας γνώσεως, πάντα τάξει ποιεῖν ὀφείλομεν, ὅσα ὁ δεσπότης ἐπιτελεῖν ἐκέλευσεν κατὰ καιροὺς τεταγμένους. 2. τάς τε προσφορὰς καὶ λειτουργίας ἐπιτελεῖσθαι, καὶ οὐκ εἰκῇ ἢ ἀτάκτως ἐκέλευσεν γίνεσθαι, ἀλλ' ὠρισμένοις καιροῖς καὶ ὥραις. 3. ποῦ
10 τε καὶ διὰ τίνων ἐπιτελεῖσθαι θέλει, αὐτὸς ὠρισεν τῇ ὑπερτάτῃ αὐτοῦ βουλήσει, ἥν' ὁσίως πάντα γινόμενα ἐν εὐδοκίᾳ εὐπρόσδεκτα εἶη τῷ θελήματι αὐτοῦ. 4. οἱ οὖν τοῖς προστεταγμένοις καιροῖς ποιούντες τὰς προσφορὰς αὐτῶν εὐπρόσδεκτοί τε καὶ μακάριοι· τοῖς γὰρ νομίμοις τοῦ δεσπότης ἀκολουθοῦντες οὐ διαμαρ-
15 τάνουσιν. 5. τῷ γὰρ ἀρχιερεῖ ἴδιαι λειτουργίαι δεδομέναι εἰσίν, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἴδιος ὁ τόπος προστέτακται, καὶ λευῖταις ἴδιαι διακονίαι ἐπίκεινται· ὁ λαϊκὸς ἄνθρωπος τοῖς λαϊκοῖς προστάγμασιν δέδεται.

XLI. Ἐκαστος ἡμῶν, ἀδελφοί, ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι εὐαρε-
20 στείτω τῷ θεῷ ἐν ἀγαθῇ συνειδήσει ὑπάρχων, μὴ παρεκβαίνων τὸν ὠρισμένον τῆς λειτουργίας αὐτοῦ κανόνα, ἐν σεμνότητι. 2. οὐ πανταχοῦ, ἀδελφοί, προσφέρονται θυσίαι ἐνδελεισμοῦ ἢ εὐχῶν ἢ περὶ ἁμαρτίας καὶ πλημμελείας, ἀλλ' ἢ ἐν Ἱερουσαλὴμ μόνῃ· κακεῖ δὲ οὐκ ἐν παντὶ τόπῳ προσφέρεται, ἀλλ' ἔμπροσθεν τοῦ
25 ναοῦ πρὸς τὸ θυσιαστήριον, μωμοσκοπηθὲν τὸ προσφερόμενον διὰ

8 λειτουργίας + ἐπιμελῶς Lightfoot 'ἐπιτελεῖσθαι καὶ AH: > LS Knopf | 10 ὑπερτάτῃ H cf. 36, 2: υπερτατω A | 11 πάντα LS: + τὰ AH | 12 προσταγεῖσι H | 16 ὁ > H | 18 δέδεται A: δέδοται HLS | 19 ὑμων A | 19/20 εὐαρεστέτω HLS: ευχαριστείτω A | 22 προσευχῶν H | 23 πλημμελημάτων H | μόνῃ > H

XL, 1. Clem. Al. Strom. IV, 17, 112 p. 613. — ἐγκεκυφότες] Cf. 45, 2; 53, 1; 62, 3; Polyc. Phil. 3, 2. — βάθη] Cf. Rom. 11, 33; I Cor. 2, 10. — τάξει] Cf. I Cor. 14, 40.

2. Interpretes minore fide digni sunt quam testes graeci, et horum textus mihi tolerari posse videtur.

5. τόπος] i. e. ordo sacri ministerii. Cf. 44, 5; Ign. Polyc. 1, 2; Smyrn. 6, 1; Polyc. Phil. 11, 1; Eus. H. E. V, 5, 2. Constit. apost. II, 11. 18. — λαϊκός] Credibile est, vocem λαϊκός usitatam apud Hellenistas fuisse, ut significaretur alienus a tribu Levis aut etiam prosapia Aaronis. Quibus

eorum a salute et contemnantur ante ianuas minorum, et non erit, qui eripiat. Quae enim illis parata sunt, iusti comedent; ipsi vero de malis non liberabuntur.

XL. Cum igitur haec nobis sint manifesta et in profunda divinae cognitionis nos introspexerimus, cuncta ordine debemus 5 facere, quae nos dominus statutis temporibus peragere iussit. 2. Oblationes scilicet et officia sacra perfici, neque temere vel inordinate fieri praecepit, sed statutis temporibus et horis. 3. Ubi etiam et a quibus eas celebrari vult, ipse excelsissima sua voluntate definivit, ut religiose omnia secundum eius beneplacitum 10 adimpleta accepta essent voluntati eius. 4. Qui ergo adsignatis temporibus oblationes suas faciunt, accepti et beati sunt; domini enim mandata sequentes non aberrant. 5. Summo quippe sacerdoti sua munera tributa sunt, sacerdotibus locus proprius adsignatus est, et levitis sua ministeria incumbunt. Homo 15 laicus praeceptis laicis constringitur.

XLI. Unusquisque nostrum, fratres, in suo ordine cum bona conscientia praescriptam ministerii sui regulam non transgrediens, honeste deo gratias agat. 2. Non in omni loco, fratres, offeruntur sacrificia perpetua vel votiva vel pro peccatis et de- 20 lictis, sed Hierosolymis tantum; neque illic in quovis loco fit oblatio, sed in atrio templi ad altare, diligenter prius inspecto verisimile fit, iam a primaevis scriptoribus Christianorum vocem *λαϊκός* adhibitam esse ad significandum eum, qui sacro nullo ministerio fungebatur (Clericus). Legitur haec vox etiam Ep. Clem. ad Iac. c. 5; Clem. Al. Strom. III, 12, 90 p. 552; V, 6, 33 p. 665; Eus. H. E. V, 28, 12; Tert. De praescr. c. 41; De bapt. c. 17; De fuga c. 11; Didasc. vel Constit. apost. II, 6. 14. 18 etc. — Canones ecclesiastici apostolorum 23, 1—2 dicentes: *ὁ λαϊκὸς τοῖς λαϊκοῖς πράγμασι περιπειθέσθω* . . . *ἐκαστος τῷ ἰδίῳ τόπῳ ἀρροσκέτω τῷ θεῷ* (cf. Funk, Doctrina duod. apostolorum p. 68), haud dubie hunc versum et sequentem respiciunt.

XLI, 1. Hunc locum Pseudo-Clemens vel auctor Constitutionum apost. VIII, 46 in. ante oculos habere videtur.

2. *προσφέρονται*] E tempore praesenti non sequitur, templum Hierosolymitanum tempore auctoris adhuc stetisse. Clemens eo uti potuit templo etiam deleto. Animo enim videt cultum iudaicum adhuc vigentem, describens, ut e c. 40 apparet, quae a Deo praecepta fuerunt, non quae adhuc fiebant. Similiter loquuntur Barnabas c. 7—9, auctor epistolae ad Diognetum c. 3, Iustinus Dialog. c. 117, Iosephus Fl. Antiq. III, 7—11.

τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν προειρημένων λειτουργῶν. 3. οἱ οὖν παρὰ τὸ καθῆκον τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ποιῶντές τι θάνατον τὸ πρόστιμον ἔχουσιν. 4. ὁράτε, ἀδελφοί· ὅση πλείονος κατηξιώθημεν γνώσεως, τοσούτῳ μᾶλλον ὑποκείμεθα κινδύνῳ.

5 XLII. Οἱ ἀπόστολοι ἡμῖν εὐαγγελίσθησαν ἀπὸ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐξεπέμφθη. 2. ὁ Χριστὸς οὖν ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐγένοντο οὖν ἀμφοτέρωθεν εὐτάκτως ἐκ θελήματος θεοῦ. 3. παραγγελίας οὖν λαβόντες καὶ πληροφορηθέντες διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ
10 κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πιστωθέντες ἐν τῇ λόγῳ τοῦ θεοῦ, μετὰ πληροφορίας πνεύματος ἁγίου ἐξῆλθον εὐαγγελιζόμενοι, τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ μέλλειν ἔρχεσθαι. 4. κατὰ χώρας οὖν καὶ πόλεις κηρύσσοντες καθίστανον τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν, δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι, εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων
15 πιστεύειν. 5. καὶ τοῦτο οὐ καινῶς· ἐκ γὰρ δὴ πολλῶν χρόνων ἐγγράπτο περὶ ἐπισκόπων καὶ διακόνων. οὕτως γὰρ που λέγει ἡ γραφή· Καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ καὶ τοὺς διακόνους αὐτῶν ἐν πίστει.

XLIII. Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ οἱ ἐν Χριστῷ πιστευθέντες παρὰ
20 θεοῦ ἔργον τοιοῦτο κατέστησαν τοὺς προειρημένους; ἔπου καὶ ὁ μακάριος πιστὸς θεράπων ἐν ὄλῳ τῷ οἴκῳ Μωϋσῆς τὰ διατεταγμένα αὐτῷ πάντα ἐσημειώσατο ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις, ᾧ καὶ ἐπηκολούθησαν οἱ λοιποὶ προσφῆται, συνεπιμαρτυροῦντες τοῖς ὑπ' αὐτοῦ νενομοθετημένοις. 2. ἐκεῖνος γάρ, ζήλου ἐμπεσόντος περὶ
25 τῆς ἱερωσύνης καὶ στασιαζουσῶν τῶν φυλῶν, ὅποια αὐτῶν εἶη τῷ

2 βουλῆς H | 5 ἡμῖν AHS : ἡμῶν L Knopf cf. 44, 1 | 6 δ > H | 6/7 ἐξεπέμφθη — θεοῦ > H | 7 ὁ Χριστὸς — θεοῦ καὶ > L | 10 ἡμῶν > HL | 13 καθίστανον em : καθεστάνον A, καθιστᾶν H | 23 ἐκολούθησαν H

4. Clem. Al. Strom. IV, 17, 112 Deo tradit. — ἐξεπέμφθη] Lightfoot p. 613. — κινδύνῳ] i. e. Christiani hoc verbum primus cum antecedentibus coniunxit, atque recte, ut nunc etiam Syrus et Latinus ostendunt.

2. Similiter ac in parte huius versus priore verbum deest Rom. 10, 17; II Cor. 3, 23.

3. πληροφορηθέντες] Cf. Rom. 4, 21; 14, 5. — πιστωθέντες] Cf. II Tim. 3, 14. — πληροφορίας] Cf. I Thess.

sacrificio a summo sacerdote et praedictis ministris. 3. Qui praeter id, quod voluntati eius consentaneum est, aliquid faciunt, mortis supplicio puniuntur. 4. Videtis, fratres: quo maiore cognitione digni sumus habiti, eo graviore periculo obnoxii sumus.

XLII. Apostoli nobis evangelii praedicatores facti sunt a domino Iesu Christo, Iesus Christus missus est a deo. 2. Christus igitur a deo et apostoli a Christo; et factum est utrumque ordinatim ex voluntate dei. 3. Itaque acceptis mandatis et per resurrectionem domini nostri Iesu Christi plena certitudine imbuti deique verbo confirmati, cum certa spiritus sancti fiducia egressi sunt adnuntiantes regni dei adventum. 4. Per regiones igitur et urbes verbum praedicantes primitias earum spiritu cum probassent, constituerunt episcopos et diaconos eorum, qui credituri erant. 5. Neque hoc quidem novum institutum fuit; multis enim retro saeculis de episcopis et diaconis scriptum est. Sic enim alicubi dicit scriptura: *Constituam episcopos eorum in iustitia et diaconos eorum in fide.*

XLIII. Et quid mirum eos, quibus in Christo a deo hoc munus commissum fuit, praedictos constituuisse? cum beatus Moses, *fidelis servus in universa domo*, omnia, quae ipsi mandata erant, in sacris libris notaverit; quem ceteri prophetae secuti sunt iis testimonium pariter perhibentes, quae ab ipso sancita sunt. 2. Ille enim, cum aemulatio pro sacerdotio incidisset et tribus inter se dissentirent, quatenam illarum glorioso

17 Ies. 60, 17. — 21 Num. 12, 7; Hebr. 3, 5. — 24 Num. 17.

1, 15; Col. 2, 2; Hebr. 6, 11; 10, 22.

4. *ἐπισκόπους*] Clemens cum omnibus aliis locis (21, 6; 44, 5; 47, 6; 54, 2; 57, 1) ad significandos ecclesiae praepositos vocem *πρεσβύτεροι* adhibeat, hoc loco voce *ἐπίσκοποι* utitur (cf. 44, 1. 4). Ob S. Scripturae locum, quem postea affert, a regula deviasse putandus est, et si ita est, hac voce idem significat, quod illa. — *ἐπισκόπους καὶ διακόνους*] Similiter Phil. 1, 1.

5. Locus Iesae non accurate laudatur. Propheta ipse dicit: *Δώσω*

τοὺς ἄρχοντας σου ἐν εἰρήνῃ καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ. Irenaeus Adv. haer. IV, 26, 5 quoque locum ad presbyteros ecclesiae refert, eum autem recte allegat.

XLIII, 1. *πιστευθέντες*] Cf. Tit. 1, 3; Gal. 2, 7; Ign. Philad. 9, 1.

2. Referendo virgarum historiam (Num. 17) Clemens adicit nonnullas circumstantias admodum verisimiles atque, ut videtur, desumptas ex Hebraeorum traditionibus. Similia narrant Iosephus Flav. Antiquit. IV, 4, 2 et Philo Vita Mosis III, 21 (ed.

ἐνδόξῳ ὀνόματι κεκοσμημένη, ἐκέλευσεν τοὺς δώδεκα φυλάρχους
 προσεγγεῖν αὐτῷ ῥάβδους ἐπιγεγραμμένας ἐκάστης φυλῆς κατ'
 ὄνομα· καὶ λαβὼν αὐτάς ἔδωκεν καὶ ἐσφράγισεν τοῖς δακτυλίοις
 τῶν φυλάρχων, καὶ ἀπέθετο αὐτάς εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου
 5 ἐπὶ τὴν τράπεζαν τοῦ θεοῦ. 3. καὶ κλείσας τὴν σκηνὴν ἐσφρά-
 γισεν τὰς κλεῖδας ὡσαύτως καὶ τὰς ῥάβδους, 4. καὶ εἶπεν αὐτοῖς·
 Ἄνδρες ἀδελφοί, ἥς ἂν φυλῆς ἡ ῥάβδος βλαστήσῃ, ταύτην ἐκλέ-
 λεκται ὁ θεὸς εἰς τὸ ἱερατεῦειν καὶ λειτουργεῖν αὐτῷ. 5. πρῶτας
 δὲ γενομένης συνεκάλεσεν πάντα τὸν Ἰσραὴλ, τὰς ἐξακοσίας χιλι-
 10 ἄδας τῶν ἀνδρῶν, καὶ ἐπεδείξατο τοῖς φυλάρχοις τὰς σφραγίδας
 καὶ ἡνοιξεν τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου καὶ προεῖλεν τὰς ῥάβδους·
 καὶ εὐρέθη ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν οὐ μόνον βεβλαστηκυῖα, ἀλλὰ καὶ
 καρπὸν ἔχουσα. 6. τί δοκεῖτε, ἀγαπητοί; οὐ προήδει Μωϋσῆς
 τοῦτο μέλλειν ἔσεσθαι; μάλιστα ᾔδει· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀκαταστασία
 15 γένηται ἐν τῷ Ἰσραὴλ, οὕτως ἐποίησεν, εἰς τὸ δοξασθῆναι τὸ
 ὄνομα τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου θεοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας
 τῶν αἰώνων. ἀμήν.

XLIV. Καὶ οἱ ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν
 Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς.
 20 διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν κατέ-
 στησαν τοὺς προειρημένους καὶ μεταξὺ ἐπινομήν δεδώκασιν, ὅπως,
 ἐὰν κοιμηθῶσιν, διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν

3 αὐτὸς H | ἐσφράγισεν + εν H | 6 ῥάβδους: θύρας S | 9 τὸν > H |
 10 ἐπέδειξε H | 15 εἰς τὸ A: ὥστε H | 16 θεοῦ S: κυρίου H, deficit A, >
 L Knopf | 19 ἐπὶ A: περὶ HLS (?) | 21 ἐπινομήν AL (legem): ἐπιδομήν H,
 ἐπὶ δοκιμήν vel -μῆ S | δεδώκασιν em: ἐδωκασιν A, ἔδωκαν H | 22 ἐὰν +
 τινες HS | ἄνδρες > H

Mangey II, 162). — ὀνόματι] i. e. officio sacerdotii, cf. 44, 1.

6. Hunc versum et sequentem (44,1) tanquam epistulae s. Clementis ad Corinthios depromptum paraphrastica laudat Ioannes diaconus Expos. in Heptateuchum (saec. VI). Fragmentum vel locum allegatum edidit Pitra, Spicilegium Solesmense I, 293; Lightfoot I, 187. Num Ioannes textum graecum legerit an versionem latinam, non liquet. — τοῦ ἀληθι-

νοῦ κτλ.] Cf. Ioann. 17, 3. — θεοῦ] Cum hanc vocem vel vocem κυρίου spatio etiam codex A agnoscat, tres testes ergo consentiant, vox retinenda esse videtur. Latinus quidem eam omisit, et facilius est intellectu, eam additam quam deletam fuisse; sed etiam fieri potuit, ut vox in versione vel in exemplari interpreti proposito casu aliquo evanesceret. Harnack, *Texte und Untersuchungen*, N. F. V, 3 (1900), 70—76, aequae ac

illo nomine ornanda esset, iussit duodecim tribuum principes afferre sibi virgas, quae uniuscuiusque tribus nomen inscriptum haberent. Quas cum accepisset, in fasciculum ligavit et annulis principum tribuum signavit, et in tabernaculo testimonii super mensam dei deposuit eas. 3. Clausoque tabernaculo signavit 5 claves similiter ac virgas, 4. et dixit eis: Viri fratres, cuius tribus virga germinaverit, hanc elegit deus, quae ipsi sacra faciat et ministret. 5. Mane autem facto congregavit universum populum Israel, sexcenta milia virorum, et tribuum principibus sigilla ostendit et tabernaculum testimonii 10 aperuit et virgas protulit. Et inventa est virga Aäron non tantum germinasse, sed et fructum ferre. 6. Quid, dilecti, vobis videtur? An hoc futurum non praesciverat Moses? Maxime noverat; verum ne seditio in populo Israel oriretur, ita fecit, ut nomen veri et solius dei glorificaretur; cui sit gloria in saecula 15 saeculorum. Amen!

XLIV. Apostoli quoque nostri per Iesum Christum dominum nostrum cognoverunt, contentionem de nomine episcopatus oborituram; 2. ob eam ergo causam, perfecta praescientia praediti, constituerunt praedictos ac deinceps ordinationem dederunt, 20 ut cum illi decessissent, ministerium eorum alii viri probati ex-

Knopf Latinum sequens verba τὸ ὄνομα τοῦ ἀληθινοῦ κ. μ. de sacerdotio interpretatur et doxologiam ᾧ ἡ δόξα κτλ. interpolatam esse putat.

XLIV, 1. ἔρις κτλ.] Harnack contulit Tert. De bapt. c. 17: Episcopatus aemulatio schismatum mater est. Cf. Eus. H. E. IV, 22, 5; VI, 43, 5; Cypr. Ep. 59 c. 5 ed. Hartel p. 671 sq. — ὀνόματος] i. e. de dignitate vel auctoritate muneris episcopalis.

2. προειρημένους] sc. episcopos et diaconos cf. 42, 4. — μεταξὺ] = μετέπειτα cf. Act. 13, 42; Barn. 13, 5; Eus. H. E. V, 16, 18. — ἐπινομήν] Vox obscura est ac multarum controversiarum occasionem dedit; multi etiam, praesertim olim, quamdiu co-

dex A solus praesto erat, textum emendabant et alii alia coniciebant: ἐπιμονήν (sic etiamnunc Lightfoot), ἐπιλογήν, ἐπιτροπήν, ἔτι νόμον, ἐπιταγήν etc. Hilgenfeld lectionem (vel versionem) Syri recepit. Quoniam autem etiam Latinus haud dubie ἐπινομήν legit, haec vox recte retinenda est. A verbo νέμω derivata apud antiquos de iure pascendi in alieno et de depastione ignis usurpatur. Sed fortasse etiam a νόμος derivari potest, ita ut praeceptum, ordinationem, dispositionem vel legem significet. Contextus eiusmodi notionem postulat, et iam interpres latinus vocem ita intellexit. — κοιμηθῶσιν] sc. episcopi et diaconi, de

λειτουργίαν αὐτῶν. 3. τοὺς οὖν κατασταθέντας ὑπ' ἐκείνων ἢ μεταξὺ ὑφ' ἐτέρων ἐλλογίμων ἀνδρῶν συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης, καὶ λειτουργήσαντας ἀμέμπτως τῇ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μετὰ ταπεινοφροσύνης, ἡσύχως καὶ ἀβαναύσως, μεμαρτυρη-
 5 μένους τε πολλοῖς χρόνοις ὑπὸ πάντων, τούτους οὐ δικαίως νομίζομεν ἀποβάλλεσθαι τῆς λειτουργίας. 4. ἁμαρτία γὰρ οὐ μικρὰ ἡμῖν ἔσται, ἐὰν τοὺς ἀμέμπτως καὶ ὁσίως προσενεγκόντας τὰ δῶρα τῆς ἐπισκοπῆς ἀποβάλωμεν. 5. μακάριοι οἱ προσδοιπορήσαντες πρεσβύτεροι, οἵτινες ἔγκαρπον καὶ τελείαν ἔσχον τὴν ἀνάλυσιν·
 10 οὐ γὰρ εὐλαβοῦνται, μή τις αὐτοὺς μεταστήσῃ ἀπὸ τοῦ ἱδρυμένου αὐτοῖς τόπου. 6. ὀρώμεν γάρ, ὅτι ἐνίοις ὑμεῖς μετηγάγετε καλῶς πολιτευομένους ἐκ τῆς ἀμέμπτως αὐτοῖς τετιμημένης λειτουργίας.

XLV. Φιλόνεικοί ἐστε, ἀδελφοί, καὶ ζηλωταὶ περὶ τῶν ἀνηκόντων εἰς σωτηρίαν. 2. ἐνεκχύσατε εἰς τὰς ἱεράς γραφάς, τὰς
 15 ἀληθεῖς, τὰς διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου. 3. ἐπίστασθε, ὅτι οὐδὲν ἄδικον οὐδὲ παρακταπειρημένον γέγραπται ἐν αὐταῖς. οὐχ εὐρήσετε δικαίους ἀποβεβλημένους ἀπὸ ὁσίων ἀνδρῶν. 4. ἐδιώχθησαν δίκαιοι, ἀλλ' ὑπὸ ἀνόμων· ἐφυλακίσθησαν, ἀλλ' ὑπὸ ἀνοσίων· ἐλιθάσθησαν ὑπὸ παρανόμων· ἀπεκτάνθησαν ἀπὸ τῶν μι-
 20 ρὸν καὶ ἄδικον ζῆλον ἀνειληφότων. 5. ταῦτα πάσχοντες εὐκλεῶς

6 ἀποβαλεσθαι A | 7 ἔστιν H | 12 πολιτευσαμένους H | τετιμημένης AHS : facto (πεποιημένης ?) L, τετηρημένης con Lightfoot , 14 ἱεράς > A
 16 γέγραπτο H | 19/20 μιὰρὸν HL : μιὰρὼν AS

quorum successionē (διαδέξωνται ἑτε-
 ροὶ . . τὴν λειτουργίαν αὐτῶν) Cle-
 mens agit. Nonnulli verbum ad
 apostolos referunt. Grammatica huic
 interpretationi non obstat, sed con-
 textus minus favet.

3. ὑπ' ἐκείνων] sc. ab apostolis. —
 ἐλλογίμων ἀνδρῶν] i. e. ab episcopis
 vel presbyteris, quos apostoli ipsi
 constituerant. — συνευδοκησάσης τ.
 ἐκκλ. π.] Clemens ergo apostolis vel
 episcopis κατὰστασιν, electionem et
 ordinationem episcoporum vel pres-
 byterorum adiudicat, ecclesiae συνευ-
 δόκησιν vel consensum. Tempore
 progrediente etiam electio ad eccle-

siam vel populum spectabat. Cypri-
 anus Ep. 59 c. 5 praeter iudicium
 divinum de populi suffragio et coe-
 piscoporū consensu loquitur. Cf.
 quae disputavi in *Kirchengeschicht-
 liche Abhandlungen und Untersuch-
 ungen* I (1897), 23 sqq.

4. ἀμέμπτως καὶ ὁσίως] Cf. I Thess.
 2, 10. — δῶρα] Clemens hac voce
 cum preces et orationes ad Deum
 missas (cf. 52, 3. 4; Hebr. 13, 15. 16),
 tum dona, quae ab ecclesia daban-
 tur et a presbyteris Deo offereban-
 tur, et sacram cenam vel eucharis-
 tiam, quae illis donis parabatur,
 significare videtur. Didascalia (ed.

ciperent. 3. Itaque qui constituti sunt ab illis vel deinceps ab aliis viris eximiis consentiente universa ecclesia, quique inculpate gregi Christi deservierunt cum humilitate, quiete nec illiberaliter, et longo tempore ab omnibus testimonium praeclarum reportarunt, hos iudicamus munere suo non iuste deici. 4. Non enim leve erit peccatum nostrum, si eos, qui sancte et sine reprehensione munera obtulerunt, episcopatu eicimus. 5. Beati presbyteri viam prius emensi, qui fructuosam perfectamque dissolutionem consecuti sunt; non enim verentur, ne quis eos transferat de loco ipsis constituto. 6. Videmus enim, vos nonnullos honeste viventes ab officio, quo inculpate honorati erant, removisse.

XLV. Contentiosi estis, fratres, et in rebus, quae ad salutem pertinent, accensi zelo. 2. Inspexistis diligenter scripturas sacras, quae verae sunt et datae per spiritum sanctum. 3. Non fugit vos, nihil iniustum neque perversum scriptum esse in illis. Non invenietis iustos reiectos a viris sanctis. 4. Persecutionem passi sunt iusti, sed ab iniquis; in carcerem sunt coniecti, sed ab impiis; lapidati sunt, sed a nefariis; occisi sunt, sed a scelerato et iniusto zelo abreptis. 5. Haec patientes gloriose tule-

Hauler p. 37) et Constitutiones apost.

II, 25 s. f.: αἱ τότε (in V. T.) θυσίαι νῦν (in N. T.) εὐχαὶ καὶ δεήσεις καὶ εὐχαριστίαι· αἱ τότε ἀπαρχαὶ καὶ δεκάται καὶ ἀφαιρέματα καὶ δῶρα νῦν προσφοραὶ αἱ διὰ τῶν [δοσίων Const.] ἐπισκόπων προσφερόμεναι κυρίῳ τῷ θεῷ, ibid. II, 34 (Hauler p. 40): τοὺς καρποὺς ὑμῶν καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ὑμῶν εἰς εὐλογίαν ὑμῶν προσφέροντες αὐτῷ (τῷ ἐπισκόπῳ) . . καὶ ἔσται σοι ἡ προσφορά σου δεκτὴ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας κυρίῳ τῷ θεῷ σου κτλ., ib. II, 53: δῶρον δέ ἐστι τῷ θεῷ ἡ ἐκάστου προσευχή καὶ εὐχαριστία.

5. μακάριοι] Sarcastice defunctos, qui iam diem obierunt, presbyteros hic memorat Clemens (Laurent). — ἀνάλυσιν] Cf. II Tim. 4, 6; Phil. 1,

23; Luc. 2, 29.

6. ἐκ τῆς ἀ. αὐτοῖς τετιμημένης λ.] Locutio singularis est. Τιμὰν τινὶ τι nonnisi rarissime et apud poetas reperitur. Gebhardt contulit Pind. Pyth. IV, 270; Soph. Antig. 514. At Constit. apost. II, 26: ὁ ἐπίσκοπος . . θεοῦ ἀξία τετιμημένος. Cum autem testes consentiant, Latinus non aliter ac ceteri legisse, verbum τετιμημένης potius libere reddidisse, hanc lectionem etiam adprobare videatur, si, ut Morin conicit, *functo* (non *facto*) vertit, locus non mutandus est.

XLV, 1. Cf. Gal. 4, 17. 18; I Petr. 3, 13. — ἀνηγόντων εἰς σ.] Cf. Barn. 17, 1.

4. ζῆλον ἀνελ.] Cf. 3, 4.

ἤνεγκαν. 6. τί γὰρ εἵπωμεν, ἀδελφοί; Δανιήλ ὑπὸ τῶν φοβου-
μένων τὸν θεὸν ἐβλήθη εἰς λάκκον λεόντων; 7. ἡ Ἀνανίας καὶ
Ἀζαρίας καὶ Μισαήλ ὑπὸ τῶν θρησκευόντων τὴν μεγαλοπρεπῆ
καὶ ἔνδοξον θρησκείαν τοῦ ὑψίστου κατείχθησαν εἰς κάμινον πυ-
5 ρός; μνηταμῶς τοῦτο γένοιτο. τίνες οὖν οἱ ταῦτα δράσαντες; οἱ
στυγητοὶ καὶ πάσης κακίας πλήρεις εἰς τοσοῦτο ἐξήρισαν θυμοῦ,
ὥστε τοὺς ἐν ὁσίᾳ καὶ ἀμώμῳ προθέσει δουλεύοντας τῷ θεῷ εἰς
αἰκίαν περιβαλεῖν, μὴ εἰδότες, ὅτι ὁ ὑψιστος ὑπέρμαχος καὶ ὑπερ-
ασπιστὴς ἐστὶν τῶν ἐν καθαρᾷ συνειδήσει λατρευόντων τῷ πανα-
10 ρέτῳ ὀνόματι αὐτοῦ. ὃ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
ἀμήν. 8. οἱ δὲ ὑπομένοντες ἐν πεποιθήσει δόξαν καὶ τιμὴν ἐκλη-
ρονόμησαν, ἐπὶ ῥηθυσίαν τε καὶ ἔγγραφον ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ θεοῦ
ἐν τῷ μνημοσύνῳ αὐτῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

XLVI. Τοιοῦτοις οὖν ὑποδείγμασιν κολληθῆναι καὶ ἡμᾶς δεῖ,
15 ἀδελφοί. 2. γέγραπται γάρ· Κολλᾶσθε τοῖς ἀγίοις, ὅτι οἱ κολ-
λόμενοι αὐτοῖς ἁγιασθήσονται. 3. καὶ πάλιν ἐν ἐτέρῳ τόπῳ
λέγει· Μετὰ ἀνδρὸς ἀθῶου ἀθῶος ἔσῃ καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκ-
λεκτὸς ἔσῃ, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις. 4. κολληθῶμεν
οὖν τοῖς ἀθῶοις καὶ δικαίοις· εἰσὶν δὲ οὗτοι ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ.
20 5. ἵνατί ἔρεις καὶ θυμοὶ καὶ διχοστασίαι καὶ σχίσματα πόλεμός τε
ἐν ὑμῖν; 6. ἡ οὐχὶ ἓνα θεὸν ἔχομεν καὶ ἓνα Χριστὸν καὶ ἓν πνεῦμα
τῆς χάριτος τὸ ἐκχυθὲν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ μία κλησις ἐν Χριστῷ;
7. ἵνατί διέλκομεν καὶ διασπῶμεν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ καὶ στα-
σιάζομεν πρὸς τὸ σῶμα τὸ ἴδιον, καὶ εἰς τοσαύτην ἀπόνειαν ἐρ-
25 χόμεθα, ὥστε ἐπιλαθέσθαι ἡμᾶς, ὅτι μέλη ἐσμέν ἀλλήλων;
μνησθῆτε τῶν λόγων Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. 8. εἶπεν γάρ·

1 εἵπωμεν em : εἵπομεν A, εἵποιμεν H, dicam S, dicimus L | 6 εἰς >
H | 10 τῶν αἰώνων > H | 11/13 οἱ δὲ — ἀμήν > L | 12 ἔγγραφον HS :
επαφρον A | 13 αὐτῶν A : αὐτοῦ HS | 23 διέλωμεν H | 26 Ἰησοῦ τ. κ.
ἡμῶν A : τοῦ κ. ἡμῶν Ἱ. Χριστοῦ HS, Domini Ihesu L

7. ἐξήρισαν] Bryennius hic brachy-
logiam videt pro καὶ εἰς τοσοῦτο
ἤλασαν θυμοῦ ἐρίζοντες, ὥστε κτλ. —
ἐν καθ. συνειδήσει] Cf. I Tim. 3, 9;
II Tim. 1, 3; Ign. Trall. 7, 2.

8. ἔγγραφον] Cf. Ps. 68, 29; Luc.
10, 20; Phil. 4, 3; Herm. Vis. I, 3,
2; Sim. V, 3, 2.

XLVI, 2. Locus deest in S. Scrip-
tura. Proxime ad eum accedit Ps.
17, 26: μετὰ ὁσίου ὁσιωθήσῃ, Sirach
6, 34: τίς σοφός; αὐτῷ προσκολλη-
θῆτι, et ex verbis illis Psalmistae
auctor ignotus eum formasse vide-
tur. Similiter scribit Hermas Vis.
III, 6, 2; Sim. VIII, 8, 1: μηδὲ (μὴ)

runt. 6. Quid enim, fratres, dicemus? Daniel in speluncam leonum ab iis, qui deum timebant, coniectus est? 7. An Ananias, Azarias et Misael conclusi sunt in fornacem ignis ab iis, qui magnificum et gloriosum altissimi cultum observabant? Absit prorsus! Quinam igitur haec patrarunt? Abominandi et 5 omni malitia pleni eo furoris rixati sunt, ut eos, qui cum sancta et inculpata voluntate deo servierunt, tormentis iniecerint, ignorantes, altissimum propugnatorem et defensorem eorum esse, qui in pura conscientia nomen eius virtute plenum colunt, cui sit gloria in saecula saeculorum. Amen! 8. Illi vero cum fidu- 10 cia patienter tolerantes gloriae et honoris heredes facti sunt, et a deo exaltati et inscripti sunt in libro memoriae eorum in saecula saeculorum, Amen!

XLVI. Talibus igitur exemplis et nos adhaerere oportet, fratres. 2. Scriptum enim est: *Sanctis vos adiungite, quia* 15 *qui illis adhaerent sanctificabuntur.* 3. Et rursus in alio loco: *Cum viro innocente innocens eris et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris.* 4. Quare innocentibus et iustis iungamus nos; ii enim sunt electi dei. 5. Cur inter vos sunt contentiones, irae, dissensiones, schismata et bellum? 6. Nonne 20 unum deum habemus et unum Christum et unum spiritum gratiae super nos effusum, et una vocatio est in Christo? 7. Cur divellimus et discerpimus membra Christi et contra proprium corpus seditionem movemus, eoque vesaniae devenimus, ut alios aliorum membra esse obliviscamur? Recordamini verborum Iesu 25 domini nostri. 8. Dixit enim: *Vae homini illi! Bonum erat*

1 Dan. 6, 16. — 2 Dan. 3, 19 sqq. — 15? — 17 Ps. 17, 26. 27.

κολλώμενοι τοῖς ἁγίοις. Clemens Al. Strom. V, 8, 53 p. 677 locum totum profert, cumque eum aequae ac Clemens noster, etiamsi ordine inverso, cum verbis μετὰ ἀνδρὸς πλ. vel Ps. 17, 26—27 coniungat, eum haud dubie huic debet, cuius epistula saepe utitur. Similiter saeculo V medio Callinicus, Vita s. Hypatii p. 132, ed. Lips. 1895 p. 100 (Biblioth. ser. gr. et rom. Teubneriana) dicens: ὁ

γὰρ κολλώμενος ἁγίοις ἁγιασθήσεται, verba e Clementis epistula deprompsit, quam (I Clem. 59, 2) etiam p. 88 (46) respexit. Cf. Resch, Agrapha 1889 p. 169; Ropes, Sprüche 1896.

2. 4. Nikon Mon. l. c. cf. 14, 1 not.

5. Cf. Iac. 4, 1.

6. Cf. 58, 2; Eph. 4, 4—6; I Cor. 8, 6.

7. μέλη] Cf. Rom. 12, 5; I Cor. 6, 15.

8. Duo S. Scripturae loci consar-

Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ· καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη, ἢ
 ἓνα τῶν ἐκλεκτῶν μου σκανδαλίσαι· κρεῖττον ἦν αὐτῷ περι-
 τεθῆναι μύλον καὶ καταποντισθῆναι εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἓνα
 τῶν ἐκλεκτῶν μου διαστρέφαι. 9. τὸ σχίσμα ὑμῶν πολλοὺς
 5 διέστρεψεν, πολλοὺς εἰς ἀθυρίαν ἔβαλεν, πολλοὺς εἰς δισταγμὸν,
 τοὺς πάντας ἡμᾶς εἰς λύπην· καὶ ἐπίμονος ὑμῶν ἐστὶν ἡ στάσις.

XLVII. Ἀναλάβετε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦ
 ἀποστόλου. 2. τί πρῶτον ὑμῖν ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου ἔγραψεν;
 3. ἐπ' ἀληθείας πνευματικῶς ἐπέστειλεν ὑμῖν περὶ ἑαυτοῦ τε καὶ
 10 Κηφᾶ τε καὶ Ἀπολλῶ, διὰ τὸ καὶ τότε προσκλίσαις ὑμᾶς πεποι-
 ῆσθαι. 4. ἀλλ' ἡ πρόσκλησις ἐκείνη ἤττονα ἁμαρτίαν ὑμῖν προσ-
 ἤνεγκεν· προσεκλήθητε γὰρ ἀποστόλοις μεμαρτυρημένοις καὶ ἀνδρὶ
 δεδοκιμασμένῳ παρ' αὐτοῖς. 5. νυνὶ δὲ κατανοήσατε, τίνες ὑμᾶς
 διέστρεψαν καὶ τὸ σεμνὸν τῆς περιβοήτου φιλαδελφίας ὑμῶν ἐμεί-
 15 ωσαν. 6. αἰσχρά, ἀγαπητοί, καὶ λίαν αἰσχρά καὶ ἀνάξια τῆς ἐν
 Χριστῷ ἀγωγῆς ἀκούεσθαι, τὴν βεβαιωτάτην καὶ ἀρχαίαν Κοριν-
 θίων ἐκκλησίαν δι' ἐν ἣ δὺο πρόσωπα στασιάζειν πρὸς τοὺς
 πρεσβυτέρους. 7. καὶ αὕτη ἡ ἀκοή οὐ μόνον εἰς ἡμᾶς ἐχώρησεν,
 ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἑτεροκλινεῖς ὑπάρχοντας ἀφ' ἡμῶν, ὥστε καὶ
 20 βλασφημίας ἐπιφέρεισθαι τῷ ὀνόματι κυρίου διὰ τὴν ὑμετέραν ἀφρο-
 σύνην, ἑαυτοῖς δὲ κίνδυνον ἐπεξεργάζεσθαι.

XLVIII. Ἐξάρωμεν οὖν τοῦτο ἐν τάχει καὶ προσπέσωμεν
 τῷ δεσπότη καὶ κλαύσωμεν ἱκετεύοντες αὐτόν, ὅπως ἴλεως γενό-
 μενος ἐπικαταλλαγῇ ἡμῖν καὶ ἐπὶ τὴν σεμνὴν τῆς φιλαδελφίας
 25 ἡμῶν ἀγνὴν ἀγωγὴν ἀποκαταστήσῃ ἡμᾶς. 2. πύλη γὰρ δικαιο-

1 οὐκ A : μὴ H | 4 ἐκλεκτῶν μου διαστρέφαι LS Clem : μικρῶν μου
 σκανδαλίσαι AH | 6 ἡμᾶς : ὑμᾶς H | 8 τί πρῶτον AHS : quemadmodum L,
 τίνα τρόπον Knpf | 9 αὐτοῦ A | 9/10 τε . . τε > HS | 10 Κηφᾶ . . Ἀπολλῶ C
 H | 11/12 ἐπ' ἤνεγκε H | 12 μεμαρτυρ. : δεδοκιμασμένοις H | 13 δεδοκ. : με-
 μαρτυρημένοις H | αὐτῶν H | 16 ἀγωγῆς : ἀγάπης H | 19 ὑμῶν H | 21 δὲ
 A : τε H | 24 ὑμῖν H | 25 ὑμῶν . . ὑμᾶς H | ἡμῶν AH : + καὶ LS Clem

cinati. Reperiuntur eadem verba apud
 Clem. Al. Strom. III, 18, 107 p. 561.

XLVII, 1. τὴν ἐπιστολὴν] sc. I Cor.
 1, 10 sqq. Non sequitur ex hoc di-
 cendi modo, Clementem nonnisi pri-
 mam ad Corinthios epistolam cog-
 nitam habuisse. Similiter loquuntur

Irenaeus I, 8, 2; IV, 27, 3. 4; Ori-
 genes C. Cels. I, 63; III, 20; Metho-
 dius Sympos. III, 14; Hieronymus
 Ep. 52 c. 9 et alii.

2. ἐν ἀρχῇ τ. εὐαγγ.] i. e. in pri-
 mordiis evangelicae praedicationis.
 Cf. Phil. 4, 15.

ei, si natus non fuisset, quam ut unum ex electis meis scandalizaret; melius erat, ut ei mola circumponeretur et demergeretur in mare, quam ut unum de electis meis perverteret. 9. Schisma vestrum multos pervertit, multos in animi deiectionem, multos in vacillationem, omnes nos in tristitiam 5 coniecit; et adhuc seditio vestra persistit.

XLVII. Epistolam beati Pauli apostoli in manus sumite. 2. Quid primum vobis in principio evangelii scripsit? 3. Certe divinitus inspiratus de seipso, de Cepha et Apollo ad vos litteras dedit, quia etiam tum inter vos factiones et partium studia 10 fuerunt. 4. Sed factio ista minus vobis intulit peccatum; inclinabamini enim in apostolos praeclaro testimonio celebres et in virum ab illis probatum. 5. Nunc vero, qui sint, qui vos perverterint et nominatissimi amoris vestri fraterni decus imminuerint, vobiscum perpendite. 6. Turpia, fratres, turpia valde 15 auditu sunt et christiana vivendi ratione indigna, quae comperimus: firmissimam et antiquam Corinthiorum ecclesiam propter unum aut alterum hominem seditionem movere contra presbyteros. 7. Et hic quidem rumor non tantum ad nos, sed ad eos etiam manavit, qui a nobis alieni sunt, ita ut propter vestram 20 amentiam blasphemiae nomini domini inferantur, vobis ipsis autem periculum creetur.

XLVIII. Auferamus igitur hoc celeriter; pedibus domini advolvamur et flentes suppliciter imploremus eum, ut propitius factus nobis reconcilietur et in pristinam nostram decoram et 25 castam fraterni amoris conversationem nos restituat. 2. Haec

1 Matth. 26, 24 (Marc. 14, 21; Luc. 22, 22); Luc. 17, 2 (Matth. 18, 6; Marc. 9, 42). — 9 I Cor. 1, 10 sqq.

4. ἀνδρῶ] sc. Apollo.

5. σεμνὸν κτλ.] Cf. 1. 1.

6. αἰσχροῖα . . ἀκούεσθαι] = αἰσχρόν ἐστιν ἀκ. Bryennius contulit Thuc. I, 125; Herod. I, 91; IX, 2; Eurip. Hec. v. 1241. Addo Prov. 21, 3. — ἀρχαίαν] Cf. Polyc. Phil. 1, 2; Iren. III, 3, 2; Orig. apud Eus. H. E. VI, 14, 10.

7. ἑτεροκλινεῖς] i. e. gentiles. — βλασφημίας] Cf. 1, 1; Rom. 2, 24; I Tim. 6, 1; Ign. Trall. 8, 2; Polyc. Phil. 10, 2. — κινδυνον] Cf. 59, 1.

XLVIII, 1. Clemens Al. Strom. IV, 18, 113 p. 613 ex hoc versu et sexto haec exhibet: ἡ σεμνὴ οὖν τῆς φιλανθρωπίας ἡμῶν καὶ ἀγνὴ ἀγωγή κατὰ τὸν Κλήμεντα τὸ κοινωφελὲς ζητεῖ.

σύνης ἀνεφγυῖα εἰς ζωὴν αὕτη, καθὼς γέγραπται· Ἀνοίξατέ μοι
 πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ
 κυρίῳ· 3. αὕτη ἡ πύλη τοῦ κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν
 αὐτῇ. 4. πολλῶν οὖν πυλῶν ἀνεφγυῖων ἡ ἐν δικαιοσύνῃ αὕτη
 5 ἐστὶν ἡ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾗ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες καὶ κα-
 τευθύνοντες τὴν πορείαν αὐτῶν ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ, ἀτα-
 ράχως πάντα ἐπιτελοῦντες. 5. ἦτω τις πιστός, ἦτω δυνατὸς γινῶσιν
 ἐξειπεῖν, ἦτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων, ἦτω ἀγνὸς ἐν ἔργοις·
 6. τοσοῦτῳ γὰρ μᾶλλον ταπεινοφρονεῖν ὀφείλει, ὅσῳ δοκεῖ μᾶλλον
 10 μεῖζων εἶναι, καὶ ζητεῖν τὸ κοινωφελὲς πᾶσιν, καὶ μὴ τὸ ἑαυτοῦ.

XLIX. Ὁ ἔχων ἀγάπην ἐν Χριστῷ ποιησάτω τὰ τοῦ Χριστοῦ
 παραγγέλματα. 2. τὸν δεσμὸν τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ τίς δύναται
 ἐξηγήσασθαι; 3. τὸ μεγαλεῖον τῆς καλλονῆς αὐτοῦ τίς ἀρκετὸς
 ἐξειπεῖν; 4. τὸ ὕψος, εἰς ὃ ἀνάγει ἡ ἀγάπη, ἀνεκδιήγητόν ἐστιν.
 15 5. ἀγάπη κολλᾷ ἡμᾶς τῷ θεῷ, ἀγάπη καλύπτει πληθὺς ἁμαρ-
 τιῶν, ἀγάπη πάντα ἀνέχεται, πάντα μακροθυμεῖ· οὐδὲν βάναισον
 ἐν ἀγάπῃ, οὐδὲν ὑπερήφανον· ἀγάπη σχίσμα οὐκ ἔχει, ἀγάπη οὐ
 στασιάζει, ἀγάπη πάντα ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ· ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐτελει-
 ῶθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ, δίχα ἀγάπης οὐδὲν εὐάρεστόν
 20 ἐστὶν τῷ θεῷ. 6. ἐν ἀγάπῃ προσελάβετο ἡμᾶς ὁ δεσπότης· διὰ
 τὴν ἀγάπην, ἣν ἔσχεν πρὸς ἡμᾶς, τὸ αἶμα αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ
 ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ κύριος ἡμῶν ἐν θελήματι θεοῦ, καὶ τὴν
 σάρκα ὑπὲρ τῆς σαρκὸς ἡμῶν καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν
 ἡμῶν.

25 L. Ὁρᾶτε, ἀγαπήτοί, πῶς μέγα καὶ θαυμαστόν ἐστιν ἡ ἀγά-
 πη, καὶ τῆς τελειότητος αὐτῆς οὐκ ἔστιν ἐξήγησις. 2. τίς ἱκανὸς
 ἐν αὐτῇ εὐρεθῆναι, εἰ μὴ οὕς ἂν καταξιώσῃ ὁ θεός; δεώμεθα οὖν

1 εἰς ζωὴν ἀνεφγυῖα HLS | αἴτη A : ἐστὶν αἴτη HS (?), est L | 2 ἐξο-
 μολογήσομαι HL Clem : -ίσωμαι AS | 8 ἀγνός : γοργός Clem | 9 γὰρ AS
 Clem : > HL | 15 ἀγάπη pr : ἡ ἀγ. H | 20 ἐστὶν > L Clem | ὑμᾶς H |
 21 ἔδωκεν H | 23 τῶν ψ. : τῆς ψυχῆς H | 25 ἡ > H | 26 αὐτοῦ H | 27 κα-
 ταξιώσῃ : καταδιώξῃ H | δεώμεθα H

2—5. Clem. Al. Strom. I, 7, 38
 p. 338 sq.

4. Clem. Al. Strom. VI, 8, 64 p. 772
 (— εἰσελθόντες, auctor h. l. per er-
 rorem Barnabae attribuit). — πολ-
 λῶν] Cf. Matth. 7, 13. 14. — ἡ ἐν

Χριστῷ] Cf. Ioann. 10, 7. 9; Herm.
 Sim. IX, 12, 1. 6; Ign. Philad.
 9, 1; Hegesipp. apud Eus. H. E. II,
 23, 8.

5—6. Clem. Al. Strom. VI, 8, 65
 p. 772 sq.

enim porta iustitiae est ad vitam aperta, sicut scriptum est: *Aperite mihi portas iustitiae; ingressus in eas confitebor domino*; 3. *haec porta domini, iusti intrabunt in eam*. 4. Cum igitur multae portae apertae sint, ea, quae est iustitiae, eadem et in Christo est; beati omnes, qui in eam intrarunt et iter suum *in sanctitate et iustitia* direxerunt, omnia imperturbate peragentes. 5. Sit aliquis fidelis, sit potens in enarranda cognitione. sit sapiens in sermonum diiudicatione, sit castus in operibus: 6. tanto humilior esse debet, quanto maior esse videtur, et quaerere debet, quod omnibus utile est, non suum ipsius. 10

XLIX. Qui caritatem in Christo habet, exsequatur Christi mandata. 2. Vinculum caritatis dei quis potest enarrare? 3. Quis pulcritudinis eius magnificentiam eloqui valet? 4. Altitudo, ad quam evehit caritas, inenarrabilis est. 5. Caritas nos deo adglutinat, *caritas peccatorum multitudinem tegit*, caritas omnia 15 sustinet, omnia patienter tolerat; nihil sordidum in caritate, nihil superbum; caritas schisma non habet, caritas seditionem non movet. caritas omnia in concordia facit; in caritate omnes dei electi sunt perfecti, sine caritate nihil deo acceptum est. 6. In caritate nos dominus sibi adsumpsit; propter caritatem, 20 quam erga nos habuit, dominus noster Iesus Christus voluntate divina sanguinem suum pro nobis tradidit et carnem pro carne nostra et animam pro animabus nostris.

L. Videtis, dilecti, quam magna et admiranda sit caritas, et quod perfectio eius nequeat enarrari. 2. Quis est idoneus, 25 ut in ipsa inveniatur, praeter eos, quos deus dignos esse vo-

1 Ps. 117, 19. 20. — 6 Luc. 1, 75. — 15 I Petr. 4, 8. — 16 I Cor. 13, 1—7.

5. Cf. I Cor. 12, 8—10.

6. Maxim. Confess. Loci comm. serm. 49 ed. Combefis II, 650. Anton. Melissa II serm. 73 (PG 136, 1179). — *τοσοῦτω*] Cf. Matth. 23, 11. — *ζητεῖν*] Cf. I Cor. 10, 24. 33; 13, 5.

XLIX, 1. Cf. Ioann. 14, 15; I Ioann. 5, 1—3.

2. Hieron. In Eph. 4, 1 ed. Valars. VII, 606. — Cf. Col. 3, 14.

4—L, 3. Clem. Al. Strom. IV, 18, 113 sq. p. 613 sq.

5. *καλύπτει*] Cf. 50, 5; Iac. 5, 20.

6. *διὰ τ. ἀγάπην*] Cf. Ioann. 3, 16; 15, 13; Gal. 1, 4; 2, 20; Eph. 5, 2; I Ioann. 4, 9. 10. — *τὴν σάρκα κτλ.*] Paene eadem verba exstant apud Iren. V, 1, 1, qui forsan hunc locum respexit.

L, 1. Cf. I Ioann. 2, 5; 4, 12. 18.

καὶ αἰτώμεθα ἀπὸ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ, ἵνα ἐν ἀγάπῃ εὐρεθῶμεν
 δίχα προσκλίσεως ἀνθρωπίνης, ἁμωμοί. 3. αἱ γενεαὶ πᾶσαι ἀπὸ
 Ἀδὰμ ἕως τῆσδε τῆς ἡμέρας παρῆλθον, ἀλλ' οἱ ἐν ἀγάπῃ τελει-
 ωθέντες κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ χάριν ἔχουσιν χώρον εὐσεβῶν, οἱ
 5 φανερωθήσονται ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ.
 4. γέγραπται γάρ· Εἰσελθετε εἰς τὰ ταμεῖα μικρὸν ὅσον ὅσον,
 ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ὀργὴ καὶ ὁ θυμὸς μου, καὶ μνησθήσομαι
 ἡμέρας ἀγαθῆς, καὶ ἀναστήσω ὑμᾶς ἐκ τῶν θηκῶν ὑμῶν.
 5. μακάριοί ἐσμεν, ἀγαπητοί, εἰ τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ ἐποι-
 10 οῦμεν ἐν ὁμονοίᾳ ἀγάπης, εἰς τὸ ἀφεθῆναι ἡμῖν δι' ἀγάπης τὰς
 ἁμαρτίας. 6. γέγραπται γάρ· Μακάριοι, ὧν ἀφείθησαν αἱ ἀνο-
 4 μίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι· μακάριος ἀνὴρ, οὗ
 οὐ μὴ λογίσῃται κύριος ἁμαρτίαν, οὐδὲ ἐστὶν ἐν τῷ στόματι
 αὐτοῦ δόλος. 7. οὗτος ὁ μακαρισμὸς ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἐκλελεγ-
 15 μένους ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ᾧ ἡ
 δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

LI. Ὅσα οὖν παρεπέσαμεν καὶ ἐποιήσαμεν διὰ τινος τῶν τοῦ
 ἀντικειμένου, ἀξιώσωμεν ἀφεθῆναι ἡμῖν· καὶ ἐκεῖνοι δέ, οἵτινες
 ἀρχηγοὶ στάσεως καὶ διχοστασίας ἐγενήθησαν, ὀφείλουσιν τὸ κοινὸν
 20 τῆς ἐλπίδος σκοπεῖν. 2. οἱ γὰρ μετὰ φόβου καὶ ἀγάπης πολιτευ-
 ὄμενοι ἑαυτοὺς θέλουσιν μᾶλλον αἰκίας περιπίπτειν ἢ τοὺς πλη-
 σίον· μᾶλλον δὲ ἑαυτῶν κατὰγνωσιν φέρουσιν ἢ τῆς παραδεδο-
 μένης ἡμῖν καλῶς καὶ δικαίως ὁμοφωνίας. 3. καλὸν γὰρ ἀνθρώ-
 πῳ ἐξομολογεῖσθαι περὶ τῶν παραπτωμάτων ἢ σκληρύναι τὴν
 25 καρδίαν αὐτοῦ, καθὼς ἐσκληρύνθη ἡ καρδία τῶν στασιαζόντων
 πρὸς τὸν θεράποντα τοῦ θεοῦ Μωϋσῆν, ὧν τὸ κρίμα πρόδηλον
 ἐγενήθη. 4. κατέβησαν γὰρ εἰς ἕδου ζῶντες, καὶ θάνατος ποι-
 μαινεῖ αὐτούς. 5. Φαραὼ καὶ ἡ στρατιὰ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἡγού-

1 αἰτούμεθα H | 3 τῆς > A | 4 οἱ + δὲ H | 5 Χριστοῦ A (?) L Clem :
 θεοῦ HS | 7 ὁ > A | 9 ἐσμεν AL : ἡμεν HS | 10 ἡμῖν H | 12 οὐ A : ᾧ HLS |
 15 τοῦ pr > H | 17 καὶ ἐποιήσαμεν > A | 25 στασιασάντων H | 26 θερά-
 ποντα : ἄνθρωπον H

3. χώρον] Cf. 5, 4, 7; 44, 5; Iren. | ἀγαθῆς desiderantur in bibliis. Ad
 V, 31, 2. — ἐπισκοπῇ] Cf. Luc. 19,
 44; I Petr. 2, 12, 25.

4. Loci combinati. Verba autem
 media vel καὶ μνησθήσομαι ἡμέρας | ἀγαθῆς desiderantur in bibliis. Ad
 tertiam particulam accedit etiam V
 Esdra 2, 16: Et resuscitabo mortuos
 de locis suis et de monumentis edu-
 cam illos. — μικρὸν ὅσον] Cf. Hebr.

luerit? Oremus igitur et petamus ab illius misericordia, ut in caritate inveniamur sine propensione aliqua humana, inculpati. 3. Generationes omnes ab Adam usque in hodiernum diem prae-
 terierunt; qui vero per dei gratiam in caritate sunt consum-
 mati, locum piorum obtinent et in visitatione regni Christi mani-
 festabuntur. 4. Scriptum enim est: *Ingredimini in cubacula paululum quantulumcumque, donec ira mea et furor pertran-*
seat; et recordabor diei boni, et suscitabo vos e sepulcris
restris. 5. Beati sumus, dilecti, si praecepta domini in cari-
 tatis concordia impleverimus, ut per caritatem peccata nostra
 nobis remittantur. 6. Scriptum enim est: *Beati, quorum re-*
missae sunt iniquitates et quorum tecta sunt peccata. Beatus
vir, cui dominus peccatum non imputabit, neque est in ore
eius dolus. 7. Haec beatitudinis praedicatio ad eos pertinet,
 qui per Iesum Christum dominum nostrum a deo sunt electi, 15
 cui sit gloria in saecula saeculorum. Amen.

LI. Quaecumque igitur deliquimus et fecimus seducti a quo-
 dam ex adversarii servis, eorum remissionem imploremus; illi
 vero, qui seditionis et dissensionis principes exstiterunt, com-
 munem spem contemplari debent. 2. Qui enim in timore et 20
 caritate vitam degunt, se ipsos potius quam proximos in cru-
 ciatus incidere volunt, et se ipsos potius quam pulcre et iuste
 traditam nobis consensionem subire vituperationem volunt. 3. Me-
 lius enim est homini peccata sua confiteri, quam indurare cor
 suum: prout induratum est eorum cor, qui contra Mosem fa- 25
 mulum domini seditionem concitarunt, quorum condemnatio mani-
 festa fuit. 4. *Descenderunt enim in infernum vivi*, et mors
 eos pascet. 5. Pharaon una cum exercitu suo et omnes prae-

6 Ies. 26, 20; Ezech. 37, 12. — 11 Ps. 31, 1. 2. — 25 Num. 16. —
 27 Num. 16, 30. 33. — 28 Exod. 14.

10, 37.

5. Cf. 49, 5; I Petr. 4, 8.

6. Cf. Rom. 4, 7. 8.

7. Cf. Rom. 4, 9.

LI, 1. Cf. Clem. Strom. IV, 18, 115

p. 614. — ἀντικειμένον] i. e. Satanas.

Cf. Mart. Polyc. 17, 1; II Thess. 2,

4; I Petr. 5, 8; Barn. 2, 1; Const.
 ap. III, 7. 12.

3. καλὸν . . . ἔ] Cf. Matth. 18, 9. 10;
 Marc. 9, 42; Luc. 17, 2; Os. 2, 7;
 Ign. Rom. 6, 1. Winer § 35, 2 c.

4. Cf. Constit. apost. II, 27;
 VI, 3.

μενοι Αιγύπτου, τά τε ἄρματα καὶ οἱ ἀναβάται αὐτῶν οὐ δι' ἄλλην
τινὰ αἰτίαν ἐβυθίσθησαν εἰς θάλασσαν ἐρυθρὰν καὶ ἀπώλοντο,
ἀλλὰ διὰ τὸ σκληρυνθῆναι αὐτῶν τὰς ἀσυνέτους καρδίας μετὰ τὸ
γενέσθαι τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα ἐν γῇ Αἰγύπτου διὰ τοῦ θερά-
5 ποντος τοῦ θεοῦ Μωϋσέως.

LII. Ἀπροσδεής, ἀδελφοί, ὁ δεσπότης ὑπάρχει τῶν ἀπάντων·
οὐδὲν οὐδενὸς χρήζει εἰ μὴ τὸ ἐξομολογεῖσθαι αὐτῷ. 2. φησὶν
γὰρ ὁ ἐκλεκτὸς Δαυὶδ· Ἐξομολογήσομαι τῷ κυρίῳ, καὶ ἀρέσει
αὐτῷ ὑπὲρ μόσχον νέον κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὀπλὰς· ἰδέ-
10 τωσαν πτωχοὶ καὶ εὐφρανθήτωσαν. 3. καὶ πάλιν λέγει· Θυ-
σον τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς
σου· καὶ ἐπικάλῃσαι με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦ-
μαί σε, καὶ δοξάσεις με. 4. Θυσία γὰρ τῷ θεῷ πνεῦμα συν-
τετριμμένον.

LIII. Ἐπίστασθε γὰρ καὶ καλῶς ἐπίστασθε τὰς ἱερὰς γρα-
φάς, ἀγαπητοί, καὶ ἐνκεκύφατε εἰς τὰ λόγια τοῦ θεοῦ. πρὸς ἀνάμ-
νησιν οὖν ταῦτα γράφομεν. 2. Μωϋσέως γὰρ ἀναβάντος εἰς τὸ
ὄρος καὶ ποιήσαντος τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκ-
τας ἐν νηστείᾳ καὶ ταπεινώσει, εἶπεν πρὸς αὐτὸν ὁ θεός· Μωϋσῆ
20 Μωϋσῆ, κατὰβηθι τὸ τάχος ἐντεῦθεν, ὅτι ἠνόμησεν ὁ λαὸς
σου, οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου· παρέβησαν ταχὺ ἐκ τῆς
ὁδοῦ ἧς ἐντειίλω αὐτοῖς, ἐποίησαν ἑαυτοῖς χωνεύματα. 3. καὶ
εἶπεν κύριος πρὸς αὐτόν· Λεάλληκα πρὸς σε ἅπαξ καὶ δις λέ-
γων· Ἐώρακα τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ ἰδοὺ ἐστὶν σκληροτρά-
25 χηλος· ἔασόν με ἐξολεθρεῦσαι αὐτούς, καὶ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα
αὐτῶν ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος
μέγα καὶ θαυμασιὸν καὶ πολλὸν μᾶλλον ἢ τοῦτο. 4. καὶ εἶπεν
Μωϋσῆς· Μηθαμῶς, κύριε· ἄφες τὴν ἁμαρτίαν τῷ λαῷ τού-
τῳ, ἢ καὶ με ἐξαλείψον ἐκ βίβλου ζώντων. 5. ὦ μεγάλης ἀγά-
30 πης, ὦ τελειότητος ἀνυπερβλήτου. παρρησιάζεται θεράπων πρὸς

1 Αἰγύπτου: αὐτοῦ H | 4 γῇ Αἰγύπτου A (γῆαυν. . .): Αἰγύπτῳ HLS |
7 οὐδὲν > HS | τὸ A: τοῦ H | 9/10 κέρατα — εὐφρανθήτωσαν > H |
12/13 καὶ ἐπιχ. — με > H | 15 καὶ > H | 17 ἀναβα[νοντος] A | 19/20 Μωϋσῆ
Μωϋσῆ: > LS | 22 αὐτοῖς: + καὶ LS | χωνευμα LS | 29 ὦ > H | 30 θερά-
πων: δεσπότης H

5. τὰς ἀσυν. καρδίας] Cf. Rom. 1, 21. | 2—4. Clem. Al. Strom. IV, 18, 115
LII, 1. ἀπροσδεής] Cf. Act. 17, 25; | p. 614. — Verba ἐξομολογήσομαι τῷ
Diognet. 3, 4; Clem. Hom. XI, 9. | κυρίῳ Clemens verbis αἰνέσω τὸ ὄνο-

fecti Aegypti, currus etiam et consistentes in iis non aliam ob causam rubri maris profundo immersi sunt et perierunt, quam quod stulta eorum corda post tot signa et miracula ostensa per famulum dei Mosem in terra Aegypti indurata fuerint.

LII. Nullius rei, fratres, indigus est dominus omnium, nihil a quoquam desiderat, praeterquam ut ipsi fiat confessio. 2. Dicit enim electus David: *Confitebor domino, et placebit ei super vitulum novellum cornua producentem et ungulas; rideant pauperes et laetentur*, 3. Et rursus dicit: *Immola deo sacrificium laudis, et redde altissimo vota tua. Et invoca me in die tribulationis tuae, et eruam te, et glorificabis me*. 4. *Sacrificium enim deo spiritus contribulatus*.

LIII. Nostis autem, dilecti, et probe nostis sacras scripturas et penitus in divina eloquia introspexisistis. Quorum ut memoriam teneatis, haec scribimus. 2. Cum Moses in montem ascendisset et quadraginta dies noctesque quadraginta in ieiunio et humilitate transegisset, dixit ei deus: *Moses Moses, descende velociter hinc, quia iniquitatem fecit populus tuus, quos eduxisti de terra Aegypti; transgressi sunt cito de via, quam mandasti iis, et fecerunt sibi fusilia*. 3. Et dixit ei dominus: *Locutus sum ad te semel et iterum dicens: Vidi populum hunc et ecce, dura cervice est; sine me exterminare eos, et delebo nomen eorum sub caelo, et faciam te in gentem magnam et mirandam et hac numerosiore*. 4. Et dixit Moses: *Neutiquam, domine, remitte huic populo peccatum, aut me quoque dele de libro viventium*. 5. O caritatem magnam! O insuperabilem perfectionem! Famulus dominum libere adloqui-

8 Ps. 68, 31—33. — 10 Ps. 49, 14. 15. — 13 Ps. 50, 19. — 19 Deut. 9, 12 (Exod. 32, 7—8). — 23 Deut. 9, 13. 14 (Exod. 32, 9—10). — 28 Exod. 32, 31. 32.

μα τοῦ θεοῦ Ps. 68, 31 substituisse videntur.

LIII, 2. ποιῶσαντος] i. e. διαφθάναντος cf. Act. 15, 33; 18, 23; 20, 3; II Cor. 11, 25; Iac. 4, 13; Test. XII patr. IV, 10. — Μωϋσῇ Μωϋσῇ] Haec verba locis laudatis non le-

guntur et a Clemente, similiter atque a Barnaba 4, 8; 14, 3, ex Exodo 3, 4 inserta esse videntur. Versiones, latina et syriaca, ea omiserunt.

3—5. Clem. Al. Strom. IV, 19, 120 p. 617.

κύριον, αἰτεῖται ἄφεσιν τῇ πλήθει, ἥ καὶ ἑαυτὸν ἐξαλειφθῆναι μετ' αὐτῶν ἀξιοῖ.

LIV. Τίς οὖν ἐν ὑμῖν γενναῖος, τίς εὖσπλαγχνος, τίς πεπληροφορημένος ἀγάπης; 2. εἰπάτω· Εἰ δι' ἐμὲ στάσις καὶ ἔρις καὶ 5 σχίσματα, ἐκχωρῶ, ἄπειμι, οὐ ἐὰν βούλησθε, καὶ ποιῶ τὰ προστασσόμενα ὑπὸ τοῦ πλήθους· μόνον τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ εἰρηνεύτω μετὰ τῶν καθεσταμένων πρεσβυτέρων. 3. τοῦτο ὁ ποιήσας ἑαυτῷ μέγα κλέος ἐν Χριστῷ περιποιήσεται, καὶ πᾶς τόπος δέξεται αὐτόν. τοῦ γὰρ κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. 10 4. ταῦτα οἱ πολιτευόμενοι τὴν ἀμεταμέλητον πολιτείαν τοῦ θεοῦ ἐποίησαν καὶ ποιήσουσιν.

LV. Ἵνα δὲ καὶ ὑποδείγματα ἐθνῶν ἐνέγκωμεν· πολλοὶ βασιλεῖς καὶ ἡγούμενοι, λοιμικοῦ τινος ἐνστάντος καιροῦ, χρησιμοδοτηθέντες παρέδωκαν ἑαυτοὺς εἰς θάνατον, ἵνα ῥύσωνται διὰ τοῦ 15 ἑαυτῶν αἵματος τοὺς πολίτας· πολλοὶ ἐξεχώρησαν ἰδίῳν πόλεων, ἵνα μὴ στασιάζωσιν ἐπὶ πλεῖον. 2. ἐπιστάμεθα πολλοὺς ἐν ἡμῖν παραδεδωκότας ἑαυτοὺς εἰς δεσμά, ὅπως ἑτέρους λυτρώσονται· πολλοὶ ἑαυτοὺς παρέδωκαν εἰς δουλείαν, καὶ λαβόντες τὰς τιμὰς αὐτῶν ἑτέρους ἐψώμισαν. 3. πολλαὶ γυναῖκες ἐνδυναμωθείσαι διὰ 20 τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ ἐπετελέσαντο πολλὰ ἀνδρεῖα. 4. Ἰουδῆθ ἡ μακαρία, ἐν συγκλεισμῷ οὔσης τῆς πόλεως, ᾗτήσατο παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐαθῆναι αὐτὴν ἐξελθεῖν εἰς τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων. 5. παραδοῦσα οὖν ἑαυτὴν τῷ κινδύνῳ ἐξῆλθεν δι' ἀγάπην τῆς πατρίδος καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ ὄντος ἐν συγκλεισμῷ, καὶ 25 παρέδωκεν κύριος Ὀλοφέρνην ἐν χειρὶ θηλείας. 6. οὐχ ἥττον καὶ ἡ τελεία κατὰ πίστιν Ἑσθήρ κινδύνῳ ἑαυτὴν παρέβαλεν, ἵνα τὸ δωδεκάφυλον τοῦ Ἰσραὴλ μέλλον ἀπολέσθαι ῥύσῃται· διὰ γὰρ τῆς νηστείας καὶ τῆς ταπεινώσεως αὐτῆς ἠξίωσεν τὸν παντεπόπτην δεσπότην, θεὸν τῶν αἰώνων· ὃς ἰδὼν τὸ ταπεινὸν τῆς ψυχῆς αὐ- 30 τῆς ῥύσατο τὸν λαόν, ὧν χάριν ἐκινδύνευσεν.

3 ἡμῖν HL | 12 ὑποδείγματα : ὑπομνήματα H | 18 ἐξέδωκαν H | 25 ἥττονι : ἥττονει A, ἥττον HLS | 28 τῆς > H | 29 δεσπότην > H

LIV, 1—2. Manuscriptum syriacum VIII vel IX saeculi. Cf. Lightfoot I, 183.

2. Eriphanus H. 27 c. 6: λέγει γὰρ (Κλήμης) ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν

αὐτοῦ· Ἀναχωρῶ, ἄπειμι, ἐνσταθήτω ὁ λαὸς τοῦ θεοῦ. — εἰπάτω] Omnes hucusque censuerunt, Clementem seditiosos adhortari, ut exirent. Bang nuperrime (*Theol. Studien und Kri-*

tur, pro plebe remissionem postulat aut seipsum una cum iis deleri petit.

LIV. Quis igitur inter vos generosus, quis misericors, quis caritate plenus? 2. Dicat: Si propter me seditio et discordia et schismata orta sunt, discedo, abeo, quocumque volueritis, et quae multitudo iusserit, facio; dummodo Christi grex in pace degat cum constitutis presbyteris. 3. Qui hoc fecerit, magnam sibi gloriam in Christo conciliabit, et omnis locus eum excipiet. *Domini enim est terra et plenitudo eius.* 4. Haec faciunt et facient, qui divinam, cuius nunquam paenitet, vitam vivunt. 10

LV. Ut autem etiam exempla gentium proferamus: multi reges et gubernatores, pestifero tempore saeviente, cum oraculo essent admoniti, morti se ipsos tradiderunt, ut suo sanguine cives liberarent. Multi, ne diutius seditio duraret, a civitatibus suis secesserunt. 2. Multos inter nos cognovimus, qui se ipsos 15 in vincula coniecerunt, ut alios redimerent. Multi in servitatem se ipsos dediderunt et accepto pretio sui alios cibaverunt. 3. Multae mulieres gratia divina corroboratae virilia multa gesserunt. 4. Beata Iudith, cum urbs circumsessa esset, rogavit seniores, ut sibi liceret in alienigenarum castra exire; 5. et periculo se 20 obiciens propter amorem patriae populi obsessi egressa est, et tradidit deus Olophernem in manus mulieris. 6. Non minori periculo etiam perfecta in fide Esther, ut duodecim tribus Israel ab instanti exitio liberaret, se ipsam obiecit. Nam cum ieiunio et humiliatione precata est rerum omnium inspectorem domi- 25 num, saeculorum deum; qui animi eius humilitatem cernens populum liberavit, cuius gratia illa periculum subierat.

9 Ps. 23, 1. — 20 Iudith 8 sqq. — 25 Esther 7. 8. — 27 Esther 4, 16.

tiken 1898 p. 470—486 demonstrare conatus est, patrem presbyteros a seditiosis impugnatos rogare, ut discederent. Equidem interpretationem veterem rectam habeo, idemque sentit Harnack, *Texte und Untersuchungen*, N. F. V, 3 (1900), 76—80.

LV, 1. Respicit hunc locum Origenes In Ioann. VI c. 36; cf. XXVIII c. 14; In ep. ad Rom. IV c. 11; C.

Celsus I, 31 (ed. Bened. IV, 153. 393. 541; I, 349).

2. πολλοὺς ἐν ἡμῖν κτλ.] non ad Romanos gentiles, ut nonnulli putaverunt, sed christianos referendum est. Cf. Rom. 16, 4; Phil. 2, 30; Const. ap. V, 1. — ἐνώμισαν] Cf. I Cor. 13, 3.

4—6. Clem. Al. Strom. IV, 19, 120 sq. p. 617.

LVI. Καὶ ἡμεῖς οὖν ἐντύχωμεν περὶ τῶν ἐν τινι παραπτώ-
 ματι ὑπαρχόντων, ὅπως δοθῇ αὐτοῖς ἐπιείκεια καὶ ταπεινοφροσύνη
 εἰς τὸ εἶξαι αὐτοὺς μὴ ἡμῖν, ἀλλὰ τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ· οὕτως
 γὰρ ἔσται αὐτοῖς ἔγκαρπος καὶ τελεία ἢ πρὸς τὸν θεὸν καὶ τοὺς
 5 ἁγίους μετ' οἰκτιρμῶν μνηεῖα. 2. ἀναλάβωμεν παιδεῖαν, ἐφ' ἣ οὐδεὶς
 ὀφείλει ἀγανακτεῖν, ἀγαπητοί. ἢ νουθέτησις, ἣν ποιούμεθα εἰς
 ἀλλήλους, καλὴ ἐστὶν καὶ ὑπεράγαν ὠφέλιμος· κολλᾷ γὰρ ἡμᾶς
 τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ. 3. οὕτως γὰρ φησιν ὁ ἅγιος λόγος·
Παιδεύων ἐπαίδευσέν με ὁ κύριος, καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρ-
 10 *έδωκέν με*· 4. ὃν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος, παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ
 πάντα υἱόν, ὃν παραδέχεται. 5. Παιδεύσει με γὰρ, φησίν, δίκ-
 καιος ἐν ἐλέει καὶ ἐλέγξει με, ἔλαιον δὲ ἁμαρτωλῶν μὴ λι-
 πανάτω τὴν κεφαλὴν μου. 6. Καὶ πάλιν λέγει· Μακάριος
 15 ἄνθρωπος, ὃν ἠλεγξεν ὁ κύριος· νουθέτημα δὲ παντοκράτορος
 μὴ ἀπαναῖνον· αὐτὸς γὰρ ἀλγεῖν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἀποκαθίστη-
 σιν· 7. ἔπαισεν, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἰάσαντο. 8. ἐξάκις ἐξ
 ἀναγκῶν ἐξελεῖται σε, ἐν δὲ τῷ ἐβδόμῳ οὐχ ἄψεται σου κακόν.
 9. ἐν λιμῷ ῥύσεται σε ἐκ θανάτου, ἐν πολέμῳ δὲ ἐκ χειρὸς
 σιδήρου λύσει σε· 10. καὶ ἀπὸ μάστιγος γλώσσης σε κρύψει,
 20 καὶ οὐ μὴ φοβηθῇσιν κακῶν ἐπερχομένων. 11. ἀδίκων καὶ
 ἀνόμων καταγελάσῃ, ἀπὸ δὲ θηρίων ἀγρίων οὐ μὴ φοβηθῇς.
 12. Θῆρες γὰρ ἄγριοι εἰρηνεύσουσίν σοι. 13. εἰτα γνώσῃ, ὅτι
 εἰρηνεύσει σου ὁ οἶκος, ἡ δὲ δίαίτα τῆς σκηνῆς σου οὐ μὴ
 ἁμάρτη. 14. γνώσῃ δέ, ὅτι πολὺ τὸ σπέρμα σου, τὰ δὲ τέκνα
 25 σου ὥσπερ τὸ παμβότανον τοῦ ἀγροῦ. 15. ἐλεύσῃ δὲ ἐν τάφῳ
 ὥσπερ σῖτος ὥριμος κατὰ καιρὸν θεριζόμενος, ἢ ὥσπερ θη-
 μωνιὰ ἄλωνος καθ' ὥραν συγκομισθεῖσα. 16. βλέπετε, ἀγα-
 πητοί, πόσος ὑπερασπισμός ἐστὶν τοῖς παιδευομένοις ὑπὸ τοῦ δεσ-
 πότη· πατὴρ γὰρ ἀγαθὸς ὢν παιδεύει εἰς τὸ ἐλεηθῆναι ἡμᾶς διὰ
 30 τῆς δόσιας παιδείας αὐτοῦ.

LVII. Ὑμεῖς οὖν οἱ τὴν καταβολὴν τῆς στάσεως ποιήσαντες

4 τὸν > H | 11/12 δίκαιος : κύριος H | 12 ελαιος A | ἁμαρτωλῶν A :
 ἁμαρτωλοῦ HLS LXX | 14 ὃν + ἄν H | 17 οὐχ : οὐκ A, οὐ μὴ H | 21 οὐ
 μὴ φοβηθῇς A : οὐ φοβηθῇσιν H | 23 σου sec AL : > HS

LVI, 1. ἐντυγχάνειν] = accedere, | 8, 27. 34; 11, 2; Hebr. 7, 25. —
 speciatim ad orandum. Cf. Rom. | παραπτώματι] Cf. Gal. 6, 1; Barn.

LVI. Oremus igitur et nos pro iis, qui in peccato quopiam versantur, ut moderatio et humilitas iis concedatur, ut non nobis, sed voluntati divinae cedant. Sic enim mentio, quae cum misericordia eorum fit apud deum et sanctos, ipsis fructuosa erit et perfecta. 2. Adsumamus, dilecti, disciplinam, quam nemo 5 aegre ferre debet. Admonitio, qua alii alios commonefacimus, bona est et apprime utilis; voluntati enim divinae nos adglutinat. 3. Sic enim dicit sacer sermo: *Castigans castigavit me dominus, et morti non tradidit me*; 4. *quem enim diligit dominus, arguit; flagellat autem omnem filium, quem suscipit.* 10 5. *Corripiet enim, ait, me iustus in misericordia et increpabit me; oleum autem peccatorum non impinguet caput meum.* 6. Et rursus dicit: *Beatus homo, quem arguit dominus; monitionem vero omnipotentis ne renuas; ipse enim dolere facit, et rursus restituit*; 7. *percussit, et manus eius sanaverunt.* 15 8. *Sexies de necessitatibus eruet te, et in septimo non tanget te malum.* 9. *In fame liberabit te a morte, in praelio vero de manu ferri solvet te*; 10. *a flagello linguae abscondet te, et non timebis a malis venientibus.* 11. *Iniustos et iniquos deridebis, et feroces bestias non timebis*; 12. *bestiae enim* 20 *ferae pacatae erunt tibi.* 13. *Deinde scies, in pace esse domum tuam; habitatio autem tabernaculi tui non deficiet.* 14. *Scies autem, quod multum semen tuum, et liberi tui erunt quasi omnis herba campi.* 15. *Et venies in sepulcrum tamquam frumentum maturum, quod in tempore messuerunt, vel sicut* 25 *acervus areae in tempore comportatus.* 16. Videtis, dilecti, quanta protectio sit iis, qui a domino castigantur; cum enim pater bonus sit, castigat nos, ut sancta eius disciplina misericordiam consequamur.

LVII. Vos igitur, qui seditionis fundamenta iecistis, in ob- 30

9 Ps. 117, 18. — 10 Prov. 3, 12 (Hebr. 12, 6). — 11 Ps. 140, 5. — 13 Iob 5, 17—26.

19, 4. — *μετα*] Cf. Rom. 1, 9; Eph. 1, 16; Phil. 1, 3; I Thess. 3, 6; II Tim. 1, 3. Clemens de intercessionem agit, quam presbyteri et alii apud Deum et fideles (*ἀγιοις*) pro

paenitentibus faciunt. Cf. Tert. De paenit. c. 9; Eus. H. E. V, 28, 12.

2. Cf. Eph. 6, 4.

ὑποτάγητε τοῖς πρεσβυτέροις καὶ παιδεύθητε εἰς μετάνοιαν, κάμψαν-
 τες τὰ γόνατα τῆς καρδίας ὑμῶν. 2. μάθετε ὑποτάσσεσθαι, ἀπο-
 θέμενοι τὴν ἀλαζόνα καὶ ὑπερήφανον τῆς γλώσσης ὑμῶν αὐθαδέϊαν·
 ἄμεινον γὰρ ἔστιν ὑμῖν, ἐν τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μικροὺς καὶ
 5 ἑλλογίμους εὐρεθῆναι, ἢ καθ' ὑπεροχὴν δοκούντας ἐκριφῆναι ἐκ
 τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ. 3. οὕτως γὰρ λέγει ἡ πανάρετος σοφία· Ἴδού,
 προήσομαι ὑμῖν ἐμῆς προῆς ῥῆσιν, διδάξω δὲ ὑμᾶς τὸν ἐμὸν
 λόγον. 4. ἐπειδὴ ἐκάλουν καὶ οὐχ ὑπηκούσατε, καὶ ἐξέτεινον
 λόγους καὶ οὐ προσείχετε, ἀλλὰ ἀκύρους ἐποεῖτε τὰς ἐμὰς
 10 βουλὰς, τοῖς δὲ ἐμοῖς ἐλέγχοις ἠπειθήσατε· τοιγαροῦν ἀγῶν
 τῇ ὑμετέρᾳ ἀπωλείᾳ ἐπιγελάσομαι, καταχαροῦμαι δέ, ἥνίκα ἂν
 ἐρρηται ὑμῖν ὁλεθρος καὶ ὥς ἂν ἀφίκηται ὑμῖν ἄφνω θόρυ-
 βος, ἣ δὲ καταστροφή ὁμοία καταιγίδι παρῇ, ἣ ὅταν ἐρρηται
 ὑμῖν θλίψις καὶ πολιορκία. 5. ἔσται γάρ, ὅταν ἐπικαλέσησθε
 15 με, ἐγὼ δὲ οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· ζητήσουσίν με κακοὶ καὶ
 οὐχ εὐρήσουσιν. ἐμίσησαν γὰρ σοφίαν, τὸν δὲ φόβον τοῦ
 κυρίου οὐ προείλαντο, οὐδὲ ἠθέλον ἐμαῖς προσέχειν βουλαῖς.
 ἐμυκτηρίζον δὲ ἐμοὺς ἐλέγχους. 6. τοιγαροῦν ἔδονται τῆς
 20 ἐαντῶν ὁδοῦ τοὺς καρπούς καὶ τῆς ἐαντῶν ἀσεβείας πλησθί-
 σονται. 7. ἀνθ' ὧν γὰρ ἠδίκουν ἠηπίους φονευθήσονται, καὶ
 ἐξεϊασμὸς ἀσεβεῖς ὀλεῖ· ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων κατὰσκηνώσει ἐπ'
 ἐλπίδι πεποιθὼς καὶ ἡσυχάσει ἀφόβως ἀπὸ παντὸς κακοῦ.

LVIII. Ὑπακούσωμεν οὖν τῷ παναγίῳ καὶ ἐνδόξῳ ὀνόματι
 αὐτοῦ φυγόντες τὰς προειρημένους διὰ τῆς σοφίας τοῖς ἀπειθοῦσιν
 25 ἀπειλὰς, ἵνα κατασκηνώσωμεν πεποιθότες ἐπὶ τὸ ὁσιώτατον τῆς
 μεγαλωσύνης αὐτοῦ ὄνομα. 2. δέξασθε τὴν συμβουλὴν ἡμῶν, καὶ
 ἔσται ἀμεταμέλητα ὑμῖν. ζῆ γὰρ ὁ θεὸς καὶ ζῆ ὁ κύριος Ἰησοῦς

5 ἑλλογίμους A(L) : + ὑμᾶς H | 7 διδάξαι H | 14 θλίψις ALS : + καὶ
 στενοχωρία H cf. Rom. 2, 9; 8, 35 | 16 τοῦ > H | 17 προείλοντο H |
 19/20 πλησθήσονται : post πλησθήσων . . . A deficit usque ad c. 65 ini-
 tium | 22 πεποιθὼς LS cf. 58, 1 : > H | 25 ὁσιώτατον H : sanctum LS (?) |
 26 μεγαλωσύνης HS : iustitiae L | 27 ζῆ sec HS : > L Bas

LVII, 1. ὑποτάγητε κτλ.] Cf. 1, 3; ferunt Didascalia vel Constitutiones
 I Petr. 5, 5. — κάμψαντες τὰ γ. τ. apost. II, 22. Multas vero similes
 α.] Haec phrasī in patribus et con- in scriptoribus sacris et ecclesiasti-
 ciliis frequens desumpta videtur ex cis invenies. Const. ap. VIII, 37:
 oratione Manassis, quam quaedam τοὺς κάμψαντας ἀντίνα καρδίας ἀν-
 biblia complectuntur quamque re- τῶν, Liturg. Marci post Oracionem

oedientia subditi estote presbyteris et correctionem suscipite in paenitentiam, genua cordium vestrorum flectentes. 2. Discite subici, deponentes gloriosam et superbam linguae vestrae adrogantiam; melius enim vobis est in grege Christi parvos et bonae famae reperiri, quam nimis splendentes spe illius eici. 5
3. Sic enim dicit sapientia omnem virtutem complectens: *Ecce, proferam vobis mei spiritus dictionem, docebo autem vos meum sermonem.* 4. *Quoniam vocabam, et non oboedistis, et extendebam verba, et non attendistis, sed irrita fecistis mea consilia, et meis increpationibus rebelles fuistis; itaque et* 10
ego vestra perditione ridebo, gaudebo autem, cum venerit vobis interitus et quoties adrenerit vobis subito tumultus, eversio autem similis procellae adfuerit, vel cum venerit vobis tribulatio et oppressio. 5. *Etenim cum invocabilis me, ego non exaudiam vos; quaerent me mali, et non invenient. Oderunt* 15
enim sapientiam, timorem autem domini non adsumserunt, neque volebant meis attendere consiliis; subsannabant autem meas redargutiones. 6. *Ergo comedent viae suae fructus, et sua ipsorum impietate saturabuntur.* 7. *Propterea enim quod iniuria adficebant parrulos, occiduntur, et inquisitio impios* 20
perdet; qui autem me audierit, requiescet in spe confidens et tranquille vivet nullum malum timens.

LVIII. Oboediamus igitur nomini eius sanctissimo et glorioso fugientes minas, quas sapientia inoboedientibus praedixit, ut habitemus confidentes piissimo maiestatis eius nomine. 2. Ac- 25
cipite consilium nostrum, nec paenitebit vos. Sicut enim deus

6 Prov. 1, 23—33.

dominicam: σοὶ ἐκλίναμεν τὸν ἀν-
χένα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων
ἡμῶν.

3. πανάρετος σοφία] Cf. Eus. H. E.
IV, 22, 8; Clem. Al. Strom. II, 22,
136 p. 501; Paedag. II, 2, 27 p. 182 etc.

7. πεποιθώς] Hoc verbum in libris
biblicis praestantioribus Prov. 1, 33
deest et a Clemente insertum esse
videtur. Cf. 58, 1; Sirach 4, 15;
Clem. Al. Strom. II, 22, 136 p. 501.

LVIII, 1. κατασκηνώσωμεν] Cf.
Prov. 1, 33; Ps. 15, 9; 90, 1.

2. Basil. M. De spirit. sancto c.
29 ed. Bened. III, 61 (ζῆ γὰρ — ἄγιον).
— ζῆ πτλ.] Clemens hic etiam ma-
gis perspicue quam 46, 6 fidem tri-
nitatis profitetur. Duo potissimum
consideranda sunt. Loco iuramenti
V. T.: ζῆ κύριος ὁτι (I Reg. 14, 39;
20, 3; 26, 16; 29, 6 cf. 14, 45; 19,
6; Num. 14, 21. 28; Ruth 3, 13 etc.)

Χριστὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἥ τε πίστις καὶ ἡ ἐλπίς τῶν ἐκλεκτῶν, ὅτι ὁ ποιήσας ἐν ταπεινοφροσύνῃ μετ' ἐκτενοῦς ἐπεικειάσας ἀμεταμελήτως τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ δεδομένα δικαιώματα καὶ προστάγματα, οὗτος ἐντεταγμένος καὶ ἐλλόγιμος ἔσται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν σωζομένων διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἔστιν αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

LIX. Ἐὰν δέ τινες ἀπειθήσωσιν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ δι' ἡμῶν εἰρημένοις, γινωσκέτωσαν, ὅτι παραπτώσει καὶ κινδύνῳ οὐ μικρῷ ἑαυτοὺς ἐνδύσουσιν. 2. ἡμεῖς δὲ ἀθῶοι ἐσόμεθα ἀπὸ ταύτης τῆς ἁμαρτίας καὶ αἰτησόμεθα ἐκτενῇ τὴν δέξιν καὶ ἰκεσίαν ποιούμενοι, ὅπως τὸν ἀριθμὸν τὸν κατηριθμημένον τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διαφυλάξῃ ἄθραυστον ὁ δημιουργγὸς τῶν ἀπάντων διὰ τοῦ ἡγαπημένου παιδὸς αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, ἀπὸ ἀγνωσίας εἰς ἐπίγνωσιν δόξης ὀνόματος αὐτοῦ, 3. ἐλπίζειν ἐπὶ τὸ ἀρχεγόνον πάσης κτίσεως ὀνομά σου, ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ἡμῶν εἰς τὸ γινώσκειν σε τὸν μόνον ὑψιστον ἐν ὑψίστοις, ἅγιον ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενον· τὸν ταπεινοῦντα ὕβριν ὑπερηφάνων, τὸν διαλύοντα

3/4 καὶ προστάγματα > S | 5 Ἰησοῦ > L | 7 ἀπειθήσωσι H, adhibeo etiam in hac sectione orthographiam codicis A | 9 ἐνδύσουσιν HS : tradent (ἐνδύσουσιν) L | 11 αὐτοῦ > L | 12 ἄθραυστον : + deus L | 13 Χριστοῦ H : + τοῦ κυρίου ἡμῶν LS | 16 σου H : αὐτοῦ LS, + ἅγιον S | 17 ὑψιστον ἐν ὑψ. : excelsus in excelsis L

formula adhibetur, qua una cum patre filius et spiritus sanctus testes invocantur, et sanctissima trinitas insuper fundamentum fidei (cf. Ign. Smyrn. 10, 2) ac spei nostrae (Ign. Magn. 11) declaratur. Similiter dicit Ascensio Iesaiæ c. 3, 13: *ζῆ γὰρ κύριος ὁ θεός μου καὶ ὁ ἀγαπητὸς αὐτοῦ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ λαλοῦν ἐν ἐμοί, ὅτι κτλ.* (Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie 1878 p. 350). — *πίστις κτλ.*] Appositio ad verba praecedentia.

LIX, 1. *ὑπ' αὐτοῦ*] sc. τοῦ θεοῦ.

2. *ἀθῶοι*] Cf. 46, 3. 4; Num. 5, 31.

— *ἀριθμὸν κτλ.*] Cf. 2, 4. Auctor Constitutionum ap. VIII, 22 dicens: *ὁ τὴν τοῦ κόσμου σύστασιν διὰ τῶν ἐνεργουμένων φανεροποιήσας καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεκτῶν σου διαφυλάττων*, 60, 1 cum hoc loco coniunxit. — *ἡγαπ. παιδός*] Cf. Ies. 42, 1; Matth. 12, 18; Mart. Polyc. 14, 1. 3; Const. ap. VIII, 5. 39. 41. — *ἐκάλεσεν κτλ.*] Cf. I Petr. 2, 9.

3. *ἐλπίζειν*] pendet ab ἐκάλεσεν, et auctor ab oratione obliqua ad orationem rectam transit. Cf. Act. 1, 4; 17, 3; 23, 22; Luc. 5, 14; Clem. Recogn. III, 32; VII, 27; Ps.-Dionys. Eccles. hierarch. V, 3, 5. Bryennius

vivit et dominus Iesus Christus vivit et spiritus sanctus, fides et spes electorum, ita qui in humilitate cum aequitate assidua impigre mandata et praecepta a deo proposita exsequitur, constitutus et electus erit in numero eorum, qui salvantur per Iesum Christum, per quem ei est gloria in saecula saeculorum. ⁵ Amen.

LIX. Sin autem quidam non obtemperaverint iis, quae ille per nos dixit, cognoscant, offensioni et periculo non parvo sese implicaturos esse; 2. nos autem innocentes erimus ab hoc peccato et continuo orantes ac supplicantes precabimur, ut opifex ¹⁰ omnium rerum numerum electorum suorum constitutum in toto mundo conservet integrum per dilectum puerum Iesum Christum, per quem nos vocavit de tenebris in lucem, de ignorantia in cognitionem gloriae nominis sui, 3. ut speremus in nomine tuo, principio omnis creaturae, ut oculis cordis nostri apertis cog- ¹⁵ noscamus te solum *altissimum in altissimis, sanctum in sanctis quiescentem*; qui *humilias arrogantiam superborum, solvis*

17 Ies. 57, 15. — 18 Ies. 13, 11. — 18 Ps. 32, 10.

et Lightfoot δός, δέσποτα vel verba similia praemittenda esse putant. Sed non solum consensus codicum obstat, sed neque verba illa suppleantur necesse est. Interpres syriacus subita orationis mutatione offensus in toto versu quidem pro secunda persona tertiam posuit, neque vero alium textum legit. Clemens hic incipit Deo laudes et preces offerre, et suspicari licet, eum nonnullas e liturgia ecclesiae Romanae desumpsisse. Iustinus Apol. I, 67 quidem dicit, episcopum, quantum possit (ὁση δύναμις αὐτῷ), preces et gratiarum actiones sursum mittere. Tertullianus Apol. c. 39 s. f. refert, in agape Christianos, ut quisque de scripturis sanctis vel de proprio ingenio possit, Deo canere. Inde autem non sequitur, tum tem-

poris orationes liturgicas scriptas nondum fuisse. — ἀνοίξας κτλ.] Cf. Eph. 1, 17 sq. — γινώσκειν κτλ.] Cf. Ioann. 17, 3. — ὕψιστον — ἀναπαν-
όμενον] Ies. 57, 15: ὁ ὕψιστος ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν τὸν αἰῶνα, ἅγιος ἐν ἁγίοις ὄνομα αὐτοῦ, ὕψιστος ἐν ἁγίοις ἀναπανόμενος. Const. ap. VIII, 11, ubi oratio episcopi sic incipit: Κύριε παντοκράτορ, ὕψιστε, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, ἅγιε ἐν ἁγίοις ἀναπανόμενε. Utroque loco igitur habes ὕψιστος ἐν ὑψηλοῖς. Locutio ἐν ὑψίστοις exstat Iob 16, 19; Ps. 72, 11; 148, 1; Sirach 26, 16; 43, 9; Luc. 2, 14; 19, 38. Ab Eunomio Confess. fid. c. 2 Deus pater praedicatur ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ὕψιστος ἐν οὐρανοῖς, ὕψιστος ἐν ὑψίστοις. — ἅγιον κτλ.] Liturg. Iac. et Marc. in Elevatione: ἅγιε ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπανόμενος. —

λογισμοὺς ἐθνῶν, τὸν ποιοῦντα ταπεινοὺς εἰς ὕψος καὶ τοὺς
 ὑψηλοὺς ταπεινοῦντα, τὸν πλουτίζοντα καὶ πτωχίζοντα, τὸν
 ἀποκτείνοντα καὶ σῶζοντα καὶ ζῆν ποιοῦντα, μόνον εὐεργέτην
 πνευμάτων καὶ θεὸν πάσης σαρκός· τὸν ἐπιβλέποντα ἐν τοῖς
 5 ἀβύσσοις, τὸν ἐπόπτην ἀνθρωπίνων ἔργων, τὸν τῶν κινδυνευόντων
 βοηθόν, τὸν τῶν ἀπηλπισμένων σωτήρα, τὸν παντὸς πνεύματος
 κτίστην καὶ ἐπίσκοπον· τὸν πληθύνοντα ἔθνη ἐπὶ γῆς καὶ ἐκ πάν-
 των ἐκλεξάμενον τοὺς ἀγαπῶντάς σε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἡγα-
 πημένου παιδός σου, δι' οὗ ἡμᾶς ἐπαίδευσας, ἡγίασας, ἐτίμησας.
 10 4. ἀξιοῦμέν σε, δέσποτα, βοηθὸν γενέσθαι καὶ ἀντιλήπτορα ἡμῶν.
 τοὺς ἐν θλίψει ἡμῶν σῶσον, τοὺς ταπεινοὺς ἐλέησον, τοὺς πεπτω-
 κότας ἔγειρον, τοῖς δεομένοις ἐπιφάνηθι, τοὺς ἀσθενεῖς ἴασαι, τοὺς
 πλανωμένους τοῦ λαοῦ σου ἐπίστρεψον· χόρτασον τοὺς πεινῶντας,
 λύτρωσαι τοὺς δεσμίους ἡμῶν, ἐξανάστησον τοὺς ἀσθενοῦντας,
 15 παρακάλεσον τοὺς ὀλιγοψυχοῦντας· γνώτωσάν σε ἅπαντα τὰ ἔθνη,
 ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς μόνος καὶ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ παῖς σου καὶ
 ἡμεῖς λαὸς σου καὶ πρόβατα τῆς νομῆς σου.

LX. Σὺ γὰρ τὴν ἀέναντον τοῦ κόσμου σύστασιν διὰ τῶν ἐνεργουμένων ἐφανεροποίησας· σύ, κύριε, τὴν οἰκουμένην ἔκτισας, ὁ

1 ταπεινοὺς HS : humile L | εἰς ὕψος : in excelsis L | 3 καὶ σῶζοντα L (et salvas) S (et redimit) : > H | εὐεργέτην H : εὐεργέτην LS | 4 θεόν : dominum L | 10 σε LS : > H | 11 ἡμῶν > L | τοὺς ταπεινοὺς ἐλέησον > LS | 12 ἐπιστράφηθι S | ἀσθενεῖς LS : ἀσβεβεῖς H | 15 σε H : > LH | 17 σου sec > L | 18 γὰρ LS : > H | ἀέναντον cf. 20, 10 : ἀέναντον H | 19 κύριε > L' ὁ > S ποιοῦντα κτλ.] Iob 5, 11. Cf. Ps. 74. Sap. 1, 6; I Petr. 2, 25. — ἐπαίδευσας] Cf. Tit. 2, 12. — ἡγίασας] Cf. Ioann. 17, 17; I Cor. 1, 2. — ἐτίμησας] Cf. Ioann. 12, 26; I Petr. 2, 4. 6. 7.
 4. ἀξιοῦμεν κτλ.] Cf. Const. ap. VIII, 12 s. f.: ἔτι ἀξιοῦμέν σε . . . ὅπως πάντων ἐπικουρὸς γένῃ, πάντων βοηθὸς καὶ ἀντιλήπτορ. — τοὺς ἐν θλίψει κτλ.] Liturg. Marci in Litanía magna s. f.: λύτρωσαι δεσμίους, ἐξέλον τοὺς ἐν ἀνάγκαις, πεινῶντας χόρτασον, ὀλιγοψυχοῦντας παρακάλεσον, πεπλανημένους ἐπίστρεψον, ἐσκοτισμένους φωταγώγησον, πεπτωκότας ἔγει-

cogitationes gentium, humiles eleras et excelsos humilias, divites facis et pauperes, occidis et salvas et vivificas, solus benefactor spirituum et deus omnis carnis; qui intueris in abyssos, inspector operum hominum, periclitantium adiutor, desperantium salvator, omnis spiritus creator et episcopus; qui gentes in terra multiplicas et ex omnibus eligis eos, qui te diligunt per Iesum Christum filium tuum dilectum, per quem nos erudivisti, sanctificasti, honorasti. 4. Rogamus te, domine, ut sis adiutor et auxiliator noster. Eos nostrum, qui in tribulatione sunt, libera, humilium miserere, lapsos eleva, inopibus 10 occurre, infirmos sana, errantes populi tui converte; nutri esurientes, solve captivos nostros, erige imbecilles, consolare pusillanimes; cognoscunto te omnes gentes, quod tu es deus solus et Iesus Christus puer tuus ac nos populus tuus et oves pascuae tuae.

15

LX. Tu enim perennem mundi constitutionem per effectus manifestasti; tu, domine, orbem terrae fundasti, fidelis in om-

1 Iob 5, 11. — 2 I Reg. 2, 7 cf. Luc. 1, 53. — 3 Deut. 32, 39 cf. I Reg. 2, 6; IV Reg. 5, 7. — 4 Num. 16, 22; 27, 16. — 4 Dan. 3, 31 (Vulg. 3, 55) cf. Sirach 16, 18. 19. — 6 Iudith 9, 11. — 10 Ps. 118, 114 cf. Iudith 9, 11. — 15 III Reg. 8, 60; IV Reg. 19, 19; Ezech. 36, 23. — 16 Ps. 78, 13; 94, 7; 99, 3.

γον, σαλενομένους στήριζον, νενοσηκότας ἴασαι, πάντα, ἀγαθέ, εἰς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας σύναπον . . . φρουρὸς ἡμῶν καὶ ἀντιλήπτωρ κατὰ πάντα γινόμενος. Inter hanc orationem et versum nostrum maior et artior consensus intercedit, quam qui sit fortuitus. — πεπιωκότας κτλ.] Cf. Ps. 144, 14; 145, 8. — ἀσθενεῖς] sc. corpore cf. Matth. 25, 39. 43; Luc. 9, 2; 10, 9; Act. 4, 9 etc. Voce ἀσβεῖς II Clem. 17, 6; 18, 1 (10, 1) quidem impii Christiani significantur et supra 3, 4 zelus Corinthiorum seditiosorum ἀσεβῆς appellatur. Sed verbum ἴασαι favet lectioni ἀσθενεῖς, quam etiam auctor habuit orationis Liturgiae Marci mo-

do laudatae, qui quidem ei vocem νενοσηκότας substituit. — πλανωμένους κτλ.] Cf. Ezech. 34, 16. — δεσμίους] Cf. Hebr. 10, 34; 13, 3; Const. ap. VIII, 10; Liturg. Iacobi in Litanis magna: μνήσθητι, κύριε . . . Χριστιανῶν τῶν ἐν δεσμοῖς, τῶν ἐν φυλακαῖς κτλ. — ἀσθενούντας] sc. animo cf. Rom. 4, 19; 14, 1. 2. 21; I Cor. 8, 9. 11. 12; II Cor. 11, 21. 29; 12, 10; 13, 3. 4. Attamen verbum etiam ad significandam corporis imbecillitatem adhibetur cf. Luc. 7, 10; Matth. 10, 8; 25, 39 etc. —

LX, 1. κ. σύστασιν κτλ.] Cf. Sap. 7, 17; Const. ap. VIII, 22. Auctor huius libri hanc sectionem exscripsit, cf. 59, 2 not. — οἰκ. ἔκτισας] Cf. Ps.

πιστὸς ἐν πάσαις ταῖς γενεαῖς, δίκαιος ἐν τοῖς κρίμασιν, θαυμαστὸς
ἐν ἰσχύϊ καὶ μεγαλοπρεπείᾳ, ὁ σοφὸς ἐν τῇ κτίσει καὶ συνετὸς
ἐν τῇ τὰ γενόμενα ἐδράσαι, ὁ ἀγαθὸς ἐν τοῖς ὀρωμένοις καὶ πισ-
τὸς ἐν τοῖς πεποιθόσιν ἐπὶ σέ, ἐλεῖμον καὶ οἰκτιρμον, ἄφες ἡμῖν
5 τὰς ἀνομίας ἡμῶν καὶ τὰς ἀδικίας καὶ τὰ παραπτώματα καὶ πλημ-
μελείας. 2. μὴ λογίσῃ πᾶσαν ἁμαρτίαν δούλων σου καὶ παιδισκῶν,
ἀλλὰ καθάρισον ἡμᾶς τὸν καθαρισμὸν τῆς σῆς ἀληθείας, καὶ
κατεύθυνον τὰ διαβήματα ἡμῶν ἐν ὁσιότητι καρδίας πορεύ-
εσθαι καὶ ποιεῖν τὰ καλὰ καὶ εὐάρεστα ἐνώπιόν σου καὶ ἐνώ-
10 πιον τῶν ἀρχόντων ἡμῶν. 3. ναί, δέσποτα, ἐπίφανον τὸ πρόσ-
ωπὸν σου ἐφ' ἡμᾶς εἰς ἀγαθὰ ἐν εἰρήνῃ, εἰς τὸ σκεπασθῆναι
ἡμᾶς τῇ χειρὶ σου ἢ κραιπνῇ καὶ ῥυσθῆναι ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας
τῷ βραχίονί σου τῷ ὑψηλῷ, καὶ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν μισούν-
των ἡμᾶς ἀδίκως. 4. δὸς ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην ἡμῖν τε καὶ πᾶσιν
15 τοῖς κατοικοῦσιν τὴν γῆν, καθὼς ἔδωκας τοῖς πατράσιν ἡμῶν,
ἐπικαλουμένων σε αὐτῶν ὁσίως ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ, ὑπη-
κόους γινομένους τῷ παντοκράτορι καὶ παναρέτῳ ὀνόματί σου, τοῖς
τε ἄρχουσιν καὶ ἡγουμένοις ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς.

LXI. Σὺ, δέσποτα, ἔδωκας τὴν ἐξουσίαν τῆς βασιλείας αὐτοῖς
20 διὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς καὶ ἀνεκδιηγίτου κράτους σου, εἰς τὸ γι-
νώσκοντας ἡμᾶς τὴν ὑπὸ σοῦ αὐτοῖς δεδομένην δόξαν καὶ τιμὴν
ὑποτάσσεσθαι αὐτοῖς, μηδὲν ἐναντιούμενους τῷ θελήματί σου· οἷς
δός, κύριε, ὑγίειαν, εἰρήνην, ὁμόνοιαν, εὐσταθείαν, εἰς τὸ διέπειν
αὐτοὺς τὴν ὑπὸ σοῦ δεδομένην αὐτοῖς ἡγεμονίαν ἀπροσκόπως.

2 καὶ sec > S | 3/4 πιστὸς H: suavis L, mitis S, χρηστὸς Knopf |
5 ἡμῶν > L | 7 καθάρισον LS: καθαρεῖς H | 8 ὁσιότητι HL: + καὶ δικαιο-
σύνη καὶ ἀπλότῃ S | 16 ὁσίως LS cf. 2, 3; 14, 1; 45, 3. 7: > H |
16/17 ὑπηκόους γινομένους HLS: em ὑπηκόοις γινομένοις Gebhardt, prae-
misit ὥστε σώζεσθαι ἡμᾶς Lightfoot | 17 παναρέτω H: mirifico L, ἐνδόξω
S(?) Knopf | 18 ἡμῶν > L | 19 αὐτοῖς > L | 21 αὐτοῖς: nobis L | 22 οἷς:
quibus .. nobis L | 23 κύριε > L

88, 12. 13. — πιστὸς κτλ.] Cf. Deut. | nobis beneficia dat, quae sub sensus
7, 9; Ps. 144, 14. — δίκαιος κτλ.] cadunt, et alia promittit, quorum
Cf. II Paral. 12, 6; Tob. 3, 2; Ps. per spem participes erimus. Cf. 35,
118, 137; 144, 17. — θαυμαστὸς κτλ.] 2; Sap. 13, 1; Hebr. 11, 1.
Cf. Sirach 43, 29. 30. — σοφὸς κτλ.] 2. καθάρισον κτλ.] Cf. Num. 14, 18.
Cf. Ps. 103, 1 sqq.; 146, 5; Prov. 8, — τ. σ. ἀληθείας] Cf. Ps. 70, 22; Io
25. — ἀγαθὸς κτλ.] Sensus est: Deus ann. 17, 17.

nibus generationibus, iustus in iudiciis, admirabilis in fortitudine et magnificentia, sapiens in condendo et prudens in creatis stabilendis, bonus in iis, quae videntur, et fidelis in eos, qui in te confidunt, *benignus et misericors*, dimitte nobis iniquitates et iniustitias et peccata et delicta nostra. 2. Ne imputes omne⁵ peccatum servorum tuorum et servarum, sed purifica nos in veritate tua et *dirige gressus nostros*, ut in *pietate cordis ambulemus* et *agamus*, quae bona et beneplacita sunt coram te ac coram principibus nostris. 3. Immo, domine, *ostende faciem tuam super nos*, ut bonis fruamur in pace, ut tegamur¹⁰ manu tua potenti et ab omni peccato liberemur brachio tuo excelso, ac libera nos ab iis, qui nos oderunt iniuste. 4. Da concordiam ac pacem et nobis et omnibus habitantibus terram, sicut dedisti patribus nostris, pie te *invocantibus in fide et veritate*, qui oboedientes sumus nomini tuo omnipotenti omni-¹⁵que virtute pleno et principibus et praefectis nostris in terra.

LXI. Tu, domine, dedisti iis potestatem regni per magnificam et inenarrabilem virtutem tuam, ut cognoscentes gloriam et honorem, quem tu iis tribuisti, nos subiciamus ipsis, voluntati tuae non adversantes; quibus da, domine, sanitatem, pacem,²⁰ concordiam, firmitatem, ut imperium, quod tu iis dedisti, sine

4 Ioel 2, 13; Sirach 2, 11; II Paralip. 30, 9. — 8 Ps. 39, 3; 118, 133. — 8 III Reg. 9, 4. — 9 Deut. 12, 25. 28; 13, 18; 21, 9. — 10 Ps. 66, 2; 79, 4. 8. 20; Num. 6, 25. 26. — 11 Gen. 50, 20; Ier. 21, 10; 24, 6; Am. 9, 4; Deut. 30, 9. — 12 Ies. 51, 16; Exod. 6, 1; Deut. 4, 34; 5, 15; Ier. 39, 21; Ezech. 20, 33. 34. — 16 Ps. 114, 18; 146, 9 cf. I Tim. 2, 7.

3. ἐπίφανον κτλ.] Cf. Constit. apost. VIII, 18. 37; Liturg. Marci in Offertorio. — ἔνδοξαι κτλ.] Cf. Ps. 17, 18; 37, 20.

4. πᾶσιν κτλ.] Cf. I Tim. 2, 1. Polyc. Phil. 12, 2. — πατράσιν] sc. patriarchis et prophetis cf. 4, 8; 30, 7; 31, 2; 62, 2. — ἐπ. γινομένους] Anacoluton. Cf. Eph. 1, 17. 18; 4, 1—3. Winer § 63, 2a. — παντοκράτορι κτλ.] Cf. Herm. Vis. III, 3, 5. — τοῖς τε ἄρχουσιν κτλ.] Recte Lightfoot haec verba coniunxit cum

praecedentibus, ceteri editores cum sequentibus. Cf. 60, 2; Athenag. Legat. c. 1; Theoph. Ad Autol. I, 11.

LXI. Preces offeruntur pro regibus. Cf. I Tim. 2, 2; Polyc. Phil. 12, 3; Iust. Apol. I, 14. 17; Tert. Apol. c. 30—36.

1. ἔδωκα] Cf. Sap. 6, 3; Rom. 13, 1—6. — ἐποτάσσεσθαι] Cf. Rom. 13, 5; Tit. 3, 1; I Petr. 2, 13—16. — ἐδσθᾶθειαν] Cf. Sap. 6, 26; II Macc. 14, 6.

2. σὺ γάρ, δέσποτα, ἐπουράνιε βασιλεῦ τῶν αἰώνων, δίδως τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἐξουσίαν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὑπαρχόντων· σὺ, κύριε, διεύθυνον τὴν βουλὴν αὐτῶν κατὰ τὸ καλὸν καὶ εὐάρεστον ἐνώπιόν σου, ὅπως διέποντες ἐν εἰρήνῃ
 5 καὶ πραύτητι εὐσεβῶς τὴν ὑπὸ σοῦ αὐτοῖς δεδομένην ἐξουσίαν ἱλεῶ σου τυγχάνωσιν. 3. ὁ μόνος δυνατὸς ποιῆσαι ταῦτα καὶ περισσότερα ἀγαθὰ μεθ' ἡμῶν, σοὶ ἐξομολογούμεθα διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ προστάτου τῶν ψυχῶν ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοι ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλωσύνη καὶ νῦν καὶ εἰς γενεὰν γενεῶν καὶ εἰς τοὺς
 10 αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

LXII. Περὶ μὲν τῶν ἀνηκόντων τῇ θρησκείᾳ ἡμῶν καὶ τῶν ὠφελιμωτάτων εἰς ἐνάρετον βίον τοῖς θέλουσιν εὐσεβῶς καὶ δικαίως διευθύνειν, ἱκανῶς ἐπεστείλαμεν ὑμῖν, ἄνδρες ἀδελφοί. 2. περὶ γὰρ πίστεως καὶ μετανοίας καὶ γνησίας ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας
 15 καὶ σωφροσύνης καὶ ὑπομονῆς πάντα τόπον ἐψηλαφήσαμεν, ὑπομνήσκοντες δεῖν ὑμᾶς ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ καὶ μακροθυμίᾳ τῇ παντοκράτορι θεῷ ὁσίως εὐαρεστεῖν, ὁμονοοῦντας ἀμνησικακῶς ἐν ἀγάπῃ καὶ εἰρήνῃ μετὰ ἐκτενοῦς ἐπεικειάς, καθὼς καὶ οἱ προδεδηλωμένοι πατέρες ἡμῶν εὐηρέστησαν ταπεινοφρονοῦντες
 20 τὰ πρὸς τὸν πατέρα καὶ θεὸν καὶ κτίστην καὶ πάντας ἀνθρώπους. 3. καὶ ταῦτα τοσοῦτω ἥδιον ὑπεμνήσαμεν, ἐπειδὴ σαφῶς ᾔδειμεν γράφειν ἡμᾶς ἀνδράσιν πιστοῖς καὶ ἐλλογιμωτάτοις καὶ ἐνκεκυφῶσιν εἰς τὰ λόγια τῆς παιδείας τοῦ θεοῦ.

LXIII. Θερμὸν οὖν ἐστὶν τοῖς τοιούτοις καὶ τοσοῦτοις ὑπο-
 25 δείγμασιν προσελθόντας ὑποθεῖναι τὸν τράχηλον καὶ τὸν τῆς ὑπα-

6 ποιῆσαι + et L | 9 καὶ pr > L | 11 καὶ LS : > H | 12 ὠφελιμωτάτων HS : utilia L | εἰς ἐν. β. τ. θέλουσιν H : τοῖς θέλουσιν ἐνάρετον βίον L(?) S(?) Knopf | 13 διευθύνειν HLS : + τὴν πορείαν αὐτῶν Lightfoot | 14 καὶ γνησίας — ἐγκρατείας > L | 15 τόπον HS : + scripturae L | 17 εὐαρεστεῖν LS : εὐχαριστεῖν H | 17/18 ἀμνησικακῶς > L | 18 καὶ sec > S | 20 θεὸν καὶ κτίστην H : creatorem deum L, universi creatorem deum S | καὶ tert + πρὸς S | 22 ἡμᾶς : vobis L | ἐλλογιμωτάτοις H : probatis L, doctis S

3. μεθ' ἡμῶν] Hebraicus dicendi 2. 21.

modus. Cf. Luc. 1, 72; 10, 37. — ἀρχιερέως κτλ.] Cf. 36, 1; 64; 1 Petr. 2, 25. — προστάτου τ. ψ.] Cf. Greg. Thaum. Paneg. c. 3. — καὶ νῦν καὶ κτλ.] Cf. 64; Ps. 118, 44; 144, 1.

LXII, 1. διευθύνειν] Gebhardt putat αὐτὸν sc. βίον excidisse, Bryennius et Lightfoot τὴν βουλὴν αὐτῶν (cf. 61, 2) vel τὴν πορείαν αὐτῶν (cf. 48, 4) supplendum esse opinan-

offendiculo administrent. 2. Tu enim, domine, caelestis rex saeculorum, filiis hominum das gloriam et honorem et potestatem eorum, quae in terra sunt; tu, domine dirige consilium eorum secundum id, quod *bonum et beneplacitum est in conspectu tuo*, ut potestatem a te datam in pace et mansuetudine pie administrantes propitium te habeant. 3. Qui solus haec et plura bona nobiscum agere potes, tibi confitemur per pontificem ac patronum animarum nostrarum Iesum Christum, per quem tibi gloria et maiestas et nunc et in generationem generationum et in saecula saeculorum. Amen.

10

LXII. De rebus, quae ad cultum nostrum spectant quaeque ad probam vitam utilissimae sunt iis, qui pietatem et iustitiam sectari volunt, satis scripsimus vobis, viri fratres. 2. De fide enim et paenitentia et sincera caritate et continentia et castitate et patientia omnem locum attigimus, admonentes necesse esse, ut in iustitia et veritate et longanimitate deo omnipotenti pie placeatis, oblivione iniuriarum concordiam servantes in caritate et pace cum assidua aequitate, sicut et praedicti patres nostri placuerunt humiliter sentientes in patrem et deum et creatorem et omnes homines. 3. Et haec eo libentius comonefecimus, cum non ignoraremus, nos scribere viris fidelibus et electissimis et qui introspexerunt in sermones disciplinae dei.

15

LXIII. Aequum igitur est, talibus et tantis exemplis accedentes nos cervicem supponere et oboedientiae locum implere,

25

4 Deut. 12, 25. 28; 13, 18.

tur. Lipsius (*Jenaer Litztg.* 1877 p. 19) verba εἰς ἐνάρετον — διευθύνειν vertit: ad probam vitam iis qui volunt pie et iuste dirigendam. Mihi verbum διευθύνειν hoc loco similiter ac κατευθύνειν apud LXX absolute positum esse videtur. Cf. Ps. 77, 8; 100, 7; Prov. 15, 8; 29, 27; Mal. 2, 6. — ἱκανῶς ἐπ.] Hunc praesertim locum Irenaeus III, 3, 3 respexisse videtur de epistula scribens: ἐπέστειλεν ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία ἱκανῶς τὰ τὴν γραφὴν τοῖς

Κορινθίοις.

2. τόπον] Bryennius et Harnack suppleri volunt τῶν ἁγίων γραφῶν. Rectius Lightfoot vocem h. l. absolute positam esse putat. Cf. Epictet. Diss. I, 7, 4 (ἐπίσκεψίν τινα ποιητέον τῶν τόπων τούτων); II, 17, 31 (δταν τοῦτον . . ἐκπονήσῃ τὸν τόπον) etc. — προδεδηλωμένοι] Cf. c. 17—19; 30; 31.

LXIII, 1. προσελθόντας] Cf. 33, 8; Sirach 1, 30; 6. 26; I Tim. 6, 3. — ἐπ. τ. τράχηλον] Cf. Sirach 51, 26.

κοῆς τόπον ἀναπληρῶσαι, ὅπως ἡσυχάσαντες τῆς ματαίας στάσεως ἐπὶ τὸν προκείμενον ἡμῖν ἐν ἀληθείᾳ σκοπὸν δίχα παντὸς μώμου καταστήσωμεν. 2. χαρὰν γὰρ καὶ ἀγαλλίασιν ἡμῖν παρέξετε, ἐὰν ὑπῆκοι γενόμενοι τοῖς ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένοις διὰ τοῦ ἀγίου πνεύ-
 5 ματος ἐκκόψητε τὴν ἀθέμιτον τοῦ ζήλους ὑμῶν ὀργὴν κατὰ τὴν ἐντευξιν, ἣν ἐποιήσαμεθα περὶ εἰρήνης καὶ ἐμονοίας ἐν τῇδε τῇ ἐπιστολῇ. 3. ἐπέμψαμεν δὲ ἄνδρας πιστοὺς καὶ σώφρονας ἀπὸ νεότητος ἀναστραφέντας ἕως γήρους ἀμέμπτως ἐν ἡμῖν, οἵτινες καὶ μάρτυρες ἔσονται μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἡμῶν. 4. τοῦτο δὲ ἐποι-
 10 ῆσαμεν, ἵνα εἰδῆτε, ὅτι πᾶσα ἡμῖν φροντίς καὶ γέγονεν καὶ ἔστιν εἰς τὸ ἐν τάχει ὑμᾶς εἰρηνεῦσαι.

LXIV. Λοιπὸν ὁ παντεπόπτῃς Θεὸς καὶ δεσπότης τῶν πνευ-
 μάτων καὶ κύριος πάσης σαρκός, ὁ ἐκλεξάμενος τὸν κύριον Ἰησοῦν
 Χριστὸν καὶ ἡμᾶς δι' αὐτοῦ εἰς λαὸν περιούσιον, δόξη πάσῃ ψυχῇ
 15 ἐπικεκλημένη τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ ἅγιον ὄνομα αὐτοῦ πίστιν, φό-
 βον, εἰρήνην, ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν, ἐγκράτειαν, ἀγνείαν καὶ
 σωφροσύνην, εἰς εὐαρέστησιν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ διὰ τοῦ ἀρχιερέως
 καὶ προστάτου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ αὐτῷ δόξα καὶ μεγα-
 λωσύνη, κράτος καὶ τιμή, καὶ νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας τῶν
 20 αἰώνων. ἀμήν.

LXV. Τοὺς δὲ ἀπεσταλμένους ἀφ' ἡμῶν Κλαύδιον Ἐφῆβον
 καὶ Οὐαλέριον Βίτωνα σὺν καὶ Φορτουνάτῳ ἐν εἰρήνῃ μετὰ χαρᾶς
 ἐν τάχει ἀναπέμψατε πρὸς ἡμᾶς, ὅπως θάττον τὴν εὐχταίαν καὶ

1 ἀναπληρῶσαι HL: implentes inclinemur illis qui sunt duces ani-
 marum nostrarum S | 7 δὲ HL: + καὶ S | 9 καὶ pr LS: > H | 10 φρον-
 τίς + semper L | 12 λοιπὸν: . . . ιπον A cf. 57, 6 | 14 ἡμεῖς H | 16 καὶ pr
 HLS: > A | καὶ sec AS: > HL | 18 καὶ sec A: > HL | 18/19 καὶ μεγαλ.
 — νῦν καὶ > S | 19 καὶ pr HL: > A | πάντας AH: > LS | 22 Βίτω-
 να > S

— ἀναπλ. τόπον] Cf. I Cor. 14, 16; Clem. Hom. III, 60. — σκοπὸν] Cf. 19, 2.

2. ὑφ' ἡμῶν γεγρ. διὰ κτλ.] Cf. 56, 1; 59, 1; Act. 15, 28; Greg. Thaum. Ep. can. c. 7; Cypr. Ep. 57 c. 5; Synod. Arelat. ep. ad Sylvestrum (Hard. Concil. I, 262); Leon. Ep. 120 c. 1. — ἐντευξιν] Haec vox apud scriptores christianos plerumque ora-

tionem vel preces (I Tim. 2, 1; 4, 5) significat. Hoc loco autem melius vertitur *exhortatio*. Cf. II Clem. 19, 1.

3. ἄνδρας] Cf. 65. — ἀπὸ νεότητος κτλ.] Cf. Iust. Apol. I, 15; Athenag. Leg. c. 33.

LXIV. ἐκλεξάμενος] Cf. Luc. 23, 35; Henoch c. 45, 3. 4; 53, 6 (ed. Dillmann p. 22. 26). — ἡμᾶς δι' αὐ-

ut quiescentes a vana seditione ad scopum in veritate nobis propositum sine ulla vituperatione perveniamus. 2. Gaudium enim et laetitiam nobis praestabitis, si oboedientes facti iis, quae scripsimus per spiritum sanctum, resemetis illegitimum zeli vestri studium secundum exhortationem, quam de pace ac concordia fecimus in hac epistula. 3. Misimus autem viros fideles et castos, a iuventute usque ad senectutem inculcate nobiscum versatos, qui et testes erunt inter vos et nos. 4. Hoc vero fecimus, ut sciatis, omnem curam nostram id et spectasse et spectare, ut vos brevi ad pacem perveniatis.

10

LXIV. Ceterum inspector omnium *deus* et dominus *spirituum et herus universae carnis*, qui elegit dominum Iesum Christum et nos per eum in populum peculiarem, det omni animae, quae gloriosum et sanctum nomen eius invocaverit, fidem, timorem, pacem, patientiam et aequanimitatem, continentiam, castitatem et pudicitiam, ut nomini eius recte placeat, per summum sacerdotem et patronum nostrum Iesum Christum, per quem illi gloria et maiestas, potestas et honor, et nunc et in saecula saeculorum. Amen!

LXV. Missos autem a nobis Claudium Ephebum et Valerium Bitonem nec non et Fortunatum in pace cum gaudio ad nos brevi remittite, ut citius optabilem nobisque desideratissi-

12 Num. 16, 22; 27, 16 cf. Hebr. 12, 9.

τοῦ] Cf. I Cor. 8, 6; Eph. 1, 4. — — *σὺν καὶ*] Cf. Phil. 4, 3; Act. 15, 35; Iust. Dial. c. 1; Eus. H. E. I, 1,

LXV, 1. *Κλαύδιον Ἐφ. καὶ Οὐαλέριον Βίτον*.] Cum Caligula, Claudius et Nero e gente Claudia orti essent et Messalina, una e Claudii uxore, e gente Valeria, cumque nomina Claudii (Claudiae) et Valerii (Valeriae) a servis et clientibus imperatoris cum vivo tum mortuo Claudio saepe gererentur, Lightfoot opinatus est, hos viros de domo Caesaris fuisse, cuius iam Philipp. 4, 22 mentio fit. Cf. Act. Iust. c. 4; Iren. IV, 30, 1; Philosoph. IX, 12. — *σὺν καὶ*] Cf. Phil. 4, 3; Act. 15, 35; Iust. Dial. c. 1; Eus. H. E. I, 1, 1; V, 1, 44; Clem. Al. Strom. IV, 12, 90 p. 602; VI, 15, 132 p. 806. — *Φορτοννάτῳ*] Nonnulli putaverunt, Fortunatum non Romanum, sed Corinthium (cf. I Cor. 16, 17) fuisse, Romanos de Corinthiorum seditione certiores fecisse eique in patriam redeunti legatos Romanorum adiunctos esse. Verba *σὺν καὶ* autem Fortunatum magis cum duobus aliis viris coniungunt quam ab iis discernunt, et ego etiam eum Romanum habuerim.

ἐπιποθήτην ἡμῖν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν ἀπαγγέλλωσιν, εἰς τὸ τάχιον καὶ ἡμᾶς χαρῆναι περὶ τῆς εὐσταθείας ὑμῶν.

2. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν καὶ μετὰ πάντων πανταχῇ τῶν κεκλημένων ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ δι' αὐτοῦ, δι' οὗ αὐτῷ δόξα, τιμὴ, κράτος καὶ μεγαλυσύνη, θρόνος αἰώνιος, ἀπὸ τῶν αἰώνων εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ ᾠ.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Β.

1. Ἀδελφοί, οὕτως δεῖ ἡμᾶς φρονεῖν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, 10 ὡς περὶ θεοῦ, ὡς περὶ κυριοῦ ζώντων καὶ νεκρῶν· καὶ οὐ δεῖ ἡμᾶς μικρὰ φρονεῖν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν. 2. ἐν τῷ γὰρ φρονεῖν ἡμᾶς μικρὰ περὶ αὐτοῦ μικρὰ καὶ ἐλπίζομεν λαβεῖν· καὶ οἱ ἀκούοντες ὡς περὶ μικρῶν ἁμαρτάνουσιν, καὶ ἡμεῖς ἁμαρτάνομεν οὐκ εἰδότες, πόθεν ἐκλήθημεν καὶ ὑπὸ τίνος καὶ εἰς ὃν τόπον, 15 καὶ ὅσα ὑπέμεινεν Ἰησοῦς Χριστὸς παθεῖν ἕνεκα ἡμῶν. 3. τίνα οὖν ἡμεῖς αὐτῷ δώσομεν ἀντιμισθίαν, ἢ τίνα καρπὸν ἄξιον οὗ ἡμῖν αὐτὸς ἔδωκεν; πόσα δὲ αὐτῷ ὀφείλομεν ὅσια; 4. τὸ φῶς γὰρ ἡμῖν ἐχαρίσατο, ὡς πατὴρ υἱοῦς ἡμᾶς προσηγόρευεν, ἀπολλυ-

1 ἐπιπόθητον H | ἀπαγγέλλωσιν H | 4 καὶ AS: > HL | δι': cum L | 5/6 τιμὴ — αἰώνων pr: et S | 6 αἰώνων pr AS: + et nunc et L | 7 Κλήμεντος — ᾠ A: epistola Clementis ad Corinthios explicit L, finita est epistula prima Clementis quae fuit scripta ab eo ad Corinthios e Roma S, > H | 8 Κλ. πρ. Κ. β HS (praemisit τοῦ αὐτοῦ S), > A, exhibet autem eadem verba in indice librorum N. T. | 9 ὑμᾶς H | 11 ὑμᾶς H | 12 ἀπολαβεῖν H | 13 ὡς περὶ HS: ὡσπερ A | ἁμαρτάνουσιν καὶ ἡμεῖς S: > AH | 17 δὲ A: γὰρ S, > H

2. αὐτοῦ] sc. Christi. — δόξα κτλ.] verus Antioch. apud Cureton, Corpus Ignat. p. 212, 244; 215, 246; Pitra, Anal. Sacra IV, 276; Light-I, 1—2. Timotheus Aelurus et Se-foot I, 180—183.

nam pacem et concordiam annuntient, ut et nos de statu vestro recte ordinato citius gaudeamus.

2. Gratia domini nostri Iesu Christi sit vobiscum et cum omnibus ubique vocatis a deo et per ipsum, per quem illi gloria, honor, potentia, maiestas et dominatio sempiterna, a saeculis et ⁵ in saecula saeculorum. Amen!

Clementis ad Corinthios epistula I.

CLEMENTIS AD CORINTHIOS II.

I. Fratres, ita sentire nos oportet de Iesu Christo, tamquam de deo, tamquam de *iudice vivorum et mortuorum*; nec ¹⁰ decet nos humilia sentire de salute nostra. 2. Dum enim humiliter sentimus de illo, parva etiam nos accepturos speramus; quique haec quasi tenuia audiunt, peccant, et nos peccamus nescientes, unde vocati simus et a quo et in quem locum, et quanta sustinuerit Iesus Christus pati propter nos. 3. Quam ¹⁵ igitur nos ei dabimus remunerationem, aut quem fructum dignum illo, quem nobis ipse dedit? Quanta vero ei debemus beneficia? 4. Nam lucem nobis largitus est, tamquam pater filios

10 Act. 10, 42.

1. Fragmentum syriacum apud Curet. l. c. p. 365; Cowper, Syriac Miscell. p. 57; Lightfoot I, 185 (— νεκρῶν). — θεοῦ] Photius Bibl. cod. 126: ἡ δὲ δευτέρα (sc. Clementis epistula) καὶ αὐτὴ νοουθεσίαν καὶ παραλυσιν κρείττονος εἰσάγει βίου καὶ ἐν ἀρχῇ θεὸν τὸν Χριστὸν κηρύσσει. Cf. I Clem. 2, 1; 36, 1. 4. — κριτοῦ κτλ.] Cf. Barn. 7, 2; Polyc. Phil. 2, 1. — μικρὰ φρονεῖν] sc. ut	<p>Judaei Messiae regnum in terra somniantes aut Ebionaei, de quibus cf. Orig. De princ. IV, 22; Eus. H. E. III, 27, 1; Epiph. H. 30 c. 17.
 2. μικρὰ κτλ.] Cf. II Cor. 9, 6.
 3. Cf. Ps. 115, 3. — ὅσια] = beneficia, ut saepius apud LXX.
 4. πατὴρ υἱοῦς] Cf. Rom. 8, 15; Gal. 4, 6; I Ioann. 3, 1; Clem. Al. Quis dives c. 23 p. 925; Clem. Hom. III, 19.</p> |
|--|---|

μένους ἡμᾶς ἔσωσεν. 5. ποῖον οὖν αἶνον αὐτῷ δώσομεν ἢ μισ-
θὸν ἀντιμισθίας ὣν ἐλάβομεν; 6. πηροὶ ὄντες τῇ διανοίᾳ, προσ-
κυνοῦντες λίθους καὶ ξύλα καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ χαλκόν,
ἔργα ἀνθρώπων· καὶ ὁ βίος ἡμῶν ὅλος ἄλλο οὐδὲν ἦν εἰ μὴ θά-
5 νατος. ἀμαύρωσιν οὖν περικείμενοι καὶ τοιαύτης ἀχλύος γέμοντες
ἐν τῇ ὁράσει, ἀνεβλέψαμεν ἀποθέμενοι ἐκεῖνο ὃ περικείμεθα νέφος
τῇ αὐτοῦ θελήσει. 7. ἠλέησεν γὰρ ἡμᾶς καὶ σπλαγχνισθεὶς ἔσωσεν,
θεασάμενος ἐν ἡμῖν πολλὴν πλάνην καὶ ἀπώλειαν, καὶ μηδεμίαν
ἐλπίδα ἔχοντας σωτηρίας, εἰ μὴ τὴν παρ' αὐτοῦ. 8. ἐκάλεισεν γὰρ
10 ἡμᾶς οὐκ ὄντας καὶ ἠθέλησεν ἐκ μὴ ὄντος εἶναι ἡμᾶς.

II. *Εὐφράνθητι, στείρα ἢ οὐ τίκτουσα, ὅτῃξον καὶ βόησον,*
ἢ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ
τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. ὃ εἶπεν· *Εὐφράνθητι, στείρα ἢ οὐ*
τίκτουσα, ἡμᾶς εἶπεν· στείρα γὰρ ἦν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν πρὸ τοῦ
15 *δοθῆναι αὐτῇ τέκνα.* 2. ὃ δὲ εἶπεν· *Βόησον, ἢ οὐκ ὠδίνουσα,*
τοῦτο λέγει· τὰς προσευχὰς ἡμῶν ἀπλῶς ἀναφέρειν πρὸς τὸν θεόν,
μὴ ὡς αἱ ὠδίνουσαι ἐγκακῶμεν. 3. ὃ δὲ εἶπεν· *Ὅτι πολλὰ τὰ*
τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα· ἐπεὶ
ἔρημος ἐδόκει εἶναι ἀπὸ τοῦ θεοῦ ὁ λαὸς ἡμῶν, νυνὶ δὲ πιστεῦ-
20 σαντες πλείονες ἐγενόμεθα τῶν δοκούντων ἔχειν θεόν. 4. καὶ
ἐτέρα δὲ γραφὴ λέγει, ὅτι οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ
ἁμαρτωλοὺς. 5. τοῦτο λέγει, ὅτι δεῖ τοὺς ἀπολλυμένους σῶζειν.
6. ἐκεῖνο γὰρ ἐστὶν μέγα καὶ θαυμαστόν, οὐ τὰ ἐστώτα στηρί-
ζειν, ἀλλὰ τὰ πίπτοντα. 7. οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς ἠθέλησεν σῶ-
25 σαι τὰ ἀπολλύμενα, καὶ ἔσωσεν πολλοὺς, ἐλθὼν καὶ καλέσας
ἡμᾶς ἤδη ἀπολλυμένους.

III. Τοσοῦτον οὖν ἔλεος ποιήσαντος αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς, πρῶ-
τον μὲν, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες τοῖς νεκροῖς θεοῖς οὐ θύομεν

1 ποῖον οὖν H : ποῖον A, ποῖον S | δώσομεν A | 2 πηροὶ AS : πονηροὶ
H | 3 καὶ sec A : > HS | 4 ἄλλο οὐδὲν : ~ H | 10 ἐκ A : + τοῦ H | 17 ἐκ-
κακῶμεν H | 19 τοῦ > H | 21 δὲ AS : > H | 24 Χριστὸς AS : κύριος H

6. *προσκυνοῦντες λίθους κτλ.*] Chri-
stianus e gentilibus loquitur. Cf.
2, 1. — *ἀποθέμενοι . . περικείμεθα*]
Cf. Hebr. 12, 1.

8. Cf. Rom. 4, 17 (Os. 2, 23. Rom.
9, 25). Herm. Vis. I, 1, 6; Clem.
Hom. III, 32; Const. ap. V, 7; VIII,

12.
II, 1. Eodem fere modo prophetae
verbum interpretatur Iustinus Apol.
I, 53 dicens, Christianos e gentilibus
iam plures factos esse quam Christi-
anos ex Iudaeis. — *ἡμᾶς*] i. e. Chri-
stianos e gentilibus cf. v. 3.

nos appellavit, pereuntes nos servavit. 5. Qualem igitur laudem ipsi tribuimus aut mercedem remunerationis, qua compensemus, quae accepimus? 6. qui mente eramus debiles, adorantes lapides et ligna et aurum et argentum et aes, opera hominum; et tota vita nostra nihil aliud erat quam mors. Obscuritate igitur cir- 5 cumdati et visum tali caligine plenum habentes, oculos recuperavimus, eam nebulam, qua cingebamur, illius voluntate deponentes. 7. Nam miseratus est nos et visceribus commotus salvos fecit, cum spectasset in nobis multum errorem atque interitum, nec ullam nos habere spem salutis nisi eam, quae ab 10 ipso est. 8. Vocavit enim nos, qui non eramus, et voluit e nihilo esse nos.

II. *Laetare sterilis, quae non paris, erumpe et clama, quae non parturis; quoniam multi filii desertae magis quam eius, quae habet virum.* Quod dixit: *Laetare sterilis, quae non paris*, nos indicat; sterilis enim erat ecclesia nostra, antequam ei dati essent filii. 2. Quod vero dixit: *Clama, quae non parturis*, hoc dicit: preces nostras plane ad deum referamus, non parturientium instar deficientes. 3. Quod autem dixit: *Quia multi filii desertae magis quam eius, quae habet* 20 *virum*; id dixit, quoniam populus noster desertus esse videbatur et deo orbatus, nunc vero, cum credimus, plures facti sumus iis, qui deum habere censebantur. 4. Alia quoque scriptura ait: *Non veni vocare iustos, sed peccatores.* 5. Hoc dicit, quod debeat pereuntes servare. 6. Id enim magnum et admirabile 25 est: fulcire non quae stant, sed quae cadunt. 7. Sic et Christus servare voluit pereuntia et multos servavit, veniens vocansque nos iam pereuntes.

III. Cum igitur tantam misericordiam erga nos ipse fecerit: primo quidem, quod nos, qui vivimus, diis mortuis non sacrifi- 30

11 Ies. 54, 1; Gal. 4, 27. — 21 Matth. 9, 13; Marc. 2, 17; Luc. 5, 32.

2. ἐγκακῶμεν] sc. ἀναφέροντες; cf. Luc. 18, 1; II Cor. 4, 1. 16; Gal. 6, 9.

3. δοκούντων] i. e. Iudaeorum.

Auctor ita loquens se Christianum e gentilibus esse indicat. Clem. Al. Strom. VI, 5, 41 p. 760 ex Praedicatione Petri: μηδὲ κατὰ Ἰουδαίους

σέβεσθε· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μόνοι οἰόμενοι τὸν θεὸν γινώσκειν οὐκ ἐπίστανται, λατρεύοντες ἀγγέλοις κτλ.

7. σῶσαι κτλ.] Cf. Matth. 18, 11; Luc. 19, 10; I Tim. 1, 15.

III, 1. πρῶτον μὲν] Deest alterum. — οἱ ζῶντες κτλ.] Acta Carpi c. 12:

καὶ οὐ προσκυνοῦμεν αὐτοῖς, ἀλλὰ ἔγνωμεν δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα τῆς ἀληθείας· τίς ἢ γινώσῃς ἢ πρὸς αὐτόν, ἢ τὸ μὴ ἀρνεῖσθαι δι' οὗ ἔγνωμεν αὐτόν; 2. λέγει δὲ καὶ αὐτός· Τὸν ὁμολογήσαντά με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ πα-
 5 τρός μου. 3. οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ μισθὸς ἡμῶν, ἐὰν οὖν ὁμολο-
 γήσωμεν δι' οὗ ἐσώθῃμεν. 4. ἐν τίνι δὲ αὐτὸν ὁμολογοῦμεν; ἐν
 τῷ ποιεῖν ὃ λέγει καὶ μὴ παρακούειν αὐτοῦ τῶν ἐντολῶν, καὶ μὴ
 μόνον χεῖλεσιν αὐτὸν τιμᾶν, ἀλλὰ ἐξ ὅλης καρδίας καὶ ἐξ ὅλης
 τῆς διανοίας. 5. λέγει δὲ καὶ ἐν τῷ Ἑσαΐα· Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς
 10 χεῖλεσίν με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπεστὶν ἀπ' ἐμοῦ.

IV. Μὴ μόνον οὖν αὐτὸν καλῶμεν κύριον· οὐ γὰρ τοῦτο σώσει
 ἡμᾶς. 2. λέγει γάρ· Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι· Κύριε κύριε, σωθή-
 σεται, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην. 3. ὥστε οὖν, ἀδελφοί,
 ἐν τοῖς ἔργοις αὐτὸν ὁμολογῶμεν, ἐν τῷ ἀγαπᾶν ἑαυτούς, ἐν τῷ
 15 μὴ μοιχᾶσθαι μηδὲ καταλαλεῖν ἀλλήλων μηδὲ ζήλῶν, ἀλλ' ἐγ-
 κρατεῖς εἶναι, ἐλεήμονας, ἀγαθοὺς· καὶ συμπάσχειν ἀλλήλοις ὀφεί-
 λομεν, καὶ μὴ φιλαργυρεῖν. ἐν τούτοις τοῖς ἔργοις ὁμολογῶμεν
 αὐτὸν καὶ μὴ ἐν τοῖς ἐναντίοις· 4. καὶ οὐ δεῖ ἡμᾶς φοβεῖσθαι τοὺς
 ἀνθρώπους μᾶλλον, ἀλλὰ τὸν θεόν. 5. διὰ τοῦτο, ταῦτα ὑμῶν
 20 πρᾶσσόντων, εἶπεν ὁ κύριος· Ἐὰν ἦτε μετ' ἐμοῦ συνηγμένοι ἐν
 τῷ κόλπῳ μου καὶ μὴ ποιῆτε τὰς ἐντολάς μου, ἀποβαλῶ ὑμᾶς
 καὶ ἐρῶ ὑμῖν· Ὑπάγετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, πόθεν ἐστέ,
 ἐργάται ἀνομίας.

V. Ὅθεν, ἀδελφοί, καταλείψαντες τὴν παροικίαν τοῦ κόσμου
 25 τούτου ποιήσωμεν τὸ θέλημα τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, καὶ μὴ φο-
 βηθῶμεν ἐξελεῖν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. 2. λέγει γὰρ ὁ κύριος·

1 καὶ οὐ προσκ. αὐτοῖς AS : > H | 2 ἢ πρὸς αὐτόν AS : τῆς ἀληθείας
 H | ἀρνεῖσθαι A : + αὐτόν H | 4 ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων AH : > S | αὐ-
 τὸν AS : > H | 5 μου AH : > S | οὖν sec A : > HS | 9 τῆς > H | 10 αὐτῶν
 AS : αὐτοῦ H | ἀπέστιν H | 11 οὖν AS : > H | 14 ὁμολογήσομεν H | 19 ὑμῶν
 A : ἡμῶν HS | 21 ποιήσητε H

οἱ ζῶντες τοῖς νεκροῖς οὐ θύουσιν
 (Texte und Untersuchungen V, 3—4
 p. 444).

2. Nicon Mon. Cf. I Clem. 14, 1 not.

4. Nicon Mon. — καρδίας κτλ.] Cf.
 Deut. 6, 5; Marc. 12, 30; Luc. 10,
 27; Matth. 22, 37.

IV, 2. σωθήσεται] Auctor hoc ver-
 bum iam 1, 1 (σωτηρία). 4; 2, 3. 7;
 3, 3; 4, 1 adhibitum verbis Matthaei
 εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν
 οὐρανῶν substituit et vocem δικαιο-
 σύνην vocabulis τὸ θέλημα τοῦ πα-
 τρός κτλ.

camus nec adoramus eos, sed per ipsum cognovimus patrem veritatis; quoniam est cognitio ad eum perducens, nisi ut non negemus illum, per quem eum cognovimus? 2. Ait vero etiam ipse: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor eum coram patre meo.* 3. Haec est itaque merces nostra, si 5 quidem eum confitemur, per quem servati sumus. 4. In quoniam autem illum confitebimur? Faciendo quae dicit et mandata illius non spernendo, nec solum labiis eum honorando, sed ex toto corde et ex tota mente. 5. Dicit enim in Iesaja: *Populus iste labiis me honorat, cor autem eorum longe abest a me.* 10

IV. Non solum igitur ipsum vocemus dominum; id enim non salvabit nos. 2. Dicit enim: *Non omnis, qui dicit mihi: Domine domine, salvabitur, sed qui facit iustitiam.* 3. Itaque, fratres, in operibus ipsum confiteamur, in diligendo alterutrum, in non adulterando neque obtrectando invicem neque 15 aemulando, sed vivendo in continentia, misericordia, bonitate; et compassione mutua duci debemus, non pecuniae cupiditate. In his operibus confiteamur eum, non autem in contrariis; 4. nec timendi nobis sunt homines, sed deus. 5. Ideirco vobis haec facientibus dixit dominus: *Si fueritis mecum congregati in 20 sinu meo et non feceritis mandata mea, abiciam vos et dicam vobis: Discedite a me, nescio vos, unde sitis, operarii iniquitatis.*

V. Ideirco, fratres, derelicta peregrinatione mundana faciamus voluntatem eius, qui vocavit nos, et e mundo hoc exire 25 non timeamus. 2. Ait enim dominus: *Eritis velut agni in*

3 Matth. 10, 32; Luc. 12, 8. — 9 Ies. 29, 13; Matth. 15, 8; Marc. 7, 6. — 12 Matth. 7, 21. — 20 ?

4. Cf. Act. 4, 19; 5, 29; I Petr. 3, 14. Auctor auditores exhortatur, ut Dominum, si opus fuerit, etiam martyrium subeuntes confiteantur. Cf. 5, 1. 4.

5. Locus laudatus non est in S. Scriptura, forsitan desumptus est ex Evangelio secundum Aegyptios, de quo cf. Hilgenfeld, Nov. Test. extra can. recept. IV, 43—49. Imaginem

et verba reperies Ies. 40, 11. Photius Biblioth. cod. 126 pergit (cf. 1, 1) de ep. nostra dicere: *πλὴν διὰ τὰ ὅσα ὡς ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς ξενίζοντα παρεισάγει, ὧν οὐδ' ἡ πρώτη ἀπῆλλακτο παντελῶς. — ὑπάγετε κτλ.* Cf. Luc. 13, 27; Matth. 7, 23; Iust. Apol. I, 16.

V, 2—4. Hoc colloquium Christi cum Petro in S. Scriptura non re-

- Ἔσεσθε ὡς ἄρνια ἐν μέσῳ λύκων. 3. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος αὐτῷ λέγει· Ἐὰν οὖν διασπαράξωσιν οἱ λύκοι τὰ ἄρνια; 4. εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ· Μὴ φοβείσθωσαν τὰ ἄρνια τοῦς λύκους μετὰ τὸ ἀποθανεῖν αὐτά· καὶ ὑμεῖς μὴ φοβείσθε τοῦς ἀποκτιένοντας ὑμᾶς καὶ μηδὲν ὑμῖν δυναμένους ποιεῖν, ἀλλὰ φοβείσθε τὸν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ὑμᾶς ἔχοντα ἐξουσίαν ψυχῆς καὶ σώματος τοῦ βαλεῖν εἰς γέενναν πυρός. 5. καὶ γινώσκετε, ἀδελφοί, ὅτι ἡ ἐπιδημία ἡ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῆς σαρκὸς ταύτης μικρά ἐστιν καὶ ὀλιγοχρόνιος, ἡ δὲ ἐπαγγελία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη καὶ θαυμαστή ἐστιν, καὶ ἀνάπαυσις τῆς μελλούσης βασιλείας καὶ ζωῆς αἰωνίου. 6. τί οὖν ἐστὶν ποιήσαντας ἐπιτυχεῖν αὐτῶν, εἰ μὴ τὸ ὁσίως καὶ δικαίως ἀναστρέφεσθαι καὶ τὰ κοσμικὰ ταῦτα ὡς ἀλλότρια ἡγείσθαι καὶ μὴ ἐπιθυμεῖν αὐτῶν; 7. ἐν γὰρ τῷ ἐπιθυμεῖν ἡμᾶς κτήσασθαι ταῦτα ἀποπίπτομεν τῆς ὁδοῦ τῆς δικαίας.
- VI. Λέγει δὲ ὁ κύριος· Οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυοὶ κυρίοις δουλεύειν. ἐὰν ἡμεῖς θέλωμεν καὶ θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ, ἀσύμφορον ἡμῖν ἐστίν. 2. τί γὰρ τὸ ὄφελος, ἐὰν τις τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν ζημιωθῇ; 3. ἔστιν δὲ οὗτος ὁ αἰὼν καὶ ὁ μέλλων δύο ἔχθροί. 4. οὗτος λέγει μοιχεύειν καὶ φθορὰν καὶ φιλαργυρίαν καὶ ἀπάτην, ἐκεῖνος δὲ τούτοις ἀποτάσσεται. 5. οὐ δυνάμεθα οὖν τῶν δύο φίλοι εἶναι· δεῖ δὲ ἡμᾶς τούτῳ ἀποταξαμένους ἐκεῖνον χρᾶσθαι. 6. οἴομεθα, ὅτι βέλτιόν ἐστιν τὰ ἐνθάδε μισῆσαι, ὅτι μικρὰ καὶ ὀλιγοχρόνια καὶ φθαρτά, ἐκεῖνα δὲ ἀγαπῆσαι, τὰ ἀγαθὰ τὰ ἄφθαρτα. 7. ποιῶντες γὰρ τὸ θε- 25 λημα τοῦ Χριστοῦ εὐρήσομεν ἀνάπαυσιν· εἰ δὲ μήγε, οὐδὲν ἡμᾶς ῥύσεται ἐκ τῆς αἰωνίου κολάσεως, ἐὰν παρακούσωμεν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. 8. λέγει δὲ καὶ ἡ γραφὴ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ, ὅτι ἐὰν ἀνασιῇ Νῶε καὶ Ἰὼβ καὶ Δαυὶδ, οὐ ῥύσσονται τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ. 9. εἰ δὲ καὶ οἱ τοιοῦτοι δίκαιοι οὐ δύ- 30 νανται ταῖς ἐαυτῶν δικαιοσύναις ῥύσασθαι τὰ τέκνα αὐτῶν, ἡμεῖς,

5 ἀποκτιένοντας H | 10 καὶ sec + ἡ H | 13 γὰρ τῷ A : ∞ H | 14 ταῦτα : αὐτὰ H | 18 ὅλον AS : > H | 22 χρῆσθαι H | 24 τὰ sec H : καὶ A | γὰρ > H | 30 αὐτῶν A : > HS

peritur et fortasse ex eodem fonte
haustum est, e quo verba 4, 5 flu-
xerunt.

2. ἔσεσθε — λύκων] Luc. 10, 3:
ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς ἄρνας (πρόβατα
Matth. 10, 16) ἐν μέσῳ λύκων.

medio luporum. 3. Respondens autem Petrus ei ait: *Si autem lupi agnos discerpserint?* 4. Respondit Iesus Petro: *Ne timeant agni post mortem suam lupos, et vos nolite timere eos, qui occidunt vos et deinde nihil vobis possunt facere; sed time-te eum, qui, postquam mortui fueritis, habet potestatem* 5 *animae et corporis, ut mittat in gehennam ignis.* 5. Et scitote, fratres, quod peregrinatio carnis huius in hoc mundo brevis est ac parvi temporis, promissio autem Christi magna et admirabilis est, atque requies futuri regni ac vitae aeternae. 6. Quid igitur facientes ea consequi poterimus, nisi sancte iuste- 10 que conversantes et mundana haec tamquam aliena putantes nec illa concupiscentes? 7. Dum enim ea possidere concupiscimus, excidimus a via iusta.

VI. Dicit autem dominus: *Nullus servus potest duobus dominis servire.* Si nos volumus et deo servire et mammonae, 15 incommodum nobis est. 2. *Nam quae utilitas, si quis universum mundum lucretur, animae autem detrimentum patiatur?* 3. Porro hoc saeculum et futurum sunt duo inimici. 4. Illud praedicat adulterium, corruptelam, avaritiam et fraudem, hoc vero istis renuntiat. 5. Non ergo possumus amborum amici 20 esse; oportet autem, ut illi renuntiantes hoc utamur. 6. Putamus melius esse, quae hic sunt odisse, quia parva et exigui temporis et corruptioni obnoxia sunt; illa autem diligere, utpote bona incorrupta. 7. Facientes enim voluntatem Christi requiem inveniemus; sin minus, nihil nos ab aeterno supplicio 25 eripiet, si mandata illius contemnimus. 8. Dicit enim scriptura in Ezechiele: *Si Noe et Iob et Daniel resurgant, non eruent liberos suos, qui sunt in captivitate.* 9. Quodsi tantopere iusti viri non possunt iustitiis suis eruere liberos suos, nos, nisi bap-

1? — 2? — 3? — 15 Luc. 16, 13; Matth. 6, 24. — 17 Matth. 16, 26; Marc. 8, 36; Luc. 9, 25. — 27 Ezech. 14, 14. 18. 20.

4. *μη φοβείσθε κτλ.*] Similiter Matth. 10, 28; Luc. 12, 4. 5. Cf. Clem. Hom. XVII, 5; Iust. Apol. I, 19; Iren. III, 18, 5; Tertull. Adv. Marc. IV, 28.

6. *ἀλλότρια*] Cf. I Cor. 7, 29—31.

VI, 3. Cf. Iac. 4, 4; I Ioann. 5, 19.

4. *λέγει . . ἀποτάσσεται*] Auctor ad ritum baptismi, confessionem et abrenuntiationem, alludere videtur.

8. Auctor locum Ezechielis valde abbreviat et verba *ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ* de suo addit.

ἐὰν μὴ τηρήσωμεν τὸ βάπτισμα ἄγνόν καὶ ἀμίαντον, ποίᾳ πεποι-
θήσει εἰσελευσόμεθα εἰς τὸ βασίλειον τοῦ θεοῦ; ἢ τίς ἡμῶν παρά-
κλητος ἔσται, ἐὰν μὴ εὑρεθῶμεν ἔργα ἔχοντες ὅσια καὶ δίκαια;

VII. Ὡστε οὖν, ἀδελφοί μου, ἀγωνισώμεθα, εἰδότες, ὅτι ἐν
5 χερσὶν ὁ ἀγὼν καὶ ὅτι εἰς τοὺς φθαρτοὺς ἀγῶνας καταπλέουσιν
πολλοί, ἀλλ' οὐ πάντες στεφανοῦνται, εἰ μὴ οἱ πολλὰ κοπιήσαντες
καὶ καλῶς ἀγωνισάμενοι. 2. ἡμεῖς οὖν ἀγωνισώμεθα, ἵνα πάν-
τες στεφανωθῶμεν. 3. ὥστε θέωμεν τὴν ὁδὸν τὴν εὐθείαν, ἀγῶνα
τὸν ἀφθαρτον, καὶ πολλοὶ εἰς αὐτὸν καταπλεύσωμεν καὶ ἀγωνι-
10 σώμεθα, ἵνα καὶ στεφανωθῶμεν· καὶ εἰ μὴ δυνάμεθα πάντες
στεφανωθῆναι, κἂν ἐγγὺς τοῦ στεφάνου γενώμεθα. 4. εἰδέναι
ἡμᾶς δεῖ, ὅτι ὁ τὸν φθαρτὸν ἀγῶνα ἀγωνιζόμενος, ἐὰν εὑρεθῇ
φθείρων, μαστιγωθείς αἴρεται καὶ ἔξω βάλλεται τοῦ σταδίου.
5. τί δοκεῖτε; ὁ τὸν τῆς ἀφθαρσίας ἀγῶνα φθείρας τί παθεῖται;
15 6. τῶν γὰρ μὴ τηρησάντων, φησὶν, τὴν σφραγίδα ὁ σκώληξ αὐ-
τῶν οὐ τελευτήσῃ καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ
ἔσονται εἰς ὕδασι πάσῃ σαρκί.

VIII. Ὡς οὖν ἐσμὲν ἐπὶ γῆς, μετανοήσωμεν. 2. πηλὸς γάρ
ἐσμὲν εἰς τὴν χεῖρα τοῦ τεχνίτου· ὃν τρόπον γὰρ ὁ κεραμεύς, ἐὰν
20 ποιῇ σκεὺς καὶ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ διαστραφῇ ἢ συντριβῇ, πάλιν
αὐτὸ ἀναπλάσσει, ἐὰν δὲ προφθάσῃ εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς
αὐτὸ βαλεῖν, οὐκέτι βοηθήσῃ αὐτῷ· οὕτως καὶ ἡμεῖς, ἕως ἐσμὲν
ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, ἐν τῇ σαρκὶ ἃ ἐπράξαμεν πονηρὰ μετανο-
ήσωμεν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἵνα σωθῶμεν ὑπὸ τοῦ κυρίου, ἕως
25 ἔχομεν καιρὸν μετανοίας. 3. μετὰ γὰρ τὸ ἐξελθεῖν ἡμᾶς ἐκ τοῦ

4 οὖν A : > HS | μου AS (S ubique) : > H | 8 θέωμεν S : θῶμεν AH |
11 εἰδέναι A : + δὲ HS | 14 φθείρων A : φ-θείρων HS | παθεῖται A : πείσεται H |
16 αὐτῶν > H | 20 ποιήσῃ H | καὶ . . αὐτοῦ A : ~ HS | ἐν > H | ἢ > H |
22 βοηθήσῃ A : βοηθεῖ HS | 24 τῆς > H | ἕως AS : ὥς ἔτι H | 25 μετανοίας > H

9. τηρήσωμεν κτλ.] Acta Pauli et
Theclae c. 2 n. 6: μακάριοι οἱ τὸ
βάπτισμα τηροῦσαντες.

VII, 1. Cf. I Cor. 9, 24. 25. —
καταπλέονσιν] Cum auctor hoc ver-
bum absolute adhibeat, non addens
εἰς τὸν Ἰσθμὸν vel εἰς Κόρινθον vel
simile quidquam, in urbe ad mare
sita se scripsisse indicat, et iure
eum ad urbem Corinthiorum referi-

mus, cum quorum nomine scriptura
coniuncta tradita fuit. Postea, v. 3,
verbum repetit lectores vel auditores
adhortans: πολλοὶ καταπλεύσωμεν.
Inde autem non est colligendum,
eum loco priore verbum non sensu
stricto, sed ampliore usurpasse. Post-
quam auditoribus de certatoribus
multis adnavigantibus locutus est,
facile pergere potuit: multi ergo

tisma purum et immaculatum servaverimus, qua confidentia intrabimus in regiam dei? Aut quis advocatus noster erit, si non inveniamur opera pia et iusta habentes?

VII. Quocirca, fratres mei, certemus, scientes prae manibus esse certamen et ad corruptibilia certamina multos ad-⁵ pellere, sed non omnes coronari, nisi qui plurimum laboraverint et praeclare certarint. 2. Nos igitur certemus, ut omnes coronemur. 3. Itaque curramus viam rectam, certamen incorruptibile, et multi ad ipsum navigemus atque certemus, ut et coronemur; et si non possumus omnes coronari, saltem prope coro-¹⁰ nam simus. 4. Scire nos oportet, quod qui certamen corruptibile certat, si inveniatur corrumpens, flagellatus aufertur et extra stadium proicitur. 5. Quid vobis videtur? Qui incorruptionis certamen corruperit, quid patietur? 6. De iis enim, qui sigillum non servaverint, ait: *Vermis eorum non morietur et ignis*¹⁵ *eorum non exstinguetur, et erunt in visionem omni carni.*

VIII. Quamdiu ergo in terris degimus, paenitentiam agamus. 2. Lutum quippe sumus in manu artificis; quemadmodum enim figulus, si vas fecerit illudque in manibus eius distortum fuerit aut contritum, rursus illud refingit, sin vero illud in for-²⁰ nacem ignis mittere praefiniverit, non amplius ei succurret: ita et nos, quamdiu in hoc mundo sumus, peccatorum, quae in carne gessimus, ex toto corde paenitentiam agamus, ut a domino salvemur, dum paenitentiae tempus habemus. 3. Post-

15 Ies. 66, 24, cf. Marc. 9, 44. 46. 48.

ipsi adnavigemus. Neque Paulus causam loci aliter intellegendi dat. Apostolus de ludis quidem vel de certamine loquitur, non autem de hominibus ad ludos advenientibus, et verbum *καταπλεῖν* minime adhibet.

3. Dorotheus Doctrina XXIII PG 88, 1835 (*καὶ εἰ κτλ.*) — 9. *ὁδόν*] Cf. Hebr. 12, 1. — *κἂν ἐγγύς*] Cf. 18, 2.

4. *φθειρων*] sc. *τὸν ἀγῶνα*, certaminis leges violans. Cf. Epiph. H. 61 c. 7: *παραφθορας ἀγῶνα ὁ ἀθλητής μαστιχθεὶς ἐκβάλλεται τοῦ ἀγῶνος*.

6. *σφραγίδα*] i. e. baptismum. Cf. 8, 6; Herm. Simil. VIII, 6, 3; IX, 16; Clem. Al. Quis dives c. 39. 42; Strom. II, 3, 11 p. 434 etc. Aliam significationem vocabulum habet Eus. H. E. VI, 43, 15. Cf. Cypr. Ep. 73 ad Iubain. c. 6. 9 ed. Hartel p. 783. 785. VIII, 1. *ὥς*] = quamdiu cf. 9, 7; Gal. 6, 10; Ign. Smyrn. 9, 1.

2. Tropus aliter versus reperitur Ierem. 18, 4—6; Rom. 9, 20. 21; a Theophilo Ad Autol. II, 26 aliisque patribus ad mortem et resurrectionem refertur.

κόσμου οὐκέτι δυνάμεθα ἐκεῖ ἐξομολογήσασθαι ἢ μετανοεῖν ἔτι.

4. ὥστε, ἀδελφοί, ποιήσαντες τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς καὶ τὴν σάρκα ἀγνὴν τηρήσαντες καὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ κυρίου φυλάξαντες ληψόμεθα ζωὴν αἰώνιον. 5. λέγει γὰρ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ·

⁵ Εἰ τὸ μικρὸν οὐκ ἐτηρήσατε, τὸ μέγα τίς ὑμῖν δώσει; λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ καὶ ἐν πολλῷ πιστὸς ἐστίν.

6. Ἄρα οὖν τοῦτο λέγει· τηρήσατε τὴν σάρκα ἀγνὴν καὶ τὴν σφραγίδα ἄσπιλον, ἵνα τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀπολάβωμεν.

IX. Καὶ μὴ λεγέτω τις ὑμῶν, ὅτι αὕτη ἡ σὰρξ οὐ κρίνεται
¹⁰ οὐδὲ ἀνίσταται. 2. γινώτε· ἐν τίνι ἐσώθητε, ἐν τίνι ἀνεβλέψατε, εἰ μὴ ἐν τῇ σαρκὶ ταύτῃ ὄντες; 3. δεῖ οὖν ἡμᾶς ὡς ναὸν θεοῦ φυλάσσειν τὴν σάρκα. 4. ὃν τρόπον γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ ἐκλήθητε, καὶ ἐν τῇ σαρκὶ ἐλευσέσθε. 5. εἰ Χριστὸς ὁ κύριος ὁ σῶσας ἡμᾶς, ὃν μὲν τὸ πρῶτον πνεῦμα, ἐγένετο σὰρξ καὶ οὕτως ἡμᾶς
¹⁵ ἐκάλεσεν· οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν ταύτῃ τῇ σαρκὶ ἀποληψόμεθα τὸν μισθόν. 6. ἀγαπῶμεν οὖν ἀλλήλους, ὅπως ἐλθωμεν πάντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. 7. ὡς ἔχομεν καιρὸν τοῦ ἰαθῆναι, ἐπιδῶμεν ἑαυτοὺς τῷ θεραπεύοντι θεῷ, ἀντιμισθίαν αὐτῷ διδόντες. 8. ποῖαν; τὸ μετανοῆσαι ἐξ εἰλικρινοῦς καρδίας. 9. προγνώστης
²⁰ γάρ ἐστιν τῶν πάντων καὶ εἰδὼς ἡμῶν τὰ ἐν καρδίᾳ. 10. δῶμεν οὖν αὐτῷ αἶνον, μὴ ἀπὸ στόματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ καρδίας, ἵνα ἡμᾶς προσδέξηται ὡς υἱούς. 11. καὶ γὰρ εἶπεν ὁ κύριος· Ἀδελφοί μου οὗτοί εἰσιν οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς μου.

7 σαρκαν A | 8 αἰώνιον AH cf. 8, 4 : > S cf. 14, 5; 17, 3 | ἀπολάβωμεν A : ἀπολάβητε HS | 10 οὐδὲ A : οὔτε H | 13 εἰ Fragm. syr. : εἰς AHS Tim | 14 πνεῦμα AS : λόγος H | οὕτως + καὶ H | 16 οὖν > H | 20 ἐν καρδίᾳ : ἐγκάρδια H | 21 αἶνον HS : αἰωνιον A

4. σ. ἀγνὴν τηρ.] Cf. Acta Pauli et Theclae c. 2 n. 5: μακάριοι οἱ ἀγνὴν τὴν σάρκα τηρήσαντες . . . οἱ ἐγκρατεῖς . . . οἱ ἔχοντες γυναῖκας ὡς μὴ ἔχοντες κτλ. n. 6: μακάρια τὰ σώματα τῶν παρθένων. Herm. Sim. V, 7, 1.

5. Multi interpretes hunc locum ex evangelio apocrypho depromptum esse putaverunt. Sed cum pars posterior ad verbum, pars prior, quae repetitur ab Irenaeo II, 34, 3 (cf.

Hippol. Philos. X, 33 ed. Duncker p. 540, 57) quoad sensum et verborum positionem cum Luc. 16, 10—12 concordet, dictum ad hoc evangelium referendum esse videtur. Cf. Ropes, *Sprüche* 1896 p. 16.

6. Auctor non aliam sententiam laudat, sed praecedentem interpretatur. — τηρήσατε . . . ἀπολάβωμεν] Cf. Rom. 7, 4; 8, 15; II Ioann. 1, 8.

IX, 1—5. Fragm. syr. Cf. Lightfoot I, 185. — Resurrectio carnis et

quam enim e mundo exivimus, non amplius possumus ibi confiteri aut paenitentiam agere. 4. Quare, fratres, voluntatem patris facientes et carnem castam servantes et mandata domini custodientes consequemur vitam aeternam. 5. Dicit enim dominus in evangelio: *Si parvum non servastis, quis magnum vobis dabit? Dico enim vobis: qui fidelis est in minimo, et in maiori fidelis est.* 6. Hoc ergo dicit: servate carnem castam et sigillum immaculatum, ut vitam aeternam recipiamus.

IX. Et nemo vestrum dicat, hanc carnem non iudicari neque resurgere. 2. Agnoscite: in quo servati estis, in quo visum 10 recepistis, nisi dum in hac carne vivitis? 3. Nos ergo decet carnem sicut templum dei custodire. 4. Quemadmodum enim in carne vocati estis, ita in carne venietis. 5. Si Christus dominus, qui nos servavit, cum primum esset spiritus, caro factus est atque sic vocavit nos: ita etiam nos in hac carne mercedem 15 recipiemus. 6. Diligamus igitur nos invicem, ut veniamus omnes in regnum dei. 7. Donec tempus habemus, in quo sanemur, dedamus nos medico deo, remunerationem ipsi tribuentes. 8. Quam? Paenitentiam ex sincero corde. 9. Namque prae- scius omnium est, et quae in corde nostro versantur novit. 20 10. Demus itaque illi laudem, non ab ore solum, sed etiam ex corde, ut nos tamquam filios suscipiat. 11. Etenim dominus dixit: *Fratres mei sunt ii, qui faciunt voluntatem patris mei.*

4 Luc. 16, 10—12. — 22 Matth. 12, 50; Marc. 3, 35; Luc. 8, 21.

tempore apostolorum et posteriore identidem negabatur. Cf. I Cor. 15, 12 sqq. II Tim. 2, 18; Polyc. Phil. 7, 1; Herm. Sim. V, 7; Iust. Dial. c. 80; Iren. II, 31, 2; V, 31, 1; Athénag. De resurr. c. 1 sqq. Tert. De resurr. c. 2. 19.

3. Cf. I Cor. 3, 16; 6, 19; Ign. Philad. 7, 2.

4. ἐλθέσθε] sc. in regnum Dei. Cf. 11, 7.

5. Timoth. Aelur. apud Curet. Corpus Ignat. p. 212, 244, Lightfoot I, 182 (— ἐκάλεσεν). — Χριστός — πνεῦμα] Cf. Ign. Eph. 7, 2; Smyrn.

3, 3. Πνεῦμα cum voci σὰρξ opposatur, hoc loco non aliud significat quam modum subsistentiae Christi praeexistentis.

7. θεραπεύονται θεῷ] Cf. Ign. Eph. 7, 3; Diognet. 9, 6; Clem. Al. Protrept. c. 1, 8 p. 8.

9. τὰ ἐν καρδίᾳ] Cf. Deut. 8, 2; I Reg. 9, 19; II Paral. 32, 31.

11. Locus ad Matth. 12, 50 referri potest, quamquam evangelista non plane eadem verba exhibet. Cf. Epiph. H. 30 c. 14, ubi similia ex Evangelio Ebionitarum proferuntur; Clem. Al. Eclog. 20 p. 994.

X. Ὡστε, ἀδελφοί μου, ποιήσωμεν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, ἵνα ζήσωμεν, καὶ διώξωμεν μᾶλλον τὴν ἀρετὴν· τὴν δὲ κακίαν καταλείψωμεν ὡς προσδοιπόρον τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ φύγωμεν τὴν ἀσέβειαν, μὴ ἡμᾶς καταλάβῃ κακία. 2. ἐὰν γὰρ σπουδάσωμεν ἀγαθοποιεῖν, διώξεται ἡμᾶς εἰρήνη. 3. διὰ ταύτην γὰρ τὴν αἰτίαν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἄνθρωπον, οἵτινες παράγρουσι φόβους ἀνθρωπίνους, προηρημένοι μᾶλλον τὴν ἐνθάδε ἀπόλαυσιν ἢ τὴν μέλλουσαν ἐπαγγελίαν. 4. ἀγνοοῦσιν γάρ, ἡλίχην ἔχει βάσανον ἢ ἐνθάδε ἀπόλαυσις, καὶ οἷαν τρυφὴν ἔχει ἡ μέλλουσα ἐπαγγελία. 10 5. καὶ εἰ μὲν αὐτοὶ μόνον ταῦτα ἐπρασσον, ἀνεκτὸν ἦν· νῦν δὲ ἐπιμένουσιν κακοδιδασκαλοῦντες τὰς ἀναιτίους ψυχὰς, οὐκ εἰδότες, ὅτι δισσοῖν ἔξουσιν τὴν κρίσιν, αὐτοὶ τε καὶ οἱ ἀκούοντες αὐτῶν.

XI. Ἡμεῖς οὖν ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ δουλεύσωμεν τῷ θεῷ, καὶ ἐσόμεθα δίκαιοι· ἐὰν δὲ μὴ δουλεύσωμεν διὰ τὸ μὴ πιστεῦειν 15 ἡμᾶς τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ θεοῦ, ταλαίπωροι ἐσόμεθα. 2. λέγει γὰρ καὶ ὁ προφητικὸς λόγος· Ταλαίπωροί εἰσιν οἱ δίψυχοι, οἱ δισιᾶζοντες τῇ καρδίᾳ, οἱ λέγοντες· Ταῦτα πάλοι ἠκούσαμεν καὶ ἐπὶ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἡμεῖς δὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας προσδεχόμενοι οὐδὲν τούτων ἐωράκαμεν. 3. ἀνόητοι, συμβάλετε ἑαυ- 20 τοὺς ξύλῳ· λάβετε ἄμπελον· πρῶτον μὲν φυλλοροεῖ, εἴτα βλαστὸς γίνεται, μετὰ ταῦτα ὄμφαξ, εἴτα σταφυλὴ παρεστηκυῖα. 4. οὕτως καὶ ὁ λαὸς μου ἀκαταστασίας καὶ θλίψεις ἔσχεν· ἔπειτα ἀπολήψεται τὰ ἀγαθὰ. 5. ὥστε, ἀδελφοί μου, μὴ διψυχῶμεν, ἀλλὰ ἐλπίσαντες ὑπομείνωμεν, ἵνα καὶ τὸν μισθὸν 25 κομισώμεθα. 6. πιστὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐπαγγελιάμενος τὰς ἀντιμισθίας ἀποδιδόναι ἐκάστην τῶν ἔργων αὐτοῦ. 7. ἐὰν οὖν ποιήσωμεν τὴν δικαιοσύνην ἐναντίον τοῦ θεοῦ, εἰσήξομεν εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ

1 μου > H | 3 ἀμαρτημάτων H | 6 γὰρ AS : δὲ H | 7 προηρημένοι A : προαιρούμενοι S, προαιρούμεθα H | ἀπόλαυσιν AS : ἀνάπαισιν H | 9 ἀνίπαισις H | 14 τὸ HS : του A | 17 πάλοι HS : πα . . . A | ἠκούσαμεν A : ἠκούομεν HS | 21 μετὰ ταῦτα AS : εἴτα H | σταφυλὴ AS : βλαστὸς H

X, 1. προσδοιπόρον] Cf. Iac. 1, 14. 15.

3. εὐρεῖν] sc. εἰρήνην. Cf. Ps. 33, 10—15. ἄνθρωπον, οἵτινες] Constructio haud rara. Cf. Ies. 51, 12. Hilgenfeld, post vocem ἄνθρωπον ium eo tempore, quo codices nostri

nondum scripti erant, folium excidisse vel ob Sibyllae mentionem exsectam esse putans, hoc loco duo fragmenta Clementina inserit, quae Ioannes Dam. Sacra Parall. ed. Lequien II, 287, PG 96, 538, Holl, *Fragmente* p. 13, et Pseudo-Iustinus

X. Ergo, fratres mei, faciamus voluntatem patris, qui vocavit nos, ut vivamus, et persequamur potius virtutem; vitium autem derelinquamus veluti praecursorem scelerum nostrorum, et fugiamus impietatem, ne nos mala comprehendant. 2. Nam si bene agere studuerimus, consecrabitur nos pax. 3. Hanc ob ⁵ causam eam reperire non possunt homines, qui humanis timoribus ducuntur, praeponentes voluptatem praesentem repromissioni futurae. 4. Ignorant enim, quantum habeat tormentum huius saeculi voluptas et quales habeat delicias futura promissio. 5. Ac quidem, si ipsi soli ista facerent, tolerabile esset; iam ¹⁰ vero perseverant insontes animas pravis doctrinis imbuere, nescientes, quod duplicem habebunt condemnationem, et ipsi et qui audiunt eos.

XI. Nos ergo in corde puro deo serviamus, et erimus iusti; quodsi autem non servierimus non credendo promissis dei, miseri ¹⁵ erimus. 2. Dicit enim et sermo propheticus: *Miseri sunt, qui animo duplices sunt et haesitantes corde, qui dicunt: Haec pridem audirimus etiam tempore patrum nostrorum; nos vero diem de die exspectantes nihil horum vidimus.* 3. *O fatui, comparate vos arbori: ritem sumite: primum quidem foliis ²⁰ nudatur, germen postea fit, posthaec uva acerba, tandem demum uva matura.* 4. *Ita et populus meus agitationes et pressuras tulit; deinde bona excipiet.* 5. Itaque, fratres mei, animo ne duplices simus, sed sperantes sustineamus, ut et mercedem reportemus. 6. Fidelis enim est, qui pollicitus est, se ²⁵ unicuique redditurum secundum opera eius. 7. Si ergo fecerimus iustitiam coram deo, in regnum illius ingrediemur et ac-

16 ?

Quaest. ad Orthod. resp. 74 (Iust. opp. ed. Bened. p. 469) exhibent. Sed vix recte. Obstat praecipue consensus trium codicum, quorum archetypus antiquissimus est, et illud fragmentum, cuius auctorem alium esse atque auctorem homiliae nostrae etiam dicendi modus indicare videtur, secundae Clementis ad Corinthios epistolae facile per erro-

rem attribui potuit; de hoc videsis 17, 6 not. — *φόβους ἀνθρώπου*.] Cf. Ies. 51, 12.

5. Cf. Ign. Eph. 16, 2.

XI, 2—4. Ex libro apocrypho. Cf. I Clem. 23, 3. 4, ubi vv. 2. 3 exstant.

6. Cf. Matth. 16, 27; Rom. 2, 6; Apoc. 22, 12.

7. Quis sit fons dicti, quod a Paulo apostolo I Cor. 2, 9 commemoratur atque hoc loco et infra 14, 5 tacite

καὶ ληψόμεθα τὰς ἐπαγγελίας, ἃς οὐς οὐκ ἤκουσεν οὐδὲ ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη.

XII. Ἐκδεχόμεθα οὖν καθ' ὥραν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἐν ἀγάπῃ καὶ δικαιοσύνῃ, ἐπειδὴ οὐκ οἶδαμεν τὴν ἡμέραν τῆς ἐπιφανείας τοῦ θεοῦ. 2. ἐπερωτηθεὶς γὰρ αὐτὸς ὁ κύριος ὑπὸ τινος, πότε ἔξει αὐτοῦ ἡ βασιλεία, εἶπεν· Ὅταν ἔσται τὰ δύο ἓν, καὶ τὸ ἔξω ὡς τὸ ἔσω, καὶ τὸ ἄρσεν μετὰ τῆς θηλείας, οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ. 3. τὰ δύο δὲ ἓν ἐστίν, ὅταν λαλῶμεν ἑαυτοῖς ἀληθεῖαν καὶ ἐν δυὶ σώμασιν ἀνυποκρίτως εἴη μία ψυχὴ. 4. καὶ τὸ ἔξω ὡς τὸ ἔσω, τοῦτο λέγει· τὴν ψυχὴν λέγει τὸ ἔσω, τὸ δὲ ἔξω τὸ σῶμα λέγει. ὃν τρόπον οὖν σου τὸ σῶμα φαίνεται, οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ σου ὁπλὸς ἔστω ἐν τοῖς καλοῖς ἔργοις. 5. καὶ τὸ ἄρσεν μετὰ τῆς θηλείας, οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ, τοῦτο λέγει· ἵνα ἀδελφὸς ἰδὼν ἀδελφὴν οὐδὲν φρονῇ περὶ αὐτῆς θηλυκόν, μηδὲ φρονῇ τι περὶ αὐτοῦ ἀρσενικόν. 6. ταῦτα ὑμῶν ποιούντων, φησὶν, ἐλεύσεται ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς μου.

XIII. Ἀδελφοὶ οὖν, ἤδη ποτὲ μετανοήσωμεν, νήψωμεν ἐπὶ τὸ ἀγαθόν· μεστοὶ γὰρ ἐσμεν πολλῆς ἀνοίας καὶ πονηρίας. ἐξάλείψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὰ πρότερα ἁμαρτήματα καὶ μετανόησαντες

4 ἐπεὶ H | 5 ἐρωτηθεὶς H | 7 τὸ . . ὡς τὸ A : τὰ . . ὡς τὰ H | 8 αὐτοῖς A | 9 δυὶ A : δύο H | 10 ἔσω sec AS : ἔξω H | 11 ἔξω : ἔσω H | 12 δηλὸς A cf. Eurip. Med. 1194 : δῆλι H | 13 τοῦτο : hic desinit A | 14 φρονεῖ H μηδὲ H : cum soror videbit fratrem S | 17 οὖν > S

laudatur, dixi in nota ad I Clem. 34, 8, cui nonnulla addenda sunt. Actus Petri c. 10 (Acta apost. apocrypha edd. Lipsius et Bonnet I 1891 p. 98, 7) verba tanquam dictum Domini proferunt, eosque sequitur Testamentum D. N. II, 28 ed. Rahmani 1899 p. 67, sed etiam addit: uti Moyses aliique sancti homines dixerunt. Ascensio Iesaiæ, in qua Hieronymus verba legit, ea saltem in versione latina continet, cum in versione eiusdem scripturae aethiopica (cf. Ascensio Isaiae aethiopice et latine ed. A. Dillmann 1877 p. 59. 82) et in versione Apocalypsis Eliae coptica (ed. Steindorff 1899), quae

vero non integra servata est, desint. Cf. Zahn, *Geschichte des neutest. Kanons* II, 801—810; *Forschungen zur Gesch. des neutest. Kanons* VI (1900), 247—249.

XII, 1. Cf. Matth. 25, 13; Ioann. 9, 4.

2. ὑπὸ τινος] sc. Salome in Evangelio secundum Aegyptios, uti discimus e Clem. Al. Strom. III, 9, 63 p. 539; III, 13, 92. 93 p. 553, ubi Cassianus refert: πυνθανομένης τῆς Σαλώμης, πότε γνωσθήσεται τὰ περὶ ὧν ἤρετο, ἔφη ὁ κύριος· ὅταν τὸ τῆς αἰσχύνης ἔνδυμα πατήσῃτε καὶ ὅταν γένηται τὰ δύο ἓν καὶ τὸ ἄρσεν μετὰ τῆς θηλείας οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ. —

cipiemus promissiones, *quas auris non audivit nec oculus vidit, quaeque in cor hominis non ascenderunt.*

XII. Igitur in horas regnum dei exspectemus in caritate et iustitia, quandoquidem nescimus diem adventus dei. 2. Interrogatus enim a quodam ipse dominus, quando venturum esset 5 regnum ipsius, dixit: *Cum duo erunt unum, et quod foris ut id, quod intus, et masculum cum femina, neque mas neque femina.* 3. *Duo* autem sunt *unum*, quando alter ad alterum loquamur veritatem et in duobus corporibus sincere et absque simulatione fuerit una anima. 4. *Et quod foris est ut quod* 10 *intus*, hoc ait: animam vocat *quod intus*; et corpus *quod foris*. Quomodo igitur corpus tuum conspicuum est, ita et anima tua manifesta sit in bonis operibus. 5. *Et masculum cum femina, neque mas neque femina*, hoc dicit: ut frater videns sororem nihil muliebris de ea cogitet, neve soror de eo cogitet quid 15 virilis. 6. Quod si facitis, dicit, veniet regnum patris mei.

XIII. Iam igitur, fratres, paenitentiam agamus, resipiscamus in bonum; pleni enim sumus multa dementia et malitia. Abstergamus a nobis priora peccata et ex animo paenitentiam

1 I Cor. 2, 9. — 6 ?

τὰ δύο ἐν κτλ.] Eph. 2, 14: ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρω ἐν. In Actis Philippi c. 34 hoc effatum Domini allegatur: Ἐὰν μὴ ποιήσητε ὑμῶν τὰ κάτω εἰς τὰ ἄνω καὶ τὰ ἀριστερὰ εἰς τὰ δεξιὰ, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν μου (Acta apost. apocr. ed. Tischendorf 1851 p. 90). Similiter Ps.-Linus in Martyrio Petri c. 14: Unde Dominus in mysterio dixerat: Si non feceritis dexteram sicut sinistram et sinistram sicut dexteram, et quae sursum sunt sicut deorsum et quae ante sicut quae retro, non cognoscetis regnum Dei (Acta apost. apocr. edd. Lipsius et Bonnet I, 17). Hippolytus Philos. V, 7 ed. Duncker p. 138, 59: ὅπου, φησὶν, οὐκ ἔστιν οὔτε θῆλυ οὔτε ἄρσεν, ἀλλὰ κοινῇ

κτίσις, καινὸς ἄνθρωπος, ὅς ἐστιν ἄρσενόθηλυς.

3. ἐαντοῖς] = ἀλλήλοις cf. I Clem. 14, 3.

5. Cf. I Cor. 7, 29. Gal. 3, 28.

6. φησὶν] i. e. dictum illud (v. 2. 3) significat. Auctor igitur non alium locum laudat, sed prolatum interpretatur. Cf. Barn. 10, 3 sqq.

XIII, 1. οὖν] Lightfoot contendit, hanc particulam post vocativum non posse tolerari, eamque per librarium negligentem voci μου substitutam fuisse coniecit. Sed particula in eodem loco legitur Ign. Philad. 2, 1. Cf. Testam. XII patriarch. II, 4; VI, 6. 8; X, 3; XI, 11. 17. 18. XII, 3. 8. 10 (καὶ ὑμεῖς οὖν τέκνα μου). — μετανοήσωμεν — ἁμαρτήματα] Cf.

ἐκ ψυχῆς σωθῶμεν, καὶ μὴ γινώμεθα ἀνθρωπάρεστοι· μηδὲ θέ-
λωμεν μόνον ἑαυτοῖς ἀρέσκειν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔξω ἀνθρώποις ἐπὶ
τῇ δικαιοσύνῃ, ἵνα τὸ ὄνομα δι' ἡμᾶς μὴ βλασφημῆται. 2. λέγει
γὰρ ὁ κύριος· Διὰ παντὸς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν πᾶσιν
5 τοῖς ἔθνεσιν, καὶ πάλιν· Οὐαὶ δι' ὃν βλασφημεῖται τὸ ὄνομά
μου. ἐν τίνι βλασφημεῖται; ἐν τῷ μὴ ποιεῖν ὑμᾶς ἃ βούλομαι.
3. τὰ ἔθνη γὰρ ἀκούοντα ἐκ τοῦ στόματος ἡμῶν τὰ λόγια τοῦ
θεοῦ ὡς καλὰ καὶ μεγάλα θαυμάζει· ἔπειτα καταμαθόντα τὰ ἔργα
ἡμῶν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄξια τῶν ῥημάτων ὧν λέγομεν, ἐνθεν εἰς
10 βλασφημίαν τρέπονται, λέγοντες εἶναι μῦθόν τινα καὶ πλάνην.
4. ὅταν γὰρ ἀκούσωσιν παρ' ἡμῶν, ὅτι λέγει ὁ θεός· Οὐ χάρις
ὑμῖν, εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ἀλλὰ χάρις ὑμῖν, εἰ
ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς· ταῦτα ὅταν
ἀκούσωσιν θαυμάζουσιν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγαθότητος· ὅταν δὲ
15 ἴδωσιν, ὅτι οὐ μόνον τοὺς μισοῦντας οὐκ ἀγαπῶμεν, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ
τοὺς ἀγαπῶντας, καταγελῶσιν ἡμῶν, καὶ βλασφημεῖται τὸ ὄνομα.

XIV. Ὡστε, ἀδελφοί, ποιῶντες τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς ἡμῶν
θεοῦ ἐσόμεθα ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς πρώτης, τῆς πνευματικῆς,
τῆς πρὸ ἡλίου καὶ σελήνης ἐκτισμένης· ἐὰν δὲ μὴ ποιήσωμεν τὸ
20 θέλημα κυρίου, ἐσόμεθα ἐκ τῆς γραφῆς τῆς λεγούσης· Ἐγενήθη
ὁ οἶκός μου σπήλαιον ληστῶν. ὥστε οὖν αἵρετισώμεθα ἀπὸ
τῆς ἐκκλησίας τῆς ζωῆς εἶναι, ἵνα σωθῶμεν. 2. οὐκ οἶομαι δὲ
ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ὅτι ἐκκλησία ζῶσα σώμα ἐστὶν Χριστοῦ· λέγει
γὰρ ἡ γραφή· Ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἀνθρώπον ἄρσεν καὶ θήλυ·

3 ἡμᾶς S : ὑμᾶς H | 4 γὰρ + καὶ S | 5 πάλιν Οὐαὶ δι' ὃν S : διὸ H |
6 τίνι + δὲ S | ὑμᾶς ἃ βούλομαι H : ἡμᾶς ἃ λέγομεν S | 7 ἡμῶν S : ὑμῶν
H | 8 ἔπειτα + δὲ S

Act. 3, 19. — ἀνθρωπάρεστοι] Cf. Eph. | pro δι' ὃν omnes δι' οὗ habent. Cum
6, 6; Col. 3, 22; Ign. Rom. 2, 1. — | ab auctore nostro verbis Iesaiæ 52, 5
τοῖς ἔξω] i. e. gentilibus. Cf. Col. | tanquam dictum alterum adiunga-
4, 5; I Thess. 4, 12; I Tim. 3, 7. — | tur, non ad illum locum, sed ad
ὄνομα] sc. Domini, ut interpretatur | alium vel ad scripturam deperditam
Syrus. Cf. Ign. Eph. 3, 1.

2. οὐαὶ δι' ὃν κτλ.] Dictum pro- | ferunt etiam Ignatius Trall. 8, 2;
Polycarpus Phil. 10, 3; Didascalia | dat atque eandem vim cum his ha-
vel Constitutiones apost. I, 10 (Hau- | beat, suspicari licet, locum prophe-
ler p. 13); hae insuper III, 5; modo | tae etiam in hanc formam redactum
apud veteres circumlatum fuisse. —

agentes salvi fiamus; neque assentatores simus nec fratribus solum placere studeamus, sed etiam externis propter iustitiam, ne nomen per nos blasphemetur. 2. Dicit enim dominus: *Omni- nino nomen meum blasphematur in omnibus gentibus*, et iterum: *Vae illi, propter quem blasphematur nomen meum*. Qua re 5 blasphematur? Quia non facitis, quae volo. 3. Gentes enim verba dei ex ore nostro audientes tamquam bona et magna admirantur: deinde cognoscentes opera nostra non digna esse ver- bis, quae loquimur, inde ad blasphemiam se convertunt dicen- tes, fabulam quandam et errorem illa esse. 4. Cum enim au- 10 diant a nobis, quod deus dicit: *Non est gratia vobis, si eos diligitis, qui vos diligunt, sed gratia vobis, si diligitis inimi- cos vestros et qui vos oderunt*: quae cum audiant, admirantur bonitatis sublimitatem; cum autem viderint, nos non tantum eos non diligere, qui nos oderunt, sed ne eos quidem, qui diligunt, 15 irrident nos ac nomen blasphematur.

XIV. Itaque, fratres, facientes voluntatem dei patris nostri erimus ex ecclesia prima, spirituali, quae ante solem et lunam condita est; sin autem voluntatem domini non faciamus, erimus ex scriptura dicente: *Facta est domus mea spelunca latronum*. 20 Quamobrem praeferamus ex ecclesia vitae esse, ut salvi fiamus. 2. Non autem vos ignorare puto, quod *ecclesia viva est corpus Christi*: dicit enim scriptura: *Fecit deus hominem masculum*

4 Ies. 52, 5. — 5 ? — 11 Luc. 6, 32. 35. — 20 Ierem. 7, 11; Matth. 21, 13. — 23 Eph. 1, 22. 23. — 24 Gen. 1, 27.

ἐν τῷ μὴ κτλ.] i. e. quia opera nostra contraria sunt fidei nostrae. Cf. 3, 4.

3. τὰ λόγια τ. θεοῦ] Cf. I Clem. 19, 1. — τὰ ἔργα κτλ.] Cf. Constit. apost. II, 8 s. f.

XIV. Hoc caput praesertim Pho- tius respexisse videtur Bibl. cod. 126 scribens: καὶ ἐρμηνείας δὲ ῥητῶν τι- νων ἀλλοκότους ἔχει.

1. ἐκκλησίας κτλ.] Similiter atque auctor homiliae nostrae de eccle- sia Paulus Eph. 1, 3—5 (ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευμα- τικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν

Χριστῷ; καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου ... προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθε- σίαν κτλ.) loquitur de electione, et ille huius verba forsan suo more amplificavit. Cf. Herm. Vis. II, 4; Heracleon apud Origenem ed. Bened. IV, 263 sq. — πρὸ ἡλίου κτλ.] Cf. Ps. 71, 5. 17. — αἰρετισώμεθα κτλ.] Cf. II Petr. 1, 10. 11. Sensus: simus membra Christi viva, non mortua.

2. ἐκκλησία κτλ.] Cf. 4, 12. Col. 1, 18 etc. — ἐποίησεν κτλ.] Recte dicit Lightfoot, Paulum Eph. 5, 31. 32

τὸ ἄρσεν ἐστὶν ὁ Χριστός, τὸ θῆλυ ἡ ἐκκλησία· καὶ ἔτι τὰ βιβλία τῶν προφητῶν καὶ οἱ ἀπόστολοι τὴν ἐκκλησίαν οὐ νῦν εἶναι, ἀλλὰ ἄνωθεν· ἣν γὰρ πνευματικὴν, ὡς καὶ ὁ Ἰησοῦς ἡμῶν, ἐφανερώθη δὲ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ἵνα ἡμᾶς σώσῃ· 3. ἡ ἐκκλησία δὲ πνευματικὴ οὖσα ἐφανερώθη ἐν τῇ σαρκὶ Χριστοῦ, δηλοῦσα ἡμῖν, ὅτι ἐάν τις ἡμῶν τηρήσῃ αὐτὴν ἐν τῇ σαρκὶ καὶ μὴ φθείρῃ, ἀπολήφεται αὐτὴν ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ· ἡ γὰρ σὰρξ αὕτη ἀντίτυπός ἐστιν τοῦ πνεύματος· οὐδεὶς οὖν τὸ ἀντίτυπον φθείρας τὸ αὐθεντικὸν μεταλήφεται. ἄρα οὖν τοῦτο λέγει, ἀδελφοί· τηρίσατε τὴν σάρκα, ἵνα τοῦ πνεύματος μεταλάβητε. 4. εἰ δὲ λέγομεν εἶναι τὴν σάρκα τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ πνεῦμα Χριστόν, ἄρα οὖν ὁ ὑβρίσας τὴν σάρκα ὑβρίσεν τὴν ἐκκλησίαν. ὁ τοιοῦτος οὖν οὐ μεταλήφεται τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστιν ὁ Χριστός. 5. τοσαύτην δύναται ἡ σὰρξ αὕτη μεταλαβεῖν ζωῆς καὶ ἀφθαρσίας κολληθέντος αὐτῇ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὔτε ἐξεῖπεν τις δύναται οὔτε λαλῆσαι, ἃ ἡτοίμασεν ὁ κύριος τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ.

XV. Οὐκ οἶμαι δέ, ὅτι μικρὰν συμβουλίαν ἐποιησάμην περὶ ἐγκρατείας, ἣν ποιήσας τις οὐ μετανόησει, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν σώσει καὶ τὸν συμβουλευσάντα. μισθὸς γὰρ οὐκ ἔστιν μικρὸς πλανω- μένην ψυχὴν καὶ ἀπολλυμένην ἀποστρέψαι εἰς τὸ σωθῆναι. 2. ταύτην γὰρ ἔχομεν τὴν ἀντιμισθίαν ἀποδοῦναι τῷ θεῷ τῷ κτίσαντι ἡμᾶς, ἐάν ὁ λέγων καὶ ἀκούων μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ λέγῃ καὶ ἀκούῃ. 3. ἐμμείνωμεν οὖν ἐφ' οἷς ἐπιστεῦσαμεν δίκαιοι καὶ ὅσιοι, ἵνα μετὰ παρρησίας αἰτῶμεν τὸν θεὸν τὸν λέγοντα·

1 ἔτι S : ὅτι H | 2 τῶν προφητῶν S : > H | νῦν : + dicunt S | 3 ἄνωθεν H : + [λέγουσιν, δῆλον] Lightfoot | 7/8 ἀντίτυπος H : typus S | 8 typum S | 11/12 ὁ ὑβρίσας — ἐκκλησίαν H : is qui contumelia affecit carnem [suam, contumelia affecit Christi carnem] ecclesiam S, locum suo more, ut videtur, amplificans. An H verba uncinis inclusa propter homoeoteleuton omisit?

auctori occasionem dedisse videri, ut hunc locum suo more interpretaretur. — βιβλία τῶν προφητῶν] Cum veteres vocem βιβλία solam ad Testamentum Vetus significandum nusquam usurpent, Syrus non tam explicationem quam lectionem rectam exhibere videtur. Cf. Zahn, *Geschichte des neutestam. Kanons* II,

942—945. — ἐκκλησίαν] In memoriam revocanda est allegorica illa S. Scripturae interpretatio, quae patribus veteribus placuit, quos totum Hexaemeron de Christo et ecclesia intellexisse Anastasius Sinaita (PG 89, 860) testatur. — ἄνωθεν] i. e. ante solem et lunam. Cf. Luc. 1, 3; Act. 26, 5. — ἐφανερώθη] sc. Iesus. Cf.

et feminam; mas est Christus, femina ecclesia; atque etiam biblia prophetarum et apostoli dicunt, ecclesiam non ex hoc demum tempore esse, sed a principio; spiritualis enim erat, sicut et Iesus noster, apparuit autem in novissimis diebus, ut nos salvos faceret. 3. Ecclesia autem, quae spiritualis est, apparuit in 5 carne Christi, ostendens nobis, quod si quis nostrum in carne eam servet neque perdat, recipiet eam in spiritu sancto; haec enim caro est typus spiritus; nemo igitur typum perdens archetypum percipiet. Itaque hoc dicit, fratres: servate carnem, ut spiritus participes fiat. 4. Sin autem dicimus, carnem esse 10 ecclesiam et spiritum Christum, sequitur, ut qui carnem stuprat, stupret ecclesiam. Talis igitur non particeps erit spiritus, qui est Christus. 5. Tantam vitam et incorruptibilitatem haec caro accipere potest adiuvante spiritu sancto, neque enarrare quis potest neque dicere, *quae praeparaverit dominus* electis suis. 15

XV. Non autem vile consilium de continentia me dedisse puto, quod si quis sequitur non paenitebit eum, sed et semet ipsum salvabit et me consiliantem. Merces enim haud parva est, animam errantem ac perditam reducere ad salutem. 2. Hanc enim remunerationem retribuere possumus deo, qui nos creavit, 20 si, qui dicit et audit. cum fide et caritate et dicat et audiat. 3. Maneamus igitur in iis, quae credidimus, iusti ac sancti, ut cum fiducia precemur deum dicentem: *Adhuc loquente te re-*

16 I Cor. 2, 9.

I Petr. 1, 20.

3. *ἡ ἐκκλησία κτλ.*] Cf. Ps.-Cypr. De monte Sina et Sion c. 9—10. — *ὅτι ἐὰν κτλ.*] i. e. qui est membrum vivum ecclesiae visibilis, recipietur in ecclesiam spirituales. — *ἀντίτυπος κτλ.*] Auctor ecclesiam spirituales comparat cum archetypo et ecclesiam visibilem cum imagine sive effigie, in qua illud exprimitur, vel cum exemplo sive apographo, quod secundum illud efficitur, ut probet, utramque artissime inter se contineri ideoque simul a nobis aut servari aut perdi. — *ἄρα οὖν κτλ.*]

Applicantur, quae hucusque de ecclesia dicta sunt. Cf. 8, 3.

4. Sensus: Si caro hominis typus est ecclesiae et spiritus hominis typus Christi, sequitur, ut qui carnem polluit, polluat et ecclesiam, carnis archetypum, et offendant perdatque Christum, archetypum spiritus.

XV, 1. *ἐαυτὸν σώσει κτλ.*] Cf. 19, 1; Ezech. 3, 21; I Tim. 4, 16; Hipp. De Antichristo c. 2 ed. Achelis p. 5. — *μισθὸς κτλ.*] Cf. Iac. 5, 19, 20.

2. *λέγων κ. ἀκούων*] Homiliam agnoscis. Cf. 17, 3; 19, 1.

"Εἰ λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρειμι. 4. τοῦτο γὰρ τὸ ῥῆμα μεγάλης ἐστὶν ἐπαγγελίας σημεῖον· ἐτοιμότερον γὰρ ἑαυτὸν λέγει ὁ κύριος εἰς τὸ διδόναι τοῦ αἰτοῦντος. 5. τοσαύτης οὖν χρηστότητος μεταλαμβάνοντες μὴ φθονήσωμεν ἑαυτοῖς τυχεῖν τοσούτων ἀγαθῶν. ὅσην γὰρ ἡδονὴν ἔχει τὰ ῥήματα ταῦτα τοῖς ποιήσασιν αὐτά, τοσαύτην κατὰκρισιν ἔχει τοῖς παρακούσασιν.

XVI. Ὡστε, ἀδελφοί, ἀφορμὴν λαβόντες οὐ μικρὰν εἰς τὸ μετανόησαι, καιρὸν ἔχοντες ἐπιστρέψωμεν ἐπὶ τὸν καλέσαντα ἡμᾶς θεόν, ἕως ἔτι ἔχομεν τὸν παραδεχόμενον ἡμᾶς. 2. ἐὰν γὰρ ταῖς ἡδυπαθείαις ταύταις ἀποταξώμεθα καὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν νικήσωμεν ἐν τῇ μὴ ποιεῖν τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς τὰς πονηράς, μεταληψόμεθα τοῦ ἐλέους Ἰησοῦ. 3. γινώσκετε δέ, ὅτι ἔρχεται ἡδὴ ἡ ἡμέρα τῆς κρίσεως ὡς κλίβανος καιόμενος, καὶ τακῆσονται τινες τῶν οὐρανῶν καὶ πᾶσα ἡ γῆ ὡς μόλιβος ἐπὶ πυρὶ τηρόμενος· καὶ τότε φανήσεται τὰ κρύφια καὶ φανερά ἔργα τῶν ἀνθρώπων. 4. καλὸν οὖν ἐλεημοσύνη ὡς μετάνοια ἀμαρτίας· κρείσσων νηστεία προσευχῆς, ἐλεημοσύνη δὲ ἀμφοτέρων· ἀγάπη δὲ καλύπτει πλῆθος ἀμαρτιῶν, προσευχὴ δὲ ἐκ καλῆς συνειδήσεως ἐκ θανάτου ῥύεται. μακάριος πᾶς ὁ εὑρεθεὶς ἐν τούτοις πλήρης· 20 ἐλεημοσύνη γὰρ κούφισμα ἀμαρτίας γίνεται.

XVII. Μετανόησωμεν οὖν ἐξ ὅλης καρδίας, ἵνα μή τις ἡμῶν παραπόληται. εἰ γὰρ ἐντολὰς ἔχομεν, ἵνα καὶ τοῦτο πράσσωμεν, ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἀποσπᾶν καὶ κατηχεῖν, πόσῳ μᾶλλον ψυχὴν ἡδὴ γινώσκουσιν τὸν θεὸν οὐ δεῖ ἀπόλλυσθαι; 2. συλλάβωμεν οὖν ἑαυτοῖς καὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἀνάγειν περὶ τὸ ἀγαθόν, ὥπως σωθῶμεν ἅπαντες καὶ ἐπιστρέψωμεν ἀλλήλους καὶ νουθετήσωμεν. 3. καὶ μὴ μόνον ἄρτι δοκῶμεν πιστεῦειν καὶ προσέχειν ἐν τῷ νουθετεῖσθαι ἡμᾶς ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλὰ καὶ ἔταν εἰς οἶκον

9 παραδεχόμενον H : patrem qui accipit (πρὸ δεχομενον) S | 12 Ἰησοῦ : domini nostri Iesu Christi S | 22 ἵνα .. πράσσωμεν S : πράσσομεν H | 28 sq. εἰς οἶκον ἀπαλλ. : domum dimissi fuerimus et cessaverimus ab omnibus S cf. 14, 4

3. ἔτι λαλοῦντος κτλ.] Cf. Barn. 3, 5; Clem. Al. Strom. VII, 7, 49 p. 861.

4. αἰτοῦντος] sc. εἰς τὸ αἰτεῖν.

XVI, 3. ἔρχεται κτλ.] Cf. II Petr. 2, 9: 3, 7. — καὶ τακῆσονται κτλ.]

Cf. II Petr. 3, 10, 11. S. Scriptura Ies. 34, 4 loco vocis τινες habet αἱ δυνάμεις, et Lightfoot coniecit, hanc lectionem esse genuinam.

4. καλὸν κτλ.] Cf. Tob. 12, 8, 9. Ad hunc maxime locum referendum

spondebo: Ecce adsum. 4. Hoc enim dictum magnae promissionis signum est; nam paratiorem se dominus ad dandum esse dicit quam petentem. 5. Tanta igitur benignitatis participes ne invidemus alter alteri tanta bona accepisse. Quantam enim voluptatem haec verba afferunt facientibus, tantam condemna-
tionem inoboedientibus.

XVI. Itaque, fratres, occasionem paenitendi haud exiguum nacti, tempus habentes convertamur ad deum, qui nos vocavit, dum habemus qui nos suscipiat. 2. Si enim his libidinibus renuntiamus et animam nostram vincimus non facientes cupidi-
tates eius malas, misericordiae Iesu participes erimus. 3. Cognoscite autem, quod iam *venit dies iudicii ut caminus ardens, et tabescent quaedam caelorum* ac tota terra sicut plumbum in igne liquescens, et tunc manifestabuntur opera hominum occulta et aperta. 4. Bona igitur eleemosyna quasi paenitentia
peccati; melius ieiunium oratione, eleemosyna autem utroque; *caritas operit multitudinem peccatorum*, oratio autem ex bona conscientia a morte liberat. Beatus omnis, qui invenitur in his rebus perfectus; eleemosyna enim fit levamen peccati.

XVII. Paenitentiam igitur agamus ex toto corde, ne quis
ex nobis pereat. Si enim mandata habemus, ut et hoc faciamus, ab idolis abducere et docere, quanto magis anima deum iam cognoscens non perire debet? 2. Adiuvemus igitur alter alterum, ut etiam infirmos ad bonum adducamus, ut salvi fiamus omnes et convertamus nos invicem et commonefaciamus.
3. Et non solum nunc videamur credere et animum advertere, dum commonefimus a presbyteris, sed etiam cum domum abie-

1 Ies. 58, 9. — 12 Malach. 4, 1. — 13 Ies. 34, 4. — 17 I Petr. 4, 8.

est iudicium Photii Bibl. cod. 126
dicentis: ἄλλως τε δὲ καὶ τὰ ἐν αὐ-
ταῖς (sc. ambabus Clem. epistulis)
νοήματα ἐρριμένα πῶς καὶ οὐ συνεχῇ
τὴν ἀκολουθίαν ὑπέρχε φυλάττοντα.
— προσευχῇ κτλ.] Forma desumpta
est e Tob. 4, 10; 12, 9, sententia
autem reperitur IV Reg. 20, 1 sqq.
Iac. 5, 13—15. — ἐλεημοσύνη κτλ.]
Cf. Prov. 16, 6 (15, 27); Sir. 3, 30;

Dan. 4, 24.

XVII, 1. ἐντολὰς κτλ.] Cf. Matth.
28, 19. 20; Marc. 16, 15.

2. σωθῶμεν ἅπ.] Cf. 15, 1. I Clem.
2, 4.

3. Hic versus perspicue ostendit,
scripturam nostram esse homiliam.
Cf. 15, 2; 19, 1. — νοθετεῖσθαι κτλ.]
Apud auctorem nostrum presbyteri
homiliam faciunt, apud Iustinum

- ἀπαλλαγώμεν, μνημονεύωμεν τῶν τοῦ κυρίου ἐνταλμάτων καὶ μὴ ἀντιπαρελκώμεθα ἀπὸ τῶν κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν, ἀλλὰ πυκνότερον προσερχόμενοι πειρώμεθα προκόπτειν ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ κυρίου, ἵνα πάντες τὸ αὐτὸ φρονοῦντες συνηγμένοι ὦμεν ἐπὶ τὴν ζωὴν.
- 5 4. εἶπεν γὰρ ὁ κύριος· "Ἐρχομαι συναγαγεῖν πάντα τὰ ἔθνη, φυλὰς καὶ γλώσσας. τοῦτο δὲ λέγει τὴν ἡμέραν τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, ὅτε ἐλθὼν λυτρώσεται ἡμᾶς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.
5. καὶ ὄψονται τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ τὸ κράτος οἱ ἄπιστοι, καὶ ξενισθήσονται ἰδόντες τὸ βασίλειον τοῦ κόσμου ἐν τῷ Ἰησοῦ, λέ-
- 10 γοντες· Οὐαὶ ἡμῖν, ὅτι σὺ ἦς, καὶ οὐκ ᾔδειμεν καὶ οὐκ ἐπιστεύομεν καὶ οὐκ ἐπειθόμεθα τοῖς πρεσβυτέροις τοῖς ἀναγγέλλουσιν ἡμῖν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν· καὶ ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσκει καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὄρασιν πάσῃ σαρκί.
6. τὴν ἡμέραν ἐκείνην λέγει τῆς κρίσεως, ὅταν
- 15 ὄψονται τοὺς ἐν ἡμῖν ἀσεβήσαντας καὶ παραλογισαμένους τὰς ἐντολὰς Ἰησοῦ Χριστοῦ. 7. οἱ δὲ δίκαιοι εὐπραγῆσαντες καὶ ὑπομείναντες τὰς βασάνους καὶ μισήσαντες τὰς ἡδυπαθείας τῆς ψυχῆς, ὅταν θεάσωνται τοὺς ἀστοχήσαντας καὶ ἀρνησαμένους διὰ τῶν λόγων ἢ διὰ τῶν ἔργων τὸν Ἰησοῦν, ὅπως κολάζονται δειναῖς βα-
- 20 σάνοις πυρὶ ἀσβέστῳ, ἔσονται δόξαν διδόντες τῷ θεῷ αὐτῶν λέγοντες, ὅτι ἔσται ἐλπίς τῷ δεδουλευκῷ θεῷ ἐξ ὅλης καρδίας.

XVIII. Καὶ ἡμεῖς οὖν γενώμεθα ἐκ τῶν εὐχαριστούντων, τῶν δεδουλευκῶν τῷ θεῷ, καὶ μὴ ἐκ τῶν κρινομένων ἀσεβῶν.

3 προσερχόμενοι H : προσευχόμενοι S | 8 τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ τὸ κράτος : gloriam eius in robore et potestate S | 9 ἰδόντες H : εἰδότες S | 15 ἡμῖν S : ἡμῖν H | 18 ἀρνησαμένους + ἡ S | 20 ἔσονται + ἐν ἀγαλλιάσει S | διδόντες S : δόντες H

Apol. I, 67 praeses vel episcopus, in Constit. apost. II, 57 presbyteri et episcopus, et hic quidem eunctorum postremus. Vox autem πρεσβύτεροι hoc loco certe etiam episcopum complectitur nec dubium est, quin auctor homiliae, quamquam auditoribus (ἡμᾶς νοῦθ.) sese adnumerare videtur, presbyter vel episcopus fuerit; laici enim nonnisi rarissime sermonem in ecclesia fecerunt. — πυκνότερον πο.] Cf. Ign. Eph. 13, 1; Polyc. 4,

1; Didasc. vel Constit. apost. II, 59. 60.

4. Tribus non a Iesaja quidem, sed saepius a propheta Daniel una cum gentibus et linguis commemorantur, e. g. 3, 7. 96; 5, 19. Cf. Matth. 24, 31; 25, 32. — λυτρώσεται] Eph. 4, 30 dies iudicii ἡμέρα ἀπολυτρώσεως appellatur. Cf. Luc. 21, 28; Rom. 8, 23.

5. κ. ὄψονται] Cf. Matth. 24, 30; 25, 31; Apoc. 1, 7. — λέγοντες κτλ.] Cf. Barn. 7, 9; Sap. 5, 3 sqq., ubi

rimus, memores sinus mandatorum domini neque rursus abstrahamur a mundanis cupiditatibus, sed crebrius accedentes nitamur proficere in praeceptis domini, ut omnes *idem sentientes* congregati sinus ad vitam. 4. Dixit enim dominus: *Venio, ut congregem omnes gentes, tribus et linguas.* Quod dicit diem ad-⁵ ventus eius, cum veniens redimet nos secundum sua quemque opera. 5. *Et ridebunt gloriam* eius et virtutem increduli et mirabuntur intuentes regiam mundi in Iesu dicentes: Vae nobis, quoniam tu eras, neque scivimus neque credidimus neque oboedivimus presbyteris de salute nostra nobis praedicantibus;¹⁰ et *vermis eorum non morietur et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in visionem omni carni.* 6. Diem illum dicit iudicii, quando videbunt eos ex nobis, qui impie egerunt et mandata Iesu Christi fefellerunt. 7. Iusti autem, qui bona fecerunt et tormenta sustinuerunt oderuntque animae libidines, ubi vide-¹⁵ bunt, quomodo qui aberraverunt et dictis vel factis Iesum abnegaverunt tormentis terribilibus igne inextinguibili puniantur, deo suo gloriam dabunt dicentes: Erit spes ei, qui deo ex toto corde servivit.

XVIII. Et nos igitur ex iis simus, qui gratias agunt, qui²⁰ deo servierunt, neque ex impiis, qui iudicantur. 2. Etenim ipse

4 Rom. 12, 16 cf. Phil. 2, 2. — 5 Ies. 66, 18. — 8 Ies. 66, 18. — 12 Ies. 66, 24.

iniusti similiter loquuntur de iustis. — σὺ ἦς] sc. is, qui nobis annuntiatus est. Cf. Ioann. 8, 24. 28; 13, 19. — ὁ σκώληξ κτλ.] Cf. supra 7, 6.

6. Ad hunc locum vel 16, 3 referri potest, quod dicit Ps.-Iustinus Quaest. ad Orthod. 74: εἰ τῆς παρούσης καταστάσεως τὸ τέλος ἐστὶν ἢ διὰ τοῦ πυρὸς κρίσις τῶν ἀσεβῶν, καθά φασιν αἱ γραφαὶ προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων, ἔτι δὲ καὶ τῆς Σιβύλλης, καθὼς φησιν ὁ μακάριος Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ. Particula καθὼς Ps.-Iustinus Clementem testem Sibyllae facit, quam auctor noster non commemorat. Fortasse autem emendandum est καὶ ὥς vel καὶ κα-

θὼς, ita ut Clemens tanquam novus iudicii testis appareat; fortasse auctor minus accurate scripsit aut epistulam Clementis nobis incognitam ante oculos habuit. Quomodocunque autem res se habet, Ps.-Iustinus cum non de secunda Clementis epistula, sed de epistula solum loquatur, epistulam seu homiliam nostram mutilam ad nos pervenisse non probat. Cf. 10, 3 not.

7. Cf. Sap. 3, 1 sqq. Apoc. 13, 10; 14, 12 etc. — πρὸς ἀσβέστον] Cf. Matth. 3, 12; Luc. 3, 17. — δόξαν διδ.] Cf. Apoc. 11, 13. 16, 19.

XVIII, 1. ἀσεβῶν] i. e. impiorum Christianorum. Cf. 17, 6.

2. καὶ γὰρ αὐτὸς πανθαμαρτωλὸς ὢν καὶ μήπω φυγὼν τὸν πειρασμόν, ἀλλ' ἔτι ὢν ἐν μέσσις τοῖς ὀργάνοις τοῦ διαβόλου, σπουδάζω τὴν δικαιοσύνην διώκειν, ὥπως ἰσχύσω καὶ ἐγγὺς αὐτῆς γενέσθαι, φοβούμενος τὴν κρίσιν τὴν μέλλουσαν.

- 5 XIX. Ὡστε, ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαί, μετὰ τὸν θεὸν τῆς ἀληθείας ἀναγινώσκω ὑμῖν ἔντευξιν εἰς τὸ προσέχειν τοῖς γεγραμμένοις, ἵνα καὶ ἑαυτοὺς σώσητε καὶ τὸν ἀναγινώσκοντα ἐν ὑμῖν· μισθὸν γὰρ αἰτῶ ὑμᾶς τὸ μετανοῆσαι ἐξ ὅλης καρδίας σωτηρίαν ἑαυτοῖς καὶ ζωὴν διδόντας. τοῦτο γὰρ ποιήσαντες σκοπὸν πᾶσιν
10 τοῖς νέοις θήσομεν, τοῖς βουλομένοις περὶ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν χρηστότητα τοῦ θεοῦ φιλοπονεῖν. 2. καὶ μὴ ἀηδῶς ἔχωμεν καὶ ἀγανακτῶμεν οἱ ἄσσοφοι, ὅταν τις ἡμᾶς νουθετῇ καὶ ἐπιστρέφῃ ἀπὸ τῆς ἀδικίας εἰς τὴν δικαιοσύνην. ἐνίοτε γὰρ πονηρὰ πράσσοντες οὐ γινώσκομεν διὰ τὴν διψυχίαν καὶ ἀπιστίαν τὴν ἐνοῦσαν
15 ἐν τοῖς στήθεσιν ἡμῶν, καὶ ἐσκοτίσμεθα τὴν διάνοιαν ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ματαίων. 3. πράξωμεν οὖν τὴν δικαιοσύνην, ἵνα εἰς τέλος σωθῶμεν. μακάριοι οἱ τοῦτοις ὑπακούοντες τοῖς προσταγμασιν· καὶ ὀλίγον χρόνον κακοπαθήσωσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὸν ἀθάνατον τῆς ἀναστάσεως καρπὸν τρυγήσουσιν. 4. μὴ
20 οὖν λυπείσθω ὁ εὐσεβής, ἐὰν ἐπὶ τοῖς νῦν χρόνοις ταλαιπωρῇ· μακάριος αὐτὸν ἀναμένει χρόνος· ἐκεῖνος ἄνω μετὰ τῶν πατέρων ἀναβιώσας εὐφρανθήσεται εἰς τὸν ἀλύπητον αἰῶνα.

XX. Ἀλλὰ μηδὲ ἐκεῖνο τὴν διάνοιαν ὑμῶν ταρασσέτω, ὅτι βλέπομεν τοὺς ἀδίκους πλουτοῦντας καὶ στενοχωρουμένους τοὺς τοῦ

1 φυγὼν em S (?) : φεύγων H | 6 ἔντευξιν H : supplicationem id est admonitionem S (glossa manifesta) | 7 ὑμῖν + verba Dei S | 9 σκοπὸν S : κόπον H | 13 ἐνίοτε S : ἕνα H | 18/19 τούτῳ > S | 19 ἀθάνατον S : δὲ θάνατον H | τρυγήσουσιν : τρυφήσουσιν S

2. δικ. διώκειν] Cf. I Tim. 6, 11; Zahn, *Gött. Gel. Anzeigen* 1876 p. 1418 II Tim. 2, 22.

XIX, 1. μετὰ τ. θεὸν κτλ.] i. e. postquam S. Scripturae lectae sunt, in quibus Deus est, qui loquitur. 1, 13; II Tim. 2, 15 exhibet. — ἔντευξιν] Cf. I Clem. 63, 2. — ἀναγινώσκω] Homilia nostra igitur lecta fuit. Iustinus autem l. c. tradit, episcopum, ubi lector desiisset, exhortationem verbis (διὰ λόγον) fecisse et similiter Tertullianus De

cum per omnia peccator sim necdum fugerim tentationem, sed adhuc verser mediis in instrumentis diaboli, iustitiam sectari studeo, ut possim vel prope ad eam accedere, timens iudicium futurum.

XIX. Itaque, fratres et sorores, postquam deus veritatis ⁵ auditus est, lego vobis exhortationem, ut animum advertentes ad ea, quae scripta sunt, et vosmet ipsos salvetis et eum, qui legit inter vos; mercedem enim peto, ut ex toto corde paenitentiam agatis salutem vobis et vitam dantes. Hoc enim facientes scopum proponemus omnibus iuvenibus, qui pietati et ¹⁰ bonitati dei operam volunt impendere. 2. Nec aegre feramus neque indignemur, qui sumus insipientes, si quis nos commonefaciat et convertat ab iniustitia ad iustitiam. Nonnunquam enim mala facientes non attendimus propter animae duplicitatem et incredulitatem, quae est in pectoribus nostris, et *mens nostra* ¹⁵ *obscurata est* cupiditatibus inanibus. 3. Faciamus igitur iustitiam, ut in finem salvemur. Beati, qui his praeceptis oboediunt; etiamsi breve tempus in hoc mundo mala patiuntur, incorruptibilem resurrectionis fructum vendemiabunt. 4. Ne contristetur igitur pius, si in his temporibus miseriam patitur; exspectat ²⁰ eum beatum tempus; sursum ille cum patribus reviviscens gaudebit usque in saeculum tristitia non turbatum.

XX. Nec vero illud mentem nostram perturbet, quod iniustos divites et servos dei angustatos videmus. 2. Credamus

15 Eph. 4, 17. 18.

anim. c. 9 allocutiones prolatas esse narrat. Cf. 15, 1. 2. — γεγραμμένοις] i. e. S. Scriptura, quae modo lecta fuit. — *ἵνα καὶ πτλ.*] Cf. 15, 1 — σκοπὸν πτλ.] Cf. Constit. apost. II, 6. 2. οἱ ἄσοφοι] De articulo cf. Sap. 5, 4; Orig. De orat. c. 5. — οὐ γνώσκομεν] Cf. Ps. 18, 13. — ἐσκοτίσθηθα πτλ.] Cf. Rom. 1, 21; I Clem. 36, 2. 3. μακάριοι πτλ.] Cf. Ps. 105, 3; 127, 1; Prov. 8, 32. 34; 29, 18; Apoc. 1, 3 etc. — ὀλίγον πτλ.] Cf. Ps.-Ign. Mar. 4, 3.

4. λυπέισθω πτλ.] Cf. I Petr. 4, 12. 13; Rom. 8, 18. — ἀναβιώσας] Cf. II Macc. 7, 9.

XX, 1. 3—4. Ioann. Dam. Sacra Parallela ed. Lequien II, 783, Holl, *Fragmente* p. 2 (— δώκοντες). De altera sententia, quae in eadem collectione tamquam e secunda Clementis ad Corinthios epistula repetita legitur, cf. 10, 3. — ταραστέω] Cf. Ioann. 14, 1. 27. — ἀδίκους πτλ.] Cf. Iac. 5, 1 sqq. Clem. Recogn. III, 40; Orig. In Ps. 36 hom. II, 2 ed. Bened. II, 660.

θεοῦ δούλους. 2. πιστεύομεν οὖν, ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαί· θεοῦ
ζῶντος πείραν ἀθλοῦμεν καὶ γυμναζόμεθα τῷ νῦν βίῳ, ἵνα τῷ
μέλλοντι στεφανωθῶμεν. 3. οὐδεὶς τῶν δικαίων ταχὺν καρπὸν
ἔλαβεν, ἀλλ' ἐκδέχεται αὐτόν. 4. εἰ γὰρ τὸν μισθὸν τῶν δικαίων
5 ὁ θεὸς συντόμως ἀπεδίδου, εὐθέως ἐμπορίαν ἡσχοῦμεν καὶ οὐ θεο-
σέβειαν· ἐδοκοῦμεν γὰρ εἶναι δίκαιοι, οὐ τὸ εὐσεβές, ἀλλὰ τὸ κερ-
δαλέον διώκοντες. καὶ διὰ τοῦτο θεία κρίσις ἔβλαψεν πνεῦμα μὴ
ὄν δίκαιον, καὶ ἐβάρυνεν δεσμοῖς.

5. Τῷ μόνῳ θεῷ ἀοράτῳ, πατρὶ τῆς ἀληθείας, τῷ ἐξαποστεί-
10 λαντι ἡμῖν τὸν σωτήρα καὶ ἀρχηγὸν τῆς ἀφθαρσίας, δι' οὗ καὶ
ἐφάνέρωσεν ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἐπουράνιον ζωὴν, αὐτῷ ἡ
δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ β.

1 πιστεύομεν S : πιστεύομεν H | θεοῦ : ὅτι θεοῦ S | 3 ταχὺν H Dam :
ταχὺν S | 5/6 θεοσεβειαν HS : εὐσεβειαν Dam | 6 οὐ + διὰ Dam | εὐσεβές H
Dam : θεοσεβές S | 8 δεσμοῖς S : δεσμός H | 13 Subscriptio, quam etiam
codici A adiectam fuisse conicere licet, ad subscriptionem epistulae
I Clem. ad Cor. accommodata est: hic finitur secunda epistula Clemen-
tis ad Corinthios S, στίχοι χ ῥητὰ κε H

3. Cf. Iac. 5, 7 sqq.

4. ἐμπορίαν κτλ.] Cf. I Tim. 6, 5; Aug. De civit. Dei I, 8. — καὶ διὰ
τοῦτο κτλ.] Locus obscurus est.
Quaeritur inprimis, quid sit πνεῦμα
μὴ ὄν δίκαιον. Cum auctor v. 2 de
militia christiana loquatur, hoc loco

diabolum tanquam adversarium Chri-
stianorum respicere atque dicere
putari potest: divinum iudicium spi-
ritum iniustum vinculis detinuisse,
ne pios opprimat. Cum autem po-
tius de spiritu hominis loquatur,
sensus est: divinum iudicium affligit

igitur, fratres et sorores: dei vivi certamen subimus et exercemus in hac vita, ut in futura coronemur. 3. Nemo iustorum celerem fructum accepit, sed exspectat eum. 4. Si enim deus mercedem iustorum cito retribueret, statim negotium exerceremus, non pietatem; videremur enim iusti esse, non pium, sed ⁵ lucrativum sectantes. Et propterea iudicium divinum damnat spiritum, qui non est iustus, et aggravat vinculis.

5. Soli deo invisibili, patri veritatis, qui nobis misit salvatorem et auctorem incorruptibilitatis, per quem etiam manifestavit nobis veritatem et vitam caelestem, ei sit gloria in saecula saeculorum. Amen. ¹⁰

Clementis ad Corinthios epistula II.

iniustos divitias tanquam vincula eis praebens, vel: Deus iudex spiri- tum, quem lucrum sectari neque vere iustum esse videt, affligit et vinculis aggravat (ἐβλάψεν, ἐβάρυνεν aoristus gnomicus).	5. τῷ μόνῳ κτλ.] Cf. Rom. 16, 27; I Tim. 1, 17; Iud. 25. — παρὶ τ. ἀλ.] Cf. 3, 1; 19, 1. — σωτήρα κ. ἀρχ.] Cf. Act. 5, 31. — ἀρχηγὸν τ. ἀφθ.] Cf. Act. 3, 15; Hebr. 2, 10.
---	--

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ.

ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

5 Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, τῇ εὐλογημένῃ ἐν μεγέθει θεοῦ
 πατρὸς πληρώματι, τῇ προωρισμένῃ πρὸ αἰώνων εἶναι διὰ
 παντὸς εἰς δόξαν παράμονον, ἄτρεπτον ἠνωμένην καὶ ἐκ-
 λελεγμένην ἐν πάθει ἀληθινῷ, ἐν θελήματι τοῦ πατρὸς
 καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ θεοῦ ἡμῶν, τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ
 10 ἀξιωμακκαρίστῃ, τῇ οὔσῃ ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀσίας, πλεῖστα ἐν
 Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ ἐν ἀμώμῳ χαρᾷ χαίρειν.

I. Ἀποδεξάμενος ἐν θεῷ τὸ πολυαγάπητόν σου ὄνομα, ὁ

G = textus graecus recensiois brevioris (codex Laurentianus, in
 epistula ad Romanos Colbertinus), L = versio latina eiusdem recensiois,
 S = versio syriaca epistularum ad Eph. Rom. Polyc. decurtata, Sf =
 versio syriaca fragmentis tradita, Sm = v. s. epistulae ad Rom. Martyrio
 inclusa, A = versio armeniaca, Am = v. a. ep. ad Rom. Martyrio in-
 clusa; g = textus graecus recensiois longioris, l = versio latina eius-
 dem recensiois, M = Metaphrastes in Martyrio Ignatii epistulam ad
 Romanos exhibens, C = versio coptica epistulae ad Smyrnaeos.

3 Ἰγνάτιος GL, > A | 5 πληρώματι Gg, καὶ πλ. L, perfectione A, et
 perfectae S | 6/7 ἠνωμένη καὶ ἐκλελεγμένη S Lightf., ἠνωμένη A | 9 τῆς
 Ἀσίας > S | 10 χαρᾷ Sag : χάριτι GL | 11 σου GL : ὑμῶν SAg

Inscr. ὁ καὶ Θεοφόρος] i. e. qui et Theophorus vocatur. Locutio apud veteres sescenties reperitur, e. g. Act. 13, 9 (Σαῦλος, ὁ καὶ Παῦλος), in Epiphaniī anacephalaiosi Panarii	paucis paginis (ed. Oehler II, 538 —542) non minus quam fere vices, et recto miraris, quod recentiores de eius vi errare potuerunt. Vox Θεοφόρος non virtutem denotat, quam
---	---

SANCTI IGNATII

EPISTULAE.

EPHESIIS IGNATIUS.

Ignatius, qui et Theophorus, ecclesiae merito beatae, quae est Ephesi in Asia — benedictae dei patris magnitudi-⁵ne cum plenitudine, praedestinatae ante saecula, ut in permanentem et immutabilem gloriam semper esset unita et vera passione, per voluntatem patris et Iesu Christi, dei nostri, electa — plurimam in Iesu Christo et in gaudio perfecto salutem.

10

I. Suscepi tuum in deo valde dilectum nomen, quod vobis

auctor sibi vindicat, sed potius nihil nisi nomen proprium est et quidem graecum, quod Ignatius praeter latinum τοῦ Ἰγνατίου gestabat. Cf. Prolegom. c. 4. — εὐλογημένη κτλ.] Cf. Paul. Eph. 1, 3 sqq. — ἀληθινῶ] Docetas respicit. — ἀξιομακαρίστω] Verborum compositio apud Ignatium usitatissima. Praeter hanc vocem ter repetitam (12, 2; Rom. inscr.; 10, 1) s. martyr. adhibet ἀξιονόματος (4, 1), ἀξιόθεος (Magn. 2; Trall. inscr.; Rom. inscr.; 1, 1), ἀξιόπιστος (Philad. 2, 2; Polyc. 3, 1), ἀξιοπρεπής (Magn. 13, 1; Rom. inscr.) etc. Cf. index vocabulorum. — τῆς Ἀσίας] i. e. provinciae Romanae, quae hoc nomen gerebat.

I, 1. Severus Antioch. apud Cureton, Corpus Ignat. 213, 245; 217, 248 (ἀναζωπυρῶσαντες κτλ.). — ἀποδεξάμενος κτλ.] Ignatius indole singulari praeditus et in condicione singulari versans singulari modo scribit. Sententiam, quam participio incipit, protinus lectores laudans deserit, v. 3 verbis ἐπεὶ οὖν κτλ. quidem resumit, laudem vero Onesimi episcopi Ephesiorum eiusque sociorum canens denuo relinquit atque demum 3, 2 ad eam reverti videtur. Similiter Magn. 2. 5; Rom. 1; Philad. 1; Sm. 1. — σου] i. e. ἐκκλησία, quae vocatur in inscriptione. — πολυαγάπητον ὄνομα] Ign. alludere videtur ad sensum vocis Ἐφέσιοι, quae

κέκτησθε φύσει δικαίᾳ κατὰ πίστιν καὶ ἀγάπην ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τῷ σωτῆρι ἡμῶν· μιμηταὶ ὄντες θεοῦ, ἀναζωπυρήσαντες ἐν αἵματι θεοῦ τὸ συγγενικὸν ἔργον τελείως ἀπηρτίσατε· 2. ἀκούσαντες γὰρ δεδεμένον ἀπὸ Συρίας ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος καὶ ἐλπίδος, ἐλ-
 5 πίξοντα τῇ προσευχῇ ὑμῶν ἐπιτυχεῖν ἐν Ῥώμῃ θηριομαχῆσαι, ἵνα διὰ τοῦ ἐπιτυχεῖν δυνηθῶ μαθητῆς εἶναι, ἰδεῖν ἐσπουδάσατε· 3. ἐπεὶ οὖν τὴν πολυπληθῆν ὑμῶν ἐν ὀνόματι θεοῦ ἀπειλήφα ἐν Ὁνησίμῳ, τῷ ἐν ἀγάπῃ ἀδιηγῆτῳ, ὑμῶν δὲ ἐν σαρκὶ ἐπισκόπῳ, ὃν εὐχομαι κατὰ Ἰησοῦν Χριστὸν ὑμᾶς ἀγαπᾶν καὶ πάντας ὑμᾶς
 10 αὐτῷ ἐν ὁμοιότητι εἶναι. εὐλογητὸς γὰρ ὁ χαρισάμενος ὑμῖν ἀξίοις οὖσι τοιοῦτον ἐπίσκοπον κεκτῆσθαι.

II. Περὶ δὲ τοῦ συνδούλου μου Βούρρου, τοῦ κατὰ θεὸν δια-
 κόνου ὑμῶν ἐν πᾶσιν εὐλογημένου, εὐχομαι παραμεῖναι αὐτὸν εἰς
 15 τιμὴν ὑμῶν καὶ τοῦ ἐπισκόπου· καὶ Κρόκος δέ, ὁ θεοῦ ἀξίος καὶ
 ὑμῶν, ὃν ἐξεμπλάριον τῆς ἀφ' ὑμῶν ἀγάπης ἀπέλαβον. κατὰ πάν-
 τα με ἀνέπαυσεν, ὥς καὶ αὐτὸν ὁ πατήρ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀναψύξαι
 ἅμα Ὁνησίμῳ καὶ Βούρρῳ καὶ Εὐπλῳ καὶ Φρόντωνι, δι' ὧν πάν-
 τας ὑμᾶς κατὰ ἀγάπην εἶδον. 2. ὀναίμην ὑμῶν διὰ παντός, ἐάν-
 περ ἀξίος ᾧ. πρέπον οὖν ἐστίν, κατὰ πάντα τρόπον δοξάζειν
 20 Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν δοξάσαντα ὑμᾶς, ἵνα ἐν μιᾷ ὑποταγῇ κατηρ-
 τισμένοι, ὑποτασσόμενοι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ, κατὰ
 πάντα ἥτε ἡγιασμένοι.

1 φύσει + ἐν γνώμῃ ὁρθῇ καὶ SA Lightf. | Χριστῷ Ἰησοῦ Lg : Ἰ. Χρ. GSA | 2 ἡμῶν + glorificato Iesum Christum deum L, verba glossa librarii esse videntur | θεοῦ + καὶ L | 3 ἀπαρτίσατε G | 6 ἐπιτυχεῖν LSA : μαρ-
 τυρίον g, μαρτυρίον ἐπιτυχεῖν G | μαθητῆς εἶναι L : + dei SA, + τοῦ ἐπὶ ἡμῶν ἑαυτὸν ἀνενεγκόντος θεοῦ προσφορὰν καὶ θυσίαν Gg ex Eph. 5, 2
 ἰδεῖν (ιστορεῖσαι Lightf. cf. Gal. 1, 18) ἐσπουδάσατε : > Gg | 7 ἐπεὶ > LA |
 οὖν : γὰρ L, δὲ S | 8 δὲ > SA | ἐν σαρκὶ GL : > SAg | 13 ὑμῶν + καὶ Ag
 Lightf. | 18 ὀναίμην G fere semper | 20/21 κατηρτισμένοι L : ἥτε κατηρ-
 τισμένοι τῷ αὐτῷ νοῦ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ καὶ τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες περὶ
 τοῦ αὐτοῦ, ἵνα Gg ex I Cor. 1, 10 | 21 ἐπιτασσόμενοι G

idem significat ac ποθητοί, desiderabiles. Ps.-Ignatius pro πολυαγάπητον posuit πολυπόθητον. — πίστιν καὶ ἀγάπην] Has virtutes Ignatius saepe coniungit, cf. Eph. 9, 1; 14, 1. 2; 20, 1; Magn. 1, 2; 13, 1; Philad. 11, 2; Sm. inser.; 1, 1; 6, 1; 13, 2. —

μιμηταὶ — ἐσπουδάσατε in v. 2 parenthesin putes. — ἀναζωπυρήσαντες] Hoc verbum modo transitive (II Tim. 1, 6) modo intransitive vel absolute (Gen. 45, 27. I Maccab. 13, 7. I Clem. 27, 3) usurpatur.
 2. μαθητῆς] Hoc dicit Ignatius

comparastis indole proba secundum fidem et caritatem in Iesu Christo, salvatore nostro; (cum imitatores sitis dei, ad vitam revocati per sanguinem dei, opus fraternitatis perfecte absolvistis; 2. postquam enim audistis, me vinctum e Syria pro communi nomine et spe, videre festinastis me sperantem, quod⁵ vestris precibus consequar, ut Romae adversus bestias pugnem, ut consequens possim discipulus esse); 3. suscepi ergo in nomine dei multitudinem vestram in Onesimo, inenarrabilis caritatis viro, vestro autem in carne episcopo, quem iuxta Iesum Christum a vobis amari cuique similes vos omnes fieri opto. Bene-¹⁰dictus enim, qui gratia sua vos talem episcopum possidere dignatus est.

II. De conservo autem meo Burrho, secundum deum diacono vestro in omnibus benedicto, oro, ut permaneat apud me in honorem vestrum et episcopi vestri. Sed et Crocus, deo¹⁵ dignus et vobis, quem exemplar vestrae caritatis accepi, per omnia me recreavit, quomodo et ipsum refrigeret pater Iesu Christi una cum Onesimo et Burrho et Euplo et Frontone, per quos vos omnes quoad caritatem vidi. 2. Fruar vobis perpetuo, si dignus fuero. Decet itaque vos omnibus modis glorificare²⁰ Iesum Christum, qui glorificavit vos, ut in oboedientia una perfecti, subiecti episcopo et presbyterio, per omnia sanctificati sitis.

saepius, cf. index vocabulorum.

3. *ἐπεὶ οὖν*] Cf. not. ad v. 1. — *ἐν σαρκί*] Cf. Rom. 9, 3; Philem. 16. Quoniam haec vox opposita est alteri *ἐν ἀγάπῃ*, sensus est: ob amorem suum Onesimus omnium et Ignatii est, secundum carnem autem Ephesiorum, episcopatum ipsorum gerens.

II, 1. *τοῦ συνδούλου μου κτλ.*] Similiter Ignatius Magn. 2 Zotionem diaconum conservum suum et Philad. 4 diaconos conservos suos appellat. Neque vero ex illis locis, ut Bruston, *Ignace d' Antioche* 1897 p. 30—35, censet, eum ipsum diaconum fuisse colligendum est. Vox *σύνδουλος* non eadem est ac vox

συνδιάκονος, et Ignatius Paulum imitari videtur Col. 4, 7 scribentem: *Τυχικὸς ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ πιστὸς διάκονος καὶ σύνδουλος ἐν κυρίῳ. — κατὰ θεόν*] Locutio Ignatii frequentior, cf. index vocabulorum. — *παραινεῖν*] sc. apud Ignatium, quem sociis domum redeuntibus Troadem comitatus est. Cf. Philad. 11, 2; Sm. 12, 1 — *ἀνέπανσεν*] Vox frequens in S. Scriptura. Cf. Luc. 12, 19; I Cor. 16, 18; II Cor. 7, 13; Philem. 7. 20. — *ἀναψύξει*] Cf. II Tim. 1, 16; Luc. 16, 24; Act. 3, 20.

2. *ὀψαίνην*] Cf. Magn. 2. 12; Rom. 5, 2; Polyc. 1, 1; 6, 2; Paul. ad Philem. 20.

III. Οὐ διατάσσομαι ὑμῖν ὡς ὧν τις. εἰ γὰρ καὶ δέδεμαι ἐν τῷ ὀνόματι, οὐπω ἀπήρτισμαι ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ. νῦν γὰρ ἀρχὴν ἔχω τοῦ μαθητεύεσθαι καὶ προσλαλῶ ὑμῖν ὡς συνδιδασκαλίταις μου. ἐμὲ γὰρ ἔδει ὑφ' ὑμῶν ὑπαλειφθῆναι πίστει, νοουθεσίᾳ, ὑπο-
 5 μονῇ, μακροθυμίᾳ. 2. ἀλλ' ἐπεὶ ἡ ἀγάπη οὐκ ἔα με σιωπᾶν περὶ ὑμῶν, διὰ τοῦτο προέλαβον παρακαλεῖν ὑμᾶς, ὅπως συντρέχητε τῇ γνώμῃ τοῦ θεοῦ. καὶ γὰρ Ἰησοῦς Χριστός, τὸ ἀδιάκριτον ἡμῶν ζῆν, τοῦ πατρὸς ἡ γνώμη, ὡς καὶ οἱ ἐπίσκοποι, οἱ κατὰ τὰ πέρατα ὀρισθέντες, ἐν Ἰησοῦ Χριστοῦ γνώμῃ εἰσίν.

10 IV. Ὅθεν πρέπει ὑμῖν συντρέχειν τῇ τοῦ ἐπισκόπου γνώμῃ, ὅπερ καὶ ποιεῖτε. τὸ γὰρ ἀξιονόμαστον ὑμῶν πρεσβυτέριον, τοῦ θεοῦ ἄξιον, οὕτως συνήρμωστοι τῷ ἐπισκόπῳ, ὡς χορδαὶ κιθάρα. διὰ τοῦτο ἐν τῇ ὁμονοίᾳ ὑμῶν καὶ συμφώνῳ ἀγάπῃ Ἰησοῦς Χρι-
 15 στὸς ἄδεται. 2. καὶ οἱ κατ' ἄνδρα δὲ χορδὸς γίνεσθε, ἵνα σύμφωνοι ὄντες ἐν ὁμονοίᾳ, χρῶμα θεοῦ λαβόντες ἐν ἐνότητι, ἄδητε ἐν φωνῇ μιᾷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ πατρί, ἵνα ὑμῶν καὶ ἀκούσῃ καὶ ἐπιγινώσκῃ δι' ὧν εὖ πράσσετε μέλη ὄντας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. χρήσιμον οὖν ἐστίν, ὑμᾶς ἐν ἀμώμῳ ἐνότητι εἶναι, ἵνα καὶ θεοῦ πάντοτε μετέχητε.

20 V. Εἰ γὰρ ἐγὼ ἐν μικρῷ χρόνῳ τοιαύτην συνήθειαν ἔσχον πρὸς τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν, οὐκ ἀνθρωπίνην οὖσαν, ἀλλὰ πνευμα-
 τικὴν, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς μακαρίζω τοὺς ἐνκεκραμένους οὕτως, ὡς ἡ ἐκκλησία Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρί, ἵνα πάντα ἐν ἐνότητι σύμφωνα ᾗ; 2. μηδεὶς πλανάσθω· ἐὰν μὴ
 25 τις ᾗ ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου, ὑστερεῖται τοῦ ἄρτου τοῦ θεοῦ. εἰ γὰρ ἐνὸς καὶ δευτέρου προσευχῇ τοσαύτην ἰσχὺν ἔχει, πόσῳ μάλ-

1 τις GL: τι Ag cf. Gal. 2, 6; 6, 3 | 2 ὀνόματι + Χριστοῦ L | γὰρ Gg: δὲ L, > A | 4 ὑποληφθῆναι L | 7 ἡμῶν LA: ἱμῶν G | 8 τὰ πέρατα G: terrae fines L | 9 ἐν > L | 14 γίνεσθε G, γένεσθε g: ἐγένεσθε LA | 15 ἄδετε G | 17 ἐπιγινώσκῃ LA: ἐπιγινώσκων G | 19 μετέχετε G | 22 ἐν-κεκραμένους G, coniectos L, mixtos A: ἀνακεκραμένους g Lightf. | οὕ-τως GL: αὐτῷ Ag | 25 τοῦ θεοῦ > A

III, 1. οὐ διατάσσομαι] Cf. Trall. semet ipsum discipulum et Ephesios 3, 3; Rom. 4, 3. — ὀνόματι] sc. condiscipulos appellat, quoniam Christi. Eandem omissionem habes Christus, doctor unicus (15, 1), ut- 7, 1; Philad. 10, 1; Act. 5, 41; III- rorumque magister est. Voce συν- loann. 7; II Clem. 13, 1; Tert. De didασκαλίτης praeter Ignatium nullus 25 idol. c. 14. — νῦν γὰρ κτλ.] Ignatius auctor uti videtur. — ὑπαλειφθῆναι]

III. Non praecipio vobis, quasi sim aliquis. Etiam si enim vinctus sum propter nomen, nondum tamen perfectus sum in Iesu Christo. Nunc enim incipio discipulus esse et alloquor vos ut condiscipulos meos. Nam oportebat me a vobis confirmari fide, admonitione, patientia, aequanimitate. 2. At cum caritas ⁵ non sinat me tacere de vobis, propterea anteverti vos admonere, ut uniamini in sententia dei. Etenim Iesus Christus, inseparabilis nostra vita, sententia patris est, ut et episcopi, per tractus terrae constituti, in sententia Iesu Christi sunt.

IV. Unde decet vos in episcopi sententiam concurrere, quod ¹⁰ et facitis. Nam memorabile vestrum presbyterium, dignum deo, ita coaptatum est episcopo, ut chordae citharae. Propter hoc in consensu vestro et concordia caritate Iesus Christus canitur. 2. Sed et vos singuli chorus estote, ut consoni per concordiam, melos dei recipientes in unitate, cantetis voce una per Iesum ¹⁵ Christum patri, quo et vos audiat et agnoscat ex iis, quae bene operamini, membra esse vos filii ipsius. Utile itaque est, in immaculata unitate vos esse, ut et semper participetis deo.

V. Si enim ego brevi temporis spatio talem consuetudinem contraxi cum episcopo vestro, quae non humana, sed spiritualis ²⁰ est; quanto vos beatiores iudico, qui ita estis coniuncti, sicuti ecclesia Iesu Christo et sicut Iesus Christus patri, ut omnia per unitatem consentiant? 2. Nemo erret: nisi quis intra altare sit, privatur pane dei. Si enim unius atque alterius precatio tantam vim habet, quanto magis illa, quae episcopi est et totius ²⁵

i. e. ungi, excitari, instrui, ad certamen praeparari (Pearson).

2. *διὰ τοῦτο κτλ.*] Cf. Philem. 8—10.

— *γνώμην*] et sententiam et voluntatem hic significat. — *τὸ αἰδ. ἡμῶν ζῆν*] i. e. vita, quae a nobis separari nequit. Cf. Magn. 15; Trall. 1, 1; Rom. et Philad. inscr. — *κ. τ. πέ-
ρατα*] i. e. in partibus extremis vel in orbe universo. Cf. Rom. 6, 1; Ps. 64, 9. Sensus est: episcopi, quamquam alii ab aliis valde remoti, omnes sententiam Christi habent.

IV, 1. *Ἰπερ καὶ ποιεῖτε*] Similiter

Trall. 2, 2; Sm. 4, 1; Polyc. 1, 2; 4, 1. — *ὡς χορδαί κ.*] Cf. Philad. 1, 2.

2. *χορῶμα*] Vocabulum musicum difficile ad definiendum. Lightfoot interpretatur: clavis notarum (*key-note*).

V, 1. *ἀνθρωπίνην*] i. e. *κατὰ σάρκα* i. e. qualem homines saeculo addicti exercent (Hefele).

2—3. Ioann. Dam. Sacra Parallela ed. Lequien II, 772; Holl, *Fragmente* p. 16 (— *ἀντιτάσσεται*). — *ἐντὸς τ. θνῆσαστηρίου*] Cf. Trall. 7.

λον ἢ τε τοῦ ἐπισκόπου καὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας; 3. ὁ οὖν μὴ ἐρχόμενος ἐπὶ τὸ αὐτό, οὗτος ἤδη ὑπερηφανεῖ καὶ ἑαυτὸν διέκρινεν. γέγραπται γάρ· Ὑπερηφάνοις ὁ θεὸς ἀντιτάσσεται. σπουδάσωμεν οὖν μὴ ἀντιτάσσεσθαι τῷ ἐπισκόπῳ, ἵνα ὦμεν θεῷ ὑπο-
5 τασσόμενοι.

VI. Καὶ ὅσον βλέπει τις σιγῶντα ἐπίσκοπον, πλειόνως αὐτὸν φοβείσθω· πάντα γάρ, ὃν πέμπει ὁ οἰκοδεσπότης εἰς ἰδίαν οἰκονομίαν, οὕτως δεῖ ἡμᾶς αὐτὸν δέχεσθαι, ὥς αὐτὸν τὸν πέμψαντα. τὸν οὖν ἐπίσκοπον δῆλον ὅτι ὥς αὐτὸν τὸν κύριον δεῖ προσβλέ-
10 πειν. 2. αὐτὸς μὲν οὖν Ὀνήσιμος ὑπερεπαινεῖ ὑμῶν τὴν ἐν θεῷ εὐταξίαν, ὅτι πάντες κατὰ ἀλήθειαν ζῆτε καὶ ὅτι ἐν ὑμῖν οὐδεμία αἵρεσις κατοικεῖ· ἀλλ' οὐδὲ ἀκούετέ τινος πλέον, εἴπερ Ἰησοῦ Χριστοῦ λαλοῦντος ἐν ἀληθείᾳ.

VII. Εἰώθασιν γάρ τινες δόλῳ πονηρῷ τὸ ὄνομα περιφέρειν,
15 ἄλλα τινὰ πράσσοντες ἀνάξια θεοῦ· οὕς δεῖ ὑμᾶς ὥς θηρία ἐκ-κλίνειν. εἰσὶν γάρ κύνες λυσσῶντες, λαθροδῆχται· οὕς δεῖ ὑμᾶς φυλάσσεσθαι ὄντας δυσθεραπεύτους. 2. εἰς ἱατρός ἐστιν, σαρ-κικός τε καὶ πνευματικός, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, ἐν σαρκὶ γενόμενος θεός, ἐν θανάτῳ ζωὴ ἀληθινή, καὶ ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ θεοῦ,
20 πρῶτον παθητὸς καὶ τότε ἀπαθής, Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ κύριος ἡμῶν.

VIII. Μὴ οὖν τις ὑμᾶς ἐξαπατάτω, ὥσπερ οὐδὲ ἐξαπατάσθε,

1 τε > L | 2 οὕτως L | 4 θεοῦ G Lightf. | 9 δῆλον ὅτι L : δηλονότι G | 9/10 προβλέπειν G | 12 εἴπερ G : ἥπερ L, εἰ μὴ περὶ A, ἢ περὶ Lightf. 18/19 ἐν σαρκὶ γενόμενος GL : ἐν ἀνθρώπῳ Ath Theod Gelas Sev Sf Lightf. | 19 ἐν ἀθανάτῳ GL | ζωὴ ἀληθινή Ath Theod Sev Sf, vita vera L : ζωὴ ἀληθινή G | 20 Ἰησοῦς — ἡμῶν A Theod Sev Sf : dominus Christus noster L, > G

3—VI, 1. Ioann. Dam. S. P. Le-quien II, 779; Holl, *Fragmente* p. 17. Anton. Melissa II serm. 3. Fragment. syr. Curet. Corp. Ign. 197, 232 (σπον-δάσωμεν κτλ.)

VI, 1. Ioann. Dam. S. P. ed. Le-quien II, 750 (πάντα — πέμψαντα). — σιγῶντα] i. e. non punientem auctoritatis suae contemptores. Cf. 15, 1; Philad. 1, 1. — πάντα κτλ.] Ignatius verba Evangelii: Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος, . . ὃν κατέστησεν

ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θεραπειᾶς αὐτοῦ (Luc. 12, 42 cf. Matth. 24, 45) speciatim ad episcopos refert. Eodem modo dictum illud interpretatur Irenaeus Adv. haer. IV, 26, 5. — οὕτως δεῖ κτλ.] Cf. Ioann. 13, 20; Matth. 10, 40.

2. εἴπερ Ἰησοῦ κτλ.] Opponitur Christus re vera (ἐν ἀληθείᾳ = ἀληθῶς cf. 17, 2; Rom. 8, 2) loquens Christo, qui dicere ac docere aliquid dicitur a doctoribus haereticis. Con-

ecclesiae? 3. Qui igitur in conventum non venit, hic iam superbia elatus est et seipsum separavit atque iudicavit. Scriptum est enim: *Superbis deus resistit*. Studeamus igitur episcopo non resistere, ut simus subiecti deo.

VI. Et quamdiu quis episcopum tacentem videt, tanto magis eum revereatur; quemcumque enim paterfamilias mittit ad gubernandam familiam suam, hunc ita accipere debemus ut illum ipsum, qui mittit. Manifestum igitur est, quod episcopum respicere oporteat ut ipsum dominum. 2. Et ipse quidem Onesimus supra modum laudat vestrum decentem divinumque ordinem, quod omnes secundum veritatem vivatis et quod inter vos nullus sit haeresi locus; sed neque auditis aliquem amplius, si quidem Iesus Christus re vera ad vos loquitur.

VII. Solent enim nonnulli malo dolo nomen quidem circumferre, alia quaedam patrans indigna deo; quos oportet vos ut feras evitare. Sunt enim canes rabidi, clam mordentes: quos a vobis vitari oportet ut morbo difficulter curabili laborantes. 2. Medicus autem unus est, et carnalis et spiritualis, genitus et ingenus, in carne existens deus, in morte vita vera, et ex Maria et ex deo, primum passibilis et tunc impassibilis, Iesus Christus dominus noster.

VIII. Ne quis igitur vos seducat, sicut nec seducimini;

3 Prov. 3, 34; Iac. 4, 6; I Petr. 5, 5.

fidit Ign. Ephesios, si quidem Christum per apostolos, episcopos, doctores quoslibet pios loquentem audiant veramque eius loquelam perceperint (cf. 15, 2), alieni doctoris ne audiendi quidem, nedum recipiendi cupidos esse (Zahn).

VII, 1. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 772; Holl, *Fragmente* p. 18. — ὄνομα] Cf. 3, 1. — ὡς θεοῖα] Cf. Smyrn. 4, 1; Eus. H. E. IV, 24, 2. — φυλάσσεσθαι πλ.] i. e. haeretici cum vix corrigendi sint, relinquendi sunt uni et corporum et animarum medico Christo.

2. Athan. De synod. c. 47. Theo-

doret. Dialog. I ed. Migne IV, 83. Gelasius De duabus in Chr. naturis (Magna bibl. patr. Paris. 1654. IV. I, 423). Severus Antioch. Curet. 218, 249. Fragm. syr. Curet. ib. — γεννητός κ. ἀγένν.] Genitus ab Ignatio Christus vocatur, quatenus ex Maria virgine per virtutem et voluntatem Dei carnem sumpsit (Sm. 1, 1); ingenus autem, quatenus Deus est et una cum patre ante saecula existit (Polyc. 3, 2). Similiter Tertullianus De carne Christi c. 5. Referente Hippolyto Refut. IX, 10 ed. Duncker p. 448 Noetiani etiam de Deo sic loquebantur.

ὅλοι ὄντες θεοῦ. ὅταν γὰρ μηδεμία ἔρις ἐνῆρυσται ἐν ὑμῖν ἢ
 δυναμένη ὑμᾶς βασανίσαι, ἄρα κατὰ θεὸν ζῆτε. περίφημα ὑμῶν
 καὶ ἀγνίζομαι ὑμῶν Ἐφεσίων, ἐκκλησίας τῆς διαβοήτου τοῖς αἰ-
 ῶσιν. 2. οἱ σαρκικοὶ τὰ πνευματικὰ πράσσειν οὐ δύνανται οὐδὲ
 5 οἱ πνευματικοὶ τὰ σαρκικά, ὥσπερ οὐδὲ ἡ πίστις τὰ τῆς ἀπιστίας
 οὐδὲ ἡ ἀπιστία τὰ τῆς πίστεως. ἃ δὲ καὶ κατὰ σάρκα πράσσετε,
 ταῦτα πνευματικὰ ἐστίν· ἐν Ἰησοῦ γὰρ Χριστῷ πάντα πράσσετε.

IX. Ἐγνων δὲ παροδεύσαντάς τινας ἐκείθεν, ἔχοντας κακὴν
 διδασχὴν· οὓς οὐκ εἰδάσατε σπεῖραι εἰς ὑμᾶς, βύσαντες τὰ ὧτα, εἰς
 10 τὸ μὴ παραδέξασθαι τὰ σπειρόμενα ὑπ' αὐτῶν, ὡς ὄντες λίθοι
 ναοῦ πατρὸς, ἡτοιμασμένοι εἰς οἰκοδομὴν θεοῦ πατρὸς, ἀναφερό-
 μενοι εἰς τὰ ὕψη διὰ τῆς μηχανῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν σταυρός,
 σχοινίῳ χρώμενοι τῷ πνεύματι τῷ ἀγίῳ· ἡ δὲ πίστις ὑμῶν ἀνα-
 γωγεὺς ὑμῶν, ἡ δὲ ἀγάπη ὁδὸς ἡ ἀναφέρουσα εἰς θεόν. 2. ἐστὲ
 15 οὖν καὶ σύνοδοι πάντες, θεοφόροι καὶ ναοφόροι, χριστοφόροι, ἀγιο-
 φόροι, κατὰ πάντα κεκοσμημένοι ἐν ταῖς ἐντολαῖς Ἰησοῦ Χριστοῦ·
 οἷς καὶ ἀγαλλιώμενος ἡξιώθη δι' ὧν γράφω προσομιλῆσαι ὑμῖν
 καὶ συγχαρῆναι, ὅτι κατ' ἄλλον βίον οὐδὲν ἀγαπᾶτε εἰ μὴ μόνον
 τὸν θεόν.

20 X. Καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων δὲ ἀνθρώπων, ἀδιαλείπτως προσεύ-
 χεσθε. ἔστιν γὰρ ἐν αὐτοῖς ἐλπίς μετανοίας, ἵνα θεοῦ τύχωσιν.

1 ἐνῆρυσται em: ἐνείρυσται G, complexa est L, plantata est SA |
 3 ἀγνίζομαι G: + a (ὑπὸ ?) L, pro A, ὑπὲρ Zahn, cf. Trall. 13, 3 |
 6/7 πράσσετε GSA: πράσσεται L | 11 πατρὸς ἡτοιμασμένοι GLA (Ant):
 προητοιμασμένοι Lightf. | 15 ναοφόροι + καὶ L | 16 ἐν ταῖς gL Ant: ἐν
 Lightf., > G | 17 ἀγαλλιώμενος Lg: ἀγαλλῶμαι ὅτι G | 18 ἄλλον GL(A):
 ἀνθρώπων Lightf. | 20/21 προσεύχεσθε: θεὸν πο. L | 21 ἐν GL: > SAg

VIII, 1. περίφημα] Cf. 18, 1; Barn. 4, 9. Non sordes vel purgamentum (I Cor. 4, 13), ut editores plerique hunc locum interpretati sunt, sed piaculum se declarat Ignatius. — ἀγνίζομαι κτλ.] Verbum sensum similem habet ac praecedens. Repetitur Trall. 13, 2, ubi iterum cum genetivo sine praepositione construitur. 2. Antioch. Monach. Hom. 112, PG 89, 1783 (— σαρκικά). Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 687; Holl,

Fragmente p. 18 (— πίστεως). — οἱ σαρκικοὶ κτλ.] Cf. Matth. 7, 18; Ioann. 3, 6; Rom. 8, 5; I Cor. 2, 14—15. Nemesianus Tubuniensis postquam in concilio Carthaginiensi a. 256 Ioann. 3, 16 protulit, pergit: Ergo omnes haeretici et schismatici omnia quaecunque faciunt carnalia sunt (Cypr. opp. ed. Hartel I, 439). — ἃ δὲ κτλ.] Cf. Rom. 8, 28; I Cor. 10, 31.

IX. Substantiam capitis exhibet Antiochus Monachus Hom. 1, PG 89,

toti namque estis dei. Cum enim nulla lite implicemini, quae vos discruciare possit, profecto secundum deum vivitis. Peripsema vestri sum et immolor pro vobis Ephesiis, ecclesia celeberrima in saeculis. 2. Carnales spiritualia exercere nequeunt neque spirituales carnalia, sicut nec fides, quae incredulitatis⁵ sunt, nec incredulitas, quae fidei. Quae vero et secundum carnem agitis, ea spiritualia sunt; in Iesu Christo enim omnia agitis.

IX. Cognovi autem nonnullos inde transiisse, habentes perversam doctrinam; quos non permisistis seminare inter vos, et¹⁰ obturastis aures, ne reciperetis, quae ab ipsis sunt disseminata, ut qui lapides sitis templi patris, praeparati in dei patris aedificium, sublati in alta per machinam Iesu Christi, quae est crux, spiritu sancto pro fune utentes; fides autem vestra vos sursum trahit, caritas vero via deducens ad deum. 2. Estis igitur et¹⁵ viae comites omnes, deiferi et templiferi, christiferi, sanctifieri, per omnia ornati in praeceptis Iesu Christi; propter quos exsultans dignus habitus sum, per ea, quae scribo, colloqui vobiscum et simul gaudere, quia ratione alterius vitae habita nihil diligitis praeter solum deum.

20

X. Sed et pro aliis hominibus *indesinenter orate*. Est enim ipsis spes paenitentiae, ut deum nanciscantur. Permittite

20 I Thess. 5, 17.

1431.

1. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 785; Holl, *Fragmente* p. 18 (ἡ δὲ πίστις κτλ.). — *παροδεύσαντας*] sc. Ephesi. — *ἐκεῖθεν*] Cum haec vox in epistula Ephesiis missa aegre ad Ephesum referenda sit, concludendum est, haereticos ab alia urbe venisse, fortasse ex Philadelphia, per quam urbem Ignatius ipse transiit. Cf. Prolegom. c. 1. — *β. τ. ὦτα*] Cf. Trall. 9, 1. — *ἀναφερόμενοι κτλ.*] Cf. Hippolyt. De Chr. et Antichr. c. 59 (ed. Achelis 40, 5 sq.). Method. De cruce (Opp. Gretseri II, 403). Iren. Fragm. 28 (ed. Stieren I, 842).

2. *σύνοδοι* (= *συννοδῖται*) κτλ.] Ign. his verbis utens, ut Pearson (Annotat. p. 27) opinatur, pompas et processiones Ephesiorum gentilium prae oculis habuisse videtur. — *χριστοφόροι*] Cf. Magn. 12; II Cor. 4, 10. — *κατ' ἄλλον βίον*] i. e. secundum vitam christianam, quae alia est a vita naturali (Smith). Lectio, quam interpolator quoque habuisse videtur, difficilis quidem est, sed sensu non caret.

X, 1. *ἄλλον*] i. e. qui nondum sunt Christi discipuli. — *ἔστιν* — *μεταβολας*] Cf. Herm. Sim. VIII, 7, 2; 10, 2.

ἐπιτρέψατε οὖν αὐτοῖς καὶ ἐκ τῶν ἔργων ὑμῖν μαθητευθῆναι.

2. πρὸς τὰς ὀργὰς αὐτῶν ὑμεῖς πραεῖς, πρὸς τὰς μεγαλορρημοσύνας αὐτῶν ὑμεῖς ταπεινόφρονες, πρὸς τὰς βλασφημίας αὐτῶν ὑμεῖς τὰς προσευχάς, πρὸς τὴν πλάνην αὐτῶν ὑμεῖς ἐδραῖοι τῇ πίστει,
 5 πρὸς τὸ ἄγριον αὐτῶν ὑμεῖς ἡμεροί, μὴ σπουδάζοντες ἀντιμιμή-
 σασθαι αὐτούς. 3. ἀδελφοί αὐτῶν εὑρεθῶμεν τῇ ἐπεικειᾷ· μιμη-
 ταὶ δὲ τοῦ κυρίου σπουδάζωμεν εἶναι, τίς πλέον ἀδικηθῇ, τίς
 ἀποστερηθῇ, τίς ἀθετηθῇ; ἵνα μὴ τοῦ διαβόλου βοτάνῃ τις εὑρεθῇ
 ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ἐν πάσῃ ἀγνείᾳ καὶ σωφροσύνῃ μένητε ἐν Ἰησοῦ
 10 Χριστῷ σαρκικῶς καὶ πνευματικῶς.

XI. Ἐσχατοὶ καιροί. λοιπὸν αἰσχυρῶμεν, φοβηθῶμεν τὴν
 μακροθυμίαν τοῦ θεοῦ, ἵνα μὴ ἡμῖν εἰς κρίμα γένηται. ἢ γὰρ
 τὴν μέλλουσαν ὀργὴν φοβηθῶμεν, ἢ τὴν ἐνεστώσαν χάριν ἀγαπή-
 σωμεν, ἐν τῶν δύο· μόνον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εὑρεθῆναι εἰς τὸ
 15 ἀληθινὸν ζῆν. 2. χωρὶς τούτου μηδὲν ὑμῖν πρεπέτω, ἐν ᾧ τὰ
 δεσμὰ περιφέρω, τοὺς πνευματικοὺς μαργαρίτας, ἐν οἷς γένοιτό μοι
 ἀναστῆναι τῇ προσευχῇ ὑμῶν, ἧς γένοιτό μοι αἰεὶ μέτοχον εἶναι,
 ἵνα ἐν κλήρῳ Ἐφεσίῳν εὑρεθῶ τῶν Χριστιανῶν, οἱ καὶ ταῖς
 ἀποστόλοις πάντοτε συνήγεσαν ἐν δυνάμει Ἰησοῦ Χριστοῦ.

20 XII. Οἶδα, τίς εἰμι καὶ τίσιν γράφω. ἐγὼ κατάκριτος, ὑμεῖς
 ἐλεημένοι· ἐγὼ ὑπὸ κίνδυνον, ὑμεῖς ἐστηριγμένοι. 2. πάροδος ἐστε
 τῶν εἰς θεὸν ἀναιρουμένων, Παύλου συμμύσται, τοῦ ἡγιασμένου,
 τοῦ μεμαρτυρημένου, ἀξιομακαρίστου, οὗ γένοιτό μοι ὑπὸ τὰ ἔχνη
 εὑρεθῆναι, ὅταν θεοῦ ἐπιτύχω, ὃς ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ μνημονεύει
 25 ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

7 ἀδικηθῇ κτλ. G (-θεῖ) LS: ἀδικηθεῖς κτλ. Hefele | 9 μένητε L(A):
 μένετε G | 11 αἰσχυρῶμεν + καὶ L | 14 ἐν τῶν δύο GL: ἐν τῷ νῦν βίῳ g
 Dam (A ?) | εὑρεθῆναι Gg: εὑρεθῶμεν A Dam, ἐρίσκειται L | 15 εἰ Lg:
 τῷ G | 18 ἐν Lg: ἐνὶ G | 19 συνήγεσαν GL: συνῆσαν gA Zahn qui lectio-
 nem etiam in *Geschichte des neutest. Kanons* I, 807 n. 3 defendit

2—3. Antioch. Mon. Hom. 116, Cor. 6, 7—8. — βοτάνῃ Cf. Philad.
 PG 89, 1794 (— ἀδικηθῇ). — προσ- 3, 1; Trall. 6 (11, 1). — σαρκικῶς
 ευχάς] sc. ἀντιτάξατε, quod addit καὶ πνευματικῶς] i. e. in substantia
 interpolator. — ἐδραῖοι τ. π.] Cf. humana tota. Similiter Magn. 1, 2;
 Sm. 13, 2; Polyc. Phil. 10, 1. — μὴ 13, 1; Trall. inser.; 12, 1; Rom. inser.;
 σπουδάζοντες κτλ.] Smith et alii haec Sm. 1, 1; 12, 2; 13, 2; Polyc. 1, 2;
 verba cum ἀδελφοί κτλ. in v. 3 con- 5, 1.
 iunxerunt.

3. τίς πλέον ἀδικηθῇ κτλ.] Cf. I

XI, 1. Ioann. Dam. S. P. Lequien
 II, 777; Holl, *Fragmente* p. 18. —

itaque ipsos saltem ex operibus a vobis erudiri. 2. Sitis vos adversus iras eorum mites, adversus magniloquentias eorum humiles, eorum maledictis opponite vos preces, adversus errorem eorum vos permanete *firmi in fide*, adversus efferos mores illorum vos mansueti sitis, non studentes ipsos imitari. 3. Fratres eorum 5 inveniamur per benignitatem, imitatores autem domini studeamus esse (quis maiorem iniuriam passus fuerit unquam, quis magis destitutus, quis magis contemptus?), ne herba aliqua diaboli in vobis inveniatur, sed in omni puritate et temperantia maneatis in Iesu Christo carnaliter et spiritualiter. 10

XI. Novissima sunt tempora. Reliquum est, ut revearemur et timeamus dei longanimitatem, ne in iudicium nobis cedat. Aut enim futuram timeamus iram. aut praesentem gratiam diligamus, unum ex duobus; modo in Christo Iesu inveniamur ad veram vitam vivendam. 2. Sine ipso nihil vos deceat, in quo 15 vincula circumfero, spirituales margaritas, in quibus resurgere mihi contingat oratione vestra, cuius me opto semper fieri participem, ut inveniar in sorte Ephesiorum christianorum, qui et apostolis semper consenserunt in virtute Iesu Christi.

XII. Scio, quis sim et quibus scribam. Ego condemnatus, 20 vos misericordiam assecuti; ego periculo obnoxius, vos confirmati. 2. Transitus estis eorum, qui ita interficiuntur, ut ad deum veniant, Pauli symmystae, qui sanctificatus, martyrium consecutus et digne beatus est, ad cuius vestigia contingat mihi ut inveniar, quando dei particeps fio, qui in omni epistula me- 25 mor vestri est in Christo Iesu.

4 Col. 1, 23 cf. Rom. 4, 20; I Cor. 16, 13.

ἔσχατοι κ.] Cf. I Ioann. 2, 18; I Cor. 7, 29; 10, 11; Hebr. 1, 2; Iac. 5, 8. 9; I Petr. 4, 7. — τὸ ἀληθινὸν ζῆν] Idem Trall. 9, 2; Sm. 4, 1.

2. μαργαρίτας] Cf. Polyc. ad Phil. 1, 1; Eus. H. E. V, 1, 35.

XII, 1. Cf. 3, 1; Rom. 4, 3; 1 Cor. 4, 10.

2. πόροδος κτλ.] i. e. a vobis, per quorum civitatem transitus est ab Oriente Romam, roborantur ii, qui

ob Deum interficiuntur, e. g. Paulus (Act. 20, 17 sqq.) et nunc ego (Hefe). Nec tamen silentio praeterendum est, et Paulum et Ignatium Romam iter facientes non tam Ephesum quam eos vidisse, qui ab urbe missi erant. — συμμύσται] i. e. cum s. Paulo initiati estis mysteriis divini consilii et christianae veritatis. Cf. Eph. 1, 9; 3, 3. — ἐν πάσῃ ἐπ.] Pearson et alii hanc vocem ad Pauli

XIII. Σπουδάζετε οὖν πυκνότερον συνέρχεσθαι εἰς εὐχαριστίαν θεοῦ καὶ εἰς δόξαν. ὅταν γὰρ πυκνῶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ γίνεσθε, καθαιροῦνται αἱ δυνάμεις τοῦ σατανᾶ, καὶ λύεται ὁ ὀλεθρὸς αὐτοῦ ἐν τῇ ὁμονοίᾳ ὑμῶν τῆς πίστεως. 2. οὐδὲν ἐστὶν ἄμεινον
 5 εἰρήνης, ἐν ᾗ πᾶς πόλεμος καταργεῖται ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων.

XIV. Ὡς οὐδὲν λανθάνει ὑμᾶς, ἐάν τελείως εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν ἔχητε τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην, ἥτις ἐστὶν ἀρχὴ ζωῆς καὶ τέλος· ἀρχὴ μὲν πίστις, τέλος δὲ ἀγάπη. τὰ δὲ δύο ἐν ἐνό-
 10 τητι γενόμενα θεὸς ἐστὶν, τὰ δὲ ἄλλα πάντα εἰς καλοκαγαθίαν ἀκόλουθά ἐστιν. 2. οὐδεὶς πίστιν ἐπαγγελλόμενος ἁμαρτάνει, οὐδὲ ἀγάπην κεκτημένος μισεῖ. Φανερόν τὸ δένδρον ἀπὸ τοῦ καρ-
 ποῦ αὐτοῦ· οὕτως οἱ ἐπαγγελλόμενοι Χριστοῦ εἶναι δι' ὧν πρά-
 σουσιν ὁφθήσονται. οὐ γὰρ νῦν ἐπαγγελίας τὸ ἔργον, ἀλλ' ἐν
 δυνάμει πίστεως ἐάν τις εὐρεθῇ εἰς τέλος.

15 XV. Ἀμεινόν ἐστὶν σιωπᾶν καὶ εἶναι, ἢ λαλοῦντα μὴ εἶναι. καλὸν τὸ διδάσκειν, ἐάν ὁ λέγων ποιῇ. εἰς οὖν διδάσκαλος, ὃς εἶπεν, καὶ ἐγένετο· καὶ ἃ σιγῶν δὲ πεποίηκεν, ἄξια τοῦ πατρός ἐστὶν. 2. ὁ λόγον Ἰησοῦ κεκτημένος ἀληθῶς δύναται καὶ τῆς
 20 ἡσυχίας αὐτοῦ ἀκούειν, ἵνα τέλειος ᾖ, ἵνα δι' ὧν λαλεῖ πράσῃ καὶ δι' ὧν σιγᾷ γινώσκηται. 3. οὐδὲν λανθάνει τὸν κύριον, ἀλλὰ καὶ τὰ κρυπτὰ ἡμῶν ἐγγὺς αὐτῷ ἐστὶν. πάντα οὖν ποιῶμεν ὡς αὐτοῦ ἐν ἡμῖν κατοικοῦντος, ἵνα ὦμεν αὐτοῦ ναοὶ καὶ αὐτὸς ἐν

9 θεός LA Dam : θεοῦ G | 12 Χριστοῦ gA Dam Ant : χριστιανός GL |
 19 λαλῇ πράσσει G | 22 αὐτός Lg : + ἡ G | 22 sq. ἐν ἡμῖν > A

epistulam ad Ephesios referentes grammaticae legibus ac re ipsa repugnantibus verterunt: in tota epistula. Sed cum apostolus Ephesi Corinthiis (I Cor. 16, 8) et verisimiliter etiam Galatis scripserit, Ephesiorum ecclesiam Timotheo commendaverit (I Tim. 1, 3), Onesiphori et Trophimi Ephesiorum II Tim. 1, 16—18; 4, 19. 20 meminerit, nihil obstat, quominus statuamus, Ignatium rem verissimam paulum exaggerantem dixisse: in omni epistula.

XIII. Fragm. syr. Curet. 197, 232.

1. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 778; Holl p. 19 (ὅταν κτλ.). — πυκνότερον κτλ.] Hoc loco Ign. non crebriores conventus fieri vult, ut Polyc. 4, 2, sed Ephesios potius admonet, id quod maxime e verbis ὅταν γ. πυκνῶς κτλ. elucet, ut, quotiescunque conventum faciant, crebri et ad unum omnes conveniant. Cf. 5, 2; Constit. apost. II, 60.

2. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 354; Holl p. 19. Anton. Melissa II serm. 67.

XIV. Ioann. Dam. S. P. Lequien

XIII. Date itaque operam, ut crebriores congregemini ad gratias deo agendas et ad eum laudandum. Quando enim crebri in eundem locum convenitis, labefactantur vires satanae et concordia vestrae fidei solvitur exitium, quod ille infert. 2. Nihil praestantius pace est, qua aboletur omne bellum caelestium et 5 terrenorum.

XIV. Quorum nihil vos latet, si perfecte habueritis in Iesum Christum fidem et caritatem, quae initium vitae et finis sunt: principium quidem fides, finis vero caritas. Haec autem duo in unum coeuntia deus sunt, omnia vero alia ad probitatem 10 pertinentia consectanea sunt. 2. Nullus fidem profitens peccat, neque caritatem possidens odit. *Manifesta est arbor ex fructu suo*; similiter qui profitentur se Christi esse, ex iis, quae faciunt, cernentur. Non enim nunc professionis opus est, sed si quis in virtute fidei inveniatur usque ad finem. 15

XV. Melius est tacere et esse, quam loquentem non esse. Bonum est docere, si, qui dicit, faciat. Unus igitur doctor, qui *dixit, et factum est*; sed et quae silens fecit, digna patre sunt. 2. Qui verbum Iesu possidet, vere potest et silentium ipsius audire, ut perfectus sit, ut per ea, quae loquitur, ope- 20 retur et per silentium suum cognoscatur. 3. Nihil latet dominum, sed et arcana nostra prope ipsum sunt. Omnia itaque faciamus quasi ipso in nobis habitante, ut illius simus templa

11 Matth. 12, 33. — 17 Ps. 32, 9; 148, 5; Iudith 16, 14.

II, 785; Holl p. 19.

1. *πιστιν κτλ.*] Cf. Sm. 6, 1. — *ἀρχὴ κτλ.*] Cf. Barn. 1, 6; I Tim. 1, 4. 5. — *θεός ἐστιν*] i. e. Deum possidet, qui fidem et caritatem habet. Cf. 17, 2; Magn. 15; Trall. 11, 2.

2. Antioch. Mon. Hom. 57, PG 89, 1606 (— *ὁφθῆσονται*). — *οὐ γὰρ νῦν κτλ.*] i. e. hoc persecutionis tempore non omnia sola professione fidei adimpleta sunt, sed id agitur, num quis in virtute fidei inveniatur usque ad finem.

XV. Antioch. Mon. Hom. 22, PG 89,

1502 sq. (— *αὐτῷ ἐστιν* v. 3).

1. Fragm. syr. Curet. 197, 232 (— *ποιῇ*). — *εἶναι*] sc. Christi (14, 2) vel Christianum. — *καλὸν κτλ.*] Cf. Paul. Rom. 2, 21. — *ἂ σιγῶν κτλ.*] i. e. quae Christus ab omni ostentatione alienus perficit.

2. *δὲ ὧν λαλεῖ κτλ.*] Similiter dicit Hieronymus Ep. 24 c. 5 de Asella: sermo silens et silentium loquens.

3. Fragm. syr. Curet. 201, 236. — *ἐγγὺς κτλ.*] Cf. I Clem. 27, 3. — *ἐν ἡμῖν κατ.*] Cf. Apoc. 21, 3; Barn. 6, 14. 15; 16, 1 sqq. — *ναοί*] Cf. I Cor.

ἡμῖν θεὸς ἡμῶν, ὑπερ καὶ ἔστιν καὶ φανήσεται πρὸ προσώπου ἡμῶν, ἐξ ὧν δικαίως ἀγαπῶμεν αὐτόν.

XVI. Μὴ πλανᾷσθε, ἀδελφοί μου· οἱ οἰκοφθόροι βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. 2. εἰ οὖν οἱ κατὰ σάρκα ταῦτα πράσσοντες ἀπέθανον, πόσω μᾶλλον, ἐὰν πίστιν θεοῦ ἐν κακῇ διδασκαλίᾳ φθείρῃ, ὑπὲρ ἧς Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρώθη; ὁ ταιούτος, ῥυπαρὸς γενόμενος, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον χωρήσει, ὁμοίως καὶ ὁ ἀκούων αὐτοῦ.

XVII. Διὰ τοῦτο μύρον ἔλαβεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὁ κύριος, ἵνα πνέῃ τῇ ἐκκλησίᾳ ἀφθαρσίαν. μὴ ἀλείψεσθε δυσωδίαν τῆς διδασκαλίας τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου, μὴ αἰχμαλωτίσῃ ὑμᾶς ἐκ τοῦ προκειμένου ζῆν. 2. διὰ τί δὲ οὐ πάντες φρόνιμοι γινόμεθα, λαβόντες θεοῦ γνώσιν, ὃ ἔστιν Ἰησοῦς Χριστός; τί μωρῶς ἀπολλύμεθα, ἀγνοοῦντες τὸ χάρισμα, ὃ πέπομφεν ἀληθῶς ὁ κύριος;

XVIII. Περίφημα τὸ ἔμὸν πνεῦμα τοῦ σταυροῦ, ὃ ἔστιν σκάνδαλον τοῖς ἀπιστοῦσιν, ἡμῖν δὲ σωτηρία καὶ ζωὴ αἰώνιος. Ποῦ σοφός; ποῦ συζητητής; ποῦ καύχησις τῶν λεγομένων συνετῶν; 2. ὁ γὰρ θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐκυφορήθη ὑπὸ Μαρίας κατ' οἰκονομίαν θεοῦ ἐκ σπέρματος μὲν Δαυίδ, πνεύματος δὲ

1 ἡμῶν GLA : > g Sf Lightf. | 1/2 ὑπερ — ἡμῶν GL : > Sf A | 5 ἐὰν G Dam : si quis L | 5/6 κακῇ διδ. G : κακοδιδασκαλίᾳ Dam Lightf. | 9 αὐτοῦ > g Ant | 13 δ G : δς L | 20 θεοῦ > g Lightf.

3, 16. 17; 6, 19; II Cor. 6, 16. — ἔστιν κτλ.] Cf. I Ioann. 3, 2.

XVI. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 772; Holl p. 19 sq.

1. Vox οἰκοφθόροι omne genus fornicariorum denotat. Paulus l. c. nominat πόρνοους, μοιχοὺς, μαλακοὺς, ἀρσενοχοῖτας. Vocem ad perturbatores ecclesiae non esse transferendam, e sequentibus patet.

2. ἀπέθανον] Moses praecepit, ut adulteri lapidarentur. Lev. 20, 10; Ioann. 8, 5. — πῦρ κτλ.] Cf. Matth. 25, 41.

XVII. Antioch. Mon. Hom. 1, PG 89, 1435.

1. τοῦ ἄρχοντος κτλ.] Cf. 19, 1;

Magn. 1, 3; Trall. 4, 2; Rom. 7, 1; Philad. 6, 2; Ioann. 12, 31; 16, 11.

2. χάρισμα] Sicuti in I Ioann. 2, 27 loco vocis χρῖσμα bis positae nonnulli χάρισμα scripserunt, hic quoque eandem vocem olim perperam immutatam esse suspicatur Zahn. Scholion apud Matthaeium (Epp. cath. p. 120): χρῖσμα τὸ πνευματικὸν χάρισμα λέγει τῆς γνώσεως.

XVIII—XIX, 1. Timoth. Aelur. Curet. 211, 243 sq. (ποῦ σοφός κτλ.).

1. περίφημα] Cf. 8, 1. — σκάνδαλον κτλ.] Cf. I Cor. 1. 18. 23. 24; Gal. 5, 11.

2. Theodoret. Dialog. I ed. Migne IV, 82. Codex 950 bibliothecae Paris. fol. 165, a Jacobson collatus,

et ipse in nobis deus noster, quod et est et apparebit ante faciem nostram e caritate, quam iuste erga ipsum habemus.

XVI. *Ne erretis*, fratres mei: familiarum perturbatores *regnum dei non hereditabunt*. 2. Si autem ii, qui secundum carnem haec operati sunt, morte sunt affecti, quanto magis, ⁵ si quis fidem dei prava doctrina corrumpat, pro qua Iesus Christus crucifixus est? Talis, inquinatus factus, in ignem inexstinguibilem ibit; similiter et qui audit ipsum.

XVII. Ob id dominus in capite suo accepit unguentum, ut ecclesiae spiret incorruptionem. Ne ungamini tetro odore ¹⁰ doctrinae principis huius saeculi, ne captivos vos abducat a proposita vita. 2. Cur vero non omnes prudentes sumus, accepta dei cognitione, quod est Iesus Christus? Quid fatue perimus, non agnoscentes donum, quod vere misit dominus?

XVIII. Piaculum meus spiritus est crucis, quae incredulis ¹⁵ scandalum, nobis vero salus est et vita aeterna. *Ubi sapiens? Ubi disputator?* Ubi gloriatio eorum, qui dicuntur prudentes? 2. Deus enim noster Iesus Christus in utero gestatus est a Maria iuxta dispensationem dei *ex semine* quidem *David*, spiritu

3 I Cor. 6, 9. 10 cf. Eph. 5, 5. — 9 Matth. 26, 7; Ioann. 12, 3. — 17 I Cor. 1, 20. — 20 Ioann. 7, 42; Rom. 1, 3; II Tim. 2, 8.

qui etiam c. 19 exhibet. — κατ' οἰκονομίαν] Cf. Col. 1, 25; Eph. 1, 10; 3, 9 (I Tim. 1, 4; I Cor. 9, 17). Vox οἰκ. apud patres cum singulari providentiae Dei dispensationem generatim (cf. Diognet. 4, 5; Iust. Dialog. c. 107: διὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ ἐκ τῆς γῆς ἀνατεῖλαι, 134: οἰκονομία τινὲς μεγάλων μυστηρίων ἐν ἐκάστη τινὶ τοιαύτῃ πράξει ἀπετελοῦντο, 141), tum speciatim Dei decretum salutare seu spectans ad salutem hominum per Christum procuratam (cf. Clem. Al. Strom. II, 5, 20 p. 439: οἰκονομία σωτήριος. Iust. Dialog. c. 67. 87) et saepe idque praesertim apud patres posteriores incarnationem ipsam (cf. Iust. Dial. c. 45; 120; Theodoret. Dial.

II, 9: τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ θεοῦ λόγον καλοῦμεν οἰκονομίαν) vel mortem Domini (cf. Iust. Dial. c. 30: τῇ τοῦ γενομένου πάθους αὐτοῦ οἰκονομία. c. 31; 107; Epiph. H. 51 c. 25: ἡ οἰκονομία τοῦ πάθους) denotat. Tatianus C. Graec. c. 5, Hippolytus C. Noëtum c. 8; 14, Tertullianus Adv. Prax. c. 2 (Nos vero . . unicum quidem Deum credimus: sub hac tamen dispensatione, quam oeconomiam dicimus, ut unici Dei sit et filius sermo ipsius, qui ex ipso processerit etc.); 3; 8 οἰκονομίαν etiam in mysterio trinitatis statuunt. Cf. Otto, Corpus Apolog. ed. tert. I, II, 370 sq. Gass, *Das patristische Wort οἰκονομία*, in *Zeitschr. f. wiss. Theol.* ed. Hilgenfeld 1874 p. 465—504. — ἐκ

ἀγίου· ὃς ἐγεννήθη καὶ ἐβαπτίσθη, ἵνα τῷ πάθει τὸ ὕδωρ καθαρίσῃ.

XIX. Καὶ ἔλαθεν τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἡ παρ-
θενία Μαρίας καὶ ὁ τοκετὸς αὐτῆς, ὁμοίως καὶ ὁ θάνατος τοῦ
κυρίου· τρία μυστήρια κραυγῆς, ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ θεοῦ ἐπράχθη.
2. πῶς οὖν ἐφανερώθη τοῖς αἰῶσιν; ἀστὴρ ἐν οὐρανῷ ἔλαμψεν
ὑπὲρ πάντας τοὺς ἀστέρας, καὶ τὸ φῶς αὐτοῦ ἀνεκκλήτητον ἦν
καὶ ξενισμὸν παρεῖχεν ἡ καινότης αὐτοῦ, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἄστρα
ἅμα ἡλίῳ καὶ σελήνῃ χορὸς ἐγένετο τῷ ἀστέρι, αὐτὸς δὲ ἦν ὑπερ-
βάλλων τὸ φῶς αὐτοῦ ὑπὲρ πάντα· ταραχὴ τε ἦν, πόθεν ἡ και-
νότης ἡ ἀνόμοιος αὐτοῖς. 3. ὅθεν ἐλύετο πᾶσα μαγεία καὶ πᾶς
δεσμὸς ἠφανίζετο κακίας· ἄγνοια καθηρεῖτο, παλαιὰ βασιλεία
διεφθείρετο θεοῦ ἀνθρωπίνως φανερούμενου εἰς καινότητα αἰδίου
ζωῆς· ἀρχὴν δὲ ἐλάμβανεν τὸ παρὰ θεῷ ἀπηρτισμένον. ἔνθεν τὰ
πάντα συνεκινεῖτο διὰ τὸ μελετᾶσθαι θανάτου κατὰ λυσιν.

XX. Ἐάν με καταξιώσῃ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῇ προσευχῇ
ὑμῶν καὶ θέλημα ἦ, ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλιδίῳ, ὃ μέλλω γράφειν
ὑμῖν, προσδηλώσω ὑμῖν, ἧς ἡρξάμην οἰκονομίας εἰς τὸν καινὸν ἄν-

9 χορὸς L cod Par : χωρὸς G | 10 τε GAg cod Par : δὲ L | 12 καθηρεῖτο
g : καθαρήτο G

σπέματος Δαυὶδ] Similiter 20, 2; Trall. 9, 1; Rom. 7, 3; Sm. 1, 1.

XIX, 1. Euseb. Quaest. ad Steph. I, 2 (ed. Migne IV, 881). Fragm. syr. Curet. 219, 250. Andreas Cret. Or. IV in nativ. Mar. (PG 97, 854). Initium versus laudant Origenes Hom. VI in Luc. (ed. Bened. III, 938), Basilius M. Hom. in s. Christi generat. (ed. Bened. II, 598), Hieronymus In Matth. 1, 18, Iobius Monach. apud Phot. Bibl. cod. 222. Versum praeterea in mente habent vel tacite allegant Theophilus Antioch. (?) Comment. in Evang. lib. I (Otto, Corpus Apol. VIII, 280), Ambrosius In Luc. 1, 27 et nonnulli alii. — ἔλαθεν κτλ.] Ignatius fortasse in mente habuit I Cor. 2, 7—8. — θάνατος] Diabolus cum id ageret, ut

Dominum perderet et Iudam ad eum prodendum impelleret, Christum mortuum esse ignorare non potuit. Nihilominus mors Domini aequae ac virginitas Mariae mysteriis adnumerari potuit. Quamdiu enim Christus a mortuis non resurrexit, diabolus fugit, eum, qui est vita aeterna, re vera non mori et mortem, quam subiret, toti mundo esse vitam. Cf. Zahn, Ignatius p. 484 sqq. Uhlhorn (Zeitschrift f. hist. Theol. 1851 p. 48 sqq.) et alii locum interpretati sunt non de nativitate et morte Christi in terris peracta, sed de nativitate et morte, quae in divino consilio ante saecula decreta et constituta (μυστήρια, ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ θεοῦ ἐπράχθη), postea vero mundo annuntiata est (κραυγῆς). — τρία μυστ.

autem sancto; qui natus est et baptizatus, ut passione aquam purificaret.

XIX. Et principem huius mundi latuit Mariae virginitas et partus ipsius, similiter et mors domini; tria mysteria clamoris, quae in silentio dei patrata sunt. 2. Quomodo igitur manifestatus est saeculis? Stella in caelo fulsit splendore exsuperans omnes stellas, et lux illius ineffabilis erat et stuporem incussit ipsius novitas, omnia autem reliqua astra una cum sole et luna chorus fuere stellae, ipsa vero lumen suum extendebat super omnia; et perturbatio erat, unde prodiret novitas illis dissimilis. 10 3. Quare soluta est omnis magia et omne vinculum malitiae est abolitum; ignorantia destructa est, vetus regnum est labefactatum deo humanitus manifestato in *novitatem vitae* aeternae; initium vero nunc sumsit, quod apud deum perfectum erat. Inde omnia commovebantur, quia ille mortis abolitionem meditabatur. 15

XX. Si me dignatus fuerit Iesus Christus propter orationem vestram et voluntas sit, in secundo libello, quem scripturus sum vobis, persequar quem incepti sermonem dispensationis spectan-

13 Rom. 6, 4.

κτλ.] Tacente quidem Deo ista mysteria patrata vel in silentio Dei praeparata sunt, alta autem voce mundo praedicantur. Cf. Rom. 16, 25—26; Eph. 3, 9—10.

2. ἀστήρ κτλ.] Similia leguntur in Protoevang. Iacobi c. 21 (Thilo, Cod. apocr. p. 256) et in Clem. Al. fragm. 74 ed. Potter p. 986. Cf. etiam Colloquium quod fertur in aula Sassanidarum institutum ed. Bratke 1899 p. 13, 12—16, 10 (*Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Litteratur N. F.* IV, 3a) et quae Bratke ibidem p. 171—177 de eo disputavit. — χορός] Cf. Gen. 37, 9.

3. Sever. Ant. Curet. 218, 249 (ἀγνοία κτλ.). — Postquam exposuit Ign., mysterium incarnationis signo magno hominibus annuntiandum esse,

quae regnum Christi in terra effecerit dicit. Cf. Tertull. De idolol. c. 9; Orig. C. Cels. I, 60. — ἀπηγορευμένον] i. e. adventus Christi in terris. — συνεκινεῖτο] sc. in regno Satanae, quia Christus venit, ut auctorem mortis superaret. Cf. Constit. apost. VIII, 34.

XX, 1. θέλημα] sc. Dei. Cf. Sm. 11, 1; Paul. Rom. 2, 18. — ἐάν με κτλ.] Qua re impeditus sit, quominus disputationem in hac epistula perficiat, non dicit Ignatius. Sed cf. Polyc. 8, 1. — οἰκονομία] Vox hic eundem sensum habere videtur ac supra 18, 2. Cf. I Tim. 1, 4—5. Zahn respiciens Theoph. Ad Autol. II, 12, 29; Clem. Al. Paedag. I, 9, 80 p. 146 eam interpretatur expositionem, atque fidem et caritatem aequae ac passionem et resurrectio-

φρωπον Ἰησοῦν Χριστόν, ἐν τῇ αὐτοῦ πίστει καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ, ἐν πάθει αὐτοῦ καὶ ἀναστάσει. 2. μάλιστα ἐὰν ὁ κύριός μοι ἀποκαλύψῃ, ὅτι οἱ κατ' ἄνδρα κοινῇ πάντες ἐν χάριτι ἐξ ὀνόματος συνέρχεσθε ἐν μιᾷ πίστει καὶ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, τῷ κατὰ
 5 σάρκα ἐκ γένους Δαυὶδ, τῷ υἱῷ ἀνθρώπου καὶ υἱῷ θεοῦ, εἰς τὸ ὑπακούειν ὑμᾶς τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῷ πρεσβυτέρῳ ἀπερισπάστῳ διανοίᾳ, ἕνα ἄρτον κλῶντες, ὅς ἐστιν φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτος τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, ἀλλὰ ζῆν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ διὰ παντός.

XXI. Ἀντίψυχον ὑμῶν ἐγὼ καὶ ὧν ἐπέμψατε εἰς θεοῦ τιμὴν
 10 εἰς Σμύρναν, ὅθεν καὶ γράφω ὑμῖν, εὐχαριστῶν τῷ κυρίῳ, ἀγαπῶν Πολύκαρπον ὡς καὶ ὑμᾶς. μνημονεύετε μου, ὡς καὶ ὑμῶν Ἰησοῦς Χριστός. 2. προσεύχεσθε ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Συρίᾳ, ὅθεν δεδεμένος εἰς Ῥώμην ἀπάγομαι, ἔσχατος ὢν τῶν ἐκεῖ πιστῶν, ὥσπερ ἡξιώθην εἰς τιμὴν θεοῦ εὐρεθῆναι. ἔρρωσθε ἐν
 15 θεῷ πατρὶ καὶ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, τῇ κοινῇ ἐλπίδι ἡμῶν.

ΜΑΓΝΗΣΙΕΥΣΙΝ ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, τῇ εὐλογημένῃ ἐν χάριτι θεοῦ πατρὸς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ σωτῆρι ἡμῶν, ἐν ᾧ ἀσπάζομαι τὴν ἐκκλησίαν τὴν οὖσαν ἐν Μαγνησίᾳ τῇ πρὸς
 20 Μαιάνδρῳ καὶ εὐχομαι ἐν θεῷ πατρὶ καὶ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ πλεῖστα χαίρειν.

I. Γνοὺς ὑμῶν τὸ πολυεύτακτον τῆς κατὰ θεὸν ἀγάπης, ἀγαλλιώμενος προειλόμην ἐν πίστει Ἰησοῦ Χριστοῦ προσλαλῆσαι

3 ἀποκαλύψῃ ὅτι GL(A): ἀποκ. τι Zahn | 4 ἐν sec GLSf: ἐν Theod Lightf., in uno Gel | 7 κλώντος G | 9 ὧν g: δν GLAl | 11 καὶ sec > L | 16 Ἰγνάτιος GL: > Ag | 18 Χριστῷ Ἰησοῦ LAg: Ἰησ. Χρ. G | ἡμῶν > g 23 προειλόμην G: προειλάμην g Lightf.

nem ad Christum refert, cum Ignatius de fide ac caritate dicere videatur, quam nos in eum habere oportet.

2. Theodoret. Dialog. I ed. Migne

IV, 82. Gelas. Rom. De duabus nat. cf. 7, 2 not. Fragm. syr. Curet. 201 sq., 236 (ὅτι — θεοῦ). — μάλιστα κτλ.] Scribam vobis epistolam alteram, praesertim si Deo favente

tis ad novum hominem Iesum Christum, quae est in eius fide et in eius caritate, in passione ipsius et resurrectione; 2. maxime si dominus mihi revelaverit, quod vos ad unum omnes nominatim per gratiam convenitis in una fide et in uno Iesu Christo, *qui secundum carnem ex genere David* filius est ho-⁵minis et filius dei, ut oboediatis episcopo et presbyterio mente indivulsa, frangentes panem unum, qui pharmacum immortalitatis est, antidotum, ne moriamur, sed vivamus semper in Iesu Christo.

XXI. Paratus sum animam meam ponere pro vobis et pro iis, quos ad honorem dei misistis Smyrnam, unde et scribo vobis, 10 gratias agens domino, diligens Polycarpum ut et vos. Memineritis mei, sicut et vestri Iesus Christus. 2. Orate pro ecclesia. quae est in Syria. unde vinctus Romam abducor, novissimus fidelium eorum, qui ibi sunt, cum dignus sim habitus inveniri ad honorem dei. Valetate in deo patre et in Iesu Christo, com-¹⁵muni spe nostra.

MAGNESIUS IGNATIUS.

Ignatius. qui et Theophorus, benedictae gratia dei patris in Christo Iesu salvatore nostro, in quo saluto ecclesiam, quae Magnesiae est ad Maeandrum, optoque in deo 20 patre et in Iesu Christo plurimam salutem.

I. Cum caritatem vestram religiosam perbene ordinatam cognovissem, exsultans in fide Iesu Christi vos alloqui decrevi.

4 Rom. 1, 3.

nuntius mihi contigerit, hac epistula concordiam vestram magis confirmatam esse. — πάντες ἐξ ὧν.] i. e. omnes singuli. Cf. Polyc. 4, 2. — ἄρτον κλώντες] Cf. Act. 2, 46; 20, 7. 11. — φάρμακον ἀθανασίας] Cf. Sm. 7, 1; Iren. Adv. haer. IV, 18, 5; V, 2, 2. 3.

XXI, 1. ἀντίψυχον] Hoc vocabulum,

Sm. 10, 2; Polyc. 2, 3; 6, 1 repetitum, fere idem significare videtur ac περιψήμα (8, 1; 18, 1; Barn. 4, 9).

2. ὥσπερ] coniungas cum δεδεμένος . . . ἀπάγομαι. — εὔρεθῆναι εἰς] Cf. Rom. 2, 2; Act. 8, 40.

I, 1. ἐν πλῆστει] i. e. animo fide christiana pleno.

ὑμῖν. 2. καταξιωθεῖς γὰρ ὀνόματος θεοπρεπεστάτου, ἐν οἷς περιφέρω δεσμοῖς ἄδω τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς ἔνωσιν εὐχομαι σαρκὸς καὶ πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ διὰ παντὸς ἡμῶν ζῆν, πίστεώς τε καὶ ἀγάπης, ἧς οὐδὲν προκέκριται, τὸ δὲ κυριώτερον Ἰησοῦ καὶ πατρός· ἐν ᾧ ὑπομένοντες τὴν πᾶσαν ἐπίρρειαν τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ διαφυγόντες θεοῦ τευξόμεθα.

II. Ἐπεὶ οὖν ἡξιώθην ἰδεῖν ὑμᾶς διὰ Δαμᾶ τοῦ ἀξιοθέου ὑμῶν ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρων ἀξίων Βάσσου καὶ Ἀπολλωνίου καὶ τοῦ συνδούλου μου διακόνου Ζωτίωνος, οὗ ἐγὼ ὀναίμην, ὅτι
10 ὑποτάσσεται τῷ ἐπισκόπῳ ὡς χάριτι θεοῦ καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς νόμῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

III. Καὶ ὑμῖν δὲ πρέπει μὴ συγχρᾶσθαι τῇ ἡλικίᾳ τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν θεοῦ πατρὸς πᾶσαν ἐντροπὴν αὐτῷ ἀπονέμειν, καθὼς ἔγνω καὶ τοὺς ἀγίους πρεσβυτέρους οὐ προσει-
15 ληφότας τὴν φαινομένην νεωτερικὴν τάξιν, ἀλλ' ὡς φρονίμους ἐν θεῷ συγχωροῦντας αὐτῷ, οὐκ αὐτῷ δέ, ἀλλὰ τῷ πατρὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ πάντων ἐπισκόπῳ. 2. εἰς τιμὴν οὖν ἐκείνου τοῦ θελήσαντος ἡμᾶς πρέπον ἐστὶν ἐπακούειν κατὰ μηδεμίαν ὑπόκρισιν· ἐπεὶ οὐχ ὅτι τὸν ἐπίσκοπον τοῦτον τὸν βλεπόμενον πλανᾷ τις,
20 ἀλλὰ τὸν ἀόρατον παραλογίζεται. τὸ δὲ τοιοῦτον οὐ πρὸς σάρκα δὲ λόγος, ἀλλὰ πρὸς θεὸν τὸν τὰ κρύφια εἰδὸτα.

IV. Πρέπον οὖν ἐστὶν μὴ μόνον καλεῖσθαι Χριστιανούς, ἀλλὰ καὶ εἶναι· ὥσπερ καὶ τινες ἐπίσκοπον μὲν καλοῦσιν, χωρὶς δὲ αὐ-

2 ἔδω GLAg: ἰδὼν Zahn respiciens 2, 1; 6, 1 | 3 ἡμῶν GA: ἡμᾶς L(?) Zahn | 11 Χριστοῦ + glorificato deum patrem domini Iesu Christi L cf. Eph. 1, 1 | 15 φρονίμους GL: φρονίμω A (g) Lightf. | 18 ἡμᾶς GL Dam: ὑμᾶς Ag Lightf. | ἐπακούειν G: ἐπακούειν Dam (g) Lightf. | 19 οἷχ ὅτι GL(?)A: οὐχὶ Dam | 20 τὸ δὲ τοιοῦτον GL(g): τῷ δὲ τοιούτῳ Dam

2. Antiochus Mon. Hom. 1, PG 89, 1481 (πίστεως — προκέκριται). — ὀνόματος θεοπ.] Haec verba, ut vidit Lightfoot, sequentibus illustrari videntur. Ignatius ergo aequae ac Paulus (Eph. 3, 1; 4, 1; Philem. 1, 9) se vinctum Christi esse laetatur. Alii verba explicabant de nomine Christi, de nomine Theophori, de titulo martyris, de dignitate episcopali, vel etiam de Dama, Magnesio-

rum episcopo c. 2 nominato. — τοῦ — ζῆν] Cf. Eph. 3, 2; Sm. 4, 1. — πίστεως — προκέχο.] Similiter Sm. 6, 1.

II. ἐπεὶ οὖν κτλ.] Apodosis sequitur c. 6; quo fit, ut c. 3—5 parentheses magnam esse putes inde ortam, quod in fine c. 2 Ign. de subiectione diaconi Zotionis loquens simile obsequium erga episcopum ab omnibus Magnesiis postulare propeperit (Hefele). — ἐπισκόπῳ ὡς

2. Ornatus enim honorificentissimo nomine in vinculis, quae circumfero, laudo ecclesias, quibus unionem opto cum carne et spiritu Iesu Christi, qui sempiterna est vita nostra, et unionem in fide et caritate, cui nihil praeferendum, maxime vero unionem cum Iesu et patre, in quo omnem principis huius saeculi vim ⁵ sustinentes et evadentes deo potiemur.

II. Cum itaque dignus sim habitus, ut videam vos per Damam episcopum vestrum deo dignum et per dignos presbyteros Bassum et Apollonium et per conservum meum Zotionem diaconum, quo utinam fruam, quia subditus est episcopo ut benignitati dei et presbyterio ut legi Iesu Christi. ¹⁰

III. Sed et vos decet non familiarius uti aetate episcopi, sed respectu potentiae dei patris omnem impertiri illi reverentiam, quemadmodum cognovi et sanctos presbyteros non abuti iuvenili eius condicione conspicua, sed ut prudentes in deo cedere ¹⁵ ei, non ei autem, sed patri Iesu Christi, omnium episcopo. 2. In honorem igitur illius, qui amat nos, decet oboedire sine ulla hypocrisi; quia non episcopum hunc visibilem quis fallit, sed invisibilem decipere conatur. Quidquid vero est eiusmodi, non ad carnem refertur, sed ad deum, qui abscondita cognoscit. ²⁰

IV. Decet itaque non modo vocari Christianos, sed etiam esse; quemadmodum nonnulli episcopum quidem nominant, sed

χάριτι κτλ.] Verba obscura sunt. Dicitne Ignatius de constitutione an de officio episcopi et presbyterii?

III, 1. Cf. I Tim. 4, 12. — συγχαῖσθαι] Hoc verbum *familiarius uti* aut *abuti* (= καταχαῖσθαι) significat, et eundem fere sensum habet προσλαμβάνειν. — κατὰ δύναμιν θ.] i. e. respectu potestatis a Deo episcopo collatae. — φαν. νεωτερικὴν τ.] Verba varie explicabantur. Rothe (*Anfänge der christl. Kirche* p. 436—441) et Uhlhorn (*Zeitschr. f. hist. Theol.* 1851 p. 328—330) ea de ordine episcopali nuper demum instituto intellegunt, Smith de recenti ordinatione, Pearson (*Vindic. praef.*) et Hefele de iuvenili episcopi condicione. Zahn

respiens Luc. Tyrann. c. 17 (τυραννική κόλασις = τὸ τυραννον κολάζεσθαι) interpretatur: ordinatio hominis iuvenis i. e. τὸ τάσσεσθαι vel τετάχθαι νεώτερον. Vox φαινόμενην postulat, ut νεωτερικὴ τάξις ad aetatem referatur. Ignatius itaque dicit, Damam annis manifestantibus quidem in condicione iuvenum, sapientia vero ea superiorem esse.

2—IV. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 779; Holl. p. 20. — τοῦ θεοῦ ἡμᾶς] i. e. Dei, qui elegit nos. Cf. Rom. inscr.; 8, 1.

IV. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 789 (— καὶ εἶναι). — τινές] sc. haeretici, quos impugnat Ignatius. — καλοῦσιν] i. e. iusta auctoritate con-

τοῦ πάντα πράττουσιν. οἱ τοιοῦτοι δὲ οὐκ εὐσυνείδητοί μοι εἶναι φαίνονται διὰ τὸ μὴ βεβαίως κατ' ἐντολὴν συναθροίζεσθαι.

V. Ἐπεὶ οὖν τέλος τὰ πράγματα ἔχει καὶ πρόκειται τὰ δύο ὁμοῦ, ὃ τε θάνατος καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἕκαστος εἰς τὸν ἴδιον τόπον μέλλει χωρεῖν. 2. Ὡσπερ γάρ ἐστιν νομίσματα δύο, ὃ μὲν θεοῦ, ὃ δὲ κόσμου, καὶ ἕκαστον αὐτῶν ἴδιον χαρακτῆρα ἐπικείμενον ἔχει, οἱ ἄπιστοι τοῦ κόσμου τούτου. οἱ δὲ πιστοὶ ἐν ἀγάπῃ χαρακτῆρα θεοῦ πατρὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐὰν μὴ αὐθαιρέτως ἔχωμεν τὸ ἀποθανεῖν εἰς τὸ αὐτοῦ πάθος. τὸ ζῆν αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν.

VI. Ἐπεὶ οὖν ἐν τοῖς προγεγραμμένοις προσώποις τὸ πᾶν πληθὺς ἐθεώρησα ἐν πίστει καὶ ἡγάπησα, παραινῶ, ἐν ὁμονοίᾳ θεοῦ σπουδάζετε πάντα πράσσειν. προκαθημένου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τόπον θεοῦ καὶ τῶν πρεσβυτέρων εἰς τόπον συνεδρίου τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν διακόνων τῶν ἡμεῖς γλυκυτάτων πεπιστευμένων διακονίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς πρὸ αἰώνων παρὰ πατρὶ ἦν καὶ ἐν τέλει ἐφάνη. 2. πάντες οὖν ὁμοῦθαιαν θεοῦ λαβόντες ἐντρέπεσθε ἀλλήλους καὶ μηδεὶς κατὰ σάρκα βλεπέτω τὸν πλησίον, ἀλλ' ἐν Ἰησοῦ Χριστῇ ἀλλήλους διαπαντὸς ἀγαπάτε. μηδὲν ἔστω ἐν ὑμῖν, ὃ δυνήσεται ὑμᾶς μερίσαι, ἀλλ' ἐνώθητε τῇ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς προκαθημένοις εἰς τύπον καὶ διδαχὴν ἀφθαρσίας.

VII. Ὡσπερ οὖν ὁ κύριος ἄνευ τοῦ πατρὸς οὐδὲν ἐποίησεν,

3 πρόκειται Lg : ἐπίκειται G, posita sunt A | 8 ἔχωμεν G | 11 ἡγάπησα Gg : ἀγάπη LA Sf | 13 τόπον . . τόπον GLg | Sev : τύπον . . τύπον SA (tamquam) Zahn Lightf. | 17 τὸν g Dam : τῷ G | 18 ἀλλήλους G | 20 τύπον GLSf(A), etiam Dam (non τόπον) cf. Holl p. 20

stitutum fatentur, illo tamen incon-

sulto omnia, quae ad ecclesiam pertinent, agunt. Cf. Sm. 8, 2. — διὰ τὸ μὴ κτλ.] i. e. quod non firma fide neque stabili ordine iuxta praeceptum Christi et apostolorum ad sacros coetus se conferant (Smith). — ἐν-τολήν] sc. Christi. Cf. Barn. 6, 1.

V, 1. Apodosis et huius versus et sequentis deest vel potius repetenda est ex c. 6. — ἴδιον τόπον] Cf. I Clem. 5, 4, 7; Polyc. ad Phil. 9, 2.

2—VI, 1. Fragn. syr. Curet. 197, 232 (οἱ ἄπιστοι κτλ.) — πιστοὶ κτλ.]

Cf. Clem. Al. Fragn. 86 ed. Potter p. 989.

VI, 1. Severus Ant. Adv. impium Grammat. Curet. 213, 245 (σπουδάζετε κτλ.). — ὁμόνοια θεοῦ] i. e. concordia, quae a Deo postulatur vel voluntati Dei consentanea est. Eadem vel similis verborum structura saepius apud Ignatium invenitur. Cf. 6, 2; 15; Philad. inscr.; 1, 2; Polyc. 1, 3. — τ. ἐπισκόπον — θεοῦ] Cf. 3, 1; Rom. 9, 1; Polyc. 8, 3; Clem. Hom. III, 66; Didasc. vel Constit. apost. II, 26. Vox, quam

omnia sine eo faciunt. Tales vero non bona conscientia mihi praediti esse videntur, quia non firmiter secundum praeceptum congregantur.

V. Quia autem res finem habent et duo simul proposita sunt, mors et vita, et unusquisque *in proprium locum* iturus⁵ est: 2. quemadmodum enim sunt numismata duo, alterum quidem dei, alterum autem mandi, et unumquodque proprium characterem habet impositum, infideles characterem mundi huius, fideles autem in caritate characterem dei patris per Iesum Christum, per quem nisi propensa nobis est voluntas mori iuxta¹⁰ ipsius passionem, nec vita ipsius in nobis est.

VI. Cum itaque in personis supra dictis omnem multitudinem in fide conspexissem ac dilexissem, hortor, ut in concordia dei omnia peragere studeatis, episcopo praesidente loco dei et presbyteris loco senatus apostolici, et diaconis mihi sua-¹⁵ vissimis concreditum habentibus ministerium Iesu Christi, qui ante saecula apud patrem erat et in fine apparuit. 2. Omnes igitur, acceptis iisdem divinis moribus, vos mutuo revereamini et nemo secundum carnem spectet proximum, sed in Iesu Christo vos invicem semper diligatis. Nihil sit in vobis, quod possit²⁰ vos dirimere, sed uniamini episcopo et praesidentibus in typum et demonstrationem immortalitatis.

VII. Quemadmodum igitur dominus sine patre, ipsi unitus,

4 Act. 1, 25. — 21 Ioann. 5, 19. 30; 8, 28.

habet versio syriaca, *tûfsâ*, cum *τόπον* tum *τόπον* significat (Michaelis, Lexicon syr. p. 355), et Cureton *εἰς τόπον* (*in the place*) vertit. Quam interpretationem rectam esse vix dubium est, cum omnes reliqui testes *εἰς τόπον* exhibeant. Versio armeniaca, cum secundum versionem syriacam facta sit, nihil probat. — *τ. πρεσβυτέρων — ἀποστόλων*] Cf. Trall. 2, 2; 3, 1; Philad. 5, 1; Sm. 8, 1; Didasc. vel. Const. ap. II, 26. 28.

unitas cum episcopo est typus vitae illius, quam sancti vivunt Deo uniti, simulque alii, unitatem vestram cum episcopo conspicientes, ad persuasionem de vita illa adducuntur (Hefele).

2—VII, 1. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 780; Holl p. 20 (*μηδὲν ἔστω — ἰδίᾳ ὑμῶν*). Fragm. syr. Cureton 200, 234 (*ἀλλ' ἐνώθητε — ὑμῶν*). VII. Antiochus Mon. Hom. 80, PG 89, 1674 (*ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ κτλ.*).

2. Ioann. Dam. S. P. Holl p. 20 (*ὡσπερ — ἐποίησεν*] Constituti-
(— *ἀγαπᾶτε*). — *ἐνώθητε κτλ.*] i. e. ones apost. II, 26. 30 eadem fere

ἡνωμένος ὢν, οὔτε δι' ἑαυτοῦ οὔτε διὰ τῶν ἀποστόλων· οὕτως
 μηδὲ ὑμεῖς ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν πρεσβυτέρων μηδὲν πράσ-
 σετε· μηδὲ πειράσῃτε εὐλογόν τι φαίνεσθαι ἰδίᾳ ὑμῖν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ
 αὐτὸ μία προσευχή, μία δέησις, εἰς νοῦς, μία ἐλπίς ἐν ἀγάπῃ, ἐν
 5 τῇ χαρᾷ τῇ ἀμώμῳ, ὃ ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός, οὗ ἄμεινον οὐθέν
 ἐστίν. 2. πάντες ὥς εἰς ἓνα ναὸν συντρέχετε θεοῦ, ὥς ἐπὶ ἐν
 θυσιαστήριον, ἐπὶ ἓνα Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἀπ' ἐνὸς πατρὸς προ-
 ελθόντα καὶ εἰς ἓνα ὄντα καὶ χωρήσαντα.

VIII. Μὴ πλανᾶσθε ταῖς ἑτεροδοξίαις μηδὲ μυθεύμασιν τοῖς
 10 παλαιοῖς ἀνωφελέσιν οὖσιν. εἰ γὰρ μέχρι νῦν κατὰ Ἰουδαϊσμόν
 ζῶμεν, ὁμολογοῦμεν χάριν μὴ εἰληφέναι. 2. οἱ γὰρ θειότατοι
 προφῆται κατὰ Χριστόν Ἰησοῦν ἔζησαν. διὰ τοῦτο καὶ ἐδιώχ-
 θησαν, ἐνπνεόμενοι ὑπὸ τῆς χάριτος αὐτοῦ, εἰς τὸ πληροφορηθῆναι
 τοὺς ἀπειθοῦντας, ὅτι εἰς θεός ἐστίν, ὃ φανερώσας ἑαυτὸν διὰ
 15 Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὃς ἐστὶν αὐτοῦ λόγος ἀπὸ σιγῆς
 προελθὼν, ὃς κατὰ πάντα εὐηρέστησεν τῷ πέμψαντι αὐτόν.

IX. Εἰ οὖν οἱ ἐν παλαιοῖς πράγμασιν ἀναστραφέντες εἰς και-
 νότητα ἐλπίδος ἤλθον, μηκέτι σαββατίζοντες, ἀλλὰ κατὰ κυριακὴν

1 ἡνωμένος ὢν GL : > SfA(g) Dam | 5 ὁ L Ant : εἰς G, ὅς Lightf. |
 6 πάντες LAg : + οὖν G | ἓνα LA : > G | θεοῦ > A | 7 ἐπὶ LA : ὡς ἐπὶ Gg |
 10 Ἰουδαϊσμόν L : νόμον Ἰουδαϊσμόν G, νόμον Ἰουδαϊκὸν gA | 13 αὐτοῦ >
 Ag | 15 λόγος A Sev : + ἁλθιος οὐκ GL Tim | 17 πράγμασιν : γράμμασιν g |
 18 κυριακὴν L(Ag) : + ζῶην G

verba habent. — οὕτως — πράσσετε] erat. Cf. Nirschl ad h. 1.
 Idem fere Didascalia et Constit. apost. II, 27 dicunt. — ἰδίᾳ] i. e. extra communionem episcopi et presbyterorum, in conventiculis. — ὃ ἐστὶν Ἰ. Χρ.] i. e. quod (sc. μία προσευχή κτλ.) ut fiat, Iesus vult et efficit.

2. προελθόντα] sc. in mundum. Cf. Ioann. 8, 42; 13, 3; 16, 28. — εἰς ἓνα ὄντα κτλ.] Cf. Ioann. 1, 1. 2. 18. Cum vox ὄντα post προελθόντα et ante χωρήσαντα posita sit, sensus est: Iesus apud patrem, apud quem erat ante saecula (6, 1), eo quoque

erat. Cf. Nirschl ad h. 1.

VIII, 1. μυθεύμασιν] Cf. I Tim. 1, 4; 4, 7; Tit. 1, 14. — Ἰουδαϊσμόν] Cf. 10, 3; Gal. 1, 13; 2, 14.

2. Severus Antioch. Adv. imp. Gramm. Curet. 213, 245. Timotheus Aelur. Cur. 211, 244. — τοὺς ἀπειθοῦντας] i. e. nunc fidem recusantes, ut ex sequentibus patet. Cf. Sm. 5, 1. — λόγος ἀπὸ σιγῆς προελθὼν] Lectiones indicant, Ignatii verba iam quinto saeculo immutata fuisse. Contra versionem armeniacam et Severum stat Timotheus Aelurus. Sin autem quaeris, cui ex his duobus testibus maior fides habenda sit: considerans,

nihil fecit, neque per se ipsum neque per apostolos: ita neque vos sine episcopo et presbyteris quidquam peragatis; neque aggrediamini, ut quidquam a vobis separatim factum decens appareat, sed in unum convenientibus una sit oratio, una precatio, una mens, una spes in caritate, in gaudio sancto, quod est Iesus Christus, quo nihil praestantius est. 2. Omnes velut in unum templum dei concurrite, velut ad unum altare, ad unum Iesum Christum, qui ab uno patre prodiit et apud unum fuit ad eumque reversus est.

VIII. Ne seducamini alienis doctrinis neque veteribus fabulis, quae sunt inutiles. Si enim adhuc iuxta Iudaismum vivimus, confitemur, nos gratiam non accepisse. 2. Divinissimi namque prophetae iuxta Iesum Christum vixerunt. Ob hoc et persecutionem passi sunt, gratia ipsius inspirati, ut increduli certi redderentur, quod unus sit deus, qui seipsum manifestaverit per Iesum Christum filium suum, qui est verbum eius e silentio progressum, qui in omnibus ei, qui ipsum miserat, complacuit.

IX. Si igitur, qui in veteri rerum ordine degerunt, ad novam spem pervenerunt, non amplius sabbatum colentes, sed

Severum Antiochenum, qui aetate Timotheo fere par est, notitia autem epistularum Ignatianarum eum supererat (profitetur aliquo loco, se plures codices contulisse, Curet. 213, 245), cum versione armeniaca consentire, non haesitabis huic palmam tribuere. Accedit, quod lectio *λόγος ἀπὸ* librarios quosdam facilius offendere poterat quam altera. Cum Graecis recentioribus *τὸ προελθεῖν* generationem Christi aeternam significaret (cf. Severus Ant. Curet. 213, 245) et verbis *ἀπὸ σιγῆς προελθὼν* doctrina proponeretur, quae quarto quidem saeculo Valentini Gnostici esse videbatur (Cyrill. Cat. VI, 17), liberrime facilius in cogitationem incidere potuit, verba *ἄλδιος οὐκ* inserenda esse, ut suspicio haeresis a

sancto martyre removeretur, quam ea esse delenda. Itaque lectionem vulgatam, quae recentioribus tantum testibus nititur, aequae ac Zahn et Lightfoot relinquere non dubito. Sensus autem nostri loci est: Christus ante saecula apud patrem existens (6, 1) post longum quasi silentium cum hominibus conversaturus in mundum prodiit ac verbum vel os Dei (Rom. 8, 2) evasit. Cf. Prolegom. c. 4 — *κ. πάντα εὐηρέστησεν κτλ.*] Cf. Ioann. 8, 29.

IX, 1. *οἱ ἐν παλαιοῖς κτλ.*] i. e. ii, qui in legibus iudaicis imbuti erant. Sensus est: si Iudaei ad Christum conversi sabbatum observare desinebant, Christianis e gentilibus (v. 2) etiam minus licet ritus iudaicos sectari. — *κνριακήν*] Subintellegendum

ζῶντες, ἐν ᾗ καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀνέτειλεν δι' αὐτοῦ καὶ τοῦ
θανάτου αὐτοῦ, ὃ τινες ἀρνοῦνται, δι' οὗ μυστηρίου ἐλάβομεν τὸ
πιστεῦν, καὶ διὰ τοῦτο ὑπομένομεν. ἵνα εὕρεθῶμεν μαθηταὶ Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ τοῦ μόνου διδασκάλου ἡμῶν. 2. πῶς ἡμεῖς δυνησό-
5 μεθα ζῆσαι χωρὶς αὐτοῦ, οὗ καὶ οἱ προφῆται μαθηταὶ ὄντες τῷ
πνεύματι ὡς διδάσκαλον αὐτὸν προσεδόκων; καὶ διὰ τοῦτο, ὅν
δικαίως ἀνέμενον, παρὼν ἡγείρεν αὐτοὺς ἐκ νεκρῶν.

X. Μὴ οὖν ἀναισθητῶμεν τῆς χρηστότητος αὐτοῦ. ἐὰν γὰρ
ἡμᾶς μιμήσῃται καθὰ πράσσομεν, οὐκ ἔτι ἐσμέν. διὰ τοῦτο, μα-
10 θηταὶ αὐτοῦ γενόμενοι, μάθωμεν κατὰ Χριστιανισμόν ζῆν. ὅς γὰρ
ἄλλῳ ὀνόματι καλεῖται πλέον τούτου, οὐκ ἔστιν τοῦ Θεοῦ. 2. ὑπέρ-
θεσθε οὖν τὴν κακὴν ζύμην τὴν παλαιωθεῖσαν καὶ ἐνοξίσασαν
καὶ μεταβάλεσθε εἰς νέαν ζύμην, ὃ ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. ἀλίσ-
θητε ἐν αὐτῷ, ἵνα μὴ διαφθαρῇ τις ἐν ὑμῖν, ἐπεὶ ἀπὸ τῆς ὁσμῆς
15 ἐλεγχθήσεσθε. 3. ἄτοπόν ἐστιν, Ἰησοῦν Χριστὸν λαλεῖν καὶ
ἰουδαΐζειν. ὁ γὰρ Χριστιανισμὸς οὐκ εἰς Ἰουδαϊσμόν ἐπίστευσεν,
ἀλλ' Ἰουδαϊσμὸς εἰς Χριστιανισμόν, εἰς ὃν πᾶσα γλῶσσα πιστεύ-
σασα εἰς Θεὸν συνήχθη.

XI. Ταῦτα δέ, ἀγαπητοί μου, οὐκ ἐπεὶ ἔγνωιν τινὰς ἐξ ὑμῶν
20 οὕτως ἔχοντας, ἀλλ' ὡς μικρότερος ὑμῶν θέλω προφυλάσσεσθαι
ὑμᾶς, μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὰ ἄγκιστρα τῆς κενοδοξίας, ἀλλὰ πεπλη-
ροφορῆσθαι ἐν τῇ γεννήσει καὶ τῷ πάθει καὶ τῇ ἀναστάσει τῇ
γενομένῃ ἐν καιρῷ τῆς ἡγεμονίας Ποντίου Πιλάτου· πραχθέντα

2 ὃ τινες LA(?) : οἵτινες G, ὅν τινες (A ?) Lightf. | 3 ὑπομένομεν LA :
ὑπομένωμεν G | 6 προσεδόκων g Sev (LA) : προσεδόκουν G | 8 ἐὰν g : ἂν
G | 9 μιμήσεται G | πράσσωμεν G | 13 ὃ G : qui L | 13/14 ἀλίσθητε GL :
ἀλίσθητε g, coniungamini A | 14 ὁσμῆς L : ὀσμῆς G | 15 Ἰησοῦν Χρ.
LAG : Χρ. Ἰησοῦν G | 17 εἰς ὃν g Sf (in quo) A (in eum) : ὡς GL(?), φ
Lightf. | 18 συνήχθη : congregaretur L | 21/22 πεπληροφορῆσθαι g : -φορ-
εῖσθαι G, certificemini L, -φόρησθε Lightf.

esse hμεραν et e verbo σαββατίζον-
τες et ex sequentibus patet. Cf. Barn.
15, 9. — 8] scripsit Ign., quia haere-
tici non tantum Dominum mortuum,
sed etiam ex eius morte nobis vi-
tam ortam esse negabant.

Sensus: si prophetae nonnisi speran-
tes in Christum, qui nondum ap-
paruerat, salvi facti sunt, quomodo
nos, postquam advenit, sine eo vitam
consequi poterimus?

X, 1. Ioann. Dam. S. P. Lequien

2. Severus Antioch. apud I. Chr.
Wolf, Anecdota (1724) IV, 72. —
προφῆται κτλ.] Cf. Philad. 5, 2; 9, 1.

II, 785; Holl p. 21 (μάθωμεν κτλ.)
— μὴ οὖν κτλ.] Cf. Paul. Rom. 2, 4.
— μιμήσεται] i. e. si Deus eodem

iuxta dominicam viventes, in qua et vita nostra exorta est per ipsum et mortem ipsius (quod quidam negant, per quod mysterium fidem accepimus, et propter hoc sustinemus, ut inveniamur discipuli Iesu Christi, solius doctoris nostri); 2. quomodo nos poterimus vivere sine ipso, quem etiam prophetae, cum essent spiritu discipuli eius, ut doctorem expectabant? Et propter hoc is, quem iuste praestolabantur, adveniēns suscitavit ipsos ex mortuis.

X. Absit ergo a nobis non moveri benignitate eius. Si enim nos imitetur secundum ea, quae facimus, iam periimus. 10 Propterea, discipuli eius effecti, discamus secundum Christianismum vivere. Qui enim alio nomine vocatur praeter hoc, non est dei. 2. Abicite igitur malum fermentum inveteratum et acimum et transmutamini in novum fermentum, quod est Iesus Christus. Saliamini in ipso, ut non corrumpatur aliquis e vobis, 15 quoniam ab odore redarguemini. 3. Absurdum est, Iesum Christum profari et indaizare. Christianismus enim non in Iudaismum credidit, sed Iudaismus in Christianismum, in quo omnes, qui credunt in deum, congregati sunt.

XI. Haec autem scribo, dilecti mei, non quod cognoverim, 20 aliquos vestrum hoc animo affectos esse, sed, minor vobis, cautum vobis cupio, ne incidatis in hamos inanis doctrinae, sed ut plene certi reddamini de nativitate et passione et resurrectione, quae contigit tempore praefecturae Pontii Pilati: quae

7 Matth. 27, 52.

modo nobiscum ageret et malum malo compensaret. — *Χριστιανισμόν*] ad Christianismum sese converterunt, non Christiani Iudaismum receperunt. Cf. v. 3; Rom. 3, 3; Philad. 6, 1. — *πᾶσα γλῶσσα*] Cf. Philipp. 2, 11. Orig. Exhort. ad mart. c. 12: ἀναδεχόμενοι τὸ κατὰ Χριστιανισμόν βιοῦν. — *τούτου*] sc. Christianismi vel Christi. Reprobatur ergo, qui Iudaei vel haeretici nomine vocatur.

2. *ὑπερθεσθε κτλ.*] i. e. superate malum fermentum. Cf. I Cor. 5, 7.

3. Fragm. syr. Curet. 202, 236. — *Χριστιανισμός κτλ.*] i. e. vetus testamentum novum, non novum vetus

praeparavit; adventu Christi Iudaei ad Christianismum sese converterunt, non Christiani Iudaismum receperunt. — *πᾶσα γλῶσσα*] Cf. Philipp. 2, 11.

XI. *ταῦτα δέ*] sc. ἔγραψα. Cf. Trall. 8, 1. — *οὕτως ἔχοντας*] sc. Iudaismum sectantes. — *Ποντίου Πιλάτου*] Similiter Trall. 9, 1; Sm. 1, 2. Ignatius hoc addit tanquam testimonium mortis Christi. Zahn eum formulam quandam regulamque fidei repetere censet; Kattenbusch (*Das apostolische Symbol* II, 310—319) contradicit. Cf. I Tim. 6, 13; Iust. Ap.

ἀληθῶς καὶ βεβαίως ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, ἧς ἐκτραπήναι μηδενὶ ὑμῶν γένοιτο.

XII. Ὁναίμην ὑμῶν κατὰ πάντα, ἕάνπερ ἄξιός ὢ. εἰ γὰρ καὶ δέδεμαι, πρὸς ἓνα τῶν λελυμένων ὑμῶν οὐκ εἰμί. οἶδα, ὅτι
 5 οὐ φυσιοῦσθε· Ἰησοῦν γὰρ Χριστὸν ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς· καὶ μᾶλλον, ὅταν ἐπαινῶ ὑμᾶς, οἶδα, ὅτι ἐντρέπεσθε, ὥς γέγραπται, ὅτι ὁ δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος.

XIII. Σπουδάζετε οὖν βεβαιωθῆναι ἐν τοῖς δόγμασιν τοῦ κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων, ἵνα πάντα, ὅσα ποιεῖτε, κατευοδωθῆτε
 10 σαρκὶ καὶ πνεύματι, πίστει καὶ ἀγάπῃ, ἐν υἱῷ καὶ πατρὶ καὶ ἐν πνεύματι, ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει, μετὰ τοῦ ἀξιοπρεπεστάτου ἐπισκόπου ὑμῶν καὶ ἀξιοπλόκου πνευματικοῦ στεφάνου τοῦ πρεσβυτερίου ὑμῶν καὶ τῶν κατὰ θεὸν διακόνων. 2. ὑποτάγητε τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ἀλλήλοις, ὥς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρὶ κατὰ σάρκα
 15 καὶ οἱ ἀπόστολοι τῷ Χριστῷ καὶ τῷ πατρὶ καὶ τῷ πνεύματι, ἵνα ἔνωσις ᾗ σαρκικὴ τε καὶ πνευματικὴ.

XIV. Εἰδὼς, ὅτι θεοῦ γέμετε, συντόμως παρεκέλευσα ὑμᾶς. μνημονεύετέ μου ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑμῶν, ἵνα θεοῦ ἐπιτύχω, καὶ τῆς ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίας, ὅθεν οὐκ ἄξιός εἰμι καλεῖσθαι· ἐπιδέ-
 20 σμαι γὰρ τῆς ἡνωμένης ὑμῶν ἐν θεῷ προσευχῆς καὶ ἀγάπης, εἰς τὸ ἀξιοθῆναι τὴν ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἐκκλησίας ὑμῶν δροσισθῆναι.

XV. Ἀσπάζονται ὑμᾶς Ἐφέσιοι ἀπὸ Σμύρνης, ὅθεν καὶ γράφω ὑμῖν, παρόντες εἰς δόξαν θεοῦ ὥσπερ καὶ ὑμεῖς, οἱ κατὰ πάντα
 25 με ἀνέπαυσαν ἅμα Πολυκάρπῳ, ἐπισκόπῳ Σμυρναίων. καὶ αἱ λοιπαὶ δὲ ἐκκλησίαι ἐν τιμῇ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀσπάζονται ὑμᾶς.

9 ποιεῖτε g L : ποιῆτε G | 14 κατὰ σάρκα > A | 14/15 κατὰ σ. — πνεύματι > g | 15 καὶ τῷ πνεύματι > A Lightf. | 17 παρεκάλεισα G : παρ-εκάλεσα g

I, 13. 61; Dial. c. 30; Iren. II, 32, 4; filium ante patrem nominat. Simi-
 III, 4, 2; IV, 22, 2; Tert. De vel. liter Paulus II Cor. 13, 13 et Testa-
 virg. c. 1. mentum D. N. I, 23 ed. Rahmani

XII. δέδεμαι] sc. Christi causa. Cf. 1899 p. 43. Locutio sicut extra or-
 Eph. 3, 1; 12, 1. Trall. 5, 2. — dinem ita rarissima est, inde autem
 φυσιοῦσθε] sc. laude tributa. explicari potest, quod filius via ad

XIII, 1. κατευοδωθῆτε] Cf. Test. patrem est (Ioann. 14, 6) vel per
 XII patr. IV, 1; IX, 7. — υἱῷ] Ign. filium gratia Dei ad homines per-

vere et indubitanter gesta sunt a Iesu Christo, spe nostra, a qua averti nemini vestrum accadat.

XII. Fruar vobis in omnibus, siquidem dignus sum. Etsi enim ligatus sum, comparandus tamen non sum uni vestrum, qui ligati non estis. Novi, quod non inflamini; Iesum enim ⁵ Christum habetis in vobis. Et magis, cum laudo vos, scio, quod erubescitis, sicut scriptum est: *Iustus sui est accusator*.

XIII. Studete igitur confirmari in doctrinis domini et apostolorum, ut *omnia, quae facitis, prospere vobis succedant* carne et spiritu, fide et caritate, in filio et patre et in spiritu, ¹⁰ in principio et in fine, cum dignissimo episcopo vestro et digne contexta spirituali corona presbyterii vestri et cum diaconis deo placentibus. 2. Subiecti estote episcopo et vobis mutuo, ut Iesus Christus patri secundum carnem et apostoli Christo et patri et spiritui, ut unio sit et carnalis et spiritualis. ¹⁵

XIV. Cum sciam, vos deo plenos esse, brevibus vos cohortatus sum. Memores estote mei in orationibus vestris, ut deum assequar, et ecclesiae, quae in Syria est, unde non sum dignus vocari; indigeo enim unita vestra in deo oratione et caritate, ut ecclesia, quae in Syria est, mereatur per ecclesiam vestram ²⁰ irrorari.

XV. Salutant vos Ephesii e Smyrna, unde haec scribo vobis, qui praesentes adsunt in dei gloriam ut et vos, qui me una cum Polycarpo episcopo Smyrnaeorum in omnibus recrearunt. Et ceterae ecclesiae in honorem Iesu Christi vos salu- ²⁵

6 Prov. 18, 17. — 9 Ps. 1, 3.

venit.

2. ὑποτάγητε — ἀλλήλοις] Cf. Paul. Eph. 5, 21; I Petr. 5, 5; Clem. I Cor. 38, 1. — κατὰ σάρκα] Christus filius hominis, non ὁ λόγος Deo patri subordinatur. Cum verba κατὰ σάρκα et καὶ τῷ πνεύματι, quae sequuntur, in versione armeniaca desint, Lightfoot illa tanquam dubia uncinis inclusit, haec delevit. Mihi verba suspicionem quidem movent, per

testes autem satis fidos tradita esse videntur. — ἑνωσις κτλ.] i. e. unio externa et interna. Cf. Paul. Eph. 4, 4.

XIV. εἰδὼς κτλ.] Cf. Paul. Rom. 15, 14. 15.

XV. Ἐφέσιοι . . αἱ λ. δὲ ἐκκλησίαι] i. e. Ephesii et ceterae ecclesiae, qui Ignatii visendi causa legatos Smyrnam miserunt.

ἔρρωσθε ἐν ὁμονοίᾳ θεοῦ κεκτημένοι ἀδιάκριτον πνεῦμα, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός.

ΤΡΑΛΛΙΑΝΟΙΣ ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, ἡγαπημένῃ θεῷ, πατρὶ Ἰησοῦ
 5 Χριστοῦ, ἐκκλησίᾳ ἀγία τῇ οὔτῃ ἐν Τράλλεσιν τῆς Ἀσίας,
 ἐκλεκτῇ καὶ ἀξιοθέῳ, εἰρηνεοῦσῃ ἐν σαρκὶ καὶ πνεύματι
 τῇ πάθει Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν ἐν τῇ εἰς αὐ-
 τὸν ἀναστάσει· ἣν καὶ ἀσπάζομαι ἐν τῷ πληρώματι ἐν
 ἀποστολικῷ χαρακτῆρι καὶ εὐχομαι πλεῖστα χαίρειν.

10 I. Ἀμωμον διάνοιαν καὶ ἀδιάκριτον ἐν ὑπομονῇ ἔγων ὑμᾶς
 ἔχοντας οὐ κατὰ χρῆσιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν, καθὼς ἐδήλωσέν μοι
 Πολύβιος, ὁ ἐπίσκοπος ὑμῶν, ὃς παρεγένετο θελήματι θεοῦ καὶ
 Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Σμύρνῃ καὶ οὕτως μοι συνεχάρη δεδεμένῳ ἐν
 Χριστῷ Ἰησοῦ, ὥστε με τὸ πᾶν πλῆθος ὑμῶν ἐν αὐτῷ θεωρεῖσ-
 15 θαι. 2. ἀποδεξάμενος οὖν τὴν κατὰ θεὸν εὐνοίαν δι' αὐτοῦ ἐδό-
 ξασα, εὐρὼν ὑμᾶς, ὡς ἔγων, μιμητὰς ὄντας θεοῦ.

II. Ὅταν γὰρ τῷ ἐπισκόπῳ ὑποτάσσησθε ὡς Ἰησοῦ Χριστῷ,
 φαίνεσθέ μοι οὐ κατὰ ἄνθρωπον ζῶντες, ἀλλὰ κατὰ Ἰησοῦν

1 διάκριτον G | 2 Χριστός: + valete fratres, amen A. subser. Μαγνησιεύσιν
 G | 3 Τραλλιανοῖς G, Trallesis L, similiter 5 | Ἰγνάτιος GL: > A | 6 πνεύματι
 g cf. Eph. 10, 3 not.: αἵματι GL (+ καὶ) A | 7 τῷ πάθει > A | 11 φύσιν:
 κτῆσιν g | 14 Χριστῷ Ἰησοῦ LAg: Ἰησοῦ Χρ. G | 14/15 θεωρεῖσθαι G
 (-σθε): θεωρῆσαι g Lightf. | 15/16 ἔδοξα LA (+ Dominum meum Iesum
 Christum): ἔδοξα Gg | 18 κατὰ ἄνθρωπον Gg Dam: κατὰ ἀνθρώπους L
 Sev Zahn Lightf., in corpore Sf A

Inscr. πληρώματι] Smith hanc vo- | more apostolorum (ἐν ἀπ. χαρακτῆρι)
 cem de universitate Trallianorum, | cf. Rom. 1, 7; I Cor. 1, 3; II Cor.
 Bunsen de plenitudine potestatis | 1, 2; Gal. 1, 3 etc. Nirschl locum
 ecclesiasticae, quam habuit Ign., in- | de gratiae plenitudine et apostolico
 tellexit. Rectius eam de gratiae | caractere explicat, quem habuit ec-
 plenitudine interpretamur, quam | clesia Trallianorum. Alii verba ἐν
 Ignatius Trallianis deprecatur de | ἀποστ. χαρακτῆρι minus recte ad

tant. Valetē, deo uniti, spiritum possidentes inseparabilem, qui est Iesus Christus.

TRALLIANIS IGNATIUS.

Ignatius, qui et Theophorus, dilectae a deo, patre Iesu Christi, ecclesiae sanctae, quae est Trallibus Asiae, electae et deo dignae, pacem habenti in carne et spiritu per passionem Iesu Christi, spei nostrae, cum resurgamus ad eum; quam et saluto in plenitudine in apostolico caractere cuique plurimam opto salutem.

I. Constanter inculpatam et inseparabilem in sustinentia¹⁰ mentem cognovi vos habere non usu solum, sed indole, quemadmodum id mihi episcopus vester Polybius indicavit, qui Smyrnae adfuit per voluntatem dei et Iesu Christi quique mihi vincto in Christo Iesu ita congratulatus est, ut omnem multitudinem vestram in eo contemplatus sim. 2. Excipiens enim per ipsum¹⁵ vestram quae secundum deum est benevolentiam, glorificavi deum, cuius imitatores, ut cognovi, vos inveni.

II. Cum enim episcopo subiecti sitis ut Iesu Christo, videmini mihi non secundum hominem, sed secundum Iesum

apostolicam Ignatii episcopi auctoritatem retulerunt, quam dignitatem

sibi negat 3, 3; Rom. 4, 3.

I, 1. οὐ κατὰ χρῆσιν κτλ.] Sensus: non solum in vitae commercio talem mentem ostendere studetis, sed ea interna vestrae naturae propria est. Apud Iren. I, 6, 4 ἐν χρῆσει opponitur ei, quod quis *natura* sua *proprie* possidet. Gnostici divinam gratiam proprie possidere contendebant, cum Psychici eam nonnisi ἐν χρῆσει = *ad usum* (commodati instar) acciperent eamque et amittere possent

(Hefele).

2. ἐδόξασα] sc. τὸν θεόν, ad quem Ignatius verbum ubique refert. Cf. Eph. 2, 2; Philad. 10, 1; Sm. 1, 1. Absolute illud adhibet etiam Polyc. 1, 1.

II—III, 1. Fragm. syr. Curet. 198, 232 sq.

1. Severus Ant. Cur. 213, 245. Ioann. Dam. S. P. II, 780; Holl p. 21 (— ἀποθανόντα). — κ. ἄνθρωπον] Cf. Paul. Rom. 3, 5; I Cor. 9, 8; Gal. 3, 15; Orig. Exhort. ad mart. c. 41.

Χριστὸν τὸν δι' ἡμᾶς ἀποθανόντα, ἵνα πιστεύσαντες εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸ ἀποθανεῖν ἐκφυγῇτε. 2. ἀναγκαῖον οὖν ἐστίν, ὥσπερ ποιεῖτε, ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν πράσσειν ὑμᾶς, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς τοῖς ἀποστόλοις Ἰησοῦ Χριστοῦ, 5 τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, ἐν ᾧ διαγόντες εὐρεθησόμεθα. 3. δεῖ δὲ καὶ τοὺς διακόνους ὄντας μυστηρίων Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ πάντα τρόπον πᾶσιν ἀρέσκειν. οὐ γὰρ βρωμάτων καὶ ποτῶν εἰσιν διάκονοι, ἀλλ' ἐκκλησίας θεοῦ ὑπηρεταί. δέον οὖν αὐτοὺς φυλάσσεσθαι τὰ ἐγκλήματα ὡς πῦρ.

¹⁰ III. Ὅμοιως πάντες ἐντρεπέσθωσαν τοὺς διακόνους ὡς Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς καὶ τὸν ἐπίσκοπον ὄντα τύπον τοῦ πατρὸς, τοὺς δὲ πρεσβυτέρους ὡς συνέδριον θεοῦ καὶ ὡς σύνδεσμον ἀποστόλων. χωρὶς τούτων ἐκκλησία οὐ καλεῖται. 2. περὶ ὧν πέπεισμαι ὑμᾶς οὕτως ἔχειν. τὸ γὰρ ἐξεμπλᾶριον τῆς ἀγάπης ὑμῶν ἔλαβον καὶ ¹⁵ ἔχω μεθ' ἑαυτοῦ ἐν τῷ ἐπισκόπῳ ὑμῶν, οὗ αὐτὸ τὸ κατὰστημα μεγάλη μαθητεία, ἣ δὲ πραότης αὐτοῦ δύναμις· ὃν λογίζομαι καὶ τοὺς ἀθέους ἐντρέπεσθαι. 3. ἀγαπῶν ὑμᾶς φείδομαι, συντονώτερον δυνάμενος γράφειν ὑπὲρ τούτου. οὐκ εἰς τοῦτο ᾤήθην, ἵνα ὦν κατὰκριτος ὡς ἀπόστολος ὑμῖν διατάσσωμαι.

²⁰ IV. Πολλὰ φρονῶ ἐν θεῷ, ἀλλ' ἐμαυτὸν μετρῶ, ἵνα μὴ ἐν καυχῇσι ἀπόλωμαι. νῦν γὰρ με δεῖ πλεον φοβεῖσθαι καὶ μὴ προσέχειν τοῖς φυσιοῦσίν με. οἱ γὰρ λέγοντές μοι μαστιγοῦσίν με. 2. ἀγαπῶ μὲν γὰρ τὸ παθεῖν, ἀλλ' οὐκ οἶδα, εἰ ἄξιός εἰμι. τὸ

1 ὑμᾶς L | 3/4 ὑποτάσσεσθαι Lg (Ant) : -τάσσεσθε G Sf A | 4 τοῖς G : > g Ant | 5 διαγόντες GL : + ἐν αὐτῷ g Sf Lightf. | 6 μυστήριον G | 8 αὐτοὺς : vos L | 10 ὁμοίως + καὶ L | 10/11 Ἰησοῦν Χρ. G Sf Ag Ant : ἐντολὴν Ἰησοῦ Χριστοῦ L | 11 ὡς Gg : > L Sf A Ant | ἐπίσκοπον + ut Iesum Christum L | τύπον em cf. Sf A g Ant : τὸν GL | 12 ὡς sec G Ant : > LSfA | σύνδεσμον L (Ant) : σύνδεσμος G | 15 ἑαυτοῦ G : ἐμαυτοῦ g | 17 ἀγαπῶν ὑμᾶς φείδομαι gA : ἀγαπῶντας ὡς οὐ φ. GL | ὑμᾶς + οὕτως Lightf. | 17/18 συντονώτερον gA : ἑαυτὸν πότερον G, ipsum aliqualem L | 18 οὐκ A(g) : > GL, con ἀλλ' οὐκ ἱκανὸν ἑαυτὸν Lightf., codicibus GL corruptis locus difficillimus est ad sanandum | 19 διατάσσωμαι G

2—III, 1. Antiochus Mon. Hom. 124, PG 89, 1822. — ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου κτλ.] Cf. Magn. 7, 1.

3. δεῖ κτλ.] Monet Ign. diaconos, ut officia sua impleant et omnibus

omni modo placeant. — μυστηρίων] Cf. I Cor. 4, 1; I Tim. 3, 9. — βρωμάτων καὶ ποτῶν] Cf. Rom. 14, 17; Col. 2, 16; Hebr. 9, 10.

III, 1. χωρὶς κτλ.] i. e. ubi ministri

Christum vivere, qui propter nos mortuus est, ut credentes in mortem ipsius mortem effugiatis. 2. Necessarium itaque est, quemadmodum facitis, ut sine episcopo nihil agatis, sed et presbyterio subditi sitis ut apostolis Iesu Christi, spei nostrae, in quo conversantes inveniatur. 3. Oportet autem et diaconos, 5 qui sunt ministri mysteriorum Iesu Christi, omni modo omnibus placere. Non enim ciborum et potuum diaconi sunt, sed ecclesiae dei ministri. Oportet igitur, ut sibi caveant a criminibus tanquam ab igne.

III. Cuncti similiter reveantur diaconos ut Iesum Chri- 10 stum, sicut et episcopum, qui est typus patris, presbyteros autem ut senatum dei et concilium apostolorum. Sine his ecclesia non vocatur. 2. De his vos ita sentire persuasum habeo. Exemplar enim caritatis vestrae accepi et mecum habeo in episcopo vestro, cuius ipse habitus magna disciplina est, mansue- 15 tudo vero eius potentia, quem, ut existimo, et impii ipsi reverentur. 3. Quoniam autem vos amo, parco, quamvis pro illo severius scribere possem. Non in tantam mei existimationem deveni, ut quamvis condemnatus velut apostolus vobis praeciperem.

IV. Magna sapio in deo, sed mihi ipsi modum adhibeo, 20 ne gloriando peream. Nunc enim plus mihi timendum est nec aures illis sunt praebendae, qui me inflant. Qui enim talia mihi dicunt, flagellant me. 2. Nam diligo quidem pati, sed

a Deo constituti non reperiuntur, ibi non est ecclesia.

2. *ἐαντοῦ*] = *ἐμαντοῦ*. Illud pro hoc et pronomine secundae personae apud Graecos in omnibus casibus translativum est. Cf. Matth. 26, 11; I Thess. 2, 8; II Thess. 3, 9. — *τοὺς ἄθρόους*] i. e. gentiles. Cf. Mart. Polyc. 9, 2.

3. *φείδομαι*] Cf. II Cor. 12, 6. — *εἰς τοῦτο φήθην*] Versionem recepi, quam Pearson exhibuit.

IV, 1. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 566; Holl p. 21 (— *ἀπόλωμαι*). — *ἀλλ' ἐμ. μετρώ κτλ.*] Cf. II Cor. 10,

12. 13. — *λέγοντες*] sc. res adulatorias, ut ex voce *φυσιοῦσιν* apparet, et verisimiliter ad martyrium spectantes. Videntur ei dixisse: *μάρτυς ἔσῃ* vel *ὁ μάρτυς*. Cf. Eus. H. E. V, 2, 2: *οὐτ' αὐτοὶ μάρτυρας ἐαντοὺς ἀνεκήρυττον, οὔτε μὴν ἡμῖν ἐπέτρειπον τούτῳ τῷ ὀνόματι προσαγορεύειν αὐτούς· ἀλλ' εἰποτέ τις ἡμῶν δι' ἐπιστολῆς ἢ διὰ λόγον μάρτυρας αὐτοὺς προσεῖπεν, ἐπέπλησσαν πικρῶς*.

2. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 650, Holl p. 21. Anton. Melissa II serm. 84 (*χορῶζω κτλ.*) secundum interpolatorem, qui in fine addit *ὁ*

γὰρ ζῆλος πολλοῖς μὲν οὐ φαίνεται, ἐμὲ δὲ πλέον πολέμει. χρήζω οὖν πραότητος, ἐν ᾗ καταλύεται ὁ ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου.

V. Μὴ οὐ δύναμαι ὑμῖν τὰ ἐπουράνια γράψαι; ἀλλὰ φοβοῦμαι, μὴ νηπίοις οὖσιν ὑμῖν βλάβην παραθῶ· καὶ συγγνωμονεῖτέ μοι, μήποτε οὐ δυνηθέντες χωρῆσαι στραγγαλωθῆτε. 2. καὶ γὰρ ἐγώ, οὐ καθότι δέδεμαι καὶ δύναμαι νοεῖν τὰ ἐπουράνια καὶ τὰς τοποθεσίας τὰς ἀγγελικὰς καὶ τὰς συστάσεις τὰς ἀρχοντικὰς, ὁρατά τε καὶ ἀόρατα, παρὰ τοῦτο ἤδη καὶ μαθητῆς εἰμι· πολλὰ γὰρ ἡμῖν λείπει, ἵνα θεοῦ μὴ λειπώμεθα.

10 VI. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ἡ ἀγάπη Ἰησοῦ Χριστοῦ· μόνη τῇ χριστιανῇ τροφῇ χρῆσθε, ἀλλοτριὰς δὲ βοτάνης ἀπέχεσθε, ἥτις ἐστὶν αἵρεσις· 2. οἱ ἑαυτοῖς παρεμπλέκουσιν Ἰησοῦν Χριστὸν καταξιοπιστευόμενοι, ὥσπερ θανάσιμον φάρμακον διδόντες μετὰ οἰνομέλιτος, ὅπερ ὁ ἀγνοῶν ἠδέως λαμβάνει ἐν ἡδονῇ
15 κακῇ τὸ ἀποθανεῖν.

VII. Φυλάττεσθε οὖν τοὺς τοιούτους. τοῦτο δὲ ἔσται ὑμῖν μὴ φουσιουμένοις καὶ οὖσιν ἀχωρίστοις θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν διαταγμάτων τῶν ἀποστόλων. 2. ὁ ἐντὸς

1 πλέον GL: > SfAg | 3 ὑμῖν LSAg: > G | 5 στραγγαλωθῆτε LSg: στράγγαλον θῆτε G | 6 δύναμαι νοεῖν g S Sf A: δυνάμενος GL | 8 ἤδη Lg Sev: εἶδη G, > S Sf A | 9 ἡμῖν: vobis L | 11 χριστιανῇ GL: χριστιανικῇ Dam, christianismi A, gratiarum actionis Sf | 11/12 χρῆσθε . . ἀπέχεσθε L Sf A: χρῆσθαι . . ἀπέχεσθαι G Dam | 12 οἱ ἑαυτοῖς Sf A: οἱ καιροὶ G, καὶ Dam, ἡ καὶ ὑπαρκοῖς L, καὶ τὸν ἰὸν g. οἱ καὶ ἰοῖς Voss, οἱ καὶ ἰῶ Lightf. | 13 καταξιοπιστευόμενοι Dam (Sf A): καταξίαν πιστευόμενοι G, > L | 14 ἠδέως: ἀδεῶς con Lightf. | λαμβάνει + καὶ L | 14/15 ἡδονῇ κακῇ: ἡδονῇ· κακεῖ G | 16 τοὺς τοιούτους Dam (g): τοῖς τοιοῦτοις G, a talibus L | 17 θεοῦ GL: > A

διάβολος. — καταλύεται κτλ.] Cf. Eph. 13, 1.

V, 1. Ioann. Dam. S. P. Holl p. 21. — μὴ νηπίοις κτλ.] Cf. I Cor. 3, 1, 2.

2—VII, 1. Fragm. syr. Curet, 198, 233 (— τοιούτους).

2. Severus Ant. Cur. 217, 248. — ἐπουράνια κτλ.] Cf. Col. 1, 16, 20. — ἀόρατα] Falso Smith et alii editores post hanc vocem punctum posuerunt. Etiam in versionibus antiquis, apud Severum et interpolatorem verba

παρὰ τοῦτο κτλ. apodosin constituunt. Sensus: quamquam vinctus sum et caelestia intellego (5, 1), tamen discipuli nomine non iam dignus sum. Martyrium demum me verum discipulum reddet (Eph. 1, 2; Rom. 4, 2; Polyc. 7, 1). Nunc autem incipio discipulus esse (Rom. 5, 3). — παρὰ τοῦτο] Cf. Rom. 5, 1. — πολλὰ κτλ.] Cf. I Cor. 13, 9.

VI—VII, 1. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 772; Holl p. 22 (— τοιού-

nescio, an dignus sim. Vehementia enim mea multis quidem non apparet, me vero acrius impugnat. Opus itaque mihi mansuetudine, qua princeps saeculi huius destruitur.

V. Numquid non possum caelestia vobis scribere? At metuo, ne parvulis vobis damnum inferam, ac ignoscite mihi, ne ista capere non valentes strangulemini. 6. Nam et ego ideo, quod vinctus sum et caelestia intellegere possum et locos angelorum et coetus constitutionesque principatuum, visibilia et invisibilia, propter hoc nondum discipulus sum; multa enim nobis desunt, ne a deo absimus. 10

VI. Obsecro itaque vos, non ego, sed caritas Iesu Christi: solo christiano alimento utimini, ab aliena autem herba abstinete, quae est haeresis; 2. qui sibimet ipsis Iesum Christum admiscent fidem simulantes, similes iis, qui mortiferum pharmacum cum vino mulso dant, quod qui ignorat, libenter accipit 15 in voluptate noxia mortem.

VII. A talibus igitur vos custodite. Hoc autem fiet, si nec inflati nec avulsi fueritis a deo Iesu Christo et episcopo et praeceptis apostolorum. 2. Qui intra altare est, mundus

τους).

1. βοτάνης] Cf. Eph. 10, 3; Philad. 3, 1.

2. οἱ i. e. haeresis sectatores vel haeretici. Sensus: haeretici fabulis suis doctrinas christianas admiscent, ut simpliciores decipiant, instar illorum, qui venenum vino immistum dant. Zahn contulit Rom. 16, 18; Iren. I, 27, 4; Theoph. Ad Autol. II, 12; Clem. Al. Strom. I, 1, 16 p. 325; Orig. Hom. 29 in Ierem. (ed. Bened. III, 265). Cyrill. Catech. IV, 2. 26. — καταξιοπιστενόμενοι] Verbum ἀξιοπιστενέσθαι proferunt Hesyechius s. v. βρογθέσθαι et Suidas s. v. ἀναπειστηρίαν, καταξιοπιστενέσθαι autem praeter locum nostrum nusquam nisi apud Polybium XII, 17, 1 reperitur. Hefele verbum inter-

pretatur: dicere adversus aliquem, quae fide indigna sunt; Zahn: fide et gravitatis fama (τῇ ἀξιοπιστίᾳ Philad. 2, 2; Polyc. 3, 1) abuti, vel: contra aliquem, qui contraria dixit, fidem sibi vindicare; Lightfoot: animos permovere vel fallere (*imposing*) profitendo honestatem. Respicienti Philad. 2, 2; Polyc. 3, 1 mihi vox vertenda esse videtur: fidem simulantes, vel: obtendentes se fide dignos esse. Lectionem codicum Cotelierius interpretatur: ratione dignitatis (loci), quam obtinent, fidem adepti. — περὶ κτλ.] i. e. qui ignorat, vino venenum admistum esse, libenter illud accipit, sed una cum dulcedine mortem bibit.

VII, 1. μὴ φνσίουμένοις] Cf. Magn. 12.

θυσιαστηρίου ὦν καθαρὸς ἐστίν· ὁ δὲ ἐκτὸς θυσιαστηρίου ὦν οὐ καθαρὸς ἐστίν· τοῦτ' ἐστίν, ὁ χωρὶς ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτερίου καὶ διακόνων πράσσων τι, οὗτος οὐ καθαρὸς ἐστίν τῇ συνειδήσει.

VIII. Οὐκ ἐπεὶ ἔγνων τοιοῦτόν τι ἐν ὑμῖν, ἀλλὰ προφυλάσσω ὑμᾶς ὄντας μου ἀγαπητούς, προορῶν τὰς ἐνέδρας τοῦ διαβόλου. ὑμεῖς οὖν τὴν πραῦπάθειαν ἀναλαβόντες ἀνακτίσασθε ἑαυτοὺς ἐν πίστει, ὃ ἐστίν σὰρξ τοῦ κυρίου, καὶ ἐν ἀγάπῃ, ὃ ἐστίν αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ. 2. μηδεὶς ὑμῶν κατὰ τοῦ πλησίον ἐχέτω. μὴ ἀφορμὰς δίδετε τοῖς ἔθνεσιν, ἵνα μὴ δι' ὀλίγους ἄφρονας τὸ ἐν 10 θεῷ πληθὺς βλασφημηῇται. Οὐαὶ γάρ, δι' οὗ ἐπὶ ματαιότητι τὸ ὄνομά μου ἐπὶ τινων βλασφημεῖται.

IX. Κωφώθητε οὖν, ὅταν ὑμῖν χωρὶς Ἰησοῦ Χριστοῦ λαλή τις, τοῦ ἐκ γένους Δαυίδ, τοῦ ἐκ Μαρίας, ὃς ἀληθῶς ἐγεννήθη, ἔφαγέν τε καὶ ἔπιεν, ἀληθῶς ἐδιώχθη ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ἀλη- 15 θῶς ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανεν, βλεπόντων τῶν ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ ὑποχθονίων· 2. ὃς καὶ ἀληθῶς ἡγέρθη ἀπὸ νεκρῶν, ἐγείραντος αὐτὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὃς καὶ κατὰ τὸ ὁμοίωμα ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ οὕτως ἐγερεῖ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οὗ χωρὶς τὸ ἀληθινὸν ζῆν οὐκ ἔχομεν.

X. Εἰ δέ, ὥσπερ τινὲς ἄθεοι ὄντες, τουτέστιν ἄπιστοι, λέγουσιν, τὸ δοκεῖν πεπονθέναι αὐτόν, αὐτοὶ ὄντες τὸ δοκεῖν, ἐγὼ τί δέδεμαι, τί δὲ καὶ εὐχομαι θηριομαχεῖν; ὡρεᾶν οὖν ἀπο- 20 θνήσκω. ἄρα οὖν καταψεύδομαι τοῦ κυρίου.

XI. Φεύγετε οὖν τὰς κακὰς παραφυσὰς τὰς γεννώσας καρ-

1/2 ὁ δὲ — καθαρὸς ἐστίν L(g) : > GA ob homoeoteleuton | 2 πρεσ-
βυτερίου GL : τῶν πρεσβυτέρων gA | 3 διακόνων g : διακόνου GL, > A |
7 ὁ pr L : ὅς G | 8 ὑμῶν + τι g | ἐχέτω G : τι ἐχ. L, ἐχ. τι Dam | 9/10 ἐν
θεῷ GL : ἐν θεῷ Dam Lightf. | 10 βλασφημεῖται G | 15 τῶν G Theod : > g |
17 ὃς GL : ita ut Sf, itidem A, οὗ Zahn | ὃς καὶ κατὰ τὸ ὅμ. L : κατὰ
τὸ ὅμ. ὃς καὶ G Lightf. | 18/19 ὁ πατὴρ — Ἰησοῦ > A | 22 καὶ L Sev : > G |
23 οὖν em Voss : οὐ GL, > g Sev

2. ὁ χωρὶς ἐπισκόπου κτλ.] Cf. Magn. 7, 1.

VIII, 1. Fragm. syr. Curet. 200, 234 (ὑμεῖς οὖν κτλ.). — οὐκ ἐπεὶ Cf. Magn. 11, 1. — πραῦπάθεια] Legitur haec vox apud Phil. De Abrah. c. 37 (ed. Mangey II, 31) et πραῦπαθεῖν apud eundem De Profug. c. 1 (I, 547).

— ἐν πίστει ὁ κτλ.] Similiter Clemens Al. Paedag. I, 6, 38 p. 121, nisi quod de fide et spe loquitur.

2. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 702; Holl p. 22. — μὴ ἀφορμὰς κτλ.] Phrasis Paulina. Cf. II Cor. 5, 12; I Tim. 5, 14. — ἵνα μὴ κτλ.] Cf. II Tim. 6, 1; Tit. 2, 5.

est; qui vero extra altare est, non est mundus; hoc est, qui sine episcopo et presbyterio et diaconis quidpiam agit, is non est mundus in conscientia.

VIII. Non quod noverim tale quid inter vos, haec scribo, sed praemunire volo vos ut filios meos carissimos, prospiciens insidias diaboli. Vos itaque mansuetudinem assumentes regenerare vosmet ipsos in fide, quae est caro domini, et in caritate, quae est sanguis Iesu Christi. 2. Nullus vestrum adversus proximum aliquid habeat. Ne ansam detis gentibus, ne propter paucos insipientes multitudo, quae est in deo, blasphemetur.¹⁰ *Vae enim ei, per quem in vanitate nomen meum apud aliquos blasphematur.*

IX. Obturate igitur aures vestras, cum vobis quispiam loquitur sine Iesu Christo, qui ex genere David, qui ex Maria, qui vere natus est, edit et bibit, vere persecutionem passus est¹⁵ sub Pontio Pilato, vere crucifixus et mortuus est, videntibus caelestibus et terrestribus et subterraneis; 2. qui et vere resurrexit a mortuis, resuscitante ipsum patre ipsius, qui ad eius similitudinem et nos ei credentes ita resuscitabit, pater eius in Christo Iesu, sine quo veram vitam non habemus.²⁰

X. Si vero, ut quidam athei, hoc est, infideles, aiunt, eum secundum apparentiam esse passum, ipsi secundum apparentiam tantum existentes: ad quid ego vinctus sum, cur cum bestiis quoque depugnare opto? Frustra igitur morior; ergo falsa de domino loquor.²⁵

XI. Fugite ergo mala excrescentia, quae gignunt morti-

10 Ies. 52, 5.

IX—XI, 2. Fragm. syr. Curet. 200, 234 sq. (— μέλη αὐτοῦ).

1. Theodoret. Dialog. I Migne IV, 83. — ἀληθῶς] Hac voce, quae in hoc capite quater legitur, Ign. Docetismum respicit. Cf. Magn. 11; Sm. 1, 1. 2.

2. ἐγείραντος κτλ.] Cf. II Cor. 4, 14; I Thess. 4, 14; I Petr. 1, 21; Polyc. Phil. 2, 1. 2. — οὗ χωρὶς] Cf. Ioann. 3, 36; 5, 40; 14, 6; 20, 31.

X—XI, 1. Severus Antioch. Curet. 214, 246. — ἄθεοι κτλ.] Cum vox hic non proprie vel de gentilibus, ut supra 3, 2, sed de haereticis intellegenda sit, Ign. addit explicationem. — τὸ δοκεῖν κτλ.] Cf. Sm. 2; 4, 2; 5, 1; Iren. Adv. haer. III, 18, 7; IV, 33, 5; Tert. De carne Christi c. 1; Cyr. Hier. Cat. IV, 9.

XI, 1. Ioann. Dam. S. P. Lequien, II, 772; Holl p. 22. — παραφνάδας]

πὸν θανατηφόρον, οὗ ἐὰν γεύσῃται τις, παρ' αὐτὰ ἀποθνήσκει. οὗτοι γὰρ οὐκ εἰσιν φυτεῖα πατρὸς. 2. εἰ γὰρ ἦσαν, ἐφαίνοντο ἂν κλάδοι τοῦ σταυροῦ, καὶ ἦν ἂν ὁ καρπὸς αὐτῶν ἄφθαρτος· δι' οὗ ἐν τῷ πάθει αὐτοῦ προσκαλεῖται ὑμᾶς ὄντας μέλη αὐτοῦ. 5 οὐ δύναται οὖν κεφαλὴ χωρὶς γεννηθῆναι ἄνευ μελῶν, τοῦ θεοῦ ἔνωσιν ἐπαγγελλομένου, ὃ ἐστὶν αὐτός.

XII. Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἀπὸ Σμύρνης ἅμα ταῖς συμπαρούσαις μοι ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ, οἷ κατὰ πάντα με ἀνέπαυσαν σαρκί τε καὶ πνεύματι. 2. παρακαλεῖ ὑμᾶς τὰ δεσμά μου, ἃ ἔνεκεν Ἰη- 10 σοῦ Χριστοῦ περιφέρω αἰτούμενος θεοῦ ἐπιτυχεῖν· διαμένετε ἐν τῇ ὁμολοίᾳ ὑμῶν καὶ τῇ μετ' ἀλλήλων προσευχῇ. πρέπει γὰρ ὑμῖν τοῖς καθ' ἓνα, ἐξαιρέτως καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀναφύχειν τὸν ἐπίσκοπον εἰς τιμὴν πατρὸς, Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστό- 15 λων. 3. εὐχομαι ὑμᾶς ἐν ἀγάπῃ ἀκοῦσάι μου, ἵνα μὴ εἰς μαρτύριον ὧ ἐν ὑμῖν γράψας. καὶ περὶ ἐμοῦ δὲ προσεύχεσθε, τῆς ἀφ' ὑμῶν ἀγάπης χρήζοντος ἐν τῷ ἐλέει τοῦ θεοῦ, εἰς τὸ καταξιωθῆναί με τοῦ κλήρου οὗ περικείμεαι ἐπιτυχεῖν, ἵνα μὴ ἀδόκιμος εὑρεθῶ.

XIII. Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς ἡ ἀγάπη Σμυρναίων καὶ Ἐφεσίων. μνημονεύετε ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑμῶν τῆς ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίας, 20 ὅθεν καὶ οὐκ ἄξιός εἰμι λέγεσθαι, ὣν ἔσχατος ἐκείνων. 2. ἐρρωσθε ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὑποτασσόμενοι τῷ ἐπισκόπῳ ὡς τῇ ἐν-τολῇ, ὁμοίως καὶ τῷ πρεσβυτέρῳ. καὶ οἱ κατ' ἄνδρα ἀλλήλους ἀγαπάτε ἐν ἀμερίστῳ καρδίᾳ. 3. ἀγνίσκεται ὑμῶν τὸ ἐμὸν πνεῦμα οὐ μόνον νῦν, ἀλλὰ καὶ ὅταν θεοῦ ἐπιτύχω. ἔτι γὰρ ὑπὸ κίν- 25 δυνόν εἰμι· ἀλλὰ πιστὸς ὁ πατὴρ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ πληρῶσάι μου τὴν αἵτησιν καὶ ὑμῶν, ἐν ᾧ εὐρεθείητε ἅμωμοι.

6 ὁ L : ὁς G | 8 μοι Lg : μου G, apud vos A | 13 πατὸς GL : + et A, καὶ εἰς τιμὴν g Lightf. | 15 ἐν GL : > Ag | 17 οὗ περικείμεαι Gg(A) : quo conor L, οὐπερ ἔγκειμαι Bunsen Lightf. | 20 καὶ G : > LAg | 21/22 τῇ ἐντολῇ G : Dei mandato LA | 23 ἀγνίσκεται : ἀγνίσετε GL, + ἐπεὶ Zahn | 26 εὐρεθείητε GL : εὐρεθείμεν Ag Lightf.

Vox ad designandas haereses apta. — *φυτεῖα π.*] Cf. Philad. 3, 1; Matth. 15, 13.

2. *μέλη*] Cf. Rom. 12, 4—5; I Cor. 6, 15; Eph. 5, 30.

XII, 1. *οἷ*] Ign. non tam ad ecclesias, quam earum legatos animum advertit.

2. *πατὸς*] Quaeritur, an post hanc vocem comma ponendum sit. Voss et Zahn eam cum sequentibus coniungunt, et hic contendit, scriptoris menti similitudinem illam obversari, quam et inter episcopum Deumque Christi patrem et inter presbyteros apostolosque intercedere existimet.

ferum fructum, quem si quis gustarit, statim moritur. Isti enim non sunt plantatio patris. 2. Si enim essent, apparerent rami crucis et esset fructus eorum incorruptibilis. Per hanc crucem Christus in passione sua invitat vos, qui estis membra eius. Non potest igitur caput seorsum nasci sine membris, unionem 5 promittente deo, qui ipse est unio.

XII. Saluto vos e Smyrna una cum ecclesiis dei, quae mecum sunt, quae in omnibus me recrearunt quoad corpus et spiritum. 2. Vincula mea, quae propter Iesum Christum fero orans, ut deum assequar, vos obsecrant: permanete in concordia 10 vestra et oratione mutua. Decet enim singulos vestrum et praecipue presbyteros, recreare episcopum in honorem patris, Iesu Christi et apostolorum. 3. Opto, ut in caritate me audiat, ne haec scribens in testimonium contra vos sim. Sed et orate pro me, qui in dei misericordia caritate vestra indigeo, ut dignus 15 fiam, qui assequar sortem mihi instantem. ne reprobis inveniar.

XIII. Salutat vos caritas Smyrnaeorum et Ephesiorum. Memores estote in omnibus orationibus vestris ecclesiae, quae est in Syria, de qua et nomen habere non sum dignus, qui sim eorum ultimus. 2. Valete in Iesu Christo, subiecti episcopo 20 ut dei praecepto, similiter et presbyterio. Ac singillatim omnes alter alterum diligite corde indivulso. 3. Immolatur pro vobis spiritus meus non solum nunc, sed et quando deum nactus fuero. Adhuc enim in periculo versor; sed fidelis est pater in Iesu Christo, ut impleat petitionem meam et vestram, in quo 25 opto ut inveniamini sine macula.

2 Matth. 15, 13. — 17 I Cor. 9, 27.

Sed Ign. episcopum non tantum cum loqui videtur.

patre, sed etiam cum Iesu Christo (Eph. 3, 2; Trall. 2, 1) et simul cum ambobus (Philad. 3, 2) comparat, nec verisimile est, patrem hoc loco illam similitudinem in mente habere. Fortasse addendum est *καὶ* vel *καὶ εἰς τιμὴν*, quae verba in versione armeniaca et apud interpolatorem leguntur. Utut autem Ign. scripsit, non de honore patris Iesu Christi, sed de honore patris et Iesu Christi

3. *εἰς μαρτύριον κτλ.*] Cf. Philad. 6, 3.

XIII, 1. *ἡ ἀγάπη Σμ.*] i. e. fratres Smyrnaei. Cf. Rom. inscr. not. — *ἰθὺν κτλ.*] Cf. Magn. 14; Eph. 21, 2.

2. *ὡς τῇ ἐντολῇ*] sc. θεοῦ, quam vocem interpretes addiderunt.

3. *ἀγνίσκεται*] Cf. Eph. 8, 1. — *πιστὸς ὁ πατήρ*] Cf. Ps. 144, 14; I Cor. 1, 9; 10, 13; II Cor. 1, 18; I Thess. 5, 24; II Thess. 3, 3.

ΡΩΜΑΙΟΙΣ ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

5 Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, τῇ ἡλεημένη ἐν μεγαλειότητι
 πατρὸς ὑψίστου καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μόνου υἱοῦ αὐτοῦ
 ἐκκλησίᾳ ἡγαπημένη καὶ πεφωτισμένη ἐν θελήματι τοῦ
 10 θελήσαντος τὰ πάντα, ἃ ἔστιν, κατὰ ἀγάπην Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ, τοῦ θεοῦ ἡμῶν, ἥτις καὶ προκαθίσταται ἐν τόπῳ χω-
 ρίου Ῥωμαίων, ἀξιόθεος, ἀξιοπρεπής, ἀξιωμακάριστος, ἀξι-
 έπαινος, ἀξιοεπίτευκτος, ἀξιόαγνος καὶ προκαθιμένη τῆς
 15 ἀγάπης, χριστόνομος, πατρώνυμος, ἣν καὶ ἀσπάζομαι ἐν
 ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ πατρὸς· κατὰ σάρκα καὶ
 πνεῦμα ἡνωμένοις πάσῃ ἐντολῇ αὐτοῦ, πεπληρωμένοις χάρι-
 τος θεοῦ ἀδιακρίτως καὶ ἀποδιῦλισμένοις ἀπὸ παντὸς ἄλ-
 λοτρίου χρώματος πλείστα ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, τῷ θεῷ
 ἡμῶν, ἀμώμως χαίρειν.

1 Ῥωμαίοις I., titulum ad titulos reliquarum epistularum confor-
 mavi: Ignatii epistola ad Romanos L, > G | 5 κατὰ GLSmM: + πίστιν
 καὶ gAAm Lightf. | 6 τόπῳ: τὸν Zahn | 6/7 χωρίου: χοροῖ L | 9 χριστό-
 νόμος L Sm Am g (SA): χριστώνυμος G

Inscr. ἃ ἔστιν] Hae voces potius per
 se sumendae quam cum sequentibus
 construendae esse videntur. — προκα-
 θηται κτλ.] Plerique προκαθῆται cum
 χωρίου Ῥωμαίων construxerunt et
 alii locum aliter interpretati sunt.
 Vedelius putat, Ignatium ecclesiae
 Romanae primatum ecclesiarum sub-
 urbicarum vindicare. Pearson (An-
 notationes) vertit: quae praesidet in
 ipsa urbe Roma cum suburbiis,
 Bunsen (ad h. l.): quae in dignitate
 sua seu officio episcopali (ἐν τόπῳ
 cf. Polyc. 1, 2) praesidet regioni Ro-
 manorum. Zahn contendit, eccle-
 siam R. regionibus omnibus, quae
 sub Romanorum erant ditione, quo-
 dammodo praesidere dici. Revera
 autem verbum προκαθῆται non cum
 vocibus χωρίου Ῥ. construitur, sed

absolute usurpatur, et verba ἐν τόπῳ
 χ. Ῥ. locum designat, ubi ecclesia
 praesidens habitat. Locutionem ἐν
 τόπῳ χωρίου Ῥωμαίων singularem
 esse haud infitior. Aptius erat dicere
 ἐν Ῥώμῃ. Sensus vero vix dubius
 est. — προκαθ. ἀγάπης] Iam Pearson
 (Annotat.) interpretatus est: quae in
 caritate vel in operibus misericor-
 diae et caritatis praeeminet (cf. Eus.
 H. E. IV, 23, 10), et Protestantes
 fere omnes eum secuti sunt, nuper-
 rime Zahn et Lightfoot. Sed quae-
 ritur, num προκαθῆσθαι ita construī
 possit. Ubicumque enim vox legi-
 tur, ad locum vel societatem ali-
 quam refertur. Ioannes Malala e. g.
 (ed. Oxon. 1691 p. 278) Antiochiam
 vocat προκαθιμένην τῆς ἀνατολῆς,
 Chrysostomus In Matth. hom. VII, 7

ROMANIS IGNATIUS.

Ignatius, qui et Theophorus, ecclesiae misericordiam consecutae in magnificentia patris altissimi et Iesu Christi, filii eius unici; ecclesiae dilectae et illuminatae voluntate eius, qui vult omnia, quae sunt, secundum caritatem Iesu Christi, dei nostri; quae etiam praesidet in loco regionis Romanorum, digna deo, digna decore, digna quae beata praedicetur, digna laude, digna quae voti compos fiat, digne casta et universo caritatis coetui praesidens, Christi legem habens, patris nomine insignita, 10 quam et saluto in nomine Iesu Christi, filii patris; iis, qui secundum carnem et spiritum cuius ipsius praecepto sunt adunati, gratia dei inseparabiliter repleti et ab omni alieno colore sunt expurgati, plurimam in Iesu Christo, deo nostro, et intaminatam opto salutem. 15

(ed. Bened. VII, 116) *προκαθιμένην τῆς οἰκουμένης πάσης*, Gregorius Naz. Or. 43 c. 14 (ed. Migne II, 514) appellat Constantinopolim *προκαθεζομένην τῆς ἐφ' ἡσὶ πόλιν*, Theodoretus Ep. 113 Romam *τῆς οἰκουμένης προκαθιμένην*. Cf. etiam Stephanus, Thesaurus s. h. v. Quae cum ita sint, *ἀγάπη* mihi h. l. idem significare videtur atque *ἐκκλησία* sive coetus Christianorum, et eiusmodi interpretationi Ignatii saltem modum dicendi non obstare, patet e. Trall. 3, 2; 13, 1; Rom. 9, 3; Philad. 11, 2; Smyrn. 12, 1. Cf. Mart. Ign. Colb. 5, 3. Si enim ecclesia particularis *ἀγάπη* vocatur, cur haec vox ad ecclesiam universam referre non liceat? In Ps.-Clementis epistula ad Iacobum quidem Clemens bis (c. 2. 17) *προκαθεζόμενος ἀληθείας* appellatur, et Lightfoot ad illam scripturam pro-

vocavit, ut sententiam suam probaret. Revera scriptura alteri interpretationi favet. Clementem enim *προκαθεζόμενον ἀληθείας* vocat, non quia veritate excellebat vel praeeminebat, sed quia praesidebat veritati i. e. societati veritatis vel sectatorum veritatis, sicut similiter Ignatius ecclesiam Romanam caritati i. e. congregationi caritatis praesidere dicit. Cf. Funk, *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen* I (1897), 1—12. Non est autem, quod in hac interpretatione perstamus. Si Ign. ecclesiam Romanam hoc loco forte ob opera caritatis praedicat, non est dubium et Protestantes quoque plurimi agnoscunt, eum verbis *ἡ τις προκαθίσταται* de ecclesiae primatuloqui. Cf. Lightfoot ad h. l. et Jülicher in *Gött. Gel. Anzeigen* 1898 p. 4.

I. Ἐπεὶ εὐξάμενος θεῷ ἐπέτυχον ἰδεῖν ὑμῶν τὰ ἀξιόθεα πρόσωπα, ὥς καὶ πλέον ἡτούμην λαβεῖν· δεδεμένος γὰρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐλπίζω ὑμᾶς ἀσπάσασθαι, ἐάνπερ θέλημα ᾗ τοῦ ἀξιωθῆναι με εἰς τέλος εἶναι. 2. ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ εὐοικονόμητός ἐστιν, 5 ἐάνπερ χάριτος ἐπιτύχω εἰς τὸ τὸν κληρόν μου ἀνεμποδίτως ἀπολαβεῖν. φοβοῦμαι γὰρ τὴν ὑμῶν ἀγάπην, μὴ αὐτὴ με ἀδικήσῃ. ὑμῖν γὰρ εὐχερές ἐστιν, ὃ θέλετε ποιῆσαι· ἐμοὶ δὲ δύσκολόν ἐστιν τοῦ θεοῦ ἐπιτυχεῖν, ἐάνπερ ὑμεῖς μὴ φείσησθέ μου.

II. Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀνθρωπαρεσκῆσαι, ἀλλὰ θεῷ ἀρέσαι, 10 ὥσπερ καὶ ἀρέσκετε. οὔτε γὰρ ἐγὼ ποτε ἔξω καιρὸν τοιοῦτον θεοῦ ἐπιτυχεῖν, οὔτε ὑμεῖς, ἐὰν σιωπήσητε, κρείττονι ἔργῳ ἔχετε ἐπιγραφῆναι. ἐὰν γὰρ σιωπήσητε ἀπ' ἐμοῦ, ἐγὼ λόγος θεοῦ· ἐὰν δὲ ἐρασθῆτε τῆς σαρκός μου, πάλιν ἔσομαι φωνή. 2. πλέον μοι μὴ παράσχησθε τοῦ σπονδισθῆναι θεῷ, ὥς ἔτι θυσιαστήριον 15 ἔτοιμόν ἐστιν, ἵνα ἐν ἀγάπῃ χορὸς γενόμενοι ἄσχητε τῇ πατρὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅτι τὸν ἐπίσκοπον Συρίας ὁ θεὸς κατηξίωσεν εὐρεθῆναι εἰς δύοσιν ἀπὸ ἀνατολῆς μεταπεμφόμενος. καλὸν τὸ εὖναι ἀπὸ κόσμου πρὸς θεόν, ἵνα εἰς αὐτὸν ἀνατείλω.

III. Οὐδέποτε ἐβασκάνατε οὐδενί, ἄλλους ἐδιδάξατε. ἐγὼ δὲ 20 θέλω, ἵνα κακείνα βέβαια ᾗ, ἃ μαθητεύοντες ἐντέλλεσθε. 2. μό-

1 ἐπεὶ εὐξάμενος GAAmM g : ἐπευξάμενος L (SSm) | 2 γὰρ LAmg : νῦν δὲ S(A), > GM | 3 θέλημα LS Sm g cf. Eph. 20, 1; Sm. 11, 1 : + τοῦ θεοῦ GAm | 5 ἐάνπερ χάριτος GLg(M) : ἐὰν πέρατος SA Lightf., si finem etiam gratiae assequar Am(Sm) | 8 μὴ LSg(A) : > G Sm Am M | 10 οὔτε L g : οὐ G | 12 λόγος θεοῦ LS Sm Jo : γενήσομαι θεοῦ GMg | 13 φωνή, vox LS Sm Jo : τρέχων GAMg (cf. I Cor. 9, 24), ἡχώ (con Cureton, sed et reprobavit) Zahn | πλέον GSA : + δὲ LMg Lightf. | 14 σπονδισθῆναι gM : σπονδιασθῆναι G | 16 Χρ. Ἰησοῦ GMg : Ἰ. Χρ. L (SSm Am) | ὁ θεὸς κατηξίωσεν GM : κατ. ὁ θεὸς gL Am | 19 οὐδενί gM : οὐδένα G | 19/20 ἐγὼ — ἐντέλλεσθε > SA

I, 1. ἐπεὶ εὐξάμενος κτλ.] Anacoluton; apodosis deest. Cf. Eph. 1, 1.

2. ἀδικήσῃ] Ign. verebatur, ne Romani vel precibus vel pecunia vel aliquo alio modo eum a supplicio eximerent et martyrii palma privarent. — μὴ φείσησθε] i. e. si vos mihi iniuriam intuleritis impeden-

tes, quin ad Deum perveniam. Qui μὴ deleverunt, non satis respexerunt nec verba praecedentia ὑμῶν ἀγάπην — ἀδικήσῃ nec sequentia (2, 1; cf. 8, 1).

II, 1. Ioann. Mon. apud Curet. 205, 240 (ἐὰν γὰρ κτλ.). — χρ. ἔργῳ] i. e. martyrio. — ἐπιγραφῆναι] Haec

I. Cum precibus meis apud deum impetrassem, ut deo dignos vultus vestros cernerem, sicut etiam perseveravi petendo, ut id acciperem; vinctus enim in Christo Iesu vos salutare spero, siquidem voluntas dei sit, ut dignus habear, qui ad finem perveniam. 2. Recte enim dispositum est principium, si gratiam ⁵ consequar, ut sortem meam sine impedimento accipiam. Timeo enim vestram caritatem, ne ea mihi noceat. Vobis enim facile est, quod vultis facere; mihi vero difficile est deo potiri, si vos mihi non parcatis.

II. Nolo enim vos hominibus placere, sed deo placere, ¹⁰ quemadmodum et placetis. Necne enim ego unquam tale tempus deo potiendi attingam, necne vos, si silueritis, meliori operi inscribi poteritis. Si enim de me silueritis, ego sum verbum dei; si autem carnem meam amaveritis, rursus ero vox. 2. Nolite plus mihi praebere, quam ut immoler deo, dum adhuc al- ¹⁵ tare paratum est, ut in caritate chorus effecti canatis patri in Christo Iesu, quod deus episcopum Syriae inveniri dignatus est, ab Oriente in Occidentem eum arcessens. Bonum est a mundo occidere ad deum, ut in ipso oriar.

III. Nemini unquam invidistis, alios docuistis. Ego vero ²⁰ illa quoque firma esse volo, quae docetis et praecipitis. 2. Vi-

locutio haud dubie explicanda est e inarticulata.

more artificum, qui operibus a se perfectis sive sua sive patronorum, quibus auspiciis perfecissent, nomina inscribere solebant (Zahn). Cf. Nirschl ad h. l. — ἀπ' ἐμοῦ] = περὶ ἐμοῦ. — λόγος . . φωνή] Illo vocabulo veteres sermonem hominum, hoc clamorem animalium irrationalium designabant. Cf. Lightfoot ad h. l.; Lersch, *Sprachphilosophie der Alten* III (1841), 32 sqq. Sensus est igitur: si vobis tacentibus per martyrium ad Deum perveniam, ero verbum Dei, testis ac praeco Dei et voluntatis eius; sin autem amor vester in carne me retineat, nihil ero nisi vox sola et

2. Ioannes Mon. Curet. 206, 240. Severus Antioch. Cur. 215, 247. (καλὸν κτλ.). Cf. Ephraem. Syr. opp. gr. III, 261 B ed. Assemani. — σπονδισθῆναι] Cf. Phil. 2, 17; II Tim. 4, 6.

III, 1. ἐβασχάνατε] Hoc verbum significat et *invidere* et *fascinare* vel *decipere* (Gal. 3, 1). Vox *διδάσκειν* opposita huic sensui favet, tenor epistolae autem illi. Ign. dicit, Romanos nemini gloriam pro Christo moriendi invidisse, alios potius sermone et exemplo ad martyrium subeundum commovisse. Fortasse haec scribens Clementis epistolam ad Corinthios respicit.

νον μοι δύναμιν αἰτεῖσθε ἔσωθέν τε καὶ ἔξωθεν, ἵνα μὴ μόνον λέγω, ἀλλὰ καὶ θέλω, ἵνα μὴ μόνον λέγωμαι Χριστιανός, ἀλλὰ καὶ εὑρεθῶ. ἐὰν γὰρ εὑρεθῶ, καὶ λέγεσθαι δύναμαι καὶ τότε πιστὸς εἶναι, ὅταν κόσμῳ μὴ φαίνωμαι. 3. οὐδὲν φαινόμενον
5 καλόν. ὁ γὰρ θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν πατρὶ ὦν μᾶλλον φαίνεται. οὐ πεισμονῆς τὸ ἔργον, ἀλλὰ μεγέθους ἐστὶν ὁ Χριστιανισμός, ὅταν μισῇται ὑπὸ κόσμου.

IV. Ἐγὼ γράφω πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἐντέλλομαι πα-
σιν, ὅτι ἐγὼ ἐκὼν ὑπὲρ θεοῦ ἀποθνήσκω, ἐάνπερ ὑμεῖς μὴ κωλύ-
10 σητε. παρακαλῶ ὑμᾶς, μὴ εὐνοία ἄκαιρος γέννησθέ μοι. ἄφετέ με θηρίων εἶναι βορᾶν, δι' ὧν ἐστὶν θεοῦ ἐπιτυχεῖν. σιτὸς εἰμι θεοῦ καὶ δι' ὁδόντων θηρίων ἀλγίθομαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὑ-
ρεθῶ τοῦ Χριστοῦ. 2. μᾶλλον κολακεύσατε τὰ θηρία, ἵνα μοι τάφος γένωνται καὶ μηθὲν καταλίπωσι τῶν τοῦ σώματός μου, ἵνα
15 μὴ κοιμηθεῖς βαρὺς τινι γένωμαι. τότε ἔσομαι μαθητῆς ἀληθῶς Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτε οὐδὲ τὸ σῶμά μου ὁ κόσμος ὄψεται. λιτα-
νεύσατε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα διὰ τῶν ὀργάνων τούτων θεῷ θυσία εὑρεθῶ. 3. οὐχ ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος διατάσσομαι ὑμῖν. ἐκεῖνοι ἀπόστολοι, ἐγὼ κατάκριτος· ἐκεῖνοι ἐλεύθεροι, ἐγὼ

3 γὰρ LS Am g : + καὶ G | 5 καλὸν S Sm (Tim), bonum LA Am : αἰ-
ῶνιον· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια Gg(M)
ex II Cor. 4, 18 | 5/6 ὁ γὰρ — φαίνεται > Sg | 6 πεισμονῆς LS Am Tim
g : σιωπῆς μόνον G | 6/7 Χριστιανισμός : Χριστιανός L Sm Tim | 7 ὅταν —
κόσμον > G | 8 πάσαις S Sf A Am Tim g : > GL Sm M | 9 ἐγὼ GM : > g
LA Am Sm (S Sf ?) | 11 βορᾶν G (βορῶν) M, cibum LA, βοῶμα g : > S
Sf Sm Lightf. | ἔστιν gL Am : ἔρεστιν GM | 12 ἀλγίθωμαι L | 13 τοῦ Χρι-
στοῦ GL Sm M : θεοῦ (ante εἴρεθῶ) g S Sf A Am, > Ir Eus Hier | 14 τῶν
τοῦ Lg : τοῦ GM | 15 γένωμαι : εὑρεθῶ L(g) | ἀληθῶς GL Am (S) : ἀληθῆς
A Sm M g | 16 Ἰησοῦ LS Am g : τοῦ GA Sm M | 17 Χριστὸν GL Sm (M) :
κύριον S Sf A Am g Lightf. | 18 θεῷ g S Sf Sm : θεοῦ L(A Am ?), καθαρά
(post θυσία) M, > G 1

2. Ioannes Mon. Curet. 206, 240 | (τότε πιστὸς κτλ.)

3—IV, 1. Timotheus Aelur. Cur. 201 sq., 243 (— κωλύσητε). — οὐδὲν φαινόμενον καλόν] Eadem scripsit Origenes De orat. c. 20 addens ἐστὶν οἶον ἐλδοκῆσει ὃν καὶ οὐκ ἀληθῶς, et

cum epistularum Ignatianarum no-
titiam habuerit, suspicari licet, eum
hunc quoque locum respexisse. Al-
tera ex parte Sap. 13, 7 legimus:
καλὰ τὰ βλεπόμενα. — φαίνεται] i. e.
Christus postquam ad patrem rever-
sus est (cf. Magn. 7, 2), a maiore

res tantum mihi et internas et externas petite, ut non solum loquar, sed et velim; ut non solum dicar Christianus, sed et inveniar. Si enim inventus fuero, etiam dici potero Christianus et tunc fidelis esse valebo, cum mundo amplius non apparebo. 3. Nihil, quod apparet, bonum est. Namque ipse deus noster ⁵ Iesus Christus, iterum in patre existens, magis manifestatur. Non suasionis opus, sed magnitudinis est Christianismus, quando odio habetur a mundo.

IV. Ego omnibus ecclesiis scribo omnibusque mando, quod lubens pro deo moriar, siquidem vos me non impediatis. Ob- ¹⁰ secro vos, ne intempestivam mihi benevolentiam exhibeatis. Sinite me ferarum cibum esse, per quas deum consequi licet. Frumentum sum dei et per ferarum dentes molor, ut purus panis Christi inveniar. 2. Feris potius blandimini, ut mihi sepulcrum fiant nihilque mei corporis relinquunt, ne, postquam ¹⁵ obdormiero, gravis alicui fiam. Tunc vere Iesu Christi discipulus ero, cum neque corpus meum mundus videbit. Christum pro me supplicate, ut per hæc instrumenta deo hostia inveniar. 3. Non ut Petrus et Paulus vobis praecipio. Illi apostoli, ego condemnatus; illi liberi, ego usque nunc servus. Sed si patiar, ²⁰

19 I Cor. 9, 1.

multitudine cognoscitur et glorificatur quam eo tempore, quo divinitate carne obvoluta in terra versabatur. — *πεισμονῆς*] Non persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed magnitudine virtutis Dei (cf. I Cor. 2, 4. 5; I Thess. 1, 5) fides christiana continetur tempore persecutionis. Cf. Eph. 14, 2.

IV, 1—2. Fragm. syr. Curet. 201, 235. 296 (— *σώματός μου*).

1. Iren. Adv. haer. V, 28, 4. Euseb. H. E. III, 36, 13. Hieron. Catal. c. 16 (*σῖτος κτλ.*). — *πάσαις*] Non a verisimilitudine abhorret, Ignatium hoc vocabulo, cui testes et epistula ad Polyc. 8, 1 patrocinantur, usum esse, et s. martyr forsitan omnes ec-

clesias, quae legatos ad eum miserunt, ante oculos habuit. Non minus autem verisimile est, libentarios aliquot nec hunc locum nec Polyc. 8, 1 recte intellegentes lectionem mutasse. — *σῖτος θεοῦ*] Cf. Act. s. Victoris c. 16. (Ruinart, Acta mart. ed. Galura II, 206). — *ἐλθέσθαι*] Ign. rem futuram tamquam praesentem videt.

2—3. Frag. syr. Cur. 296 (*λίταρεύσατε — ἐλεύθερος*). — *δργάνων*] i. e. dentes ferarum.

3. *Πέτρος κ. Παῦλος*]. Horum meminuit Ign., quia ex s. apostolis soli Romae evangelium praedicaverunt. — *διατάσσομαι*] Cf. I Cor. 7, 17. —

δὲ μέχρι νῦν δοῦλος. ἀλλ' ἐὰν πάθω, ἀπελεύθερος γενήσομαι Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀναστήσομαι ἐν αὐτῷ ἐλεύθερος. νῦν μανθάνω δεδεμένος μηδὲν ἐπιθυμῆιν.

V. Ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης θηριομαχῶ, διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, δεδεμένος δέκα λεοπάρδοις, ὃ ἐστὶν στρατιωτικὸν τάγμα· οἱ καὶ εὐεργετούμενοι χεῖρους γίνονται. ἐν δὲ τοῖς ἀδικήμασιν αὐτῶν μάλλον μαθητεύομαι, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο δεδικαίωμαι. 2. ὀναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἡτοιμασμένων καὶ εὐχομαι σύντομά μοι εὑρεθῆναι· ἃ καὶ κολακεύσω, συντόμως με καταφαγεῖν, οὐχ ὥσπερ τινῶν δειλαινόμενα οὐχ ἤφαιναντο. κὰν αὐτὰ δὲ ἄκοντα μὴ θελήσῃ, ἐγὼ προσβιάσομαι. 3. συγγνώμην μοι ἔχετε· τί μοι συμφέρει, ἐγὼ γινώσκω. νῦν ἄρχομαι μαθητῆς εἶναι. μηδὲν με ζηλώσαι τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω. πῦρ καὶ σταυρὸς θηρίων τε συστάσεις, ἀνατομαί, διαιρέσεις, σκορπισμοὶ ὁστέων, συγκοπὴ μελῶν, ἄλεσμοὶ ὄλου τοῦ σώματος, κακαὶ κολάσεις τοῦ διαβόλου ἐπ' ἐμὲ ἐρχέσθωσαν, μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω.

VI. Οὐδὲν μοι ὠφελήσει τὰ πέρατα τοῦ κόσμου οὐδὲ αἱ βασιλεῖαι τοῦ αἰῶνος τούτου. καλὸν μοι ἀποθανεῖν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, ἢ βασιλεύειν τῶν περάτων τῆς γῆς. ἐκείνον ζητῶ, τὸν

1 δὲ > LSm | γενήσομαι LAg (S Sf Am) : > GM Lightf. | 2 Χριστοῦ > G | ἐν αὐτῷ > LA | νῦν : et nunc LSA (Sm) | 3 ἐπιθυμῆιν LS Sm A Am : + κοσμικὸν ἢ μάταιον GMg | 5 δεδεμένος GLM : ἐνδεδεμένος g Eus | 6 στρατιωτικὸν LMg Eus : στρατιωτῶν G | 9 καὶ pr GLMSSm : ἃ καὶ g Eus A Am Lightf. | σύντομα g Eus Sm (SA) : ἔτοιμα GM, promptas L | 11 ἄκοντα GM Eus : ἐκόντα L g | 13 ζηλώσαι g L Eus : ζηλώσῃ G | καὶ G Eus : + τῶν g Sf | 14/15 ἀνατομαὶ διαιρέσεις G Am Mg (Sm) : διαιρέσεις καὶ Sf A, > LS Eus | 15 συγκοπή : συγκοπαὶ g Eus | ἄλῃσμοι G | 18 μοι G : με g M | πέρατα L Sf Sm Am g : τερπνὰ GM | 19 καλὸν : μάλλον G | εἰς G : ἐν M, in Sf A Am, διὰ L g Tim | 20 γῆς L Sf Sm Am Tim : + τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν κερδήσῃ τὸν κόσμον ὅλον, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ GM g ex Matth. 16, 26

δοῦλος] Ign. servum non proprie se vocare videtur, sed sensu ampliore, respectu vinculorum, quae portabat. — ἀπελεύθερος] Cf. I Cor. 7, 22.

V. Euseb. H. E. III, 36, 7—9. Hieron. Catal. c. 16. Gild. Sap. lib. quer. III, 7 (Migne PL 69, 373 sq.).

1. θηριομαχῶ] Cf. I Cor. 15, 32. —

λεοπάρδοις] Huius bestiae Ignatius primus testis est. Unde Bochart, Hierozoicon 1663 I, III, 8 (ed. Rosenmüller II, 128), eam ante Constantini aetatem non commemorari censens, epistulas Ignatio abiudicandas esse conclusit, et alii argumentum repetierunt. Leopardorum autem

libertus fiam Iesu Christi et in ipso resurgam liber. Nunc vinctus disco nihil concupiscere.

V. A Syria Romam usque cum bestiis pugno, terra marique, noctu et interdiu, alligatus ad decem leopardos, qui est manipulus militum; qui etiam beneficio accepto peiores sunt.⁵ Illorum autem iniuriis magis erudior, *sed propter hoc non iustificatus sum*. 2. Utinam fruar bestiis mihi praeparatis, quas et opto mihi veloces inveniri; quibus et blandiar, ut cito me devorent, non ut quosdam veritae non tetigerunt. Sin autem illae repugnantes noluerint, ego eas vi appellam. 3. Veniam¹⁰ mihi date; quid mihi prosit, ego novi. Nunc incipio discipulus esse. Nulla res tam earum, quae visibiles sunt, quam earum, quae sub oculos non cadunt, animum meum capiat, ut Iesu Christo possim potiri. Ignis et crux et ferarum conflictus, lacerationes, distractiones, disiunctiones ossium, concisio membro-¹⁵rum, totius corporis contusiones, dira diaboli tormenta in me veniant; solummodo ut Iesum Christum consequar.

VI. Nihil mihi proderunt mundi fines neque huius saeculi regna. Praestat mihi in Christo Iesu mori, quam finibus terrae imperare. Illum quaero, qui pro nobis mortuus est; illum volo,²⁰

7 I Cor. 4, 4.

non solum in Vitis plurium imperatorum saeculi III et in Actis Perpetuae et Felicitatis c. 19. 21 saeculo III ineunte mentio fit, sed etiam, ut Lightfoot vidit, in edicto Marci et Commodi (i. e. annis 177—180; cf. Dig. XXXIX, 4, 16) et a Galeno De atra bile c. 7 (Opp. ed. Kühn V, 134) saeculo II medio. — *στροτάγμα*] Similiter Dionysius Al. Ep. ad Fabium Ant. apud Eus. H. E. VI, 41, 22. — *ἐνεργετούμενοι*] Fideles militibus dona dederunt, ut mansuetiores erga Ignatium essent. Cf. Const. ap. V, 1.

2. Ioannes Chrysost. In Ign. encom. c. 5 (ed. Bened. II, 599) laudat verba: Ἐγὼ τῶν θηρίων ἐκείνων ὀνα-

μην. — *ὀναμην τῶν θηρίων*] Acta Perp. et Fel. c. 14: ut bestias lucraretur. — *προσβιάσονται*] Cf. Mart. Polyc. 3, 1.

3—VI, 2. Fragm. syr. Cur. 201, 235 sq.

3. Ioann. Mon. Cur. 206, 240 (*μηθὲν — ἀοράτων*). Severus Ant. Cur. 216, 247 (*πῦρ κτλ.*). — *ζηλώσαι*] Cf. II Cor. 11, 2; Gal. 4, 17. — *σκορπισμοὶ ὁστέων*] Ps. 21, 15: *διεσκορπίσθη πάντα τὰ ὀστέα μου*. Similiter Ps. 52, 6; 140, 7.

VI. Timotheus Ael. Cur. 211, 243 (*καλὸν κτλ.*).

1. *οὐδὲν κτλ.*] Cf. Matth. 16, 26. — *καλὸν μοι ἀποθανεῖν*] Cf. I Cor. 9, 15. — *καλὸν ἦ*] Cf. I Clem. 51, 3 not.

ὕπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα· ἐκείνον θέλω, τὸν δι' ἡμᾶς ἀναστάντα. ὁ δὲ τοκετός μοι ἐπίκειται. 2. σύγγνωτέ μοι, ἀδελφοί· μὴ ἐμποδίσητέ μοι ζῆσαι, μὴ θελήσητέ με ἀποθανεῖν, τὸν τοῦ θεοῦ θέλοντα εἶναι κόσμῳ μὴ χαρίσησθε μηδὲ ὕλῃ ἐξαπατήσητε· ἄφετέ
 5 με καθαρὸν φῶς λαβεῖν· ἐκεῖ παραγενόμενος ἄνθρωπος ἔσομαι. 3. ἐπιτρέψατέ μοι μιμητὴν εἶναι τοῦ πάθους τοῦ θεοῦ μου. εἴ τις αὐτὸν ἐν ἑαυτοῦ ἔχει, νοησάτω, ὃ θέλω, καὶ συμπαθεῖτω μοι, εἰδὼς τὰ συνέχοντά με.

VII. Ὁ ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου διαρπάσαι με βούλεται καὶ
 10 τὴν εἰς θεόν μου γνώμην διασφθεῖραι. μηδεὶς οὖν τῶν παρόντων ὑμῶν βοηθεῖτω αὐτῷ· μᾶλλον ἐμοῦ γίνεσθε, τουτέστιν τοῦ θεοῦ. μὴ λαλεῖτε Ἰησοῦν Χριστόν, κόσμον δὲ ἐπιθυμεῖτε. 2. βασικανία ἐν ὑμῖν μὴ κατοικεῖτω. μηδ' ἂν ἐγὼ παρὼν παρακαλῶ ὑμᾶς, πείσθητέ μοι· τούτοις δὲ μᾶλλον πείσθητε, οἷς γράφω ὑμῖν. ζῶν
 15 γὰρ γράφω ὑμῖν, ἐρῶν τοῦ ἀποθανεῖν. ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοὶ πῦρ φιλόῦλον· ὕδωρ δὲ ζῶν καὶ λαλοῦν ἐν ἐμοί, ἔσθθέν μοι λέγον· Δεῦρο πρὸς τὸν πατέρα. 3. οὐχ ἥδομαι τροφῇ φθορᾶς οὐδὲ ἡδοναῖς τοῦ βίου τούτου. ἄριστον θεοῦ θέλω, ὃ ἐστὶν σὰρξ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ,
 20 καὶ πόμα θέλω τὸ αἶμα αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ἀγάπη ἀφθαρτος.

1 δι' ἡμᾶς > Sf A(g) | 2 δὲ > Sm Am | 3 με : μοι G | 4 χαρίσησθε g Sm Am Tim : χαρίσησθε G, χωρίσητέ με L | μηδὲ ὕλῃ L Tim (Sf A Am) : > (G g) | ἐξαπατήσητε L (seductis) : κολακεύσητε Tim (adulaminini, blandiamini) Lightf., > G g | 5 ἄνθρωπος L Sm Tim : + τέλειος Sf A, + θεοῦ (GMg; angelus Am | 11 ἐμοῦ GL : ἐμοὶ Mg Lightf. | 14 πείσθητε sec GLM : πιστεύσατε g A Lightf. | 15 γὰρ LM g : > G Sm A | 16 φιλόῦλον GMg (cod. Hieros.) Menaea apud Halloix I, 372 : φιλοῦν τι L (SA) g (codd Vat. Monac.) | ὕδωρ, ζῶν δὲ L | καὶ λαλοῦν : ἀλλόμενον g | 17 λέγον G (λέγων) M Sev (Sf Sm) : λέγει Lg | 19 θέλω LS Sm A Am : + ἄριστον οὐράνιον ἄριστον ζωῆς GMg | Ἰησοῦ GA Am Sm M : τοῦ g LS | τοῦ ἐκ σπ. Δαυὶδ LA Am Sm : τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ γενομένου ἐν ἱστέρω ἐκ σπ. 1. καὶ Ἀβραάμ GMg 20 πόμα LS Sm Am g : + θεοῦ GM | ἀφθαρτος LS Sm A : + καὶ ἀένναος ζωῇ GM g

— τοκετός] i. e. partus pro vitae caelesti per martyrium. Ignatio non solum partus, sed etiam dolores parturiendi obversantur.

2—3. Fragm. syr. Cur. 296 (ἄφετε — θεοῦ μου). — ἄνθρωπος] Ign. ut supra 4, 2; 5, 3 se nondum disci-

pulum esse dixit, sic nunc confitetur, se hominem vel hominem perfectum non prius futurum esse, quam ad Deum pervenerit. Cf. 9, 2.

3. Anastasius Sin. Viae dux c. 12 (PG 89, 195). Timotheus Ael. Cur. 212, 244. Severus Ant. ib. 213, 245.

qui propter nos resurrexit. Partus mihi instat. 2. Ignoscite mihi, fratres! Ne me vivere impediatis, ne velitis me mori, me dei esse cupientem mundo ne tradatis neque per materiam me seducatis; sinite me purum lumen percipere; ubi illuc advenero, homo ero. 3. Concedite mihi imitatore[m] esse passionis dei mei. ⁵ Si quis illum in seipso habet, intellegat, quid velim, et commisereatur mei, sciens quae me coarcent.

VII. Princeps huius saeculi rapere me vult meamque erga deum voluntatem corrumpere. Nemo ergo vestrum, qui adestis, illum adiuvet; mei potius, i. e. dei, efficiamini. Ne loquamini ¹⁰ Iesum Christum, dum mundum concupiscitis. 2. Invidia in vobis ne habitet. Neque, si ego praesens vos orarem, credatis mihi; his potius, quae vobis scribo, credatis. Vivens enim scribo vobis, mori desiderans. Amor meus crucifixus est nec est in me ignis materiae amans; sed *aqua vivens* et loquens in ¹⁵ me est. mihi interius dicens: Veni ad patrem. 3. Non delector alimento corruptibili neque voluptatibus huius mundi. *Panem dei* volo, qui est caro Iesu Christi, *qui ex semine David factus est*, et potum volo sanguinem ipsius, qui est caritas incorruptibilis.

16 Ioann. 4, 10; 7, 38. — 18 Ioann. 6, 33. — 19 Ioann. 7, 42; Rom. 1, 3; II Tim. 2, 8.

Fragm. syr. ib. 219, 250 (— θεοῦ μου). — συνέχοντα] Cf. Luc. 8, 45; 12, 50. Phil. 1, 23.

VII, 1. γίνεσθαι] Quae praecedunt, suadent subaudire βοηθοί. (Clericus).

2. Origenes Prolog. in cantic. (ed. Bened. III, 30) et Dionysius Areop. De divin. nom. c. 4, 12 (PG III, 710; syriace ap. Cur. 210, 242) et Theodorus Stud. Serm. catech. 3 (PG 99, 512) laudant verba ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται, Severus Ant. Cur. 216, 247 verba ἔσωθεν κτλ. — ὁ ἐμὸς ἔρως] non est Christus, ut Origenes putavit, sed concupiscentia rerum mundanarum, ut contextus docet. Tractatum de hoc Ignatii apophthegmate Tentzel a. 1682 publicavit Witebergae et a. 1683 Arnstadii con-

tinuavit. — πῦρ φιλόῦλον] Clem. Al. Paed. II, 1, 3 p. 164: οἱ πάμφαγοι καθάπερ τὸ πῦρ τῆς ὕλης ἐξεχόμενοι.

3. ἡδοναῖς τοῦ βίου] Cf. Luc. 8, 14. — ἄρτον θεοῦ κτλ.] Contextus docet, Ignatium de unione cum Christo vel de Dei fruitione in caelo loqui, cuius martyrio se participem fieri sperat; imagines autem, quibus utitur, de eucharistia desumptae sunt. — ὃ ἐστὶν ἀγάπη ἀφθαρτος] Clemens Al. Paed. II, 2, 19 p. 177: τοῦτ' ἐστὶ πλεῖν τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, τῆς κυριακῆς μεταλαβεῖν ἀφθαρσίας. Particula ad verba τὸ αἷμα αὐτοῦ sola pertinere videtur. Zahn eam ad totam partem versus praecedentem refert et vocem ἀγάπη agapen denotare censet (*Ignatius v. A.* p. 348—350).

VIII. Οὐκέτι θέλω κατὰ ἀνθρώπους ζῆν. τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν ὑμεῖς θελήσητε. θελήσατε, ἵνα καὶ ὑμεῖς θεληθῆτε. 2. δι' ὀλίγων γραμμάτων αἰτοῦμαι ὑμᾶς· πιστεύσατέ μοι. Ἰησοῦς δὲ Χριστὸς ὑμῖν ταῦτα φανερώσει, ὅτι ἀληθῶς λέγω· τὸ ἀψευδὲς
 5 στόμα, ἐν ᾧ ὁ πατὴρ ἐλάλησεν ἀληθῶς. 3. αἰτήσασθε περὶ ἐμοῦ, ἵνα ἐπιτύχω. οὐ κατὰ σάρκα ὑμῖν ἔγραψα, ἀλλὰ κατὰ γνώμην θεοῦ. ἐὰν πάθω, ἡθελήσατε· ἐὰν ἀποδοκιμασθῶ, ἐμισήσατε.

IX. Μνημονεύετε ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν τῆς ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίας, ἥτις ἀντὶ ἐμοῦ ποιμένοι τῷ θεῷ χρήται. μόνος αὐτὴν Ἰη-
 10 σοῦς Χριστὸς ἐπισκοπήσει καὶ ἡ ὑμῶν ἀγάπη. 2. ἐγὼ δὲ αἰσχύνομαι ἐξ αὐτῶν λέγεσθαι· οὐδὲ γὰρ ἄξιός εἰμι, ὢν ἔσχατος αὐτῶν καὶ ἔκτρωμα· ἀλλ' ἠλέημαί τις εἶναι, ἐὰν θεοῦ ἐπιτύχω. 3. ἀσπάζεται ὑμᾶς τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ ἡ ἀγάπη τῶν ἐκκλησιῶν τῶν δεξαμένων με εἰς ὄνομα Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐχ ὡς παροδεύοντα.
 15 καὶ γὰρ αἱ μὴ προσήκουσαί μοι τῇ ὁδῷ, τῇ κατὰ σάρκα, κατὰ πόλιν με προῆγον.

X. Γράφω δὲ ὑμῖν ταῦτα ἀπὸ Σμύρνης δι' Ἐφεσίων τῶν ἀξιωμακαρίστων. ἔστιν δὲ καὶ ἅμα ἐμοὶ σὺν ἄλλοις πολλοῖς καὶ Κρόκος, τὸ ποθητόν μοι ὄνομα. 2. περὶ τῶν προελθόντων με
 20 ἀπὸ Συρίας εἰς Ῥώμην εἰς δόξαν τοῦ θεοῦ πιστεύω ὑμᾶς ἐπεγνώκέναι, οἷς καὶ δηλώσατε ἐγγύς με ὄντα. πάντες γὰρ εἰσιν ἄξιοι τοῦ θεοῦ καὶ ὑμῶν· οὕς πρέπον ὑμῖν ἐστὶν κατὰ πάντα ἀναπαῦσαι.

5 ἀληθῶς GLA : > Sm Am | 6 ἐπιτύχω GL Sm Am M : + ἐν πνεύματι ἀγίῳ gA Lightf. | 15 τῇ κατὰ σάρκα GLS Sm Am M : > Ag | 18 καὶ pr GL : > Mg (A Am Sm) | καὶ sec LM Am : > Gg | 19 μοι GL Am : > Sm Mg | προελθόντων GA : προσελθ. L Am g, συνελθ. M | με GA : μοι LM, > Am g | 20 τοῦ G : > Mg | 22 τοῦ G : > g

VIII, 1. κατὰ ἀνθρώπους] Cf. Trall. 2, 1.

2. δι' ὀλίγων γραμμ.] i. e. epistula brevi. Cf. Polyc. 7, 3.

IX, 2. ἀλλ' ἠλέημαι] Cf. I Tim. 1, 13; I Cor. 15, 8. 9.

3. παροδεύοντα] i. e. non tamquam advenam festino praetergredientem, sed tanto cum amore et zelo, ac si

essem unus ex ipsis. — μὴ προσήκουσαι κτλ.] i. e. ecclesiae remotae a via, qua Ign. Romam proficiscebatur. Vocibus τῇ κατὰ σάρκα Ign. indicat, spiritualiter illas ecclesias ad se pertinere et sese ad ipsas. Cf. Eph. 1, 3. — προῆγον] Pearson putavit, hanc vocem idem significare ac προπέμπειν (Polyc. Phil. 1,

VIII. Nolo amplius secundum homines vivere. Id autem fiet, si vos volueritis. Velitis precor, ut et vos benevolentiam inveniatis. 2. Paucis litteris peto a vobis: credite mihi. Iesus Christus vobis haec patefaciet, quod vera loquor; ipse os verax, in quo pater vere locutus est. 3. Petite pro me, ut consequar. 5 Non secundum carnera, sed secundum mentem dei vobis scripsi. Si patiar, bene mihi voluistis; sin reiciar, odistis.

IX. Memores estote in precibus vestris ecclesiae Syriae, quae mei loco deo pastore utitur. Solus Iesus Christus illam vice episcopi reget atque vestra caritas. 2. Ego autem erubescio 10 ex eorum numero dici; non enim sum dignus, utpote qui sim ultimus eorum et abortivus. Verum misericordiam consecutus sum, ut essem aliquis, si deum consequar. 3. Salutat vos meus spiritus et caritas ecclesiarum, quae me exceperunt in nomine Iesu Christi, non ut transeuntem. Etenim ecclesiae, quae nihil 15 ad me pertinebant in via, quae secundum carnem est, ad me in singulas civitates praecurrebant.

X. Scribo autem haec vobis e Smyrna per Ephesios dignissimos, qui beati praedicentur. Mecum etiam est cum aliis multis et Crocus, desideratum mihi nomen. 2. De his, qui me e 20 Syria Romam usque praecesserunt ad gloriam dei, credo, vos eos cognovisse; annuntiate quoque iis, me prope esse. Omnes enim deo et vobis digni sunt, et eos in omnibus recreare vos

11 I Cor. 15, 8. 9.

1; Tit. 3, 13), comitari, prosequi, et plerique eum secuti sunt. Sed erraverunt; nam vox *προάγειν* significat *praefere, praecedere*. Cf. Polyc. Phil. 3, 3; Iudith 10, 22; Matth. 21, 9. 31; 26, 32; 28, 7; Marc. 10, 32; 11, 9; 14, 28; 16, 7 etc. Itaque sensus est: ecclesiae a via remotae de Ignatii condemnatione certiores factae properabant in civitates sibi vicinas, quae s. martyri transeundae erant, ut eum salutarent.

X, 1. *δι' Ἐφεσίων*] Cf. Smyrn. 12, 1; Philad. 11, 2; I Petr. 5. 12. Legatis Ephesiis domum redeuntibus hanc epistolam tradidit, quam via maritima Romam portari curarent per Crocum ni fallor Ephesium, Romanis haud ignotum (Zahn).

2. *προελθόντων*] De his viris, qui haud dubie Christianos Romanos de sorte Ignatii certiores fecerunt, nihil amplius comperimus.

3. ἔγραψα δὲ ὑμῖν ταῦτα τῇ πρὸ ἐννέα καλανδῶν Σεπτεμβρίων.
ἔρρωσθε εἰς τέλος ἐν ὑπομονῇ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣΙΝ ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, ἐκκλησίᾳ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου
5 Ἰησοῦ Χριστοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Φιλαδελφίᾳ τῆς Ἀσίας, ἐλεγ-
μένη καὶ ἡδρασμένη ἐν ὁμονοίᾳ θεοῦ καὶ ἀγαλλιωμένη ἐν
τῷ πάθει τοῦ κυρίου ἡμῶν ἀδιακρίτως καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει
αὐτοῦ πεπληροφορημένη ἐν παντὶ ἐλέει, ἣν ἀσπάζομαι ἐν
αἵματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣτις ἐστὶν χαρὰ αἰώνιος καὶ παρά-
10 μονος, μάλιστα ἐὰν ἐν ἐνὶ ὧσιν σὺν τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς
σὺν αὐτῷ πρεσβυτέροις καὶ διακόνις ἀποδεδειγμένοις ἐν
γνώμῃ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὓς κατὰ τὸ ἴδιον θέλημα ἐστήριξεν
ἐν βεβαιωσύνῃ τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ πνεύματι.

I. Ὅν ἐπίσκοπον ἔγνων οὐκ ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδὲ δι' ἀνθρώπων
15 κεκτῆσθαι τὴν διακονίαν τὴν εἰς τὸ κοινὸν ἀνήκουσαν οὐδὲ κατὰ
κενοδοξίαν, ἀλλ' ἐν ἀγάπῃ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ· οὗ καταπέπληγμαι τὴν ἐπιείκειαν, ὅς σιγῶν πλείονα δύναται
τῶν μάταια λαλούντων. 2. συνευρύθμισται γὰρ ταῖς ἐντολαῖς ὡς
χορδαῖς κιθάρα. διὸ μακαρίζει μου ἡ ψυχὴ τὴν εἰς θεὸν αὐτοῦ
20 γνῶμην, ἐπιγνοὺς ἐνάρετον καὶ τέλειον οὖσαν, τὸ ἀκίνητον αὐτοῦ
καὶ τὸ ἀόργητον αὐτοῦ ἐν πάσῃ ἐπιεικείᾳ θεοῦ ζῶντος.

II. Τέκνα οὖν φωτὸς ἀληθείας, φεύγετε τὸν μερισμὸν καὶ

I τῇ — Σεπτεμβρίων LgM (-βρίων) Am (Ahekani = Σεπτ.) : undeci-
mo mensis Ab Sm, + τουτέστιν Ἀγούστου εἰκάδι τρίτῃ G, mense Augusto
qui dies XXII erat A | 2 Χριστοῦ LAg: + ἀμὴν GM A Sm, τοῦ θεοῦ
ἡμῶν S | 4 κυρίου Gg (A): > L Lightf. | 7 ἡμῶν G: + Ἰησοῦ g, Ἰ. Χρι-
στοῦ L | 9/10 παράμονος GAg: ἄμωμος L | 10 ὧσιν Gg: ὤμεν L, ἦτε A
11 σὺν αὐτῷ > Ag | 14 οὐχ G | 15 τὸ gL: τὸν GA | 18 μάταια GL: πλέον
g, > A Lightf. | συνευρύθμισται G (Ag): συνευρύθμισθε L | 20 τέλειον G:
τελείαν g | 21 αὐτοῦ G: > Lg | 22 φωτὸς + καὶ A

3. Quo die scripserit, Ign. in hac | computare possint, quo fere tempore
tantum epistula indicat, ut Romani | ad ipsos adventurus sit.

deceat. 3. Haec scripsi vobis ante diem IX Calendas Septembris. Valet, fortes usque in finem, sustinentes pro Iesu Christo.

PHILADELPHENSIBUS IGNATIUS.

Ignatius, qui et Theophorus, ecclesiae dei patris et domini Iesu Christi, quae est Philadelpiae in Asia, misericor-⁵ diam consecutae et firmatae in concordia cum deo et exsultanti in passione domini nostri inseparabiliter ac per resurrectionem eius plene instructae de omni misericordia, quam saluto in sanguine Iesu Christi, quae est gau-¹⁰ dium meum sempiternum et stabile, maxime si uniti sunt cum episcopo et presbyteris eius et diaconis iuxta sententiam Christi designatis, quos secundum propriam vo-
luntatem suam firmavit in stabilitate per sanctum suum spiritum.

I. Hunc episcopum cognovi non a seipso neque per homi-¹⁵ nes neque ob inanem gloriam, sed caritate patris et domini Iesu Christi obtinuisse ministerium regendi coetum. Valde admiratus sum eius modestiam, qui silendo potentior est quam qui vana loquuntur. 2. Consonus enim est mandatis dei ut cithara chordis. Quapropter beatam praedico mentem eius piam,²⁰ eam virtutibus ornatam et perfectam sciens, et immobilitatem eius ac lenitatem instar mansuetudinis dei vivi.

II. Filii itaque lucis veritatis, fugite divisionem et pravas

Inscr. *Φιλαδελφίαι*] Cf. Apoc. 1, 11; 3, 7 sqq. — *ἀγαλλιωμένη κτλ.*] i. e. quae inseparabilis adhaeret passioni Christi. — *ἐν αἵματι κτλ.*] i. e. in Christo, qui per sanguinem suum nos salvavit. — *ἀποδεδειγμένοις κτλ.*] i. e. qui secundum sententiam et voluntatem Christi designati vel electi sunt.

tione memoratum. — *ἀφ' ἑαυτοῦ*] Cf. Gal. 1, 1. — *σιγῶν*] Cf. Eph. 6, 1.

2. *χ. καθάρα*] Cf. Eph. 4, 1.

II, 1. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 780; Holl p. 22. — *τέκνα κτλ.*] *Τέκνα φωτός* commemorantur Eph. 5, 9; *υἱοὶ φωτός* Luc. 16, 8; Ioann. 12, 36; I Thess. 5, 5; *φῶς καὶ ἀληθεῖα* Ps. 42, 3; *φῶς ἀληθείας* alias nusquam occurrit et locutio Ignatio

I, 1. §v] sc. episcopum in inscrip-

τάς κακοδιδασκαλίας· ὅπου δὲ ὁ ποιμὴν ἐστίν, ἐκεῖ ὡς πρόβατα ἀκολουθεῖτε, 2. πολλοὶ γὰρ λύκοι ἀξιόπιστοι ἡδονῇ κακῇ αἰχμαλωτίζουσιν τοὺς θεοδόρους· ἀλλ' ἐν τῇ ἐνότητι ὑμῶν οὐχ ἔξουσιν τόπον.

5 III. Ἀπέχεσθε τῶν κακῶν βοτανῶν, ἄστινας οὐ γεωργεῖ Ἰησοῦς Χριστός, διὰ τὸ μὴ εἶναι αὐτοὺς φυτεῖαν πατρός· οὐχ ὅτι παρ' ὑμῖν μερισμὸν εὑρον, ἀλλ' ἀποδιῦλισμόν. 2. ὅσοι γὰρ θεοῦ εἰσιν καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτοι μετὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰσίν· καὶ ὅσοι ἂν μετανόησαντες ἔλθωσιν ἐπὶ τὴν ἐνότητα τῆς ἐκκλησίας, 10 καὶ οὗτοι θεοῦ ἔσονται, ἵνα ὧσιν κατὰ Ἰησοῦν Χριστὸν ζῶντες. 3. μὴ πλανᾷσθε, ἀδελφοί μου· εἴ τις σχίζοντι ἀκολουθεῖ, βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομεῖ· εἴ τις ἐν ἀλλοτρίᾳ γνώμῃ περιπατεῖ, οὗτος τῷ πάθει οὐ συγκατατίθεται.

IV. Σπουδάσατε οὖν μιᾷ εὐχαριστίᾳ χρῆσθαι· μία γὰρ σὰρξ 15 τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν ποτήριον εἰς ἔνωσιν τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ἐν θυσιαστήριον, ὡς εἰς ἐπίσκοπος ἅμα τῷ πρεσβυτέρῳ καὶ διακόνοις, τοῖς συνδούλοις μου· ἵνα, ὃ ἐὰν πράσσητε, κατὰ θεὸν πράσσητε.

V. Ἀδελφοί μου, λίαν ἐκκέχυμαι ἀγαπῶν ὑμᾶς καὶ ὑπερ- 20 ἀγαλλόμενος ἀσφαλίζομαι ὑμᾶς· οὐκ ἐγὼ δέ, ἀλλ' Ἰησοῦς Χριστός, ἐν ᾧ δεδεμένος φοβοῦμαι μᾶλλον, ὥς ἔτι ὢν ἀναπάρτιστος· ἀλλ' ἡ προσευχὴ ὑμῶν εἰς θεόν με ἀπαρτίσει, ἵνα ἐν ᾧ κλήρω

3/4 ἔξουσιν Gg : ἔχουσιν L(A) | 7 ἀποδιῦλισμὸν L : -σμένον G | 13 πάθει + Christi Sf A | 16 ὡς : et L | 21 ἀναπάρτιστος LAg : ἀνάρπαστος G | 22 εἰς θεὸν Gg : > L(A)

propria est. Lightfoot vocem φωτὸς interpolatam esse opinatur.

2. λύκοι] Cf. Matth. 7, 15. Act. 20, 29. — ἀξιόπιστοι] sunt et qui fide digni sunt (Prov. 27, 6; 28, 20) et qui tales videntur simulando aliisque artificijs fidem usurpantes. Suidas illam notionem antiquiorem vocat. Ign. vocem sensu malo adhibet. Similiter Epist. ad Diogn. 8, 2; Tatian. C. Graec. c. 2; Eus. H. E. V, 18, 5 etc. — αἰχμαλωτίζουσιν] Cf. II Tim. 3, 6. — θεοδόρους] Cf. Poly. 7, 2.

III, 1. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 773; Holl p. 23 (— πατρός). — κ. βοτανῶν] sc. haeticorum. Cf. Eph. 10, 3; Trall. 6; Matth. 15, 13. — οὐχ δι] Cf. Magn. 11; Trall. 8, 1. Ign. hoc loco et in capp. VI—VIII indicat, se non tantum Troade degentem per legatos ecclesiae Philadelphensium certiore factum esse, quomodo res in illa se haberent, sed ipsum nuper Philadelphiam permeasse.

2—IV. Fragm. syr. Cur. 199, 233 (— αἵματος αὐτοῦ).

doctrinas; ubi autem pastor est, eodem ut oves sequamini. 2. Multi enim lupi, fide digni habiti, perniciosius voluptatibus eos capiunt, qui ad deum currunt; sed in vestra concordia non habebunt locum.

III. Abstinete ab herbis noxiis, quas Iesus Christus non colit, quia non sunt plantatio patris: non quod apud vos divinationem invenerim, sed puritatem. 2. Quotquot enim dei et Iesu Christi sunt, hi sunt cum episcopo; et quotquot paenitentia ducti redierint ad unitatem ecclesiae, et hi dei erunt, ut secundum Iesum Christum vivant. 3. *Ne erretis*, fratres mei: si quis schisma facientem sectatur, *regni divini hereditatem non consequitur*; si quis ambulat in aliena doctrina, cum passione non communicat.

IV. Studeatis igitur una eucharistia uti; una enim est caro domini nostri Iesu Christi et unus calix in unitatem sanguinis ipsius, unum altare, sicut unus episcopus cum presbyterio et diaconis, conservis meis; ut, quod faciatis, secundum deum faciatis.

V. Fratres mei, valde effusus sum in amorem vestri et valde laetatus roboro vos; non ego vero, sed Iesus Christus, cuius gratia vinctus plus timeo, quia nondum sum perfectus; sed oratio vestra ad deum me perficiet, ut sorte per misericordiam mihi assignata potiar, confugiens ad evangelium tanquam ad

6 Matth. 15, 13. — 11 I Cor. 6, 9. 10.

3. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 773; Holl p. 23. Fragm. syr. Cur. 218, 249 (— κληρονομῆ). — ἀλλοτριᾶ] i. e. aliena a fide ecclesiae. — συγκρατεῖται] Verbum denotat non solum *assentiri*, sed etiam, ut Lightfoot recte animadvertit, *partem habere* vel *communicare*. II Cor. 6, 15—16 συμφώνησις, μερίς et συγκρατεῖταις tanquam synonyma usurpantur. Cf. Exod. 23, 1. 32; Dan. 1, 20; Luc. 23, 51.

IV. μὴ ἐνχαριστία] Cf. Eph. 20, 2: ἓνα ἄρτον κλώντες. Unitatem ec-

clesiae in unitate sacrae mensae se manifestare oportet. *Εὐχαριστία* cena Domini etiam a s. Iustino Apol. I, 66 nominatur. — *μία γὰρ σάραξ*] Cf. I Cor. 10, 16. 17. — *ἐν θύσαστήριον*] Cum Irenaeus Adv. haer. IV, 18, 6, de eucharistia agens, de altari spiritualiter loquatur, Lightfoot Ignatium similiter intellegendum esse censet. Equidem non video, cur pater de eucharistia vel cena Domini atque de altari dicens non etiam tabulam cenae in mente habuerit.

ἡλείφθην ἐπιτύχω, προσφυγὼν τῇ εὐαγγελίῳ ὡς σαρκὶ Ἰησοῦ καὶ τοῖς ἀποστόλοις ὡς πρεσβυτερίῳ ἐκκλησίας. 2. καὶ τοὺς προφήτας δὲ ἀγαπῶμεν, διὰ τὸ καὶ αὐτοὺς εἰς τὸ εὐαγγέλιον κατηγγελλέναι καὶ εἰς αὐτὸν ἐλπίζειν καὶ αὐτὸν ἀναμένειν, ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαν-
 5 τες ἐσώθησαν, ἐν ἐνότητι Ἰησοῦ Χριστοῦ ὄντες, ἀξιαγάπητοι καὶ ἀξιοθαύμαστοι ἅγιοι, ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ μεμαρτυρημένοι καὶ συν-
 ηριθμημένοι ἐν τῇ εὐαγγελίῳ τῆς κοινῆς ἐλπίδος.

VI. Ἐὰν δέ τις Ἰουδαϊσμὸν ἐρμηνεύῃ ὑμῖν, μὴ ἀκούετε αὐ-
 τοῦ. ἄμεινον γάρ ἐστιν παρὰ ἀνδρὸς περιτομὴν ἔχοντος Χριστιανισ-
 10 μὸν ἀκούειν, ἢ παρὰ ἀκροβύστου Ἰουδαϊσμὸν. ἐὰν δὲ ἀμφοτέροι
 περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ μὴ λαλῶσιν, οὗτοι ἐμοὶ στῆλαί εἰσιν καὶ τάφοι νεκρῶν, ἐφ' οἷς γέγραπται μόνον ὀνόματα ἀνθρώπων. 2. φεύγετε οὖν τὰς κακοτεχνίας καὶ ἐνέδρας τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τού-
 του, μήποτε θλιβέντες τῇ γνώμῃ αὐτοῦ ἐξασθενήσετε ἐν τῇ ἀγάπῃ.
 15 ἀλλὰ πάντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ γίνεσθε ἐν ἀμερίστῳ καρδίᾳ. 3. εὐ-
 χαριστῶ δὲ τῷ θεῷ μου, ὅτι εὐσυνείδητός εἰμι ἐν ὑμῖν καὶ οὐκ ἔχει τις καυχῆσασθαι οὔτε λάθρα οὔτε φανερώς, ὅτι ἐβάρησά τινα ἐν μικρῷ ἢ ἐν μεγάλῳ. καὶ πᾶσι δέ, ἐν οἷς ἐλάλησα, εὐχομαι, ἵνα μὴ εἰς μαρτύριον αὐτὸ κτήσωνται.

20 VII. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ σάρκα μέτινες ἡθέλησαν πλανῆσαι,

3 ἀγαπῶμεν GL: ἀγαπῶ Ag | 8 τις > L | ὑμῖν LA: ἡμῖν G | 15 ἀλλὰ GAg: + καὶ L | 18 δὲ GL: > Ag

V, 1. εὐαγγελίῳ κτλ.] Hunc locum alii aliter interpretati sunt. Quaeritur praecipue, quid sit εὐαγγέλιον, utrum evangelia scripta vel prima pars Novi Testamenti, cuius pars altera ἀπόστολοι vel epistulae apostolorum, an summa doctrinae christianae sive scriptae sive ore pronuntiatæ, atque apostoli et prophetæ ii, qui eam praedicarunt et litteris mandarunt. Hanc interpretationem illi praeferendam esse contextus docet. Recte enim Zahn: Cum prophetas et ipsos (καὶ αὐτούς) evangelium annuntiasse dicat Ign., primarios evangelii praecones esse

apostolos ante dictos asserit, quod dixisse sibi videri non potuisset, si eosdem tanquam epistularum scriptores evangeliorum libris adiecisset. Itaque evangelio ab apostolis praedicato, ab ecclesia fide recepto, libris quoque variis concepto apostolos adiungit, qui evangelii praeconio non fundarunt tantum ecclesiam, sed etiam nunc tanquam presbyteri universae ecclesiae praesunt (cf. Magn. 6. Trall. 2. 3), docentes discere cupientes, respondentes consulentibus ipsos, praecipientes, quaecumque ad disciplinam pertinent: quae omnia ab apostolis assidue fieri non posse li-

corporaliter praesentem Christum, et ad apostolos tanquam ad praesens ecclesiae presbyterium. 2. Sed et prophetas diligamus, quia et ipsi evangelium annuntiaverint et in Christum speraverint et ipsum exspectaverint, per quem et credentes salutem consecuti sunt, Iesu Christo uniti, sancti amore et admiratione ⁵ digni, a Iesu Christo testimonium adepti et connumerati in evangelio spei communis.

VI. Si quis autem vobis Iudaismum praedicet, ne audiat eum. Melius est enim, a viro circumciso Christianismum audire, quam ab habente praepotum Iudaismum. Si autem utrique de ¹⁰ Iesu Christo non loquantur, isti mihi columnae sepulcrales sunt et mortuorum monumenta, quibus hominum nomina duntaxat inscripta sunt. 2. Fugite igitur malas artes et insidias principis saeculi huius, ne quando prudentia eius oppressi in caritate langueatis. Sed omnes uniti sitis indivulso corde. 3. Gratias ¹⁵ autem ago deo meo, quod quoad vos bona gaudeam conscientia nec possit quisquam gloriari vel secreto vei palam, a me quemquam gravatum esse aut in parvo aut in magno. Et omnibus, ad quos locutus sum, opto, ne in testimonium id cedat contra ipsos.

VII. Quamquam enim nonnulli secundum carnem me de-

quet, nisi libri exstent in ecclesia, quibus apostolorum et praedicatio evangelica et doctrina praeceptaque contineantur. Cf. quae de apostolis ecclesiae regibus habet Origenes Hom. XII in Num. c. 2 (ed. Bened. II, 313 sq.). — *ὡς σαρχὶ Ἰησοῦ*] Hieron. ad Ps. 147 (ed. Morin, Anecd. Maredsol. III, II, 301): Ego corpus Iesu evangelium puto, sanctas scripturas puto doctrinam eius.

2. *εἰς τὸ εὐαγγέλιον κατηγγ.*] Cf. 9, 2; Barn. 5, 6. — *ἐν ἐνότητι Ἰ. Χρ.*] Haec verba nonnulli editores cum praecedentibus construunt.

VI, 1. *ἀκροβύστον*] i. e. Christiani e gentilibus iudaizantis. Zahn (*Ignatius v. A.* p. 368—371) vocem de haereticis e Iudaismo profectis inter-

pretatur. — *σῆλαι κτλ.*] Explicanda haec sunt e veterum philosophorum consuetudine, cuius mentionem fecit Clemens Strom. V, 9, 58 p. 680: *φασὶ γοῦν Ἰππαρχον . . . ἐξελαθῆναι τῆς διατριβῆς καὶ στήλην ἐπ' αὐτῷ γενέσθαι οἷα νεκρῷ. διὸ καὶ ἐν τῇ βαρβάρῳ φιλοσοφίᾳ νεκροὺς καλοῦσι τοὺς ἐκπεσόντας τῶν δογμάτων.* Didym. Al. (Mai, Nov. Bibl. IV, II, 145): *οἱ τὰ κενοτάφια οἰκοδομοῦντες τοῖς ἀποφοιτήσασιν φιλοσοφίας* (Zahn).

3. *ἐβάρησα*] Cf. II Cor. 11, 9; 12, 13, 16; I Thess. 2, 7; I Tim. 5, 16. — *αὐτό*] sc. *δ' ἐλάλησα ἐν αὐτοῖς*. Cf. Trall. 12, 3.

VII. Fragm. syr. Cureton 199, 233 (*ἐκραύγασα — μηδὲν ποιεῖτε*).

ἀλλὰ τὸ πνεῦμα οὐ πλανᾶται ἀπὸ θεοῦ ὄν. Οἶδεν γάρ, πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει, καὶ τὰ κρυπτὰ ἐλέγχει. ἐκραύγασα με-
ταξὺ ὧν, ἐλάλουν μεγάλῃ φωνῇ, θεοῦ φωνῇ. Τῷ ἐπισκόπῳ προσ-
έχετε καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ διακόνοις. 2. οἱ δὲ ὑποπτεύσαντές
5 με ὡς προειδόντα τὸν μερισμὸν τινῶν λέγειν ταῦτα· μάρτυς δέ μοι,
ἐν ᾧ δέδεμαι, ὅτι ἀπὸ σαρκὸς ἀνθρωπίνης οὐκ ἔγνων. τὸ δὲ
πνεῦμα ἐκήρυσσεν λέγον ἀάδε· Χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποι-
εῖτε, τὴν σάρκα ὑμῶν ὡς ναὸν θεοῦ τηρεῖτε, τὴν ἔνωσιν ἀγαπάτε,
τοὺς μερισμοὺς φεύγετε, μιμηταὶ γίνεσθε Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ
10 αὐτὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

VIII. Ἐγὼ μὲν οὖν τὸ ἴδιον ἐποίουν ὡς ἄνθρωπος εἰς ἔνωσιν
κατηρτισμένος. οὗ δὲ μερισμὸς ἐστὶν καὶ ὀργή, θεὸς οὐ κατοικεῖ.
πᾶσιν οὖν μετανοοῦσιν ἀφίει ὁ κύριος, ἐὰν μετανοήσωσιν εἰς ἐνό-
τητα θεοῦ καὶ συνέδριον τοῦ ἐπισκόπου. πιστεύω τῇ χάριτι Ἰησοῦ
15 Χριστοῦ, ὃς λύσει ἀφ' ὑμῶν πάντα δεσμὸν. 2. παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς
μηδὲν κατ' ἐρίθειαν πράσσειν, ἀλλὰ κατὰ χριστομαθίαν. ἐπεὶ
ἦκουσά τινῶν λεγόντων, ὅτι, ἐὰν μὴ ἐν τοῖς ἀρχαίοις εὕρω, ἐν τῷ

3 ὧν GL Sf A: ὧν g Zahn | θεοῦ φωνῇ > G | 4 οἱ δὲ GL (Sf A): εἰ δὲ
g Zahn | ὑποπτεύσαντες L (Sf A): πτέσαντες G, ὑποπτεύετε g, ὑπόπτειν οὐκ
τινες Zahn | 5 ὡς προειδόντα GL(g): ὡς περ εἰδόντα Sf A (?) Zahn | 7 λέγον
g Ant: λέγων G | 8 τηρεῖτε g Dam: τηρεῖτε G | 16 πράσσειν GL: πράσσετε
Ag | 17 ἀρχαίοις g: ἀρχαίους GL, scripturis antiquis (prioribus) A

1. τὰ κρυπτὰ ἐλ.] Cf. I Cor. 2, 10; tinet.
14, 25; Eph. 5, 12. 13.

2. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 780; Holl p. 23 (μάρις κτλ.) An-
tiochus Mon. H. 124, PG 89, 1819 (μάρις — ποιεῖτε). — οἱ δὲ ὑπο-
πτεύσαντες κτλ.] Anacoluthon. — τὴν
σάρκα κτλ.] Similiter II Clem. 9, 3.

VIII, 1. συνέδριον] Vox hic sensu
ampliore usurpata esse et non tam
consessum quam consensum vel com-
munionem denotare videtur. Light-
foot conferens Constit. apost. II, 28
vertit: concilium episcopi, et inter-
pretatur: episcopus cum concilio
presbyterorum tanquam assessorum.
— πιστεῖω] sc. quod ad vos ad-

2. κατ' ἐρίθειαν] Cf. Philipp. 2, 3.
— ἀρχαίοις] Qui cum testibus G et
L legunt ἀρχαίοις, statuunt, haere-
ticos illos, quibuscum Ign. ubi et
quando nescimus disputaverit, ad
Vetus Testamentum seu ad vetera
vaticinia provocasse negantes, Chri-
sti adventum et passionem in his
libris praenuntiatum esse. Sed haec
lectio vix genuina est. Concedunt
quidem fere omnes, codicem (G) et
versionem latinam in aliquo loco
falsam lectionem exhibere. Sed non
vox posterior (ἀρχεῖα), quae bis le-
gitur, secundum priorem (ἀρχαῖα)
corrigenda est, sed haec secundum

cipere voluerunt, spiritus tamen non decipitur a deo ortus. *No-
vit* enim, *unde veniat et quo vadat*, et secreta coarguit. Cla-
mavi, cum praesens essem, loquebar magna voce, dei voce:
Episcopo oboedite et presbyterio et diaconis. 2. Isti autem su-
spicati sunt, me ut praescium schismatis quorundam haec dixisse; 5
testis vero mihi is est, pro quo vinctus sum, quod a carne hu-
mana id non cognoverim. Sed spiritus annuntiavit dicens haec:
Sine episcopo nihil facite, carnem vestram ut dei templum
custodite, unionem amate, dissidia fugite, imitatores este Iesu
Christi, sicut et ipse patris sui.

10

VIII. Ego itaque, quod meum erat, feci ut homo ad unio-
nem destinatus. Ubi autem divisio est et ira, ibi deus non
habitat. Omnibus igitur paenitentibus remittit deus, si se con-
vertant ad unionem cum deo et ad communionem cum episcopo.
Credo gratiae Iesu Christi, qui solvet a vobis omne vinculum. 15
2. Obsecro autem vos, ut nihil contentiose agatis, sed iuxta
Christi doctrinam. Cum audirem quosdam dicentes: Nisi in-

1 Ioann. 3, 8.

illam. Neque enim solum verisimi-
lius est, lectionem rectam in uno
tantum loco excidisse quam in duo-
bus, sed interpolator ter habet vo-
cem *ἀρχαία* et versio armeniaca huic
lectioni favet. Accedit, quod Vetus
Testamentum a Graecis non *ἀρχαία*
διαθήκη, ut patroni alterius lectionis
statuunt, se potius *παλαιὰ διαθ.* no-
minabatur. Cf. Magn. 9, 1, (10, 2);
II Cor. 3, 14; Hebr. 8, 13; Melito
Sard. ap. Eus. H. E. IV, 26, 16. Vox
ἀρχαία autem non solum *χαρτοφυλά-
κια* seu locum significat, *ἐνθα αἱ*
δημόσιαι χάριται ἀπόκεινται (Suidas),
sed etiam documenta vel monumenta
litteris conscripta (Cf. Dionys. Halic.
Antiq. II, 26; Euseb. H. E. I, 7, 13).
Quae autem documenta fuerint, ad
quae haeretici provocabant, inde
maxime dependet, quomodo verba
ἐν τῷ εὐαγγελίῳ construantur. Light-

foot ea cum verbis *οὐ πιστεύω* con-
iungens *τὰ ἀρχαία* esse Vetus Testa-
mentum, et locum interpretatur:
nisi invenero (argumentum vel con-
troversiam) in archivis, non credo
(quoniam apparet) in Evangelio, i. e.
nisi e Vetere Testamento probaveris,
non credo, quamquam Evangelio
traditur. Parallelismo versus qui-
dem illa constructio posci, interpre-
tatio autem nimis coacta esse vide-
tur. Rectius Zahn vocem *εὐαγγέλιον*
explicationem vocis *ἀρχαία* esse iu-
dicavit. Itaque sensus totius loci
hic est: haeretici, quibuscum Ignatius
disputavit, petebant argumenta
e documentis, ex Evangelio desumpta,
cumque Ign. responderet, talia do-
cumenta exstare, illi obieiebant, hoc
quaeri vel esse demonstrandum; id
enim agi, num scriptum esset in
Evangelio vel quis esset sensus scrip-

εὐαγγελίῳ, οὐ πιστεύω· καὶ λέγοντός μου αὐτοῖς, ὅτι γέγραπται, ἀπεκρίθησάν μοι, ὅτι πρόκειται. ἐμοὶ δὲ ἀρχεῖά ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός, τὰ ἄθικτα ἀρχεῖα ὁ σταυρὸς αὐτοῦ καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, ἐν οἷς θέλω ἐν τῇ
 5 προσευχῇ ὑμῶν δικαιοωθῆναι.

IX. Καλοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς, κρεῖσσον δὲ ὁ ἀρχιερεὺς ὁ πεπιστευμένος τὰ ἅγια τῶν ἀγίων, ὃς μόνος πεπίστευται τὰ κρυπτὰ τοῦ θεοῦ· αὐτὸς ὢν θύρα τοῦ πατρὸς, δι' ἧς εἰσέρχονται Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ οἱ προσφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ ἡ
 10 ἐκκλησία. πάντα ταῦτα εἰς ἐνότητά θεοῦ. 2. ἐξαίρετον δέ τι ἔχει τὸ εὐαγγέλιον, τὴν παρουσίαν τοῦ σωτῆρος, κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ πάθος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν. οἱ γὰρ ἀγαπητοὶ προφῆται κατήγγειλαν εἰς αὐτόν· τὸ δὲ εὐαγγέλιον ἀπάρτισμα ἐστὶν ἀφθαρσίας. πάντα ὁμοῦ καλὰ ἐστίν, ἐὰν ἐν ἀγάπῃ
 15 πιστεύητε.

X. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν προσευχὴν ὑμῶν καὶ κατὰ τὰ σπλάγχνα, ἃ ἔχετε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἀπηγγέλη μοι, εἰρηνεύειν τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας, πρέπον ἐστὶν ὑμῖν ὡς ἐκκλησία θεοῦ, χειροτονῆσαι διάκονον εἰς τὸ πρεσβεῦσαι ἐκεῖ θεοῦ
 20 πρεσβεῖαν, εἰς τὸ συγχαρῆναι αὐτοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ γενομένοις καὶ δοξάσαι τὸ ὄνομα. 2. μακάριος ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὃς καταξιωθήσεται τῆς τοιαύτης διακονίας, καὶ ὑμεῖς δοξασιήσεσθε. θέλουσιν δὲ ὑμῖν οὐκ ἐστὶν ἀδύνατον ὑπὲρ ὀνόματος θεοῦ, ὡς καὶ αἱ ἔγγιστα ἐκκλησίαι ἔπεμψαν ἐπισκόπους, αἱ δὲ πρεσβυτέρους
 25 καὶ διακόνους.

XI. Περὶ δὲ Φίλωνος τοῦ διακόνου ἀπὸ Κιλικίας, ἀνδρὸς

2 ἀρχεῖα G g : principium L, scriptura prior A | 3 ἔθνητα G | ἀρχεῖα G : principia L, ἀρχεῖον g, > A | 6 κρεῖσσον GL : κρεῖσσων g | 11 σωτῆρος LAg : > G | 21 ὄνομα GL : + τοῦ κυρίου Sf A (g) | Ἰησοῦ Xp. GL Sf : Xp. Ἰησοῦ Ag

turae. Cf. Zahn ad h. l.; *Geschichte des newest. Kanons* II, 945—948.

IX, 1. ἱερεῖς] nec sunt presbyteri ecclesiae (Cot.) nec Christiani Philadelphenses (Rothe), sed sacerdotes iudaici vel vetus oeconomia, quibus opponitur ὁ ἀρχιερεὺς, i. e. Christus vel novum foedus. — κρεῖσσον]

Cf. Matth. 12, 41. 42; Prov. 20, 6. 23. — ἀρχιερεὺς] Cf. I Clem. 36, 1. — θύρα] Cf. Ioann. 10, 7. 9; I Clem. 48, 4; Herm. Sim. IX, 2. 12. Zahn (*Ignatius* p. 618 sq.) contendit, Ignatium, quae hoc loco docet, ex Herm. Sim. IX, 12—16 didicisse (?). — πάντα κτλ.] i. e. scopus tum pro-

venero in archivis, hoc est in evangelio, non credo, et dicente me ipsis, quod scriptum est, responderunt mihi, hoc quaeri. Mihi vero archiva Iesus Christus, illibata archiva crux eius et mors et resurrectio eius et fides, quae est per ipsum, quibus iustificari volo per preces vestras.

IX. Boni quidem sunt sacerdotes, praestantior autem est summus pontifex, cui credita sunt sancta sanctorum, cui soli secreta dei sunt tradita; qui ipse est ianua patris, per quam ingrediuntur Abraham et Isaac et Iacob et prophetae et apostoli et ecclesia. Omnia haec ad unionem cum deo. 2. Eximium autem quidquam habet evangelium, nimirum adventum salvatoris, domini nostri Iesu Christi, passionem ipsius ac resurrectionem. Dilecti namque prophetae annuntiaverunt eum; evangelium vero est perfectio vitae aeternae. Omnia simul bona sunt, modo in caritate credatis.

X. Cum mihi nuntiatum sit, per orationem vestram et commiserationem, qua movemini in Christo Iesu, ecclesiam Antiochenam in Syria pacem obtinuisse, decet vos ut dei ecclesiam, eligere diaconum, qui obeat ibi legationem dei, qui cum illis in unum congregatis simul gaudeat et glorificet nomen. 2. Beatus ille in Iesu Christo, qui dignus habitus fuerit eiusmodi ministerio, et vos quoque glorificabimini. Volentibus autem vobis hoc non est impossibile pro nomine dei, ut et quaedam proximae ecclesiae miserunt episcopos, aliae presbyteros et diaconos.

XI. Quod autem Philonem Cilicem diaconum attinet, virum

phetarum, tum apostolorum etc. idem est, nempe unio humani generis cum Deo (Hefele).

2. *εὐαγγέλιον ἀπ. ἀφθαρσίας*] i. e. evangelium perfecit opus immortalitatis, quod lex et prophetae inceperunt. Zahn contulit Orig. Hom. I in Lev. c. 4 (ed. Bened. II, 187): qui novit ostendere, quae fuerint legis principia, qui etiam in prophetis profectus accesserit, quae vero in evangeliis plenitudo perfectionis habeatur. — *πάντα*] i. e. V. et N. T.

X. Fragm. syr. Curet. 199, 234.

1. *τὰ σπλάγχνα* — *Ἰησοῦ*] Cf. Philipp. 1, 8. — *ἀπηγγέλη*] haud dubie per Agathopodem Antiochenum et Philonem Cilicem, quorum mentio fit 11, 1. — *συγχαρῆναι αὐτοῖς*] Cf. Smyrn. 11, 2; Polyc. 8, 2. Ign. vult, ut Antiocheni omnes ecclesias de pace ipsis reddita laetari cognoscant. — *ὄνομα*] Cf. Eph. 3, 1.

2. *αἱ δέ*] i. e. aliae, sc. ac verbis praecedentibus nominatae, ut videtur.

μεμαρτυρημένου, ὅς καὶ νῦν ἐν λόγῳ θεοῦ ὑπηρετεῖ μοι ἅμα Ῥέῳ Ἀγαθόποδι, ἀνδρὶ ἐκλεκτῷ, ὅς ἀπὸ Συρίας μοι ἀκολουθεῖ ἀποταξάμενος τῷ βίῳ, οἷ καὶ μαρτυροῦσιν ὑμῖν, καὶ γὰρ τῷ θεῷ εὐχαριστῶ ὑπὲρ ὑμῶν, ὅτι ἐδέξασθε αὐτοὺς, ὡς καὶ ὑμᾶς ὁ κύριος.

5 οἱ δὲ ἀτιμάσαντες αὐτοὺς λυτρωθεῖσαν ἐν τῇ χάριτι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. 2. ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἀγάπη τῶν ἀδελφῶν τῶν ἐν Τρωάδι, ἔθεν καὶ γράψω ὑμῖν διὰ Βούρρου πεμφθέντος ἅμα ἐμοὶ ἀπὸ Ἐφεσίων καὶ Σμυρναίων εἰς λόγον τιμῆς. τιμήσει αὐτοὺς ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς ὃν ἐλπίζουσιν σαρκί, ψυχῇ, πνεύματι, πίστει, 10 ἀγάπῃ, ὁμονοίᾳ. ἔρρωσθε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τῇ κοινῇ ἐλπίδι ἡμῶν.

ΣΜΥΡΝΑΙΟΙΣ IGNA TI O S.

Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, ἐκκλησίᾳ θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἡγαπημένου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡλεημένη ἐν παντὶ χαρίσματι, 15 πεπληρωμένη ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ, ἀνυστερήτῳ οὐσῇ παντὸς χαρίσματος, θεοπροπεστάτῃ καὶ ἀγιοφόρῳ, τῇ οὐσῇ ἐν Σμύρνῃ τῆς Ἀσίας, ἐν ἀμώμῳ πνεύματι καὶ λόγῳ θεοῦ πλεῖστα χαίρειν.

I. Δοξάζω Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν θεὸν τὸν οὕτως ὑμᾶς σοφίσαντα· ἐνόησα γὰρ ὑμᾶς κατηρτισμένους ἐν ἀκινήτῳ πίστει, 20 ὥσπερ καθηλωμένους ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ σαρκί τε καὶ πνεύματι καὶ ἡδρασμένους ἐν ἀγάπῃ ἐν τῷ αἵματι

1 Ῥέῳ GLA: Γενίᾳ καὶ g, Gaio et 1, Ῥαίῳ em Lightf., + ἀδελφῶν καὶ A | 1/2 Ῥέῳ Ἀγαθόποδι L: Ῥέῳ Ἀγ. G | 6 ἀδελφῶν: πολλῶν L | 7 Βούργον g, Βούρρον A | 9 ἐλπίζουσιν Gg: -ωσιν L, > A | πνεύματι Lg(A): > G | 11 Ἰγν. Σμ. L: Τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου ἐπιστ. Σμυρναίοις G | 18 δοξάζω LAC g Sev: δοξάζων G Zahn | οὕτως > L | 20 κυρίον + ἡμῶν L g

XI, 1. ἐν λόγῳ θεοῦ] Respiciens e contextu patet. Cf. Sm. 10, 1. An Sm. 10, 1: εἰς λόγον θεοῦ (cf. Philipp. 4, 17) Zahn interpretatur: Dei quem Valentinus haereticus scripsit causa. Quaeritur autem, num Ignatius illa verba eodem sensu usurpaverit quo haec. — Ῥέῳ Ἀγ.] 2. Βούρρον] Cf. Eph. 2, 1; Sm. Unius hominis utrumque nomen esse 12, 1. — εἰς λόγον τ.] Cf. Philipp.

laudatum, qui et nunc in sermone dei mihi ministrat una cum Rheo Agathopode, viro electo, qui a Syria me comitatur vitae renuntians, qui et vobis bonum testimonium perhibent: et ego deo gratias ago pro vobis, quia illos suscepistis, sicut et vos dominus. His vero, qui illos ignominia affecerunt, condonet⁵ gratia Christi. 2. Salutat vos caritas fratrum in Troade, unde et scribo vobis per Burrhum, qui missus est mecum ab Ephesiis et Smyrnaeis honoris causa. Honorabit eos dominus Iesus Christus, in quem sperant carne, anima, spiritu, fide, caritate, concordia. Valetate in Christo Iesu, communi spe nostra. 10

SMYRNAEIS IGNATIUS.

Ignatius, qui et Theophorus, ecclesiae dei patris et dilecti Iesu Christi, omne donum per misericordiam consecutae, repletae fide et caritate, nulla gratia destitutae, deo dilectissimae et sanctiferae, quae est Smyrnae in Asia,¹⁵ in immaculato spiritu et in verbo dei plurimam salutem.

I. Glorifico Iesum Christum deum, qui vos adeo sapientes reddidit: observavi enim, perfectos vos esse in fide immobili, ut clavis affixos cruci domini Iesu Christi quoad carnem et animam et stabilitos in caritate per sanguinem Christi, plena fir-²⁰

4, 15 (εἰς λ. δόσεως καὶ λήψεως).

Inser. ἀννστηρήτω κτλ.] Cf. I Cor.

1, 7. — θεοπρεπεστάτη] Cf. c. 11 et

12. — ἁγιοφόρος] Pearson interpre-

tatur: ferax sanctorum hominum.

Ignatius vocabulum iam Eph. 9, 2

usurpavit una cum θεοφόρος, χριστο-

φόρος, ναοφόρος, et hunc locum re-

spiciens explicaveris: sancta ferens,

meditans ac perficiens. — ἐν ἀλώμῳ

κτλ.] Recte Zahn hic non spiritum

sanctum et Christum intellegit, sed

animos vitiis vacantes ideoque hi-

lares et verbum divinum tamquam

verum gaudii fontem. Cf. Ps. 18, 8.

9. 11.

I—II. Severus Antioch. Curet. 214,

246 (— ἀνέστησεν ἑαυτόν).

I. Theodoret. Dial. I ed. Migne IV,

82 (πεπληροφορημένους — ἐν σαρκί).

1. καθλωμένους] Cf. Clem. Pae-

dag. III, 12, 85 p. 303: ὁρον ἔχο-

μεν τὸν σταυρὸν τοῦ κυρίου, ᾧ περι-

σταυρούμεθα καὶ περιθριγγούμεθα τῶν

προτέρων ἁμαρτιῶν. ἀναγεννηθέντες

τοῖννν προσηλωθῶμεν ἐν τῇ ἀληθείᾳ.

— σαρκί κτλ.] Cf. Eph. 10, 3. —

Χριστοῦ, πεπληροφορημένους εἰς τὸν κύριον ἡμῶν, ἀληθῶς ὄντα ἐκ γένους Δαυὶδ κατὰ σάρκα, υἱὸν θεοῦ κατὰ θέλημα καὶ δύναμιν θεοῦ, γεγεννημένον ἀληθῶς ἐκ παρθένου, βεβαπτισμένον ὑπὸ Ἰωάννου, ἵνα πληρωθῇ πᾶσα δικαιοσύνη ὑπ' αὐτοῦ· 2. ἀληθῶς
 5 ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ Ἡρώδου τετράρχου κατηγλωμένον ὑπὲρ ἡμῶν ἐν σαρκί, ἅφ' οὗ καρποῦ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ θεομακαρίστου αὐτοῦ πάθους, ἵνα ἄρῃ σύσσημον εἰς τοὺς αἰῶνας διὰ τῆς ἀναστάσεως εἰς τοὺς ἀγίους καὶ πιστοὺς αὐτοῦ, εἴτε ἐν Ἰουδαίοις εἴτε ἐν ἔθνεσιν, ἐν ἐνὶ σώματι τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ.

10 II. Ταῦτα γὰρ πάντα ἔπαθεν δι' ἡμᾶς. ἵνα σωθῶμεν· καὶ ἀληθῶς ἔπαθεν, ὡς καὶ ἀληθῶς ἀνέστησεν ἑαυτὸν, οὐχ ὥσπερ ἄπιστοί τινες λέγουσιν, τὸ δοκεῖν αὐτὸν πεπονθέναι, αὐτοὶ τὸ δοκεῖν ὄντες· καὶ καθὼς φρονοῦσιν, καὶ συμβήσεται αὐτοῖς, οὓσιν ἄσωμάτοις καὶ δαιμονικοῖς.

15 III. Ἐγὼ γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα καὶ πιστεύω ὄντα. 2. καὶ ὅτε πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ἦλθεν, ἔφη αὐτοῖς· Λάβετε, ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι οὐκ εἰμὶ δαιμόνιον ἄσώματον. καὶ εὐθὺς αὐτοῦ ἥψαντο καὶ ἐπίστευσαν, κραθέντες τῇ σαρκὶ αὐτοῦ καὶ τῷ πνεύματι. διὰ τοῦτο καὶ θα-

1 ἡμῶν GC Theod Sev : + Ἰησοῦν Χριστὸν LA g | 2 θέλημα : θεότητα Theod, φύσιν A | 3 θεοῦ GLC Sev : > A Theod Lightf. | γεγεννημένον G 6 θεομακαρίστου L g : -ρίτου G | 8/9 εἴτε ἐν .. εἴτε ἐν g C : ἔντε ἐν .. ἔντε ἐν G(L) | 10 ἵνα σωθῶμεν > C g | 15 οἶδα : εἶδον L | 19 κραθέντες G : convicti (κρατηθέντες?) L, sacra cena usi A | πνεύματι GLC : αἵματι A Lightf.

κ. θέλημα κ. δύναμιν] Similiter Iust. Dial. c. 61. 128; Tat. C. Graec. c. 5. — γεγεννημένον κτλ.] Zahn, legens γεγεννημένον, hanc particulam cum praecedente construit.

2. καὶ Ἡρώδου] Cf. Luc. 23, 7—12; Act. 4, 27. — ἅφ' οὗ καρποῦ] Crucem tanquam arborem cogitans Ign. de fructu arboris loquitur. Veteres versiones et orientales et latina vocabulum οὗ ad Christum referunt, ita ut Christiani ad fructum passionis Christi pertinere dicantur. Si vertendum fuerit: e quo fructu, Ign. Christum ipsum fructum in ligno

pendentem et Christianos e fructu ortos esse dicere videtur, quatenus eius gustus dat vitam. Cf. Clem. Al. Strom. V, 11, 73 p. 690. — θεομακαρίστου] Cf. Polyc. 7, 2. — ἐν ἐνὶ σώματι] Cf. Paul. Eph. 2, 16.

II. ἀνέστησεν ἑαυτὸν] Cf. Ioann. 2, 19; 10, 18. Infra 7, 1 et Trall. 9, 2 Ignatius aequae atque apostoli dicit, patrem Christum resuscitasse. — δοκεῖν .. δοκεῖν] Eiusmodi paronomasiae saepius apud Ign. leguntur. Cf. Polyc. inscr.; Rom. 8, 1; Trall. 5, 2. — οὓσιν ἄσωμάτοις κ. δ.] Ign. ad Docetas metaphoricè referre vi-

maque fide credentes in dominum nostrum vere oriundum *ex genere David secundum carnem*, filium dei secundum voluntatem et potentiam dei, natum vere ex virgine, baptizatum a Ioanne, ut *impleretur ab eo omnis iustitia*; 2. vere sub Pontio Pilato et Herode tetrarcha clavis confixum pro nobis in carne 5 (ex cuius fructu nos sumus, e divine beata passione eius), ut per resurrectionem suam in saecula *elevet vexillum* pro sanctis et fidelibus suis, sive in Iudaeis sive in gentibus, in uno corpore ecclesiae suae.

II. Omnia autem haec passus est propter nos, ut salutem 10 consequeremur: et vere passus est, ut et vere seipsum resuscitavit; non, ut quidam infideles dicunt, secundum apparentiam eum passum esse, ipsi secundum apparentiam existentes; et quemadmodum sapiunt, sic et continget iis, quippe qui sint sine corpore et instar daemoniorum. 15

III. Ego enim scio, et post resurrectionem eum in carne fuisse, et credo eum adhuc in carne esse. 2. Et quando ad Petrum et socios eius venit, dixit iis: *Apprehendite, palpate me et videte, quod non sim daemonium incorporale*. Et confestim ipsum tetigerunt et crediderunt, commixti carne eius et spiritu. 20

2 Rom. 1, 3. — 4 Matth. 3, 15. — 7 Ies. 5, 26 (11, 12; 49, 22; 62, 10). — 17 Luc. 24, 39?

detur, quod ipsi de Christo enuntiabant. Aut *ὄσων* = *γεννησομένους* forte adhibuit, ita ut interpretari possimus: cum corporibus exuti et daemonia facta erunt, in ipsis ea evenient, quae in Christum mentiti sunt: non resurgent, scilicet in gloriam?

III, 1—2. Eus. H. E. III, 36, 11. 12. Hieron. Catal. c. 16. Theodoret. Dial. II Migne IV, 170 (— *ἐπίστευσαν*).

1. Non dicit Ign., se Christum post resurrectionem in carne vidisse, sed se scire, Christum p. r. in c. esse. Hieronymus et interpres latinus verba eius male intellexerunt.

2. Ad hunc versum in universum quadrant ea, quae Lucas 24, 33—40 refert. Cum discipuli duo a castello Emmaus ad undecim et eos, qui cum illis erant, reversi (v. 33) audirent, Dominum surrexisse vere et Simoni apparuisse (v. 34), Iesus stetit in medio eorum (v. 36), cumque eos salutasset ac de adventu mirabili turbatos consolatus esset, post alia verba haec dixit v. 39: *Ἀλαφρόσάτε με καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα*. Pars prior loci biblici verbotenus cum loco Ignatii consentit, nisi quod *λάβετε* apud evangelistam deest; pars altera eundem sensum,

νάτου κατεπρόνησαν, ἡύρέθησαν δὲ ὑπὲρ θάνατον. 3. μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν συνέφαγεν αὐτοῖς καὶ συνέπειν ὡς σαρκικός, καίπερ πνευματικῶς ἡνωμένος τῷ πατρί.

IV. Ταῦτα δὲ παραινῶ ὑμῖν, ἀγαπητοί, εἰδῶς, ὅτι καὶ ὑμεῖς 5 οὕτως ἔχετε. προφυλάσσω δὲ ὑμᾶς ἀπὸ τῶν θηρίων τῶν ἀνθρωπομόρφων, οὓς οὐ μόνον δεῖ ὑμᾶς μὴ παραδέχεσθαι, ἀλλ' εἰ δυνατόν μηδὲ συναντᾶν, μόνον δὲ προσεύχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἐάν πως μετανοήσωσιν, ὥπερ δύσκολον. τούτου δὲ ἔχει ἐξουσίαν Ἰησοῦς Χριστός, τὸ ἀληθινὸν ἡμῶν ζῆν. 2. εἰ γὰρ τὸ δοκεῖν ταῦτα 10 ἐπράχθη ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν, καὶ τὸ δοκεῖν δέδεμαι. τί δὲ καὶ ἑαυτὸν ἐκδοτὸν δέδωκα τῷ θανάτῳ, πρὸς πῦρ, πρὸς μάχαιραν, πρὸς θηρία; ἀλλ' ἐγγὺς μαχαίρας ἐγγὺς θεοῦ, μεταξὺ θηρίων μεταξὺ θεοῦ· μόνον ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ. εἰς τὸ συμπαθεῖν αὐτῷ πάντα ὑπομένω, αὐτοῦ με ἐνδυναμοῦντος τοῦ τελείου 15 ἀνθρώπου γενομένου.

V. "Ὅν τινες ἀγνοοῦντες ἀρνοῦνται, μᾶλλον δὲ ἠρονήθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ὄντες συνήγοροι τοῦ θανάτου μᾶλλον ἢ τῆς ἀληθείας· οὓς οὐκ ἔπεισαν αἱ προφητεῖαι οὐδὲ ὁ νόμος Μωσέως, ἀλλ' οὐδὲ μέχρι νῦν τὸ εὐαγγέλιον οὐδὲ τὰ ἡμέτερα τῶν κατ' ἄνδρα παθημάτων.

2 ἀνάστασιν GLA : + καὶ C Theod (g) | 6/7 δυνατόν L Stud : + ἐστι G | 7 συναντᾶν G Stud : + αὐτοῖς LAC Lightf. | προσεύχεσθαι GLA g : -χεσθε CSf Lightf. | 9 τὸ δοκεῖν G : τῷ δ. g Theod | 12 ἐγγὺς pr GL : ὁ ἐγγὺς SfAC Theod Lightf. | 15 γενομένον GL : > C Theod Lightf.

verba autem diversa habet. Verba οὐκ εἰμὶ δαιμόνιον ἀσώματον ab Ignatio prolata legebantur in Doctrina Petri, ubi testante Origene De principio. praef. 8 (ed. Bened. I, 49) salvator ad discipulos dicit: Non sum daemonium incorporeum. Verba *incorporale daemonium* etiam in Evangelio secundum Hebraeos vel Nazaraeorum lecta fuisse Hieronymus In Ies. lib. XVIII prol. tradit, idemque contendit, Catal. c. 16, Ignatium citationem ex isto libro protulisse. Cum autem Eusebius, qui illud Evangelium, in bibliotheca Caesariensi servatum, haud dubie cognitum habuit, H. E. III, 36, 11 se nescire

dicat, unde Ignatius illa verba acceperit, et Hieronymus Barnabae dictum (5, 9) Ignatio attribuat, testimonio, quod de hoc loco profert, non omnis fides habenda est. Non liquet, e quo fonte Ignatius hauserit, e libro aliquo scripto an e traditione orali.

3. Theodoret. l. c.

IV, 1. Theodor. Stud. Serm. cat. 127, PG 99, 677; graece apud Cot., Testim. veterum (προφυλάσσω — συναντᾶν). Fragm. syr. Curet. 219, 250 (— Χριστός). — οὕτως ἐχ.] sc. περὶ Χριστοῦ. — θηρίων τ. ἀνθρώπων.] Cf. Const. ap. II, 21. — μὴ παραδέχεσθαι] Cf. Eph. 7, 1; II Ioann.

Propter hoc etiam mortem contempserunt et mortis sunt inventi victores. 3. Post resurrectionem autem cum illis comedit et bibit ut carnalis, quamvis spiritualiter unitus esset patri.

IV. De his autem admoneo vos, carissimi, quamvis vos idem sentire sciam. Sed praemunio vos contra feras humanae speciei indutas, quas non solum oportet vos non recipere, sed, si possibile est, neque obviam iis fieri, solum vero pro iis orare, num aliquam paenitentiam agant, quod admodum difficile est. Huius autem potestatem habet Iesus Christus, qui vera est vita nostra. 2. Si autem illud ad apparentiam tantum a domino nostro peractum est, et ego ad apparentiam tantum vinctus sum. Cur vero et meipsum tradidi morti, ad ignem, ad gladium, ad bestias? Verum qui prope gladium, prope deum est, qui cum bestiis, cum deo est; dummodo sit in nomine Iesu Christi. Ut simul cum illo patiar, omnia sustineo, ipso roborante me, qui perfectus homo factus est.

V. Eum stulti quidam abnegant, potius autem ab eo abnegantur, patroni mortis magis quam veritatis; quibus nec prophetiae persuasere nec Mosis lex, sed nec evangelium in hunc usque diem neque nostrae singulorum passiones. 2. Nam et de

2 Act. 10, 41.

10. 11; Tit. 3, 10.

2—V, 1. Theodoret. Dial. I, Migne IV, 82 (— ἀροῦνται). Fragm. syr. Curet. 202, 236 (— ἐπ' αὐτοῦ). — ταῦτα] sc. τὸ παθεῖν. Cf. c. 2; Trall. 10. — ἔκδοτον] Cf. Act. 2, 23. — ἐγγὺς μαχ. κτλ.] Origenes In Ierem. hom. XX, 3 (ed. Bened. III, 280) et Didymus In Ps. 88, 8 (PG 39, 1488) tanquam dictum salvatoris proferunt verba: Ὁ ἐγγὺς μου ἐγγὺς τοῦ πυρός, ὁ δὲ μακρὰν ἐμοῦ μακρὰν ἀπὸ τῆς βασιλείας, et ille se verba alicubi legisse praemittit. Gregorius Naz. Ep. 20 ad Caesar. (PG 37, 54) verba: Κάμνονσα ψυχὴ ἐγγὺς ἐστὶ θεοῦ, Petro apostolo attribuit, Orat. XVII, 5 (PG 35, 971), anonyma, sed de Petro

loquens, ea repetit, et Elias Cretensis in Commentario ad eius orationes (PG 36, 895) ea ad Didascaliam Petri refert. Itaque Ignatius illa verba scribens fortasse aliquam scripturam apocrypham in mente habuit. — εἰς τὸ σ. αὐτῷ] Lightfoot hanc particulam cum praecedente coniungit. — συμπαθεῖν] Cf. Rom. 8, 17. — πάντα — ἐνδυναμοῦντος] Cf. Philipp. 4, 13.

V, 1. συνήγοροι τ. θαν.] Advocati mortis adversarii appellantur, quoniam doctrinam letalem spargebant (cf. Trall. 6, 2; 11, 1), Christi passionem et resurrectionem negantes etiam hominum immortalitatem in dubium vocabant. — εὐαγγέλιον] Ign.

2. καὶ γὰρ περὶ ἡμῶν τὸ αὐτὸ φρονοῦσιν. τί γὰρ με ὠφελεῖ τις, εἰ ἐμὲ ἐπαινεῖ, τὸν δὲ κύριόν μου βλασφημεῖ, μὴ ὁμολογῶν αὐτὸν σαρκοφόρον; ὁ δὲ τοῦτο μὴ λέγων τελείως αὐτὸν ἀπὴρνηται, ὡν νεκροφόρος. 3. τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν, ὄντα ἄπιστα, οὐκ ἔδοξέν
5 μοι ἐγγράψαι. ἀλλὰ μηδὲ γένειτό μοι αὐτῶν μνημονεύειν, μέχρις οὗ μετανοήσωσιν εἰς τὸ πάθος, ὃ ἐστὶν ἡμῶν ἀνάστασις.

VI. Μηδεὶς πλανάσθω· καὶ τὰ ἐπουράνια καὶ ἡ δόξα τῶν ἀγγέλων καὶ οἱ ἄρχοντες ὁρατοὶ τε καὶ ἀόρατοι, ἐὰν μὴ πιστεύσωσιν εἰς τὸ αἷμα Χριστοῦ, κἀκείνοις κρίσις ἐστίν. Ὁ χωρῶν
10 χωρεῖτω. τόπος μηδὲνα φυσιοῦται· τὸ γὰρ ὅλον ἐστὶν πίστις καὶ ἀγάπη, ὧν οὐδὲν προκρίνεται. 2. καταμάθετε δὲ τοὺς ἑτεροδοξοῦντας εἰς τὴν χάριν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσαν, πῶς ἐναντίοι εἰσὶν τῇ γνώμῃ τοῦ θεοῦ. περὶ ἀγάπης οὐ μέλει αὐτοῖς, οὐ περὶ χήρας, οὐ περὶ ὀρφανοῦ, οὐ περὶ θλιβομένου, οὐ περὶ δε-
15 δεμένου ἢ λελυμένου, οὐ περὶ πεινῶντος ἢ διψῶντος.

VII. Εὐχαριστίας καὶ προσευχῆς ἀπέχονται. διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν εὐχαριστίαν σὰρκα εἶναι τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν παθοῦσαν, ἣν τῇ χρηστότητι ὁ πατὴρ ἤγειρεν. οἱ οὖν ἀντιλέγοντες τῇ δωρεᾷ τοῦ θεοῦ
20 συζητοῦντες ἀποθνήσκουσιν. συνέφερεν δὲ αὐτοῖς ἀγαπᾶν, ἵνα

1 με > g Theod | τις h. l. GLC : post ἐπαινεῖ A g Theod Lightf. | 3 ὦν : ὦν G | 8/9 πιστεύσωμεν G | 9 Χριστοῦ GLAC : + τοῦ θεοῦ Sf (qui est deus) Tim (qui est dei) Lightf. | 10 τόπος : qualiter (τὸ πῶς) L, > A | 15 ἢ λελυμένου GL : > AC (g) | 16 προσευχῆς ἀπέχονται : προσφορὰς οὐκ ἀποδέχονται Theod | 19 τῇ G : huic (τῇδε) L

hoc quoque loco et 7, 2 non solum de evangelio scripto, sed de universa evangelica praeedicatione loqui videtur, quamquam verba minus clara sunt quam Philad. 5, 1.

2. Theodoret. l. c. (τί γὰρ κτλ.). — π. ἡμῶν τὸ αὐτὸ φρ.] Sicut Christi incarnationem et passionem negant, ita meam passionem ad nihilum redigunt. Cf. 4, 2. — σαρκοφόρος] Clem. Strom. V, 6, 34 p. 665: σαρκοφόρος γενόμενος ὁ λόγος. Orig. C. Cels. VII, 13: ὡς σῶμα φορῶν ὁ Ἰησοῦς ἦσθιεν. — νεκροφόρος] Vox

baiulum vel hominem funus portantem denotat. Ign. eam ad Docetas refert, quippe qui Christi carnem impugnantes suam quoque destruant, ita ut non corpus, sed cadaver solum portent.

3—VI, 1. Timoth. Aelur. Curet. 210, 243 (μέχρις οὗ κτλ.) — μέχρις κτλ.] i. e. donec credant, Christum vere passum et mortuum esse, in qua passione et morte salus nostra consistit (Hefele).

VI, 1. Fragm. syr. Curet. 219, 249 (— κρίσις ἐστίν). — ἐπουράνια κτλ.]

nobis idem sentiunt. Quid enim mihi prodest, si quis me laudet, dominum autem meum blasphemet, eum carnem assumpsisse negans? Qui vero id non profitetur, is prorsus eum negavit, ipse funus portans. 3. Nomina vero eorum, cum sint infidelia, non visum mihi est scribere. Et absit a me, ut eorum⁵ mentionem faciam, donec resipiscant ad passionem, quae est nostra resurrectio.

VI. Nemo erret: et si caelestes et gloria angelorum et principes visibiles et invisibiles non credant in sanguinem Christi, et ipsi iudicabuntur. *Qui capere potest, capiat.* Locus¹⁰ neminem efferat; totum enim est fides et caritas, quibus nihil praestantius. 2. Considerate vero eos, qui aliena sentiunt de gratia Iesu Christi, quae ad nos pervenit, quomodo contrarii sint divinae voluntati. Non caritas iis curae est, non vidua, non pupilla, non oppressus, non vinctus vel solutus, non esuriens¹⁵ vel sitiens.

VII. Ab eucharistia et oratione abstinere, eo quod non confitentur, eucharistiam carnem esse salvatoris nostri Iesu Christi, quae pro peccatis nostris passa est quamque pater benignitate sua resuscitavit. Qui ergo contradicunt dono dei, alter-²⁰ cantes moriuntur. Melius autem esset illis diligere, ut et resur-

9 Matth. 19, 12.

Cf. Trall. 5, 1. 2. — *πίστις* — *πρό-
κέρχεται*] Cf. Magn. 1, 2.

2. *ἐναντίοι*] sc. quod caritatem et fidem adtinet. — *λελυμένον*] Voci *δεδεμένον* opposita haec vox hominem denotat, qui non est in vinculis. Quomodo autem is locum obtineat medium inter homines auxilii indigentes, aegre definiri potest. Lightfoot verba *ἢ λελυμένον* interpolata esse censet.

VII, 1. Theodoret. Dial. III Migne IV, 283 (— *ἡγειρεν*). — *ἀπέχονται*] Ex c. 8, 1 apparet, haereticos istos non ab omni eucharistia abstinuisse, sed ab *ecclesiastica* tantum. Similiter quoad orationem seu preces

res se habere videtur. — *τῇ δωρεᾷ*] sc. eucharistiae. — *ἀποθνήσκουσιν*] Cf. Eph. 20, 2, ubi eucharistia *φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἐποθανεῖν* vocatur. — *ἀγαπᾶν*] Nirschl subaudit Christum. Smith interpretatur: cum amore amplecti, sc. donum Dei. Vix recte. Plerique censuerunt, vocem idem significare ac *ἀγάπην ποιεῖν* infra 8, 2, et respiciens verba sequentia, *ἵνα καὶ ἀναστῶσιν*, Zahn praeterea conclusit, agapen tunc temporis sacram cenam proprie dictam seu eucharistiam comprehendisse. Cui interpretationi Ignatio versibus proxime praecedentibus de eucharistia loquente con-

καὶ ἀναστῶσιν. 2. πρέπον οὖν ἐστὶν ἀπέχεσθαι τῶν τοιούτων καὶ μήτε κατ' ἰδίαν περὶ αὐτῶν λαλεῖν μήτε κοινῇ, προσέχειν δὲ ταῖς προφῆταις, ἐξαιρέτως δὲ τῷ εὐαγγελίῳ, ἐν ᾧ τὸ πάθος ἡμῖν δεδῆλωται καὶ ἡ ἀνάστασις τετελείωται. τοὺς δὲ μερισμοὺς φεύ-
 5 γετε ὡς ἀρχὴν κακῶν.

VIII. Πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρί, καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς τοῖς ἀποστόλοις· τοὺς δὲ διακόνους ἐντρέπεσθε ὡς θεοῦ ἐντολήν. μηδεὶς χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου τι πρασσέτω τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν. ἐκεῖνη βεβαία
 10 εὐχαριστία ἡγείσθω, ἡ ὑπὸ ἐπίσκοπον οὖσα ἣ ᾧ ἂν αὐτὸς ἐπιτρέψῃ. 2. ὅπου ἂν φανῇ ὁ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τὸ πλήθος ἔστω, ὡσπερ ὅπου ἂν ᾗ Χριστὸς Ἰησοῦς, ἐκεῖ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία. οὐκ ἐξόν ἐστιν χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου οὔτε βαπτίζειν οὔτε ἀγάπην ποιεῖν· ἀλλ' ὁ ἂν ἐκεῖνος δοκιμάσῃ, τοῦτο καὶ τῷ θεῷ εὐάρεστον,
 15 ἵνα ἀσφαλὲς ᾦ καὶ βέβαιον πᾶν, ὃ πράσσεται.

IX. Εὐλογόν ἐστιν λοιπὸν ἀνανῆψαι καί, ὡς ἔτι καιρὸν ἔχομεν, εἰς θεὸν μετανοεῖν. καλῶς ἔχει, θεὸν καὶ ἐπίσκοπον εἰδέναι. ὁ τιμῶν ἐπίσκοπον ὑπὸ θεοῦ τετίμηται· ὁ λάθρα ἐπισκόπου τι πράσσων τῷ διαβόλῳ λατρεῖ. 2. πάντα οὖν ὑμῖν ἐν χάριτι πε-
 20 ρισσεύετω· ἄξιοι γάρ ἐστε. κατὰ πάντα με ἀνεπαύσατε, καὶ ὑμᾶς Ἰησοῦς Χριστός. ἀπόντα με καὶ παρόντα ἡγαπήσατε. ἀμείβοι ὑμῖν θεός, δι' ὃν πάντα ὑπομένοντες αὐτοῦ τεύξεσθε.

1 καὶ G : > L | οὖν G g : > LA | 4 δὲ GL g : et A, > Dam | 8 τοῦ G : > g Dam | 15 πράσσεται GL Dam : πράσσετε Sf A g | 16 ἀνανῆψαι GLA : + ἡμᾶς g Dam (Sf) Lightf. | καὶ GL : > Sf A g Dam | ἔτι GL g : > Sf A Dam | 17 ἔχει + καὶ L | 20 κατὰ G : + γὰρ L(A) | 21 ἀμείβοι : ἀμείβει G, retribuatur L, ἀμείψεται g(A)

textus favere videtur. Altera ex parte verbum ἀγαπᾶν ad agapen designandam nusquam usurpatur, et Ign. 6, 2, loco haud multo remotiore, caritatem vel opera caritatis adversariis non curae esse dicit. Itaque Lightfoot vocem interpretatur: caritatem habere, et verba ἵνα καὶ ἀναστῶσιν ex I Ioann. 3, 14 explicat, ubi apostolus dilectionem de morte ad vitam transferre dicit.

2. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 772; Holl p. 23 (τοὺς δὲ κτλ.).

VIII—IX, 1. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 779; Holl p. 24 (verbis nonnullis omissis).

1. ἐντολήν] Cf. Trall. 13, 2. — μηδεὶς κτλ.] Cf. Magn. 4; 7, 1; Philad. 4; Eph. 5, 2. 3.

2—IX, 1. Antiochus Mon. Hom. 124, PG 89, 1819 (verbis ἵνα — εἰδέναι omissis). Fragm. syr. Curet. 199, 234. — καθολικὴ ἐκκλ.] Hoc vocabulum, quod hic nobis primum occurrit, etiam in Martyrio Polycarpi inscr. et 8, 1; 16, 2; 19, 2 re-

gerent. 2. Decet itaque abstinere a talibus neque in privato neque in communi colloquio de illis verba facere, adtendere autem prophetis, praecipue autem evangelio, in quo passio nobis ostensa et resurrectio perfecte demonstrata est. Divisiones autem fugite ut principium malorum.

VIII. Omnes episcopo obtemperate, ut Iesus Christus patri, et presbyterio ut apostolis; diaconos autem revereamini ut dei mandatum. Separatim ab episcopo nemo quidquam faciat eorum, quae ad ecclesiam spectant. Valida eucharistia habeatur illa, quae sub episcopo peragitur vel sub eo, cui ipse concesserit. 2. Ubi comparuerit episcopus, ibi et multitudo sit, quemadmodum ubi fuerit Christus Iesus, ibi catholica est ecclesia. Non licet sine episcopo neque baptizare neque agapen celebrare; sed quodcumque ille probaverit, hoc et deo est beneplacitum, ut firmum et validum sit omne, quod peragitur.

IX. Rationi ceterum convenit, iterum sobrios fieri et, dum adhuc tempus habemus, ad deum per paenitentiam redire. Bonum est, deum et episcopum honorare. Qui honorat episcopum, a deo honoratus est; qui clam episcopo aliquid agit, diabolo servit. 2. Omnia nunc abundanter vobis gratia largiatur: digni enim estis. Omni modo me recreastis, et vos Iesus Christus. Absentem me et praesentem dilexistis. Retribuat vobis deus, propter quem omnia sustinentes ipsum adipiscimini.

peritur. Nonnulli interpretatores acatholici putaverunt, Ignatium loqui de *visibili* aut de *vera* ecclesia. Revera ecclesiis *singulis universa* ecclesia opponitur, et ut episcopus illarum (visibile), sic Christus harum (invisibile) caput declaratur. — οὔτε βαπτίζειν] Cf. Tert. De bapt. c. 17; Cyr. Ep. 73 c. 7; Constit. apost. III, 11. — οὔτε ἀγάπην π.] Interpolator sentiens, eucharistiam hoc loco haud facile deesse posse, verbis praemisit: οὔτε προσφέρειν οὔτε θύσιν προσκομίζειν. Revera non sine causa opinamur, Ignatium verbis βαπτίζειν et ἀγάπην ποιεῖν ministeria episcopi principalia vel sacramenta ecclesiae

magna commemorare voluisse, et si res ita se habet, colligendum est, voce ἀγάπη eum etiam eucharistiam comprehendisse. Tertullianus quoque, De virg. vel. c. 9; De exhort. cast. c. 7, baptismum et eucharistiam (tingere et offerre) simul commemorat. Eodem fere tempore Plinius Ep. X, 97 quidem eucharistiam ab agape iam separatam fuisse testari videtur. Ritus autem non ubique idem erat vel ubique plane eodem tempore mutabatur.

IX, 1. λοιπόν] Cf. Eph. 11, 1. — ὡς ἔτι κτλ.] Cf. Gal. 6, 10. — εὐδέναι] = τιμᾶν. Cf. I Thess. 5, 12. 2. ἀπόντω κτλ.] Cf. Philipp. 2, 12.

X. Φίλωνα καὶ Ῥέον Ἀγαθόπου, οἱ ἐπηκολούθησάν μοι εἰς λόγον θεοῦ, καλῶς ἐποιήσατε ὑποδεξάμενοι ὡς διακόνους Χριστοῦ θεοῦ· οἱ καὶ εὐχαριστοῦσιν τῷ κυρίῳ ὑπὲρ ὑμῶν, ὅτι αὐτοὺς ἀνεπαύσατε κατὰ πάντα τρόπον. οὐδὲν ὑμῖν οὐ μὴ ἀπολείται.

5 2. ἀντίψυχον ὑμῶν τὸ πνεῦμά μου καὶ τὰ δεσμά μου, ἃ οὐχ ὑπερηφανήσατε οὐδὲ ἐπησχύνθητε. οὐδὲ ὑμᾶς ἐπαισχυνθήσεται ἡ τελεία πίστις, Ἰησοῦς Χριστός.

XI. Ἡ προσευχὴ ὑμῶν ἀπῆλθεν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας, ὅθεν δεδεμένος θεοπρεπεστάτοις δεσμοῖς
10 πάντας ἀσπάζομαι, οὐκ ὦν ἄξιός ἐκεῖθεν εἶναι, ἔσχατος αὐτῶν ὢν· κατὰ θέλημα δὲ κατηξιώθην, οὐκ ἐκ συνειδότος, ἀλλ' ἐκ χάριτος θεοῦ, ἣν εὐχομαι τελείαν μοι δοθῆναι, ἵνα ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν θεοῦ ἐπιτύχω. 2. ἵνα οὖν τέλειον ὑμῶν γένηται τὸ ἔργον καὶ ἐπὶ γῆς καὶ ἐν οὐρανῷ, πρέπει εἰς τιμὴν θεοῦ χειρο-
15 τονῆσαι τὴν ἐκκλησίαν ὑμῶν θεοπροσβύτην, εἰς τὸ γενόμενον ἕως Συρίας συγχαρῆναι αὐτοῖς, ὅτι εἰρηνεύουσιν καὶ ἀπέλαβον τὸ ἴδιον μέγεθος καὶ ἀπεκατεστάθη αὐτοῖς τὸ ἴδιον σωματεῖον. 3. ἐφάνη μοι οὖν ἄξιον πρᾶγμα, πέμψαι τινὰ τῶν ὑμετέρων μετ' ἐπιστολῆς, ἵνα συνδοξάσῃ τὴν κατὰ θεὸν αὐτοῖς γενομένην εὐδίαν, καὶ ὅτι
20 λιμένος ἤδη ἐτύγχανεν τῇ προσευχῇ ὑμῶν. τέλειοι ὄντες τέλεια καὶ φρονεῖτε. θέλουσιν γὰρ ὑμῖν εὐπράσσειν θεοῦ ἕτοιμος εἰς τὸ παρασχεῖν.

XII. Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἀγάπη τῶν ἀδελφῶν τῶν ἐν Τρωάδι, ὅθεν καὶ γράφω ὑμῖν διὰ Βούρρου, ὃν ἀπεστείλατε μετ' ἐμοῦ ἅμα
25 Ἐφεσίοις, τοῖς ἀδελφοῖς ὑμῶν, ὃς κατὰ πάντα με ἀνέπαυσεν. καὶ ὄφελον πάντες αὐτὸν ἐμιμοῦντο, ὄντα ἐξεμπλάριον θεοῦ διακονίας.

1 Ῥέον L: Ῥέων G, Γάϊον g, Agrium A, + καὶ LA g | 2, 3 Χριστοῦ GL: > A | 3 ὑμῶν: ἡμῶν G | 6 ἐπαισχυνθήτε G | 7 πίστις GL: ἐλπίς A g | 11 ὢν G | δὲ GL: iam A, > g, + θεοῦ L, μου A | συνευδότος: συνευδότως G, συνευδόσεως g L(A) | 14 καὶ pr > A g | 15 θεοπροσβύτην G g: deo venerabilem L, praecursorem A | 18 ἄξιον G g: deo digna L(A) | 20 ἐτύγχανεν GL: ἐτύγχανον A, τετύγχα g | 24 Βούρρου L: Βύρρου G, Βούργου g, Byrdium A

X, 1. Cf. Philad. 11, 1. — οὐδὲν ἀτλ.] i. e. pro omnibus illis beneficiis mercedem recipietis (Hefele).

2. ἀντίψυχον] Vox aequae ac περιψυγματος minus verti quam circumscribi

potest. Cf. Eph. 21, 1; Polyc. 6, 1. Attamen hoc loco et Polyc. 2, 3 vertenda esse mihi videbatur. Caveas autem, ne putes, Ignatium se piaculum proprie dictum nominare.

X. Philonem et Rheum Agathopodem, qui me secuti sunt dei causa, ut ministros Christi dei suscipientes bene fecistis. Ii quicque domino gratias agunt propter vos, quod omnibus modis illos refeceritis. Nil horum vobis erit amissum. 2. Piaculum pro vobis spiritus meus et vincula mea, quae non contempsistis quorumque vos non puduit. Nec vestrum pudebit perfectam fidem, Iesum Christum.

XI. Oratio vestra pervenit ad ecclesiam, quae est Antiochiae in Syria, unde vinculis deo maxime placentibus ligatus [abductus] omnes saluto, illo episcopatu fungi non dignus, utpote omnium infimus; sed dei voluntas me dignata est, non iuxta conscientiam meam, sed ex gratia dei, quam perfectam mihi dari opto, ut per orationem vestram deum consequar. 2. Ut nunc opus vestrum absolutum fiat coram deo et hominibus, decet ad dei honorem, ut ecclesia vestra eligat sacrum legatum, qui, cum ad Syriam usque venerit, congratuletur illis, quod pacem consecuti sint et suam receperint magnitudinem ac restitutum sit illis suum corpus. 3. Digna igitur mihi res est visa, ut aliquem vestrum mittatis cum epistula, qui una cum illis glorificet tranquillitatem, quam iuxta dei voluntatem sunt consecuti, et quod ecclesia illa per orationem vestram portu iam sit potita. Cum perfecti sitis, etiam perfecta excogitetis. Cupientibus enim vobis bene agere deus ad largiendum paratus est.

XII. Salutat vos caritas fratrum, qui Troade sunt, unde et scribo vobis per Burrhum, quem vos una cum Ephesiis, fratribus vestris, misistis, ut me comitaretur, qui omni modo me recreavit. Atque utinam omnes illum imitentur, cum sit exem-

— δεσμά μου κτλ.] Cf. II Tim. 1, 16.

— πίστις] Fides = fidelitas.

XI, 1. ἡ προσευχή κτλ.] Cf. Philad. 10, 1; Polyc. 7, 1. — οὐκ ὢν ἄξιος κτλ.] Cf. Rom. 9, 2. Non sua virtute, sed divina voluntate dignus factus est, qui ecclesiae Antiochenorum adscriberetur; omnium enim infimus neque vel minimum sibi conscius est (οὐκ ἐκ συνειδότος, cf. I Cor. 4, 4), quasi gratiam illam meruerit.

2. πρέπει κτλ.] Cf. Philad. 10, 1.

— σωματεῖον] sc. ecclesiae.

3. Maximus Confess. Loci comm. ed. Combefis II, 534 (PG 91, 731). Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 314. 747; Holl p. 25 (τέλειοι κτλ.) — ἐτύγγανεν] i. e. ecclesia Antiochenorum. — τέλειοι κτλ.] Cf. Philipp. 3, 15.

XII, 1. ἀσπάζεται κτλ.] Cf. Trall. 13, 1. — ὀφελον] Cf. I Cor. 4, 8;

ἀμείψεται αὐτὸν ἡ χάρις κατὰ πάντα. 2. ἀσπάζομαι τὸν ἀξιό-
 θεον ἐπίσκοπον καὶ θεοπρεπὲς πρεσβυτέριον καὶ τοὺς συνδούλους
 μου διακόνους καὶ τοὺς κατ' ἄνδρα καὶ κοινῇ πάντας ἐν ὀνόματι
 Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῇ σαρκὶ αὐτοῦ καὶ τῷ αἵματι, πάθει τε καὶ
 5 ἀναστάσει σαρκικῇ τε καὶ πνευματικῇ, ἐν ἐνότητι θεοῦ καὶ ὑμῶν.
 χάρις ὑμῖν, ἔλεος, εἰρήνη, ὑπομονὴ διὰ παντός.

XIII. Ἀσπάζομαι τοὺς οἰκους τῶν ἀδελφῶν μου σὺν γυναίξῃ
 καὶ τέκνοις καὶ τὰς παρθένους τὰς λεγομένας χήρας. ἔρρωσθέ
 μοι ἐν δυνάμει πνεύματος. ἀσπάζεταιται ὑμᾶς Φίλων σὺν ἐμοὶ ὢν.
 10 2. ἀσπάζομαι τὸν οἶκον Ταυῖας, ἣν εὖχομαι ἐδράσθαι πίστει καὶ
 ἀγάπῃ σαρκικῇ τε καὶ πνευματικῇ. ἀσπάζομαι Ἀλκην, τὸ ποθη-
 τόν μοι ὄνομα, καὶ Δάφνον τὸν ἀσύγκριτον καὶ Εὐτεκνον καὶ πάν-
 τας κατ' ὄνομα. ἔρρωσθε ἐν χάριτι θεοῦ.

ΠΡΟΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΝ ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

15 Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, Πολυκάρπῳ ἐπισκόπῳ ἐκκλησίας
 Σμυρναίων, μᾶλλον ἐπισκοπημένῳ ὑπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ
 κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, πλείστα χαίρειν.

2 θεοπρεπὲς Lg (A) : -πέστατον G | καὶ LA g : > G | 5 πνευματικῇ
 LA g : + ἐν ὀνόματι G | ἐν GL : > g | 8 τὰς παρθένους τὰς λεγ. GLA :
 ἀειπαρθένους καὶ τὰς g | 9 πνεύματος G g : πατρός LA Lightf. cf. Magn.
 3, 1 | 10 Ταυῖας GL : Γανῖας g A Lightf. | 11 Ἀλκην G | 12 μοι Lg : μου G |
 Εὐτεκνον : bonum filium l, εὐτεκνον Zahn | 13 θεοῦ : G subscripsit Σμυρ-
 ναίοις ἀπὸ Τρωάδος et in eadem linea exaravit inscriptionem epistulae
 sequentis, neque vero librarius, ut editores priores putaverunt, hanc et
 illam confudit | 15 ἐκκλησίας > S | 16 μᾶλλον + δὲ L | 17 κυρίου GSA g :
 > L Lightf.

II Cor. 11, 1; Gal. 5, 12; Apoc. 3, 15.

2. τῇ σαρκὶ κτλ.] Respicit falsam
 doctrinam Docetarum.

XIII, 1. τ. παρθένους κτλ.] Cote-
 lerius interpretatur: diaconissas, quae
 virgines erant et vocabantur viduae.
 Ponit ergo, viduas et diaconissas

easdem vel unum ordinem fuisse.
 At Paulus eas distinguit, de dia-
 conissis I Tim. 3, 11, de viduis ib.
 5, 3—16 agens; et etiam magis Di-
 dascalia et Constitutiones aposto-
 lorum eas discernunt, saepe ambas
 commemorantes, imprimis qualitates

plar divini ministerii. Remuneretur ipsum gratia per omnia. 2. Saluto episcopum deo dignum et deo dilectum presbyterium et conservos meos diaconos singillatimque ac in universum omnes in nomine Iesu Christi et in carne eius et sanguine, passione et resurrectione corporali simul et spirituali, in unione cum deo ac vobiscum. Gratia vobis, misericordia, pax, patientia sit semper.

XIII. Saluto familias fratrum meorum cum uxoribus et liberis et virgines vocatas viduas. Fortes sitis in virtute spiritus. Salutat vos Philo, qui mecum est. 2. Saluto domum Taviae, quam opto firmari fide et caritate corporali et spirituali. Saluto Alcen, desiderabile mihi nomen, et Daphnum incomparabilem et Eutecnum omnesque nominatim. Valet in gratia dei.

AD POLYCARPUM IGNATIUS.

Ignatius, qui et Theophorus, Polycarpo, episcopo ecclesiae Smyrnaeorum, qui ipse potius episcopum habet deum patrem et dominum Iesum Christum, plurimam salutem.

et officia viduae III, 1—8 (cf. VIII, 25), diaconissae III, 15 (cf. VIII, 19, 20) describentes, III, 7 viduas insuper diaconissis subicientes. Lightfoot interpretatur: saluto feminas, quas, etiamsi nomine et condicione externa viduae sunt, virgines vocare malim, quales propter puritatem ac devotionem coram Deo sunt. Sin autem Ign. haec dicere voluit, voces ei invertendae erant. Non viduas salutat aliquo modo virgines appellandas, sed virgines vocatas viduas. Locus itaque de virginibus intellegendus est, cumque tempore progrediente viduarum coetui etiam virgines aetatis provectoris adscrip-

tas fuisse conicere liceat, apparet, quomodo virgines etiam viduae nominari potuerint. Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 334 sqq. 581 sqq.

2. Ταοῦτα] Cum hoc nomen per testes fide digniores tradatur quam nomen Ταοῦτα, retinendum esse videtur, quamquam in inscriptionibus nonnisi Tavius bis occurrit. — Ἀλκην τ. π. μ. ὄνομα] Item Polyc. 8, 3. Nomen legitur etiam Polyc. Mart. 17, 2. Occurrit praeterea in duabus inscriptionibus, quarum una ad Smyrnam pertinet, altera loci incerti est. Cf. Corpus Inscript. graec. 3268, 7064.

Inscr. ἐπισκοπημένῳ κτλ.] Cf. 8, 3;

I. Ἀποδεχόμενός σου τὴν ἐν θεῷ γνώμην, ἡδρασμένην ὡς ἐπὶ πέτρην ἀκίνητον, ὑπερδοξάζω, καταξιωθείς τοῦ προσώπου σου τοῦ ἀμώμου, οὗ ὀναίμην ἐν θεῷ. 2. παρακαλῶ σε ἐν χάριτι, ἣ ἐνδέδυσαι, προσθεῖναι τῷ δρόμῳ σου καὶ πάντας παρκαλεῖν, ἵνα σῶζωνται. ἐκδίδει σου τὸν τόπον ἐν πάσῃ ἐπιμελείᾳ σαρκικῇ τε καὶ πνευματικῇ· τῆς ἐνώσεως φρόντιζε, ἥς οὐδὲν ἄμεινον. πάντας βιάσταζε, ὡς καὶ σὲ ὁ κύριος· πάντων ἀνέχου ἐν ἀγάπῃ, ὥσπερ καὶ ποιεῖς. 3. προσευχαῖς σχόλαζε ἀδιαλείπτως· αὐτοῦ σύνεσιν πλείονα ἥς ἔχεις· γρηγόρει ἀκοίμητον πνεῦμα κεκτημένος. τοῖς
10 κατ' ἄνδρα κατὰ ἐμοσίθειαν θεοῦ λάλει· πάντων τὰς νόσους βιάσταζε ὡς τέλειος ἀθλητής. ὅπου πλείων κόπος, πολὺ κέρδος.

II. Καλοὺς μαθητάς ἐὰν φιλήσῃς, χάρις σοι οὐκ ἔστιν· μάλλον τοὺς λοιμοτέρους ἐν πραότητι ὑπότασσε. οὐ πᾶν τραῦμα τῇ αὐτῇ ἐμπλάστρῳ θεραπεύεται. τοὺς παροξυσμοὺς ἐμβροχαῖς παύε. 2. Φρό-
15 νιμος γίνου ὡς ὄφις ἐν ἄπασιν καὶ ἀκέραιος εἰς αἶετ' ὡς ἡ περιστερά. διὰ τοῦτο σαρκικὸς εἶ καὶ πνευματικὸς. ἵνα τὰ φαινόμενά σου εἰς πρόσωπον καλακεύῃς· τὰ δὲ ἀόρατα αἴτει ἵνα σοι φανερωθῇ, ὅπως μηδενὸς λείπῃ καὶ παντὸς χαρίσματος περισσεύῃς. 3. ὁ καιρὸς ἀπαιτεῖ σε, ὡς κυβερνῆται ἀνέμους καὶ ὡς χειμαζό-
20 μενος λιμένα, εἰς τὸ θεοῦ ἐπιτυχεῖν. νῆψε ὡς θεοῦ ἀθλητής· τὸ

2 ὑπερδοξάζω GL g : + θεὸν SA | 3 τοῦ ἀμώμου > SA | ἐν χάριτι : in deo (dei) gratia L | 5 σου τὸν τόπον : convenientia SA | 10 ἐμοσίθειαν L g : βοήθειαν G, voluntatem SA | 11 πλείων L g Ant Dam : πλείον G, multus SA | 13 πραΰνῃ g | 14 ἐμβροχαῖς g Dam Anton : ἐν βροχαῖς GL Antioch | 15 πᾶσιν g Antioch | εἰς αἶετ' g (SA) : > GL Ant | 18 ὅπως G : ἵνα g Ant Dam | 19 κυβ. ἀνέμους : gubernator navem S

Magn. 3, 1; I Petr. 2, 25.

I, 1. τ. ἐν θ. γνώμην] Cf. Rom. 7, 1: τ. εἰς θεὸν μου γνώμην. — ὑπερδοξάζω] sc. Deum. Cf. Trall. 1, 2. — καταξιωθείς κτλ.] Nunquam igitur ante viderat Polycarpum (Pearson).

2—II, 3. Antioch. Mon. Hom. 111, PG 89, 1779 (— θεοῦ ἐπιτυχεῖν).

2—3. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 515; Holl p. 25 (πάντας — κεκτημένος).

2. Antioch. Mon. H. 80 p. 1674

(τῆς ἐνώσεως κτλ.]. Fragm. syr. Curet. 202, 236. — ἐνδέδυσαι] Cf. Paul. Eph. 6, 14; Col. 3, 12. — δρόμῳ] Cf. Act. 13, 25; 20, 24; II Tim. 4, 7. — ἐκδίδει κτλ.] Similiter Origenes in Matth. t. XII ed. Bened. III, 531: τὸν τόπον ἐπισκοπῆς ἐκδικοῦντες. — τόπον] i. e. dignitatem, sc. episcopalem, qua Polycarpus fungebatur. Cf. Sm. 6, 1; I Clem. 40, 5; Polyc. Phil. 11, 1; Act. 1, 25; Didasc. et Constit. apost. II, 2. 11. 35; Cypr. Ep. 3 c. 1; 15 c. 1; 16 c. 1; 40. —

I. Piam mentem tuam, velut supra petram immobilem fundatam, comprobans, summis eveho laudibus, quod dignus sim habitus sancta tua facie, qua utinam semper frui possim in deo. 2. Obsecro te per gratiam, qua indutus es, ut augeas cursum tuum omnesque adhorteris, ut salventur. Defende locum tuum ⁵ in omni cura carnali et spirituali; unitatis curam habe, qua nihil melius. Omnes perfer, ut et te perfert dominus; omnes tolera in caritate, sicut et facis. 3. Precibus vaca perpetuis; postula sapientiam maiorem, quam habes; vigila insomnem spiritum possidens. Singulis loquere secundum consuetudinem dei; ¹⁰ cunctorum *aegrotationes porta* sicut perfectus athleta. Ubi plus laboris, ibi magnum lucrum.

II. Bonos discipulos si amaveris, nullam inde mereris gratiam; potius pestilentiores in mansuetudine subice. Non omne vulnus eodem emplastro curatur. Impetus febriles superfusio- ¹⁵ nibus seda. 2. *Prudens esto sicut serpens* in omnibus *et simplex* semper *ut columba*. Idcirco corporalis es et spiritualis, ut, quae coram te apparent, placide tractes; invisibilia autem petas ut manifestentur tibi, ne tibi quidquam desit et omni dono abundes. 3. Tempus expetit te, ut gubernator ventos et ut ²⁰ tempestate iactatus portum, ut cum tuis deum assequaris. Sis

10 Matth. 8, 17. — 14 Matth. 10, 16.

οὐδὲν ἄμεινον] Cf. Eph. 13, 2; Magn. Const. ap. II, 41; Greg. Nyss. Orat. 7, 1. — π. βάσταξε] Cf. Rom. 15, 1; catech. praef. Gal. 6, 2; Didasc. et Constit. apost. I, 2. 2. διὰ τοῦτο κτλ.] i. e. compositus

3—II, 2. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 515; Holl p. 25 (πάντων — λείπη). — προσενχαῖς κτλ.] Cf. Eph. 10, 1. — κ. δμοήθειαν] i. e. Dei amorem erga homines imitans (Hefele). — πλείων κτλ.] Cf. I Cor. 3, 8. anima, ut interpolator addit, duabus virtutibus praeditus es, ut res terrestres (τὰ φαιν. σου εἰς γῆ.) serpentis instar prudenter vel suaviter tractes, rerum caelestium autem plenam scientiam a Deo petas. — μηθενὸς λείπη κτλ.] Cf. Iac. 1, 4, 5; I Cor. 1, 7.

II, 1. Petrus Al. De paenitentia (οὐ πᾶν — θεραπεύεται). Cf. Lagarde, Reliq. iur. eccl. syr. p. 99; gr. p. XLVI. Anton. Melissa II sermo 63. — λοιμοτόρους] Adiectivum λοιμός saepius legitur apud LXX interpret. — οὐ πᾶν κτλ.] Cf. Didasc. et 3. ὡς κυβερνήται κτλ.] Lightfoot conicit, textum corruptum esse et Ignatium fortasse scripsisse: ὡς κυβερνήτην ναὺς καὶ ὡς ἀνέμοις χεῖμα-ζόμενος λιμένα. Equidem testibus

θέμα ἀφθαρσία καὶ ζωὴ αἰώνιος, περὶ ἧς καὶ σὺ πέπεισαι. κατὰ πάντα σου ἀντίψυχον ἐγὼ καὶ τὰ δεσμά μου, ἃ ἡγάπησας.

III. Οἱ δοκοῦντες ἀξιόπιστοι εἶναι καὶ ἑτεροδιδασκαλοῦντες μὴ σε καταπληστέωσαν. στήθι ἐδραῖος ὡς ἄκμων τυπτόμενος. 5 μεγάλου ἐστὶν ἀθλητοῦ τὸ δέρεσθαι καὶ νικᾶν. μάλιστα δὲ ἔνεκεν θεοῦ πάντα ὑπομένειν ἡμᾶς δεῖ, ἵνα καὶ αὐτὸς ἡμᾶς ὑπομείνῃ. 2. πλεόν σπουδαῖος γίνου οὐ εἶ. τοὺς καιροὺς καταμάνθανε. τὸν ὑπὲρ καιρὸν προσδέξα, τὸν ἄχρονον, τὸν ἀόρατον, τὸν δι' ἡμᾶς ὀρατόν, τὸν ἀψηλάφητον, τὸν ἀπαθῆ, τὸν δι' ἡμᾶς παθητόν, τὸν 10 κατὰ πάντα τρόπον δι' ἡμᾶς ὑπομείναντα.

IV. Χῆραι μὴ ἀμελείσθωσαν· μετὰ τὸν κύριον σὺ αὐτῶν φροντιστῆς ἔσο. μηδὲν ἄνευ γνώμης σου γινέσθω μηδὲ σὺ ἄνευ θεοῦ τι πράσσε, ὅπερ οὐδὲ πράσσεις· εὐστάθει. 2. πυκνότερον συναγωγαὶ γινέσθωσαν· ἐξ ὀνόματος πάντας ζήτει. 3. δούλους 15 καὶ δοῦλας μὴ ὑπερῃφάνει· ἀλλὰ μηδὲ αὐτοὶ φυσιοῦσθωσαν, ἀλλ' εἰς δόξαν θεοῦ πλεόν δουλευέτωσαν, ἵνα κρείττονος ἐλευθερίας ἀπὸ θεοῦ τύχωσιν. μὴ ἐράτῳσαν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ἐλευθεροῦσθαι, ἵνα μὴ δοῦλοι εὐρεθῶσιν ἐπιθυμίας.

V. Τὰς κακοτεχνίας φεῦγε, μᾶλλον δὲ περὶ τούτων ὁμιλίαν 20 ποιοῦ. ταῖς ἀδελφαῖς μου προστάλει, ἀγαπᾶν τὸν κύριον καὶ τοῖς

1 ἀφθαρσία καὶ ζωὴ αἰώνιος GL (καὶ > L) g : vita aeterna sine corruptione S(A) | 2 ἀντίψυχον : refrigerium L | 3 ἀξιόπιστοι GL g : aliquid SSfA | 4 ἐδραῖος : in veritate SSfA | ἄκμων : vir fortis SfA, athleta S | 5 μεγάλον + γὰρ SSfA | τὸ G : > g Antioch Dam Anton | 13 θεοῦ GL : + γνώμης SA g Chrys Lightf. | οὐδέ : δὲ L | εὐστάθει SA g : εὐσταθῆς G, εὐσταθὲς L | 20 τὸν κύριον : in domino nostro S

valde consentientibus textum traditum in dubium non vocaverim. —

θέμα] i. e. praemium athletic propositum. — ἀφθαρσία κτλ.] Clem. Al. Protr. c. 10, 96 p. 77: οὐ σμικρὸν ἡμῖν τὸ ἄθλον ἀθανασία πρόκειται. — ἀντίψυχον κτλ.] Cf. Sm. 10, 2 not. — ἡγάπησας] Act. Paul. et Thecl. c. 18 (καταφιλούσης τὰ δεσμά αὐτοῦ) et Tert. Ad uxor. II, 4 de vinculis martyris osculandis sermo est. Fortasse Ignatius idem dicere voluit, quamquam verbum ἀγαπᾶν = φιλεῖν

(= osculari) nusquam alias usurpari videtur.

III. Antiochus Mon. Hom. 85, PG 89, 1694 (στήθι κτλ.)

1. Fragm. syr. Curet. 198, 233. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 788; Holl p. 26. Anton. Melissa II serm. 89 (στήθι κτλ.) — ἑτεροδιδασκαλοῦντες] Cf. I Tim. 1, 3; 6, 3. — στήθι ἐδραῖος] Cf. I Cor. 7, 37. — ἄκμων κτλ.] Hunc locum respicit Ephraemus Syr. Opp. gr. II, 367 ed. Assemani. 2. Severus Antioch. Curet. 218, 245

sobrius ut dei athleta; praemium propositum est immortalitas et vita aeterna, de qua et tibi persuasum est. In omnibus sum piaculum pro te ego et vincula mea, quae dilexisti.

III. Qui videntur fide digni esse et aliena docent, te non perterrefaciant. Sta firmus ut incus, quae percutitur. Magni 5 athletae est, caedi et vincere. Maxime vero propter deum omnia sustinere nos oportet, ut et ipse nos sustineat. 2. Studio-sior fias, quam es. Tempora perpende. Eum, qui ultra tem-pus est, exspecta. intemporalem, invisibilem, propter nos visi-bilem, impalpabilem, impatibilem, propter nos patibilem, qui 10 omni modo propter nos sustinuit.

IV. Viduae ne neglegantur; post dominum tu earum cu-rator sis. Nihil sine tua voluntate fiat neque tu quidquam sine deo agas, quod nec facis; esto constans. 2. Crebrius conven-tus fiant; nominatim omnes quaere. 3. Servos et ancillas ne 15 contemnas; sed nec ipsi superbiant, verum ad gloriam dei plus serviant, ut potiozem libertatem a deo consequantur. Neque desiderent communibus sumptibus e servitute redimi, ne servi inveniantur cupiditatis.

V. Malas artes fuge, magis autem de illis coram populo 20 loquere. Sororibus meis dicito, ut dominum ament et maritis

(τοὺς καιροὺς κτλ.). — τοὺς καιροὺς κτλ.] Cf. Matth. 16, 3; Luc. 12, 56.

IV. 1. Ps.-Chrysost. Hom. de legis-latore c. 4 ed. Bened. VI, 410 (μη-δὲν — πρᾶσσε). — μετὰ τὸν κύριον] Cf. Ps. 67, 6, ubi Deus pater orpha-norum et iudex viduarum appella-tur; 145, 9.

2. πικνότερον] Crebriores conven-tus desiderat. Aliter Eph. 13, 1. — ζῆται] sc. ad congressus sacros.

3. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 778; Holl p. 26. Anton. Mel. II serm. 23 (εἰς δόξαν κτλ.). — πλέον δουλευ-έτωσαν] I Tim. 6, 2: μᾶλλον δουλευ-έτωσαν. — ἀπὸ τ. κοινού] Vetat Ign. servos postulare, ut sumptis eccle-siae communibus redimantur; sed

minime prohibet, quominus illis li-bertas detur. Cf. I Cor. 7, 21.

V, 1. κακοτεχνίας] Vocem Ign. iam Philad. 6, 2 adhibuit de doctrinis hae-reticorum et insidiis diaboli vitandis commonens, et Lightfoot hunc locum secundum illum interpretatur. Cum autem versu praecedente de servis sermo fuerit, vox hic potius de ar-tibus inhonestis intellegenda est seu de negotiis, quae Christianum non decent, de quibus cf. Didasc. et Constit. apost. II, 62; IV, 6; Cypr. Ep. 2; Epiph. Expos. fid. cath. c. 23. — περὶ τούτων κτλ.] i. e. has artes ut caveant, in sacris concionibus ad-hortare fratres.

συμβίοις ἀρκεῖσθαι σαρκὶ καὶ πνεύματι. ὁμοίως καὶ τοῖς ἀδελφοῖς μου παράγγελλε ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀγαπᾶν τὰς συμβίους ὡς ὁ κύριος τὴν ἐκκλησίαν. 2. εἴ τις δύναται ἐν ἀγνείᾳ μένειν εἰς τιμὴν τῆς σαρκὸς τοῦ κυρίου, ἐν ἀκαυχησίᾳ μενέτω. 5 ἐὰν καυχῇσεται, ἀπώλετο, καὶ ἐὰν γνωσθῇ πλέον τοῦ ἐπισκόπου, ἔφθαρται. πρέπει δὲ τοῖς γαμοῦσι καὶ ταῖς γαμουμέναις μετὰ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἔνωσιν ποιεῖσθαι, ἵνα ὁ γάμος ᾗ κατὰ κύριον καὶ μὴ κατ' ἐπιθυμίαν. πάντα εἰς τιμὴν θεοῦ γινέσθω.

VI. Τῷ ἐπισκόπῳ προσέχετε, ἵνα καὶ ὁ θεὸς ὑμῖν. ἀντί- 10 ψυχον ἐγὼ τῶν ὑποτασσομένων τῷ ἐπισκόπῳ, πρεσβυτέροις, διακόνοις· καὶ μετ' αὐτῶν μοι τὸ μέρος γένοιτο σχεῖν ἐν θεῷ. συγκοπιᾶτε ἀλλήλοις, συναθλείτε, συντρέχετε, συμπάσχετε, συγκοιμάσθε, συνεγείρεσθε ὡς θεοῦ οἰκονόμοι καὶ πάρεδροι καὶ ὑπηρεταί. 2. ἀρέσκετε ἢ στρατεύεσθε, ἀφ' οὗ καὶ τὰ ὀψώνια κομίζεσθε· μὴ τις 15 ὑμῶν δεσέρτωρ εὔρεθῇ. τὸ βάπτισμα ὑμῶν μενέτω ὡς ὄπλα, ἡ πίστις ὡς περικεφαλαία, ἡ ἀγάπη ὡς δόρυ, ἡ ὑπομονὴ ὡς πανοπλία· τὰ δεπόσιτα ὑμῶν τὰ ἔργα ὑμῶν, ἵνα τὰ ἀκκεπτα ὑμῶν ἄξια κομίσωσθε. μακροθυμήσατε οὖν μετ' ἀλλήλων ἐν πραότητι, ὡς ὁ θεὸς μεθ' ὑμῶν. ὀναίμην ὑμῶν διὰ παντός.

VII. Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας εἰρη- 20 νεύει, ὡς ἐδηλώθη μοι, διὰ τὴν προσευχὴν ὑμῶν, καὶ γὰρ εὐθυμό-

4 τῆς σαρκὸς τοῦ κυρίου LSA g Antioch Anton : τοῦ κυρίου τῆς σαρκὸς G | ἀκαυχησίᾳ + κυρίου L | 5 πλέον GL Ant : πλὴν g SA | 6 γαμου- μέναις GL Ant : γαμουσάις g Lightf. | 7 γάμος > L | 8 κύριον LSA g : θεὸν G Ant | 10 τῷ G : > g Dam | 11 καὶ GL : > SSfA g Ant Dam | ἐν GL Ant Dam : παρὰ SSfA | 12 συναθλήτε G | 14 κομίζεσθε g | 15 δεσέρτωρ GA g : rebellis S, otiosus L | 17 διπόσιτα G | ὑμῶν : bona SA, > L | 18 ἄξια GL : + θεοῦ g (SA) | πραῦτητι g | 19 μεθ' > G | 21 τῆς προσευχῆς g

2. Antioch. Mon. Hom. 21, PG 89, | I Cor. 10, 31.

1499 (— ἀπώλετο]. Ioann. Dam. S. P. Holl p. 26 (— ἐπιθυμίαν). Anton. Mel. I serm. 14. — εἴ τις δύναται κτλ.] Cf. I Clem. 38, 2. — ἐπισκόπου]

sc. qui uxorem duxit. — μ. γνώμης κτλ.] Cf. Tert. Ad uxor. II, 9; De pudic. c. 4; Clem. Al. Paedag. II, 11, 63 p. 291. — ὁ γάμος ἢ κ. κ.] Cf. I Cor. 7, 39; Clem. Al. Strom. III, 12, 83 p. 549. — πάντα κτλ.] Cf.

VI. Antioch. Mon. Hom. 92, PG 89, 1714 sq. (συνπάσχετε — μεθ' ὑμῶν).

1. Antioch. H. 124 p. 1819. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 779; Holl p. 26. Fragm. syr. Curet. 199 sq., 233 (— θεῷ). — Iam hucusque Ign. nonnulla protulit, quae non tam episcopo quam populo dicta sunt. Cf. 4, 3; 5, 2. Nunc autem populum

contentae sint carne ac spiritu. Similiter et fratribus meis manda in nomine Iesu Christi, ut *diligant coniuges suas sicut dominus ecclesiam*. 2. Si quis potest in castitate manere ad honorem carnis domini, in humilitate maneat. Si gloriatur, periit, et si se maiorem episcopo censeat, interiit. Decet vero, ⁵ ut sponsi et sponsae de sententia episcopi coniugium faciant, ut nuptiae secundum dominum sint, non secundum cupiditatem. Omnia ad honorem dei fiant.

VI. Episcopo adtendite, ut et deus vobis adtendat. Paratus sum animam meam ponere pro iis, qui subditi sunt episcopo, presbyteris, diaconis; et utinam mihi contingat, cum illis partem habere in deo. Collaborate vobis mutuo, una certate, una currite, compatimini, una dormite, una exsurgite ut dei administratores et familiares et ministri. 2. Placete illi, cui militatis, a quo et stipendia fertis; nemo vestrum desertor invenia- ¹⁵ tur. Baptismus vester maneat velut arma, fides ut galea, caritas ut hasta, patientia ut tota armatura; deposita vestra sint opera vestra, ut accepta vestra digne reportetis. Longanimes igitur estote alter ad alterum in mansuetudine, ut et deus erga vos. Utinam fruar vobis perpetuo. ²⁰

VII. Quia vero ecclesia, quae est Antiochiae in Syria, ut mihi relatum est, pace fruitur per preces vestras, et ego nunc

2 Eph. 5, 25. 29.

ipsum adloquitur. Epistula enim ad episcopum destinata ex antiquo more etiam illi legenda erat. Harnack in *Texte und Untersuchungen N. F.* V, 3 (1900) p. 80—86 textum corruptum esse et Ignatium non *πρεσβυτέρους διακόνους*, sed *πρεσβυτέρων τε και διακόνων* scripsisse censet, ita ut deinceps de clero episcopo subiecto, non de populo universo sermo sit. Mihi textus traditus non in dubium vocandus esse videtur. — *συγχοπιᾷτε κτλ.*] i. e. omnia facite concorditer. — *θεοῦ οἰκονόμοι*] Cf. Tit. 1, 7; I Cor. 4, 1; I Petr. 4, 10.

2. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 788; Holl p. 26. Anton. Melissa II serm. 89 (*μακροθυμήσατε — μεθ' ἑμῶν*). — Ign. compluribus utitur vocabulis latinis ex re militari desumptis, a Graecis quoque usu receptis: *δεσέρτωρ, δεπόσιτα, ἄκκεπτα*. Similia reperiuntur Eph. 2, 1; Trall. 3, 2; Sm. 12, 1 (*ἐξεμπλάριον*); Matth. 27, 66 (*κονστωδία*); Marc. 15, 39 (*κεντηρίων*); Ioann. 18, 28 (*πραϊτώριον*) etc. — *μενέτω*] Hoc vocabulo utitur Ign., quia desertores arma abiciebant (Pearson). — *ὄπλα κτλ.*] Cf. Paul. Eph. 6, 11—17. I Thess. 5, 8.

τερος ἐγενόμην ἐν ἀμεριμνίᾳ θεοῦ, ἐάνπερ διὰ τοῦ παθεῖν θεοῦ ἐπιτύχω, εἰς τὸ εὐρεθῆναι με ἐν τῇ ἀναστάσει ὑμῶν μαθητὴν.
 2. πρέπει, Πολύκαρπε θεομακαριστότατε, συμβούλιον ἀγαγεῖν θεο-
 πρεπέστατον καὶ χειροτονῆσαί τινα, ὃν ἀγαπητὸν λίαν ἔχετε καὶ
 5 ἄοκνον, ὃς δυνήσεται θεοδόρμος καλεῖσθαι· τοῦτον καταξιῶσαι,
 ἵνα πορευθεῖς εἰς Συρίαν δοξάσῃ ὑμῶν τὴν ἄοκνον ἀγάπην εἰς
 δόξαν θεοῦ. 3. Χριστιανὸς ἑαυτοῦ ἐξουσίαν οὐκ ἔχει, ἀλλὰ θεῷ
 σχολάζει. τοῦτο τὸ ἔργον θεοῦ ἐστὶν καὶ ὑμῶν, ὅταν αὐτὸ ἀπαρ-
 τίσητε. πιστεύω γὰρ τῇ χάριτι, ὅτι ἔτοιμοί ἐστε εἰς εὐποιεῖαν θεῷ
 10 ἀνήκουσαν. εἰδὼς ὑμῶν τὸ σύντονον τῆς ἀληθείας, δι' ὀλίγων
 ὑμᾶς γραμμάτων παρεκάλεσα.

VIII. Ἐπεὶ οὖν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις οὐκ ἡδυνήθην γρά-
 φαι διὰ τὸ ἐξαίφνης πλεῖν με ἀπὸ Τρωάδος εἰς Νεάπολιν, ὡς τὸ
 θέλημα προστάσσει, γράψεις ταῖς ἔμπροσθεν ἐκκλησίαις, ὡς θεοῦ
 15 γνώμην κεκτημένος, εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς τὸ αὐτὸ ποιῆσαι, οἱ μὲν
 δυνάμενοι πεζοὺς πέμψαι, οἱ δὲ ἐπιστολὰς διὰ τῶν ὑπὸ σου πεμ-
 πομένων, ἵνα δοξασθῇτε αἰωνίῳ ἔργῳ, ὡς ἄξιος ὢν. 2. ἀσπά-
 ζομαι πάντας ἐξ ὀνόματος καὶ τὴν τοῦ Ἐπιτρόπου σὺν ὄλῳ τῇ
 οἰκῇ αὐτῆς καὶ τῶν τέκνων. ἀσπάζομαι Ἀτταλον τὸν ἀγαπητὸν
 20 μου. ἀσπάζομαι τὸν μέλλοντα καταξιοῦσθαι τοῦ εἰς Συρίαν πο-
 ρεῦσθαι. ἔσται ἡ χάρις μετ' αὐτοῦ διὰ παντὸς καὶ τοῦ πέμπον-
 τος αὐτὸν Πολυκάρπου. 3. ἐρῶσθαι ὑμᾶς διὰ παντὸς ἐν θεῷ
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ εὐχομαι, ἐν ᾧ διαμείνητε ἐν ἐνότητι θεοῦ
 καὶ ἐπισκοπῇ. ἀσπάζομαι Ἀλκην, τὸ ποθητόν μοι ὄνομα. ἐρ-
 25 ρώσθε ἐν κυρίῳ.

2 ἀναστάσει GL: αἰτήσει g (A) Lightf. | μαθητὴν LA g: παθητὴν G |
 5 καταξιῶσαι G (-ῶσει) g: καταξιοῦσθαι L(Sf) | 7 θεοῦ LSf g: Χριστοῦ
 G, > A | 8 αὐτὸ Sf A g: αὐτῷ (i, ipsi L | 10 εἰδὼς L g: + οὖν G, nam
 et A | σύντονον G: σύντομον g L, ἔτοιμον (?) A | 12 οὖν L g: nam A, > G |
 14 ταῖς ἔμπροσθεν G g (A): aliis L | 17 δοξασθῆς L | 18 συνόλω G |
 20 Συρίαν: Ἀντιόχειαν S | 23 Χριστοῦ G | 24 ἐπισκόπου A | ἄλκην G |
 μοι: μου G | 25 κυρίῳ: subscripsit πρὸς Πολύκαρπον G

VII, 1. ἀναστάσει] i. e. resurrec-
 tione facta, cum Dominus nos iudi-
 cabit. Cf. Rom. 4, 2; 5, 3, ubi dis-
 cipulum se futurum esse dicit, cum
 martyrii particeps fuerit. Ad lec-
 tionem alteram vel verba ἐν τῇ αἰ-
 τήσει ὑμῶν cf. verba ἐν τῇ προσευχῇ
 ὑμῶν, quae leguntur Eph. 20, 1;
 Philad. 8, 2; Sm. 11, 1.

2—3. Fragg. syr. Curet. 200 sq.,
 236 (— ἀπαρτίσῃτε). — πρέπει κτλ.] Ad
 haec respicit Polycarpus ad Phil. 13, 1.

tranquilliore animo sum in securitate dei, si modo per passionem deum assequar, ut in resurrectione discipulus vester inveniar. 2. Decet, Polycarpe in deo beatissime, concilium cogere deo decentissimum et eligere aliquem, quem valde carum habeatis et impigram, qui poterit divinus cursor appellari: illum-⁵ que eo dignare honore, ut in Syriam profectus impigram caritatem vestram ad dei gloriam celebret. 3. Christianus sui potestatem non habet, sed deo vacat. Hoc est opus dei et vestrum, quando id perfeceritis. Confido enim gratiae, vos paratos esse ad opus bonum ad deum pertinens. Cum scirem¹⁰ vehemens vestrum erga veritatem studium, brevi epistula vos adhortatus sum.

VIII. Quoniam igitur omnibus ecclesiis scribere non potui, quia repente a Troade Neapolim, iussu ita postulante, navigavi, tu, qui sententiae dei sis compos, scribes ecclesiis versus Orien-¹⁵ tem sitis, ut et ipsi idem faciant, qui possint, pedites mittant, alii vero epistulas per eos, qui a te mittentur, ut glorificemini aeterno opere, quemadmodum dignus es. 2. Saluto omnes nominatim et Epitropi uxorem cum tota domo sua et liberis. Saluto Attalum mihi carum. Saluto eum, qui profectione in Sy-²⁰ riam dignus habebitur. Gratia in perpetuum cum illo erit et cum mittente illum Polycarpo. 3. Opto vos semper valere in deo nostro Iesu Christo, per quem in dei unitate et episcopatu permaneat. Saluto Alcen, desiderabile mihi nomen. Valet in domino.

25

3. Ioann. Dam. S. P. Lequien II, 724; Holl p. 27 (— *σχολάζει*). — *Χριστιανὸς κτλ.*] i. e. Christianus nihil pro se, sed omnia pro Deo agit (Hefele).

VIII, 1. *θέλημα*] Vox hic de mandato imperatoris seu militum, qui Ignatium ducebant, sed etiam, ut Eph. 20, 1; Rom. 1, 1; Sm. 11, 1, de voluntate Dei intellegi potest. — *ταῖς ἐμπροσθεν ἐκκλ.*] i. e. ecclesiis, quae Syriae vel Antiochiae propiores erant quam Smyrnaei. — *ὡς ἄξιός ὢν*] Haec verba ad *γράψεις* . . ὡς

θεοῦ κεκτημένος referri et verba *οἱ μὲν δυνάμενοι* — *ἔργῳ* parenthesis haberi possunt; sin autem illa cum verbo *δοξασθήτε* coniungas, cf. Eph. 1, 1; Sm. 11, 3, ubi similis lectio reperitur.

2. *τὴν τοῦ Ἐπιτρόπου*] i. e. viduam Epitropi, ut verba sequentia indicare videntur.

3. *ἐπισκοπῇ*] Hanc lectionem, cui testes principales unanimiter patrocinantur, alteri vix postponere licet. De episcopatu Dei Ign. etiam in inscriptione huius epistulae loquitur.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

Πολύκαρπος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ
 5 θεοῦ τῇ παροικούσῃ Φιλίππους· ἔλεος ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ
 θεοῦ παντοκράτορος καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν
 πληθυνθεῖη.

Ι. Συνεχάρην ὑμῖν μεγάλως ἐν τῷ κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στῷ, δεξαμένοις τὰ μιμήματα τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης καὶ προπέμ-
 10 ψασιν, ὥς ἐπέβαλεν ὑμῖν, τοὺς ἐνείλημένους τοῖς ἀγιοπρεπέσιν
 δεσμοῖς, ἅτινά ἐστιν διαδήματα τῶν ἀληθῶς ὑπὸ θεοῦ καὶ τοῦ
 κυρίου ἡμῶν ἐκλελεγμένων· 2. καὶ ὅτι ἡ βεβαία τῆς πίστεως ὑμῶν
 ῥίζα, ἐξ ἀρχαίων καταγγελλομένη χρόνων, μέχρι νῦν διαμένει καὶ
 καρποφορεῖ εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς ὑπέμεινεν
 15 ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἕως θανάτου καταντῆσαι, ὃν ἡγείρεν
 ὁ θεός, λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ ἄδου· 3. εἰς ὃν οὐκ ἰδόντες
 πιστεύετε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ καὶ δεδοξασμένῃ, εἰς ἣν πολλοὶ
 ἐπιθυμοῦσιν εἰσελθεῖν, εἰδότες, ὅτι χάριτί ἐστε σεσωσμένοι, οὐκ
 ἐξ ἔργων, ἀλλὰ θελήματι θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

G = textus graecus codice Vaticano servatus, G² = codicis secunda
 manus, L = versio vetus latina.

1/3 του αγιου — επιστολη G: Incipit epistola beati Policarpi Smir-
 naeorum ecclesiae episcopi ad Philippenses confirmantis fidem eorum L |
 9 δεξαμένοις G: δεξαμένους L | ἐνείλημένοις em: ἐνείλημμένους G, ἐνείλιγ-
 μένους con Zahn | 16 ὀδῖνας G | 17 πιστεύετε G: + credentes autem gau-
 debitis L ex I Petr. 1, 8 | ἀνεκλαλείτω G

Inser. Πολ. κ. οἱ σὺν αὐτῷ πρ.] presbyteri. Cf. Ign. Philad. inser.
 i. e. Polycarpus episcopus eiusque | et 8, 1. Episcopi nomine quidem

SANCTI POLYCARPI

SMYRNAEORUM EPISCOPI ET HIEROMARTYRIS

AD PHILIPPENSES EPISTULA.

Polycarpus et qui cum eo presbyteri ecclesiae dei, quae peregrinatur Philippis: misericordia vobis et pax a deo ⁵ omnipotente et Iesu Christo salvatore nostro multiplicetur.

I. Magnopere congavisus sum vobis in domino nostro Iesu Christo, quod verae caritatis imagines suscepistis et quod, prout decuit vos, comitati estis eos, qui implicati sunt vinculis, quae ¹⁰ sanctis conveniunt quaeque diademata sunt eorum, qui vere sunt a deo et domino nostro electi; 2. et quod firma fidei vestrae radix, ab antiquis temporibus annuntiata, usque adhuc permanet ac fructum affert in domino nostro Iesu Christo, qui pro peccatis nostris usque ad mortem devenire sustinuit, *quem re-* ¹⁵ *suscitavit deus, solutis doloribus inferni; 3. in quem non videntes creditis laetitia inenarrabili et glorificata*, in quam multi desiderant introire, scientes, quod *gratia estis salvati, non ex operibus*, sed voluntate dei per Iesum Christum.

15 Act. 2, 24. — 16 I Petr. 1, 8. — 18 Eph. 2, 5. 8. 9.

Polycarpus non ipse se ornat; episcopi munere autem sese functum esse clare indicat, et Ignatius (Magn. 15; Sm. 12, 2; Polyc. inscr.) etiam nomine eum insignit.

I, 1. *συνεχάρον*] Cf. Philipp. 2, 17; 4, 10. Respicit Pol. epistulam, quam Philippenses ad eum miserant, cf. 3, 1; 11, 1; 13, 1. — *τὰ μμήματα*

κτλ.] i. e. Ignatium et qui cum eo vincula tulerunt, cf. 9, 1. — *διαδήματα*] Cf. Ign. Eph. 11, 2.

2. *ἡ βεβαία κτλ.*] Cf. I Clem. 1, 2. — *ἐξ ἀρχαίων κτλ.*] Cf. Phil. 1, 5; 4, 8—10; I Thess. 1, 8. 9.

3. *εἰς ἣν κτλ.*] Cf. I Petr. 1, 12. — *εἰδότες*] sc. Philippenses.

II. Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὁσφύας ὑμῶν δουλεύσατε τῷ θεῷ ἐν φόβῳ καὶ ἀληθείᾳ, ἀπολιπόντες τὴν κενὴν ματαιολογίαν καὶ τὴν τῶν πολλῶν πλάνην, πιστεύσαντες εἰς τὸν ἐγείραντα τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν καὶ δόντα αὐτῷ
 5 δόξαν καὶ θρόνον ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· ὃ ὑπετάγη τὰ πάντα ἐπουράνια καὶ ἐπίγεια, ὃ πᾶσα πνοὴ λατρεῖ, ὃς ἔρχεται κριτῆς ζώντων καὶ νεκρῶν, οὗ τὸ αἷμα ἐκζητήσει ὁ θεὸς ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων αὐτῷ. 2. ὁ δὲ ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ, ἐὰν ποιῶμεν αὐτοῦ τὸ θέλημα καὶ πορευόμεθα ἐν ταῖς ἐντολαῖς
 10 αὐτοῦ καὶ ἀγαπῶμεν, ἃ ἠγάπησεν, ἀπεχόμενοι πάσης ἀδικίας, πλεονεξίας, φιλαργυρίας, καταλαλιᾶς, ψευδομαρτυρίας· μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας ἢ γρόνθον ἀντὶ γρόνθου ἢ κατάραν ἀντὶ κατάρας· 3. μνημονεύοντες δὲ ὧν εἶπεν ὁ κύριος διδάσκων· Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε· ἀφίετε, καὶ
 15 ἀφεθήσεται ὑμῖν· ἐλεᾶτε, ἵνα ἐλεηθῆτε· ὃ μέτρω μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν· καὶ ὅτι μακάριοι οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ διωκόμενοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, οἱ αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ.

III. Ταῦτα, ἀδελφοί, οὐκ ἑμαυτῷ ἐπιτρέψας γράφω ὑμῖν περὶ
 20 τῆς δικαιοσύνης, ἀλλ' ἐπεὶ ὑμεῖς προεπεκαλέσασθέ με. 2. οὔτε γὰρ ἐγὼ οὔτε ἄλλος ὅμοιος ἐμοὶ δύναται κατακολουθῆσαι τῇ σοφίᾳ τοῦ μακαρίου καὶ ἐνδόξου Παύλου, ὃς γενόμενος ἐν ὑμῖν κατὰ πρόσωπον τῶν τότε ἀνθρώπων ἐδίδαξεν ἀκριβῶς καὶ βεβαίως τὸν περὶ ἀληθείας λόγον, ὃς καὶ ἀπὼν ὑμῖν ἔγραψεν ἐπιστολάς,

2 ἀπολειπόντες G | 12 λοιδορίαν . . λοιδορίας G | 15 ὃ G : quo enim L | μετρήτε G | 16 πτωχοὶ G : + spiritu L | 17/18 τοῦ θεοῦ G : caelorum L | 20 προεπεκαλέσασθε L (provocastis) : πρὸ ἐπιλακίσασθε (= προεπιλ.) G, προεπιλακτίσασθε Zahn

II, 1. ἐν φόβῳ κ. ἀλ.] Cf. I Clem. κτλ.] Cf. Hebr. 1, 3; 8, 1; 12, 2. — 19, 1. — ἀπολιπόντες κτλ.] Cf. 7, 2; I Clem. 9, 1. — ματαιολογίαν] Cf. I Tim. 1, 6; Ign. Philad. 1, 1. — τῶν πολλῶν] Cf. 7, 2; Matth. 24, 12; II Cor. 2, 17; Papias apud Eus. H. E. III, 39, 3. Οἱ πολλοὶ non solum haeretici sunt, sed etiam idque praesertim vulgus profanum, cui paucitas electorum opponitur. — θρόνον

κτλ.] Cf. I Cor. 15, 28; Philipp. 2, 10; 3, 21; Hebr. 2, 7. 8. — πνοή] Cf. III Reg. 15, 29; Ps. 150, 6; Ies. 57, 16. — τὸ αἷμα ἐκζητήσει] Cf. Gen. 42, 22; II Reg. 4, 11; Ezech. 3, 18. 20; 33, 6. 8; Luc. 11, 50. 51. 2. ἐὰν ποιῶμεν κτλ.] Cf. I Clem. 21, 1; 35, 5. — ἀπεχόμενοι κτλ.] Cf. I Thess. 5, 22.

II. *Propter quod succincti lumbos vestros servite deo in timore* et veritate, relinquentes inane vaniloquium et vulgi errorem, *credentes in eum, qui dominum nostrum Iesum Christum a mortuis suscitavit eique gloriam dedit* ac sedem ad dextram suam; cui subiecta sunt omnia caelestia et terrestria, cui omnis spiritus servit, qui venit *iudex vivorum et mortuorum*, cuius sanguinem deus requirit ab iis, qui non credunt in illum. 2. *Is vero, qui suscitavit ipsum e mortuis, et nos suscitabit*, si fecerimus voluntatem eius et in ipsius mandatis ambulaverimus ac dilexerimus ea, quae ipse dilexit, abstinentes ab omni iniustitia, fraudatione, avaritia, obtrectatione, falso testimonio; non reddentes malum pro malo nec maledictum pro maledicto nec pugnum pro pugno nec execrationem pro execratione; 3. memores autem eorum, quae dixit dominus docens: *Nolite iudicare, ne iudicemini; dimittite, et dimittetur vobis; misere mini, ut misericordiam consequamini; qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*; et: *Beati pauperes et qui persecutionem patiuntur, quoniam ipsorum est regnum dei*.

III. Haec, fratres, non quod mihi arrogem, scribo vobis de iustitia, sed quia vos provocastis me. 2. Neque enim ego neque alius mei similis beati et gloriosi Pauli sapientiam assequi potest, qui cum esset apud vos, coram hominibus tunc viventibus perfecte ac firmiter verbum veritatis docuit, qui et

1 I Petr. 1, 13 (Eph. 6, 14); Ps. 2, 11. — 3 I Petr. 1, 21. — 6 Acta 10, 42 (II Tim. 4, 1; I Petr. 4, 5). — 8 II Cor. 4, 14 (I Cor. 6, 14; Rom. 8, 11). — 11 I Petr. 3, 9. — 14 Matth. 7, 1. 2; Luc. 6, 36—38. — 16 Luc. 6, 20; Matth. 5, 3. 10.

3. *μνημονεύοντες κτλ.*] Cf. Act. 20, 35; I Clem. 13, 1. — *μὴ κρίνετε κτλ.*] Cf. I Clem. 13, 2.

III, 1. *οὐκ κτλ.*] Cf. Ign. Eph. 3, 1: *οὐ διατάσσομαι ὑμῖν ὡς ὢν τις κτλ.* — *προεπεκαλέσαθε*] Lexica nec vocem *προεπικαλεῖν* nec vocem *προεπικαλιζέειν* habent. Quoniam autem cum *προκαλεῖν* tum *ἐπικαλεῖν* exhibent, illa mihi huic praeferenda esse videtur, quamquam haec paulo pro-

pius ad scripturam codicis accedit.

2. *σοφία . . Παύλου*] Cf. II Petr. 3, 15. — *ἐπιστολάς*] Vox *ἐπιστολαί* haud raro unam epistolam significat, et Polyc. fortasse eam hoc sensu usurpavit. Cum autem Paulus Philipp. 3, 1 se Philippensibus non semel tantum scripsisse annuat, vox etiam de pluribus epistulis ab apostolo Philippensibus datis intellegi

εἰς ἃς ἐὰν ἐγκύπτητε, δυνηθήσεσθε οἰκοδομῆσθαι εἰς τὴν δοθεῖσαν ὑμῖν πίστιν· 3. ἥτις ἐστὶν μήτηρ πάντων ἡμῶν, ἐπακολουθοῦσης τῆς ἐλπίδος, προαγούσης τῆς ἀγάπης τῆς εἰς θεὸν καὶ Χριστὸν καὶ εἰς τὸν πλησίον. ἐὰν γὰρ τις τούτων ἐντὸς ἡμῶν, πεπλήρωκεν
 5 ἐντολὴν δικαιοσύνης· ὁ γὰρ ἔχων ἀγάπην μακράν ἐστὶν πάσης ἀμαρτίας.

IV. Ἀρχὴ δὲ πάντων χαλεπῶν φιλαργυρία. εἰδότες οὖν, ὅτι οὐδὲν εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι ἔχομεν, ὁπλισώμεθα τοῖς ὅπλοις τῆς δικαιοσύνης καὶ διδάξωμεν
 10 ἑαυτοὺς πρῶτον πορεύεσθαι ἐν τῇ ἐντολῇ τοῦ κυρίου· 2. ἔπειτα καὶ τὰς γυναῖκας ὑμῶν ἐν τῇ δοθείσῃ αὐταῖς πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγνεῖα, στεργούσας τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ καὶ ἀγαπώσας πάντα ἕξ Ἰσοῦ ἐν πάσῃ ἐγκρατεῖα, καὶ τὰ τέκνα παι-
 15 δεύειν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ θεοῦ· 3. τὰς χήρας σωφρο-
 νούσας περὶ τὴν τοῦ κυρίου πίστιν, ἐντυγχανούσας ἀδιαλείπτως περὶ πάντων, μακράν οὖσας πάσης διαβολῆς, καταλαλιᾶς, ψευδο-
 μαρτυρίας, φιλαργυρίας καὶ παντὸς κακοῦ· γινωσκούσας, ὅτι εἰς ἰ-
 20 θυσιαστήριον θεοῦ καὶ ὅτι πάντα μωμοσκοπεῖται, καὶ λέληθεν αὐτὸν οὐδὲν οὔτε λογισμῶν οὔτε ἐννοιῶν οὔτε τι τῶν κρυπτῶν
 τῆς καρδίας.

V. Εἰδότες οὖν, ὅτι θεὸς οὐ μυκτηρίζεται, ὀφείλομεν ἀξίως τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ καὶ δόξης περιπατεῖν. 2. ὁμοίως διάκονοι ἁμεμπτοι κατενώπιον αὐτοῦ τῆς δικαιοσύνης ὡς θεοῦ καὶ Χριστοῦ
 25 διάκονοι καὶ οὐκ ἀνθρώπων· μὴ διάβολοι, μὴ δίλογοι, ἀφιλάργυ-
 ροι, ἐγκρατεῖς περὶ πάντα, εὐσπλαγχνοι, ἐπιμελεῖς, πορευόμενοι κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ κυρίου, ὃς ἐγένετο διάκονος πάντων· ᾧ

1 δοθήσαν G | 7 χαλεπῶν G : κακῶν L | 9 ὁπλισώμεθα G | 11 δοθήσει G | 16 διαβολῆς G : diabolicis (detrectationibus) L | 21 μοικτερίζεται G

potest. — ἐγκύπτητε] Cf. I Clem. | IV, 1. ὁπλισώμεθα κτλ.] Cf. Eph. 40, 1; 45, 2; 53, 1. 6, 11. 13. 14; Rom. 13, 12; II Cor.

3. ἥτις κτλ.] Mart. Iust. c. 3 ed. 6, 7. — πορεύεσθαι κτλ.] Cf. I Clem. Bened. p. 587 (c. 4 ed. Otto, Corp. 1, 3.

Apol. ed. III vol. III p. 274): ὁ ἀλη- 2. γυναῖκας — ἐγκρατεῖα] Cf. I Clem. 1, 3; 21, 7. — ὑμῶν] Polycarpus hac
 θινὸς ἡμῶν πατήρ ἐστὶν ὁ Χριστὸς καὶ μήτηρ ἡ εἰς αὐτὸν πίστις. — 1 mutans
 πεπλήρωκεν κτλ.] Cf. Rom. 13, 8; indicat se caelibem fuisse. — παι-
 Gal. 5, 14; 6, 2. δεύειν] sc. διδάξωμεν ἑαυτούς. Poly-

absens vobis scripsit epistulas, in quas si intueamini, aedificari poteritis in fide, quae vobis est data; 3. *quae est mater omnium nostrum*, subsequente spe, praecedente caritate in deum et in Christum et in proximum. Si quis enim intra haec fuerit, mandatum iustitiae implevit: nam qui caritatem habet, longe est ab omni peccato.

IV. *Principium autem omnium malorum est habendi cupiditas*. Scientes ergo, quod *nihil intulimus in hunc mundum, sed nec auferre quid valemus*, armemur armis iustitiae et doceamus primum nos ipsos ambulare in mandato domini; 2. deinde et vestras uxores ambulare in fide ipsis tradita et in caritate et castitate. amantes viros suos in omni veritate ac diligentes cunctos aequaliter in omni continentia, et erudire filios in disciplina timoris dei; 3. viduas vero doceamus esse prudentes circa fidem domini, interpellantes sine intermissione pro omnibus. longe recedentes ab omni calumnia, detrectatione, falso testimonio, avaritia et omni malo; cognoscentes, quod altare dei sint et quod ille omnia clare perspiciat, nihilque eum lateat nec ratiociniorum nec cogitationum nec quidquam *occultorum cordis*.

20

V. Scientes ergo, quod *deus non irridetur*, debemus digne mandato ac voluntate eius ambulare. 2. Similiter diaconi in conspectu iustitiae eius inculpati esse debent sicut ministri dei et Christi, non hominum; ne calumniatores sint, ne bilingues nec avari, sed continentes in omnibus, misericordes, seduli, incedentes iuxta veritatem domini, qui omnium minister factus

2 Gal. 4, 26. — 7 I Tim. 6, 10. — 8 I Tim. 6, 7 cf. Iob 1, 21. — 19 I Cor. 14, 25. — 21 Gal. 6, 7.

carpus ut iam saepius denuo Clementem I ad Cor. 21, 6—8 sequitur.

3. *ἐντ. ἀδιαλείπτως*] Cf. I Thess. 5, 17; I Tim. 5, 5. — *διαβολῆς*] Cf. I Tim. 3, 11. — *θνῳαστήριον*] Cf. Didasc. et Constit. apost. II, 26; III, 6. 7. 14; Ps.-Ign. Tars. 9, 1; Tertull. Ad ux. I, 7, ubi eandem comparisonem reperies. Altare Dei autem viduae appellari videntur, quia semper orare debebant atque de donis sustentabantur, quae fideles in altari ponebant. — *μομοσκοπεῖται κτλ.*] Cf. I Clem. 41, 2; 21, 3. V, 2. Severus Antioch. Curet. 214, 246 (— *ἀνθρώπων*). — *δίλογοι*] Cf. I Tim. 3, 8. — *διάκονος πάντων*] Cf. Matth. 20, 28; Marc. 9, 35. —

ἐὰν εὐαρεστήσωμεν ἐν τῇ νῦν αἰῶνι, ἀποληψόμεθα καὶ τὸν μέλλοντα, καθὼς ὑπέσχετο ἡμῖν ἐγείραι ἡμᾶς ἐκ νεκρῶν, καὶ ὅτι ἐὰν πολιτευσώμεθα ἀξίως αὐτοῦ, καὶ συμβασιλεύσομεν αὐτῷ, εἶγε πιστεύομεν. 3. ὁμοίως καὶ νεώτεροι ἄμεμπτοι ἐν πᾶσιν, πρὸ παντὸς
 5 τὸς προνοοῦντες ἀγνείας καὶ χαλιναγωγοῦντες ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς κακοῦ. καλὸν γὰρ τὸ ἀνακόπτεσθαι ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ἐν τῇ κόσμῳ, ὅτι πᾶσα ἐπιθυμία κατὰ τοῦ πνεύματος σιτρατεύεται καὶ οὔτε πόρνοι οὔτε μαλακοὶ οὔτε ἀρσενικοῖται βασιλείαν
 Θεοῦ κληρονομήσουσιν, οὔτε οἱ ποιοῦντες τὰ ἄτοπα. διὸ δέον
 10 ἀπέχεσθαι ἀπὸ πάντων τούτων, ὑποτασσομένους τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνους ὡς Θεῷ καὶ Χριστῷ· τὰς παρθένους ἐν ἀμώμῳ καὶ ἀγνῇ συνειδήσει περιπατεῖν.

VI. Καὶ οἱ πρεσβύτεροι δὲ εὐσπλαγχνοί, εἰς πάντας ἐλεήμονες, ἐπιστρέφοντες τὰ ἀποπεπλανημένα, ἐπισκεπτόμενοι πάντας
 15 ἀσθενεῖς, μὴ ἀμελοῦντες χήρας ἢ ὀρφανοῦ ἢ πένητος· ἀλλὰ προνοοῦντες αἰὲ τοῦ καλοῦ ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀπεχόμενοι πάσης ὀργῆς, προσωποληψίας, κρίσεως ἀδίκου, μακράν ὄντες πάσης φιλαργυρίας, μὴ ταχέως πιστεύοντες κατὰ τινος, μὴ ἀπότομοι ἐν κρίσει, εἰδότες, ὅτι πάντες ὀφειλέται ἐσμέν ἁμαρτίας.
 20 2. εἰ οὖν δεόμεθα τοῦ κυρίου, ἵνα ἡμῖν ἀφ᾽, ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς ἀφιέναι· ἀπέναντι γὰρ τῶν τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ ἐσμέν ὀφθαλμῶν, καὶ πάντα δεῖ παραστῆναι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ καὶ ἕκαστον

1 ἀπολειψόμεθα G | 3 συμβασιλεύσομεν L : -λεύσωμεν G | 6/7 τῶν ἐν τῷ κ. G : mundi L | 14 ἀποπλανημένα G | 17 προσοπωληψίας G | 22 δεῖ : δῆ G

πολιτευσώμεθα κτλ.] Cf. Phil. 1, 27; Col. 1, 10; I Clem. 21, 1. | venes eosdem esse, modo illam vocem officium, hanc aetatem denotare. — ποιοῦντες τὰ ἄτοπα] Cf. Job 27, 6; 34, 12; Prov. 30, 20; II Macc. 14, 23; Luc. 23, 41. — ἀπέχεσθαι] sc. τοὺς νεωτέρους. — ὑποτ. τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνους] Cur non etiam episcopi mentio fit? Respondendum esse videtur, Philippis tunc temporis episcopum nondum fuisse, et multi Protestantes locum ita interpretantur. At hoc non est verisimile, quoniam ecclesiae Asiae minoris a Philippis non valde remo-

3. ὁμοίως καὶ νεώτεροι] Ita iuvenes diaconis, de quibus v. 2 egit, adiungens atque in parte huius versus altera iuvenes presbyteris et diaconis oboedire debere dicens, Polycarpus clarissime indicat, iuvenes alios esse ac diaconos. Erraverunt ergo E. Kühl, *Die Gemeindeordnung in den Pastoralbriefen* 1885 p. 128—130, et R. Seyerlen, *Zeitschrift für praktische Theologie* IX (1887), 129, Polycarpo censentes diaconos et iu-

est; cui si in hoc saeculo placuerimus, recipiemus et futurum, quemadmodum pollicitus est nobis, quod resuscitabit nos e mortuis quodque, si digne ipso vivamus, *etiam cum eo regnabimus*, siquidem credimus. 3. Simili modo et iuvenes in omnibus inculpabiles sint, ante omnia solliciti de castitate ac se ab omni ⁵ malo refrenantes. Bonum enim est, abscindi a cupiditatibus huius mundi, quia omnis *cupiditas militat adversus spiritum et neque fornicarii neque molles neque masculorum concubito- res regnum dei possidebunt* neque qui absona faciunt. Quare oportet ab his omnibus abstinere, subici autem presbyteris et ¹⁰ diaconis tamquam deo et Christo; virgines vero oportet in immaculata et casta conscientia degere.

VI. Et presbyteri sint ad commiserationem proni, misericordes erga cunctos, aberrantia reducentes, visitantes infirmos omnes, non neglegentes viduam aut pupillum aut pauperem; ¹⁵ sed *solliciti semper de bono coram deo et hominibus*, abstinentes ab omni ira, acceptione personarum, iudicio iniusto, longe recedentes ab omni avaritia, non cito credentes adversus aliquem, non severi nimium in iudicio, scientes, nos omnes debitores esse peccati. 2. Si ergo deprecamur dominum, ut no- ²⁰ bis dimittat, debemus et nos dimittere; nam coram domini et dei oculis sumus, et *omnes ante tribunal Christi stare et unum-*

3 II Tim. 2, 12 cf. Rom. 8, 17. — 7 I Petr. 2, 11 cf. Gal. 5, 17. — 8 I Cor. 6, 9, 10. — 15 Prov. 3, 4 (II Cor. 8, 21; Rom. 12, 17). — 22 Rom. 14, 10. 12 cf. II Cor. 5, 10.

tae iam episcopum habebant. Itaque potius colligendum est, Polycarpum voce *πρεσβύτεροι* etiam episcopum comprehendisse, aut certa ex causa iuvenes admonuisse, ut presbyteris et diaconis subicerentur, his, qui munere fungentes crebrius cum ipsis congregiebantur (Cf. Ep. Clem. ad Iac. c. 12; Didasc. et Const. ap. II, 44; Chrysost. Hom. 24 in Act. c. 4 ed. Bened. IX, 198; Rothe, *Die Anfänge der chr. Kirche* 408—413); illis, quorum auctoritas fraude presbyteri Valentis (c. 11) diminuta erat.

VI, 1. *ἐπιστρ. τὰ ἀποπεπλανημένα*] Cf. Ezech. 34, 4; I Petr. 2, 25; Didasc. et Constit. apost. II, 20. — *ἐπισκεπτ. π. ἀσθενεῖς*] Cf. Ezech. 34, 11; Matth. 25, 36. 43; Sirach 7, 35 (Vulg. 7, 39). — *μὴ ἀμ. χήρας κτλ.*] Cf. Exod. 22, 22; Iac. 1, 27; Barn. 20, 2; Ign. Polyc. 4, 1; Smyrn. 6, 2; Herm. Mand. VIII, 10. — *ἐπότομοι ἐν χρ.*] Cf. Sap. 6, 6. — *εἰδότες κτλ.*] Cf. 1, 3. Polyc. Matth. 6, 12 vel Orationem dominicam respicere videtur.

2. *εἰ οὖν κτλ.*] Cf. Matth. 6, 12. 14.

ὑπὲρ αὐτοῦ λόγον δοῦναι. 3. οὕτως οὖν δουλεύσωμεν αὐτῷ μετὰ φόβου καὶ πάσης εὐλαβείας, καθὼς αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ οἱ εὐαγγελιστάμενοι ἡμᾶς ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται, οἱ προκηρύξαντες τὴν ἔλευσιν τοῦ κυρίου ἡμῶν· ζηλωταὶ περὶ τὸ καλόν, 5 ἀπεχόμενοι τῶν σκανδάλων καὶ τῶν ψευδοδέλφων καὶ τῶν ἐν ὑποκρίσει φερόντων τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου, οἵτινες ἀποπλανῶσι νεοὺς ἀνθρώπους.

VII. Πᾶς γάρ, ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ, Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι, ἀντίχριστός ἐστιν· καὶ ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ τὸ 10 μαρτύριον τοῦ σταυροῦ, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν· καὶ ὃς ἂν μεθεδεύῃ τὰ λόγια τοῦ κυρίου πρὸς τὰς ἰδίᾳς ἐπιθυμίας καὶ λέγῃ μῆτε ἀνάστασιν μῆτε κρίσιν, οὗτος πρωτότοκός ἐστι τοῦ σατανᾶ. 2. οὐδ' ἀπολιπόντες τὴν ματαιότητα τῶν πολλῶν καὶ τὰς ψευδοδιδασκαλίας ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν παραδοθέντα λόγον ἐπιστρέψωμεν, 15 νήφοντες πρὸς τὰς εὐχὰς καὶ προσκαρτεροῦντες νηστείαις, δεήσεσιν αἰτούμενοι τὸν παντεπόπτην θεὸν μὴ εἰσενεγκεῖν ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, καθὼς εἶπεν ὁ κύριος· Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής.

VIII. Ἀδιαλείπτως οὖν προσκαρτερώμεν τῇ ἐλπίδι ἡμῶν καὶ 20 τῇ ἀρραβῶνι τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Ἰησοῦς, ὃς ἀνῆνεγκεν ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας τῷ ἰδίῳ σώματι ἐπὶ τὸ ξύλον, ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ σιόματι αὐτοῦ· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, ἵνα ζήσωμεν ἐν αὐτῷ, πάντα ὑπέμεινεν. 2. μιμηταὶ οὖν γενώμεθα τῆς ὑπομονῆς [αὐτοῦ], καὶ ἐάν

3 ἡμᾶς L : ὑμᾶς G | ἀπόστολοι G² : ἀπόστοι G | 8 ὁμολογεῖ G | 10/11 μεθεδεύει G | 11 λέγει G | 13 ἀπολειπόντες G | 15 προσκαρτεροῦντες G² : πρὸς καρτες (τες linea ineunte) G | 24 αὐτοῦ L : > G

3. δουλεύσωμεν κτλ.] Cf. 2, 1; Hebr. μόν).

12, 28. — εὐαγγ. ἡμᾶς] Cf. Luc. 3, 18; Act. 14, 15; 16, 10; Gal. 1, 9; I Petr. 1, 12 etc. Verbi constructionem cum dativo habes e. c. Luc. 1, 19; 2, 10; Act. 8, 35; Gal. 1, 18. — προκηρύξαντες κτλ.] Cf. Act. 7, 52. — τῶν ἐν ὑποκρ. κτλ.] Cf. Ign. Eph. 7, 1; Herm. Sim. IX, 19, 2.

VII. Fragm. syr. apud Zingerle, Monumenta syr. I, 1 (— πειρασ-

1. Polycarpus pergit explicans, qui sint illi, qui nomen Domini in hypocrisi ferunt, scilicet qui incarnationem Christi vel mysterium crucis denegant aut verbum Domini male interpretantur. — πᾶς κτλ.] Recte monuit Zahn, quod, si Polycarpus circa annos 140—150, cum Marcion, qui haud semel ei occurrit, per totum orbem doctrinam suam spar-

quemque pro se rationem reddere oportet. 3. Sic itaque serviamus illi cum timore et omni reverentia, sicut praecepit ipse et apostoli, qui nobis evangelium annuntiarunt, et prophetae, qui domini nostri adventum praesignificarunt; studiose quod bonum est sectantes, abstinentes a scandalis et a falsis fratribus et ab iis, qui in hypocrisi nomen domini ferunt, qui vanos homines in errorem inducunt.

VII. *Omnis enim, qui non confessus fuerit, Iesum Christum in carne venisse, antichristus est;* et qui non confessus fuerit testimonium crucis, ex diabolo est; et qui eloquia domini ad desideria sua traduxerit dixeritque nec resurrectionem nec iudicium esse, hic primogenitus est satanae. 2. Ideo relinquentes vanitatem multorum et falsas doctrinas ad traditam nobis ab initio doctrinam revertamur, *vigilantes in orationibus* et perseverantes in ieiuniis, precibus rogantes omnium conspectorem deum, *ne nos inducat in tentationem*, sicut dixit dominus: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.*

VIII. Indesinenter ergo perseveremus in spe nostra et pigrore iustitiae nostrae, quod est Iesus Christus, *qui peccata nostra in corpore suo super lignum pertulit, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore eius;* sed propter nos, ut in ipso vivamus, omnia sustinuit. 2. Imitatores igitur simus patientiae [eius], et si patiamur propter nomen eius, gloria illum

8 I Ioann. 4, 2, 3; II Ioann. 7. — 15 I Petr. 4, 7. — 16 Matth. 6, 13. — 17 Matth. 26, 41; Marc. 14, 38. — 20 I Petr. 2, 24. — 22 I Petr. 2, 22.

sisset (Iust. Apol. I, 26) atque omnium haereticorum infestissimus ecclesiis innotuisset, hanc epistolam scripsisset aut impostor aliquis episcopo vix mortuo eam finxisset, ut quidam putaverunt, fieri non potuisset, quin discrimen, quod ille inter *bonum* Deum et *iustum* statuit ac propter quod praesertim ecclesiae doctores inde a quarto saeculi secundi decennio eum impugnaverunt (Iust. Apol. I, 26. 58), hoc loco com-

memoraretur. — *πρωτότοκος κτλ.*] Irenaeus Adv. haer. III, 3, 4 narrat, Polycarpum Marcioni aliquando occurrenti et quaerenti, num ipsum cognosceret, respondisse, se cognoscere eum primogenitum Satanae.

2. *δὸ — ἐπιστρέψομεν*] Cf. I Clem. 7, 2; 9, 1. — *τὸν ἐξ ἁρχ. κτλ.*] Cf. I Clem. 19, 2; Iud. 3.

VIII, 1. *δὲ ἡμᾶς κτλ.*] Cf. I Petr. 2, 21; I Ioann. 4, 9; Ign. Smyrn. 2; Polyc. 3, 2.

πάσχωμεν διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, δοξάζωμεν αὐτόν. τοῦτον γὰρ ἡμῖν τὸν ὑπογραμμὸν ἔθηκε δι' ἑαυτοῦ, καὶ ἡμεῖς τοῦτο ἐπιστεύσαμεν.

IX. Παρακαλῶ οὖν πάντας ὑμᾶς πειθαρχεῖν τῷ λόγῳ τῆς δικαιοσύνης καὶ ὑπομένειν πᾶσαν ὑπομονήν, ἣν καὶ εἶδατε κατ' ὀφθαλμοὺς οὐ μόνον ἐν τοῖς μακαρίοις Ἰγνατίῳ καὶ Ζωσίμῳ καὶ Ῥούφῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις τοῖς ἐξ ὑμῶν καὶ ἐν αὐτῷ Παύλῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις· 2. πεπεισμένους, ὅτι οὗτοι πάντες οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, ἀλλ' ἐν πίστει καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ ὅτι εἰς τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον εἰσὶ παρὰ τῷ κυρίῳ, ὃ καὶ συνέ-
10 παθον. οὐ γὰρ τὸν νῦν ἡγάπησαν αἰῶνα, ἀλλὰ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα καὶ δι' ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀναστάντα.

[X. Ἐν τούτοις οὖν στήχετε καὶ τῷ τοῦ κυρίου ὑποδείγματι κατακολουθεῖτε, ἔδρατοι τῇ πίστει καὶ ἀμετακίνητοι, φιλάδελφοι, ἀλλήλους ἀγαπῶντες, ἡνωμένοι ἐν τῇ ἀληθείᾳ, τῇ ἐπεικειᾷ τοῦ
15 κυρίου ἀλλήλους προηγούμενοι, μηδενὸς καταφρονούντες. 2. ὡς δὲ

1 πάσχωμεν G | δοξάζωμεν L : δοξάζωμεν G | 3/4 τῷ λόγῳ τῆς δικαιοσύνης GL : > Eus | 4 ὑπομένειν G : ἀσκεῖν Eus et editores priores | ὑπομ. π. ὑπομονήν : ὑπομονῆς L | ἥν : ἣν G | εἶδατε : ἴδατε G | 7 λοιποῖς L Eus : ἄλλοις G | 11 ἐπὶ : G post hanc vocem exhibet Barnabae epistulam inde a verbis τὸν λαὸν τὸν καινὸν 5, 7 | ἀναστάντα Eus : resuscitatus L

2. πάσχωμεν κτλ.] Cf. I Petr. 3, 14; 4, 16; Herm. Sim. IX, 28, 2. 3. 5. 6. — ὑπογραμμὸν] sc. τῆς ὑπομονῆς. Cf. I Clem. 5, 7.

IX. Euseb. H. E. III, 36, 14. (Martyrium s. Ignatii Vaticanum c. 12; per Sym. Metaphrast. c. 26). Ado Vienn. Lib. de festiv. XV Cal. Ian. (Migne PL 123, 194).

1. ὑπομένειν π. ὑπομονήν] Sic legit codex Vaticanus, non ἀσκεῖν π. ὑπομένειν, ut hucusque omnes putaverunt. Eusebius haud dubie verbo ὑπομένειν verbum ἀσκεῖν substituit, et si hoc forte in suo exemplari invenerit, vix dubium est, utrum genuinum sit. Eandem lectionem quam codex Vaticanus habet Ottobonianus ex illo descriptus in textu; in margine autem secunda manus appo-

suit: ἀσκεῖν leg. Eus. in 3 eccl. hist., et librarii sequentes hanc lectionem in textu receperunt. — ἐν τοῖς μακαρίοις κτλ.] Cf. 1, 1, ubi Pol. hos viros iam respexit. Cum Ignatio tamquam exempla patientiae Zosimus et Rufus adnumerentur et aequae ille beati praedicentur, hoc viros una cum episcopo Antiochenorum ad martyrium Romam perductos esse apparet. Philippenses duodevicesimo Decembris die eorum natalitia celebrabant (Baron. Martyrol. Rom. ad h. d.). Eos non ex ecclesia Philippensium fuisse, Polycarpus verbis sequentibus, ἐν ἄλλοις τοῖς ἐξ ὑμῶν, indicat. Zahn, Ignatius v. A. p. 292, eos ex numero Christianorum Bithyniae fuisse conicit, qui per Plinium (Traian. epist. X, 97) Romam

afficiamus. Hoc enim exemplum nobis posuit in se ipso et nos id credidimus.

IX. Rogo itaque vos omnes, ut oboediatis verbo iustitiae et sustineatis in omni patientia, quam et oculis ipsis vidistis non solum in beatis Ignatio et Zosimo et Rufo, sed etiam in aliis, qui ex vobis, ac in ipso Paulo ceterisque apostolis; 2. persuasum vobis habentes, hos omnes *non in vacuum cucurrisse*, sed in fide ac iustitia, et in debito ipsis loco esse apud dominum, cum quo et passi sunt. Non enim *praesens saeculum dilexerunt*, sed eum, qui pro nobis mortuus est ac propter nos a deo est resuscitatus.

X. In his ergo state et domini exemplar sequimini, *firmi in fide et immutabiles, fraternitatis amatores, diligentes inricem*, in veritate sociati, mansuetudine domini alterutri praestolantes, nullum despicientes. 2. Cum possitis benefacere, no-

8 Philipp. 2, 16 (Gal. 2, 2). — 10 II Tim. 4, 10. — 13 Col. 1, 23; I Cor. 15, 58. — 13 I Petr. 3, 8 (2, 17). — 14 Ioann. 13, 34; 15, 12, 17; Rom. 13, 8 etc.

F = Funk, H = Hilgenfeld, L = Lightfoot, Z = Zahn, vel editiones versionis ab eis paratae.

14 *mansuetudine* HL (cod. Regius solus, qui eo quidem suspicionem movet, quod vocem cum praecedente coniunxit, scribens: *sociati mansuetudine domini*, nihilominus autem rectam lectionem tradere videtur, cum ablativus etiam contextu poscatur vel verbum *praestolari* aegre sensu verbi *praestare* intellegi potest): *mansuetudinem* FZ | 15 *possitis* : *potestis* L remittebantur, quia cives Romani erant. Revera de eorum patria nihil certi dici potest. — *τοῖς λοιποῖς ἀπ.*] i. e. ceteris apostolis vel viris apostolicis, qui praeter Paulum Philippos venerant.

2. *πεπεισμένους*] construendum est cum *παρακαλῶ κτλ.* — *οὐκ* — *ἔδραμον*] His verbis Polycarpus, quamquam nuntius nondum perlatus erat, sibi persuasum se habuisse indicat, Ignatium martyrium iam subiisse. Vox *μακάριος* in v. 1 de hac re nihil probat, quippe quae non solum ad mortuos, sed etiam ad vivos re-

feratur. — *εἰς τὸν ὄφ. τόπον*] Cf. I Clem. 5, 4. 7. — *συνέπαθον*] Cf. Rom. 8, 17. — *τὸν ὑπὲρ ἡμῶν κτλ.*] Similiter Ignatius Rom. 6, 1. Cf. II Cor. 5, 15; I Thess. 5, 10.

X—XII. XIV. Textum graecum horum capitum, quae latine tantum exstant, restituit Zahn. Pauca ego emendavi.

1. *ἔδραμοι τ. π.*] Cf. Ign. Eph. 10, 2. — *φιλάδελφοι ἀλλ. ἀγαπῶντες*] Hanc particulam Lightfoot verbis Pauli Rom. 12, 10 reddidit: *φιλοστοργία εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι.* — *τῇ ἐπιεικείᾳ τ. κ. ἀλλ. προηγούμενοι*]

νασθε εὖ ποιεῖν, μὴ ὑπερτίθεσθε, διότι ἐλεημοσύνη ἐκ θανάτου
 ῥύεται. πάντες ἀλλήλοις ὑποιάσσεσθε, τὴν ἀναστροφὴν ὁμῶν
 ἄμεμπτον ἔχοντες ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἵνα ἐκ τῶν καλῶν ἔργων
 ὁμῶν καὶ ὑμεῖς ἔπαινον ἀπολάβητε καὶ ὁ κύριος ἐν ὑμῖν μὴ βλασ-
 5 φημῇται. 3. οὐαὶ δέ, δι' οὗ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου βλασφημεῖ-
 ται. σωφροσύνην οὖν διδάσκετε πάντας, ἐν ᾗ καὶ ὑμεῖς ἀναστρέ-
 φεσθε].

[XI. Λίαν ἐλυπήθην περὶ Οὐάλεντος, ὃς πρεσβύτερός ποτε
 ἐγένετο ἐν ὑμῖν, ὅτι οὕτως ἀγνοεῖ τὸν δοθέντα αὐτῷ τόπον. πα-
 10 ρακαλῶ οὖν ἀπέχεσθαι τῆς φιλαργυρίας καὶ εἶναι ἀγνοῦς καὶ εἰλι-
 κρινεῖς· ἀπὸ παντὸς κακοῦ ἀπέχεσθε. 2. ὁ δὲ ἐν τούτοις ἑαυτὸν
 μὴ δυνάμενος κυβερνᾶν, πῶς ἐτέρῳ ταῦτα παραγγέλλει; ἔάν τις
 μὴ ἀπέχῃται τῆς φιλαργυρίας, ὑπὸ εἰδωλολατρείας μιανθήσεται
 καὶ ὥσπερ ἐν τοῖς ἔθνεσιν λογισθήσεται, οἵτινες ἀγνοοῦσιν
 15 κρῖσιν κυρίου. ἢ οὐκ οἶδαμεν, ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρι-
 νοῦσιν; καθὼς Παῦλος διδάσκει. 3. ἐγὼ δὲ οὐδὲν ταιοῦτο ἐνό-
 ησα ἐν ὑμῖν οὐδὲ ἤκουσα, ἐν οἷς κεκοπίακεν ὁ μακάριος Παῦλος,
 οἵτινές ἐστε ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ. Περὶ ὁμῶν γὰρ ἐν

Sic Lightfoot respiciens Rom. 12, 10:
 τῇ τιμῇ ἀλλήλους προσηγόμενοι (Vul-
 gata: honore invicem praevenientes)
 particulam restituit; Zahn legens
 mansuetudinem: ἐπιείκειαν κυρίου
 ἀλλήλοις ἐπιπροσηγούντες. Cf. II Cor.
 10, 1; Ign. Philad. 1, 2.

2. ὡς δύνασθε εὖ π.] Respiciens
 Prov. 3, 28 Lightfoot vertit: δυνατοὶ
 ὄντες εὖ ποιεῖν. — ἀλλήλοις ὑποτ.]
 Cf. Ign. Magn. 13, 2.

3. οὐαὶ κτλ.] Cf. Ign. Trall. 8, 2;
 II Clem. 13, 2.

XI, 1. περὶ] Interpres latinus περὶ
 vocabulo pro reddit 4, 3 (περὶ πάν-
 των); 13, 1 (περὶ ὁμῶν). Lightfoot
 vertit ὑπέρ. — τόπον] Cf. I Clem.
 40, 5; 44, 5. — φιλαργυρίας] Cf. 2,
 2; 4, 1; 6, 1, ubi interpres φιλαργ.
 voce avaritia reddidit; 5, 2, ubi ἀφι-
 λάργυροι non avari sunt. Itaque vix
 dubium est, quin Valens commiserit

crimen avaritiae, non autem adul-
 terii, ut Iacobson contendit Poly-
 carpo vocem πλεονεξία = adulterium
 (cf. Clem. Strom. III, 12, 89 p. 552:
 ὡς γὰρ ἡ πλεονεξία πορνεία λέγεται)
 attribuens. — ἀπὸ π. κακοῦ ἀπ.] Cf.
 5, 3; I Thess. 5, 22; Didache 3, 1.

2. ὁ δὲ — παραγγέλλει] Cf. I Tim.
 3, 5. — φιλαργυρίας — εἰδωλολ.] Cf.
 Col. 3, 5; Eph. 5, 5. — καθὼς Π.
 διδάσκει] Polycarpus nomen scrip-
 toris ab ipso citati nusquam pro-
 fert, et interpres 2, 3 ex suo inge-
 nio addidit: quod dictum est. At-
 tamen illa verba non in dubium vo-
 canda sunt.

3. ἐγὼ δὲ κτλ.] Cf. Ign. Magn.
 11, 1; Trall. 8, 1 — οἵτινές ἐστε ἐν
 ἀρχῇ τ. ἐπ.] Locus obscurus atque
 ab aliis aliter intellectus vel emen-
 datus. Nolte (Wiener Zeitschr. f. d.
 ges. kath. Theol. 1854 p. 236) respi-

lite differre, *quia eleemosyna de morte liberat. Omnes vobis invicem subiecti estote, conversationem vestram irreprehensibilem habentes in gentibus, ut ex bonis operibus vestris et vos laudem accipiat et dominus in vobis non blasphemetur.*

3. *Vae autem, per quem nomen domini blasphematur.* Sobrietatem ergo docete omnes, in qua et vos conversamini.

XI. Nimis contristatus sum pro Valente, qui presbyter factus est aliquando apud vos, quod sic ignoret is locum, qui datus est ei. Moneo itaque, ut abstineatis vos ab avaritia et sitis casti et veraces. Abstinete vos ab omni malo. 2. Qui autem non potest se in his gubernare, quomodo alii pronuntiat hoc? Si quis non se abstinuerit ab avaritia, ab idololatria co- inquinabitur et tamquam inter gentes iudicabitur, qui *ignorant iudicium domini. Aut nescimus, quia sancti mundum iudicabunt?* sicut Paulus docet. 3. Ego autem nihil tale sensi in vobis vel audiui, in quibus laboravit beatus Paulus, qui estis in principio epistolae eius. De vobis etenim *gloriatur in om-*

1 Tob. 4, 10; 12, 9. — 2 I Petr. 5, 5; Eph. 5, 21. — 2 I Petr. 2, 12. — 5 Ies. 52, 5. — 14 Ier. 5, 4. — 15 I Cor. 6, 2. — 18 II Thess. 1, 4.

8 *ignoret is: ignoretis* codd | 9 *itaque: + vos* L | 11 *non potest* post in his Z | *se in his* L: *in his se* F | 12 *abstinuerit se* Z | 17 *epistolae: ecclesia* H (*ecclesiae* Regius)

ciens ad II Cor. 3, 2, 3, ubi Paulus Corinthios epistolam suam et Christi nominat, vocem *epistolae* non genitivum, sed nominativum esse et Polycarpum Philippenses litteras Pauli quasi commendaticias appellare putat; et Lightfoot ei assentiens particulam vertit: *τοῖς οὖσιν ἐν ἀρχῇ ἐπιστολαῖς αὐτοῦ*. Sin autem Polycarpus hoc dicere voluisset, haud dubie aequae ac Paulus scripsisset *ἐπιστολή*, non *ἐπιστολαί*, et interpretationi praeterea adversatur, quod *ἐν ἀρχῇ* aegre absolute intellegi potest. Zahn Polycarpum scripsisse coniecit primo (*Ignatius v. A.* p. 610): *ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου αὐτοῦ* (cf.

Paul. Phil. 4, 5; I Clem. 47, 2), deinde (in editione epistolae) animum adtendens ad interpretationes vocis *ἀρχαίων* Ign. Philad. 8, 2 et versionem epistolae Polycarpi liberiolem: *ἐν τῷ ἀρχαίῳ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ*, coniecturas autem ipse reiecit eam comprobans (*Einleitung in das N. T.* ed. II 1900 I, 379), quam E. Nestle ipsi per litteras communicavit: *ἐν ἀρχῇ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ* (cf. Gal. 2, 8). Neque vero haec emendatio satis placere potest. Locutio proposita durior est, et Polycarpus, si sententiam ea expressam in mente habuisset, aequae ac Clemens I Cor. 42, 4, quem ubique imitatur, Phi-

πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις καυχᾶται, αἱ μόναι τότε θεὸν ἐπεγνώ-
κεισαν· ἡμεῖς δὲ οὕτω ἐγνώκειμεν. 4. σφόδρα οὖν, ἀδελφοί,
συλλυποῦμαι περὶ ἐκείνου καὶ περὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, οἷς δόγη
ὁ κύριος μετάνοιαν ἀληθινήν. νήψετε οὖν καὶ ὑμεῖς ἐν τούτῳ,
5 καὶ μὴ ὥς ἐχθροὺς ἡγεῖσθε τοὺς τοιούτους, ἀλλ' ὥς μέλη πα-
θητὰ καὶ πεπλανημένα αὐτοὺς ἀνακαλεῖσθε, ἵνα ὅλον ὑμῶν τὸ
σῶμα σώζητε· τοῦτο γὰρ ποιοῦντες ἑαυτοὺς οἰκοδομεῖτε].

[XII. Πέποιθα γάρ, ὅτι καλῶς γεγευμασμένοι ἐστέ ἐν ταῖς
ἱεραῖς γραφαῖς, καὶ οὐδὲν ὑμᾶς λανθάνει· ἐμοὶ δὲ οὐκ ἐπιτέτραπ-
10 ται. μόνον, καθὼς ἐν ταῖς γραφαῖς εἶρηται, ὀργίξεσθε καὶ μὴ
ἁμαρτάνετε, καὶ ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ
ὑμῶν. μακάριος ὁ μνημονεύων· ὃ ἐγὼ πιστεύω εἶναι ἐν ὑμῖν.
2. ὁ δὲ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ αὐ-
τὸς ὁ αἰώνιος ἀρχιερεὺς, θεὸς Ἰησοῦς Χριστός, οἰκοδομήσαι ὑμᾶς
15 ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ καὶ ἐν πάσῃ πραότητι καὶ ἐν πάσῃ ἀορ-
γησίᾳ καὶ ἐν ὑπομονῇ καὶ μακροθυμίᾳ καὶ προσκαρτερήσει καὶ
ἀγνεῖα, καὶ δόξη ὑμῖν κλῆρον καὶ μερίδα μετὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ
καὶ ἡμῖν μεθ' ὑμῶν καὶ πᾶσιν τοῖς ὑπὸ τὸν οὐρανόν, οἵτινες μέλ-
λουσιν πιστεύειν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὸν

lippenses potius τὰς ἀπαρχὰς τῆς ἀποστολῆς (τοῦ κηρύγματος vel τοῦ λόγου) Pauli appellasset. Etiam minus placet id, quod Volkmar (Epistula Polycarpi 1885 p. 11) coniecit, scilicet verbum *estis* versionis latinae per negligentiam librariorum e vocabulis *est testis* (μαρτυρεῖ) exortum esse; nam verbum *μαρτυρεῖν* absolute hoc loco adhiberi non potuit. Smith post verbum *estis* vocem *laudati* excidisse coniecit; atque Harnack (*Texte und Untersuchungen. N. F.* V, 3 p. 92) opinatur, Polycarpum fortasse scripsisse: *οἵτινες αἰνεῖσθε*, et haec verba in *οἵτινές ἐστε* transformata esse. Revera particula suspicionem movet. Cum autem sensus in universum saltem non dubius sit neque accurate definiri possit, quae Polycarpus scripserit,

si aliter scripsit, verba tradita non mutuo. — ἐν πάσαις τ. ἐκκλ. κ.] II Thess. 1, 3—4 Paulus scribit: *πλεονάζει ἡ ἀγάπη ἐνὸς ἐκάστου πάντων ὑμῶν εἰς ἀλλήλους, ὥστε ἡμᾶς αὐτοὺς ἐν ὑμῖν καυχᾶσθαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ*. Quem locum Polycarpum in mente habuisse vix dubium est, ac praeterea colligendum esse videtur, eum epistulas ad Thessalonicenses etiam ad Philippenses retulisse. Cf. Zahn, *Einleitung in das N. T.* 1900 I, 379. Sed etiam fieri potuit, ut laudem, quam Paulus Philipp. 1, 3 sqq. expressit, verbis illius epistulae redderet. Harnack (l. c. p. 89 sq.) e verbis Pauli II Thess. 1, 3—4 concludit, vocem *omnibus* cum *vobis* construendam ac verbo *gloriatur* adiungendam esse. Equidem locum mutare non audeo.

nibus *ecclesiis*, quae deum solae tunc cognoverant; nos autem nondum cognoveramus. 4. Valde ergo, fratres, contristor pro illo et pro coniuge eius, quibus *det dominus paenitentiam* veram. Sobrii ergo estote et vos in hoc; *et non sicut inimicos tales existimetis*, sed sicut passibilia membra et errantia eos revocate, ut omnium⁵ vestrum corpus salvetis. Hoc enim agentes vos ipsos aedificatis.

XII. Confido enim vos bene exercitatos esse in sacris literis, et nihil vos latet; mihi autem non est concessum. Modo, ut his scripturis dictum est, *irascimini et nolite peccare*, et *sol non occidat super iracundiam vestram*. Beatus, qui memi-¹⁰ nerit; quod ego credo esse in vobis. 2. Deus autem et pater domini nostri Iesu Christi, et ipse sempiternus pontifex, dei filius Iesus Christus, aedificet vos in fide et veritate et in omni mansuetudine et sine iracundia et in patientia et in longanimitate et tolerantia et castitate; et det vobis sortem et partem¹⁵ inter sanctos suos et nobis vobiscum et omnibus, qui sunt sub caelo, qui credituri sunt in dominum nostrum Iesum Christum

3 II Tim. 2, 25. — 5 II Thess. 3, 15. — 10 Ps. 4, 5; Eph. 4, 26. — 19 Gal. 1, 1 (Col. 2, 12; I Petr. 5, 21).

1 *deum s. t. : solae tunc dominum* L | 2 *noveramus* FZ | 3 *pro* > H | 17 *nostrum* : + *et deum* L (Reg. Pal. Magd. Laur. vel Flor?)

— *ἡμεῖς κτλ.*] Smyrnaei ergo post Philippenses evangelium audierunt. Apoc. 2, 8—11 vero iam de ecclesia Smyrnae sermo est.

4. *νήφετε οὖν*] Cf. I Petr. 4, 7. — *μέλη κ.*] Cf. I Cor. 12, 26. — *ἔλθον κτλ.*] Cf. I Clem. 37, 5; 38, 1. — *οἰκοδομεῖτε*] Cf. I Cor. 14, 4. 26; II Cor. 12, 19.

XII, 1. *καλῶς γεγνμ. κτλ.*] Cf. I Clem. 53, 1. Qui ipsi scripturas norunt, quae praecipuam *aedificandi* (3, 2; 13, 2) materiam suppeditant, multa cohortatione non egent. Polycarpum iam redire ad ea, quae 3, 1 sui excusandi causa dixerat, neminem fugit; unde illud quoque explicandum est: *ἐμοὶ δὲ οὐκ ἐπιτέ-*
τραπται sc. *οἰκοδομεῖν ὑμᾶς ἢ νον-*

θετεῖν (cf. Herm. Vis. II, 4, 3: *ἐκείνῳ γὰρ ἐπιτέτραπται* sc. *πέμπειν γράμματα εἰς τὰς ἑξω πόλεις*). Smyrnaeorum episcopus, nolens esse *ἀλλοτρισεπίσκοπος* (I Petr. 4, 15), amplioribus cohortationibus supersedet summam rei tantum paucis comprehendens; cf. eundem vocabuli *μόνον* usum Ign. Eph. 11, 1; Rom. 3, 2; 5, 3; Smyrn. 4, 2; Paul. ad Phil. 1, 27 (Zahn). — *μνημονεύων*] sc. *τῶν γραφῶν*. Cf. 2, 3.

2. Timotheus Aelur. Curet. 212, 244 (— *πράοτητι*). Severus Antioch. Curet. 214 sq., 246 (— *ἀγνεία*). — *κλήρον κ. μερ.*] Cf. Act. 8, 21; Col. 1, 12. — *τοῖς ὑπὸ τὸν οὐρανόν*] Cf. Act. 2, 5; Col. 1, 23. — *μ. πιστεῦν*] Cf. I Tim. 1, 16.

πατέρα αὐτοῦ τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. 3. ὑπὲρ πάντων τῶν ἁγίων προσεύχεσθε. προσεύχεσθε καὶ ὑπὲρ βασιλέων καὶ ἐξουσιῶν καὶ ἀρχόντων καὶ ὑπὲρ τῶν διωκόντων καὶ μισούντων ὑμᾶς καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν τοῦ σταυροῦ, ἵνα ὁ καρπὸς
 5 ὑμῶν φανερὸς ᾖ ἐν πᾶσιν, ἵνα ᾗτε τέλειοι ἐν ἐκείνῳ].

XIII. Ἐγράφατέ μοι καὶ ὑμεῖς καὶ Ἰγνάτιος, ἵνα, ἐάν τις ἀπέρχηται εἰς Συρίαν, καὶ τὰ παρ' ὑμῶν ἀποκαμίσῃ γράμματα· ὑπερ ποιήσω, ἐάν λάβω καιρὸν εὐθετον εἴτε ἐγώ, εἴτε ὃν πέμψω πρεσβεύοντα καὶ περὶ ὑμῶν. 2. τὰς ἐπιστολάς Ἰγνατίου τὰς
 10 πεμφθείσας ἡμῖν ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἄλλας, ὅσας εἶχομεν παρ' ἡμῖν. ἐπέμψαμεν ὑμῖν, καθὼς ἐνετείλασθε· αἵτινες ὑποτεταγμένοι εἰσὶ τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ, ἐξ ὧν μέγιστα ὠφελήθηται θυνήσεσθε. περιέχουσι γὰρ πίστιν καὶ ὑπομονὴν καὶ πᾶσαν οἰκοδομίην τὴν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν ἀνήκουσαν. [καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰγνατίου καὶ
 15 περὶ τῶν σὺν αὐτῷ ὃ ἂν ἀσφαλέστερον γινώτε, δηλώσατε].

XIV. [Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν διὰ Κρήσκεντος, ὃν εἰς τὸ παρὸν συνέστηκα ὑμῖν καὶ νῦν συνίστημι. ἀνεστράφη γὰρ μεθ' ἡμῶν ἀμέμπτως· πιστεύω δέ, ὅτι καὶ μεθ' ὑμῶν ὁμοίως. τὴν δὲ ἀδελφὴν αὐτοῦ ἔξετε συνεσταμένην, ὅταν ἔρχηται πρὸς ὑμᾶς. ἔρρωσθε
 20 ἐν τῷ κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ ἐν χάριτι μετὰ πάντων τῶν ὑμετέρων. ἀμήν].

3. Fragm. syr. Zingerle, Monum. syr. I 1 (— σταυροῦ). — Versus fere totus ad verba S. Scripturae referri potest. — βασιλέων] Vox non solum de imperatoribus Romanis, sed de omnibus regibus intellegenda est.

XIII. Euseb. H. E. III, 36, 15. 16. Quamquam textus huius capituli graecus ab Eusebio traditus est, attamen a re haud alienum esse duxi, interpretationem latinam veterem dare.

1. Ἰγνάτιος κτλ.] Cum verba τὰ παρ' ὑμῶν γράμματα ad Ignatii epistolam ad Polycarpum (8, 1), quae nobis conservata est, accurate non possint referri, quaeritur, num hoc loco de ista sermo sit an de episto-

lio, quod martyr Smyrnaeorum episcopo Philippis scripserit. — τὰ παρ' ὑμῶν κτλ.] Philippenses rogaverant, ut Polycarpus litteras, quas ipsi Antiochenis scripserant, in Syriam mitteret. Adtende, quid dicat interpres latinus.

2. πεμφθείσας ἡμῖν] sc. episcopo et ecclesiae Smyrnaeorum. Vetus interpres de epistulis dicit Philippensibus datis. — ἄλλας κτλ.] Polycarpus ergo epistulas Ignatii collegit. Quaeritur autem, num omnes et praesertim etiam epistolam ad Romanos descripserit. Cf. Prolegomena c. 2. — ἀσφαλέστερον] Non de Ignatii morte (cf. c. 9), sed de mor-

et in ipsius *patrem, qui resuscitavit eum a mortuis*. 3. *Pro omnibus sanctis orate*. *Orate etiam pro regibus et potestatibus et principibus atque pro persequentibus et odientibus vos et pro inimicis crucis, ut fructus vester manifestus sit in omnibus, ut sitis in illo perfecti*. 5

XIII. Scripsistis mihi et vos et Ignatius, ut si quis vadit ad Syriam, deferat literas meas, quas fecero ad vos, si habuerimus tempus opportunum sive ego, sive legatus, quem misero pro vobis. 2. Epistulas sane Ignatii, quae transmissae sunt vobis ab eo, et alias, quantascunque apud nos habuimus, trans- 10
misimus vobis, secundum quod mandastis; quae sunt subiectae huic epistulae, ex quibus magnus vobis erit fructus. Continent enim fidem, patientiam et omnem aedificationem ad dominum nostrum pertinentem. Et de ipso Ignatio et de his, qui cum eo sunt, quod certius agnoveritis, significate. 15

XIV. Haec vobis scripsi per Crescentem, quem in praesenti commendavi vobis et nunc commendo. Conversatus est enim nobiscum inculpabiliter; credo quia et vobiscum similiter. Sororem autem eius habebitis commendatam, cum venerit ad vos. Incolumes estote in domino Iesu Christo in gratia cum omni- 20
bus vestris. Amen.

1 Eph. 6, 18. — 2 I Tim. 2, 1. 2. — 3 Matth. 5, 44; Luc. 6, 27. — 4 Philipp. 3, 18. — 4 Ioann. 15, 16; I Tim. 4, 15. — 5 Iac. 1, 4 cf. Col. 2, 10.

18 *credo + autem* L | 20 *in gratia* L : *gratia ipsius* FH (Regius solus),
et gr. ipsius Z | 21 *vestris : vobis* H

tis circumstantiis Polycarpus ut certior fiat rogat.

XIV. διὰ Κρέσεντος] Contextus Crescentem epistolam Philippensibus attulisse docet. Verba ipsa eum etiam Polycarpi amanuensem fuisse indicare possunt. Cf. Ign. Rom. 10, 1; Philad. 11, 2; Sm. 12, 1. — εἰς τὸ παρόν] Si Polycarpus ita scripsit, dicere voluit, se Crescentem iam quondam occasione data, in hunc

peregrinationis ipsius diem prospicientem, Philippensibus commendasse. Lightfoot censet, interpretem latinum scripturam minus recte reddidisse et Polycarpum scripsisse ἄρτι = nuper. — συνίστημι] Cf. Rom. 16, 1; II Cor. 3, 1; 4, 2; 5, 12. — ἀνεστράφη κτλ.] Cf. I Clem. 63, 3. — πιστεύω κτλ.] Cf. II Tim. 1, 5. — ἐν χάριτι] Cf. Ign. Sm. 13, 2.

MARTYΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ ἡ παροικοῦσα Σμύρναν τῇ ἐκκλησίᾳ
τοῦ θεοῦ τῇ παροικούσῃ ἐν Φιλομηλίῳ καὶ πάσαις ταῖς
κατὰ πάντα τόπον τῆς ἀγίας καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας
5 παροικίαις· ἔλεος, εἰρήνη καὶ ἀγάπη θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ
κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθεῖη.

I. Ἐγράψαμεν ὑμῖν, ἀδελφοί, τὰ κατὰ τοὺς μαρτυρήσαντας
καὶ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, ὅστις ὥσπερ ἐπισφραγίσας διὰ τῆς
μαρτυρίας αὐτοῦ κατέπαυσεν τὸν διωγμὸν. σχεδὸν γὰρ πάντα τὰ
10 προάγοντα ἐγένετο, ἵνα ἡμῖν ὁ κύριος ἄνωθεν ἐπιδείξῃ τὸ κατὰ
τὸ εὐαγγέλιον μαρτύριον. 2. περιέμενεν γάρ, ἵνα παραδοθῇ, ὡς
καὶ ὁ κύριος, ἵνα μιμηταὶ καὶ ἡμεῖς αὐτοῦ γενώμεθα, μὴ μόνον
σκοποῦντες τὸ καθ' ἑαυτοῦς, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ τοὺς πέλας.
ἀγάπης γὰρ ἀληθοῦς καὶ βεβαίας ἐστίν, μὴ μόνον ἑαυτὸν θέλειν
15 σῶζεσθαι, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀδελφοὺς.

II. Μακάρια μὲν εὖν καὶ γενναῖα τὰ μαρτύρια πάντα τὰ κατὰ
τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ γεγονότα. δεῖ γὰρ εὐλαβεστέρους ἡμᾶς ὑπάρ-

G = codices graeci consentientes, b = codex Baroccianus, h = Hierosolymitanus, m = Mosquensis, p = Parisinus, v = Vindobonensis, g = b h p v, L = versio latina vetus. E = Eusebius, qui H. E. IV, 15 capita I—VII summam descripsit, capita VIII—XIX, 1 verbotenus se reddere dicit.

1 Μαρτύριον — Πολυκάρπον b h m : μ. τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου ἱερο-
μάρτυρος II. v, ἡθλίσις τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν II. p | ἐπισκόπον Σμ. b
(+ τῆς ἀσίας πρὸ ἐπτὰ καλανδῶν φευρουαρίων) h (+ γεναμένον ἐν σμύρνῃ
τῆς ἀσίας τῇ πρὸ ἐπτὰ καλάνδων) v (+ τῆς ἀσίας) : τοῦ ἐπισκόπου μαρ-
τυρήσαντος ἐν σμύρνῃ πρὸ ζ καλανδῶν μαρτίων m, γενομένου σμύρνης νῆς
(sic) τῆς κατὰ τὴν ἀσίαν κειμένης p | 2/3 τῇ ἐκκλησίᾳ τ. θ. : ecclesiis dei
L, > h v | 3 Φιλομηλίῳ : φιλαδελφία b p | 4 καὶ > v E | 5 ἔλεος : + καὶ
m L | ἀγάπη m E L : + ἀπὸ g | τοῦ > h E | 7 ἔγραψεν h | ἀδελφοὶ + ἀγα-
πητοὶ m | τὰ > b m | 8 ὥσπερ : ὡς m | 8/9 διὰ τῆς μαρτ. m E : τῇ μαρ-
τυρίᾳ g | 9 ἅπαντα m | 11 τοῦ εὐαγγελίου m | 12 καὶ . κύριος : ~ m |
καὶ + καὶ h | 13 τὸ pr : τὰ m | καὶ > p | τὸ sec > h | τοὺς πέλας em
Usher : τοῦ π. b m, τοὺς παῖδας h v, τοὺς πλείονας p | 16 τὰ pr > m |
17 δεῖ m v : εἰ h, καὶ b p | ὑμᾶς m p

MARTYRIUM SANCTI POLYCARPI EPISCOPI SMYRNAE.

Ecclesia dei, quae Smyrnae peregrinatur, ecclesiae dei, quae Philomeli peregrinatur, et omnibus ubique terrarum sanctae et catholicae ecclesiae paroeciis: *miseri-cordia, pax et caritas* dei patris et domini nostri Iesu 5 Christi *multiplicetur*.

I. Scripsimus vobis, fratres, de martyribus et de beato Polycarpo, qui martyrio suo velut signaculo quodam persecutioni finem imposuit. Fere enim cuncta, quae praecesserunt, ideo evenerunt, ut nobis dominus desuper ostenderet marty- 10 rium evangelio congruum. 2. Expectavit enim tradi, sicut et dominus, ut et nos ipsius essemus imitatores, *non solum nostra considerantes, sed et ea, quae ad proximos pertinent*. Caritatis enim verae ac solidae est, non modo se ipsum velle servari, sed etiam omnes fratres.

15

II. Beata igitur et generosa fuerunt cuncta martyria, quae iuxta voluntatem dei evenerunt. Cum enim nos religiosiores

5 Iud. 2. — 12 Philipp. 2, 4.

Inscr. Auctor inscriptionem epistulae Clementis ad Corinthios imitatus est; eiusque inscriptionem auctor Martyrii s. Sabae verbotenus mutatis tantum nominibus repetiit (Halloix, Illustr. script. vit. I, 594). — *Φιλομήλιον*] erat oppidum Phrygiae haud procul a finibus Lycaoniae situm. Infra 20, 1 narratur, Philomelienses petiisse, ut de Polycarpi martyrio certiores fierent. — *καθο-λικῆς*] Cf. 8, 1; 16, 2; 19, 2; Ign. Smyrn. 8, 2. — *ἔλεος κτλ.*] Clemens inscr. de gratia et pace loquitur, cum verba litteris obliquis expressa Iud. 2 legantur.

I, 1. *ἐπισφραγίσας*] Eadem voce etiam alii ad finem persecutionis

significandum usi sunt, e. g. Eusebius De mart. Palaest. c. 11, 30; 13, 5; Greg. Naz. Orat. XV, 7 (PG 35, 923). — *κατὰ τὸ εὐαγγέλιον*] Similiter 19, 1.

2. *περιέμενεν*] sc. Polycarpus. — *ὡς καὶ ὁ κύριος κτλ.*] Similiter Petrus Alex. Ep. can. c. 9, qui scribens: *ἐξήτουν γὰρ οὐ τὸ ἑαυτῶν συμφέρον, ἀλλὰ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσιν*, pro- xime ad hunc versum accedit.

II, 1. *γενναῖα*] Cf. I Clem. 5, 1 not. — *δεῖ κτλ.*] Smyrnaei rationem reddunt, cur martyria, quae in sua ecclesia evenerunt, laudaverint. Laus in Deum redundat, qui omnia operans etiam illa operatus est.

χοντας τῇ θεῇ τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν ἀνατιθέναι. 2. τὸ γὰρ γενναῖον αὐτῶν καὶ ὑπομονητικὸν καὶ φιλοδέσποτον τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν· οἱ μάλιστα μὲν καταξανθέντες, ὥστε μέχρι τῶν ἔσω φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν θεωρεῖσθαι, 5 ὑπέμειναν, ὡς καὶ τοὺς περιεστῶτας ἐλεεῖν καὶ ὀδύρεσθαι· τοὺς δὲ καὶ εἰς τοσοῦτον γενναϊότητος ἐλθεῖν, ὥστε μήτε γρύξαι μήτε στενάξαι τινὰ αὐτῶν. ἐπιδεικνυμένους ἅπασιν ἡμῖν, ὅτι ἐκείνη, τῇ ὥρᾳ βασανιζόμενοι τῆς σαρκὸς ἀπεδήμουν οἱ γενναϊότατοι μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ, μᾶλλον δέ, ὅτι παρεστῶς ὁ κύριος ὠμίλει αὐτοῖς; 10 3. καὶ προσέχοντες τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι τῶν κοσμικῶν κατεφρόνουν βασάνων. διὰ μιᾶς ὥρας τὴν αἰώνιον κόλασιν ἐξαγοραζόμενοι. καὶ τὸ πῦρ ἦν αὐτοῖς ψυχρὸν τὸ τῶν ἀπηνῶν βασανιστῶν. πρὸ ὀφθαλμῶν γὰρ εἶχον φυγεῖν τὸ αἰώνιον καὶ μηδέποτε σβεγνύμενον. καὶ τοῖς τῆς καρδίᾳς ὀφθαλμοῖς ἀνέβλεπον τὰ 15 τηρούμενα τοῖς ὑπομείναςιν ἀγχαθὰ. ἃ οὔτε οὐδὲ ἤκουσεν οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ἐκείνοις δὲ ὑπεδείκνυτο ὑπὸ τοῦ κυρίου, οἵπερ μηκέτι ἄνθρωποι, ἀλλ' ἤδη ἄγγελοι ἦσαν. 4. ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὰ θηρία κριθέντες ὑπέμειναν δεινὰς κολάσεις, κήρυκας μὲν ὑποστρωννύμενοι καὶ ἄλλαις 20 ποικίλων βασάνων ἰδέαις κολαφιζόμενοι. ἵνα, εἰ δυνήθῃ, ὁ τύραννος διὰ τῆς ἐπιμόνου κολάσεως εἰς ἄρνησιν αὐτοὺς τρέψῃ.

III. Πολλὰ γὰρ ἐμηχανᾶτο κατ' αὐτῶν ὁ διάβολος. ἀλλὰ χάρις τῇ θεῇ· κατὰ πάντων γὰρ οὐκ ἴσχυσεν. ὁ γὰρ γενναϊότητος Γερμανικὸς ἐπερρώννυνεν αὐτῶν τὴν δειλίαν διὰ τῆς ἐν αὐτῇ 25 ὑπομονῆς· ὃς καὶ ἐπισήμως ἐθηριομάχησεν. βουλομένου γὰρ τοῦ

1 ἀνατιθέναι h p v : ἀνατεθῆναι b, ἀνατεθῆκέναι m | 2 αὐτῶν b m : αὐτοῦ p, > h v | 4 θεωρεῖσθαι : τηρεῖσθαι m | 6 καὶ > m | μήτε : μὴ δὲ m | γρύξαι h m p v : βρύξαι b | 6·7 μήτε στενάξαι > m | 7 αὐτῶν h p v : αὐτῶν b, > m | 8 ἐν v | 8 γενναϊότατοι h m p : > b v | 9 τοῦ > h m | 11 κόλασιν : ζοῶν m | 12 ἀπηνῶν (ἀπεινῶν h p) g : ἀπαρων (= ἀπαρθρώπων) m | 14 σβεγνύμενον b h p : + πῦρ m v | ἐνέβλεπον m | 16 εἶδεν m : ἶδεν g | ἀνθρώπου + οὐκ h | 17 δὲ + καὶ h | οἵπερ b : εἴπερ h p v, οἵτινες m | μηκέτι b h v : μὴ p, λοιπὸν οὐκέτι m | 18 καὶ g : + οἱ m | κατακριθέντες m | 19 κήρυκας b m : ξίφη p v, ξίφει h | μὲν b p : τε h v, > m | ἐπεστρωννύμενοι m | 20 ποικίλων βασ. ἰδέαις m (E) : ποικίλαις βασάνοις g | κολαφιζόμενοι g : κολαζόμενοι m | εἰ : ἡ h, ἡ b | 20·21 ὁ τύραννος g : > m | 23 κατὰ π. γὰρ b h v : κ. π. μὲν m, ὅτι κ. π. p, οὐκ G : οἶν Lightf., > L | 24 ἐπερῶννυν h | ἐπερῶννυν — δειλίαν > m | 25 ὑπομονῆς : γενναίας ὑπ. m

simus, deo omnium rerum potestatem adscribamus oportet. 2. Quis enim generositatem eorum et patientiam et erga dominum caritatem non admiretur, qui flagellis adeo lacerati, ut ad intimas usque venas et arterias corporis structura cerneretur, tamen sustinuerunt, ita ut etiam adstantes miserarentur et plan- 5 gerent, ipsi vero eo fortitudinis venirent, ut nemo illorum neque murmuraret neque ingemisceret, omnibus nobis ostendentes, quod generosissimi martyres Christi hora ista, qua torquebantur, extra carnem fuerint, aut potius, quod dominus assistens cum ipsis esset collocutus? 3. Atque ad Christi gratiam adten- 10 dentes mundana tormenta spernebant, unius horae spatio se ab aeterna poena redimentes. Frigidusque ipsis videbatur ignis crudelium carnificum. Prae oculis enim habebant fugam illius, qui aeternus est et nunquam exstinguetur, et oculis cordis respiciebant ad ea bona, quae reservantur sustinentibus, *quae nec* 15 *auris audivit nec oculus vidit, quae nec in cor hominis ascenderunt*, quae vero iis a domino monstrata sunt, utpote qui non homines amplius, sed iam angeli essent. 4. Similiter et ad bestias condemnati graves cruciatus pertulerunt, super murices prostrati et aliis variorum tormentorum generibus excruciiati, ut, 20 si fieri potuisset, tyrannus eos assiduitate supplicii ad negationem Christi adduxisset.

III. Multa enim adversus illos diabolus machinatus est. Sed gratia sit Deo; nam neminem iste vincere potuit. Fortissimus enim Germanicus eorum timiditatem constantia sua cor- 25 roboravit; quippe qui splendide cum bestiis pugnaverit. Nam

15 I Cor. 2, 9 (Ies. 64, 4; 65, 16).

2. Probatur nunc, quod initio capitis dictum est, martyria illa fuisse beata et generosa. — *μήτε γούραι* — *ὠμίλει αὐτοῖς*] Cf. Ep. Lugd. Euseb. H. E. V, 1, 51: *Ἀλεξάνδρον μήτε στενάζαντος μήτε γούραντός τι δλως, ἀλλὰ κατὰ καρδίαν ὁμιλοῦντος τῷ θεῷ*. Act. Perpet. et Fel. c. 4. Ascensio Iesaiæ c. 5 ed. Dillmann 1877 p. 23. Acta Andreae c. 48 (Anal. Bolland. XIII, 347).

3. *διὰ μιᾶς — ἐξαγοραζόμενοι*] Cf. 11, 2; Ep. Lugd. Eus. V, 1, 26. — *ἂ οὔτε κτλ.*] Cf. I Clem. 34, 8 not.

4. *κήρυκας*] Haec vox fortasse aequae ac *murex* non solum concham, sed etiam instrumentum ferreis aculeis constructum designat. Eusebius H. E. IV, 15, 4 scribens: *τοὺς ἀπὸ θαλάττης κήρυκας*, de conchis cogitat.

III, 1. *Γερμανικός*] Eius memoriam Latinorum celebrabant martyrologia

ἀνθυπάτου πείθειν αὐτὸν καὶ λέγοντος, τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ κατ-
οικτεῖραι, ἑαυτῇ ἐπεσπάσατο τὸ θηρίον προσβιασάμενος, τάχιον
τοῦ ἀδίκου καὶ ἀνόμου βίου αὐτῶν ἀπαλλαγῆναι βουλόμενος.
2. ἐκ τούτου οὖν πᾶν τὸ πλῆθος, θαυμάσαν τὴν γενναιότητα τοῦ
5 θεοφιλοῦς καὶ θεοσεβοῦς γένους τῶν Χριστιανῶν, ἐπεβόησεν· Αἴρε
τοὺς ἀθέους· ζητείσθω Πολύκαρπος.

IV. Εἰς δέ, ὀνόματι Κόιντος, Φρύξ, προσφάτως ἐληλυθὼς
ἀπὸ τῆς Φρυγίας, ἰδὼν τὰ θηρία ἐδειλίασεν. οὗτος δὲ ἦν ὁ παρα-
βιασάμενος ἑαυτὸν τε καὶ τινας προσελθεῖν ἐκόντας. τοῦτον ὁ
10 ἀνθύπατος πολλὰ ἐκλιπαρήσας ἔπεισεν ὁμόσαι καὶ ἐπιθῆσαι. διὰ
τοῦτο οὖν, ἀδελφοί, οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς προδιδόντας ἑαυτούς,
ἐπειδὴ οὐχ οὕτως διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον.

V. Ὁ δὲ θαυμασιώτατος Πολύκαρπος τὸ μὲν πρῶτον ἀκού-
σας οὐκ ἐταράχθη, ἀλλ' ἐβούλετο κατὰ πόλιν μένειν· οἱ δὲ πλείους
15 ἔπειθον αὐτὸν ὑπεξελθεῖν. καὶ ὑπεξῆλθεν εἰς ἀγρίδιον οὐ μακρὰν
ἀπέχον ἀπὸ τῆς πόλεως καὶ διέτριβεν μετ' ὀλίγων, νύκτα καὶ
ἡμέραν οὐδὲν ἕτερον ποιῶν ἢ προσευχόμενος περὶ πάντων καὶ τῶν
κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησιῶν, ὅπερ ἦν σύνηθες αὐτῷ. 2. καὶ
προσευχόμενος ἐν ὥπτασίᾳ γέγονεν πρὸ τριῶν ἡμερῶν τοῦ συλ-
20 ληφθῆναι αὐτόν, καὶ εἶδεν τὸ προσκεφάλαιον αὐτοῦ ὑπὸ πυρὸς
κατακαϊόμενον· καὶ στραφεὶς εἶπεν πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ· Δεῖ με
ζῶντα καυθῆναι.

VI. Καὶ ἐπιμενόντων τῶν ζητούντων αὐτὸν μετέβη εἰς ἕτε-
ρον ἀγρίδιον, καὶ εὐθὺς ἐπέστησαν οἱ ζητούντες αὐτόν· καὶ μὴ
25 εὐρόντες συνελάβοντο παιδάρια δύο, ὧν τὸ ἕτερον βασανιζόμενον
ὡμολόγησεν. ἦν γὰρ καὶ ἀδύνατον λαθεῖν αὐτόν, ἐπεὶ καὶ οἱ

1 λέγοντος p : λέγειν b h m v | 2 τάχιον b h v : καὶ τ. m p | 3 αὐτῶν
b h E : αὐτὸν m v, > p | 5 θεοφιλοῦς .. θεοσεβοῦς : ~ h | 7 δὲ b h p v :
οὖν m, tunc L | Κόιντος : κυπτός h, κυστός v | 10 ἐκλιπ. ἔπεισεν g : ἐξε-
λειπάρησεν m | 11 προδιδόντας h v : προσιόντας b m p | ἑαυτούς h m : ἑαυτοῖς
b p v, se ultro L | 15 ὑπεξελθεῖν g : ὑπεξίναί m | καὶ (+ πεισθεὶς v) ὑπεξῆλθεν
g : ἐπ. οὖν m | 16 ἀπὸ > m | ἔτριβε b v | νύκτα h | 17 ἡμέρα m | οὐδὲν b h p
(E) : μηδὲν m v | 18 κατὰ τὴν οἰκ. : τῆς οἰκουμένης h | 19 γέγονεν > m |
20 τὸ > b | 21 σὺν m (E) : συνόντας g | αὐτῷ m L : + προφητικῶς g |
22 κάηναι m | 25 ὧν — βασαν. : βασανιζομένων δὲ τῶν παιδαριῶν h |
26 ὁμολόγησαν h

die 19. Ianuarii. — ἀνθυπάτου] sc. [tet. — προσβιασάμενος] Cf. Ign. Rom.
L. Statii Quadrati, ut ex c. 21 pa- [5, 2. — τάχιον κτλ.] Acta Carpi 36:

cum proconsul eum flectere vellet diceretque, ut suam ipse aetatem miseraretur, ille bestiam ultro ad se attraxit eique vim intulit, cupiens velocius ex iniusta et iniqua illorum hominum vita effugere. 2. Exinde autem universa multitudo, fortitudinem pii ac religiosi Christianorum generis admirata, exclamavit: Tolle impios; Polycarpus requiratur!

IV. Quidam vero, nomine Quintus, natione Phryx, qui nuper ex Phrygia advenerat, cum vidisset bestias, timore perculsus est. Hic autem erat, qui se ipsum et alios quosdam impulerat, ut ultro accederent. Huic proconsul multis obsecrationibus persuasit iurare ac sacrificare. Propter hoc igitur, fratres, non laudamus eos, qui sponte sese offerunt, quandoquidem non ita docet evangelium.

V. Polycarpus autem, vir maxime admirabilis, primum re audita non turbatus est, sed in urbe permanere volebat; plerique tamen ei persuaserunt, ut secederet. Et secessit in villam non multum ab urbe dissitam, ubi cum paucis mansit, diu noctuque nil aliud agens, nisi quod oraret pro universis et pro omnibus per orbem ecclesiis; quod ipsi erat sollemne. 2. Et cum oraret, triduo antequam comprehenderetur, visio ei obtigit viditque cervical suum incendio conflagrans. Et conversus ad socios dixit: Oportet me vivum comburi.

VI. Instantibus autem iis, qui quaerebant eum, in aliam villam migravit, et statim aderant exploratores. Cumque illum non reperissent, duos servulos comprehenderunt, quorum alter tormentis subditus confessus est. Impossibile autem erat latere

12 Matth. 10, 23; Ioann. 7, 1; 8, 59; 10, 39.

ὅπως ταχέως ἀπαλλαγῶσιν τοῦ κόσμου (*Texte u. Unters.* III, 3—4 p. 449).

2. θεοσεβοῦς γένους τ. Χρ.] Item Melito Sard. apud Eus. H. E. IV, 26, 5; Mart. Ign. Colb. 2, 1. — ἀθέους] i. e. Christianos. Cf. 9, 2 (12, 2); Iust. Ap. I, 6. 13. Athenag. Leg. c. 4.

IV. οὐκ ἐπαινοῦμεν κτλ.] Cf. 1, 2; Clem. Al. Strom. IV, 4, 17 p. 571. A communi priscae ecclesiae sententia Tertullianus recessit, cum (in

libro de fuga in persecutione) fugiendum in persecutione non esse demonstraret (Zahn).

V, 1. νύκτα κτλ.] Cf. Cypr. Acta procons. c. 1 ed. Hartel III p. CX. — σύνθηθες αὐτῷ] Cf. Polyc. Phil. 12, 3.

2. ἐν ὀπτασίᾳ] Similis visio obtigit s. Cypriano. Cf. Vita Cypr. c. 12; Ruinart, Acta ed. Galura II, 34 sq. — ζῶντα κανθῆραι] Acta Carpi 36: κελεύει αὐτοὺς ζῶντας καῖραι.

προδιδόντες αὐτὸν οἰκαιοὶ ὑπῆρχον. 2. καὶ ὁ εἰρήναρχος, ὁ κεκληρω-
 μένος τὸ αὐτὸ ὄνομα, Ἡρώδης ἐπιλεγόμενος, ἔσπευδεν εἰς τὸ στά-
 διον αὐτὸν εἰσαγαγεῖν, ἵνα ἐκεῖνος μὲν τὸν ἴδιον κλῆρον ἀπαρτίσῃ
 Χριστοῦ κοινωνὸς γενόμενος, οἱ δὲ προδόντες αὐτὸν τὴν αὐτοῦ τοῦ
 5 Ἰούδα ὑπόσχοιεν τιμωρίαν.

VII. Ἐχοντες οὖν τὸ παιδάριον, τῇ παρασκευῇ περὶ δείπνου
 ὥραν ἐξηλθον διωγμῖται καὶ ἵππεις μετὰ τῶν συνήθων αὐτοῖς
 ὅπλων ὡς ἐπὶ λησιτῆν τρέχοντες. καὶ ὁψὲ τῆς ὥρας συνεπελ-
 θόντες ἐκείνον μὲν εὖρον ἔν τινι δωματίῳ κατακείμενον ἐν ὑπερφῶ·
 10 καὶ κείθεν δὲ ἡδύνατο εἰς ἕτερον χωρίον ἀπελθεῖν, ἀλλ' οὐκ ἠβου-
 λήθη εἰπὼν· Τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ γενέσθω. 2. ἀκούσας οὖν
 αὐτοὺς παρόντας, καταβάς διελέχθη αὐτοῖς, θαυμαζόντων τῶν
 παρόντων τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ καὶ τὸ εὐσταθές, καὶ ἥ τοςαύτη
 σπουδὴ ἦν τοῦ συλληφθῆναι τοιοῦτον πρεσβύτην ἄνδρα. εὐθέως
 15 οὖν αὐτοῖς ἐκέλευσεν παρατεθῆναι φαγεῖν καὶ πιεῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ
 ὥρᾳ, ὅσον ἂν βούλωνται, ἐξητήσατο δὲ αὐτούς, ἵνα δῶσιν αὐτῷ
 ὥραν πρὸς τὸ προσεύξασθαι ἀδεῶς. 3. τῶν δὲ ἐπιτρεφάντων,
 σταθεῖς προσηύξατο πλήρης ὢν τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ οὕτως, ὥστε
 ἐπὶ δύο ὥρας μὴ δύνασθαι σιωπῆσαι καὶ ἐκπλήττεσθαι τοὺς ἀκού-
 20 οντας, πολλοὺς τε μετανοεῖν ἐπὶ τῷ ἐληλυθῆναι ἐπὶ τοιοῦτον θεο-
 πρεπῇ πρεσβύτην.

VIII. Ἐπεὶ δέ ποτε κατέπαυσεν τὴν προσευχήν, μνημονεύσας

1 προδιδόντες m | 1/5 καὶ — τιμωρίαν (= v. 2) > v | 2 Ἡρώδης ἐπι-
 λεγόμενος (λεγόμενος m) : Ἡρώδῃ Zahn | ἔσπευδεν b h p : ἔσπευσεν m |
 3 αὐτὸν > h | 4 τὴν αὐτοῦ b h p : τῆς αὐτῆς m | 5 ὑπόσχ. τιμωρίαν b h p :
 τίχουσιν τιμωρίας m | 6 περὶ m : > g | 7 ὥραν b m : ὥρα h p v | 8 τρέ-
 χοντες g : ἀπερχόμενοι m | 8/9 συνεπελθόντες Usher : συναπελθόντες b h v,
 ἀπελθ. m, ἐπελθόντας E, καταλαβόντες p | 9 ἐν sec h v E : > b m p |
 10 δὲ h m p v : > b | 10/11 ἠβουλήθη m p v : ἐβ. b h | 11 θεοῦ h p v L E :
 κυρίου b m | οὖν h (+ οἶν) m p L : δὲ b v | 12 αὐτοὺς (τοὺς b) παρόντας
 g : ∞ m | καταβάς p E : καὶ x. b h v, > m | διελέγχθη h | θαυμαζόντων
 h p v : θ. δὲ b, καὶ θ. m | 13 καὶ sec p E : τινὲς ἔλεγον b, > h m v | ἥ :
 ἡ b h v, εἰ m E, ὅτι p | 14 σπονδῇ m p | ἦν h v : ἡ b, εἰ m, ἐχρήσαντο p |
 τοιοῦτον + θεοφιλεῖ m | 15 αὐτοῖς b m v : αὐτοὺς h p | 16 αὐτοὺς b h m :
 αὐτοῖς p v | δῶσιν b h p : δώσωσιν m v | αὐτὸν m | 17 πρὸς τὸ > b
 προσεύξασθαι b m v (E) : εὐξασθαι h p | 18 σταθεῖς + πρὸς ἀνατολὴν m
 ὥστε g : ὡς m (E) | 19 ἐπὶ δύο ὥρας > h | σιωπῆσαι b h p : σιγήσαι m v |
 πλήττεσθαι h | 20 πολλοὺς > v | τε δὲ m, καὶ v | ἐπὶ τῷ E : ἐπὶ τὸ b h m v,
 καὶ p | 20/21 θεοπρεπῇ p E : -πεῖ b h v, θεοφιλεῖ m | 22 ἐπεὶ δέ ποτε m E :
 ὡς δὲ g

ipsum, cum proditores domestici eius essent. 2. Irenarcha vero, qui idem nomen nactus erat, Herodes appellatus, in stadium eum ducere properabat, ut hic sortem suam impleret Christi consors factus, proditores autem easdem poenas subirent ac Iudas.

VII. Habentes ergo puerulum, feria sexta sub horam cenae ⁵ egressi sunt persecutores et equites cum consuetis armis, *tamquam adversus latronem proficiscentes*. Et sub vespertinam tempus advenientes illum in superiori cubiculo parvae cuiusdam domus discumbentem invenerunt; unde in aliud praedium abire poterat, sed noluit dicens: *Fiat voluntas dei*. 2. Cum ergo ¹⁰ eos adstantes audisset, descendit et cum iis collocutus est, mirantibus illis, qui aderant, aetatem eius et constantiam et qua ratione tantum studium adhiberetur, ut eiusmodi vir senex comprehenderetur. Statim nunc illa hora iis cibum et potum apponi iussit, quantum vellent, petiit autem ab illis, ut ipsi darent ¹⁵ horae spatium ad libere orandum. 3. Quod cum concessissent, stans orabat plenus gratia dei, adeo ut per duas horas tacere non posset ac obstupescerent auditores, multos quoque paeniteret, quod adversus senem deo tantopere gratum venissent.

VIII. Cum autem precationem tandem finiisset, in qua ²⁰

8 Matth. 26, 55. — 11 Act. 21, 14 cf. Matth. 6, 10.

VI, 1. οἰκειοῖ] Respicit auctor Matth. 10, 36.

2. ὁ εἰρηναρχος] a praeside provinciae e decem viris per civitatem quamque designatis eligebatur. Cf. Marquardt, *Röm. Staatsverwaltung* I, 213 (ed. II 1881). Eius munus erat, maleficos apprehendere et de criminibus et sociis interrogatos magistratui tradere. L. 6 Dig. de custod. 48, 3. — τὸ αὐτὸ ὄνομα] i. e. idem nomen, quod tyrannus in Evangelio gerebat, ut e verbis sequentibus apparet.

VII, 1. ἡ παρασκευὴ] i. e. feria sexta vel sexto hebdomadis die. Cf. Matth. 27, 62; Marc. 15, 42; Luc. 23, 54; Ioann. 19, 31; Ioseph. Antiq.

XVI, 6, 2; Iren. I, 14, 6; V, 23, 2; Clem. Al. Strom. VII, 12, 75 p. 877; Const. ap. V, 15, 20; VII, 23.

2. εὐσταθὲς] Cf. Ign. Polyc. 4, 1.

3. σταθεὶς προσήνευατο] Cf. Matth. 6, 5; Luc. 18, 11, 13.

VIII, 1. σαββάτον μεγάλον] Usher (not. 23) et plerique editores haec verba de sabbato magno seu de sabbato hebdomadis magnae, i. e. de vigilia Paschatis, interpretati sunt. At haec locutio ante medium saeculum quartum non invenitur. Chrysostomus (Opp. ed. Bened. III, 518; IV, 294; V, 525; XIII, 33) et auctor Constitutionum apostolorum primi sunt, quos eam usurpasse novimus, hic VIII, 33, et quidem in textu, de

ἀπάντων καὶ τῶν πώποτε συμβεβληκότων αὐτῷ, μικρῶν τε καὶ
 μεγάλων, ἐνδόξων τε καὶ ἀδόξων καὶ πάσης τῆς κατὰ τὴν οἰκου-
 μένην καθολικῆς ἐκκλησίας, τῆς ὥρας ἐλθούσης τοῦ ἐξιέναι, ὄνῳ
 καθίσαντες αὐτὸν ἤγαγον εἰς τὴν πόλιν, ὄντος σαββάτου μεγάλου.
 5 2. καὶ ὑπήντα αὐτῷ ὁ εἰρήναρχος Ἡρώδης καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ
 Νικήτης, οἱ καὶ μεταθέντες αὐτὸν ἐπὶ τὴν καροῦχαν ἐπειθον πα-
 ρακαθεζόμενοι καὶ λέγοντες· Τί γὰρ κακὸν ἐστὶν εἰπεῖν· Κύριος
 καῖσαρ, καὶ ἐπιθῆσαι καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα καὶ διασώζεσθαι;
 ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα οὐκ ἀπεκρίνατο αὐτούς· ἐπιμενόντων δὲ αὐ-
 10 τῶν, ἔφη· Οὐ μέλλω ποιεῖν, ὃ συμβουλευέτέ μοι. 3. οἱ δὲ ἀπο-
 τυχόντες τοῦ πείσαι αὐτὸν δεινὰ ῥήματα ἔλεγον αὐτῷ καὶ μετὰ
 σπουδῆς καθήρουν αὐτόν, ὥς κατιόντα ἀπὸ τῆς καρούχας ἀποσύ-
 ραι τὸ ἀντικίνημιον. καὶ μὴ ἐπιστραφεῖς, ὥς οὐδὲν πεπονθὼς προ-
 θύμως μετὰ σπουδῆς ἐπορεύετο, ἀγόμενος εἰς τὸ στάδιον, θορύβου
 15 τηλικούτου ὄντος ἐν τῷ σταδίῳ, ὥς μηδὲ ἀκουσθῆναί τινα δύνα-
 σθαι.

IX. Τῷ δὲ Πολυκάρπῳ εἰσιόντι εἰς τὸ στάδιον φωνὴ ἐξ οὐ-

1 πάντων m | καὶ τῶν : ∞ m | ποτὲ m | συμβεβληκότων E (plerique
 codd) : συμβαλόντων m, συμβεβηκότων g | 2 πάσης m p E : ἀπάσης b h v |
 3 ὄνῳ h m v E : ἐν ὄνῳ b p | 4 ἤγαγον m E : ἤγον g | μεγάλων > p |
 5 ὑπήντα b m E : ὑπάντᾱ h, ὑπαντᾱ v, ὑπάντα p | αὐτῷ m p E : αὐτὸν
 b h v | 6 Νικήτης m E L : + ἐπὶ τὸ ὄχημα g | ἐπὶ τὴν (τὴν > m) καροῦχαν
 G : εἰς τὸ ὄχημα E | 8 θῦσαι E | καὶ (> p) τὰ τ. ἀκόλουθα G (L) : > E |
 9 αὐτοὺς h m : αὐτοῖς b p v | 10 συμβουλευέται h p m | 11 αὐτῷ g : > m E |
 12 καθήρουν m : καθήρον p, καθήρον b, καθήρον h v | αὐτόν (> E) m E :
 + ἀπὸ τοῦ ὀχήματος g | ὥς m p E : + καὶ b h v | κατιόντα + καὶ p | τῆς
 καρ. G : τοῦ ὀχήματος E | 12/13 ἀποσύρῃ m E (L) : ἀποσυρῆναι g | 13/14 πρό-
 θυμος p E | 14 μετὰ σπουδῆς > m | 14/17 θορύβον — στάδιον > h |
 15 ἀκουτισθῆναι m | 17 τοῦ δὲ Πολυκάρπου εἰσιόντος m

hebdomade magna loquens, cum
 V, 15. 19 locutio nonnisi in titu-
 lis capitum operi a posteriore ad-
 iectis exstet. Accedit, quod Asi-
 ani in celebrando Paschate diem
 hebdomadis saeculo secundo prorsus
 neglegentes sabbatum magnum tunc
 temporis vix agebant. Denique ani-
 madvertendum est, articulum de-
 esse, quem auctor non omisisset, si
 diem insignem quotannis semel re-

currentem indicare voluisset. Auctor
 Chronici paschalis (ed. Bonn. I, 481)
 martyrium ad sabbatum magnum
 referens scribit re vera τῷ μεγάλῳ
 σαββάτῳ. Recte itaque Schürer
 (Zeitschrift f. d. histor. Theol. 1870
 p. 204—206; idem ceterum l. c. ad-
 dubitat, num verba ὄντος σαββ. μ.
 ab auctore Martyrii scripta sint) et
 Zahn ad h. l. statuissse videntur, sab-
 batum illud, quo Polycarpus mor-

mentionem fecerat omnium, qui aliquando cum ipso versati fuerant, parvorum quidem et magnorum, clarorum et obscurorum totiusque per orbem terrarum catholicae ecclesiae, cumque hora proficiscendi venisset, asino eum imponentes in urbem duxerunt die magni sabbati. 2. Et occurrit ei Herodes irenarcha ac pater⁵ eius Nicetas, qui et eum in carrucam suam transtulerunt assidentesque hortabantur dicentes: Quid enim mali est, dicere: Dominus Caesar, et sacrificare et reliqua facere, quae cum sacrificio connexa sunt, atque ita salvum evadere? Ille autem primum quidem iis non respondit; sed cum instarent, dixit:¹⁰ Facturus non sum, quod suadetis mihi. 3. Tum illi, frustrati spe flectendi eum, contumeliosa ei verba dixerunt et cum vehementia deiecerunt eum, adeo ut e carruca exiens tibiam distraheret. Sed nequaquam commotus, quasi nihil mali passus esset, alacriter et propere pergebat, ductus ad stadium. Tantis¹⁵ vero erat in stadio tumultus, ut nemo posset audiri.

IX. Polycarpo autem intranti in stadium vox e caelo con-

tuus est, ex ratione aliqua nobis ignota magnum vocatum esse. Zahn insuper Livelio (cf. Usher, De anno sol. p. 25) assensus est conicienti, propter festum Iudaeorum, cui Purim nomen est, Polycarpi diem supremum magnum vel sabbatis communibus sollemniorem fuisse et dictum esse. Lightfoot illud festum tempore martyrii vel anno 155 revera mense Februario exeunte celebratum fuisse demonstrare conatus est, ac praeterea monuit, gentiles quoque tum Smyrnae magnum festum egisse, ludos a Communi Asiae editos (S. Ignatius II, 690—695). Hilgenfeld (*Der Paschastreit der alten Kirche* 1860 p. 239—250; *Zeitschr. f. wiss. Theol.* 1861 p. 303 sqq. 1874 p. 331; 1879 p. 154—157) verba de die XV mensis Nisan seu de primo azymorum die intellegi voluit, et concedendum est, medio aevo Iudaeos

sabbatum diei XIV mensis Nisan antecedens magnum sabbatum appellasse (Cf. Steitz, *Jahrbücher f. deutsche Theol.* 1861 p. 122—124 not. 2). Sed sabbatum verum, non quemlibet hebdomadis diem, ut Hilgenfeld voluit, hoc nomine ornaverunt.

2. Cf. Cypr. Acta procons. c. 2. — *Νικήτης*] Hoc nomen idque ad Smyrnam et regionem finitimam pertinens exhibet Corpus Inscript. graec. 3148, 3359. — *τί γὰρ κακὸν κτλ.*] In Actis s. Iulii Maximinus dicit: Quid enim grave est thurificare et abire (Ruinar, Acta mart. ed. Galura III, 272).

IX, 1. *τῷ δὲ κτλ.*] In Actis s. Nestoris episcopi legimus: *Ἀγομένον δὲ τοῦ μακαρίου πρὸς τὸν ἡγεμόνα σεισμὸς ἐγένετο μέγας καὶ φωνὴ οὐρανόθεν ἐνέχθη αὐτῷ λέγουσα: Ἀνδρίζον καὶ ἴσχνε.* Cf. Aubé, *Hist. des perséc. de l'Eglise* III (1886), 509.

ρανοῦ ἐγένετο· Ἰσχυε, Πολύκαρπε, καὶ ἀνδρίζου. καὶ τὸν μὲν εἰπόντα οὐδεὶς εἶδεν, τὴν δὲ φωνὴν τῶν ἡμετέρων οἱ παρόντες ἤκουσαν. καὶ λοιπὸν προσαχθέντος αὐτοῦ, θόρυβος ἦν μέγας ἀκουσάντων, ὅτι Πολύκαρπος συνείληπται. 2. προσαχθέντα οὖν αὐτὸν ἀνθρώπα ὁ ἀνθυπάτος, εἰ αὐτὸς εἶη Πολύκαρπος, τοῦ δὲ ὁμολογοῦντος, ἔπειθεν ἀρνεῖσθαι λέγων· Αἰδέσθητί σου τὴν ἡλικίαν, καὶ ἕτερα τούτοις ἀκόλουθα, ὡς ἔθος αὐτοῖς λέγειν· Ὁμοσον τὴν καίσαρος τύχην, μετανόησον, εἶπον· Αἶρε τοὺς ἀθέους. ὁ δὲ Πολύκαρπος ἐμβριθεῖ τῷ προσώπῳ εἰς πάντα τὸν ὄχλον τὸν ἐν τῷ σταδίῳ ἀνόμων ἐθνῶν ἐμβλέψας καὶ ἐπισείσας αὐτοῖς τὴν χεῖρα, στεναῖζας τε καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπεν· Αἶρε τοὺς ἀθέους. 3. ἐγκειμένου δὲ τοῦ ἀνθυπάτου καὶ λέγοντος· Ὁμοσον, καὶ ἀπολύω σε, λοιδορήσον τὸν Χριστόν, ἔφη ὁ Πολύκαρπος· Ὁγδοήκοντα καὶ ἕξ ἔτη δουλεύω αὐτῷ καὶ οὐδέν με

1 Πολύκαρπε . . . ἀνδρίζου m E Chron. pasch. : () g | 2 εἶδεν b E : ἶδεν m, οἶδεν h p v | τῶν ἡμετέρων > h | οἱ παρόντες G(L) : πολλοὶ E | 3 καὶ λοιπὸν pr. G : pr. οὖν E | 4 ὅτι + ὁ m | συνελήφθη h v | pr. οὖν m : pr. δὲ p, λοιπὸν pr. b h (E), τοῦ δὲ προσαχθέντος ἐπὶ τοῦ βήματος v | 5 ἡρώτα p | Πολύκαρπος (+ ὁ ἐπίσκοπος v) g E : > m | 7 ἕτερα τούτοις : ἔλεγεν m | ὡς g : ὦν m, αἶ E | ἔθος (+ ἦν m) αὐτοῖς b h m v : ἔστιν αὐτοῖς ἔθος p, σύνηθες αὐτοῖς E | 8 εἶπον m E cf. I Clem. 8, 3 : εἶπε g | 9 ἐμβριθεῖς m | τὸν sec m p E : τῶν b h v | 10/11 καὶ -- ἀναβλέψας > h | 12 ἀνθυπάτου G : ἡγουμένου E | 13 ἔφη ὁ Πολ. m E : ὁ Πολ. ἔφη g | 14 ὀγδοήκοντα -- δουλέω : octogesimum iam et sextum annum aetatis ingredior nomini eius probatus et serviens semper L | δουλεύω m E Chron. pasch. : ἔχω δουλεύων g | 14 sq. οὐδέν με ἡδ. g E : ἐφύλαξέν με m

Acta Matthaei c. 2. 10 (Acta apost. apocr. edd. Lipsius et. Bonnet II (1898), 219. 228). — φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ] Cf. Ioann. 12, 28.

2. τὴν καίσαρος τύχην] Cf. Orig. Exhort. ad mart. c. 7; C. Cels. VIII, 65: τύχην μέντοι βασιλέως οὐκ ὁμνυμεν. — εἶπον· αἶρε] Hippolytus In Dan. I, 23 ed. Bonwetsch I, 35, 12: οἱ γὰρ ἄνομοι οὐ παύοντα βοῶντες καθ' ἡμῶν καὶ λέγοντες· αἶρε ἐκ τῆς γῆς τοὺς τοιούτους. — εἶπεν· αἶρε τ. α.] Proconsuli erant impii Christiani, Polycarpo autem gentiles. Similiter Philippus apostolus Act.

c. 26 (ed. Tischendorf p. 86) dixisse fertur: ἡ ἄβυσσος ἡ μεγάλη καταπιέτω τοὺς ἀθέους τούτους. Cf. Clem. Al. Protrept. c. 2, 23 p. 19 sq.

3. λοιδορήσον] Plin. Ep. X, 97, 5: praeterea maledicerent Christo . . . ii et Christo maledixerunt. — ὀγδοήκοντα κτλ.] Similiter dicit Polycrates apud Eusebium H. E. V, 24, 7: Ἐγὼ οὖν, ἀδελφοί, ἕξῃκοντα πέντε ἔτη ἔχων ἐν κυρίῳ κτλ., et Hilarion moriens: Egredere, anima mea; quid dubitas? Septuaginta prope annis servisti Christo, et mortem times? (Hieron. Vita Hilar. c. 45). Inter-

tigit: *Fortis esto*, Polycarpe, *et viriliter age*. Et eum quidem, qui vocem emisit, nemo vidit, vocem autem ii audierunt, qui ex nostris praesentes erant. Ceterum introducto illo magnus erat tumultus eorum, qui Polycarpum comprehensum esse audierunt. 2. Cum igitur adductus esset, interrogavit eum pro-⁵ consul, an ipse esset Polycarpus. Cumque annueret, hortabatur ille, ut negaret, dicens: Reverere aetatem tuam, aliaque his consentanea, quae isti proferre solent: Iura per fortunam Caesaris, resipisce, conclama: Tolle impios. Tunc Polycarpus gravi ac severo vultu universam gentilium sceleratorum turbam, quae¹⁰ in stadio erat, contuens manumque in eos porrigens, simulque gemens ac caelum suspiciens dixit: Tolle impios. 3. Urgente vero proconsule atque dicente: Iura, et dimitto te, maledic Christo, Polycarpus respondit: Octoginta et sex annos servio

1 Ios. 1, 6. 7. 9 cf. Deut. 31, 6. 7. 23; Ps. 26, 14; 30, 25.

pres latinus locum Martyrii ita red-
dit, ut Polycarpus annos LXXXVI
natus et totidem Christi servus fu-
isse putandus sit, idemque lectio
ἐχὼ δουλεύων vel codicum g deno-
tare videtur. Secundum lectionem
graecam alteram et a nobis recep-
tam Polycarpus se annos LXXXVI
Christo serviisse dicit, et Halloix
(Illustr. eccles. orient. script. vit. I,
587), Usher (Ign. et Polyc. Mart.
Praef. et p. 61 not. 34), Zahn ad
h. l. et alii eum ante annos LXXXVI
ad fidem conversum fuisse censue-
runt, cum Pearson (Opera posth.
chronol. p. 283), Waddington (*Mé-
moires de l'Acad. des Inscriptions et
Belles-Lettres* 1867 XXVI, 239), Lip-
sius (*Zeitschrift für wissenschaftl.
Theol.* 1874 p. 208), Hilgenfeld (ibid.
p. 317), Lightfoot (I, 421. 963), Har-
nack (*Geschichte der atchristl. Lit-
teratur* II, I, 242—244) illis verbis
etiam annos vitae significari iudi-
carent. Equidem iam olim ad hanc

sententiam accessi. Interea Zahn
quidem illam identidem et novis
argumentis defendit (*Forschungen* IV,
249—264; VI, 94—97), mihi non
prorsus persuasit. Non enim mihi
demonstrasse videtur, quod ipsi pro-
positum erat, Polycarpum non a
parentibus christianis, sed a genti-
libus ortum et puerum annorum
circiter quattuordecim ad fidem con-
versum esse; atque difficillimum est
ad credendum, patrem, qui paulo
ante mortem, anno 154, Romam pro-
fectus est, hoc longum iter senem
annorum fere centum fecisse. Ac-
cedit, quod, si hanc summam aeta-
tem assecutus esset, exspectare li-
ceret, aut ipsum aut Smyrnaeos vel
auctorem Martyrii eam commemo-
rare. Denique animadvertendum est,
nunc temporis quaestionem non plane
eandem esse atque olim. Quamdiu
Polycarpus Marco Aurelio imperante
(161—180) vel anno 167 mortuus
esse putabatur, non senex centum

ἡδίκησεν· καὶ πῶς δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν βασιλέα μου τὸν σῶσαντά με;

X. Ἐπιμένοντος δὲ πάλιν αὐτοῦ καὶ λέγοντος· "Ὁμοσον τὴν καίσαρος τύχην, ἀπεκρίνατο· Εἰ κενοδοξεῖς, ἵνα ὁμώσω τὴν καίσαρος τύχην, ὡς σὺ λέγεις, προσποιεῖ δὲ ἀγνοεῖν με, τίς εἰμι, μετὰ παρρησίας ἄκουε· Χριστιανός εἰμι. εἰ δὲ θέλεις τὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ μαθεῖν λόγον, δὸς ἡμέραν καὶ ἄκουσον. 2. ἔφη ὁ ἀνθύπατος· Πείσον τὸν δῆμον. ὁ δὲ Πολύκαρπος εἶπεν· Σὲ μὲν καὶ λόγου ἡξίωσα· δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσήκον, τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς, ἀπονέμειν· ἐκείνους δὲ οὐχ ἡγοῦμαι ἀξίους τοῦ ἀπολογεῖσθαι αὐτοῖς.

XI. Ὁ δὲ ἀνθύπατος εἶπεν· Θηρία ἔχω, τούτοις σε παραβαλῶ, ἐὰν μὴ μετανόησῃς. ὁ δὲ εἶπεν· Κάλει, ἀμετάθετος γὰρ ἡμῖν ἢ ἀπὸ τῶν κρειττόνων ἐπὶ τὰ χεῖρω μετάνοια· καλὸν δὲ μετατίθεσθαι ἀπὸ τῶν χαλεπῶν ἐπὶ τὰ δίκαια. 2. ὁ δὲ πάλιν πρὸς αὐτόν· Πυρί σε ποιήσω δαπανηθῆναι, εἰ τῶν θηρίων καταφρονεῖς, ἐὰν μὴ μετανόησῃς. ὁ δὲ Πολύκαρπος εἶπεν· Πῦρ ἀπειλεῖς τὸ πρὸς ὥραν καίομενον καὶ μετ' ὀλίγον σβεννύμενον· ἀγνοεῖς γὰρ τὸ τῆς μελ-
20 λούσης κρίσεως καὶ αἰωνίου κολάσεως τοῖς ἀσεβέσι τηρούμενον πῦρ. ἄλλὰ τί βραδύνεις; φέρε, δ βούλει.

XII. Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα πλείονα λέγων θάρσους καὶ χαρᾶς ἐνεπίμπλατο καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ χάριτος ἐπληροῦτο, ὥστε οὐ μόνον μὴ συμπεσεῖν ταραχθέντα ὑπὸ τῶν λεγομένων πρὸς αὐτόν,

3 πάλιν > m | 4/5 ἀπεκρίνατο — τύχην > h | 4 εἰ κενοδοξεῖς E : ἐκεῖνο δόξης m, ἐκεῖνο δόξειν b v, μή μοι γένοιτο p | 5 προσποιεῖ (-ῃ p, -εῖς m) G : προσποιούμενος E | 6/7 δὲ θέλεις . . . μαθεῖν m E : δὲ μαθεῖν θέλεις g | 6 τοῦ > m | 7/8 ἔφη ὁ ἀνθ. m E L : ὁ ἀνθ. ἔφη g | 8 καὶ h m p v : καὶ b E | 9 ἡξίωκα m | τοῦ > m | 10/11 τιμὴν — ἀπονέμειν b h m v E : ὑποτάσσεσθαι κατὰ τὸ προσήκον καὶ τιμὴν ἀπονέμειν τὴν μὴ βλάπτουσαν p | 11 οὐκ ἀξίους ἡγοῦμαι E | ἀξίους + εἶναι m | 12 αὐτοὺς h m | 13 ἀνθύπατος m E L : πρὸς αὐτόν g | παραδώσω h | 14 μετανόησεις b h m | δὲ + πολύκαρπος m (v) | ἡμῖν ἢ : εἰμι m, εἰ μὴ h | 15 μετατίθεσθαι m E : + με g | 17 ποιήσω m E L : ποιῶ g | 18 μετανόησεις h | ὁ δὲ b h p m : ὁ ἄγιος v | εἶπεν m E : ἔφη h, λέγει v, > b p | πῦρ + μοι m | ἀπολεῖς m | 21 ἀλλὰ : καὶ ἄλλα m | βραδύνῃς h v | βούλη h | 22 ἕτερα m E : ἄλλα g | πλείονα > m | 23 ἐνεπίμπλατο — χάριτος : ὡς h | ὥσπερ h v | 24 μὴ > m | ταραχθέντα b m E : -θέντος h p v

ei, nec me ulla affecit iniuria; et quomodo possim maledicere regi meo, qui salvum me fecit?

X. Urgente rursus illo et dicente: Iura per fortunam Caesaris, respondit: Si vanam ex eo quaeris gloriam, ut ego per Caesaris fortunam, ut tu ais, iurem, simulas autem nescire, ⁵ quis sim, palam audi: Christianus sum. Si vero christianae doctrinae rationem vis discere, da diei spatium et audi. 2. Dixit proconsul: Persuade populo. Polycarpus respondit: Te quidem sermone dignum putavi; edocti enim sumus principibus et potestatibus a deo ordinatis honorem nobis non nocentem, prout ¹⁰ decet, deferre; illos vero indignos puto, quibus rationem reddam.

XI. At proconsul dixit: Bestias habeo; his te obiciam, nisi convertaris. Ipse vero respondit: Arcesse eas, nos enim mutari non possumus conversione a melioribus ad deteriora; ¹⁵ bonum autem est, a malis ad iusta transire. 2. Rursus iste ad Polycarpum: Quandoquidem bestias spernis, igni te tradam consumendum, nisi sententiam mutes. Cui Polycarpus dixit: Ignem minaris, qui ad horae spatium ardet ac paulo post exstinguitur; ignoras enim illum futuri iudicii et aeternae poenae ignem, qui ²⁰ impiis reservatur. Verum quid moraris? Profer, quodcunque volueris.

XII. Haec vero atque alia plura cum diceret, fiducia et gaudio replebatur et vultus eius plenus gratiae erat, adeo ut non solum non concideret iis conturbatus, quae ipsi dicta sunt, ²⁵

annorum Romam profectus esse iudicandus erat.

X, 1. *ῥήσιν τ. κ. τύχην*] Similiter Acta Apollonii c. 3 in Anal. Boland. XIV (1895), 287. — *Χριστιανός εἰμι*] Cf. Ep. Vienn. et Lugd. apud Eus. H. E. V, 1. 10. 19. 20. 26; Acta Iustini c. 2—4 (Ruinart, Acta mart. ed. Galura I, 131—133); Acta Perpet. et Felic. c. 3. 6 (ibid. I, 204—209); Acta Carpi 5. 34 (*Texte und Unters.* III, 3—4 p. 442. 449).

2. *πείσον τ. δῆμι*] sc. ut tibi dicendi et mihi te liberandi occasio

fiat. De mansuetudine proconsulis cf. 9, 2; 12, 1. — *τὴν μὴ βλάβησον ἡμῶς*] Cf. Mart. Ign. Vatic. 6, 6 et quae ibi adnotavi (vol. II, 230 sq.).

XI, 1. *ἀμετάθετος πτλ.*] Similiter Mart. Ign. Vatic. 9, 1; Macarius Aeg. Epp. ed. Floss 1850 p. 200.

2. *φέρει δ βούλει*] Verba in Actis creberrima. Cf. Act. Iustin. c. 4; Tarachi etc. c. 1. 3. 7. 8. (Ruinart-Galura I, 133; III, 13. 19. 20. 37. 41. 43).

XII, 1. *συμπεισῖν*] Cf. Gen. 4, 5. 6; I Clem. 4, 3. 4.

ἀλλὰ τὸναντίον τὸν ἀνθύπατον ἐκστῆναι, πέμψαι τε τὸν ἑαυτοῦ κήρυκα ἐν μέσῳ τοῦ σταδίου κηρῦξαι τρίς· Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν Χριστιανὸν εἶναι. 2. τούτου λεχθέντος ὑπὸ τοῦ κήρυκος, ἅπαν τὸ πλῆθος ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων τῶν τὴν Σμύρναν κατοικούντων ἀκατασχέτῳ θυμῷ καὶ μεγάλῃ φωνῇ ἐπεβόα· Οὗτός ἐστιν ὁ τῆς Ἀσίας διδάσκαλος, ὁ πατὴρ τῶν Χριστιανῶν, ὁ τῶν ἡμετέρων θεῶν καθαιρέτης, ὁ πολλοὺς διδάσκων μὴ θύειν μηδὲ προσκυνεῖν. ταῦτα λέγοντες ἐπεβόων καὶ ἡρώτων τὸν Ἀσιάρχην Φίλιππον, ἵνα ἐπαφῇ τῷ Πολυκάρπῳ λέοντα. ὁ δὲ ἔφη, μὴ εἶναι ἐξὸν αὐτῷ, ἐπειδὴ πεπληρώκει τὰ κυνηγέσια. 3. τότε ἔδοξεν αὐτοῖς ὁμοθυμαδὸν ἐπιβοῆσαι, ὥστε τὸν Πολύκαρπον ζῶντα κατακαῦσαι. ἔδει γὰρ τὸ τῆς φανερωθείσης αὐτῷ ἐπὶ τοῦ προσκεφαλίου ὀπτασίας πληρωθῆναι, ὅτε ἰδὼν αὐτὸ καίμενον προσευχόμενος εἶπεν ἐπιστραφεὶς τοῖς σὺν αὐτῷ πιστοῖς προφητικῶς·

15 Δεῖ με ζῶντα καῆναι.

XIII. Ταῦτα οὖν μετὰ τοσούτου τάχους ἐγένετο, θάπτον ἢ ἐλέγετο, τῶν ὄχλων παραχρῆμα συναγόντων ἔκ τε τῶν ἐργαστηρίων καὶ βαλανείων ξύλα καὶ φρύγανα, μάλιστα Ἰουδαίων προθύμως, ὡς ἔθος αὐτοῖς, εἰς ταῦτα ὑπουργούντων. 2. ὅτε δὲ ἡ

20 πυρκαϊὰ ἡτοιμάσθη, ἀποθέμενος ἑαυτῷ πάντα τὰ ἱμάτια καὶ λύσας

1 ἀλλὰ τὸν. τὸν > h | ἐκστῆναι b m E : ἐκστῆσαι h v, ἐκπλῆξαι p | τε > h | 2 τοῦ σταδίου h m p v : τῷ σταδίῳ b E | κηρῦξαι b m E : καὶ κ. h p v | τοῖς m E L : τρίτον g | 2/3 προσωμολόγησεν h | 3 τούτου + δὲ m | 5 μεγάλη + τῇ h | ἐπεβόα b h m v (L) : ἐβόα p E | 6 Ἀσίας m E L : ἀσεβείας g | 8 προσκυνεῖν m E : + τοῖς θεοῖς g | ἐπεβόων b h v E : ἐπεβόουν m, ἐβόουν p | 9 ὁ δὲ m E (L) : + φίλιππος g | 10 αὐτῷ p E : αὐτὸ m, αὐτὸν b, αὐτῶν h v | 11 αὐτοὺς m p | 12 κατακαῦσαι E L (exureret) : καύσαι m, κατακαυθῆναι g | αὐτῷ m E : > g | 13 αὐτῷ b h p | 15 καῆναι m E (κατακαῆναι plures codd) : καυθῆναι v, κατακαυθῆναι b h p | 16/17 ἢ ἐλέγετο m E : τοῦ λεχθῆναι g | 17 τῶν : καὶ τῶν m | συναγόντων m p (E) : συναγόντων b h v | τε > p E | 18 καὶ βαλανείων > m | καὶ φρύγανα > m | 20 πυρκαϊὰ g : πυρὰ m E | ἐαυτῷ b h E : ἑαυτοῦ p v, αὐτοῦ m

2. Ἰουδαίων] De Iudaeis Smyrnam | proconsularis. Infra 21, 2 Philippus habitantibus cf. Apoc. 2, 8; Acta ἀρχιερεὺς appellatur, unde apparet, Pionii c. 3 (Ruinart-Galura I, 325 sq.). quod etiam ex aliis documentis liquet, Asiarcham summum pontificem Asiae fuisse. Asiarchae munus praecipuum erat ludos edere. Itaque hoc loco Philippum rogatur, ut leo-

sed contra proconsul stuperet suumque mitteret praeconem ter in medio stadio proclamaturum: Polycarpus confessus est, Christianum se esse. 2. Quod ubi pronuntiasset praeco, universa multitudo gentilium ac Iudaeorum, qui Smyrnam incolebant, effrenata ira et magna voce exclamabat: Hic est Asiae praeceptor, pater Christianorum, deorum nostrorum eversor, qui multos docet, ne sacrificent neve adorent. Haec dicentes clamabant rogabantque Philippum Asiarcham, ut leonem adversus Polycarpum emitteret. Hic autem id sibi licere negavit, quia ludum bestiarum iam explevisset. 3. Tunc placuit illis uno consensu clamare, ut Polycarpum vivum combureret. Necesse enim erat, ut visio illa de cervicali impleretur, quae ei ostensa fuerat, cum inter orandum illud ardens videret et conversus ad fideles adstantes propheticè diceret: Oportet me vivum comburi.

XIII. Haec porro cum tanta alacritate peracta sunt, citius quam pronuntiata, cuncta plebe confestim ex officinis ac balneis ligna et sarmenta congerente, praecipue Iudaeis alacri animo, ut solent, ad ista iuvantibus. 2. Cum autem rogos apparatus esset, Polycarpus sibi detractis omnibus vestimentis et

nem adversus Polycarpum emittat, cum ipse ludos se iam celebrasse respondeat. Cf. quae Lightfoot I, 987—998 de Asiarcha exposuit. — *Φίλιππον*] Infra 21, 2 Philippum Trallianum fuisse comperimus, et Strabo XIV, 42 Trallianos propter divitias semper Asiarchas electos fuisse refert. Nuper haec inscriptio: 'Η 'Ολυμπ[ι]κή βουλή Γ[α]λ[λ]ίας 'Ιούλιο[ν] Φίλιππον Τραλλιανόν τόν 'Ασιάρχην ἡθῶν ἔνεκα, 'Ολυμπιάδι σ[τ]β', inventa et in *Archaeologische Zeitung* XXXVIII (1880), 62 publicata, in *Jahrbücher für protest. Theologie* VII (1881), illustrata est. Cum Olympias 232 sit annus Chr. 149, proxime ad annum mortis Polycarpi accedit, ac concludere licet, Philippum Trallianum Asiarcham in ea nominatum eundem esse cum Philipo Tralliano martyrio Polycarpi praesidente. Eundem etiam duae inscriptiones Trallianae (Boeckh, *Corpus Inscript. graec.* 2932, 2933) spectare videntur, quibus commemoratur Γ. 'Ιούλιος Φίλιππος ἐπίτροπος τῶν Σεβαστῶν eiusque filius 'Ιούλιος Φίλιππος συγκλητικός στρατηγός 'Ρωμαίων, pater vel filius insuper ἀγωνοθέτης appellatur. — πεπληρώκει] pro ἐπεπλ. cf. 16, 2; Winer § 12, 9. — κυνηγέσια] De ludis bestiarum vel venationibus, quo nomine Romani eos designabant, cf. Friedländer, *Sittengeschichte Roms* II, 390—410 (ed. VI 1889); Marquardt, *Römische Staatsverwaltung* III (1878), 507. 542.

3. ἔδει κτλ.] Cf. Ioann. 18, 32. — εἶπεν κτλ.] Cf. 5, 2.

τὴν ζώνην ἐπειράτο καὶ ὑπολύειν ἑαυτόν, μὴ πρότερον τοῦτο ποιῶν διὰ τὸ ἀεὶ ἕκαστον τῶν πιστῶν σπουδάζειν, ὅστις τάχιον τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ ἀψήγεται· παντὶ γὰρ καλῷ ἀγαθῆς ἔνεκεν πολιτείας καὶ πρὸ τῆς μαρτυρίας ἐκεκόμετο. 3. εὐθέως οὖν αὐτῷ περι-
 5 ἐτίθετο τὰ πρὸς τὴν πυρὰν ἡρμοσμένα ὄργανα. μελλόντων δὲ αὐ-
 τῶν καὶ προσηλοῦν, εἶπεν· Ἄφετέ με οὕτως· ὁ γὰρ δοὺς ὑπομεῖναι τὸ πῦρ δώσει καὶ χωρὶς τῆς ὑμετέρας ἐκ τῶν ἡλίων ἀσφαλείας ἄσχυλτον ἐπιμεῖναι τῇ πυρᾷ.

XIV. Οἱ δὲ οὐ κατήλωσαν μὲν, προσέδυσαν δὲ αὐτόν. ὁ δὲ
 10 ὀπίσω τὰς χεῖρας ποιήσας καὶ προσδεθείς, ὥσπερ κριὸς ἐπίσημος ἐκ μεγάλου ποιμνίου εἰς προσφορὰν, ὁλοκαύτωμα δεκτὸν τῷ θεῷ ἡτοιμασμένον, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπεν· Κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ εὐλογητοῦ παιδὸς σου Ἰη-
 σου Χριστοῦ πατήρ, δι' οὗ τὴν περὶ σοῦ ἐπίγνωσιν εἰλήφαμεν, ὁ
 15 θεὸς ἀγγέλων καὶ δυνάμεων καὶ πάσης τῆς κτίσεως παντός τε τοῦ γένους τῶν δικαίων, οἱ ζῶσιν ἐνώπιόν σου· 2. εὐλογῶ σε, ὅτι ἡξίωσάς με τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ταύτης, τοῦ λαβεῖν με μέ-
 ρος ἐν ἀριθμῷ τῶν μαρτύρων ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦ Χριστοῦ σου εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐν ἀφθαρσίᾳ
 20 πνεύματος ἁγίου· ἐν οἷς προσδεχθεῖν ἐνώπιόν σου σήμερον ἐν θυσίᾳ πίονι καὶ προσδεκτῇ, καθὼς προητοίμασας καὶ προεφανε-
 ρώσας καὶ ἐπλήρωσας, ὁ ἀψευδὴς καὶ ἀληθινὸς θεός. 3. διὰ

1 ζώνην m E: + ἑαυτοῦ h p, αὐτοῦ b v | 2 ἀεὶ > m | ὅστις b p h E: τίς m v | τάχιον h E: τάχειον m p v, ταχίαν b | 3 ἐφάψεται E | παντὶ γ. καλῷ b: πράξεις γ. καλὰς h p v, πάσης γ. m, ἐν παντὶ γ. E | ἀγ. ἔνεκεν πολιτείας: καὶ ἀγαθὰς καὶ θεοτίμητον πολιτείαν p | 4 καὶ πρὸ τῆς μαρτ. > m | μαρτυρίας g L: πολιᾶς E Lightf. | οὖν: δὲ m | 5/6 αὐτῶν καὶ: αὐτὸν m | 6 προσηλοῦν: + αὐτὸν E, ἐν τῷ ξύλῳ v | 7 ἐκ τῶν ἡλίων > m | 8 ἄσχυλτον m: ἀσχύλτως E, ἀσάλευτον g | 9 μὲν G: > E | προσέδυσαν m E: ἔδυσαν g | 11 ὁλοκαύτωμα h m v E: ὁλοκάρωμα b p | τῷ θεῷ G: θεῷ παντοκράτορι E | 12 ἡτοιμασμένον — οὐρανὸν > E | 12/13 κύριε — παντοκράτωρ > E | 13 καὶ εὐλογητοῦ > h v | 15 θεός m p E: + ὁ b h v | τῆς b h p: > m v (E) | παντός τε m E: καὶ π. g | 16 δικαίων g E L: ἀνθρώπων m | 17 ἡξίωσας g: κατηξίωσας m (E) | καὶ ὥρας > m | με sec g: > m E | 18 μαρτύρων m E: + σου g | σου b h m v: > p E | 20 προσδεχθεῖν m E (L): -θείη b, -θείημεν p v, -θήημεν h | ἐν > m | 21 καὶ προεφ. G: προφανερῶσας E | 22 καὶ ἐπλήρωσας g (E): > m

XIII, 2. π. γ. καλῷ . . ἐκεκόμετο | κεκοσμημένος (cf. vol. II). — ἀγα-
 Vita Polyc. 6, 5: ἔργοις ἀγαθοῖς | θῆς ἐν. πολιτείας] Vita Polyc. 4, 1:

cingulo soluto conabatur etiam se excalceare, quod prius non faciebat, quia semper cuncti fideles contendebant, quisnam celerius corpus eius tangeret; omni enim bono propter sanctos mores suos ille etiam ante martyrium ornatus erat. 3. Illico nunc ille omnibus instrumentis circumdabatur, quae pro rogo ⁵ parata erant. Cum vero et clavis ipsum affigere vellent, dixit: Sinite me sic; qui enim dat ignem pati, dabit et sine vestra ex clavis cautione imperturbatum in pyra permanere.

XIV. Illi ergo non clavis defixerunt, sed alligaverunt eum. Hic vero manibus in tergum reiectis ac vinctus, tamquam aries ¹⁰ insignis ex magno grege ad oblationem, victima acceptabilis deo praeparata, caelum intuitus dixit: *Domine deus omnipotens*, pater dilecti ac benedicti filii tui Iesu Christi, per quem tui notitiam accepimus, *deus* angelorum et *virtutum et universae creaturae* totiusque generis iustorum in conspectu tuo viven- ¹⁵ tium; 2. benedico tibi, quoniam me hac die atque hac hora dignatus es, ut in numero martyrum acciperem partem calicis Christi tui *ad resurrectionem in vitam* aeternam animae et corporis in incorruptione per spiritum sanctum; inter quos utinam suscipiar hodie coram te tamquam sacrificium pingue et accep- ²⁰ tum, quemadmodum praeparasti et mihi praemonstrasti et nunc adimplevisti, deus, mendacii nescius ac verax. 3. Quapropter

12 Apoc. 4, 8; 11, 17; 15, 3; 16, 7; 21, 22. — 14 Ps. 58, 3; Iudith 9, 12. 14. — 19 Io ann. 5, 29.

ἐν πολλῇ προκοπῇ . . τῆς κατὰ τὴν ἀγαθὴν πολιτείας ὁ Πολύκαρπος ἐγένετο (cf. vol. II).

3. μελλόντων — πυρῶ] Fere eadem in Actis Theodori mss. legi Usher ad h. l. indicavit. — προσηλοῦν] Martyrum manus nonnunquam clavis perforatas et lignis affixas esse, non solum ex vocibus οὐ καθήλωσαν, προσέδησαν δέ 14, 1 apparet, sed etiam ex Actis Pionii c. 21 (Ruinart, Acta ed. Galura I, 346), Carpi 37—38 (Texte u. Unters. III, 3—4 p. 450) etc.

Colb. 2, 7. — παιδός] Cf. I Clem. 59, 2 not. — θεός . . δυνάμεων] Cf. Herm. Vis. I, 3, 4. — γένους τῶν δικαίων] Cf. 17, 1; Herm. Sim. IX, 17, 5.

2. εὐλογῶ κτλ.] Similiter Acta Carpi 41 (Texte u. Unters. III, 3—4 p. 451). — ὥρας τ.] Cf. Ioann. 12, 27. — ποτηρίῳ] Cf. Matth. 20, 22. 23; 26, 39; Marc. 10, 38. 39. — ψυχῆς τε καὶ σώματος] Haec verba cum ζωῆς αἰωνίου coniungenda sunt. — θυσίαι κ.] Cf. Ps. 19, 4. — προσεφανερώσας] Respicit ad 5, 2; 12, 3.

XIV, 1. κριός ἐπ.] Cf. Mart. Ignat.

τοῦτο καὶ περὶ πάντων σὲ αἰνῶ, σὲ εὐλογῶ, σὲ δοξάζω διὰ τοῦ αἰωνίου καὶ ἐπουρανίου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀγαπητοῦ σου παιδός, δι' οὗ σοὶ σὺν αὐτῷ καὶ πνεύματι ἁγίῳ ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας. ἀμήν.

⁵ XV. Ἀναπέμφαντος δὲ αὐτοῦ τὸ ἀμήν καὶ πληρώσαντος τὴν εὐχήν, οἱ τοῦ πυρὸς ἄνθρωποι ἐξῆψαν τὸ πῦρ. μεγάλης δὲ ἐκλαμψάσης φλογός, θαῦμα εἶδομεν, οἷς ἰδεῖν ἐδόθη· οἱ καὶ ἐτηρήθημεν εἰς τὸ ἀναγγεῖλαι ταῖς λοιποῖς τὰ γενόμενα. 2. τὸ γὰρ πῦρ καμάρας εἶδος ποιῆσαν, ὥσπερ ὀθένη πλοίου ὑπὸ πνεύματος ¹⁰ πληρουμένη, κύκλῳ περιετείχισεν τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος· καὶ ἦν μέσον οὐχ ὡς σάρξ καιομένη, ἀλλ' ὡς ἄρτος ὀπτώμενος ἢ ὡς χρυσὸς καὶ ἄργυρος ἐν καμίνῳ πυρούμενος. καὶ γὰρ εὐωδίας τσαύτης ἀντελαβόμεθα, ὡς λιβανωτοῦ πνέοντος ἢ ἄλλου τινὸς τῶν τιμίων ἀρωμάτων.

¹⁵ XVI. Πέρας γοῦν ἰδόντες οἱ ἄνθρωποι μὴ δυνάμενον αὐτοῦ τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ πυρὸς δαπανηθῆναι, ἐκέλευσαν προσελθόντα αὐτῷ κομφέκτορα παραβῆσαι ξιφίδιον. καὶ τοῦτο ποιήσαντος, ἐξῆλθεν [περιστερὰ καὶ] πληθὸς αἵματος, ὥστε κατασβέσαι τὸ πῦρ καὶ

1 σὲ αἰνῶ — δοξάζω m E (L) : αἰνῶ σε (+ καὶ p) εὐλ. σε δοξ. σε g
1/3 διὰ τοῦ — παιδός m E (L) : σὺν τῷ αἰωνίῳ καὶ ἐπουρανίῳ Ἰ. Χριστῷ
ἀγαπητῷ σου παιδί g | 3 δι' οὗ σ. σ. αὐτῷ m E (L) : μεθ' οὗ σοι g | ἡ g : >
m E | δόξα + κράτος m | καὶ sec b h p E : > m v | νῦν : + καὶ αἰεὶ m (L) |
4 μέλλ. αἰῶνας b h v E : αἰῶνας τῶν αἰώνων m p L | 5 ἀναπ. — ἀμήν >
h v | 6 προσευχὴν E | ἄνθρωποι (ἄνδρες h) g E : ἐπουργοὶ m | 7 θαῦμα
m E (L) : + μέγα g | εἶδομεν E : ἴδομεν (ἴδωμεν m) G | 7/8 ἐτηρήθησαν E |
9/10 ὀθόνης ... πληρουμένης E | 10 μάρτυρος : ἀρχιερέως m | 11 ὡς ἄρτος
ὀπτ. ἢ > E | 11/12 ἢ ὡς — πυρούμενος > m | 13 πνέοντος .. ἄλλου > m |
15 γοῦν v E : δ' οὖν m, οὖν b h p | μὴ m E : οὐ g | 17 κομφέκτορα m |
18 περιστερὰ καὶ G (L) : > E

3. σὲ αἰνῶ κτλ.] Cf. Constit. apost. VII, 47, hymnus: Gloria in excelsis.

XV, 1. ἐξῆψαν κτλ.] Cf. Act. Matth. c. 19—21.

2. τὸ γ. πῦρ κτλ.] Similia narrant Acta Theodoti c. 32. 34 (Ruinart-Galura III, 311—314). — καμάρας] Quod ignis *fornicis* praebens speciem steterit, id causis physicis tribui posse censet Dalrympleus. Rogus scilicet in medio erat aedificii forma

ovali exstructi, sedilibus spissis undique surgentibus (Iacobson). — εὐωδίας] Inter ligna e balneis et officinis raptim comportata fortasse nonnulla odorata et aromatica fuisse plures suspicati sunt. Cf. autem Eus. H. E. V, 1, 35.

XVI, 1. κομφέκτορα] *Confectores* (ἀναίρεται) bestias in amphitheatro conficiebant; si quando enim bestiae efferatae stragem populo minaren-

de omnibus te laudo, tibi benedico, te glorifico per sempiternum et caelestem pontificem Iesum Christum, dilectum tuum filium, per quem tibi cum ipso et spiritu sancto gloria et nunc et in futura saecula. Amen.

XV. Et postquam Amen emisisset precationemque com-⁵plevisset, ministri ignis ignem accenderunt. Cum vero ingens flamma emicasset, miraculum vidimus, nos, quibus illud spectare concessum fuit, qui et ideo reservati sumus, ut aliis, quae contigerunt, annuntiaremus. 2. Ignis enim fornicis speciem praebens, tamquam navis velum a vento repletum, in circulo¹⁰ corpus martyris circumdedit; quod in medio positum, non ut caro assa videbatur, sed veluti panis coctus vel sicut aurum et argentum in fornace candens. Tantam autem nos percepimus suavitatem odoris, ac si thus aut aliud quoddam pretiosorum aromatum oluisset.

15

XVI. Tandem igitur cernentes improbi, corpus eius ab igne non posse consumi, iusserunt confectorem propius accedere pugioneque eum transfigere. Quod cum ille fecisset, effluxit [columba et] tanta sanguinis copia, ut ignem exstingueret utque

tur, ii immittebantur, qui eas *conficerent* ac occiderent (Iacobson). — *περιστέρα καὶ*] Has voces non genuinas esse multi iam pridem censuerunt, et quomodo in textum pervenerint, alii alia suspicati sunt. Speciosissima est coniectura, quam Wordsworth (*Hippol. and the church of Rome* p. 318 sq.) instituit quamque olim comprobavi, scilicet auctorem *περὶ στήρακα* scripsisse. Quae verba facile *περιστέρα καὶ* legi potuisse nemo non videt. Minus autem liquet, cur auctor ea scripserit, quippe quae sint superflua. Itaque non amplius ea recipere audeo. Altera ex parte lectio codicum suspicionem haud exigua mihi movet, cum Eusebius, si in exemplari sibi proposito eam habuisset, vix eam omisisset, et verba *περιστέρα καὶ*

uncinis includo. Fortasse Pionius, qui Martyrium e codice corruptissimo descripsit (cf. 21, 3) et a cuius apographo codices nostri dependent, verba inseruit, idque conicere licet, cum in Vita Polycarpi miraculorum amantem se gerat et XI, 6 (cf. vol. II) columbam in capite Polycarpi ad episcopatum promovendi visam esse narret. Fortasse aliquis postea manum adiecit. Ceterum similia alii de martyribus referunt, e. g. Prudentius de Eulalia (Peristeph. III, 161—165). Döllinger (*Hippolytus und Kallistus* p. 63) has narrationes recte ad morem revocavit, quo Christiani veteres columbam, quae ipsis erat imago animae e corpore migrantis, in epitaphiis etc. saepe depingebant.

θαυμάσαι πάντα τὸν ὄχλον, εἰ τοσαύτη τις διαφορά μεταξὺ τῶν τε ἀπίστων καὶ τῶν ἐκλεκτῶν· 2. ὧν εἷς καὶ οὗτος γηγόνει ὁ θαυμασιώτατος μάρτυς Πολύκαρπος, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις διδάσκαλος ἀποστολικὸς καὶ προφητικὸς γενόμενος, ἐπίσκοπος τῆς ἐν Σμύρνῃ καθολικῆς ἐκκλησίας. πᾶν γὰρ ῥήμα, ὃ ἀφῆκεν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἐτελειώθη καὶ τελειωθήσεται.

XVII. Ὁ δὲ ἀντίζηλος καὶ βάσκανος καὶ πονηρός, ὁ ἀντικείμενος τῇ γένει τῶν δικαίων, ἰδὼν τό τε μέγεθος αὐτοῦ τῆς μαρτυρίας καὶ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἀνεπίληπτον πολιτείαν, ἐστεφανωμένον
10 τε τὸν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον καὶ βραβεῖον ἀναντίρρητον ἀπενηγμένον, ἐπετίδευσεν, ὥς μηδὲ τὸ σωματίον αὐτοῦ ὑφ' ἡμῶν ληφθῆναι, καίπερ πολλῶν ἐπιθυμούντων τοῦτο ποιῆσαι καὶ κοινωῆσαι τῇ ἀγίῳ αὐτοῦ σαρκί. 2. ὑπέβαλεν γοῦν Νικήτην τὸν τοῦ

1 πάντα > m | τις > h | 2 τε m (v) E : > b h p | ἐκλεκτῶν + εἴη h p | 2/6 ὧν (ὧν h) — τελειωθήσεται b h m p E L : καὶ οὕτως ἐτελειώθη ὁ ἅγιος ἱεράρχης καὶ ἔνδοξος μάρτυς τοῦ χριστοῦ πολίκαρπος τῇ εἰκάδι τρίτῃ τοῦ φεβρουαρίου μηνὸς v | 2 γηγόνει (-όνι) b cf. 12, 2 : ἐγγεγ. p, γέγονεν h E, > m | ὁ + μακάριος καὶ m | 3 μάρτυς Πολ. b h p : πολίκαρπος m L, > E | 4 ἐπίσκοπος h m E L : + τε b p | 5 καθολικῆς b h p E : ἁγίας m (L) Lightf. | ἀφῆκεν m E : ἔξαφ. b h p | 5/6 ἐκ τοῦ : διὰ h | 6 αὐτοῦ + καὶ b | ἐτελειώθη b m E : > h p | 7 ἀντίζηλος : ἀντίδικος p, ἀντικείμενος m | ὁ + καὶ m | 9 ἀνεπ. πολιτείαν ~ m | 10 τε : δὲ m | τὸν . . . στέφανον h m v E : τῶ (τὸν b ?) . . . στεφάνω b p | ἀναντίρρητον h | 11 ὥστε m | σωματίον m E L : λείψανον g | 13 ἐπέβαλεν g : -λον E, ἐπέλαβεν m | γοῦν b E (+ τινες) : οὖν h (+ ὁ ποιηρός), γὰρ p, ὕθεν (ante ἐπέβαλεν) v

2. καθολικῆς] Lightfoot sequens | dam propensos fuisse. Altera ex codicem m, cui patrocinatur interpres latinus, qui autem de reliquo versum liberrime reddidit, huic voci vocem ἁγίας praetulit. Harnack verisimillimum esse demonstrasse sibi visus est, illam vocem omnibus scripturae locis, ubi occurrit, interpolatam vel alteri substitutam fuisse. Cf. *The Expositor* 1885 p. 410 sq.; *Dogmengeschichte* II, 112 n. 3 (ed. III 1894). Hic autem sine dubio terminum rectum transgressus est. Concedendum est, posteriores ad illam vocem addendam vel inseren-

dam propensos fuisse. Altera ex parte vix negari potest, tempore mortis Polycarpi vocem et quidem etiam eo sensu, quem hoc loco habet, adhiberi potuisse, et in inscriptione Martyrii et 8, 1, ubi alium sensum habet et ab omnibus testibus, traditur, vox aegre in dubium vocanda est. Locis duobus reliquis, ubi una ex parte καθολικῆς, altera ex parte ἁγίας traditur, id solum quaeritur, utra lectio genuina sit; namque non meram interpolationem hic exstare inde apparet, quod nullus testis de ecclesia sola loquitur,

universa plebs miraretur, tantum esse discrimen inter infideles et electos; 2. quorum unus hic fuit maxime admirandus martyr Polycarpus, qui nostris temporibus apostolicus et propheticus doctor exstitit, catholicae ecclesiae Smyrnensis episcopus. Omne enim verbum, quod ore suo emisit, impletum est atque implebitur. ⁵

XVII. Sed cum aemulus ille et invidus et malus iustorumque generi adversus insigne illius martyrium cerneret moresque ab ineunte aetate irreprehensos et eum corona immortalitatis coronatum praemiumque sine controversia reportantem, operam dedit, ne reliquiae eius a nobis auferrentur, quamvis multi id ¹⁰ facere et sancti eius corporis participes fieri cuperent. 2. Sug-

unusquisque praedicamentum habet ac minime verisimile est, in omnibus codicibus vel archetypis uno eodemque loco unam vocem interpolatam esse, modo hanc vel illam. Ut autem de illa re recte iudicemus, ante omnia animadvertendum est, litteras antiquissimas sicut de ecclesia catholica ita etiam de ecclesia sancta non vel rarissime dicere. In S. Scriptura et in epistulis Barnabae Clementis Polycarpi locutio deest. Paulus Eph. 5, 26—27 solum dicit, Christum ecclesiam sanctificasse, ut sit sancta et immaculata. Ignatius ea uno loco, Trall. inscr., utitur, semel autem etiam de ecclesia catholica loquitur, Sm. 8, 2. Hermas de ecclesia saepe dicit, de ecclesia sancta nonnisi ter (cf. index). Quae cum ita sint, haec locutio per se vix maiorem suspicionem movet quam illa. Deinde considerandum est, utroque loco, ubi ambae voces apparent, testes magis idoneos a parte vocis καθολικῆς esse; si codices omittimus, cum familia contra familiam sit, hoc loco eam Eusebius habet, alteram interpres latinus; 19, 2, ubi Eusebius deest, haec vox

praeter codicem m omnino nullum testem habet. Testes ergo vix dubium relinquunt, lectionem καθολικῆς genuinam esse. Codici m vel eius fonti posteriorem 19, 2 manum intulisse, etiam Lightfoot lectione altera recepta agnovit. Sin autem aliena manus 19, 2 voci καθολικῆς vocem ἀγλας substituit, eandem etiam 16, 2 idem fecisse iure colligimus. Vox autem hoc loco alium sensum habet ac supra inscr. et 8, 1 et infra 19, 2, ubi similiter ac Ign. Smyrn. 8, 2 ecclesiam universalem vel toto orbe diffusam declarat. Cum hic ad ecclesiam Smyrnaeorum spectet, conventui Christianorum non ad illam pertinenti vel conventui haereticorum opposita est, ergo ecclesiam Smyrnaeorum orthodoxam denotat, atque hoc sensu Martyrium eam primum usurpat, postea Fragmentum Muratorianum et Clemens Alexandrinus. — ἀποστολικός] Polycarpus etiam ab Irenaeo (Fragm. II ed. Stieren I, 823) et Eusebio H. E. III, 36, 10 apostolicus appellatur.

XVII, 1. ἀντίζηλος κτλ.] Cf. Act. Matth. c. 12. — ὡς μηδὲ κτλ.] Cf. Ep. Vienn. et Lugd. Eus. H. E. V, 1, 62.

Ἡρώδου πατέρα, ἀδελφὸν δὲ Ἀλκῆς, ἐντυχεῖν τῇ ἄρχοντι, ὥστε μὴ δοῦναι αὐτοῦ τὸ σῶμα· μή, φησίν, ἀφέντες τὸν ἐσταυρωμένον τοῦτον ἄρξωνται σέβεσθαι. καὶ ταῦτα εἶπον ὑποβαλλόντων καὶ ἐνισχυόντων τῶν Ἰουδαίων, οἱ καὶ ἐτήρησαν, μελλόντων ἡμῶν ἐκ τοῦ πυρὸς αὐτὸν λαμβάνειν· ἀγνοοῦντες, ὅτι οὔτε τὸν Χριστὸν ποτε καταλιπεῖν δυνησόμεθα, τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ παντὸς κόσμου τῶν σωζομένων σωτηρίας παθόντα ἁμωμον ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν, οὔτε ἕτερόν τινα σέβεσθαι. 3. τοῦτον μὲν γὰρ υἱὸν ὄντα τοῦ θεοῦ προσκυνοῦμεν· τοὺς δὲ μάρτυρας ὡς μαθητὰς καὶ μιμητὰς τοῦ κυρίου ἀγαπῶμεν ἀξίως ἕνεκα εὐνοίας ἀνυπερβλήτου τῆς εἰς τὸν ἴδιον βασιλέα καὶ διδάσκαλον· ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς κοινωνοὺς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι.

XVIII. Ἰδὼν οὖν ὁ κεντυρίων τὴν τῶν Ἰουδαίων γενομένην φιλονεικίαν, θεῖς αὐτὸν ἐν μέσῳ, ὡς ἔθος αὐτοῖς, ἔκαυσεν. 2. οὕτως τε ἡμεῖς ὕστερον ἀνελόμενοι τὰ τιμιώτερα λίθων πολυτελῶν καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίον ὅσα αὐτοῦ ἀπεθέμεθα, ὅπου καὶ ἀκόλουθον ἦν. 3. ἐνθα ὡς δυνατὸν ἡμῖν συναγομένοις ἐν ἀγαλλιάσει καὶ χαρᾷ παρέξει ὁ κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον, εἷς τε τὴν τῶν προηθληκότων μνήμην καὶ τῶν μελλόντων ἄσκησίν τε καὶ ἐτοιμασίαν.

1 Ἀλκῆς : ἔλκεις m | ἄρχοντι g (L) cf. 19, 2 : ἡγεμόνι E, ἀνθυπάτω m | 3 ἄρξονται b p v | καὶ pr > m | εἶπον E : εἰπὼν g, > m | 4 τῶν h p v : > b m | 5 αὐτὸν h p E : αὐτὸ m, τοῦτο v, > b | 5/12 ἀγνοοῦντες — γενέσθαι > v | 5 οὔτε > m | 5/6 ποτε καταλ. : καταλ. πόποτε h p (πώπ.) | 6 παντὸς > m | 6/7 τῶν σωζ. > m | 7 παθόντα : ἀποθανόντα m | ἁμ. ὑ. ἁμαρτωλῶν > E | 9 μαθητὰς . . μιμητὰς < h | 9/10 τοῦ κυρίου : αὐτοῦ m | 10 ἕνεκεν m ἔννοιας h | 11 ὧν : ᾧ m | κοινωνοὺς b h m L : συγκοιν. p E | 12 μαθητὰς E | 13 κεντυρίων m v L : ἑκατοντάρχης E, ἑκατόνταρχος κεντ. b h p | Ἰουδ. γενομένην g E : λεγομένων Ἰουδ. m | 14 ὡς ἔθος αὐτοῖς m E : τοῦ πυρὸς g, > L | 16/17 καὶ ἀκ. ἦν : ἀκολούθως m | 17 ἐνθα > m | 17/18 συναγ. — χαρᾷ : συναγαλλομένοις καὶ συναγομένοις ἐν χαρᾷ h | 18 μαρτυρίου : μάρτυρος m | 19 τὴν b h v : > m p | τῶν προηθληκότων m p E : τῶν ἡθληκότων b, αὐτοῦ h v |

2. Ἀλκῆς] Nec fratrem Alces Smyrnaei Nicetam dixissent neque Alcen ipso demum loco eius facta est mentio, ut Nicetae crimen maius appareret, qui, cum dudum e sorore comperire potuisset, qualis Christianorum animus esset, a spe persua-

gessit ergo diabolus Nicetae, Herodis patri, fratri autem Alces, adire proconsulem, ne corpus illius traderet: ne, inquit, relicto crucifixo hunc colere incipiant. Atque haec dicebant suggerentibus et instantibus Iudaeis, qui quoque observaverant nos ex igne eum extracturos; ignari, quod nec Christum, qui pro salute omnium, qui in toto mundo salvi fient, passus est inculpatus pro peccatoribus, unquam derelinquere poterimus neque alium quemquam colere. 3. Illum enim, utpote filium dei, adoramus; martyres vero tamquam domini discipulos et imitatores merito diligimus propter eximiam ipsorum erga regem ac magistrum suum benevolentiam; quorum utinam et nos fiamus consortes ac condiscipuli.

XVIII. Videns autem centurio a Iudaeis ortam contentionem, corpus in medio positum, ut illis mos erat, exussit. 2. Atque ita nos postea ossa illius gemmis pretiosissimis exquisitoria et super aurum probatiora tollentes, ubi decebat, deposuimus. 3. Quo etiam loci nobis, ut fieri poterit, in exultatione et gaudio congregatis dominus praebebit natalem martyrii eius diem celebrare, tum in memoriam eorum, qui certamina iam pertulerunt, tum ut posterius exercitati sint et parati ad eadem sustinenda.

dendi Polycarpo deiectus (8, 2) iam omnem exuerat humanitatem et malignis Iudaeorum calumniis aurem praebebat. Nec temporum ratio obstat, quominus hanc Alcen eandem fuisse arbitremur, quam Traiani temporibus Ignatius salutaverat, Christianam Smyrnaeam (Sm. 13, 2. Polyc. 8, 2). Si tricesimum tunc annum agebat, frater eius, quem senem fuisse filius irenarcha demonstrat, quadraginta quinque annis post (110—155) superstes esse poterat (Zahn). — τοῦτον ἄρξ. σέβessθαι] Cf. Eus. H. E. VIII, 6, 7. — ὑποβαλλόντων. . . Ἰουδαίων] Cf. Act. 19, 33. — ἄμωμον ὁ ἄμ.] Cf. I Petr. 3, 18.

3. Cf. Lactant. Instit. V, 11, 6; Epiph. H. 79 c. 7. 9; August. C. Faust. XX, 21; De civit. Dei X, 1.

XVIII, 1. Martyrium Nestoris episc. Perg.: συναχθέντες δὲ οἱ Χριστιανοὶ διὰ τῆς νεκρῆς καὶ χορῆμασι παρὰ τῶν στρατιωτῶν ὠνησάμενοι τὸ τίμιον αὐτοῦ λείψανον κατέθεντο ἐντίμως ἐν ἐπισήμῳ κτλ. (Aubé, *Hist. des persécutions de l'Eglise* III, 516). Cf. Eus. H. E. V, 1, 61.

3. ἡμέραν γεν.] Testimonium huius locutionis epistula Smyrnaeorum antiquius non exstat, verumtamen sententiam, unde orta est, Ignatius praeclare expressit Rom. 6, 1. 2 (Zahn). Cf. Tert. De corona mil. c. 3.

XIX. Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, ὃς σὺν τοῖς ἀπὸ Φιλαδελφίας δωδέκατος ἐν Σμύρῃ μαρτυρήσας, μόνος ὑπὸ πάντων μᾶλλον μνημονεύεται, ὥστε καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ἐν παντὶ τόπῳ λαλεῖσθαι· οὐ μόνον διδάσκαλος γενόμενος ἐπίσημος, 5 ἀλλὰ καὶ μάρτυς ἔξοχος, οὗ τὸ μαρτύριον πάντες ἐπιθυμοῦσιν μιμεῖσθαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιον Χριστοῦ γενόμενον. 2. διὰ τῆς ὑπομονῆς καταγωνισάμενος τὸν ἄδικον ἄρχοντα καὶ οὕτως τὸν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον ἀπολαβὼν, σὺν τοῖς ἀποστόλοις καὶ πᾶσιν δικαίοις ἀγαλλιώμενος δοξάζει τὸν θεὸν καὶ πατέρα παντοκράτορα 10 καὶ εὐλογεῖ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν σωτῆρα τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ κυβερνήτην τῶν σωμάτων ἡμῶν καὶ ποιμένα τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς ἐκκλησίας.

XX. Ὑμεῖς μὲν οὖν ἡξιώσατε διὰ πλείονων δηλωθῆναι ὑμῖν τὰ γενόμενα, ἡμεῖς δὲ κατὰ τὸ παρὸν ἐπὶ κεφαλαίῳ μεμνηνύκαμεν 15 διὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Μαρκίωνος. μαθόντες οὖν ταῦτα καὶ τοῖς ἐπέκεινα ἀδελφοῖς τὴν ἐπιστολὴν διαπέμψασθε, ἵνα καὶ ἐκεῖνοι δοξάζωσιν τὸν κύριον τὸν ἐκλογὰς ποιῶντα ἀπὸ τῶν ἰδίων δούλων.

2. Τῷ δὲ δυναμένῳ πάντας ἡμᾶς εἰσαγαγεῖν ἐν τῇ αὐτοῦ χάριτι καὶ δωρεᾷ εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ βασιλείαν διὰ τοῦ παιδὸς 20 αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ, κράτος, μεγαλυσύνη εἰς τοὺς αἰῶνας. προσαγορεύετε πάντας τοὺς ἁγίους. ὑμᾶς οἱ σὺν ἡμῖν προσαγορεύουσιν καὶ Εὐάρεστος, ὁ γράψας, πανοικί.

2 δωδέκατος . . . μαρτυρήσας G : δώδεκα τοῦ . . . μαρτυρήσαντος E (codd) | 3 μᾶλλον E (L) : > G | 4 λαλεῖσθαι : hic desinit E | διδάσκαλος b h m v : + ἐθνῶν p (L) | 5 ἔξοχότητος h v | 6 μιμήσασθαι m | Χριστοῦ : τοῦ Χρ. h | διὰ : καὶ διὰ h | τῆς + αὐτοῦ h | 6/7 ὑπομονῆς h m p v : + γὰρ b | 9 τὸν θεὸν καὶ : θεὸν m | παντοκράτορα m L : > g | 10 ἡμῶν g L : > m | 10/11 Ἰησοῦν — ἡμῶν > b | 11 ἡμῶν > m | 12 τὴν > m | καθολικῆς g L : ἁγίας m | ἐκκλησίας : + καὶ τὸ πανάγιον καὶ ζωοποιὸν πνεῦμα v (L), v deinde fere eadem adiungit, quae 17, 3 omisit, ac statim clausulam ᾧ ἡ δόξα κτλ. (cf. 20, 2; 22, 2) imponit | 14 ἐπὶ b h p : ὡς ἐν m | μεμνηνύκαμεν : μὲν ἠκούσαμεν h | 15 Μαρκίωνος m : Marcianum L, μάρκον b h p | 17 ποιῶντα ἀπὸ b h p : ποιούμενον m | 18 τὸ h | δὲ m : καὶ h, > b p | δυνάμενον h | ἐν b h p : > m | 19 αἰώνιον b h p : ἐπουράνιον m | τοῦ h m p : > b | 19/20 παιδὸς αὐτοῦ τοῦ μονογ. b h p : μονογ. αὐτοῦ παιδὸς m | 20 ᾧ ἡ δ. b h p : δόξα m | 21 τοὺς αἰῶνας m : αἰῶνας. ἀμὴν b h p (L) | 22 ὑμᾶς b p : καὶ γὰρ ὑμᾶς m, > h | οἱ h | ἡμῖν b h p L : + ἀδελφοί m | καὶ + αὐτὸς m | γράψας b h p L : + τὴν ἐπιστολὴν m

XIX, 1. ὅς σὺν τοῖς ἀπὸ Φιλαδελ- | φίας δωδ.] Haec verba proprie deno-

XIX. Haec de beato Polycarpo, qui cum iis, qui ex Philadelphia, duodecimus Smyrnae martyrium est passus, sed solus ab omnibus magis commemoratur, ita ut a gentilibus quoque ubique locorum de eo sermo fiat; qui non solum doctor insignis exstitit, sed etiam martyr eximius, cuius martyrium evangelio ⁵ Christi congruum omnes imitari desiderant. 2. Postquam sustinendo iniustum praesidem vicit sicque immortalitatis coronam recepit, cum apostolis omnibusque iustis exsultans deum ac patrem omnipotentem glorificat et benedicit domino nostro Iesu Christo, animarum nostrarum salvatori et corporum nostrorum ¹⁰ gubernatori nec non pastori catholicae in toto orbe ecclesiae.

XX. Vos quidem petieratis, ut cuncta, quae gesta sunt, fusius vobis exponerentur; nos vero impraesentiarum summam indicavimus per fratrem nostrum Marcionem. Quae quidem cum legeritis, epistulam fratribus remotioribus transmittatis, ut ¹⁵ et ipsi glorificent dominum, qui ex suis famulis delectum facit.

2. Ei autem, qui omnes nos gratia sua atque indulgentia in regnum suum aeternum potest inducere per unigenitum filium suum Iesum Christum, ipsi sit gloria, honor, imperium, maiestas in saecula. Salutate omnes sanctos. Salutant vos, qui nobiscum ²⁰ sunt et qui scripsit haec, Evarestus cum omni domo sua.

tant, Christianos, qui una cum Polycarpo martyrium passi sunt, numero undecim, omnes Philadelphienses fuisse. Fortasse autem etiam interpretari licet: qui cum aliis (undecim), iis inclusis, qui e Philadelphia erant, duodecimus etc. Mirum saltem esset, si duodecim martyres praeter unum omnes eiusdem urbis fuissent. Unus ex undecim illis martyribus supra 3, 1 nominatur, sc. Germanicus. Fortasse ex eorum numero etiam Arutus (Aratus), Cosconius, Melanippus et Zeno erant, quos una cum Polycarpo 23 die Februarii passos esse Martyrologium vetus syriacum (ed. syr. Wright, *Journal of Sacred Literature* 1865/66, germanice E. Egli, *Altchristliche Studien*

1887) et Martyrologium Hieronymianum tradunt. — μάλλον] sc. quam reliqui martyres. — μνημονεύεται] Ut contextus docet, haec vox non de cultu, sed de memoria martyris intellegenda est.

2. σὺν τοῖς ἀποστόλοις κτλ.] Cf. Polyc. Phil. 9, 1.

XX, 1. μεμηνάκαμεν διὰ τοῦ κτλ.] Perfectum indicare videtur, Marcionem epistulam composuisse. Si de tabellario epistulam perferente sermo esset, praesens expectandum esset. Scriba epistulae v. 2 nominatur.

2. τῷ δὲ — ᾧ] Auctor h. l. Paulum imitari videtur, qui Rom. 16, 25—27 (Eph. 3, 20. 21) simili constructione utitur. Cf. II Clem. 20, 5. — ὁ γράψας] Cf. Rom. 16, 22.

XXI. Μαρτυρεῖ δὲ ὁ μακάριος Πολύκαρπος μηνὸς Ξανθικοῦ δευτέρᾳ ἱσταμένου, πρὸ ἐπτα καλανδῶν Μαρτίων, σαββάτῳ μεγάλῳ, ὥρα ὀγδόῃ. συνελήφθη δὲ ὑπὸ Ἡρώδου ἐπὶ ἀρχιερέως Φιλίππου Τραλλιανοῦ, ἀνθυπατεύοντος Στατίου Κοδράτου, βασι-
 5 λεύοντος δὲ εἰς τοὺς αἰῶνας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·
 ᾧ ἡ δόξα, τιμή, μεγαλωσύνη, θρόνος αἰώνιος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γε-
 νεάν. ἀμήν.

XXII. Ἐρρωσθαι ὑμᾶς εὐχόμεθα, ἀδελφοί, στοιχοῦντας τῇ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον λόγῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ δόξα τῷ θεῷ
 10 καὶ πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι ἐπὶ σωτηρίᾳ τῇ τῶν ἁγίων ἐκλεκτῶν·
 καθὼς ἐμαρτύρησεν ὁ μακάριος Πολύκαρπος, οὗ γένοιτο ἐν τῇ βασιλείᾳ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τὰ ἔχνη εὐρεθῆναι ἡμᾶς.

2. Ταῦτα μετεγράψατο μὲν Γάϊος ἐκ τῶν Εἰρηναίου, μαθη-
 τοῦ τοῦ Πολυκάρπου, ὃς καὶ συνεπολιτεύσατο τῷ Εἰρηναίῳ. ἐγὼ
 15 δὲ Σωκράτης ἐν Κορίνθῳ ἐκ τῶν Γαίου ἀντιγράφων ἔγραψα. ἡ χάρις μετὰ πάντων.

3. Ἐγὼ δὲ πάλιν Πιόνιος ἐκ τοῦ προγεγραμμένου ἔγραψα ἀνα-

1 μαρτυρεῖ b h p : ἐμαρτύρησεν m | μηνὸς : κατὰ μὲν Ἰουλιανὸν μηνὸς
 m | 2 ἱσταμένου b h p : > m | πρὸ : κατὰ δὲ ῥωμαίους πρὸ m | Μαρτίων m
 (etiam in titulo) : ματίων b p L, ματίον h, ἀπριλίον Chron. pasch. | 3 ὀγδόῃ
 b h p L : ἐνάτῃ m | συνελήφθη : ἡ καὶ σ. m | δὲ h p : > b m | ἐπὶ ἀρχ.
 b h p : ἀρχιεραρχοῦντος μὲν m | 4 Φιλίππου + τοῦ ἀσεβοῦς m | Τραλλιανοῦ
 b p : στραλιανοῦ h, τραϊανοῦ m L | ἀνθυπατεύοντος b m (+ δὲ m) p : ἀνθυ-
 πάτου ὄντος h | Στ. Κοδράτου > p | Στατίου L : στρατίου h p, τατίου
 Chron. pasch., > m | Κοδράτου m L Chron. pasch. : κοράτου b h | 5 τοῦ
 κυρίου ἡμῶν m (L) : > b h p | 6/7 ᾧ — ἀμήν b h L : > m p | 8/12 ἔρρωσ-
 θαι — ἡμᾶς > m L | 8 ἔρρωσθε p | τῷ : τὸ b p | 9 οὗ + πᾶσα p | 9/10 καὶ
 π. — πνεύματι b h : > p | 11 μακάριος b : ἅγιος h p | οὗ b : ὃν h p |
 13/6 p. 342 ταῦτα — ἀμήν b h p (L) : m hic exhibet epilogum divergentem
 capiti XXII adiunctum | 14 τοῦ + ἁγίου p | 15/16 ἡ. χ. μ. πάντων b h : +
 ἡμῶν p, > L

XXI. Cf. de hoc capite et sequente Prolegomena c. 2. — Ξανθικοῦ — Μαρτίων] Polycarpum mense Xanthico mortuum esse fere omnes testes consentiunt. Xanthicus autem mensis anni macedoniaci sextus fuit et initium fecit die 22. Februarii (Cf.

Ideler, *Handbuch der Chronologie* I, 419. 423). Itaque dies Xanthici secundus vel natalis s. Polycarpi dies 23. Februarii est sive is dies, quo codex v quoque s. martyrem obiisse narrat (cf. 16, 2 not.). Quodsi consideraveris, lectionem, quam exhibet

XXI. Martyrium autem passus est beatus Polycarpus Xanthici mensis ineuntis die secundo, ante septimum Calendas Martias, magno sabbato, hora octava. Captus est autem ab Herode sub pontifice Philippo Tralliano, proconsule Statio Quadrato, regnante autem in saecula domino nostro Iesu Christo; cui sit gloria, honor, maiestas, thronus sempiternus a generatione in generationem. Amen!

XXII. Optamus, fratres, vos valere ac incedere in evangelico sermone Iesu Christi, cum quo gloria sit deo et patri et spiritui sancto ob sanctorum electorum salutem; quemadmodum 10 beatus Polycarpus martyrium pertulit, ad cuius vestigia utinam inveniamur in regno Iesu Christi!

2. Atque haec ex codice Irenaei, discipuli Polycarpi, descripsit Caius, qui et ipse cum Irenaeo conversatus est. Ego vero Socrates Corinthi ex Caii exemplari haec descripsi. Gratia 15 sit cum omnibus.

3. Et posthaec ego Pionius ex suprascriptis haec exaravi,

m et quam iam Valesius ad Euseb. H. E. IV, 15 proposuerat, nihil haesitans recipies. Profecto ecclesia orientalis natalitia Polycarpi VII Calendas Martias celebrabat et adhuc celebrat, nec quisquam non videt, pro *Μαρτίων* facillime a librario negligente *Μαίων* scribi potuisse. Auctor Chronici paschalis autem *Ἀπριλίων* scripsisse videtur, quia Polycarpum *τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ* vel sabbato hebdomadis magnae mortuum esse putavit. De diebus diversis, ad quos Martyrium referebatur, Lightfoot I 660—696 amplissime egit. — *δγδόγῃ*] i. e. hora secunda post meridiem. — *ἀρχιερέως* — *Τραλλιανοῦ*] Cf. 12, 2 not. — *ἀνθνατεύοντος κτλ.*] Cf. Proleg. c. 1. — *βασιλεύοντος κτλ.*] Eadem vel similia verba in fine multorum Actorum

leguntur, cf. Act. mart. Scillitanorum gr. (ed. Usener 1881); Apollonii c. 47 (Anal. Boll. XIV, 294), Cypriani (procons.) c. 6. — *ὃ ἡ δόξα κτλ.*] Iisdem fere verbis Clementis epistula ad Cor. 65, 2 terminatur.

XXII, 1. *μεθ' οὗ κτλ.*] Haec doxologia non saeculum secundum, sed aetatem posteriorem sapit. — *οὗ γένοιτο . . πρὸς κτλ.*] Fere eadem verba scripsit Ignatius Eph. 12, 2.

2. *δς καὶ κτλ.*] Si Caius noster cum Irenaeo conversatus est, eodem fere tempore vixit, quo Caius presbyter Romanus (Euseb. H. E. II, 25, 6), et fortasse idem est. Qui fuerit vel quando vixerit Socrates vel Isocrates Corinthius, ne conicere quidem possumus.

3. *ἐγὼ κτλ.*] Cum Pionius dicat, Martyrium ex exemplari Socratis se

ζητήσας αὐτά, κατὰ ἀποκάλυψιν φανερώσαντός μοι τοῦ μακαρίου Πολυκάρπου, καθὼς δηλώσω ἐν τῷ καθεξῆς· συναγαγὼν αὐτὰ ἤδη σχεδὸν ἐκ τοῦ χρόνου κεκημηότα, ἵνα καὶ συναγάγῃ ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ εἰς τὴν οὐράνιον βασι-
 5 λείαν αὐτοῦ, ᾧ ἡ δόξα σὺν τῷ πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

EPILOGUS ALIUS

E CODICE MOSQUENSI DESCRIPTUS.

1. Ταῦτα μετεγράψατο μὲν Γάιος ἐκ τῶν Εἰρηναίου συγγραμ-
 10 μάτων, ὃς καὶ συνεπολιτεύσατο τῷ Εἰρηναίῳ, μαθητῇ γεγονότι τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου. 2. οὗτος γὰρ ὁ Εἰρηναῖος, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἐπισκόπου Πολυκάρπου γενόμενος ἐν Ῥώμῃ, πολλοὺς ἐδίδαξεν· οὗ καὶ πολλὰ συγγράμματα κάλλιστα καὶ ὀρ-
 15 θότατα φέρεται· ἐν οἷς μέμνηται Πολυκάρπου, ὅτι παρ' αὐτοῦ ἔμαθεν· ἱκανῶς τε πᾶσαν αἴρεσιν ἤλεγξεν καὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα καὶ καθολικόν, ὥς παρέλαβεν παρὰ τοῦ ἁγίου, καὶ παρ-
 ἔδωκεν. 3. λέγει δὲ καὶ τοῦτο· ὅτι συναντήσαντός ποτε τῷ ἁγίῳ

1 μοι: μου h | 3 κύριος + ἡμῶν p | 4 οὐράνιον b h: ἐπουρ. p | 5 τῷ
 h p: > b | καὶ b p: + τῷ h

descripsisse, postquam Polycarpus ei scripturam revelaverit, sicut in sequentibus, ἐν τῷ καθεξῆς, declaraturus sit, cumque Vita Polycarpi (in volumine huius operis secundo edita) incipiat: Ἐπανελθὼν ἀνω-
 τέρω . . . ποιήσομαι καθεξῆς τὸν λόγον, Halloix, qui primus inter recentiores hanc scripturam legit, et Bollandus, qui eam latine versam publicavit, haec verba illa respicere censuerunt ac concluderunt, Pionio, qui hunc versum scripsit, etiam Vita Polycarpi attribuendam esse.

Scripturae quidem non illam rationem inter se habent. Exordium Vitae Polycarpi, ut contextus docet, non ad aliam scripturam vel ad clausulam Martyrii spectat. Vita Polycarpi insuper in codice unico eam tradente Martyrium non sequitur, sed praecedit. Attamen sententia illa recta esse videtur. An-
 2
 madvertendum est, Vitam Polycarpi non integram, sed mutilam nobis traditam et Martyrium ab auctore, nisi omnia fallunt, neque post neque ante Vitam positam, sed potius

postquam illa perquisivissem et beatus Polycarpus ea per revelationem mihi manifestasset, ut in sequentibus declarabo. Collegi ea propemodum ex temporis diuturnitate fatiscencia, ut me quoque cum electis suis in regnum suum caeleste colligat dominus Iesus Christus, cui sit gloria cum patre et spiritu sancto ⁵ in saecula saeculorum. Amen!

EPILOGUS ALIUS

E CODICE MOSQUENSI DESCRIPTUS.

1. Atque haec e codice Irenaei descripsit Caius, qui et ipse conversatus est cum Irenaeo, discipulo sancti Polycarpi. 2. Et ¹⁰ enim Irenaeus, qui tempore martyrii Polycarpi episcopi Romae erat, multos docuit, cuius et multae scripturae praestantissimae ac rectae fidei circumferuntur; in quibus meminit Polycarpi et ab eo se didicisse refert; probe quoque omnem haeresim redarguit et ecclesiasticam regulam ac catholicam, sicut a sancto ¹⁵ accepit, ita etiam tradidit. 3. Refert autem et hoc: cum sancto

in hac insertam fuisse; clausulam Martyrii eundem auctorem prodere ac Vitam, et verba καθὼς δηλώσω ἐν τῷ καθεξῆς ad particulam huius scripturae deperditam referenda esse. Pionius autem, qui Vitam composuit, non martyr Smyrnae anno 250 mortuus est, cuius Acta nobis tradita sunt, sed aliquis posterior, qui parte saeculi IV altera vixit et nomen Pionii sibi usurpasse videtur, ut martyr ille celeberrimus putaretur. Cf. quae Lightfoot II, 1005—13 de hac re exposuit.

Epilogus alius]. Haec particula versibus 1 et 5 eadem exhibet, quae supra 22, 2—3 leguntur, modo pau-

cis verbis mutatis vel omissis. Altera ex parte de Polycarpo plura referuntur, quae illic non leguntur, versus 2—4, quos a posteriore insertos esse non est dubium.

2. οὗ] Vocabulum, cum sequatur αὐτοῦ, potest esse adverbium vel genetivus, voce αὐτοῦ pleonastice adiecta. Vix autem auctor dicere voluit, Romae vel in Occidente scripta Polycarpi vulgari. — ἐν οἷς κτλ.] Exstant etiam tres scripturae Irenaei vel particulae scripturarum, quibus Polycarpi mentio fit, scilicet Adversus haereses III, 3, 4; Ep. ad Florinum apud Eus. H. E. V, 20; Ep. ad Victorem apud Eus. H. E. V, 24.

Πολυκάρπῳ Μαρκίωνος, ἀφ' οὗ οἱ λεγόμενοι Μαρκιωνισταί, καὶ εἰπόντος· Ἐπιγίνωσκε ἡμᾶς, Πολύκαρπε, εἶπεν αὐτὸς τῷ Μαρκίῳνι· Ἐπιγινώσκω, ἐπιγινώσκω τὸν πρωτότοκον τοῦ σατανᾶ. 4. καὶ τοῦτο δὲ φέρεται ἐν τοῖς τοῦ Εἰρηναίου συγγράμμασιν, ὅτι ἡ ἡμέρα
 5 καὶ ὥρα ἐν Σμύρνῃ ἐμαρτύρησεν ὁ Πολύκαρπος, ἦκουσεν φωνὴν ἐν τῇ Ῥωμαίων πόλει ὑπάρχων ὁ Εἰρηναῖος ὡς σάλπιγγος λεγούσης· Πολύκαρπος ἐμαρτύρησεν.

5. Ἐκ τούτων οὖν, ὡς προλέλεκται, τῶν τοῦ Εἰρηναίου συγγραμμάτων Γάϊος μετεγράψατο, ἐκ δὲ τῶν Γαῖου ἀντιγράφων Ἰσοκράτης ἐν Κορίνθῳ. ἐγὼ δὲ πάλιν Πιόνιος ἐκ τῶν Ἰσοκράτους
 10 ἀντιγράφων ἔγραψα κατὰ ἀποκάλυψιν τοῦ ἀγίου Πολυκάρπου ζητήσας αὐτά, συναγαγὼν αὐτὰ ἤδη σχεδὸν ἐκ τοῦ χρόνου κεκημυκότα, ἵνα καμὲ συναγάγῃ ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπουράνιον αὐτοῦ βασιλείαν· ὃ ἡ δόξα
 15 σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

1 *Μαρκίωνος* : *μαρκίων* cod | 2 *εἶπεν* : *εἶπεῖν* cod | 8 *τούτων* : *τούτου* cod | *Εἰρηναῖον* : *εἰρηναῖος* cod

3. Haec ex Iren. Adv. haer. III, non leguntur. Similia de aliis sanctis
 3, 4 desumpta sunt. | tis narrantur.

4. Quae hic de Irenaeo referuntur. 5. *Πολυκάρπου*] Post hanc vocem
 tur, in scriptis Irenaei nobis traditis. alter textus addit: *καθὼς δηλώσω*

Polycarpo aliquando occurreret Marcion, a quo sunt, qui Marcionitae vocantur, atque diceret: Cognosce nos, Polycarpe, ipse dixit Marcioni: Cognosco, cognosco primogenitum satanae. 4. Et hoc fertur in scripturis Irenaei, ea die et hora, qua Polycarpus Smyrnae martyrium subiit, Irenaeum in urbe Romanorum ⁵ versantem vocem audivisse quasi tuba clamante: Polycarpus martyrium subiit.

5. Ex his igitur Irenaei scripturis, sicut ante dictum est, descripsit Caius, e Caii exemplari Isocrates Corinthi. Et rursus ego Pionius ex Isocratis exemplari descripsi, postquam revelante ¹⁰ sancto Polycarpo scripturam perquisivi, colligens eam prope modum ex temporis diuturnitate fatiscentem, ut me quoque cum electis suis in regnum suum caeleste colligat dominus Iesus Christus, cui sit gloria cum patri et filio et spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen.

15

ἐν τῇ καθεξῆς. Verba consentanea illis indicantur. Cum autem Martyrium scripturae tyrio ab illa scriptura separata sensu ampliori vel Vitae Polycarpi insertum erat, in qua sequebantur, quae careant, auctori nostrae clausulae ratio ea supprimendi erat.

PAPIAE FRAGMENTA

CUM TESTIMONIIS VETERUM SCRIPTORUM.

I.

1. Quando et creatura renovata et liberata multitudinem fructificabit universae escae, ex rore caeli et ex fertilitate terrae: quemadmodum presbyteri meminerunt, qui Ioannem discipulum domini viderunt, audisse se ab eo, quemadmodum de temporibus illis docebat dominus et dicebat:

2. „Venient dies, in quibus vineae nascentur, singulae decem millia palmitum habentes, et in uno palmite dena

I. Pars huius fragmenti maior, scilicet versus 1—3, legitur etiam armeniace. Textum armeniacum una cum versione latina primus edidit Pitra in *Spicilegio Solesmensi* I, 1 sq. (1852) e libro manuscripto, quem Mechitaristae saeculo XII adscripserunt, denuo Harvey in edit. *S. Iren. libr. V adv. haer.* (1857) II, 448 sq. Incipit fragmentum his verbis: *Irenaei est sermo. Textus armeniacus cum versione Irenaei latina fere ad verbum consentit. Lectiones variae paucae non exscribendae esse videntur.*

2. venient dies etc.] Mira sane sunt, quae Papias aliique seniores dixere, se a Ioanne apostolo accepisse servatoris nostri effata de inusitato frumenti vinique proventu olim futuro, cum scilicet ipse se

cunda vice de caelo in terram adveniret. Rem ipsam quod attinet, omnes quidem primaevi Christiani orthodoxi secundum dicta apostolorum et promissa prophetarum novum caelum et novam terram expectarunt in secundo Messiae adventu isti restituendam felicitati, quae ante lapsum Adami florebat. Atque hanc felicitatem plurimi non in spiritualibus solum bonis, sed et temporalibus posuerunt, persuasi, tunc solum terrae a maledictione ob peccatum Adami ei inflicta liberum fore ac abundantiam omnis boni sine humano labore prolaturum. Quae et priscorum Iudaeorum fuit sententia, ut ex Rabbiorum dictis a Raymundo Martini in *Pugione fidei* Part. III Dist. III c. 15 et *Galatino Lib. X cap. 4* adiunctis liquet. Quibus addo ver-

millia brachiorum, et in uno vero palmite dena millia flagellorum, et in unoquoque flagello dena millia botrum,

ba R. David Kimchi in Ose 14, 8: Sunt qui exponunt ista verba *vivent tritico*, quod futura sit mutatio naturae in tritico, quando venturus est redemptor (Messias). Accipit ipse hanc mutationem in eum sensum, quasi non necesse tunc futurum sit serere triticum, quodque sponte instar vitis sit nasciturum etc. (Grabe). Hilgenfeld (*Zeitschr. f. wiss. Theol.* 1875 p. 262) contulit Henoch 10, 19: Omnes arbores deliciarum serentur in ea (sc. terra), et cuiusque seminis, quod in ea seminabitur, unus modus feret mille, et unus modus olivarum decem torcularia olei dabit; Apoc. Bar. c. 29: Etiam terra dabit fructus suos, unum in X milia, et in vite una erunt M palmites, et unus palmes faciet M botros, et botrus unus faciet M acinos, et unus acinus faciet eorum vini. Fr. Delitzsch Adolfo Harnack haec communicavit: Eodem fere tempore, quo Papias monstrosa illa sibi tradita esse narrat, Gamaliel II, princeps academiae Iamensis, publice similia docuit, uti in Talmudis Babylonici tr. Schabbath 30^b refertur contradicente anonymo quodam discipulo, quem nonnulli Gamalielem illum pro primo non secundo habentes Paulum apostolum fuisse coniectaverunt. „R. Gamaliel (sic ibi narratur) consedit quondam atque exposuit, futurum esse, ut mulier pariat cotidie, quod probavit ex Ierem. 31, 8; tum irrisit eum iste discipulus dicens, nihil novi evenire sub sole; veni, inquit Gamaliel, et ostendam tibi rei simulacrum in mundo praesenti.

Exierunt et demonstravit ei gallinam. Rursus consedit et exposuit, aliquando arbores fructus edituras esse cotidie, allato loco Ezech. 17, 23, et discipulo rursus cum irrisione idem illud opponente foras tanquam praesentem futurae rei similitudinem fruticem capparis demonstravit. Tertio consedit atque exposuit terram Israelis aliquando producturam esse placentas (גליסקאות) et vestes Milesias (כלי מילת), adhibito loco Psalm. 71, 16, et discipulo rursus eadem regerenti tanquam futurorum similitudines demonstravit fungos atque spongias atque involucrum, quo nucleus dactyli opertus est.‘ Sunt vero Papianorum eorum etiam similia, quae de terrae sanctae fertilitate compluribus locis utriusque Talmudis referuntur, quorum nonnisi ea adducere iuvat, quae de mira vitium fecunditate praedicantur. In Talmudis Hierosolymitani tr. Peah c. VII refertur: „R. Pereda a Rabbi rogatum esse, ut sibi ostenderet uvam vineae suae; qui cum uvam afferret, Rabbi e longinquo taurum conspiciere sibi visus est.‘ De futura vitium feracitate in Talmudis Babylonici tr. Ketuboth 111^b legimus: „Mundus futurus dissimilis est praesenti; namque in praesenti gravi cum molestia vindemiamus ac torcularum, in mundo futuro afferret quis uvam unam in plaustro vel navim eamque in angulo domus suae deponet et habebit inde, quod bibat tamquam dolii magni copiam et tantum ligni, ut quoslibet cibos coquere possit; neque enim ullam uvam fu-

et in unoquoque botro dena millia acinorum, et unumquodque acinum expressum dabit viginti quinque metretas vini. 3. Et cum eorum apprehenderit aliquis sanctorum botrum, alius clamabit: Botrus ego melior sum. me sume,
 5 per me dominum benedic. Similiter et granum tritici decem millia spicarum generaturum, et unamquamque spicam habituram decem millia granorum, et unumquodque granum quinque bilibres similae clarae mundaе: et reliqua autem
 10 poma et semina et herbam secundum congruentiam iis consequentem: et omnia animalia iis cibis utentia, quae a terra accipiuntur, pacifica et consentanea invicem fieri, subiecta hominibus cum omni subiectione."

4. Haec autem et Papias 4. Ταῦτα δὲ καὶ Παπίας ὁ
 Ioannis auditor, Polycarpi au- Ἰωάννου μὲν ἀκουστής, Πολυκάρ-
 15 tem contubernalis, vetus homo, που δὲ ἑταῖρος γεγωνός, ἀρχαῖος
 per scripturam testimonium per- ἀνὴρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν
 hibet, in quarto librorum suo- τῇ τετάρτῃ τῶν ἑαυτοῦ βιβλίων,
 rum: sunt enim illi quinque li- ἔστι γὰρ αὐτῷ πέντε βιβλία συν-
 bri conscripti. Et adiecit dicens: τεταγμένα. [Eus. H. E. III, 39, 1].
 20 5. „Haec autem credibilia sunt credentibus. Et Iuda,
 inquit, proditore non credente et interrogante: quomodo
 ergo tales geniturae a domino perficientur? dixisse domi-
 num: Videbunt, qui venient in illa“.

[Iren. Adv. haer. V, 33, 3—4.]

turam esse, quae non contineat triginta amphoras (גַּרְבִּי) vini. Quod comprobatur ex Deut. 32, 14, ubi pro חֹמֶר (חֶמֶר) legendum esse חוֹמֶר (חֹמֶר) dicitur; etenim Chomer sive Cor decem Ephra triginta Sata complectitur; Papias exhibet viginti quinque metretas ex uno acino expressas, quod multo monstrosius est. Haec quidem Delitzsch. Monendum est autem, orationem valde poeticam non ad verbum sumendam esse. Cf. Zahn, *Forschungen* VI (1900), 152 sq.
 3. pacifica etc.] Cf. Ies. 11, 6 sqq.; 65, 25.

4. haec autem et Papias etc.] Sic dicens Irenaeus annuit, verba praecedentia se non e Papias opere descripsisse, sed potius ab aliis, presbyteris v. 1 memoratis, audivisse, Papiam autem eadem et quidem scripta exhibere, neque vero illa solum tradere, sed etiam alia adicere, scilicet v. 5. Cf. Zahn, *Forschungen* VI, 89. Harnack, *Geschichte der altchristl. Litteratur* II, I, 336 not. verba καὶ et ἐπιμαρτυρεῖ urgenda esse negat et versus 2—3 ad Papiam ipsum refert. Fortasse verba sic intellegi possent, si non alius

II.

1. Τοῦ δὲ Παπία συγγράμματα πέντε τὸν ἀριθμὸν φέρεται, ἃ καὶ ἐπιγράφονται λογίων κυριακῶν ἐξηγήσεως. τούτων καὶ Εἰρη-

1. Papiæ autem quinque numero feruntur libri, qui et inscripti sunt oraculorum domini-corum interpretationis. Horum 5

locus (v. 5) sequeretur, cuius auctor Papias est. Quæ cum ita sint, sane mirum esset, si Irenæus primo presbyteros tanquam testes proferret, secundo diceret, verba, quæ tanquam ab illis audita allegavit, e Papiæ opere descripta esse, tertio locum Papiæ laudaret, hunc vero non illis verbis adiunctum, sed ab eis separatum exhiberet. Si Irenæus versus 2—3 a Papiæ deprompsit, his omnino statim versus 5 adiungendus ac deinde demum Papias tanquam testis commemorandus erat.

5. hæc — credentibus] Hæc sunt verba Papiæ, non Domini. — et Iuda etc.] Similiter refert Hippolytus In Dan. IV, 60 ed. Bonwetsch 1897 p. 338, 1—4: Τοῦ οὖν κυρίου διηγουμένου τοῖς μαθηταῖς περὶ τῆς μελλούσης τῶν ἁγίων βασιλείας ὡς εἰη ἔνδοξος καὶ θαυμαστή, καταπλαγείς ὁ Ἰούδας ἐπὶ τοῖς λεγομένοις ἔφη· Καὶ τίς ἄρα ὁψεται ταῦτα; ὁ δὲ κύριος ἔφη· Ταῦτα ὁψονται οἱ ἄξιοι γενόμενοι. Hippolytus locum haud dubie e Papiæ opere hausit, cumque et interrogationem Iudæ et responsionem Domini oratione directa exhibeat, Irenæus autem hanc oratione indirecta (dixisse Dominum) proferat, fontem accuratius reddere putari potest quam hic.

II. Textum repeto, quem Heinichen in editione Eusebii H. E. 1868 constituit, nisi quod v. 3 s. f. non παραγινόμενους, sed παραγινόμενας scribo.

De lectionibus variis lectorem ad illam editionem remitto. Id solum monendum est, versione Eusebii H. E. syriaca, quam Wright et Mc Lean a. 1898 publicaverunt, textum nostrum graecum fere ubique confirmari.

Disputaverunt de hoc fragmento permulti, et alii aliter iudicaverunt. Libros peculiares de eo scripserunt Giul. Weiffenbach, *Das Papiasfragment bei Eusebius* H. E. III, 39, 3—4, 1874 (cui libro accedit tractatus in *Jahrbücher für protest. Theol.* 1877 p. 323—379; 406—468); *Die Papiasfragmente über Marcus und Matthæus* 1878; C. J. Leimbach, *Das Papiasfragment (Kritik der gleichnamigen Schrift von Weiffenbach)* 1875; Martens, *Papias als Exeget von Logia* 1875. Eodem tempore vel postea de eo egerunt Hilgenfeld in *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* 1875 p. 242—258; 1879 p. 1—18; Lightfoot in *Contemporary Review* XXVI (1875), 377—403; 828—839; Lüdemann in *Jahrbücher für protest. Theologie* V (1879), 365—384; 537—576; A. Harnack in *Geschichte der altchristl. Litteratur* II, I (1897), 657—700; Th. Zahn in *Geschichte des neutestamentl. Kanons* I (1888/89), 849—903; *Forschungen zur Geschichte des neutest. Kanons und der altkirchl. Litteratur* VI (1900), 109—157.

1. λογίων κυρ. ἐξηγήσεως] Ita cum omnibus fere codicibus legendum est,

ναῖος ὡς μόνον αὐτῇ γραφέντων μνημονεύει, ὧδέ πως λέγων· ταῦτα δὲ καὶ κτλ. (cf. Iren. V, 33, 4). 2. καὶ ὁ μὲν Εἰρηναῖος ταῦτα. αὐτός γε μὴν ὁ Παπίας κατὰ τὸ προσίμιον τῶν αὐτοῦ λόγων ἀκρατὴν μὲν καὶ αὐτόπτην εὐδαμῶς ἑαυτὸν γενέσθαι τῶν
 5 ἱερῶν ἀποστόλων ἐμφαίνει, παρειληφέναι δὲ τὰ τῆς πίστεως παρὰ τῶν ἐκείνοις γνωρίμων διδάσκει δι' ὧν φησι λέξεων·

3. „Οὐκ ὀκνήσω δέ σοι καὶ ὅσα ποτὲ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καλῶς ἔμαθον καὶ καλῶς ἐμνημόνευσα, συγκατατάξαι ταῖς ἐρμηνείαις, διαβεβαιούμενος ὑπὲρ αὐτῶν ἀλήθειαν. οὐ
 10 γὰρ τοῖς τὰ πολλὰ λέγουσιν ἔχαιρον ὥσπερ οἱ πολλοί, ἀλλὰ τοῖς τάληθ' διδάσκουσιν, οὐδὲ τοῖς τὰς ἀλλοτρίας ἐντολὰς μνημονεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς τὰς παρὰ τοῦ κυρίου τῇ πίστει δεδομέναις καὶ ἀπ' αὐτῆς παραγινομένας τῆς ἀληθείας. 4. εἰ
 δέ που καὶ παρηκολουθηκώς τις τοῖς πρεσβυτέροις ἔλθοι,

non ἐξηγήσεις, ac supplendum *συγγραμματα* vel *βιβλία πέντε*. Hieronymus Catal. c. 18 vertit: *Explanatio sermonum Domini*. Titulus clare indicat, opus interpretationem effatorum Domini continuisse, non collectionem, ut nonnulli putaverunt. Papias id insuper indicat infra v. 3 vocὶ *ἐξηγήσεις* vocem *ἐρμηνεῖται* substituens. Cum autem addat, se ea quoque, quae a senioribus didicerit, interpretationibus inserere, etiam prodit, effata illa seu τὰ λόγια se non e traditione orali, sed potius e traditione scripta seu ex Evangeliiis hausisse. Insuper infra v. 16 dicit, Matthaeum τὰ λόγια conscripsisse, et similiter dicit v. 15 de Evangelio S. Marci (τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἢ λεχθέντα ἢ παραχθέντα . . οὐχ ὥσπερ σύνταξιν τῶν κυριακῶν ποιούμενος λογίων). Porro Anastasius Sinaita (cf. *Fragm. VI*) Papiam inter τοὺς ἐξηγητάς, i. e. interpretes S. Scripturae, enumerat. Denique S. Scriptura ab aliis quo-

que saepius τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ vel simili nomine vocatur. Cf. Rom. 3, 2; Ioseph. Bell. Ind. VI, 5, 4; I Clem. 19, 1; 53, 1; 62; Polyc. Philipp. 7, 1; Iust. Dial. c. 18; Iren. I, 8, 1; Clem. Alex. Protrept. c. 10, 107 p. 84 ed. Potter; Strom. I, 21, 124 p. 392; Orig. De princ. IV, 11 (ed. De la Rue I, 168); In Matth. t. X c. 6 (III, 447); Basil. M. Hom. XI, 5; XII, 1 (ed. Garnier II, 96. 97); Ephraem Syr. ap. Phot. Bibl. cod. 228 p. 248 ed. Bekker; Ps.-Ign. Sm. 3, 5. Falso Weiffenbach I (i. e. *Das Papiasfragment*), 22 sqq.; II (i. e. *Jahrbücher f. prot. Theol.*), 336 sqq. Papiam τὰ λόγια e traditione orali desumpsisse statuit. Quo ex fonte effata Domini hausta fuerint, e titulo operis quidem non apparet, Papias autem alias satis clare prodit. Cum vv. 15—16 Evangeliorum Marci et Matthaei mentionem faciat, teste Fragmento XVIII etiam Evangelium Ioannis cognitum habuerit, iure colligimus, eum Evangeliiis nobis tra-

tantum etiam Irenaeus meminit velut ab eo scriptorum, fere sic dicens: Haec autem et Papias etc. 2. Et haec quidem Irenaeus. At vero Papias ipse in prooemio sermonum suorum se sanctorum apostolorum spectatorem atque auditorem fuisse nequaquam dicit, sed ab eorum familiaribus normam fidei se accepisse testatur his verbis:

3. „Nec haesitabo ea, quae quondam a senioribus bene didici et bene memoriae mandavi, interpretationibus inserere, affirmans de illis veritatem. Non enim, ut plerique solent, eos sectabar, qui verbis affluerent, sed eos, qui verum docerent, neque eos, qui aliena praecepta, sed eos, qui mandata per dominum fidei tradita et ab ipsa veritate profecta memorarent. 4. Quodsi quis advenit interdum, qui cum senioribus versatus fuisset, dicta seniorum exquirebam:

ditis seu canonicis usum fuisse et maximam saltem effatorum Domini partem ex his deprompsisse, cum e vv. 3—4 eluceat, eum alia quoque ab apostolis vel discipulis Domini accipere potuisse et haud dubie accepisse. A. Resch censuit, Papiam voce *λόγια*, vel, ut falso scribit, *τὰ λόγια*, Evangelium Evangelii synoptici prius eorumque fontem et hebraico sermone conscriptum designare, et hoc Evangelium in libro: *Die Logia Iesu* 1898, hebraice ac graece restituere conatus est.

2. *ἀκροατὴν κτλ.*] Eusebius e verbis Papiae nimium colligit. Cf. v. 4.

3. *καὶ ὅσα κτλ.*] Cum Papias hic de traditione orali loquatur, particula *καὶ* sine dubio indicat, in sermone antecedente eum de traditione scripta vel de effatis Domini in S. Scriptura relatis dixisse. Weiffenbach erravit I, 20—25, II, 336—345 statuens, vocabulo *καὶ* respondere *καὶ* post *εἰ δέ ποῦ* infra v. 4, ita ut sensus esset: Papiam cum ea, quae ipse a senioribus didicisset, tum ea,

quae alii ab illis audivissent ipsique communicassent, exponere velle. — *παρὰ τ. πρεσβυτέρων*] i. e. ab apostolis vel discipulis Domini, ut Papias infra v. 4 clare indicat et in nota exponetur. Hoc loco ergo se discipulos Domini audivisse et ex eorum ore didicisse annuit; v. 4 addit, se etiam ex aliis, qui cum senioribus vel discipulis Domini versati fuerint, horum dicta exquisivisse, et non solum ordine sententiarum, 'sed etiam verbis adhibitis: *καὶ ὅσα κτλ.* — *εἰ δέ ποῦ κτλ.*, prodit, illud maioris sibi momenti fuisse. — *συνγκατατάξαι τ. ἑρμ.*] His verbis Papias, ut Zahn recte vidit, se ea, quae a presbyteris didicit, interpretationi effatorum Domini, *ταῖς ἐρμηνείαις*, non tam inserere quam illa una cum his litteris mandare dicere videtur. — *τοῖς τὰ πολλὰ λέγουσιν . . οὐδὲ τοῖς τ. ἀλλοτρίας ἐντολάς μνημ.*] Agnoscis hic haereticos, praesertim gnosticos. — *ἀπ' αὐτῆς π. τῆς ἀληθείας*] Cf. Ioann. 18, 37; I Ioann. 3, 19.

τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους· τί Ἀνδρέας ἢ τί Πέτρος εἶπεν ἢ τί Φίλιππος ἢ τί Θωμᾶς ἢ Ἰάκωβος ἢ τί Ἰωάννης ἢ Ματθαῖος ἢ τις ἕτερος τῶν τοῦ κυρίου μαθητῶν, αἱ τε Ἀριστίων καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης, οἱ τοῦ κυρίου

4. τοὺς τ. πρ. ἀνέκρ. λόγους] Locum opinione non praeiudicata considerantem haud te fugiet, verbis τί Ἀνδρέας κτλ. verba τοὺς τ. πρεσβυτέρων λόγους accuratius explicari, ita ut voce πρεσβύτεροι apostoli significantur, neque vero apostoli tantum, sed omnes discipuli Domini, velut Aristion, tanquam veterrimi religionis christianae testes. Itaque vox πρεσβύτερος hic non officium vel dignitatem, sed aetatem denotat. Similiter Irenaeus IV, 32, 1; V, 5, 1; 33, 3; 36, 1. 2 voce utitur, nisi quod, cum sit generatione posterior quam Papias, non tam apostolos, quam apostolorum discipulos vel generationem Christianorum alteram πρεσβυτέρους seu seniores appellat. Cf. etiam Philosoph. VI, 42. 55 (ὁ μακάριος πρεσβύτερος Εἰρηναῖος); Eus. H. E. III, 3, 1; V, 8, 1; VI, 13, 6; 14. Aliter locum primus Lützelberger (*Die kirchl. Tradition über den Apostel Johannes etc.* 1840) interpretatus esse videtur, quem recentissimo tempore plures secuti sunt. Weiffenbach I, 27 sqq. 65 sqq.; II, 345 sqq. inprimis τοὺς πρεσβυτέρους interpretatus est *presbyteros* seu praesides ecclesiarum et τοὺς τῶν πρεσβυτέρων λόγους dicta *presbyterorum de iis*, quae docuerunt apostoli. At si Papias haec dicere voluit, ei scribendum erat: τοὺς πρεσβυτέρους ἀνέκρινον· τί Ἀνδρέας κτλ. Scribens: τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους· τί Ἀνδρέας ἢ τί Πέτρος εἶπεν, clare indicat, dicta presbyterorum

eadem esse, quae Andreas et Petrus dixerunt. Locum ita intellegendum esse etiam Eusebius probat, infra v. 7 distincte dicens, Papiam *apostolorum* dicta ab iis, qui cum apostolis versati fuerint, se accepisse profiteri, et Rufinus, versu ineunte (l. 14) vocem πρεσβυτέροις voce *apostolos* reddens. Praeterea patroni illius interpretationis dicant, cur Papias, cum ipse fuerit presbyter vel episcopus, tantam operam dederit, ut cognoscat ea, quae discipuli presbyterorum de apostolis compererant? — Ἀνδρέας κτλ.] De ordine, quem singuli apostoli hic obtinent, alii aliter iudicaverunt. Cum quatuor priores eodem ordine in Evangelio Ioannis appareant, 1, 40—45: Andreas, Petrus, Philippus; 11, 16: Thomas, Papiam, si certum consilium secutus est, illam scripturam respexisse conicere licet. — εἶπεν . . . λέγουσιν] Animadvertite differentiam temporum. Distinguit Papias duas discipulorum Domini classes. Alii, cum eorum dicta exquireret, iam mortui, alii adhuc inter vivos erant. Rufinus quidem λέγουσιν vertit: dicebant, Hieronymus (cf. *Fragm.* XV): loquebantur. At minus recte, ut videtur. — Ἰάκωβος] Hoc nomine haud dubie non Iacobus maior vel filius Zebedaei ac frater Ioannis, iam anno 43 vel 44 mortuus, designatur, neque Iacobus minor, de quo praeter nomen nihil compertum habemus, si alius est ac Iacobus „frater Domini“ et episcopus Hierosolymorum,

quid Andreas vel quid Petrus dixerit vel quid Philippus vel quid Thomas vel Iacobus vel quid Ioannes vel Matthaeus vel alius quis ex discipulis domini, quaeve Aristion vel senior Ioannes, discipuli domini, praedicent. Neque

sed potius hic, qui mihi autem idem cum illo esse videtur. — ἡ τί 'Ιωάννης] Renan, *L'Antichrist* 1873 p. 562, opinatus est et Haussleiter, *Theolog. Literaturblatt* 1896 p. 466 sq. demonstrare conatus est, haec verba interpolata esse. Censens apostolum Ioannem paulo post verbis ὁ πρεσβύτερος 'Ιωάννης commemorari, hic dixit, unum eundemque virum non simul inter mortuos et vivos enumerari posse, ac praeterea obiecit, particula illa parallelismum tolli, cum antea bis bini apostoli proferantur. Argumenta autem vix satis idonea sunt. Inde, quod Papias binos apostolos bis inter se coniunxit, non sequitur, ei tertio idem faciendum fuisse. Unum eundemque virum simul fere inter mortuos et vivos nominari haud dubie mirum est. Non cum aliis quaero, num Papias utroque loco de eodem Ioanne loquatur; dicendum est autem: si apostolum profecto iterum profert, id inde explicari potest, quod Ioannes ceteros apostolos aetate longe superavit et multo plures discipulos habuit, quos Papias consulere potuit. Particula sane aliquam suspicionem moverit; cum autem ab omnibus testibus tradatur, aegre in dubium vocanda est. Krenkel, *Der Apostel Johannes* 1871 p. 171 sqq., Ioannem hoc vel priore loco nominatum de Ioanne Marco (Act. 12, 12. 25) interpretatur, qui autem vix nomine Ioannis solo commemorandus erat. — ὁ τε κτλ.] Hoc

membrum aequae ac praecedens τί 'Ανδρέας κτλ. ita ad verba τοὺς τῶν πρεσβυτέρων λόγους referendum est, ut utrumque membrum haec verba explicet. — 'Αριστῶν] Perpauca sunt, quae de hoc viro comperta habemus. Cum a Papia discipulus Domini appelletur neque apostolus fuerit, eum discipulis Domini septuaginta adnumerare licet. Eusebius infra v. 7 Papiam auditorem Aristionis nominat et v. 14 Papiam enarrationes sermonum Domini ab Aristione comperisse et opere suo tradidisse refert. Papias hoc loco (v. 4) quidem id solum dicit, ab iis, qui cum senioribus versati sunt, se exquisivisse, quae Aristion et presbyter Ioannes dicunt. Non est autem, cur Eusebio totum Papiæ opus in manu habenti in hac re diffidamus, eo minus, cum Papias v. 3 ipse se seniores audivisse profiteatur. Constitutiones apost. VII, 46 primum et tertium Smyrnae episcopum Aristonem nominantes et haud dubie illum vel hunc cum Aristione nostro eundem habentes fide non sunt dignae. In codice armeniaco Evangelia continente, anno 989 scripto et in claustrum Etschmiadsin asservato, clausula Evangelii Marci (16, 9—20) inscripta est: Aristonis presbyteri. Unus e codicibus Historiam eccles. Rufini tradentibus in margine glossam exhibet narrationem de Iusto Barsaba (cf. infra v. 9) Aristioni attribuentem. Et Zahn fere certum esse censet, particulam Marc. 16, 14—16 ex

μαθηταί, λέγουσιν. οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτόν με ὠφελεῖν ὑπελάμβανον, ἔσον τὰ παρὰ ζώσης φωνῆς καὶ μνηοσύνης.“

- 5 Ἐνθα καὶ ἐπιστῆσαι ἄξιον δις καταριθμοῦντι αὐτῷ τὸ Ἰωάννου ὄνομα, ὧν τὸν μὲν πρότερον Πέτρῳ καὶ Ἰακώβῳ καὶ Ματθαίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις συγκαταλέγει, σαφῶς δηλῶν τὸν εὐαγγελιστήν, τὸν δ' ἕτερον Ἰωάννην διαστείλας τὸν λόγον ἑτέροις παρὰ τὸν τῶν ἀποστόλων ἀριθμὸν κατατάσσει, προτάξας αὐτοῦ τὸν Ἀριστίωνα, 6. σαφῶς τε αὐτὸν πρεσβύτερον ὀνομάζει, 10 ὥς καὶ διὰ τούτων ἀποδείκνυσθαι τὴν ἱστορίαν ἀληθῆ τῶν δύο κατὰ τὴν Ἀσίαν ὁμωνυμίᾳ κεχρησθαι εἰρηκότων, δύο τε ἐν Ἐφέσῳ γενέσθαι μνήματα καὶ ἑκάτερον Ἰωάννου ἔτι νῦν λέγεσθαι. οἷς καὶ ἀναγκαῖον προσέχειν τὸν νοῦν· εἰκὸς γὰρ τὸν δεύτερον, εἰ μὴ τις ἐθέλοι τὸν πρῶτον, τὴν ἐπ' ὀνόματος φερομένην Ἰωάννου 15 Ἀποκάλυψιν ἑωραχέναι. 7. καὶ ὁ νῦν δὲ ἡμῖν δηλούμενος Παπίας

opere Papiae et traditione huic per Aristionem communicata fluxisse. Sententia inde maxime dependet, num particula Marc. 16, 9—20 Marci evangelistae sit, de qua re iudicent, penes quos iudicium est. Zahn praeterea Papiam etiam narrationem de femina peccatrice vel adultera (cf. infra v. 16) ab Aristione accepisse opinatur, sed et addit, de hac re nihil certi dici posse. Cf. Zahn, *Forschungen* VI, 217—220. — ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης] Eusebius (cf. v. 5—7) hic alium Ioannem atque apostolum commemorari censuit, et plerique eum secuti sunt, olim etiam ego. Fragmentum denuo tractans ad sententiam eorum accedo, qui Papiam iterum de apostolo Ioanne loqui iudicant. Hoc quidem loco Papias Ioannem, ut Eusebius (v. 6) dicit, diserte πρεσβύτερον vocat; sed etiam, quod Eusebius non consideravit, priore loco Ioannem clarissime illo nomine ornat, medium eum inter apostolos enumerans, quos bis no-

mine πρεσβύτεροι designat. Itaque Papias Ioannem πρεσβύτερον bis profert, cumque spatio exiguo interiecto non duos viros plane eisdem verbis notare potuerit, sicut priore ita etiam secundo loco de apostolo Ioanne loqui censendus est. Scribens autem distincte: καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης, indicat, apostolum Ioannem κατ' ἐξοχὴν a suis πρεσβύτερον appellatum fuisse, et locus accurate interpretandus est: et senior, scilicet (vel: qui vocatur) Ioannes. Argumenta, quibus Eusebius sententiam suam probat, non sunt idonea, atque de cetero in hac re non est fide dignus, cum manifesto id ageret, ut apostolum Ioannem neque magistrum Papiae neque auctorem Apocalypsis esse demonstraret. Cf. Zahn, *Forschungen* VI, 114—151. — τοῦ κυρίου] Renan, *L' Antichrist* 1873 p. 345 n. 2, vocabulum μαθητῶν addendum esse censuit, Bacon in *Journal of the Soc. for Bibl. lit.* 1898 p. 176—183 ΤΟΥ ΚΥ Ε ΤΟΥΤΩΝ exortum esse opinatus

enim, quae libri exhibent, tantam mihi utilitatem afferre existimabam, quantam ea, quae viva voce et manente discimus.“

5. Hic id quoque observandum est, eum nomen Ioannis bis ponere. Et priorem quidem una cum Petro et Iacobo et ⁵ Matthaeo et reliquis apostolis recenset, satis evangelistam indicans; alterum autem Ioannem, adhibita sermonis distinctione, cum ceteris collocat, qui extra numerum sunt apostolorum, praeponeus ei Aristionem; 6. et diserte eum presbyterum vocat, ita ut ex his quoque vera esse videatur narratio illorum, qui ¹⁰ duos eodem nomine appellatos in Asia vixisse dixerunt et Ephesi esse duo sepulcra et utrumque Ioannis hactenus nominari. Atque hoc animadvertere necessarium puto: verisimile est enim, alterum, nisi quis velit priorem, Apocalypsin Ioannis nomine inscriptam vidisse. 7. Et Papias quidem, de quo nunc sermo- ¹⁵

est, ita ut Papias hoc loco de apostolorum discipulis ageret. Cum autem testes plane consentiant, lectio tradita non est deserenda. Coniecturae nonnisi in interpretatione scripturae arbitraria nituntur. — οὐ γ. τὰ ἐκ τῶν βιβλίων κτλ.] Non omnes libros Papias ante oculos habet, sed eos, qui de sermonibus Domini, quos ipse illustrare vult, agunt, eos autem false interpretantur. Cf. Zahn, *Geschichte des neutest. Kanons* I, 862—868. — ζώσης φ. κ. μενούσης] Respicens dictum: scripta littera manet, et quae Irenaeus Adv. haer. III, 2, 1 de Gnosticis viva voce abutentibus refert, Zahn l. c. p. 866 n. 1 censet, verbis καὶ μενούσης vocem vivam vocem hominis adhuc viventis et in terra versantis (cf. I Cor. 15, 6; Philipp. 1, 25; Ioann. 21, 22) definiri. Equidem dubitaverim, num particula adeo urgenda sit.

5. δὲ] Hoc Eusebius recte dicit, neque vero consideravit, Ioannem

duas vel tres aetates repraesentantem revera bis enumerari potuisse. — προτάξας] Hoc argumentum nihil valet. Quod maius est, non solum primo, sed etiam postremo loco poni potest. Cf. Rom. 9, 3—5; I Cor. 9, 5.

6. πρεσβύτερον] Mirum est, quod Eusebius hoc urget, cum protinus v. 7 eosdem viros, quos Papias seniores vocat, apostolos appellet et Demonstr. evang. III, 5, 88 pronuntiet, Ioannem apostolum in epistulis (II—III) nonnisi πρεσβύτερον se nominare. — τὴν ἱστορίαν κτλ.] Respicit haud dubie Dionysium Alexandrinum, cuius verba H. E. VII, 25 profert, qui autem non traditionem exhibet, sed suam tantum sententiam pronuntiat, duo Ioannis sepulcra quidem commemorat, nec vero dicit, illa sepulcra ab Ephesiis ad duos viros relata fuisse, ita ut nobis quaerere liceat, num Ioannis apostoli sepulcrum non duobus locis monstratum fuerit. Cf. Zahn, *Forschungen* VI, 119 sq.

τοὺς μὲν τῶν ἀποστόλων λόγους παρὰ τῶν αὐτοῖς παρηκολουθη-
κότων ὁμολογεῖ παρεληφέναι, Ἀριστίωνος δὲ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου
Ἰωάννου αὐτήκοον ἑαυτὸν φησι γενέσθαι. ὀνομαστὶ γοῦν πολλά-
κις αὐτῶν μνημονεύσας, ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι τίθησιν αὐτῶν
5 καὶ παραδόσεις. καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν οὐκ εἰς τὸ ἄχρηστον εἰρήσθω.

8. Ἄξιον δὲ ταῖς ἀποδοθείσαις τοῦ Παπία φωναῖς προσάψαι
λέξεις ἐτέρας αὐτοῦ, δι' ὧν παράδοξά τινα ἱστορεῖ καὶ ἄλλα, ὥσάν
ἐκ παραδόσεως εἰς αὐτὸν ἐλθόντα. 9. τὸ μὲν οὖν κατὰ τὴν Ἱε-
ράπολιν Φίλιππον τὸν ἀπόστολον ἅμα ταῖς θυγατράσι διατρέψαι,
10 διὰ τῶν πρόσθεν δεδήλωται, ὥς δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ὁ Παπίας
γενόμενος διήγησιν παρεληφέναι θαυμασίαν ὑπὸ τῶν τοῦ Φιλίππου
θυγατέρων μνημονεύει, τὰ νῦν σημειωτέον. νεκροῦ γὰρ ἀνάστα-
σιν κατ' αὐτὸν γεγονυῖαν ἱστορεῖ, καὶ αὖ πάλιν ἕτερον παράδοξον
περὶ Ἰουστον τὸν ἐπικληθέντα Βαρσαββᾶν γεγονός, ὥς δηλητήριον
15 φάρμακον ἐμπιόντος καὶ μηδὲν ἀηδὲς διὰ τὴν τοῦ κυρίου χάριν
ὑπομείναντος. 10. τοῦτον δὲ τὸν Ἰουστον μετὰ τὴν τοῦ σωτῆρος
ἀνάληψιν τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους μετὰ Ματθαῖα στήσαι τε καὶ
ἐπεύξασθαι ἀντὶ τοῦ προδότου Ἰούδα ἐπὶ τὸν κληρὸν τῆς ἀνα-
πληρώσεως τοῦ αὐτῶν ἀριθμοῦ, ἢ τῶν Πράξεων ὧδέ πως ἱστορεῖ
20 γραφῇ· *Καὶ ἔστησαν δύο, Ἰωσήφ τὸν καλούμενον Βαρσαββᾶν,*
ὃς ἐπεκλήθη Ἰουστός, καὶ Ματθαῖαν· καὶ προσευξάμενοι εἶπαν.
11. καὶ ἄλλα δὲ ὁ αὐτὸς ὥσάν ἐκ παραδόσεως ἀγράφου εἰς αὐ-
τὸν ἦκοντα παρατίθεται, ξένας τέ τινας παραβολὰς τοῦ σωτῆρος
καὶ διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ τινα ἄλλα μυθικώτερα. 12. ἐν οἷς
25 καὶ χιλιάδα τινὰ φησιν ἐτῶν ἔσεσθαι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνά-
στασιν, σωματικῶς τῆς Χριστοῦ βασιλείας ἐπὶ ταυτησί τῆς γῆς
ὑποστησομένης. ἃ καὶ ἡγοῦμαι τὰς ἀποστολικὰς παρεκδεξάμενον
διηγῆσαις ὑπολαβεῖν, τὰ ἐν ὑποδείγμασι πρὸς αὐτῶν μυστικῶς εἰρη-
μένα μὴ συνεωρακότα. 13. σφόδρα γάρ τοι σμικρὸς ὢν τὸν νοῦν,
30 ὥσάν ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων τεκμηράμενον εἰπεῖν, φαίνεται· πλὴν
καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν πλείστοις ὅσοις τῶν ἐκκλησιαστικῶν τῆς ὁμοίας
αὐτῇ δόξης παρὰίτιος γέγονε, τὴν ἀρχαιότητα τάνδρδς προβεβλη-

9. *Φίλιππον τὸν ἀπόστολον*] Philip-
pum Hierapoli versatum ac mortuum
Eusebius etiam H. E. III, 31, 2. 3; V,
24, 2, vel potius Polycrates Ephe-
sius, cuius verba his locis referun-
tur, apostolum vocat. Cum autem
ille Philippus, nisi omnia fallunt,
unus ex septem (Act. 6, 5) fuerit,
idem, ad quem Paulus anno 58 de-
vertit quique tum temporis quattuor

nem habemus, apostolorum dicta ab iis, qui cum apostolis versati fuerant, se accepisse profitetur, Aristionis autem et Ioannis presbyteri auditorem se dicit fuisse. Nominatim certe eorum saepe mentionem faciens in commentariis suis et illorum traditiones refert. Atque haec quidem non superflue a nobis dicta sint. ⁵

8. Porro operae pretium fuerit Papias allegatis alia eiusdem testimonia adiungere, in quibus miracula quaedam et alia refert, quasi ex traditione ad eum pervenerint. 9. Philippum quidem apostolum una cum filiabus Hierapoli degisse superius docuimus; nunc vero exponamus, quemadmodum Papias, qui ¹⁰ iisdem temporibus vixit, narrationem mirabilem a Philippi filiabus se accepisse memorat. Refert enim mortui resurrectionem sua aetate factam esse et alterum iterum miraculum Iusto evenisse, qui cognominatur Barsabas, quippe qui, cum letale poculum ebibisset, per domini gratiam nihil inde incommodi passus ¹⁵ est. 10. Hunc autem Iustum post domini ascensum sanctos apostolos in medium produxisse cum Matthia et precatos fuisse, ut alter eorum sorte duceretur, qui in locum proditoris Iudae substitutus numerum ipsorum expleret, Actuum liber commemorat his verbis: *Et statuerunt duos, Ioseph, qui vocabatur* ²⁰ *Barsabas, qui cognominatus est Iustus, et Matthiam; et orantes dixerunt.* 11. Et alia idem scriptor tanquam ex traditione non scripta ad eum pervenisse proponit, novas quasdam scilicet salvatoris parabolas ac doctrinas aliaque fabulis propiora. 12. Inter quae et mille annorum spatium post corporum resurrectio- ²⁵ nem futurum esse dicit, quo regnum Christi corporaliter stet in hac terra. Quae quidem ita opinatus esse videtur ex male intellectis apostolorum narrationibus, cum ea, quae in exemplis arcano quodam sensu ab illis dicta erant, non perspexisset. 13. Fuit enim mediocri admodum ingenio praeditus, ut ex eius ³⁰ scriptis conicere licet; plerisque tamen post ipsum scriptoribus ecclesiasticis similis opinionis auctor fuit, hominis vetustatem

20 Act. 15, 23. 24.

filiis prophetantes habuit (Act. 21, 8—9), quaeritur, num Papias eum apostolum vel apostolum sensu strictiore appellaverit. Interpres syriacus hoc loco voces τὸν ἀπόστολον non habet. Cf. Zahn, *Forschungen* VI, 158—167. — Ἰουστον κτλ.] Cf. Fragmentum XI, 2.

μένοις, ὥσπερ οὖν Εἰρηναίῳ, καὶ εἴ τις ἄλλος τὰ ὅμοια φρονῶν ἀναπέφηνεν. 14. καὶ ἄλλας δὲ τῇ ἑαυτοῦ γραφῇ παραδίδωσιν Ἀριστίωνος τοῦ πρόσθεν δεδηλωμένου τῶν τοῦ κυρίου λόγων διηγήσεις καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου παραδόσεις, ἐφ' ἃς τοὺς φιλομαθεῖς ἀναπέμψαντες, ἀναγκαίως νῦν προσθήσομεν ταῖς προεκτεθείσαις αὐτοῦ φωναῖς παράδοσιν, ἥ περὶ Μάρκου τοῦ τὸ εὐαγγέλιον γεγραφότος ἐκτέθειται διὰ τούτων.

15. „Καὶ τοῦτο ὁ πρεσβύτερος ἔλεγε· Μάρκος μὲν ἑρμηνευτὴς Πέτρου γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν, οὐ μέντοι τάξει, τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα· οὔτε γὰρ ἤκουσε τοῦ κυρίου οὔτε παρηκολούθησεν αὐτῷ, ὕστερον δέ, ὡς ἔφην, Πέτρῳ, ὅς πρὸς τὰς χρείας ἐποιεῖτο τὰς διδασκαλίας, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ σύνταξιν τῶν κυριακῶν ποιούμενος λογίων, ὥστε οὐδὲν ἤμαρτε Μάρκος, οὕτως ἔνια γράψας ὡς ἀπεμνημόνευσεν· ἐνὸς γὰρ ἐποίησατο πρόνοιαν, τοῦ μηδὲν ὧν ἤκουσε παραλιπεῖν ἢ ψεύσασθαι τι ἐν αὐτοῖς.“

Ταῦτα μὲν οὖν ἱστόρηται τῷ Παπίᾳ περὶ τοῦ Μάρκου. 16. περὶ δὲ τοῦ Ματθαίου ταῦτ' εἴρηται·

„Ματθαίος μὲν οὖν ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ τὰ λόγια συνεγράψατο, ἡρμήνευσε δ' αὐτά, ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος.“

13. *Εἰρηναίῳ*] Cf. Adv. haer. V, 31—36.

14. *ἀναγκαίως*] Cf. quae Eusebius H. E. I, 1 et V, 8, 1 de instituto sui operis dicit.

15. Similia refert Clemens Alex. in libro Hypotyposeon sexto ap. Eus. H. E. II, 15, et Eusebius narrationi haec addit: *συνεπιμαρτυρεῖ δὲ αὐτῷ* (sc. Clementi) *καὶ ὁ Ἱεροπολίτης ἐπίσκοπος ὀνόματι Παπίας*. Eusebium exscripsit Hieronymus Catal. c. 8. Schleiermacher in *Theol. Studien und Kritiken* 1832 p. 758 sqq. Papias verba non de nostro S. Marci Evangelio intellegenda esse putavit, sed de scriptura quadam deperdita, in qua nonnulla ex iis conscripta fuissent, quae Iesus dixisset vel fecisset, certe autem erravit. — ὁ

πρεσβύτερος] i. e. haud dubie Ioannes apostolus. Cf. adnot. ad v. 4. — *ἑρμηνευτὴς Πέτρου γ.*] i. e. Marcus praedicationem Petri iis tradidit, qui apostolum ipsum non audierant, vel Evangelium secundum sermones Petri composuit; neque vero Papias dicere vult, Marcum sermones Petri in aliam linguam transtulisse. Cf. Zahn, *Einleitung in das N. T.* ed. II 1900 II, 209 sq. — *οὐ μέντοι τάξει*] Ut contextus docet et praesertim verba *οὔτε γὰρ ἤκουσε κτλ.*, Papias vel senior loquens in Evangelio Marci ordinem desiderabat, quem testis Domini ocularis et auricularis instituere poterat, nec vero ordinem scripturae tanquam ab alio Evangelio divergentem reprehendit. Cf. Zahn l. c. p. 207—209.

respicientibus, puta Irenaeo et si quis alius similia sentiens apparuit. 14. Et alias Aristionis supradicti enarrationes sermonum domini et Ioannis presbyteri traditiones in suis libris refert, ad quas discendi studiosos remittentes nunc superioribus eius verbis necessario traditionem subnectemus, quam de Marco ⁵ evangelista sic exponit:

15. „Et hoc presbyter dicebat: Marcus Petri interpres, quaecunque memoriae mandaverat, diligenter conscripsit, non tamen ordine, quae a Christo aut dicta aut gesta fuerant; neque enim audiverat dominum neque eum sectatus fuerat, sed, ut dixi, postea Petrum, qui pro audientium utilitate evangelium praedicabat, non autem velut sermonum domini historiam contexens, ita ut Marcus nihil peccaret, nonnulla ita scribens, prout memoria repetebat; id quippe unum studebat, ut ne quid eorum, quae audierat, ¹⁵ praetermitteret neve quid falsi iis affingeret.“

Haec igitur a Papia de Marco narrantur. 16. De Matthaeo vero haec dicta sunt:

„Matthaeus quidem hebraico sermone divina scripsit oracula; interpretatus est autem ea unusquisque, prout potuit.“ ²⁰

16. *Ματθαῖος — ἑκαστος*] Cf. ad hanc particulam Zahn, *Einleitung* II, 254—270. — *ἐβραϊστὶ διαλέκτῳ*] Idem tradunt Irenaeus III, 1, 1; Origenes ap. Eus. H. E. VI, 25, 4; Eusebius H. E. III, 24, 6; V, 10; Quaest. II ad Mar. ed. Mai I, 64; Cyrillus Hieros. Catech. IV, 15; Epiphanius H. 30 c. 3; Hieronymus Catal. c. 3. Hebraica dialectus autem, de qua Papias et patres sequentes loquuntur, non lingua bibliorum V. T. erat, sed lingua aramaica, qua populus Palaestinae tunc temporis utebatur. Cum tot ac tam veteres testes linguae sint, qua Matthaeus Evangelium suum scripsit, de ea dubium non esse potest. Nihilominus Erasmus traditionem veram esse negavit, eumque secuti sunt pauci Ca-

tholici, e. g. Caietanus Cardinalis, et plures Protestantes. — *τὰ λόγια*] Hac voce Papias non, ut Schleiermacher pluribus assentientibus statuit, collectionem quandam eloquiorum Domini designavit, e qua Evangelium Matthaei confectum esset, sed, ut omnes veteres eam intellexerunt, hoc ipsum. Vox non est urgenda. Maximi momenti in hoc versu Papiae lingua operis Matthaei est, non summa, atque ob illam rationem Eusebius versum laudavit. — *ἑρμῆνευσεν*] i. e. *interpretatus est* seu *vertit*, sc. de sermone hebraico in linguam graecam idque oraliter, nec vero *explicit*, ut putavit Schleiermacher. Praeterea conicere licet, Papiam de S. Scriptura in conventibus ecclesiae praelegendis loqui.

Κέχρηται δ' αὐτὸς μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Ἰωάννου προτέρας ἐπιστολῆς καὶ ἀπὸ τῆς Πέτρου ὁμοίως. ἐκτέθειται δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ κυρίου, ἣν τὸ κατ' Ἑβραίου εὐαγγέλιον περιέχει. καὶ ταῦτα ἡμῖν ἀναγκαιῶς πρὸς τοῖς ἐκτεθεῖσιν ἐπιτετηρήσθω.

[Eus. H. E. III, 39 ed. Heinichen; cf. Rufin H. E. III, 39 ed. Beatus Rhenanus 1544 p. 70; Niceph. H. E. III, 20.]

III.

1. Ἀπολιναρίου· Οὐκ ἀπέθανε τῇ ἀρχόνῃ Ἰούδας, ἀλλ' ἐπέβιω καθαιρεθεὶς πρὸ τοῦ ἀποπνιγῆναι. καὶ τοῦτο δηλοῦσιν αἱ τῶν ἀποστόλων Πράξεις, ὅτι πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. τοῦτο δὲ σαφέστερον ἱστορεῖ Παπίας ὁ Ἰωάννου μαθητὴς λέγων οὕτως ἐν τῷ δ' τῆς ἐξηγήσεως τῶν κυριακῶν λόγων.

2. „Μέγα δὲ ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιεπάτησεν ὁ Ἰούδας πρησθεὶς ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε 15 μηδὲ ὀπόθεν ἅμαξα ῥαδίως διέρχεται ἐκείνον δύνασθαι διελθεῖν, ἀλλὰ μηδὲ αὐτὸν μόνον τὸν τῆς κεφαλῆς ὄγκον αὐτοῦ. τὰ μὲν γὰρ βλέφαρα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ φασι τοσοῦτον ἐξοιδῆσαι, ὥς αὐτὸν μὲν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέπειν, τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲ αὐτοῦ μηδὲ ὑπὸ ἱατροῦ [διὰ] διόπτρας ὀφθῆναι 20 δύνασθαι· τοσοῦτον βάθος εἶχον ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ἐπιφανείας·

Aoristus indicat, eo tempore, quo scripsit Papias, interpretationem illam iam desiisse atque versionem Evangelii scriptam exstittisse. — τ. Ἰωάννον προτέρας ἐπιστολῆς] Papias igitur teste Eusebio primam Ioannis epistulam cognitam habuit. Animadverto, hanc epistulam cum quarto Evangelio omnibus fere consentientibus adeo arte connexam esse, ut testis illius etiam huius testis putandus sit. — περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις] Rufinus haec verba vertit: de muliere adultera; et historia, quae hic commemoratur, haud dubie eadem est, quae Ioann. 8,

3—11 vel potius 7, 53—8, 11 legitur. Quae pericope cum desit et in omnibus bibliis graecis manuscriptis saeculo VI anterioribus et in veterrimis S. Scripturae versionibus, latina, syriaca, aegyptiaca, gothica, atque contextum interrumpere videatur, plures viri docti eam non a Ioanne scriptam, sed potius a Papias tanquam λόγιον κυριακὸν per seniores oraliter traditum ad explicandum effatum Domini Ioann. 8, 15 libro Ἐξηγήσεως, tempore posteriore autem a librariis quarto Evangelio insertam et quidem primum in margine, deinde in textu

Usus est idem testimoniis ex epistula Ioannis priore et ex priore itidem Petri desumptis. Aliam quoque exponit historiam de muliere, quae multorum criminum coram domino accusata est, quam Evangelium secundum Hebraeos continet. Atque haec ad ea, quae supra exposuimus, non sine causa a nobis ⁵ adiecta sint.

III.

1. Apollinarii: Non in laqueo mortuus est Iudas, sed supervixit demtus, antequam suffocaretur. Et hoc ostendunt Actus apostolorum, quod suspensus crepuit medius et diffusa sunt ¹⁰ viscera eius. Hoc autem apertius tradit Papias Ioannis discipulus in quarto Expositionis verborum dominicorum sic dicens:

2. „Magnum impietatis exemplum in hoc mundo Iudas versatus est carne adeo intumente, ut, ubi plaustrum facile traducitur, ille non posset transire, neque vero ipsa capitis ¹⁵ illius moles sola esset. Nam palpebras oculorum eius in tantum intumuisse ferunt, ut ipse quidem lucem prorsus non videret, oculi autem eius ne a medico quidem per dioptram cerni possent: tanta altitudine ab externa superficie abscesserant. Pudenda illius quavis re deformi puti- ²⁰

positam fuisse censent, cum alii contradicant. Non est meum de hac re iudicare. Id autem moneo, pericopen Ioann. 7, 53—8, 11, etiamsi fortasse Papias sit, inter huius fragmenta mihi non esse recipienda, cum N. T. eam exhibens unicuique praesto sit.

III. Textum constituit Hilgenfeld in *Zeitschr. f. wiss. Theol.* 1875 p. 262—265). Modo v. 2 pro *εἶχον* scripsit *εἶχεν*, per lapsum calami, ut videtur. Cf. ad fragmentum Zahn, *Forschungen* VI, 153—157.

1. Ἀπολινάριον] Duo huius nominis viri veteres nobis cogniti sunt: Apollinaris Hierapolitanus, cf. Eus. H. E. IV, 21. 26. 27; V, 16. 19; Chron. Olymp. 237; Chron. pasch.

ed. Dindorf p. 13 sq.; Hieron. Catal. c. 26; Apollinaris Laodicenus, qui teste Hieronymo (Catal. c. 104) in S. Scripturas innumerabilia scripsit volumina et cuius sunt plura fragmenta, quae ad nos pervenerunt; et huic fragmentum debere videmur. — *ὄνκ ἀπέθανε*] De hoc S. Scriptura nihil dicit. E contrario Matthaeus 27, 8 et Lucas Act. 1, 18 produnt, Iudam laqueo vitam finisse.

2. φασί] Hoc verbo, v. 3 repetito, Papias annuere videtur, non a discipulis Domini celebribus, ad quos alias provocat, a seniore Ioanne vel Aristione, se haec comperisse, sed ab aliis, qui erant minoris auctoritatis, et quae hi ei referebant, ea nihil nisi famam de exitu Iudae

τὸ δὲ αἰδοῖον αὐτοῦ πάσης μὲν ἀσχημοσύνης ἀγδέστερον καὶ
 μείζον φαίνεσθαι, φέρεσθαι δὲ δι' αὐτοῦ ἐκ παντὸς τοῦ σώ-
 ματος συρρέοντας ἰχώρας τε καὶ σκώληκας εἰς ὕβριν δι' αὐτῶν
 5 μόνων τῶν ἀναγκαίων. 3. μετὰ πολλὰς δὲ βασιάνους καὶ
 τιμωρίας ἐν ἰδίῳ, φασί, χωρίῳ τελευτήσαντος, ἀπὸ τῆς ὁδμῆς
 ἔρημον καὶ ἀοίκητον τὸ χωρίον μέχρι τῆς νῦν γενέσθαι, ἀλλ'
 οὐδὲ μέχρι τῆς σήμερον δύνασθαι τινα ἐκείνῳ τὸν τόπον
 παρελθεῖν, ἐὰν μὴ τὰς ῥίνας ταῖς χερσὶν ἐπιφράξῃ. τοσαύτη
 διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ἔκρυσις ἐχώρησεν. "

[Textus constitutus est ex Anecd. ed. Wolf III, 93; Catena
 ad Act. SS. Apost. ed. Cramer Oxon. 1838 p. 12 sq.; Theophyl-
 lact. in Act. 1, 18 sq., Catena ad Evang. S. Matth. et S. Marc.
 ed. Cramer Oxon. 1840 p. 231; Oecumen. in Act. 2, Cod. Pa-
 risino graeco 1630 (Anecdota graeca ed. Boissonade 1830 II,
 464 sq.); Schol. in Act. 1, 18 ap. Ch. F. Matthaei (*Apostelgesch.*
 1782 p. 304); Theophyl. in Matth. 27, Opp. ed. Venet. 1754
 I, 154; Euthym. Zigab. in IV Evang. I, 1085 ed. Matthaei.]

10

IV.

Παπίας δὲ οὕτως ἐπὶ λέξεως· Ἐνίοις δὲ αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν
 πάλαι θείων ἀγγέλων, καὶ τῆς περὶ τὴν γῆν διακοσμήσεως ἔδω-
 κεν ἄρχειν, καὶ καλῶς ἄρχειν παρηγγύησε. καὶ ἐξῆς ψηφίν· Εἰς
 οὐδὲν δὲ συνέβη τελευτῆσαι τὴν τάξιν αὐτῶν.

[Andreas Caesar. in Apoc. c. 34 serm. 12 p. 52 ed. Sylburg
 1696; PG 106, 326.]

15

V.

Περὶ μέντοι τοῦ θεοπνεύστου τῆς βίβλου (τῆς Ἀποκαλύψεως
 Ἰωάννου scil.) περιττὸν μηχανεῖν τὸν λόγον ἡγούμεθα, τῶν μακα-
 ρίων Γρηγορίου φημι τοῦ θεολόγου καὶ Κυρίλλου, προσέτι δὲ καὶ
 τῶν ἀρχαιοτέρων Παππίου, Εἰρηναίου, Μεθοδίου καὶ Ἰππολύτου
 20 ταύτῃ προσμαρτυρούντων τὸ ἀξιόπιστον.

[Andreas Caesar. in praef. in Apoc. p. 2, PG 106, 217.]

Hierosolymis exortam esse conicere
 licet.

3. Similia praeter alia narrat Ca-

tena armeniaca, quam in linguam
 germanicam versam Zahn l. c. p. 155
 exhibet.

diora et maiora apparuisse atque per ea saniem et vermes ex toto corpore confluentes in contumeliam cum excrementis ipsis elapsos esse. 3. Post multa autem tormenta ac cruciatus cum in suo, ut aiunt, praedio mortuus esset, praedium odoris causa usque ad hoc tempus desertum et ab incolis vacuum esse, neque quemquam usque ad hodiernum diem per illum locum transire posse, nisi nares manibus obturaret. Tantus per carnem eius etiam in terram fluxus elatus est.“

IV.

10

Papias autem sic verbotenus: Nonnullis ex ipsis, scilicet angelis quondam divinis, administrationi terrae praeesse mandavit, et bene eos praeesse iussit. Et deinceps dicit: Accidit autem, ut ordo eorum ad nihilum recideret.

V.

15

De inspiratione quidem illius libri (sc. Apocalypsis) prolixè disserere superfluum arbitramur, cum beati viri, Gregorius inquam theologus et Cyrillus, adhuc autem etiam vetustiores, Papias, Irenaeus, Methodius et Hippolytus eum fide dignum esse attestentur.

20

IV. Andreae verba Oecumenius et Arethas in Comment. in Apocal. ed. Cramer 1840 p. 360 ita transscripserunt: Τοῦτο καὶ πατέρων παράδοσις καὶ Παπίου διαδόχου τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, οὗ καὶ ἡ προκειμένη Ἀποκάλυψις διαβεβαίωσι. Παπίας δὲ καὶ ἐπ' αὐτῆς λέξεως οὕτως φησὶ περὶ τοῦ πολέμου (Apoc. 12, 7), ὅτι εἰς οὐδὲν συνέβη τελευτῆσαι τὴν τάξιν αὐτῶν. Lightfoot (Contemp. Rev. XXVI, 845) etiam ea Papias adscribit, quae sequuntur, scilicet verba Apocalypsis 12, 9. — ἐνίοις δὲ κτλ.] Cf. Iust. Apol. II, 5. — εἰς οὐδὲν δὲ κτλ.] Cum codex Augustanus exhibeat: εἰς οὐ

δέον, Lücke (*Einleitung in die Offenbarung des Johannes* ed. II 1852 p. 524 sq.) coniecit: εἰς οὐδὲν δέον, et Harnack et Lightfoot-Harmer haec verba receperunt. Mihi textus vulgatus retinendus esse videtur.

V. Arethas in Comment. in Apoc. ed. Cramer 1840 p. 176 Andreae verba ita exscribit: Περί δὲ τοῦ θεοπνεύστου τῆς βίβλου ἐν ἁγίοις Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ θεῖος τὸν λόγον καὶ Κύριλλος καὶ Παπίας καὶ Εἰρηναῖος καὶ Μεθόδιος καὶ Ἰππόλυτος, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες, ἐχέγγνοι πιστώσασθαι.

VI.

Λαβόντες τὰς ἀφορμὰς ἐκ Παπίου τοῦ πάνυ, τοῦ Ἱεραπολίτου, τοῦ τῷ ἐπιστηθίῳ φοιτήσαντος, καὶ Κλήμεντος καὶ Πανταίνου τοῦ τῆς Ἀλεξανδρέων ἱερέως, καὶ Ἀμμωνίου τοῦ σοφωτάτου, τῶν ἀρχαίων καὶ πρὸ τῶν συνόδων ἐξηγητῶν, εἰς Χριστὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν πᾶσαν τὴν ἑξαήμερον νοησάντων.

[Anastas. Sinait. Contempl. anagog. in Hexaëm. lib. I. PG 89, 860.]

VII.

Οἱ μὲν οὖν ἀρχαιότεροι τῶν ἐκκλησιῶν ἐξηγητῶν, λέγω δὴ Φίλων ὁ φιλόσοφος καὶ τῶν ἀποστόλων ὁμόχρονος, καὶ Παπίας ὁ πολὺς, ὁ Ἰωάννου τοῦ εὐαγγελιστοῦ φοιτητής, ὁ Ἱεραπολίτης καὶ οἱ ἄμφ' αὐτοὺς πνευματικῶς τὰ περὶ παραδείσου ἐθεώρησαν εἰς τὴν Χριστοῦ ἐκκλησίαν ἀναφερόμενοι.

[Anastas. Sin. l. c. lib. VII. PG 89, 962.]

VIII.

Τοὺς κατὰ θεὸν ἀνακίαν ἀσχοῦντας παῖδας ἐκάλουν, ὥς καὶ Παπίας δηλοῖ βιβλίῳ πρώτῳ τῶν κυριακῶν ἐξηγήσεων καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν τῷ Παιδαγωγῷ.

[Maximus Confess. Schol. in Dionys. Areop. De caelesti hierarch. c. 2 p. 32 ed. Corder. p. 12 ed. Venet. 1755, PG IV, 48.]

IX.

Ταῦτά φησιν αἰνιττόμενος οἶμαι Παπίαν τὸν Ἱεραπόλεως τῆς κατ' Ἀσίαν τότε γενόμενον ἐπίσκοπον καὶ συνακμάσαντα τῷ θείῳ εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ. οὗτος γὰρ ὁ Παπίας ἐν τῷ τετάρτῳ αὐτοῦ βιβλίῳ τῶν κυριακῶν ἐξηγήσεων τὰς διὰ βρωμάτων εἶπεν ἐν τῇ ἀναστάσει ἀπολαύσεις. . . καὶ Εἰρηναῖος δὲ ὁ Λουγδούνου ἐν τῷ κατὰ αἱρέσεων πέμπτῳ λόγῳ τὸ αὐτὸ φησι καὶ παράγει μάρτυρα τῶν ὑπ' αὐτοῦ εἰρημένων τὸν λεχθέντα Παπίαν.

[Maximus Conf. l. c. De eccles. hierarchia c. 7 p. 422 ed. Corder. p. 86 sq. ed. Venet., PG IV, 176.]

VI. Textum huius fragmenti graecum primus vulgavit Halloix, Illustr. eccl. Orient. script. II, 851. Eminentiore eum edidit Pitra, Analecta sacra II (1884), 160. — λαβόντες τ. ἀφ.] Anastasius, exegeta allegoricus,

Papiam etc. tanquam antecessores et magistros commemorat. — Πανταίνου] Cf. Eus. H. E. V, 10; VI, 19. — Ἀμμωνίου] Cf. Eus. H. E. VI, 19, ubi legimus, Ammonium cum plures libros scripsisse tum unum, qui in-

VI.

Capta occasione e Papiā viro clarissimo Hierapolitano, discipulo apostoli, qui supra pectus domini recubuit, et Clemente et Pantaeno sacerdote Alexandrino et Ammonio sapientissimo, vetustis et synodis anterioribus interpretibus, qui totum opus ⁵ sex dierum de Christo et ecclesia intellexerunt.

VII.

Vetustiores ergo ecclesiarum interpretes, Philo inquam philosophus et apostolorum aequalis, et Papias celeberrimus, Ioannis evangelistae discipulus, Hierapolitanus . . . et eorum assecrae ¹⁰ spiritualiter intellexerunt, quae de paradiso scripta sunt, ad ecclesiam Christi ea referentes.

VIII.

Eos, qui secundum deum innocentiam sectabantur, pueros vocabant, sicut et Papias declarat libro primo Expositionum ¹⁵ dominicarum et Clemens Alexandrinus in Paedagogo.

IX.

Haec ait obscure significans, ut puto, Papias, qui Hierapolis Asiae tunc fuit episcopus et divini Ioannis evangelistae temporibus floruit. Hic enim Papias libro quarto Expositio- ²⁰ num dominicarum dixit, in resurrectione voluptates futuras esse, quae percipiuntur ex cibis. . . Et Irenaeus Lugdunensis episcopus in libro adversus haereses quinto idem dicit producitque testem eorum, quae ab ipso dicta sunt, Papiam, quem diximus.

scriptus est: De consensu Mosis ac Iesu. — *πρὸ τῶν συνόδων*] Sic scribit Pitra, et lectionem codici Palatino 372 debere videtur, cum tres alii codices *πρώτων* pro *πρὸ τῶν* habeant, editores priores *πρώτων* *συνόδων*, de interpretibus sibi invicem consentaneis dicentes. Cf. Zahn, *Forschungen* VI, 126 n. 3.

VII. Graece hoc fragmentum primum edidit Nolte in *Theol. Quartalschrift* 1867 p. 56. — *ἐθέρωσαν*] Cf. quae de significatione huius vocis disputavit Kihn in *Theol. Quartalschrift* 1880 p. 531—582.

VIII. *ἐκάλουν*] sc. primi Christiani. Cf. Luc. 18, 16 sq.; Clem. Al. *Paedag.* I, 6, 32 sq. p. 117 sq.

IX. Repetiit Maximi verba Gregorius Pachymeres in sua paraphrasi librorum Areopagitae l. c. p. 428 ed. Cord. p. 274 ed. Ven., PG III, 572. — *ἐλθοναῖος κτλ.*] Cf. Adv. haer. V, 33 et supra *Fragm. I.*

X.

. . . . οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ Παπίαν τὸν Ἱεραπόλεως ἐπίσκοπον καὶ μάρτυρα, οὐδὲ Εἰρηναῖον τὸν ὄσιον ἐπίσκοπον Λουγδούνων (scil. ἀποδέχεται Στέφανος), ἐν οἷς λέγουσιν αἰσθητῶν τινῶν βρω-
 5 μάτων ἀπόλαυσιν εἶναι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν.

[Stephan. Gob. ap. Phot. Biblioth. cod. 232 ed. Bekker p. 291.]

XI.

1. Παπίας Ἱεραπόλεως ἐπίσκοπος ἀκουστῆς τοῦ θεολόγου Ἰωάννου γενόμενος, Πολυκάρπου δὲ ἐταῖρος, πέντε λόγους κυριακῶν λογίων ἔγραψεν. ἐν οἷς ἀπαρίθμησιν ἀποστόλων ποιούμενος
 10 μετὰ Πέτρον καὶ Ἰωάννην, Φίλιππον καὶ Θωμᾶν καὶ Ματθαῖον εἰς μαθητὰς τοῦ κυρίου ἀνέγραψεν Ἀριστίωνα καὶ Ἰωάννην ἕτερον, ὃν καὶ πρεσβύτερον ἐκάλεισεν. ὥς τις αἰσθῆται, ὅτι τούτου τοῦ Ἰωάννου εἰσὶν αἱ δύο ἐπιστολαὶ αἱ μικραὶ καὶ καθολικαί, αἱ ἐξ ὀνόματος Ἰωάννου φερόμεναι, διὰ τὸ τοὺς ἀρχαίους τὴν πρώτην
 15 μόνην ἐγκρίνειν. τινὲς δὲ καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν τούτου πλανηθέντες ἐνόμισαν. καὶ Παπίας δὲ περὶ τὴν χιλιονταετηρίδα σφάλλεται, ἐξ οὗ καὶ ὁ Εἰρηναῖος. 2. Παπίας ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ λέγει, ὅτι Ἰωάννης ὁ θεολόγος καὶ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὑπὸ Ἰουδαίων ἀνηρέθησαν. Παπίας ὁ εἰρημένος ἱστορήσεν ὥς παρα-
 20 λαβὼν ἀπὸ τῶν θυγατέρων Φιλίππου, ὅτι Βαρσαβᾶς ὁ καὶ Ἰοῦστος δοκιμαζόμενος ὑπὸ τῶν ἀπίστων ἰὼν ἐχίδνης πιὼν ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ἀπαθῆς διεφυλάχθη. ἱστορεῖ δὲ καὶ ἄλλα θαύματα καὶ μάλιστα τὸ κατὰ τὴν μητέρα Μαναΐμου τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναστᾶσαν.

XI. Textum editoris principis accurate repetii, nisi quod v. 1 ante τοῦ Ἰωάννου inserui τούτου. Epitome, cui hoc fragmentum et plura aliorum auctorum debemus, inter annos 600 et 800 conscripta est. C. de Boor in *Texte und Untersuchungen* V, 2 p. 171—174 demonstrasse sibi visus est, epitomatores ex *Historia ecclesiastica* Philippi Sidetis (saec. V in.) hausisse. Fortasse recte; cum omni certitudine autem fons vix definiri potest.

1. Hunc versum epitomator ex Eusebio sumpsit, partem priorem ex H. E. III, 39, alteram ex H. E. III, 25.

2. Ἰωάννης κτλ.] Theologum Papias Ioannem certe non vocavit, cum apostolus hoc nomine ante saeculum IV exiens ornatus vix reperiat et multo ante vix ornari potuerit. Haud dubie Ioannem, de quo dixit, neque alia appellatione accuratius designavit, sed nomen solum adhibuit. Sin autem res ita se habet, quaeritur, quis sit ille

X.

. . . . revera neque Papiam episcopum Hierapolis et martyrem neque Irenaeum sanctum Lugduni episcopum (sc. admittit Stephanus), quippe qui fructum ciborum quorundam sensibilibus esse dicant regnum caelorum.

5

XI.

1. Papias episcopus Hierapolis, qui auditor Ioannis theologi fuit, Polycarpi autem amicus, quinque libros sermonum domini scripsit, in quibus enumerationem apostolorum instituens post Petrum et Ioannem, Philippum et Thomam et Matthaeum inter discipulos domini commemoravit Aristionem atque Ioannem alterum, quem etiam presbyterum vocavit, ita ut quidam putent, huius Ioannis esse duas epistulas parvas et catholicas, quae sub nomine Ioannis circumferuntur, quoniam veteres primam solam admittunt. Nonnulli autem etiam Apocalypsin huius esse errantes putaverunt. Papias vero de millenio fallitur, eumque sequens etiam Irenaeus. 2. Papias in secundo libro dicit, Ioannem theologum et Iacobum eius fratrem a Iudaeis interfectos esse. Papias commemoratus narravit, quasi accepisset a filiabus Philippi. Barsabam, qui et Iustus vocatur, ab infidelibus probatum veneno viperae hausto nomine Christi integrum servatum esse. Refert etiam alia miracula et praesertim, matrem

15

20

Ioannes. Si Papias Iacobum, quem ei adiunxit, huius fratrem nominasset, sane de Ioanne apostolo dixisset. Verba autem *ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ* haud dubie eidem manui attribuenda sunt, cuius *ὁ θεολόγος* est. Pro certo haberi potest, Papiam id solum scripsisse: *Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος ἐπὶ Ἰουδαίων ἀνηρέθησαν*, et qui hi viri a Iudaeis interfecti sint, vix dubium est. Alter est Ioannes baptista, ab Herode Antipa decollatus, alter Iacobus apostolus, filius Zebedaei, ab Herode Agrippa I interemptus. Papias se de illo loqui etiam eo prodit, quod eum Iacobo anteponeit, cum

Ioannes apostolus, qui etiam in concilio apostolorum a. 52 aderat, post fratrem a. 43 vel 44 mortuum commemorandus fuisset. Cf. Fragmentum XII; Zahn, *Forschungen* VI, 147—151. — *ὡς παραλαβὼν κτλ.*] Haec miracula etiam in Fragmento II, 9 commemorantur. Eusebius vero non refert, qua occasione data (*δοκιμαζόμενος ἑ. τ. ἀ.*) Barsabas miraculum fecerit, neque hominem a mortuis resuscitatum nominat. Act. 13, 1 *Μαναὴν Ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος* commemoratur, et quaerere licet, num hic idem fuerit cum Manaimo, de quo Papias dicit. —

περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντων, ὅτι ἕως Ἀδριανοῦ ἔζων.

[Philipp. Sidet. Hist. eccles. ? Ed. C. de Boor e cod. Barocciano 142 in *Texte und Untersuchungen* 1888 V, 2 p. 170.]

XII.

1. Μετὰ δὲ Δομετιανὸν ἐβασίλευσε Νερούας ἔτος ἓν, ὃς ἀνακαλεσάμενος Ἰωάννην ἐκ τῆς νήσου ἀπέλυσεν οἰκεῖν ἐν Ἐφέσῳ. μόνος τότε περιῶν τῷ βίῳ ἐκ τῶν ἰβ' μαθητῶν καὶ συγγραφέας τὸ κατ' αὐτὸν εὐαγγέλιον μαρτυρίου κατηξίωται. 2. Παπίας γὰρ ὁ Ἱεραπόλεως ἐπίσκοπος, αὐτόπτης τούτου γενόμενος, ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῶν κυριακῶν λογίων φάσκει, ὅτι ὑπὸ Ἰουδαίων

περὶ τῶν κτλ.] Quadratus apud Eusebium H. E. IV, 3, 2 dicit, nonnullos eorum, qui per Dominum a mortuis resuscitati essent, ad sua usque tempora pervenisse, et quamquam Apologiam suam Hadriano obtulit, ex eius verbis non sequitur, illos Hadriano regnante adhuc vixisse, sed id solum, eos Quadrato iam vivo adhuc superstites fuisse. Conicere licet, Papiam quoque similiter scripsisse, et epitomatores, quem eius verba non tam reddidisse quam interpretatum esse iam cognovimus, hoc loco Hadriani mentionem fecisse, cum ex aliis locis appareret, opus patris illo imperatore regnante confectum esse. Cf. Zahn, *Forschungen* VI, 110 n. 2.

XII. Huius documenti primus E. de Muralto in editione Chronici Georgii Hamart. 1859 p. XVII sq. notitiam attulit ac summam exscripsit; fragmentum totum edidit Nolte loco supra laudato. Cum quae in eo v. 2 de morte Ioannis apostoli leguntur, iis contraria sint, quae alias comperta habemus, Lightfoot in *Contemp. Review* XXVI, 852 sq.

coniecit, Georgium scripsisse: Παπίας γὰρ ... φάσκει, ὅτι Ἰωάννης [μὲν ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως κατεδικάσθη μαρτυρῶν εἰς Πάτμον. Ἰάκωβος δὲ] ὑπὸ Ἰουδαίων ἀνῃρέθη, verba uncinis inclusa autem excidisse, et Harnack, *Geschichte der altchristl. Litteratur* II, I (1897), 666, ei assentitur, nisi quod verba illa iam in exemplari a Georgio adhibito defuisse censet. Res autem, ut Zahn, *Forschungen* VI, 147—149, animadvertit, omnino aliter se habet. Verba μαρτυρίου κατηξίωται (v. 1 fin.) — καὶ μὴν δὴ (v. 3 med.) codex Coislinianus solus tradit; codices vero viginti sex Chronici Georgii reliqui, quos Muralt descripsit, pro eis exhibent: ἐν εἰρήνῃ ἀνεπαύσατο, περὶ οὗ, apostolorum ergo in pace obdormisse, non interfectum esse dicunt; et minime dubium est, Georgium haec scripsisse, non illa; namque non solum verisimillimum est, tot codices consentientes plus auctoritatis habere quam Coislinianum, etiamsi hic illis aetate praestat, sed etiam contextus verba illa interpolata esse docet, cum Georgius frag-

Manaimi e mortuis resuscitatam fuisse; eos, qui a Christo e mortuis resuscitati erant, usque ad Hadriani tempus vixisse.

XII.

1. Post Domitianum regnavit unum annum Nerva, qui Ioannem advocavit ex insula dimisitque, permittens eum Ephesi⁵ habitare. Solus tunc vita supererat ex XII discipulis et conscripto Evangelio, quod est secundum ipsum, martyrio dignus factus est. 2. Papias enim Hierapolis episcopus, qui id vidit, secundo dominicorum oraculorum libro dicit eum a Iudaeis inter-

mento exeunte Eusebium proferat testantem, Ioannem Ephesi defunctum esse, quae verba certe non de martyrio, ne dicam de supplicio a Iudaeis in Palaestina perlato, intellegenda sunt. Fragmenti pars ad Papiam pertinens igitur non ad Georgium, sed potius ad virum ignotum et posteriorem, qui in eius Chronico verba codice Coisliniano solo tradita inseruit, referenda est. Cum interpolator narrationem Papiæ de morte Ioannis aequè atque epitomator vel auctor Fragmenti XI ad apostolum Ioannem referat, quaeritur, an ab hoc dependeat, quo posterior est, cum Georgius, cuius Chronico manum intulit, Michaelæ III regnante (842—867) scripserit. Cf. Krumbacher, *Geschichte der byzant. Litteratur* ed. II 1897 p. 352. Papiam interpolator quidem *ἀντόπτην* Ioannis appellat, cum epitomator eum *ἀκουστήν* vocet, et nomine *θεολόγος*, quod hic bis adhibuit, non utitur. Altera ex parte similiter atque hic Papiæ opus simpliciter *κυριακὰ λόγια* et secundum librum *δεύτερον λόγον* nominat. Et haec maioris momenti esse videntur quam illa. Cum interpolator Eusebium cognitum haberet, vocem *ἀκουστής* facile voce *ἀντόπτης* ab hoc adhibita (cf.

Fragm. II, 2) mutare potuit, et nomen *θεολόγος* ei omittendum erat, cum Ioannes iam a Georgio distincte apostolus declaratus esset. Quod autem de morte Iacobi non aequè atque epitomator dicit vel Papiam eius testem profert et Papiæ de Ioannis morte testimonio testimonium Origenis addit, quod in epitome deest, nullius ponderis est. Cum Georgius de Ioanne solo ageret, etiam interpolatori de hoc tantum nonnulla addenda erant. Accedit, quod narratio de morte Iacobi narrationi de morte Ioannis non solum in epitome, sed etiam in opere Papiæ proxime adiuncta fuit, ita ut interpolator, uter eius fons fuit, hunc deseruisse iudicandus sit. Sin autem dictum Origenis adiecit, considerandum est, eum et alia plura addidisse, quae in epitome non leguntur, non solum sermonem Domini ad Zebedaeos (v. 2), sed etiam Eusebii testimonium de Ioanne (v. 3). Itaque non, ut Zahn l. c. p. 148 censuit, dubium, sed omnino verisimile est, interpolatorem non e Papiæ opere, sed ex epitome vel alia simili scriptura hausisse. Nihilominus particula non praetereunda esse videtur.

1. Cf. Eus. H. E. III, 20, 10—11.

ἀννρέθη· πληρώσας δηλαδὴ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν τοῦ Χριστοῦ
 περὶ αὐτῶν πρόρρησιν καὶ τὴν ἑαυτῶν ὁμολογίαν περὶ τούτου καὶ
 συγκατάθεσιν. εἰπὼν γὰρ ὁ κύριος πρὸς αὐτούς· Δύνασθε πιεῖν
 τὸ ποτήριον, ὃ ἐγὼ πίνω; καὶ κατανευσάντων προθύμως καὶ
 5 συνθεμένων· Τὸ ποτήριόν μου, φησίν, πῖσθε καὶ τὸ βάπτισμα,
 ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε. καὶ εἰκότως· ἀδύνατον γὰρ
 θεὸν ψεύσασθαι. 3. οὕτω δὲ καὶ ὁ πολυμαθὴς Ὁριγένης ἐν τῇ
 κατὰ Ματθαῖον ἐρμηνείᾳ διαβεβαιούται, ὡς ὅτι μεμαρτύρηκεν
 Ἰωάννης, ἐκ τῶν διαδόχων τῶν ἀποστόλων ὑποσημαινάμενος τοῦτο
 10 μεμαρτημέναι. καὶ μὲν δὴ καὶ ὁ πολυῖστωρ Εὐσέβιος ἐν τῇ ἐκ-
 κλησιαστικῇ ἱστορίᾳ (III, 1) φησί· Θωμᾶς μὲν τὴν Παρθίαν εἵ-
 ληχεν, Ἰωάννης δὲ τὴν Ἀσίαν, πρὸς οὓς καὶ διατρίψας ἐτελεύ-
 τησεν ἐν Ἐφέσῳ.

[E codice Coisliniano 305 Georgii Hamart. Chronicum tra-
 dente ed. Nolte in *Theol. Quartalschrift* 1862 p. 466 sq.]

XIII.

15 Διέπρεπέ γε μὴν κατὰ τούτους ἐπὶ τῆς Ἀσίας τῶν ἀποστό-
 λων ἐμιλητῆς Πολύκαρπος, τῆς κατὰ Σμύρναν ἐκκλησίας πρὸς
 τῶν αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ κυρίου τὴν ἐπισκοπὴν ἐγκεχει-
 ρισμένος. καθ' ὃν ἐγνωρίζετο Παπίας τῆς ἐν Ἱεραπόλει παροι-
 κίας καὶ αὐτὸς ἐπίσκοπος.

[Eus. H. E. III, 36, 1. 2.]

20

XIV.

Ἰωάννην [τὸν θεολόγον καὶ] ἀπόστολον Εἰρηναῖος καὶ ἄλλοι
 ἱστοροῦσι παραμεῖναι τῇ βίῳ ἕως τῶν χρόνων Τραϊανοῦ· μεθ' ὃν
 Παπίας Ἱεραπολίτης καὶ Πολύκαρπος Σμύρνης ἐπίσκοπος ἀκου-
 σται αὐτοῦ ἐγνωρίζοντο.

[Eus. Chronic. post Traian. ann. 1 ed. Schoene II, 162.]

2. πληρώσας κτλ.] Vix dubium est,
 haec verba non ad Papiam referenda,
 sed interpretamentum verborum eius
 ab auctore Fragmenti adiectum esse.

3. οὕτω κτλ.] Revera scribit Ori-
 genes in Matthaeum t. XVI c. 6 ed.
 De la Rue III, 719 sq.: Πεπώκασι
 δὲ ποτήριον καὶ τὸ βάπτισμα ἐβαπ-

τίσθησαν οἱ τοῦ Ζεβεδαίου υἱοί, ἐπεί-
 περ Ἡρώδης μὲν ἀπέκτεινεν Ἰάκωβον
 τὸν Ἰωάννου μαχαίρᾳ· ὃ δὲ Ῥωμαίων
 βασιλεὺς, ὡς ἡ παράδοσις διδάσκει,
 κατεδίκασε τὸν Ἰωάννην μαρτυροῦντα
 διὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον εἰς Πάτ-
 μον τὴν νῆσον. Alexandrinus, ut
 facile vides, voce μαρτυρεῖν nec

fectum esse, ita ut profecto cum fratre praedictionem a Christo de ipsis factam compleret ac confessionem assensionemque, quam ipsi de hac re exhibebant. Cum enim dominus ad eos dixisset: *Potestis bibere calicem, quem ego bibo?* ipsique prompto animo annuerent et assentirent: *Calicem meum, inquit, bibetis et baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini.* Et iure quidem; nam fieri non potest, ut deus mentiatur. 3. Sic etiam Origenes doctissimus in expositione Evangelii secundum Matthaeum contendit, scilicet Ioannem martyrium subiisse, a successoribus apostolorum hoc se didicisse significans. Atque Eusebius quoque eruditissimus in Historia ecclesiastica dicit: Thomas quidem Parthiam sortitus est, Ioannes vero Asiam, ubi et commoratus defunctus est Ephesi.

XIII.

Florebat iisdem temporibus in Asia Polycarpus apostolorum discipulus, qui a familiaribus ac ministris domini episcopatum ecclesiae Smyrnensis acceperat. Cuius aetate celebris fuit Papias parochiae Hierapolitanae et ipse episcopus.

XIV.

Ioannem [theologum et] apostolum usque ad Traiani tempora in vita permansisse Irenaeus et alii referunt, post quem Papias Hierapolitanus et Polycarpus Smyrnae episcopus eius auditores insignes fuerunt.

3 Marc. 10, 38. 39 cf. Matth. 20, 22. 23.

mortem designat nec mortem a Iudaeis apostolo illatam esse dicit. Itaque auctor vocem *μαρτυρεῖν* false intellexit.

XIII. *ἐπίσκοπος*] sic plerique codices, versio syriaca et Rufinus; quattuor tantum codices addunt: *ἀνὴρ τὰ πάντα διὰ μάστιγα λογιώτατος καὶ τῆς γραφῆς εἰδήμων*, Nicephorus H. E. III, 2: *ἀνὴρ λόγιος καὶ κοσμημένος καὶ τῆς γραφῆς ὡς μάστιγα ἔμπειρος*. Sed non est dubium,

illa verba ab imperito aliquo scholiaste adiecta esse, cum in plerisque codicibus desint et Eusebius paulo post (III, 39, 13. cf. Fragm. II, 13) iudicium contrarium de Papia ferat.

XIV. Textum graecum servavit Syncellus ed. Bonn. I, 656, haud dubie autem verba inclusa, quae et apud Hieronymum et in versione armeniaca desiderantur et ab Eusebii aetate aliena sunt, de suo ingenio addidit.

XV.

Papias, Iohannis auditor, Hierapolitanus in Asia episcopus, quinque tantum scripsit volumina, quae praenotavit: Explanatio sermonum domini. In quibus cum se in praefatione adserat
 5 non varias opiniones sequi, sed apostolos habere auctores, ait: „Considerabam, quid Andreas, quid Petrus dixissent, quid Philippus, quid Thomas, quid Iacobus, quid Iohannes, quid Matthaeus vel alius quilibet discipulorum domini; quid etiam Aristion et senior Iohannes, discipuli domini, loquebantur. Non
 10 enim tantum mihi libri ad legendum prosunt, quantum viva vox usque hodie in suis auctoribus personans“. 2. Ex quo apparet, ex ipso catalogo, nominum alium esse Iohannem, qui inter apostolos ponitur, et alium seniore Iohannem, quem post Aristionem enumerat. Hoc autem diximus propter superiorem
 15 opinionem, qua a plerisque rettulimus traditum, duas posteriores epistulas Iohannis non apostoli esse, sed presbyteri. 3. Hic dicitur mille annorum iudaicam edidisse δευτέρωσιν. Quem secuti sunt Irenaeus et Apollinarius et ceteri, qui post resurrectionem aiunt in carne cum sanctis dominum regnaturum. Tertullianus
 20 quoque in libro de spe fidelium et Victorinus Petavionensis et Lactantius hac opinione ducuntur.

[Hieron. De viris illustr. c. 18 ed. Richardson 1896 in *Texte und Untersuchungen* XIV, 1.]

XVI.

Porro Iosephi libros et sanctorum Papias et Polycarpi

XV. Hieronymus hoc caput hausit ex Eus. H. E. III, 39 (Cf. Fragm. II).

2. superiorem opinionem] Cf. Hieron. De vir. ill. seu Catal. c. 9.

3. dicitur] Hac voce Hieronymus ipse prodit, eo tempore, quo Catalogum scripsit, se Papiam non legisse; sed etiam postea eius librum non vidisse videtur, cum nusquam notitiam eius accuratorem prodatur. — mille etc.] In epistula ad Anatolium Commentario Victorini episc. et mart. in Apocal. praemissa Hieronymus similiter scribit: Nam et an-

terior Papias Hierapolites et Nepos ... de mille annorum regno ita ut Victorinus senserunt. — δευτέρωσιν] i. e. traditionem. Cf. Epiph. H. 33 c. 9: αἱ γὰρ παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων δευτερώσεις παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις λέγονται. Hieron. Comm. in Ezech. c. 36 t. V p. 422 ed. Vallarsi. — secuti sunt] Notandum esse videtur, Papianistarum mentionem fieri in L. 5 Cod. Iustin. de haeret. I, 5, et Praedest. c. 32 inter Elcesaitas Papiam presbyterum Achaiae commemorari.

volumina falsus ad te rumor pertulit a me esse translata: quia nec otii mei nec virium est, tantas res eadem in alteram linguam exprimere venustate.

[Hieron. Ep. 71 ad Lucin. c. 5, PL 22, 671.]

XVII.

Refert Irenaeus Papiæ auditoris evangelistæ Io-
annis discipulus

[Hieron. Ep. 75 ad Theodoram c. 3, PL 22, 687.]

XVIII.

Incipit argumentum secundum Iohannem.

Evangelium Iohannis manifestatum et datum est ecclesiis ab Iohanne adhuc in corpore constituto, sicut Papias nomine Hierap-
olitani, discipulus Iohannis carus, in exotericis id est in extremis quinque libris retulit. 2. [Descripsit vero Evangelium

XVIII. Fragmentum postquam diu in oblivione iacuit, in lucem produxit Aberle in *Theol. Quartalschrift* 1864 p. 1—31, et confestim magna controversia exorta est, quæ adhuc durat, cum e. g. Harnack, *Geschichte der altchristl. Litteratur* II, I (1897), 664 sq., testimonium reiciat, Zahn, *Forschungen* VI, 127 comprobet. Fragmentum etiam in alio in Evangelium Ioannis prologo insertum est, quem edidit Wordsworth, Novum Testamentum latine secundum Hieronymum I, 490.

1. adhuc in corpore constituto] = *ἔτι ἐν τῷ σώματι καθεστῶτος*. Particula ostendit, fragmentum graece scriptum fuisse. Harnack l. c. illam locutionem omni sensu carere dicit, cum Ioannes mortuus Evangelium edidisse a nemine dici potuerit. At Matth. 27, 63 similiter scriptum est: *ἐκεῖνος ὁ πλάνος εἶπεν ἔτι ζῶν*. Zahn l. c. locutionem ex Ioann. 21, 24

explicat: cum ex hoc versu concludi potuisset, Evangelium IV auctore mortuo ab eius amicis editum esse, Papiam dixisse, scripturam non ab amicis Ioannis eoque mortuo, sed eo vivo et ab eo ipso editam fuisse. Rectius Lightfoot, *Contemp. Review*. XXVI, 851—854, coniecisse videtur, Papiam cum dicta S. Ioannis plura innisus auctoritate seniorum allegasset, sic circiter orationem prosecutum esse: Et haec consentiunt cum iis, quæ in ipsius Evangelio invenimus, quod dabat ecclesiis, cum adhuc inter vivos esset. Hoc modo historiam post eius mortem repetitam Evangelio a labiis superstitis accepto opposcentes facile intellegimus verba *adhuc in corpore constituto*. Et si Evangelii Ioannis sic obiter tantum mentio facta est, Eusebio verba Papiæ non erant repetenda, nisi a via deflectere voluit. — exotericis id est in extremis]

dictante Iohanne recte. Verum Martion haereticus, cum ab eo fuisset improbatus, eo quod contraria sentiebat, abiectus est a Iohanne. Is vero scripta vel epistolas ad eum pertulerat a fratribus, qui in Ponto fuerunt].

[Cod. Vatic. Alex. 14 saec. IX ed. J. M. Thomasius Card. Opp. I, 344 Romae 1747; Pitra, *Analecta sacra* II, 160.]

5

XIX.

Τστατος γὰρ τούτων Ἰωάννης Postremus enim inter illos
ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς μετακληθεὶς, Ioannes est, tonitruī filius ap-
πάνυ γηραλέου αὐτοῦ γενομένου, pellatus, qui, cum valde senex
ὥς παρέδωσαν ἡμῖν ὁ τε Εἰρη- esset, uti nobis Irenaeus et Eu-
10 ναῖος καὶ Εὐσέβιος καὶ ἄλλοι sebius aliique post eos fide digni
πιστοὶ κατὰ διαδοχὴν γεγονότες historici tradiderunt, gravibus

Omnes fere locum corruptum esse consentiunt. Auctor haud dubie pro *exotericis* scripsit *exegeticis*, et postquam librarius posuit *exotericis*, alius hanc vocem explicans addidit: id est in extremis.

2. descripsit etc.] Num haec fide digna sint, in medio relinquo. Id tantum animadverto, a librario ipso ea nequaquam ad Papiam referri et haud dubie ad hunc patrem non esse referenda, cum ea, quae proxime sequuntur, tempus serius prodant. Itaque verba uncis inclusi. Lightfoot l. c. coniecit: Papiam Evangelium citasse tanquam datum per Ioannem ecclesiis, quod *describebant* ab ipsius labiis (ὁ ἀπέγραφον ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ), librarium autem vocem ambiguam ἀπέγραφον male intellegendam interpretatum esse *describebam*, ita ut Papias apostoli amanuensis fieret. Ceteroquin considerans, Ioannem Evangelium natu praegrandem composuisse, vix negaveris verisimile esse, eum librum non ipsum scripsisse, sed alicui dic-

tasse. Cf. *Fragm. XIX.* — *Martion etc.*] Aberle l. c. coniecit legendum esse: Merinthus vel Cerinthus. Cum de fratribus in Ponto sermo sit, lectio *Martion* haud dubie retinenda est. Sin autem ita legimus, narrationem falsam existimemus oportet. Scripsit quidem etiam Philastrius H. 45, Marcionem a beato Ioanne evangelista devictum atque fugatum esse. Tacent autem Irenaeus et Eusebius aliique patres saeculorum priorum. Praeterea constat, haereticum illum apostolo non fuisse aequalem. Scriptor mihi Polycarpum Ioannis discipulum cum Ioanne confudisse videtur. Harnack fabulam ex Iren. III, 3, 4 fictam esse putat, ubi Ioannes et Cerinthus atque Polycarpus et Marcion simul commemorantur.

XIX. Catena hanc particulam exhibens tradita est codice nunc perduto, qui olim in bibliotheca Cardinalis Cusani asservabatur, et conscripta est non ante saeculum IX, cum Photius locum in ea obtineat.

ἱστορικοί, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ αἰ- isto tempore haeresibus gliscen-
 ρέσεων ἀναφυσισῶν δεινῶν ὑπη- tibus evangelium discipulo suo
 γόρευσε τὸ εὐαγγέλιον τῷ ἑαυ- Papiae honesto Hierapolitae dic-
 τοῦ μαθητῇ Παπία εὐβιότῳ τῷ tavit, ut iis, qui ante ipsum
 Ἱεραπολίτῃ, πρὸς ἀναπλήρωσιν gentibus per universum orbem ⁵
 τῶν πρὸ αὐτοῦ κηρυζάντων τὸν praedicaverant, supplemento ex-
 λόγον τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκου- sisteret.
 μένην ἔθνεσιν.

[Ex Catena Patrum graec. in S. Ioannem ex antiquissimo
 graeco codice ms. in lucem edita a B. Corderio. Antverpiae 1630.]

XX.

Et cum fores clausae essent, apparuit undecim (discipulis) ¹⁰
 et aliis, qui cum eis erant. Aloe vero, quam ferebant, mixta
 erat, ut dicitur, dimidia parte ex oleo, dimidia ex melle. Cer-
 tum est autem, aloen speciem turis esse, sicut refertur a geo-
 grapho et Papiā, quod (vel: namque) sunt quindecim species
 aloes in India, et quattuor earum sunt species pretiosae: Nikre, ¹⁵
 Andrataratz, Ierravor, Dzakotken; unde erat id, quod Iosephus
 et Nicodemus ad sepulturam dabant; etenim divites erant.

[Ex Solutionibus in IV Evang. Vardani Vardapeti Armenii
 saec. XII ed. Conybeare in *Guardian* 1894 die 18. Iulii.]

Fragmentum legitur in prooemio, in
 quo Cyrillum(Alexandrinum)et Theo-
 dorum Mopsvestenum testis anepi-
 graphus sequitur, qui, postquam
 dixit, singulos evangelistas supple-
 visse, quae a praecedentibus praeter-
 missa essent, illa verba addit ac
 deinde exponit, quae Ioannes Evan-
 geliis prioribus adiecit. — εὐβιότῳ]
 Codex habuisse videtur εὐβιώτῳ, et
 Corderius *Εὐβιώτῳ* edidit, vocem no-
 men appellativum habens. Fortasse
 legendum est, ut Lightfoot coniecit,
συμβιότῳ vel *συμβιωτῇ*.

XX. Scriptura Vardani laudata
 traditur codice 51 fol. 3 claustris S.
 Lazari apud Venetias siti. Zahn in
Einleitung in das N. T. ed. II 1900
 II, 460 particulam in linguam ger-
 manicam transtulit, ego secundum
 eius versionem in sermonem lati-
 num. Geographus commemoratus
 est Moses Chorenensis, qui in Geo-
 graphia c. 41 de quattuor speciebus
 aloes loquitur. Ad Papiam nihil
 referendum esse videtur nisi dictum,
 aloen speciem turis esse. Cf. Zahn
 l. c.

QUADRATI FRAGMENTUM.

Τραϊανοῦ δὲ ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν εἴκοσι τὴν ἀρχὴν μηνὶν ἐξ δέ-
 οῦσι κρατήσαντος, Αἴλιος Ἀδριανὸς διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν. τού-
 τῳ Κοδράτος λόγον προσφωνήσας ἀναδίδωσιν, ἀπολογίαν συντάξας
 5 ὑπὲρ τῆς καθ' ἡμᾶς θεοσεβείας, ὅτι δὴ πονηροὶ τινες ἄνδρες τοὺς
 ἡμετέρους ἐνοχλεῖν ἐπειρῶντο. εἰσέτι δὲ φέρεται παρὰ πλείστοις
 τῶν ἀδελφῶν, ἀτὰρ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ σύγγραμμα, ἐξ οὗ κατιδεῖν
 ἔστι λαμπρὰ τεκμήρια τῆς τε τοῦ ἀνδρὸς διανοίας, καὶ τῆς ἀπο-
 στολικῆς ὀρθοτομίας. 2. ὁ δ' αὐτὸς τὴν καθ' ἑαυτὸν ἀρχαιότητα
 10 παραφαίνει, δι' ὧν ἱστορεῖ ταῦτα ἰδίαις φωναῖς·

„Τοῦ δὲ σωτῆρος ἡμῶν τὰ ἔργα αἰεὶ παρῆν, ἀληθῆ γὰρ ἦν,
 οἱ θεραπευθέντες, οἱ ἀναστάντες ἐκ νεκρῶν, οἱ οὐκ ὠφθησαν
 μόνον θεραπευόμενοι καὶ ἀνιστάμενοι, ἀλλὰ καὶ αἰεὶ παρόντες,
 οὐδὲ ἐπιδημοῦντος μόνον τοῦ σωτῆρος, ἀλλὰ καὶ ἀπαλλαγέν-
 15 τος ἦσαν ἐπὶ χρόνον ἱκανόν, ὥστε καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους
 χρόνους τινὲς αὐτῶν ἀφίκοντο“.

[Euseb. H. E. IV, 3 ed. Heinichen.]

1. ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν κτλ.] i. e. a 27. | e qua autem id solum accurate colli-
 die mensis Januarii a. 98, quo Ner- | gendum erat, Quadratum scripturam
 va mortuus est, usque ad 7. vel 8. | ad imperatorem direxisse eique por-
 diem Augusti a. 117, quo Traianus de- | rigere voluisse, neque vero, scrip-
 functus est. — ἀναδίδωσιν] Eusebius | turam profecto ei oblatam fuisse.
 hoc haud dubie ex apologia perspexit, | Cum Quadratus in Asia vixisse iu-

QUADRATI FRAGMENTUM.

Cum Trajanus per viginti annos demtis sex mensibus principatum tenuisset, Aelius Hadrianus suscepit imperium. Huic Quadratus obtulit orationem, quam pro defensione religionis nostrae idcirco conscripserat, quod quidam malevoli homines ⁵ vexare nostros atque incessere conabantur. Extat hodieque apud plerosque ex fratribus haec oratio, quam nos etiam habemus, ex qua et ingenium eius viri, et rectam Apostolicae fidei doctrinam perspicue licet cognoscere. 2. Porro idem scriptor suam ipsius antiquitatem satis declarat his verbis: 10

„Servatoris autem, inquit, nostri opera semper conspicua erant, quippe quae vera essent: iis scilicet, qui morbis liberati aut qui ex morte ad vitam revocati fuerant. Qui quidem non solum, dum sanabantur aut dum ad vitam revocabantur, conspecti sunt ab omnibus, sed secuto deinceps ¹⁵ tempore; nec solum quamdiu in terris moratus est servator noster, verum etiam post eius discessum diu superstites fuerunt, adeo ut nonnulli eorum etiam ad nostra usque tempora pervenerint“.

dicandus sit, sequitur, eum librum composuisse eo tempore, quo Hadrianus hanc provinciam visitavit, anno 125 (126) vel 129.

2. εἰς τοὺς ἡμετέροvs χρόnovς] i. e. non ad tempus, quo apologiam scripsit, sed ad tempus vitae suae,

ergo, si scripturam annos circiter LX natus confecit, ad annos 60—80 circiter, ad quos filiam Jairi (Matth. 9, 18—26; Marc. 5, 22—43; Luc. 8, 41—56) et iuvenem in oppido Naim resuscitatum (Luc. 7, 11—17) facile pervenire potuisse neminem latet.

PRESBYTERORUM

RELIQUIAE AB IRENAEO SERVATAE.

I.

1. Quemadmodum audiui a quodam presbytero, qui
 5 audierat ab his, qui apostolos viderant, et ab his,
 qui didicerant: sufficere veteribus de his, quae sine consilio

I. Hoc fragmentum et tria sèquen- | p. 12 sq.) eandem sententiam defen-
 tia inter se connexa sunt. Redar- | dit. Tertullianus quidem De bapt.
 guunt vituperationes contra pios | c. 9. 11; De pat. c. 3; De praescript.
 veteres et V. T. prolatas, et osten- | c. 3. 44; Adv. Marc. IV, 22 disci-
 dunt, eandem esse in vindicando | pulos Domini discentes nominat; De
 iustitiam Dei in V. et N. T. (I, 20) | carne Chr. c. 6; De praescript. c. 30
 et duo Testamenta ab uno et eo- | de discentibus Pontici vel Marcionis
 dem Deo esse (IV). Leguntur Adv. | loquitur. Irenaeus ipse III, 12, 13;
 haer. IV, 27—32, modo expositioni- | 15, 3 discipulos apostolorum appel-
 bus Irenaei distenta, et ab uno eo- | lat discentes eorum. Hoc autem
 demque teste profecta sunt, quem | loco verbum *discere* absolute stat,
 Irenaeus hoc loco quendam presby- | neque e contextu colligi potest, sup-
 terum, postea (Fragm. IV) discipu- | plendum esse: a Domino; minime
 lum apostolorum vocat, accuratius | enim verisimile est, Irenaeum testem,
 vero non designat. Polycarpus illa | quem discipulum Domini habet, etiam
 locutione haud dubie excluditur. | tanquam discipulum apostolorum
 Quis autem ille presbyter fuerit, | proferre. Locus textu tradito sensu
 plane latet.

1. et ab his, qui didicerant] Dod-
 well Dissert. I in Iren. § 6 p. 11
 haec verba de discipulis Domini in-
 terpretatus est, qui non fuerint apo-
 stoli, quales fuissent Papias Ioannes
 presbyter et Aristion; et nuperrime
 Leimbach (*Das Papiasfragment* 1875
 scripsisse iudicandus est: *παρὰ τῶν*

spiritus egerunt, eam quae ex scripturis esset correptionem. Cum enim *non sit personarum acceptor deus*, quae sunt non secundum eius placitum facta, his inferebat congruam correptionem. 2. Quemadmodum sub David, quando persecutionem quidem patiebatur a Saul propter iustitiam, et regem Saul fugiebat et inimicum non ulciscabatur, et Christi adventum psallebat et sapientia instruebat gentes, et omnia secundum consilium faciebat spiritus et placebat deo. 3. Quando autem propter concupiscentiam ipse sibi accepit Betsabee Uriae, dixit scriptura de eo: *Nequam autem visus est sermo, quem fecit David, in oculis domini. Et mittitur ad eum Nathan propheta*, ostendens ei peccatum eius, ut ipse dans sententiam de semetipso et semetipsum adiudicans misericordiam consequeretur et remissionem a Christo; et dixit ei: *Duo viri fuerunt Tu es vir, qui fecisti hoc*; et deinceps reliqua exsequitur, exprobrans eum et enumerans in eum dei beneficia, et quoniam exacerbavit dominum, cum fecisset hoc. Non enim placere deo

2 Act. 10, 34. — 4 I Reg. 18 sqq. — 10 II Reg. 11, 27. — 11 II Reg. 12, 1. — 14 II Reg. 12, 1—7.

τοὺς ἀποστόλους ἑωρακότων καὶ παρ' αὐτῶν (vel ἐκείνων) μαθόντων (vel μεμαθηκότων). Cf. Zahn, *Forschungen* VI, 65 sq. Harnack, *Geschichte der altchristl. Litteratur* II, I, 339 not. particulam alteram vertit: καὶ παρὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν μαθητευθέντων. Irenaeus vero vix duas classes protulit, quarum altera apostolorum discipulos vidisset, altera ab eis didicisset, cum testi, quo ipsi opus erat, non solum videndum, sed etiam discendum fuisset, et verbum discere respondet verbo *μανθάνειν*, non verbo *μαθητεύεσθαι*, quod III, 3, 4 voce *edoceri* redditur. Cui interpretationi non obstat, quod Irenaeus eundem presbyterum postea (Fragm. IV) seniore apostolorum discipulum appellat. Namque hoc loco presbyterum non auditorem discipulorum

apostolorum vocat vel eum discipulos apostolorum tantum audivisse dicit, sed potius refert, sibi a presbytero dictum aliquod communicatum esse, quod hic a discipulis apostolorum acceperat, et hoc etiam de discipulo apostolorum dici potuit. Papias quoque, quamquam discipulus apostolorum erat, non solum ab apostolis, sed etiam ab eorum discipulis eloquia Domini comperire studebat. — sufficere etc.] Oratione indirecta, qua saepius utitur (cf. I, 20; II—IV etc.), Irenaeus ostendit, non verbotenus se reddere, quae audierat.

3. fuerunt . . Tu es vir qui f. hoc] Irenaeus totum S. Scripturae locum exscripsit. Mihi sufficere videbatur, initium et finem indicare. Similiter infra. — et deinceps reliqua] sc. II Reg. 12, 7 sqq. — psalmum ex-

huiusmodi operationes, sed iram magnam imminere domui eius. Compunctus est autem David ad haec et ait: *Peccavi domino*; et psalmum exhomologeseos psallebat, adventum domini sustinens, qui abluit et emundat eum hominem, qui peccato fuerat
 5 obstrictus.

4. Similiter autem et de Salomone, cum perseveraret iudicare recte et sapientiam (dei) enarrare, et typum veritatis templum aedificabat et glorias exponebat dei et adventuram pacem gentibus annuntiabat, et Christi regnum praefigurabat,
 10 et *loquebatur tria millia parabolarum* in adventum domini, et *quinque millia canticorum*, hymnum dicens deo, et eam quae est in conditione sapientiam dei exponebat physiologice ex omni *ligno* et de omni herba et *volatilibus* omnibus et de *quadrupedibus* et de *piscibus*, 5. et dicebat: *Si vere deus, quem*
 15 *caeli non capiunt, super terram habitabit cum hominibus?* Et placebat deo, et omnes eum admirabantur, et *omnes reges terrae* quaerebant faciem eius, ut *audirent sapientiam eius*, quam dederat illi deus, et *regina Austri a finibus terrae veniebat* ad eum, *sapientiam* quae in eo erat *scitura*; quam et dominus ait
 20 *in iudicio resurrecturam cum eorum natione*, qui audiunt sermones eius et non credunt in eum, et *adiudicaturum eos*: quoniam illa quidem subiecta est annuntiatae sapientiae per servum dei, hi vero eam quae a filio dei dabatur contemserunt sapientiam. 6. Salomon enim servus erat, Christus vero filius
 25 dei et dominus Salomonis. Cum igitur sine offensa serviret deo et ministraret dispositionibus eius, tunc glorificabatur: cum autem uxores accipiebat ab universis gentibus et permittebat eis erigere idola in Israel, dixit scriptura de eo: *Et rex Salomon erat . . . patris eius*. Sufficenter increpavit eum scriptura,
 30 sicut dixit presbyter, *ut non gloriatur universa caro in conspectu domini*.

2 II Reg. 12, 13. — 6 III Reg. 3, 16 sqq. — 8 III Reg. 5 sqq.; Ps. 71. — 10 III Reg. 4, 32. 33. — 14 III Reg. 8, 27. — 16 III Reg. 4, 34. — 18 Matth. 12, 42 cf. III Reg. 10, 1 sqq.; Paral. 9, 1 sqq. — 28 III Reg. 11, 1—3. — 30 I Cor. 1, 29.

homologeseos] i. e. Ps. 50.

4. typum veritatis] Christi Domini
 typum templum Salomonis fuisse li-

quet ex Ioann. 2, 19.

5. adiudicaturum] = *κατακρινεῖ*
 Matth. 12, 42.

7. Et propter hoc dominum in ea quae sunt sub terra descendisse, evangelisantem et illis adventum suum, remissione peccatorum existente his, qui credunt in eum. Crediderunt autem in eum omnes, qui sperabant in eum, id est qui adventum eius praenuntiaverunt et dispositionibus eius servierunt, ⁵ iusti et prophetae et patriarchae: quibus similiter ut nobis remisit peccata, quae non oportet nos imputare his, si quominus contemnimus gratiam dei. 8. Quemadmodum enim illi non imputabant nobis incontinentias nostras, quas operati sumus, priusquam Christus in nobis manifestaretur, sic et nos non est iustum ¹⁰ imputare ante adventum Christi his, qui peccaverunt. *Omnes enim homines egent gloria dei*, iustificantur autem non a semet ipsis, sed a domini adventu, qui intendunt lumen eius. 9. In nostram autem correptionem conscriptos esse actus eorum, ut sciremus primum quidem, quoniam unus est deus noster et illo- ¹⁵ rum, cui non placeant peccata, etiamsi a claris fiant; deinde, ut abstineamus a malis. Si enim hi qui praecesserunt nos in charismatibus veteres. propter quos nondum filius dei passus erat, delinquentes in aliquo et concupiscentiae carnis servientes, tali affecti sunt ignominia: quid passuri sunt, qui nunc sunt, ²⁰ qui contemserunt adventum domini et deservierunt voluptatibus suis? 10. Et illis quidem curatio et remissio peccatorum mors domini fuit; propter eos vero, qui nunc peccant, *Christus non iam morietur*, iam enim *mors non dominabitur eius*; sed *veniet filius in gloria patris*, exquirens ab actoribus et dispensa- ²⁵ toribus suis pecuniam, quam eis credidit, cum usuris: et *quibus plurimum dedit, plurimum ab eis exiget*. 11. Non debemus ergo, inquit ille senior, superbi esse neque reprehendere veteres; sed ipsi timere, ne forte post agnitionem Christi agentes

11 Rom. 3, 23. — 23 Rom. 6, 9. — 24 Matth. 16, 27 cf. Marc. 8, 38. — 25 Matth. 25, 19 sqq. Luc. 19, 15 sqq. — 26 Luc. 12, 48. — 29 Hebr. 10, 26.

7. in ea quae s. s. t. descendisse] Cf. Cels. apud Orig. C. Cels. II, 43; Clem. Al. Strom. VI, 6, 45—48 p. 763—765; Hippol. De Christo et Antichr. c. 26. 45; Orig. In Ioann.	t. VI c. 18; t. XXXII c. 19; Evang. Petri 41; F. Kattenbusch, <i>Verbreitung und Bedeutung des Taufsymbols</i> 1900 p. 895—915.
--	--

aliquid, quod non placeat deo, remissionem ultra non habeamus delictorum, sed excludamur a regno eius. 12. Et ideo Paulum dixisse: *Si enim naturalibus ramis non pepercit, ne forte (nec) tibi parcat, qui, cum esses oleaster, insertus es in pinguedinem olivae, et socius factus es pinguedinis eius*; similiter et plebis praevaricationes videns descriptas esse non propter illos, qui tunc transgrediebantur, sed in correptionem nostram et ut sciremus unum et eundem deum, in quem illi delinquebant et in quem nunc delinquant quidam ex his, qui credidisse se dicunt. 13. Et hoc autem apostolum in epistola, quae est ad Corinthios, manifestissime ostendisse, dicentem: *Nolo enim vos ignorare . . . videat ne cadat*.

14. Sine dubitatione igitur et sine contradictione ostendente apostolo, unum et eundem esse deum, qui et illa iudicavit et ea, quae nunc sunt, exquirat, et causam descriptionis eorum demonstrante, indocti et audaces, adhuc etiam imprudentes inveniuntur omnes, qui propter transgressionem eorum, qui olim fuerunt, et propter plurimorum indicto audientiam, alterum quidem aiunt illorum fuisse deum et hunc esse mundi fabricatorem et esse in diminutione; alterum vero a Christo traditum patrem, et hunc esse, qui sit ab unoquoque eorum mente conceptus: 15. non intellegentes, quoniam, quemadmodum ibi in plurimis eorum, qui peccaverunt, non bene sensit deus, sic et hic *vocati multi, pauci vero electi*; quemadmodum ibi iniusti et idololatrae et fornicatores vitam perdiderunt, sic et hic, et domino quidem praedicante, *in ignem aeternum* mitti tales, et apostolo dicente: *An ignoratis, quoniam iniusti regnum dei non haereditabunt? Nolite seduci: neque fornicatores neque idololatrae neque adulteri neque molles neque masculorum concubitores neque fures neque avari neque ebriosi neque maledici neque raptores regnum dei possidebunt*. 16. Et quoniam non ad eos,

3 Rom. 11, 21. 17. — 11 I Cor. 10, 1—13. — 23 Matth. 20, 16. — 26 Matth. 25, 41. — 27 I Cor. 6, 9. 10.

14—19. Redolent quidem hi ver-
sus (Iren. IV, 27, 4) stilum Irenaei.
Cum autem mediis in verbis pres-
byteri legantur, eos omittere nolui.

14. indicto audientiam] i. e. inob-
oedientiam. Cf. Iren. IV, 2, 6: in-
dicto audientes.

qui extra sunt, hoc dicit, sed ad nos, ne proiciamur extra regnum dei, tale aliquid operantes, intulit: *Et haec quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine domini Iesu Christi et in spiritu dei nostri.* 17. Et quemadmodum illic condemnabantur et proiciebantur hi, qui male operabantur⁵ et reliquos exterminabant; similiter et hic *oculus* quoque *effoditur scandalisans et pes et manus*, ne reliquum corpus pariter pereat. Et habemus praeceptum: *Si quis frater nominatur fornicator aut ararus aut idololatra aut maledicus aut ebriosus aut rapax, cum huiusmodi nec cibum sumere.* Et¹⁰ iterum ait apostolus: *Nemo vos seducat inanibus verbis; propter haec enim venit ira dei in filios diffidentiae. Nolite ergo fieri participes eorum.* 18. Et quemadmodum ibi peccantium damnatio participabat et reliquos, quoniam placebant eis et una cum eis conversabantur; sic et hic *modicum fermentum totam*¹⁵ *massam corrumpit.* Et quemadmodum ibi adversus iniustos ira descendebat dei, et hic similiter apostolus ait: *Revelabitur enim ira dei de caelo super omnem impietatem et iniustitiam eorum hominum, qui veritatem in iniustitia detinent.* 19. Et quemadmodum ibi in Aegyptios, qui iniuste puniebant Israel,²⁰ vindicta a deo fiebat; sic et hic, domino quidem dicente: *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum, quicumque clamant ad eum die et nocte? Etiam dico vobis, faciet vindictam eorum cito;* et apostolo in ea quae est ad Thessalonicenses epistola ista praedicante: *Siquidem iustum est apud deum re-*²⁵ *tribuere . . . omnibus, qui crediderunt in eum.*

20. Cum ergo hic et illic eadem sit in vindicando deo iustitia dei, et illic quidem typice et temporaliter et mediocrius, hic vero vere et semper et austerius; ignis enim aeternus et quae a caelo revelabitur ira dei a facie domini nostri, quem³⁰ admodum et David ait: *Vultus autem domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam ipsorum,* maiorem poenam

2 I Cor. 6, 11. — 6 Matth. 18, 8. 9 cf. 5, 30. — 8 I Cor. 5, 11. — 11 Eph. 5, 6. 7. — 15 I Cor. 5, 6. — 17 Rom. 1, 18. — 21 Luc. 18, 7. 8. — 25 I Thess. 1, 6—10. — 31 Ps. 33, 17.

18. participabat] Interpres pro | κατεῖχε legisse videtur μετεῖχε.

praestat iis, qui incidunt in eam; valde insensatos ostendebant presbyteri eos, qui ex his, quae acciderunt his, qui olim deo non obtemperabant, tentant alterum patrem introducere, 21. e contrario opposcentes, quanta dominus ad salvandos eos qui receperunt eum veniens fecisset, miserans eorum; tacentes autem de iudicio eius, et quaecunque provenient his, qui audierunt sermones eius et non fecerunt, et quoniam expediebat eis, si non essent nati, et quoniam tolerabilius Sodomaee et Gomorrae erit in iudicio quam civitati illi, quae non
 10 recepit sermonem discipulorum eius.

[Iren. Adv. haer. IV, 27—28, 1 ed. Harvey II, 238—245.]

II.

Qui vero exprobrant et imputant, quod profecturus populus iussu dei vascula omnis generis et vestimenta acceperit ab Aegyptiis et sic abierit, ex quibus et tabernaculum factum est
 15 in eremo, ignorantes iustificationes dei et dispositiones eius, semetipsos arguunt, sicut et presbyter dicebat.

[Iren. IV, 30, 1 ed. Harvey II, 248.]

III.

. . Talia quaedam enarrans de antiquis presbyter, re-

4 Ioan. 1, 11. 12. — 8 Matth. 10, 15; Luc. 10, 12.

20. ostendebant presbyteri] Cum supra (v. 1. 6. 11) et infra (Fragm. II—IV) de uno presbytero sermo sit, Erasmus coniecit legendum esse: ostendebat presbyter, idemque censuit Harnack, *Geschichte der altchristl. Litteratur* II, I, 338 not. Cum v. 21 pluralis (opponentes . . tacentes) sequatur, librarius locum male intellegens textum emendare potuit. Altera ex parte Irenaeus saepius (Fragm. V—IX) ad presbyteros plures provocat, et argumenta, quae hucusque prolata sunt, eum non etiam hoc loco id facere potuisse non probant, eo minus, cum Irenaeus in sectione, cuius hoc fragmentum pars est, se non semel,

sed saepius presbyterum audivisse annuens (cf. Fragn. II not.) facile plures presbyteros appellare potuerit, cum alii similia docuisse censendi sint.

II. qui vero exprobrant etc.] Notandum est, Marcionitas praecipue fraudem illam creatori obiecisse. — dicebat] Imperfecto, quo etiam Fragn. III—IV et I, 20 utitur, Irenaeus ostendit, se presbyterum non semel tantum, ut e Fragn. I, 1. 6. 11 quis concluderet, sed saepe audivisse. Itaque valde dolendum est, quod nomen presbyteri non tradidit. Cf. Zahn, *Forschungen* VI, 68 sq.

III. talia qu. enarrans . . reficiebat nos etc.] Sic dicens Irenaeus

ficiebat nos et dicebat: De his quidem delictis, de quibus ipsae scripturae increpant patriarchas et prophetas, nos non oportere exprobrare eis, neque fieri similes Cham, qui irrisit turpitudinem patris sui et in maledictionem decidit, sed gratias agere pro illis deo, quoniam in adventu domini nostri remissa sunt⁵ eis peccata: et enim illos dicebat gratias agere et gloriari in nostra salute. De quibus autem scripturae non increpant, sed simpliciter sunt positae, nos non debere fieri accusatores; non enim sumus diligentiores deo, neque super magistrum possumus esse, sed typum quaerere. Nihil enim otiosum est eorum, quae-¹⁰ cunque inaccusabilia posita sunt in scripturis.

[Iren. IV, 30, 4 ed. Harvey II, 251.]

IV.

Huiusmodi quoque de duobus testamentis senior apostolorum discipulus disputabat, ab uno quidem et eodem deo utraque ostendens. Nec enim esse alterum deum praeter¹⁵ eum, qui fecit et plasmavit nos, nec firmitatem habere sermonem eorum, qui dicunt, aut per angelos aut per aliam quamlibet virtutem aut ab alio deo factum esse hunc mundum, qui est secundum nos.

[Iren. IV, 32, 1 ed. Harvey II, 254.]

V.

20

Quia autem XXX annorum aetas prima indolis est iuvenis et extenditur usque ad XL annum, omnis quilibet confitebitur;

3 Gen. 9, 22. — 9 Matth. 10, 24.

clarissime manifestat, se non librum exscribere, sed sermones orales reddere. — de antiquis] i. e. *περὶ ἀρχαίων*, sc. de viris V. T.

IV. senior apostolorum discipulus] Cf. Fragm. I, 1 not. Animadvertendum est, veterem interpretem hoc loco et Fragm. I, 11 testem seniore, alias (I, 1. 6. 20; II; III) presbyterum appellare. Si Irenaeus ipse vocabulum varium adhibuit, locis

illis duobus haud dubie scripsit: *ὁ πρεσβύτερος* (cf. Adv. haer. I, 15, 6), ut significaret, presbyterum eo tempore, quo eum audiebat, senem fuisse.

V. Irenaeus Adv. haer. II, 22, 4 discernit aetates infantium, parvulorum, iuvenum, seniorum, et Dominum dicit in omnem aetatem venisse, ergo usque ad aetatem seniorum, quam etiam aetatem magistri

a XL autem et L anno declinat iam in aetatem seniore[m], quam habens dominus noster docebat, sicut evangelium et omnes seniores testantur, καὶ πάντες δὲ οἱ πρεσβύτεροι μαρτυροῦσιν, οἱ κατὰ τὴν
 5 cipulum domini convenerunt, id Ἀσίαν Ἰωάννη τῷ τοῦ κυρίου μα-
 ipsum tradidisse eis Iohannem. θητῇ συμβεβληκότες, παραδεδω-
 Permansit autem cum eis usque κέναι τὸν Ἰωάννην. παρέμεινε γὰρ
 ad Traiani tempora. Quidam αὐτοῖς μέχρι τῶν Τραϊανοῦ χρόνων.
 autem eorum non solum Iohannem. sed et alios apostolos viderunt,
 10 et haec eadem ab ipsis audierunt, et testantur de huiusmodi relatione.

[Iren. II, 22, 5 ed. Harvey I, 331; Eus. H. E. III, 23, 3.]

VI.

Ubi ergo primus positus est Ποῦ οὖν ἐτέθη ὁ πρῶτος ἄν-
 homo? Scilicet in paradiso, θρωπος; ἐν παραδείσῳ δηλονότι,
 15 quemadmodum scriptura dicit: καθὼς γέγραπται.

Et plantavit deus paradysum in Eden contra orientem, et posuit ibi hominem, quem plasmavit.

Et inde proiectus est in hunc καὶ ἐκεῖθεν ἐξεβλήθη εἰς τόνδε
 20 mundum, non oboediens. Qua- τὸν κόσμον παρακούσας. διὸ καὶ

16 Gen. 2, 8.

perfectam appellat, ut omnem aetatem sua sanctificaret. Hoc quoque loco Domino docenti attribuit aetatem seniore[m], praeter seniores provocans ad Evangelium, sc. Ioann. 8, 57, ubi Iudaei Domino dicunt: Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti? Praeterea exponit, aetatem a XL et L anno in seniore[m] declinare. Harnack, *Geschichte der altchristl. Litteratur* II, I, 335, aetatem seniore[m] *senectutem* interpretatus est, certe autem erravit. Aetas senior cum aetati juvenis opposita sit, nihil nisi aetas hanc superans est, aetas perfecta, ut Irenaeus II, 22, 4 dicit. Accedit, quod

Irenaeo id tantum propositum erat, ut Valentinianos refutaret ex Evangelio Lucae concludentes, Iesum unum solum annum docuisse (Luc. 4, 19) et annos XXX natum (3, 23) mortuum esse. Quare II, 22, 6 Ioann. 8, 57 de eo interpretatur, qui iam XL annos excessit, quinquagesimum autem annum nondum attigit, non tamen multum ab eo abfuit. Cf. Zahn, *Forschungen* VI, 60—63.

VI. τοὺς μετατεθέντας] sc. Henoch (Gen. 5, 24; Sirach 44, 16; Hebr. 11, 5) et Elias (IV Reg. 2, 9—11). — εἰς τόνδε τὸν κόσμον] Tatianus Orat. ad Graec. c. 20 (p. 159 A): ἐξωρίσθησαν οἱ πρωτόπλαστοι

propter dicunt presbyteri, λέγουσιν οἱ πρεσβύτεροι, τῶν
 qui sunt apostolorum discipuli, ἀποστόλων μαθηταί, τοὺς
 eos, qui translati sunt, illuc trans- μετατεθέντας ἐκεῖσε μετατεθῆναι
 latus esse (iustis enim homini- (δικαίοις γὰρ ἀνθρώποις καὶ πνευ-
 bus et spiritum habentibus prae- ματοφόροις ἡτοιμάσθη ὁ παρά-
 paratus est paradisos, in quem δεισος, ἐν ᾧ καὶ Παῦλος ὁ ἀπό-
 et Paulus apostolus asportatus στολος εἰσχομισθεὶς ἤκουσε ῥή-
 audivit sermones inenarrabiles, ματα ἄρρητα, ὡς πρὸς ἡμᾶς ἐν
 quantum ad nos pervenit), et ibi τῷ παρόντι), κακεὶ μένειν τοὺς
 manere eos, qui translati sunt, μετατεθέντας ἕως συντελείας, προ-
 usque ad consummationem, co- οἰμιαζομένους τὴν ἀφθαρσίαν. 10
 auspicantes incorruptelam.

[Iren. V, 5, 1. ed. Harvey II, 331; Ioann. Dam. S. P. Holl, *Frag-
 mente* p. 72.]

VII.

His autem sic se habentibus Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων καὶ
 et in omnibus antiquis et pro- ἐν πᾶσι τοῖς σπουδαίοις καὶ ἀρ-
 batissimis et veteribus scripturis 15 χαίοις ἀντιγράφοις τοῦ ἀριθμοῦ
 numero hoc posito, et testimo- τούτου κειμένου, καὶ μαρτυρούν-
 nium perhibentibus his, qui των αὐτῶν ἐκείνων τῶν κατ'
 facie ad faciem Iohan- ὁ ψιν τὸν Ἰωάννην ἐωρα-
 nem viderunt, et ratione κόντων καὶ τοῦ λόγου διδάσκον-
 docente nos, quoniam numerus 20 τος ἡμᾶς, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τοῦ
 nominis bestiae secundum Grae- ὀνόματος τοῦ θηρίου κατὰ τὴν
 corum computationem per lite- τῶν Ἑλλήνων ψῆφον διὰ τῶν
 ras, quae in eo sunt, sexcentos ἐν αὐτῷ γραμμάτων ἐμφαίνεται.
 habebit et sexaginta et sex; hoc [Eus. H. E. V, 8, 5.] 25
 est, decadas aequales hecaton-
 tasin et hecatontadas aequales
 monasin; numerus enim qui di-
 gitus sex, similiter custoditus,
 recapitulationes ostendit univer-
 sae apostasiae eius quae initio

7 II Cor. 12, 4. — 21 Apoc. 13, 18.

ἀπὸ γῆς μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐκ ταύτης, | σεως. Veteres igitur paradisum non
 κρείττονος δὲ τῆς ἐνταυθοῖ διακοσμῆ- | in hac terra fuisse putaverunt.

et quae in mediis temporibus
et quae in fine erit; ignoro,
quomodo erraverunt quidam se-
quentes idiotismum et medium
5 frustrantes numerum nominis,
quingenta numeros deducen-
tes pro sex decadis unam deca-
dem volentis esse.

[Iren. V, 30, 1 ed. Harvey II, 406.]

οὐκ οἶδα, πῶς ἐσφάλησάν τινες
ἐπακολουθήσαντες ἰδιωτισμῷ καὶ
τὸν μέσον ἡθέτησαν ἀριθμὸν τοῦ
ὀνόματος, ᾧ ψήφους ὑφελόντες
καὶ ἀντὶ τῶν ἑξ δεκάδων μίαν
δεκάδα βουλόμενοι εἶναι

[Ioann. Dam. S. P. Holl, *Frag-
mente* p. 80.]

VIII.

10 . . quemadmodum presbyteri meminerunt, qui Iohan-
nem discipulum domini viderunt, audisse se ab eo
quemadmodum de temporibus illis docebat dominus et dicebat:
Venient dies etc. cf. Papiæ Fragm. I.

[Iren. V, 33, 3 ed. Harvey II, 417.]

IX.

15 1. Et quemadmodum pres-
byteri dicunt, tunc, qui digni
fuerint caelorum conversatione,
illuc transibunt, id est in cae-
los; alii tute paradisi deliciis
20 utentur; alii autem speciosita-
tem civitatis possidebunt: ubi-
que autem deus videbitur, et
quemadmodum digni erunt vi-
dentes eum. 2. Esse autem di-
stantiam hanc habitationis eo-
rum, qui *centum fructificave-*

1. Ὡς οἱ πρεσβύτεροι λέ-
γουσι, τότε καὶ οἱ μὲν καταξιω-
θέντες τῆς ἐν οὐρανῷ διατριβῆς
ἐκεῖσε χωρήσουσιν, οἱ δὲ τῆς
τοῦ παραδείσου τρυφῆς ἀπολαύ-
σουσιν, οἱ δὲ [τὴν ἀγίαν γῆν καὶ]
τὴν λαμπρότητα τῆς πόλεως καθέ-
ξουσιν [σὺν πᾶσι τοῖς περὶ αὐτὴν
ἀγαθοῖς ἐπιχορηγούμενοις ὑπὸ
τοῦ θεοῦ]· πανταχοῦ γὰρ ὁ σω-
τὴρ ὁραθήσεται, καθὼς ἄξιοι ἔσον-
ται οἱ ὀρῶντες αὐτόν. 2. εἶναι
δὲ τὴν διαστολὴν ταύτην τῆς οἰ-
κήσεως τῶν τὰ ἑκατὸν καρπο-

26 Matth. 13, 23 (13, 8; Marc. 4, 8).

IX, 1. τῆς τοῦ παραδείσου] Inter-
pres praemittit tute. Harvey et Har-
nack hanc vocem e dittographia vo-
cis utentur explicant: vix recte. -
τὴν ἀγίαν γῆν.] Quae uncis inclusa

sunt, desunt in interpretatione ve-
tere. — σωτὴρ ὁραθήσεται καθὼς
vel (Interpres) καὶ καθὼς] Similia
dictitare de Christo Origenem in
Commentariis super Evangelia aliis-

*runt, et eorum, qui sexaginta, φορούντων καὶ τῶν τὰ ἑξήκοντα
et eorum, qui triginta: quorum καὶ τῶν τὰ τριάκοντα. ὧν οἱ
quidam in caelum assumuntur, μὲν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀναληφ-
alii in paradiso conversabuntur, θήσονται, οἱ δὲ ἐν τῇ παραδείσῳ
alii in civitate inhabitabunt, et διατρίψουσιν, οἱ δὲ τὴν πόλιν 5
propter hoc dixisse dominum, κατοικήσουσιν. καὶ διὰ τοῦτο
multas esse apud patrem man-
siones. Omnia enim dei sunt, qui πατρός μου μονὰς εἶναι πολ-
omnibus aptam habitationem λάς. τὰ πάντα γὰρ τοῦ θεοῦ,
praestat. Quemadmodum verbum ὅς τοις πᾶσι τὴν ἀρμόζουσαν οἶ- 10
eius ait, omnibus divisum esse α
κησιν παρέχει.*

patre, secundum quod quis est dignus aut erit. Et hoc est triclinium,
in quo recumbent ii, qui epulantur vocati ad nuptias. 3. Hanc
esse adordinationem et dispositionem eorum, qui salvantur, di-
cunt presbyteri apostolorum discipuli; et per 15
huiusmodi gradus proficere, et per spiritum quidem ad filium,
per filium autem ascendere ad patrem, filio deinceps cedente
patri opus suum, quemadmodum et ab apostolo dictum est:
*Quoniam oportet regnare eum, quoadusque ponat omnes ini-
micos sub pedibus eius. Novissima inimica destruetur mors. 20*
In temporibus enim regni iustus homo super terram exsistens,
obliviscetur mori iam. *Quando autem dixerit, inquit, omnia etc.*

[Iren. V, 36, 1 ed. Harvey II, 427 sq. Graece in append. ad
Qu. 74 in S. Scr. Anastasii, collat. a Massueto cum MSS. Bibl.
R. 2910 et Colb. 1450.

7 Ioann. 14, 2. — 11 Matth. 20, 23. — 19 I Cor. 15, 25. 26. —
22 I Cor. 15, 26—28.

que operibus suis bene memini, tan- quam si alius atque diversus a fide- libus conspectus Dominus fuerit pro meritis eorum atque profectu (Routh). 2. omnibus divisum etc.] Haec Massueto ad parabolas vel quinque	talentorum vel decem minarum re- spicere videntur; sin minus, ad ali- quod Christi dictum, quod ex pres- byterorum, quos mox citat, traditione acceperit. Rectius alii Matth. 20, 23 allegare videntur.
---	--

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΔΙΟΓΝΗΤΟΝ.

I. Ἐπειδὴ ὁρῶ, κράτιστε Διόγνητε, ὑπερεσπουδακότα σε τὴν θεοσέβειαν τῶν Χριστιανῶν μαθεῖν καὶ πάνυ σαφῶς καὶ ἐπιμελῶς πυνθανόμενον περὶ αὐτῶν, τίνοι τε θεῶι πεποιθότες καὶ πῶς
 5 θρησκειούντες αὐτὸν τὸν τε κόσμον ὑπερροῶσι πάντες καὶ θανάτου καταφρονοῦσι καὶ οὔτε τοὺς νομιζομένους ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων θεοὺς λογίζονται οὔτε τὴν Ἰουδαίων δεισιδαιμονίαν φυλάσσουν, καὶ τίνα τὴν φιλοστοργίαν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ τί δὴ ποτε καινὸν τοῦτο γένος ἢ ἐπιτήδευμα εἰσῆλθεν εἰς τὸν βίον νῦν καὶ
 10 οὐ πρότερον· ἀποδέχομαί γε τῆς προθυμίας σε ταύτης καὶ παρὰ τοῦ θεοῦ, τοῦ καὶ τὸ λέγειν καὶ τὸ ἀκούειν ἡμῖν χορηγοῦντος, αἰτοῦμαι δοθῆναι ἔμοι μὲν εἰπεῖν οὕτως, ὥς μάλιστα ἂν ἀκούσαντά σε βελτίω γενέσθαι, σοί τε οὕτως ἀκοῦσαι, ὥς μὴ λυπηθῆναι τὸν εἰπόντα.

15 II. Ἄγε δὴ, καθάρας σεαυτὸν ἀπὸ πάντων τῶν προκατε-

A = codex Argentoratensis deperditus, b = apographum Beurrierianum, h = apographum Hausianum seu Tubingense, L = Lachmann, St = Stephanus.

1 *Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ* (i. e. Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος, ut ex praecedentibus apparet) A h | 2 *Διόγνητε* : + ὥς b h ita legentes signum crucis ornatae, in scida, quae codicis A specimen continet, editioni Ottonianae a. 1879 adiecta, depictum | 5 *τὸν* > A h | 7 *ἰὴν* + τῶν h | 12 *ἀκούσαντα* : ἀκοῦσαι A h

I. *κράτιστε*] Cf. Luc. 1, 3; 23, 26; 24, 3; 26, 25. — *αὐτόν*] rectius cum *θρησκειούντες* quam cum *τὸν κόσμον* coniungitur. — *τίνοι τε θεῶι κτλ.*] Cf. Passio Pauli c. 9 ed. Lipsius, Acta apost. apocr. I (1891), 32. — *θανάτου καταφρ.*] Cf. Iust. Apol. I, 11. 39. 57; Apol. II, 10. — *οὔτε τοὺς νομ.* — *φυλάσσουν*] Cf. Eus. Demonstr. evang. I, 6, 61—63. — *δεισιδαιμονίαν*] Vox nonnunquam aequae ac vocabulum *superstitio* sensu bono adhibetur, significans religionem vel pietatem. Cf. Act. 17, 22; Ios. Flav.

EPISTULA AD DIOGNETVM.

I. Cum te, amplissime Diognete, valde studiosum videam divinum Christianorum cultum cognoscendi et admodum accurate diligenterque de iis percontantem, cui deo confidentes et quomodo eum colentes mundum aspernentur omnes mortemque con-⁵ temnant et neque eos, qui a gentilibus dii putantur, pro diis habeant neque Iudaeorum superstitionem observent, et quo amore mutuo inter se affecti sint. et cur tandem novum hoc genus aut institutum nunc demum apparuerit ac non prius: laudo te propter hoc studium atque a deo, qui et loquendi et audiendi¹⁰ nobis facultatem suppeditat, peto, ut detur mihi quidem ita verba facere, ut is, qui audivit, utique melior fiat, et tibi ita audire, ut tristitia non afficiatur is, qui verba fecit.

II. Age igitur, postquam teipsum a cunctis cogitationibus

Antiqu. X, 3, 2; Xenoph. Cyrop. III, 3. 58. Auctor eam hoc loco haud dubie aequae ac 4, 1 sensu malo usurpat. Cf. Act. 25, 19. — *καινόν*] Cf. Arist. Apol. 16, 4 (ed. R. Seeberg 1894); Tat. Orat. c. 31 sqq.; Theoph. Ad Autol. III, 1; Tert. Ad nat. I, 8; Praedic. Petri ed. Hilgenfeld Nov. Test. extra can. IV, 59, 6—7 (= Clem. Al. Strom. VI, 5, 41 p. 761); Arnob. Adv. nat. II, 69; Eus. Dem. ev. I, 1, 4. — *τοῦτο γ.*] i. e. post Hellenas et Iudaeos tertium genus. Clem. Al. Strom. VI, 5, 41 p. 761: *ὑμεῖς δὲ οἱ καινῶς αὐτὸν τρίτῳ γένει σεβόμενοι Χριστιανοί.*

Similiter textus graecus Apologiae Aristidis 2, 2 tria genera discernit, versiones syriaca et armeniaca quatuor, sc. barbaros, Graecos, Iudaeos et Christianos. — *νῦν καὶ οὐ πρότερον*] Cf. Arnob. II, 75. — *τὸν ἀκούσαντα κτλ.*] Similiter Hippol. De Christo et Antichr. c. 2 ed. Achelis p. 5, 16.—18; Ps.-Iust. Cohort. c. 1. — *σοί τε*] Saepenumero apud classicos quoque scriptores *μέν* particulam excipit *τε* coniunctiva (Otto).

II. Cf. ad hoc capitulum Iust. Apol. I, 9.

1. *καθάρως κτλ.*] Cf. Eph. 4, 21 sqq.

χόντων σου τὴν διάνοιαν λογισμῶν καὶ τὴν ἀπατῶσάν σε συνή-
 θειαν ἀποσκευασάμενος καὶ γενόμενος ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς καινὸς
 ἄνθρωπος, ὡς ἂν καὶ λόγου καινοῦ, καθάπερ καὶ αὐτὸς ὡμολό-
 γησας, ἀκροατὴς ἐσόμενος· ἴδε μὴ μόνον τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ καὶ
 5 τῇ φρονήσει, τίνας ὑποστάσειως ἢ τίνας εἰδούς τυγχάνουσιν, οὓς
 ἐρεῖτε καὶ νομίζετε θεούς. 2. οὐχ ὁ μὲν τις λίθος ἐστίν, ὅμοιος
 τῷ πατουμένῳ, ὁ δ' ἐστὶ χαλκός, οὐ κρείσσων τῶν εἰς τὴν χρῆ-
 σιν ἡμῖν κεχαλκευμένων σκευῶν, ὁ δὲ ξύλον, ἥδη καὶ σεσηπός,
 ὁ δὲ ἄργυρος, χρήζων ἀνθρώπου τοῦ φυλάσσοντος, ἵνα μὴ κλαπῇ,
 10 ὁ δὲ σίδηρος, ὑπὸ ἰοῦ διεφθαρμένος, ὁ δὲ ὄστρακον, οὐδὲν τοῦ
 κατεσκευασμένου πρὸς τὴν ἀτιμοτάτην ὑπηρεσίαν εὐπρεπέστερον;
 3. οὐ φθαρτῆς ὕλης ταῦτα πάντα; οὐχ ὑπὸ σιδήρου καὶ πυρὸς
 κεχαλκευμένα; οὐχ ὁ μὲν αὐτῶν λιθοξόος, ὁ δὲ χαλκεύς, ὁ δὲ
 ἄργυροκόπος, ὁ δὲ κεραμεὺς ἐπλασεν; οὐ πρὶν ἢ ταῖς τέχναις τού-
 15 των εἰς τὴν μορφὴν τούτων ἐκτυπωθῆναι, ἣν ἕκαστον αὐτῶν ἐκά-
 στω, ἔτι καὶ νῦν, μεταμεμορφωμένον; οὐ τὰ νῦν ἐκ τῆς αὐτῆς
 ὕλης ὄντα σκευὴ γένοιτ' ἂν, εἰ τύχοι τῶν αὐτῶν τεχνιτῶν, ὅμοια
 τοιοῦτοις; 4. οὐ ταῦτα πάλιν, τὰ νῦν ὑφ' ὑμῶν προσκυνούμενα,
 δύναιτ' ἂν ὑπὸ ἀνθρώπων σκευὴ ὅμοια γενέσθαι τοῖς λοιποῖς; οὐ
 20 κωφὰ πάντα; οὐ τυφλά; οὐκ ἄψυχα; οὐκ ἀναίσθητα; οὐκ ἀκίνη-
 τα; οὐ πάντα σηπόμενα; οὐ πάντα φθειρόμενα; 5. ταῦτα θεοὺς
 καλεῖτε, τούτοις δουλεύετε, τούτοις προσκυνεῖτε, τέλεον δ' αὐτοῖς
 ἐξομοιούσθε. 6. διὰ τοῦτο μισεῖτε Χριστιανούς, ὅτι τούτους οὐχ
 ἡγνοῦνται θεούς. 7. ὑμεῖς γὰρ αἰνεῖν νομίζοντες καὶ οἰόμενοι, οὐ
 25 πολὺ πλεόν αὐτῶν καταφρονεῖτε; οὐ πολὺ μᾶλλον αὐτοὺς χλευά-
 ζετε καὶ ὑβρίζετε, τοὺς μὲν λιθίνους καὶ ὀστρακίνους σέβοντες
 ἀφυλάκτους, τοὺς δὲ ἄργυρέους καὶ χρυσοὺς ἐγκλείοντες ταῖς νυξί

15 Ἐκαστον : Ἐκαστος A h | 16 ἔτι καὶ νῦν A h : εἰκάζειν con L | 18 ὑμῶν :
 ἡμῶν A h | 19 ὑπό : ὑπ' h | 24 αἰνεῖν em L : οἱ νῦν A h | οἰόμενοι A h :
 σεβόμενοι con L | 27 ἀφυλάκτους : ἀφυλάκτως A h

— αὐτὸς ὡμολόγησας] Cf. c. 1: καινὸν | saur. s. h. v.

τοῦτο γένος. — ἴδε] Ita, non ἴδέ,
 Hellenistae scribere solebant. Cf.
 Barn. 15, 7. Winer § 6, 1 a. — ἐρεῖτε]
 Recentiores hac forma praesentis in-
 star utuntur. Cf. Stephanus, The-

2. ὁ μὲν τις . . . ὁ δέ] Cf. 8, 2. —
 λίθος κτλ.] Cf. Praedic. Petri ed.
 Hilgenfeld p. 58, 20—31. — ἵνα μὴ
 κλαπῇ] Similiter Aristides 3, 2.

3. Cf. Aristides 3, 2.

mentem tuam praeoccupantibus purgaveris et consuetudinem te decipientem abieceris et factus fueris velut ab initio novus homo, quippe etiam doctrinae novae, sicut ipse quoque confessus es, auditor futurus: non solum oculis, sed et mente conspicias, cuius substantiae aut cuius formae sint, quos vocatis et existi-⁵ matis deos. 2. Nonne alius lapis est, ei similis, qui calcatur; alius est aes, non melius quam quae in usum nostrum fabricata sunt vasa: alius lignum, iam etiam putridum; alius argentum, cui opus est homine custodiente, ne furto auferatur: alius ferrum, rubigine corruptum: alius testa. nihilo praestantior ea, quae¹⁰ ad abiectissimum ministerium facta est? 3. Nonne ex materia corruptibili sunt haec omnia? Nonne ferri et ignis ope fabricata? Nonne eorum aliud sculptor lapidum, aliud faber aearius, aliud argentarius faber, aliud figulus finxit? Nonne, priusquam artibus horum in formas istorum effecta sunt, unumquod-¹⁵ que eorum ab unoquoque, idque etiam nunc, transformabatur? Nonne quae nunc ex eadem materia sunt vasa, si eosdem artifices nanciscerentur, similia talibus reddi possent? 4. Nonne haec rursus, quae nunc a vobis adorantur, possent ab hominibus vasa fieri reliquis similia? Nonne surda sunt omnia? Nonne²⁰ caeca? Nonne inanima? Nonne sensus expertia? Nonne immobilia? Nonne omnia putrescunt? Nonne omnia corrumpuntur? 5. Haec deos vocatis, his servitis, haec adoratis; omnino autem similes iis reddimini. 6. Idcirco odistis Christianos, quia hos esse deos non arbitrantur. 7. Vos autem, qui honorare putatis²⁵ et existimatis, nonne multo magis eos contemnitis? Nonne multo magis eos irridetis et iniuria afficitis, dum lapideos quidem et testaceos veneramini sine custodibus, argenteos autem et aureos

4. ἀννχα] Cf. Iust. Apol. I, 9; Melit. philos. Oratio, *Theol. Quartalschrift* 1862 p. 404.

5. ἐξομοιοῦσθε] Auctor Ps. 113, 16: ὁμοιοὶ αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ κτλ. respicere videtur. Clement. Recogn. V, 15: Velim autem dicerent mihi hi, qui idola

quos colunt: vultne aliquis vestrum sic videre, quomodo illi vident etc.

7. νομ. κ. οἰόμενοι] Qui cum codice legunt οἱ νῦν, supplent τοὺτους θεούς, sc. hos esse deos. — αὐτῶν] potius cum καταφρονεῖτε quam cum πλέον coniungendum ideoque ad deos, non ad Christianos referendum esse videtur. — τοὺς μὲν λιθίνους κτλ.] Si

καὶ ταῖς ἡμέραις φύλακας παρακαθιστάντες, ἵνα μὴ κλαπῶσιν; 8. αἷς δὲ δοκεῖτε τιμαῖς προσφέρειν, εἰ μὲν αἰσθάνονται, κολάζετε μᾶλλον αὐτούς· εἰ δὲ ἀναισθητοῦσιν, ἐλέγχοντες αἷματι καὶ κνίσαις αὐτοὺς θρησκευέτε. 9. ταῦθ' ὑμῶν τις ὑπομεινάτω, ταῦτα ἀνα-
 5 σχέσθω τις ἑαυτῷ γενέσθαι. ἀλλὰ ἄνθρωπος μὲν οὐδὲ εἰς ταύτης τῆς κολάσεως ἐκὼν ἀνέξεται, αἰσθησιν γὰρ ἔχει καὶ λογισμόν· ὁ δὲ λίθος ἀνέχεται, ἀναισθητεῖ γάρ. οὐκ οὖν τὴν αἰσθησιν αὐτοῦ ἐλέγχετε. 10. περὶ μὲν οὖν τοῦ μὴ δεδουλῶσθαι Χριστιανούς τοιούτοις θεαῖς πολλὰ μὲν ἂν καὶ ἄλλα εἰπεῖν ἔχοιμι· εἰ δέ τι-
 10 μὴ δοκοίη καὶ ταῦτα ἱκανά, περισσὸν ἡγοῦμαι καὶ τὸ πλείω λέγειν.

III. Ἐξῆς δὲ περὶ τοῦ μὴ κατὰ τὰ αὐτὰ Ἰουδαίοις θεοσεβεῖν αὐτοὺς οἰμαί σε μάλιστα ποθεῖν ἀκοῦσαι. 2. Ἰουδαῖοι τοίνυν, εἰ μὲν ἀπέχονται ταύτης τῆς προειρημένης λατρείας, καλῶς θεὸν ἔνα τῶν πάντων σέβειν καὶ δεσπότην ἀξιόσφι φρονεῖν· εἰ δὲ τοῖς
 15 προειρημένοις ὁμοιοτρόπως τὴν θρησκείαν προσάγουσιν αὐτῷ ταύτην, διαμαρτάνουσιν. 3. ἃ γὰρ τοῖς ἀναισθητοῖς καὶ κωφοῖς προσφέροντες οἱ Ἕλληνες ἀφροσύνης δείγμα παρέχουσι, ταῦθ' οὗτοι καθάπερ προσδεομένοι τῷ θεῷ λογιζόμενοι παρέχειν μωρίαν εἰκὸς μᾶλλον ἡγοῖντ' ἂν, οὐ θεοσέβειαν. 4. ὁ γὰρ ποιήσας τὸν οὐ-
 20 ρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς καὶ πᾶσιν ἡμῖν χορηγῶν, ὃν προσδεόμεθα, οὐδενὸς ἂν αὐτὸς προσδέοιτο τούτων ὃν τοῖς οἰομένοις διδόναι παρέχει αὐτός. 5. οἱ δὲ γε θυσίας αὐτῷ δι' αἵματος καὶ κνίσης καὶ ὀλοκαυτωμάτων ἐπιτελεῖν οἰόμενοι καὶ ταύταις ταῖς τιμαῖς αὐτὸν γεραίρειν, οὐδέν μοι δοκοῦσι δια-
 25 φέρειν τῶν εἰς τὰ κωφὰ τὴν αὐτὴν ἐνδεικνυμένων φιλοτιμίαν· τῶν μὲν μὴ δυναμένων τῆς τιμῆς μεταλαμβάνειν, τῶν δὲ δοκούντων παρέχειν τῷ μηδενὸς προσδεομένῳ.

IV. Ἀλλὰ μὴν τό γε περὶ τὰς βρώσεις αὐτῶν φοφοδεὲς καὶ τὴν περὶ τὰ σάββατα δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν τῆς περιτομῆς ἀλα-
 30 ζονείαν καὶ τὴν τῆς νηστείας καὶ νομηνίας εἰρωνείαν, καταγέλαστα

1 παρακαθιστάντες: -καθίσαντες A h | 2 αἷς .. τιμαῖς: ὡς .. τιμας h | 3 κνίσαις h | 9 μὲν ἂν em L: μὲν A h | 10 δοκοίη h | τό: τὰ h | 13 καλῶς em Hilgenfeld (*Zeitschr. f. wiss. Theol.* 1873 p. 275): καὶ εἰς A h | 23 κνίσσης h | 25 τῶν pr > h | ἐνδεικνυμένων em: -νύμενοι A h | 25/26 τῶν μὲν μὴ δυναμένων em Gebhardt: τῶν μὴ δυναμένων A h | 26 τῶν δὲ δοκ. em L: τὸ δὲ δοκεῖν τινα A h | 30 καὶ sec > h

militar Clem. Recogn. V, 15. — φύλ. | παρακαθιστάντες] Cf. Iust. Apol. I, 9;

nocte includitis atque interdiu custodes apponitis, ne furto auferantur? 8. Honoribus vero, quos opinamini offerre, potius supplicio eos afficitis, siquidem sensu praediti sunt; sin expertes sunt sensus, dedecorantes sanguine et nidoribus eos colitis. 9. Haec vestrum aliquis sufferto, haec patitor aliquis sibi fieri! 5 Sed ne unus quidem hominum hoc supplicium nisi invitus patietur, sensu enim praeditus est et ratione; at lapis patitur, sensu enim caret. Non sane sensum eius evincitis. 10. Ac de eo, quod Christiani diis huiusmodi in servitutem addicti non sint, multa quidem et alia haberem dicere; si cui tamen haec 10 ipsa sufficere non videantur, supervacaneum arbitror et plura dicere.

III. Deinceps autem de eo, quod non idem cultus divinus iis est atque Iudaeis, te maxime cupidum esse audiendi puto. 2. Iudaci igitur, si quidem abstinent cultu supra memorato, 15 bene deum unum omnium venerari dominumque existimare volunt: si simili tamen modo, quo supra dicti, hoc cultu eum prosequuntur, in errore versantur. 3. Nam quae gentiles, sensus expertibus et surdis offerentes, dementiae dant argumentum, haec illi, deo tanquam indigenti praebere putantes, stultitiam 20 forte potius existiment, non cultum divinum. 4. Qui enim *caelum et terram atque omnia, quae in iis sunt, condidit* atque nobis omnibus ea suppeditat, quibus indigemus, ipse nullo eorum indiget, quae ipse iis largitur, qui ei se dare putant. 5. At ii, qui per sanguinem et nidorem et holocausta se facere ei sacri- 25 ficia putant hisque honoribus eum ornare putant, nihil ab iis differre mihi videntur, qui eandem munificentiam praestant sensu carentibus; hi enim iis, quae honorem non possunt percipere, illi ei aliquid praebere sibi videntur, qui nulla re indiget.

IV. At vero eorum quoad cibos timiditatem et circa sab- 30 bata superstitionem et circa circumcisionem iactantiam et circa ieiunium et novilunium simulationem, quae ridicula sunt et nulla

19 Exod. 20, 11; Ps. 145, 6; Act. 14, 15.

Melit. philos. l. c. p. 405.

5. οὐδέν μοι κτλ.] Cf. Barn. 16, 2.

III, 4. πᾶσιν ἢ χορηγῶν κτλ.] Cf.

IV, 1. περὶ τὰς βρώσεις κτλ.] Cf.

Act. 17, 24, 25; Iust. Apol. I, 10;

Aristides 14, 4; Tert. Apol. c. 21.

Aristides 1, 6; 13, 4.

καὶ οὐδενὸς ἄξια λόγου, οὐ νομίζω σε χρήζειν παρ' ἐμοῦ μαθεῖν.
 2. τό τε γὰρ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ κτισθέντων εἰς χρήσιν ἀνθρώπων
 ἃ μὲν ὡς καλῶς κτισθέντα παραδέχεσθαι, ἃ δ' ὡς ἄχρηστα καὶ
 περισσὰ παραιτεῖσθαι, πῶς οὐκ ἀθέμιστον; 3. τὸ δὲ καταψεύδεσθαι
 5 θεοῦ ὡς κωλύοντος ἐν τῇ τῶν σαββάτων ἡμέρᾳ καλόν τι ποιεῖν,
 πῶς οὐκ ἀσεβές; 4. τὸ δὲ καὶ τὴν μείωσιν τῆς σαρκὸς μαρτύριον
 ἐκλογῆς ἀλαζονεύεσθαι ὡς διὰ τοῦτο ἐξαιρέτως ἡγαπημένους ὑπὸ
 θεοῦ, πῶς οὐ χλεύης ἄξιον; 5. τὸ δὲ παρεδρεύοντας αὐτοὺς ἄστροις
 καὶ σελήνῃ τὴν παρατήρησιν τῶν μηνῶν καὶ τῶν ἡμερῶν ποιεῖσθαι
 10 καὶ τὰς οἰκονομίας θεοῦ καὶ τὰς τῶν καιρῶν ἀλλαγὰς κατα-
 διαιρεῖν πρὸς τὰς αὐτῶν ὁρμάς, ἃς μὲν εἰς ἑορτάς, ἃς δὲ εἰς πέν-
 θη· τίς ἂν θεοσεβείας καὶ οὐκ ἀφροσύνης πολὺ πλεόν ἡγήσαιοτο
 δεῖγμα; 6. τῆς μὲν οὖν κοινῆς εἰκαιότητος καὶ ἀπάτης καὶ τῆς
 Ἰουδαίων πολυπραγμοσύνης καὶ ἀλαζονείας ὡς ὀρθῶς ἀπέχονται
 15 Χριστιανοί, ἀρκοῦντως σε νομίζω μεμαθηκέναι· τὸ δὲ τῆς ἰδίας
 αὐτῶν θεοσεβείας μυστήριον μὴ προσδοκήσης δύνασθαι παρὰ ἀν-
 θρώπου μαθεῖν.

V. Χριστιανοὶ γὰρ οὔτε γῇ οὔτε φωνῇ οὔτε ἔθεισι διακεκρι-
 μένοι τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀνθρώπων. 2. οὔτε γὰρ που πόλεις ἰδίας
 20 κατοικοῦσιν οὔτε διαλέκτῳ τινὶ παρηλλαγμένῃ χρῶνται οὔτε βίον

1 οὐ St : > A h | 4 οὐκ ἀθέμιστον em Gebhardt : οὐ θέμις ἐστὶ A h |
 6 μαρτυρίων h | 10/11 καταδιαιρεῖν : καταδ... εἶν A h | 12 ἡγήσαιοτο h :
 ἡγήσεται (-σεται St) τὸ A | 14 ὡς Bunsen : > A h | 15 σε h : τε A (sec
 m corr.) b

5. ἄστροις] Hoc eo refertur, quod
 Iudaei, a nocturno tempore diem la-
 tiore sensu sic dictum (νυχθήμερον)
 inchoantes, initium diei adeoque
 etiam sabbati et dierum festorum
 in ortu stellarum statuunt, hoc mo-
 do, ut, cum tres stellae mediocris
 magnitudinis comparuerint, noctem
 esse dicant: cum duae, tempus esse,
 quod vocant *inter soles*: cum una,
 diem proprie sic dictum nondum
 exiisse contendunt. Quapropter haec
 lex apud Iudaeos obtinuit: quicun-
 que die Veneris exeunte, circa ini-
 tium sabbati, stellis tribus medio-

cribus conspectis operatus fuerit,
 eum peccasse adeoque teneri sacri-
 ficio piaculari offerendo: qui visis
 duabus, cum dubitetur, utrum dies
 sit an nox, teneri eum victimae pro
 delicto dubio immolandae: qui con-
 spicata una, hunc liberum esse a
 sacrificio (Böhl). — σελήνῃ] sc. novi-
 lunia celebrandi causa. — παρα-
 τήρησιν κτλ.] Cf. Gal. 4, 10. — οἰ-
 κονομίας κτλ.] sc. ordinationes in
 rerum universitate a Deo factas: et
 hoc quidem loco tempestatum vi-
 cissitudines a Deo sic dispositae hac
 voce significantur, quas statim dicit

memoratione digna, non arbitror te necesse habere a me discere. 2. Etenim eorum, quae a deo in usum hominum creata sunt, alia quidem tamquam bene creata accipere, alia vero ut inutilia et supervacanea recusare, quomodo non est nefas? 3. Porro de deo mentiri, vetare eum boni aliquid die sabbati peragere, 5 quomodo non est impium? 4. Tum etiam de carnis imminutione tamquam electionis testimonio gloriari, quasi ob eam eximie dilecti sint a deo, quomodo derisione non est dignum? 5. Denique eos, adsidentes stellis et lunae, observationem mensium et dierum instituere et ordinationes dei ac temporum vicissitudines 10 pro suo arbitratu distribuere, alias ad festos dies, alias ad luctum, quis hoc cultus divini et non dementiae multo magis existimet argumentum? 6. Communi igitur vanitate et errore atque Iudaeorum curiositate et iactantia recte Christianos abstinere, abunde te didicisse existimo; sed divini cultus illis 15 proprii mysterium ne te ab homine ullo doceri posse speres.

V. Christiani enim neque regione neque sermone neque vitae institutis distincti a ceteris sunt hominibus. 2. Nam neque civitates proprias incolunt neque sermone utuntur quodam

καιρῶν ἀλλαγᾶς (Böhl). — *ἐφορτάς*] Huc referenda sunt Iudaeorum festa maiora, Paschatis, Pentecostes et Tabernaculorum, quae in ipsas tempestatum mutationes incidebant; quibus addi potest dies festus ineuntis anni (Böhl). — *πένθη*] Dies expiationis (Lev. 23, 27—32) luctu, maxime ieiunio agendo, celebratur; unde factum est, ut diceretur *νηστεία*, ieiunium magnum (Böhl). — *τις ἄν κτλ.*] Cf. 3, 3.

6. *κοινῆς εἰς κ. ἀπάτης*] Auctor respicit ad capita II—III, ubi exposuit, Deo vel diis sacrificia per sanguinem et nidorem et holocausta offerentes Iudaeos et Hellenes similiter errare. — *πολυπραγμοσύνης*] Respicit auctor ad curiosum Iudaeorum studium varia ad Dei cultum pertinentia coacervandi. — *τὸ δὲ τ.*

ἰδίας κτλ.] i. e. non verbis hominis, quid sit illud mysterium, cognoscis, sed gratia Dei vitam christianam vivens. — *θεοσ. μυστήριον*] Cf. I Tim. 3, 16.

V. Cf. Arist. Apol. 15.

1. Tertullianus Apol. c. 42: Quo pacto (sc. infructuosi in negotiis dicuntur) homines vobiscum degentes, eiusdem victus, habitus, instructus, eiusdem ad vitam necessitatis? Cf. Celsus apud Orig. C. Cels. VIII, 28. 55. Altera ex parte Basilius M. Reg. fus. tract. 22, 3: *εἶναι τινα καὶ Χριστιανοῦ ιδιότητα καὶ ἀπὸ τῆς ἐσθῆτος εὐπρεπὲς καὶ ἀκόλουθον*. — *ἔθεσι*] Hoc vocabulo non virtutes designantur, sed instituta ad habitum vel consuetudinem victus pertinentia. Cf. v. 4.

2. Hic versus praecedentem bene

παράσημον ἀσχοῦσιν. 3. οὐ μὴν ἐπινοία τινὶ καὶ φροντίδι πολυ-
 πραγμόνων ἀνθρώπων μάθημα τοῦτ' αὐτοῖς ἐστὶν εὐρηγμένον, οὐδὲ
 δόγματος ἀνθρωπίνου προεστᾶσιν, ὥσπερ ἔνιοι. 4. κατοικοῦντες
 δὲ πόλεις ἑλληνίδας τε καὶ βαρβάρους, ὡς ἕκαστος ἐκκληρώθη,
 5 καὶ τοῖς ἐγχωρίοις ἔθεσιν ἀκολουθοῦντες ἐν τε ἐσθ' ἔτι καὶ διαίτῃ
 καὶ τῇ λοιπῇ βίῃ θαυμαστὴν καὶ ὁμολογουμένως παράδοξον ἐν-
 δεικνυνται τὴν κατάστασιν τῆς ἑαυτῶν πολιτείας. 5. πατρίδας
 οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι· μετέχουσι πάντων ὡς πολῖται,
 καὶ πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ξένοι· πᾶσα ξένη πατρίς ἐστὶν αὐτῶν,
 10 καὶ πᾶσα πατρίς ξένη. 6. γαμοῦσιν ὡς πάντες, τεκνογονοῦσιν·
 ἀλλ' οὐ ῥίπτουσι τὰ γεννώμενα. 7. τράπεζαν κοινὴν παρατίθεν-
 ται, ἀλλ' οὐ κοίτην. 8. ἐν σαρκὶ τυγχάνουσιν, ἀλλ' οὐ κατὰ
 σάρκα ζῶσιν. 9. ἐπὶ γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύ-
 ονται. 10. πέθονται τοῖς ὠρισμένοις νόμοις, καὶ τοῖς ἰδίῳ βίῳ
 15 νικῶσι τοὺς νόμους. 11. ἀγαπῶσι πάντας, καὶ ὑπὸ πάντων διώ-
 κονται. 12. ἀγνοοῦνται, καὶ κατακρίνονται· θανατοῦνται, καὶ
 ζωοποιοῦνται. 13. πτωχεύουσι, καὶ πλουτίζουσι πολλοὺς· πάν-
 των ὑστεροῦνται, καὶ ἐν πᾶσι περισσεύουσιν. 14. ἀτιμοῦνται, καὶ
 ἐν ταῖς ἀτιμίαις δοξάζονται· βλασφημοῦνται, καὶ δικαιοῦνται.
 20 15. λοιδοροῦνται, καὶ εὐλογοῦσιν· ὑβρίζονται, καὶ τιμῶσιν.

2 μάθημα h : μαθήματι A | εὐρηγμένον h : εἰρηγμένον A | 4 ὡς : ὥσπερ b |
 5 καὶ pr em Otto : ἐν A h | 12 κοίτην em Maran : κοινήν A h

interpretatur.

3. Cf. 7, 1.

4. πόλεις κτλ.] Cf. 6, 2. — βαρ-
 βάρους] Hac voce Iustinus Apol. I,
 46 et Tatianus Orat. c. 1 Iudaeos
 appellant, et auctor noster c. 1 et
 5, 17 Iudaeos Graecis seu gentilibus
 opponit. Hoc autem loco vox βάρ-
 βαροι sensum ampliorem habere et
 non solum Iudaeos, sed etiam alios
 barbaros (cf. Iren. Adv. haer. praef.
 c. 3) significare videtur.

5. πάροικοι] Cf. 6, 8. I Petr. 2,
 11; I Clem. inser. — πᾶσα ξένη κτλ.]
 Philo De confus. ling. c. 17: κατώ-
 κησαν ὡς ἐν πατρίδι, οὐχ ὡς ἐπὶ ξένης
 παρῳκήσαν. Clem. Al. Paed. III, 8,

41 p. 278: πατρίδα ἐπὶ γῆς οὐκ ἔχο-
 μεν. Euripid. Fragm. 1034 Nauck:
 ἅπασα δὲ χθὼν ἀνδρὶ γενναίῳ πατρίς.
 Epictetus Dissert. III, 24, 64 de Dio-
 gene dicit: πᾶσα γῆ πατρίς ἦν ἐκεί-
 νῳ, ἐξαίρετος δ' οὐδεμία.

6. De nuptiis Christianorum ve-
 terum cf. Iust. Apol. I, 29; Athe-
 nag. Leg. c. 28. 33; Clem. Al. Pae-
 dag. II, 10. — οὐ ῥίπτουσι τ. γενν.]
 Cf. Iust. Apol. I, 27; Athenag. c. 30.

7. Repellit auctor rumores illos,
 Christianos in cena vel potius agape
 celebranda incestos sequi Oedipi
 concubitus, et similiter Tertullianus
 Apol. c. 39 dicit: Omnia indiscreta
 sunt apud nos praeter uxores. Cf.

insolito neque vitam degunt insignitam. 3. Neque vero cogitatione quadam et hominum curiosorum sollicitudine haec disciplina ab iis est inventa, neque dogmati humano patrocinantur, sicut nonnulli. 4. Incolentes autem civitates et graecas et barbaras, prout cuiusque sors tulit, et indigenarum instituta sequentes in vestitu victuque ac reliquo vivendi genere mirabilem et omnium consensu incredibilem vitae suae statum proponunt. 5. Patrias habitant proprias, sed tamquam inquilini; omnia cum aliis habent communia tamquam cives, et omnia patiuntur tamquam peregrini; omnis peregrina regio eorum est patria, et omnis patria peregrina. 6. Uxores ducunt ut omnes, liberos procreant; sed non abiciunt fetus. 7. Mensam communem habent, non lectum. 8. *In carne* sunt, sed *non secundum carnem* vivunt. 9. In terra degunt, sed in caelo civitatem suam habent. 10. Obsequuntur legibus constitutis, et suo vitae genere superant leges. 11. Amant omnes, et omnes eos persequuntur. 12. Ignorantur, et condemnantur; morte afficiuntur, et vivificantur. 13. *Mendici sunt, et ditant multos*; omnibus rebus indigent, et omnia illis redundant. 14. Dedecorantur, et inter dedecora afficiuntur gloria; fama eorum laceratur, et iustitiae eorum testimonium perhibetur. 15. *Obiurgantur, et benedicunt*; contumeliose tractantur, et honorem deferunt. 16. Cum bonum

12 II Cor. 10, 3; Rom. 8, 12. 13. — 13 Philipp. 3, 18—20. — 16 II Cor. 6, 9. — 17 II Cor. 6, 10. — 20 I Cor. 4, 12.

Iust. Apol. I, 26; Dialog. c. 10; Athenag. Leg. c. 31—34; Theoph. Ad Autol. III, 4; Minuc. Fel. Octav. c. 31; Tert. l. c. c. 7. Otto, qui *κοινὴν* bis legit, explicat: mensam communem (germanice *gemeinsamen Tisch*) apponunt, non vero vulgarem vel pollutam (germanice *gemeinen*). — *τράπεζαν κοινὴν*] Similiter Chrysostomus Adv. oppugn. vit. monast. III, 11 in. (ed. Bened. I, 94) de monachis.

9. Origenes In Ps. 15, 3: *ἐν οὐρανῷ οἱ ἄγιοι τὸ πολίτευμα ἔχοντες ἐπὶ τῆς γῆς ἀπὸ τοῦ διατρίβονσιν* (ed. Bened. II, 598). Similiter Orig. In Ps. 118,

89 (II, 805); Ad Rom. lib. II c. 4 (IV, 478); Tert. Apolog. c. 1; Didymus Ad II Cor. 12, 2 (PG 39, 1725).

10. *πεθονται πτλ.*] Cf. Iust. Apol. I, 12. 17; Tat. Orat. c. 4 — *νικῶσι*] sc. non solum ea, quae iubebant leges, sed maiora etiam praestantes (Otto). Lactantius Div. instit. VI, 23, 21: unusquisque . . nec tantum legibus publicis pareat, sed sit supra omnes leges, qui legem Dei sequitur. Cf. Iust. Apol. I, 12.

11. Cf. 6, 6. Similes sententias exhibet Iustinus Apol. I, 14. 39. 57.

14. *δοξάζονται*] sc. *ἐνώπιον τοῦ θεοῦ*.

16. ἀγαθοποιούντες ὡς κακοὶ κολάζονται· κολαζόμενοι χαίρουσιν ὡς ζωοποιούμενοι. 17. ὑπὸ Ἰουδαίων ὡς ἀλλόφυλοι πολεμοῦνται καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων διώκονται· καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἔχθρας εἶπειν οἱ μισοῦντες οὐκ ἔχουσιν.

- 5 VI. Ἀπλῶς δ' εἶπειν, ὅπερ ἐστὶν ἐν σώματι ψυχῇ, τοῦτ' εἶσιν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί. 2. ἔσπαρται κατὰ πάντων τῶν τοῦ σώματος μελῶν ἡ ψυχῇ, καὶ Χριστιανοὶ κατὰ τὰς τοῦ κόσμου πόλεις. 3. οἰκεῖ μὲν ἐν τῷ σώματι ψυχῇ, οὐκ ἔστι δὲ ἐκ τοῦ σώματος· καὶ Χριστιανοὶ ἐν κόσμῳ οἰκοῦσιν, οὐκ εἰσὶ δὲ ἐκ τοῦ
10 κόσμου. 4. ἀόρατος ἡ ψυχὴ ἐν ὁρατῷ φρουρεῖται τῷ σώματι· καὶ Χριστιανοὶ γινώσκονται μὲν ὄντες ἐν τῷ κόσμῳ, ἀόρατος δὲ αὐτῶν ἡ θεοσέβεια μένει. 5. μισεῖ τὴν ψυχὴν ἡ σὰρξ καὶ πολεμεῖ μηδὲν ἀδικουμένη, διότι ταῖς ἡδοναῖς κωλύεται χρῆσθαι· μισεῖ καὶ Χριστιανούς ὁ κόσμος μηδὲν ἀδικούμενος, ὅτι ταῖς ἡδοναῖς
15 ἀντιτάσσονται. 6. ἡ ψυχὴ τὴν μισοῦσαν ἀγαπᾷ σάρκα καὶ τὰ μέλη· καὶ Χριστιανοὶ τοὺς μισοῦντας ἀγαπῶσιν. 7. ἐγκέλεισται μὲν ἡ ψυχὴ τῷ σώματι, συνέχει δὲ αὐτὴ τὸ σῶμα· καὶ Χριστιανοὶ κατέχονται μὲν ὡς ἐν φρουρᾷ τῷ κόσμῳ, αὐτοὶ δὲ συνέχουσι τὸν κόσμον. 8. ἀθάνατός ἡ ψυχὴ ἐν θνητῷ σκηνώματι κατοικεῖ· καὶ
20 Χριστιανοὶ παροικοῦσιν ἐν φθαρτοῖς, τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀφθαρσίαν προσδεχόμενοι. 9. κακουργομένη σιτίοις καὶ ποτοῖς ἡ ψυχὴ βελτιοῦται· καὶ Χριστιανοὶ κολαζόμενοι καθ' ἡμέραν πλεονάζουσι μᾶλλον. 10. εἰς τοσαύτην αὐτοὺς τάξιν ἔθετο ὁ θεός, ἣν οὐ θεμιτὸν αὐτοῖς παραιτήσασθαι.

11 μὲν ὄντες : μένοντες A h | 22 ἡμέρας h

17. Cf. Iust. Apol. I, 31; Tert. Apol. c. 1.

VI, 1. Christus suos sal terrae et lucem mundi appellat Matth. 5, 13—14.

2. καὶ Χριστιανοὶ κτλ.] sc. ἐσπαρμένοι εἰσίν.

4. Verba ἀόρατος δὲ αὐ. ἡ θεοσέβεια μένει, ut ex oppositis patet, videntur significare Dei cultum, qui non externo modo, h. e. sacrificiis aliisque ineptis institutis (ut apud gentiles et Iudaeos c. 2—4), sed animo peragatur. Cf. Iust. Apol. I, 6;

Rom. 12. 1 (Otto).

7. ὡς ἐν φρουρᾷ] Alludit auctor hic et infra v. 9 ad verba Platonis Phaed. c. 6 p. 62: ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἐσμέν οἱ ἄνθρωποι καὶ οὐ δεῖ μὴ ἐκ τούτης λύειν οὐδὲ ἀποδιδράσκειν. — συνέχουσι τ. κόσμον] Similem sententiam exhibent Iustinus Apol. II, 7: ἐπιμένει ὁ θεὸς τὴν σύγχυσιν καὶ καταλύειν τοῦ παντὸς κόσμου μὴ ποιῆσαι . . διὰ τὸ σπέρμα τῶν Χριστιανῶν, ὃ γινώσκει ἐν τῇ φύσει ὅτι αἰτιὸν ἐστίν, et Clemens Al. Quis dives c. 36 p. 955: τοῦτ'

faciant, tamquam improbi puniuntur; dum puniuntur, gaudent, tamquam vivificentur. 17. Iudaei adversus eos tamquam alienigenas bellum gerunt et gentiles eos persequuntur; atque causam inimicitiarum dicere osores nequeunt.

VI. Ut autem simpliciter dicam: quod est in corpore ani-⁵ ma, hoc sunt in mundo Christiani. 2. Dispersa est per omnia corporis membra anima: et Christiani per mundi civitates. 3. Habitat quidem in corpore anima, sed non est e corpore: et Christiani in mundo habitant, sed non sunt e mundo. 4. Invisibilis anima in visibili custoditur corpore: et Christiani conspi-¹⁰ ciuntur quidem in mundo degentes, sed invisibilis est eorum pietas. 5. Odio et bello animam caro prosequitur nulla affecta iniuria, quia voluptatibus frui prohibetur: odit et Christianos mundus nulla affectus iniuria, quia voluptatibus repugnant. 6. Anima carnem amat, quae ipsam odit, et membra: et Chri-¹⁵ stiani osores amant. 7. Inclusa quidem est anima corpore, sed ipsa continet corpus: et Christiani detinentur quidem in mundo tamquam in custodia, sed ipsi continent mundum. 8. Immortalis anima in mortali tabernaculo habitat: et Christiani peregrinantur in corruptibilibus, caelestem incorruptibilitatem ex-²⁰ spectantes. 9. Anima cibus et potionibus male tractata fit melior: et Christiani suppliciis affecti cotidie numero crescunt. 10. In tanta eos statione posuit deus, quam nefas est iis defugere.

1 II Cor. 6, 10. — 9 Ioann. 17, 11. 14. 16. — 12 Gal. 5, 17. — 14 Ioann. 15, 18. 19. — 16 Matth. 5, 44; Luc. 6, 27.

ἔστι τὸ σπέρμα . . ὥστερ ἐπὶ τινὰ
ξενίτειαν ἐνταῦθα πεμπόμενον . . .
καὶ πάντα, μέχρις ἂν ἐνταῦθα τὸ
σπέρμα μένη, συνέχεται.

8. θν. σκηνώματι] Cf. Sap. 9, 15;
II Cor. 5, 1; I Petr. 1, 13. 14.

9. κακουργουμένη κτλ.] De anima
h. e. sede appetituum dicitur, quod
de corpore dici consuevit (Otto). Cf.
Luc. 12, 19. — Χριστιανοὶ κτλ.] Tert.
Apol. c. 50: Plures efficimur, quo-
tiens metimur a vobis: semen est
sanguis Christianorum. Iust. Dial.

c. 110; Lact. Div. instit. V, 23; Chry-
sost. De Chan. c. 1 (ed. Bened. III,
432); Adv. oppugn. vit. monast. II, 9
(I, 71); Aug. De catech. rud. c. 24
n. 44. Otto locum non de externo,
sed de interno Christianorum incre-
mento intellegit. Cui interpretationi
quidem favent, quae praecedunt. At
7, 8 iisdem fere verbis externum
incrementum exprimitur, et similis
sententia Exod. 1, 12 legitur, quem
locum fortasse in mente habuit.
10. Cf. v. 7.

VII. Οὐ γὰρ ἐπίγειον, ὡς ἔφην, εὖρημα τοῦτ' αὐτοῖς παρεδόθη, οὐδὲ θνητὴν ἐπίνοιαν φυλάσσειν οὕτως ἀξιοῦσιν ἐπιμελῶς, οὐδὲ ἀνθρωπίνων οἰκονομίαν μυστηρίων πεπίστευνται. 2. ἀλλ' αὐτὸς ἀληθῶς ὁ παντοκράτωρ καὶ παντοκτίστης καὶ ἀόρατος θεός, αὐτὸς ἀπ' οὐρανῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν λόγον τὸν ἅγιον καὶ ἀπερινόητον ἀνθρώποις ἐνίδρυσε καὶ ἐγκατεστήριξε ταῖς καρδίαις αὐτῶν· οὐ, καθάπερ ἂν τις εἰκάσειεν, ἀνθρώποις ὑπερέτην τινὰ πέμψας ἢ ἄγγελον ἢ ἄρχοντα ἢ τινα τῶν διεπόντων τὰ ἐπίγεια ἢ τινα τῶν πεπιστευμένων τὰς ἐν οὐρανοῖς διοικήσεις, ἀλλ' αὐτὸν τὸν τεχνίτην καὶ δημιουργὸν τῶν ὅλων, ὃ τοὺς οὐρανοὺς ἔκτισεν, ὃ τὴν θάλασσαν ἰδίῳ ὄρει ἐνέκλεισεν, οὗ τὰ μυστήρια πιστῶς πάντα φυλάσσει τὰ στοιχεῖα, παρ' οὗ τὰ μέτρα τῶν τῆς ἡμέρας δρόμων ὁ ἥλιος εἴληφε φυλάσσειν, ὃ πειθαρχεῖ σελήνῃ νυκτὶ φαίνειν κελεύοντι, ὃ πειθαρχεῖ τὰ ἄστρα τῇ τῆς σελήνης ἀκολουθοῦντα δρόμῳ· ὃ πάντα διατέτακται καὶ διώρισται καὶ ὑποτέτακται, οὐρανοὶ καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς, γῆ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, θάλασσα καὶ τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ, πῦρ, ἀήρ, ἄβυσσος, τὰ ἐν ὕψει, τὰ ἐν βάθει, τὰ ἐν τῷ μεταξύ· τοῦτον πρὸς αὐτοὺς ἀπέστειλεν. 3. Ἀρά γε, ὡς ἀνθρώπων ἂν τις λογίσαιτο, ἐπὶ τυραννίδι καὶ φόβῳ καὶ καταπλῆξει; 4. οὐ μὲν οὖν· ἀλλ' ἐν ἐπεικειᾷ καὶ πραύτητι ὡς βασιλεὺς πέμπων υἱὸν βασιλέα ἔπεμψεν, ὡς θεὸς ἔπεμψεν, ὡς ἀνθρωπὸν πρὸς ἀνθρώπους ἔπεμψεν, ὡς σώζων ἔπεμψεν, ὡς πείθων, οὐ βιαζόμενος· βία γὰρ οὐ πρόσεστι τῷ θεῷ. 5. ἔπεμψεν ὡς καλῶν, οὐ διώκων· ἔπεμψεν ὡς ἀγαπῶν, οὐ κρίνων. 6. πέμψει γὰρ αὐτὸν κρίνοντα· καὶ τίς αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ὑποστήσεται;

4 αὐτοῖς h | 13 ὁ ἥλιος St : > A h | 20 καὶ > A h | 22 ἀνθρωπον > A h | 25 ἐποστήσεται : post hanc vocem sequitur lacuna, in h paene duas lineas amplectens, et in margine librarius adnotavit: οὕτως καὶ ἐν τῷ ἀντιγράφῳ εὖρον ἐγκοπὴν παλαιοτάτου ὄντος (l. παλαιοτάτῳ ὄντι) A h

VII, 1. οὐ γὰρ ἐπίγειον κτλ.] Cf. ad nos venire neque archangelum Ps.-Iust. Cohort. c. 8. — ὡς ἔφην] Respicit auctor ad 5, 3 et ad propositum revertitur, a quo Christianorum mores describens degressus est.

2. ἄγγελον κτλ.] Similiter Apocalypsis Sophoniae ed. Stern 1886 p. 10 (Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde XXIV, 122) et Apocalypsis Eliae (Texte und Unters. N. F. II, 3^a p. 69): Non angelum iussit

neque ullam potestatem, sed ipse in hominem se convertit, qui ad nos veniret, ut nos salvaret. — μυστήρια] i. e. leges, quibus creator rerum naturam moderatur, quaeque hominum intellectum latent (Böhl). — στοιχεῖα] sunt aut sidera postea enumerata, sol, luna et stellae (cf. Theoph. Ad Autol. I, 4—6), aut duodecim signa Zodiaci (cf. Epiph. H. 16 c. 2). —

VII. Non enim terrenum, ut dixi, inventum hoc iis traditum est, neque mortalem cogitationem tam accurate custodiendam sibi censent, neque humanorum mysteriorum oeconomia illis commissa est. 2. Sed ipse vere omnium regnator et omnium conditor et invisibilis deus, ipse e caelis veritatem et verbum sanctum et incomprehensibile inter homines locavit et cordibus eorum infixit; non quemadmodum aliquis conicere possit, hominibus ministrum aliquem mittens aut angelum aut principem aut aliquem eorum, qui terrena gubernant, aut aliquem eorum, quibus commissa est cura rerum in caelis administrandarum, sed ipsum opificem et creatorem omnium, per quem caelos condidit, per quem mare suis terminis inclusit, cuius mysteria fideliter omnia observant sidera, a quo mensuras diurnorum cursuum accepit sol observandas, cui obtemperat luna iubenti eam lucere nocti, cui obtemperant stellae lunae cursum sequentes; a quo omnia disposita sunt et limitibus circumscripta eique subdita: caeli et quae in caelis, terra et quae in terra, mare et quae in mari, ignis, aër, abyssus, quae in altitudine, quae in profundis, quae in medio sunt: hunc ad eos misit. 3. An, ut hominum aliquis cogitare possit, tyrannidis exercendae et terroris incutiendi causa? 4. Minime vero; sed in clementia et lenitate ut rex mittens filium regem misit eum, ut deum misit, ut hominem ad homines misit, ut servans misit, ut persuadens, non violentiam adhibens; violentia enim non inest deo. 5. Misit ut vocans, non persequens; misit ut amans, non iudicans. 6. Mittet enim eum iudicantem: et quis eius adven-

3 I Cor. 9, 17. — 20 Zach. 9, 9. — 21 Ioann. 3, 17. — 22 Ioann. 3, 17. — 25 Malach. 3, 2.

ὑποτέκνεται] sc. τῷ λόγῳ. Cf. I Cor. 15, 27. 28; Eph. 1, 22; Phil. 3, 21; Hebr. 2, 8. Otto respiciens 10, 2 et Iust. Apol. II, 5 subaudit ἀνθρώποις.

4. ἐν ἐπ. καὶ πραΐτητι κτλ.] Auctor respicere videtur Zach. 9, 9 (Matth. 21, 5): ὁ βασιλεὺς ἔρχεται σοι δίκαιος καὶ σώζων, αὐτὸς πραΐς. — ὡς θεόν] sc. qui sua natura bonus est hominumque amans; cf. I Ioann. 4, 8 (Otto). — ὡς ἄνθρωπον] Cf. Ies. 19,

20; Lact. Div. instit. IV, 24—25. — ὡς σώζων] Origenes Selecta in Ps. ed. Bened. II, 555: ὁ θεὸς ἡμῶν θεὸς ἐστὶ τοῦ σώζειν. — ὡς περὶ θῶν οὐ βιαζόμενος] Orig. l. c. II, 556: οὐδένα γὰρ ἔκοντα νικᾷ ὁ Χριστός, ἀλλὰ περὶ θῶν. — βία κτλ.] Item Irenaeus Adv. haer. IV, 37, 1: βία θεῶν οὐ πρόσεστιν, ἀγαθὴ δὲ γνώμη πάντοτε συμπάρεστιν αὐτῷ.

6. ὑποστήσεται κτλ.] Sylburg la-

. . . 7. [οὐχ ὁρᾷς] παραβαλλομένους θηρίοις, ἵνα ἀρνήσωνται τὸν κύριον, καὶ μὴ νικωμένους; 8. οὐχ ὁρᾷς, ὅσῳ πλείονες κολάζονται, τοσούτῳ πλεονάζοντας ἄλλους; 9. ταῦτα ἀνθρώπου οὐ δοκεῖ τὰ ἔργα· ταῦτα δύνάμεις ἐστὶ θεοῦ· ταῦτα τῆς παρουσίας αὐτοῦ δείγματα.

VIII. Τίς γὰρ ὅλως ἀνθρώπων ἠπίστατο, τί ποτ' ἐστὶ θεός, πρὶν αὐτὸν ἐλθεῖν; 2. Ἡ τοὺς κενοὺς καὶ ληρώδεις ἐκείνων λόγους ἀποδέχῃ τῶν ἀξιολύπιδων φιλοσόφων, ὧν οἱ μὲν τινες πῦρ ἔφασαν εἶναι τὸν θεόν (οὗ μέλλουσι χωρήσειν αὐτοί, τοῦτο κα-
10 λῶσι θεόν), οἱ δὲ ὕδωρ, οἱ δ' ἄλλο τι τῶν στοιχείων τῶν ἐκτισ-
μένων ὑπὸ θεοῦ; 3. καίτοι γε, εἴ τις τούτων τῶν λόγων ἀπό-
δεκτός ἐστι, δύναιτ' ἂν καὶ τῶν λοιπῶν κτισμάτων ἐν ἑκάστον
ὁμοίως ἀποφαίνεσθαι θεόν. 4. ἀλλὰ ταῦτα μὲν τερατεία καὶ
πλάνη τῶν γοήτων ἐστίν· 5. ἀνθρώπων δὲ οὐδεὶς οὔτε εἶδεν οὔτε
15 ἐγνώρισεν, αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἐπέδειξεν. 6. ἐπέδειξε δὲ διὰ πί-
στεως, ἣ μόνῃ θεὸν ἰδεῖν συγκεχώρηται. 7. ὁ γὰρ δεσπότης καὶ
δημιουργὸς τῶν ὅλων θεός, ὁ ποιήσας τὰ πάντα καὶ κατὰ τάξιν
διακρίνας, οὐ μόνον φιλόανθρωπος ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ μακρόθυμος.
8. ἀλλ' οὗτος ἦν μὲν αἰεὶ τοιοῦτος καὶ ἔστι καὶ ἔσται, χρηστὸς
20 καὶ ἀγαθὸς καὶ ἀόρητος καὶ ἀληθής, καὶ μόνος ἀγαθὸς ἐστίν·
9. ἐννοήσας δὲ μεγάλην καὶ ἄφραστον ἔννοιαν ἀνεκοινώσατο μόνῃ
τῇ παιδί. 10. ἐν ὅσῳ μὲν οὖν κατεῖχεν ἐν μυστηρίῳ καὶ διε-
τήρει τὴν σοφὴν αὐτοῦ βουλήν, ἀμελεῖν ἡμῶν καὶ ἀφροντιστεῖν
ἐδόκει· 11. ἐπεὶ δὲ ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ ἀγαπητοῦ παιδὸς καὶ
25 ἐφάνέρωσε τὰ ἐξ ἀρχῆς ἡτοιμασμένα, πάνθ' ἅμα παρέσχεν ἡμῖν,
καὶ μετασχεῖν τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ καὶ ἰδεῖν καὶ νοῆσαι, ἃ τίς
ἂν πώποτε προσηδόκησεν ἡμῶν;

2/3 κολάζονται A h : κολάζοντες St | 5 δείγματα em St : δόγματα A h
8 τινες A : > h | 14 εἶδεν : εἶπεν A h | 16 μόνῃ h : μόνον A | 21 ἀνεκοι-
νώσατο : ἦν ἐκοινώσατο A h | 26 τῶν A h : > St | νοῆσαι ἃ τίς em L : ποι-
ῆσαι, τις A h

cunam sequentem his fere verbis
explendam esse censuit: καὶ ταύτην
δὲ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἀνεκδοιάστως
παραδοκῶντας τοὺς κατὰ πᾶσαν τὴν
γῆν ἐπ' αὐτὸν πεπιστευκότας οὐδὲν
τοπαράπαν ἐστὶ τὸ ἐκφοβεῖν ἢ δουλα-
γωγεῖν δυνάμενον. οὐχ ὁρᾷς γὰρ πολ-

λαχοῦ κεφαλοτομουμένους τε καὶ
σταυρομένους καὶ παραβαλλομένους
θηρίοις κτλ. cf. Iust. Dial. c. 110.

7. Cf. 10, 7.

8. Cf. 6, 9.

9. Cf. Iust. Apol. II, 10 fin.; Orig.
De princ. IV, 2.

tum sustinebit? . . . 7. [Nonne vides] obiectos feris, ut ab-negent dominum, et non victos? 8. Nonne vides, quo plures supplicio afficiuntur, tanto maiorem fieri numerum reliquorum? 9. Haec non videntur ab homine fieri; haec sunt dei potentia; haec adventus eius sunt argumenta. 5

VIII. Quis enim omnino hominum norat, qui tandem esset deus, priusquam ipse venerat? 2. An vana et nugacia dicta philo-sophorum istorum approbas, qui fide perperam digni sunt ha-biti, quorum alii ignem esse deum dixerunt (ad quod profecturi sunt ipsi, id deum vocant), alii aquam, alii aliud ex elementis 10 a deo creatis. 3. Atqui, si quid horum dictorum approbatione dignum est, possit etiam reliquarum rerum creatarum una quae-que similiter se declarare deum. 4. Verum haec sunt prodigiosa mendacia et imposturae praestigiatorum; 5. hominum vero quisquam nec vidit eum nec notum fecit, sed ipse sese osten- 15 dit. 6. Ostendit se autem per fidem, cui soli deum videre con-cessum est. 7. Nam dominus et opifex omnium deus, qui omnia fecit et suo quaeque ordine disposuit, non solum hominum amans fuit, sed etiam patiens. 8. Erat autem semper talis et est et erit, benignus et bonus et irae expers et verax, et quidem so- 20 lus bonus est; 9. postquam autem mente concepit magnum ali-quid et ineffabile, communicavit cum solo filio. 10. Quamdiu igitur in occulto retinebat et custodiebat sapiens suum consi-lium, negligere nos et non curare videbatur; 11. postquam vero per dilectum filium revelavit et patefecit, quae inde ab initio 25 erant praeparata, omnia simul praebuit nobis, et frui suis bene-ficiis et videre et intellegere, quae quis nostrum unquam ex-spectasset?

VIII, 1. Cf. Arnob. Adv. nat. II, 73.

2. ἀξιολίστων] Cf. Ign. Philad. 2, 2 not. — ἀξ. φιλοσόφων κτλ.] Ps.-Iust. Cohort. c. 4: Ὁρᾷτε τοίνυν τὴν ἀταξίαν τῶν παρ' ὑμῖν νομισθέντων γε-γενῆσθαι σοφῶν, . . . τῶν μὲν ἰδῶρ ἀποφηναμένων ἀρχὴν πάντων εἶναι, τῶν δὲ ἄερα, τῶν δὲ πῦρ, τῶν δὲ ἄλλο τι.

6. ἐπέδειξε] sc. ἐαυτόν. — διὰ πί-στεως] Cf. Rom. 3, 25; Eph. 3, 17.

7. Praeparat auctor quaestionem, quam c. 9 tractat, cur Deus tam sero hominibus se manifestaverit.

8. ὁμόνος ἀγ.] Cf. Matth. 19, 17; Iust. Apol. I, 16.

10—11. Cf. Rom. 16, 25. 26; I Cor. 2, 7—10; Gal. 4, 4. 5; Eph. 3, 4—10; Col. 1, 26. 27.

IX. Πάντ' οὖν ἤδη παρ' ἑαυτῷ σὺν τῷ παιδί οἰκονομηκῶς, μέχρι μὲν τοῦ πρόσθεν χρόνου εἶσεν ἡμᾶς, ὡς ἐβουλόμεθα, ἀτάκτοις φοραῖς φέρεσθαι, ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις ἀπαγομένους· οὐ πάντως ἐφηδόμενος τοῖς ἁμαρτίμασιν ἡμῶν, ἀλλ' ἀνεχόμενος, οὐδὲ
 5 τῇ τότε τῆς ἀδικίας καιρῷ συνευδοκῶν, ἀλλὰ τὸν νῦν τῆς δικαιοσύνης δημιουργῶν, ἵνα ἐν τῇ τότε χρόνῳ ἐλεγχθέντες ἐκ τῶν ἰδίων ἔργων ἀνάξιοι ζωῆς νῦν ὑπὸ τῆς τοῦ θεοῦ χρηστότητος ἀξιωθῶμεν, καὶ τὸ καθ' ἑαυτοὺς φανερώσαντες ἀδύνατον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ τῇ δυνάμει τοῦ θεοῦ δυνατοὶ γεννηθῶ-
 10 μεν. 2. ἐπεὶ δὲ πεπλήρωτο μὲν ἡ ἡμετέρα ἀδικία καὶ τελείως πεφανέρωτο, ὅτι ὁ μισθὸς αὐτῆς κλάσις καὶ θάνατος προσεδοκάτω, ἦλθε δὲ ὁ καιρὸς, ὃν θεὸς προέθετο λοιπὸν φανεῶσαι τὴν ἑαυτοῦ χρηστότητα καὶ δύναμιν (ὡ τῆς ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας καὶ ἀγάπης τοῦ θεοῦ), οὐκ ἐμίσησεν ἡμᾶς οὐδὲ ἀπώσατο
 15 οὐδὲ ἐμνησικάκησεν, ἀλλὰ ἐμακροθύμησεν, ἠνέσχeto, ἐλεῶν αὐτοὺς τὰς ἡμετέρας ἁμαρτίας ἀνεδέξατο, αὐτοὺς τὸν ἴδιον υἱὸν ἀπέδοτο λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, τὸν ἅγιον ὑπὲρ ἀνόμων, τὸν ἄκακον ὑπὲρ τῶν κακῶν, τὸν δίκαιον ὑπὲρ τῶν ἀδίκων, τὸν ἀφθαρτον ὑπὲρ τῶν φθαρτῶν, τὸν ἀθάνατον ὑπὲρ τῶν θνητῶν. 3. τί γὰρ ἄλλο τὰς
 20 ἁμαρτίας ἡμῶν ἰδυνήθη καλύψαι ἢ ἐκείνου δικαιοσύνη; 4. ἐν τίνι δικαιωθῆναι δυνατὸν τοὺς ἀνόμους ἡμᾶς καὶ ἀσεβεῖς ἢ ἐν μόνῳ τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ; 5. ὡ τῆς γλυκείας ἀνταλλαγῆς, ὡ τῆς ἀνεξιχνιάστου δημιουργίας, ὡ τῶν ἀπροσδοκῆτων εὐεργεσιῶν· ἵνα ἀνομία μὲν πολλῶν ἐν δικαίῳ ἐνὶ κρυβῇ, δικαιοσύνη δὲ ἐνὸς πολλοὺς ἀνό-
 25 μους δικαιώσῃ. 6. ἐλέγξας οὖν ἐν μὲν τῷ πρόσθεν χρόνῳ τὸ ἀδύνατον τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰς τὸ τυχεῖν ζωῆς, νῦν δὲ τὸν σωτήρα δείξας δυνατὸν σώζειν καὶ τὰ ἀδύνατα, ἐξ ἀμφοτέρων ἐβουλήθη πιστεῦειν ἡμᾶς τῇ χρηστότητι αὐτοῦ, αὐτὸν ἡγείσθαι

1/2 πάντ' — μὲν τοῦ em L: πάντ' οὖν ἤδει π. ἐ. σ. τ. παιδί οἰκονομικῶς (hic edd ante Bunsen finierunt c. 8). μέχρι μὲν οὖν τοῦ A h | 3 ἀπαγομένους A: ἀταγ. h, ἀγομένους St | 5 νῦν: νοῦν A h | 8 φανερώσαντας h | 12 ὃν + ὁ h | φανεῶσαι: φανεῶς h | 13 ὡ em Maran: ὡς A, > h post δύναμιν lineam dimidiam vacuum relinquens | 14 καὶ ἀγάπης em: μία ἀγάπη A, μιᾷ ἀγάπῃ h | τοῦ θεοῦ A b: > h spatium vacuum exhibens | 15 ἐλεῶν em: λέγων A h

IX, 1. πρόσθεν χρ.] sc. quo Deus ὡς legit, locum hoc modo explicat: filium misit. | cum (ὡς) Dei amor, qui ab eximia

2. ὡ κτλ.] Otto, qui cum codice erga homines benevolentia (φιλαν-

IX. Postquam igitur omnia iam apud se cum filio disposuit, usque ad superius tempus sivit nos secundum arbitrium nostrum inordinatis motibus ferri, *voluptatibus et cupiditatibus* a recta via abductos; non quod ullo modo gauderet peccatis nostris, sed ea tolerans, neque quod illud iniquitatis tempus approbaret, sed praesens tempus iustitiae creans, ut cum illo tempore convicti essemus e propriis operibus indigni esse vita, nunc dei benignitas nos ea dignaretur, et, cum manifestum fecissemus, ex eo, quod in nobis est, nos non posse ingredi in regnum dei, potentia dei id posse nobis daretur. 2. Cum autem completa esset iniustitia nostra et plene manifestum factum esset, mercedem eius supplicium et mortem imminere, advenissetque tempus, quod deus praestituerat ad suam deinceps benignitatem ac potentiam declarandam (o immensam humanitatem et caritatem dei), nos odio non habuit neque reiecit neque ultus est, sed patienter tulit, sustinuit, miserans ipse peccata nostra suscepit, ipse *proprium filium dedit* pretium redemptionis pro nobis, sanctum pro iniquis, mali expertem pro malis, *iustum pro iniustis*, incorruptibilem pro corruptibilibus, immortalem pro mortalibus. 3. Quid enim aliud peccata nostra potuit tegere quam illius iustitia? 4. In quo alio iniqui nos et impii iustificari potuimus quam in solo filio dei? 5. O dulcem permutationem, o impervestigabilem institutionem, o inexpectata beneficia: ut iniquitas quidem multorum abscondatur in uno iusto, iustitia autem unius multos iniustos iustificet! 6. Cum igitur superiori tempore nos convicisset, non posse naturam nostram vita potiri, nunc autem servatorem ostendisset, qui servare potest ea etiam, quae servari non poterant, utraque re voluit nos benignitati suae fidem habere, ipsum existimare nutritorem, patrem, magistrum, consiliarium, medicum, sapientiam,

2 Rom. 3, 21—26. — 3 Tit. 3, 3. — 8 Ioann. 3, 5. — 12 Tit. 3, 4. 5. — 16 Rom. 8, 32. — 17 Eph. 1, 7; I Tim. II, 6. — 18 I Petr. 3, 18. — 20 Iac. 5, 20.

θρωνα(ς) proficiscitur, unicus sit i. e. sibi semper constet quoad abundantiam vel sit summus.

sic: beneficia, quae contigerunt iuxta Dei consilium, ut iniquitas etc. (Otto).

5. Verba *ἵνα ἀνομιὰ καὶ*. explices

τροφέα, πατέρα, διδάσκαλον, σύμβουλον, ἱατρὸν, νοῦν, φῶς, τιμὴν, δόξαν, ἰσχύν, ζώην, περὶ ἐνδύσεως καὶ τροφῆς μὴ μεριμνάν.

X. Ταύτην καὶ σὺ τὴν πίστιν ἐὰν ποθήσῃς, καὶ λάβῃς πρῶτον μὲν ἐπίγνωσιν πατρὸς. 2. ὁ γὰρ θεὸς τοὺς ἀνθρώπους ἰγάπησε, δι' οὗς ἐποίησε τὸν κόσμον, οἷς ὑπέταξε πάντα τὰ ἐν τῇ γῇ, οἷς λόγον ἔδωκεν, οἷς νοῦν, οἷς μόνοις ἄνω πρὸς αὐτὸν ὄραν ἐπέτρεψεν, οὗς ἐκ τῆς ἰδίας εἰκόνος ἔπλασε, πρὸς οὗς ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, οἷς τὴν ἐν οὐρανῷ βασιλείαν ἐπηγγείλατο καὶ δώσει τοῖς ἀγαπήσασιν αὐτόν. 3. ἐπιγνοὺς δὲ τίνας 10 οἷε πληρωθῆσθαι χαρὰς; ἢ πῶς ἀγαπήσεις τὸν οὕτως προαγαπήσαντά σε; 4. ἀγαπήσας δὲ μιμητῆς ἔσῃ αὐτοῦ τῆς χρηστότητος. καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ δύναται μιμητῆς ἀνθρώπος γενέσθαι θεοῦ. δύναται θέλοντος αὐτοῦ. 5. οὐ γὰρ τὸ καταδυναστεύειν τῶν πλησίον οὐδὲ τὸ πλέον ἔχειν βούλεσθαι τῶν ἀσθενεστέρων 15 οὐδὲ τὸ πλουτεῖν καὶ βιάζεσθαι τοὺς ὑποδεεστέρους εὐδαιμονεῖν ἐστίν, οὐδὲ ἐν τούτοις δύναταί τις μιμήσασθαι θεόν, ἀλλὰ ταῦτα ἐκτὸς τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. 6. ἀλλ' ὅστις τὸ τοῦ πλησίον ἀναδέχεται βάρος, ὃς ἐν ᾧ κρείσσων ἐστὶν ἕτερον τὸν ἐλαττούμενον εὐεργετεῖν ἐθέλει, ὃς ἂ παρὰ τοῦ θεοῦ λαβὼν ἔχει, ταῦτα 20 τοῖς ἐπιδεομένοις χορηγῶν θεὸς γίνεται τῶν λαμβανόντων, οὗτος μιμητῆς ἐστὶ θεοῦ. 7. τότε θεάσῃ τυγχάνων ἐπὶ γῆς, ὅτι θεὸς ἐν οὐρανοῖς πολιτεύεται, τότε μυστήρια θεοῦ λαλεῖν ἄρξῃ, τότε τοὺς κολαζομένους ἐπὶ τῷ μὴ θέλῃν ἀρνήσασθαι θεὸν καὶ ἀγαπήσεις καὶ θαυμάσεις· τότε τῆς ἀπάτης τοῦ κόσμου καὶ τῆς πλά- 25 νης καταγνώσῃ, ὅταν τὸ ἀληθῶς ἐν οὐρανῷ ζῇ ἐπιγνώῃς, ὅταν τοῦ δοκοῦντος ἐνθάδε θανάτου καταφρονήσῃς, ὅταν τὸν ὄντως θάνατον φοβηθῇς, ὃς φυλάσσεται τοῖς κατακριθησομένοις εἰς τὸ

3 καὶ λάβῃς A h : κατάλαβε con Gebhardt | 5 ἐν τῇ γῇ : ἐν . . A, ἐν (sine spatio vacuo) h | 6 ἄνω b : ἂ . . A, ἀεὶ h | 18 κρείσσω h | ἕτερος h | 19 ὃς ἄ : ὅσα A h | 25 ἐπιγνώῃς em L : ἐπιγνώσῃ A, -ώσῃ h | 27 τὸ A : > h

X, 2. δι' οὗς ἐποίησε τ. κ.] Cf. Iust. Apol. I, 10; Apol. II, 4.

3. ἐπιγνοὺς] sc. τὸν πατέρα.

5. ἀλλὰ ταῦτα κτλ.] i. e. haec sunt contraria illius ditissimae beneficentiae, quam imitari debemus.

6. θεὸς γ. τ. λαμβανόντων] In his verbis videri possit alludere ad pro-

verbium: ἀνθρώπος ἀνθρώπου δαίμόνιον, i. e. homo homini Deus. Quod ideo dicitur, quoniam, dum alicui opitulamur, hoc ipso facto Deum imitamur. Quod cum ab aliis ethnicis tum vero a Strabone dictum est. Ac inter poëtas latinos Ovidius quiddam tale canit (Stephanus). Pro-

lumen, honorem, gloriam, robur, vitam, de vestitu et victu sollicitos non esse.

X. Hanc si tu quoque expetiveris fidem, etiam adipisceris primum quidem agnitionem patris. 2. Deus enim homines dilexit, propter quos mundum creavit, quibus omnia subiecit, quae⁵ in terra sunt, quibus rationem dedit, quibus mentem, quibus solis sursum ad ipsum spectare permisit, quos ad suam imaginem formavit. ad quos *filium suum unigenitum misit*, quibus caeleste regnum promisit et dabit iis, qui ipsum dilexerunt. 3. Postquam autem illum cognoveris, quanta te impletum iri¹⁰ laetitia existimas? Aut quomodo diliges eum, qui prior te ita dilexerit? 4. Si autem diligas, imitator benignitatis eius eris. Ac ne mireris. posse hominem esse imitatore[m] dei. Potest eo volente. 5. Non enim imperium in proximos exercere neque¹⁵ velle potiori conditione esse quam infirmiores neque divitem esse et vim inferre inferioribus est beatum esse, neque in his potest quisquam imitari deum, sed haec sunt extra illius maiestatem. 6. At qui proximi onus in se suscipit, qui, qua in re superior est, alium inferiorem beneficio vult afficere, qui, quae habet accepta a deo, ea indigentibus suppeditans deus fit accipien-²⁰ tium, is imitator est dei. 7. Tunc perspicies in terra degens, deum in caelis regnare; tunc mysteria dei loqui incipies; tunc eos, qui puniuntur, quod abnegare deum nolint, et diliges et miraberis; tunc imposturam mundi et errorem damnabis, cum vere in caelo vivere didiceris, cum eam, quae heic mors esse²⁵ censetur, contempseris, cum veram mortem formidaveris, quae servatur iis, qui damnabuntur ad ignem aeternum, qui sibi tra-

2 Matth. 6, 25—31. — 4 Ioann. 3, 16; I Ioann. 4, 9. — 7 Gen. 1, 26. 27. — 7 I Ioann. 4, 9. — 10 I Ioann. 4, 19. — 11 Ioann. 14, 23 (4, 12. 20. 21). — 17 Gal. 6, 2. — 21 Eph. 6, 9; Col. 4, 1.

pious ad locum accedunt Acta Ioannis c. 27: *εἰ δέ γε καὶ μετὰ τὸν θεὸν ἐκείνον τοὺς ἐνεργέτας ἡμῶν ἀνθρώπων θεοὺς χορὴ καλεῖσθαι* (Act. apost. apocr. edd. Lipsius et Bonnet II, 166, 3—4); Gregorius Naz. Orat. XIV, 26—27: *γενοῦ τῷ ἀντιχοῦντι θεός, τὸν ἔλεον θεοῦ μιμησάμενος· οὐδὲν γὰρ* | *οὕτως, ὡς τὸ εὔ ποιεῖν, ἄνθρωπος ἔχει θεοῦ* (PG 35, 892). Erasmus in Colloquiis, Philodoxus, commemorat hoc proverbium: Deum esse, quisquis iuvat mortalem. Cf. *Theolog. Quartalschrift* 1881 p. 146—148.

7. Prima huius capituli parte Noster dixerat, vitam virtutibus plenam e

πῦρ τὸ αἰώνιον, ὃ τοὺς παραδοθέντας αὐτῷ μέχρι τέλους κολάσει.
8. τότε τοὺς ὑπομένοντας ὑπὲρ δικαιοσύνης θαυμάσεις τὸ πῦρ τὸ
πρόσκαιρον καὶ μακαρίσεις, ὅταν ἐκείνο τὸ πῦρ ἐπιγνῶς.

XI. Οὐ ξένα ὁμιλῶ οὐδὲ παραλόγως ζητῶ, ἀλλὰ ἀποστόλων
5 γενόμενος μαθητῆς γίνομαι διδάσκαλος ἔθνων· τὰ παραδοθέντα
ἀξίως ὑπηρετῶ γινομένοις ἀληθείας μαθηταῖς. 2. τίς γὰρ ὀρθῶς
διδασκῆται καὶ λόγῳ προσφιλῆς γενηθεῖς οὐκ ἐπιζητεῖ σαφῶς μα-
θεῖν τὰ διὰ λόγου δειχθέντα φανερώς μαθηταῖς, οἷς ἐφανέρωσεν
ὁ λόγος φανείς, παρρησίᾳ λαλῶν, ὑπὸ ἀπίστων μὴ νοούμενος, μα-
10 θηταῖς δὲ διηγούμενος, οἱ πιστοὶ λογισθέντες ὑπ' αὐτοῦ ἔγνωσαν
πατὴρ μυστήρια; 3. οὗ χάριν ἀπέστειλε λόγον, ἵνα κόσμῳ φανῇ·
ὅς ὑπὸ λαοῦ ἀτιμασθεῖς, διὰ ἀποστόλων κηρυχθεῖς, ὑπὸ ἔθνων
ἐπιστεύθη. 4. οὗτος ὁ ἀπ' ἀρχῆς, ὁ καινὸς φανείς καὶ παλαιὸς
εὑρεθεῖς καὶ πάντοτε νέος ἐν ἀγίων καρδίαις γεννώμενος. 5. οὗτος
15 ὁ αἰεὶ, ὁ σήμερον υἱὸς λογισθεῖς, δι' οὗ πλουτίζεται ἡ ἐκκλησία καὶ
χάρις ἀπλουμένη ἐν ἀγίοις πληθύνεται, παρέχουσα νοῦν, φανε-
ροῦσα μυστήρια, διαγγέλλουσα καιροὺς, χαίρουσα ἐπὶ πιστοῖς, ἐπι-
ζητοῦσι δωρουμένη, οἷς ὅρκια πίστεως οὐ θραύεται οὐδὲ ὅρια πα-
τέρων παρορίζεται. 6. εἴτα φόβος νόμου ἄδεται, καὶ προφητῶν
20 χάρις γινώσκεται, καὶ εὐαγγελίων πίστις ἵδρυται, καὶ ἀποστόλων
παράδοσις φυλάσσεται, καὶ ἐκκλησίας χάρις σκιρτᾷ. 7. ἦν χάριν
μὴ λυπῶν ἐπιγνώση, ἃ λόγος ὁμιλεῖ δι' ὧν βούλεται, ὅτε θέλει.
8. ὅσα γὰρ θελήματι τοῦ κελεύοντος λόγου ἐκινήθημεν ἐξείπεῖν
μετὰ πόνον, ἐξ ἀγάπης τῶν ἀποκαλυφθέντων ἡμῖν γινόμεθα ὑμῖν
25 κοινωνοί.

XII. Οἷς ἐντυχόντες καὶ ἀκούσαντες μετὰ σπουδῆς εἴσεσθε,
ὅσα παρέχει ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν ὀρθῶς, οἱ γενόμενοι παρὰ δε-

2/3 θαυμάσεις τὸ πῦρ τὸ πρόσκ. : τὸ πῦρ τοῦτο θαυμάσεις h | 3 πρόσ-
καιρον : προσ . . . ? A | καὶ h, etiam A, sed in margine | ἐπιγνῶς : ἐπιγνώ
h, deinde lacuna lineae dimidia, in margine : καὶ ὥδε ἐγκοπὴν εἶχε τὸ
(εἶχεν ὁ A) ἀντίγραφον A h | 6 ἀξίως : ἀξίοις A h | ὑπηρετῶ A h : -τῶν L |
7 προσφιλῆς : -λεῖ A h | γεννηθεῖς A h | 15 ὁ sec > A h | ἡ > h | 18 ὅρκια
em L : ὅρια A h | 21 φυλάττεται h | χάρις A h : χαρὰ L | 23 θελήματα h

vera fide profluere; iam contra do-
cet, veram cognitionem e vita proba-
oriri; quod utrumque iure dici potest
(Hefele).

8. ἐκείνο τ. πῦρ] sc. τὸ αἰώνιον
cf. v. 7.

XI—XII. Cf. de haec sectione Pro-
legomena.

ditos usque ad finem supplicio afficiet. 8. Tunc admiraberis eos, qui pro iustitia ignem patiuntur temporarium, et beatos praedicabis, cum ignem illum cognoveris.

XI. Non peregrina loquor neque ineptas quaestiones instituo, sed apostolorum factus discipulus fio doctor gentium: 5 quae mihi tradita sunt, digne subministro iis, qui discipuli fiunt veritatis. 2. Quis enim recte edoctus et verbo amicus factus non studeat accurate discere, quae per verbum clare ostensa sunt discipulis, quibus ea declaravit verbum ipsum apparens, libere loquens, ab incredulis non intellectum, discipulis autem 10 enarrans, qui fideles ab eo existimati cognoverunt patris mysteria? 3. Cuius rei gratia verbum misit, ut mundo appareret, quod a populo contemptum, ab apostolis praedicatum, a gentibus est creditum. 4. Hic ab initio erat, qui novus apparuit et vetus inventus est et semper recens in sanctorum cordibus 15 nascitur. 5. Hic sempiternus, hodie filius est nuncupatus; per quem ecclesia ditatur et gratia expansa in sanctis augetur, praebens intellectum, patefaciens mysteria, annuntians tempora, gaudens super fidelibus, quaerentibus donans, quibus iura fidei non perfringuntur neque limites patrum transiliuntur. 6. De- 20 inde metus legis decantatur, et prophetarum gratia cognoscitur, et evangeliorum fides stabilitur, et apostolorum traditio custoditur, et ecclesiae gratia exsultat. 7. Quam gratiam non contristans ea cognoscēs, quae verbum loquitur per quos vult, quando ei lubet. 8. Quaecunque enim voluntate iubentis verbi 25 excitati sumus eloqui cum studio, ex dilectione eorum, quae revelata nobis sunt, vobiscum communicamus.

XII. Quae cum legeritis et audieritis studiose, sciētis, quanta praebeat deus recte ipsum diligentibus, quippe qui facti

11 Ioann. 1, 9. — 12 I Tim. 3, 16. — 13 I Ioann. 1, 1; 2, 13. 14. — 15 Ps. 2, 7; Matth. 3, 17. — 27 Gen. 2, 15; 3, 24; Ioel 2, 3.

5. ὁρῶντα . . . ὁρῶντα] Hieron. Ep. 63 ad Theoph. c. 2: Nobis nihil est antiquius, quam Christi iura servare nec patrum transferre (al. transire) terminos. — ὁρῶντα πατέρων] i. e. de-
creta facta unanimi consilio patrum ecclesiae. Cf. Deut. 19, 14; Prov. 22, 28; Clem. De virg. II, 15, 5.
6. προφ. χάρις] i. e. gratia, qua prophetae illuminati sunt.

σος τρυφῆς, πάγκαρπον ξύλον εὐθαλοῦν ἀνατείλαντες ἐν ἑαυτοῖς, ποικίλοις καρποῖς κεκοσμημένοι. 2. ἐν γὰρ τούτῳ τῷ χωρίῳ ξύλον γνώσεως καὶ ξύλον ζωῆς πεφύτευται· ἀλλ' οὐ τὸ τῆς γνώσεως ἀναιρεῖ, ἀλλ' ἡ παρακοὴ ἀναιρεῖ. 3. οὐδὲ γὰρ ἄσχημα τὰ γεγραμμένα, ὡς θεὸς ἀπ' ἀρχῆς ξύλον γνώσεως καὶ ξύλον ζωῆς ἐν μέσῳ παραδείσου ἐφύτευσε, διὰ γνώσεως ζωὴν ἐπιδεικνύς· ἢ μὴ καθαρῶς χρησάμενοι οἱ ἀπ' ἀρχῆς πλάνη τοῦ ὅφους γεγύμνωνται. 4. οὐδὲ γὰρ ζωὴ ἄνευ γνώσεως οὐδὲ γνώσις ἀσφαλῆς ἄνευ ζωῆς ἀληθοῦς· διὸ πλησίον ἐκάτερον πεφύτευται. 5. ἦν δύναμιν ἐνιδῶν
10 ὁ ἀπόστολος τὴν τε ἄνευ ἀληθείας προστάγματος εἰς ζωὴν ἀσκουμένην γνῶσιν μεμφόμενος λέγει· Ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. 6. ὁ γὰρ νομίζων εἰδέναι τι ἄνευ γνώσεως ἀληθοῦς καὶ μαρτυρουμένης ὑπὸ τῆς ζωῆς οὐκ ἔγνω, ὑπὸ τοῦ ὅφους πλανᾶται, μὴ ἀγαπήσας τὸ ζῆν. ὁ δὲ μετὰ φόβου ἐπιγνοὺς καὶ ζωὴν
15 ἐπιζητῶν ἐπ' ἐλπίδι φυτεύει, κάρπον προσδοκῶν. 7. ἦτω σοὶ καρδία γνῶσις, ζωὴ δὲ λόγος ἀληθῆς, χωρούμενος. 8. οὗ ξύλον φέρων καὶ κάρπον αἱρῶν τρυγῆσεις αἰεὶ τὰ παρὰ θεῷ ποθούμενα, ὧν ὅφιν οὐκ ἄπτεται οὐδὲ πλάνη συγχρωτίζεται· οὐδὲ Εὐὰ φθείρεται, ἀλλὰ παρθένος πιστεύεται· 9. καὶ σωτήριον δείκνυται. καὶ
20 ἀπόστολοι συνετίζονται, καὶ τὸ κυρίου πάσχα προέρχεται, καὶ καιροὶ συνάγονται καὶ μετὰ κόσμου ἀρμόζονται, καὶ διδάσκων ἀγίους ὁ λόγος εὐφραίνεται, δι' οὗ πατὴρ δοξάζεται· ὃ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

1 τρυφῆς: τῆς τρ. h | ἀνατείλατε h | 5 ξύλον γνώσεως καὶ Bunsen: > A h | 15 ἦτω A h: + οὖν b | 15/16 καρδία + καὶ h | 17 αἱρῶν: . . ρῶν A, ἐρῶν b h | ποθούμενα A: πορούμενα b h | 21 καιροί: κηροί A h, χοροί Maran | μετὰ κόσμον A h: μετακόσμια Credner | ἀρμόζεται A h | 22 ἀγίων h

XII, 2. χωρίῳ] sc. in paradiso.

3. δ. γνώσεως] i. e. per veram cognitionem Deus protoplastis veram quoque vitam revelavit. Cf. v. 4. — ἢ] sc. γνώσει.

5. ἦν δύναμιν] sc. vim coniunctionis utriusque ligni.

7. γνῶσις] positum videri potest pro γνωστική: sit tibi cor (i. e. animus) rerum divinarum cognitione praeditum, vel res divinas cognoscendi et facultate instructum et studio

perfusum, hac sc. ratione (cf. χωρούμενος), ut λόγος ἀλ. animo recipiatur. At vero (sensu non immutato) aptius videntur verba hoc modo accipi: cognitio rerum divinarum sive res divinas cognoscendi studium cor tuum perfusum habeat vel sit intimo pectori insitum (Böhl).

8. οὐδὲ Εὐὰ κτλ.] Sensus: quodsi arborem verae cognitionis et vitae in te plantaveris, absque delictis peccatisque manebis (Hefele). —

sitis *paradisus deliciarum*, arborem fructibus plenam belleque
 germinantem in vobis ipsis producentes, variis fructibus ornati.
 2. In hoc enim loco *lignum cognitionis et lignum vitae* plan-
 tatum fuit; verum non lignum cognitionis perdit, sed inoboe-
 dientia perdit. 3. Neque enim sunt obscura, quae scripta sunt, ⁵
 deum ab initio *lignum cognitionis et lignum vitae in medio*
paradisi plantasse, per cognitionem vitam monstrantem, qua
 cum sincere usi non essent primi homines, fraude serpentis nu-
 dati fuerunt. 4. Neque enim vita sine cognitione neque cog-
 nitio tuta sine vera vita, ideo in propinquo utrumque plantatum ¹⁰
 fuit. 5. Quam vim cum perspexisset apostolus, cognitionem,
 quae sine veritate mandati ad vitam exercetur, reprehendens
 dicit: *Cognitio inflat, dilectio autem aedificat*. 6. Qui enim
 sine cognitione vera et testimonio vitae comprobata aliquid scire
 putat, non cognoscit, a serpente decipitur, quia vitam non di- ¹⁵
 lexit. At qui cum timore cognitionem est adeptus et vitam
 quaerit, in spe plantat, fructum exspectans. 7. Esto tibi cor
 cognitio, vita autem sermo verus, qui recipitur. 8. Cuius ar-
 borem ferens et fructum adipiscens semper metes, quae apud
 deum desiderantur, quae serpens non attrectat neque fraus at- ²⁰
 tingit; neque Eva tunc corrumpitur, sed virgo creditur; 9. et
 salus apparet, et apostoli sapientia replebuntur, et domini pascha
 advenit, et tempora congregantur et decenter ordinantur, et ver-
 bum sanctos docens laetatur, per quod pater glorificatur; cui
 sit gloria in saecula. Amen.

25

2 Gen. 2, 9. — 11 I Cor. 8, 1. — 15 I Cor. 9, 10.

παρθένος π.] Auctor Evam virginem
 appellare videtur, Mariam virginem
 tanquam alteram Evam in mente
 habens. Cf. Iust. Dial. c. 100; Iren.
 III, 33, 4.

9. καιροὶ κτλ.] Credner interpre-
 tatur: tempora comprehenduntur (sc.
 ἐν λόγῳ) et quae ad ea spectant,
 quae sunt ultra hunc mundum, ea
 explanantur. Sed quaeritur, an vox
 συνάγεσθαι illam significationem ha-

beat. Clemens Al. quidem, ad quem
 (Strom. III, 10, 70 p. 543: νόμος τε
 ὁμοῦ καὶ προφῆται σὺν καὶ τῷ εὐαγ-
 γελίῳ ἐν ὀνόματι Χριστοῦ εἰς μίαν
 συνάγονται γινώσκιν) provocat, eam
 non usurpat absolute. Mihi auctor
 de temporibus anni christiani dicere
 videtur. Otto, qui secundum codi-
 cem κηροὶ legit, monet, Christianos
 potissimum tempore paschali cereis
 usos esse.

ΠΟΙΜΗΝ.

1. Ὁ θρέψας με πέπρακέν με Ῥόδῃ τινὶ εἰς Ῥώμην. μετὰ πολλὰ ἔτη ταύτην ἀνεγνωρίσάμην καὶ ἡρξάμην αὐτὴν ἀγαπᾶν ὡς ἀδελφὴν. 2. μετὰ χρόνον τινὰ λουομένην εἰς τὸν ποταμὸν τὸν Ἰβεριν εἶδον καὶ ἐπέδωκα αὐτῇ τὴν χεῖρα καὶ ἐξήγαγον αὐτὴν ἐκ τοῦ ποταμοῦ. ταύτης οὖν ἰδὼν τὸ κάλλος διελογιζόμην ἐν τῇ καρδίᾳ μου λέγων· Μακάριος ἦμην, εἰ τιαύτην γυναῖκα εἶχον καὶ τῷ κάλλει καὶ τῷ τρόπῳ. μόνον τοῦτο ἐβουλεύσάμην, ἕτερον δὲ

S = codex Sinaiticus, Sc = codicis S corrector vel correctores, G = cod. Athenis, P = Papyrus Berolinensis, L¹ = versio latina antiquior vel vulgata, L² = versio latina altera, L = versiones lat. duae, A = versio aethiopica, . . . S, . . . G = verba et litterae quae in S vel G evanuerunt.

1 Ποιμην S: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ βίβλον λεγομένης ποιμῶν G, Liber Pastoris nuntii paenitentiae L¹, Incipit libellus sancti pastoris L², Hermae prophetae A | 2 ὁ θρέψας κτλ. inscripsit hanc sectionem vel Visionem primam G: Ὁρασις α', L²: Incipit visio prima quam vidit Herma | πέπρακέν με Ῥόδῃ τινὶ· πέπρακε εἰς γυναῖκά τινα G, vendidit quandam puellam L¹ | 4 χρ. τινά· χρόνους πολλοὺς G | τινά· + ἰδον αὐτὴν Sc | λουομένην εἰς: . . . παρὰ G | 5 Τιβέριον G | τὴν > G | ἐξέβαλον G | 6 ταύτης — κάλλος· ἰδὼν δὲ τὸ κάλλος αὐτῆς G | 8 τοῖς τρόποις G

I, 1. θρέψας] i. e. dominus, in cuius domo servus aut natus aut ab infantia saltem educatus est. Zahn (G. G. A. 1878 p. 58 sq.) contulit Hippol. Refut. IX, 12 ed. Gott. p. 456, 57: φάσκον θρέψας εἶναι Μαρξίαν, Soph. Oedip. R. 1123, ubi servus emtus distinguitur a servo nutrito (οἷοι τραφεῖς = θρεπτός), et Plin. *Der Hirt des Hermas* 1868 p. 497 ad Traian. ep. 65 ed. Keil p. 294, 22: quos vocant θρεπτούς, ep. 66 p. 295, 10: qui liberi nati expositi, deinde sublatis a quibusdam et in servitute educati sunt. Addo Act. Ioann. c. 13: θρεπτή τις Δομετιανοῦ. Etiam Esther 2, 7 θρεπτή appellatur. Quis fuerit Hermae dominus et qui parentes, ignoramus. Zahn, *Der Hirt des Hermas* 1868 p. 497 et 77, suspicatur, Hermam in Ae-

PASTOR.

Visio I.

1. Qui me nutritiv, vendidit me cuidam Rhodae, quae fuit Romae. Post multos annos hanc rursus conveni et coepi eam amare quasi sororem. 2. Post tempus aliquod lavari eam in flumine Tiberi vidi et porrexi ei manum et eduxi eam e flumine. Cuius speciem cum vidissem, cogitabam in corde meo dicens: Beatus essem, si talem uxorem haberem et pulcritudine et moribus. Hoc solum cogitavi neque aliud quidquam.

gypto natum et dominum Iudaeum fuisse. Cf. ad hoc caput Prolegomena. — *Ῥόδῃ*] Habes hoc nomen apud veteres haud rarum Act. 12, 13. — *εἰς Ῥώμην*] Auctor saepe quidem (cf. Vis. I, 2, 2; III, 7, 5; 9, 7; Sim. I, 3, 7 etc.) *εἰς* pro *ἐν* usurpat. Hoc autem loco certe noluit dicere, Romae se venditum esse, sed potius, venditum se Romam venisse. Apparet quoque ex hoc loco, eum non vixisse Romae usque ad illud tempus, quo a Rhode emtus est; secus enim urbis vix mentio facta esset.

— *μετὰ πολλὰ κτλ.*] Hermas hic indicat, se post nescimus quot annos a Rhode libertum factum et eo tempore, quo eam rursus videbat, Christianum fuisse. Verisimile quidem est, ut Harnack ad h. l. adnotavit, eum parentibus christianis usum esse, quia vix omisisset de conversione

sua loqui, si adultus demum vel in domo Rhodae christiana imbutus fuisset doctrina. Sed res non liquet. Cum enim de adolescentia paene nihil dixerit, etiam de conversione tacere potuit. Romae autem Hermam dominam iterum convenisse e v. 2 elucet. — *ἀδελφὴν*] Prisci fideles haud raro thori commerciis abstinebant et uxores sorores nominabant. Cf. Vis. II, 3, 1 not. Sed hic de sorore proprio sensu cogitandum est. Hermas amorem designat, quo Rhoden amare coepit.

2. *διελογ. ἐν τ. καρδίᾳ*] Hebraicum dicendi genus. Cf. Vis. I, 2, 2; III, 4, 3; Matth. 9, 4; Marc. 2, 6, 8; Luc. 3, 15; 5, 22. — *τῷ κάλλει κτλ.*] Pro accusativo graeco qui dicitur Hermas fere ubique dativum usurpat. Cf. Vis. V, 1; Sim. IX, 9, 5, 7; Iudith 8, 7: *καλῇ τῷ εἶδει κτλ.*

οὐδέν. 3. μετὰ χρόνον τινὰ πορευομένου μου εἰς Κούμας καὶ
δοξάζοντος τὰς κτίσεις τοῦ θεοῦ, ὡς μεγάλαι καὶ ἐκπρεπεῖς καὶ
δυναταί εἰσιν, περιπατῶν ἀφύπνωσα. καὶ πνεῦμά με ἔλαβεν καὶ
ἀπήνεγκέν με δι' ἀνοδίας τινός, δι' ἧς ἄνθρωπος οὐκ ἐδύνατο
5 ὁδεῦσαι· ἦν δὲ ὁ τόπος κρημνώδης καὶ ἀπερρηγνῶς ἀπὸ τῶν ὑδά-
των. διαβάς οὖν τὸν ποταμὸν ἐκείνον ἦλθον εἰς τὰ ὁμαλὰ καὶ
τιθῶ τὰ γόνατα καὶ ἡρεξάμην προσεύχεσθαι τῇ κυρίῳ καὶ ἑξομο-
λογεῖσθαί μου τὰς ἁμαρτίας. 4. προσευχομένου δέ μου ἡνοίγη
ὁ οὐρανός, καὶ βλέπω τὴν γυναῖκα ἐκείνην, ἣν ἐπεθύμησα, ἀσπα-
10 ζομένην με ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγουσαν· Ἑρμᾶ χαίρε. 5. βλέψας
δὲ εἰς αὐτὴν λέγω αὐτῇ· Κυρία, τί σὺ ὧδε ποιεῖς; ἡ δὲ ἀπε-
κρίθη μοι· Ἀνελήμφθην, ἵνα σοῦ τὰς ἁμαρτίας ἐλέγξω πρὸς τὸν
κύριον. 6. λέγω αὐτῇ· Νῦν σὺ μου ἔλεγχας εἶ; Οὐ, φησίν, ἀλλὰ
ἄκουσον τὰ ῥήματα, ἃ σοι μέλλω λέγειν. Ὁ θεὸς ὁ ἐν τοῖς οὐ-
15 ρανοῖς καιοικῶν καὶ κτίσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὰ ὄντα καὶ πλη-
θύνας καὶ αὐξήσας ἔνεκεν τῆς ἀγίας ἐκκλησίας αὐτοῦ ὀργίζεται
σοι, ὅτι ἤμαρτες εἰς ἐμέ. 7. ἀποκριθεὶς αὐτῇ λέγω· Εἰς σὲ ἤμαρ-
τόν; ποίῳ τρόπῳ; ἢ πότε σοι αἰσχρὸν ῥήμα ἐλάλησα; οὐ πάντοτε
σε ὡς θεὸν ἡγήσάμην; οὐ πάντοτε σε ἐνετράπην ὡς ἀδελφὴν;
20 τί μου καταψεύδῃ, ὦ γύναι, τὰ πονηρὰ ταῦτα καὶ ἀκάθαρτα;
8. γελάσασά μοι λέγει· Ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀνέβη ἡ ἐπιθυμία
τῆς πονηρίας. ἢ οὐ δοκεῖ σοι ἀνδρὶ δικαίῳ πονηρὸν πρᾶγμα εἶναι,
ἐὰν ἀναβῇ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν καρδίαν ἡ πονηρὰ ἐπιθυμία; ἁμαρτία

1 Κούμας: cum his (= Cumis) L¹, κώμας S G A, civitatem Ostiorum
L² cf. Vis. II, 1, 1 | 2/3 ἐκπρεπεῖς . . δυναταί (δυνατοὶ S > L¹) SL³ A: ∞
G | 4 ἀπήνεγκέν με: ἀπήγαγε G | ἡδύνατο G | 5 ἀπερρηγνῶς ἐπὶ G | 6 πο-
ταμόν: locum (τόπον) L¹ | 7 τιθεῖς G | γόνατα SL¹: + μου GL² | κυρίῳ
GL(A): θῶ S | 9 ἐκείνην > G | 10 οὐρανοῦ SL²: + καὶ GL¹A | 10/11 βλ.
δὲ εἰς αὐτήν: ἐμβλέψας δὲ αὐτῇ G | 11 αὐτῇ > G | σὺ Sc GL¹: > SL² |
11/12 ἀπεκρίθη: φησὶ G | 13 ἀλλ' G, sic fere semper ante vocales | 14 ἄκου-
σον SL¹: + μου GL²A | 16 ἔνεκα G, sic fere semper | ἀγίας > G | 18 τρό-
πῳ Sc GL²(A): τόπῳ SL¹ | πότε Sc G: + δε S | 18/19 οὐ — ἡγήσάμην >
L² | 19 θεὸν SL¹: θυγατέρα G, dominam meam A, θείαν Hilgenfeld |
ἡγούμην G | 20 ὦ > G | καὶ ἀκάθαρτα SL²A: > GL¹ | 21 ἡ > G | 22 πονη-
ρίας: πορνείας G

3. μετὰ χρόνον τ.] i. e. post mor- | tim in Visionibus (cf. I, 2, 2; II, 1,
tem Rhodae; cf. v. 5. — πορευομέ- | 1; 2, 1) haud rara. — πνεῦμά με
νον μου — περιπατῶν ἀφύπνωσα] | ἔλαβεν κτλ.] Cf. Vis. II, 1, 1; Sim.
Constructio apud Hermam praeser- | IX, 1, 4; Apoc. 1, 10; 4, 2; 17, 3. —

3. Post tempus aliquod cum Cumas proficiscerer et glorificarem creaturas dei, quanta ac quam magnificae et potentes essent, ambulans obdormivi. Et spiritus me apprehendit et abstulit me per locum quendam invium, per quem homo non poterat iter facere; erat autem locus praeruptus et corrosus aquis. Cum ergo flumen illud transiissem, veni in planum et posui genua et coepi orare dominum et confiteri peccata mea. 4. Dum autem oro, apertum est caelum et video feminam illam, quam desideraveram, salutantem me de caelo, dicentem: Herma, ave. 5. Intuens autem eam dico ei: Domina, quid tu hic facis? At illa respondit mihi: Recepta sum, ut peccata tua arguam apud dominum. 6. Dico ei: Nunc tu mei accusatrix es? Non, inquit, sed audi verba, quae tibi dictura sum. Deus, *qui in caelis habitat* et quae sunt ex nihilo condidit et *multiplicari et crescere fecit* propter sanctam ecclesiam suam, irascitur tibi, quoniam peccasti in me. 7. Respondens ei dico: In te peccavi? Quomodo? Aut quando tibi impudicum verbum locutus sum? Nonne semper te pro dea habui? Nonne semper te veritus sum velut sororem? Quid in me mentiris, mulier, iniqua ista et immunda? 8. Illa autem ridens dicit mihi: In corde tuo ascendit concupiscentia iniquitatis. Aut tibi non videtur homini iusto iniqua res esse, si ascendit in corde eius mala concupiscentia?

14 Ps. 2, 4; 122, 1; Tob. 5, 17. — 15 Gen. 1, 28; 8, 17; 9, 1; 28, 3 etc.

προσεύχεσθαι κτλ.] Cf. Dan. 9, 20: καὶ ἔτι ἐμοῦ λαλοῦντος καὶ προσευχομένου καὶ ἐξαγορεύοντος τὰς ἁμαρτίας μου κτλ.

4. Ἑρμᾶ] Nomen apud veteres usitatissimum. Cf. Rom. 16, 14; Zahn, *Der Hirt* p. 72 not. 2.

6. κτ. ἐκ τοῦ μὴ ὄντος] Cf. Mand. I, 1; II Macc. 7, 28; II Clem. 1, 8 not. Exempla patrum collegit Harnack ad h. l. Laudat locum Origenes In Ioann. tom. I c. 18 ed. Bened. IV, 19. — πληθ. κ. ἀξήσας] His verbis utens Deus creaturam benedicere solet; tertium, quod plerumque praecedat, sc. εὐλογεῖν,

habes infra 3, 4. — ἕνεκεν τ. ἀγ. ἐκκλησίας] Cf. Vis. II, 4, 1. Ecclesiam sanctam vocans (cf. c. 3, 4) Hermas fortasse regulam fidei respexit.

7. πάντοτε] sc. ex eo tempore, postquam Hermas libertus factus est. — θεάν] Locutio in ore Christiani mira, non autem mutanda, cum ab optimis testibus tradatur.

8. ἐπὶ τ. καρδίαν ἀνέβη] Locutio biblica (cf. Ies. 65, 16. 17; Ier. 3, 16; Act. 7, 23; Luc. 24, 38; I Cor. 2, 9) apud Hermam creberrima; cf. Vis. I, 2, 4; Mand. IV, 1, 1. 2; 2, 2; VI, 2, 3. 4. 5. 7. 8; XII, 3, 5. — ἐπιθυ-

γέ ἐστιν, καὶ μεγάλη, ψησίν. ὁ γὰρ δίκαιος ἀνὴρ δίκαια βουλευέ-
εται. ἐν τῇ οὖν δίκαια βουλευέσθαι αὐτὸν κατορθοῦται ἢ δόξα
αὐτοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ εὐκατάλλακτον ἔχει τὸν κύριον ἐν
παντὶ πράγματι αὐτοῦ· οἱ δὲ πονηρὰ βουλευόμενοι ἐν ταῖς καρ-
5 δίαίς αὐτῶν θάνατον καὶ αἰχμαλωτισμὸν ἑαυτοῖς ἐπισπῶνται, μά-
λιστα οἱ τὸν αἰῶνα τοῦτον περιποιούμενοι καὶ γαυριῶντες ἐν τῇ
πλούτῳ αὐτῶν καὶ μὴ ἀντεχόμενοι τῶν ἀγαθῶν τῶν μελλόντων.
9. μετανοήσουσιν αἱ ψυχαὶ αὐτῶν, οἵτινες οὐκ ἔχουσιν ἐλπίδα,
ἀλλὰ ἑαυτοὺς ἀπεγνώκασιν καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν. ἀλλὰ σὺ προσ-
10 εὔχου πρὸς τὸν θεόν, καὶ ἰάσεται τὰ ἁμαρτήματά σου καὶ ὅλου
τοῦ οἴκου σου καὶ πάντων τῶν ἀγίων.

2. Μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτὴν τὰ ῥήματα ταῦτα ἐκλείσθησαν
οἱ οὐρανοί· καὶ ὁ δλος ἤμην πεφρικῶς καὶ λυπούμενος. ἔλεγον
δὲ ἐν ἑμαυτῇ· Εἰ αὕτη μοι ἢ ἁμαρτία ἀναγράφεται, πῶς θυνή-
15 σμαι σωθῆναι; ἢ πῶς ἐξιλεύσωμαι τὸν θεὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν
μου τῶν τελείων; ἢ ποίοις ῥήμασιν ἐρωτήσω τὸν κύριον, ἵνα ἴλα-
τεύσῃταί μοι; 2. ταῦτά μου συμβουλευομένου καὶ διακρίνοντος ἐν
τῇ καρδίᾳ μου, βλέπω κατέναντί μου καθέδραν λευκὴν ἐξ ἐρίων
χιονίνων γεγνουῖαν μεγάλην· καὶ ἦλθεν γυνὴ πρεσβύτις ἐν ἱματι-
20 μῳ λαμπροτάτῳ, ἔχουσα βιβλίον εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ἐκάθισεν μόνη
καὶ ἀσπάζεται με· Ἑρμᾶ, χαῖρε. καὶ γὰρ λυπούμενος καὶ κλαίων
εἶπον· Κυρία, χαῖρε. 3. καὶ εἶπέν μοι· Τί στυγνός, Ἑρμᾶ, ὁ
μακρόθυμος καὶ ἀστομάχητος, ὁ πάντοτε γελῶν, τί οὕτω κατηφής
τῇ ἰδέᾳ καὶ οὐχ ἱλαρός; καὶ γὰρ εἶπον αὐτῇ· Ἰπὸ γυναικὸς ἀγαθῶ-

1 γε : γὰρ G | καὶ > GA | 3 τῷ οὐρανῷ G | 4 αὐτοῦ > G | 7 ἀγ. τῶν
μελλ. : μελλόντων ἀγαθῶν G | 8 μεταν. : πολλὰ μεταμελήσουσιν G, vacuan-
tur (al. : vagantur) L¹, non resistant iisdem luxuriis L² | 9 ἑαυτοῦ G |
10/11 ὅλον τὸν οἶκόν σου G | 14 ἐν ἑαυτῷ G | εἰ GL : η SA | ἢ > G |
15 ἐξιλεύσωμαι G | 16 τελείων : πολλῶν G | ἢ Sc L²A : > SGL¹ | 16/17 ἴλα-
τεύσῃ G | 17 κ. διακρίν. SL¹A : κ. διαλογιζομένον G, > L² | 18 μου pr > G |
κατέναντι : κατ' ἐνώπιόν G | 19 χιονίνων Sc LA : λευκῶν G, > S | 21 ἀσπά-
ζεται S : ἡσπάσατο GLA | 21/22 καὶ γὰρ — χαῖρε > G | 21 κλαίων Sc LA :
γαίρων S | 22 καὶ εἶπεν SL²A : ἢ δὲ εἶπε G(L¹) | μοι > GA | τίς G | Ἑρμᾶ >
(L²) | 24 καὶ γὰρ S : καὶ G | ἐπὶ (+ τινός G) SG L²A : κυρία ονιδισμοσ[μοι
γε]γονεν υπο Sc L¹

μία] Cf. Iac. 1, 14. 15. — μάλιστα | 9. ἀπεγνώκασιν] Cf. Mand. XII, 6,
οἱ τ. αἰῶνα κτλ.] Cf. I Tim. 6, 9. 10. | 2; Sim. IX, 26, 4. — ἀγίων] Cf. Vis.
Cupiditas divitiarum Hermae ipsi I, 3, 2; II, 2, 4. 5; III, 3, 3; 6, 2;
perniciosa fuit; cf. Vis. III, 6, 7. | 8, 8. 9. 11; IV, 3, 6 etc. Doctr. apost.

Peccatum sane est, inquit, et quidem magnum. Iustus enim vir iusta cogitat. Cum enim iusta cogitet, gloria eius erigitur in caelis et propitium habet dominum in omni negotio suo; qui autem iniqua cogitant in cordibus suis, mortem et captivitatem sibi adquirunt, maxime qui hoc saeculum sibi vindicant⁵ et gloriantur in divitiis suis neque exspectant bona futura. 9. Paenitebit animas eorum, qui spem non habent, sed sese desponderunt et vitam ipsorum. Tu autem ora ad dominum, et *sanabit peccata tua* et totius domus tuae et omnium sanctorum.

10

2. Postquam locuta est haec verba, clausi sunt caeli, et ego totus eram exhorrescens ac tristis. Dicebam autem intra me ipsum: Si hoc peccatum mihi adscribitur, quomodo potero salvari, aut quomodo deum propitiabo ob peccata mea perfecta, aut quibus verbis rogabo dominum, ut propitius sit mihi? 2. Quae¹⁵ dum recogito ac disputo in corde meo, video coram me cathedram candidam de lanis niveis factam magnam; et venit mulier anus in veste splendidissima, habens librum in manibus, ac sedit sola et salutatur me: Herma, ave. Et ego maestus et plorans dixi: Domina, ave. 3. Et dixit mihi: Quid tristis es, Herma,²⁰ longanimis et sine iracundia, semper ridens, quid sic tristis es vultu et non hilaris? Et ego dixi ei: Propter mulierem opti-

10 Deut. 30, 30 cf. Ier. 3, 32.

4, 2 not.

2, 1. *τελειων*] Concupiscentiae malarum auctor opponit peccata in opere perfecta. Aliter Barn. 8, 1. — *ερωτησω*] Haec vox in Pastore semper denotat *rogare* (cf. Vis. II, 2, 1; III, 1, 3; 2, 3; Sim. V, 4, 5), *επερωταν* autem *interrogare* (cf. Vis. III, 3, 5; Mand. XI, 2. 3. 6. 8; Sim. V, 4, 2. 5.). Uno loco tantum, si lectio recta est, sc. Sim. IX, 11, 8, *ερωταν* vertendum esse videtur *interrogare*. Cf. Zahn l. c. p. 488.

2. *καθεδραν*] Cf. Vis. III, 10, 3; Mand. XI, 1 etc. Stantes quidem veteres S. Scripturam legebant (Luc.

4, 16) et sermonem pronuntiabant nonnumquam gravem (Ioann. 7, 37. Act. 13, 16; 17, 22), sedentes autem docebant (Matth. 5, 1; 13, 1; 15, 29; 23, 2. 6; 26, 55. Luc. 4, 20. Ioann. 8, 2. Act. 16, 3. Eus. H. E. V, 20, 5). Cf. G. G. A. 1878 p. 59. Neque tamen praetermittendum est, secundum Visionem III, 11, 4 anum propter infirmitatem sedisse. — *μὴ*] i. e. Herma non sedit. Vis. III, 1, 8 autem ipse quoque sedere iubetur.

3. *ὁ μακρόθυμος κτλ.*] Herma hic et v. 4 et Vis. II, 3, 2 sibi ipsi laudes tribuit. Aliter loquitur Vis. I, 3, 1; III, 4, 3.

τάτης λεγούσης, ὅτι ἤμαρτον εἰς αὐτήν. 4. ἡ δὲ ἔφη· Μηδαμῶς ἐπὶ τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ τὸ πρᾶγμα τοῦτο. ἀλλὰ πάντως ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀνέβη περὶ αὐτῆς. ἔστιν μὲν τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ ἡ τοιαύτη βουλή ἀμαρτίαν ἐπιφέρουσα· πονηρὰ γὰρ βουλή καὶ ἔκ-
 5 πληκτος εἰς πάνσεμνον πνεῦμα καὶ ἤδη δεδοκιμασμένον, ἐὰν ἐπι-
 θυμήσῃ πονηρὸν ἔργον, καὶ μάλιστα Ἑρμᾶς ὁ ἐγκρατὴς, ὁ ἀπε-
 χόμενος πάσης ἐπιθυμίας πονηρᾶς καὶ πλήρης πάσης ἀπλότητος
 καὶ ἀκακίας μεγάλης.

3. Ἄλλ' οὐχ ἔνεκα τούτου ὀργίζεται σοι ὁ θεός, ἀλλ' ἵνα
 10 τὸν οἶκόν σου τὸν ἀνομήσαντα εἰς τὸν κύριον καὶ εἰς ὑμᾶς τοὺς
 γονεῖς αὐτῶν ἐπιστρέψῃς. ἀλλὰ φιλότεχνος ὢν οὐκ ἐνουθέτεις
 σου τὸν οἶκον, ἀλλὰ ἀφῆκες αὐτὸν καταφθαρῆναι δεινῶς· διὰ
 τοῦτο σοι ὀργίζεται ὁ κύριος· ἀλλὰ ἰάσεται σου πάντα τὰ προγε-
 15 γονότα πονηρὰ ἐν τῇ οἰκῇ σου· διὰ γὰρ τὰς ἐκείνων ἀμαρτίας
 καὶ ἀνομήματα σὺ κατεφθάρης ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πράξεων. 2. ἀλλ'
 ἡ πολυσπλαγχνία τοῦ κυρίου ἠλέησέν σε καὶ τὸν οἶκόν σου καὶ
 ἰσχυροποιήσει σε καὶ θεμελιώσει σε ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. σὺ μόνον
 μὴ ῥαθυμῆσῃς, ἀλλὰ εὐφύχει καὶ ἰσχυροποιεῖ σου τὸν οἶκον. ὥς
 20 γὰρ ὁ χαλκεὺς σφυροκοπῶν τὸ ἔργον αὐτοῦ περιγίνεται τοῦ πράγ-
 ματος οὗ θέλει, οὕτω καὶ ὁ λόγος ὁ καθημερινὸς ὁ δίκαιος περι-
 γίνεται πάσης πονηρίας. μὴ διαλίπῃς οὖν νουθετῶν σου τὰ τέκνα·
 οἶδα γὰρ, ὅτι, ἐὰν μετανοήσουσιν ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν, ἐνγρα-

1 λεγούσης SL¹ : + μοι GL²A | 2 τὸ πρ. τοῦτο : πρ. τοιοῦτον G |
 4/5 ἔκπληκτος : ἔκφροικτος G | 5 πᾶν σεμνόν G | 5/6 ἐπιθυμήσῃ SLA : ἀνα-
 βῇ ἐπιθυμία ἢ G | 6 ὁ sec : καὶ G | 7 πάσης SL : > GA | 10 κ. εἰς ὑμᾶς
 L²A : κ. εἰς ἡμας Sc GL¹, η αὐτοὺς η S | 11 αὐτοῦ G | 12 ἀφῆκες SG cf.
 Winer-Schmiedel § 13, 16 : ἀφῆκας edd. priores | δεινῶς GLA : > S
 13 σοι ὀργ. ∞ G | 13/14 γεγονότα G | 14 πονηρὰ Sc G : τα π. S | σου
 GLA : > S | τὰς . . ἡμ. : τὰ . . ἀμαρτήματα G | 15 πραγμάτων G | 15/16 ἀλλ'
 ἢ πολ. SA (cf. Schodde, Herma Nabi 1876 p. 19 n. 3) : ἀλλὰ ἡ πολλὴ
 εὐσπλαγχνία G | 16/17 καὶ . . σε pr > G | 17 ἐθεμελίωσε G | 18 ῥαθυμῆσεις
 . . . ἰσχυροποιήσεις G | 19 ὁ > G | σφυροκοπεῖ G | 19/20 περιγ. τοῦ πρ.
 οὗ : περὶ αὐτὸ πρᾶττει δ G | 20 καὶ SL : > GA | ὁ καθ. ὁ : καθ. καὶ G |
 22 οἶδα SL²A : οἶδας G, scit (enim deus) L¹ | μετανοήσωσιν G | 22 sq. ἐν-
 γραφήσονται S : ἔγγρ. G

4. δοῦλον τοῦ θεοῦ] Cf. Tert. De spectac. c. 1. 24; De cultu fem. I, 4; apud Hermam saepe non causam
 II, 1. 11. — ἐπιθυμήσῃ] sc. τὸ πνεῦμα. indicat, sed vim habet propositionis

3, 1. φιλότεχνος] Cf. Tit. 2, 4. — consecratae idque negativae ideo-

mam dicentem, quod peccavi in eam. 4. Haec autem respondit: Nequaquam apud servum dei hoc factum. At vero in corde tuo cogitatio ascendit de illa. Est quidem servus dei talis cogitatio peccatum afferens; iniqua enim est cogitatio et abominanda in spiritu gravissimo et iamiam probato, si desideravit opus iniquum, et maxime Hermas continens, abstinens ab omni desiderio malo ac plenus omni simplicitate et innocentia magna.

3. Sed non propter hoc irascitur tibi deus, sed ut domum tuam corrigas, quae iniqua egit in dominum et in vos parentes suos. At cum diligeres filios, non commonebas domum tuam, 10 sed reliquisti eam, ut valde corrumpetur: propter hoc irascitur tibi dominus: sed sanabit omnia mala antea gesta in domo tua; propter illorum enim peccata et iniquitates corruptus es in saecularibus negotiis. 2. Sed misericordia domini magna miserta est tui et domus tuae atque confortabit te et fundabit te 15 in gloria ipsius. Modo tu noli levis esse, sed firmo animo esto et conforta domum tuam. Sicut enim faber ferrarius opus suum malleo pulsans perficit id, quod vult, ita et sermo iustus cotidianus convincit omnem iniquitatem. Ne deficias ergo monens filios tuos; scio enim fore ut, si paenitentiam egerint ex toto 20

que minus verti quam circumscribi potest. Cf. inprimis Vis. III, 9, 1: *δικαιοῦσθαι καὶ ἐγιάζεσθαι ἀπὸ πάσης πονηρίας*, Mand. VIII, 10: *σκανδαλίζεσθαι ἀπὸ τῆς πίστεως*, Mand. V, 2, 7: *ἀποτυφλοῦσθαι ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς*, Sim. IV, 7: *διαφθαρέσεται ἡ διάνοια αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίου*, Sim. VI, 2, 4: *κατεφθαρμένον εἶδεν ἀπὸ τῆς ἀληθείας*. Cf. Zahn, *Der Hirt* p. 490 sq. Itaque sensus loci est: propter peccata filiorum ita vexatus es, ut negotium tuum et bona tua amitteres (cf. Zahn l. c. p. 81 not. 3), et verti: corruptus es in saecularibus negotiis, non a saec. negotiis, ut interpretes veteres. Similiter dicit Macarius Aeg. Hom. XI, 3: *νεκρὸς ἀπὸ τῆς ζωῆς*, Hom. XII, 2: *ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀποθνήσκειν*

(PG 34, 545. 557).

2. *πολυπλαγχνία*] Praeter hanc vocem (repetitam Vis. II, 2, 8; IV, 2, 3; Mand. IX, 2; cod. G habet ubique *πολλὴ εὐσπλαγχνία*) Hermas usurpat etiam *πολυεσπλαγχνία* (Sim. VIII, 6, 1), *πολύσπλαγχνος* (Mand. IV, 3, 5; Sim. V, 7, 4), *ἄσπλαγχνος* (Sim. VI, 3, 2), *σπλαγχνίζεσθαι* (Vis. III, 12, 3; Mand. IV, 3, 5; IX, 3; Sim. VI, 3, 2; VII, 4; VIII, 6, 3; 11, 1; IX, 14, 3), *σπλάγχνον* (Sim. IX, 24, 2). In N. T. legimus *πολύσπλαγχνος* (Iac. 5, 11) et *εὐσπλαγχνος* (Eph. 4, 32; I Petr. 3, 8) et *σπλάγχνα* (Luc. 1, 78; Act. 1, 18 etc.). — *ἐνγραφῆσονται κτλ.*] Cf. Mand. VIII, 8; Sim. II, 9; V, 3, 2; I Clem. 45, 8 not. Dan. 7, 10; Apoc. 20, 12; Apoc. Baruch. 24, 1.

φήσονται εἰς τὰς βίβλους τῆς ζωῆς μετὰ τῶν ἁγίων. 3. μετὰ τὸ παῖναι αὐτῆς τὰ ῥήματα ταῦτα λέγει μοι· Θέλεις ἀκοῦσαί μου ἀναγινωσκούσης; λέγω καὶ γὼ· Θέλω, κυρία. λέγει μοι· Γενοῦ ἀκροατῆς καὶ ἄκουε τὰς δόξας τοῦ θεοῦ. ἤκουσα μεγάλως καὶ
 5 θαυμαστώσ, ὃ οὐκ ἴσχυσα μνημονεῦσαι· πάντα γὰρ τὰ ῥήματα ἐκφρικτα, ἃ οὐ δύναται ἄνθρωπος βαστάσαι. τὰ οὖν ἔσχατα ῥήματα ἐμνημόνευσα· ἦν γὰρ ἡμῖν σύμφορα καὶ ἡμερα· 4. Ἴδού, ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων, ὃ ἀοράτῳ δυνάμει καὶ κραταιᾷ καὶ τῇ
 μεγάλη συνέσει αὐτοῦ κτίσας τὸν κόσμον καὶ τῇ ἐνδόξῳ βουλῇ
 10 περιθεὶς τὴν εὐπρέπειαν τῇ κτίσει αὐτοῦ καὶ τῷ ἰσχυρῷ ῥήματι πῆξας τὸν οὐρανὸν καὶ θεμελιώσας τὴν γῆν ἐπὶ ὑδάτων καὶ τῇ ἰδίᾳ σοφίᾳ καὶ προνοίᾳ κτίσας τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἣν καὶ ὑψόγησεν, ἰδού, μεθιστάνει τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὰ ὄρη καὶ τοὺς βουνοὺς καὶ τὰς θαλάσσας, καὶ πάντα ὁμαλὰ γίνεται τοῖς
 15 ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ, ἵνα ἀποδῶ αὐτοῖς τὴν ἐπαγγελίαν, ἣν ἐπηγγείλατο μετὰ πολλῆς δόξης καὶ χαρᾶς, ἐν τηρήσωσιν τὰ νόμιμα τοῦ θεοῦ, ἃ παρέλαβον ἐν μεγάλῃ πίστει.

4. Ὅτε οὖν ἐτέλεσεν ἀναγινώσκουσα καὶ ἡγέρθη ἀπὸ τῆς καθέδρας, ἦλθαν τέσσαρες νεανίαί καὶ ἦσαν τὴν καθέδραν καὶ
 20 ἀπῆλθον πρὸς τὴν ἀνατολήν. 2. προσκαλεῖται δέ με καὶ ἤψατο τοῦ στῆθους μου καὶ λέγει μοι· Ἦρεσέν σοι ἡ ἀνάγνωσίς μου; καὶ λέγω αὐτῇ· Κυρία, ταῦτά μοι τὰ ἔσχατα ἀρέσκει, τὰ δὲ πρότερα χαλεπὰ καὶ σκληρά. ἡ δὲ ἔφη μοι λέγουσα· Ταῦτα τὰ ἔσχατα τοῖς δικαίοις, τὰ δὲ πρότερα τοῖς ἔθνεσιν καὶ τοῖς ἀποστά-

2 παῖναι : πανθῆναι G | ταῦτα > G | 3 κυρία SL : + μου GA | 4/5 μεγ. κ. θ. δ SL¹A : μεγάλας κ. θαυμαστάς ὧν G (L²) | 6 βαστάσαι : συνιέναι G 6/7 τῶν οὖν ἐσχάτων ῥημάτων G | 8 ὃ ἀοράτῳ L¹(L²) : οὐ αγαπῶ SG (?) καὶ pr > S | καὶ sec : ὃ G | 9 ἐνδόξῳ SL : + αὐτοῦ GA | 10 αὐτοῦ > G | 11 ἐπὶ + τῶν G | 12 ἁγίαν > G | 13 ἐψόγησεν G | 14 τὰ βουνὰ G | 17 & παρ. : ἔπερ ἔλαβον G | 19 ἦλθον G | νεανίσκοι G | 22 καὶ SL²A : > GL¹ | 24 πρότερα GL (priora) : πρωτα S(A ?) | ἔθνεσιν SL²A : ἐθνικοῖς G, ethniciis L¹

3. ῥήματα ἐκφρικτα κτλ.] Iachmann (Der Hirte d. H. p. 65) contendit, Hermam ut aliis locis sic hoc quoque loco Esdrae Apocalypsin imitatum esse, et hic quidem IV Esr. 6, 17: Sonus eius sicut sonus aquarum

multarum. Sed haec verba parvam verborum Hermae similitudinem gerunt.

4. δυνάμει — συνέσει] Cf. Ps. 146, 5. — περιθεὶς τ. εὐπρ.] Cf. Ps. 20, 6; 92, 1; 103, 1. — ἰσχυρῷ ῥήμ.] Cf.

corde suo, inscribantur in libris vitae cum sanctis. 3. Quae verba postquam finivit, dicit mihi: Vis audire me legentem? Et ego respondeo: Volo, domina. Dicit mihi: Esto audiens et percipe laudes domini. Audiui magnifice et mirifice, quae non poteram retinere in memoria; omnia enim verba terribilia, quae homo non potest sustinere. Novissima ergo verba tenui; erant enim nobis consentanea et mansueta: 4. Ecce, *deus virtutum*, qui virtute invisibili et potenti et magna intellegentia sua *condidit mundum* et glorifico consilio circumdedit decorem creaturae suae et forti verbo *confixit caelum* et *fundavit terram* *super aquas* et propria sapientia ac providentia condidit sanctam ecclesiam suam, quam et benedixit, ecce, *transfert caelos* et *montes* et colles et maria, et omnia plana fiunt electis eius, ut reddat iis promissionem, quam promisit cum multa gloria et gaudio, si servaverint legitima dei, quae acceperunt in magna fide. 15

4. Cum igitur finiisset legens atque exsurrexisset de cathedra, venerunt quatuor iuvenes et tulerunt cathedram et abierunt ad orientem. 2. Vocat autem me et tetigit pectus meum et ait mihi: Placuit tibi lectio mea? Et dico ei: Domina, haec novissima mihi placent, priora autem difficilia et dura. Haec autem respondit mihi dicens: Haec novissima iustis, priora au-

8 Ps. 58, 6; 79, 5. 8. 15. 20; 83, 9; 88, 9 cf. 23, 10; 45, 8; 68, 7 etc. — 9 Act. 17, 24 cf. II Macc. 7, 23. — 11 Ies. 42, 5 cf. Ps. 32, 6; Ier. 10, 12. — 11 Ps. 135, 6 cf. 23, 2; 103, 5; 118, 90; Prov. 3, 19; II Petr. 3, 5. — 13 Ps. 45, 3 cf. Ies. 54, 10; I Cor. 13, 2.

Ps. 32, 9; Hebr. 4, 12. — *θεμελιώσας τ. γ. ἐπὶ ὑδάτων*] Eadem verba exhibet Theophilus Ad Autol. I, 7, cum Psalmista loco principali verbum *στερεοῦν* usurpet. — *ἡλόγησεν*] Cf. Vis. I, 1, 6. — *πάντα ὁμαλὰ γ.*] Cf. Ies. 40, 4; Luc. 3, 5. — *ἐκλεκτοῖς*] Cf. Vis. II, 1, 3; 2, 5; 4, 2; III, 5, 1; 8, 3; 9, 10; IV, 2, 5; 3, 5. Deest vox in Mandatis et Similit. — *νόμιμα τ. θεοῦ*] Cf. I Clem. 3, 4. — *ἐν μεγ. πίστει*] i. e. firmiter credentes.

4, 1. *πρὸς τ. ἀνατολήν*] Similia le-

guntur Apoc. 7, 2; Act. Perpet. et Felic. c. 11. Cur ad orientem? Quia ex oriente salus nobis apparuit. Cf. Luc. 1, 78; Matth. 2, 2; Clem. Al. Strom. VII, 7, 43 p. 856; Orig. De orat. c. 32. Animadvertendum est quoque, priscos fideles ad orientem versos precationem fecisse. Cf. Tert. Apol. c. 16; Ad nat. I, 13; Clem. Al. Strom. l. c.; Origen. l. c.; Const. ap. II, 57; VII, 44; Ps.-Iust. Quaest. ad Orthodox. 118.

2. *ἐποστάταις*] Cf. Sim. VIII, 6, 4; IX, 19, 1.

ταις. 3. λαλούσης αὐτῆς μετ' ἐμοῦ δύο τινὲς ἄνδρες ἐφάνησαν καὶ ἦσαν αὐτὴν τῶν ἀγκώνων καὶ ἀπῆλθον, ὅπου καὶ ἡ καθεδρά, πρὸς τὴν ἀνατολήν. ἰλαρὰ δὲ ἀπῆλθεν καὶ ὑπάγουσα λέγει μοι· Ἄνδρίζου, Ἑρμᾶ.

5

Ὅρασις β'.

1. Πορευομένου μου εἰς Κούμας κατὰ τὸν καιρὸν, ὃν καὶ πέρυσι, περιπατῶν ἀνεμνήσθην τῆς περυσινῆς ὁράσεως, καὶ πάλιν με αἶρει πνεῦμα καὶ ἀποφέρει εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, ὅπου καὶ πέρυσι. 2. ἐλθὼν οὖν εἰς τὸν τόπον τιθῶ τὰ γόνατα καὶ ἡρξάμην 10 προσεύχεσθαι τῇ κυρίῳ καὶ δοξάζειν αὐτοῦ τὸ ὄνομα, ὅτι με ἄξιον ἡγήσατο καὶ ἐγνώρισέν μοι τὰς ἀμαρτίας μου τὰς πρότερον. 3. μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναί με ἀπὸ τῆς προσευχῆς βλέπω ἀπέναντί μου τὴν πρεσβυτέραν, ἣν καὶ πέρυσιν ἐωράκειν, περιπατοῦσαν καὶ ἀναγινώσκουσαν βιβλαρίδιον· καὶ λέγει μοι· Δύνη ταῦτα τοῖς ἐκ- 15 λεκτοῖς τοῦ θεοῦ ἀναγγεῖλαι; λέγω αὐτῇ· Κυρία, τοσαῦτα μνημονεῦσαι οὐ δύναμαι· δὸς δέ μοι τὸ βιβλίδιον, ἵνα μεταγράψωμαι αὐτό. Λάβε, φησίν, καὶ ἀποδώσεις μοι. 4. ἔλαβον ἐγὼ καὶ εἰς τινὰ τόπον τοῦ ἀγροῦ ἀναχωρήσας μετεγραψάμην πάντα πρὸς γράμμα· οὐχ ἡύρισκον γὰρ τὰς συλλαβάς. τελέσαντος οὖν μου 20 τὰ γράμματα τοῦ βιβλιδίου ἐξαίφνης ἡρπάγη μου ἐκ τῆς χειρὸς τὸ βιβλίδιον· ὑπὸ τίνος δὲ οὐκ εἶδον.

2. Μετὰ δὲ δέκα καὶ πέντε ἡμέρας νηστεύσαντός μου καὶ πολλὰ ἐρωτήσαντος τὸν κύριον ἀπεκαλύφθη μοι ἡ γνῶσις τῆς γραφῆς. ἦν δὲ γεγραμμένα ταῦτα· 2. Τὸ σπέρμα σου, Ἑρμᾶ, 25 ἡθέτησαν εἰς τὸν θεὸν καὶ ἐβλασφήμησαν εἰς τὸν κύριον καὶ προέδωκαν τοὺς γονεῖς αὐτῶν ἐν πονηρίᾳ μεγάλῃ καὶ ἤκουσαν προ-

1 δύο — ἐφάνησαν SL : δύο ἄνδρες ἦλθον GA | 2 ἀπῆλθον G | καὶ tert GL : > S | 3 ἰλαρὰ δέ : καὶ G | ἀπάγουσα G | μοι GLA : > S | 6 Κούμας L : κομας SA, κόμην G | ὃν καὶ > G | 7 περιεπάτουν G | 9 ἐλθὼν : εἰθ' οὖν G | 11 πρότερον S cf. Hebr. 10, 32; I Petr. 1, 14: προτέρας G | 12 δὲ τὸ G : το S, το δε Sc | 13 πέρυσιν GL¹ : πρότερον S, > L²A | 14 βιβλαρίδιον S cf. Apoc. 10, 2. 9. 10: βιβλιδάριον G, similiter infra | 15 ἀπαγγεῖλαι G | 16 δέ : δὴ G | μεταγράψω G | 17 λάβε — μοι Sc GL¹ : > SL²A | 19 μου G : > S | 20 μου ἐκ S : μοι ἀπὸ G | 21 τὸ βιβλ. > G | εἶδον SL¹ : οἶδα GL²(A ?) | 22 δέκα κ. π. ἡμ. S : ἡμέρας ιε' G | 24 Ἑρμᾶ > G | 25 ἡθέτησαν SA : -σεν G(L) | ἐβλασφήμησαν SLA : -σεν G | 25/26 προέδωκε . . . αὐτοῦ G | 26 πονηρίᾳ SL : ἀμαρτίᾳ G(A ?)

tem gentibus ac refugis. 3. Cum loqueretur mecum, duo quidam viri apparuerunt et sustulerunt eam manibus et abierunt, ubi et cathedra, ad orientem. Hilaris autem abiit, et cum iret, ait mihi: Confortare, Herma.

Visio II.

5

1. Cum Cumas proficiscerer eo tempore, quo et antea, ambulans recordatus sum prioris visionis, et iterum me tollit spiritus et aufert in eundem locum, quo et antea. 2. Cum igitur in locum venissem, pono genua ac coepi orare dominum et *glorificare nomen eius*, quoniam dignum me duxit ac nota mihi ¹⁰ fecit peccata mea priora. 3. Cum autem surrexissem ab oratione, video coram me anum, quam et antea videram, ambulantem et legentem libellum. Et dicit mihi: Potes haec electis dei annuntiare? Dico ei: Domina, tanta in memoria retinere non possum; da autem libellum mihi, ut describam eum. Ac- ¹⁵ cipe, inquit, et reddes mihi. 4. Accepi ego et in locum quendam agri recedens descripsi omnia ad litteram; non inveniebam enim syllabas. Cum ergo litteras libelli perfecissem, subito de manu mea raptus est libellus; a quo autem, non vidi.

2. Post quindecim autem dies cum ieiunassem multumque ²⁰ dominum rogassem, revelata est mihi cognitio scripturae. Erant autem scripta haec: 2. Semen tuum, Herma, deliquerunt in deum et blasphemaverunt in dominum et prodiderunt parentes suos in nequitia magna et audierunt proditores parentum et

10 Ps. 85, 9. 12; Ies. 24, 15; 66, 5; II Thess. 1, 12.

3. ἀνδρῶν] Cf. Mart. Polyc. 9, 1. II, 1, 1. πάλιν κτλ.] Cf. Vis. I, 1, 3.

2. δοξάζειν κτλ.] Praeter locos supra laudatos fere ubique in S. Scriptura legimus αἰνεῖν τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου, cf. Ps. 68, 31; 99, 4; 112, 1; 134, 1 etc.

3. Hunc versum et sequentem respexit Clemens Al. Strom. VI, 15, 131 p. 806.

4. συλλαβάς] Libri vetustissimi

scripti erant, perpetua litterarum serie nulla vocum distinctione facta.

2. Cf. ad hoc capitulum Mand. IV, 1. 3; Zahn, *Der Hirt* p. 344—349; *Jahrbücher f. deutsche Theol.* 1870 p. 205 sq. Lipsius in *Zeitschrift f. wiss. Theol.* 1869 p. 301—311.

2. προέδωκαν] Quomodo? Forte parentes apud magistratus paganos denuntiantes. Cf. Hilgenfeld, *Apost. Väter* p. 127 sq. Zahn l. c. p. 81; Vis. II, 3, 1. — ἤκουσαν] i. e. nomi-

δῶται γονέων καὶ προδόντες οὐκ ὠφελήθησαν, ἀλλὰ ἔτι προσέθη-
 καν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν τὰς ἀσελγείας καὶ συμφυρμούς πονηρίας,
 καὶ οὕτως ἐπλήσθησαν αἱ ἀνομίαι αὐτῶν. 3. ἀλλὰ γινώρισον ταῦτα
 τὰ ῥήματα τοῖς τέκνοις σου πᾶσιν καὶ τῇ συμβίῳ σου τῇ μελ-
 5 λούσῃ σου ἀδελφῇ· καὶ γὰρ αὕτη οὐκ ἀπέχεται τῆς γλώσσης, ἐν
 ᾗ πονηρεῖται· ἀλλὰ ἀκούσασα τὰ ῥήματα ταῦτα ἀφέξεται καὶ
 ἔξει ἔλεος. 4. μετὰ τὸ γινώρισαί σε ταῦτα τὰ ῥήματα αὐτοῖς, ἃ
 ἐνετείλατό μοι ὁ δεσπότης ἵνα σοὶ ἀποκαλυφθῇ, τότε ἀφίενται
 αὐτοῖς αἱ ἁμαρτίαι πᾶσαι, ἃς πρότερον ἥμαρτον, καὶ πᾶσιν τοῖς
 10 ἁγίοις τοῖς ἁμαρτήσασιν μέχρι ταύτης τῆς ἡμέρας, ἐὰν ἔξ ὅλης
 τῆς καρδίας μετανοήσωσιν καὶ ἄρωσιν ἀπὸ τῶν καρδιῶν αὐτῶν
 τὰς διψυχίας. 5. ὡμοσεν γὰρ ὁ δεσπότης κατὰ τῆς δόξης αὐτοῦ
 ἐπὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ· ἐὰν ὠρισμένης τῆς ἡμέρας ταύτης ἔτι
 ἁμάρτησις γένηται, μὴ ἔχειν αὐτοὺς σωτηρίαν· ἡ γὰρ μετάνοια
 15 τοῖς δικαίοις ἔχει τέλος· πεπλήρωννται αἱ ἡμέραι μετανοίας πᾶσιν
 τοῖς ἁγίοις· καὶ τοῖς δὲ ἔθνεσιν μετάνοιά ἐστίν ἕως ἐσχάτης
 ἡμέρας. 6. ἐρεῖς οὖν τοῖς προηγουμένοις τῆς ἐκκλησίας, ἵνα κατ-
 ορθώσωνται τὰς ὁδοὺς αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ἵνα ἀπολάβωσιν ἐκ
 πλήρους τὰς ἐπαγγελίας μετὰ πολλῆς δόξης. 7. ἐμμείνατε οὖν
 20 οἱ ἐργαζόμενοι τὴν δικαιοσύνην καὶ μὴ διψυχήσητε, ἵνα γένη-
 ται ὑμῶν ἡ πάροδος μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων. μακάριοι
 ὑμεῖς, ὅσοι ὑπομένετε τὴν θλίψιν τὴν ἐρχομένην τὴν μεγάλην καὶ

2/3 τὰς ἀσελγείας — αὐτῶν SL: καὶ ταῖς ἀσελγείαις καὶ συμφυρμοῖς
 αὐτῶν καὶ πονηρίαις G, > A | 5 τῇ γλώσσῃ G | 7 ἔξει GLA: ἐξεῖς S | με-
 τά: καὶ μ. GA | 9 καὶ πᾶσιν SLA: πᾶσι δὲ G | 9/10 τ. ἁγίοις SL¹: >
 L²A, + ἄφεσις ἔσται GL²(A) | 10 ἁμαρτήμασι G | 11 τῆς > G | μετανο-
 ησουσιν S | τῶν καρδιῶν GL: τῆς καρδίας S, > A | 13 ἔτι: ἐπὶ S | 15 πε-
 πλήρωννται + γὰρ G | 16 καὶ SA(L²): > G(L¹) | ἕως + τῆς G | 18 αὐτῶν
 SG: εαντων Sc, item 3 p. 428 | 21 περίοδος G | 22 ὑπομενεῖτε G

nati sunt. — ἐπλήσθησαν κτλ.] Cf. Gen. 15, 16; Dan. 8, 23; I Thess. 2, 16.

3. ἀδελφῇ] Cf. Vis. II, 3, 1; Sim. IX, 11, 3. Sine iure Rem. Ceillier (*Histoire générale* III, 9 art. 1, 2) et alii ex hoc loco concluderunt, tem-
 pore visionis Hermæ uxorem adhuc gentiliū superstitioni addictam fu-
 isse. Zahn l. c. p. 179 sq. hanc vo-
 cem ad saeculum futurum referri

voluit, quo neque nubent neque nu-
 bentur (Matth. 22, 30). Cotelierius
 locum rectius de continentia inter-
 pretatus est. Cf. Tert. Ad uxor. I, 6:
 Quot item (sunt), qui consensu pari
 inter se matrimonii debitum tollunt?
 De cultu fem. II, 9; Clem. Al. Strom.
 III, 6, 53 p. 535 sq.; VI, 12, 100
 p. 790. — γλώσσης] Cf. Iac. 3, 5 sqq.
 I Tim. 5, 13.

prodentes nihil sibi profuerunt, sed adiecerunt peccatis suis libidines et compositiones nequitiae, et sic completae sunt iniquitates ipsorum. 3. Sed nota fac haec verba filiis tuis omnibus et coniugi tuae, quae futura est tibi soror; etenim haec non abstinet lingua, in qua nequiter agit; sed si audierit haec verba, abstinebit habebitque misericordiam. 4. Postquam autem iis nota fecisti haec verba, quae mandavit mihi dominus ut tibi revelentur, tunc remittuntur illis peccata omnia, quae ante peccaverunt, et omnibus sanctis, qui peccaverunt usque ad hunc diem, si ex toto corde paenitentiam egerint tulerintque de cordibus suis dubitationes. 5. Iuravit enim dominus per gloriam suam super electos suos, si terminato hoc die adhuc peccatum fuerit, non habere eos salutem; paenitentia enim iustis habet finem; completi sunt dies paenitentiae omnibus sanctis, gentibus autem paenitentia est usque ad novissimum diem. 6. Dices igitur praepositis ecclesiae, ut corrigant vias suas in iustitia, ut recipiant in pleno promissiones cum multa gloria. 7. Perseverate igitur, qui *operamini iustitiam*, et nolite duplices esse, ut fiat transitus vester cum angelis sanctis. Beati vos, quotquot sustinetis tribulationem supervenientem magnam et quot-

15 Ps. 14, 2; Act. 10, 35; Hebr. 11, 33.

4. μέχρι τ. τ. ἡμέρας] Cf. v. 5 not. Vis. III, 2, 2.

5. ὠμοσεν πλ.] Cf. v. 8. — ὠρισμένης τ. ἡ. τ.] Veteres verterunt: praefinita ista die (L¹) vel: super statuta die (L²), et Ritschl (*Entstehung der altkath. Kirche* ed. I p. 549) verba de die interpretatus est, quo oraculum datum est. Rectius Zahn l. c. p. 346 sqq. ὀρίζειν vertit terminare et Harnack ad h. l. dixit, tempus usque ad ὠρισμένην ἡμέραν esse τὸ νῦν (cf. Vis. III, 5, 5) i. e. hoc ipsum breve temporis spatium, quo Hermas admonitiones acceptas cum Christianis communicabit (cf. Vis. III, 8, 11). Sensus est igitur: si quis fidelis praeterlapso hoc tem-

pore deliquerit, peccatum ei non remittetur. Gentilibus vero remittentur peccata usque ad novissimum diem, sc. per baptismum, quem Hermas hoc loco voce μετάνοια intellegit.

6. προηγουμένοις] Usurpatur haec vox etiam Vis. III, 9, 7. Cf. I Clem. 21, 6; Clem. Al. Paed. I, 6, 37 p. 120; Eus H. E. III, 36, 10; Const. ap. II, 46.

7. πάροδος] i. e. ut mortui cum angelis congregemini. Cf. Sim. IX, 24, 4; 25, 2. — θάψιν τ. ἐρχ.] Cf. Vis. II, 3, 4; IV, 1, 1; 2, 5; 3, 6; Sim. VII, 4. Respicit Hermas tempora novissima, quae mox adventura esse putat.

ὅσοι οὐκ ἀρνήσονται τὴν ζωὴν αὐτῶν. 8. ὥμοσεν γὰρ κύριος κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοὺς ἀρνησαμένους τὸν κύριον αὐτῶν ἀπεγνωρίσθαι ἀπὸ τῆς ζωῆς αὐτῶν, τοὺς νῦν μέλλοντας ἀρνεῖσθαι ταῖς ἐρχομέναις ἡμέραις· τοῖς δὲ πρότερον ἀρνησαμένοις, διὰ τὴν
5 πολυσπλαγχίαν Ἰλεως ἐγένετο αὐτοῖς.

3. Σὺ δέ, Ἑρμᾶ, μηκέτι μνησικακήσῃς τοῖς τέκνοις σου μηδὲ τὴν ἀδελφὴν σου ἐάσῃς, ἵνα καθαρισθῶσιν ἀπὸ τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν αὐτῶν. παιδευθήσονται γὰρ παιδεῖα δικαία, ἐὰν σὺ μὴ μνησικακήσῃς αὐτοῖς. μνησικακία θάνατον κατεργάζεται. σὺ δέ,
10 Ἑρμᾶ, μεγάλας θλίψεις ἔσχες ἰδιωτικὰς διὰ τὰς παραβάσεις τοῦ οἴκου σου, ὅτι οὐκ ἐμέλησέν σοι περὶ αὐτῶν· ἀλλὰ παρενεθυμήθης καὶ ταῖς πραγματείαις σου συνανεφύρης ταῖς πονηραῖς· 2. ἀλλὰ σώζει σε τὸ μὴ ἀποσιτῆναί σε ἀπὸ θεοῦ ζῶντος καὶ ἡ ἀπλότης σου καὶ ἡ πολλὴ ἐγκράτεια· ταῦτα σέσωκέν σε, ἐὰν ἐμμείνῃς, καὶ
15 πάντας σώζει τοὺς τὰ τοιαῦτα ἐργαζομένους καὶ πορευομένους ἐν ἀκακίᾳ καὶ ἀπλότητι. οὗτοι κατισχύσουσιν πάσης πονηρίας καὶ παραμενοῦσιν εἰς ζωὴν αἰώνιον. 3. μακάριοι πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν δικαιοσύνην. οὐ διαφθαρήσονται ἕως αἰῶνος. 4. ἐρεῖς δὲ Μαξίμω· Ἰδοὺ, θλίψις ἔρχεται· ἐὰν σοι φανῇ, πάλιν ἄρνησαι.
20 Ἐγγὺς κύριος τοῖς ἐπιστρεφομένοις, ὥς γέγραπται ἐν τῷ Ἐλδᾶδ καὶ Μωδάτ, τοῖς προφητεύσασιν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῷ λαῷ.

4. Ἀπεκαλύφθη δέ μοι, ἀδελφοί, κοιμωμένῳ ὑπὸ νεανίσκου

1 γὰρ + ὁ G | 2 κύριον Sc G L² A : $\overline{\chi\eta}$ S, νίδν L¹ | 3 νῦν > G | 4 τοὺς ... ἀρνησαμένους G | 5 πολυσπλ. : πολλὴν αὐτοῦ ἐδσπλαγχίαν G | 8 μὴ > G | 9 μνησικακία SG : ἡ μ. Sc | 10 ἰδιωτικὰς SGL² : βιωτικὰς Sc L¹ | 13 σε > G | 14 πολλὴ > G | 15 σώζει GL¹A(L²) : σωζεις S | 16 κατισχύσουσιν : -νουσιν S | 17 παραμενοῦσιν GL¹ : -μένουσιν L²A | 19 Μαξίμω SGL²A (+ μεγάλη A) : magna L¹ | 20/21 ἐλδᾶ καὶ μωδᾶδ G, Haldam et Modal L¹ | 22 ἀπεκαλύφθημεν G | μοι .. κοιμωμένῳ > G | νεανίσκου : τινος νεανίου G

8. ἀπεγνωρίσθαι ἀπὸ] Cf. Vis. I, 3, 1. not.

3, 1. ἀδελφῇ] i. e. uxorem. Cf. Tob. 7, 15. Etiam Hieronymus uxores cum maritis castam ducentes vitam eorundem sorores nominat et maritos fratres. Cf. Epp. 58 c. 6; 71 c. 7; 75 c. 2; 76 c. 3. — θάνατον κατ.] Cf. Mand. IV, 1, 2; Rom. 7, 13;

II Cor. 7, 10. — παρενεθυμήθης] Cf. Mand. V, 2, 8; XII, 3, 6; Sim. V, 2, 7. — πραγματείας] Cf. Vis. III, 6, 5; Mand. III, 5; X, 1, 4; Sim. VIII, 8, 1. 2; IX, 20, 1. 2. Plerisque his locis habes etiam vocem ἐμπεφυρμένοι.

2. θεοῦ ζῶντος] Locutio in S. Scriptura usitatissima; cf. praeter locum

quot non negabunt vitam suam. 8. Iuravit enim dominus per filium suum, eos, qui negaverint dominum suum, reprobos et vitam suam perdituros esse, eos, qui nunc negaturi sunt diebus supervenientibus; qui autem ante negaverunt, propter multam misericordiam propitius factus est illis.

3. Tu autem, Herma, ne memor sis malitiae filiorum tuorum nec sororem tuam dimittas, ut purificentur a prioribus peccatis suis; erudiantur enim doctrina iusta, si tu memor non fueris malitiae eorum. Memoria malorum mortem operatur. Tu autem, Herma, magnas tribulationes habuisti proprias propter praevaricationes domus tuae, quoniam tu non habuisti curam eorum, sed neglexisti eos et negotiationibus tuis implicitus es iniquis. 2. Sed illud te salvum facit, quod non *recessisti a deo vivo*, et simplicitas tua et magna continentia; haec salvaverunt te, si permanseris, et omnes salvant, qui talia operantur et ambulant in innocentia ac simplicitate. Hi superabunt omnem iniquitatem et perseverabunt in vitam aeternam. 3. *Beati omnes, qui operantur iustitiam*; non peribunt usque in saeculum. 4. Dices autem Maximo: Ecce, tribulatio venit; si tibi placuerit, iterum nega. *Prope est dominus iis, qui se convertunt*, sicut scriptum est in Eldad et Modat, qui propheta-verunt populo in deserto.

4. Revelatum est autem, fratres, mihi dormienti a iuvene

13 Hebr. 3, 12. — 17 Ps. 105, 2; 14, 2. — 20 Eldad et Modat.

supra laudatum Ps. 41, 3; 83, 3; Os. 1, 10; Dan. 6, 20. 26; Matth. 16, 16; 26, 63; Act. 14, 14; Rom. 9, 26 etc.

4. *Μάξιμος*] prorsus nobis ignotus est. — *ἐγγὺς κ. κτλ.*] Ps. 33, 19: *ἐγγὺς κύριος τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν*. Cf. Ps. 144, 18; Philipp. 4, 5. Clem. Al. Quis dives c. 41 p. 958: *πᾶσιν ἐγγὺς ἐστὶ τοῖς πιστεύουσιν καὶ πόρρω τοῖς ἀθέοις, ἂν μὴ μετανοήσωσιν*. — *Ἐλδὰδ κ. Μωδάτ*] prophetae commemorantur Num. 11, 26. 27; Cyrill. Cat. XVI, 25. 26; Bas.

M. De spir. sanct. c. 26; Epiph. Expos. fid. c. 4; Hieron. Ep. 78 ad Fab. de mans. 13; Ephraem De Abrah. ep. Nisib. cf. Bickell, Carmina Nisib. 1866 p. 113; Theodor. In epist. Paul. praef. In Synopsi S. Scripturae sub nomine Athanasii vulgata (Opp. ed. Patav. 1777 II, 154) et in Stichometria Nicephoro adscripta eorum liber inter apocrypha V. T. recensetur. Cf. Zahn, *Geschichte des neutest. Kanons* II, 295 — 318.

4, 1. *νεανίσκου*] Cf. Vis. III, 10, 7.

εὐειδεστάτου λέγοντός μοι· Τὴν πρεσβυτέραν, παρ' ἧς ἔλαβες τὸ βιβλίδιον, τίνα δοκεῖς εἶναι; ἐγὼ φημι· Τὴν Σίβυλλαν. Πλανᾶσαι, φησίν, οὐκ ἔστιν. Τίς οὖν ἐστίν; φημί. Ἡ Ἐκκλησία, φησίν. εἶπον αὐτῇ· Διατί οὖν πρεσβυτέρα; Ὅτι, φησίν, πάντων πρώτη
 5 ἐκτίσθη· διὰ τοῦτο πρεσβυτέρα, καὶ διὰ ταύτην ὁ κόσμος κατηρ-
 τίσθη. 2. μετέπειτα δὲ ὅρασιν εἶδον ἐν τῷ οἴκῳ μου. ἦλθεν ἡ
 πρεσβυτέρα καὶ ἠρώτησέν με, εἰ ἦδη τὸ βιβλίον δέδωκα τοῖς πρεσ-
 βυτέροις. ἡρνησάμην δεδωκέναι. Καλῶς, φησίν, πεποίηκας· ἔχω
 γὰρ ῥήματα προσθεῖναι. ὅταν οὖν ἀποτελέσω τὰ ῥήματα πάντα,
 10 διὰ σοῦ γνωρισθήσεται τοῖς ἐκλεκτοῖς πᾶσιν. 3. γράψεις οὖν δύο
 βιβλαρίδια καὶ πέμψεις ἐν Κλήμεντι καὶ ἐν Γραπτῇ. πέμψει οὖν
 Κλήμης εἰς τὰς ἔξω πόλεις, ἐκείνῳ γὰρ ἐπιτέτραπται· Γραπτῇ δὲ
 νουθετήσῃ τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς. σὺ δὲ ἀναγνώσῃ εἰς
 ταύτην τὴν πόλιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τῶν προϊσταμένων τῆς
 15 ἐκκλησίας.

1 μοι > G | 2 βιβλίον G | φησιν S | πλανᾶσθαι G | 4 εἶπον + οὖν G |
 7 ἔδωκα G | 10 γνωσθήσεται G | οὖν Sc GL¹ : > S(L²A) | 11 βιβλιάρια G |
 12 ἐπιτέτραπται SL¹ : ἐπιγέγραπται G, > L²A | 13 ἀναγνώσεις G | 14 αὐ-
 τὴν G

— Σίβυλλαν] Hermas primus inter
 Christianos Sibyllae mentionem fe-
 cit (cf. II Clem. 10, 3 et 17, 6 not.).
 Ex verbis eius apparet, tum tempo-
 ris Christianos iam ad Sibyllam pro-
 vocasse. Quod nemini mirandum
 veniat, cum constet, iam ante Chri-
 stum nat. a Iudaeis Alexandrinis
 libros Sibyllinos confectos esse; cf.
 Ioseph. Antiq. I, 4, 3. Haud vero
 absimile est, medio saeculo secundo
 iam versus Sibyllinos christianos
 circumlatos esse. Saec. II citantur
 vel laudantur versus Sibyll. et ipsa
 Sibylla in Praedicat. Petri et Pauli
 (Clem. Al. Strom. VI, 5, 42. 43 p. 761
 sq.), a Iustino (Apol. I, 20. 44), in
 Cohortat. ad Graec. c. 16. 37, a Ta-
 tiano (Orat. c. 41), ab Athenagora
 (Legat. c. 30), a Theophilo (Ad Au-
 tol. II, 3. 9. 31. 36. 38), a Tertul-

liano (Apol. c. 19; Ad nat. II, 12),
 etc. (Harnack). — π. πρώτη ἐκτίσθη]
 Cf. Vis. I, 1, 6; 3, 4; II Clem. 14,
 1. 2; Clem. Al. Protrept. c. 9, 82
 p. 69: ἡ πρωτότοκος ἐκκλησία. Ut
 Clemens Al. (Strom. IV, 8, 68 p. 593:
 εἰκὼν δὲ τῆς οὐρανίου ἐκκλησίας ἡ ἐπί-
 γειος, cf. VI, 13, 106 p. 793) eccle-
 siam caelestem et terrestrem discer-
 nit, ita et Hermas, cui ecclesia cae-
 lestis quasi Aeon quidam est, prima
 Dei creatura, cuius gratia mundus
 creatus est. Cf. Rothe, *Anfänge* etc.
 p. 612 not. 42. — διὰ ταύτην αὐτ.]
 Cf. Vis. I, 1, 6; IV Esr. 6, 55. 59;
 7, 11, ubi auctor dicit, propter Iu-
 daeos Dominum saeculum creasse;
 Apoc. Baruch. 15, 7 (14, 18. 19), ubi
 legimus, mundum esse propter iustos;
 Clem. Recognit. VIII, 62, ubi Petrus
 dicit, propter verum prophetam seu

speciosissimo dicente mihi: Anum, a qua accepisti libellum, quam putas esse? Ego dico: Sibyllam. Erras, inquit, non est. Quae est ergo? inquam. Respondet: Ecclesia. Dixi ei: Quare igitur anus est? Quoniam, inquit, omnium prima condita est; propter hoc anus est, et propter ipsam mundus creatus est. ⁵ 2. Postea autem visionem vidi in domo mea. Venit anus et interrogavit me, an librum iam dedissem presbyteris. Negavi me dedisse. Bene, inquit, fecisti; habeo enim verba aliqua addere. Cum ergo finiero omnia verba, per te nota fient electis omnibus. 3. Scribes igitur duos libellos et mittes unum Cle- ¹⁰ menti et unum Graptae. Mittet ergo Clemens in exterarum civitates; illi enim mandatum est; Grapte autem monebit viduas et orphanos. Tu autem leges in ista civitate cum presbyteris, qui praesunt ecclesiae.

Christum Deum mundum fecisse; Orig. C. Celsum IV, 74, ubi Celsus Christianos accusat dicentes, a Deo omnia propter hominem facta esse.

2. *πρεσβυτ.*] Cf. v. 3; Vis. III, 1, 8.

3. Orig. De princ. IV, 11 ed. Bened. I, 168. — *γράφεις κτλ.*] Simile mandatum Ioannes apostolus accipit in Apocalypsi I, 11. 19 et Pseudo-Esdras IV Esr. 12, 37. 38. — *Κλήμεντι*] i. e. sine dubio Clementi auctori epistolae ad Corinthios et, ut ex hoc loco elucet, episcopo. Cf. Lipsius in *Bibellexicon* ed. Schenkel III, 23. Clare enim cum a presbyteris discernitur tum munere fungitur, quod ecclesiae praepositis tantum commissum est. Zahn l. c. p. 42 sq. 99 sqq. (cf. G. G. A. 1878 p. 46 sq.) eum presbyterum declarat. Heyne (Quo tempore H. Pastor scriptus sit. 1872 p. 16—19) et Harnack ad h. l. innisi argumentis infirmis contenderunt, eum laicum quendam vel diaconum et Hermiae amicum fuisse. — *Γραπτῇ*] Grapte diaconissa fuisse videtur. Aliter Heyne l. c. Nomen

rarissime reperitur, e. g. Ioseph. Bell. iud. V, 9. — *ἐπιέτραπται*] Cf. I Cor. 14, 34; Polyc. Phil. 12, 1. Vox et *permittere* et *mandare* significat, et sensus haud dubie est: illi enim a me, i. e. ab Ecclesia, mandatum est, vel illi hoc munus incumbit. Heyne l. c. p. 18 verba *ἐκ γὰρ ἐπιέτραπται*, quippe quae in duabus versionibus desint neque ab Origene agnoscantur, glossam putat primum a librario, qui mandatum Clementi datum argumento firmare voluerit, margini adscriptam, deinde autem aliorum errore in ipsum textum receptam. Sed cum testes antiquissimi verba exhibeant, sequi videtur, ea a librario quodam omissa esse. — *χήρας κτλ.*] Didasc. et Const. ap. III, 7 viduae diaconissis oboedire iubentur, III, 19 (sicut diaconis ita) diaconissis munia nuntiandi, disgre-diendi, ministrandi, serviendi, sc. mulieribus, adscribuntur. Viduae et orphanos suos coetus habuisse videntur praesidentibus diaconissis. — *ἀναγνώση*] Cf. Ier. 43, 6. — *μετά*]

"Ορασις γ'.

1. ἦν εἶδον, ἀδελφοί, τοιαύτη. 2. νηστεύσας πολλάκις καὶ δεηθεὶς τοῦ κυρίου, ἵνα μοι φανερώσῃ τὴν ἀποκάλυψιν, ἣν μοι ἐπηγγέιλαι δειξαι διὰ τῆς πρεσβυτέρας ἐκείνης, αὐτῇ τῇ νυκτὶ ⁵ μοι ὥπται ἡ πρεσβυτέρα καὶ εἶπέν μοι· Ἐπεὶ οὕτως ἐνδεὴς εἶ καὶ σπουδαῖος εἰς τὸ γινῶναι πάντα, ἐλθὲ εἰς τὸν ἀγρόν, ὅπου χονδρίζεις, καὶ περὶ ὥραν πέμπτην ἐμφανισθήσομαί σοι καὶ δείξω σοι, ὃ δεῖ σε ἰδεῖν. 3. ἡρώτησα αὐτὴν λέγων· Κυρία, εἰς ποῖον τόπον τοῦ ἀγροῦ; Ὅπου, φησὶν, θέλεις. ἐξελεξάμην τόπον καλὸν ἀνα- ¹⁰ κεχωρηκότα. πρὶν δὲ λαλήσαι αὐτῇ καὶ εἰπεῖν τὸν τόπον, λέγει μοι· Ἦξω ἐκεῖ, ὅπου θέλεις. 4. ἐγενόμην οὖν, ἀδελφοί, εἰς τὸν ἀγρόν καὶ συνεψήφισα τὰς ὥρας καὶ ἦλθον εἰς τὸν τόπον, ὅπου διεταξάμην αὐτῇ ἐλθεῖν, καὶ βλέπω συμφέλιον κείμενον ἐλεφάντινον, καὶ ἐπὶ τοῦ συμφελίου ἔκειτο κερβιχάριον λινοῦν καὶ ἐπά- ¹⁵ νω λέντιον ἐξηπλωμένον λινοῦν καρπάσιον. 5. ἰδὼν ταῦτα κείμενα καὶ μηδὲνα ὄντα ἐν τῷ τόπῳ ἔκθαμβος ἐγενόμην, καὶ ὥσει τρόμος με ἔλαβεν καὶ αἱ τρίχες μου ὀρθαῖ· καὶ ὥσει φρίκη μοι προσῆλθεν μόνου μου ὄντος. ἐν ἑμαυτῇ οὖν γενόμενος καὶ μνησθεὶς τῆς δόξης τοῦ θεοῦ καὶ λαβὼν θάρασος, θεὶς τὰ γόνατα ²⁰ ἐξωμολογούμην τῷ κυρίῳ πάλιν τὰς ἀμαρτίας μου ὡς καὶ πρότερον. 6. ἡ δὲ ἦλθεν μετὰ νεανίσκων ἕξ, οὓς καὶ πρότερον ἐωράκειν, καὶ ἐπεστάθη μοι καὶ κατηροῶτο προσευχομένου [μου] καὶ

1 γ' : τρίτη G, similiter deinceps plerumque | 2 ἦν εἶδον : ὄρασι . . . G | τοιαύτη LA : τοιαύτην SG | 3 μοι sec > G | 4 ἐκείνης LA : . . . G, > S | 5 μοι ὥπται S : ὤφθη μοι G | ἐνδεὴς SGL¹ : in oratione (ἐν δεήσει) L², praeceps (ἀναιδής? cf. Vis. III, 3, 2) A | 6/7 χονδρίζεις S : χρονίζεις Sc GL², vis L¹, sede A | 7 σοι sec > G | 10 αὐτῇ Sc L : αὐτην SG | καὶ > G | τὸν > G | 12 συνεψ. : συνώμισε G | 13 διετ. (εταξάμην Sc) αὐτῇ ἐλθεῖν SL : αὐτῇ ἐλθεῖν ἔμελλε G, > A | συμφέλιον G, similiter semper | 15 λέντιον SG(L²) : λεντίον L¹ | καρπάσιον Sc G : -σινον S | ἰδὼν + οὖν G | 20 πάλιν > G | 20/1 p. 434 ὡς καὶ — ἀμαρτίας μου > SL² propter homoeot. | 21 ἕξ > A | 22 ἐπεστάθη em cf. L¹A (stetit post) : ἐστάθη G | μου L¹A : > G |

Zahn l. c. p. 493 hanc particulam hic et alias *coram*, **πρ** significare putat. Cum autem liber non solum presbyteris, sed praesentibus pres-

sit, ita ut presbyteri quoque legentes esse videantur, veteres interpretes secutus *cum* verti.

III. Turris, de cuius constructione in hac visione agit Hermas, est ec-

Visio III.

1. quam vidi, fratres, talis est. 2. Cum ieiunassem frequenter et rogassem dominum, ut mihi manifestaret revelationem, quam mihi promiserat se ostensurum esse per anum illam, in ipsa nocte apparuit mihi anus et dixit mihi: Quoniam sic indigens es ac studiosus cognoscendi omnia, veni in agrum, ubi alicas colis, et circa horam quintam apparebo tibi et ostendam tibi, quae oportet te videre. 3. Interrogavi eam dicens: Domina, in quem locum agri? Ubi, inquit, vis. Elegi locum pulcrum semotum. Priusquam autem locutus sum ei ac dixi locum, ait mihi: Veniam illuc, ubi vis. 4. Itaque, fratres, contuli me in agrum et computavi horas et veni in locum, ubi constitueram ei me esse venturum, et video subsellium positum eburneum, et super subsellium positum erat cervical lineum et supra linteum expansum lineum carbasinum. 5. Quae cum vidissem posita et neminem in loco praesentem, stupefactus sum et quasi tremor me comprehendit, et capilli mei steterunt; et veluti horror mihi accessit, cum essem solus. Ad me igitur cum reversus fuissem ac meminissem gloriae dei et sumpsissem audaciam, positis genibus confitebar domino iterum peccata mea sicut et ante. 6. Illa autem venit cum sex iuvenibus, quos et ante videram, et adstitit post me et audiebat me orantem et

clesia (cf. c. 3, 3), sed non ea, quae omnes Christianos, iustos et peccatores, complectitur, sed ea, quae continet nonnisi iustos vel vere fideles. Quae cum ita sint, non omnes lapides (i. e. credentes seu Christiani) ad turrim aedificandam adhibentur, sed pars tantum; reliqui prociuntur. Ecclesia autem illa non solum in caelis est, sed etiam in terra; complectitur enim non solum mortuos, sed etiam viventes (cf. c. 5, 1) atque aedificatur in terra. Cf. Zahn, *Der Hirt* p. 194—210. Apoc. Pauli c. 19—30 nonnulla leguntur, quae huic visioni cognata videantur.

1, 2. *ἡσπεύσας κτλ.*] Cf. Vis. II, 2, 1. Etiam Esdras ieiunat et orat ante visionem. Cf. IV Esr. 6, 31. 35. — *χονδρῖζεν*] est forma alia verbi *χονδρεύειν*. Quae cum hoc loco tantum inveniatur et vox *χονδρεύειν* insuper rara sit, librariis facile cogitatio loci immutandi incidere potuit. Cf. Zahn l. c. p. 83. De agro Hermae cf. Vis. IV, 1, 2.

4. *ἐγενόμην κτλ.*] Cf. IV Esr. 9, 26: Et profectus sum, sicut dixit mihi, in campum, qui vocatur Arphad, et sedi ibi.

5. *πρότερον*] Cf. Vis. I, 1, 3.

6. *νεανίσκων*] Cf. Vis. I, 4, 1.

ἐξομολογουμένου τῷ κυρίῳ τὰς ἁμαρτίας μου. καὶ ἀψαμένη μου λέγει· Ἑρμαῖ, παῦσαι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν σου πάντα ἐρωτῶν· ἐρώτα καὶ περὶ δικαιοσύνης, ἵνα λάβῃς μέρος τι ἐξ αὐτῆς εἰς τὸν οἶκόν σου. 7. καὶ ἐξεγείρει με τῆς χειρὸς καὶ ἄγει με πρὸς τὸ
 5 συμψέλιον καὶ λέγει τοῖς νεανίσκοις· Ὑπάγετε καὶ οἰκοδομεῖτε. 8. καὶ μετὰ τὸ ἀναχωρῆσαι τοὺς νεανίσκους καὶ μόνων ἡμῶν γε-
 γονότων λέγει μοι· Κάθισον ὧδε. λέγω αὐτῇ· Κυρία, ἄφες τοὺς
 πρεσβυτέρους πρῶτον καθίσαι. Ὁ σοι λέγω, φησὶν, κάθισον. 9. θέ-
 λοντος οὖν μου καθίσαι εἰς τὰ δεξιὰ μέρη οὐκ εἰσέν με, ἀλλ'
 10 ἐννεύει μοι τῇ χειρί, ἵνα εἰς τὰ ἀριστερὰ μέρη καθίσω. διαλογι-
 ζομένου μου οὖν καὶ λυπουμένου, ὅτι οὐκ εἰσέν με εἰς τὰ δεξιὰ
 μέρη καθίσαι, λέγει μοι· Λυπῇ, Ἑρμαῖ; ὁ εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τό-
 πος ἄλλων ἐστίν, τῶν ἡδὴ εὐαρεστηκότων τῷ θεῷ καὶ παθόντων
 εἵνεκα τοῦ ὀνόματος· σοὶ δὲ πολλὰ λείπει, ἵνα μετ' αὐτῶν καθί-
 15 σῃς· ἀλλὰ ὥς ἐμμένεις τῇ ἀπλότητί σου, μείνον, καὶ καθιῇ μετ'
 αὐτῶν καὶ ὅσοι ἐὰν ἐργάζωνται τὰ ἐκείνων ἔργα καὶ ὑπενέγκω-
 σιν, ἃ καὶ ἐκεῖνοι ὑπῆνεγκαν.

2. Τί, φημί, ὑπῆνεγκαν; Ἄκουε, φησὶν· μάστιγας, φυλακὰς,
 θλίψεις μεγάλας, σταυρούς, θηρία εἵνεκεν τοῦ ὀνόματος· διὰ τοῦτο
 20 ἐκείνων ἐστὶν τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ ἁγιάσματος καὶ ὃς ἐὰν πάθῃ
 διὰ τὸ ὄνομα· τῶν δὲ λοιπῶν τὰ ἀριστερὰ μέρη ἐστίν. ἀλλὰ ἀμ-
 φοτέρων, καὶ τῶν ἐκ δεξιῶν καὶ τῶν ἐξ ἀριστερῶν καθημένον,
 τὰ αὐτὰ δῶρα καὶ αἱ αὐταὶ ἐπαγγελίαι· μόνον ἐκεῖνοι ἐκ δεξιῶν
 καθίστηνται καὶ ἔχουσιν δόξαν τινα. 2. σὺ δὲ κατεπίθυμος εἰ κα-
 25 θίσαι ἐκ δεξιῶν μετ' αὐτῶν, ἀλλὰ τὰ ὑστερήματά σου πολλὰ.
 καθαρισθῆσθαι δὲ ἀπὸ τῶν ὑστερημάτων σου· καὶ πάντες δὲ οἱ μὴ
 διψυχοῦντες καθαρισθῆσονται ἀπὸ πάντων τῶν ἁμαρτημάτων εἰς

2 λέγει SGL¹: + μοι Sc L²A | πάντα S: πάνν G, tantum L¹A, > L² |
 3 τι S: > GLA | ἐξ αὐτῆς SG (+ μετὰ σεαυτοῦ G) LA cf. III, 6, 6:
 ἐξαντῆς edd. priores | 4 ἐξήγειρε G | πρὸς S: εἰς G | 6 καὶ pr SL²A: >
 GL¹ | καὶ sec SL¹: > GL²A | 8 πρῶτους G | 9 οὖν > G | εἰς δεξιὰ μέρη
 καθίσαι G | 9/11 ἀλλ' — εἰσέν με Sc LG(A): > S propter homoeot. |
 10/11 λογιζομένου G | 11 λυπουμένου + μου G | 12 μέρη > G | 13 εὐ-
 αρεστηκότων S cf. Hebr. 11, 5: εὐηρ. G | 14 εἵνεκεν S (+ μου S) L¹A:
 ὑπὲρ GL² | τοῦ ὀνόματος SL¹: + μου Sc, αὐτοῦ GL²A | 15 σου > GA |
 καθίσαι G | 16 ἐὰν S: ἂν G | 17 καὶ SL¹: > GL²A | 19 ἔνεκεν G | τ. ὀνό-
 ματος SL¹A: + τοῦ θεοῦ GL² | 21 τὸ ὄνομα SL¹A: ita L², + τοῦ θεοῦ G |
 22 ἐξ sec L¹A: > SG | 23 αὐταὶ > G | 24 κατεπ. εἰ GL¹ cf. Vis. III, 8, 1:
 κατεπιθυμῶ S, altero σ notato | 27 πάντων > G | ἁμαρτ. + αὐτῶν GA

confitentem domino peccata mea. Et tangens me dicit: Herma, desine ob peccata tua semper rogare; roga etiam iustitiam, ut accipias partem eius aliquam in domo tua. 7. Et erigit me manu et ducit me ad subsellium et dicit iuvenibus: Ite et aedificate. 8. Et cum recessissent iuvenes et nos soli facti essemus, 5 dicit mihi: Sede hic. Dico ei: Domina, sine presbyteros prius sedere. Quod tibi dico, inquit, sede. 9. Cum igitur sedere vellem ad dexteram partem, non permisit mihi, sed manu annuit mihi, ut ad sinistram partem sedeam. Cum igitur deliberarem ac contristarer, quod non permisit me ad dexteram 10 partem sedere, ait mihi: Contristaris, Herma? Locus ad dexteram partem aliorum est, eorum, qui iam placuerunt deo et passi sunt propter nomen; tibi autem multa deficiunt, quominus cum illis sedeas; sed ut permanes in simplicitate tua, mane, et sedebis cum iis et quicumque operantur illorum opera ac su- 15 stinent, quae et illi sustinuerunt.

2. Quid, inquam, sustinuerunt? Audi, inquit: flagella, carceres, tribulationes magnas, cruces, bestias propter nomen; propterea illorum est dextera pars beatitudinis et eius, qui patitur propter nomen; reliquorum sinistra pars est. Sed utris- 20 que, et iis, qui ad dexteram, et iis, qui ad sinistram sedent, eadem dona sunt et eadem promissiones; modo illi ad dexteram sedent habentque gloriam quandam. 2. Tu autem cupidus es sedere ad dexteram cum illis, sed vitia tua sunt multa; mundaberis autem a vitiis tuis, et omnes, qui non sunt dupli- 25 ces animo, mundabuntur ab omnibus peccatis in hunc diem.

9. παθόντων] i. e. martyrum. Cf. c. 2, 1; 5, 2; Sim. VIII, 3, 6; IX, 28, 2; Hippol. In Susann. ed. Lagarde 1858 p. 149, 23—26.

2, 1. μαστ. φυλακάς] Cf. Hebr. 11, 36. — στανρ. θηρία] Tacitus Annal. XV, 44 Neronem pereuntibus addidisse ludibria refert, ut ferarum tergis contexti laniatu canum interirent aut crucibus affixi. Quo ex loco colligi non potest, Hermam post Traianum scripsisse. Sed cf. Sim. IX, 28. — τ. δεξιὰ μ. τ. ἀγιάσ-

ματος] Iisdem verbis utitur Clemens Al. Strom. IV, 4, 15 p. 570; 6, 30 p. 576. — τὰ ἀντὰ δῶρα πτλ.] Cf. Matth. 20, 1 sqq. — ἐκ δεξιῶν] Herma igitur electis non plane eundem beatitudinis gradum assignat, sed differentiam quamvis parvam statuit. Cf. Vis. III, 7, 6; Sim. VIII, 6, 6.

4. πύργον] i. e. ecclesiam, ut anus infra c. 3, 3 interpretatur. — τετραγώνοις] Alii lapides v. 5—9 commemorantur. Interpretatio sequitur c.

ταύτην τὴν ἡμέραν. 3. ταῦτα εἶπασα ἤθελεν ἀπελθεῖν· πεσὼν δὲ αὐτῆς πρὸς τοὺς πόδας ἠρώτησα αὐτὴν κατὰ τοῦ κυρίου, ἵνα μοι ἐπιδείξῃ ὃ ἐπηγγείλατο ὅραμα. 4. ἡ δὲ πάλιν ἐπελάβετό μου τῆς χειρὸς καὶ ἐγείρει με καὶ καθίζει ἐπὶ τὸ συμφέλιον ἐξ εὐωνύμων· ἐκαθέζετο δὲ καὶ αὐτὴ ἐκ δεξιῶν. καὶ ἐπάρασα ῥάβδον τινὰ λαμπρὰν λέγει μοι· Βλέπεις μέγα πρᾶγμα. λέγω αὐτῇ· Κυρία, οὐδὲν βλέπω. λέγει μοι· Σὺ, ἰδοὺ, οὐχ ὅρᾳς κατέναντί σου πύργον μέγαν οἰκοδομοῦμενον ἐπὶ ὑδάτων λίθοις τετραγώνοις λαμπροῖς; 5. ἐν τετραγώνῳ δὲ ὠκοδομεῖτο ὁ πύργος ὑπὸ τῶν ἐξ νεανίσκων τῶν ἐληλυθότων μετ' αὐτῆς· ἄλλαι δὲ μυριάδες ἀνδρῶν παρέφερον λίθους, οἱ μὲν ἐκ τοῦ βυθοῦ, οἱ δὲ ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐπεδίδουν τοῖς ἐξ νεανίσκοις· ἐκεῖνοι δὲ ἐλάμβανον καὶ ὠκοδόμουν· 6. τοὺς μὲν ἐκ τοῦ βυθοῦ λίθους ἐλκομένους πάντας οὕτως ἐτίθεσαν εἰς τὴν οἰκοδομήν· ἡρμωσμένοι γὰρ ἦσαν καὶ συνεφώνουν τῇ ἁρμογῇ μετὰ τῶν ἐτέρων λίθων· καὶ οὕτως ἐκολλῶντο ἀλλήλοις, ὥστε τὴν ἁρμογὴν αὐτῶν μὴ φαίνεσθαι. ἐφάνετο δὲ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου ὡς ἐξ ἐνὸς λίθου ὠκοδομημένη. 7. τοὺς δὲ ἐτέρους λίθους τοὺς φερομένους ἀπὸ τῆς ξηρᾶς τοὺς μὲν ἀπέβαλλον, τοὺς δὲ ἐτίθουν εἰς τὴν οἰκοδομήν· ἄλλους δὲ κατέκοπτον καὶ ἔρριπτον μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου. 8. ἄλλοι δὲ λίθοι πολλοὶ κύκλῳ τοῦ πύργου ἔκειντο, καὶ οὐκ ἐχρῶντο αὐτοῖς εἰς τὴν οἰκοδομήν· ἦσαν γὰρ τινες ἐξ αὐτῶν ἐψωριακότες, ἕτεροι δὲ σχισμὰς ἔχοντες, ἄλλοι δὲ κεκολοβωμένοι, ἄλλοι δὲ λευκοὶ καὶ στρογγύλοι, μὴ ἁρμοζόντες εἰς τὴν οἰκοδομήν. 9. ἔβλεπον δὲ ἐτέρους λίθους ῥιπτομένους μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου καὶ ἐρχομένους εἰς τὴν ὁδὸν καὶ μὴ μένοντας ἐν τῇ ὁδῷ, ἀλλὰ κυλιομένους ἐκ τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν ἀνοδίαν· ἐτέρους δὲ ἐπὶ πῦρ ἐμπίπτοντας καὶ καιομένους· ἐτέρους δὲ πίπτοντας ἐγγὺς ὑδάτων καὶ μὴ δυναμένους κυλισθῆναι εἰς τὸ ὕδωρ, καίπερ θελόντων κυλισθῆναι καὶ ἐλθεῖν εἰς τὸ ὕδωρ.

1 εἶπασα : δὲ εἰποῦσα G | 4 ἤγειρε G | 5 καθεάζεται G | 7 λ. μοι σὺ > G | οὐχ ὅρᾳς : ὁ λόφος G | 9 ἐξ Sc G L A : ἐξηκοντα S, similiter infra | 11 λίθους : τοὺς λ. G | 16 τὰς ἁρμογὰς G | αὐτῶν GL : αὐτήν S | 17/18 τοὺς . . τοὺς S : οὓς . . οὓς G | 19 κατέκοπτον G : -ταν S | 20 ἔρριπτον GLA : ἐτιθουν S | 20/21 ἄλλοι — ἔκειντο GL¹(AL²) : οἱ ἐκιντο S | 25 λίθους + τοὺς G | 26 τὴν ὁδὸν GLA : το αὐτο S | 26/27 ἐκ τῆς ὁδοῦ GL¹(L² ?) : > SA | 27 πῦρ : πυρᾶς G | 27/28 καὶ — πίπτοντας Sc GL¹A (L²) : > S | 29/30 καίπερ — ὕδωρ > G

3. Quae cum dixisset, voluit abire; cadens autem ad pedes eius rogavi eam per dominum, ut mihi ostenderet quam promiserat visionem. 4. Illa autem rursus apprehendit manum meam et erigit me et facit sedere super subsellium ad sinistram; sedebat autem et ipsa ad dexteram. Et elevata virga quadam splendida ait mihi: Videsne magnam rem? Dico ei: Domina, nihil video. Ait mihi: Tu, ecce, nonne vides adversum te turrim magnam, quae aedificatur super aquas lapidibus quadratis splendidis? 5. In quadrato autem aedificabatur turris a sex iuvenibus, qui venerant cum ipsa; alia autem multitudo virorum afferebant lapides, alii ex profundo, alii ex terra, et tradebant sex iuvenibus; illi autem accipiebant et aedificabant. 6. Lapidēs, qui de profundo eruebantur, omnes ita ponebant in structura; apti enim erant et congruebant iuncturae cum aliis lapidibus, et ita iungebantur alter ad alterum, ut iunctura eorum non appareret. Apparebat autem aedificatio turris quasi ex uno lapide aedificata. 7. Ceteros autem lapides, qui afferebantur de terra, quosdam quidem reiciebant, quosdam autem ponebant in structura; alios autem concidebant et proiciebant longe a turri. 8. Alii autem lapides multi circa turrim iacebant neque utebantur iis in structuram; erant enim nonnulli ex iis scabiosi, alii autem scissuras habentes, alii detruncati, alii albi et rotundi, non apti structurae. 9. Videbam autem alios lapides, qui proiciebantur longe a turri et veniebant in viam neque manebant in via, sed volutabant de via in locum invium; alios autem, qui in ignem incidebant ardebantque; alios, qui cadebant iuxta aquas neque poterant volvi in aquam, quamquam volebant volvi et ingredi in aquam.

5—7. — ῥάβδον] Auctor haud dubie virgam illam Dei ante oculos habuit, qua Moses in Aegypto et in eremo signa fecit; cf. Exod. 4, 2; 7, 9. 20 (καὶ ἐπάρας τῇ ῥάβδῳ αὐτοῦ ἐπάταξε τὸ ὕδωρ κτλ.); 8, 16; 14, 16; 17, 5. 9; Num. 20, 8.

5. ἔξ νεαν.] Interpretatio exhibetur c. 4.

6. Orig. In Os. ed. Bened. III, 439

(ὥστε τὴν ἄρ. κτλ.).

8. Didym. Caten. ad Iob 8, 17. 18 p. 202 ed. Lond. 1637; PG 39, 1141 (ἀρμύζοντες κτλ.).

3, 1. πανοῦργος] Interpretes veteres verterunt: *versutus* (L¹), *exquisitissimus* (L²), *praeproperus* (A). Contextus postulare videtur, ut vertamus *curiosus*; cf. v. 5.

2. κόπους πάρ.] Cf. Gal. 6, 17. —

3. Δείξασά μοι ταῦτα ἡθέλεν ἀποτρέχειν. λέγω αὐτῇ· Κυρία, τί μοι ὄφελος ταῦτα ἑωρακότει καὶ μὴ γινώσκοντι, τί ἐστὶν τὰ πράγματα; ἀποκριθεῖσά μοι λέγει· Πανοῦργος εἰ ἄνθρωπος, θέλων γινώσκειν τὰ περὶ τὸν πύργον. καὶ, φημί, κυρία, ἵνα τοῖς ἀδελφοῖς ἀναγγείλω καὶ ἱλαρώτεροι γένωνται καὶ ταῦτα ἀκούσαντες γινώσκωσιν τὸν κύριον ἐν πολλῇ δόξῃ. 2. ἡ δὲ ἔφη· Ἀκούσονται μὲν πολλοί· ἀκούσαντες δὲ τινες ἐξ αὐτῶν χαρήσονται, τινὲς δὲ κλαύσονται· ἀλλὰ καὶ οὗτοι, ἐὰν ἀκούσωσιν καὶ μετανόσωσιν, καὶ αὐτοὶ χαρήσονται. ἄκουε οὖν τὰς παραβολὰς τοῦ πύργου· ἀποκαλύψω γάρ σοι πάντα. καὶ μηχανέτι μοι κόπους πάρεχε περὶ ἀποκαλύψεως· αἱ γὰρ ἀποκαλύψεις αὗται τέλος ἔχουσιν· πεπληρωμένοι γάρ εἰσιν. ἀλλ' οὐ παύσῃ αἰτούμενος ἀποκαλύψεις· ἀναιδῆς γάρ εἰ. 3. ὁ μὲν πύργος, ὃν βλέπεις οἰκοδομούμενον, ἐγὼ εἰμι ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁφθεῖσά σοι καὶ νῦν καὶ τὸ πρότερον· ὁ ἂν οὖν θελήσῃς, ἐπερώτα περὶ τοῦ πύργου, καὶ ἀποκαλύψω σοι, ἵνα χαρῆς μετὰ τῶν ἁγίων. 4. λέγω αὐτῇ· Κυρία, ἐπεὶ ἄπαξ ἄξιόν με ἡγήσω τοῦ πάντα μοι ἀποκαλύψαι, ἀποκάλυφον. ἡ δὲ λέγει μοι· Ὁ ἐὰν ἐνδέχηταί σοι ἀποκαλυφθῆναι, ἀποκαλυφθήσεται. μόνον ἡ καρδιά σου πρὸς τὸν θεὸν ἦτω καὶ μὴ διψυχίσεις, ὁ ἂν ἴδῃς. 5. ἐπηρώτησα αὐτήν· Διατί ὁ πύργος ἐπὶ ὑδάτων ὠκοδομῆται, κυρία; Εἰπά σοι, φησὶν, καὶ τὸ πρότερον, καὶ ἐκζητεῖς ἐπιμελῶς· ἐκζητῶν οὖν εὐρίσκεις τὴν ἀλήθειαν. διατί οὖν ἐπὶ ὑδάτων ὠκοδομῆται ὁ πύργος, ἄκουε· ὅτι ἡ ζωὴ ὑμῶν διὰ ὑδατος

1 δείξασα : δείξας δὲ G | κυρία + μου G | 2 μοι + τὸ G | ἑωρακέναι . . . γινώσκειν G | 2/3 τὰ πρ. : ταῦτα G | 3 ἄνθρωπος SGA : ἄνθρωπε Sc. homo L | 3/4 ἐθέλων G | 4 καὶ : καὶ G | 5 ἱλαρώτεροι γ. κ. ταῦτα GL¹(L²) : > SA | 6 γινώσκωσι G : -ουσιν S | κύριον : θεὸν G | ἡ δὲ GL : > S | 8 οὗτοι : αυτοὶ S | ἀκ. καὶ SL² : ἀκούσαντες GA(L¹) | 10 γὰρ σοι : σοὶ γὰρ τὰ G | 13 ὁ μ. πύργος : τὸν μ. πύργον G | 14 καὶ νῦν > G | ἐὰν G | 15 θελήσῃς SL¹ : θέλῃς GL² | 17 μοι > G | 18 μοι > S | σοὶ δαικ. : ~ G | 19 πρὸς GLA : περὶ S | διψυχίσεις S cf. Vis. IV, 1, 4 : -σῃς G | ἐὰν G | 20 ἐπὶ S : ἐφ' G | 21 εἶπον G | πρότερον SL²A : + πανοῦργος εἰ περὶ τὰς γραφὰς GL¹ | ἐκζητήσεις (+) | 22 εὐρίσκεις SL² : εὐρήσεις GL¹A | ἐφ' G | 23 ἔκονσον G | διὰ : ἐπὶ G

ἀναιδής] Cf. Mand. XI, 12. De per-
tinacia in petendo cf. Luc. 11, 8:
διᾶγε τὴν ἀναιδείαν αὐτοῦ ἔγερ-
θεις αὐτῷ δώσει κτλ.

3. πύργος] Cf. ad imaginem Eph.
2, 19—22. Structura ecclesiae, qua-
lis hic graphice describitur, in pri-
maevis veterum Christianorum cryp-

3. Quae cum ostendisset mihi, voluit recedere. Dico ei: Domina, quid mihi prodest haec vidisse neque scire, quae sint res istae? Respondens mihi dicit: Curiosus es homo, volens cognoscere ea, quae ad turrin pertinent. Etiam, inquam, domina, cognoscere volo, ut fratribus annuntiem et hilariores fiant ⁵ et haec audientes cognoscant dominum in multa gloria. 2. Illa vero dixit: Audient quidem multi; audientes autem quidam ex iis gaudebunt, quidam plorabunt; sed et hi cum audierint ac paenitentiam egerint, et ipsi gaudebunt. Audi igitur parabolas turris; namque revelabo tibi omnia. Neque mihi adhuc mole- ¹⁰ stias praebe de revelatione; revelationes enim istae finem habent; etenim completae sunt. Sed non desines petere revelationes; improbus enim es. 3. Turris, quam vides aedificari, ego sum Ecclesia, quae tibi apparui et modo et antea; quodcumque ergo volueris, interroga de turri, et revelabo tibi, ut gaudeas ¹⁵ cum sanctis. 4. Dico ei: Domina, quoniam semel me dignum putasti, ut omnia mihi reveles, revela. Illa autem dicit mihi: Quodcumque poterit tibi revelari, revelabitur. Modo cor tuum apud deum sit neque addubites, quod videris. 5. Interrogavi eam: Quare turris supra aquas aedificata est, domina? Dixi tibi, ²⁰ inquit, iam et ante, et exquiris diligenter; exquirens igitur invenis veritatem. Quare igitur super aquas aedificata sit turris,

tis, quae Neapoli sunt, fucis colorum effigiata cernitur. Vid. Chr. Fr. Beller-
mann: *Ueber die ältesten christlichen Begräbnisstätten und besonders die Katakomben zu Neapel mit ihren Wandgemälden* 1839 p. 77; Tab. V, 2. Eiusdem picturae insigne fragmentum vidimus in crypta quadam cymeterii s. Calixti, loculo Sixti episcopi vicina, inter viam Appiam et Ardeatinam a cl. P. Iosepho Marchio prope urbem nuper detectum. Secundi autem saeculi ego cum aliis, quibus huius rei iudicium est, id esse opus crediderim. In cryptae Romanae pictura etiam candida et ingens petra quadrata

apparet, ea quidem vetus, sed cum nova porta, super qua turris aedificari iussum erat. Cf. Sim. IX, 2. 3 (Dressel). Eandem picturam quam Bellermann l. c. exhibet Garucci, *Storia della arte cristiana* (1873 sqq.) tab. 96, 3; cf. tom. II. I, 113 sq.

4. Clem. Al. Strom. II, 1, 3 p. 430 (ὁ ἐὰν — ἀποκαλυφθῇσεται). — ἐνδέχεται] = ἔξεστιν cf. Mand. XI, 12; Greg. Naz. Ep. 97 fin. — ἡ καρδία πτλ.] i. e. firmiter crede revelationibus Dei.

5. Cf. quae Vis. I, 3, 4 de creatione mundi et fundatione terrae dicta sunt. — δὲ ὕδατος ἐσ.] i. e. per baptismum. Cf. Sim. IX, 16;

ἑσώθη καὶ σωθήσεται. τεθεμελίωται δὲ ὁ πύργος τῷ ῥήματι τοῦ παντοκράτορος καὶ ἐνδόξου ὀνόματος, κρατεῖται δὲ ὑπὸ τῆς ἀοράτου δυνάμεως τοῦ δεσπότη.

4. Ἀποκριθεὶς λέγω αὐτῇ· Κυρία, μεγάλως καὶ θαυμαστῶς
 5 ἔχει τὸ πρᾶγμα τοῦτο. οἱ δὲ νεανίσκοι οἱ ἔξ οἱ οἰκοδομοῦντες
 τίνες εἰσίν, κυρία; Οὗτοί εἰσιν οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τοῦ θεοῦ οἱ πρῶ-
 τοι κτισθέντες, οἷς παρέδωκεν ὁ κύριος πᾶσαν τὴν κτίσιν αὐτοῦ
 αὕξειν καὶ οἰκοδομεῖν καὶ δεσπόζειν τῆς κτίσεως πάσης· διὰ τού-
 των οὖν τελεσθήσεται ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου. 2. Οἱ δὲ ἕτεροι
 10 οἱ παραφέροντες τοὺς λίθους τίνες εἰσίν; Καὶ αὐτοὶ ἅγιοι ἄγγελοι
 τοῦ θεοῦ· οὗτοι δὲ οἱ ἔξ ὑπερέχοντες αὐτούς εἰσιν. συντελεσθή-
 σεται οὖν ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου, καὶ πάντες ὁμοῦ εὐφρανθήσονται
 κύκλῳ τοῦ πύργου καὶ δοξάσουσιν τὸν θεόν, ὅτι ἐτελέσθη ἡ
 οἰκοδομὴ τοῦ πύργου. 3. ἐπηρώτησα αὐτὴν λέγων· Κυρία, ἤθε-
 15 λον γινῶναι τῶν λίθων τὴν ἔξοδον καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν, ποταπὴ
 ἐστίν. ἀποκριθεὶςά μοι λέγει· Οὐχ ὅτι σὺ ἐκ πάντων ἀξιώτερος
 εἶ, ἵνα σοι ἀποκαλυφθῇ· ἄλλοι γάρ σου πρότεροί εἰσιν καὶ βελ-
 τίονές σου, οἷς ἔδει ἀποκαλυφθῆναι τὰ ὁράματα ταῦτα· ἀλλ' ἵνα
 δοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, σοὶ ἀπεκαλύφθη καὶ ἀποκαλυφθή-
 20 σεται διὰ τοὺς διψύχους, τοὺς διαλογιζομένους ἐν ταῖς καρδίαις
 αὐτῶν, εἰ ἄρα ἔστιν ταῦτα ἢ οὐκ ἔστιν. λέγε αὐτοῖς, ὅτι ταῦτα
 πάντα ἐστὶν ἀληθῆ καὶ οὐθὲν ἑξωθέν ἐστὶν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ
 πάντα ἰσχυρά καὶ βέβαια καὶ τεθεμελιωμένα ἐστίν.

5. Ἄκουε νῦν περὶ τῶν λίθων τῶν ὑπαγόντων εἰς τὴν οἰκοδο-
 25 μῆν. οἱ μὲν οὖν λίθοι οἱ τετράγωνοι καὶ λευκοὶ καὶ συμφωνοῦντες
 ταῖς ἀρμογαῖς αὐτῶν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπόστολοι καὶ ἐπίσκοποι καὶ

4 ἀποκρ. + δὲ G | κυρία > L¹ | 6 κυρία SL¹ : ἡ δὲ ἔφη GL³A | 9 οὖν > S | 11 ἔξ SGL² : > Sc L¹A | αὐτοὺς S : αὐτῶν G | 12 οὖν : δὲ αὐτῶν G | 15 ἔξοδον : διαφορὰν G | αὐτῶν > G | 18 σου SL : > GA | 19 σοὶ > S καὶ + ἔτι GA | 21 ἔστιν ... ἔστιν : ἔσται ... ἔσται G | 23 πάντα : ταῦτα G | 24 νῦν : οὖν G | 25 οὖν > G

I Petr. 3, 20. — τῷ ῥήματι κτλ.] i. e. verbo Christi. Aliter Zahn l. c. p. 196, qui respiciens c. 7, 6 et considerans, vocem ῥῆμα ab Herma in describenda creatione mundi usurpari, interpretatur : praedicatione de filio Dei. Cf. Sap. 18, 15 : ὁ παντο-

δυναμὸς σου λόγος. — τοῦ π. κ. ἐνδ. ὀνόματος] i. e. filii Dei; cf. Vis. IV, 2, 4. Deut. 28, 58 Deus ὄνομα ἔντιμον θαυμαστὸν appellatur.

4, 1. ἄγγελοι τ. θ. οἱ πρῶτοι κτ.] Cf. Sim. V, 5, 3. Irenaeus Adv. haer. I, 24, 3 refert : Basilidem ostendere

audi: quoniam vita vestra per aquam salvata est et salvabitur. Fundata est autem turris verbo omnipotentis et gloriosi nominis et continetur ab invisibili virtute domini.

4. Respondens dico ei: Domina, magne et mirabiliter haec res se habet. Iuvenes autem sex, qui aedificabant, qui sunt, 5 domina? Hi sunt, inquit, sancti angeli dei, qui primi creati sunt, quibus tradidit dominus omnem creaturam suam, ut augeant et aedificent et dominantur totius creaturae. Propter hos igitur consummabitur aedificatio turris. 2. Ceteri autem, qui afferunt lapides, qui sunt? Et ipsi, inquit, sancti sunt angeli dei; illi 10 autem sex iis praecellunt. Consummabitur igitur aedificatio turris, et omnes simul exsultabunt in circuitu turris et glorificabunt deum, quoniam consummata est aedificatio turris. 3. Interrogavi eam dicens: Domina, volebam scire lapidum exitum eorumque virtutem, qualis sit? Respondens mihi dicit: Non quia tu inter omnes dignior es, cui reveletur (alii enim te priores 15 sunt et meliores te, quibus oportebat revelari visiones istas), sed ut *glorificetur nomen dei*, tibi revelatae sunt et revelabuntur propter dubios, qui disputant in cordibus suis, utrum sint haec an non. Dic iis, haec omnia vera esse nec quidquam esse extra veritatem, sed omnia fortia et firma et fundata.

5. Audi nunc de lapidibus, qui vadunt in aedificationem. 20 Lapidem igitur quadratum et albi et congruentes commissuris suis, hi sunt apostoli et episcopi et doctores et diaconi, qui ambula-

19 Ps. 85, 9. 12.

angelos, quos et primos vocat. — δεσπόζειν τ. κτ.] Sap. 9, 2: ἵνα δεσπόζη τῶν ὑπὸ σοῦ γενομένων κτισμάτων. — διὰ τούτων κτλ.] Ab angelis, quibus Deus curam populorum tribuit, ecclesia aedificatur, quippe qui populos suos ad fidem adducant (Hefele).

2. ὑπερέχοντες] Differentia dignitatis inter angelos a libris quoque sacris agnoscitur. Cf. I Thess. 4, 16; Eph. 1, 21; 3, 10; I Petr. 3, 22.

3. Clem. Al. Strom. I, 29, 181 p. 426 (διὰ τ. διψ. — οὐκ ἔστιν). —

δοξασθῆ κτλ.] Cf. Vis. II, 1, 2 not. — διψύχους κτλ.] Cf. Doctr. apost. 4, 4; Barn. 19, 5; Hippol. In Dan. II, 13 ed. Bonwetsch I, 70.

5, 1. λίθοι — ἀπόστολοι] Cf. Apoc. 21, 14. — ἀπόστολοι κτλ.] Sim. IX, 15, 4; 16, 5 apostoli et doctores una commemorantur iisque c. 25, 2 mons octavus assignatur. Inde patet, doctores non esse presbyteros, sed potius praedicatores veritatis christianae certo quodam munere ecclesiastico non fungentes. Vox ἐπισκοποι ecclesiae praepositos significat et

διδάσκαλοι καὶ διάκονοι οἱ πορευθέντες κατὰ τὴν σεμνότητα τοῦ
 θεοῦ καὶ ἐπισκοπήσαντες καὶ διδάξαντες καὶ διακονήσαντες ἀγνῶς
 καὶ σεμνῶς ταῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ θεοῦ, οἱ μὲν κεκοιμημένοι, οἱ δὲ ἔτι
 ὄντες· καὶ πάντοτε ἑαυτοῖς συνεφώνησαν καὶ ἐν ἑαυτοῖς εἰρήνην
 5 ἔσχον καὶ ἀλλήλων ἤκουον· διὰ τοῦτο ἐν τῇ οἰκοδομῇ τοῦ πύργου
 συμφωνοῦσιν αἱ ἀρμογαὶ αὐτῶν. 2. Οἱ δὲ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἐλκόμενοι
 καὶ ἐπιτιθέμενοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ συμφωνοῦντες ταῖς ἀρμογαῖς
 αὐτῶν μετὰ τῶν ἐτέρων λίθων τῶν ἤδη ὀικοδομημένων τίνες
 εἰσὶν; Οὗτοί εἰσιν οἱ παθόντες ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου.
 10 3. Τοὺς δὲ ἐτέρους λίθους τοὺς φερομένους ἀπὸ τῆς ξηρᾶς θέλω
 γνῶναι, τίνες εἰσὶν, κυρία. ἔφη· Τοὺς μὲν εἰς τὴν οἰκοδομὴν
 ὑπάγοντας καὶ μὴ λατομουμένους, τούτους ὁ κύριος ἐδοκίμασεν,
 ὅτι ἐπορεύθησαν ἐν τῇ εὐθύτητι τοῦ κυρίου καὶ κατωρθώσαντο
 τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. 4. Οἱ δὲ ἀγόμενοι καὶ τιθέμενοι εἰς τὴν οἰκο-
 15 δομὴν τίνες εἰσὶν; Νέοι εἰσὶν ἐν τῇ πίστει καὶ πιστοὶ· νουθε-
 τοῦνται δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸ ἀγαθοποιεῖν, διότι οὐχ εὐ-
 ρέθη ἐν αὐτοῖς πονηρία. 5. Οὓς δὲ ἀπέβαλλον καὶ ἐρίπτουν, τί-
 νες εἰσὶν; Οὗτοί εἰσιν ἡμαρτηκότες καὶ θέλοντες μετανοῆσαι· διὰ
 τοῦτο μακρὰν οὐκ ἀπερίφησαν ἕξω τοῦ πύργου, ὅτι εὐχρηστοί
 20 ἔσονται εἰς τὴν οἰκοδομὴν, ἂν μετανοήσωσιν. οἱ οὖν μέλλοντες
 μετανοεῖν, ἂν μετανοήσωσιν, ἰσχυροὶ ἔσονται ἐν τῇ πίστει, ἂν
 νῦν μετανοήσωσιν, ἐν ᾧ οἰκοδομεῖται ὁ πύργος· ἂν δὲ τελεσθῇ

1 καὶ διάκονοι SL : > GA | 2/3 ἀγνῶν καὶ σεμνῶν G | 3 ἐκλεκτοῖς :
 δούλοις G | θεοῦ + τὸν λόγον G | 4 καὶ pr > G | ἑαυτοῖς pr GL²(A) : αυ-
 τοις SL¹ | συμφωνησαντες S | 5 εσχον S | ἤκουσαν G | 7 εἰς τ. οἰκοδομὴν
 GLA : > S | 7/8 ταῖς ἀρμογαῖς αὐτῶν > G | 8 φκοδ. GL¹A : οικοδομονμενων
 S(L²?) | 9 οἱ SL²(A) : + κεκοιμημένοι καὶ GL¹ | κυρίον GLA : θv S | 10/11
 τοὺς δὲ — ἔφη : ὁ δὲ ἔφη G | 13 κατώρθωσαν G | 14 ἐπιτιθέμενοι G |
 15 πίστει SL : + τοῦ κυρίου GA | 16 δὲ > G | ἀγαθοπ. : ποιεῖν τὸ ... G |
 οὐχ GL¹A : > SL² | 17 ἐν > G | ἐρίπτουν G, similiter fere semper |
 18 εἰσιν sec + οἱ G | 18/19 διὰ τ. μακρὰν : οἱ τοιοῦτοι G | 20/22 οἱ οὖν —
 νῦν : ... G | 21 μετανοήσωσιν em : -σουσιν S

episcopus et presbyteros complecti byteris doctoribus et de doctori-
 videtur. Cf. Sim. IX, 27, 2. Διδάσ- bus audientium loquitur. — οἱ μὲν
 καλοι etiam commemorantur Act. κεκ. κτλ.] Cf. I Cor. 15, 6. Haec
 13, 1; I Cor. 12, 28; Eph. 4, 11; verba aut ad ἀπόστολοι referenda
 Iac. 3, 1; Herm. Mand. IV, 3, 1. Cf. aut potius ἐπίσκοποι etc. aequales
 Tert. De praescript. c. 3. Cyprianus apostolorum putandi sunt. Hos igitur
 Ep. 29 (ed. Hartel p. 548) de pres- dicit Hermas alios mortuos esse,

verunt in sanctitate dei et episcopatum gesserunt et docuerunt et ministraverunt caste et sancte electis dei, alii dormientes, alii adhuc viventes; et semper inter se consenserunt et inter sese pacem habuerunt et alter alterum audierunt; propterea in aedificatione turris conveniunt commissurae eorum. 2. Qui au-⁵ tem de profundo trahuntur et imponuntur in structura et congruunt commissuris suis cum aliis lapidibus iam aedificatis, qui sunt? Hi sunt, qui passi sunt propter nomen domini. 3. Alii autem lapides, qui de terra afferuntur, volo scire, qui sint, domina. Dixit: Qui in structuram vadunt nec sunt dolati, eos¹⁰ dominus probavit, quoniam ambulaverunt in aequitate domini et secuti sunt mandata eius. 4. Qui autem adducuntur ac ponuntur in structura, qui sunt? Novi sunt in fide et fideles; commonentur autem ab angelis ad benefaciendum, propterea quod non est inventa in iis nequitia. 5. Quos autem reproba-¹⁵ bant et proiciebant, qui sunt? Isti sunt qui peccaverunt et volebant paenitentiam facere: propter hoc non sunt longe proiecti extra turrim, quoniam utiles erunt ad aedificationem, si paenitentiam egerint. Qui ergo paenitentiam acturi sunt, cum egerint paenitentiam, fortes erunt in fide, si nunc paenitentiam egerint,²⁰ dum aedificatur turris. Si autem consummata fuerit aedificatio,

alios adhuc vivere. Cf. Zahn l. c. p. 95 sq. Caveas autem, ne hunc locum respiciens scripturam saeculo primo exeunti adscribas. Hermas simulat tantum, se illo tempore vixisse. Cf. Vis. II, 4, 3. — *συνεφώνησαν κτλ.*] Prodit Hermas, suo tempore episcopos et presbyteros non omnes concordiam ac pacem servasse. Cf. c. 9, 7; Sim. VIII, 7, 4. — *ἐν ἑ. εἰρήνην ἔσχον*] Cf. c. 9, 2; 12, 3.

2. *παθόντες κτλ.*] Cf. Vis. II, 1, 9.

3. Hic et v. 4 Hermas de iustis loquitur, qui neque martyres (v. 2) neque apostoli etc. (v. 1) sunt, et duo eorum genera distinguit, longum et breve tempus secundum fidem vi-
ventes. Cf. Matth. 20, 1 sqq. Hunc

esse versuum sensum interpretatio satis clare ostendit, etiamsi imago obscura est. Non autem, ut nonnulli putaverunt, fideles e circumcisione (v. 3) fidelibus e gentibus v. 4) opponuntur. Cf. Zahn l. c. p. 202 sqq.

4. *νέοι κτλ.*] i. e. neophyti (I Tim. 3, 6). — *οὐχ εὐρέθη κτλ.*] Homines, de quibus hic sermo est, nondum bonis operibus quidem divites facti sunt, sed altera ex parte a peccatis liberi fuerunt. Versibus sequentibus autem ii commemorantur, qui peccatis se maculaverunt. Quae nonnulli non considerantes, librarii et editores, vocem *οὐχ* deleverunt.

5. De peccatoribus agit H. paenitentibus. — *νῦν*] Cf. Vis. II, 2, 4. 5.

ἡ οἰκοδομή, οὐκέτι ἔχουσιν τόπον, ἀλλ' ἔσονται ἔκβολοι· μόνον δὲ τοῦτο ἔχουσιν, παρὰ τῷ πύργῳ κεῖσθαι.

6. Τοὺς δὲ κατακοπτομένους καὶ μακρὰν ῥιπτομένους ἀπὸ τοῦ πύργου θέλεις γινῶναι; οὗτοί εἰσιν οἱ υἱοὶ τῆς ἀνομίας· ἐπί-
 5 στευσαν δὲ ἐν ὑποκρίσει, καὶ πᾶσα πονηρία οὐκ ἀπέστη ἀπ' αὐ-
 τῶν· διὰ τοῦτο οὐκ ἔχουσιν σωτηρίαν, ὅτι οὐκ εἰσὶν εὐχρηστοὶ εἰς οἰκοδομὴν διὰ τὰς πονηρίας αὐτῶν. διὰ τοῦτο συνεκόπησαν καὶ πόρρῳ ἀπερίφησαν διὰ τὴν ὀργὴν τοῦ κυρίου, ὅτι παρώργισαν αὐτόν. 2. τοὺς δὲ ἐτέρους, οὓς ἐώρακας πολλοὺς κειμένους, μὴ
 10 ὑπάγοντας εἰς τὴν οἰκοδομὴν, οὗτοί οἱ μὲν ἐψωριακότες εἰσὶν, οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθειαν, μὴ ἐπιμείναντες δὲ ἐν αὐτῇ μηδὲ κολ-
 λώμενοι τοῖς ἀγίοις· διὰ τοῦτο ἄχρηστοί εἰσιν. 3. Οἱ δὲ τὰς σχισμὰς ἔχοντες τίνες εἰσὶν; Οὗτοί εἰσιν οἱ κατ' ἀλλήλων ἐν ταῖς καρδίαις ἔχοντες καὶ μὴ εἰρηνεύοντες ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ πρόσ-
 15 ωπον εἰρήνης ἔχοντες, ὅταν δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἀποχωρήσωσιν, αἱ πονηρίαι αὐτῶν ἐν ταῖς καρδίαις ἐμμένουσιν· αὐταὶ οὖν αἱ σχισ-
 μαὶ εἰσιν, ἃς ἔχουσιν οἱ λίθοι. 4. οἱ δὲ κεκολωμένοι, οὗτοί εἰσιν πεπιστευκότες μὲν καὶ τὸ πλεῖον μέρος ἔχοντες ἐν τῇ δικαιο-
 σύνῃ, τινὰ δὲ μέρη ἔχουσιν τῆς ἀνομίας· διὰ τοῦτο κολοβοὶ καὶ
 20 οὐχ ὀλοτελεῖς εἰσιν. 5. Οἱ δὲ λευκοὶ καὶ στρογγύλοι καὶ μὴ ἀρ-
 μόζοντες εἰς τὴν οἰκοδομὴν τίνες εἰσὶν, κυρία; ἀποκριθεῖσά μοι λέγει· Ἔως πότε μωρὸς εἶ καὶ ἀσύνητος καὶ πάντα ἐπερωτᾷς καὶ οὐδὲν νοεῖς; οὗτοί εἰσιν ἔχοντες μὲν πίστιν, ἔχοντες δὲ καὶ πλοῦ-
 τον τοῦ αἰῶνος τούτου· ὅταν γένηται θλίψις, διὰ τὸν πλοῦτον
 25 αὐτῶν καὶ διὰ τὰς πραγματείας ἀπαρνοῦνται τὸν κύριον αὐτῶν. 6. καὶ ἀποκριθεὶς αὐτῇ λέγω· Κυρία, πότε οὖν εὐχρηστοὶ ἔσον-
 ται εἰς τὴν οἰκοδομὴν; Ὅταν, φησὶν, περικοπῇ αὐτῶν ὁ πλοῦτος ὁ ψυχαγωγῶν αὐτούς, τότε εὐχρηστοὶ ἔσονται τῷ θεῷ. ὥσπερ

2 ἔχουσιν SA : ἔξουσιν GL | παρὰ τ. π. κ. S : ὅτι παρὰ τ. π. κεῖνται G(L) |
 3 καὶ μ. ῥιπτομένους GLA : > S | 5 πονηρία : ἀνομία G | 7 οἰκοδομὴν :
 ... δομὴν τοῦ πύργου G | 7/9 διὰ τοῦτο — αὐτὸν > G | 9 ἐτέρους SL²A :
 + λίθους GL¹ | μὴ Sc L¹(L²) : καὶ μὴ GA, > S | 11 ἐπιμείναντες GL(A) :
 -μενοντες S | 11/12 μηδὲ — εἰσιν GL¹ : > SL²A | 14/15 ἀλλὰ πρ. εἰρήνης
 S : in persona quidem pacem L¹(L²A) : ... G | 15 ἀπ' ἄλλ. ἀποχ. SLA :
 ἀποχωρισθῶσιν G | 18 εἰσιν + οἱ G | πλεῖον SGL² : πλεῖστον L¹(A) | ἔχον-
 τες : ἔχοντ .. G, ἔχουσιν S | 23 εἰσιν + οἱ GA | καὶ SL¹ : > G | 24 τοῦ —
 πλοῦτον G (. . . γένηται κτλ.) LA : > S propter homoeot. | 25 διὰ SL²A :
 > GL¹ | αὐτῶν τὸν κύριον G | 26 καὶ > GL¹

non amplius habebunt locum, sed erunt reprobi. Solummodo hoc habent, quod iuxta turrim iacent.

6. Concisos autem et longe proiectos a turri vis cognoscere? Hi sunt filii iniquitatis; crediderunt enim cum simulatione, et omnis nequitia non recessit ab iis; propterea non habent salutem, quia non sunt utiles ad aedificationem propter iniquitates suas. Ideo concisi ac longe proiecti sunt propter iram domini, quoniam exacerbaverunt eum. 2. Ceteros vero, quos vidisti multos iacentes, qui non vadunt in structuram, hi scabiosi sunt, qui cognoverunt veritatem, nec vero permanserunt in ea neque adhaerent sanctis; propterea inutiles sunt. 3. Qui autem scissuras habent, qui sunt? Hi sunt qui alius adversus alium in cordibus habent neque sunt *pacifici inter sese*, sed speciem pacis habent, cum autem alius ab alio discesserunt, nequitiae eorum in cordibus permanent. Hae sunt ergo scissurae, quas habent lapides. 4. Decurtati vero, hi sunt ii, qui crediderunt quidem et maiorem partem habent iustitiae, aliquas autem partes habent iniquitatis; propterea curti et non integri sunt. 5. Albi autem et rotundi et non congruentes in structuram qui sunt, domina? Respondens mihi dicit: Usquequo stultus es et insensatus et omnia interrogas et nihil intellegis? Isti sunt qui habent quidem fidem, habent autem et divitias huius saeculi. Quando fit tribulatio, propter divitias suas et propter negotiationes denegant dominum suum. 6. Et respondens ei dico: Domina, quando igitur utiles erunt ad aedificationem? Cum, inquit, circumcisae fuerint eorum divitiae, quae eos delectant, tum utiles erunt deo. Sicut enim lapis rotundus,

14 I Thess. 5, 13 cf. Marc. 9, 50; Rom. 13, 11.

— τοῦτο ἔχουσιν] sc. ii, qui turri consummata paenitentiam faciunt.

6, 1. De reprobis vel peccatoribus non paenitentibus H. incipit agere.

2. κολλώμενοι τ. ἁγ.] Cf. Sim. VIII, 8, 1 (9, 1; IX, 20, 2; 26, 3); I Clem. 46, 2.

3. κατ' ἄλλ. ἔχοντες] Eandem locutionem habes Mand. II, 2; Sim. IX,

23, 2. — εἰρ. ἐν ἑαυτοῖς] Leguntur haec verba etiam infra c. 9, 2, 9; 12, 3; Sim. VIII, 7, 2.

4. κολοβοὶ καὶ οὐχ ὁλοτελεῖς] In Liturgia Constitutionum apost. VIII, 11 sacerdos pro fidelibus orat: ἵνα ὦσιν ἄρτιοι καὶ μηδεὶς ἐν αὐτοῖς ἡ κολοβὸς ἢ ἀτελής

6. Cf. Matth. 19, 21—24.

γὰρ ὁ λίθος ὁ στρογγύλος, ἐὰν μὴ περικοπῇ καὶ ἀποβάλλῃ ἐξ αὐτοῦ τι, οὐ δύναται τετράγωνος γενέσθαι, οὕτω καὶ οἱ πλουτοῦντες ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, ἐὰν μὴ περικοπῇ αὐτῶν ὁ πλοῦτος, οὐ δύνανται τῷ κυρίῳ εὐχρηστοὶ γενέσθαι. 7. ἀπὸ σεαυτοῦ πρῶτον ⁵ γνῶθι· ὅτε ἐπλούτεις, ἄχρηστος ἦς, νῦν δὲ εὐχρηστος εἰ καὶ ὠφέλιμος τῇ ζωῇ. εὐχρηστοὶ γίνεσθε τῷ θεῷ· καὶ γὰρ σὺ αὐτὸς χρᾶσαι ἐκ τῶν αὐτῶν λίθων.

7. Τοὺς δὲ ἐτέρους λίθους, οὓς εἶδες μακράν ἀπὸ τοῦ πύργου ριπτομένους καὶ πίπτοντας εἰς τὴν ὁδὸν καὶ κυλισμένους ἐκ ¹⁰ τῆς ὁδοῦ εἰς τὰς ἀνοδίας· οὗτοί εἰσιν οἱ πεπιστευκότες μὲν, ἀπὸ δὲ τῆς διψυχίας αὐτῶν ἀφίσουσιν τὴν ὁδὸν αὐτῶν τὴν ἀληθινήν· δοκοῦντες οὖν βελτίονα ὁδὸν δύνασθαι εὑρεῖν, πλανῶνται καὶ ταιπωροῦσιν περιπατοῦντες ἐν ταῖς ἀνοδίαις. 2. οἱ δὲ πίπτοντες εἰς τὸ πῦρ καὶ καίόμενοι, οὗτοί εἰσιν οἱ εἰς τέλος ἀποσιτάντες τοῦ ¹⁵ θεοῦ τοῦ ζῶντος, καὶ οὐκέτι αὐτοῖς ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ μετανοῆσαι διὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀσελγείας αὐτῶν καὶ τῶν πονηριῶν ὧν εἰργάσαντο. 3. τοὺς δὲ ἐτέρους τοὺς πίπτοντας ἐγγὺς τῶν ὕδάτων καὶ μὴ δυναμένους κυλισθῆναι εἰς τὸ ὕδωρ θέλεις γνῶναι, τίνες εἰσίν; οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον ἀκούσαντες καὶ ²⁰ θέλοντες βαπτισθῆναι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου· εἶτα ὅταν αὐτοῖς ἔλθῃ εἰς μνείαν ἢ ἀγνότης τῆς ἀληθείας, μετανοοῦσιν καὶ πορεύονται πάλιν ὀπίσω τῶν ἐπιθυμιῶν αὐτῶν τῶν πονηρῶν. 4. ἐτέλεσεν οὖν τὴν ἐξήγησιν τοῦ πύργου. 5. ἀναιδευσάμενος ἔτι αὐτὴν ἐπηρώτησα, εἰ ἄρα πάντες οἱ λίθοι οὗτοι οἱ ἀποβεβλη- ²⁵ μένοι καὶ μὴ ἀρμόζοντες εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, εἰ ἔστιν αὐτοῖς μετάνοια καὶ ἔχουσιν τόπον εἰς τὸν πύργον τοῦτον. Ἐχουσιν, φησίν, μετάνοιαν, ἀλλὰ εἰς τοῦτον τὸν πύργον οὐ δύνανται ἀρμόσαι· 6. ἐτέρῳ δὲ τόπῳ ἀρμόσουσιν πολὺ ἐλάττωσι καὶ τοῦτο,

1 γὰρ Sc GL¹ : > SL²A | 4 ἀπὸ + δὲ Sc L² | 6 εὐχρηστος G | 6/7 καὶ — λίθων G(LA) : > S | 9 ἐκ : ἀπὸ G | 11 αὐτῶν > G | ἀληθῆ G | 13 ἀνοδίας GLA : ἀνομαις S | 15 τοῦ S cf. Winer § 44, 4 : τὸ G | 16 αὐτῶν > G | 17 εἰργάζονται G | 18/19 θέλεις γνῶναι GA : die mihi L², > SL¹ | 21 ἀγνότης SL² : ἀγνότης L¹, γνῶσις G, obliti sunt (ἀγνοοῦσι) A | 22 πονηρεύονται G | 24 ἔτι .. ἐπηρώτησα : δὲ ἐπ' .. ἐπ. ἔτι G | 25 εἰ > G | 26 ἔχουσιν S : ἔξουσιν GL(A) | 27 πύργον SL : τόπον GA

7. εὐχρηστοὶ γ. τῷ θεῷ | Theoph. | εἶναι τῷ θεῷ. — τ. αὐτ. λίθων] i. e. Ad Autol. I, 1: ἐπιτῶν εὐχρηστος | ex lapidibus albis et rotundis (v. 5).

nisi praecisus fuerit et abiecerit aliquid a se, non potest quadratus fieri, ita et divites huius saeculi, nisi praecisae fuerint eorum divitiae, non possunt domino utiles fieri. 7. A te primum intellege; quando dives fuisti, inutilis eras, nunc vero utilis es et aptus vitae. Utiles estote deo; etenim tu ipse de-⁵ sumeris ex iisdem lapidibus.

7. Ceteros autem lapides, quos vidisti longe proici a turri et cadere in viam et volvi de via in loca invia: hi sunt qui crediderunt quidem, per dubietatem autem dimittunt viam suam veram; putantes igitur meliorem viam se posse invenire, errant¹⁰ et miseri sunt ambulantes in locis inviis. 2. Qui vero cadunt in ignem et ardent, hi sunt qui in finem *recesserunt a deo vivo*, neque adhuc iis ascendit in corde paenitentiam agere propter desideria libidinis suae et scelera, quae operati sunt. 3. Ceteros autem, qui cadunt iuxta aquas neque possunt volvi in¹⁵ aquam, visne scire, qui sint? *Hi sunt qui verbum audierunt* et volunt *baptizari in nomine domini*; deinde cum iis venit in mentem castitas veritatis, paenitet eos et *ambulant* iterum *post concupiscentias suas* malas. 4. Finivit igitur expositionem turris. 5. Cum essem improbus, adhuc eam interrogavi, an²⁰ omnes lapides isti reiecti nec convenientes in aedificationem turris, an iis esset paenitentia et haberent locum in hac turri. Habent, inquit, paenitentiam, sed in hanc turrin non possunt convenire; 6. alii autem loco convenient multo minori, idque

14 Hebr. 3, 12. — 19 Marc. 4, 18; Matth. 13, 20. 22. — 20 Act. 19, 5 (10, 48; 2, 38). — 22 Sirach 18, 30.

7, 1. ἀφίονσιν πτλ.] Cf. II Petr. 2, 2. 15. Hermas haereticos respicere videtur. Cf. Sim. VIII, 6, 5.

2. Cf. Sim. VIII, 6, 4; IX, 19, 1.

3. ἐγγὺς τ. ἐδάτων πτλ.] H. de catechumenis loquitur, qui opus salutare coeptum non sunt ausi perficere. Cf. Hebr. 3, 12.

5. ἔχ. μετάνοιαν πτλ.] Erraverunt Editores Bibl. max. Lugd. (cf. adnot. ad tom. II, 27) et Rothe (*Anfänge der chr. Kirche* p. 624) putan-

tes, Hermam hic de paenitentia post mortem in purgatorio peragenda loqui. Erraverunt quoque, qui verba εἰς τ. ἰ. πύργον de ecclesia visibili seu terrestri interpretati sunt. Supra c. 5, 5 de paenitentibus sermo fuit, qui in turrin seu ecclesiam visibilem adhuc recipiuntur. Auctor potius, ut recte adnotavit Harnack, imagines verae ecclesiae terrestris et ecclesiae caelestis triumphantis hic commiscuit.

ἔταν βασανισθῶσιν καὶ ἐκπληρώσωσιν τὰς ἡμέρας τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. καὶ διὰ τοῦτο μετατεθήσονται, ὅτι μετέλαβον τοῦ ῥήματος τοῦ δικαίου. καὶ τότε αὐτοῖς συμβήσεται μετατεθῆναι ἐκ τῶν βασάνων αὐτῶν, ἐὰν ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν τὰ ἔργα
 5 ἃ εἰργάσαντο πονηρά. ἐὰν δὲ μὴ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν, οὐ σώζονται διὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν.

8. Ὅτε οὖν ἐπαυσάμην ἐρωτῶν αὐτὴν περὶ πάντων τούτων, λέγει μοι· Θέλεις ἄλλο ἰδεῖν; κατεπίθυμος ὢν τοῦ θεάσασθαι περιχαρῆς ἐγενόμην τοῦ ἰδεῖν. 2. ἐμβλέψασά μοι ὑπεμειδίασεν
 10 καὶ λέγει μοι· Βλέπεις ἐπτὰ γυναῖκας κύκλῳ τοῦ πύργου; Βλέπω, φημί, κυρία. Ὁ πύργος οὗτος ὑπὸ τούτων βασιάζεται κατ' ἐπιταγὴν τοῦ κυρίου. 3. ἄκουε νῦν τὰς ἐνεργείας αὐτῶν. ἡ μὲν πρώτη αὐτῶν, ἡ κρατοῦσα τὰς χεῖρας, Πίστις καλεῖται· διὰ ταύτης σώζονται οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ. 4. ἡ δὲ ἐτέρα, ἡ περιε-
 15 ζωσμένη καὶ ἀνδριζομένη, Ἐγκράτεια καλεῖται· αὕτη θυγάτηρ ἐστὶν τῆς Πίστεως. ὅς ἂν οὖν ἀκολουθήσῃ αὐτῇ, μακάριος γίνεται ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ, ὅτι πάντων τῶν πονηρῶν ἔργων ἀφέζεται, πιστεύων, ὅτι, ἐὰν ἀφέξηται πάσης ἐπιθυμίας πονηρᾶς, κληρονομήσει ζωὴν αἰώνιον. 5. Αἱ δὲ ἕτεραι, κυρία, τίνες εἰσίν; Θυγα-
 20 τέρες ἀλλήλων εἰσίν· καλοῦνται δὲ ἡ μὲν Ἀπλότης, ἡ δὲ Ἐπιστήμη, ἡ δὲ Ἀκακία, ἡ δὲ Σεμνότης, ἡ δὲ Ἀγάπη. ἔταν οὖν τὰ ἔργα τῆς μητρὸς αὐτῶν πάντα ποιήσῃς, δύνασαι ζῆσαι. 6. Ἦθελον, φημί, γινῶναι, κυρία, τίς τίνα δύναμιν ἔχει αὐτῶν. Ἄκουε, φησὶν, τὰς δυνάμεις, ἃς ἔχουσιν. 7. κρατοῦνται δὲ ὑπ' ἀλλήλων
 25 αἱ δυνάμεις αὐτῶν καὶ ἀκολουθοῦσιν ἀλλήλαις, καθὼς καὶ γεγεννημένα· εἰσίν. ἐκ τῆς Πίστεως γεννᾶται Ἐγκράτεια, ἐκ τῆς Ἐγκρατείας Ἀπλότης, ἐκ τῆς Ἀπλότης Ἀκακία, ἐκ τῆς Ἀκακίας Σεμνότης, ἐκ τῆς Σεμνότητος Ἐπιστήμη, ἐκ τῆς Ἐπιστήμης

1 ἔταν : ἐὰν G | πληρώσωσι G | 2 αὐτῶν > S | 3 τε G | 2/3 τοῦ ῥήματος : τοὺς οὗς μετὰ G | 4 τῆς βασάνου G | ἐὰν — αὐτῶν GL¹A : δια SL² | 4/5 τὰ — κ. αὐτῶν > G | 5 αὐτῶν SL : + μετανοῆσαι Sc GA | 8 ἰδεῖν SGL² : + τι Sc L¹(A) | 9 βλεψασα S | 10 ἐπτὰ : τὰς G | 11 οὗτος > S | 13/14 ταυτην S | 15 καὶ ἀνδριζ. > GA | 16 αὐταῖς GA | 16/17 γίνεται : ἐστι G | 17 αὐτοῦ > G | 18 πιστεύων — ἀφέξεται GLA : καὶ S | 18/19 κληρον. GL¹A : καὶ κληρονομήσῃ S(L²) | 19 τίνες : ποῖαι G | 20/21 Ἐπιστήμη post Σεμνότης GL¹ | 22 ποιήσῃς G(L) : ποιῇ S | 24 ἃς ἔχουσιν SL²(L¹) : αὐτῶν GA | ὑπ' G : απ S | 25 αἱ δ. αὐτῶν > GL² | καὶ S(A) : > GL

6. Ὅτι μετέλαβον κτλ.] i. e. quia | verbis iustitiae auditis dereliquerunt

postquam cruciati fuerint ac repleverint dies peccatorum suorum. Et propterea transferentur, quoniam participes erant verbi iusti. Et tum iis continget, ut transferantur de tormentis suis, si ascenderint in corde ipsorum opera quae operati sunt iniqua. Sin autem non ascenderint in corde ipsorum, non salvi fiunt ⁶ propter duritiam cordis sui.

8. Cum igitur desiissem interrogare eam de omnibus istis, dicit mihi: Vis aliud videre? Cumque cupidus essem videndi, hilaris factus sum spe videndi. 2. Intuens me subrisit et ait mihi: Videsne septem mulieres circa turrin? Video, inquam, ¹⁰ domina. Turris ista ab his portatur secundum praeceptum domini. 3. Audi nunc operationes earum. Prima earum, cui robustae sunt manus, Fides vocatur; per hanc salvantur electi dei. 4. Alia vero, quae praecincta est ac viriliter agit, Continentia vocatur; haec filia est Fidei. Quicumque ergo eam se- ¹⁵ cutus fuerit, beatus fit in vita sua, quia ab omnibus malis operibus abstinebit, credens, qui abstinerit omni concupiscentia mala, eum herediturum esse vitam aeternam. 5. Ceterae vero, domina, quae sunt? Filiae invicem sunt; vocantur autem una Simplicitas, alia Scientia, alia Innocentia, alia Castitas, alia Ca- ²⁰ ritas. Cum ergo opera matris earum omnia feceris, potes vivere. 6. Volebam, inquam, scire, domina, quam quaeque earum vim haberet. Audi, inquit, vim, quam habent. 7. Tenentur autem ab invicem virtutes earum et sequuntur alia aliam, sicut et natae sunt. Ex Fide nascitur Continentia, ex Continentia ²⁵ Simplicitas, ex Simplicitate Innocentia, ex Innocentia Castitas, ex Castitate Scientia, ex Scientia Caritas. Harum ergo opera

vias malas. Zahn l. c. p. 196 τὸ ῥῆμα τ. δ. de praedicatione christiana interpretatur. — σκληροκαρδιαν] Cf. Deut. 10, 16; Sirach 16, 10; Matth. 19, 8; Marc. 10, 5; 16, 14.

8, 3. Plura ex hoc versu et sequentibus transscripsit Clemens Al. Strom. II, 12, 55 p. 458. — ἡ καρτοῦσα (intrans.) τ. χειρας (accus. graec.) Cf. Zahn l. c. p. 502 sqq. Sim. IX, 2, 4. — Πίστις] prima vel

potius mater (cf. v. 5) est virtutum. Cf. Mand. I; Sim. IX, 15, 2. — διὰ ταύτης κτλ.] Cf. Matth. 9, 22; Marc. 5, 34; 10, 52; Luc. 7, 50; 8, 48; 17, 19; Act. 26, 18; Rom. 3, 22 28; 5, 1.

5. μητρὸς] sc. πίστεως.

7. Clemens Al. l. c. ita scribit: καὶ πάλιν προηγείται μὲν πίστις, φόβος δὲ οἰκοδομεῖ, τελειοῖ δὲ ἡ ἀγάπη.

Ἀγάπη. τούτων οὖν τὰ ἔργα ἀγνὰ καὶ σεμνὰ καὶ θειά ἐστιν.
 8. ὡς ἂν οὖν δουλεύσῃ ταύταις καὶ ἰσχύσῃ κρατῆσαι τῶν ἔργων
 αὐτῶν, ἐν τῇ πύργῳ ἔξει τὴν κατοίκησιν μετὰ τῶν ἀγίων τοῦ θεοῦ.
 9. ἐπηρώτων δὲ αὐτὴν περὶ τῶν καιρῶν, εἰ ἤδη συντέλειά ἐστιν.
 5 ἢ δὲ ἀνέκραγε φωνῇ μεγάλη λέγουσα· Ἀσύνετε ἄνθρωπε, οὐχ
 ὀρᾷς τὸν πύργον ἔτι οἰκοδομούμενον; ὡς ἐὰν οὖν συντελεσθῇ ὁ
 πύργος οἰκοδομούμενος, ἔχει τέλος. ἀλλὰ ταχὺ ἐποικοδομηθή-
 σεται. μηκέτι με ἐπερώτα μηδέν· ἀρκετή σοι ἡ ὑπόμνησις αὕτη
 καὶ τοῖς ἀγίοις καὶ ἡ ἀνακαινίωσις τῶν πνευμάτων ὑμῶν. 10. ἀλλ'
 10 οὐ σοὶ μόνῃ ταῦτα ἀπεκαλύφθη, ἀλλ' ἵνα πᾶσιν δηλώσῃς αὐτά.
 11. μετὰ τρεῖς ἡμέρας (νοῆσαι σε γὰρ δεῖ πρῶτον) ἐντέλλομαι δέ
 σοι πρῶτον, Ἑρμᾶ, τὰ ῥήματα ταῦτα, ἃ σοι μέλλω λέγειν, λα-
 λῆσαι αὐτὰ πάντα εἰς τὰ ὅτα τῶν ἀγίων, ἵνα ἀκούσαντες αὐτὰ
 καὶ ποιήσαντες καθαρισθῶσιν ἀπὸ τῶν πονηριῶν αὐτῶν καὶ σὺ δὲ
 15 μετ' αὐτῶν.

9. Ἀκούσατέ μου, τέκνα· ἐγὼ ὑμᾶς ἐξέθρεψα ἐν πολλῇ
 ἀπλότῃ καὶ ἀκακίᾳ καὶ σεμνότητι διὰ τὸ ἔλεος τοῦ κυρίου τοῦ
 ἐφ' ὑμᾶς στάξαντος τὴν δικαιοσύνην, ἵνα δικαιωθῆτε καὶ ἀγιασ-
 θῆτε ἀπὸ πάσης πονηρίας καὶ ἀπὸ πάσης σχολιότητος· ὑμεῖς δὲ
 20 οὐ θέλετε παῖναι ἀπὸ τῆς πονηρίας ὑμῶν. 2. νῦν οὖν ἀκούσατέ
 μου καὶ εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐπισκέπτεσθε ἀλλήλους καὶ
 ἀντιλαμβάνεσθε ἀλλήλων, καὶ μὴ μόνοι τὰ κτίσματα τοῦ θεοῦ
 μεταλαμβάνετε ἐκ καταχύματος, ἀλλὰ μεταδίδοτε καὶ τοῖς ὑστε-
 ρουμένοις· 3. οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἐδεσμάτων ἀσθένειαν

1 οὖν > S | εἰσιν G | 2 οὖν > GA | κρατεῖσθαι G | 3 ἀγίων : τέκνων
 G | 4 ἐπηρ. δέ : ἐπηρώτησα G | 6 ὀρᾶν G | οἰκοδ. : τὸν ἐποικοδ. G | ὡς ἐὰν
 οὖν Sc L¹(A) : οὐσαν S, ἕως ἂν GL² | συντελεσθῇ > G | 7 ἔχει τέλος SL¹
 (A) : ἔξει τὸ τ. G(L²) | 8 με > GA | ἀρκεῖ G | 10 ταῦτα GLA : > S |
 11 τρεῖς : τινες G | σε > G | 11/12 ἐντ. δέ σοι πρῶτον GL²(A) : > SL¹
 13 αὐτὰ π. L¹(L¹) : αὐτα S, πάντα G, omnibus A | 16 ἐν > G | 18/19 καὶ
 ἀγιασθῆτε > G | 19 ἀπὸ sec SL² : > GL¹ | 20 παῖναι : παῦσαι G | τῆς πον.
 SA : τῶν πονηριῶν GL | 22 ἀντιλαμβάνετε G | 23 καταλύματος G | 23/24
 ὑστερημενοῖς S | 24 ἀσθ. : ἀφθονίαν G

8. μετὰ τ. ἀγίων] sc. cum iis, de quibus c. 5 sermo fuit. (Matth. 13, 39. 40. 49; 24, 3; 28, 20)

9. συντέλεια] Cf. Sim. IX, 12, 3; — ἔτι οἰκοδομούμενον] Dicere Ecclesia
 Sirach 39, 34; 40, 14. In N. T. sae- voluit: Quomodo putare potuisti,
 ius habes συντέλεια τοῦ αἰῶνος iam esse consummationem, cum tur-

casta et sancta et divina sunt. 8. Quicumque igitur servierit istis ac potuerit tenere opera earum, in turri habebit habitationem cum sanctis dei. 9. Interrogabam vero eam de temporibus, si iam consummatio esset. Illa autem exclamabat voce magna dicens: Insensate homo, nonne vides turrim adhuc aedificari? Quando ergo consummata fuerit turris, quae aedificatur, habet finem. Sed cito peraedificabitur. Iam noli me interrogare aliquid; sufficit tibi commemoratio haec et sanctis et renovatio spirituum vestrorum. 10. Sed non tibi soli revelata sunt ista, sed ut omnibus manifestes ea. 11. Post tres dies (intellegere enim te oportet primum) mando autem tibi primum, Herma, ut verba ista, quae tibi dictura sum, omnia loquaris in auribus sanctorum, ut audientes ea et facientes emundentur a nequitiiis suis et tu cum iis.

9. Audite me, filii: ego vos enutrivì in multa simplicitate et innocentia et castitate propter misericordiam domini, qui super vos stillavit iustitiam, ut iustificemini ac sanctificemini ab omni nequitia et ab omni perversitate; vos autem non vultis desinere ab iniquitate vestra. 2. Nunc ergo audite me et *pacem habete in vobis ipsis* et visitate alterutros et *suscipite invicem*, neque soli percipite creaturas dei infruite, sed impertite quoque egentibus. 3. Alii enim multis escis infirmitatem carni suae

21 I Thess. 5, 13. — 22 Rom. 15, 17 cf. Act. 20, 35.

rim adhuc aedificari et nondum perfectam esse perspexeris? (Hefe) — *τέλος*] Cf. Matth. 24, 6, 14; Marc. 13, 7; Luc. 21, 9; I Cor. 13, 24. — *ἀνακαίνωσις τ. πν.*] Cf. Sim. VIII, 6, 3; IX, 14, 3; Ps. 50, 12; Tit. 3, 5.

11. *τ. ῥήματα τ.*] sc. quae in c. 9 leguntur. — *λαλῆσαι εἰς τ. ὅτα*] Saeptius in V. T. Cf. Gen. 20, 8; 50, 4; Exod. 10, 2 etc.

9, 1. Haec omnia, quae hoc capite continentur, Ecclesia ad Herma loquitur eo fine, ut ipse aliis ea annuntiet. *Filii illi non sunt*

Hermae, sed ecclesiae (Hefe). Auditor imitari videtur Ies. 1, 2 vel Matth. 23, 37.

2. *ἐπισκέπτεσθε*] Cf. Matth. 25, 36, 43; Iac. 1, 27; Sirach 7, 35. — *μὴ μόνοι πτλ.*] Cf. Iob 31, 17. — *καταχύματος*] Recepi versionem L². Harnack proponit *ex abundantia*, et similiter vocem obscuram L¹ intellexisse videtur eam cum sequentibus (*abundantius etiam impertite egentibus*) coniungens. — *μεταδίδοτε*] Cf. Deut. 15, 11; Prov. 31, 20; Matth. 19, 21.

3. Cf. I Cor. 11, 20 sqq.

τῇ σαρκὶ αὐτῶν ἐπισπῶνται καὶ λυμαίνονται τὴν σάρκα αὐτῶν· τῶν δὲ μὴ ἐχόντων ἐδέσματα λυμαίνεται ἡ σὰρξ αὐτῶν διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸ ἀρκετὸν τῆς τροφῆς, καὶ διαφθείρεται τὸ σῶμα αὐτῶν.

4. αὕτη οὖν ἡ ἀσυνκρασία βλαβερὰ ὑμῖν τοῖς ἔχουσι καὶ μὴ μετα-
 5 διδοῦσιν τοῖς ὑστερουμένοις. 5. βλέπετε τὴν κρίσιν τὴν ἐπερχο-
 μένην. οἱ ὑπερέχοντες οὖν ἐκζητεῖτε τοὺς πεινῶντας, ἕως οὕπω ὁ
 πύργος ἐτελέσθη· μετὰ γὰρ τὸ τελεσθῆναι τὸν πύργον θελήσετε
 ἀγαθοποιεῖν, καὶ οὐχ ἔξετε τόπον. 6. βλέπετε οὖν ὑμεῖς οἱ γαν-
 ρούμενοι ἐν τῷ πλούτῳ ὑμῶν, μήποτε στεναῶσιν οἱ ὑστερούμενοι
 10 καὶ ὁ στεναγμὸς αὐτῶν ἀναβήσεται πρὸς τὸν κύριον καὶ ἐκκλησι-
 θήσεσθε μετὰ τῶν ἀγαθῶν ὑμῶν ἔξω τῆς θύρας τοῦ πύργου.
 7. νῦν οὖν ὑμῖν λέγω τοῖς προηγουμένοις τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῖς
 πρωτοκαθεδρίταις· μὴ γίνεσθε ὅμοιοι τοῖς φάρμακοῖς. οἱ φαρμακοὶ
 μὲν οὖν τὰ φάρμακα ἑαυτῶν εἰς τὰς πυξίδας βαστάζουσιν, ὑμεῖς
 15 δὲ τὸ φάρμακον ὑμῶν καὶ τὸν ἴδον εἰς τὴν καρδίαν. 8. ἐνεσιρω-
 μένοι ἐστὲ καὶ οὐ θέλετε καθαρῖσαι τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ συν-
 κερᾶσαι ὑμῶν τὴν φρόνησιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν καθαρά καρδίᾳ, ἵνα
 σχῆτε ἔλεος παρὰ τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου. 9. βλέπετε οὖν,
 τέκνα, μήποτε αὐταὶ αἱ διχοστασίαι ὑμῶν ἀποστερήσουσιν τὴν ζωὴν
 20 ὑμῶν. 10. πῶς ὑμεῖς παιδεύειν θέλετε τοὺς ἐκλεκτοὺς κυρίου,
 αὐτοὶ μὴ ἔχοντες παιδείαν; παιδεύετε οὖν ἀλλήλους καὶ εἰρηνεύετε
 ἐν αὐτοῖς, ἵνα καὶ γὰρ κατέναντι τοῦ πατρὸς ἰλαρὰ σταθεῖσα λόγον
 ἀποδῶ ὑπὲρ ὑμῶν πάντων τῷ κυρίῳ ὑμῶν.

10. Ὅτε οὖν ἐπαύσατο μετ' ἐμοῦ λαλοῦσα, ἦλθον οἱ ἔξ νεα-
 25 νίσκοι οἱ οἰκοδομοῦντες καὶ ἀπῆνεγκαν αὐτὴν πρὸς τὸν πύργον,
 καὶ ἄλλοι τέσσαρες ἦσαν τὸ συμφέλιον καὶ ἀπῆνεγκαν καὶ αὐτὸ

1 αὐτῶν pr GLA : > S | λυμ. G : λυμενι S | 2 αὐτῶν > S | 3 τὸ σ. SL¹
 (L²) : τὰ σώματα GA | 4 ἀσυνκρασία G | 5/6 ἐπερχ. SL¹ : ἐρχομένην G(L²) |
 7 ἐτελέσθη G : τελεσθη S | 8 ἀγαθοποιεῖσθαι G | οὐκ S | 8/9 γανυῶντες
 G | 9 στεναῶσιν G | 11 τῶν SL¹A : + ἀσκέτων G, omnibus L² | 14 αὐτῶν
 G | 15/16 ἐσιρωμένοι G | 19 ἡμῶν LA : αὐται S, αὐτ. υμων Sc, > G |
 ἀποστήσωσι G | 22 ἑαυτοῖς G | 23 ἡμῶν sec GL² : ημων S, > L¹A | 25 ἀπ.
 αὐτὴν SLA : ἦσαν αὐτοὶ G | 26 τέσσαρες : δὲ G | 26 sq. καὶ αὐτὸ πρὸς SA
 (L¹) : εἰς G(L²)

5—6. Hos versus scribens Hermas | pretes, fortasse memores S. Scriptu-
 Barn. 21, 2—3 ante oculos habuisse | rae: φιλοῦσιν . . τὰς πρωτοκαθεδρίας
 videtur. | (Matth. 23, 6 cf. Marc. 12, 39; Luc.

7. πρωτοκαθεδρίταις] Veteres inter- | 11, 43; 20, 46) vel: φιλοπρωτεύων

adquirunt ac corrumpunt carnem suam; aliorum autem, qui non habent escas, corrumpitur caro, quia non habent sufficientem cibum, et consumitur corpus eorum. 4. Haec igitur intemperantia nocens est vobis, qui habetis neque communicatis egentibus. 5. Videte iudicium adveniens. Qui ergo plus habetis, quaerite⁵ esurientes, dum turris nondum est consummata; cum enim consummata fuerit turris, voletis benefacere, et non habebitis locum. 6. Videte igitur vos, qui luxuriamini in divitiis vestris, ne forte ingemiscant indigentes, et gemitus eorum ascendat ad dominum et excludamini cum bonis vestris extra ianuam turris. 7. Nunc¹⁰ autem vobis dico, qui praeestis ecclesiae et occupatis primas sedes: nolite similes fieri maleficis. Malefici ergo maleficia sua in thecis portant, vos autem maleficium vestrum ac venenum in corde. 8. Indurati estis neque vultis mundare corda vestra et temperare sensum vestrum in unum in puro corde, ut habe-¹⁵ atis misericordiam a *rege magno*. 9. Videte igitur, filii, ne forte hae dissensiones vestrae eripiant vitam vestram. 10. Quomodo vos erudire vultis electos domini, cum ipsi non habeatis disciplinam? Corripite ergo alterutrum et *pacem habete inter vos ipsos*, ut et ego coram patre hilaris adstans rationem red-²⁰ dam pro vobis omnibus domino vestro.

10. Cum igitur desiisset mecum loqui, venerunt sex iuvenes, qui aedificabant, et abstulerunt eam ad turrim, et alii quatuor sustulerunt subsellium et abstulerunt et ipsum ad tur-

9 Iac. 5, 4. — 18 Ps. 46, 3; 47, 3; 94, 3 etc. — 21 I Thess. 5, 13.

(III Ioann. 9) verterunt: *qui amatis primos consessus* (L¹) vel *primas sessiones* (L²), et recentiores plerique putaverunt, Hermam h. l. vituperare aemulationem episcopatus, τὸ φιλοκαθεδερεῖν, ut Ps.-Clemens in epist. ad Iac. c. 3 dicit. Sed vox id non dicit. Πρωτοκαθεδρεῖται, ut vidit Zahn (cf. Harnack ad h. l.), non minus sunt πρωτοκαθεδρία τιμώμενοι (Clem. Al. Strom. VI, 13, 106 p. 793) quam πρωτοκαθεδρία πεφρωσμένοι, principalis consessionis tumore elati (Iren. IV, 26, 3), neque ex eo, quod

infra v. 8—10 controversiarum ac dissensionum mentio fit, colligendum esse videtur, presbyteros tum temporis de πρωτοκαθεδρία concertasse. Controversiarum enim sunt multae causae et verba εἰρηνεύετε ἐν αὐτοῖς non solum presbyteris, sed etiam aliis fidelibus (cf. v. 2) dicuntur.

8. ἐπὶ τὸ αὐτό] Respicit H. dissensiones.

9. τέκνα] i. e. presbyteri.

10. λόγον ἀπ.] Cf. Matth. 12, 36 (18, 23. 24); Luc. 16, 2; Act. 19, 40 etc.

πρὸς τὸν πύργον. τούτων τὸ πρόσωπον οὐκ εἶδον, ὅτι ἀπεστραμμένοι ἦσαν. 2. ὑπάγουσαν δὲ αὐτὴν ἡρώτων, ἵνα μοι ἀποκαλύψῃ περὶ τῶν τριῶν μορφῶν, ἐν αἷς μοι ἐνεφανίσθη. ἀποκριθεῖσά μοι λέγει· Περὶ τούτων ἕτερον δεῖ σε ἐπερωτῆσαι, ἵνα σοι ἀποκαλυφθῇ.

3. ὦφθη δέ μοι, ἀδελφοί, τῇ μὲν πρώτῃ ὁράσει τῇ περυσινῇ λίαν πρεσβυτέρα καὶ ἐν καθέδρᾳ καθημένη. 4. τῇ δὲ ἐτέρᾳ ὁράσει τὴν μὲν ὄψιν νεωτέραν εἶχεν, τὴν δὲ σάρκα καὶ τὰς τρίχας πρεσβυτέρας, καὶ ἐστηκυῖά μοι ἐλάλει· ἱλαρωτέρα δὲ ἦν ἢ τὸ πρότερον. 5. τῇ δὲ τρίτῃ ὁράσει ὅλη νεωτέρα καὶ κάλλει ἐκπρεπεστάτη, μόνας δὲ τὰς τρίχας πρεσβυτέρας εἶχεν· ἱλαρὰ δὲ εἰς τέλος ἦν καὶ ἐπὶ συμφελίου καθημένη. 6. περὶ τούτων περίλυπος ἦμην λίαν τοῦ γινῶναί με τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην. καὶ βλέπω τὴν πρεσβυτέραν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς λέγουσάν μοι· Πᾶσα ἐρώτησις ταπεινοφροσύνης χρήζει· νήστευσον οὖν, καὶ λήμψῃ, ὃ αἰτεῖς παρὰ τοῦ κυρίου. 7. ἐνήστευσα οὖν μίαν ἡμέραν, καὶ αὐτῇ τῇ νυκτὶ μοι ὦφθη νεανίσκος καὶ λέγει μοι· Τί σὺ ὑπὸ χεῖρα αἰτεῖς ἀποκαλύψεις ἐν δεήσει; βλέπε, μήποτε πολλὰ αἰτούμενος βλάβῃς σου τὴν σάρκα. 8. ἀρκούσιν σοι αἱ ἀποκαλύψεις αὗται. μήτι δύνῃ ἰσχυροτέρας ἀποκαλύψεις ὧν ἐώρακας ἰδεῖν; 9. ἀποκριθεὶς αὐτῷ λέγω· Κύριε, τοῦτο μόνον αἰτούμαι, περὶ τῶν τριῶν μορφῶν τῆς πρεσβυτέρας ἵνα ἀποκάλυψις ὁλοτελὴς γένηται. ἀποκριθεὶς μοι λέγει· Μέχρι τίνος ἀσύνετοί ἐστε; ἀλλ' αἱ διψυχαὶ ὑμῶν ἀσυνέτους ὑμᾶς ποιοῦσιν καὶ τὸ μὴ ἔχειν τὴν καρδίαν ὑμῶν πρὸς τὸν κύριον. 10. ἀποκριθεὶς αὐτῷ πάλιν εἶπον· Ἄλλ' ἀπὸ σοῦ, κύριε, ἀκριβέστερον αὐτὰ γνωσόμεθα.

11. Ἄκουε, φησὶν, περὶ τῶν τριῶν μορφῶν ὧν ἐπιζητεῖς.

2 δὲ Sc GL² : > SL¹ | 4 ἐρωτῆσαι G | 5 περυσιν S | 6 ἐτέρᾳ : βα G | 8 ἦν > G | ἢ τὸ πρ. GLA : το προσωπον S | 9 ἐνπρεπεστάτη G | 11 συμψ. + δὲ G | 13 μοι > G | 14 λήψῃ G, similiter semper | 14/15 παρὰ τ. κ. : παρ' ἡμῶν G | 15 καὶ Sc GL²A : > SL¹ | 16 μοι pr SL¹ : > GL² | τὴ GL¹A : οτι SL² | αιτισαι S | 17 ἐν δ. : ἐνδεῶν G | βλάβῃς G | 18 δύνῃ : δεύῃ G | 19 ἀποκαλύψεως G | ὧν ἐ. ἰδεῖν : ἰδεῖν δν ἐ. G | 21 ἵνα SL : + μοι ἢ GA | 24 ἀπὸ S : ὑπὸ G | 25 αὐτὰς G | 26 τριῶν Sc G : > SLA

10, 2. τ. τριῶν μορφῶν] Cf. v. 9; c. 11, 1. Apparet hic, visiones arte inter se cohaerere. Inde, quod tres figurae priores iam hic explicantur, non est colligendum, sequentem vi-

sionem sibi constare. Cf. Zahn l. c. p. 285 sqq.

3. Hunc versum et sequentes respexit Hieronymus In Os. 7, 9 scribens: Unde et in libro Pastoris, si

rim. Horum faciem non vidi, quia aversi erant. 2. Euntem autem illam rogabam, ut mihi revelaret de tribus figuris, in quibus mihi apparuerat. Respondens mihi dicit: De his alias oportet te interrogare, ut tibi reveletur. 3. Visa autem est mihi, fratres, prima visione annotina valde anus et in cathedra ⁵ sedens. 4. Altera autem visione faciem iuvenilem habebat, carnem et capillos aniles, et stans mihi loquebatur; hilarior autem erat quam ante. 5. Tertia visione tota erat iuvenis et specie excellentissima, capillos solos aniles habebat; hilaris autem perpetuo fuit et super subsellium sedens. 6. De his maestus eram ¹⁰ valde, ut cognoscerem revelationem istam. Et video anum in visione noctis dicentem mihi: Omni rogationi humilitate opus est; ieiuna igitur, et accipies, quod quaeris a domino. 7. Ieiunavi ergo unum diem, et ipsa nocte apparuit mihi iuvenis et dicit mihi: Quid tu confestim petis revelationes in oratione? ¹⁵ Vide, ne forte multa petens noceas carni tuae. 8. Sufficiunt tibi revelationes istae. Numquid potes fortiores revelationes quam quas vidisti videre? 9. Respondens ei dico: Domine, hoc solum peto, de tribus figuris anus ut revelatio perfecta fiat. Respondens mihi ait: Usquequo insensati estis? Sed dubietates ²⁰ vestrae vos insensatos reddunt et quod non habetis cor vestrum ad dominum. 10. Respondens ei rursum dixi: Sed a te, domine, accuratius ea cognoscemus.

11. Audi, inquit, de tribus figuris, quas inquire. 2. Prima

cui tamen placet illius recipere lectionem, Hermae primum videtur Ecclesia cano capite, deinde adolescentula et sponsa crinibus adornata.

4. ὄψιν ν.] In visione secunda ipsa facies Ecclesiae non est descripta.

5. ὄλη νεωτέρα κτλ.] In tertia quoque visione H. hoc demum loco faciem Ecclesiae describit. — τριχας προεσβυτέρας] In quarta visione etiam hoc senectutis vestigium evanuit. Cf. Vis. IV, 2, 1.

6. ταπεινοφροσύνης] Cf. Antioch. Hom. 106: χωρὶς δὲ ταπεινοφροσύνης

οὐκ ἔστιν εἰπρόσδεκτον γενέσθαι προσευχήν. — νήστευσον κτλ.] Cf. Tert. De ieiun. c. 7: Etiam sacramentorum agnitionem ieiunia de Deo merebuntur.

7. ὑπὸ χεῖρα] Cf. Vis. V, 5; Mand. IV, 3, 6.

9. ἔχειν τ. καρδίαν κτλ.] Memineris Praefationis Missae, ubi sacerdos orat: "Ἀνω τὸν νοῦν (Constit. apost. VIII, 12) vel: "Ἀνω ἡμῶν τὰς καρδίας (Lit. Marci) vel: "Ἀνω σχῶμεν τὸν νοῦν καὶ τὰς καρδίας (Lit. Iacobi), et populus respondet: "Ἐχομεν πρὸς τὸν κύριον.

2. τῇ μὲν πρώτῃ ὁράσει διατί πρεσβύτερα ὤφθη σοι καὶ ἐπὶ κα-
 θέδραν καθημένη; ὅτι τὸ πνεῦμα ὑμῶν πρεσβύτερον καὶ ἤδη με-
 μαραμμένον καὶ μὴ ἔχον δύναμιν ἀπὸ τῶν μαλακίων ὑμῶν καὶ
 διψυχίων· 3. ὥσπερ γὰρ οἱ πρεσβύτεροι, μηκέτι ἔχοντες ἐλπίδα
 5 τοῦ ἀνανεῶσαι, οὐδὲν ἄλλο προσδοκῶσιν εἰ μὴ τὴν κοίμησιν αὐτῶν,
 οὕτως καὶ ὑμεῖς μαλακισθέντες ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων
 παρεδώκατε ἑαυτοὺς εἰς τὰς ἀκηδίας καὶ οὐκ ἐπερίψατε ἑαυτῶν
 τὰς μερίμνας ἐπὶ τὸν κύριον· ἀλλὰ ἐθραύσθη ὑμῶν ἡ διάνοια
 καὶ ἐπαλαιώθητε ταῖς λύπαις ὑμῶν. 4. Διατί οὖν ἐν καθέδρᾳ
 10 ἐκάθητο, ἥθελον γινῶναι, κύριε. "Οτι πᾶς ἀσθενὴς εἰς καθέδραν
 καθέζεται διὰ τὴν ἀσθενείαν αὐτοῦ, ἵνα συνκρατηθῇ ἡ ἀσθενεία
 τοῦ σώματος αὐτοῦ. ἔχεις τὸν τύπον τῆς πρώτης ὁράσεως.

12. Τῇ δὲ δευτέρᾳ ὁράσει εἶδες αὐτὴν ἐστηκυῖαν καὶ τὴν
 ὄψιν νεωτέραν ἔχουσαν καὶ ἱλαρωτέραν παρὰ τὸ πρότερον, τὴν δὲ
 15 σάρκα καὶ τὰς τρίχας πρεσβύτερας. ἄκουε, ψησίν, καὶ ταύτην
 τὴν παραβολήν· 2. ὅταν πρεσβύτερός τις, ἤδη ἀφηλπικῶς ἑαυτὸν
 διὰ τὴν ἀσθενείαν αὐτοῦ καὶ τὴν πτωχότητα, οὐδὲν ἕτερον προσ-
 δέχεται εἰ μὴ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν τῆς ζωῆς αὐτοῦ· εἶτα ἐξαίφνης
 κατελείφθη αὐτῷ κληρονομία, ἀκούσας δὲ ἐξηγέρθη καὶ περιχαρὴς
 20 γενόμενος ἐνεδύσατο τὴν ἰσχὺν καὶ οὐκέτι ἀνακείται, ἀλλὰ ἔστη-
 κεν, καὶ ἀνανεοῦται αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἤδη ἐφθαρμένον ἀπὸ τῶν
 προτέρων αὐτοῦ πράξεων, καὶ οὐκέτι κάθηται, ἀλλὰ ἀνδρίζεται·
 οὕτως καὶ ὑμεῖς, ἀκούσαντες τὴν ἀποκάλυψιν, ἦν ὑμῖν ὁ κύριος
 ἀπεκάλυψεν. 3. ὅτι ἐσπλαγχνίσθη ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἀνανεώσατο τὰ
 25 πνεύματα ὑμῶν καὶ ἀπέθεσθε τὰς μαλακίας ὑμῶν, καὶ προσήλθεν
 ὑμῖν ἰσχυρότης καὶ ἐνεδυναμώθητε ἐν τῇ πίστει, καὶ ἰδὼν ὁ κύριος
 τὴν ἰσχυροποίησιν ὑμῶν ἐχάρη· καὶ διὰ τοῦτο ἐδήλωσεν ὑμῖν τὴν
 οἰκοδομήν τοῦ πύργου καὶ ἕτερα δηλώσει, ἐὰν ἐξ ὅλης καρδίας
 εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς.

1/2 καθέδρας G | 2/3 μεμαρασμένον G | 3 μαλ.: ἁμαρτιῶν G | καὶ +
 τῶν G | 4 γὰρ οἱ > G | 5 προσδέχονται G | κόμην G | 6 μαλακ. > G |
 7 παραδεδώκατε G | 9 ἐπαλ.: ἐπορεύθητε G | 9/10 ἐπὶ καθέδρας καθίζει G |
 16 ἤδη ἀφ.: ἀπελπι . . G | 18 τὴν — ζωῆς GLA: τὴν ἡμερὰν τῆς ἐσχάτης
 ζωῆς S | 19 κληρὸς G | 20 οὐκέτι ἀνακ.: οὐκ ἐπανάκειται G | 21/22 ἀπὸ τ.
 πρ. αὐτοῦ πρ.: ἐκ τοῦ (?) πρᾶ G | 24 ἀνανεώσατε G | 24/25 τὰ πν.
 S cf. 13, 2: τὸ πνεῦμα GL(A) | 26 ἰσχυρότερον G | ἐνεδυνα . . . G, ἐδυνα-
 μώθητε S | 27 ὑμῶν: αὐτῶν S | ἐδηλοποίησεν G | ὑμῖν: ὑμῶν S | 28 ἐὰν ἐξ
 ὅλης: G | καρδίαις G(L²) | 29 εἰρηνεύετε (-ται) S: εἰρηνεύετε G

visione quare anus tibi apparuit et in cathedra sedens? Quoniam spiritus vester senior erat et iam fatigatus neque virtutem habebat ob luxurias vestras et dubietates. 3. Sicut enim seniores, non habentes spem renovandi, nihil aliud exspectant nisi dormitionem suam, ita et vos infirmati saecularibus negotiis tradidistis vos socordiae neque *proiecistis curas vestras super dominum*; sed obtusus est sensus vester et tristitiis vestris facti estis veteres. 4. Quare igitur in cathedra sedisset, volebam cognoscere, domine. Quoniam omnis infirmus in cathedra sedet propter infirmitatem suam, ut contineatur infirmitas corporis sui. Habes figuram primae visionis.

12. Secunda autem visione vidisti eam stantem et faciem iuvenilem habentem et hilariorem quam ante, carnem vero et capillos aniles. Audi, inquit, et hanc similitudinem. 2. Cum senior aliquis, iam desperans de se propter imbecillitatem suam et paupertatem, nihil aliud exspectat nisi extremum diem vitae suae; deinde subito hereditatem consecutus nuntio accepto exsurgit hilarisque factus induit se fortitudine et iam non iacet, sed stat, eiusque spiritus prioribus laboribus iam consumptus renovatur, et iam non sedet, sed viriliter agit: ita et vos audientes revelationem, quam dominus vobis revelavit. 3. Quoniam misertus est vestri, et renovati sunt spiritus vestri et deposuistis infirmitates vestras, et accessit vobis fortitudo et confirmati estis in fide, et visa fortitudine vestra dominus gavisus est; et propter hoc manifestavit vobis aedificationem turris atque alia revelabit, si ex toto corde *pacem habetis inter vos*.

7 Ps. 54, 23 cf. I Petr. 5, 7.

11, 2. *προσβυτέρα*] Cf. IV Esr. 5, 50 sqq. — *ὅτι τ. πνεῦμα κτλ.*] Aliam senectutis Ecclesiae causam exhibuit Hermas Vis. II, 4, 1.

3. *ἀκηδίας*] Cassianus Instit. X, 1: Sextum nobis certamen est, quod Graeci *ἀκηδία*n vocant, quam nos taedium sive anxietatem cordis possumus nuncupare.

12, 1. Ecclesia de visione certior facta socordiam priorem deposuit et ad virtutem rediit. Cf. v. 2. Zahn l. c. p. 289.

2. *ἐνεδύσατο τ. λόγόν*] Cf. Ies. 51, 9; 52, 1; Ps. 92, 1.

3. *ἐνεδυναμώθητε*] Cf. Mand. V, 2, 8; XII, 5, 1; 6, 4 etc. II Tim. 2, 1.

13. Τῇ δὲ τρίτῃ ὁράσει εἶδες αὐτὴν νεωτέραν καὶ καλὴν καὶ ἱλαρὰν καὶ καλὴν τὴν μορφὴν αὐτῆς· 2. ὡς ἐάν γάρ τινι λυπούμενῳ ἔλθῃ ἀγγελία ἀγαθὴ τις, εὐθὺς ἐπελάθετο τῶν προτέρων λυπῶν καὶ οὐδὲν ἄλλο προσδέχεται εἰ μὴ τὴν ἀγγελίαν, ἣν ἤκου-
 5 σεν, καὶ ἰσχυροποιεῖται λοιπὸν εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀνανεοῦται αὐτοῦ τὸ πνεῦμα διὰ τὴν χαρὰν, ἣν ἔλαβεν· οὕτως καὶ ὑμεῖς ἀνανέωσιν εἰλήφατε τῶν πνευμάτων ὑμῶν ἰδόντες ταῦτα τὰ ἀγαθὰ. 3. καὶ ὅτι ἐπὶ συμφελίου εἶδες καθημένην, ἰσχυρὰ ἢ θέσις, ὅτι τέσσαρας πόδας ἔχει τὸ συμφέλιον καὶ ἰσχυρῶς ἔστηκεν· καὶ γὰρ
 10 ὁ κόσμος διὰ τεσσάρων στοιχείων κρατεῖται. 4. οἱ οὖν μετανοήσαντες ὀλοτελῶς νέοι ἔσονται καὶ τεθεμελιωμένοι, οἱ ἐξ ὅλης καρδίας μετανοήσαντες. ἀπέχεις ὀλοτελῇ τὴν ἀποκαλύψιν, μηκέτι μηδὲν αἰτήσεις περὶ ἀποκαλύψεως· ἐάν τι δὲ δέῃ, ἀποκαλυφθή-
 σεται σοι.

15

"Ορασις δ',

1. ἣν εἶδον, ἀδελφοί, μετὰ ἡμέρας εἴκοσι τῆς προτέρας ὁράσεως τῆς γενομένης, εἰς τύπον τῆς θλίψεως τῆς ἐπερχομένης. 2. ὑπῆγον εἰς ἀγρὸν τῇ ὁδῷ τῇ καμπανῇ. ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς δημοσίας ἐστὶν ὡσεὶ στάδια δέκα· ῥαδίως δὲ ὁδεύεται ὁ τόπος.
 20 **3.** μόνος οὖν περιπατῶν ἀξιῶ τὸν κύριον, ἵνα τὰς ἀποκαλύψεις καὶ τὰ ὁράματα, ἃ μοι ἔδειξεν διὰ τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας αὐτοῦ, τελειώσῃ, ἵνα με ἰσχυροποιήσῃ καὶ δῶ τὴν μετάνοιαν τοῖς δούλοις αὐτοῦ τοῖς ἐσκανδαλισμένοις, ἵνα δοξασθῇ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸ μέγα καὶ ἔνδοξον, ὅτι με ἄξιον ἡγήσατο τοῦ δεῖξαι μοι τὰ θαυ-

2 καλὴν τ. μ. αὐτῆς > G | 3 εὐθέως G | 5 λ. εἰς τὸ ἀγ. : λοιποὺς εἰς τὰ ἀγαθὰ G | ἀνανεοποιεῖται G | 7 ἐλάβετε G | 11 οἱ GL¹A : > SL² | 13 αἰτήσεως G | περὶ ἀποκ. GL¹A : > SL² | δέ τι G | 16 ἣν S(L¹) : ὁρασιν ἣν GL²A | 17 εἰς — ἐπερχ. > S | τῆς θλ. τ. ἐπ. L¹A(L²) : τῶν θλίψεων τῶν ἐπερχομένων G | 18 καμπύλῃ G | 18/19 δημοσίας SL² : + εἰς τὸν ἀγρὸν G(L¹) | 19 ἐστὶν GL : + δε SA | ὡς G | ῥαδίως SG : raro (σπανίως) L, vasta A | δ' G | 20 οὖν Sc : δὲ GL², > SL¹ | ἀξιῶ : καὶ αξίων S | 22 με G : μοι S | δόῃ G | μετάνοιαν : μετάληψιν G, + πᾶσι GL¹A | 24 μοι > G

13, 4. ἀποκαλυφθήσεται] Cf. Philipp. 3, 15.

IV, 1, 1. In hac visione Hermas magnam tribulationem futuram cernit, quam iam Vis. II, 2, 7; 3, 4

indicavit.

2. εἰς ἀγρόν] i. e. in agrum meum (cf. Vis. III, 1, 2), qui a via publica circiter decem stadia aberat. De articulo deficiente cf. Winer § 19, 1.

13. Tertia autem visione vidisti eam iuvenem et pulcram et hilarem et pulcram speciem eius. 2. Sicut enim, si alicui tristi venerit nuntius aliquis bonus, statim oblitus est priorum tristitiarum nihilque aliud exspectat nisi nuntium, quem audivit, et confortatur deinceps in bono et renovatur eius spiritus propter gaudium, quod accepit: ita et vos renovationem accepistis spiritu vestrorum videntes haec bona. 3. Et quoniam super subsellium vidisti sedentem, fortis positio, quia quatuor pedes habet subsellium et fortiter stat; nam et mundus per quatuor elementa continetur. 4. Qui igitur perfecte paenitentiam egerint, 10 novi erunt et fundati, ii, qui ex toto corde paenitentiam egerint. Habes perfectam revelationem, nec quidquam amplius quaeras de revelatione; sin autem quid necesse fuerit, revelabitur tibi.

Visio IV,

1. quam vidi, fratres, diebus viginti post priorem visionem, 15 in figuram tribulationis advenientis. 2. Ibam in agrum in via campana. A via publica abest fere stadia decem; facile autem iter fit per locum istum. 3. Solus ergo ambulans rogo dominum, ut revelationes ac visiones, quas mihi ostendit per sanctam Ecclesiam suam, perficiat, ut me confortet ac det paeni- 20 tentiam servis suis, qui peccaverunt, ut *glorificetur nomen ipsius magnum* et gloriosum, quod me dignum existimavit, cui

23 Ps. 85, 9. 12; 98, 3.

— τ. *καμπανῇ*] Priores interpretes hanc vocem de via Appia vel Domitiana intellexerunt, quia illae viae Cumas ducunt, quod in oppidum Hermas Vis. I, 1, 3; II, 1, 1 se profectum esse dixit. Eadem ex ratione Harnack de via Campana cogitavit, quae Capua Puteolos ducit. Cum autem h. l. τῇ ὁδῷ τῇ *καμπανῇ* ἡ ὁδὸς ἢ δημοσία opponatur, Zahn (l. c. p. 84—86; cf. G. G. A. 1878 p. 42) recte mihi statuuisse videtur, τὴν ὁδὸν τὴν *καμπανὴν* esse viam campanam (germanice *Feldstrasse* vel

Nebenstrasse), quae in dextera Tiberis ripa (in sinistra erat via Ostiensis) Roma Portum ducebat et posteriori tempore sub nomine viae Portuensis via publica (germanice *Staats- vel Hauptstrasse*) facta est. — τ. *δημοσίας*] i. e. viae Aureliae. Errare videntur, qui τὴν ὁδὸν τὴν *δημοσίαν* eandem viam esse ac τὴν *καμπανὴν* contendunt. Si ita esset, auctor τῆς *καμπανῆς* repetiisset aut simpliciter τῆς ὁδοῦ scripsisset.

3. *ἐσκανδαλισμένοις*] Cf. Mand. VIII, 10.

μάσια αὐτοῦ. 4. καὶ δοξάζοντός μου καὶ εὐχαριστοῦντος αὐτῷ, ὡς ἦχος φωνῆς μοι ἀπεκρίθη· Μὴ διψυχῆσεις, Ἑρμᾶ. ἐν ἑμαυτῷ ἡρξάμην διαλογίζεσθαι καὶ λέγειν· Ἐγὼ τί ἔχω διψυχῆσαι, οὕτω τεθεμελιωμένος ὑπὸ τοῦ κυρίου καὶ ἰδὼν ἔνδοξα πράγματα;

5 5. καὶ προέβην μικρόν, ἀδελφοί, καὶ ἰδού, βλέπω κονιορτὸν ὡς εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἡρξάμην λέγειν ἐν ἑμαυτῷ· Μήποτε κτήνη ἔρχονται καὶ κονιορτὸν ἐγείρουσιν; οὕτω δὲ ἦν ἀπ' ἐμοῦ ὡς ἀπὸ σταδίου. 6. γινομένου μείζονος καὶ μείζονος κονιορτοῦ ὑπενόησα εἶναι τι θεῖον· μικρὸν ἐξέλαμψεν ὁ ἥλιος καὶ ἰδού, βλέπω θηρίον

10 μέγιστον ὥσει κητὸς τι, καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀκρίδες πύρι- ναι ἐξεπορεύοντο· ἦν δὲ τὸ θηρίον τῷ μήκει ὥσει ποδῶν ρ', τὴν δὲ κεφαλὴν εἶχεν ὥσει κεραμίου. 7. καὶ ἡρξάμην κλαίειν καὶ ἐρωτᾶν τὸν κύριον, ἵνα με λυτρώσῃται ἐξ αὐτοῦ· καὶ ἐπανενήσθην τοῦ ῥήματος οὗ ἀκηκῆειν· Μὴ διψυχῆσεις, Ἑρμᾶ. 8. ἐνδυσάμενος

15 οὖν, ἀδελφοί, τὴν πίστιν τοῦ κυρίου καὶ μνησθεῖς ὧν ἐδίδαξέν με μεγαλείων, θαρσύνσας εἰς τὸ θηρίον ἑμαυτὸν ἔδωκα. οὕτω δὲ ἤρ- χετο τὸ θηρίον ῥοίζω, ὥστε δύνασθαι αὐτὸ πόλιν λυμᾶναι. 9. ἔρ- χομαι ἐγγὺς αὐτοῦ, καὶ τὸ τηλικούτο κητος ἐκτείνει ἑαυτὸ χαμαὶ καὶ οὐδὲν εἰ μὴ τὴν γλῶσσαν προέβαλλεν καὶ ὅλως οὐκ ἐκινήθην,

20 μέχρις ὅτε παρῆλθον αὐτό· 10. εἶχεν δὲ τὸ θηρίον ἐπὶ τῆς κεφα- λῆς χρώματα τέσσαρα· μέλαν, εἴτα πυροειδὲς καὶ αἵματῶδες, εἴτα χρυσοῦν, εἴτα λευκόν.

2. Μετὰ δὲ τὸ παρελθεῖν με τὸ θηρίον καὶ προσελθεῖν ὥσει πόδας λ', ἰδού, ὑπαντᾷ μοι παρθένος κεκοσμημένη ὡς ἐκ νυμ-

2 ὡς > G | διψυχῆσης G | ἐν : καὶ ἐν G, > S | 4 εἶδον G | 5 καὶ pr SL² : + ὡς GA, > L¹ | προέβην GL¹ : προσεβην SL² | 6 ἑμαυτῷ Sc G : εαυ-
τω S | 7 ἐγίρωσιν S | δὲ GL : γαρ S | ὥσει G | 8 γιν. μεῖζ. καὶ μεῖζονος
S(L¹) : γεν. δὲ μείζονος τοῦ G(L²A) | 10 τι SL² : > GL¹A | 11 τῷ + μὲν G |
12 ὥσει Sc G : ὡς S | κεραμίου (καιρ.) Sc (G) : καιραμιον S, κεράμιον G,
vas urnale L¹, laguenam L², lagenam A, κεράστον em Hilgenfeld | 13 ὑπε-
ννήσθην G | 14 ἀκήκω G | διψυχῆσης G | 15 κυρίον SL²(A) : θεοῦ GL¹ |
ἔδειξέ μοι GA | 16 δέδωκα G | 17 πόλεις G | 18 τηλικούτον κτήνος G | ἐκ-
τείνει GL¹(A) : ἐκινι S, volvebat L² | 19 γλωτταν G | προέβαλε G | 20 ὅτε
S (οται) : ὅτου Sc G | παρῆλθεν G | δὲ > G | 21 τέσσερα S, δ' G | 24 ὥσει G

6. θηρίον] Cf. Apoc. 11, 7; 12. 3. tradatur, retinenda est. Id solum
4; 13, 1 sqq. etc. — ἀκρίδες] Cf. quaeritur, num Hermas κεραμίον an
Apoc. 9, 3 sqq. — κεραμίον] Cum κεράμιον scripserit. Cum autem ver-
vox κεράμιον ab omnibus testibus siones in hac re auctoritatem exi-

ostenderet mirabilia sua. 4. Et cum glorificarem et gratias ei agerem, quasi sonus vocis mihi respondit: Noli dubius esse, Herma. Intra me coepi cogitare et dicere: Ego quid habeo dubitare, qui ita fundatus sum a domino et vidi res gloriosas? 5. Et progressus sum paululum, fratres, et ecce, video pulve-⁵ rem veluti usque in caelum et coepi dicere intra me: Num forte iumenta veniunt et pulverem excitant? Aberat autem a me circiter stadium. 6. Cum fieret pulvis maior et maior, suspicatus sum esse aliquid divinum; modicum eluxit sol et ecce, video bestiam maximam veluti cetum aliquem, et ex ore eius locustae¹⁰ igneae procedebant. Erat autem bestia longa fere pedes centum, caput habebat quasi argillaceum. 7. Et coepi flere et rogare dominum, ut me liberaret ab ea. Et recordatus sum verbi, quod audieram: Noli dubius esse, Herma. 8. Induens ergo, fratres, fidem domini et memor magnalium, quae me do-¹⁵ cuerat, animo forti ad bestiam me contuli. Tanta autem veniebat bestia vehementia, ut urbem posset exterminare. 9. Venio prope eam, et cetus ille tam grandis extendit se in terra et nihil nisi linguam proferebat et omnino non movit se, donec eum praeterivi. 10. Habebat autem bestia in capite colores²⁰ quatuor: nigrum, deinde igneum et sanguineum, deinde aureum, deinde album.

2. Postquam vero praeterii bestiam et progressus sum fere pedes triginta, ecce, occurrit mihi virgo *ornata quasi de tha-*

24 Ps. 18, 6; Apoc. 21, 2.

guam vel nullam habeant, ita ut testis contra testem stet, testem principalem sequamur oportet. Vox *κεράστον* (= colubri cerastae) quidem ad contextum consentanea fuerit. Bestiae ficticiae autem caput plurium formarum adscribi potuit.

8. *πίστιν τ. κ.*] Cf. Mand. XI, 4, 9; Sim. VI, 1, 2; 2, 6; Marc. 11, 22 (*ἔχετε πίστιν θεοῦ*); Rom. 3, 22, 26; Gal. 2, 16; 3, 22 etc. (*πίστις Ἰησοῦ Χριστοῦ*). — *μεγαλίων*] Vox et apud Hermam et in S. Scriptura crebra.

Cf. c. 2, 5; Sim. IX, 18, 2; X, 2, 3; 4, 1; Deut. 11, 2; Ps. 70, 19; II Macc. 3, 34; Luc. 1, 49; Act. 2, 11.

10. *χρώματα*] Cf. Apoc. 6, 2 sqq. Zach. 1, 8; 6, 2 sqq.

2, 1. *παρθένος*] i. e. Ecclesia. Similiter Hegesippus apud Eus. H. E. III, 32, 7; IV, 22, 4; Ep. Lugd. ap. Eus. V, 1, 45; Tert. De praescr. c. 45; Ep. Clem. ad Iac. c. 7 etc. — *κεκοσμένη κτλ.*] Hermas duos locos biblicos in unum conflasse videtur.

φῶνος ἐκπορευομένη, ὅλη ἐν λευκοῖς καὶ ὑποδήμασιν λευκοῖς, κατακεκαλυμμένη ἕως τοῦ μετώπου, ἐν μίτρᾳ δὲ ἦν ἡ κατακάλυψις αὐτῆς· εἶχεν δὲ τὰς τρίχας αὐτῆς λευκάς. 2. ἔγνω ἡ ἐγὼ ἐκ τῶν προτέρων ὁραμάτων, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐστίν, καὶ ἰλαρώτερος ἐγενόμην. ἀσπάζεται με λέγουσα· Χαῖρε σύ, ἄνθρωπε. καὶ ἐγὼ αὐτὴν ἀντησπασάμην· Κυρία, χαῖρε. 3. ἀποκριθεὶσά μοι λέγει· (Ὅθεν σοι ἀπήντησεν; λέγω αὐτῇ· Κυρία, τηλικούτο θηρίον, δυνάμενον λαοὺς διαφθεῖραι· ἀλλὰ τῇ δυνάμει τοῦ κυρίου καὶ τῇ πολυσπλαγχνίᾳ αὐτοῦ ἐξέφυγον αὐτό. 4. Καλῶς ἐξέφυγες, φησίν, 10 ὅτι τὴν μέριμνάν σου ἐπὶ τὸν θεὸν ἐπέριψας καὶ τὴν καρδίαν σου ἡνοιξας πρὸς τὸν κύριον, πιστεύσας, ὅτι δι' οὐδενὸς δύνη σωθῆναι εἰ μὴ διὰ τοῦ μεγάλου καὶ ἐνδόξου ὀνόματος. διὰ τοῦτο ὁ κύριος ἀπέστειλεν τὸν ἄγγελον αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῶν θηρίων ὄντα, οὗ τὸ ὄνομα ἐστὶν Θεγρί, καὶ ἐνέφραξεν τὸ στόμα αὐτοῦ, ἵνα 15 μὴ σε λυμάνῃ. μεγάλην θλίψιν ἐκπέφευγας διὰ τὴν πίστιν σου καὶ ὅτι τηλικούτο θηρίον ἰδὼν οὐκ ἐδιψύχησας· 5. ὕπαγε οὖν καὶ ἐξήγησαι τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ κυρίου τὰ μεγαλεῖα αὐτοῦ καὶ εἰπὲ αὐτοῖς, ὅτι τὸ θηρίον τοῦτο τύπος ἐστὶν θλίψεως τῆς μελλούσης τῆς μεγάλης· ἐὰν οὖν προετοιμάσηθε καὶ μετανόησητε ἐξ ὅλης 20 καρδίας ὑμῶν πρὸς τὸν κύριον, δυνήσεσθε ἐκφυγεῖν αὐτήν, ἐὰν ἡ καρδία ὑμῶν γένηται καθαρά καὶ ἄμωμος καὶ τὰς λοιπὰς τῆς ζωῆς ἡμέρας ὑμῶν δουλεύσητε τῷ κυρίῳ ἀμέμπτως. ἐπιρίψατε τὰς

1 καὶ ὑποδ. λευκοῖς > G | 2 κεκαλυμμένη G | ἦν > G | 3 τρίχας αὐτῆς G(LA) : χιρὰς S | ἐκ : ἀπὸ G | 5 καὶ ἐγὼ G | 7 ἀπήντησε G | τηλικούτον G, sic semper | 9 πολλὰ ἐνσπλ. G | 11 τὸν > G | 12 μεγάλου GLA : αἰοῦ αγγελοῦ S | 12/13 ὁ κύριος > S | 13 ὄντα > G | 14 Θεγρί GL² : θεγεῖ S, θεγρεῖ Sc, Tegeri A, Hegrin L¹, Σεγρί Harmer | 15 λυμάνῃ G | μ. θλίψιν ἐκπ. : καὶ μ. λύμην ἐξέφυγες G | 16 καὶ pr > GA | 17 τοῦ > G | εἶπον G | 21 ὑμῶν > G | 22 ἐπιρριψατε SA

4. τὸν ἐπὶ τ. θηρίων] In Apocalypsi Ioannis commemorantur 7, 1 ἄγγελοι ἐστῶτες ἐπὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς, 14, 18 ἄγγελος ἔχων ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ πυρός, 16, 5 ἄγγελος τῶν ὕδατων, in Apoc. Henoch 20, 5 Michael positus supra optimam partem hominum; 20, 7 Gabriel positus supra serpentes et supra paradisum et supra Cherubim vel (40, 9)

supra omnes virtutes etc. — Θεγρί] Cf. Apoc. 9, 11: ἄγγελος Ἀβαδδὼν. Hieronymus nomen Tyri invenit, in Habac. 1, 14 scribens: Ex quo liber ille apocryphus stultitiae condemnandus est, in quo scriptum est, quemdam angelum nomine Tyri praeesse reptilibus. Considerans Dan. 6, 22 verbo ἐνέφραξε respondere verbum רָחַם, Rendel Harris in Johns

lamo procedens, tota in albis et calceamentis albis, velata usque ad frontem et in mitra erat velamentum eius; habebat autem capillos albos. 2. Cognovi ego e prioribus visionibus, eam esse Ecclesiam, et hilarior factus sum. Salutat me dicens: Ave tu, homo; et ego eam resalutavi: Domina, ave. 3. Respondens 5 mihi ait: Nihilne tibi occurrit? Dico ei: Domina, tanta bestia, quae posset populos consumere; sed virtute domini et magna eius misericordia effugi eam. 4. Bene effugisti, inquit, quoniam *sollicitudinem tuam in deum proiecisti* et cor tuum aperuisti ad dominum, credens, per nullum te posse salvari nisi per mag- 10 num et gloriosum nomen. Propterea dominus misit angelum suum, qui super bestias est, cuius nomen est Tegri, *et clausit os eius, ne te consumeret*. Magnam tribulationem effugisti propter fidem tuam et quoniam tantam bestiam videns non fuisti dubius. 5. Vade ergo et enarra electis domini magnalia 15 eius et dic iis, bestiam istam figuram esse tribulationis futurae magnae; si ergo praeparaveritis vos et paenitentiam feceritis ex toto corde vestro ad dominum, poteritis effugere eam, si cor vestrum fuerit mundum et immaculatum et reliquos vitae vestrae dies servieritis domino sine vituperatione. *Proicite sollicitu-* 20

10 Ps. 54, 23. — 10 Ps. 61, 9. — 11 Act. 4, 12. — 14 Dan. 6, 22 cf. Hebr. 11, 33. — 22 Ps. 54, 23.

Hopkins University Circular 1884 April. (cf. *Theol. Literaturzeitung* 1885 p. 146. Ehrhard, *Die altchristl. Literatur* 1900 p. 101) censuit, Hermam scripsisse *Σεγολ*, et Harmer hanc vocem recepit. Non est autem verisimile, neque ex illo verbo nomen proprium exortum esse neque Hermam nomen formasse. Itaque vox tradita quamvis obsura retinenda est. Ceteroquin F. Delitzsch Adolpho Harnack haec communicavit: Si sumi possit, Hermam nomen angeli illius ex angelologia iudaica haus-
sisse, quae angelos maris, pluviae, grandinis etc. finxit iisque nomina commentitia indidit, *Θεγολ* idem est quod תְּגִיר (תְּגִיר) *instimulator* h. e.

angelus, qui bestias (contra homines) instimulat atque, si velit, etiam domat (Taggar = dissidium, discordia; cum תִּי = tigris, quod bene transcripsit H.: *Θεγολ*). Kabbala unum de Sephiris mundi inferioris, qui superioris quasi cortex est, תְּגִירִין (*Θεγολιν*) nuncupat, quia (ut perhibet Lexicon Kabbalae. Lembergae 1870 fol.) parata est ad concitandam rixam inter reges. Eadem Sephira שַׁחל nominatur ex Ps. 91, 13 atque docetur, eam vinci nomine divino undeviginti litterarum ex illo Psalmo petito. Talmudicum טְגִירִים (Cf. Buxtorffii lexicon chald. col. 856) huc non pertinet; est enim leonis elamatici!

μερίμνας ὑμῶν ἐπὶ τὸν κύριον, καὶ αὐτὸς κατορθώσει αὐτάς.

6. πιστεύσατε τῷ κυρίῳ, οἱ δίψυχοι, ὅτι πάντα δύναται καὶ ἀποστρέφει τὴν ὀργὴν αὐτοῦ ἀφ' ὑμῶν καὶ ἐξαποστέλλει μάστιγας ὑμῖν τοῖς διψύχοις. οὐαὶ τοῖς ἀκούσασιν τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ παρα-
 5 κούσασιν· αἰρετώτερον ἦν αὐτοῖς τὸ μὴ γεννηθῆναι.

3. Ἡρώτησα αὐτὴν περὶ τῶν τεσσάρων χρωμάτων ὧν εἶχεν τὸ θηρίον εἰς τὴν κεφαλὴν. ἡ δὲ ἀποκριθεῖσά μοι λέγει· Πάλιν περίεργος εἶ περὶ τοιούτων πραγμάτων. Ναί, φημί, κυρία· γνῶ-
 10 ρισόν μοι, τί ἐστὶν ταῦτα. 2. Ἄκουε, φησὶν· τὸ μὲν μέλαν οὗτος ὁ κόσμος ἐστίν, ἐν ᾧ κατοικεῖτε· 3. τὸ δὲ πυρρειδὲς καὶ αἱματώ-
 15 δες, ὅτι δεῖ τὸν κόσμον τοῦτον δι' αἵματος καὶ πυρὸς ἀπόλλυσθαι· 4. τὸ δὲ χρυσοῦν μέρος ὑμεῖς ἐστέ οἱ ἐκφυγόντες τὸν κόσμον τοῦτον. ὥσπερ γὰρ τὸ χρυσίον δοκιμάζεται διὰ τοῦ πυρὸς καὶ εὐχρηστον γίνεται, οὕτως καὶ ὑμεῖς δοκιμάζεσθε οἱ κατοικοῦντες
 20 ἐν αὐτοῖς. οἱ οὖν μείναντες καὶ πυρωθέντες ὑπ' αὐτῶν καθαρισθήσεσθε. ὥσπερ τὸ χρυσίον ἀποβάλλει τὴν σκωρίαν αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀποβαλεῖτε πᾶσαν λύπην καὶ στενοχωρίαν, καὶ καθα-
 25 ρισθήσεσθε καὶ χρήσιμοι ἔσεσθε εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. 5. τὸ δὲ λευκὸν μέρος ὁ αἰὼν ὁ ἐπερχόμενός ἐστιν, ἐν ᾧ κατοι-
 30 κήσουσιν οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ· ὅτι ἄσπιλοι καὶ καθαροὶ ἔσονται οἱ ἐκλελεγμένοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον. 6. σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς λαλῶν εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀγίων. ἔχετε καὶ τὸν τύπον τῆς θλίψεως τῆς ἐρχομένης μεγάλης. ἐὰν δὲ ὑμεῖς θελήσητε, οὐδὲν ἔσται. μνημονεύετε τὰ προγεγραμμένα. 7. ταῦτα εἶπασα ἀπῆλ-
 35 θεν, καὶ οὐκ εἶδον, ποίῳ τόπῳ ἀπῆλθεν· φόφος γὰρ ἐγένετο· καὶ γὰρ ἐπεστράφην εἰς τὰ ὀπίσω φοβηθεὶς, δοκῶν, ὅτι τὸ θηρίον ἔρχεται.

2 δυνατι (-τεῖ) S | 2/3 ἀποστρέφει S (-φι) L² : -στρέφει GA, avertere L¹ | 3 ἐξαποστέλλει (-λι) S : mittet L²A, ἀποστεῖλαι GL¹ | ὑμῖν > GA | 5 γεγενῆσθαι G | 6 ἡρώτησα SL¹ : καὶ ἡρ. GL²A | 10/11 ἐματωῖδες S | 11 δεῖ > S | 11/12 ἀπολέσθαι G | 12 ἐστέ > S | ἐκφεύγοντες G (L²) | 14 γίνεται : ἐστὶν G | 15 αὐτοῖς SL¹(L²) : αὐτῷ GA | ἐμείναντες G | αὐτῶν SL¹ : αὐτοῦ GA(L²) | 16 τὸ > S | σκωρίαν G | 17 ἀποβαλεῖσθε G | 19 ἐρχόμενος G | ἐστὶν > S | 19/20 κατοικοῦσιν S | 20 θεοῦ : κυρίου G | 20/21 ὅτι — θεοῦ > S | 22 λαλῶν : ταῦτα λαλεῖν G | καὶ τὸν G(L) : > S(A) | 23 ἐρχ. + τῆς G | 24 ἐστι G | τῶν προγεγραμμένων G | εἶπασα S : εἶπονσα Sc, εἰκούσα G | 25 φόφος GL¹A : νεφος SL² | 26 εἰς τὰ G >

dines vestras in dominum, et ipse diriget eas. 6. Credite domino, dubii, omnia eum posse et avertere iram suam a vobis et emittere flagella vobis, qui dubii estis. Vae illis, qui audiunt haec verba et contemnunt: melius erat iis, si non essent nati.

3. Interrogavi eam de quatuor coloribus, quos habuit bestia⁵ in capite. Illa autem respondens ait mihi: Iterum curiosus es de huiusmodi rebus. Etiam, inquam, domina; manifesta mihi, quae sint haec. 2. Audi, inquit; nigrum hic mundus est, in quo habitatis; 3. igneum et sanguineum, quod hunc mundum oportet per sanguinem et ignem perire: 4. aurea pars vos estis,¹⁰ qui effugistis hunc mundum. Sicut enim *aurum probatur per ignem*, et utile fit, ita et vos probamini, qui habitatis inter illos. Qui igitur permanseritis et igne probati fueritis ab iis, purificabimini. Sicut aurum dimittit sordem suam, ita et vos dimittetis omnem tristitiam et angustiam, et purificabimini et¹⁵ utiles eritis ad aedificationem turris. 5. Alba vero pars saeculum venturum est, in quo habitabunt electi dei, quoniam immaculati et mundi erunt, qui electi sunt a deo in vitam aeternam. 6. Tu ergo ne desinas loqui in auribus sanctorum. Habebis etiam figuram tribulationis venturae magnae. Si autem²⁰ vos volueritis, nihil erit. In mente habete, quae ante scripta sunt. 7. Quae cum dixisset, abiit, neque vidi, quo loco abiit; strepitus enim factus est. Et ego me converti retro metuens, putans bestiam venire.

5 Matth. 26, 24; Marc. 14, 21. — 12 II Petr. 2, 20. — 13 I Petr. 1, 7 cf. Sirach 2, 5; Prov. 17, 3; Iob 23, 10.

5. Clem. Al. Strom. IV, 9, 76 p. 40 p. 122: *λευκή δὲ ὡς ἡμέρα Χριστοῦ. — αἰὼν ὁ ἐπ.*] Cf. Marc. 10, 30; Luc. 18, 30; Matth. 12, 32; Eph. 1, 21; Hebr. 6, 5; II Clem. 6, 3.

6. *οὐδὲν ἔσται*] i. e. non nocebit vobis, sicut Hermae bestia illa non nocuit (Hefele).

7. *ψόφος*] Cf. IV Esr. 10, 26.

5. *λευκόν*] Clem. Al. Paedag. 1, 6,

Ἀποκάλυψις ε'.

Προσευξαμένου μου ἐν τῷ οἴκῳ καὶ καθίσαντος εἰς τὴν κλίνην εἰσῆλθεν ἀνὴρ τις ἑνδοξος τῇ ὄψει· σχήματι ποιμενικῷ, περικείμενος δέρμα αἰγίων λευκὸν καὶ πῆραν ἔχων ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ῥάβδον εἰς τὴν χεῖρα. καὶ ἡσπάσατό με, καὶ γὰρ ἀντησπασάμην αὐτόν. 2. καὶ εὐθύς παρεκάθισέν μοι καὶ λέγει μοι· Ἀπεστάλην ὑπὸ τοῦ σεμνοτάτου ἀγγέλου, ἵνα μετὰ σοῦ οἰκήσω τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. 3. ἔδοξα ἐγὼ, ὅτι πάρεστιν ἐκπειράζων με, καὶ λέγω αὐτῷ· Σὺ γὰρ τίς εἶ; ἐγὼ γάρ, φημί, γινώσκω, ὃ ¹⁰ παρεδόθην. λέγει μοι· Οὐκ ἐπιγινώσκεις με; Οὐ, φημί. Ἐγὼ, φησίν, εἰμὶ ὁ ποιμὴν, ὃ παρεδόθης. 4. ἔτι λαλοῦντος αὐτοῦ ἡλ-λοιώθη ἡ ἰδέα αὐτοῦ, καὶ ἐπέγνων αὐτόν, ὅτι ἐκεῖνος ἦν, ὃ παρεδόθην, καὶ εὐθύς συνεχύθη καὶ φόβος με ἔλαβεν καὶ ὄλος συνεκόπη ἀπὸ τῆς λύπης, ὅτι οὕτως αὐτῷ ἀπεκρίθη πονηρῶς καὶ ¹⁵ ἀφρόνως. 5. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς μοι λέγει· Μὴ συγχύνου, ἀλλὰ ἰσχυροποιῶ ἐν ταῖς ἐντολαῖς μου αἷς σοι μέλλω ἐντέλλεσθαι. ἀπεστάλην γάρ, φησίν, ἵνα ἃ εἶδες πρότερον πάντα σοι πάλιν δείξω, αὐτὰ τὰ κεφάλαια τὰ ὄντα ὑμῖν σύμφορα. πρῶτον πάντων τὰς ἐντολάς μου γράψον καὶ τὰς παραβολάς· τὰ δὲ ἕτερα, καθὼς

1 ἀποκαλυψις (-ψεισ) S : ὁρασις GAL¹ (+ initium pastoris), incipiunt pastoris mandata duodecim L² | 2 οἴκῳ + μου GA | 3 τις > GA | 4 αἰγίων λευκὸν G cf. Sim. VI, 2, 5: αἰγίων A, λευκον SL | τ. ὤμων SA : τὸν ὦμον GL | 7 ὑπὸ G : ἀπο S | 8 σου : μου G | 9 γὰρ SL¹A : autem L², > Sc G | 12 ἦν : ἔστιν G | 15 συγχ. : αἰσχύνου G | 16 μου : κυρίου G | 17 εἶδες + τὸ G | πάντα GLA : ταντα S | 18 κεφάλαια : κατὰ G | συμφέροντα G

V. In editionibus huius scripturae prioribus seu latinis hic liber secundus, qui inscribitur Mandata, initium fecit, et visio quinta tamquam prooemium (cf. v. 5) ei praemissa est.

1. καθίσαντος εἰς τ. κλ.] Similiter incipit visio IV Esr. 3, 1. — Tertullianus De orat. c. 12 (al. 16) hunc locum notat, quia nonnulli, qui oratione assignata (i. e. absoluta) sedere solebant, ad eum provocasse videntur, et dicit, verba cum ado-

rassem et assedissem super lectum posita esse ad ordinem narrationis, non ad instar disciplinae. — ἀνὴρ τις] sc. ἄγγελος τῆς μετανοίας cf. v. 7. Pastor autem idem erat cum iuvene illo specioso, quem Hermas iam prius (Vis. II, 4, 1; III, 10, 7) viderat et cui traditus erat (cf. v. 3). Cum vero nunc angelus hic habitu pastoralis esset indutus, Hermas eum non statim recognovit (Hefele). — σχήματι ποιμενικῷ] Animadvertas ve-

Visio V.

Cum orassem domi et consedissem super lectum, intravit vir quidam facie dignitosa, habitu pastoralis, amictus pelle caprina alba et peram gestans in humeris et virgam in manu. Et salutavit me, et ego resalutavi eum. 2. Protinusque con-⁵ sedit iuxta me et ait mihi: Missus sum ab angelo venerabilissimo, ut tecum habitem reliquos dies vitae tuae. 3. Putavi ego, ad tentandum me eum venisse, et dico ei: Quisnam es tu? Ego enim, inquam, novi eum, cui traditus sum. Ait mihi: Nonne cognoscis me? Non, inquam. Ego, inquit, sum pastor,¹⁰ cui traditus es. 4. Adhuc eo loquente mutata est figura eius, et cognovi eum illum esse, cui traditus eram, et confestim confusus sum metusque me apprehendit ac totus maerore confectus sum, quod sic ei respondi nequiter et insipienter. 5. Ille autem respondens mihi ait: Noli confundi, sed virtutem concipe¹⁵ animo in mandatis meis, quae tibi daturus sum. Missus sum enim, inquit, ut quae vidisti antea omnia tibi iterum ostendam, ea capitula, quae vobis utilia sunt. Primum omnium mandata mea scribe et similitudines; reliqua autem, sicut ostendero tibi,

lim, veteres Christum velut pastorem bonum habitu pastoralis indutum depinxisse (cf. Kraus, *Roma Sotterranea* ed. II 1879 p. 273—276), s. Perpetuam in visione Christum in habitu pastoris conspexisse (Act. Perpet. c.4).

2. *σεμν. ἀγγέλου*] Locutio repetitur Mand. I, 1, 7, cum alias *ὁ ἄγγελος ὁ ἅγιος* vel *ὁ ἐνδοξος* commemoretur (cf. index vocabulorum). Zahn l. c. p. 263—282 in angelo venerabili agnoscit angelum Michaellem (cf. Sim. VIII, 3, 3). Mihi Hermas illa voce potius Christum significare videtur. Cf. Prolegom. c. 5.

3. *παρεδόθης*] Hucusque Hermas de hac re nihil dixit.

5. Clem. Al. Strom. I, 1, 1 p. 316 (*ἵνα ὑπὸ χειρὸς κτλ.*). — *ἑτερα*] Quo reliqua referenda sint, quae se Her-

mae ostensurum promittit, commode colligitur ex codice Palatino. Ibi enim post ultimum Similitudinis IX vocabulum puncto distincto apponitur *ἀμήν*. Quod cum in fine quoque Simil. X ibidem factum sit, non dubito, quin amanuensis libros Mandatorum et Similitudinum illic expletos esse novamque sectionem cum Sim. X incipere ex antiquo apographo absque arbitrio signaverit. Codex quoque Vaticanus id sibi vult. Nam spatium vacuum, quod antece- dit Similitudinem X, titulo soli praescribendo amplius est. *Reliqua* ergo habes in Sim. X. Haud male divisio incipere potuisset iam inde a Sim. IX, 1. Sic Dressel. Harnack addit: Verisimile est, Romanos his verbis: *τὰ δὲ ἑτερα, καθὼς σοι δείξω, οὕτως*

σοι δείξω, οὕτως γράψεις· διὰ τοῦτο, φησίν, ἐντέλλομαι σοι πρῶτον γράψαι τὰς ἐντολάς καὶ παραβολάς, ἵνα ὑπὸ χεῖρα ἀναγινώσκῃς αὐτάς καὶ δυνηθῇς φυλάξαι αὐτάς. 6. ἔγραψα οὖν τὰς ἐντολάς καὶ παραβολάς, καθὼς ἐνετείλατό μοι. 7. ἐὰν οὖν ἀκούσαντες αὐτάς φυλάξῃτε καὶ ἐν αὐταῖς πορευθῇτε καὶ ἐργάσῃσθε αὐτάς ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ἀπολήμψεσθε ἀπὸ τοῦ κυρίου, ὅσα ἐπηγγείλατο ὑμῖν· ἐὰν δὲ ἀκούσαντες μὴ μετανόησῃτε, ἀλλ' ἔτι προσθῇτε ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, ἀπολήμψεσθε παρὰ τοῦ κυρίου τὰ ἐναντία. ταῦτά μοι πάντα οὕτως γράψαι ὁ παιμὴν ἐνετείλατο, ὁ
 10 ἄγγελος τῆς μετανοίας.

Ἐντολὴ α'.

Πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα καὶ πάντα χωρῶν, μένος δὲ ἀχώρητος ὢν. 2. πί-
 15 στευσον οὖν αὐτῷ καὶ φοβήθῃτι αὐτόν, φοβηθεῖς δὲ ἐγκράτευσαι. ταῦτα φύλασσε, καὶ ἀποβαλεῖς πᾶσαν πονηρίαν ἀπὸ σεαυτοῦ καὶ

2 γράψον G | καὶ + τὰς G | 3 αὐτάς pr : αὐτὰ S | 4 καὶ + τὰς G | 5 αὐτάς : μου G | 7 ἀλλ' ἔτι : ἀλλὰ G | 9 πάντα > S | γράψας G | 12 ὁ > G | 14 ἀχ. ὢν SG (ὢν) A : + qui nec verbo (verbis L²) definiri nec mente concipi potest (= ἀκατονόμαστος καὶ ἀκατάληπτος) L | 14/15 π. οὖν αὐτῷ > G | 15/16 φοβηθεῖς — φύλασσε > G

γράφεις, nisos saeculo tertio vel quarto nova mandata Hermae calide supposuisse vel provocasse ad talia, ac si re vera exstarent. Huc enim referendum videtur, quod legimus in epistula Ps.-Pii et in Libro pontificali (Vit. Pii), angelum nempe Domini praecepisse Hermae, ut sanctum Pascha die dominica celebraretur.

7. ὁ ἄγγελος τ. μεταν.] etiam apud Clementem Al. (Quis dives c. 42 p. 961) nobis occurrit. Cf. Henoch 40, 9: *Et quartus* (sc. angelus), *qui positus est super paenitentiam et spem eorum, qui vitam aeternam hereditant, est Fanuel*. Ibidem habes angelum Rufael, qui positus est supra omnes

morbos et supra omnia vulnera filiorum hominum, atque 52, 5; 53, 4; 54, 4; 56, 2; 60, 24 angelum pacis.

I. Summam huius Mandati transcripsit Ps.-Athanasius in Praeceptis ad Antioch. c. 1, quae scriptura (= Ath) in editione Dindorfiana 1857 p. 1—12 brevior (= Ath¹) et p. 13—39 longior (= Ath²) exstat.

1. Iren. Adv. haer. IV, 20, 2 cf. Eus. H. E. V, 8. 7. Orig. De princip. I, 3, 3; II, 1, 5; In Ioann. t. I, 8; XXXII, 9 (ed. Bened. I, 61. 79; IV, 19. 429). Athan. De incarn. verbi c. 3; De decret. Nic. Syn. c. 18; Ep. ad Afros episc. c. 5; Ep. festal. 11 (*Die Festbriefe des h. Athan.* ed. Lارسow 1852 p. 217). Nicetas ad Gre-

sic scribes; propterea, inquit, praecipio tibi, ut primum scribas mandata et similitudines, ut subinde legas ea et possis custodire ea. 6. Scripsi igitur mandata et similitudines, sicut praecepit mihi. 7. Quae si audieritis et custodieritis in iisque ambulaveritis atque exercueritis ea mente pura, recipietis a domino, 5 quaecumque pollicitus est vobis; sin vero iis auditis non egeritis paenitentiam, sed adhuc ad delicta vestra adieceritis, recipietis a domino contraria. Haec mihi omnia sic scribere praecepit pastor, nuntius paenitentiae.

Mandatum I.

10

Primum omnium crede, unum esse deum, qui *omnia creavit et consummarit*, et *ex nihilo fecit omnia*, ut sint, et omnia capit, solus autem incapabilis est. 2. Crede ergo in eum eumque time, timens autem continens esto. Haec custodi, et

12 Eph. 3, 9; Ps. 67, 29. — 13 II Macc. 7, 28 cf. Sap. 1, 14.

gor. Naz. orat. XL (PG 127, 1289). Novatianus De trinit. c. 2 (cf. Prolegom. c. 1). Similia exhibet Praedicatio Petri apud Clem. Al. Strom. VI, 5, 39 p. 759; et haud dubie Theophilus, qui etiam alias notitiam Pastoris prodit (cf. Vis. I, 3, 4; III, 6, 7), hoc Mandatum in mente habuit, scribens Ad Autol. I, 7: *πρὸ παντὸς δὲ προηγήσθω σου ἐν τῇ καρδίᾳ πίστις καὶ φόβος ὁ τοῦ θεοῦ, καὶ τότε συνήσεις ταῦτα*, I, 4: *καὶ τὰ πάντα ὁ θεὸς ἐποίησεν ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι*, II, 22: *ὁ μὲν θεὸς καὶ πατὴρ τῶν ὄλων ἀχώρητος ἐστὶν καὶ ἐν τόπῳ οὐχ ἐνρίσκεται* (cf. I, 5; II, 3). Teste Athanasio etiam Ariani ad hoc Mandatum provocaverunt, ut demonstrarent, filium a patre ex nihilo creatum esse. — *πρῶτον κτλ.*] Cf. Marc. 12, 28. 29; Iac. 2, 18—20. Nonnulli, e. g. Hilgenfeld (*Apost. Väter* p. 165 sq.), ex hoc loco collegerunt, Hermam doctrinam de Deo

iudaicam vel iudaeo-christianam professum esse. Sed minus demonstrare vult, unum esse Deum, quam, ut e v. 2 apparet, fidem de uno Deo urget eo consilio, ut ostendat, Deum eiusque mandata et praecepta nobis omnibus rebus anteponenda esse. Cf. Zahn, *Der Hirt* p. 149 sq. — *ὁ κτίσας κτλ.*] Similiter Sim. V 5, 2; VII, 4. Auctor duos locos biblicos coniunxit. — *χωρῶν κτλ.*] Ps.-Augustinus (Vigilius Tapsensis, ut videtur) in Altercatione cum Pascencio c. 15 dicit, verba *qui capit omnia, quem capit nemo*, sollemnem liturgiae africanae formulam fuisse et Arianos vocem *incapabilem* (*ἀχώρητον*) in symbolo inseruisse. Quae vox etiam a Pascencio Ariano cum Augustino disputante adhibitum, in symbolo scripto autem deinde omisum est. Cf. Aug. Ep. 238 ad Pascenc. c. 3.

2. *πίστευσον κτλ.*] Cf. Mand. VI—

ἐνδύσῃ πᾶσαν ἀρετὴν δικαιοσύνης καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ, ἐὰν φυλάξῃς τὴν ἐντολὴν ταύτην.

Ἐντολὴ β'.

Λέγει μοι· Ἀπλότητα ἔχε καὶ ἄκακος γίνου, καὶ ἔσῃ ὡς τὰ
 5 νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα τὴν πονηρίαν τὴν ἀπολλύουσαν τὴν ζωὴν
 τῶν ἀνθρώπων. 2. πρῶτον μὲν μηδενὸς καταλάλει μηδὲ ἡδέως
 ἄκουε καταλαλοῦντος· εἰ δὲ μή, καὶ σὺ ὁ ἀκούων ἔνοχος ἔσῃ τῆς
 ἀμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος, ἐὰν πιστεύσῃς τῇ καταλαλίᾳ ἣ ἂν
 ἀκούσῃς· πιστεύσας γὰρ καὶ σὺ αὐτὸς ἕξεις κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ
 10 σου. οὕτως οὖν ἔνοχος ἔσῃ τῆς ἀμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος.
 3. πονηρὰ ἢ καταλαλία, ἀκατάστατον δαιμόνιον ἐστίν, μηδέποτε
 εἰρηνεύον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν. ἀπέχου οὖν
 ἀπ' αὐτοῦ, καὶ εὐθηρίαν πάντοτε ἕξεις μετὰ πάντων. 4. ἐνδύσαι
 δὲ τὴν σεμνότητα, ἐν ἣ οὐδὲν πρόσκομμά ἐστίν πονηρόν, ἀλλὰ
 15 πάντα ὁμαλὰ καὶ ἰλαρά. ἐργάζου τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐκ τῶν κόπων
 σου ὧν ὁ θεὸς δίδωσίν σοι πᾶσιν ὑστερουμένοις δίδου ἀπλῶς, μὴ
 διστάζων, τίνι δῶς ἢ τίνι μὴ δῶς. πᾶσιν δίδου· πᾶσιν γὰρ ὁ θεὸς
 δίδοσθαι θέλει ἐκ τῶν ἰδίων δωρημάτων. 5. οἱ οὖν λαμβάνοντες
 ἀποδώσουσιν λόγον τῷ θεῷ, διατί ἔλαβον καὶ εἰς τί· οἱ μὲν γὰρ
 20 λαμβάνοντες θλιβόμενοι οὐ δικασθήσονται, οἱ δὲ ἐν ὑποκρίσει λαμ-
 βάνοντες τίσουσιν δίκην. 6. ὁ οὖν διδοὺς ἀθρόως ἐστίν· ὡς γὰρ
 ἔλαβεν παρὰ τοῦ κυρίου τὴν διακονίαν τελέσαι, ἀπλῶς αὐτὴν ἐτέ-

1 δικ. SL: καὶ δικαιοσύνην GA | ζήσης S | φυλάξῃ G | 4 ἄκ. γίνον: ἄκακον τὸν νοῦν G | ἔσο G | 5 τὴν πον. > G Ath | ἀπόλλουσαν G Ath | 6 ἡδέως: μηδὲ G | 7 ὁ > G Ath | ἔσῃ: εἰ S | 8 ἐάν: + γὰρ SL² | πιστεύεις G | τῇ κ. ἣ: τῆς καταλαλίας ἡς S | 9 γὰρ > SL² | 10 τῇ ἀμαρτίᾳ G | 11 ἢ > S | ἀκ. δ. ἐστίν SL¹ (Ant): καὶ ἀκ. δ. GL²A Ath | 14 σεμνότητα: ὁσφύν σου G | 15 ὁμαλὰ . . ἰλαρά: ~ S, + τὰ ἔργα G | 16 σου > S | 18 ἐκ G Ant: ἀπο S

VIII, ubi aī ἐνέργειαι τῆς πίστεως, ἰλαρά). — ἔσῃ ὡς τ. ν.] Cf. Sim. IX, τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐγκρατείας describuntur. — ἐνδύσῃ — δικαιοσύνης] 29, 1. 3; 31, 3; Matth. 18, 3; I Cor. 14, 20; I Petr. 2, 2.

Cf. Iob 29, 14; Ps. 131, 9; Sap. 5, 9; Eph. 6, 14. — ζήσῃ τ. θεῷ] i. e. 2—3. Antioch. Mon. Hom. 29, PG 89, 1530 sq. (— κατοικοῦν). — μηδ. καταλάλει] Cf. Iac. 4, 11. in regnum Dei intrabis vel ad vitam 3. δαιμόνιον] Cf. Sim. IX, 22, 3; 23, 5. Orig. In Ioann. 8, 49 ed. Bened. IV, 355 sq.: οὐκ ὥκησαν οἶν

II, 1—4. Ps.-Athan. l. c. c. 2 (— καὶ τὰ νομισθέντα ἂν ἐλάχιστα εἶναι

abicies a te omnem nequitiam et indues omnem iustitiae virtutem et vives deo, si custodieris hoc mandatum.

Mandatum II.

Ait mihi: Simpliciter tene et innocens esto et eris sicut infantes, qui ignorant nequitiam vitam hominum perdentem. ⁵
2. Primum de nemine detrahas neque libenter audias detrahentem; sin autem, et tu, qui audis, particeps eris peccati detrahentis, si fidem habueris detrectationi, quam audis; credens enim et tu ipse habebis contra fratrem tuum. Ita igitur particeps eris peccati detrahentis. 3. Mala detrectatio, instabile ¹⁰
daemonium est, numquam in pace consistens, sed in discordiis semper habitans. Abstine igitur ab ea, et pacem habebis cum omnibus. 4. Indue autem gravitatem, in qua nulla offensa est iniqua, sed omnia plana atque laeta. Exerce bonum et de fructibus laborum tuorum, quos deus tibi tribuit, omnibus indigen- ¹⁵
tibus da simpliciter, non dubitans, cui des aut cui non des. Omnibus da; omnibus enim deus dari vult de suis donis. 5. Qui ergo accipiunt, reddent rationem deo, quare acceperint et ad quid; qui enim accipiunt coacti aliqua necessitate, non iudicabuntur; qui vero fallaciter accipiunt, dabunt poenam. ²⁰
6. Qui igitur dat, innoxius est; sicut enim accepit a domino ministerium implendum, simpliciter id implevit, nihil discernens,

τῶν ἁμαρτημάτων δαιμονιοῖς προσάψαι
οἱ φήσαντες τὴν ὀξυχολίαν δαιμόνιον
εἶναι, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν καταλαλίαν.
— εὐθνηρίαν] H. hanc vocem usurpat
etiam Mand. V, 1, 2, verbum εὐθνη-
ρίαν Mand. V, 2, 3; Sim. IX, 1, 8.
Respiciens contextum hoc loco verti
pacem. Cf. Gen. 41, 29. 31. 34. 47. 48;
Dan. 11, 21. 24. Particula versus
in memoriam revocat Doctr. apost.
1, 3: καὶ οὐχ ἔξετε ἐχθρόν, cumque
versus 4—6 haud dubie ex hac scrip-
tura desumpti sint, Hermam eam
etiam hoc loco in mente habuisse
conicere licet.

(ἐκ τῶν κόπων κτλ.).

4—6. πᾶσιν δίδον — ἀθῶός ἐστιν]
Haec Hermas e Doctrina apost. 1, 5
desumpsit. Cf. Funk, *Kirchenges-
chichtl. Abhandlungen* II (1899), 124
—127.

5. Hunc versum auctor Didascaliae
apostolorum exscripsit (cf. Didasc.
apost. ed. Hauler 1900 p. 53, 25—29)
et auctor Constitutionum apost. IV,
3 eum tanquam dictum S. Scripturae
repetiit.

6. διακονίαν] Habes vocem hoc
sensu etiam Sim. I, 9; II, 7; IX,
27, 2. Cf. Act. 6, 1.

4. Antioch. Hom. 98, PG 89, 1731

λεσεν, μηθὲν διακρίνων, τίνι δῶ ἢ μὴ δῶ. ἐγένετο οὖν ἡ δια-
κονία αὕτη ἀπλῶς τελεσθεῖσα ἐνδοξος παρὰ τῷ θεῷ. ὁ οὖν οὖ-
τως ἀπλῶς διακονῶν τῷ θεῷ ζήσεται. 7. φύλασσε οὖν τὴν
ἐντολὴν ταύτην, ὥς σοι λελάληκα, ἵνα ἡ μετάνοιά σου καὶ τοῦ
5 οἴκου σου ἐν ἀπλότῃτι εὔρεθῃ καὶ ἡ καρδιά σου καθαρά καὶ
ἀμίαντος.

Ἐντολὴ γ'.

Πάλιν μοι λέγει· Ἀλήθειαν ἀγάπα καὶ πάντα ἀλήθεια ἐκ τοῦ
στέρματός σου ἐκπορευέσθω, ἵνα τὸ πνεῦμα, ὃ ὁ θεὸς κατήκτισεν
10 ἐν τῇ σαρκὶ ταύτῃ, ἀληθὲς εὔρεθῇ παρὰ πάνσιν ἀνθρώποις, καὶ
οὕτως δοξασθῇσεται ὁ κύριος ὁ ἐν σοὶ κατοικῶν· ὅτι ὁ κύριος
ἀληθινὸς ἐν παντὶ ῥήματι καὶ οὐδὲν παρ' αὐτῇ ψευδός· 2. οἱ οὖν
ψευδόμενοι ἀθετοῦσι τὸν κύριον καὶ γίνονται ἀποστερηταὶ τοῦ κυ-
ρίου, μὴ παραδιδόντες αὐτῷ τὴν παρακαταθήκην, ἣν ἔλαβον.
15 ἔλαβον γάρ παρ' αὐτοῦ πνεῦμα ἁψευστον. τοῦτο ἐὰν ψευδὲς ἀπο-
δώσωσιν, ἐμίαναν τὴν ἐντολὴν τοῦ κυρίου καὶ ἐγένοντο ἀποστερη-
ταί. 3. ταῦτα οὖν ἀκούσας ἐγὼ ἐκλαυσα λίαν. ἰδὼν δὲ με
κλαίοντα λέγει· Τί κλαίεις; Ὅτι, φημί, κύριε, οὐκ οἶδα, εἰ δύνα-
μαι σωθῆναι. Διατί; φησὶν. Οὐδέπω γάρ, φημί, κύριε, ἐν τῇ
20 ἐμῇ ζωῇ ἀληθὲς ἐλάλησα ῥῆμα, ἀλλὰ πάντοτε πανούργως ἔζησα
μετὰ πάντων καὶ τὸ ψευδὸς μου ἀληθὲς ἐπέδειξα παρὰ πάνσιν ἀν-
θρώποις· καὶ οὐδέποτε μοι οὐδεὶς ἀντεῖπεν, ἀλλ' ἐπιστεύθη τῷ
λόγῳ μου. πῶς οὖν, φημί, κύριε, δύναμαι ζῆσαι ταῦτα πράξας;
4. Σὺ μὲν, φησί, καλῶς καὶ ἀληθῶς φρονεῖς· ἔδει γάρ σε ὡς
25 θεοῦ δοῦλον ἐν ἀληθείᾳ πορεύεσθαι, καὶ πονηρὰν συνείδησιν μετὰ
τοῦ πνεύματος τῆς ἀληθείας μὴ κατοικεῖν μηδὲ λύπην ἐπάγειν τῷ
πνεύματι τῷ σεμνῷ καὶ ἀληθεῖ. Οὐδέποτε, φημί, κύριε, τοιαῦτα
ῥήματα ἀκριβῶς ἤκουσα. 5. Νῦν οὖν, φησὶν, ἀκούεις· φύλασσε
αὐτά, ἵνα καὶ τὰ πρότερον ἃ ἐλάλησας ψευδῇ ἐν ταῖςπραγματεῖαις

1 μηθὲν: μὴ G | τίνι δῶ ἢ μὴ δῶ: τί δῶ G | 2 ἀπλῇ G | 3/6 φύλασσε —
ἀμίαντος:αντος S | 5 ἡ καρδιά σου L²L¹ (> σου): ἀκακία G(A) |
5/6 κ. ἀμίαντος G(A): et indeficiens apud deum L², > L¹ | 7 sqq.: S in hoc
Mandato pauca tantum exhibet fragmenta | 8 μοι λέγει S: ∞ G | 9 κα-
τήκτισεν em: -ησεν SG | 11 ὁ tert > G | 12 ἀληθινὸς + ἐστιν G | 13 et 16/17
ἀποστερηταί: ἀπαρηγται G | 14 μὴ LA Ant: καὶ μὴ G | 18/19 εἰ δύναιμι:
οὐδὲν ἀγαθὸν G | 20 πανούργως em cf. LA: πανούργος G | ἔζησα LA:
ἐλάλησα G | 29 ψευδῇ GL¹: ψεύδη L²A

cui det aut non det. Et factum est hoc ministerium simpliciter impletum gloriosum apud deum. Qui igitur sic simpliciter ministrat, deo vivet. 7. Custodi ergo mandatum hoc, sicut tibi dixi, ut paenitentia tua et domus tuae in simplicitate inveniatur et cor tuum *mundum et immaculatum*.

5

Mandatum III.

Iterum mihi dicit: Veritatem dilige et omnis veritas de ore tuo procedat, ut spiritus, quem dominus constituit in hac carne, verax inveniatur apud omnes homines, atque ita glorificabitur dominus in te habitans; dominus enim verax est in omni verbo ¹⁰ nullumque apud eum est mendacium. 2. Qui ergo mentiuntur, abnegant dominum fraudatoresque domini fiunt, non reddentes ei depositum, quod acceperunt. Acceperunt enim ab eo spiritum non mendacem. Hunc si mendacem reddunt, maculant mandatum domini et fiunt fraudatores. 3. His ergo auditis ego ¹⁵ vehementer flevi. Qui cum me flentem videret, ait: Quid ploras? Quoniam, inquam, domine, ignoro, an possim salvus esse. Quare? inquit. Numquam enim, inquam, domine, in vita mea verum verbum locutus sum, sed semper callide vixi cum omnibus et mendacium meum pro vero affirmavi omnibus hominibus; ne- ²⁰ que unquam mihi contradixit quisquam, sed fides habita est sermoni meo. Quomodo ergo, inquam, domine, possum vivere, cum haec gesserim? 4. Tu quidem, inquit, bene et vere sentis; oportebat enim te sicut dei servum in veritate ambulare, neque malam conscientiam cum spiritu veritatis habitare neque tristi- ²⁵ tiam afferre spiritui sancto ac vero. Numquam, inquam, domine, talia verba accurate audiui. 5. Nunc igitur, inquit, audis; custodi ea, ut et ea, quae prius falsa locutus es in nego-

5 Iac. 1, 27. — 12 I Ioann. 2, 27.

III. Plura e vv. 1. 2. 5 exscripsit | 2. παρακαταθήκην] Cf. I Tim. 6, 20; Ps.-Athanasius l. c. c. 3. | II Tim. 1, 14; Clem. Al. Quis dives

1—2. Antioch. Hom. 66, PG 89, c. 42 p. 959 (ap. Eus. H. E. III, 1630. — τ. πνεῦμα κτλ.] Cf. v. 2; 23, 14).

Mand. V, 1, 2—4; 2, 5—7; X, 1, 2; | 4. μηδὲ λύπην κτλ.] Cf. Eph. 4, 30.

2, 1. 2. 4—6; 3, 2. 3 etc. — δοξ. ὁ | 5. Antioch. l. c. p. 1630 (ἐάν — κύριος] Cf. Sirach 43, 32; Agg. 1, 8; περιποιήσασθαι).

Ezech. 28, 22.

σου, τούτων εὑρεθέντων ἀληθινῶν, κακείνα πιστὰ γένηται· δύναται γὰρ κακείνα πιστὰ γενέσθαι. ἐὰν ταῦτα φυλάξης καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν πᾶσαν ἀλήθειαν λαλήσης, δυνήσῃ σεαυτῷ ζῶην περιποιήσασθαι· καὶ ὅς ἂν ἀκούσῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ ἀπέχῃται τοῦ πονηρο-
 5 τάτου φεύσματος, ζήσεται τῷ θεῷ.

Ἐντολὴ δ'.

1. Ἐντέλλομαί σοι, φησίν, φυλάσσειν τὴν ἀγνείαν, καὶ μὴ ἀναβαινέτω σου ἐπὶ τὴν καρδίαν περὶ γυναικὸς ἀλλοτρίας ἢ περὶ πορνείας τινὸς ἢ περὶ τοιούτων τινῶν ὁμοιωμάτων πονηρῶν. τοῦτο
 10 γὰρ ποιῶν μεγάλην ἁμαρτίαν ἐργάζῃ. τῆς δὲ σῆς μνημονεύων πάντοτε γυναικὸς οὐδέποτε διαμαρτήσεις. 2. ἐὰν γὰρ αὕτη ἡ ἐν-
 θυμήσις ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, διαμαρτήσεις, καὶ ἐὰν ἕτερα οὕτως πονηρά, ἁμαρτίαν ἐργάζῃ· ἡ γὰρ ἐνθυμήσις αὕτη θεοῦ δούλῳ ἁμαρτία μεγάλη ἐστίν· ἐὰν δέ τις ἐργάσῃται τὸ ἔργον τὸ
 15 πονηρὸν τοῦτο, θάνατον ἑαυτῷ κατεργάζεται. 3. βλέπε οὖν σύ· ἀπέχου ἀπὸ τῆς ἐνθυμήσεως ταύτης· ὅπου γὰρ σεμνότης κατοικεῖ, ἐκεῖ ἀνομία οὐκ ὀφείλει ἀναβαίνειν ἐπὶ καρδίαν ἀνδρὸς δι-
 καίου. 4. λέγω αὐτῷ· Κύριε, ἐπίτρεψόν μοι ὀλίγα ἐπερωτησαί σε. Λέγε, φησίν. Κύριε, φημί, εἰ γυναῖκα ἔχῃ τις πιστὴν ἐν
 20 κυρίῳ καὶ ταύτην εὖρῃ ἐν μοιχείᾳ τινί, ἄρα ἁμαρτάνει ὁ ἀνὴρ συνζῶν μετ' αὐτῆς; 5. Ἄχρι τῆς ἀγνοίας, φησίν, οὐχ ἁμαρτάνει· ἐὰν δὲ γινῇ ὁ ἀνὴρ τὴν ἁμαρτίαν αὐτῆς καὶ μὴ μετανόησῃ ἢ γυνή, ἄλλ' ἐπιμένῃ τῇ πορνείᾳ αὐτῆς καὶ συνζῇ ὁ ἀνὴρ μετ' αὐτῆς, ἔνοχος γίνεται τῆς ἁμαρτίας αὐτῆς καὶ κοινωνὸς τῆς μοιχείας αὐ-
 25 τῆς. 6. Τί οὖν, φημί, κύριε, ποιήσῃ ὁ ἀνὴρ, ἐὰν ἐπιμένῃ τῷ πάθει τούτῳ ἢ γυνή; Ἀπολυσάτω, φησίν, αὐτὴν καὶ ὁ ἀνὴρ ἐφ' ἑαυτῷ μενέτω· ἐὰν δὲ ἀπολύσας τὴν γυναῖκα ἑτέραν γαμήσῃ,

2 γὰρ LA : + φημι G | 4 ἀπέχῃται S (. . χη . .) : ἀφέξῃται G | 5 πνευμ. : πνεύματος G | 7 καὶ > S | 9 πορνείας Sc LA Ath : πορνείας SG | τινῶν > G | 10 μεγ. ἁμ. S : ∪ G Ath² | 11/12 ἐνθυμήσις + ἡ πονηρὰ G | 12 τὴν > S | 12/13 ἔτ. — ἁμαρτίαν : ἑτέραν ὡσαύτως πονηρὰν ἐνθυμήσῃ, πονηρὰ G | 13 ἐργασίῃ Sc | θω S | 14 ἐργάζεται G | 16 sqq. ὅπου — ἔθνεσιν (476, 10) > A | 18 με G | 19 κ. φ. εἰ (ἡ S) γυν. ἔχῃ (ἐχων S) τις SL : εἰ γυναῖκα φημι κύριε G | 20 ἄρα : μήτι G | 21 συνζῶν S : ὁ συζῶν G | ἀγν. : ἐννοίας G | οὐκ S | 22 γνοι S | 23 ἐπιμένῃ G | πορνείᾳ SL¹ : ἁμαρτίᾳ G, nequitia L² | 24 γίνεται : ἔσται G | αὐτῆς > G | κοινωνεῖ τῇ μοιχείᾳ G | 24/25 αὐτῆς > S | 25 ποιήσει G | 27 μεινάτω G

tiationibus tuis, si haec inveniantur vera, etiam illa fida fiant; namque etiam illa fida fieri possunt. Si haec custodieris et ex hoc tempore omnem veritatem dixeris, poteris tibi vitam adquirere. Et quicumque audierit hoc praeceptum et abstinuerit a maximo mendacii malo, deo vivet.

5

Mandatum IV.

1. Praecipio tibi, inquit, ut custodias castitatem, neque ascendat in corde tuo cogitatio mulieris alienae aut fornicationis cuiuspiam aut eiusmodi vitiorum similium. Hoc enim faciens magnum peccatum operaberis. Tuae autem coniugis semper ¹⁰ memor nunquam peccabis. 2. Si enim hoc desiderium in cor tuum penetraverit, peccabis, et si aliud tam malum, peccatum operaris; desiderium enim istud dei servo peccatum est magnum; si autem quis operatur hoc opus malum, mortem sibi acquirit. 3. Vide ergo tu: abstine ab hoc desiderio; ubi enim castitas ¹⁵ habitat, ibi iniquitas in cor viri iusti non debet ascendere. 4. Dico ei: Domine, permitte mihi, ut te pauca interrogem. Dic, inquit. Domine, inquam, si quis uxorem habet fidelem in domino eamque deprehendit in adulterio aliquo, numquid peccat vir, si convivit cum ea? 5. Quamdiu nescit, inquit, non ²⁰ peccat; si autem vir peccatum eius cognoverit neque paenitentiam egerit mulier, sed permanet in fornicatione sua ac convivit vir cum ea, particeps fit peccati eius et socius adulterii eius. 6. Quid igitur, inquam, domine, faciat maritus, si uxor in hac libidine permanserit? Dimittat eam, inquit, et vir maneat se- ²⁵ cum; *sin vero uxore dimissa aliam duxerit*, et ipse *adulterium*

27 Marc. 10, 11; Matth. 5, 32; 19, 9 cf. I Cor. 7, 11.

IV, 1—3. Ps.-Athan. l. c. c. 4 ed. Dindorf 1857 p. 15 (in editionibus prioribus plura desunt). — *ὁμοιωμάτων*] Cf. Exod. 20, 4; Deut. 5, 8. — *οὐδ. διαμαρτήσεις*] Auctor Sirach 7, 36 ante oculos habuisse videtur.

4. *πιστὴν ἐν καρ.*] Cf. I Cor. 4, 17; Eph. 1, 1.

5. *ἐὰν δὲ γνῶ κτλ.*] Citatur hic locus a Petro Lombardo lib. IV Sen-

tent. dist. 35 n. 5 et a Gratiano c. 7. C. 34. qu. 1, mutatusque in canonem cernitur in decretal. Gregorii IX lib. 5 tit. 16 (de adult. et stupro) c. 3. Similia ubique inveniuntur, in scriptoribus profanis, in Canonibus, in Patribus. Cf. Cotel. ad h. l.

6. *ἐφ' ἑ. μενέτω*] Rationem habes v. 8. — *ἐὰν δὲ ἀπολύσας κτλ.*] Vinculum matrimonii ergo adulterio non

καὶ αὐτὸς μοιχᾷται. 7. Ἐὰν οὖν, φημί, κύριε, μετὰ τὸ ἀπολυθῆναι τὴν γυναῖκα μετανόησῃ ἢ γυνή καὶ θελήσῃ ἐπὶ τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα ὑποστρέφαι, οὐ παραδεχθήσεται; 8. Καὶ μὴν, φησὶν, ἐὰν μὴ παραδέξηται αὐτὴν ὁ ἀνὴρ, ἁμαρτάνει καὶ μεγάλην ἁμαρτίαν ἑαυτῷ ἐπισπάται, ἀλλὰ δεῖ παραδεχθῆναι τὸν ἡμαρτηκότα καὶ μετανοοῦντα, μὴ ἐπὶ πολὺ δέ· τοῖς γὰρ δούλοις τοῦ θεοῦ μετάνοιά ἐστὶν μία. διὰ τὴν μετάνοιαν οὖν οὐκ ὀφείλει γαμεῖν ὁ ἀνὴρ. αὕτη ἢ πράξις ἐπὶ γυναικὶ καὶ ἀνδρὶ κεῖται. 9. οὐ μόνον, φησὶν, μοιχεία ἐστίν, ἐὰν τις τὴν σάρκα αὐτοῦ μιάνη, ἀλλὰ καὶ ὅς ἂν τὰ ὁμοιώματα ποιῇ τοῖς ἔθνεσιν, μοιχᾷται. ὥστε καὶ ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἔργοις ἐὰν ἐμμένῃ τις καὶ μὴ μετανόῃ, ἀπέχου ἀπ' αὐτοῦ καὶ μὴ συνζῇ αὐτῷ· εἰ δὲ μὴ, καὶ σὺ μέτοχος εἶ τῆς ἁμαρτίας αὐτοῦ. 10. διὰ τοῦτο προσετάγγῃ ὑμῖν ἐφ' ἑαυτοῖς μένειν, εἴτε ἀνὴρ εἴτε γυνή· δύναται γὰρ ἐν τοῖς τοιοῦτοις μετάνοια εἶναι. 11. ἐγὼ οὖν, φησὶν, οὐ δίδωμι ἀφορμὴν, ἵνα αὕτη ἢ πράξις οὕτως συντελεθῇ, ἀλλὰ εἰς τὸ μηκέτι ἁμαρτάνειν τὸν ἡμαρτηκότα. περὶ δὲ τῆς προτέρας ἁμαρτίας αὐτοῦ ἐστὶν ὁ δυνάμενος ἴασιν δοῦναι· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἔχων πάντων τὴν ἐξουσίαν.

2. Ἡρώτησα αὐτὸν πάλιν λέγων· Ἐπεὶ ὁ κύριος ἄξιόν με ἡγγήσατο, ἵνα μετ' ἐμοῦ πάντοτε κατοικήῃς, ὀλίγα μου ῥήματα ἐτι ἀνάσχου, ἐπεὶ οὐ συνίω οὐδὲν καὶ ἡ καρδία μου πεπώρωται ἀπὸ τῶν προτέρων μου πράξεων· συνέτισόν με, ὅτι λίαν ἄφρων εἰμὶ καὶ ὅλως οὐθὲν νοῶ. 2. ἀποκριθεὶς μοι λέγει· Ἐγὼ, φησὶν, ἐπὶ τῆς μετάνοίας εἰμὶ καὶ πᾶσιν τοῖς μετανοοῦσιν σύνεσιν δίδωμι.

2 ἢ γυνή > G | 2/3 ἑαυτῆς .. ὑποστρ. S: ἴδιον .. ἐπιστρ. G | 7 ὠφέλει G | ἀνὴρ + αὐτῆς S | 8 κεῖται > G | 9 αὐτοῦ SG: εαυτου Sc | 9/10 τὰ ὁμ. π. S: π. τὰ ὁμοία G | 10 καὶ ἐν τοῖς S: καὶν G | 11 ἐὰν ἐμμ. S: ἐπιμείνῃ G | μετανόησῃ G | 12 μὴ σ.: μὴδὲ συνζῇ G | 14 ἀνὴρ .. γυνή: ~ G | τοῖς τ. S: τοῦτοις G | 16 ἀλλὰ εἰς τὸ S(L): ὥστε G | 17 τοῦ δυναμένου G | 19 ἡρώτησα GL: + δε S | πάλιν λέγων GLA: λεγων κε S | κύριος + μου S | 21 συνίω G | πεπώρωται GL¹: πεπηρωται SL² | 22 μου > SL¹ | 23 οὐθὲν S: ουδεν Sc G

dirimitur.

8. δεῖ παραδεχθῆναι] Hunc potissimum locum respexit Tertullianus De pudic. c. 10 scribens: *Deus bonus est: suis, non ethnicis sinum subicit;*

secunda te paenitentia excipiet; eris iterum de moecheo Christianus. Haec tu mihi, benignissime Dei interpret. Sed cederem tibi, si scriptura Pastoris, quae sola moechos amat, divino

committit. 7. Si ergo, inquam, domine, uxor, postquam dimissa fuit, paenitentiam egerit et ad maritum suum reverti voluerit, non recipietur? 8. Immo, inquit, si vir eam non receperit, peccat et magnum peccatum sibi contrahit; sed oportet recipiatur, qui peccavit ac poenitentiam agit, non vero saepe; ⁵ servis enim dei paenitentia una est. Propter paenitentiam igitur vir non debet aliam ducere. Haec res ad mulierem ac virum pertinet. 9. Non solum, inquit, adulterium est, si quis carnem suam coinquinat, sed etiam quicumque similia facit ac gentiles, adulter est. Itaque si quis in eiusmodi actibus per- ¹⁰ manet neque paenitentiam agit, abstine ab eo neque convive cum eo; sin autem. et tu particeps es peccati eius. 10. Propterea vobis praeceptum est, ut vobiscum maneatis, sive vir sive mulier; potest enim in eiusmodi rebus paenitentia esse. 11. Ego igitur. inquit, non do occasionem, ut actus iste sic perficiatur, ¹⁵ sed ne amplius peccet, qui peccavit. Quod autem prius eius peccatum attinet, est qui mederi potest; ipse enim est, qui habet omnium potestatem.

2. Interrogavi eum iterum dicens: Quia dominus dignum me habuit, quocum semper habitares, pauca verba adhuc sus- ²⁰ tine, quia non intellego quidquam et cor meum obduratum est prioribus actibus meis; prudentia me indue, quia valde stultus sum et omnino nihil sapio. 2. Respondens mihi dicit: Ego, inquit, paenitentiae praepositus sum et omnibus paenitentibus

instrumento meruisset incidi, si non ab omni concilio ecclesiarum, etiam vestrarum, inter apocrypha et falsa iudicaretur; adultera et ipsa et inde patrona sociorum, a qua et alias initiaris, et ib. c. 20: et utique receptior apud ecclesias epistula Barnabae illo apocrypho Pastore moechorum. — μετάνοιά ἐ. μὴ] Cf. c. 3, 6. 7.

9. ὁμ. τοῖς ἔθνεσιν] De divortio in casu idololatriae cf. Augusti, *Handbuch d. christl. Archäologie* III, 151. Hic agitur de coniuge christiana in idololatriam relapsa, non de coniuge

infideli, ut I Cor. 7, 15. Laudat locum Ps.-Cyprianus De aleat. c. 4 ed. Hartel III, 96, 10—13.

10. δύναιται κτλ.] i. e. potest enim moechus seu moecha paenitentiam agere, qua peracta iterum recipiatur ab altera parte; ideo posterior non alio matrimonii vinculo ligari debet.

11. οὐ δ. ἀφορμὴν] i. e. recipiendam esse adulteram docens, absit, ut adulterii occasionem praebeam (Hefele). — περὶ δὲ τ. προτέρας κτλ.] Cf. Sim. V, 7, 3; VIII, 11, 3.

2, 2. ἐπὶ τ. μετάνοιάς] Cf. Vis. V,

ἢ οὐ δοκεῖ σοι, φησίν, αὐτὸ τοῦτο τὸ μετανοῆσαι σύνεσιν εἶναι· τὸ μετανοῆσαι, φησίν, σύνεσις ἐστὶν μεγάλη· συνίει γὰρ ὁ ἁμαρτήσας, ὅτι πεποίηκεν τὸ πονηρὸν ἐμπροσθεν τοῦ κυρίου, καὶ ἀναβαίνει ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἢ πράξεις, ἣν ἔπραξεν, καὶ μετα-
⁵ νοεῖ καὶ οὐκέτι ἐργάζεται τὸ πονηρὸν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν πολυτελεῶς ἐργάζεται καὶ ταπεινοὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καὶ βασανίζει, ὅτι ἤμαρ-
 τεν. βλέπεις οὖν, ὅτι ἡ μετάνοια σύνεσις ἐστὶν μεγάλη. 3. Διὰ τοῦτο οὖν, φημί, κύριε, ἐξακριβάζομαι παρὰ σοῦ πάντα· πρῶτον μὲν, ὅτι ἁμαρτωλὸς εἰμι, ἵνα γνῶ, ποῖα ἔργα ἐργαζόμενος ζήσο-
¹⁰ μαι, ὅτι πολλάί μου εἰσὶν αἱ ἁμαρτίαι καὶ ποικίλαι. 4. Ζήσῃ, φησίν, ἐὰν τὰς ἐντολάς μου φυλάξῃς καὶ πορευθῇς ἐν αὐταῖς· καὶ ὅς ἂν ἀκούσας τὰς ἐντολάς ταύτας φυλάξῃ, ζήσεται τῷ θεῷ.

3. Ἔτι, φημί, κύριε, προσθήσω τοῦ ἐπερωτῆσαι. Λέγε, φησίν. Ἦκουσα, φημί, κύριε, παρὰ τινων διδασκάλων, ὅτι ἐτέρα μετά-
¹⁵ νοια οὐκ ἐστὶν εἰ μὴ ἐκείνη, ὅτε εἰς ὕδωρ κατέβημεν καὶ ἐλάβο-
 μεν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἡμῶν τῶν προτέρων. 2. λέγει μοι· Καλῶς ἤκουσας· οὕτω γὰρ ἔχει. ἔδει γὰρ τὸν εἰληφότα ἄφεσιν ἁμαρτιῶν μηκέτι ἁμαρτάνειν, ἀλλ' ἐν ἀγνείᾳ κατοικεῖν. 3. ἐπεὶ δὲ πάντα ἐξακριβάζῃ, καὶ τοῦτό σοι δηλώσω, μὴ διδοὺς ἀφορμὴν τοῖς
²⁰ μέλλουσι πιστεῦειν ἢ τοῖς νῦν πιστεύουσιν εἰς τὸν κύριον. οἱ γὰρ νῦν πιστεύσαντες ἢ μέλλοντες πιστεῦειν μετάνοιαν ἁμαρτιῶν οὐκ ἔχουσιν, ἄφεσιν δὲ ἔχουσι τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν αὐτῶν. 4. τοῖς οὖν κληθεῖσι πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἔθηκεν ὁ κύριος μετάνοιαν· καρδιογνώστης γὰρ ὢν ὁ κύριος καὶ πάντα προγινώσκων ἔγνω τὴν
²⁵ ἀσθενείαν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν πολυπλοκίαν τοῦ διαβόλου, ὅτι

1 αὐτὸ . . σύνεσιν εἶναι SL²A : ὡς αὐτὸ . . σύνεσις ἐστὶ μεγάλη GL² |
 2 τὸ — μεγάλη > G | συνῆκε G | γὰρ GLA : + ο ἀνηρ S | 3 ἐποίησε G |
 ἔμπρ. τοῦ S : ἔναντι G | 4 ἀνέβη G | 4/5 μετανοήσας G | 6 ἑαυτοῦ ψ. S :
 ψ. αὐτοῦ G | 7 οἶν + φησὶν GL² | 9/24 ὅτι — καρδιογνώστης : in S praeter
 paucas litteras omnia evanuerunt | 13 ἔτι — φησὶν GA : et dixi illi :
 Etiam nunc, domine L¹, et dixi illi L² | 16 τῶν προτέρων > L¹ | 16/17
 λέγει — ἤκουσας post κατοικεῖν l. 18 L¹ | 17/18 οὕτω — ἁμαρτιῶν > L¹ |
 17 τὸν Clem (L²) : τινὰ G | 21 μετ. ἁμαρτιῶν LA : μεγάλην ἁμαρτίαν G |
 24 ἔγνω G(LA) : προσεῖδεν Clem, S

7. — τὸ μετανοῆσαι κτλ.] Haec et c. 3 Clemens Alex. Strom. II, 12. 13 p. 458 sq. libere laudat.

3, 1. εἰς ὕδωρ κτλ.] Cf. Sim. IX, 16, 4. 6.

2. Clem. Al. Strom. II, 13, 56 p. 459 (ἔδει — ἁμαρτάνειν). — καλῶς ἤκου-
 σας κτλ.] Hermas igitur affirmat, paenitentiam vel remissionem pec-
 catorum praeter vel post baptismum

do prudentiam. Aut non, inquit, hoc ipsum, quod quis paenitentiam agit, tibi videtur prudentia esse? Paenitentiam agere, inquit, prudentia est magna. Intellegit enim, qui peccavit, *se malum fecisse coram domino*, et recordatur actus, quem fecit, et paenitentiam agit et iam non operatur malum, sed bonum ⁵ operatur omni modo et humiliat animam suam et torquet, quia peccavit. Vides igitur, quod paenitentia prudentia est magna.

3. Propterea igitur, inquam, domine, diligenter a te quaero omnia; primum, quia peccator sum, ut cognoscam, qualia opera operans vivere possim, quia multa sunt peccata mea ac varia. ¹⁰

4. Vives, inquit, si mandata mea custodieris in iisque ambula-veris; et quicumque audierit haec mandata et custodierit, vi-vet deo.

3. Adhuc, inquam, domine, pergam interrogare. Loquere, inquit. Audivi, inquam, domine, a quibusdam doctoribus, aliam ¹⁵ paenitentiam non esse nisi illam, cum in aquam descendimus et accepimus remissionem peccatorum nostrorum priorum. 2. Di-cit mihi: Recte audisti; sic enim res se habet. Debit enim, qui accepit remissionem peccatorum, non amplius peccare, sed in castitate permanere. 3. Quoniam autem omnia diligenter in- ²⁰ quiris, hoc quoque tibi ostendam, non dans occasionem illis, qui credituri sunt aut qui modo crediderunt in dominum. Qui enim nunc crediderunt aut credituri sunt, paenitentiam pecca-torum non habent, remissionem autem habent priorum pecca-torum suorum. 4. Illis ergo, qui ante hos dies vocati sunt, ²⁵ dominus posuit paenitentiam. Cum enim corda noverit dominus et omnia praeviderit, novit infirmitatem hominum et astutiam

3 Iudic. 2, 11; 3, 12; 4, 1; 10, 6; 13, 1; I Reg. 15, 19; III Reg. 14, 22 etc.

non esse neque esse concedendam tentiae.

iis, qui nunc vel deinde credituri sint (cf. v. 3). Infra v. 4—6 autem addit, iis, qui ante hos dies vocati sint, Deum misericordem paeniten-tiam dedisse et quidem unam.

3. ἀφοσμήν] sc. saepius peccandi cf. c. 1, 11. — ἄφεσιν] sc. per bap-tismum et sine operibus paeni-

4. Clem. Al. Strom. II, 13, 56 p. 459. — πρὸ τούτων τ. ἡμ. κτλ.] Cf. Vis. II, 2, 4. — καρδιογνώστης] Cf. Act. 1, 25; 15, 8; Act. Thecl. c. 24; Act. Thadd. c. 3; Const. ap. II, 24; III, 7; IV, 6; VIII, 5. Clem. Al. l. c. et Strom. V, 14, 97 p. 704; Orig. De orat. c. 29.

ποιήσει τι κακὸν τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ καὶ πονηρεύσεται εἰς αὐτούς· 5. πολὺσπλαγχνος οὖν ὢν ὁ κύριος ἐσπλαγχνίσθη ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ καὶ ἔθηκεν τὴν μετάνοιαν ταύτην, καὶ ἐμοὶ ἢ ἐξουσία τῆς μετανοίας ταύτης ἐδόθη. 6. ἀλλὰ ἐγὼ σοι λέγω, φησί·
 5 μετὰ τὴν κλῆσιν ἐκείνην τὴν μεγάλην καὶ σεμνὴν ἐάν τις ἐκπειρασθῇς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἁμαρτήσῃ, μίαν μετάνοιαν ἔχει· ἐάν δὲ ὑπὸ χεῖρα ἁμαρτάνῃ καὶ μετανόησῃ, ἀσύμφορόν ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ τῷ τοιούτῳ· δυσκόλως γὰρ ζήσεται. 7. λέγω αὐτῷ· Ἐξωποιεήθην ταῦτα παρὰ σοῦ ἀκούσας οὕτως ἀκριβῶς· οἶδα γάρ,
 10 ὅτι, ἐάν μηκέτι προσθήσω ταῖς ἁμαρτίαις μου, σωθήσομαι. Σωθήσῃ, φησὶν, καὶ πάντες, ὅσοι ἐάν ταῦτα ποιήσωσιν.

4. Ἠρώτησα αὐτὸν πάλιν λέγων· Κύριε, ἐπεὶ ἄπαξ ἀνέχῃ μου, ἔτι μοι καὶ τοῦτο δῆλωσον. Λέγε, φησὶν. Ἐάν γυνή, φημί, κύριε, ἢ πάλιν ἀνὴρ τις κοιμηθῇ καὶ γαμήσῃ τις ἐξ αὐτῶν, μή τι
 15 ἁμαρτάνει ὁ γαμῶν; 2. Οὐχ ἁμαρτάνει, φησὶν· ἐάν δὲ ἐφ' ἑαυτῷ μείνῃ τις, περισσώτεράν ἑαυτῷ τιμὴν καὶ μεγάλην δόξαν περιποιεῖται πρὸς τὸν κύριον· ἐάν δὲ καὶ γαμήσῃ, οὐχ ἁμαρτάνει. 3. τήρει οὖν τὴν ἀγνείαν καὶ τὴν σεμνότητα, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ. ταῦτά σοι ὅσα λαλῶ καὶ μέλλω λαλεῖν, φύλασσε ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀφ' ἧς
 20 μοι παρεδόθης ἡμέρας, καὶ εἰς τὸν οἶκόν σου κατοικήσω. 4. τοῖς δὲ προτέροις σου παραπτώμασιν ἄφεσις ἔσται, ἐάν τὰς ἐντολάς μου φυλάξῃς· καὶ πᾶσι δὲ ἄφεσις ἔσται, ἐάν τὰς ἐντολάς μου ταύτας φυλάξωσι καὶ πορευθῶσιν ἐν τῇ ἀγνότητι ταύτῃ.

2 πολὺσπλαγχνος : πο . . . χνος S, πολυνεύσπλ. G | ὢν > G | 4 ἐγὼ > G | φησί : φη . . S hic desinens; quae in G aut omissa aut deleta sunt neque per testem alium graecum, Ps.-Athanasium, Antiochum etc. traduntur, in textu deinceps uncinis [] includuntur; in notis de locis ratio redditur, exceptis iis, in quibus paucae tantum litterae evanuerunt | 5 τὴν κλ. LA : πνεύματος κλησιν G | 7 καὶ + οὐ G | 8 τῷ τοιούτῳ L¹ (talía agenti) L²A (illi) : τὸ τοιούτου G | ζήσεται GA : + deo L | 12 κύριε LA : καὶ G | 15 ἐφ' em cf. c. 1, 6. 10 : ἐν G | 17 ἐάν — ἁμαρτάνει > L¹ | 23 καὶ — ταύτην > L¹

5—6. Clem. Al. l. c. c. 13, 57 sq. p. 459 sq.

6. κλησιν κτλ.] Contextus docet, Hermam minus de baptismo quam de vocatione per angelum paenitentiae loqui. — μίαν μετ.] Cf. c. 1, 8. Clemens Al. l. c., baptismum primam

paenitentiam vocans, exhibet μίαν ἔτι et paulo supra μετάνοιαν δευτέραν. Cf. de hoc loco Funk, *Kirchengeschichtl. Abhandlungen und Unters.* I (1897), 170 sq. — ἀσύμφορον] i. e. non in ecclesiam est recipiendus, et vix salutem consequetur.

diaboli, quia malum aliquod faciet servis dei et inique aget adversus eos; 5. cum ergo valde misericors sit dominus, misertus est creaturae suae et paenitentiam istam statuit, et mihi potestas huius paenitentiae data est. 6. At ego tibi dico, inquit: post vocationem illam magnam et sanctam si quis tentatus a⁵ diabolo peccaverit, unam paenitentiam habet. Sin autem subinde peccat et paenitentiam agit, non prodest homini eiusmodi; difficile enim vivet. 7. Dico ei: Animus mihi rediit, ubi haec a te tam accurate audiui; scio enim, fore ut salvus fiam, si postea non adiecero peccatis meis. Salvus eris, inquit, et omnes,¹⁰ quotquot haec fecerint.

4. Interrogavi eum iterum dicens: Domine, cum semel me sustineas, adhuc et hoc mihi ostende. Dic, inquit. Si mulier, inquam, domine, aut invicem vir aliquis dormiverit et nupserit aliquis eorum, numquid peccat nubens? 2. Non peccat, inquit;¹⁵ si autem secum quis manet, abundantiores honorem et magnam gloriam sibi comparat apud dominum; etsi vero nubit, non peccat. 3. Serva igitur castitatem et pudicitiam, et vives deo. Quaecumque tibi loquor et locuturus sum, haec custodi ab hoc tempore, a quo die mihi traditus es, et in domo tua habitabo.²⁰ 4. Prioribus autem delictis tuis remissio erit, si mandata mea custodieris. Et omnibus remissio erit, si haec mandata mea custodierint et ambulaverint in hac castitate.

16 I Cor. 7, 38. 40.

7. *ἔξωσποιήθην*] Hermas indicat, quantopere doctrina illa de paenitentia severa et ipsum et alios conturbavit.

4. 2. *οὐχ ἁμαρτάνει κτλ.*] Cf. I Cor. 7, 9; I Tim. 5, 11. 14; Clem. Al. Strom. III, 12, 82 p. 548; Tert. Ad uxor. II, 1 sqq.; Const. ap. III, 2. Clemens l. c. versum nostrum tacite transscripsit. Dicit enim: *ἐπεὶ καὶ οὗτος* (sc. qui uxore mortua alteram ducit) *οὐχ ἁμαρτάνει μὲν κατὰ διαθήκην, . . . δόξαν δὲ αὐτῷ οὐ-*

ράνιον περιποιεῖ μέινας ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν διαλυθεῖσαν θανάτῳ συζυγίαν ἄχραντον φυλάσσων. Verbis quidem severioribus utitur, eandem autem fere sententiam enuntiat Athenagoras Legat. c. 33 scribens: *ὁ δεύτερος (γάμος) εὐπρεπὴς ἐστὶ μοιχεία* (non *πορνεία*), i. e. diremtio matrimonii primi morte non prorsus soluti. Tertullianus Montanista in libro de monogamia secundas nuptias plane prohibet. — *περισσοτέρων*] Cf. Sim. V, 3, 3.

Ἐντολή ε'.

1. Μακρόθυμος, ψησί, γίνου καὶ συνετός, καὶ πάντων τῶν
 πονηρῶν ἔργων κατακυριεύσεις καὶ ἐργάσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην.
 2. ἐὰν γὰρ μακρόθυμος ἔσῃ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ κατοικοῦν
 5 ἐν σοὶ καθαρὸν ἔσται, μὴ ἐπισκοτούμενον ὑπὸ ἐτέρου πονηροῦ
 πνεύματος, ἀλλ' ἐν εὐρυχώρῳ κατοικοῦν ἀγαλλιάσεται καὶ εὐφραν-
 θήσεται μετὰ τοῦ σκεύους, ἐν ᾧ κατοικεῖ, καὶ λειτουργήσῃ τῷ
 θεῷ ἐν ἰλαρότητι πολλῇ, ἔχον τὴν εὐθηνίαν ἐν ἑαυτῷ. 3. ἐὰν δὲ
 ὀξυχολία τις προσέλθῃ, εὐθύς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρυφερὸν ὄν,
 10 στενοχωρεῖται, μὴ ἔχον τὸν τόπον καθαρὸν, καὶ ζητεῖ ἀποστῆναι
 ἐκ τοῦ τόπου· πνίγεται γὰρ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πνεύματος, μὴ ἔχον
 τόπον λειτουργῆσαι τῷ κυρίῳ, καθὼς βούλεται, μαινόμενον ὑπὸ
 τῆς ὀξυχολίας. ἐν γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ ὁ κύριος κατοικεῖ, ἐν δὲ
 τῇ ὀξυχολίᾳ ὁ διάβολος. 4. ἀμφοτέρω οὖν τὰ πνεύματα ἐπὶ τὸ
 15 αὐτὸ κατοικοῦντα, ἀσύμφορόν ἐστιν καὶ πονηρὸν τῷ ἀνθρώπῳ
 ἐκείνῳ, ἐν ᾧ κατοικοῦσιν. 5. ἐὰν γὰρ λάβῃς ἀψίνθιου μικρὸν
 λίαν καὶ εἰς κεράμιον μέλιτος ἐπιχέῃς, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανί-
 ζεται, καὶ τοσοῦτον μέλι ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἀψίνθιου ἀπόλλυται
 καὶ ἀπόλλυσι τὴν γλυκύτητα τοῦ μέλιτος, καὶ οὐκέτι τὴν αὐτὴν
 20 χάριν ἔχει παρὰ τῷ δεσπότῃ, ὅτι ἐπικράνθη καὶ τὴν χρῆσιν αὐ-
 τοῦ ἀπώλεσεν; ἐὰν δὲ εἰς τὸ μέλι μὴ βληθῇ τὸ ἀψίνθιον, γλυκὺ
 εὐρίσκεται τὸ μέλι καὶ εὐχρηστον γίνεται τῷ δεσπότῃ αὐτοῦ.
 6. βλέπεις οὖν, ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυτάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι
 καὶ εὐχρηστός ἐστι τῷ κυρίῳ, καὶ ἐν αὐτῇ κατοικεῖ. ἡ δὲ ὀξυ-
 25 χολία πικρὰ καὶ ἄχρηστός ἐστιν. ἐὰν οὖν μιγῇ ἡ ὀξυχολία τῇ
 μακροθυμίᾳ, μαινεται ἡ μακροθυμία καὶ οὐκ εὐχρηστός ἐστι τῷ

4 ἔσῃ : ἦς G | 5 πονηροῦ > G | 6 πνεύματος : + μηδὲ μαινόμενον ὑπὸ
 τῆς ὀξυχολίας Ath² | 7 καὶ : ante μετὰ G | 11 ὑπὸ L(A) : ῥύπῳ G | 12 ἐπὶ
 Ath² : ἀπὸ G | 14 οὖν L Ant Ath² : δὲ G | πνεύματα + τὰ G | 15 ἀσύμφορά
 . . πονηρὰ G | 16/17 λάβῃς . . καὶ G(L¹) : > L²A, λαβὼν Ath² edd pr |
 16 ἀψίνθιον L¹A Ath² : ἀψίνθιον G Ant (L²) | 18 τοσοῦτον — ἀπόλλυται
 Ath² Ant L¹A (L²) : πικραίνει G | 19 ἀπολλύει G | 21/22 εἰς τὸ μ. — εὐ-
 χρηστον (+ πάντως Ath², A?) γίνεται Ath² LA : ἐπὶ τὸ ἀψίνθιον μὴ βληθῇ
 τὸ μέλι, οὐδὲ εὐχρηστόν ἐστι G | 23 βλέπεις G Ant L² cf. Mand. VI, 1, 4;
 2, 9 : βλέπε L¹A Ath² | οὖν LA Ath² : > G Ant | 24 τῷ κυρίῳ L¹A Ath²
 Ant : τῷ θεῷ GL² | αὐτῇ + ὁ κύριος G

V. Totum fere mandatum exstat in Praeceptis ad Antioch. c. 5. De-

Mandatum V.

1. Longanimis, inquit, fias et prudens, et omnium malorum operum dominaberis et operaberis omnem iustitiam. 2. Si enim longanimis fueris, spiritus sanctus, qui habitat in te, mundus erit, alio spiritu malo eum non obscurante, sed in spatiosa⁵ domo habitans exsultabit ac gaudebit cum vase, in quo habitat, et serviet domino cum hilaritate magna, habens beatitudinem intra se. 3. Sin vero iracundia aliqua advenerit, confestim spiritus sanctus, cum tener sit, angustatur, non habens locum mundum, et studet inde recedere; suffocatus enim a spiritu malo¹⁰ nec domino servire potest, sicut vult, iracundia eum violante. In longanimitate enim dominus habitat, in iracundia autem diabolus. 4. Uterque igitur spiritus si in eodem loco habitat, perniciosum est et in malum cedit homini illi, in quo habitat. 5. Si enim sumpseris aliquantulum absinthii et in amphoram¹⁵ vini infuderis, nonne omne mel deperditur, et tantum mellis paululo absinthii corrumpitur et corrumpit dulcedinem mellis, neque eandem gratiam habet apud dominum, quia amarum factum est et usum suum perdidit? Si autem absinthium non mitatur in mel, dulce invenitur mel et utile fit domino suo. 6. Vides²⁰ igitur, longanimitatem melle dulciorem esse et utilem domino eumque in illa habitare. Iracundia autem amara et inutilis est. Si ergo iracundia admixta fuerit longanimitati, corrumpitur

sunt praesertim verba ἀλλ' ἐν v. 2 — βούλεται v. 3 et καὶ οὐκ ἔστιν v. 6 usque ad finem c. 1. Etiam Antiochus Mon. Hom. 110 PG 89, 1771 longe maiorem Mandati partem exscripsit. Cf. etiam Cassian. De coenob. instit. lib. VIII (qui inscribitur: De spiritu irae), 1.

1, 1. τ. π. ἔργων κατακυριεύσεις] Cf. Mand. XII, 2, 3. 5; 6, 2. 4. Ps. 118, 133: καὶ μὴ κατακυριενσάτω μου πᾶσα ἀνομία.

2. ἀγαλλιᾶσεται καὶ εὐφρανθήσεται] Duo verba in S. Scriptura saepissime simul adhibita. Cf. Ps. 5, 12;

9, 3; 13, 7; 15, 9; 20, 2; 30, 8. — σκεύους] Cf. Mand. XI, 13.

5. ἀψινθιον] Gregor. Naz. Or. II s. Apolog. c. 12 ed. Migne I, 422: θᾶττον γὰρ ἂν τις ὀλίγης κακίας μεταλάβοι πλοσίως ἢ ἀρετῆς βαθείας κατὰ μικρόν· ἐπεὶ καὶ μέλιτι μὲν μικρόν ἀψινθιον ὥς τάχιστα μεταδίδωσι τοῦ πικροῦ, μέλι δὲ οὐδὲ τὸ διπλάσιον ἀψινθίῳ τῆς ἑαυτοῦ γλυκύτητος.

6. ἡ μακρ. γλυκ. ἐ. ὑπὲρ τ. μέλι] Locum laudat et illustrat oppresso Hermae nomine Clemens Al. Eclog. 45 p. 1000.

θεῶ ἢ ἔντευξις αὐτῆς. 7. Ἦθελον, φημί, κύριε, γινῶναι τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξύχολίας, ἵνα φυλάξωμαι ἀπ' αὐτῆς. Καὶ μήν, φησίν, ἐὰν μὴ φυλάξῃ ἀπ' αὐτῆς σὺ καὶ ὁ οἶκός σου, ἀπώλεσάς σου τὴν πᾶσαν ἐλπίδα. ἀλλὰ φύλαξαι ἀπ' αὐτῆς· ἐγὼ γὰρ μετὰ σοῦ εἰμί.
 5 καὶ πάντες δὲ ἀφέξονται ἀπ' αὐτῆς, ὅσοι ἂν μετανοήσωσιν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτῶν· μετ' αὐτῶν γὰρ ἔσομαι καὶ συντηρήσω αὐτούς· ἐδικαιώθησαν γὰρ πάντες ὑπὸ τοῦ σεμνοτάτου ἀγγέλου.

2. Ἄκουε [νῦν], φησί, τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξύχολίας, πῶς πονηρὰ ἐστι, καὶ πῶς τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ καταστρέφει τῇ ἑαυ-
 10 τῆς ἐνεργείᾳ καὶ πῶς ἀποπλανᾷ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. οὐκ ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς πλήρεις ὄντας ἐν τῇ πίστει οὐδὲ ἐνεργῆσαι δύνανται εἰς αὐτούς, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ κυρίου μετ' αὐτῶν ἐστίν· ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς ἀποκένους καὶ διψύχους ὄντας. 2. ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς τοιοῦτους ἀνθρώπους εὐσταθοῦντας, παρεμβάλλει ἑαυτὴν
 15 εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, καὶ ἐκ τοῦ μηδενὸς ὁ ἀνὴρ ἢ ἡ γυνὴ ἐν πικρίᾳ γίνεται ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων ἢ περὶ ἐδεσμάτων ἢ μικρολογίας τινὸς ἢ περὶ φίλου τινὸς ἢ περὶ δόσεως ἢ λήψεως ἢ περὶ τοιούτων μωρῶν πραγμάτων· ταῦτα γὰρ πάντα μωρὰ ἐστὶ καὶ κενὰ καὶ ἄφρονα καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλοις
 20 τοῦ θεοῦ. 3. ἡ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶ καὶ ὀχυρὰ καὶ ἰσχυρὰν δύναμιν ἔχουσα καὶ στιβαρὰν καὶ εὐθηνουμένην ἐν πλατυσμῷ μεγάλῳ, ἰλαρὰ, ἀγαλλιωμένη, ἀμέριμνος οὖσα, δοξάζουσα τὸν κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, μηδὲν ἐν ἑαυτῇ ἔχουσα πικρόν, παραμένουσα διὰ παντὸς πραεῖα καὶ ἡσύχιος· αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία
 25 κατοικεῖ μετὰ τῶν τὴν πίστιν ἐχόντων ὁλόκληρον. 4. ἡ δὲ ὀξύχολία πρῶτον μὲν μωρὰ ἐστίν, ἐλαφρὰ τε καὶ ἄφρων. εἶτα ἐκ τῆς ἀφροσύνης γίνεται πικρία, ἐκ δὲ τῆς πικρίας θυμός, ἐκ δὲ τοῦ θυμοῦ ὀργή, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς μῆνις· εἶτα ἡ μῆνις αὕτη ἐκ τοσοῦτων κακῶν συνισταμένη γίνεται ἁμαρτία μεγάλη καὶ ἀνίατος.
 30 5. ὅταν γὰρ ταῦτα τὰ πνεύματα ἐν ἐνὶ ἀγγείῳ κατοικῇ, οὗ καὶ

1 αὐτῆς Ant : αὐτοῦ G | 3 φυλάξῃ em : -ξῆς G | 8 νῦν LA : > G | 9/10 τῇ — δικαιοσύνης > L¹ | 12 τοῦ κυρίου L²A Ath² : τοῦ θεοῦ L¹ Ath¹, μου G | 13 γὰρ Ath² Ant (L¹?) : δὲ G, ergo L², > A | 15/16 ὁ ἀνὴρ . . ἡ γυνὴ LA : ~ G | 16 ἕνεκεν : ἐκ G | 16/17 ἢ περὶ pr : ὑπέρ γε G | 17 ἢ π. φίλου τινὸς > G | 19 καὶ ἄφρονα GL²(A) : > L¹? | 20 καὶ ὀχυρὰ > G | 20/21 ἰσχυρὰν LA : ἰσχυρὰ G | 21 εὐθηνουμένην G (Ath²) : -ἐνη L² (?), εὐ-θίνει Ant, sedet L¹A | 24 διαπαντός G | 28 αὕτη G(L¹) : > L²A Ath² | 30 τ. τὰ πνεύματα G : hi omnes spiritus A, tam multi sp. L², haec omnia L¹

longanimitas neque est utilis apud deum oratio illius. 7. Volebam, inquam, domine, cognoscere operationem iracundiae, ut abstineam ab ea. Et sane, inquit, si non abstinueris ab ea tu et domus tua, perdidisti omnem spem tuam. Sed abstine ab ea; ego enim tecum sum. Et omnes abstinebunt ab ea, quot-⁵ quot paenitentiam egerint ex toto corde suo; ero enim cum iis et conservabo eos; namque omnes iustificati sunt a sanctissimo angelo.

2. Audi nunc, inquit, operationem iracundiae, quam pernicio-¹⁰ sa sit, et quomodo servos dei operatione sua pervertat et quomodo eos abducat a iustitia. Neque vero abducit eos, qui pleni sunt fide, neque adversus eos vim suam exercere potest, quia virtus domini cum iis est; abducit autem eos, qui vacui et dubii sunt. 2. Si enim eiusmodi homines viderit tranquille degentes, immittit se in cor hominis illius, et nihil causa vir¹⁵ aut uxor exacerbatur propter res ad victum pertinentes aut propter cibos aut rem aliquam exiguam aut propter amicum aliquem aut propter dandum et accipiendum aut propter eiusmodi stultas res. Haec enim omnia stulta sunt et inania et inepta et inutilia servis dei. 3. Longanimitas autem magna est²⁰ et fortis et validam virtutem habens ac grandem et florentem in dilatatione magna, hilaris, laeta, curae expers, *glorificans dominum in omni tempore*, nihil in se habens amari, permanens semper mansueta et tranquilla. Haec igitur longanimitas habitat cum iis, qui fidem habent perfectam. 4. Iracundia vero²⁵ primum stulta est et levis et demens. Deinde ex dementia nascitur amaritudo, ex amaritudine animositas, ex animositate iracundia, ex iracundia furor; tum furor iste tantis malis conceptus peccatum fit magnum et insanabile. 5. Cum enim hi spiritus in uno vase habitant, ubi et spiritus sanctus habitat,³⁰

22 Tob. 4, 19; Ps. 33, 2.

7. *σεμ. ἀγγέλου*] Cf. Vis. V, 2.
2, 1. *διψύχους*] sc. in fide.
2. *ἐνσταθοῦντας*] Cf. Sim. VI, 2,
7; VII, 3; Ign. Polyc. 4, 1.

3. *πλατυσμῶ*] Cf. I Clem. 3, 1.
5. *ταῦτα τ. πνεύματα*] sc. ἡ ὀξύ-
χολία, ἡ πικρία κτλ. cf. v. 4. — *ἀγ-
γος*] sc. cor hominis cf. v. 2.

τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικεῖ, οὐ χωρεῖ τὸ ἄγγιος ἐκεῖνο, ἀλλ' ὑπερπλεονάζει. 6. τὸ τρυφερόν οὖν πνεῦμα, μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ πονηροῦ πνεύματος κατοικεῖν μηδὲ μετὰ σκληρότητος, ἀποχωρεῖ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ τοιούτου καὶ ζητεῖ κατοικεῖν μετὰ
 5 πραότητος καὶ ἡσυχίας. 7. εἴτα ὅταν ἀποστῇ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐκεῖνου, οὗ κατοικεῖ, γίνεται ὁ ἀνθρωπος ἐκεῖνος κενὸς ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ δικαίου, καὶ τὸ λοιπὸν πεπληρωμένος τοῖς πνεύμασι τοῖς πονηροῖς ἀκαταστατεῖ ἐν πάσῃ πράξει αὐτοῦ, περισπώμενος ὥδε ἀκείσει ἀπὸ τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν, καὶ ὅλως ἀποτυ-
 10 φλοῦται ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς. οὕτως οὖν συμβαίνει πᾶσι τοῖς ὀξυχόλοις. 8. ἀπέχου οὖν ἀπὸ τῆς ὀξυχολίας, τοῦ πονηροτάτου πνεύματος· ἐνδύσαι δὲ τὴν μακροθυμίαν καὶ ἀντίστα τῇ ὀξυχολίᾳ καὶ τῇ πικρίᾳ, καὶ ἔσῃ εὐρισκόμενος μετὰ τῆς σεμνότητος τῆς ἡγαπημένης ὑπὸ τοῦ κυρίου. βλέπε οὖν, μήποτε παρεν-
 15 θυμηθῇς τὴν ἐντολὴν ταύτην· ἐὰν γὰρ ταύτης τῆς ἐντολῆς κυριεύσης, καὶ τὰς λοιπὰς ἐντολὰς θυήσῃ φυλάξαι, ὥς σοι μέλλω ἐντέλλεσθαι. ἰσχυροῦ ἐν αὐταῖς καὶ ἐνδυναμοῦ, καὶ πάντες ἐνδυναμούσθωσαν, ὅσοι ἐὰν θέλωσιν ἐν αὐταῖς πορεύεσθαι.

Ἐντολὴ ς'.

20 1. Ἐνετειλάμην σοι, φησίν, ἐν τῇ πρώτῃ ἐντολῇ, ἵνα φυλάξῃς τὴν πίστιν καὶ τὸν φόβον καὶ τὴν ἐγκράτειαν. Ναί, φημί, κύριε. Ἀλλὰ νῦν θέλω σοι, φησίν, δηλῶσαι καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἵνα νοήσῃς, τίς αὐτῶν τίνα δύναμιν ἔχει καὶ ἐνέργειαν· διπλαῖ γὰρ εἰσιν αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν· κεῖνται οὖν ἐπὶ δικαίῳ καὶ ἀδίκῳ. 2. σὺ
 25 οὖν πίστευε τῷ δικαίῳ, τῷ δὲ ἀδίκῳ μὴ πιστεύσῃς· τὸ γὰρ δίκαιον ὀρθὴν ὁδὸν ἔχει, τὸ δὲ ἀδίκον στρεβλὴν. ἀλλὰ σὺ τῇ ὀρθῇ ὁδῷ πορεύου καὶ ὁμαλῇ, τὴν δὲ στρεβλὴν ἔασον. 3. ἡ γὰρ στρεβλὴ ὁδὸς τρίβους οὐκ ἔχει, ἀλλ' ἀνοδίας καὶ προσκόμματα πολλὰ καὶ τραχεῖά ἐστι καὶ ἀκανθώδης. βλαβερά οὖν ἐστὶ ταῖς ἐν αὐτῇ
 30 πορευομένοις. 4. οἱ δὲ τῇ ὀρθῇ ὁδῷ πορευόμενοι ὁμαλῶς περιπατοῦσι καὶ ἀπροσκόπτως· οὔτε γὰρ τραχεῖά ἐστὶν οὔτε ἀκανθώ-

6 ἐκεῖνον GL³ : > L¹A Ath | ἐκεῖνος L² Ath Ant : κενὸς G, > L¹A | 7 πεπληρωμένον G | 13 καὶ τῇ πικρίᾳ > L¹ Ath | 17 ἰσχυροῦ GA (L²) : ἰσχυε οὖν Ath² L¹ | 17/18 καὶ — πορεύεσθαι GA (L²) : ut vivas deo, et quicumque servaverint haec, vivent deo L¹ | 20 πρώτη : α' G | 21 ἐγκράτειαν : paenitentiam L¹ | 29 ἀκανθώδης : † et ducit ad interitum (cf. Matth. 7, 13) L¹

vas illud eos non capit, sed superfluit. 6. Tener igitur spiritus quia cum malo spiritu non potest cohabitare neque cum durtia, recedit ab homine eiusmodi et studet habitare cum mansuetudine et tranquillitate. 7. Deinde cum recesserit ab homine illo, ubi habitabat, homo ille vacuus fit a spiritu iusto, ac postea ⁵ repletus spiritibus malis inconstans est in omni negotio suo, et huc illucque deducitur a spiritibus malis atque omnino obcaecatur mentis bonae expers. Sic ergo contingit omnibus iracundis. 8. Abstine igitur ab iracundia, spiritu pessimo; indue longanimitatem et resiste iracundiae et amaritudini, et invenieris cum ¹⁰ sanctitate a domino dilecta. Vide igitur, ne hoc praeceptum unquam neglegas; si enim huius mandati dominatus fueris, et reliqua mandata poteris custodire, quae tibi mandaturus sum. Confortare igitur in iis et confirmare, et omnes confirmantor, quotquot in iis ambulare volunt. 15

Mandatum VI.

1. Praecepit tibi, inquit, in primo mandato, ut custodires fidem et timorem et continentiam. Ita est, inquam, domine. Sed nunc, inquit, tibi volo et ostendere vires earum, ut scias, quam quaeque earum vim habeat et operationem. Duplices ²⁰ enim sunt operationes earum et positae sunt iusto et iniusto. 2. Tu ergo crede iusto, iniusto autem nihil credas; iustum enim viam rectam habet, iniustum pravam. Sed tu viam rectam ambula et planam, pravam autem dimitte. 3. Prava enim via tramites non habet, sed invia et offencicula multa et aspera ²⁵ est et spinosa. Nociva igitur est iis, qui in ea ambulant. 4. Illi autem, qui viam rectam petunt, de plano et sine offensione am-

7. *πεπληρωμένος κτλ.*] Cf. Luc. 11, 26. | Mon. Hom. 61 PG 89, 1615 versus 1. 3. 4. 5. 9 c. 2 transscripsit.

VI. Pseudo-Athanasius l. c. c. 6 | 1, 2. Cf. Barn. c. 18—20.
fere omnia exhibet exceptis versibus | 5. *ἐξ ὅλης καρδίας κτλ.*] Cf. Mand. 3—5 c. 1 et 7—8 c. 2. Antiochus | IX, 2.

δης. βλέπεις οὖν, ὅτι συμφορώτερόν ἐστι ταύτῃ τῇ ἐδῶ πορεύεσθαι. 5. Ἀρέσκει μοι, φημί, κύριε, ταύτῃ τῇ ἐδῶ πορεύεσθαι. Πορεύση, φησί, καὶ ὅς ἂν ἐξ ὅλης καρδίας ἐπισιτρέψῃ πρὸς κύριον, πορεύεται ἐν αὐτῇ.

- 5 2. Ἄκουε νῦν, φησί, περὶ τῆς πίστεως. δύο εἰσὶν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τῆς δικαιοσύνης καὶ εἰς τῆς πονηρίας. 2. Πῶς οὖν, φημί, κύριε, γνῶσομαι τὰς αὐτῶν ἐνεργείας, ὅτι ἀμφοτέροι ἀγγελοι μετ' ἐμοῦ κατοικοῦσιν; 3. Ἄκουε, φησί, καὶ σύνιε αὐτάς. ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἄγγελος τρυφερός ἐστι καὶ αἰσχυν-
 10 τήρδς καὶ πραῦς καὶ ἡσύχιος· ὅταν οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, εὐθέως λαλεῖ μετὰ σοῦ περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἀγνείας, περὶ σεμνότητος καὶ περὶ αὐταρκείας καὶ περὶ παντὸς ἔργου δι-
 15 καίου καὶ περὶ πάσης ἀρετῆς ἐνδόξου. ταῦτα πάντα ὅταν εἰς τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε, ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης μετὰ σοῦ ἐστί. ταῦτα οὖν ἐστὶ τὰ ἔργα τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιο-
 20 σύνης. τούτῳ οὖν πίστευε καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. 4. ὅρα νῦν καὶ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας τὰ ἔργα. πρῶτον πάντων ὀξύχο-
 25 λός ἐστι καὶ πικρὸς καὶ ἄφρων, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά, κατα-
 στρέφοντα τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ· ὅταν οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν καρ-
 30 δίαν σου ἀναβῇ, γινώθι αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ. 5. Πῶς, φημί, κύριε, νοήσω αὐτόν, οὐκ ἐπίσταμαι. Ἄκουε, φησὶν. ὅταν ὀξυχολία σοί τις προσπέσῃ ἢ πικρία, γίνωσκε, ὅτι αὐτός ἐστιν ἐν
 35 σοί· εἴτα ἐπιθυμίαι πράξεων πολλῶν καὶ πολυτέλειαι ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ μεθυσμάτων καὶ κραιπαλῶν πολλῶν καὶ ποικίλων
 40 τρυφῶν καὶ οὐ δεόντων καὶ ἐπιθυμίαι γυναικῶν καὶ πλεονεξιῶν καὶ ὑπερηφανία πολλή τις καὶ ἀλαζονεία καὶ ὅσα τούτοις παρα-
 45 πλῆσιά ἐστι καὶ ὅμοια· ταῦτα οὖν ὅταν ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀνα-

1 βλέπεις οὖν GL¹: scito ergo A, > L² | συμφορώτερον G | 5 π. τ. πίστεως GL²: primum de fide L¹, primam earum A | 7 τὰς αὐτῶν ἐνεργείας > L¹ | 8 σύνιε L (cf. v. 6; Sim. V, 5, 1): συνιείς G, > A | 9 αὐτάς G: > LA | 11/14 εὐθέως — ἀναβῇ Ath² L² (L¹A Ant): > G propter homoeot. | 13/14 ταῦτα — δικαιοσύνης > L¹ | 16 καὶ LA: ἢ G | νῦν L(A): οὖν G Ath | 17 καὶ L(A): > G | 18 καὶ π. κ. ἄφρων > G | 21 φησὶν: + et intellege L¹ (Ath) | 23 πολυτέλειαι: -λεια Ath Ant | 25 τρυφῶν Ant (L²A): τρυφῶν G Ath² | ἐπιθυμίαι G Ath: -μία Ant L²A | πλεονεξιῶν G Ant: -ξία Ath, -ξία L²A | 26 πολλή τις G: multiloquia L¹, loquacitas A, πολυλογία Hilgenf., > L² Ath Ant

2, 1. δύο ἄγγ.] Cf. Barn. 18, 1. | Testam. XII patriarch. IV, 20: ἐπι-

bulant; neque enim aspera est neque spinosa. Vides igitur, utilius esse in hac via ambulare. 5. Placet mihi, inquam, domine, in hac via ambulare. Ambulabis, inquit, et quicumque *ex toto corde se converterit ad dominum*, ambulabit in ea.

2. Audi nunc, inquit, de fide. Duo sunt angeli cum ho-⁵ mine, unus iustitiae et unus nequitiae. 2. Quomodo igitur, inquam, domine, operationes eorum cognoscam, cum ambo angeli mecum habitent? 3. Audi, inquit, et intellege eas. Iustitiae angelus tener est et verecundus et mansuetus et tranquillus. Si igitur hic in cor tuum ascenderit, continuo tecum loquitur de¹⁰ iustitia, de castitate, de sanctitate et de temperantia et de omni opere iusto et de omni virtute honesta. Haec omnia cum in cor tuum ascenderint, scito, angelum iustitiae tecum esse. Haec igitur sunt opera angeli iustitiae. Huic ergo crede et operibus eius. 4. Cerne nunc et opera angeli nequitiae. Primum om-¹⁵ nium iracundus est et amarus et demens, et opera eius mala sunt et pervertunt servos dei; cum igitur hic in cor tuum ascenderit, cognosce eum ex operibus eius. 5. Quomodo, inquam, domine, eum intellegam, non scio. Audi, inquit. Cum iracundia aliqua tibi accesserit aut amaritudo, scito, eum in te esse; ²⁰ deinde desiderium multiplicium operationum et magnae in cibis multis et potibus et ebrietatibus multis et deliciis variis et non necessariis impensae et desideria mulierum et avaritiarum et superbia magna et gloriatio et quaecumque his proxima sunt et similia; haec igitur cum intra te cogitaveris, scito, angelum ²⁵

3 Ier. 24, 7; Ioel 2, 12 cf. Ps. 21, 8; 50, 15 etc.

γνωτε οὖν, . . . διτι δύο πνεύματα σχο-
λάζουσι τῷ ἀνθρώπῳ· τὸ τῆς ἀλη-
θείας καὶ τὸ τῆς πλάνης. Constitu-
tiones apost. VIII 36. 37 commemo-
rant τὸν ἄγγελον τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης.
Laudant hunc Hermiae locum Ori-
genes De princ. III, 2, 4; Hom. 35
in Luc. et tacite Hom. 12 in Luc.
(ed. Bened. I, 140; III, 973. 945);
Cassianus Collat. VIII, 17; XIII, 12;
cf. Prosper c. Collat. c. 30. Recepe-
runt Pastoris de duobus angelis doc-
trinam Origenes, Gregorius Nysse-

nus (De vita Mos. Opp. Paris. 1615
I, 194 sqq.) et alii patres, de quibus
cf. Cotel. ad h. l.; reiecit Bellar-
minus De script. eccles. ed. Colon.
1657 p. 35.

4. γνώθι κτλ.] Cf. Matth. 7, 16.
Luc. 6, 44.

5. πολυτέλεια ἐδέσμων κτλ.] Cf.
Mand. VIII, 3; XII, 2, 1. Cassian.
De coenob. instit. lib. V. VI VII.
XII, ubi de spiritu gastrimargiae, de
spiritu fornicationis, de spiritu philar-
gyriae et de spiritu superbiae agitur.

βῆ, γίνωσκε, ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς πονηρίας ἐστὶν ἐν σοί. 6. σὺ οὖν ἐπιγνοὺς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀπόστα ἀπ' αὐτοῦ καὶ μηδὲν αὐτῷ πίστευε, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά εἰσι καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. ἔχεις οὖν ἀμφοτέρων τῶν ἀγγέλων τὰς ἐνεργείας·
 5 σύνιε αὐτάς καὶ πίστευε τῷ ἀγγέλῳ τῆς δικαιοσύνης· 7. ἀπὸ δὲ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας ἀπόστηθι, ὅτι ἡ διδασχὴ αὐτοῦ πονηρὰ ἐστὶ παντὶ ἔργῳ· ἐὰν γὰρ ἡ τις πιστὸς ἀνὴρ καὶ ἡ ἐνθυμήσις τοῦ ἀγγέλου τούτου ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, δεῖ τὸν ἄνδρα ἐκείνον ἢ τὴν γυναῖκα ἐξαμαρτῆσαί τι. 8. ἐὰν δὲ πάλιν πονηρότατός τις
 10 ἢ ἀνὴρ ἢ γυνὴ καὶ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ τὰ ἔργα τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης, ἐξ ἀνάγκης δεῖ αὐτὸν ἀγαθόν τι ποιῆσαι. 9. βλέπεις οὖν, φησὶν, ὅτι καλόν ἐστι τῷ ἀγγέλῳ τῆς δικαιοσύνης ἀκολουθεῖν, τῷ δὲ ἀγγέλῳ τῆς πονηρίας ἀποτάξασθαι. 10. τὰ μὲν περὶ τῆς πίστεως αὕτη ἡ ἐντολὴ δηλοῖ, ἵνα τοῖς ἔργοις
 15 τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης πιστεύσῃς, καὶ ἐργασάμενος αὐτὰ ζήσῃ τῷ θεῷ. πίστευε δέ, ὅτι τὰ ἔργα τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας χαλεπὰ ἐστὶ· μὴ ἐργαζόμενος οὖν αὐτὰ ζήσῃ τῷ θεῷ.

Ἐντολὴ ζ'.

Φοβήθητι, φησί, τὸν κύριον καὶ φύλασσε τὰς ἐντολάς αὐ-
 20 τοῦ· φυλάσσων οὖν τὰς ἐντολάς τοῦ θεοῦ ἔσῃ δυνατὸς ἐν πάσῃ πράξει, καὶ ἡ πράξις σου ἀσύγκριτος ἔσται. φοβούμενος γὰρ τὸν κύριον πάντα καλῶς ἐργάσῃ· οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ φόβος, ὃν δεῖ σε φοβηθῆναι, καὶ σωθῆσῃ. 2. τὸν δὲ διάβολον μὴ φοβηθῆς· φοβούμενος γὰρ τὸν κύριον κατακυριεύσεις τοῦ διαβόλου, ὅτι δύναιμι
 25 ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν. ἐν ᾧ δὲ δύναιμι οὐκ ἔστιν, οὐδὲ φόβος· ἐν ᾧ δὲ δύναιμι ἡ ἐνδοξος, καὶ φόβος ἐν αὐτῷ. πᾶς γὰρ ὁ δύναιμι ἔχων φόβον ἔχει· ὁ δὲ μὴ ἔχων δύναιμι ὑπὸ πάντων καταφρονεῖται. 3. φοβήθητι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, ὅτι πονηρὰ ἐστὶ. φοβούμενος οὖν τὸν κύριον φοβηθήσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου καὶ
 30 οὐκ ἐργάσῃ αὐτά, ἀλλ' ἀφέξῃ ἀπ' αὐτῶν. 4. δισσοὶ οὖν εἰσὶν οἱ

2 καὶ μηδὲν L Ath : μηδὲ GA | 4 ἐνεργείας G Ath : opera (ἔργα) LA | 7 ἢ : εἴη G | πιστὸς GL²A : felicissimus (l. fidelissimus) L¹ | 22 καλῶς : καλὰ L¹ Ath | 23 σωθήσῃ : σωθῆναι G | 25 δὲ > G | 26 ἡ : ἢ G | 27 ἔχων GA (L²) : + καὶ L¹ Ath² Ant | 28 φοβήθητι GL¹ (+ plane) : + δὲ Ant (Ath²), ergo L²(A) | 29/30 φοβούμενος — αὐτὰ > L²(A) | 29 κύριον + οὐ Ant | φοβηθήσῃ — καὶ Ant L¹ (timebis et opera diaboli) : > G | 30 ἀφέξει G

nequitiae in te esse. 6. Tu ergo cum cognoveris opera eius, recede ab eo et nihil ei crede, quia opera eius mala sunt et pernicioſa ſervis dei. Habes igitur utriusque angeli operationes: intellege ea et crede angelo iuſtitiae; 7. ab angelo vero nequitiae recede, quia eius doctrina mala eſt in omni opere; ſi enim quis fideliffimus vir eſt et cogitatio angeli iſtius aſcendit in cor eius, oportet illum virum aut mulierem peccatum aliquod committere. 8. Si vero viciffim quis nequiſſimus eſt vir aut mulier et opera angeli iuſtitiae in cor eius aſcenderunt, neceſſe eſt eum aliquid boni facere. 9. Vides igitur, inquit, bonum eſſe angelum iuſtitiae ſequi, angelo autem nequitiae renuntiare. 10. Haec de fide oſtendit mandatum iſtud, ut operibus angeli iuſtitiae credas, eaque operans vives deo. Crede autem, opera angeli nequitiae mala eſſe; noli igitur ea operari, et vives deo.

Mandatum VII.

15

1. *Time, inquit, dominum et custodi mandata eius*; cuſtodians ergo mandata dei potens eris in omni operatione, et operatio tua incomparabilis erit. Timens enim dominum omnia bene ages; hic autem eſt timor, quem timeas oportet, et ſalvus eris. 2. Diabolum vero ne timeas; timens enim dominum dominaberis diaboli, quia potentia in eo non eſt. In quo potentia non eſt, iſ neque timendus eſt; in quo autem potentia glorioſa eſt, etiam timor eſt in eo. Quicumque enim potentiam habet, timorem habet; qui vero potentiam non habet, ab omnibus contemnitur. 3. Time opera diaboli, quia mala ſunt. Timens ergo dominum timebis opera diaboli neque operaberis ea, ſed abſtinebis ab iis. 4. Duplex ergo eſt timor: ſi enim

19 Eccles. 12, 13.

9. ἀποτάξασθαι] Verbum ſollemne in ritu baptiſmi, quem iam Tertullianus De ſpect. c. 4. 13. 24; De idol. c. 16 etc. teſtatur et ad quem Hermas alludere videtur.

VII. Antiochus Mon. Hom. 127 PG 89, 1830 Mandatum paene totum tranſcripſit. Ps.-Athanaſius l. c. c. 7 verſus 1 et 2 et partem v. 4 exhi-

bet. Clem. Al. Strom. II, 12, 55 p. 458 verſus 1—3 breviter laudat.

3. ἔργα τοῦ διαβόλου] Cf. I Ioann. 3, 8.

4. ὁ φόβος τ. κ. κτλ.] Cf. Ps. 18, 10; Sirach 1, 11; 25, 11; 40, 26. 27; Prov. 1, 7; 8, 13; 9, 10.

5. π. ἡ κτίσις κτλ.] Cf. Iac. 2, 19.

φόβοι· ἐὰν γὰρ θέλῃς τὸ πονηρὸν ἐργάσασθαι, φοβοῦ τὸν κύριον, καὶ οὐκ ἐργάσῃ αὐτό· ἐὰν δὲ θέλῃς πάλιν τὸ ἀγαθὸν ἐργάσασθαι, φοβοῦ τὸν κύριον, καὶ ἐργάσῃ αὐτό. ὥστε ὁ φόβος τοῦ κυρίου ἰσχυρὸς ἐστὶ καὶ μέγας καὶ ἐνδοξος. φοβήθητι οὖν τὸν κύριον,
 5 καὶ ζήσῃ αὐτῷ· καὶ ὅσοι ἂν φοβηθῶσιν αὐτὸν τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ζήσονται τῷ θεῷ. 5. Διατί, φημί, κύριε, εἰπας περὶ τῶν τηρούντων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ· Ζήσονται τῷ θεῷ; Ὅτι, φησὶν, πᾶσα ἡ κτίσις φοβεῖται τὸν κύριον, τὰς δὲ ἐντολὰς αὐτοῦ οὐ φυλάσσει. τῶν οὖν φοβουμένων αὐτὸν καὶ φυλασσόν-
 10 των τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐκείνων ἡ ζωὴ ἐστὶ παρὰ τῷ θεῷ· τῶν δὲ μὴ φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, οὐδὲ ζωὴ ἐν αὐτοῖς.

Ἐντολὴ η'.

Εἰπὸν σοι, φησὶν, ὅτι τὰ κτίσματα τοῦ θεοῦ διπλᾶ ἐστί· καὶ γὰρ ἡ ἐγκράτεια διπλῇ ἐστίν. ἐπὶ τινων γὰρ δεῖ ἐγκρατεῦεσθαι,
 15 ἐπὶ τινων δὲ οὐ δεῖ. 2. Γινώρισόν μοι, φημί, κύριε, ἐπὶ τίνων δεῖ ἐγκρατεῦεσθαι, ἐπὶ τίνων δὲ οὐ δεῖ. Ἄκουε, φησί. τὸ πονηρὸν ἐγκρατεύου καὶ μὴ ποίει αὐτό· τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεύου, ἀλλὰ ποίει αὐτό. [ἐὰν γὰρ ἐγκρατεύσῃ τὸ ἀγαθὸν μὴ ποιεῖν, ἀμαρ-
 20 τίαν μεγάλην ἐργάζῃ]· ἐὰν δὲ ἐγκρατεύσῃ τὸ πονηρὸν μὴ ποιεῖν, δικαιοσύνην μεγάλην ἐργάζῃ. ἐγκράτευσαι οὖν ἀπὸ πονηρίας πάσης ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν. 3. Ποταπαί, φημί, κύριε, εἰσὶν αἱ πονηρίαι, ἀφ' ὧν ἡμᾶς δεῖ ἐγκρατεῦεσθαι; Ἄκουε, φησὶν· ἀπὸ μοιχείας καὶ πορνείας, ἀπὸ μεθύσματος ἀνομίας, ἀπὸ τρυφῆς πονη-
 25 σεως καὶ ὑψηλοφροσύνης καὶ ὑπερηφανίας καὶ ἀπὸ ψεύσματος καὶ καταλαλιᾶς καὶ ὑποκρίσεως, μνησικακίας καὶ πάσης βλασφημίας. 4. ταῦτα τὰ ἔργα πάντων πονηρότατά εἰσιν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων. ἀπὸ τούτων οὖν τῶν ἔργων δεῖ ἐγκρατεῦεσθαι τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ· ὁ γὰρ μὴ ἐγκρατευόμενος ἀπὸ τούτων οὐ
 30 δύνатаι ζῆσαι τῷ θεῷ. ἄκουε οὖν καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτων.

1 ἐὰν γὰρ GL: ἐὰν οὖν μὴ Ath¹, εἰ οὐ Ant A | φ. τὸν κύριον Ath
 Ant L: τὸν θεὸν φ. G | 2 ἐργάσῃ GL: -άζῃ Ant (A) | 2/3 ἐὰν δὲ — αὐτό >
 L² Ant | 7/10 ζήσονται — ἐντολὰς αὐτοῦ > L¹ propter homoeot. | 9 αὐτὸν
 L²A Ant: > G | 11 αὐτοῖς: αὐτῷ G | 13 θεοῦ GL²: κυρίου L¹(A) | 18/19
 ἐὰν — ἐργάζῃ AL¹ (L²): > G | 19/20 ἐὰν — ἐργάζῃ > L¹ | 22 ἡμᾶς G: με
 L²A, > L¹ | 23/24 ἀπὸ μεθ. — πονηρᾶς > G | 26 πάσης+ ἄλλης G | 27 πάν-
 των L²A: πάντα G, > L¹ Ath | 30 οὖν G: δε Ath², nunc L¹, et A, > L² Ath¹

vis malum facere, time dominum, et non facies illud; si autem vicissim vis bonum facere, time dominum, et facies illud. Itaque timor domini fortis est et magnus et gloriosus. Time igitur dominum, et vives ei, et quotquot timuerint eum eiusque praecepta custodierint, vivent deo. 5. Quare, inquam, domine, dixisti de iis, qui eius mandata servant: Vivent deo? Quia, inquit, omnis creatura timet dominum, sed mandata eius non custodit. Qui ergo timent eum et custodiunt eius mandata, illorum vita est apud deum; qui autem mandata eius non custodiunt, in iis nec vita est.

10

Mandatum VIII.

Dixi tibi, inquit, creaturas dei duplices esse; nam et abstinencia duplex est. A quibusdam enim abstinere oportet, a quibusdam non. 2. Demonstra mihi, inquam, domine, a quibus abstinere oportet, a quibus non oportet. Audi, inquit. A malo abstinere et noli illud facere; a bono autem abstinere noli, sed fac illud. Si enim abstinueris a bono neque feceris illud, peccatum magnum operaris; si autem abstinueris a malo neque feceris illud, iustitiam magnam operaris. Abstinere igitur ab omni iniquitate faciens bonum. 3. Quales, inquam, domine, sunt nequitiae, a quibus oportet nos abstinere? Audi, inquit: ab adulterio et fornicatione, a potu iniquo, a deliciis malis, a commensationibus crebris et magnificentia divitarum et gloriatione et insolentia et superbia et a mendacio et detrectatione et hypocrisi, memoria iniuriae et omni blasphemia. 4. Haec opera omnium nequissima sunt in vita hominum. Ab his ergo operibus oportet servum dei abstinere. Qui enim ab his non abstinere, non potest vivere deo. Audi ergo et ea,

VIII. Exstat Mandatum fere totum apud Ps.-Athan. l. c. c. 8 et Antioch. Mon. Hom. 79 PG 89, 1670.

3. Cf. Marc. 7, 22.

5. *κενοδοξία*] Cf. I Clem. 35, 5; Ign. Magn. 11; Philad. 1, 1. Cassian. De coenob. instit. XI, 1: Septimum nobis certamen est contra spiritum

cenodoxiae (quam nos vanam sive inanem gloriam possumus appellare) multiformem, varium atque subtilem etc.

6. *πονηρά . . καὶ λίαν π.*] i. e. mala inter omnes homines, inter Christianos autem pessima.

5. Ἔτι γάρ, φημί, κύριε, πονηρὰ ἔργα ἐστί; Καί γε πολλά, φησίν, ἐστίν, ἀφ' ὧν δεῖ τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ ἐγκρατεῦσθαι· κλέμμα, ψεῦδος, ἀποστέρησις, ψευδομαρτυρία, πλεονεξία, ἐπιθυμία πονηρά, ἀπάτη, κενοδοξία, ἀλαζονεία καὶ ὅσα τούτοις ὅμοιά εἰσιν. 6. οὐ
 10 δοκεῖ σοι ταῦτα πονηρὰ εἶναι καὶ λίαν πονηρὰ, φησί, τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ; τούτων πάντων δεῖ ἐγκρατεῦσθαι τὸν δουλεύοντα τῷ θεῷ. ἐγκράτευσαι οὖν ἀπὸ πάντων τούτων, ἵνα ζήσῃ τῷ θεῷ καὶ ἐγγραφήσῃ μετὰ τῶν ἐγκρατευσόμενων αὐτά. ὧν μὲν οὖν δεῖ σε ἐγκρατεῦσθαι, ταῦτά ἐστιν. 7. ἃ δὲ δεῖ σε μὴ ἐγκρατεῦσθαι,
 15 φησίν, ἀλλὰ ποιεῖν, ἄκουε. τὸ ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεῦσαι, ἀλλὰ ποιεῖ αὐτό. 8. Καὶ τῶν ἀγαθῶν μοι, φημί, κύριε, δήλωσον τὴν δύναμιν, ἵνα πορευθῶ ἐν αὐτοῖς καὶ δουλεύσω αὐτοῖς, ἵνα ἐργασάμενος αὐτὰ δυνηθῶ σωθῆναι. Ἄκουε, φησί, καὶ τῶν ἀγαθῶν τὰ ἔργα, ἃ σε δεῖ ἐργάζεσθαι καὶ μὴ ἐγκρατεῦσθαι. 9. πρῶτον
 20 πάντων πίσις, φόβος κυρίου, ἀγάπη, ὁμόνοια, ῥήματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, ὑπομονή· τούτων ἀγαθώτερον οὐδέν ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων. ταῦτα ἐάν τις φυλάσῃ καὶ μὴ ἐγκρατεῦται ἀπ' αὐτῶν, μακάριος γίνεται ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. 10. εἴτα τούτων τὰ ἀκόλουθα ἄκουσον· χήραις ὑπηρετεῖν, ὀρφανούς καὶ ὑστερου-
 25 μένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀναγκῶν λυτροῦσθαι τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ, φιλόξενον εἶναι (ἐν γὰρ τῇ φιλοξενίᾳ εὐρίσκεται ἀγαθοποίησις ποτε), μηδενὶ ἀντιτάσσεσθαι, ἡσύχιον εἶναι, ἐνδεέστερον γίνεσθαι πάντων ἀνθρώπων, πρεσβύτας σέβεσθαι, δικαιοσύνην ἀσκεῖν, ἀδελφότητα συντηρεῖν, ὕβριν ὑποφέρειν, μακρόθυμον εἶναι, μνησι-
 30 κακίαν μὴ ἔχειν, κάμνοντας τῇ ψυχῇ παρακαλεῖν, ἐσκανδαλισμένους ἀπὸ τῆς πίστεως μὴ ἀποβάλλεσθαι, ἀλλ' ἐπιστρέφειν καὶ εὐθύμους ποιεῖν, ἁμαρτάνοντας νουθετεῖν, χρεώστας μὴ θλίβειν καὶ ἐνδεεῖς καὶ εἰ τινα τούτοις ὅμοιά ἐστι. 11. Δοκεῖ σοι, φησί, ταῦτα ἀγαθὰ

3 ψεῦδος Ath : ψεῦσμα G, > Ant | πλεονεξία Ath A (Ant L²) : > G | 5 φησί GL² : > L¹A | 7 ζήσης G | 12 καί : ἢ G | 15 κυρίου L¹A Ath Ant : θεοῦ GL² | 24 ἀδελφότητα : ἀγαθότητα G | 24/25 μνησικακίαν μὴ ἔχειν G Ant (A) : ἀμνησικάκον Ath, > L | 26 τῆς (> Ant) πίστεως Ath² Ant L A : τῶν πιστῶν G | 27 καὶ ἐνδεεῖς G : ἐνδεεῖς Ant, ἐνδεεῖς μὴ λυπεῖν Ath (A), > L

9. τ. ἀγαθώτερον κτλ.] Sap. 8, 7: rach 25, 11; 40, 27.

ὧν (sc. σωφροσύνης, φρονήσεως, δικαιοσύνης, ἀνδρίας) χρησιμώτερον οὐδέν ἐστιν ἐν βίῳ ἀνθρώποις. Cf. Si- 10. τ. ἀκόλουθα] Iachmann (*Der Hirte d. H.* p. 82 sq.) contendit, pastorem hic de consiliis ecclesiasti-

quae illa sequuntur. 5. Numnam, inquam, domine, adhuc mala opera sunt? Et quidem, inquit, multa sunt, a quibus servum dei oportet abstinere: furtum, fallacia, rapina, falsum testimonium, avaritia, concupiscentia iniqua, fraus, vana gloriatio, ostentatio et quaecumque his similia sunt. 6. Nonne haec tibi 5 mala esse videntur et valde mala, inquit, inter servos dei? Ab his omnibus abstinere debet, qui servit deo. Abstine ergo ab his omnibus, ut vivas deo et inscribaris in numero eorum, qui ab iis abstinere. Haec sunt igitur, a quibus abstinere debes. 7. Quae autem non debeas devitare, inquit, sed facere, audi. 10 A bono ne abstine, sed fac illud. 8. Et bonorum operum, inquam, domine, ostende mihi vim, ut ambulem in iis et serviam iis, ut faciens ea possim salvari. Audi, inquit, et bonorum opera, quae te facere oportet neque abstinere. 9. Primum omnium fides, timor domini, caritas, concordia, verba iustitiae, 15 veritas, patientia; quibus nihil melius est in vita hominum. Quae si quis custodierit neque abstinerit ab iis, beatus fit in vita sua. 10. Deinde quae haec sequuntur, audi: viduis ministrare, orphanos et egentes visitare, de necessitatibus redimere servos dei, hospitalem esse (in hospitio enim invenitur aliquando 20 beneficentia), nemini adversari, quietum esse, humiliorem fieri omnibus hominibus, maiores natu venerari, iustitiam exercere; fraternitatem conservare, contumelias ferre, longanimum esse, iniuriae non recordari, laborantes animo consolari, lapsos a fide non proicere, sed convertere et aequanimes facere, peccantes 25 admonere, debitores et indigos non premere et si qua his similia sunt. 11. Videntur tibi, inquit, haec bona esse? Quid

cis agere, cum in v. 9 de *mandatis* locutus esset. Vix recte. Pastor describit potius ea, quae facit, qui virtutes in v. 9 laudatas possidet. *Τὰ ἀκόλουθα* comparari possunt *ταῖς ἐνεργείαις* Mand. VI, 2 — *χήραις κτλ.*] Cf. Sim. I, 8; V, 3, 7; IX, 26, 2; 27, 2; Polyc. Phil. 6, 1 not. — *ἐξ ἀναγκῶν κτλ.*] Respicere videtur captivos et servos. Cf. Sim. I, 8. I Clem. 59, 4. — *φιλόξενον*] Cf. Sim. VIII,

10, 3; IX, 27, 2; I Clem. 1, 2; 10 — 12; Rom. 12, 3; I Tim. 3, 2; Tit. 1, 8 etc. — *ἐνδεέστερον κτλ.*] Cf. Luc. 14, 10; Rom. 12, 10. 16. — *προσβύτας σ.*] Cf. Lev. 19, 32; I Clem. 1, 3. — *ἀδελφότητα*] Cf. I Clem. 2, 4 not. — *ἔβριον ἐπ.*] Cf. Rom. 12, 17. 19; I Cor. 6, 7. — *κάμνοντας — ἐνθ. ποιεῖν*] Cf. I Clem. 59, 4. — *χρεώστης*] = *δανειστής* Cf. Suidas s. h. v.

εἶναι; Τί γάρ, φημί, κύριε, τούτων ἀγαθώτερον; Πορεύου οὖν, φησὶν, ἐν αὐτοῖς καὶ μὴ ἐγκρατεύου ἀπ' αὐτῶν, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ.
 12. φύλασσε οὖν τὴν ἐντολὴν ταύτην· ἐὰν τὸ ἀγαθὸν ποιῇς καὶ μὴ ἐγκρατεύσῃ ἀπ' αὐτοῦ, ζήσῃ τῷ θεῷ, καὶ πάντες ζήσονται τῷ
 5 θεῷ οἱ οὕτω ποιούντες. καὶ πάλιν ἐὰν τὸ πονηρὸν μὴ ποιῇς καὶ ἐγκρατεύσῃ ἀπ' αὐτοῦ, ζήσῃ τῷ θεῷ, καὶ πάντες ζήσονται τῷ θεῷ, ὅσοι ἐὰν ταύτας τὰς ἐντολάς φυλάξωσι καὶ πορευθῶσιν ἐν αὐταῖς.

Ἐντολὴ θ'.

- 10 Λέγει μοι· Ἄρον ἀπὸ σεαυτοῦ τὴν διψυχίαν καὶ μὴδ' ὅλως διψυχῆσθαι αἰτήσασθαί τι παρὰ τοῦ θεοῦ, λέγων ἐν σεαυτῷ, ὅτι πῶς δύναμαι αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ κυρίου καὶ λαβεῖν, ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν; 2. μὴ διαλογίζου ταῦτα, ἀλλ' ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ἐπίστρεψον ἐπὶ τὸν κύριον καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ
 15 ἀδιστάκτως, καὶ γνίσῃ τὴν πολυσπλαγχνίαν αὐτοῦ, ὅτι οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπη, ἀλλὰ τὸ αἶτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. 3. οὐκ ἔστι γάρ ὁ θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι μνησικακοῦντες, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησικακὸς ἔστι καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ. 4. σὺ οὖν καθάρισόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ πάντων τῶν ματαιωμάτων
 20 τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ τῶν προειρημένων σοι ῥημάτων καὶ αἰτοῦ παρὰ τοῦ κυρίου, καὶ ἀπολήψῃ πάντα καὶ ἀπὸ πάντων τῶν αἰτημάτων σου ἀνυστέρητος ἔσῃ, ἐὰν ἀδιστάκτως αἰτήσῃ παρὰ τοῦ κυρίου. 5. ἐὰν δὲ διστάσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, οὐδὲν οὐ μὴ λήψῃ τῶν αἰτημάτων σου. οἱ γὰρ διστάζοντες εἰς τὸν θεόν, οὗτοί εἰσιν
 25 οἱ δίψυχοι καὶ οὐδὲν ὅλως ἐπιτυγχάνουσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. 6. οἱ δὲ ὀλοτελεῖς ὄντες ἐν τῇ πίστει πάντα αἰτοῦνται πεποιθότες ἐπὶ τὸν κύριον καὶ λαμβάνουσιν, ὅτι ἀδιστάκτως αἰτοῦνται, μὴδὲν διψυχοῦντες. πᾶς γὰρ δίψυχος ἀνὴρ, ἐὰν μὴ μετανοήσῃ, δυσκόλως σωθήσεται. 7. καθάρισον οὖν τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τῆς

2/3 καὶ sec — ταύτην > L¹ | 3/6 ἐὰν — αὐτοῦ G(L²A): si enim custodieris haec omnia mandata L¹ | 6 ἀπ' αὐτοῦ em: αὐτὸ G | 10 μὴδ' G (μὴ-δὲ ὅλως) Ant L²A: μὴδὲν L¹ Ath Cat | 11 τι Ant L¹A: > G Ath Cat | π. τοῦ θεοῦ: σεαυτῷ τὸν θεὸν G | 12 αἰτήσασθαι G Ath Ant: + τι Cat L | 13 ὅλης + σον G | τῆς G Ant: > Ath Cat | 15 πολυσπλ. Cat cf. Vis. I, 3, 2; II, 2, 8: πολυεσπλ. Ath², πολλὴν εὐσπλαγχνίαν G Ath¹ Ant | 17 ὁ θεὸς > G | ἄνθρωποι G Ath Ant: + οἱ Cat | 22 ἐὰν L¹A Ath²: ὅσα ἂν G(L²?) | 23 δὲ > G | 27 κύριον GL¹ Ant (A): θεὸν L³ Ath²

enim, inquam, domine, his melius? Ambula igitur, inquit, in iis neque abstine ab iis, et vives deo. 12. Custodi ergo hoc mandatum: si bonum egeris neque abstinueris ab eo, vives deo, et omnes vivent deo, qui ita faciunt. Et iterum si malum non feceris et abstinueris ab eo, vives deo, et omnes vivent deo, 5 quotquot haec mandata custodierint et ambulaverint in iis.

Mandatum IX.

Dicit mihi: Aufer a te dubitationem neque omnino dubites petere aliquid a deo, dicens intra te: Quomodo possum petere aliquid a domino et accipere, cum tanta in eum peccaverim? 10 2. Noli haec cogitare, sed *ex toto corde tuo convertere ad dominum* et roga eum sine haesitatione, et cognosces magnam eius misericordiam, quod te non derelinquet, sed desiderium animae tuae implebit. 3. Non est enim deus sicut homines, qui iniuriarum memores sunt, sed ipse iniuriae immemor est 15 et miseretur creaturae suae. 4. Tu ergo munda cor tuum ab omnibus vanitatibus huius saeculi et ab iis, quae modo dicta sunt, et roga dominum, et accipies omnia et ex omnibus petitionibus tuis nihil tibi deerit, quidquid sine haesitatione petieris a domino. 5. Si autem dubitaveris in corde tuo, nullum acci- 20 pies desideriorum tuorum. Qui enim dubitant in deum, hi duplices animo sunt et nihil omnino eorum impetrant, quae petunt. 6. Qui autem perfecti sunt in fide, omnia petunt *confidentes in dominum* et accipiunt, quia sine haesitatione petunt, nihil dubitantes. Omnis enim vir dubitans, nisi paenitentiam egerit, 25 difficile salvabitur. 7. Munda igitur cor tuum a dubitatione,

13 Ier. 24, 7; Ioel 2, 12. — 26 Ps. 2, 13; 10, 1, 117, 8, 124, 1 etc. — 28 Iac. 1, 6. 7.

IX. Excepto v. 11 Ps.-Athanasius l. c. c. 9 fere omnia exhibet. Antiochus Mon. Hom. 85 PG 89, 1691 sq. versus 1—8 exscripsit. Versus 1—3 edidit Grabe (Spicilegium SS. Patrum ed. sec. I, 303 sq.) ex antiqua ms. catena Graec. Patrum Oxo-

1. Cf. Iac. 1, 5—8.

2. *ἐξ ὅλης καρδίας*] Cf. Mand. VI, 1, 5. — *ἀδυστάκτως*] Cf. v. 4, 6; Sim. II, 5, 7. — *τὸ αἶτημα καρδίας*] Cf. Ps. 19, 7 (*πληρώσαι κύριος πάντα τὰ αἰτήματά σου*); 20, 3; 36, 4.

4. *ἀπολύπη* π.] Cf. Matth. 7, 7, 11; 21, 22.

διψυχίας, ἔνδυσαι δὲ τὴν πίστιν, ὅτι ἰσχυρά ἐστι, καὶ πίστευε τῷ θεῷ, ὅτι πάντα τὰ αἰτήματά σου ἃ αἰτεῖς λήψῃ. καὶ ἐὰν αἰτησάμενός ποτε παρὰ τοῦ κυρίου αἴτημά τι βραδύτερον λαμβάνῃς, μὴ διψυχήσῃς, ὅτι ταχὺ οὐκ ἔλαβες τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου·
 5 πάντως γὰρ διὰ πειρασμόν τινα ἢ παράπτωμά τι, ὃ σὺ ἀγνοεῖς, βραδύτερον λαμβάνεις τὸ αἴτημά σου. 8. σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς αἰτούμενος τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου, καὶ λήψῃ αὐτό· ἐὰν δὲ ἐκκακήσῃς καὶ διψυχήσῃς αἰτούμενος, σεαυτὸν αἰτιῶ καὶ μὴ τὸν διδόντα σοι. 9. βλέπε τὴν διψυχίαν ταύτην· πονηρὰ γὰρ ἐστι
 10 καὶ ἀσύνητος καὶ πολλοὺς ἐκρίζοι ἀπὸ τῆς πίστεως καὶ γε λίαν πιστοὺς καὶ ἰσχυροὺς. καὶ γὰρ αὕτη ἡ διψυχία θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ διαβόλου καὶ λίαν πονηρεύεται εἰς τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ. 10. καταφρόνησον οὖν τῆς διψυχίας καὶ κατακυρίευσον αὐτῆς ἐν παντὶ πράγματι, ἐνδυσάμενος τὴν πίστιν τὴν ἰσχυράν καὶ δυνατήν· ἡ γὰρ
 15 πίστις πάντα ἐπαγγέλλεται, πάντα τελειοῖ, ἡ δὲ διψυχία μὴ καταπιστεύουσα ἑαυτῇ πάντων ἀποτυχάνει τῶν ἔργων αὐτῆς ὧν πράσσει. 11. βλέπεις οὖν, φησὶν, ὅτι ἡ πίστις ἄνωθέν ἐστι παρὰ τοῦ κυρίου καὶ ἔχει δύναμιν μεγάλην· ἡ δὲ διψυχία ἐπίγειον πνεῦμά ἐστι παρὰ τοῦ διαβόλου, δύναμιν μὴ ἔχουσα. 12. σὺ οὖν δούλευε
 20 τῇ ἐχούσῃ δύναμιν τῇ πίστει καὶ ἀπὸ τῆς διψυχίας ἀπόσχου τῆς μὴ ἐχούσης δύναμιν, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ, καὶ πάντες ζήσονται τῷ θεῷ οἱ ταῦτα φρονοῦντες.

Ἐντολὴ ι'.

1. Ἄρον ἀπὸ σεαυτοῦ, φησί, τὴν λύπην· καὶ γὰρ αὕτη ἀδελφή
 25 ἐστὶ τῆς διψυχίας καὶ τῆς ὀξυχολίας. 2. Πῶς, φημί, κύριε, ἀδελφή ἐστὶ τούτων; ἄλλο γὰρ μοι δοκεῖ εἶναι ὀξυχολία καὶ ἄλλο διψυχία καὶ ἄλλο λύπη. Ἀσύνητος εἶ [ἄνθρωπος, φησί] καὶ οὐ νοεῖς, ὅτι ἡ λύπη πάντων τῶν πνευμάτων πονηροτέρα ἐστὶ καὶ δεινοτάτη τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ καὶ παρὰ πάντα τὰ πνεύματα
 30 καταφθείρει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐκτρίβει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ

8 ἐκκακίσῃς G | τὸν + μὴ L¹ Ath² | 10/11 γε .. πιστοὺς καὶ > G |
 11 θυγάτηρ : ἀδελφή G | 22 φρονοῦντες (cf. Mand. II, 6; VIII, 12) Ath¹
 [:(A Ath²): φρονησαντες G, egerint L¹ | 24 αὕτη L Ath² : αὐτὴ G A Ath¹ |
 27 ἄνθρωπος L² : ... G, > L¹A | φησὶ LA : ... G | καὶ G : > LA

8. ἐκκακίσῃς] Cf. II Clem. 2, 2 not. | h. l. Athanasius De decret. Nic. syn.
 9. θυγάτηρ ἐ. τ. διαβόλου] Laudat | c. 4.

indue fidem, quia fortis est, et crede deo, omnia desideria tua, quae petis, te impetraturum esse. Et si quando petenti tibi a domino petitio aliqua tardius praestatur, noli dubitare, quia non cito accepisti desiderium animae tuae; certe enim ob tentationem aliquam aut aliquod peccatum, quod tu ignoras, tardius conse-⁵ queris desiderium tuum. 8. Tu ergo noli intermittere petens desiderium animae tuae, et accipies illud; si autem defeceris et dubitaveris petens, temet ipsum accusa et non eum, qui dat tibi. 9. Vide hanc dubitationem; perniciosa est enim et stulta et multos a fide radicitus evellit, etiamsi valde fideles sunt et.¹⁰ fortes. Etenim haec dubitatio filia est diaboli et valde nequiter agit in servos dei. 10. Contemne ergo dubitationem eiusque dominare in omni negotio, induens fidem fortem ac potentem. Fides enim omnia promittit, omnia perficit, dubitatio autem, quae sibi ipsi non confidit, excidit omnibus operibus¹⁵ suis, quae facit. 11. Vides igitur, inquit, quod fides de sursum est a domino et habet virtutem magnam; dubitatio vero terrenus spiritus est a diabolo, non habens virtutem. 12. Tu ergo servi fidei, quae virtutem habet, et abstine a dubitatione, quae virtutem non habet, et vives deo, et omnes vivent deo, qui haec²⁰ sentiunt.

Mandatum X.

1. Aufer a te, inquit, tristitiam; etenim haec soror est dubitationis et iracundiae. 2. Quomodo, inquam, domine, harum est soror? Aliud enim iracundia esse mihi videtur et aliud²⁵ dubitatio et aliud tristitia. Imprudens, inquit, homo es et non intellegis, tristitiam omnibus spiritibus nequiores esse et durissimam servis dei et magis quam omnes spiritus deperdere hominem et exterminare spiritum sanctum et iterum servare.

30 I Cor. 7, 10.

11. ἀνωθεν] Cf. Mand. XI, 5. 8. 20; Iac. 1, 17; 3, 15. 17. — ἐπίγειος] Cf. Iac. 3, 15.

X. Pseudo-Athanasius l. c. c. 11 paene omnia exhibet, exceptis praesertim versibus 3—5 c. 1. Antiochus Mon. Hom. 25 PG 89, 1511

praeter pauca alia versus 1—3 c. 3 transscripsit.

1, 1. Cf. Ps.-Cypr. De aleat. c. 3; Cassian. De coenob. instit. lib. IX: De spiritu tristitiae.

2. παρὰ] Cf. Winer § 35, 2b.

πάλιν σώζει; 3. Ἐγώ, φημί, κύριε, ἀσύνετός εἰμι καὶ οὐ συνίω
 τὰς παραβολὰς ταύτας. πῶς γὰρ δύναται ἐκτρίβειν καὶ πάλιν σώ-
 ζειν, οὐ νοῶ. 4. Ἄκουε, φησὶν· οἱ μηδέποτε ἐρευνήσαντες περὶ
 τῆς ἀληθείας μηδὲ ἐπιζητήσαντες περὶ τῆς θεότητος, πιστεύσαντες
 5 δὲ μόνον, ἐμπεφυρμένοι δὲ πραγματείαις καὶ πλούτῳ καὶ φιλίαις
 ἐθνικαῖς καὶ ἄλλαις πολλαῖς πραγματείαις τοῦ αἰῶνος τούτου· ὅσοι
 οὖν τούτοις πρόσκεινται, οὐ νοοῦσι τὰς παραβολὰς τῆς θεότητος·
 ἐπισκοποῦνται γὰρ ὑπὸ τούτων τῶν πράξεων καὶ καταφθείρονται
 καὶ γίνονται κεχερωμένοι. 5. καθὼς οἱ ἀμπελῶνες οἱ καλοί, ὅταν
 10 ἀμελείας τύχῃσι, χερσοῦνται ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν καὶ βοτανῶν ποι-
 κίλων, οὕτως οἱ ἄνθρωποι οἱ πιστεύσαντες καὶ εἰς ταύτας τὰς
 πράξεις τὰς πολλὰς ἐμπίπτοντες τὰς προειρημένας, ἀποπλανῶνται
 ἀπὸ τῆς διανοίας αὐτῶν, καὶ οὐδὲν ὅλως νοοῦσι περὶ δικαιοσύνης,
 ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκούσωσι περὶ θεότητος καὶ ἀληθείας, ὁ νοῦς αὐ-
 15 τῶν περὶ τὴν πράξιν αὐτῶν καταγίνεται, καὶ οὐδὲν ὅλως νοοῦσιν.
 6. οἱ δὲ φόβον ἔχοντες θεοῦ καὶ ἐρευνῶντες περὶ θεότητος καὶ
 ἀληθείας καὶ τὴν καρδίαν ἔχοντες πρὸς τὸν κύριον, πάντα τὰ λεγό-
 μενα αὐτοῖς τάχιον νοοῦσι καὶ συνίουσιν, ὅτι ἔχουσι τὸν φόβον
 τοῦ κυρίου ἐν ἑαυτοῖς· ὅπου γὰρ ὁ κύριος κατοικεῖ, ἐκεῖ καὶ σύ-
 20 νεσις πολλή. κολληθήγῃ οὖν τῷ κυρίῳ, καὶ πάντα συνήσεις καὶ
 νοήσεις.

2. Ἄκουε οὖν, φησὶν, ἀνόητε, πῶς ἡ λύπη ἐκτρίβει τὸ πνεῦ-
 μα τὸ ἅγιον καὶ πάλιν σώζει. 2. ὅταν ὁ δίψυχος ἐπιβάλλῃται
 πράξιν τινα καὶ ταύτης ἀποτύχῃ διὰ τὴν διψυχίαν αὐτοῦ, ἡ λύπη
 25 αὕτη εἰσπορεύεται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ λυπεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον
 καὶ ἐκτρίβει αὐτό. 3. εἴτα πάλιν ἡ ὀξύχολία ὅταν κολληθῇ τῷ
 ἀνθρώπῳ περὶ πράγματός τινος, καὶ λίαν πικρανθῇ, πάλιν ἡ λύπη
 εἰσπορεύεται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὀξύχολήσαντος,

1 συνιῶ G | 5/6 φιλίαις ἐθνικαῖς: L¹ hic exhibet, quae infra Mand.
 XI, 1—6 leguntur, scilicet: et alius mendax propheta (ψευδοπροφήτης
 v. 1) — loquitur secundum desiderium (κατὰ τὰς ἐπιθυμίας v. 6); Hilgen-
 field ordinem sententiarum rectum secundum textum graecum restituit |
 6/7 ὅσοι — πρόσκεινται GA: > L¹ (L²) | 9 καθὼς L¹A: καὶ ὥς G | 13 δι-
 καιοσύνης GL²(A): divitiis (l. divinitate) L¹ | 14 ἀλλὰ καὶ GL¹(A): quia
 L² | θεότητος καὶ ἀληθείας G: domino L¹(A), iustitia L² | 16 θεότητος
 GL²A: deo L¹, θεοῦ ἔργων Ath¹, δικαιοσύνης ἔργον (sc. ἐπιτελοῦσιν) Ath² |
 18 τάχιον v. x. συνίουσιν Ath² (LA): ταχύνουσι καὶ νοοῦσι G | 25 αὕτη
 GL¹: > L²A Ath | ἅγιον: + καὶ σώζει πάλιν G | 27 λίαν > G

3. Ego, inquam, domine, insipiens sum et non intellego similitudines istas. Quomodo enim possit exterminare atque iterum servare, non intellego. 4. Audi, inquit: qui numquam veritatem scrutati sunt neque divinitatem exquisierunt, sed tantummodo crediderunt, in negotiis vero sunt involuti et divitiis et amicitiis gentilibus aliisque multis rebus huius saeculi, quotquot igitur in his impliciti sunt, non intellegunt similitudines divinitatis; obscurantur enim his negotiis et corrumpuntur et fiunt inutiles. 5. Sicut vites bonae, si negleguntur, spinis et herbis variis devastantur, ita homines, qui crediderunt et in haec 10 negotia multa incidunt, de quibus modo dictum est, aberrant a sensu suo et nihil omnino intellegunt de iustitia, sed si audierint de divinitate ac veritate, sensus eorum circa negotium ipsorum est, et nihil omnino intellegunt. 6. Qui autem timorem habent dei et inquirunt de divinitate et veritate et cor habent ad do- 15 minum, omnia, quae ipsis dicuntur, citius percipiunt et intellegunt, quia timorem domini in sese habent; ubi enim dominus habitat, ibi et intellegentia multa est. Adhaere igitur domino, et omnia intelleges ac percipies.

2. Audi ergo, inquit, insipiens, quomodo tristitia spiritum 20 sanctum exterminet et iterum servet. 2. Cum dubius negotium aliquod aggressus et propter dubietatem suam adversa fortuna usus fuerit, tristitia ista in hominem intrat et contristat spiritum sanctum et exterminat eum. 3. Deinde iterum iracundia cum adhaeserit homini propter negotium aliquod eiusque ani- 25 mus valde exacerbatatus fuerit, iterum tristitia intrat in cor ho-

16 II Esr. 5, 9, 15; Ps. 13, 4. — 18 Ps. 110, 10; Prov. 1, 7; 9, 10; 15, 33. — 20 Sirach 2, 3. — 22 I Cor. 7, 10.

4. *πιστ. δὲ μόνον*] Cf. Iac. 2, 14 — 26. — *φιλ. ἐθνικαῖς*] Cf. Sim. VIII, 9, 1; Iac. 4, 4. Interpres latinus alter (L²) vertit: *amicitiis diversorum hominum*, unde Harnack conclusit, eum post Constantini tempus vixisse. — *πεχρησμένοι*] Cf. v. 5; Sim. IX,

26, 3.

5. Cf. Matth. 13, 22. — *οἱ ἀμπελῶνες . . χερσοῦνται*] Cf. Prov. 24, 30, 31.

6. *τ. καρδίαν κτλ.*] Cf. Vis. III, 10, 9 not.

καὶ λυπεῖται ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ ἢ ἔπραξε καὶ μετανοεῖ, ὅτι
 πονηρὸν εἰργάσατο. 4. αὕτη οὖν ἡ λύπη δοκεῖ σωτηρίαν ἔχειν,
 ὅτι τὸ πονηρὸν πράξας μετενόησεν. ἀμφότεραι οὖν αἱ πράξεις
 λυποῦσι τὸ πνεῦμα· ἡ μὲν διψυχία, ὅτι οὐκ ἐπέτυχε τῆς πράξεως
 5 αὐτῆς, ἡ δὲ ὀξύχολία λυπεῖ τὸ πνεῦμα, ὅτι ἔπραξε τὸ πονηρὸν.
 ἀμφότερα οὖν λυπηρά ἐστι τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ἡ διψυχία καὶ
 ἡ ὀξύχολία. 5. ἄρον οὖν ἀπὸ σεαυτοῦ τὴν λύπην καὶ μὴ θλίβε
 τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν σοὶ κατοικοῦν, μήποτε ἐντεύξεται κατὰ
 σοῦ τῷ θεῷ καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. 6. τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ θεοῦ
 10 τὸ δοθὲν εἰς τὴν σάρκα ταύτην λύπην οὐχ ὑποφέρει οὐδὲ στενοχωρίαν.

3. Ἐνδύσαι οὖν τὴν ἱλαρότητα τὴν πάντοτε ἔχουσαν χάριν
 παρὰ τῷ θεῷ καὶ εὐπρόσδεκτον οὔσαν αὐτῷ καὶ ἐντρύφα ἐν αὐτῇ.
 πᾶς γὰρ ἱλαρὸς ἀνὴρ ἀγαθὰ ἐργάζεται καὶ ἀγαθὰ φρονεῖ καὶ
 καταφρονεῖ τῆς λύπης· 2. ὁ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε πονηρεύεται·
 15 πρῶτον μὲν πονηρεύεται, ὅτι λυπεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ δοθὲν
 τῷ ἀνθρώπῳ ἱλαρόν· δεύτερον δὲ λυπῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον
 ἀνομίαν ἐργάζεται, μὴ ἐντυγχάνων μηδὲ ἐξομολογούμενος τῷ κυ-
 ρίῳ. πάντοτε γὰρ λυπηροῦ ἀνδρὸς ἡ ἐντευξις οὐκ ἔχει δύναμιν
 τοῦ ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ. 3. Διατί, φημί, οὐκ
 20 ἀναβαίνει ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ἡ ἐντευξις τοῦ λυπούμενου; Ὅτι,
 φησὶν, ἡ λύπη ἐγκάθεται εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ· μεμιγμένη οὖν
 ἡ λύπη μετὰ τῆς ἐντεύξεως οὐκ ἀφίησι τὴν ἐντευξιν ἀναβῆναι
 καθαρὰν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. ὥσπερ γὰρ ὄξος καὶ οἶνος μεμιγ-
 μένα ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὴν αὐτὴν ἡδονὴν οὐκ ἔχουσιν, οὕτω καὶ ἡ λύπη
 25 μεμιγμένη μετὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν αὐτὴν ἐντευξιν οὐκ ἔχει.
 4. καθάρισον οὖν σεαυτὸν ἀπὸ τῆς λύπης τῆς πονηρᾶς ταύτης,
 καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ· καὶ πάντες ζήσονται τῷ θεῷ, ὅσοι ἂν ἀπο-
 βάλωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν λύπην καὶ ἐνδύσωνται πᾶσαν ἱλαρότητα.

Ἐντολὴ ια'.

30 Ἐδειξέ μοι ἐπὶ συμφελλίου καθήμενους ἀνθρώπους καὶ ἔτε-
 ρον ἄνθρωπον καθήμενον ἐπὶ καθέδρᾳ· καὶ λέγει μοι· Βλέπεις

2/3 αὕτη — μετενόησεν > L¹ | 5 λυπεῖ τὸ πνεῦμα GA : > Ath (L) |
 8/9 κατὰ σοῦ G Ath¹ : > Ath² Ant LA | 9 τῷ θεῷ > G | 16 λυπῶν τὸ πν.
 τὸ ἅγιον GL²A (Ath¹) : λοιπὸν Ant (L¹) | 17 ἐντυγχάνων Ath L¹ : ἐπιτ. GA |
 17/18 κυρίῳ GA Ant : θεῷ Ath L² (L¹?) | 21 εἰς Ath (ἐν Ath¹) Ant : ἐπὶ G |
 23 θυσιαστήριον : + τοῦ θεοῦ A L Ath¹ | 26 οὖν > G | 28 πᾶσαν > L¹A |
 30 ἔδοξε G

minis irascentis, et tristitia afficitur ob negotium suum, quod egit, et paenitet eum, quod malum fecit. 4. Haec igitur tristitia videtur salutem habere, quia paenitentiam agit, qui malum fecit. Ambo ergo actus contristant spiritum: dubietas, quia non successit actus eius; iracundia contristat spiritum, quia⁵ fecit malum. Ambo igitur tristitia afficiunt spiritum sanctum, dubitatio et iracundia. 5. Aufer itaque a te tristitiam et noli laedere spiritum sanctum, qui in te habitat, ne forte roget adversus te dominum et recedat a te. 6. Spiritus enim dei, qui huic carni datus est, tristitiam non sustinet neque angustiam.¹⁰

3. Indue igitur hilaritatem, quae deo semper grata est et accepta, et laetare in ea. Omnis enim vir hilaris bona operatur et bona sentit et contemnit tristitiam. 2. Vir autem tristis semper male agit; primo male agit, quia contristat spiritum sanctum, qui datus est homini hilaris; secundo autem contristans¹⁵ spiritum sanctum iniquitatem committit, quia non orat neque confitetur domino. Nunquam enim oratio viri tristis habet vim, ut ascendat ad altare dei. 3. Quare, inquam, non ascendit ad altare oratio hominis tristis? Quia, inquit, tristitia insidet in corde eius; tristitia ergo mixta cum oratione non sinit oratio-²⁰ nem ascendere mundam ad altare. Sicut enim acetum et vinum invicem mixtum eandem suavitatem non habet, ita et tristitia mixta cum spiritu sancto eandem orationem non habet. 4. Munda te ergo a tristitia hac mala, et vives deo, et omnes vivent deo, quotquot proiecerint a se tristitiam et induerint omnem hilari-²⁵ tatem.

Mandatum XI.

Ostendit mihi homines super subsellium sedentes et alium hominem sedentem in cathedra. Et ait mihi: Vides hos, qui

3 II Cor. 7, 10. — 7 Eph. 4, 30. — 11 Sirach 26, 4; Rom. 12, 8; Philipp. 3, 1; 4, 4; I Thess. 5, 16.

3, 2. ἐξομολογ. τ. πνίφω] Locutio in Psalmis creberrima, cf. Ps. 7, 18; 9, 2; 85, 12; 106, 1 etc.

XI, 1. ψευδοπροφήτης] De pseudo-propheta variae sententiae propo-

sitae sunt. Ritsch (*Altkathol. Kirche* ed. II p. 537) eum inter clericos quaerendum esse putavit. Lipsius (*Zeitschrift für wiss. Theologie* 1866 p. 65—79; 1869 p. 292—294), cui

τοὺς ἐπὶ τοῦ συμφελλίου καθημένους; Βλέπω, φημί, κύριε. Οὗτοι, φησί, πιστοὶ εἰσι, καὶ ὁ καθηήμενος ἐπὶ τὴν καθέδραν ψευδοπροφήτης ἐστίν, [ὅς] ἀπόλλυσι τὴν διάνοιαν τῶν δούλων τοῦ θεοῦ· τῶν διψύχων δὲ ἀπόλλυσιν, οὐ τῶν πιστῶν. 2. οὗτοι οὖν οἱ δὲ 5 ψυχοὶ ὡς ἐπὶ μάγον ἔρχονται καὶ ἐπερωτῶσιν αὐτόν, τί ἄρα ἔσται αὐτοῖς· κακείνος δὲ ψευδοπροφήτης, μηδεμίαν ἔχων ἐν ἑαυτῷ δύναμιν πνεύματος θείου, λαλεῖ μετ' αὐτῶν κατὰ τὰ ἐπερωτήματα αὐτῶν [καὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς πονηρίας αὐτῶν καὶ πληροὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν], καθὼς αὐτοὶ βούλονται. 3. αὐτὸς γὰρ κενὸς 10 ὢν κενὰ καὶ ἀποκρίνεται κενοῖς· ὁ γὰρ ἐὰν ἐπερωτηθῇ, πρὸς τὸ κένωμα τοῦ ἀνθρώπου ἀποκρίνεται. τινὰ δὲ καὶ ῥήματα ἀληθῆ λαλεῖ· ὁ γὰρ διάβολος πληροὶ αὐτόν τῷ αὐτοῦ πνεύματι, εἴ τινα δυνήσεται ῥῆξαι τῶν δικαίων. 4. ὅσοι οὖν ἰσχυροὶ εἰσιν ἐν τῇ πίστει τοῦ κυρίου, ἐνδεδυμένοι τὴν ἀλήθειαν, τοῖς τοιοῦτοις πνεύ- 15 μασιν οὐ κολλῶνται, ἀλλ' ἀπέχονται ἀπ' αὐτῶν· ὅσοι δὲ δίψυχοί εἰσι καὶ πυκνῶς μετανοοῦσι, μαντεύονται ὡς καὶ τὰ ἔθνη καὶ ἑαυτοῖς μείζονα ἁμαρτίαν ἐπιφέρουσιν εἰδωλολατροῦντες· ὁ γὰρ ἐπερωτῶν ψευδοπροφήτην περὶ πράξεώς τινος εἰδωλολάτρης ἐστὶ

2/3 *ψευδοπροφήτης* : spiritus terrestris L¹, qui hic exhibet, quae infra v. 12 fin. —15 leguntur; quae autem hic et v. 2—6 exstant, Mandato X, 1, 4 (cf. not.) inserebantur | 3 ὅς L : et A, > G | 5 *μάγον* G : divinum L²(A), divinum spiritum L¹ | ἄρα G | 7 *θείον* GL¹ : sancti L²A | *λαλεῖν* G | *μετ' αὐτῶν* GL² : illis L¹, > A | 8 *καὶ κατὰ* — *αὐτῶν* > L¹ | 8/9 *καὶ κατὰ* — *αὐτῶν* AL²(L¹) : > G propter homoeot. | 13 *ῥῆξαι* Clem : *ῥᾶξαι* G | 18 *ψευδοπρ.* GA : prophetam L², > L¹

assensus est Behm (*Ueber den Verfasser des Hirten* p. 52—56), eum doctorem gnosticum habet, Zahn (l. c. p. 103 sqq.; *Jahrb. f. deutsche Theol.* 1870 p. 204 sq.) vatem christianum, et hic et ille rationes protulerunt haud infirmas. Harnack, Zahnianam sententiam laudans, ad h. l. conicit, eam ita cum Lipsii conciliari posse coniectura, ut pseudopropheta e numero magorum christianorum fuisse censeatur, quorum mores, disciplina, artes procul dubio cum moribus atque doctrinae pro-

pagandae methodo quorundam, quos nunc Gnosticos male nominamus, cognatae fuerint, et contulit de talibus prophetis christianis (Act. 19, 13) Hadriani epistolam ad Servianum (Vopisci Vita Saturn. c. 8: nemo Christianorum presbyter non mathematicus, non haruspex, non aliptes); Lucian. Peregr. c. 11; Cels. ap. Orig. VI, 24—41; VII, 11 etc. Mihi quoque Zahn verum invenisse videtur.

2. ὡς ἐπὶ μάγον κτλ.] Ut ex v. 4 apparet, pseudopropheta interroga-

super subsellium sedent? Video, inquam, domine. Hi, inquit, fideles sunt, et qui in cathedra sedet, pseudopropheta est, qui disperdit sensum servorum dei; sensum autem dubiorum disperdit, non fidelium. 2. Hi ergo dubii quasi ad magum veniunt et interrogant eum, quid ipsis futurum sit; et ille pseudo-⁵ propheta, nullam in se habens virtutem spiritus divini, loquitur cum iis secundum interrogationes eorum et secundum desideria malitiae eorum et implet animas eorum, sicut ipsi volunt. 3. Ipse enim cum inanis sit, inania etiam respondet inanibus; quidquid enim interrogatus fuerit, secundum hominis inanita-¹⁰ tem respondet. Quaedam tamen et vera verba loquitur; diabolus enim suo spiritu implet eum, num forte aliquem ex iustis confringere possit. 4. Quotquot igitur fortes sunt in fide domini, induti veritatem, eiusmodi spiritibus non adhaerent, sed abstinere ab iis; quotquot autem dubii sunt et frequenter paeni-¹⁵ tentiam agunt, vatem consulunt sicut et gentiles et maius sibi adquirunt peccatum idolis servientes; qui enim pseudopropheta interrogat de negotio quolibet, idololatres est et expers

batur non de rebus divinis vel de sorte hominibus post mortem contingente, sed de rebus saecularibus (*περὶ πράξεώς τινος*) vel quid singulis in hoc vel illo casu eveniret. Dubii hoc loco non interrogant, ut supra Vis. III, 4, 3: *εἰ ἄρα ἔστιν ταῦτα ἢ οὐκ ἔστιν*, sed *τί ἄρα ἔσται αὐτοῖς*; cf. *Jahrb. f. d. Theol.* l. c. — *κατὰ τ. ἐπιθ.*] Cf. Iren. I, 13, 4: *πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας ἑαυτοῖς μαντεύεσθαι*. Hieron. C. Iovin. II, 37 (ed. Migne II, 335): semper pseudoprophetae dulcia pollicentur

3. Clem. Al. Strom. I, 17, 85 p. 369 (*τινὰ κτλ.*). — *κενοῖς*] Cf. Polyc. Phil. 6, 3; Iren. fragm. 26 ed. Stieren p. 840 sq. — *τινὰ δὲ κ. ῥ. ἀληθῆ*] Cf. Clem. Recognit. IV, 20, 21; VIII, 40; Ps.-Ambros. ad I Thess. 5, 21. — *διάβολος κτλ.*] Cf. Eus. H. E. V, 16, 9; Constit. apost. VIII, 2.

4. *πυκνῶς μεταν.*] i. e. frequenter et ob eam causam non vere paenitentiam agunt; tempore tentationis enim iterum peccant, cum ii, qui pleni sunt fide, omni tentationi fortiter resistent (cf. v. l. Mand. V, 2, 1). Sine dubio hunc locum respexit Clemens Al. Strom. II, 13, 57—59 p. 459 sq. de paenitentia crebra agens. Scribit: *αἱ δὲ συννεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι μετάνοιαι οὐδὲν τῶν καθάπαξ μὴ πεπιστευκότων διαφέρουσιν ἢ μόνη συναισθέσθαι, ὅτι ἁμαρτάνουσι . . . μελέτη γὰρ ἔμπαλιν ἁμαρτιῶν τὸ πολλάκις μετανοεῖν καὶ ἐπιτηδεύειν εἰς εὐτρεψίαν ἐξ ἀνασκησίας. δόκησις τοίνυν μετανόιας, οὐ μετάνοια, τὸ πολλάκις αἰτεῖσθαι συγγνώμην, ἐφ' οἷς πλημμελοῦμεν πολλάκις.*

5. Cf. Iren. I, 13, 4: *ἀκριβῶς εἰ-*

καὶ κενὸς ἀπὸ τῆς ἀληθείας καὶ ἄφρων. 5. πᾶν γὰρ πνεῦμα ἀπὸ
 θεοῦ δοθὲν οὐκ ἐπερωτᾶται, ἀλλὰ ἔχον τὴν δύναμιν τῆς θεότητος
 ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ πάντα, ὅτι ἄνωθὲν ἐστὶν ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ
 θεοῦ πνεύματος. 6. τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἐπερωτῶμενον καὶ λαλοῦν
 5 κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων ἐπίγειόν ἐστι καὶ ἐλαφρόν,
 δύναμιν μὴ ἔχον· καὶ ὅλως οὐ λαλεῖ, ἐὰν μὴ ἐπερωτηθῇ. 7. Πῶς
 οὖν, φημί, κύριε, ἄνθρωπος γινώσεται, τίς αὐτῶν προφήτης καὶ τίς
 ψευδοπροφήτης ἐστίν; Ἄκουε, φησί, περὶ ἀμφοτέρων τῶν προφη-
 τῶν· καὶ ὥς σοι μέλλω λέγειν, οὕτω δοκιμάσεις τὸν προφήτην
 10 καὶ τὸν ψευδοπροφήτην. ἀπὸ τῆς ζωῆς δοκίμαζε τὸν ἄνθρωπον
 τὸν ἔχοντα τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον. 8. πρῶτον μὲν ὁ ἔχων τὸ πνεῦμα
 [τὸ θεῖον] τὸ ἄνωθεν πραῦς ἐστὶ καὶ ἡσύχιος καὶ ταπεινόφρων
 καὶ ἀπεχόμενος ἀπὸ πάσης πονηρίας καὶ ἐπιθυμίας ματαιίας τοῦ
 αἰῶνος τούτου καὶ ἑαυτὸν ἐνδεέστερον ποιεῖ πάντων τῶν ἀνθρώ-
 15 πων καὶ οὐδενὶ οὐδὲν ἀποκρίνεται ἐπερωτῶμενος, οὐδὲ κατὰ μόνας
 λαλεῖ οὐδὲ ὅταν θέλῃ ἄνθρωπος λαλεῖν, λαλεῖ τὸ πνεῦμα τὸ
 ἅγιον, ἀλλὰ τότε λαλεῖ, ὅταν θελήσῃ αὐτὸν ὁ θεὸς λαλῆσαι.
 9. ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον εἰς
 συναγωγὴν ἀνδρῶν δικαίων τῶν ἐχόντων πίστιν θεοῦ πνεύματος
 20 καὶ ἐντευξίς γένηται πρὸς τὸν θεὸν τῆς συναγωγῆς τῶν ἀνδρῶν
 ἐκείνων, τότε ὁ ἄγγελος τοῦ προφητικοῦ πνεύματος ὁ κείμενος
 πρὸς αὐτὸν πληροὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ πληρωθεὶς ὁ ἄνθρωπος τῷ
 πνεύματι τῷ ἁγίῳ λαλεῖ εἰς τὸ πλῆθος, καθὼς ὁ κύριος βούλεται.
 10. οὕτως οὖν φανερόν ἐσται τὸ πνεῦμα τῆς θεότητος. ὅση οὖν
 25 περὶ τοῦ πνεύματος τῆς θεότητος τοῦ κυρίου ἡ δύναμις, αὕτη.

4 θεῖον GL¹ : sancti L², > A | 5/8 p. 508 τῶν ἀνθρώπων — θεοῦ
 προφήτην v. 12: codices versionis latinae prioris fere omnes haec Mand.
 XII, 2, 1 post πάντων προέχουσα exhibent, codex Lambethanus (ut vi-
 detur solus) Mand. XI, 15 fin. post εἰσίσκονται, et Wake cum ex codice
 illo tum e graeco Ps.-Athanasii, in quibus illa omnia in Mand. XII de-
 siderantur, ea ibi inserenda esse collegit, cf. Gallandi, Bibl. vet. patr.
 I, 80 not. 3 | 12 τὸ θεῖον LA : > G | 17 αὐτὸν G(A) : αὐτὸ L? | 21 προφ.
 πνεύματος L²A : προφήτου G, divinitatis L¹ | 22 ἄνθρωπον GL² : +
 illum L¹A

δοῦναι, ὅτι προφητεύειν οὐχ ὑπὸ Μάρ- | θεὸς δοτὸν ἔχουσι τὴν προφητείαν,
 κου τοῦ μάγου ἐγγίνεται τοῖς ἀνθρώ- | καὶ τότε λαλοῦσιν ἔνθα καὶ ὁ-
 ποις· ἀλλ' οἷς ἂν ὁ θεὸς ἄνωθεν | πότε θεὸς βούλεται. Cf. v. 8.
 ἐπιτέμῃ τὴν χάριν αὐτοῦ, οὗτοι | 6. ὅλως οὐ λαλεῖ κτλ.] Cf. v. 12.

veritatis ac demens. 5. Omnis enim spiritus a deo datus non interrogatur, sed habens virtutem divinitatis a semet ipso omnia loquitur, quia de sursum est a virtute spiritus divini. 6. Spiritus autem, qui interrogatur et loquitur secundum desideria hominum, terrenus est ac levis, virtutem non habens; et omnino non loquitur, nisi interrogatur. 7. Quomodo igitur, inquam, domine, cognoscet homo, quis eorum propheta sit et quis pseudopropheta? Audi, inquit, de utroque propheta; et sicut tibi dicturus sum, ita probabis prophetam et pseudoprophetam. E vita proba hominem spiritum divinum habentem. 8. Primum qui¹⁰ habet spiritum divinum oriundum de sursum, mansuetus est et tranquillus et humilis et abstinet ab omni nequitia et concupiscentia huius saeculi vana et omnibus hominibus humiliorem se praestat et nemini respondet interrogatus, nec secrete loquitur nec cum voluerit homo eum loqui, loquitur spiritus sanctus,¹⁵ sed tunc loquitur, cum voluerit deus eum loqui. 9. Cum igitur homo spiritum divinum habens venerit in ecclesiam virorum iustorum fidem spiritus divini habentium et oratio fit ad dominum ecclesiae virorum illorum, tum angelus spiritus prophetici, qui adstat illi, implet hominem, et impletus spiritu sancto homo²⁰ loquitur ad multitudinem, sicut dominus vult. 10. Sic ergo manifestus fiet spiritus divinitatis. Tanta est igitur virtus do-

3 Iac. 3, 15.

7. Cf. de duplici prophetia Clem. Hom. II, 15; III, 22 sqq.

8. ὁ ἔχων κτλ.] Cf. Iac. 3, 17. — τότε λαλεῖ κτλ.] Cf. v. 5 not. et v. 9.

9. εἰς συναγωγὴν] Bene de huius vocis usu apud patres veteres Harnack in *Zeitschr. f. wiss. Theol.* 1876 p. 102 sq. et ad h. l. disputavit. Vox erat sollemnis ad significandum coetum Iudaeorum et quidem denotabat 1) ecclesiam, 2) congregatio- nem sacram, 3) locum, ubi congregatio instituebatur. Porro crebro de haereticis et ethnicis usurpabatur. Nonnumquam autem etiam ad

Christianos (catholicos) transferebatur et adhibebatur ad significandam et synaxin, ut in hoc Mandato quater; Iac. 2, 2; Ign. Polyc. 4, 2; Iren. III, 4, 1 (*congregatio*), et ecclesiam vel coetum Christianorum, ut Iust. Dial. c. 63; Iren. IV, 32, 1; cf. Theoph. Ad Aut. II, 14; Clem. Al. Strom. VI, 3, 34 p. 756. Hermas hic Iac. 2, 2: εἰς γὰρ εἰσελεύθη εἰς τὴν συναγωγὴν ὁμῶν ἀνὴρ κτλ. ante oculos habuisse videtur. — θείον πν.] Genetivus obiectivus. — ἄγγελος τ. προφ. πνεύματος] Cf. Apoc. Baruch 55, 3: Ramiel, qui praeest visionibus veritatis.

11. ἄκουε νῦν, φησί, περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπιγείου καὶ κενοῦ καὶ δύναμιν μὴ ἔχοντος, ἀλλὰ ὄντος μωροῦ. 12. πρῶτον μὲν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὁ δοκῶν πνεῦμα ἔχειν ὑψοῖ ἑαυτὸν καὶ θέλει πρωτοκαθεδρίαν ἔχειν καὶ εὐθὺς ἰταμός ἐστι καὶ ἀναιδὴς καὶ πο-
 5 λύλαλος καὶ ἐν τρυφαῖς πολλαῖς ἀναστρεφόμενος καὶ ἐν ἐτέραις πολλαῖς ἀπάταις καὶ μισθὸν λαμβάνει τῆς προφητείας αὐτοῦ· ἐὰν δὲ μὴ λάβῃ, οὐ προφητεύει. δύναται οὖν πνεῦμα θεῖον μισθὸν λαμβάνειν καὶ προφητεύειν; οὐκ ἐνδέχεται τοῦτο ποιεῖν θεοῦ προ-
 10 φήτην, ἀλλὰ τῶν τοιούτων προφητῶν ἐπίγειόν ἐστι τὸ πνεῦμα.
13. εἴτα ὅλως εἰς συναγωγὴν ἀνδρῶν δικαίων οὐκ ἐγγίζει, ἀλλ' ἀποφεύγει αὐτούς· κολλᾶται δὲ τοῖς διψύχοις καὶ κενοῖς καὶ κατὰ γωνίαν αὐτοῖς προφητεύει καὶ ἀπατᾷ αὐτούς λαλῶν κατὰ τὰς ἐπι-
 15 θυμίας αὐτῶν πάντα κενῶς· κενοῖς γὰρ καὶ ἀποκρίνεται· τὸ γὰρ κενὸν σκεῦος μετὰ τῶν κενῶν συντιθέμενον οὐ θραύεται, ἀλλὰ
 16 συμφωνοῦσιν ἀλλήλοις. 14. ὅταν δὲ ἔλθῃ εἰς συναγωγὴν πλήρη ἀνδρῶν δικαίων ἐχόντων πνεῦμα θεότητος καὶ ἔντευξις ἀπ' αὐτῶν γένηται, κenoῦται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐπίγειον ἀπὸ τοῦ φόβου φεύγει ἀπ' αὐτοῦ, καὶ κωφοῦται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖ-
 20 νος καὶ ὅλως συνθραύεται, μηδὲν δυνάμενος λαλήσαι. 15. ἐὰν γὰρ
 21 εἰς ἀποθήκην στιβάσης οἶνον ἢ ἔλαιον καὶ ἐν αὐτοῖς θῇς κεράμιον κενὸν καὶ πάλιν ἀποστιβάσαι θελήσῃς τὴν ἀποθήκην, τὸ κεράμιον ἐκεῖνο, ὃ ἔθηκας κενόν, κενὸν καὶ εὐρήσεις· οὕτω καὶ οἱ προφῆται
 22 οἱ κenoῖ ὅταν ἔλθωσιν εἰς πνεύματα δικαίων, ὅποιοι ἦλθον, τοι-
 23 οῦτοι καὶ εὐρίσκονται. 16. ἔχεις ἀμφοτέρων τῶν προφητῶν τὴν
 24 ζώην· δοκίμαζε οὖν ἀπὸ τῶν ἔργων καὶ τῆς ζωῆς τὸν ἄνθρωπον τὸν λέγοντα ἑαυτὸν πνευματοφόρον εἶναι. 17. σὺ δὲ πίστευε τῷ πνεύματι τῷ ἐρχομένῳ ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἔχοντι δύναμιν· τῷ δὲ πνεύματι τῷ ἐπιγείῳ καὶ κενῷ μηδὲν πίστευε, ὅτι ἐν αὐτῷ δύνα-
 25 μιν οὐκ ἔστιν· ἀπὸ τοῦ διαβόλου γὰρ ἔρχεται. 18. ἄκουσον
 26 [οὖν] τὴν παραβολήν, ἣν μέλλω σοι λέγειν· λάβε λίθον καὶ βάλε εἰς τὸν οὐρανόν, ἴδε, εἰ δύνασαι ἄψασθαι αὐτοῦ· ἢ πάλιν λάβε σίφωνα ὕδατος καὶ σιφώνισον εἰς τὸν οὐρανόν, ἴδε, εἰ δύνασαι

1 νῦν L : οἶν G, > A | 6 μισθὸν GL¹A : μισθοὺς L² | 7 μισθόν : μισ-
 8 θοὺς L¹ | 11/12 καταγωνίαν G | 12 λαλοῦν G | 16 θεότητος L(A) : θεϊότα-
 9 τον G | ἀπ' L² : ἀντ' G, > L¹A | αὐτῆς G | 17 ἐπίγειον LA : ἄγιον G |
 10 19 μηδὲν L(A) : μὴ G | 30 οὖν L(A) : > G | 31 ἴδε — αὐτοῦ > L¹ | 32 συ-
 11 φώνισον G

mini ad spiritum divinitatis spectans. 11. Audi nunc, inquit, de spiritu terreno et inani et qui virtutem non habet, sed stultus est. 12. Primum ille homo, qui videtur spiritum habere, exaltat se et vult primam cathedram habere et statim protervus est et impudens et verbosus et in multis deliciis versatur et in aliis multis voluptatibus et mercedem accipit prophetiae suae; si autem non accipit, non prophetat. Potestne ergo spiritus divinus mercedem accipere et prophetare? Hoc facere non licet dei prophetae, sed eiusmodi prophetarum spiritus est terrenus. 13. Deinde concilio virorum iustorum prorsus non appropinquat, sed fugit eos. Adhaeret autem dubiis et inanibus iisque in angulis prophetat et deludit eos omnia inaniter secundum desideria eorum loquens; inanibus enim et respondet. Nam vas inane cum inanibus compositum non frangitur, sed consonant aliud cum alio. 14. Cum autem venerit in concilium plenum viris iustis spiritum divinitatis habentibus et oratio ab iis fit, vacuus invenitur homo ille, et spiritus terrenus timore perterritus fugit ab eo, et obmutescit homo ille et prorsus confringitur nec quidquam potest loqui. 15. Si enim in apotheca stipaveris vinum aut oleum et inter illa vasa posueris amphoram vacuum et iterum apothecam exinanire volueris, amphoram illam, quam posueras vacuum, adhuc vacuum invenies: sic etiam prophetae inanes cum venerint ad spiritus iustorum, quales venerunt, tales et inveniuntur. 16. Habes utriusque prophetae vitam. Proba ergo ex operibus et vita hominem, qui spiritum se habere dicit. 17. Tu autem crede spiritui venienti a deo et habenti virtutem; spiritui autem terreno et inani nihil crede, quia virtus in eo non est; a diabolo enim venit. 18. Audi ergo similitudinem, quam tibi dicturus sum. Sume lapidem et mitte in caelum, vide, si possis illud attingere; aut iterum sume siphonem aquae et torque in caelum, vide, si possis caelum per-

12. ὑποῖ . . πρωτοκαθεδρίαν] Pa-
stori verba, quae Dominus Matth.
23, 6. 12; Luc. 14, 7—11 de scribis
et Phariseis locutus est, ante oculos
obversata esse videntur, et altera

vox idem fere significat ac prior. —
[ἱταμός κτλ.] Cf. Iren. I, 13, 3. 4. —
[μυσθὸν λ.] Cf. Act. 16, 16; Eus. H.
E. V, 18, 2; Lucian. Alex. c. 19.

τρυπήσαι τὸν οὐρανόν. 19. Πῶς, φημί, κύριε, δύναται ταῦτα γενέσθαι; ἀδύνατα γὰρ ἀμφότερα ταῦτα εἶρηκας. Ὡς ταῦτα οὖν, φησὶν, ἀδύνατά ἐστιν, οὕτω καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἐπίγεια ἀδύνατά ἐστι καὶ ἀδρανῆ. 20. λάβε νῦν τὴν δύναμιν τὴν ἄνωθεν ἐρχομένην· ἡ χάλαζα ἐλάχιστόν ἐστι κοκκάριον, καὶ ὅταν ἐπίπῃ ἐπὶ κεφαλὴν ἀνθρώπου, πῶς πόνον παρέχει· ἡ πάλιν λάβε σταγόνα, ἡ ἀπὸ τοῦ κεράμου πίπτει χαμαὶ καὶ τρυπᾷ τὸν λίθον. 21. βλέπεις οὖν, ὅτι τὰ ἄνωθεν ἐλάχιστα πίπτοντα ἐπὶ τὴν γῆν μεγάλην δύναμιν ἔχει· οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον ἄνωθεν ἐρχόμενον δυνατόν ἐστι. τούτῳ οὖν τῷ πνεύματι πίστευε, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐτέρου ἀπέχου.

Ἐντολὴ ιβ'.

1. Λέγει μοι· Ἄρον ἀπὸ σεαυτοῦ πᾶσαν ἐπιθυμίαν πονηράν, ἔνδυσαι δὲ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἀγαθὴν καὶ σεμνήν· ἐνδεδυμένος γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην μισήσεις τὴν πονηράν ἐπιθυμίαν καὶ χαλιναγωγήσεις αὐτήν, καθὼς βούλει. 2. ἀγρία γὰρ ἐστὶν ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ καὶ δυσκόλως ἡμεροῦται· φοβερὰ γὰρ ἐστὶ καὶ λίαν τῇ ἀγριότητι αὐτῆς θαπνᾷ τοὺς ἀνθρώπους· μάλιστα δὲ ἐὰν ἐμπέσῃ εἰς αὐτὴν δούλος θεοῦ καὶ μὴ ἦ συνετός, θαπνᾷται ὑπ' αὐτῆς δεινῶς· θαπνᾷ δὲ τοὺς τοιοῦτους τοὺς μὴ ἔχοντας ἔνδυμα τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀγαθῆς, ἀλλὰ ἐμπεφυρμένους τῷ αἰῶνι τούτῳ· τούτους οὖν παραδίδωσιν εἰς θάνατον. 3. Ποῖα, φημί, κύριε, ἔργα ἐστὶν τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς τὰ παραδιδόντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς θάνατον; γνῶρισόν μοι, ἵνα ἀφέξωμαι ἀπ' αὐτῶν. 25 Ἀκουσον, [φησὶν], ἐν ποίοις ἔργοις θανατοῖ ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ.

2. Πάντων προέχουσα ἐπιθυμία γυναικὸς ἀλλοτρίας ἢ ἀνδρὸς καὶ πολυτελείας πλούτου καὶ ἐδεσμάτων πολλῶν ματαίων καὶ μεθυσμάτων καὶ ἐτέρων τρυφῶν πολλῶν καὶ μωρῶν· πᾶσα γὰρ 30 τρυφὴ μωρὰ ἐστὶ καὶ κενὴ τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. 2. αὐταὶ οὖν

2 ἀδύνατα — εἶρηκας > A | ταῦτα GL²: + ἃ L¹ | 3 τὰ πνεύματα τὰ ἐπ. κτλ. GL²: spiritus terrestris etc. L¹A | 4 εἰσι G | νῦν L: οὖν G | 9/10 οὕτω — ἐστὶ > L¹ | 10 τῷ πνεύματι GA: > L | 21 ἐμπεφυρμένους Ath: ἐκπεφ. G | 25 φησὶν LA: > G | 28 πολυτελείας GL¹ (L²?) : -τέλεια A Ath cf. Mand. VI, 2, 5

tundere. 19. Quomodo, inquam, domine, haec fieri possunt? Impossibilia enim utraque ista esse dixisti. Sicut haec igitur, inquit, impossibilia sunt, ita et spiritus terreni invalidi sunt et inertes. 20. Sume nunc virtutem de sursum venientem. Grando minimum est granum, et cum ceciderit super caput ho-⁵ minis, quantum dolorem affert! Aut iterum sume stillicidium, quod a tegula cadit in terram et pertundit lapidem. 21. Vides igitur, quod ea, quae de sursum cadunt in terram, etiamsi minima sunt, magnam virtutem habent: sic et spiritus divinus de sursum veniens potens est. Huic ergo spiritui crede, ab altero¹⁰ te abstine.

Mandatum XII.

1. Dicit mihi: Tolle a te omne desiderium malum, indue te desiderium bonum et sanctum; indutus enim hoc desiderio odio habebis malum desiderium et refrenabis, sicut vis. 2. Ag-¹⁵ restis enim est concupiscentia mala et difficile mansuetatur; namque atrox est ac vehementer feritate sua homines consumit; praecipue si servus dei in eam inciderit neque sapiens fuerit, consumitur ab ea horribiliter. Disperdit autem eos, qui non habent indumentum desiderii boni, sed impliciti sunt huic²⁰ saeculo. Hos igitur morti tradit. 3. Quae, inquam, domine, opera sunt concupiscentiae malae, quae homines morti tradunt? Demonstra mihi, ut abstineam ab iis. Audi, inquit, in quibus operibus cupiditas mala servos dei morte afficiat.

2. Omnibus praestat cupiditas mulieris alienae aut viri et²⁵ magnificentiae divitiarum et ciborum copiosorum supervacuorum et potuum aliarumque deliciarum multarum et stultarum; omnes enim deliciae stultae sunt et inanes servis dei. 2. Hae igitur

XII. Exstat dimidia fere Mandati pars apud Ps.-Athanasium l. c., scilicet 1—3, 1 (exceptis versibus 3 et 4 c. 2) in c. 10; 3, 2 in c. 13; 3, 4. 5 et 4, 2—5 in c. 21; 4, 6. 7; 5, 2 et 6, 2. 3 in c. 12. Antiochus Mon. Hom. 74 PG 89, 1650 transscripsit c. 1 et Hom. 77 p. 1663 6, 2. 3.

1, 1. ἐπιθ. πορνείαν] Cf. Mand. VIII, 5; XI, 2; Col. 3, 5: ἐπιθυμίαν κακήν. — χαλινάγωγῆσεις] Cf. Iac. 1, 26; 3, 2. 3.

2. ξυθυμία] Cf. Sim. IX, 13, 2. 7. 8; Matth. 22, 11; Rom. 13, 14; Gal. 3, 27; Col. 3, 10. — θάνατον] Cf. Iac. 1, 15.

αἱ ἐπιθυμίαι πονηραὶ εἰσι, θανατοῦσαι τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ· αὕτη γὰρ ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ τοῦ διαβόλου θυγάτηρ ἐστίν. ἀπέχεσθαι οὖν δεῖ ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν πονηρῶν, ἵνα ἀποσχύμενοι ζήσητε τῷ θεῷ. 3. ὅσοι δὲ ἂν κατακυριευθῶσιν ὑπ' αὐτῶν
 5 καὶ μὴ ἀντισταθῶσιν αὐταῖς, ἀποθανοῦνται εἰς τέλος· θανατῶδεις γάρ εἰσιν αἱ ἐπιθυμίαι αὗται. 4. σὺ δὲ ἔνδυσαι τὴν ἐπιθυμίαν τῆς δικαιοσύνης, καὶ καθοπλισάμενος τὸν φόβον τοῦ κυρίου ἀντίστηθι αὐταῖς· ὁ γὰρ φόβος τοῦ θεοῦ κατοικεῖ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ. ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ ἐὰν ἴδῃ σε καθοπλισμένον τῷ φόβῳ
 10 τοῦ θεοῦ καὶ ἀνθεστηκότα αὐτῇ, φεύξεται ἀπὸ σοῦ μακρὰν καὶ οὐκέτι σοι ὀφθήσεται φοβουμένη τὰ ἔπλα σου. 5. σὺ οὖν [νίκος λαβὼν καὶ] στεφανωθείς κατ' αὐτῆς ἐλθὲ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς δικαιοσύνης, καὶ παραδούς αὐτῇ τὸ νίκος, ὃ ἔλαβες, δούλευσον αὐτῇ, καθὼς αὐτὴ βούλεται. ἐὰν δουλεύῃς τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ
 15 καὶ ὑποταγῇς αὐτῇ, δυνήσῃ τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς κατακυριεῦσαι καὶ ὑποτάξαι αὐτήν, καθὼς βούλει.

3. Ἦθελον, φημί, κύριε, γινῶναι, ποίοις τρόποις με δεῖ δουλεῦσαι τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ. Ἄκουε, φησὶν· ἔργασαι δικαιοσύνην καὶ [ἄρε]τήν, ἀλήθειαν καὶ φόβον κυρίου, πίστιν καὶ πραότητα καὶ ὅσα τούτοις ὁμοιά ἐστιν ἀγαθά. ταῦτα ἐργαζόμενος
 20 εὐάρεστος ἔσῃ δοῦλος τοῦ θεοῦ καὶ ζήσῃ αὐτῷ· καὶ πᾶς, ὃς ἂν δουλεύῃ τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ, ζήσεται τῷ θεῷ. 2. συνετέλεσεν οὖν τὰς ἐντολάς τὰς δώδεκα καὶ λέγει μοι· Ἔχεις τὰς ἐντολάς ταύτας· πορεύου ἐν αὐταῖς καὶ τοὺς ἀκούοντας παρακάλει,
 25 ἵνα ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν. 3. τὴν διακονίαν ταύτην, ἣν σοι δίδωμι, ἐκτέλει ἐπιμελῶς, καὶ πολὺ ἐργάσῃ· εὐρήσεις γὰρ χάριν ἐν τοῖς μέλλουσι μετανοεῖν, καὶ πεισθήσονται σοι τοῖς ῥήμασιν· ἐγὼ γὰρ μετὰ σοῦ ἔσομαι καὶ ἀναγκάσω αὐτοὺς πεισθῆναί σοι.

30 4. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, αἱ ἐντολαὶ αὗται μεγάλαι καὶ καλαὶ καὶ ἔνδοξοι εἰσι καὶ δυνάμεναι εὐφραῖναι καρδίαν ἀνθρώπου τοῦ δυναμένου τηρῆσαι αὐτάς. οὐκ οἶδα δέ, εἰ δύνανται αἱ ἐντολαὶ

6 δὲ GA: ergo L | 11/12 νίκος λ. καὶ L(A): > G | 14 αὐτῇ GA: + operando L¹, actibus L² | 17/18 p. 516 ἤθελον — οἴνου καλοῦ deest in L² | 19 ἀρετήν: . . . τὴν G | 23 δώδεκα: ιβ' G | 24 παρακάλει GA: + πορεύεσθαι ἐν αὐταῖς Ath², ut paenitentiam agant L¹ | 29 σοι: + ἀρχὴ G, finita sunt mandata duodecim. Initium similitudinum. Similitudo prima A | 32 τηρῆσαι αὐτάς Ath² L¹A cf. e. 6, 3; Sim. V, 3, 3; VI, 1, 4: ποιῆσαι ταύτας G

cupiditates malae sunt, morte afficientes servos dei. Haec enim cupiditas mala est filia diaboli. Abstineatis ergo oportet a cupiditatibus malis, ut abstinentes vivatis deo. 3. Quicumque autem ab iis superati fuerint neque restiterint iis, moriuntur in perpetuum; mortiferae enim sunt cupiditates istae. 4. Tu autem indue desiderium iustitiae et armatus timore dei resiste illis. Timor enim dei habitat in desiderio bono. Desiderium malum cum viderit te armatum timore dei ac resistantem sibi, longe fugiet a te et iam non apparebit tibi timens arma tua. 5. Tu ergo cum victoriam de ea adeptus et coronatus fueris, 10 veni ad desiderium iustitiae et victoria, quam accepisti, ei tradita servi ei, sicut ipsum vult. Si servieris desiderio bono eique subiectus fueris, poteris desiderii mali dominari idque subiugare, sicut vis.

3. Volebam, inquam, domine, scire, quomodo desiderio bono 15 servire debeam. Audi, inquit: *operaberis iustitiam* et virtutem, veritatem et timorem domini, fidem et mansuetudinem et quaecumque his similia sunt bona. Haec operans eris beneplacens servus dei eique vives, et quicumque servierit desiderio bono, vivet deo. 2. Consummavit itaque mandata duodecim et dicit 20 mihi: Habes haec mandata; ambula in iis et audientes hortare, ut paenitentia eorum munda fiat reliquis diebus vitae eorum. 3. Ministerium hoc, quod tibi do, perface diligenter, et multum consequeris; invenies enim gratiam apud eos, qui paenitentiam acturi sunt, et credent verbis tuis; ego enim tecum ero et co- 25 gam eos, ut credant tibi.

4. Dico ei: Domine, mandata haec magna et bona et praeclara sunt et possunt *laetificare cor hominis*, qui ea servare potest. Nescio vero, an mandata haec ab homine custodiri

6 Eph. 6, 13. — 10 Iac. 4, 7. — 18 Ps. 14, 2; Act. 10, 35; Hebr. 11, 3. — 31 Ps. 18, 9; 103, 15.

2, 2. ἐπιθυμία] sc. rerum in v. 1 enumeratarum.

4. τ. φόβον κυρίου] Cf. Mand. VII, 4; X, 1, 6. — ἀνθεστηκότα . . φεύξεται] Cf. c. 5, 2.

3, 4. εὐφραῖναι κ. ἀνθρ.] Ps. 103, 15 his verbis vis vini describitur. Cf.

Sim. VI, 1. 1. — εἰ δύνανται κτλ.] Cf. Iust. Dialog. c. 10, ubi Trypho: ὑμῶν δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ λεγομένῳ εὐαγγελίῳ παραγγέλματα θανασιὰ οὕτως καὶ μεγάλα ἐπίσταμαι εἶναι, ὥς ὑπολαμβάνειν μηδένα δύνασθαι φυλάξαι αὐτά.

αὐται ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι, διότι σκληραὶ εἰσι λίαν. 5. ἀποκριθεὶς λέγει μοι· Ἐάν σὺ σεαυτῷ προθῇς, ὅτι δύνανται φυλαχθῆναι, εὐκόλως αὐτάς φυλάξεις καὶ οὐκ ἔσονται σκληραί· ἐάν δὲ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἦδῃ ἀναβῇ μὴ δύνασθαι αὐτάς ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι, οὐ φυλάξεις αὐτάς. 6. νῦν δέ σοι λέγω· ἐάν ταύτας μὴ φυλάξης, ἀλλὰ παρενθυμηθῇς, οὐχ ἔξεις σωτηρίαν οὔτε τὰ τέκνα σου οὔτε ὁ οἶκός σου, ἐπεὶ ἦδῃ σεαυτῷ κέκρικας τοῦ μὴ δύνασθαι τὰς ἐντολάς ταύτας ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι.

4. Καὶ ταῦτά μοι λίαν ὀργίλως ἐλάλησεν, ὥστε με συγχυθῆναι καὶ λίαν αὐτὸν φοβηθῆναι· ἡ μορφή γὰρ αὐτοῦ ἡλλοιώθη, ὥστε μὴ δύνασθαι ἀνθρώπον ὑπενεγκεῖν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ. 2. ἰδὼν δὲ με τεταραγμένον ὅλον καὶ συγκεχυμένον ἤρξατό μοι ἐπεικέστερον [καὶ ἱλαρώτερον] λαλεῖν καὶ λέγει· Ἄφρον, ἀσύνετε καὶ δίψυχε, οὐ νοεῖς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ, πῶς μεγάλη ἐστὶ καὶ ἰσχυρὰ καὶ θαυμαστή, ὅτι ἔκτισε τὸν κόσμον ἕνεκα τοῦ ἀνθρώπου καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν αὐτοῦ ὑπέταξε τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τὴν ἐξουσίαν πᾶσαν ἔδωκεν αὐτῷ τοῦ κατακυριεύειν τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πάντων; 3. εἰ οὖν, φησὶν, πάντων ὁ ἀνθρώπος κύριός ἐστι τῶν κτισμάτων τοῦ θεοῦ καὶ πάντων κατακυριεύει, οὐ δύναται καὶ τούτων τῶν ἐντολῶν κατακυριεύσαι; δύναται, φησί, πάντων καὶ πασῶν τῶν ἐντολῶν τούτων κατακυριεύσαι ὁ ἀνθρώπος ὁ ἔχων τὸν κύριον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. 4. οἱ δὲ ἐπὶ τοῖς χεῖλεσιν ἔχοντες τὸν κύριον, τὴν δὲ καρδίαν αὐτῶν πεπωρωμένην καὶ μακρὰν ὄντες ἀπὸ τοῦ κυρίου, ἐκείνοις αἱ ἐντολαὶ αὐταὶ σκληραὶ εἰσι καὶ δύσβατοι. 5. θέσθε οὖν ὑμεῖς, οἱ κενοὶ καὶ ἐλαφροὶ ὄντες ἐν τῇ πίστει, τὸν κύριον ὑμῶν εἰς τὴν καρδίαν, καὶ γινώσθε, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν εὐκοπώτερον τῶν ἐντολῶν τούτων οὔτε γλυκύτερον οὔτε ἡμερώτερον. 6. ἐπιστράφητε ὑμεῖς οἱ ταῖς ἐντολαῖς πορευόμενοι

2 προθῇς Ath² (προθῇ) cf. A : προσθῇς G, > L¹ | 4 ἀναβῇ Ath² : ἀνέβη G | 11 αὐτοῦ L¹A : + σὺ συνέκλεισας φῶς καὶ ἐχώρισας τὸ σκότος ἀπ' ἀλλήλων, ἐθεμελίωσας τὴν γῆν καὶ ἔκτισας καρποὺς πανταδαπούς, ἥλιον, σελήνην, ἄστρον ἐναρμόνιον κίνησιν. ζῶα περρωτά, τετράποδα, ἑρπετά, ἔνυδρα, ἄγρια τε καὶ τὰ τούτοις παραπλησιάζοντα, καὶ τούτων ἀπάντων ἔκτισας δεσπότην τὸν ἀνθρώπον G | 13 καὶ ἱλαρώτερον L¹(A) : > G | 16 αὐτοῦ A : αὐτῷ G, > L¹ | 17 τὸν οὐρανὸν A : τῶν οὐρανῶν G, mandatorum L¹ | 18/20 εἰ — κατακυριεύσαι > L¹ | 20 πάντων καὶ > L¹ Ath² | 21 ὁ sec Ath² (L¹A) : > G | 23 πεπωρωμένην Ath² L¹ : πεπυρ. G, obcaecatum A | 24 κυρίου L¹ Ath² : θεοῦ G

possint, quoniam difficilia sunt valde. 5. Respondens dicit mihi: Si tibi persuaseris, ea posse custodiri, facile ea custodies neque erunt dura; si autem cogitatio in cor tuum ascenderit, ea ab homine non posse custodiri, non custodies ea. 6. Nunc vero dico tibi: si ea non custodieris, sed neglexeris, non habebis salutem neque filii tui neque domus tua, quia tibi iam iudicasti, haec mandata ab homine non posse iudicari.

4. Et haec mihi valde iracunde locutus est, ita ut confunderer et vehementer eum timerem; vultus enim eius mutatus est, ita ut homo iram eius non posset sustinere. 2. Cum autem totum conturbatum ac confusum me videret, moderatius et hilarius mihi loqui coepit et dicit: Stulte, insipiens et dubie, nonne intellegis *gloriam dei*, quam *magna* sit et potens et admirabilis, quia *mundum creavit* hominis causa et omnem creaturam suam homini subiecit et omnem potestatem ei dedit, ut dominetur omnium, quae sub caelo sunt? 3. Si igitur, inquit, homo dominus est omnium creaturarum dei et omnium dominatur, nonne potest et horum mandatorum dominari? Potest, inquit, omnium dominari et omnium horum mandatorum homo, qui habet dominum in corde suo. 4. Qui autem in labiis habent dominum et cor suum obduratum et longe sunt a domino, illis haec mandata dura sunt et inaccessa. 5. Ponite ergo vos, qui inanes estis et leves in fide, dominum in corde vestro, et cognoscetis, nihil esse facilius his mandatis neque dulcius neque mansuetius. 6. Convertimini vos, qui in mandatis ambu-

14 Ps. 137, 5 (20, 6; 56, 12; 107, 6; 112, 4). — 15 Act. 17, 24; II Macc. 7, 23.

5. ἐνκόλως φηλ.] Cf. c. 4, 5; Matth. 11, 30. — οὐκ ἔσ. σκληρα] Cf. I Ioann. 5, 3.

4, 1. ἡ μορφή — ἡλλοιώθη] Cf. Dan. 5, 6. 9. 10; 7, 28.

2. ἕνεκα τ. ἀνθρώπων] Cf. Apoc. Baruch 14, 18. 19. — ὑπέταξε] Cf. Ps. 8, 7. — κατακυριεύειν κτλ.] Cf. Gen. 1, 28.

4. ἐπὶ τ. χεῖλεσιν κτλ.] Cf. Ies. 29, 13; Matth. 15, 8. — πεπωρωμένην]

Cf. Mand. IV, 2, 1; Ioann. 12, 40; II Cor. 3, 14.

5. γλυκύτερον] Cf. Mand. V, 1, 6; Sirach 23, 27; Ps. 18, 11.

6. τ. ἐντολαῖς πορ.] Inde ab hoc loco πορεύεσθαι saepius (Sim. I, 5; VI, 1, 1. 4 etc.), sed non semper, cum dativo sine ἐν construitur. Supra (Vis. II, 3, 2; III, 5, 3; V, 7 etc.) auctor ubique praepositionem adhibuit.

τοῦ διαβόλου, ταῖς δυσκόλοις καὶ πικραῖς καὶ ἀγρίαις καὶ ἀσελγέσι, καὶ μὴ φοβήθητε τὸν διάβολον, ὅτι ἐν αὐτῷ δύναμις οὐκ ἔστιν καθ' ὑμῶν· 7. ἐγὼ γὰρ ἔσομαι μεθ' ὑμῶν, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας [ὁ κ]ατακυριεύων αὐτοῦ. ὁ διάβολος μόνον φόβον ἔχει, ὁ δὲ
5 φόβος αὐτοῦ τόνον οὐκ ἔχει· μὴ φοβήθητε οὖν αὐτόν, καὶ φεύ-
ζεται ἀφ' ὑμῶν.

5. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, [ἄκ]ουσόν μου ὀλίγων ῥημάτων. Λέγε, φησίν, ὃ βούλει. Ὁ μὲν ἄνθρωπος, φημί, κύριε, πρόθυμός ἐστι τὰς ἐντολάς τοῦ θεοῦ φυλάσσειν, καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ὁ μὴ αἰτού-
10 μενος παρὰ τοῦ κ[υρίου, ἴν]α ἐνδυναμωθῇ ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ καὶ ὑποταγῇ αὐταῖς· ἀλλ' ὁ διάβολος σκληρός ἐστι καὶ καταδυναστεύει αὐτῶν. 2. Οὐ δύναται, φησί, καταδυναστεύειν τῶν δούλων τοῦ θεοῦ τῶν ἐξ ὅλης καρδίας ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν. δύναται ὁ διάβολος ἀντιπαλαίσαι, καταπαλαίσαι δὲ οὐ δύναται. ἐάν
15 οὖν ἀντισταθῇτε αὐτῷ, νικηθεὶς φεύζεται ἀφ' ὑμῶν κατησχυμμένος. ἔσοι δέ, φησίν, ἀπόκENOΙ εἰσι, φοβοῦνται τὸν διάβολον ὡς δύναμιν ἔχοντα. 3. ὅταν ὁ ἄνθρωπος κεράμια ἱκανώτατα γεμίσῃ οἴνου καλοῦ καὶ ἐν τοῖς κεραμίοις ἐκείνοις ὀλίγα ἀπόκενα ῥῆ, ἔρχεται ἐπὶ τὰ κεράμια καὶ οὐ κατανοεῖ τὰ πλήρη· οἶδε γάρ, ὅτι
20 πλήρη εἰσὶ· κατανοεῖ δὲ τὰ ἀπόκενα, φοβούμενος, μήποτε ὥξισαν· ταχὺ γάρ τὰ ἀπόκενα κεράμια ὀξίζουσι καὶ ἀπόλλυται ἡ ἡδονὴ τοῦ οἴνου. 4. οὕτω καὶ ὁ διάβολος ἔρχεται ἐπὶ πάντας τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ ἐκπειράζων αὐτούς. ὅσοι οὖν πλήρεις εἰσὶν ἐν τῇ πίστει, ἀνθεστήκασιν αὐτῷ ἰσχυρῶς, κακείνος ἀποχωρεῖ ἀπ' αὐ-
25 τῶν μὴ ἔχων τρόπον, ποῦ εἰσέλθῃ. ἔρχεται οὖν τότε πρὸς τοὺς ἀποκένους καὶ ἔχων τρόπον εἰσπορεύεται εἰς αὐτούς, καὶ ὁ δὲ βούλεται ἐν αὐτοῖς ἐργάζεται, καὶ γίνονται αὐτῷ ὑπόδουλοι.

6. Ἐγὼ δὲ ὑμῖν λέγω, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας· μὴ φοβήθητε τὸν διάβολον. ἀπεστάλην γάρ, φησί, μεθ' ὑμῶν εἶναι τῶν
30 μετανοούντων ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν καὶ ἰσχυροποιῆσαι αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει. 2. πιστεύσατε οὖν τῷ θεῷ ὑμεῖς οἱ διὰ τὰς ἁμαρ-

2 φοβηθῆτε G | 3 ἔσομαι : incipiunt folia codicis G vel Athensis Lipsiae asservata; cf. quae Mand. IV, 3, 5, p. 480 lin. 4 adnotata sunt | 10 κυρίου, ἵνα : κ . . . α G | ἐνδυναμωθῇ A(L¹) : μὴ δυν. G | 17 ἔχοντα GA : + diabolus temptat servos dei, et si invenerit vacuum, exterminat L¹ | 19 πλήρεις G | 27 ἐν G : > LA

latis diaboli, quae sunt difficilia et amara et fera et immunda, et nolite timere diabolum, quia non habet potestatem in vos.

7. Ego enim vobiscum ero, angelus paenitentiae, qui eius dominor. Diabolus timorem tantum facit, sed timor eius vanus est; nolite ergo eum timere, et fugiet a vobis.

5

5. Dico ei: Domine, audi me pauca verba dicentem. Dic, inquit, quod vis. Homo quidem, inquam, domine, promptus est mandata dei custodire, et nemo est, qui non petat a domino, ut confortetur in mandatis eius iisque subiciatur; sed diabolus durus est ac dominatur eorum. 2. Non potest, inquit, 10 dominari servorum dei, qui ex toto corde sperant in eum. Potest diabolus luctari, vincere autem non potest. Si ergo ei resistitis, victus a vobis fugiet confusus. Quicumque autem, inquit, inanes sunt, timent diabolum quasi potestatem habentem. 3. Cum homo amphoras aptissimas vino bono impleverit 15 et inter amphoras illas paucae semiplenae fuerint, veniens ad amphoras non recognoscit plenas (scit enim eas plenas esse), sed recognoscit semiplenas, timens, ne acescant; cito enim amphorae semiplenae acescunt et dulcedo vini perit. 4. Ita et diabolus venit ad omnes servos dei tentans eos. Quicumque 20 ergo pleni sunt fide, resistunt ei fortiter, et ille recedit ab iis non habens locum, quo intret. Vadit ergo tunc ad inanes et habens locum intrat in eos, et quod vult in iis operatur, et fiunt eius servi.

6. Ego autem, angelus paenitentiae, dico vobis: ne timeatis 25 diabolum. Missus enim sum, ut vobiscum sim, qui ex toto corde vestro paenitentiam agitis, et confortem vos in fide. 2. Credite ergo vos deo, qui propter peccata vestra de vita

15 Iac. 4, 7. — 22 I Petr. 5, 9.

5, 1. <i>πρόθυμος</i>] Cf. Matth. 26, 14.	6, 2. <i>ἐπιστραφήτε κτλ.</i>] Cf. Mand.
2. <i>ἀντισταθήτε κτλ.</i>] Cf. c. 2, 4.	VI, 1, 5. Vis. II, 2, 7; 3, 3.
3. Laudat hunc locum Origenes In	3. <i>σῶσαι κ. ἀπ.</i>] Cf. Sim. IX, 23, 4.
Matth. 24, 42 (ed. Bened. III, 877).	

τίας ὑμῶν ἀπεγνώκατες τὴν ζωὴν ὑμῶν καὶ προστιθέντες ἁμαρ-
 τίας καὶ καταβαρύνοντες τὴν ζωὴν ὑμῶν, ὅτι, ἐὰν ἐπιστραφῇτε
 πρὸς τὸν κύριον ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ὑμῶν καὶ ἐργάσησθε τὴν
 δικαιοσύνην τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν καὶ δουλεύσητε
 5 αὐτῷ ὀρθῶς κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ποιήσει ἱσχύς τοῖς προτέροις
 ὑμῶν ἁμαρτήμασι καὶ ἔξετε δύναμιν τοῦ κατακυριεύσαι τῶν ἔργων
 τοῦ διαβόλου. τὴν δὲ ἀπειλὴν τοῦ διαβόλου ὅλως μὴ φοβήθητε·
 ἄτονος γάρ ἐστιν ὥσπερ νεκροῦ νεῦρα. 3. ἀκούσατε οὖν μου
 καὶ φοβήθητε τὸν πάντα δυνάμενον, σῶσαι καὶ ἀπολέσαι, καὶ
 10 τηρεῖτε τὰς ἐντολὰς ταύτας, καὶ ζήσεσθε τῷ θεῷ. 4. λέγω αὐ-
 τῷ· Κύριε, νῦν ἐνεδυναμώθην ἐν πᾶσι τοῖς δικαιώμασι τοῦ κυ-
 ρίου, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ· καὶ αἶδα, ὅτι συγκόψεις τὴν δύναμιν
 τοῦ διαβόλου πᾶσαν καὶ ἡμεῖς αὐτοῦ κατακυριεύσομεν καὶ κατισ-
 χύσομεν πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ. καὶ ἐλπίζω, κύριε, δύνασθαι
 15 με τὰς ἐντολὰς ταύτας, ὥς ἐντέταλσαι, τοῦ κυρίου ἐνδυναμοῦντος
 φυλάξαι. 5. Φυλάξεις, φησίν, ἐὰν ἡ καρδιά σου καθαρὰ γένηται
 πρὸς κύριον· καὶ πάντες δὲ φυλάξουσιν, ὅσοι ἂν καθάρισωσιν ἑαυ-
 τῶν τὰς καρδίας ἀπὸ τῶν ματαίων ἐπιθυμιῶν τοῦ αἰῶνος τούτου,
 καὶ ζήσονται τῷ θεῷ.

ΠΑΡΑΒΟΛΑΙ ΑΣ ΕΛΑΛΗΣΕ ΜΕΤ' ΕΜΟΥ.

Λέγει μοι· Οἴδατε, φησίν, ὅτι ἐπὶ ξένης κατοικεῖτε ὑμεῖς οἱ
 δοῦλοι τοῦ θεοῦ· ἡ γὰρ πόλις ὑμῶν μακράν ἐστιν ἀπὸ τῆς πό-
 λεως ταύτης· εἰ οὖν οἴδατε, φησί, τὴν πόλιν ὑμῶν, ἐν ᾗ μέλλετε

1/2 ἁμαρτίαις LA : -τίας G | 5 ὀρθῶς L² Ant : > GL¹ | 10/19 λέγω —
 θεῷ > A | 15 με : μὲν G | 19 θεῷ : + expliciunt mandata L¹ | 20 ἐμοῦ :
 + similitudo prima L², cuius inscriptionem in versione latina recipio,
 similiter in Similitudinibus sequentibus | 22 θεοῦ GL² : κυρίου L¹A |
 ἡ : οἱ G

I. Antiochus Mon. Hom. 15 PG 89, inser. — ἀπὸ τ. πόλεως τ.] Zahn l. c.
 1474 versus 1—3 et 6—9 suo more p. 121—124 haec verba de urbe Ro-
 transscripsit. — Cf. Clem. Recogn. ma (cf. Vis. II, 4, 3) et v. 3 (ὑπ'
 II, 21—24. ἐξουσίαν ἐτέρου) et 4 (ὁ κύριος τ.

1. ξένης] Cf. Hebr. 13, 14. I Clem. πόλεως τ.) de imperatore Romano-

vestra desperastis et peccatis adicitis et aggravatis vitam vestram, quod, si *conversi fueritis ad dominum ex toto corde vestro et iustitiam feceritis* dies vitae vestrae reliquos et recte ei servieritis secundum voluntatem eius, dabit remedium peccatis vestris prioribus et habebitis potestatem dominandi operum diaboli. Minas autem diaboli omnino nolite timere; invalidus enim est sicut nervi hominis mortui. 3. Audite ergo me et timete eum, qui omnia potest, *salvare et perdere*, et servate haec mandata, et vivetis deo. 4. Dico ei: Domine, nunc confortatus sum in omnibus iustificationibus domini, quoniam tu mecum es; ¹⁰ et scio, te omnem diaboli potestatem confracturum et nos eius dominaturos omniaque opera eius superaturos esse. Et spero, domine, haec mandata, quae dedisti, domino confirmante me posse custodire. 5. Custodies, inquit, si cor tuum mundum fuerit apud dominum, et omnes custodient, quicumque corda ¹⁵ sua purificaverint ab inanibus huius saeculi desideriis, et vivent deo.

INCIPIUNT SIMILITUDINES QUAS LOCUTUS EST MECUM.

Similitudo I.

20

Dicit mihi: Scitis, inquit, vos, servos dei, peregre habitare: civitas enim vestra longe abest ab hac civitate. Si ergo nostis, inquit, civitatem vestram, in qua habitaturi estis, quid hic emi-

2 Ier. 24, 7; Ier. 2, 12. — 3 Ps. 14, 2; Act. 10, 35; Hebr. 11, 3. — 9 Iac. 4, 12 cf. Matth. 10, 28; Luc. 6, 9; 9, 24. 56; 12, 5; 17, 33.

rum interpretatus est. Interpretes ceteri fere omnes verba de hoc mundo et de diabolo intellexerunt, et recte quidem, ut mihi videtur. Caelo opponit Hermas mundum, Deo diabolum. Attamen illa interpretatio non prorsus falsa est. Imperatores enim Romani quamdiu Christianos persecuti sunt, Hermae instrumenta esse videbantur, quibus diabolus ad imperium suum exercendum utebatur. — *εὶ οὖν οἰδατε κατὰ*] Cf. I Petr.

κατοικεῖν, τί ὧδε ὑμεῖς ἐτοιμάζετε ἀγροὺς καὶ παρατάξεις πολυ-
 τελεῖς καὶ οἰκοδομὰς καὶ οἰκήματα μάταια; 2. ταῦτα οὖν ὁ ἐτοι-
 μάζων εἰς ταύτην τὴν πόλιν οὐ προσδοκᾷ ἐπανακάμψαι εἰς τὴν
 ἰδίαν πόλιν. 3. ἄφρον καὶ δίψυχε καὶ ταλαίπωρε ἄνθρωπε, οὐ
 15 νοεῖς, ὅτι ταῦτα πάντα ἀλλότριά εἰσι καὶ ὑπ' ἐξουσίαν ἐτέρου
 εἰσίν; ἔρεϊ γὰρ ὁ κύριος τῆς πόλεως ταύτης· Οὐ θέλω σε κατοικεῖν
 εἰς τὴν πόλιν μου, ἀλλ' ἐξέλθε ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, ὅτι
 τοῖς νόμοις μου οὐ χρᾶσαι. 4. σὺ οὖν ἔχων ἀγροὺς καὶ οἰκήσεις
 καὶ ἐτέρας ὑπάρξεις πολλὰς, ἐκβαλλόμενος ὑπ' αὐτοῦ τί ποιήσεις
 10 σου τὸν ἀγρὸν καὶ τὴν οἰκίαν καὶ τὰ λαιπά, ὅσα ἡτοίμασας σε-
 αυτῷ; λέγει γάρ σοι δικαίως ὁ κύριος τῆς χώρας ταύτης· Ἡ τοῖς
 νόμοις μου χρῶ ἢ ἐκχώρει ἐκ τῆς χώρας μου. 5. σὺ οὖν τί
 μέλλεις ποιεῖν, ἔχων νόμον ἐν τῇ σῇ πόλει; ἔνεκεν τῶν ἀγρῶν
 σου καὶ τῆς λοιπῆς ὑπάρξεως τὸν νόμον σου πάντως ἀπαρνῆση
 15 καὶ πορεύσῃ τῷ νόμῳ τῆς πόλεως ταύτης; βλέπε, μὴ ἀσύμφορόν
 ἔστιν ἀπαρνῆσαι τὸν νόμον σου· ἐὰν γὰρ ἐπανακάμψαι θελήσῃς
 εἰς τὴν πόλιν σου, οὐ μὴ παραδεχθῇς, ὅτι ἀπηρνῆσω τὸν νόμον
 τῆς πόλεώς σου, καὶ ἐκκλεισθῇς ἀπ' αὐτῆς. 6. βλέπε οὖν σύ·
 ὥς ἐπὶ ξένης κατοικῶν μηδὲν πλέον ἐτοίμαζε σεαυτῷ εἰ μὴ τὴν
 20 αὐτάρκειαν τὴν ἀρκετὴν σοι, καὶ ἕτοιμος γίνου, ἵνα, ὅταν θέλῃ ὁ
 δεσπότης τῆς πόλεως ταύτης ἐκβαλεῖν σε ἀντιταξάμενον τῷ νόμῳ
 αὐτοῦ, ἐξέλθῃς ἐκ τῆς πόλεως αὐτοῦ καὶ ἀπέλθῃς ἐν τῇ πόλει
 σου καὶ τῷ σῷ νόμῳ χρήσῃ ἀνυβρίστως ἀγαλλιώμενος. 7. βλέ-
 πετε οὖν ὑμεῖς οἱ δουλεύοντες τῷ κυρίῳ καὶ ἔχοντες αὐτὸν εἰς
 25 τὴν καρδίαν· ἐργάζεσθε τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ μνημονεύοντες τῶν
 ἐντολῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν ὧν ἐπηγγείλατο, καὶ πιστεύ-
 σατε αὐτῷ, ὅτι ποιήσει αὐτάς, ἐὰν αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ φυλαχθῶσιν.
 8. ἀντὶ ἀγρῶν οὖν ἀγοράζετε ψυχὰς θλιβομένας, καθά τις δυνα-
 τός ἐστι, καὶ χήρας καὶ ὀρφανοὺς ἐπισκέπτεσθε καὶ μὴ παρα-
 30 βλέπετε αὐτούς, καὶ τὸν πλοῦτον ὑμῶν καὶ τὰς παρατάξεις πάσας

2 οὖν G : enim L | 3 προσδοκᾷ Ant L (cogitat) A (vult) : δύναται G |
 5 εἰσι Ant : ἔστι G | 6/11 οὐ — ταύτης > L¹ ob homoeot. | 9 ὑπάρξεις
 L²A cf. v. 5 : πράξεις G | ἐκβαλλόμενος G | 15/16 καὶ — σου > L¹ | 20 θέλῃ
 L : ἔλθῃ G | 21 ἀντιταξάμενον G : -μενος LA | 23 ἀνυβρίστως LA : + καὶ G

2, 11: παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ|κῶν ἐπιθυμιῶν.

παραπεδιήμους, ἀπέχεσθε τῶν σαρκι-| 2. τ. ἰδ. πόλιν] Antiochus addit:

tis agros et apparatus magnificos et aedificia et habitationes supervacuas? 2. Haec igitur qui comparat in hac civitate, non cogitat in suam civitatem redire. 3. Stulte et dubie et miser homo, nonne intellegis, haec omnia aliena esse et sub alterius potestate? Dicit enim dominus civitatis huius: Nolo te habitare 5 in civitate mea; sed exi ex hac civitate, quia legibus meis non uteris. 4. Tu ergo, qui habes agros et aedificia et alios apparatus multos, cum expelleris ab eo, quid facies agro tuo et domui et reliquis omnibus, quae tibi comparasti? Iuste enim dicit tibi dominus huius terrae: Aut legibus meis utere aut re- 10 cede de terra mea. 5. Tu igitur quid factururus es, habens legem in urbe tua? Numquid propter agros tuos et reliquam substantiam a lege tua omnino descisces et ambulabis in lege huius civitatis? Vide, ne tibi perniciosum sit desciscere a lege tua; si enim in civitatem tuam redire volueris, non recipieris, quia 15 a lege civitatis tuae discessisti, atque excluderis ab ea. 6. Vide itaque tu: quasi peregre habitans nihil amplius tibi compara quam quod sit necessarium ac sufficiens, et paratus esto, ut, cum dominus civitatis huius te expellere voluerit contradicentem ipsius legi, exeas ex eius civitate et recedas in civitatem 20 tuam et tua lege utaris, gaudens iniuria non affectus. 7. Videte igitur vos, qui servitis domino eumque habetis in corde: operamini opera dei *memores mandatorum eius* et promissionum, quas promisit, et credite ei, quod efficiet eas, si mandata eius custodiuntur. 8. Pro agris ergo redimite animas angustatas, 25 prout quis potest, et *viduas et orphanos visitate* neque vos avertatis ab illis, et divitias vestras et apparatus omnes, quos

25 Ps. 102, 18. — 29 Iac. 1, 27.

τουτέστιν εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ.

3. ἀλλότρια] Cf. II Clem. 5, 6. — ὅπ' ἐξουσίαν ἔτ.] Cf. Barn. 2, 1.

4. δικαίως] Bona enim terrestria sub potestate diaboli sunt, cf. v. 3. — ἢ τοῖς νόμοις κτλ.] Commodianus Instruct. II, 25 dicens auctores schismatum populo praecipere: Aut facite legem civitatis aut exite de illa, tam prope ad illum versiculum ac-

cedit, ut eum reddidisse putandus sit. Cf. Sim. II not.

6. αὐτάρκειαν] Cf. Prov. 30, 8; Clem. Al. Paed. II, 12, 120. 127 p. 242 sq. 247.

8. ψυχὰς θλ.] Cf. Mand. VIII, 10: ἐξ ἀναγκῶν λυτροῦσθαι. — χήρας κτλ.] Cf. Mand. VIII, 10; Clem. ad virg. I, 12. — τ. πλοῦτον κτλ.] Cf. Luc. 16, 9; Sim. V, 3, 7. — εἰς τοιούτους

εἰς τοιοῦτους ἀγροὺς καὶ οἰκίας δαπανᾶτε, ὥς ἐλάβετε παρὰ τοῦ θεοῦ. 9. εἰς τοῦτο γὰρ ἐπλούτισεν ὑμᾶς ὁ δεσπότης, ἵνα ταύτας τὰς διακονίας τελήσητε αὐτῷ· πολὺ βέλτιόν ἐστι τοιοῦτους ἀγροὺς ἀγοράζειν καὶ κτήματα καὶ οἴκους, οὓς εὐρήσεις ἐν τῇ πόλει σου, 5 ὅταν ἐπιδημήσης εἰς αὐτήν. 10. αὕτη ἡ πολυτέλεια καλὴ καὶ ἱερά, λύπην μὴ ἔχουσα μηδὲ φόβον, ἔχουσα δὲ χαράν. τὴν οὖν πολυτέλειαν τῶν ἐθνῶν μὴ πράσσετε· ἀσύμφορον γάρ ἐστιν ὑμῖν τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. 11. τὴν δὲ ἰδίαν πολυτέλειαν πράσσετε, ἐν ᾗ δύνασθε χαρῆναι· καὶ μὴ παραχαράσσετε μηδὲ τοῦ ἀλλοτρίου 10 ἀψήσηθε μηδὲ ἐπιθυμεῖτε αὐτοῦ· πονηρὸν γάρ ἐστιν ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν. τὸ δὲ σὸν ἔργον ἐργάζου, καὶ σωθήσῃ.

Ἄλλη παραβολή.

Περιπατοῦντός μου εἰς τὸν ἀγρὸν καὶ κατανοοῦντος πετελέαν καὶ ἄμπελον καὶ διακρίνοντος περὶ αὐτῶν καὶ τῶν καρπῶν αὐ- 15 τῶν, φανεροῦταί μοι ὁ ποιμὴν καὶ λέγει· Τί σὺ ἐν ἑαυτῷ ζητεῖς περὶ τῆς πετελέας καὶ τῆς ἀμπέλου; Συζητῶ, φημί, [κύριε], ὅτι εὐπρεπέστατα εἰσιν ἀλλήλαις. 2. Ταῦτα τὰ δύο δένδρα, φησὶν, εἰς τύπον κεῖνται τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. Ἦθελον, φημί, γνῶναι τὸν τύπον τῶν δένδρων τούτων ὧν λέγεις. Βλέπεις, φησί, τὴν πετελέαν 20 καὶ τὴν ἄμπελον; Βλέπω, φημί, κύριε. 3. Ἡ ἄμπελος, φησὶν, αὕτη καρπὸν φέρει, ἡ δὲ πετελέα ξύλον ἄκαρπὸν ἐστίν· ἀλλ' ἡ ἄμπελος αὕτη ἐὰν μὴ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν πετελέαν, οὐ δύναται καρποφορῆσαι πολὺ ἐρριμμένη χαμαί, καὶ ὃν φέρει καρπὸν, σεσηπότα φέρει μὴ κρεμασμένη ἐπὶ τῆς πετελέας. ὅταν οὖν ἐπιρριφῇ ἡ ἄμ- 25 πελος ἐπὶ τὴν πετελέαν, καὶ παρ' ἑαυτῆς φέρει καρπὸν καὶ παρὰ τῆς πετελέας. 4. βλέπεις οὖν, ὅτι καὶ ἡ πετελέα πολὺν καρπὸν δίδωσιν, οὐκ ἐλάσσονα τῆς ἀμπέλου, μᾶλλον δὲ καὶ πλείονα. [Πῶς,

1 ὥς : ὥ (?) G | 3 ἀντῷ G(A) : > L | 7 μὴ πράσσετε G(A) : nolite cupere L¹(L²) | 10/11 πονηρὸν — ἐπιθυμεῖν > L¹ | 12 ἄλλη π. G (ἀρχὴ ἄλλης παραβολῆς, item Sim. III—IV) L¹ (alia similitudo) : similitudo secunda L², initium A | 15 λέγει G : + mihi LA | 16 κύριε LA : > G | 22 πετελέαν GL² : + ut super illam refrigeret L¹ | 26 πολὺν > L | 27/1 p. 524 πῶς — πλείονα L¹A : > GL² ob homoeot.

ἀγρούς] Simili paronomasia utitur Clemens Al. Paed. II, 12, 118 sq. p. 241 sq.

9. εἰς τοῦτο κτλ.] Similem sententiam enuntiat Clemens Alex. Paed. II, 12, 120. 129 p. 242. 247; Quis

accepistis a deo, in eiusmodi agros domusque impendite. 9. Ob hoc enim dominus vobis divitias dedit, ut haec ei ministeria impleatis; multo melius est eiusmodi agros emere et possessiones et domos, quas invenies in civitate tua, cum consederis in ea. 10. Hic sumptus bonus est et sanctus, tristitiam non afferens neque⁵ metum, praebens autem gaudium. Sumptum ergo gentilium nolite facere; perniciosum est enim vobis servis dei; 11. sed sumptum vobis convenientem facite, in quo gaudium possitis consequi; et nolite fraudare neque alienum attingere nec concupiscere illud; malum est enim aliena concupiscere. Tuum¹⁰ vero fac opus, et salvus fies.

Similitudo II.

Cum ambulare in agrum et considerare ulmum et vitem ac cogitare de iis et fructibus earum, apparuit mihi pastor et dicit mihi: Quid tu intra te scrutaris de ulmo et¹⁵ vite? Scrutor, inquam, domine, quod sunt altera alteri decori. 2. Hae duae arbores, inquit, exemplum positae sunt servis dei. Volebam, inquam, cognoscere exemplum harum arborum, quas dicis. Vides, inquit, ulmum et vitem? Video, inquam, domine. 3. Vitis haec, inquit, fructum fert, ulmus autem lignum est²⁰ sterile; sed haec vitis nisi applicata fuerit ulmo, non potest multum fructum ferre iacens in terra, et si quem fructum fert, putrescentem fert non suspensa super ulmum. Cum igitur vitis adiecta fuerit ulmo, fructum fert et ex se et ex ulmo. 4. Vides ergo, etiam ulmum multum dare fructum, non minorem²⁵

div. c. 31 p. 953.

11. *μηδὲ τ. ἄλλοις κτλ.*] Cf. Exod. 22, 17; II Clem. 5, 6. 7.

II. Versus 7—10, praeter initium versus 7, et plura verba Similitudinis IV traduntur folio papyraceo nuper a Museo Berolinensi comparato (cf. Prolegomena). Versus 3 et 4 transscripsit Origenes In Ios. hom. 10 c. 1 (ed. Bened. II, 423). Imaginem vitis et ulmi auctor Operis imperfecti in Matthaeum 5, 41 hom.

12 s. f. (Chrysost. opp. ed. Bened. VI, PG 56, 701) adhibet atque tam prope ad Hermae verba accedit, ut eius scripturam in mente habuisse putandus sit. Cf. eiusdem homiliam 46 de divite et paupere agentem. Commodianus Instruct. I, 30, 16 divites adhortatur, ut pusillos vel pauperes ament sicut ulmus vitem. Caesarius Arelatensis Hom. 24 (PL 50, 858; 67, 1090) similiter ac Hermas v. 5—7 de divite ac paupere agit.

φημί, κύριε, πλείονα]; "Οτι, φησίν, ἡ ἄμπελος κρεμαμένη ἐπὶ τὴν
 πτελέαν τὸν καρπὸν πολλὸν καὶ καλὸν δίδωσιν, ἐρριμμένη δὲ χαμαὶ
 σαπρὸν καὶ ὀλίγον φέρει. αὕτη οὖν ἡ παραβολὴ εἰς τοὺς δούλους
 τοῦ θεοῦ κείται, εἰς πτωχὸν καὶ πλούσιον. 5. Πῶς, φημί, κύριε,
 5 γινώρισόν μοι. Ἄκουε, φησίν· ὁ μὲν πλούσιος ἔχει χρήματα πολλά,
 τὰ δὲ πρὸς τὸν κύριον πτωχεύει, περισπώμενος περὶ τὸν πλοῦτον
 αὐτοῦ, καὶ λίαν μικρὰν ἔχει τὴν ἐξομολόγησιν καὶ τὴν ἔντευξιν
 πρὸς τὸν κύριον, καὶ ἦν ἔχει, μικρὰν καὶ βληχρὰν καὶ ἄνω μὴ
 ἔχουσαν δύναμιν. ὕταν οὖν ἀναβῇ ὁ πλούσιος ἐπὶ τὸν πένητα καὶ
 10 χορηγήσῃ αὐτῷ τὰ δέοντα, πιστεύων, ὅτι ὁ ἐργάσεται εἰς τὸν
 πένητα δυνήσεται τὸν μισθὸν εὐρεῖν παρὰ τῷ θεῷ· ὅτι ὁ πένης
 πλούσιός ἐστιν ἐν τῇ ἐντεύξει καὶ τῇ ἐξομολογήσει καὶ δύναμιν
 μεγάλην ἔχει ἢ ἐντευξίς αὐτοῦ παρὰ τῷ θεῷ· ἐπιχορηγεῖ οὖν ὁ
 πλούσιος τῷ πένητι πάντα ἀδιστάκτως· 6. ὁ πένης δὲ ἐπιχορηγού-
 15 μενος ὑπὸ τοῦ πλουσίου ἐντυγχάνει αὐτῷ, τῷ θεῷ εὐχαριστῶν περὶ
 τοῦ διδόντος αὐτῷ. κἀκεῖνος ἐτι ἐπισπουδάζει περὶ τοῦ πένητος,
 ἵνα ἀδιάλειπτος γένηται ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ· οἶδε γάρ, ὅτι ἡ ἐντευ-
 ξίς τοῦ πένητος προσδεκτὴ ἐστι καὶ πλουσία πρὸς τὸν θεόν. 7. ἀμ-
 φότεροι οὖν τὸ ἔργον τελοῦσιν· ὁ μὲν πένης ἐργάζεται τὴν ἐντευξιν,
 20 ἐν ᾗ πλουτεῖ, ἦν ἔλαβεν παρὰ τοῦ κυρίου· ταύτην ἀποδίδωσι τῷ
 κυρίῳ τῷ ἐπιχορηγοῦντι αὐτῷ. καὶ ὁ πλούσιος ὡσαύτως τὸν πλοῦτον,
 ὃν ἔλαβεν παρὰ τοῦ κυρίου, ἀδιστάκτως παρέχει τῷ πένητι. καὶ
 τοῦτο ἔργον μέγα ἐστὶ καὶ δεκτὸν παρὰ τῷ θεῷ, ὅτι συνήκεν ἐπὶ
 τῷ πλούτῳ αὐτοῦ καὶ εἰργάσατο εἰς τὸν πένητα ἐκ τῶν δωρημά-
 25 των τοῦ κυρίου καὶ ἐτέλεσε τὴν διακονίαν ὀρθῶς. 8. παρὰ τοῖς
 ἀνθρώποις οὖν ἡ πτελέα δοκεῖ καρπὸν μὴ φέρειν, καὶ οὐκ οἶ-
 δασιν οὐδὲ νοοῦσιν, ὅτι, ὅταν ἀβροχία γένηται, ἡ πτελέα ὕδωρ
 ἔχουσα τρέφει τὴν ἄμπελον καὶ ἡ ἄμπελος ἀδιάλειπτον ἔχουσα
 τὸ ὕδωρ διπλοῦν τὸν καρπὸν ἀποδίδωσι, καὶ ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ

5 πολλά > LA | 7 τ. ἐξομ. καὶ > L | 8 ἄνω em : ἀνω (= ἀνθρώπου) G,
 apud dominum L², > L¹A | 9 ἀναβῇ em cf. v. 3 : ἀναπλῇ G, innixus fuerit
 A, reficetur L², > L¹, ἀναφθῇ Hilgenf. | 10 πιστεύων κτλ. : L¹ haec et
 versus duos sequentes vario modo confudit | 12 καὶ τῇ ἐξομολ. > L |
 20/23 παρὰ P : ἀπὸ G | 24 εἰργάσατο G cf. Vis. III, 7, 2. 6 : ἡργ. P |
 25 καὶ — ὀρθῶς > A | διακονίαν PL² : + τοῦ κυρίου G | 26 ἀνθρ. οὖν G :
 οὖν ἀνθρ. P | 26/27 ὕ[δ]ασιν P | 27 ὕταν P : ἐὰν G | 29 τὸ P : > G | ἀπο-
 δίδωσι P : δίδωσι G | ἀντῆς P

vite, sed potius maiorem. Quomodo, inquam, domine, maiorem? Quoniam, inquit, vitis suspensa ad ulmum copiosum fructum et bonum dat, iacens autem in terra putridum et exiguum fert. Haec igitur similitudo ad servos dei pertinet, ad pauperem et divitem. 5. Quomodo, inquam, domine, ostende mihi. Audi, ⁵ inquit: dives multas quidem opes habet, apud deum vero pauper est, animo divitiis suis occupato, et valde exiguum habet confessionem et orationem ad dominum, et si quam habet, exiguum et infirmam et sursum virtutem non habentem. Cum igitur dives accedat ad pauperem porrigatque ei necessaria, credens, ¹⁰ quod pauperi praestet, id mercedem apud deum invenire posse, quia pauper dives est in oratione ac confessione eiusque oratio magnam habet virtutem apud deum: porrigit ergo dives pauperi omnia sine dubitatione; 6. pauper autem a divite sublevatus interpellat pro eo, deo gratias agens de illo, qui tribuit ipsi. ¹⁵ Et ille adhuc de paupere curat, ne quid ei desit in vita sua; scit enim, orationem pauperis acceptam esse et divitem apud deum. 7. Uterque ergo opus perficit: pauper operatur orationem, in qua dives est, quam accepit a domino; hanc retribuit domino, qui tribuit ipsi. Et dives similiter divitias, quas ac- ²⁰ cepit a domino, sine haesitatione praestat pauperi. Et hoc opus magnum est et acceptum apud deum, quia intellexit de divitiis suis et ex domini donis opus fecit in pauperem et recte implevit ministerium. 8. Apud homines igitur ulmus non videtur fructum ferre, et nesciunt neque intellegunt, quod, cum siccitas ²⁵ fuerit, ulmus aquam habens nutrit vitem et vitis perennem habens aquam duplum dat fructum, et pro se et pro ulmo. Sic

4. αὕτη οὖν ἡ παραβολὴ κτλ.] Si-
militer Mand. IV, 1, 8.

5. Cf. Clem. Al. Quis div. c. 31.
41 p. 953. 958. — περισπώμενος π.
τ. πλοῦτον] Cf. Sim. IV, 5. — δύναμιν
μεγ. κτλ.] Cf. Iac. 5, 16. — ἀδιστάκ-
τως] Cf. v. 7; Doctr. apost. 4, 7.
Mand. IX, 2 Hermas vocem de orante
usurpat.

6. ἐντυγχάνει] Cf. Act. 25, 24; Rom.
8, 27. 34; 11, 2; Hebr. 7, 25. —

ἀδιάλειπτος] Vox rarior; cf. v. 8.
Particula accurate verti potest: ut
(pauper) continuus fiat in vita sua.
Recepi versionem interpretum ve-
terum, qui sensum recte atque cla-
rius reddere videntur.

7. δεκτὸν π. τῷ θεῷ] Cf. Prov.
16, 5. — δωρημάτων τοῦ κυρίου] Cf.
Mand. II, 4.

9. γεγραμμένος κτλ.] Cf. Ps. 68, 29.

ὑπὲρ τῆς πτελέας. οὕτως καὶ οἱ πέννητες ὑπὲρ τῶν πλουσίων ἐν-
 τυγχάνοντες πρὸς τὸν κύριον πληροφοροῦσι τὸν πλοῦτον αὐτῶν, καὶ
 πάλιν οἱ πλούσιοι χορηγοῦντες τοῖς πέννησι τὰ δέοντα πληροφορο-
 ροῦσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν. 9. γίνονται οὖν ἀμφοτέροι κοινωνοὶ τοῦ
 5 ἔργου τοῦ δικαίου. ταῦτα οὖν ὁ ποιῶν οὐκ ἐγκαταλειφθήσεται
 ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἔσται γεγραμμένος εἰς τὰς βίβλους τῶν ζών-
 των. 10. μακάριοι οἱ ἔχοντες καὶ συνιέντες, ὅτι παρὰ τοῦ κυρίου
 πλουτίζονται· ὁ γὰρ συνίων ταῦτο δυνήσεται καὶ διακονῆσαι τι.

Ἄλλη παραβολή.

10 Ἐδειξέ μοι δένδρα πολλὰ μὴ ἔχοντα φύλλα, ἀλλ' ὥσει ξηρὰ
 ἐδόκει μοι εἶναι· ὅμοια γὰρ ἦν πάντα. καὶ λέγει μοι· Βλέπεις
 τὰ δένδρα ταῦτα; Βλέπω, φημί, κύριε, ὅμοια ὄντα καὶ ξηρά.
 ἀποκριθεὶς μοι λέγει· Ταῦτα τὰ δένδρα, ἃ βλέπεις, οἱ κατοι-
 κοῦντες εἰσὶν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ. 2. Διατί οὖν, φημί, κύριε, ὥσει
 15 ξηρὰ εἰσι καὶ ὅμοια; Ὅτι, φησὶν, οὔτε οἱ δίκαιοι φαίνονται οὔτε
 οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλ' ὅμοιοί εἰσιν· ὁ γὰρ αἰὼν
 οὗτος τοῖς δικαίοις χειμῶν ἐστι, καὶ οὐ φαίνονται μετὰ τῶν ἁμαρ-
 τωλῶν κατοικοῦντες. 3. ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ χειμῶνι τὰ δένδρα
 ἀποβεβληκότα τὰ φύλλα ὁμοιά εἰσι καὶ οὐ φαίνονται τὰ ξηρὰ ποιά
 20 εἰσιν ἢ τὰ ζῶντα, οὕτως ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ οὐ φαίνονται οὔτε
 οἱ δίκαιοι οὔτε οἱ ἁμαρτωλοί, ἀλλὰ πάντες ὅμοιοί εἰσιν.

Ἄλλη παραβολή.

Ἐδειξέ μοι πάλιν δένδρα πολλὰ, ἃ μὲν βλαστῶντα, ἃ δὲ
 ξηρά, καὶ λέγει μοι· Βλέπεις, φησί, τὰ δένδρα ταῦτα; Βλέπω,
 25 φημί, κύριε, τὰ μὲν βλαστῶντα, τὰ δὲ ξηρά. 2. Ταῦτα, φησί,
 τὰ δένδρα τὰ βλαστῶντα οἱ δίκαιοί εἰσιν οἱ μέλλοντες κατοικεῖν
 εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἐρχόμενον· ὁ γὰρ αἰὼν ὁ ἐρχόμενος θερεία ἐστὶ
 τοῖς δικαίοις, τοῖς δὲ ἁμαρτωλοῖς χειμῶν. ὅταν οὖν ἐπιλάμψῃ
 τὸ ἔλεος τοῦ κυρίου, τότε φανερωθήσονται οἱ δουλεύοντες τῷ
 30 θεῷ, καὶ πάντες φανερωθήσονται· 3. ὥσπερ γὰρ τῷ θέρει ἐνδὸς

1 οὕτω G | ὑπὲρ τῶν πλουσίων h. l. PLA : post κύριον G | 2 τὸ πλοῦ-
 τος P | 3 οἱ ... τοῖς G : ... P | 4 γίνονται P | 6 ὑπὸ P : ἀπὸ G | εἰς τὰς
 G : ... ας P | γεγραμμένος PL¹ : ἐπιγεγρα. G L²A | 8 ὁ γὰρ — τι PL¹
 (L²A) : > G | καὶ διακ. τι PL¹ : aliquid boni operari L², bona opera agere
 A | 11 βλέπεις GA : + inquit L | 27 θερεία P (.. ρεῖα) LA : θρόνος G |
 30 πάντες φανερ. G : πᾶσιν φανεροὶ ἔσονται (?) LA, P

et pauperes orantes ad dominum pro divitibus augent divitias eorum, et iterum divites pauperibus necessaria porrigentes replent animas eorum. 9. Fiunt ergo ambo consortes operis iusti. Haec igitur qui facit, non derelinquetur a deo, sed erit scriptus in libris viventium. 10. Beati, qui habent et intellegunt, a domino se locupletari; qui enim hoc sentit, poterit etiam aliquid administrare.

Similitudo III.

Ostendit mihi arbores multas, quae folia non habebant, sed velut aridae esse mihi videbantur; omnes enim similes erant. 10 Et dicit mihi: Videsne has arbores? Video, inquam, domine, similes eas esse et aridas. Respondens ait mihi: Hae arbores, quas vides, ii sunt, qui in hoc saeculo degunt. 2. Quare igitur, inquam, domine, velut aridae sunt et similes? Quoniam, inquit, neque iusti manifestantur neque peccatores in hoc saeculo, sed similes sunt; hoc enim saeculum iustis hiems est, neque manifestantur cum peccatoribus habitantes. 3. Sicut enim hieme arbores abiectis foliis similes sunt neque apparet, quae aridae sint aut quae vivae, ita in hoc saeculo non manifestantur nec iusti nec peccatores, sed omnes similes sunt. 20

Similitudo IV.

Ostendit mihi iterum arbores multas, quarum aliae frondes emittebant, aliae erant aridae, et dicit mihi: Videsne, inquit, has arbores? Video, inquam, domine, alias frondentes, alias aridas. 2. Hae arbores, inquit, quae frondent, iusti sunt, qui habitaturi sunt in saeculo venturo; saeculum enim venturum aestas est iustis, peccatoribus autem hiems. Cum igitur illuxerit misericordia domini, tunc manifesti fient servientes deo, et omnes manifesti fient; 3. sicut enim aestate fructus uniuscuiusque

III. Haec similitudo cum sequente arte cohaeret. Origenes In Matth. 24, 32 (ed. Bened. III, 872) III, 2. 3 et IV, 3 libere transscripsit. Similem sententiam pronuntiat Macarius Aegypt. Hom. XII, 14, PG 34, 566.

2. Cf. Matth. 13, 29. 30.

IV, 2. ἔλεος τ. κ.] i. e. dies adventus Christi.

ἐκάστου δένδρου οἱ καρποὶ φανεροῦνται καὶ ἐπιγινώσκονται ποτα-
 ποὶ εἰσιν, οὕτω καὶ τῶν δικαίων οἱ καρποὶ φανεροὶ ἔσονται καὶ
 γνωσθήσονται πάντες εὐθαλεῖς ὄντες ἐν τῇ αἰῶνι ἐκείνῃ. 4. τὰ
 δὲ ἔθνη καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἃ εἶδες τὰ δένδρα τὰ ξηρά, τοιοῦτοι
 5 εὐρεθήσονται ξηροὶ καὶ ἄκαρποι ἐν ἐκείνῃ τῇ αἰῶνι καὶ ὡς ξύλα
 κατακαυθήσονται καὶ φανεροὶ ἔσο[νται]. ὅτι ἡ πρᾶξις αὐτῶν πο-
 νηρὰ γέγονεν ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν. οἱ μὲν γὰρ ἁμαρτωλοὶ καυθή-
 σονται, ὅτι ἤμαρτον καὶ οὐ μετενόησαν· τὰ δὲ ἔθνη καυθήσο[ν-
 10 ται], ὅτι οὐκ ἔγνωσαν τὸν κτίσαντα αὐτούς. 5. σὺ οὖν καρπο-
 φόρησον, ἵνα ἐν τῇ θέρει ἐκείνῃ γνωσθῇ σου ὁ καρπός· ἀπέ-
 χου δὲ ἀπὸ τῶν πολλῶν πράξεων, καὶ οὐδὲν διαμαρτῆς. οἱ γὰρ
 τὰ πολλὰ πράσσοντες πολλὰ καὶ ἁμαρτάνουσι, περισπώμενοι περὶ
 τὰς πράξεις αὐτῶν καὶ μηδὲν δουλεύοντες τῇ κυρίῳ ἐ[αυτῶν].
 6. πῶς οὖν, φησὶν, ὁ τοιοῦτος δύναται τι αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ
 15 κυρίου καὶ λαβεῖν, μὴ δουλεύων τῇ κυρίῳ; οἱ δουλεύοντες αὐτῷ,
 ἐκεῖνοι λήψονται τὰ αἰτήματα αὐτῶν, οἱ δὲ μὴ δουλεύοντες τῇ
 κυρίῳ, ἐκεῖνοι οὐδὲν λήψονται. 7. ἐὰν δὲ μίαν τις πράξιν ἐργά-
 σῃται, δύναται καὶ τῇ κυρίῳ δουλεύσαι· οὐ γὰρ διαφθαρήσεται
 ἡ διάνοια αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίου, ἀλλὰ δουλεύσει αὐτῷ ἔχων τὴν
 20 διάνοιαν αὐτοῦ καθαρὰν. 8. ταῦτα οὖν ἐὰν ποιήσῃς, δύνασαι
 καρποφορῆσαι εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἐρχόμενον· καὶ ὃς ἂν ταῦτα
 ποιήσῃ, καρποφορήσει.

Ἄλλη παραβολή.

1. Νηστεύων καὶ καθήμενος εἰς ὄρος τι καὶ εὐχαριστῶν τῇ
 25 κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἐποίησε μετ' ἐμοῦ, βλέπω τὸν ποιμένα
 παρακαθήμενόν μοι καὶ λέγοντα· Τί ὀρθρινὸς ὥδε ἐλήλυθας;
 "Ὅτι, φημί, κύριε, στατίωνα ἔχω. 2. Τί, φησὶν, ἐστὶ στατίων;

3 πάντες + οἱ G | εὐθ. ὄντες G bis | ὄντες G : . . ναι (i. e. εἶναι) P |
 11 τῶν > P | καὶ — διαμ. > A | οὐδὲν L : οὐ . . . οὐδὲν G | διαμαρτῆς
 G : αμαρ . . . P linea ineunte et linea praecedente fortasse δια exhibens,
 in illis litteris desinens | 13 μηδὲν G : non L¹A, nec L² | 15 οἱ δουλ. G : +
 enim L¹, autem L² | 18 διαφθαρήσεται : alienatur L¹, alienabitur L² |
 25 πάντων L¹A : τούτων GL²

4. ὡς ξύλα κατακ.] Cf. Matth. 3,
 10; 7, 16—19. — οὐκ ἔγνωσαν κτλ.]
 Cf. Rom. 1, 20.

6. Cf. Iac. 1, 7.

V. Disputaverunt de hac simili-
 tudine Hilgenfeld, *Apostol. Väter*

arboris manifestantur et apparet, quales sint, sic et iustorum fructus manifesti erunt et cognoscentur omnes florentes in saeculo illo. 4. Gentes vero et peccatores, quos vidisti in arboribus aridis, tales inveniuntur aridi et sine fructu in saeculo illo et sicut ligna comburentur et palam fiet, quod operatio eorum ⁵ mala fuit in vita eorum. Peccatores enim comburentur, quia peccaverunt neque paenitentiam fecerunt: gentes autem comburentur, quia non cognoverunt creatorem suum. 5. Tu ergo fer fructum, ut aestate illa cognoscatur fructus tuus. Abstine a multis negotiis, et nihil unquam peccabis. Qui enim multa ¹⁰ agunt, multa et delinquant, occupati negotiis suis et domino suo non servientes. 6. Quomodo igitur, inquit, talis homo potest aliquid postulare a domino et accipere, non serviens domino? Qui ei serviunt, illi accipient desideria sua; qui vero non serviunt domino, illi nihil accipient. 7. Quodsi unum negotium ¹⁵ quis tractat, potest domino quoque servire; non enim eius mens corrumpetur, ita ut domini expers fiat, sed serviet ei habens mentem puram. 8. Haec igitur si feceris, fructum habere potes in saeculo venturo; et quicumque haec fecerit, fructum feret.

Similitudo V.

20

1. Ieiunans et sedens in monte quodam et domino gratias agens pro omnibus, quae fecit mihi, video pastorem sedentem iuxta me et dicentem: Quid tam mane huc venisti? Quia, inquam, domine, stationem habeo. 2. Quid est, inquit, statio?

24 Ps. 115, 3.

p. 144—147, Lipsius, *Zeitschrift für wissenschaft. Theol.* 1866 p. 48—52, Zahn, *Der Hirt d. H.* p. 245—282.

1, 1. *σταθίωνα*] Inter Latinos vivens Hermas *stationis* vocabulum more illorum usurpavit. Non enim memini me legere, ieiunium in Graecia sic vocatum fuisse, *στάσιν πάνρυχον* appellant vigiliis (Cotelerius). Nomen autem, ut dicit Tertullianus De orat. c. 19, statio de militari exemplo accepit, quia militia Dei sumus (cf. II Cor. 10, 4; Eph. 6, 10

sq. I Tim. 1, 18; II Tim. 2, 4. 5; Ign. Polyc. 6, 2). Christianos veteres diebus stationis, i. e. quarta et sexta, ieiunasse iam Doctrina apost. 8, 1 tradit. Quod ieiunium stationem appellatum fuisse Hermas primus testatur. Sequitur Tertullianus l. c. et De ieiun. c. 1. 10. 13; De fuga c. 1 etc.

2. *τί ἐστὶ σταθίων*] Qua ex quaestione concludas, dies stationis haud ita multo ante tempus, quo hic liber scriptus sit, institutos esse, vel no-

Νηστεύω, φημί, κύριε. Νηστεία δέ, φησί, τί ἐστὶν αὕτη, ἣν νηστεύετε; Ὡς εἰώθειν, φημί, κύριε, οὕτω νηστεύω. 3. Οὐκ οἶδατε, φησί, νηστεύειν τῷ κυρίῳ, οὐδέ ἐστὶν νηστεία αὕτη ἢ ἀνωφελής, ἣν νηστεύετε αὐτῷ. Διὰ τί, φημί, κύριε, τοῦτο λέγεις; Λέγω σοι, φησὶν, ὅτι οὐκ ἐστὶν αὕτη νηστεία, ἣν δοκεῖτε νηστεύειν· ἀλλ' ἐγὼ σε διδάξω, τί ἐστὶ νηστεία πλήρης καὶ δεκτὴ τῷ κυρίῳ. ἄκουε, φησὶν. 4. ὁ θεὸς οὐ βούλεται τοιαύτην νηστείαν ματαίαν· οὕτω γὰρ νηστεύων τῷ θεῷ οὐδὲν ἐργάσῃ τῇ δικαιοσύνῃ. νήστευσον δὲ τῷ θεῷ νηστείαν τοιαύτην. 5. μηδὲν πονηρεύσῃ ἐν τῇ ζωῇ σου καὶ δούλευσον τῷ κυρίῳ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ· τήρησον τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ πορευόμενος ἐν ταῖς προστάγμασιν αὐτοῦ καὶ μηδεμίᾳ ἐπιθυμίᾳ πονηρὰ ἀναβήτην ἐν τῇ καρδίᾳ σου· πίστευσον δὲ τῷ θεῷ, ὅτι, ἐὰν ταῦτα ἐργάσῃ καὶ φοβηθῇς αὐτὸν καὶ ἐγκρατεύσῃ ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος, ζήσῃ τῷ θεῷ· καὶ ταῦτα ἐὰν ἐργάσῃ, μεγάλην νηστείαν ποιήσεις καὶ δεκτὴν τῷ θεῷ.

2. Ἄκουε τὴν παραβολήν, ἣν μέλλω σοι λέγειν, ἀνήκουσαν τῇ νηστείᾳ. 2. εἶχε τις ἄγρον καὶ δούλους πολλοὺς καὶ μέρος τι τοῦ ἀγροῦ ἐφύτευεν ἀμπελῶνα· καὶ ἐκλεξάμενος δοῦλόν τινα πιστὸν καὶ εὐάρεστον ἐντιμον, προσεκαλέσατο αὐτὸν καὶ λέγει αὐτῷ· Λάβε τὸν ἀμπελῶνα τοῦτον, ὃν ἐφύτευσα, καὶ χαράκωσον αὐτόν, ἕως ἔρχομαι, καὶ ἕτερον δὲ μὴ ποιήσῃς τῷ ἀμπελῶνι· καὶ ταύτην μου τὴν ἐντολὴν φύλαξον, καὶ ἐλεύθερος ἔσῃ παρ' ἐμοί. ἐξήλθε δὲ ὁ δεσπότης τοῦ δούλου εἰς τὴν ἀποδημίαν. 3. ἐξεληθόντος δὲ αὐτοῦ ἔλαβεν ὁ δοῦλος καὶ ἐχαράκωσε τὸν ἀμπελῶνα. καὶ τελέσας τὴν χαράκωσιν τοῦ ἀμπελῶνος εἶδε τὸν ἀμπελῶνα βοτανῶν πλήρη ὄντα. 4. ἐν ἑαυτῷ οὖν ἐλογίσαστο λέγων· Ταύτην τὴν ἐντολὴν τοῦ κυρίου τετέλεκα· σκάψω λοιπὸν τὸν ἀμπελῶνα τοῦτον, καὶ ἔσται εὐπρεπέστερος ἐσκαμμένος, καὶ βοτάνας μὴ ἔχων δώσει καρπὸν πλείονα, μὴ πνιγόμενος ὑπὸ τῶν βοτανῶν.

1 νηστεύω GL²A : ieiunium L¹ | 1/2 ἣν νηστεύετε G(A) : > L | 3 κυρίῳ GA : deo L | νηστεία em cf. L¹A : ἡ νηστ. G | 4 λέγω σοι > L²A | 6 πλήρης . . δεκτὴ L : ~ G | κυρίῳ GL¹A : + et dixi ei : Felicem me facies, domine, si sciero, quod ieiunium acceptum sit domino L² (quae verba ob homoeot. excidere potuerunt) | 8 τῷ θεῷ G : > LA | 9 τῷ θεῷ G : verum L¹, > L²A | 12/14 πίστευσον — πράγματος > A | 13 ὅτι L (cf. Vis. III, 8, 4; Mand. XI, 7 etc.) : καὶ G | 15 ποιήσεις em cf. L (consummabis) : ποιῆς G | 18 ἀμπελῶνα : + deinde peregre profectus L¹ (L²A) | 25/1 p. 532 καὶ τελ. — ἀμπελῶνα > A |

Ieiuno, inquam, domine. Ieiunium autem, inquit, quid est hoc, quod ieiunatis? Sicut solebam, inquam, domine, sic ieiuno. 3. Nescitis, inquit, ieiunare domino, neque ieiunium est hoc inutile, quod ieiunatis ei. Quare, inquam, domine, hoc dicis? Dico tibi, inquit, hoc non esse ieiunium, quod vos putatis ieiunare; sed ego te docebo, quid sit ieiunium plenum et acceptum domino. Audi, inquit. 4. Deus non vult eiusmodi ieiunium inane; sic enim ieiunans deo nihil operaris iustitiae. Ieiuna autem deo ieiunium huiusmodi: 5. nihil mali agas in vita tua et servi domino in mundo corde; *serva eius mandata* ambulans ¹⁰ in praeceptis eius et nulla concupiscentia mala ascendat in corde tuo; crede autem deo, quod, si haec feceris et eum timueris abstinuerisque ab omni malo negotio, vives deo; et si haec feceris, magnum facies ieiunium acceptumque deo.

2. Audi similitudinem, quam tibi dicturus sum, spectantem ¹⁵ ad ieiunium. 2. Quidam habuit agrum servosque multos et in parte aliqua agri plantavit vitem. Et elegit servum quendam fidelem et acceptum honoratum, advocavit eum et dicit ei: Accipe hanc vineam, quam plantavi, et obsaepi eam, usque dum veniam, et aliud ne facias vineae; et hoc mandatum meum ²⁰ custodi, et liber eris apud me. Et peregre profectus est dominus servi. 3. Cum autem profectus esset, servus accepit vineam et obsaepsit. Et cum saepem vineae perfecisset, vidit vineam esse plenam herbis. 4. Itaque secum cogitavit dicens: Hoc mandatum domini perfeci; fodiam deinceps vineam hanc, ²⁵ et erit formosior, cum fuerit fossa, et herbas non habens dabit fructum copiosorem, ab herbis non suffocata. Accepit et fodit

10 Matth. 19, 17.

men *stationis* nondum omnibus notum fuisse, praecipue Graecis (Harnack).

4. Cf. Barn. 3, 1. 2; Epiph. H. 33 c. 5, ubi Ptolemaeus similem de ieiunio sententiam exponit Florae.

2. Cf. ad hanc similitudinem Ies.

5, 1 sqq.; Ier. 2, 21; Matth. 21, 33; 25, 14 sqq.; Marc. 12, 1; Luc. 20, 9; 19, 12 sqq. In c. 3 auctor exhibet

explicationem similitudinis moralem, in c. 5—7 mysticam.

2. *ἐν ἄρ. ἐν τιμῇ*] Cf. Matth. 3, 17;

I Petr. 2, 4. 6. — *ἐλεύθερος*] Domi-

λαβὼν ἔσκαψε τὸν ἀμπελῶνα καὶ πάσας τὰς βοτάνας τὰς οὖσας ἐν τῷ ἀμπελῶνι ἐξέτιλλε. καὶ ἐγένετο ὁ ἀμπελῶν ἐκεῖνος εὐπρεπέστατος καὶ εὐθαλής, μὴ ἔχων βοτάνας πνιγούσας αὐτόν.

5. μετὰ χρόνον ἦλθεν ὁ δεσπότης τοῦ δούλου καὶ τοῦ ἀγροῦ

⁵ καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἀμπελῶνα. καὶ ἰδὼν τὸν ἀμπελῶνα κεχαρ-
κωμένον εὐπρεπῶς, ἔτι δὲ καὶ ἔσκαμμένον καὶ πάσας τὰς βοτά-
νας ἐκτετιλμένας καὶ εὐθαλεῖς οὖσας τὰς ἀμπέλους, ἐχάρη λίαν
ἐπὶ τοῖς ἔργοις τοῦ δούλου. 6. προσκαλεσάμενος οὖν τὸν υἱὸν
αὐτοῦ τὸν ἀγαπητόν, ὃν εἶχε κληρονόμον, καὶ τοὺς φίλους, οὓς

¹⁰ εἶχε συμβούλους, λέγει αὐτοῖς, ὅσα ἐνετείλατο τῷ δούλῳ αὐτοῦ
καὶ ὅσα εὗρε γεγονότα. καὶ οἱ ἀκούοντες συνεχάρησαν τῷ δούλῳ ἐπὶ τῇ
μαρτυρίᾳ ἣ ἔμαρτύρησεν αὐτῷ ὁ δεσπότης. 7. καὶ λέγει αὐτοῖς·
Ἐγὼ τῷ δούλῳ τούτῳ ἐλευθερίαν ἐπηγγειλάμην, ἂν μου τὴν ἐν-
τολὴν φυλάξῃ, ἣν ἐνετείλαμην αὐτῷ· ἐφύλαξε δὲ μου τὴν ἐντολὴν

¹⁵ καὶ προσέθηκε τῷ ἀμπελῶνι ἔργον καλόν, καὶ ἐμοὶ λίαν ἥρεσεν.
ἀντὶ τούτου οὖν τοῦ ἔργου οὗ εἰργάσατο θέλω αὐτὸν συγκληρο-
νόμον τῷ υἱῷ μου ποιῆσαι, ὅτι τὸ καλὸν φρονήσας οὐ παρενεθυ-
μήθη, ἀλλ' ἐτέλεσεν αὐτό. 8. ταύτῃ τῇ γνώμῃ ὁ υἱὸς τοῦ δε-
σπότης συνηυδόκησεν αὐτῷ, ἵνα συγκληρονόμος γένηται ὁ δοῦλος

²⁰ τῷ υἱῷ. 9. μετὰ ἡμέρας ὀλίγας δεῖπνον ἐποίησεν [ὁ οἰκοδεσπό-
της] αὐτοῦ καὶ ἔπεμψεν αὐτῷ ἐκ τοῦ δεῖπνου ἐδέσματα πολλά.
λαβὼν δὲ ὁ δοῦλος τὰ ἐδέσματα τὰ πεμφθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ
δεσπότης τὰ ἀρκοῦντα αὐτῷ ἦρε, τὰ λοιπὰ δὲ τοῖς συνδούλοις
αὐτοῦ διέδωκεν. 10. οἱ δὲ σύνδουλοι αὐτοῦ λαβόντες τὰ ἐδέ-

²⁵ ματα ἐχάρησαν καὶ ἠρξάντο εὐχесθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα χάριν μεί-
ζονα εὕρῃ παρὰ τῷ δεσπότη, ὅτι οὕτως ἐχρήσατο αὐτοῖς. 11. ταῦ-
τα πάντα τὰ γεγονότα ὁ δεσπότης αὐτοῦ ἤκουσε καὶ πάλιν λίαν
ἐχάρη ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ. συγκαλεσάμενος πάλιν τοὺς φίλους
ὁ δεσπότης καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀπήγγειλεν αὐτοῖς τὴν πράξιν αὐ-

³⁰ τοῦ, ἣν ἔπραξεν ἐπὶ τοῖς ἐδέσμασιν αὐτοῦ οἷς ἔλαβεν· οἱ δὲ ἔτι
μᾶλλον συνευδόκησαν γενέσθαι τὸν δοῦλον συγκληρονόμον τῷ υἱῷ
αὐτοῦ.

4 καὶ τοῦ ἀγροῦ > LA | 6 πάσας > LA | 10 αὐτοῦ : αὐτῷ G | 11 κα-
κεῖνοι G(A) : + protinus L | 14 ἐνετείλαμην : ἐπηγγειλάμην G | 15 καὶ sec
G : quod L | 19 συνηυδόκησεν αὐτῷ G(A) : et amici eius (eius > L²) com-
probaverunt L | 20/21 ὁ οἰκοδ. LA : > G | 21 αὐτῷ GA : servo illi L¹
(L²) | 26 ὅτι — αὐτοῖς G(L¹) : > L²A | 31 συνευδόκησαν G : + ei A(L) |

vineam evellitque omnes herbas, quae in vinea erant. Et facta est vinea ista formosissima et florens, non habens herbas eam suffocantes. 5. Post aliquantum temporis venit dominus servi et agri et intravit in vineam. Et videns vineam decenter ob-
saeptam, adhuc autem et fossam et omnes herbas evulsas et ⁵
vites florentes, gavisus est valde de operibus servi. 6. Advoca-
vit itaque filium suum dilectum, quem habebat heredem, et
amicos, quos habebat consiliarios, et dicit iis omnia, quae prae-
ceperat servo suo quaeque invenerat perfecta. Et illi congra-
tulati sunt servo de testimonio, quod dedit ei dominus. 7. Et ¹⁰
dicit iis: Ego servo huic libertatem promisi, si mandatum meum
custodierit, quod mandavi ei; custodivit autem mandatum meum
et adiecit vineae opus bonum, mihiq[ue] valde placuit. Pro hoc
igitur opere, quod operatus est, volo eum coheredem filii mei
facere, quod bonum sensit neque omisit, sed perfecit. 8. Cui ¹⁵
sententiae filius domini assensus est, ut coheres fiat servus filio.
9. Post dies paucos paterfamilias eius cenam fecit et misit ei
de cena cibos multos. Servus autem cum accepisset cibos sibi
missos a domino, sustulit eos, qui ipsi sufficebant, reliquos
vero conservis suis dedit. 10. Conservi autem cibis acceptis ²⁰
gavisi sunt et coeperunt orare pro eo, ut gratiam inveniret
maiores apud dominum, quod ita ipsis usus erat. 11. Haec
omnia, quae facta erant, dominus eius audivit et iterum valde
gavisus est de eius facto. Rursus convocatis amicis ac filio
suo annuntiavit iis factum, quod fecerat de cibis, quos accepit; ²⁵
illi autem multo magis assensi sunt, servum fieri coheredem
filio eius.

nus servo fideli libertatem promittit;
cf. v. 7.

3. βοτανῶν πλήρη] cf. Matth. 13,
25—30.

4. Cf. Matth. 19, 16—21. — πνε-
γόμενος] Cf. Matth. 13, 7.

6. Cf. c. 5, 2—3.

7. ἐφύλαξε . . προσέθηκε] Servus

non solum opus mandatum perfecit,
sed etiam plus egit. — παρενεθυμή-
θη] cf. Mand. V, 2, 8.

9. τὰ λοιπὰ κτλ.] Servus aliud opus
non mandatum exsequitur.

10. χάριν μερίζονα] Cf. c. 3, 3; Matth.
19, 21.

3. Λέγω· Κύριε, ἐγὼ ταύτας τὰς παραβολὰς οὐ γινώσκω οὐδὲ δύνάμην νοῆσαι, ἐὰν μὴ μοι ἐπιλύσῃς αὐτάς. 2. Πάντα σοι ἐπιλύσω, φησί, καὶ ὅσα ἂν λαλήσω μετὰ σοῦ, δείξω σοι. τὰς ἐντολὰς [τοῦ κυρίου φύλασσε, καὶ ἔσῃ εὐάρεστος τῷ θεῷ καὶ
 5 ἐγγραφήσῃ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς] αὐτοῦ. 3. ἐὰν δέ τι ἀγαθὸν ποιήσῃς ἐκτὸς τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ, σεαυτῷ περιποιήσῃ δόξαν περισσοτέρην καὶ ἔσῃ ἐνδοξότερος παρὰ τῷ θεῷ οὗ ἔμελλες εἶναι. ἐὰν οὖν φυλάσσων τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ προσθῇς καὶ τὰς λειτουργίας ταύτας, χαρήσῃ, ἐὰν τηρήσῃς αὐτάς
 10 κατὰ τὴν ἐμὴν ἐντολήν. 4. λέγω αὐτῷ· Κύριε, ὃ ἐὰν μοι ἐντείλῃ, φυλάξω αὐτό· οἶδα γάρ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. Ἔσομαι, φησί, μετὰ σοῦ, ὅτι τοιαύτην προθυμίαν ἔχεις τῆς ἀγαθοποιήσεως, καὶ μετὰ πάντων δὲ ἔσομαι, φησὶν, ὅσοι ταύτην τὴν προθυμίαν ἔχουσιν. 5. ἡ νηστεία αὕτη, φησί, τηρουμένων τῶν ἐντολῶν τοῦ
 15 κυρίου, λίαν καλὴ ἐστίν. οὕτως οὖν φυλάξεις τὴν νηστείαν ταύτην, ἣν μέλλεις τηρεῖν· 6. πρῶτον πάντων φύλαξαι ἀπὸ παντὸς ῥήματος πονηροῦ καὶ πάσης ἐπιθυμίας πονηρᾶς καὶ καθάρσιόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ πάντων τῶν ματαιωμάτων τοῦ αἰῶνος τούτου. ἐὰν ταῦτα φυλάξῃς, ἔσται σοι αὕτη ἡ νηστεία τελεία. 7. οὕ-
 20 τω δὲ ποιήσεις· συντελέσας τὰ γεγραμμένα, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἧ νηστεύεις μηδὲν γεύσῃ εἰ μὴ ἄρτον καὶ ὕδωρ, καὶ ἐκ τῶν ἐδεσμάτων σου ὧν ἔμελλες τρώγειν συμψηφίσας τὴν ποσότητα τῆς διαπάνης ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἧς ἔμελλες ποιεῖν, δώσεις αὐτὸ χήρᾳ ἢ ὀρφανῷ ἢ ὑστερουμένῳ, καὶ οὕτω ταπεινοφρονήσεις, ἵν' ἐκ τῆς
 25 ταπεινοφροσύνης σου ὁ εἰληφὼς ἐμπλήσῃ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καὶ εὐξῇται ὑπὲρ σοῦ πρὸς τὸν κύριον. 8. ἐὰν οὖν οὕτω τελέσῃς τὴν

1 λέγω + ei LA | τὰς : σὰς G | 4/5 τοῦ κυρίου—ἐντολὰς L¹(L²A) : > G ob homoeot. | 6 δέ L(A) : γέ G | 13 ταύτην G(L¹) : τοιαύτην L² | 19 τελεία GA : iustum L | 20 γεγραμμένα G : προγεγρ. L¹(L²) | 22 συμψηφίσας Ath² LA (cf. Vis. I, 1, 4) : συνοψίσας G | 26 οὖν Ath² L¹A (L²) : > G |

3. Ps.-Athanasius ad Antioch. c. 16 transscripsit v. 5—8, Antiochus Mon. Hom. 7 PG 89, 1455 plura desumpsit e v. 7 et 8.

2. τ. ἐντολὰς κτλ.] Cf. Mand. VII, 1. Mandata Domini sunt mandata in S. Scriptura omnibus hominibus proposita (cf. v. 7: συντελέσας τὰ γε-

γραμμένα) et ad vitam consequendam aeternam necessaria. Sententia desumpta esse videtur e Matth. 19, 17, verba propius ad Eccles. 12, 13 accedunt.

3. ἐκτὸς τῆς ἐντολῆς] Matthaeus 19, 21 haec exhibet: εἰ θέλεις τέλειος εἶναι. — δόξαν περ.] Cf. Mand. IV,

3. Dico: Domine, ego has similitudines non intellego nec possum intellegere, nisi eas mihi exponas. 2. Omnia, inquit, tibi exponam, et quaecumque locutus fuero tecum, ostendam tibi. *Mandata domini custodi*, et eris acceptus deo et inscriberis in numero eorum, qui custodiunt mandata eius. 3. Si autem boni aliquid feceris praeter mandatum domini, adquires tibi gloriam abundantio-⁵ rem erisque gloriosior apud deum, quam alias futurus esses. Si igitur mandata dei custodiens etiam ministeria ista adicias, gaudebis, si ea servaveris iuxta mandatum meum. 4. Dico ei: Domine, si quid mihi mandaveris, custo-¹⁰ diam illud; scio enim, te mecum esse. Ero, inquit, tecum, quia animum habes tam promptum bene faciendi, et cum omnibus ero, inquit, quicumque animum tam promptum habent. 5. Ieiunium hoc, inquit, servatis mandatis domini, valde bonum est. Sic igitur custodies ieiunium hoc, quod servaturus es:¹⁵ 6. primum omnium cave ab omni verbo malo et ab omni concupiscentia mala et purifica cor tuum ab omnibus vanitatibus huius saeculi. Quae si custodieris, hoc ieiunium tibi erit perfectum. 7. Sic autem facies: cum perfeceris, quae scripta sunt, in illo die, quo ieiunabis, ne gustes quidquam nisi panem et²⁰ aquam, et de cibis tuis, quos comesturus eras, computata quantitate sumptus diei illius, quam facturus eras, dabis illud viduae aut orphano aut inopi, et sic te humiliabis, ut, qui de humilitate tua accepit, impleat animam suam et oret pro te ad dominum. 8. Si ergo sic consummaveris ieiunium, ut tibi man-²⁵

3 Eccles. 12, 13; Matth. 19, 17.

4, 2; Matth. 19, 21: καὶ ἔξεις θη-
σανρόν ἐν οὐρανῷ. — κ. τ. ἐμὴν ἐντ.]
Pastoris igitur mandatum est ad
opera supererogatoria spectans.

5—8. Prope ad hanc sectionem
accedit Origenes In Levit. hom. X.

7. τ. γεγραμμένα] Si lectio vera
est, sunt mandata Domini in S. Scrip-
tura proposita (v. 2). Cf. I Clem.
13, 1. — εἰ μὴ ἄρτον καὶ ὕδωρ] Pa-
stor *xerophagias* commendat. Dida-
scalia apostolorum praecipit, ut
Christiani quattuor diebus hebdo-

madis magnae prioribus nihil per-
cipiant nisi panem, sal et aquam,
et Constitutiones apost. V, 18 ad-
dunt olera. — δώσεις] Nihil frequen-
tius inculcant sancti patres quam
praeclaram hanc ieiunii cum elee-
mosyna consociationem (Cotelerius).
Cf. Didasc. et Constit. apost. V, 1.
— ἐμπλήσῃ τ. ἐ. ψυχὴν] Cf. Prov. 6,
30. Exod. 15, 9.

8. ἱλαρά] Cf. II Cor. 9, 7; Sirach
32 (35), 11.

νηστείαν, ὥς σοι ἐνετειλάμην, ἔσται ἡ θυσία σου δεκτὴ παρὰ τῷ θεῷ καὶ ἔγγραφος ἔσται ἡ νηστεία αὕτη, καὶ ἡ λειτουργία οὕτως ἐργαζομένη καλὴ καὶ ἰλαρὰ ἐστὶ καὶ εὐπρόσδεκτος τῷ κυρίῳ. 9. ταῦτα οὕτω τηρήσεις σὺ μετὰ τῶν τέκνων σου καὶ ὅλου τοῦ οἴκου σου· τηρήσας δὲ αὐτὰ μακάριος ἔσῃ· καὶ ὅσοι ἂν ἀκούσαντες αὐτὰ τηρήσωσι, μακάριοι ἔσονται καὶ ὅσα ἂν αἰτήσωνται παρὰ τοῦ κυρίου λήψονται.

4. Ἐδεήθην αὐτοῦ πολλά, ἵνα μοι δηλώσῃ τὴν παραβολὴν τοῦ ἀγροῦ καὶ τοῦ δεσπότου καὶ τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τοῦ δούλου τοῦ χαραινίσαντος τὸν ἀμπελῶνα καὶ τῶν χαράκων καὶ τῶν βοτανῶν τῶν ἐκτετιλμένων ἐκ τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τῶν φίλων τῶν συμβούλων· συνῆκα γάρ, ὅτι παραβολὴ τίς ἐστὶ ταῦτα πάντα. 2. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς μοι εἶπεν· Αὐθάδης εἶ λίαν εἰς τὸ ἐπερωτᾶν. οὐκ ὀφείλεις, φησίν, ἐπερωτᾶν οὐδὲν ὅλως· ἐὰν γάρ σοι δέῃ δηλωθῆναι, δηλωθήσεται. λέγω αὐτῷ· Κύριε, ὅσα ἂν μοι δείξῃς καὶ μὴ δηλώσῃς, μάτην ἔσομαι ἐωρακώς αὐτὰ καὶ μὴ νοῶν, τί ἐστίν· ὡσαύτως καὶ ἐὰν μοι παραβολὰς λαλήσῃς καὶ μὴ ἐπιλύσῃς μοι αὐτάς, εἰς μάτην ἔσομαι ἀκηκοώς τι παρὰ σοῦ. 3. ὁ δὲ πάλιν ἀπεκρίθη μοι λέγων· Ὅς ἂν, φησί, δούλος ἦ τοῦ θεοῦ καὶ ἔχῃ τὸν κύριον ἐαυτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ, αἰτεῖται παρ' αὐτοῦ σύνεσιν καὶ λαμβάνει καὶ πᾶσαν παραβολὴν ἐπιλύει, καὶ γνωστὰ αὐτῷ γίνονται τὰ ῥήματα τοῦ κυρίου τὰ λεγόμενα διὰ παραβολῶν· ὅσοι δὲ βληχροὶ εἰσι καὶ ἀργοὶ πρὸς τὴν ἔντευξιν, ἐκείνοι διστάζουσιν αἰτεῖσθαι παρὰ τοῦ κυρίου. 4. ὁ δὲ κύριος πολυεύσπλαγχνός ἐστι καὶ πᾶσι τοῖς αἰτουμένοις παρ' αὐτοῦ ἀδιαλείπτως δίδωσι. σὺ δὲ ἐνδεδυναμωμένος ὑπὸ τοῦ ἀγίου ἀγγέλου καὶ εἰληφώς παρ' αὐτοῦ τοιαύτην ἔντευξιν καὶ μὴ ὦν ἀργός, διατί οὐκ αἰτῇ παρὰ τοῦ κυρίου σύνεσιν καὶ λαμβάνεις παρ' αὐτοῦ; 5. λέγω αὐτῷ· Κύριε, ἐγὼ ἔχων σὲ μεθ' ἐαυτοῦ ἀνάγκην ἔχω σὲ αἰτεῖσθαι καὶ σὲ ἐπερωτᾶν· σὺ γάρ μοι δεικνύεις πάντα καὶ λαλεῖς μετ' ἐμοῦ· εἰ δὲ ἄτερ σοῦ ἐβλεπον ἢ ἤκουον αὐτά, ἡρώτων ἂν τὸν κύριον, ἵνα μοι δηλωθῇ.

5. Εἰπόν σοι, φησί, καὶ ἄρτι, ὅτι πανοῦργος εἶ καὶ αὐθάδης,

2 θεῷ G Ant : κυρίῳ L (Ath²) | 6 αἰτήσωνται L : ἀκούσονται G | 8 ἐδεήθην : et deprecatus sum L¹A (L²) | πολλά > LA | 12/13 συνῆκα — πάντα > A | 13 πάντα > L | 17/18 ὡσαύτως — σοῦ > A | 18 τι : eas L | 20/21 αὐτοῦ em : αὐτῷ G |

davi, *sacrificium* tuum *acceptum* erit apud deum et inscribetur ieiunium tuum, et ministerium ita impletum bonum et hilare est et acceptum domino. 9. Haec ita servabis tu cum filiis tuis ac tota domo tua; si autem ea servaveris, beatus eris, et quicumque audierint ea servaverintque, beati erunt, et quidquid petierint a domino, accipient.

4. Deprecatus sum eum valde, ut mihi explanaret similitudinem agri et domini et vineae et servi vineam obsaeptientis et palorum et herbarum e vinea evulsarum et filii et amicorum consiliariorum. Intellexi enim, similitudinem quandam esse haec omnia. 2. Ille autem respondens mihi dixit: Audax es valde ad interrogandum. Nihil omnino, inquit, interrogare debes; nam si oportuerit demonstrari tibi, demonstrabitur. Dico ei: Domine, quaecumque mihi ostenderis neque demonstraveris, frustra ea videro neque intellegens, quae sint; similiter et si mihi similitudines proposueris neque eas mihi exposueris, frustra aliquid a te audiero. 3. Ille autem iterum respondit mihi dicens: Quicumque, inquit, est servus dei habetque dominum in corde suo, petit ab eo intellectum et accipit et omnem similitudinem solvit, et verba domini, quae dicuntur in similitudinebus, perspicua ei fiunt; quicumque autem inertes sunt pigrique ad orandum, illi dubitant postulare a domino; 4. dominus autem valde misericors est et omnibus se petentibus sine intermissione tribuit. Tu autem, qui confirmatus es a sancto angelo et accepisti ab eo orationem eiusmodi neque es piger, quare non petis a domino intellectum et accipis ab eo? 5. Dico ei: Domine, cum te habeam mecum, necesse est ut te petam teque interrogem; tu enim omnia mihi ostendis et loqueris mecum; si autem sine te vidissem aut audissem illa, interrogassem dominum, ut demonstraret mihi.

30

5. Dixi tibi, inquit, paulo ante, callidum te esse et auda-

1 Sirach 32, 9 (Vulg. 35, 9); Philipp. 4, 18 cf. Ies. 56, 7; Prov. 15, 8; I Petr. 2, 5; Matth. 5, 24. — 20 Iac. 1, 5. 6 cf. III Reg. 3, 11.

4, 4. *ἄγρον ἀγγέλου*] i. e. a Christo. | 5. Similitudinem c. 2 propositam
Cf. Vis. V, 2. Mand. V, 1, 7. | explicans Hermas propius ad Christo-

ἐπερωτῶν τὰς ἐπιλύσεις τῶν παραβολῶν. ἐπειδὴ δὲ οὕτω παρά-
 μονος εἶ, ἐπιλύσω σοι τὴν παραβολὴν τοῦ ἀγροῦ καὶ τῶν λοιπῶν
 τῶν ἀκολούθων πάντων, ἵνα γνωστὰ πᾶσι ποιήσῃς αὐτά. ἄκουε
 νῦν, φησί, καὶ σύνιε αὐτά. 2. ὁ ἀγρὸς ὁ κόσμος οὗτός ἐστιν·
 5 ὁ δὲ κύριος τοῦ ἀγροῦ ὁ κτίσας τὰ πάντα καὶ ἀπαρτίσας αὐτὰ
 καὶ δυναμώσας· [ὁ δὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν]· ὁ δὲ
 δοῦλος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστίν· αἱ δὲ ἄμπελοι ὁ λαὸς οὗτός ἐστιν,
 ὃν αὐτὸς ἐφύτευσεν· 3. οἱ δὲ χάρακες οἱ ἅγιοι ἄγγελοί εἰσι τοῦ
 κυρίου οἱ συγκρατοῦντες τὸν λαὸν αὐτοῦ· αἱ δὲ βοτάναι αἱ ἐκτε-
 10 τιλμέναι ἐκ τοῦ ἀμπελῶνος [αἱ] ἀνομίαι εἰσὶ τῶν δούλων τοῦ
 θεοῦ· τὰ δὲ ἐδέσματα, ἃ ἔπεμψεν αὐτῷ ἐκ τοῦ δεῖπνου, αἱ ἐν-
 τολαί εἰσιν, ἃς ἔδωκε τῇ λαῷ αὐτοῦ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· οἱ δὲ
 φίλοι καὶ σύμβουλοι οἱ ἅγιοι ἄγγελοι οἱ πρῶτοι κτισθέντες· ἡ δὲ
 ἀποδημία τοῦ δεσπότης ὁ χρόνος ὁ περισσεύων εἰς τὴν παρουσίαν
 15 αὐτοῦ. 4. λέγω αὐτῷ· Κύριε, μεγάλως καὶ θαυμαστῶς πάντα
 ἐστὶ καὶ ἐνδόξως πάντα ἔχει. μὴ οὖν, φημί, ἐγὼ ἡδυνάμην ταῦτα
 νοῆσαι; οὐδὲ ἕτερος τῶν ἀνθρώπων, κἂν λίαν συνετὸς ᾗ τις, οὐ
 δύναται νοῆσαι αὐτά. ἔτι, φημί, κύριε, δῆλωσόν μοι, ὃ μέλλω
 σε ἐπερωτᾶν. 5. Λέγε, φησὶν, εἴ τι βούλει. Διατί, φημί, κύριε,
 20 ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰς δούλου τρόπον κεῖται ἐν τῇ παραβολῇ;

6 δυναμώσας G : ἐνδυναμώσας Hilgenf. Gebh. cf. Mand. V, 2, 8; XII,
 5, 1; 6, 4 etc. | ὁ δὲ — ἐστίν L¹ : GL²A (haud dubie velut sententiam he-
 terodoxam) | 7 οὗτος > LA | 9 συγκρατοῦντες L : συγκροτοῦντες G | 10 αἱ
 > G | 19 λέγε — βούλει GL¹ : > L²A

logiam accedit, et quaeritur, quid
 de Christo seu, ut ipse dicit (nomen
 Christi enim nunquam exhibet), de
 filio Dei senserit. Alii aliter iudi-
 caverunt. Cf. quae in Prolegomenis
 c. IV exponuntur.

2. ἀπαρτίσας κτλ.] Ps. 67, 29: δὲ
 νάμωσον ὁ θεὸς τοῦτο, ὃ κατηρ-
 τίσω ἐν ἡμῖν. Cf. Mand. I, 1; Sim.
 VII, 4. — ὁ δὲ υἱός] sc. τοῦ κυρίου
 τοῦ ἀγροῦ vel τοῦ οἰκοδεσπότη. —
 τ. πνεῦμα τ. ἁγίου] Olim plures, e. g.
 Bullus (Defensio fidei Nic. I, 2, 5),
 Möhler (Athanasius d. Gr. I, 17),
 Hefele ed. III p. 390 not. 3, hic
 divinam Christi naturam, τὸ θεῖον ἐν

Χριστῷ, intellegi voluerunt, et Bul-
 lus locum ita interpretatus est, ut
 auctorem *Irenici Irenicorum* refu-
 taret dicentem, Hermam filium Dei
 vocasse spiritum sanctum. Sed filius
 h. l. est filius patrisfamilias, non
 Dei. Filius Dei enim in parabola
 est servus patrisfamilias. — ὁ λαὸς
 οὗτος κτλ.] Hilgenfeld (Hermæ Pa-
 stor 1881 p. 193 sq.) populum a Deo
 conditum Abrahami progeniem vel
 populum Israel esse censet. Link
 (*Christi Person und Werk im Hirten
 des Hermas* 1886 p. 51—55) ei assen-
 titur; modo locum accuratius de
 protoplastis, parentibus piorum V. T.

cem, qui interrogas solutiones similitudinum. Quoniam autem tam pertinax es, solvam tibi similitudinem agri ac reliquorum omnium, quae sequuntur, ut ea omnibus nota facias. Audi nunc, inquit, et intellege ea. 2. *Ager hic mundus est*; dominus agri qui *creavit omnia* et perfecit ea confirmavitque; filius spiritus sanctus est; servus filius dei est; vinea populus hic est. quem plantavit ipse; 3. pali sancti angeli sunt domini, qui continent populum ipsius; herbae e vinea evulsae iniquitates sunt servorum dei; cibi, quos misit ei de cena, mandata sunt, quae dedit populo suo per filium suum; amici et consiliarii sancti angeli, quos primos creavit; absentia patrisfamiliae est tempus, quod in adventum eius restat. 4. Dico ei: Domine magnifice et mire omnia se habent ac gloriose. Numquid ergo, inquam, ego haec poteram intellegere? Neque alius hominum, etiamsi valde prudens quis sit, non potest ea intellegere. Adhuc, inquam, domine, demonstra mihi, quod te interrogaturus sum. 5. Loquere, inquit, si quid vis. Quare, inquam, domine, filius dei in servi figura in similitudine ponitur?

4 Matth. 13, 38. — 5 Eph. 3, 9 cf. Apoc. 4, 11; Hebr. 3, 4; Sirach 18, 1. — 5 Ps. 67, 29.

interpretatur. Haud dubie Hermas sensit, Deum iam olim vel protinus post mundum conditum mediante filio id egisse, ut genus iustorum constitueret. Hoc autem loco mihi de populo Christianorum cogitare videtur. Filius Dei, de quo deinceps loquitur, filius est non praeexistens, sed homo factus.

3. *χάρακες . . . βοτάναι . . . ἐδέσματα*] Cf. c. 6, 2. 3. Tria ergo opera perfecit servus, quorum primum est mandatum, cetera libere peracta. De *mandatis* cf. Matth. 5, 19; 19, 17; 22, 36. 38. 40; Ioann. 12, 49. 50; 13, 34 etc.; I Ioann. 2, 3. 4. 7. 8; 3, 22 etc. — *ἄγγελοι οἱ πρ. κτισθέντες*] Cf. Vis. III, 4, 1. — ἡ δὲ ἀπο-

δημία κτλ.] Caveas ne putes, scriptorem hic explicationem parabolaе turbasse; censet enim Hermas, opus Christi tum demum perfectum iri, ubi hoc saeculum finitum erit. Itaque consulto scripsit, *τὴν ἀποδημίαν τοῦ δεσπότου* esse *τὸν χρόνον τὸν περισσεύοντα εἰς τὴν παρουσίαν*; eradicatio enim peccatorum et traditio mandatorum (*βοτάναι αἱ ἐκτετιμῆναι — ἐδέσματα, ἃ ἔπεμψεν*) nunc temporis a servo i. e. a Christo perficitur (Harnack). — *αὐτοῦ*] sc. *θεοῦ*. Cf. II Clem. 12, 1.

4. *ῥδυνάμην*] pro *ἔδυν.*, cf. Ep. ad Diogn. 9, 3; Ph. Buttmann, *Griech. Grammatik* ed. XX § 83 Anm. 5.

6. Ἄκουε, φησὶν· εἰς δούλου τρόπον [οὐ] κεῖται ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἀλλ' εἰς ἐξουσίαν μεγάλην κεῖται καὶ κυριότητα. Πῶς, φημί, κύριε, οὐ νοῶ. 2. Ὅτι, φησὶν, ὁ θεὸς τὸν ἀμπελῶνα ἐφύτευσε, τοῦτ' ἔστι τὸν λαὸν ἔκτισε καὶ παρέδωκε τῷ υἱῷ αὐτοῦ· καὶ ὁ υἱὸς κατέστησε τοὺς ἀγγέλους ἐπ' αὐτοὺς τοῦ συντηρεῖν αὐτούς· καὶ αὐτὸς τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν ἐκαθάρισε πολλὰ κοπιάσας καὶ πολλοὺς κόπους ἡντληκῶς· οὐδεὶς γὰρ [ἀμπελῶν] δύναται σκαφῆναι ἄτερ κόπου ἢ μόχθου. 3. αὐτὸς οὖν καθάρισας τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς τρίβους τῆς ζωῆς, δούς αὐτοῖς τὸν νόμον, ὃν ἔλαβε παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. 4. [βλέπεις, φησὶν, ὅτι αὐτὸς κύριός ἐστι τοῦ λαοῦ, ἐξουσίαν πᾶσαν λαβὼν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ]. ὅτι δὲ ὁ κύριος σύμβουλον ἔλαβε τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐνδόξους ἀγγέλους περὶ τῆς κληρονομίας τοῦ δούλου, ἄκουε· 5. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ προόν, τὸ κτίσαν πᾶσαν τὴν κτίσιν, κατῴκησεν ὁ θεὸς εἰς σάρκα, ἣν ἠβούλετο. αὕτη οὖν ἡ σὰρξ, ἐν ἣ κατῴκησε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐδούλευσε τῷ πνεύματι καλῶς ἐν σεμνότητι καὶ ἀγνείᾳ πορευθεῖσα, μηδὲν ὄλως μιάνασα τὸ πνεῦμα. 6. πολιτευσαμένην οὖν αὐτὴν καλῶς

1 τρόπον: τόπον L | οὐ LA: > G | 6 αὐτῶν L (A): ἡμῶν G | 7/8 ἀμπελῶν δ. σκαφῆναι L (A): δύναται σκαφῆσαι G | 10/12 βλέπεις — αὐτοῦ L: > GA ob homoeot. | 13 περὶ em: παρὰ G | 14/15 τὸ πνεῦμα — ἠβούλετο G(A): spiritum illum sanctum, qui creatus est omnium purus (l. primus), in corpore, in quo habitaret, deus fundavit atque statuit electum corpus, quod ei placuit L²(L¹) |

6, 1. εἰς δούλου τρ. οὐ κεῖται κτλ.] i. e. quamquam in figura servi apparuit, revera non servus erat, sed magna potestate praeditus, quippe cui Deus populum suum tradiderit etc. (v. 2—4).

2. ἀμ. αὐτῶν ἐκαθάρισε] Cf. Hebr. 1, 3. — πολλὰ κοπιάσας κτλ.] Errant, qui putaverint, Hermam hic mortem Iesu Christi vel solum opus in terris peractum respicere. Hermas nullum discrimen facit inter opus Christi, quod in terris peregit, et illud, quod semper in cordibus fidelium perficit (cf. quae ad c. 5, 3 fin.

adnotavi). Accedit, quod mortis expiatoriae Christi nunquam mentionem fecit (Harnack).

3. τ. τρίβους τ. ζωῆς] De tertio servi opere vel altero supererogatorio Hermas hic loquitur. Cf. c. 5, 3.

4. αὐτὸς κύριος κτλ.] Cf. Sim. VIII, 3, 3. — ὁ κύριος] adhuc dominus fundi (cf. c. 5, 2) esse videtur. Sed iam de imagine ad rem transit, filio non τοὺς φίλους (cf. c. 2, 6. 11; c. 5, 3), sed τοὺς ἐνδ. ἀγγέλους (cf. v. 7) adiungens. Itaque quaeri potest, quis sit h. l. ὁ υἱὸς αὐτοῦ, filius patrisfamilias an filius Dei? Illa

6. Audi, inquit: in servili conditione non ponitur filius dei, sed in magna potestate ponitur et imperio. Quomodo, inquam, domine, non intellego. 2. Quoniam, inquit, deus vineam plantavit, id est populum creavit tradiditque filio suo; et filius posuit angelos super eos, ut eos conservarent; et ipse eorum peccata abluit multa laborans multosque labores patiens; nulla enim vinea fodi potest sine labore vel dolore. 3. Ipse igitur peccatis populi ablutis ostendit iis semitas vitae, dans iis legem, quam accepit a patre suo. 4. Vides, inquit, eum dominum esse populi, accepta a patre suo omni potestate. Quod autem do-
minus in consilium adhibuit filium suum ac gloriosos angelos de hereditate servi, audi. 5. Spiritum sanctum, qui ante erat, qui creavit omnem creaturam, fundavit deus in carne, quae ei placuit. Haec igitur caro, in quo habitavit spiritus sanctus, servivit spiritui bene in sanctitate et castitate ambulans neque
omnino spiritum maculans. 6. Haec igitur cum recte et caste

9 Ps. 15, 11; Prov. 16, 17. — 10 Ioann. 10, 18; 12, 49. 50; 14, 31; 15, 10. — 11. Matth. 28, 18; Eph. 1, 20—23.

interpretatio magis mihi placet, sed haec non prorsus excluditur.

5. τὸ πνεῦμα — εἰς σάρκα κτλ.] Similiter dicit Cyprianus Quod idola non sint c. 11: carnem spiritus sanctus induitur; praemittens autem: hic (filius Dei) in virginem delabitur, atque addens: Deus cum homine miscetur, etiam clare indicat, spiritum sanctum se divinam Christi naturam designare. Hermas verba vix eodem modo interpretanda sunt; τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ προόν (animadverte articulum) potius proprie spiritum sanctum significare videtur; et sic scribens Hermas fortasse Luc. 1, 35 vel 3, 21—22 singulari modo intellexit. Cf. Ps.-Cyp. De montibus Sina et Sion c. 4: Spiritus sanctus, qui de caelo descendit,

Christus id est unctus Dei vivi Deo vocitus est, spiritus carni mixtus Iesus Christus (cf. ibid. c. 13). — προόν] Cf. Prov. 8, 22—25; Sirach 24, 9; Sim. IX, 12, 2, ubi filius Dei omni creatura antiquior appellatur. — τὸ κτίσαν π. τ. κτίσιν] Deus in Pastore ter (Mand. I, 1; Sim. V, 5, 2; VII, 4) ὁ κτίσας τὰ πάντα nominatur. Quaerere licet, num Hermas hic consulto an fortuito pro τὰ πάντα scripserit πᾶσαν τὴν κτίσιν? Cf. Sim. IX, 14, 5. — σάρκα] i. e. humanam naturam seu hominem. Cf. Ioann. 1, 14. — αὐτὴ ἡ σὰρξ] i. e. servus ille. — ἐν ᾗ κατέκτισε τὸ πνεῦμα τ. ἅγιον] Cf. Luc. 4, 1: Ἰησοῦς δὲ πλήρης πνεύματος ἁγίου.

6. ἰσχ. κ. ἀνδρείως] Cf. Mart. Polyc. 9, 1. — ἔλλατο] sc. ὁ θεός (v. 5).

καὶ ἀγνῶς καὶ συ[γκ]οπιάσασαν τῷ πνεύματι καὶ συνεργήσασαν ἐν παντὶ πράγματι, ἰσχυρῶς καὶ ἀνδρείως ἀναστραφεῖσαν, μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου εἴλατο κοινωνόν· ἤρεσε γὰρ [τῷ θεῷ] ἡ πορεία τῆς σαρκὸς τα[ύτης], ὅτι οὐκ ἐμίανθη ἐπὶ τῆς γῆς
 5 ἔχουσα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. 7. σύμβουλον οὖν ἔλαβε τὸν υἱὸν καὶ τοὺς ἀγγέλους τοὺς ἐνδόξους, ἵνα καὶ ἡ σὰρξ αὕτη, δουλεύσασα τῷ [πνεύμα]τι ἀμέμπτως, σχῇ τόπον τινὰ κατασκηνώσεως καὶ μὴ δόξῃ τὸν μισθὸν [τῆς δουλείας αὐτῆς ἀπολωλεκέναι· πᾶσα γὰρ σὰρξ ἀπολήφεται μισθὸν] ἢ εὐρεθεῖσα ἀμίαντος καὶ ἄσπιλος,
 10 ἐν ἣ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέκησεν. 8. ἔχεις καὶ ταύτης τῆς παραβολῆς τὴν ἐπίλυσιν.

7. Ὑφράνθη, φημί, κύριε, ταύτην, τὴν ἐπίλυσιν ἀκούσας. Ἄκουε νῦν, φησί· τὴν σάρκα σου ταύτην φύλασσε καθαρὰν καὶ ἀμίαντον, ἵνα τὸ πνεῦμα τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῇ μαρτυρήσῃ αὐτῇ
 15 καὶ δικαιωθῇ σου ἡ σὰρξ. 2. βλέπε, μήποτε ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου τὴν σάρκα σου ταύτην φθαρτὴν εἶναι καὶ παραχρήσῃ αὐτῇ ἐν μiasmῳ τινί. ἐὰν μιάνῃς τὴν σάρκα σου, μιανεῖς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐὰν δὲ μιάνῃς τὸ πνεῦμα, οὐ ζήσῃ. 3. Εἰ δέ τις, φημί, κύριε, γέγονεν ἄγνοια προτέρα, πρὶν ἀκουσθῶσι τὰ ῥή-
 20 ματα ταῦτα, πῶς σωθῇ ὁ ἄνθρωπος ὁ μιάνας τὴν σάρκα αὐτοῦ; Περὶ τῶν προτέρων, φησὶν, ἀγνοημάτων τῷ θεῷ μόνῳ δυνατὸν ἴασιν δοῦναι· αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ πᾶσα ἐξουσία. 4. [ἀλλὰ νῦν φύλασσε σεαυτὸν, καὶ ὁ κύριος ὁ παντοκράτωρ, πολὺσπλαγχνος ὢν, περὶ τῶν προτέρων ἀγνοημάτων ἴασιν δώσει], ἐὰν τὸ λοιπὸν μὴ μιάνῃς
 25 σου τὴν σάρκα μηδὲ τὸ πνεῦμα· ἀμφοτέρα γὰρ κοινὰ ἐστὶ καὶ ἄτερ ἀλλήλων μιανθῆναι οὐ δύναται. ἀμφοτέρα οὖν καθαρὰ φύλασσε, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ.

3 τῷ θεῷ L¹: domino L²A, > G | 6/10 ἵνα — κατέκησεν: eos haeredes constituit A | 8/9 τῆς δ. — μισθὸν L¹ (L²): > G | 15 καὶ δικαιωθῇ σου ἡ σὰρξ GL²: et tecum fuisse indicetur L¹, > A | 17 ἐὰν G(A): quodsi L², + enim L¹ | 18 τὸ πνεῦμα em cf. v. 4: τὴν σάρκα GL(A), τὴν σάρκα καὶ τὸ πνεῦμα Hilgenf. | 22/23 ἀλλὰ — σεαυτὸν LA: > G | 23/24 καὶ — λοιπὸν > A | καὶ — δώσει L (ὁ παντοκρ. > L²): > G

— κοινωνόν] Cf. c. 2, 7. 11.

7. κατασκηνώσεως] Cf. Matth. 8, 20; Luc. 9, 58. — πᾶσα γ. σὰρξ κτλ.]

Non solum in corpore Christi, sed

et in corporibus hominum spiritus sanctus habitat. Cf. Mand. V; II. Clem. 14, 3—5.

7, 1. τ. σάρκα κτλ.] Cf. II Clem. 8,

ambularet et laboraret cum spiritu ac cooperaretur in omni negotio, fortiter ac viriliter conversaretur, assumpsit eam sociam ac consortem spiritus sancti; placuit enim deo conversatio huius carnis, quia non est maculata in terra habens spiritum sanctum. 7. Itaque in consilium adhibuit filium et angelos gloriosos, ut et haec caro, quae spiritui sine culpa servivit, locum habitandi aliquem haberet neque mercedem servitii sui videretur perdidisse; mercedem enim recipiet omnis caro, quae invenitur sine macula et sine labe, in qua spiritus sanctus habitavit. 8. Habes huius quoque similitudinis solutionem. 10

7. Laetatus sum, inquam, domine, audita hac solutione. Audi nunc, inquit: carnem tuam hanc custodi mundam et immaculatam, ut spiritus in ea habitans ei testimonium reddat et iustificetur caro tua. 2. Vide, ne quando in corde tuo ascendat cogitatio, carnem tuam hanc corruptibilem esse, et abutaris ea in libidine aliqua. Si enim carnem tuam maculaveris, maculabis et spiritum sanctum; sin autem maculaveris spiritum, non vives. 3. Si vero, inquam, domine, ignorantia aliqua fuerit, priusquam haec verba audiebantur, quomodo salvatur homo, qui carnem suam maculavit? De peccatis, inquit, prioribus per ignorantiam admissis deus solus potest remedium dare; namque eius est omnis potestas. 4. Sed nunc custodi te, et dominus omnipotens, cum sit valde misericors, prioribus delictis remedium dabit, si in futurum non maculaveris carnem tuam neque spiritum; consortes enim sunt ambo et alter sine altero non potest inquinari. Utrumque igitur mundum custodi, et vives deo. 15 20 25

22 Matth. 28, 18. — 23 Sirach 42, 17; II Cor. 6, 18.

6; 9, 3; 14, 3. — τ. πνεῦμα . . μαρτυρήσῃ] Cf. Hebr. 10, 15.

2. φθαρτήν] Cf. I Clem. 24—26; II Clem. 9, 1—5; Polyc. Phil. 7, 1. — παραχρήσῃ] Referente Clemente Al. Strom. II, 10, 118 p. 491 (cf. III, 4, 25 p. 523) sectatores Nicolai effatum magistri, sed ab ipsis detortum, adducebant: τὸ δεῖν παραχρή-

σθαι τῇ σαρκί. Cf. Cyrill. Hier. Cat. XVIII, 20. — ἐν μισμῷ τ.] Cf. II Petr. 2, 10. — ἐὰν γὰρ πτλ.] Cf. II Clem. 14, 3. 4.

3. προτέρα] Cf. Vis. II, 2, 4; Mand. IV, 4, 4 etc.

4. ὁ κύριος ὁ π.] Cf. Mart. Polyc. 14, 1.

Παραβολή 5'.

1. Καθήμενος ἐν τῇ οἰκῇ μου καὶ δοξάζων τὸν κύριον περὶ πάντων ὧν ἐωράκειν καὶ συζητῶν περὶ τῶν ἐντολῶν, ὅτι καλαὶ καὶ δυναταὶ καὶ ἱλαραὶ καὶ ἔνδοξοι καὶ δυνάμεναι σῶσαι ψυχὴν ἀνθρώπου, ἔλεγον ἐν ἑμαυτῷ· Μακάριος ἔσομαι, ἐὰν ταῖς ἐντολαῖς ταύταις πορευθῶ, καὶ ὃς ἂν ταύταις πορευθῇ, μακάριος ἔσται.

2. ὡς ταῦτα ἐν ἑμαυτῷ ἐλάλουν, βλέπω, αὐτὸν ἐξαίφνης παρακαθήμενόν μοι καὶ λέγοντα ταῦτα· Τί διψυχεῖς περὶ τῶν ἐντολῶν ὧν σοι ἐνετειλάμην; καλαὶ εἰσιν· ὅλως μὴ διψυχήσῃς, ἀλλ' ἐνδύσαι τὴν πίστιν τοῦ κυρίου, καὶ ἐν αὐταῖς πορεύσῃ· ἐγὼ γάρ σε ἐνδυναμώσω ἐν αὐταῖς.

3. αὗται αἱ ἐντολαὶ σύμφοροί εἰσι ταῖς μέλλουσι μετανοεῖν· ἐὰν γὰρ μὴ πορευθῶσιν ἐν αὐταῖς, εἰς μάτην ἐστὶν ἡ μετάνοια αὐτῶν.

4. οἱ οὖν μετανοοῦντες ἀποβάλλετε τὰς πονηρίας τοῦ αἰῶνος τούτου τὰς ἐκτριβούσας ὑμᾶς· ἐνδυσάμενοι δὲ πᾶσαν ἀρετὴν δικαιοσύνης δυνήσεσθε τηρῆσαι τὰς ἐντολάς ταύτας καὶ μηκέτι προστιθέναι ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. [ἐὰν οὖν μηκέτι μηδὲν προσθήτε, ἀποστήσεσθε ἀπὸ τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν ὑμῶν]. πορεύεσθε οὖν ταῖς ἐντολαῖς μου ταύταις, καὶ ζήσεσθε τῷ θεῷ. ταῦτα πάντα παρ' ἐμοῦ λελάληται ὑμῖν.

5. καὶ μετὰ τὸ ταῦτα λαλῆσαι αὐτὸν μετ' ἐμοῦ, λέγει μοι· Ἄγωμεν εἰς ἀγρόν, καὶ δείξω σοι τοὺς ποιμένας τῶν προβάτων. Ἄγωμεν, φημί, κύριε. καὶ ἦλθομεν εἰς τι πεδῖον, καὶ δεικνύει μοι ποιμένα νεανίσκον ἐνδεδυμένον σύνθεσιν ἱματίων τῷ χρώματι κροκώδῃ.

6. ἔβροσκε δὲ πρόβατα πολλὰ λίαν, καὶ τὰ πρόβατα ταῦτα ὥσει τρυφῶντα ἦν καὶ λίαν σπαταλῶντα καὶ ἱλαρὰ ἦν σκιρτῶντα ὧδε ἀκείσει· καὶ αὐτὸς ὁ ποιμὴν πάνυ ἱλαρὸς ἦν ἐπὶ τῷ ποιμνίῳ αὐτοῦ· καὶ αὕτη ἡ ἰδέα τοῦ ποιμένου ἱλαρὰ ἦν λίαν, καὶ ἐν τοῖς προβάτοις περιέτρεχε. [καὶ ἄλλα πρόβατα εἶδον σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα ἐν τόπῳ ἐνί, οὐ μέντοι σκιρτῶντα].

1 παραβολή 5' L: ἀρχή G, > A | 4 ἱλαραὶ . . ἔνδοξοι G: ∽ L, > A | 8 καὶ λ. ταῦτα GL¹: et ait mihi L²A | 9/12 καλαὶ — μετανοεῖν: bene paenitentiam agit A | 11/12 τοῖς μ. μετανοεῖν: his qui delictorum suorum (+ ante gestorum L¹) acturi sunt paenitentiam L | 14 τὰς ἐκτρ. ὑμᾶς > L¹A | 16/18 ἐὰν — ταύταις > A | ἐὰν — ὑμῶν L: > G | 19 πάντα > L | 21 ἄγωμεν L(A): ἄγομεν G | 26 πάνυ Ath L¹A(L²): > G | 26/27 ἐπὶ — λίαν > A Ath | 27 αὕτη em: αὕτη G, > L | 28/29 καὶ ἄλλα — σκιρτῶντα Ath cf. 2, 4. 6: > GLA |

Similitudo VI.

1. Cum sederem in domo mea ac glorificarem dominum de omnibus, quae videram, et inquirerem de mandatis, quod bona et potentia et laeta et gloriosa sunt possuntque animam hominis salvare, dicebam intra me: Beatus ero, si in mandatis ⁵ istis ambulavero, et quicumque in iis ambulaverit, beatus erit.

2. Quae dum intra me loquor, video eum subito iuxta me sedentem et haec dicentem; Quid dubitas de mandatis istis, quae tibi mandavi? Bona sunt; omnino ne dubites, sed indue fidem domini, et in iis ambulabis: ego enim te in iis confor- ¹⁰ tabo.

3. Haec mandata utilia sunt iis, qui paenitentiam acturi sunt; si enim in iis non ambulaverint, vana est paenitentia eorum.

4. Qui igitur paenitentiam agitis, abicite iniquitates huius saeculi, quae consumunt vos; induentes autem omnem iustitiae virtutem poteritis servare haec mandata neque adicere ¹⁵ amplius peccatis vestris. Si igitur nihil deinceps adieceritis, recedetis a peccatis vestris prioribus. Ambulate igitur in his mandatis meis, et vivetis deo. Haec omnia a me vobis dicta sunt.

5. Et postquam haec locutus est mecum, dicit mihi: Eamus in agrum, et ostendam tibi pastores ovium. Eamus, in- ²⁰ quam, domine. Et venimus in campum quendam, et ostendit mihi pastorem iuvenem indutum synthesin vestimentorum colore coccineo.

6. Pascebat autem oves plurimas, et hae oves velut delicias erant ac luxuriantes et hilares erant exsultantes huc et illuc; et ipse pastor valde hilaris erat de grege suo; ²⁵ et ipse vultus pastoris valde hilaris erat, et inter oves discurrebat. [Aliasque oves vidi luxuriantes et delicias uno in loco, nec tamen exsultantes].

4 Iac. 1. 21. — 5 Ps. 1, 1—2; 118, 1.

VI. Ps.-Athanasius (Ath²) l. c. c. 18. 19 maximam huius Similitudinis partem exscripsit, sc. 1, 5 (ἡλθομεν κτλ.) — 3, 6 (πράξεις αὐτοῦ); 4, 3. 4 (ἔκονε κτλ.); 5, 3. 5—7.

1, 1. καλαὶ κτλ.] Cf. Mand. XII, 3, 4; Ps. 18, 9. 11. 12.

5. δελξω] sc. in visione. — σύν-θῃσιν κτλ.] Synthesis coccinea vestis fuit pretiosa, elegans, cenatoria, index laetitiae atque a mollioribus solita indui (Cotelerius).

6. τρυφῶντα . . σπαταλῶντα] Cf. Iac. 5, 5.

2. Καὶ λέγει μοι· Βλέπεις τὸν ποιμένα τοῦτον; Βλέπω, φημί, κύριε. Οὗτος, φησὶν, ἄγγελος τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐστίν. οὗτος ἐκτρίβει τὰς ψυχὰς τῶν δούλων τοῦ θεοῦ καὶ καταστρέφει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἀπατῶν αὐτοὺς ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς πονηραῖς, 5 ἐν αἷς ἀπόλλυνται. 2. ἐπιλανθάνονται γὰρ τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος καὶ πορεύονται ἀπάταις καὶ τρυφαῖς ματαίαις καὶ ἀπόλλυνται ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τούτου, τινὰ μὲν εἰς θάνατον, τινὰ δὲ εἰς καταφθοράν. 3. λέγω αὐτῷ· Κύριε, οὐ γινώσκω ἐγώ, τί ἐστίν εἰς θάνατον καὶ τί εἰς καταφθοράν. Ἄκουε, φησὶν· ἃ εἶδες 10 πρόβατα ἰλαρὰ καὶ σκιρτῶντα, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς τέλος καὶ παραδεδωκότες ἑαυτοὺς ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου. ἐν τούτοις οὖν μετάνοια ζωῆς οὐκ ἔστιν, ὅτι προσέθηκαν ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ ἐβλασφήμησαν. τῶν τοιούτων οὖν ὁ θάνατός ἐστιν. 4. ἃ δὲ 15 εἶδες πρόβατα μὴ σκιρτῶντα, ἀλλ' ἐν τόπῳ ἐνὶ βοσκόμενα, οὗτοί εἰσιν οἱ παραδεδωκότες μὲν ἑαυτοὺς ταῖς τρυφαῖς καὶ ἀπάταις, εἰς δὲ τὸν κύριον οὐδὲν ἐβλασφήμησαν. οὗτοι οὖν κατεφθαρμένοι εἰσὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας· ἐν τούτοις ἐλπίς ἐστὶ μετανόιας, ἐν ᾗ δύνανται ζῆσαι. ἢ καταφθορὰ οὖν ἐλπὶδα ἔχει ἀνανεώσεώς τινος, 20 ὁ δὲ θάνατος ἀπώλειαν ἔχει αἰώνιον. 5. πάλιν προέβημεν μικρόν, καὶ δεικνύει μοι ποιμένα μέγαν ὥσει ἄγριον τῇ ἰδέᾳ, περικείμενον δέρμα αἷγειον λευκόν, καὶ πήραν τινὰ εἶχεν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ῥάβδον σκληρὰν λίαν καὶ ὄζους ἔχουσαν καὶ μάστιγα μεγάλην· καὶ τὸ βλέμμα εἶχε περίπικρον, ὥστε φοβηθῆναί με αὐτόν· τοι- 25 οῦτον εἶχε τὸ βλέμμα. 6. οὗτος οὖν ὁ ποιμὴν παρελάμβανε τὰ πρόβατα ἀπὸ τοῦ ποιμένος τοῦ νεανίσκου, ἐκείνα τὰ σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα, μὴ σκιρτῶντα δέ, καὶ ἔβαλεν αὐτὰ εἰς τινὰ τόπον κρημνώδη καὶ ἀκανθώδη καὶ τριβολώδη, ὥστε ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων μὴ δύνασθαι ἐκπλέξαι τὰ πρόβατα, ἀλλ' ἐμπλέ- 30 κεσθαι εἰς τὰς ἀκάνθας καὶ τριβόλους. 7. ταῦτα οὖν ἐμπεπλεγμένα ἐβόσκοντο ἐν ταῖς ἀκάνθαις καὶ τριβόλοις καὶ λίαν ἔταλαι-

3 τῶν δούλων τ. 9. LA Ath : + τῶν κενῶν G | 5 ἀπόλλυνται L Ath : ἀπλοῦνται G | 11/16 ταῖς ἐπιθυμίαις — ἑαυτοὺς L Ath (A) : > G ob homoeot. | 13 προσέθηκαν — αὐτῶν > Ath | 15 ἐνὶ > Ath | 20 προέβημεν L Ath : προέβην GA | 22 αἷγειον L Ath (αἷγιον) cf. Vis. V, 1 : ἄγριον G | τῶν ὤμων GA cf. Vis. V, 1 : τὸν ὤμον L Ath | 24 παρέπικρον G (Ath) : + et saevum L¹ (L²A) | 28 καὶ τριβολώδη L¹A Ath (L²) : > G | 29/1 p. 548 ἀλλ' — αὐτοῦ > A | 29/30 ἐμπλέκεσθαι — οὖν G : > L | 30/31 ταῦτα — τριβόλοις > Ath

2. Et dicit mihi: Videsne pastorem hunc? Video, inquam, domine. Hic, inquit, angelus luxuriae ac voluptatis est. Hic perdit animas servorum dei eosque avertit a veritate, fallens eos concupiscentiis malis, in quibus pereunt. 2. Obliviscuntur enim mandatorum dei vivi et ambulant in voluptatibus deli-⁵ ciisque vanis et corrumpuntur ab hoc angelo, aliqui usque ad mortem, aliqui usque ad perversionem. 3. Dico ei: Domine, ego non intellego, quid sit usque ad mortem et quid usque ad perversionem. Audi, inquit: oves, quas vidisti hilares et exsultantes, ii sunt, qui in perpetuum a deo discesserunt seque¹⁰ tradiderunt concupiscentiis huius saeculi. In his ergo paenitentia vitae non est, quoniam adiecerunt peccatis suis et nomen dei blasphemaverunt. Talium igitur mors est. 4. Oves autem, quas vidisti non exsultantes, sed uno in loco pascentes, ii sunt, qui tradiderunt quidem sese deliciis et voluptatibus, in domi-¹⁵ num vero nihil blasphemaverunt. Hi ergo perversi sunt, ita ut veritatis expertes sint; in his spes est paenitentiae, in qua possunt vivere. Perversio igitur spem habet reintegrationis alicuius, mors autem interitum habet sempiternum. 5. Rursus aliquantulum progressi sumus, et ostendit mihi pastorem mag-²⁰ num velut agrestem figura, amictum pelle alba caprina, ac peram quandam gestavit in humeris et virgam vehementer duram ac nodosam et flagellum magnum; et aspectum habebat valde amarum, ita ut eum timerem; eiusmodi habebat aspectum. 6. Hic igitur pastor accipiebat oves a pastore iuvene, illas, quae²⁵ deliciabantur ac luxuriabantur, neque vero exsultabant, et compellebat eas in locum quendam praecipitem ac spinosum tribulisque repletum, ita ut de spinis ac tribulis oves non possent se explicare, sed implicarentur in spinas tribulosque. 7. Hae igitur pascebantur implicitae spinis ac tribulis et graves cru-³⁰

2. ἄγγελος τρυφῆς κτλ.] Varios spiritus hominibus vacantes agnoscit etiam Testamentum XII patr. cf. I, 2, 3; II, 4, 6; IV, 20; VII, 4 etc. — ἀπάτη] in hac similitudine non fraudem, sed, ut iam veteres (L A) verterunt, *voluptatem* significat.

2. τ. θεοῦ τ. ζ.] Cf. Vis. III, 7, 2.

— εἰς καταφθοράν] Cf. v. 4. Pervertuntur quidem deliciis sese dentes, sed Dominum non abnegant.

3. ἐβλασφήμησαν] Cf. v. 4; Vis. II, 2, 2; Sim. VIII, 6, 4; IX, 19, 3.

4. ἀπὸ τ. ἀληθείας] Cf. Vis. I, 3, 1 not.

πύρουν δαιρόμενα ὑπ' αὐτοῦ· καὶ ὧδε κἀκείσε περιήλαυνεν αὐτὰ καὶ ἀνάπausιν αὐτοῖς οὐκ ἐδίδου, καὶ ὅλως οὐκ εὐσταθοῦσαν τὰ πρόβατα ἔκεινα.

3. Βλέπων οὖν αὐτὰ οὕτω μαστιγούμενα καὶ ταλαιπωρούμενα
 5 ἔλυπούμην ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι οὕτως ἐβασανίζοντο καὶ ἀνοχὴν ὅλως οὐκ εἶχον. 2. λέγω τῷ ποιμένι τῷ μετ' ἐμοῦ λαλοῦντι· Κύριε, τίς ἐστὶν οὗτος ὁ ποιμὴν ὁ οὕτως ἀσπλαγχνος καὶ πικρὸς καὶ ὅλως μὴ σπλαγχνιζόμενος ἐπὶ τὰ πρόβατα ταῦτα; Οὗτος, φησὶν, ἐστὶν ὁ ἄγγελος τῆς τιμωρίας· ἐκ δὲ τῶν ἀγγέλων τῶν δικαίων
 10 ἐστὶ, κείμενος δὲ ἐπὶ τῆς τιμωρίας. 3. παραλαμβάνει οὖν τοὺς ἀποπλανωμένους ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ πορευθέντας ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἀπάταις τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ τιμωρεῖ αὐτούς, καθὼς ἄξιοί εἰσι, δειναῖς καὶ ποικίλαις τιμωρίαις. 4. Ἦθελον, φημί, κύριε, γνῶναι τὰς ποικίλας ταύτας τιμωρίας, ποταπαὶ εἰσιν. Ἄκουε,
 15 φησί, τὰς ποικίλας βασάνους καὶ τιμωρίας. βιωτικάί εἰσιν αἱ βάσανοι· τιμωροῦνται γὰρ οἱ μὲν ζημίαις, οἱ δὲ ὑστερήσῃσιν, οἱ δὲ ἀσθενείαις ποικίλαις, οἱ δὲ πάσῃ ἀκαταστασίᾳ, οἱ δὲ ὑβριζόμενοι ὑπὸ ἀναξίων καὶ ἐτέραις πολλαῖς πράξεσι πάσχοντες· 5. πολλοὶ γὰρ ἀκαταστατοῦντες ταῖς βουλαῖς αὐτῶν ἐπιβάλλονται πολλά, καὶ
 20 οὐδὲν αὐτοῖς ὅλως προχωρεῖ. καὶ λέγουσιν ἑαυτοὺς μὴ εὐδοῦσθαι ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, καὶ οὐκ ἀναβαίνει αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν, ὅτι ἔπραξαν πονηρὰ ἔργα, ἀλλ' αἰτιῶνται τὸν κύριον. 6. Ἦταν οὖν θλίβῳσι πάσῃ θλίψει, τότε ἐμοὶ παραδίδονται εἰς ἀγαθὴν παιδείαν καὶ ἰσχυροποιοῦνται ἐν τῇ πίστει τοῦ κυρίου καὶ
 25 τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν δουλεύουσι τῷ κυρίῳ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ· ἐὰν δὲ μετανοήσωσι, τότε ἀναβαίνει ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν τὰ ἔργα ἃ ἔπραξαν πονηρὰ, καὶ τότε δοξάζουσι τὸν θεόν, λέγοντες, ὅτι δίκαιος κριτὴς ἐστὶ καὶ δικαίως ἔπαθον ἕκαστος κατὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ· δουλεύουσι δὲ λοιπὸν τῷ κυρίῳ ἐν
 30 καθαρᾷ καρδίᾳ αὐτῶν καὶ εὐδοῦνται ἐν πάσῃ πράξει αὐτῶν, λαμβάνοντες παρὰ τοῦ κυρίου πάντα, ὅσα ἂν αἰτῶνται· καὶ

2/3 καὶ — ἐκεῖνα G(L²): οὐδὲ ἴσταντο Ath (L¹), > A | 6 λαλοῦντι > L | 9 ἀγγέλων . . δικαίων Ath: () G | 14 ποικίλας L Ath: + βασάνους G | 14/9 p. 550 ἄκουε — δύναμιν > A | 15/16 τὰς π. — βάσανοι G: αἱ ποικίλαι τιμωρίαι καὶ βάσανοι βιωτικάί εἰσι βάσανοι Ath (L) | 22 ἔργα > L (Ath) | ἀλλ' G(L¹): καὶ λοιπὸν Ath (L²) | 23 θλίψει G: + et incommodum L | 26/30 ἐὰν — καρδίᾳ L Ath: > G

ciatus experiebantur verberatae ab illo; et huc et illuc eas agebat neque requiem iis dabat, nec ullo loco consistebant oves illae.

3. Quas cum viderem ita flagellari et miserias pati, dolebam pro iis, quod sic cruciabantur neque ullam requiem habebant. 2. Dico pastori mecum loquenti: Domine, quis est hic pastor tam implacabilis et amarus neque omnino miserans ovium istarum? Hic, inquit, est angelus poenae; ex angelis iustis est, praepositus autem poenae. 3. Accipit igitur eos, qui a deo aberraverunt et ambulaverunt in concupiscentiis et voluptatibus huius saeculi, et punit eos, prout merentur, saevis variisque poenis. 4. Volebam, inquam, domine, cognoscere, cuiusmodi essent variae istae poenae. Audi, inquit, varia tormenta et poenas. In vita tolerantur tormenta; puniuntur enim alii detrimentis, alii inopia, alii infirmitatibus variis, alii omni inconstantia, alii contumeliis affecti ab indignis multisque aliis rebus patientes; 5. multi enim inconstantes in consiliis suis multa aggrediuntur, et nihil omnino iis prospere succedit. Et dicunt, se nihil in actibus suis proficere, neque ascendit in corde eorum cogitatio, mala opera se fecisse, sed dominum accusant. 6. Cum igitur tribulantur omni tribulatione, tunc mihi traduntur ad bonam admonitionem et confirmantur in fide domini et reliquos dies vitae suae serviunt domino mente pura; et cum coeperint delictorum agere paenitentiam, tunc ascendunt in praecordiis eorum opera sua, in quibus se nequiter gesserunt, et tunc dant deo honorem dicentes, iustum iudicem eum esse meritoque se omnia passos secundum sua quemque facta; deinceps vero serviunt domino mente pura et successum habent in omni negotio suo, *accipientes a domino omnia, quaecumque*

25 Ps. 50, 12. — 28 Ps. 7, 12; II Macc. 12, 6; II Tim. 4, 8. — 29 Matth. 16, 27; Ps. 61, 13; Prov. 24, 12; I Petr. 1, 17; Apoc. 2, 23. — 30 Ps. 1, 3. — 31 Matth. 21, 22; I Ioann. 3, 22.

3, 2. ὁ ἄγγελος τ. τιμωρίας] Cf. XII patr. III, 3. Respicit hunc locum Sim. VII, 1. 2. 6. Henoch 20, 4: cum Origenes In Ps. 37 hom. I, 2 Raguel, unus sanctorum angelorum, (ed. Bened. II, 681).
qui poenas petit a mundo et a luminibus; 66, 1: angeli poenae. Test. 6. Versus sententiis ac locutionibus biblicis refertus est.

τότε δοξάζουσι τὸν κύριον, ὅτι ἔμοι παρεδόθησαν, καὶ οὐκέτι οὐδὲν πάσχουσι τῶν πονηρῶν.

4. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, ἔτι μοι τοῦτο δῆλωσον. Τί, φησίν, ἐπιζητεῖς; Εἰ ἄρα, φημί, κύριε, τὸν αὐτὸν χρόνον βασανίζονται οἱ
 5 τρυφῶντες καὶ ἀπατῶμενοι ὅσον τρυφῶσι καὶ ἀπατῶνται; λέγει μοι· Τὸν αὐτὸν χρόνον βασανίζονται. 2. [Ἐλάχιστον, φημί, κύριε, βασανίζονται]· ἔδει γὰρ τοὺς οὕτω τρυφῶντας καὶ ἐπιλανθανομένους τοῦ θεοῦ ἑπταπλασίως βασανίζεσθαι. 3. λέγει μοι· Ἄφρων εἰ καὶ οὐ νοεῖς τῆς βασάνου τὴν δύναμιν. Εἰ γὰρ ἐνόουν, φημί,
 10 κύριε, οὐκ ἂν ἐπηρώτων, ἵνα μοι δηλώσῃς. Ἄκουε, φησίν, ἀμφοτέρων τὴν δύναμιν. 4. τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ χρόνος ὥρα ἐστὶ μία· τῆς δὲ βασάνου ἡ ὥρα τριάκοντα ἡμερῶν δύναμιν ἔχει. ἐὰν οὖν μίαν ἡμέραν τρυφήσῃ τις καὶ ἀπατηθῇ, μίαν δὲ ἡμέραν βασανισθῇ, ὅλον ἐνιαυτὸν ἰσχύει ἡ ἡμέρα τῆς βασάνου. ὅσας οὖν
 15 ἡμέρας τρυφήσῃ τις, τοσοῦτους ἐνιαυτοὺς βασανίζεται. βλέπεις οὖν, φησίν, ὅτι τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ χρόνος ἐλάχιστός ἐστι, τῆς δὲ τιμωρίας καὶ βασάνου πολὺς.

5. Ἔτι, φημί, κύριε, οὐ νενόηκα ὅλως περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀπάτης καὶ τρυφῆς καὶ βασάνου· τηλαυγέστερόν μοι δῆλωσον.
 20 2. ἀποκριθεὶς μοι λέγει· Ἡ ἀφροσύνη σου παράμονός ἐστι, καὶ οὐ θέλεις σου τὴν καρδίαν καθαρίσαι καὶ δου[λεῖν] τῷ θεῷ. βλέπε, φησί, μήποτε ὁ χρόνος πληρωθῇ καὶ σὺ ἄφρων εὑρεθῇς. ἄκουε οὖν, φησί, καθὼς βούλει, ἵνα νοήσῃς αὐτά. 3. ὁ τρυφῶν καὶ ἀπατῶ[μενος] μίαν ἡμέραν καὶ πράσων, ἃ βούλεται, πολλὴν
 25 ἀφροσύνην ἐνδέδεται καὶ οὐ νοεῖ τὴν πράξιν, ἣν ποιεῖ· εἰς τὴν αὖριον ἐπιλανθάν[εται] γὰρ, τί πρὸ μιᾶς ἔπραξεν· ἡ γὰρ τρυφή καὶ ἀπάτη μνήμας οὐκ ἔχει διὰ τὴν ἀφροσύνην, ἣν ἐνδέδεται, ἡ δὲ τιμωρία καὶ ἡ βάσανος ὅταν κολληθῇ τῷ ἀνθρώπῳ μίαν ἡμέραν, μέχρις ἐνιαυτοῦ τιμωρεῖται καὶ βασανίζεται· μνήμας γὰρ μεγάλας
 30 ἔχει ἡ τιμωρία καὶ ἡ βάσανος. 4. βασανιζόμενος οὖν καὶ τιμωρούμενος ὅλον τὸν ἐνιαυτόν, μνημονεύει τότε τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης καὶ γινώσκει, ὅ[τι δι'] αὐτὰ πάσχει τὰ πονηρά. πᾶς οὖν

4/5 οἱ τρ. κ. ἀπατῶμενοι G : qui discedunt (desciscunt L²) a metu dei L | 6/7 ἐλάχιστον — βασανίζονται L : > G | 12 τριάκοντα : λ' G | 13 τρυφήσῃ em : -σει G Ath | 18 ἔτι G : quoniam (ὅτι) LA | 23 οὖν G : nunc L¹A, ergo nunc L² | 26 γὰρ pr G : καὶ LA | 31 τότε LA : ποτὲ G

petunt; et tunc glorificant dominum, quod mihi traditi sunt, neque amplius quidquam mali patiuntur.

4. Dico ei: Domine, adhuc hoc mihi demonstra. Quid, inquit, inquis? Numquid igitur, inquam, domine, idem tempus cruciantur luxuriantes ac delicias, quod luxuriantur ac⁵ deliciantur? Dicit mihi: Idem tempus cruciantur. 2. Et dixi: Multum exiguum, domine, cruciantur; oportebat enim eos septifariam cruciari, qui sic luxuriantur et dei obliviscuntur. 3. Dicit mihi: Fatuus es neque intellegis tormenti vim. Si enim, inquam, intellegerem, non interrogarem, ut mihi demonstrares.¹⁰ Audi, inquit, utriusque vim. 4. Luxuriae et voluptatis tempus est una hora; tormenti hora vim habet dierum triginta. Itaque cum quis unum diem luxuriae ac deliciis sese dederit, unum autem diem cruciatus faerit, dies cruciatus totum annum valet. Quot igitur dies luxuriatus quis fuerit, tot annos cruciatur.¹⁵ Vides ergo, inquit, tempus luxuriae ac voluptatis minimum esse, poenae vero ac tormenti multum.

5. Adhuc, inquam, domine, nihil intellexi omnino de tempore voluptatis et luxuriae et tormenti; lucidius mihi demonstra. 2. Respondens mihi dicit: Stultitia tua semper manet²⁰ neque cor tuum vis purificare ac servire deo. Vide inquit, ne quando tempus impleatur et tu insipiens reperiaris. Audi igitur, inquit, sicut vis, ut ea intellegas. 3. Qui luxuriae ac voluptati unum diem se committit et facit, quae vult, multam stultitiam indutus est neque intellegit actum, quem facit; po-²⁵ stero enim obliviscitur, quid egerit pridie; namque luxuria et voluptas memoriam non habet propter stultitiam, qua induta est, poena autem et tormentum cum accesserit homini unum diem, per anni spatium torquetur et cruciatur; magnam enim memoriam habet poena et tormentum. 4. Si quis ergo crucia-³⁰ tur et punitur totum annum, tunc meminit luxuriae et voluptatis ac cognoscit, propterea se mala pati. Omnis ergo homo,

4, 1. τὸν αὐτὸν χρόνον κτλ.] Cf. eum diei 12 horas attribuere. Quod Testam. XII patr. IX, 5. si ponis, 30 dies sunt = 360 (sc.

4. τριάντα ἡμερῶν] Hermas cum 12 × 30) horae. Rescipit hunc locum infra dicat, unum cruciatus diem cum Origenes In Num. hom. 8 (ed. Bened. II, 294).

άνθρωπος ὁ τρυφῶν καὶ ἀπατῶμενος οὕτω βασανίζεται, ὅτι ἔχον-
 τες ζῶν εἰς θάνατον ἑαυτοὺς παραδεδώκασι. 5. Ποῖαι, φημί,
 κύριε, τρυφαί εἰσι βλαβεραί; Πᾶσα, φησί, πράξις τρυφή ἐστι τῷ
 ἀνθρώπῳ, ὃ ἐὰν ἡδέως ποιῇ· καὶ γὰρ ὁ ὀξύχολος τῷ ἑαυτοῦ
 5 πάθει τὸ ἱκανὸν ποιῶν τρυφᾷ· καὶ ὁ μοιχὸς καὶ ὁ μέθυσος καὶ
 ὁ κατάλαλος καὶ ὁ ψεύστης καὶ ὁ πλεονέκτης καὶ ὁ ἀποστερητῆς
 καὶ ὁ τ[οῦ]τοις τὰ ὅμοια ποιῶν τῇ ἰδίᾳ νόσῳ τὸ ἱκανὸν ποιεῖ·
 τρυφᾷ οὖν ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ. 6. αὐταὶ πᾶσαι αἱ τρυφαὶ βλα-
 βεραὶ εἰσι τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. διὰ ταύτας οὖν τὰς ἀπάτας
 10 πάσχουσιν οἱ τιμωρούμενοι καὶ βασανιζόμενοι. 7. εἰσὶν δὲ καὶ
 τρυφαὶ σώζουσαι τοὺς ἀνθρώπους· πολλοὶ γὰρ ἀγαθὸν ἐργαζό-
 μενοι τρυφῶσι τῇ ἑαυτῶν ἡδονῇ φερόμενοι. αὕτη οὖν ἡ τρυφή
 σύμφορός ἐστι τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ καὶ ζῶν περιποιεῖται τῷ
 ἀνθρώπῳ τῷ τοιούτῳ· αἱ δὲ βλαβεραὶ τρυφαὶ αἱ προειρημέναι
 15 βασάνους καὶ τιμωρίας αὐτοῖς περιποιοῦνται· ἐὰν δὲ ἐπιμένωσι καὶ
 μὴ μετανοήσωσι, θάνατον ἑαυτοῖς περιποιοῦνται.

Παραβολὴ ζ'.

Μετὰ ἡμέρας ὀλίγας εἶδον αὐτὸν εἰς τὸ πεδίον τὸ αὐτό, ὅπου
 καὶ τοὺς ποιμένας ἐωράκειν, καὶ λέγει μοι· Τί ἐπιζητεῖς; Πάρ-
 20 εἰμι, φημί, κύριε, ἵνα τὸν ποιμένα τὸν τιμωρητὴν κελεύσης ἐκ τοῦ
 οἴκου μου ἐξελθεῖν, ὅτι λίαν με θλίβει. Δεῖ σε, φησί, θλιβῆναι·
 οὕτω γάρ, φησί, προσέταξεν ὁ ἐνδοξος ἄγγελος τὰ περὶ σοῦ· θέλει
 γάρ σε πειρασθῆναι. Τί γάρ, φημί, κύριε, ἐποίησα οὕτω πονηρόν,
 ἵνα τῷ ἀγγέλῳ τούτῳ παραδοθῶ; 2. Ἄκουε, φησὶν· αἱ μὲν ἁμαρ-
 25 τίαι σου πολλαί, ἀλλ' οὐ τοσαῦται, ὥστε τῷ ἀγγέλῳ τούτῳ παρα-
 δοθῆναι· ἀλλ' ὁ οἶκός σου μεγάλας ἀνομίας καὶ ἁμαρτίας εἰργά-
 σατο, καὶ παρεπικράνθη ὁ ἐνδοξος ἄγγελος ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτῶν
 καὶ διὰ τοῦτο ἐκέλευσέ σε χρόνον τινὰ θλιβῆναι, ἵνα κἀκείνοι
 30 αἰὼνος τούτου. ὅταν οὖν μετανοήσωσι καὶ καθαρισθῶσι, τότε
 ἀποστήσεται [ἀπὸ σοῦ] ὁ [ἄ]γγελος τῆς τιμωρίας. 3. λέγω αὐ-

4/5 τῷ .. πάθει Ath (L¹A): τῇ .. πράξει GL² | 9/10 διὰ — βασανι-
 ζόμενοι G(A): propter has igitur (autem L²) cruciantur et patiuntur
 poenas L | 11 γὰρ LA Ath: > G | 15 ἐπιμένωσι: + in illis L | 17 παρ. ζ'
 L, ἀρχὴ G, similitudo octava A | 19 ἐπιζητεῖς: + hic L²A | 19/20 πάρειμι
 em cf. Vis. V, 3: παρ' ἐμοί G, veni LA | 31 ἀπὸ σοῦ L(A): > G

qui luxuriae ac voluptati se dedit, sic cruciatur, quoniam habentes vitam morti sese tradiderunt. 5. Quae, inquam, domine, voluptates sunt nocivae? Omnis, inquit, actus voluptas est homini, quem libenter facit; etenim iracundus affectioni animi sui satisfaciens luxuriatur; et adulter et ebrius et detractor et mendax et avarus et fraudator et qui his similia facit suo morbo satisfacit; luxuriatur igitur in actu suo. 6. Hae omnes luxuriae nocivae sunt servis dei. Propter has ergo voluptates patiuntur, qui puniuntur ac cruciantur. 7. Sunt autem et voluptates, quae salvent homines; multi enim bonum operantes percipiunt voluptatem sua dulcedine ducti. Haec igitur voluptas utilis est servis dei et vitam parat homini eiusmodi; nocivae vero voluptates praedictae tormenta ac poenas iis pariunt; sin autem permanserint nec paenitentiam egerint, mortem sibi adquirunt.

15

Similitudo VII.

Post paucos dies vidi eum in eodem campo, in quo etiam pastores videram, et dicit mihi: Quid quaeris? Adsum, inquam, domine, ut pastorem poenae praepositum iubeas e domo mea exire, quia vehementer me affligit. Oportet, inquit, te affligi; sic enim, inquit, praecepit de te angelus gloriosus; vult enim te temptari. Quid enim, inquam, domine, tam grande delictum admisi, ut huic angelo traderer? 2. Audi, inquit: peccata tua quidem multa sunt, sed non tam multa, ut huic angelo debeas tradi; sed domus tua magnas iniquitates et peccata fecit, et exacerbatus est gloriosus angelus propter opera eorum, et propterea iussit te aliquantum temporis affligi, ut illi quoque paenitentiam agant purificentque se ab omni desiderio huius saeculi. Cum igitur paenitentiam egerint ac purificati fuerint, tunc recedet a te angelus poenae. 3. Dico ei: Domine, si illi eius-

30

5, 5. τὸ ἱκανὸν ποιεῖν] Genus dicendi latinum.

VII. Arte haec Similitudo cum praecedente cohaeret. Pergit Hermas de paenitentia agere. Cf. Sim. VI, 1, 3. 4.

1. ὁ ἔνδοξος ἄγγελος] Sic angelus deinceps saepissime appellatur, praesertim in Similitudine sequenti; cf. index vocabulorum.

2. ὁ οἶκος σου κτλ.] Cf. v. 3. 6; Vis. I, 3, 1. 2; II, 2, 2 sqq.

τῷ· Κύριε, εἰ ἐκεῖνοι τοιαῦτα εἰργάσαντο, ἵνα παραπικρανθῇ ὁ
ἐνδοξος ἄγγελος, τί ἐγὼ ἐποίησα; ἝΑλλως, φησὶν, οὐ [δύ]νανται
ἐκεῖνοι θλιβῆναι, ἐὰν μὴ σὺ ἡ κεφαλὴ τοῦ οἴκου θλιβῆς· σοῦ γὰρ
θλιβομένου ἐξ ἀνάγκης κἀκεῖνοι θλιβήσονται, εὐσταθοῦντος δ[έ]
5 σοῦ] οὐδεμίαν δύνανται θλίψιν ἔχειν. 4. ἝΑλλ' ἰδοῦ, φημί, κύριε,
μετανενοήκασιν ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν. Οἶδα, φησί, κἀγώ, ὅτι
μετανενοήκασιν ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν· τῶν οὖν μετανοούντων
[εὐθὺς] δοκεῖς τὰς ἁμαρτίας ἀφίεσθαι; οὐ παντελῶς· ἀλλὰ δεῖ
τὸν μετανοοῦντα βασανίσαι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καὶ ταπεινοφρονῆσαι
10 ἐν πάσῃ πράξει αὐτοῦ ἰσχυρῶς καὶ θλιβῆναι ἐν πάσαις θλίψεσι
ποικίλαις· καὶ ἐὰν ὑπενέγκῃ τὰς θλίψεις τὰς ἐπερχομένας αὐτῷ,
πάντως σπλαγχνισθήσεται ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ ἐνδυναμώσας
καὶ ἱσὺν τινα δώσει αὐτῷ· 5. καὶ τοῦτο πάντως, [ἐὰν ἴδῃ τὴν
καρδίαν] τοῦ μετανοοῦντος καθαράν ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγ-
15 ματος. σοὶ δὲ συμφέρον ἐστὶ καὶ τῷ οἴκῳ σου νῦν θλιβῆναι. τί
δέ σοι πολλὰ λέγω; θλιβῆναί σε δεῖ, καθὼς προσέταξεν ὁ ἄγ-
γελος κυρίου ἐκεῖνος, ὁ παραδιδούς σε ἐμοί· καὶ τοῦτο εὐχαρίσται
τῷ κυρίῳ, ὅτι ἄξιόν σε ἡγήσατο τοῦ προδηλῶσαί σοι τὴν θλίψιν,
ἵνα προγνοῦς αὐτὴν ὑπενέγκῃς ἰσχυρῶς. 6. λέγω αὐτῷ· Κύριε,
20 σὺ μετ' ἐμοῦ γίνου, καὶ δυνήσομαι πᾶσαν θλίψιν ὑπενεγκεῖν.
ἝΕγώ, φησὶν, ἔσομαι μετὰ σοῦ· ἐρωτήσω δὲ καὶ τὸν ἄγγελον τὸν
τιμωρητὴν, ἵνα σε ἐλαφροτέρως θλίψῃ· ἀλλ' ὀλίγον χρόνον θλιβήσῃ
καὶ πάλιν ἀποκατασταθήσῃ εἰς τὸν οἶκόν σου· μόνον παράμεινον
ταπεινοφρονῶν καὶ λειτουργῶν τῷ κυρίῳ ἐν πάσῃ καθαρᾷ καρδίᾳ,
25 καὶ τὰ τέκνα σου καὶ ὁ οἶκός σου, καὶ πορεύου ἐν ταῖς ἐντολαῖς
μου αἷς σοι ἐντέλλομαι, καὶ δυνήσεται σου ἡ μετάνοια ἰσχυρὰ καὶ
καθαρὰ εἶναι· 7. καὶ ἐὰν ταύτας φυλάξῃς μετὰ τοῦ οἴκου σου,
ἀποστήσεται πᾶσα θλίψις ἀπὸ σοῦ· καὶ ἀπὸ πάντων δέ, φησὶν,
ἀποστήσεται θλίψις, ὅσοι [ἐὰν] ἐν ταῖς ἐντολαῖς μου ταύταις
30 πορευθῶσιν.

Παραβολὴ η'.

1. ἝΔειξέ μοι ἰτέαν μεγάλην, σκεπάζουσιν πεδία καὶ ὄρη,

3 τοῦ οἴκου G(A) : totius domus L | 8 εὐθὺς LA : > G | 10 ἰσχυρῶς >
L | 12 πάντως G(A) : et tunc forsitan L¹, > L² | 13 ἱσὺν LA : ἰσχὺν G |
αὐτῷ L² : αὐτοῖς G, > L¹A | 13/14 ἐὰν ἴδῃ τὴν καρδίαν . . καθαράν LA :
καθαρῶς G | 20 καὶ G : + facile L, patienter A | 24 πάσῃ > LA | 26 μόν
L¹A : σου G, > L² | 28 πᾶσα GA : > L | 29 θλίψις : omnis vexatio L, > A |

modi operati sunt, ut exacerbaretur angelus gloriosus, quid ego feci? Aliter, inquit, non possunt illi affligi, nisi tu, caput domus, affligeris; cum enim tu affligeris, necesse est illi quoque affligantur; cum autem tu bene stas, nullam possunt habere tribulationem. 4. Sed ecce, inquam, domine, paenitentiam egerunt ex toto corde suo. Scio, inquit, et ego, paenitentiam eos egisse ex toto corde suo; paenitentium igitur protinus putas peccata dimitti? Nequaquam; sed oportet paenitentem cruciare animam suam et humiliare fortiter in omni actu suo et affligi in omnibus tribulationibus variis; cumque sustinuerit tribulationes sibi supervenientes, omnino miserebitur, qui *creavit omnia* confirmavitque, et remedium aliquod ei dabit; 5. et hoc certe, si viderit cor paenitentis mundum ab omni malo negotio. Tibi autem utile est et domui tuae nunc affligi. Quid autem tibi multa loquor? Affligaris enim necesse est, sicut praecepit angelus ille domini, qui te tradidit mihi; et propter hoc gratias age domino, quod dignum te habuit, ut praediceretur tibi tribulatio, ut praescius eam sustineres fortiter. 6. Dico ei: Domine, tu mecum esto, et potero omnem tribulationem sustinere. Ego, inquit, tecum ero; rogabo autem angelum quoque poenae praepositum, ut levius te affligat; sed exiguum tempus affligeris et iterum restitueris in domum tuam; modo persevera humiliter sentiens et serviens domino in toto corde puro, et filii tui et domus tua, et ambula in mandatis meis, quae tibi do, et paenitentia tua fortis et munda esse poterit; 7. et si haec custodieris cum domo tua, recedet omnis tribulatio a te; et ab omnibus, inquit, recedet tribulatio, quicumque in his mandatis meis ambulaverint.

Similitudo VIII.

1. Ostendit mihi salicem magnam, tegentem campos et 30
12 Eph. 3, 9. — 12 Ps. 67, 29.

ἐὰν cf. Vis. III, 1, 9; Mand. IV, 3, 7; V, 2, 8 etc.: > G | 31 παρ. η' L :
similitudo nona A, > G | 32 μεγάλην GA : > L

4. ὁ τὰ πάντα κτλ.] Cf. Sim. V, 5, 2. | dine Zahn, *Der Hirt d. H.* p. 141—

5. ὁ ἄγγελος κυρίου ἐξ.] Cf. v. 1. | 193.

VIII. Disputavit de hac Similitu- | 1, 1. ἱτέα] est lex Dei toti orbi

- καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἰτέας πάντες ἐληλύθασιν οἱ κεκλημένοι
 τῷ ὀνόματι κυρίου. 2. εἰστίκει δὲ ἄγγελος τοῦ κυρίου ἔνδοξος
 λίαν ὑψηλὸς παρὰ τὴν ἰτέαν, ὀρέπανον ἔχων μέγα, καὶ ἔκοπτε
 κλάδους ἀπὸ τῆς ἰτέας, καὶ ἐπεδίδου τῷ λαῷ τῷ σκεπαζομένῳ
⁵ ὑπὸ τῆς ἰτέας· μικρὰ δὲ ῥαβδία ἐπεδίδου αὐτοῖς, ὥσπερ πηχυαῖα.
 3. μετὰ δὲ τὸ πάντας λαβεῖν τὰ ῥαβδία ἔθηκε τὸ ὀρέπανον ὁ ἄγ-
 γελος, καὶ τὸ δένδρον ἐκεῖνο ὑγιὲς ἦν, οἶον καὶ ἐωράκειν αὐτό.
 4. ἐθαύμαζον δὲ ἐγὼ ἐν ἑμαυτῷ λέγων· Πῶς τοσούτων κλάδων
 κεκομμένων τὸ δένδρον ὑγιὲς ἐστι; λέγει μοι ὁ ποιμήν· Μὴ θαύ-
¹⁰ μαζε, εἰ τὸ δένδρον ὑγιὲς ἔμεινε τοσούτων κλάδων κοπέντων·
 [ἀλλ' ἀνάμεινον]· ἀπ' ἧς δέ, φησί, πάντα ἰδοῦς, καὶ δηλωθήσεται
 σοι τὸ τί ἐστιν. 5. ὁ ἄγγελος ὁ ἐπιδεδωκὼς τῷ λαῷ τὰς ῥάβ-
 δους πάλιν ἀπήτει ἀπ' αὐτῶν· καὶ καθὼς ἔλαβον, οὕτω καὶ ἐκα-
 λούντο πρὸς αὐτὸν καὶ εἰς ἕκαστος αὐτῶν ἀπεδίδου τὰς ῥάβδους.
¹⁵ ἐλάμβανε δὲ ὁ ἄγγελος τοῦ κυρίου καὶ κατενόει αὐτάς. 6. παρὰ
 τινων ἐλάμβανε τὰς ῥάβδους ξηράς καὶ βεβρωμένας ὡς ὑπὸ σπητός·
 ἐκέλευσεν ὁ ἄγγελος τοὺς τὰς τοιαύτας ῥάβδους ἐπιδεδωκότας
 χωρὶς ἵστασθαι. 7. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουσιν ξηράς, ἀλλ' οὐκ ἦσαν
 βεβρωμένοι ὑπὸ σπητός· καὶ τούτους ἐκέλευσε χωρὶς ἵστασθαι.
²⁰ 8. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν ἡμιξήρους· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. 9. ἕτεροι
 δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν ἡμιξήρους καὶ σχισμὰς ἐχούσας·
 καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. 10. [ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους
 αὐτῶν χλωράς καὶ σχισμὰς ἐχούσας· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο].
 11. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους [τὸ] ἥμισυ ξηρὸν καὶ τὸ
²⁵ ἥμισυ χλωρόν· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. 12. ἕτεροι δὲ προσέφερον
 τὰς ῥάβδους αὐτῶν τὰ δύο μέρη τῆς ῥάβδου χλωρά, τὸ δὲ τρίτον

2 ἔνδοξος + et L² | 3 λίαν + et L¹ | 8/9 λέγων — ἐστι GA : > L |
 11 ἀλλ' ἀνάμεινον L¹A (L²) : > G | 12 τί ἐστιν. ὁ ἄγγ. GL² : τί ἐστιν ὁ ἄγγ.
 κτλ. L¹A | 15 παρὰ κτλ. : versibus 6—18 numeros I—XIII prae notat A
 22/23 ἕτεροι — ἵσταντο AL² : > GL¹ | 24 τὸ pr > G

annuntiata, cf. c. 3, 2. — κεκλη-
 μένοι] sunt Christiani seu fideles,
 cf. c. 3, 2; c. 11, 1.

2 ἄγγελος τ. κ. ἔνδοξος] i. e. Mi-
 chael, ut Hermas c. 3, 3 Similitu-
 dinem explicans declarat. Cf. Pro-
 legom. c. V. — λίαν ὑψηλός] Cf.
 Sim. IX, 6, 1.

6—18. Tredecim Christianorum
 genera hic enumerantur et in duas
 partes dividuntur, sc. decem ge-
 nera peccatorum et tria genera
 iustorum. Haec protinus in turrim
 dimittuntur (cf. c. 2, 1—4). Pecca-
 tores traduntur pastori ad paeni-
 tentiam (cf. c. 2, 5; c. 3, 5) et ubi

montes, et sub umbram salicis venerunt omnes, qui vocati erant in nomine domini. 2. Stabat autem angelus domini gloriosus valde sublimis iuxta salicem, habens falcem magnam, et caedebat ramos de salice tribuebatque populo, qui salice tegebatur: parvas autem virgulas tribuebat iis velut cubitales. 3. Postquam autem omnes acceperunt virgulas, angelus falcem deposuit, et arbor illa sana erat, qualem et videram eam. 4. Ego autem miratus sum intra me dicens: Quomodo arbor tot ramis desectis sana est? Dicit mihi pastor: Ne mireris, si arbor sana permansit tot ramis praecisis; sed exspecta: postquam, inquit, omnia vidisti, etiam demonstrabitur tibi, quid sit. 5. Angelus, qui populo virgas porrexit, eas rursus ab illis reposcebat; et sicut acceperunt, sic vocabantur quoque ad eum, et unusquisque eorum reddebat virgas. Accipiebat autem angelus domini considerabatque eas. 6. A quibusdam accipiebat virgas aridas et veluti a tineas corrosas; iussit angelus seorsum statui eos, qui eiusmodi virgas tradiderunt. 7. Alii autem porrigebant aridas, sed non erant a tineas corrosae; etiam hos iussit seorsum statui. 8. Alii porrigebant semiaridas: etiam hi seorsum statuebantur. 9. Alii porrigebant virgas suas semiaridas et habentes scissuras: etiam hi seorsum statuebantur. 10. Alii porrigebant virgas suas virides et scissuras habentes; etiam hi seorsum statuebantur. 11. Alii porrigebant virgas pro dimidia parte aridas et pro dimidia virides; etiam hi seorsum statuebantur. 12. Alii afferebant virgas suas et duae virgae partes erant virides, tertia arida; etiam hi seorsum statue-

iterum probantur (c. 4, 3 — c. 5, 6), iam non decem, sed novem genera sunt; tertium enim genus cum quarto coniungitur (c. 4, 6). In explicatione autem similitudinis (c. 6, 4 — 10, 4) iterum decem peccatorum genera discernuntur. In hoc versu ecclesiae proditores designantur, cf. c. 4, 4; c. 6, 4.

7. Designantur pseudodoctores, cf. c. 4, 5; c. 6, 5. 6.

8. Designantur dubii, cf. c. 4, 6; 3; c. 8, 4. 5.

c. 7, 1.

9. Designantur dubii et detractores, cf. c. 4, 6; c. 7, 2. 3.

10. Designantur ambitiosi, cf. c. 5, 1; c. 7, 4—6.

11. Designantur homines negotiationibus involuti neque adhaerentes sanctis, cf. c. 5, 2; c. 8, 1—3.

12. Designantur, qui pluribus peccatis negaverunt Dominum, cf. c. 5,

ξηρόν· καὶ οὗτοι χωρὶς ἕσταντο. 13. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰ δύο
μέρη ξηρά, τὸ δὲ τρίτον χλωρόν· καὶ οὗτοι χωρὶς ἕσταντο. 14.
ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν παρὰ μικρόν ὅλας χλωράς,
ἐλάχιστον δὲ τῶν ῥάβδων αὐτῶν ξηρόν ἦν, αὐτὸ τὸ ἄκρον· σχισ-
6 μὰς δὲ εἶχον ἐν αὐταῖς· καὶ οὗτοι χωρὶς ἕσταντο. 15. ἐτέρων δὲ
ἦν ἐλάχιστον χλωρόν, τὰ δὲ λοιπὰ τῶν ῥάβδων ξηρά· καὶ οὗτοι
χωρὶς ἕσταντο. 16. ἕτεροι δὲ ἤρχοντο τὰς ῥάβδους χλωράς φέ-
ροντες ὡς ἔλαβον παρὰ τοῦ ἀγγέλου· τὸ δὲ πλεῖον μέρος τοῦ
ὅχλου τοιαύτας ῥάβδους ἐπεδίδουν. ὁ δὲ ἄγγελος ἐπὶ τούτοις
10 ἐχάρη λίαν· καὶ οὗτοι χωρὶς ἕσταντο. 17. [ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν
τὰς ῥάβδους αὐτῶν χλωράς καὶ παραφυάδας ἐχούσας· καὶ οὗτοι
χωρὶς ἕσταντο· καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ ἄγγελος λίαν ἐχάρη]. 18. ἕτεροι
δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν χλωράς καὶ παραφυάδας ἐχούσας·
αἱ δὲ παραφυάδες αὐτῶν ὥσει καρπὸν τινα εἶχον· καὶ λίαν ἱλαροὶ
15 ἦσαν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, ὧν αἱ ῥάβδοι τοιαῦται εὐρέθησαν. καὶ
ὁ ἄγγελος ἐπὶ τούτοις ἠγαλλιάτο, καὶ ὁ ποιμὴν λίαν ἱλαρὸς ἦν
ἐπὶ τούτοις.

2. Ἐκέλευσε δὲ ὁ ἄγγελος κυρίου στεφάνους ἐνεχθῆναι. καὶ
ἐνέχθησαν στέφανοι ὥσει ἐκ φοινίκων γεγονότες, καὶ ἐστεφάνωσε
20 τοὺς ἄνδρας τοὺς ἐπιδεδωκότας τὰς ῥάβδους τὰς ἐχούσας τὰς πα-
ραφυάδας καὶ καρπὸν τινα καὶ ἀπέλυσεν αὐτοὺς εἰς τὸν πύργον.
2. καὶ τοὺς ἄλλους δὲ ἀπέστειλεν εἰς τὸν πύργον, τοὺς τὰς ῥάβ-
δους τὰς χλωράς ἐπιδεδωκότας καὶ παραφυάδας ἐχούσας, καρπὸν
δὲ μὴ ἐχούσας τὰς παραφυάδας, δοὺς αὐτοῖς σφραγίδα. 3. ἱμα-
25 τισμὸν δὲ τὸν αὐτὸν πάντες εἶχον λευκὸν ὥσει χιόνα, οἱ πορευό-
μενοι εἰς τὸν πύργον. 4. καὶ τοὺς τὰς ῥάβδους ἐπιδεδωκότας
χλωράς ὡς ἔλαβον ἀπέλυσε, δοὺς αὐτοῖς ἱματισμὸν καὶ σφραγίδα.
5. μετὰ τὸ ταῦτα τελέσαι τὸν ἄγγελον λέγει τῷ ποιμένι· Ἐγὼ
ὕπαγω· σὺ δὲ τούτους ἀπολύσεις εἰς τὰ τεῖχη, καθὼς ἄξιός ἐστί

10/12 ἕτεροι — ἐχάρη L¹L²A : > G | 14 ὥσει G : > LA | 24 σφραγίδα
LA : -δας G | 27 κ. σφραγίδα L²A : κ. -δας G, > L¹

13. Designantur divites et superbi,
cum gentilibus viventes, cf. c. 5, 4;
c. 9, 1—4.

14. Designantur fideles paululum
delinquentes, cf. c. 5, 5; c. 10, 1. 2.

15. Designantur fideles in sceleribus
conversati, cf. c. 5, 6; c. 10,

3. 4.

16. Designantur fideles sancti et
iusti, cf. c. 2, 4; c. 3, 8. — τ. πλεῖον
μέρος] Cf. c. 2, 9. Maior igitur
Christianorum pars Hermae aut
sancte vivere aut ad paenitentiam
reverti videbatur.

bantur. 13. Alii porrigebant duas partes aridas, tertiam viridem; etiam hi seorsum statuebantur. 14. Alii porrigebant virgas suas paene totas virides, minima autem virgarum pars erat arida, cacumen ipsum; scissuras autem habebant in sese; etiam hi seorsum statuebantur. 15. Aliarum erat minima pars viridis, reliqua autem virgarum pars arida; etiam hi seorsum statuebantur. 16. Alii veniebant virgas virides afferentes, sicut acceperunt ab angelo; maior autem populi pars eiusmodi virgas porrigebat. Angelus vero de iis valde gavisus est; etiam hi seorsum statuebantur. 17. Alii porrigebant virgas suas virides et pampinos habentes; etiam hi seorsum statuebantur, et de his angelus valde gavisus est. 18. Alii porrigebant virgas suas virides et pampinos habentes, pampini earum autem velut fructum quendam habebant. Et valde hilares erant homines illi, quorum virgae tales inventae sunt. Et angelus de his exsultabat, et pastor de his valde hilaris erat.

2. Iussit autem angelus domini coronas afferri. Et allatae sunt coronae velut ex palmis factae, et coronavit viros, qui virgas porrexerant habentes pampinos et fructum quendam, et dimisit eos in turrim. 2. Sed et alios misit in turrim, qui virgas virides porrexerant et habentes pampinos, pampinis autem fructum non habentibus, dans iis sigillum. 3. Vestem autem omnes eandem habebant candidam sicut nix, qui ibant in turrim. 4. Et eos, qui virgas porrexerunt virides, sicut acceperant, dimisit, dans iis vestem et sigillum. 5. Quae cum angelus consummasset, dicit pastori: Ego vado; tu autem hos

17. Designantur confessores, cf. c. 2, 2, 3; c. 3, 7.

18. Designantur martyres, cf. c. 2, 1; c. 3, 6.

2, 1. στεφάνους] Cf. Apoc. 2, 10; 3, 11; 4, 4 etc. I Cor. 9, 25; II Tim. 4, 8; lac. 1, 12. I Petr. 5, 4. Origenes In Ezech. hom. I, 5 (ed. Bened. III, 358) scribit; Scriptum est in quodam libro, quia salignam omnes credentes accipiant coronam. — πόρον] Cf. Vis. III, 2, 5 sqq. In turrim omnes mittuntur, qui serva-

verunt legem aut, si deliquerunt paenitentiam egerunt. Cf. c. 3, 5; 6, 6; 7, 3, 5; 8, 2, 3, 5; 9, 2, 4; 10, 1, 4.

2. σφραγίς] hic non est baptismus, ut c. 6, 3; Sim. IX, 16, 3. 4. 5. 7 (cf. II Clem. 7, 6 not.), sed ornamentum confessoribus ac iustis (v. 4) proprium. Cf. Apoc. 7, 2—8; 9, 4.

3. ἱματ. λευκόν] Cf. Apoc. 3, 4. 5. 18; 4, 4; 6, 11; 7, 13.

5. τούτους] sc. fideles peccatores, cf. c. 1, 6 not. — εἰς τ. τέλῃ] Cf.

τις κατοικεῖν. κατανόησον δὲ τὰς ῥάβδους αὐτῶν ἐπιμελῶς καὶ οὕτως ἀπόλυσον· ἐπιμελῶς δὲ κατανόησον. βλέπε, μή τις σε παρέλθῃ, φησὶν. ἐὰν δὲ τις σε παρέλθῃ, ἐγὼ αὐτοὺς ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον δοκιμάσω. ταῦτα εἰπὼν τῷ ποιμένι ἀπῆλθε. 6. καὶ μετὰ τὸ ἀπελθεῖν τὸν ἄγγελον λέγει μοι ὁ ποιμὴν· Λάβωμεν πάντων τὰς ῥάβδους καὶ φυτεύσωμεν αὐτάς, εἴ τινες ἐξ αὐτῶν δυνήσονται ζῆσαι. λέγω αὐτῷ· Κύριε, τὰ ξηρὰ ταῦτα πῶς δύνανται ζῆσαι; 7. ἀποκριθεὶς μοι λέγει· Τὸ δένδρον τοῦτο ἰτέα ἐστὶ καὶ φιλόζωνον τὸ γένος· ἐὰν οὖν φυτευθῶσι καὶ μικρὰν ἱκμάδα λαμβάνωσιν αἱ ῥάβδοι, ζήσονται πολλαὶ ἐξ αὐτῶν· εἴτα δὲ πειράσωμεν καὶ ὕδωρ αὐταῖς παραχέειν. ἐὰν τις αὐτῶν δυνήθῃ ζῆσαι, συγχαρήσομαι αὐταῖς· ἐὰν δὲ μὴ ζήσῃ, οὐχ εὐρεθήσομαι ἐγὼ ἀμελής. 8. ἐκέλευσε δέ μοι ὁ ποιμὴν καλέσαι, καθὼς τις αὐτῶν ἐστάθη. ἦλθον τάγματα τάγματα καὶ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους τῷ ποιμένι· ἐλάβανε δὲ ὁ ποιμὴν τὰς ῥάβδους καὶ κατὰ τάγματα ἐφύτευsen αὐτάς καὶ μετὰ τὸ φυτεῦσαι ὕδωρ αὐταῖς πολὺ παρέχεεν, ὥστε ἀπὸ τοῦ ὕδατος μὴ φαίνεσθαι τὰς ῥάβδους. 9. καὶ μετὰ τὸ ποτίσαι αὐτὸν τὰς ῥάβδους λέγει μοι· [Ἄγωμεν] καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπανέλθωμεν καὶ ἐπισκεψώμεθα τὰς ῥάβδους πάσας· ὁ γὰρ κτίσας τὸ δένδρον τοῦτο θέλει πάντας ζῆν τοὺς λαβόντας ἐκ τοῦ δένδρου τούτου κλάδους. ἐλπίζω δὲ κἀγώ, ὅτι λαβόντα τὰ ῥαβδία ταῦτα ἱκμάδα καὶ ποτισθέντα ὕδατι ζήσονται τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν.

3. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, τὸ δένδρον τοῦτο γινώρισόν μοι τί ἐστίν· ἀποροῦμαι γὰρ περὶ αὐτοῦ, ὅτι τοσοῦτων κλάδων κοπέντων ὑγιές ἐστὶ τὸ δένδρον καὶ οὐδὲν φαίνεται κεκομμένον ἀπ' αὐτοῦ· ἐν τούτῳ οὖν ἀποροῦμαι. 2. Ἄκουε, φησὶ· τὸ δένδρον τοῦτο τὸ μέγα τὸ σκεπάζον πεδία καὶ ὄρη καὶ πᾶσαν τὴν γῆν νόμος θεοῦ ἐστίν ὁ δοθεὶς εἰς ὅλον τὸν κόσμον· ὁ δὲ νόμος οὗτος υἱὸς θεοῦ

10/11 εἴτα — παραχέειν G: temptabo enim et suffundam eis aquam L¹ (L²A) | 12 αὐταῖς GA: ei L¹ (L²) | 16 φυτεῦσαι G(A): + omnes L | 17/18 ὥστε — ῥάβδους G: ita ut tegerentur ab aqua neque ab ea exstarent L¹ (L²A) | 18 ἄγωμεν L(A): > G

c. 6, 6; 7, 3; 8, 3. — ἐπὶ τὸ θυσ.] Cf. Ies. 56, 7; Ezech. 43, 27.

7. φιλόζωνον] Hilarius Pictav. In Ps. 136, 7 (ed. Migne I, 780; Corpus

Vindobon. XXII, 727): Lignorum salicum natura ea est, ut arefacta licet, si modo aquis adhuantur, virescant; deinde excisa atque in humido

dimittes in muros, sicut quis dignus est habitare. Diligenter vero considera virgas eorum, et sic dimitte; diligenter considera. Vide, inquit, ne quis te fallat. Sin autem quis te fefellerit, ego eos supra altare probabo. Haec cum pastori dixisset, abiit. 6. Postquam autem angelus abiit, pastor mihi⁵ dicit: Sumamus virgas omnium easque plantemus, si quae ex iis forte possint vivere. Dico ei: Domine, aridae hae quomodo possunt vivere? 7. Respondens mihi dicit: Haec arbor salix est et genus amat vitam; si virgae igitur plantatae fuerint acceperintque paulum humoris, multae ex iis vivent; deinde¹⁰ temptemus etiam aquam iis suffundere. Si qua earum poterit vivere, gratulabor illis; quodsi non vixerit, ego non inveniar neglegens. 8. Iussit autem pastor me vocare eos, sicut quisque eorum steterat. Venerunt singuli ordines et porrigebant virgas pastori. Accipiebat autem pastor virgas et plantavit eas¹⁵ secundum ordinem, et cum plantasset, aquam iis suffudit multam, ita ut virgae prae aqua non viderentur. 9. Et postquam virgas irrigavit, ait mihi: Eamus et post paucos dies revertamur et visitemus virgas omnes; qui enim hanc arborem creavit, vult omnes vivere, qui ramos acceperunt ex hac arbore.²⁰ Spero autem ego quoque, postquam virgulae hae humorem acceperunt fueruntque irrigatae aqua, maximam earum partem victuram esse.

3. Dico ei: Domine, haec arbor quid sit, demonstra mihi; incertus enim sum de ea, quod tot ramis praecisis sana est²⁵ arbor neque quidquam de ea praecisum esse videtur; in hoc igitur incertus sum. 2. Audi, inquit: arbor haec magna, quae campos tegit et montes et omnem terram, lex dei est data toti mundo; haec vero lex est filius dei praedicatus in finibus

20 I Tim. 2, 4.

fixa radicibus sese ipsa demergant.

8. *τάγμα. τάγματα*] = *κατὰ τάγματα*. Cf. c. 4, 2; Marc. 6, 7. 39. 40; Aeschyl. Pers. 981. Winer § 37, 3; 54, 1.

3, 2. *νόμος . . νόος θεοῦ*] Alii petre inter veteres Christum νό-

μον vocant. Cf. Iust. Dialog. c. 11. 43. 51. 118; Clem. Al. Strom. I, 29, 182 p. 427; II, 15, 68 p. 465 (= Praedic. Paul. et Petri apud Hilgenfeld, Novum Testamentum extracan. rec. IV, 59). Sim. IX, 12, 1 petra et porta turris filius Dei de-

ἐστὶ κηρυχθεὶς εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς· οἱ δὲ ὑπὸ τὴν σκέπη
 λαοὶ ὄντες οἱ ἀκούσαντες τοῦ κηρύγματος καὶ πιστεύσαντες εἰς
 αὐτόν· 3. ὁ δὲ ἄγγελος ὁ μέγας καὶ ἑνδοξὸς Μιχαὴλ ὁ ἔχων τὴν
 ἐξουσίαν τούτου τοῦ λαοῦ καὶ διακυβερνῶν [αὐτούς]. οὗτος γάρ
 5 ἐστὶν ὁ διδούς αὐτοῖς τὸν νόμον εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστευόντων·
 ἐπισκέπτεται οὖν αὐτούς, οἷς ἔδωκεν, εἰ ἄρα τετηρήκασιν αὐτόν.
 4. βλέπεις δὲ ἐνὸς ἐκάστου τὰς ῥάβδους· αἱ γὰρ ῥάβδοι ὁ νόμος
 ἐστί. βλέπεις οὖν πολλὰς ῥάβδους ἰχρειωμένας, γνώσῃ δὲ αὐτοὺς
 πάντας τοὺς μὴ τηρήσαντας τὸν νόμον καὶ ὅφει ἐνὸς ἐκάστου τὴν
 10 κατοικίαν. 5. λέγω αὐτῷ· Κύριε, διατί οὗς μὲν ἀπέλυσεν εἰς τὸν
 πύργον, οὗς δὲ σοὶ κατέλειπεν; "Οσοι, φησί, παρέβησαν τὸν νόμον,
 ὃν ἔλαβον παρ' αὐτοῦ, εἰς τὴν ἐμὴν ἐξουσίαν κατέλειπεν αὐτοὺς
 εἰς μετάνοιαν· ὅσοι δὲ ἤδη εὐηρέστησαν τῷ νόμῳ καὶ τετηρήκασιν
 αὐτόν, ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν ἔχει αὐτούς. 6. Τίνες οὖν, φημί,
 15 κύριε, εἰσὶν οἱ ἐστεφανωμένοι καὶ εἰς τὸν πύργον ὑπάγοντες;
 ["Οσοι, φησὶν, ἀντεπάλαισαν τῷ διαβόλῳ καὶ κατεπάλαισαν αὐτόν,
 ἐστεφανωμένοι εἰσὶν]. οὗτοί εἰσιν οἱ ὑπὲρ τοῦ νόμου παθόντες·
 7. οἱ δὲ ἕτεροι καὶ αὐτοὶ χλωρὰς τὰς ῥάβδους ἐπιδεδωκότες καὶ
 20 θλιβέντες, μὴ παθόντες δὲ μηδὲ ἀρνησάμενοι τὸν νόμον αὐτῶν.

4 αὐτοὺς LA : > G | 5 αὐτοῖς G : αὐτοῦ A, > L | 6 αὐτοὺς LA : αὐτοὺς
 G | ἔδωκεν G : + legem L(A) | 16/17 ὅσοι — ἐστ. εἰσὶν L²L¹A : > G |
 17 οὗτοι — παθόντες G : hi autem sunt qui, ut servarent eam legem,
 perpersi sunt iniqua L¹(L²A) | 18 ἕτεροι > L

claratur. — κηρυχθεὶς εἰς τ. π. τ. γῆς] Cf. Sim. IX, 17, 1; 25, 2; Rom. 1, 8; Col. 1, 6. 23. Irenaeus Fragn. 31 ed. Stieren I, 843 dicit: μέγιστον δένδρον γεννηθεὶς ἐξέτεινε (sc. ὁ Χριστός) τοὺς ἑαυτοῦ κλάδους εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς. ἐκ τούτου προκύναντες οἱ δώδεκα ἀπόστολοι, κλάδοι ὡραῖοι καὶ εὐθαλεῖς γεννηθέντες, σκέπη ἐγενήθησαν τοῖς ἔθνεσιν κτλ. — οἱ δὲ ὁ. τ. σκέπη] Cf. Marc. 4, 32; Matth. 13, 32; Luc. 13, 19.

3. ἐξουσίαν κτλ.] Cf. Sim. V, 6, 1. 4. Dan. 12, 1: Μιχαὴλ ὁ ἄρχων ὁ μέγας, ὁ ἐστηκὼς ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ

λαοῦ σου. Cf. insuper de Michaelae Dan. 10, 13. 21; Iud. 9; Apoc. 12, 7. Henoch 9, 1; 20, 5: Michael unus ex sanctis angelis, scilicet praepositus optimae parti hominum, populo. Hist. Iosephi c. 13: Michael magnus, angelorum sanctorum princeps (cf. c. 22. 23); Tischendorf, Evang. apocr. ed. II 1876 p. 127. 133.) Hippolytus In Dan. IV, 40 ed. Bonwetsch 1897 p. 290, 10: Τίς δὲ ἔστιν Μιχαὴλ ἀλλ' ἢ ὁ ἄγγελος ὁ τῷ λαῷ παραδεδομένος; Respicit hunc locum aliosque Origenes In Matth. comment. XIV c. 21 (ed. Bened. III,

terrae; populi autem commorantes sub umbra sunt ii, qui audierunt praedicationem et crediderunt in eum; 3. angelus autem magnus ac gloriosus est Michael, qui habet potestatem huius populi gubernatque eos. Hic enim est, qui iis legem inserit in corda credentium; visitat ergo eos, quibus dedit, an custo-⁵ dierint eam. 4. Vides autem virgas uniuscuiusque; virgae enim lex sunt. Vides igitur multas virgas inutiles factas cognoscesque eos omnes, qui legem non servaverunt, et videbis habitationem uniuscuiusque. 5. Dico ei: Domine, quare alios dimisit in turrim, alios tibi reliquit? Quotquot, inquit, trans-¹⁰gressi sunt legem, quam acceperunt ab eo, eos meae potestati reliquit paenitentiae causa; quotquot autem legi iam satisfecerunt eamque servaverunt, eos sub propria potestate habet. 6. Qui igitur, inquam, domine, sunt ii, qui coronati sunt euntque in turrim? Quotquot, inquit, luctati sunt cum diabolo et vicerunt¹⁵ eum, coronati sunt; hi sunt ii, qui pro lege passi sunt; 7. alii autem, qui ipsi quidem virgas virides porrexerunt et habentes pampinos, fructum vero non habentes, ii sunt, qui propter legem afflicti sunt, neque vero passi sunt neque abnegaverunt legem

644) scribens: *Εἰ δὲ χρὴ τολμήσαντα καὶ ἀπὸ τινος φερομένης μὲν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γραφῆς, οὐ παρὰ πᾶσι δὲ ὁμολογουμένης εἶναι θείας, τὸ τοιοῦτον παραμυθίσασθαι, ληφθεὶς ἂν τὸ ἀπὸ τοῦ Ποιμένος περὶ τινων ἅμα μὲν τῷ πιστεύειν ὑπὸ τῷ Μιχαὴλ γινομένων, διὰ δὲ φιληδονίαν ἀποπιπτόντων ἐκείνου καὶ γινομένων ὑπὸ τὸν τῆς τρυφῆς (Cf. Sim. VI, 2, 1), εἶτα ὑπὸ τὸν τῆς τιμωρίας (cf. Sim. VI, 3, 2), μεθ' ὃν ὑπὸ τὸν τῆς μεταβολας. — αὐτοῖς νόμον]* Qui versionem aethiopicam sequentes αὐτοῦ legunt, pronomen (αὐτοῦ = ἐαυτοῦ cf. Winer § 22, 5) ad Michaellem angelum (Harnack) aut ad τούτου τοῦ λαοῦ (Link, *Christi Person* 1886 p. 42) referunt, et si Hermas profecto legem Michaeli adscriberet, eum illa

voce eundem esse annueret cum filio Dei, cui lex alias (v. 2; Sim. V, 5, 3; 6, 3) attribuitur atque soli revera attribuenda est. Interpres autem aethiopicus locum ita reddit, ut pronomen ad populum potius quam ad Michaellem referre censendus sit. Utut vero versio intelligenda est, interpres non adeo fide dignus est, ut testi graeco praeferratur. Link obicit, verbis εἰς τὰς καρδίας τ. π. sequentibus vocem αὐτοῖς superfluum esse. Sed etiam vox αὐτοῦ non est necessaria, atque id praesertim quaeritur, utri testi maior fides habenda sit.

4. νόμος] Singulae virgae significant legem evangelii a singulis receptam (Hefele).

5. ἀπέλυσεν] sc. Michael.

8. οἱ δὲ χλωράς ἐπιδεδωκότες, οἷας ἔλαβον, σεμνοὶ καὶ δίκαιοι καὶ λίαν πορευθέντες ἐν καθαρά καρδίᾳ καὶ τὰς ἐντολάς κυρίου πεφυλακότες. τὰ δὲ λοιπὰ γνώσῃ, ὅταν κατανοήσω τὰς βάρβδους ταύτας τὰς πεφυτευμένας καὶ πεποτισμένας.

5 4. Καὶ μετὰ ἡμέρας ὀλίγας ἤλθομεν εἰς τὸν τόπον, καὶ ἐκά-
θισεν ὁ ποιμὴν εἰς τὸν τόπον τοῦ ἀγγέλου, ἀγῶ παρεστάθην αὐ-
τῷ. καὶ λέγει μοι· Περίζωσαι ὠμόλινον [καὶ διακονεῖ μοι. περι-
εζώσάμην ὠμόλινον] ἐκ σάνκου γερονὸς καθαρόν. 2. ἰδὼν δέ με
περιεζωσμένον καὶ ἔτοιμον ὄντα τοῦ διακονεῖν αὐτῷ, Κάλει, φησί,
10 τοὺς ἄνδρας, ὧν εἰσὶν αἱ βάρβδοι πεφυτευμένοι, κατὰ τὸ τάγμα,
ὡς τις ἔδωκε τὰς βάρβδους. καὶ ἀπῆλθον εἰς τὸ πεδῖον καὶ ἐκάλεσα
πάντας· καὶ ἔστησαν πάντες κατὰ τάγματα. 3. λέγει αὐτοῖς·
Ἕκαστος τὰς ἰδίας βάρβδους ἐκτιλάτω καὶ φερέτω πρὸς με. 4. πρῶ-
τοι ἐπέδωκαν οἱ τὰς ξηράς καὶ κεκομμένας ἐσχηκότες, καὶ ὡς
15 αὗται εὐρέθησαν ξηραὶ καὶ κεκομμέναι, ἐκέλευσεν αὐτοὺς χωρὶς
[σταθῆν]αι. 5. εἶτα ἐπέδωκαν οἱ τὰς ξηράς καὶ μὴ κεκομμένας
ἔχοντες· τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐπέδωκαν τὰς βάρβδους χλωράς, τινὲς
δὲ ξηράς καὶ κεκομμένας ὡς ὑπὸ σιγῆς. τοὺς ἐπιδεδωκότας οὖν
χλωράς ἐκέλευσε χωρὶς σταθῆναι, τοὺς δὲ ξηράς καὶ κεκομμένας
20 ἐπιδεδωκότας ἐκέλευσε μετὰ τῶν πρώτων σταθῆναι. 6. εἶτα ἐπέ-
δωκαν οἱ τὰς ἡμιξήρους καὶ σχισμὰς ἐχούσας· καὶ πολλοὶ ἐξ αὐ-
τῶν χλωράς ἐπέδωκαν καὶ μὴ ἐχούσας σχισμὰς· τινὲς δὲ χλωράς
καὶ παραφυάδας ἐχούσας καὶ εἰς τὰς παραφυάδας καρπούς, οἷους
εἶχον οἱ εἰς τὸν πύργον πορευθέντες ἐστεφανωμένοι· τινὲς δὲ
ἐπέδωκαν ξηράς καὶ βεβρωμένας, τινὲς δὲ ξηράς καὶ ἀβρώτους,
25 τινὲς δὲ οἷαι ἦσαν ἡμιξήροι καὶ σχισμὰς ἔχουσαι. ἐκέλευσεν αὐ-
τοὺς ἕνα ἕκαστον χωρὶς σταθῆναι, τοὺς μὲν πρὸς τὰ ἴδια τάγματα,
τοὺς δὲ χωρὶς.

5. Εἶτα ἐπεδίδουν οἱ τὰς βάρβδους χλωράς μὲν ἔχοντες, σχισ-
μὰς δὲ ἐχούσας· οὗτοι πάντες χλωράς ἐπέδωκαν καὶ ἔστησαν εἰς
30 τὸ ἴδιον τάγμα. ἐχάρη δὲ ὁ ποιμὴν ἐπὶ τούτοις, ὅτι πάντες
ἡλλοιώθησαν καὶ ἀπέθεντο τὰς σχισμὰς αὐτῶν. 2. ἐπέδωκαν δὲ
καὶ οἱ τὸ ἥμισυ χλωρόν, τὸ δὲ ἥμισυ ξηρὸν ἔχοντες· τινῶν οὖν

6 ἀγγέλου GA : + magni L | 7/8 καὶ δ. — ὠμόλινον L¹L²A : > G |
11 ὡς τις em : ὅστις G, sicut LA | 12 πάντες (> L²) κατὰ τ. LA : πάντα
τὰ τ. G | 13 ἐκτιλλάτω G | 14/15 καὶ ὡς αὗται G : et quae (duo codd :
aeque) L¹, sicut antea non A | ὡς — κεκομμέναι > L² | 20 πρώτων : α' G |
23 καρπούς, οἷους G : καρπόν, οἶον LA | 27 σταθῆναι : στήναι G

suam. 8. Qui virgas virides porrexerunt, quales acceperunt, hi sunt sancti et iusti et qui in pura mente ambulaverunt et mandata domini custodierunt. Reliquas autem cognosces, cum consideravero has virgas, quae plantatae et irrigatae sunt.

4. Et paucos post dies venimus in locum, et consedit pastor ⁵ in loco angeli, et ego constitui iuxta eum. Et dicit mihi: Praecinge te sabano et ministra mihi. Praecinxi me sabano mundo, quod e sacco factum fuerat. 2. Cum autem praecinctum me videret ac paratum ministrandi ei, ait: Voca viros, quorum sunt virgae plantatae, secundum ordinem, sicut quis ¹⁰ dedit virgas. Et abii in campum et vocavi omnes; et constituerunt singuli ordines. 3. Dicit iis: Unusquisque suam virgam extrahat et afferat ad me. 4. Primi tradiderunt qui aridas virgas et praecisas habuerant, cumque hae inventae essent aridae et praecisae, iussit eos seorsum stare. 5. Deinde porrexerunt ¹⁵ qui aridas et non praecisas habuerant: aliqui autem ex iis porrexerunt virgas virides, aliqui aridas et praecisas velut a tineas. Eos igitur, qui virides porrexerunt, iussit seorsum stare, eos autem, qui aridas et praecisas tradiderunt, iussit stare cum primis. 6. Deinde porrexerunt ii, qui semiaridas et habentes ²⁰ scissuras habuerant; et multi ex iis virides porrexerunt nec scissuras habentes; aliqui vero virides et pampinos habentes et in pampinis fructus, quales habebant qui in turrim abierunt coronati; alii porrexerunt aridas et corrosas, alii aridas et non corrosas, alii semiaridas et scissuras habentes. Iussit eos un- ²⁵ umquemque stare seorsum, alios ad suos ordines, alios seorsum.

5. Deinde porrexerunt qui habuerant virides quidem virgas, sed scissuras habentes; hi omnes virides tradiderunt ac steterunt in suo ordine. Pastor autem de iis gavisus est, quod omnes mutati sunt et scissuras suas deposuerunt. 2. Porrexe- ³⁰ runt vero ii quoque, qui dimidium viride, dimidium aridum

2 Eccles. 12, 13.

4, 4. cf. c. 6, 4.

5. πρὸς τὰ ἴδια τέγματα] i. e. ad | similes facti erant. Cf. v. 5: μετὰ
eos, quibus paenitentiam agentes | τῶν πρώτων σταθῆναι, c. 5, 1—5.

- εὐρέθησαν αἱ ῥάβδοι ἐλοτελῶς χλωραί, τινῶν ἡμίξηροι, τινῶν ξηραὶ καὶ βεβρωμένοι, τινῶν δὲ χλωραὶ καὶ παραφυάδας ἔχουσαι· οὗτοι πάντες ἀπελύθησαν ἕκαστος πρὸς τὸ τάγμα αὐτοῦ. 3. εἶτα ἐπέδωκαν οἱ τὰ δύο μέρη χλωρὰ ἔχοντες, τὸ δὲ τρίτον ξηρόν· πολλοὶ
- 5 ἔξ αὐτῶν χλωρὰς ἐπέδωκαν, πολλοὶ δὲ ἡμιξήρους, ἕτεροι δὲ ξηρὰς καὶ βεβρωμένας· οὗτοι πάντες ἔστησαν εἰς τὸ ἴδιον τάγμα. 4. [εἶτα ἐπέδωκαν οἱ τὰ δύο μέρη ξηρὰ ἔχοντες, τὸ δὲ τρίτον χλωρόν· πολλοὶ ἔξ αὐτῶν ἡμιξήρους ἐπέδωκαν, τινὲς δὲ ξηρὰς καὶ βεβρωμένας, τινὲς δὲ ἡμιξήρους καὶ σχισμὰς ἐχούσας, ὀλίγοι δὲ χλωρὰς·
- 10 οὗτοι πάντες ἔστησαν εἰς τὸ ἴδιον τάγμα]. 5. ἐπέδωκαν δὲ οἱ τὰς ῥάβδους αὐτῶν χλωρὰς ἐσχηκότες, ἐλάχιστον δὲ [ξηρόν] καὶ σχισμὰς ἐχούσας· ἐκ τούτων τινὲς χλωρὰς ἐπέδωκαν, τινὲς δὲ χλωρὰς καὶ παραφυάδας ἐχούσας· ἀπῆλθον καὶ οὗτοι εἰς τὸ τάγμα αὐτῶν. 6. εἶτα ἐπέδωκαν οἱ ἐλάχιστον ἔχοντες χλωρόν, τὰ δὲ
- 15 λοιπὰ μέρη ξηρὰ· τούτων αἱ ῥάβδοι εὐρέθησαν τὸ πλεῖστον μέρος χλωραὶ καὶ παραφυάδας ἔχουσαι καὶ καρπὸν ἐν ταῖς παραφυάσι, καὶ ἕτεραι χλωραὶ ὅλαι. ἐπὶ ταύταις ταῖς ῥάβδοις ἐχάρη ὁ ποιμὴν λίαν μεγάλως, ὅτι οὕτως εὐρέθησαν. ἀπῆλθον δὲ οὗτοι ἕκαστος εἰς τὸ ἴδιον τάγμα.
- 20 **6.** Μετὰ τὸ πάντων κατανοῆσαι τὰς ῥάβδους τὸν ποιμένα λέγει μοι· Εἰπὸν σοι, ὅτι τὸ δένδρον τοῦτο φιλόζων ἐστὶ. βλέπεις, φησί, πόσοι μετενόησαν καὶ ἐσώθησαν; Βλέπω, φημί, κύριε. Ἵνα ἴδῃς, φησί, τὴν πολυευσπλαγχνίαν τοῦ κυρίου, ὅτι μεγάλη καὶ ἔνδοξός ἐστι, καὶ ἔδωκε πνεῦμα τοῖς ἀξίοις οὗσι μετανοίας.
- 25 2. Διατί οὖν, φημί, κύριε, πάντες οὐ μετενόησαν; Ὡν εἶδε, φησί, τὴν καρδίαν μέλλουσαν καθαρὰν γενέσθαι καὶ δουλεύειν αὐτῷ ἔξ ὅλης καρδίας, τούτοις ἔδωκε τὴν μετάνοιαν· ὧν δὲ εἶδε τὴν δολιότητα καὶ πονηρίαν, μελλόντων ἐν ὑποκρίσει μετανοεῖν, ἐκείνοις οὐκ ἔδωκε μετάνοιαν, μήποτε πάλιν βεβηλώσωσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ.
- 30 3. λέγω αὐτῷ· Κύριε, νῦν οὖν μοι δῆλωσον τοὺς τὰς ῥάβδους ἐπιδεδωκότας, ποταπὸς τις αὐτῶν ἐστί, καὶ τὴν τούτων κατοικίαν, ἵνα ἀκούσαντες οἱ πιστεύσαντες καὶ εἰληφότες τὴν σφραγίδα καὶ

1 ὀλοτελῶς G, -λεῖς corr | 2 τινῶν : τῶν G | 6/10 εἶτα — τάγμα L¹L²A : > G | 10/14 ἐπέδωκαν — αὐτῶν > L¹ | 11 ἐλάχιστον L²(A) : -στοι G | ξηρόν LA : > G | 18 λίαν μεγάλως G : vehementer L¹, valde A, magnum (gaudium percepit) L² | 23 ἴδῃς : εἶδῃς G | 25 διατί L(A) : οὗτοι G | 29 τὸ ὄνομα GA : τὸν νόμον L

habuerant; quorundam igitur virgae inventae sunt plane virides, quorundam semiaridae, quorundam aridae et corrosae, quorundam virides et pampinos habentes. Hi omnes dimissi sunt ad suum quisque ordinem. 3. Deinde porrexerunt qui duas partes virides habuerant, tertiam aridam; multi ex iis⁵ porrexerunt virides, multi semiaridas, alii aridas et corrosas; hi omnes constiterunt in suo ordine. 4. Porro porrexerunt qui duas partes aridas habuerant, tertiam autem viridem. Multi ex iis semiaridas tradiderunt, quidam vero aridas et corrosas, quidam semiaridas et scissuras habentes, pauci virides. Hi omnes¹⁰ constiterunt in suo ordine. 5. Porrexerunt vero qui virgas suas virides habuerant, minimam autem partem aridam et scissuras habentes. Ex his quidam virides tradiderunt, quidam vero virides et pampinos habentes. Abierunt hi quoque in suum ordinem. 6. Deinde porrexerunt qui minimam partem¹⁵ habuerant viridem, reliquas partes aridas; horum virgae maxima ex parte inventae sunt virides et ramusculos habentes et fructum in ramusculis, et aliae totae virides. De his virgibus gavisus est pastor valde, quia sic inventae sunt. Abierunt autem hi in suum quisque ordinem.²⁰

6. Cumque omnium virgas considerasset pastor, ait mihi: Dixi tibi, hanc arborem vitam amare. Videsne, inquit, quot paenitentiam egerint et salvi sint facti? Video, inquam, domine. Ut videas, inquit, misericordiam domini, quia magna et gloriosa est, dedit quoque spiritum iis, qui digni sunt paenitentia.²⁵ 2. Quare igitur, inquam, domine, non omnes egerunt paenitentiam? Quorum, inquit, mentem vidit mundam futuram sibi ex toto corde servituram esse, his dedit paenitentiam; quos autem vidit fallaces et iniquos futuros et in hypocrisi paenitentiam acturos esse, illis non tribuit paenitentiam, ne³⁰ quando iterum violarent nomen ipsius. 3. Dico ei: Domine, nunc ergo demonstra mihi eos, qui virgas porrexerunt, qualis quis eorum sit, et habitationem eorum, ut audiant qui credide-

6, 1. εἶπον] Cf. c. 2, 7. — μετα- ad ἀξίους refero.
 νοίας] et cum ἀξίους et cum πνεῦμα 2. ὃν εἶδε κτλ.] Deus dat gratiam
 coniungi potest. Respiciens c. 11, 1 paenitentiae, sed iis, quos cum ea
 et sequens interpretes veteres vocem cooperaturos esse praevidet.

τεθλακότες αὐτὴν καὶ μὴ τηρήσαντες ὑγιή, ἐπιγνόντες τὰ ἑαυτῶν ἔργα μενανοήσωσι, λαβόντες ὑπὸ σοῦ σφραγίδα, καὶ δοξάσωσι τὸν κύριον, ὅτι ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἀπέστειλέ σε τοῦ ἀνακαινίσαι τὰ πνεύματα αὐτῶν. 4. Ἄκουε, φησίν· ὧν αἱ ῥάβδοι
 5 ξηραὶ καὶ βεβρωμένοι ὑπὸ σιτὸς εὐρέθησαν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποστάται καὶ προδότες τῆς ἐκκλησίας καὶ βλασφημήσαντες ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν τὸν κύριον, ἔτι δὲ καὶ ἐπαισχυνθέντες τὸ ὄνομα κυρίου τὸ ἐπικληθὲν ἐπ' αὐτούς. οὗτοι οὖν εἰς τέλος ἀπώλοντο τῷ θεῷ. βλέπεις δέ, ὅτι οὐδὲ εἰς αὐτῶν μετενόησε, καίπερ ἀκού-
 10 σαντες τὰ ῥήματα, ἃ ἐλάλησας αὐτοῖς, ἃ σοι ἐνετειλάμην· ἀπὸ τῶν τοιούτων ἢ ζωὴ ἀπέστη. 5. οἱ δὲ τὰς ξηρὰς καὶ ἀσήπτους ἐπιδεδωκότες, καὶ οὗτοι ἐγγὺς αὐτῶν· ἦσαν γὰρ ὑποκριταὶ καὶ διδαχὰς ξένας εἰσφέροντες καὶ ἐκστρέφοντες τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ, μάλιστα δὲ τοὺς ἡμαρτηκότας, μὴ ἀφιέντες μετανοεῖν αὐ-
 15 τούς, ἀλλὰ ταῖς διδαχαῖς ταῖς μωραῖς πείθοντες αὐτούς. οὗτοι οὖν ἔχουσιν ἐλπίδα τοῦ μετανοῆσαι. 6. βλέπεις δὲ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ μετανενοηκότας, ἀφ' ἧς ἐλάλησας αὐτοῖς τὰς ἐντολάς μου· καὶ ἔτι μετανοήσουσιν. ὅσοι δὲ οὐ μετανοήσουσιν, ἀπώλεσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν· ὅσοι δὲ μετενόησαν ἐξ αὐτῶν, ἀγαθοὶ ἐγένοντο, καὶ ἐγένετο
 20 ἡ κατοικία αὐτῶν εἰς τὰ τεῖχη τὰ πρῶτα· τινὲς δὲ καὶ εἰς τὸν πύργον ἀνέβησαν. βλέπεις οὖν, φησίν, ὅτι ἡ μετάνοια τῶν ἁμαρτιῶν ζωὴν ἔχει, τὸ δὲ μὴ μετανοῆσαι θάνατον.

7. Ὅσοι δὲ ἡμιζήρους ἐπέδωκαν καὶ ἐν αὐταῖς σχισμὰς εἶχον, ἄκουε καὶ περὶ αὐτῶν. ὅσων ἦσαν αἱ ῥάβδοι κατὰ τὸ αὐτὸ ἡμί-
 25 ξηροὶ, δίψυχοί εἰσιν· οὔτε γὰρ ζῶσιν οὔτε τεθνήκασιν. 2. οἱ δὲ ἡμιζήρους ἔχοντες καὶ ἐν αὐταῖς σχισμὰς, οὗτοι καὶ δίψυχοι καὶ κατάλαλοί εἰσι καὶ μηδέποτε εἰρηνεύοντες εἰς ἑαυτούς, ἀλλὰ

5 βεβρωμένοι + velut L | 9/10 καίπερ ἀκούσαντες LA : καὶ παρακούσαντες G | 11 τοιούτων GL² : + ergo L¹A | ἀπέστη G : abest L, deerit A | 13 ξένας G : pravus L, duplicem (doctrinam) A | 15 πείθοντες G : detinentes L¹(L²), seducunt A | 17 ἐλάλησας L : -σα G, nuntiatum est A | 21/22 ἁμαρτιῶν GA : peccantium L | 24 κατὰ (καθὰ G) τὸ αὐτό : tantummodo L¹, > L²A | 27 εἰσι GA : + de absentibus detrahentes L¹(L²) | μηδέποτε LA : μηδὲ G

3. σφραγίδα] Vox, ut contextus 4. — ἀνακαινίσαι τ. πν.] Cf. Sim. IX, docet, hic primum baptismum denotat, deinde gratiam baptismi paenitentia restituendam. Aliter c. 2, 2. | 14, 3. 4. ἀποστάται κ. πρ.] Cf. Sim. IX, 19, 1. — ἐπαισχυνθέντες] Cf. Sim. IX,

runt et sigillum acceperunt et fregerunt neque sanum servaverunt, et cognoscentes opera sua paenitentiam agent, accipientes a te sigillum, et glorificent dominum, quod misertus est ipsorum misitque te, ut spiritus eorum renovares. 4. Audi, inquit; quorum virgae aridae et corrosae a tineae inventae sunt, ⁵ hi sunt apostatae et proditores ecclesiae et qui in peccatis suis blasphemaverunt dominum, adhuc autem et erubuerunt *nomine domini, quod invocatum est super eos*. Hi igitur in perpetuum interierunt deo. Vides autem, nec unum ex iis paenitentiam egisse, etiamsi audierant verba, quae locutus es iis, ¹⁰ quae tibi mandavi; ab eiusmodi hominibus aberat vita. 5. Qui vero aridas et non putridas tradiderunt, et hi prope illos sunt; erant enim hypocritae et doctrinas alienas inferebant pervertebantque servos dei, eos maxime, qui peccaverunt, non sinentes eos paenitentiam agere, sed doctrinis fatuis eos persuadentes. ¹⁵ Hi igitur habent spem paenitentiae. 6. Vides autem multos ex iis et paenitentiam egisse, ex quo mandata mea locutus es; et adhuc paenitentiam agent. Quotquot autem non agent paenitentiam, vitam suam amiserunt; quotquot ex iis paenitentiam egerunt, boni evaserunt et habitationem acceperunt in primis ²⁰ muris; quidam etiam in turrim ascenderunt. Vides igitur, inquit, paenitentiam peccatorum vitam habere, impaenitentiam vero mortem.

7. Quotquot autem virgas semiaridas tradiderunt in iisque scissuras habuerunt, de iis quoque audi. Quorum virgae eodem ²⁵ modo semiaridae erant, ii dubii sunt; neque enim vivunt nec mortui sunt. 2. Qui vero semiaridas habuerunt et scissuras in iis, hi et dubii et detractores sunt neque unquam *pacem ha-*

7 Iac. 2, 7 cf. Gen. 48, 16; Deut. 14, 23; 28, 10; Act. 15, 17 etc. — 27 I Thess. 5, 13.

14, 6; 21, 3; Marc. 8, 38; Luc. 9, 26.

5. διδ. ξένας] Cf. Sim. IX, 19, 1; 22, 1. 2; Vis. III 7, 1; II Petr. 2, 1: *οἱ τινες παρεισάξουσιν αἰρέσεις ἀπωλείας*. Gnostici respiciuntur. Cf. Behm, *Ueber den Verfasser des Hirten* 1876 p. 49. sqq. — *μὴ ἀφ. μετανοεῖν*] i. e. docentes, non opus esse paenitentia.

Non Montanistae, sed iterum Gnostici respiciuntur. Cf. Lipsius in *Zeitschr. f. wiss. Theol.* 1866 p. 38.

6. *τείχη τ. πρ. — πύργον*] Diversa singulis beatitudo attribuitur. Cf. c. 7, 3; 8, 3; Vis. III, 2, 1.

7, 1. *οὔτε ζ. οὔτε τεθνήκασιν*] Cf. Apoc. 3, 15. 16.

διχοστατοῦντες πάντοτε. ἀλλὰ καὶ τούτοις, φησὶν, ἐπίκειται μετά-
 νοια. βλέπεις, φησί, τινὰς ἐξ αὐτῶν μετανενοηκότας. καὶ ἔτι,
 φησὶν, ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἐλπίς μετανοίας. 3. καὶ ὅσοι, φησὶν, ἐξ
 αὐτῶν μετανενοήκασι, τὴν κατοικίαν εἰς τὸν πύργον ἔχουσιν· ὅσοι
 5 δὲ ἐξ αὐτῶν βραδύτερον μετανενοήκασιν, εἰς τὰ τεῖχη κατοικήσου-
 σιν· ὅσοι δὲ οὐ μετανοοῦσιν, ἀλλ' ἐμμένουσι ταῖς πράξεσιν αὐτῶν,
 θανάτῳ ἀποθανοῦνται. 4. οἱ δὲ χλωράς ἐπιδεδωκότες τὰς ῥάβ-
 δους αὐτῶν καὶ σχισμάς ἔχουσας, πάντοτε οὗτοι πιστοὶ καὶ ἀγαθοὶ
 ἐγένοντο, ἔχοντες [δὲ] ζῆλόν τινα ἐν ἀλλήλοις περὶ πρωτείων καὶ
 10 περὶ δόξης τινός· ἀλλὰ πάντες οὗτοι μωροὶ εἰσιν, ἐν ἀλλήλοις
 ἔχοντες [ζῆλον] περὶ πρωτείων. 5. ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀκούσαντες
 τῶν ἐντολῶν μου, ἀγαθοὶ ὄντες, ἐκαθάρισαν ἑαυτοὺς καὶ μετενό-
 ησαν ταχύ. ἐγένετο οὖν ἡ κατοίκησις αὐτῶν εἰς τὸν πύργον· ἐὰν
 δέ τις πάλιν ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν διχοστασίαν, ἐκβληθήσεται ἀπὸ
 15 τοῦ πύργου καὶ ἀπολέσει τὴν ζωὴν αὐτοῦ. 6. ἡ ζωὴ πάντων ἐστὶ
 τῶν τὰς ἐντολάς τοῦ κυρίου φυλασσόντων· ἐν ταῖς ἐντολαῖς δὲ
 περὶ πρωτείων ἢ περὶ δόξης τινός οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ περὶ μακρο-
 θυμίας καὶ περὶ ταπεινοφρονήσεως ἀνδρός. ἐν τοῖς τοιούτοις οὖν
 ἡ ζωὴ τοῦ κυρίου, ἐν τοῖς διχοστάταις δὲ καὶ παρανόμοις θάνατος.
 20 8. Οἱ δὲ ἐπιδεδωκότες τὰς ῥάβδους ἡμῖς μὲν χλωράς, ἡμῖς
 δὲ ξηράς, οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν ταῖςπραγματεαῖς ἐμπεφυρμένοι καὶ
 μὴ κολλώμενοι τοῖς ἀγίοις· διὰ τοῦτο τὸ ἡμῖς αὐτῶν ζῆ, τὸ δὲ
 ἡμῖς νεκρόν ἐστι. 2. πολλοὶ οὖν ἀκούσαντές μου τῶν ἐντολῶν
 μετενόησαν. ὅσοι γοῦν μετενόησαν, ἡ κατοικία αὐτῶν εἰς τὸν
 25 πύργον. τινὲς δὲ αὐτῶν εἰς τέλος ἀπέστησαν. οὗτοι οὖν μετά-
 νοιαν οὐκ ἔχουσιν· διὰ γὰρ τὰς πραγματείας αὐτῶν ἐβλασφήμησαν
 τὸν κύριον καὶ ἀπηνήσαντο. ἀπώλεσαν οὖν τὴν ζωὴν αὐτῶν διὰ
 τὴν πονηρίαν, ἣν ἔπραξαν. 3. πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδιψύχησαν.
 οὗτοι ἔτι ἔχουσι μετάνοιαν, ἐὰν ταχὺ μετανόησωσι, καὶ ἔσται αὐ-
 30 τῶν ἡ κατοικία εἰς τὸν πύργον· ἐὰν δὲ βραδύτερον μετανόησωσι,
 κατοικήσουσιν εἰς τὰ τεῖχη· ἐὰν δὲ μὴ μετανόησωσι, καὶ αὐτοὶ

2/3 καὶ — μετανοίας > L | 4 ἔχουσιν LA : ἔξουσιν G | 9 δὲ LA : > G |
 11 ζῆλον L'A (L²) : > G | 15 πάντων GA : > L | 20/21 χλωράς . . . ξηράς
 GA : ∼ L | 24 ὅσοι γ. μετενόησαν GA : > L

2. ἔστιν — μετανοίας] Cf. Ign. Eph. | nino ambitiosos hic vituperare vide-
 10, 1. | tur. Cf. Matth. 23, 6; Marc. 12, 39;

4. πρωτείων] Non clericos, sed om- | Luc. 11, 43; 20, 46; Vis. III 9, 7 not.

bentes inter se, sed semper dissidentes. Sed his quoque, inquit, paenitentia posita est. Vides inquit, quosdam ex iis paenitentiam egisse. Et adhuc, inquit, in iis est spes paenitentiae. 3. Et quotquot, inquit, ex iis paenitentiam egerunt, habitationem in turri habent; quotquot autem ex iis tardius 5 paenitentiam egerunt, in muris habitabunt; quotquot vero non agunt paenitentiam, sed permanent in factis suis, morte morientur. 4. Qui vero virides tradiderunt virgas suas et scissuras habentes, hi fideles semper ac boni fuerunt, habentes autem zelum quendam inter se de principatu et de gloria quada- 10 dam; sed hi omnes stulti sunt, inter se aemulationem habentes de principatu. 5. Sed hi quoque mandatis meis auditis, cum boni essent, sese purificaverunt citoque paenitentiam egerunt. Habitatio igitur iis contigit in turri. Sin autem quis iterum se converterit ad dissensionem, eicietur e turri et perdet vitam 15 suam. 6. Vita est omnium, qui mandata domini custodiunt; in mandatis autem nec de principatu nec de gloria aliqua agitur, sed de longanimitate et de humilitate viri. In talibus igitur vita est domini, in seditiosis autem et contemptoribus legis mors. 20

8. Qui vero virgas tradiderunt pro dimidia parte virides, pro dimidia aridas, hi sunt qui negotiis involuti sunt neque adhaerebant sanctis. Propterea dimidia eorum pars vivit, dimidia mortua est. 2. Multi igitur auditis mandatis meis paenitentiam egerunt. Quotquot quidem paenitentiam egerunt, habitatio 25 eorum est in turri. Quidam vero ex iis in finem destiterunt. Hi ergo paenitentiam non habent; namque ob negotia sua blasphemaverunt dominum et abnegaverunt. Amiserunt ergo vitam suam propter nequitiam, quam fecerunt. 3. Multi autem ex iis dubii erant. Hi adhuc habent paeni- 30 tentiam, si cito paenitentiam agunt, eritque habitatio eorum in turri; sin autem tardius paenitentiam egerint, habitabunt in muris; si vero non egerint paenitentiam, ipsi quoque amiserunt

16 Eccles. 12, 13.

6. *περὶ πρωτείων — ταπεινοφρονή-
σεως*] Cf. Matth. 23, 6—12.

8, 2. *διὰ τ. πραγματείας κτλ.*] Cf. Vis. III, 6, 5.

ἀπώλεσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν. 4. οἱ δὲ τὰ δύο μέρη χλωρά, τὸ δὲ τρίτον ξηρὸν ἐπιδεδωκότες, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀρνησάμενοι ποιικίλαις ἀρνήσεσι. 5. πολλοὶ οὖν μετενόησαν ἐξ αὐτῶν, καὶ ἀπῆλθον εἰς τὸν πύργον κατοικεῖν· πολλοὶ δὲ ἀπέστησαν εἰς τέλος τοῦ θεοῦ·
 5 οὗτοι τὸ ζῆν εἰς τέλος ἀπώλεσαν. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδιψύχησαν καὶ ἐδιχοστάτησαν. τούτοις οὖν ἐστὶ μετάνοια, ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσι καὶ μὴ ἐπιμείνωσι ταῖς ἡδοναῖς αὐτῶν· ἐὰν δὲ ἐπιμείνωσι ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, καὶ οὗτοι θάνατον ἑαυτοῖς κατεργάζονται.

9. Οἱ δὲ ἐπιδεδωκότες τὰς ῥάβδους τὰ μὲν β' μέρη ξηρά,
 10 τὸ δὲ τρίτον χλωρόν, οὗτοί εἰσι πιστοὶ μὲν γεγονότες, πλουτήσαντες δὲ καὶ γεγόμενοι ἔνδοξοι παρὰ τοῖς ἔθνεσιν· ὑπερῆφανιαν μεγαλήν ἐνεδύσαντο καὶ ὑψηλόφρονες ἐγένοντο καὶ κατέλιπον τὴν ἀλήθειαν καὶ οὐκ ἐκολλήθησαν τοῖς δικαίοις, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἔθνη συνέζησαν, καὶ αὕτη ἡ ὁδὸς ἡδυτέρα αὐτοῖς ἐγένετο· ἀπὸ δὲ τοῦ
 15 θεοῦ οὐκ ἀπέστησαν, ἀλλ' ἐνέμειναν τῇ πίστει, μὴ ἐργαζόμενοι τὰ ἔργα τῆς πίστεως, 2. πολλοὶ οὖν ἐξ αὐτῶν μετενόησαν, καὶ ἐγένετο ἡ κατοίκησις αὐτῶν ἐν τῷ πύργῳ. 3. ἕτεροι δὲ εἰς τέλος μετὰ τῶν ἐθνῶν συζῶντες καὶ φθειρόμενοι ταῖς κενοδοξίαις τῶν ἐθνῶν ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἔπραξαν τὰς πράξεις τῶν
 20 ἐθνῶν. οὗτοι μετὰ τῶν ἐθνῶν ἐλογίσθησαν. 4. ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδιψύχησαν μὴ ἐλπίζοντες σωθῆναι διὰ τὰς πράξεις, ὥς ἔπραξαν· ἕτεροι δὲ ἐδιψύχησαν καὶ σχίσματα ἐν ἑαυτοῖς ἐποίησαν. τούτοις οὖν τοῖς διψυχήσασιν διὰ τὰς πράξεις αὐτῶν μετάνοια ἐτι ἐστίν· ἀλλ' ἡ μετάνοια αὐτῶν ταχινὴ ὀφείλει εἶναι, ἵνα ἡ κατοι-
 25 κία αὐτῶν γένηται ἐντὸς τοῦ πύργου· τῶν δὲ μὴ μετανοούντων, ἀλλ' ἐπιμενόντων ταῖς ἡδοναῖς, ὁ θάνατος ἐγγύς.

10. Οἱ δὲ ἐπιδεδωκότες τὰς ῥάβδους χλωράς, αὐτὰ δὲ τὰ ἄκρα ξηρά καὶ σχισμὰς ἔχοντα, οὗτοι πάντοτε ἀγαθοὶ καὶ πιστοὶ καὶ ἔνδοξοι παρὰ τῷ θεῷ ἐγένοντο, ἐλάχιστον δὲ ἐξήμαρτον διὰ
 30 μικρὰς ἐπιθυμίας καὶ μικρὰ κατ' ἀλλήλων ἔχοντες· ἀλλ' ἀκούσαντές μου τῶν ῥημάτων τὸ πλεῖστον μέρος ταχὺ μετενόησαν, καὶ

1/2 χλωρά .. ξηρὸν LA cf. 1, 12; 5, 3 : ξηρά .. χλωρόν G | 13 κατὰ τὰ ἔθνη G : cum exteris gentibus LA | 14 ἐγένετο G(A) : visa est (ἐφαίνετο) L | 18 φθειρόμενοι G : evicti (elati) L¹, ducti L²(A) | 19 καὶ ἔπρ. τὰς πράξεις GA : facinoribus et operibus servientes L | 20 οὗτοι G : + ergo L, autem A | 23 οἶν + et L¹ | 24 ταχινὴ G | 26 ἡδοναῖς + suis LA | 30 μικρὰ G : minimas disputationes L(A)

vitam suam. 4. Qui autem duas partes virides, tertiam aridam porrexerunt, hi sunt qui negaverunt dominum negationibus variis. 5. Multi igitur ex iis paenitentiam egerunt et abierunt, ut in turri habitarent; multi autem in finem recesserunt a deo; hi ergo vitam in finem amiserunt. Quidam autem ex iis dubii 5 et incerti erant. His igitur paenitentia est, si cito paenitentiam agent nec permanebunt in voluptatibus suis; sin autem permanserint in factis suis, et hi mortem sibi adquirunt.

9. Qui vero virgas porrexerunt, quarum duae partes erant aridae, tertia viridis, hi sunt qui fideles quidem facti sunt, sed 10 divites et celebres evaserunt apud gentes; superbiam magnam induti sunt ac sublimia spiraverunt et dereliquerunt veritatem neque adhaeserunt iustis, sed instar gentium convixerunt, et haec via dulcior iis facta est; a deo autem non recesserunt, sed perseveraverunt in fide, etsi opera fidei non exercebant. 15 2. Multi igitur ex iis paenitentiam egerunt, et habitatio iis contigit in turri. 3. Alii autem in perpetuum cum gentibus conviventes et corrupti vanitatibus gentium recesserunt a deo et fecerunt opera gentium. Hi cum gentibus numerati sunt. 4. Alii autem ex iis dubii erant, desperantes se salvos fieri 20 propter facta, quae fecerunt; alii dubii erant atque dissensiones intra se excitaverunt. His igitur, qui propter facta sua dubii erant, adhuc paenitentia est; sed paenitentia eorum celeris esse debet, ut habitatio eorum sit in turri; qui autem paenitentiam non egerunt, sed perseveraverunt in voluptatibus, 25 iis mors prope est.

10. Qui vero virgas porrexerunt virides, cacumina ipsa autem arida et scissuras habentia, hi semper boni et fideles et gloriosi apud dominum fuerunt, minimum autem deliquerunt propter parvas concupiscentias et quia parva alter adversus 30 alterum habuerunt; sed auditis mandatis meis plurimi cito paenitentiam egerunt et habitationem acceperunt in turri.

9, 1. ἔνδοξοι π. τ. ἔθνεσιν] Cf. c. VIII, 10.

10, 1: ἔνδοξοι π. τῶ θεῷ. — μὴ ἐρ- 4. σχίσματα] Cf. c. 7, 2, ubi habes
γὰζόμενοι πτλ.] Cf. c. 10, 3; Iac. 2, contrarium: εἰρηνεύοντες εἰς ἑαυ-
17 sqq. De operibus fidei cf. Mand. τοὺς.

ἐγένετο ἡ κατοικία αὐτῶν εἰς τὸν πύργον. 2. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδιψύχησαν, τινὲς δὲ διψυχήσαντες διχοστασίαν μείζονα ἐποίησαν. ἐν τούτοις οὖν ἔνεστι μετανοίας ἐλπίς, ὅτι ἀγαθοὶ πάντοτε ἐγένοντο· δυσκόλως δὲ τις αὐτῶν ἀποθάνειται. 3. οἱ δὲ τὰς ῥάβδους αὐτῶν ξηρὰς ἐπιδεδωκότες, ἐλάχιστον δὲ χλωρὸν ἐχούσας, οὗτοί εἰσιν οἱ πιστεύσαντες μόνον, τὰ δὲ ἔργα τῆς ἀνομίας ἐργασάμενοι· οὐδέποτε δὲ ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀπέστησαν καὶ τὸ ὄνομα ἡδέως ἐβάστασαν καὶ εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν ἡδέως ὑπεδέξαντο τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ. ἀκούσαντες οὖν ταύτην τὴν μετάνοιαν ἀδιστάκτως
 10 μετενόησαν καὶ ἐργάζονται πᾶσαν ἀρετὴν καὶ δικαιοσύνην. 4. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ [παθεῖν οὐ] φοβοῦνται, γινώσκοντες τὰς πράξεις αὐτῶν, ὥς ἔπραξαν. τούτων οὖν πάντων ἡ κατοικία εἰς τὸν πύργον ἔσται.

11. Καὶ μετὰ τὸ συντελέσαι αὐτὸν τὰς ἐπιλύσεις πασῶν τῶν
 15 ῥάβδων λέγει μοι· Ὑπάγε καὶ πᾶσιν λέγε, ἵνα μετανοήσωσιν, καὶ ζήσονται τῷ θεῷ. ὅτι ὁ κύριος ἔπεμφέ με σπλαγχνισθεὶς πᾶσι δοῦναι τὴν μετάνοιαν, καίπερ τινῶν μὴ ὄντων ἀξίων διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν· ἀλλὰ μακρόθυμος ὢν ὁ κύριος θέλει τὴν κλῆσιν τὴν γενομένην διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ σώζεσθαι. 2. λέγω αὐτῷ· Κύριε,
 20 ἐλπίζω, ὅτι πάντες ἀκούσαντες αὐτὰ μετανοήσουσι· πείθομαι γάρ, ὅτι εἷς ἕκαστος τὰ ἴδια ἔργα ἐπιγνοὺς καὶ φοβηθεὶς τὸν θεὸν μετανοήσει. 3. ἀποκριθεὶς μοι λέγει· Ὅσοι, φησὶν, ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν [μετανοήσωσι καὶ] καθαρίσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν πονηριῶν αὐτῶν τῶν προειρημένων καὶ μηκέτι μηδὲν προσθῶσι ταῖς
 25 ἁμαρτίαις αὐτῶν, λήψονται ἴασιν παρὰ τοῦ κυρίου τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν, ἐὰν μὴ διψυχήσωσιν ἐπὶ ταῖς ἐντολαῖς ταύταις, καὶ ζήσονται τῷ θεῷ. [Ὅσοι δέ, φησὶν, προσθῶσι ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν καὶ πορευθῶσιν ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου, θανάτῳ ἑαυτοὺς κατακρίνουσιν]. 4. σὺ δὲ πορεύου ἐν ταῖς ἐντολαῖς
 30 μου, καὶ ζήσῃ [τῷ θεῷ· καὶ ὅσοι ἂν πορευθῶσιν ἐν αὐταῖς καὶ

3 ἔνεστι G(A) : etiamnunc (adhuc L²) est L | 5 ἐλάχιστον δὲ χλ. ἐχούσας : exceptis cacuminibus earum, quae sola erant viridia L(A) cf. 1, 14 | 6 μόνον GA : quidem L | 10 καὶ δικ. GA : δικαιοσύνης L | 11 π. παθεῖν οὐ φοβ. con Hilgenfeld : καὶ φοβοῦνται G, morte obierunt et libenter patiuntur L¹, compressi libenter patiuntur L², se ipsos afflixerunt A | 12/13 τούτων — ἔσται > L | 14 πασῶν LA : πάσας G | 16 ζήσονται GL¹ : ζήσονται L²A | 17 ἀξίων + salvari L²(L¹A) | 23 μετανοήσωσι καὶ LA : > G |

2. Quidam autem ex iis dubii erant, quidam dubii dissensionem maiorem moverunt. In his ergo est spes paenitentiae, quia semper boni fuerunt; difficile autem aliquis eorum morietur. 3. Qui autem virgas suas aridas porrexerunt, minimam partem viridem habentes, hi sunt qui crediderunt solum, opera autem 5 iniquitatis egerunt; nunquam autem a deo defecerunt et nomen libenter gestaverunt et servos dei in domibus suis susceperunt. Audita ergo hac paenitentia sine haesitatione paenitentiam egerunt et operantur omnem virtutem ac iustitiam; 4. aliqui vero ex iis etiam pati non timent, cognoscentes opera sua, quae operati sunt. Horum ergo omnium habitatio erit in turri. 10

11. Et postquam finiit explanationes omnium virgarum, ait mihi: Vade et dic omnibus, ut paenitentiam agant, et vivent deo; quoniam dominus misertus est et misit me, ut omnibus darem paenitentiam, quamvis quidam non essent digni 15 propter opera sua; sed cum sit longanimis dominus, vult vocationem per filium suum factam servari. 2. Dico ei: Domine, spero, omnes iis auditis paenitentiam acturos esse; persuasum enim mihi habeo, unumquemque cognitis suis operibus acceptoque dei timore paenitentiam acturum esse. 3. Respondens mihi 20 dicit: Quotquot, inquit, ex toto corde suo paenitentiam egerint et se purificaverint ab iniquitatibus suis praedictis neque amplius quidquam adiecerint peccatis suis, remedium peccatorum priorum a domino accipient, si non dubitaverint de mandatis istis, et vivent deo. Quotquot autem, inquit, adiecerint peccatis 25 suis et ambulaverint in desideriis huius saeculi, ad mortem se damnabunt. 4. Tu autem ambula in mandatis meis, et vives deo; et quicumque ambulaverint in iis recteque fecerint, vivent

10 Ps. 14, 2; Act. 10, 35; Hebr. 11, 33. — 17 II Petr. 3, 9.

κατακλίνουσιν G | 24 αὐτῶν G : πασῶν L, > A | 26 πάντας GA : istis (> L¹)
meis L | 27/29 ἴσοι — κατακλίνουσιν LA : > G | 30/1 p. 576 καὶ ζήσῃ —
θῆσῃ L¹L²A : καὶ ζήθῃ G

10, 2. διψ. διχοστασίαν κτλ.] Cf. 3, 12; 14, 1. — ἐργάζονται δικαιοσύνην]
c. 9, 4. Cf. Vis. II, 2, 7; 3, 3; Mand. XII, 3, 1.
3. τ. ὄνομα ἐβάστυ.] Cf. Sim. IX, 11, 1. ἀξίαν] sc. τῆς μετανοίας. Cf.
13, 2, 3; 14, 5, 6; 15, 3 etc. Apoc. c. 6, 1, 2.

ἐργάσωνται ὀρθῶς, ζήσονται τῷ θεῷ]. 5. ταυτά μοι δείξας καὶ λαλήσας πάντα λέγει μοι· Τὰ δὲ λοιπὰ ἐπιδείξω μετ' ὀλίγας ἡμέρας.

Παραβολὴ θ'.

1. Μετὰ τὸ γράφαι με τὰς ἐντολὰς καὶ παραβολὰς τοῦ ποι-
 5 μένος, τοῦ ἀγγέλου τῆς μετανοίας, ἦλθε πρὸς με καὶ λέγει μοι·
 Θέλω σοι δεῖξαι, ὅσα σοι ἔδειξε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ λαλήσαν
 μετὰ σοῦ ἐν μορφῇ τῆς Ἐκκλησίας· ἐκεῖνο γὰρ τὸ πνεῦμα ὁ υἱὸς
 τοῦ θεοῦ ἐστίν. 2. ἐπειδὴ γὰρ ἀσθενέστερος τῇ σαρκὶ ἦς, οὐκ
 ἐδηλώθη σοι δι' ἀγγέλου. ὅτε οὖν ἐνεδυναμώθης διὰ τοῦ πνεύ-
 10 ματος καὶ ἰσχυσας τῇ ἰσχύϊ σου, ὥστε δύνασθαί σε καὶ ἄγγελον
 ἰδεῖν, τότε μὲν οὖν ἐφανερώθη σοι διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ οἰκοδομὴ
 τοῦ πύργου· καλῶς καὶ σεμνῶς πάντα ὡς ὑπὸ παρθένου ἐώρα-
 κας. νῦν δὲ ὑπὸ ἀγγέλου βλέπεις διὰ τοῦ αὐτοῦ μὲν πνεύματος·
 3. δεῖ δέ σε παρ' ἐμοῦ ἀκριβέστερον πάντα μαθεῖν. εἰς τοῦτο
 15 γὰρ καὶ ἐδόθην ὑπὸ τοῦ ἐνδόξου ἀγγέλου εἰς τὸν οἶκόν σου κατ-
 οικήσαι, ἵνα δυνατῶς πάντα ἴδῃς, μηδὲν δειλαινόμενος καὶ ὡς τὸ
 πρότερον. 4. καὶ ἀπήγαγέ με εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, εἰς ὄρος τι

1/2 καὶ λαλήσας > L | 2 ἐπιδείξω G : ostendam tibi LA | 3 παρ. θ' L : initium similitudinis A, > G | 6 τὸ ἅγιον > L¹ | 8 ἦς : εἰς G | 10 καὶ ἄγγελον L¹(L²A) : οἱ ἄγγελοι G | 16 καὶ G : > LA | 17 Ἀρκαδίαν GL : Marcadium montem A, con Ἀριζίαν Zahn

IX. In hac Similitudine iterum aedificatio turris describitur. Imago itaque hic eadem est ac supra Vis. III; sententia autem initio alia. In Visione tertia enim lapides ad aedificationem adhibiti eos significant, qui vere sunt fideles, qui non solum fidem, sed etiam opera fidei habent. In hac autem Similitudine lapides, quibus turris initio (c. 4) aedificatur, sunt qui in ecclesiam recipiuntur vel baptizantur, et cum baptizati non omnes vitam degant vere christianam, turris huius Similitudinis habet etiam pravi lapides, ecclesia peccatores. Sed lapides pravi vel peccatores a domino turris eiciuntur (c. 6, 5; 13, 3. 7—9; 17, 5) et pastori tra-

duntur, ut mudentur et, si mundati fuerint, turri iterum inserantur, sin minus, proiciantur in perpetuum. Cum autem pravi lapides omnes secernantur et boni tantum relinquuntur vel postea inserantur, cum ecclesia, ut pastor explicat (c. 18, 2), peccatoribus expulsis purificetur, sententia similitudinis narratione progrediente alia fit et ad sententiam Visionis III accedit, cum initio eadem ac Similitudinis VIII fuerit. Habes autem hanc sententiam mutatam inde a cap. 19. Cf. Zahn l. c. p. 222—224.

1, 1. ἐντολὰς κ. παραβολὰς] Cognoscis hic dispositionem libri. Cum Hermas hoc loco sicut Vis. V, 5. 6

deo. 5. Quae postquam omnia ostendit mihi et locutus est, dicit mihi: Reliqua ostendam post paucos dies.

Similitudo IX.

1. Postquam scripsi mandata et similitudines pastoris, angeli paenitentiae, venit ad me et ait mihi: Volo tibi ostendere, ⁵ quaecumque tibi ostendit spiritus sanctus, qui in figura Ecclesiae tecum locutus est; ille enim spiritus filius dei est. 2. Cum enim corpore infirmior esses, tibi non est manifestatum per angelum. Postquam ergo confirmatus es per spiritum et confortatus fortitudine tua, ita ut angelum quoque videre posses, ¹⁰ tunc igitur per Ecclesiam tibi ostensa est aedificatio turris; bene et praeclare omnia virgine monstrante vidisti. Nunc autem per angelum vides, per eundem spiritum. 3. Oportet vero te omnia accuratius a me discere. Propterea enim a glorioso angelo missus sum in domo tua habitare, ut omnia fortiter vi- ¹⁵ deas, nihil timens sicut et ante. 4. Et abduxit me in Arcadium,

Mandata et Similitudines in unum complectatur, ea tamquam alteram scripturae partem Visionibus velut primae parti opponit. Cf. Prolegom. c. 3. — *λαλήσαν κτλ.*] sc. in Visionibus. — *τὸ πνεῦμα τ. ἁγίου κτλ.*] Hermas hic spiritum sanctum expressis verbis declarat filium Dei. Putavit quidem Zahn l. c. p. 278 sqq., non spiritum sanctum, sed illum spiritum, qui cum eo in figura Ecclesiae locutus esset, ei esse filium Dei. Sed verba id non dicunt. Non enim scripsit, ut versio latina prior habet, *τὸ πνεῦμα* (sine *τὸ ἅγιον*), neque, ut Harnack recte animadvertit, *ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον*, sed nude *τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον*; denique nec scripsit *ἐκεῖνο γὰρ τὸ πνεῦμα ὃ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἦν* (pro *ἐστίν*), quod iure exspectares, si explicatio illa recta esset. Cf. Prolegom. c. 5.

2. *ἀσθενέστερος*] Cf. Vis. I, 3, 3;

II, 1, 3. 4. — *ἐδηλώθη*] sc. *ἴσα ἔβλεψας*. — *ἐνεδυναμώθη*] Cf. Vis. I, 4, 3; III, 1—3. — *ἄγγελον κτλ.*] In Visione tertia Hermas non solum angelos turrim aedificantes videt (c. 2, 4 sqq.), sed per Ecclesiam etiam certior fit (c. 4, 1. 2), eos angelos esse. — *νῦν δὲ ὑπὸ ἀγγέλου*] i. e. inde a Visione quinta, ubi Hermas coepit per angelum doceri. Accipit autem revelationes *διὰ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος*, i. e. a spiritu sancto vel filio Dei, qui auctor est omnium revelationum quique prius per Ecclesiam, nunc per angelum nota facit mysteria. — *βλέπεις*] sc. *ἴσα σοι δηλοῦται*.

3. *εἰς τοῦτο κτλ.*] Similiter Vis. V, 5. — *πρότερον*] Cf. Vis. I, 2, 1; III, 1, 5; IV, 1, 7; 3, 6.

4. *Ἀρχαδίαν*] Zahn l. c. p. 211—218 demonstrare conatus est, Hermam scripsisse *Ἀρχιάν*, et G. G. A. 1878 Nr. 2 provocavit ad Act. Petri et

μαστῶδες καὶ ἐκάθισέ με ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ὄρους καὶ ἔδειξέ μοι
 πεδῖον μέγα, κύκλῳ δὲ τοῦ πεδίου ὄρη δώδεκα, ἄλλην καὶ ἄλλην
 ἰδεάν ἔχοντα τὰ ὄρη. 5. τὸ πρῶτον μέλαν ὡς ἀσβόλη· τὸ δὲ
 δεύτερον ψιλόν, βοτάνας μὴ ἔχον· τὸ δὲ τρίτον ἀκανθῶδες καὶ
 5 τριβόλων πλήρες· 6. τὸ δὲ τέταρτον βοτάνας ἔχον ἡμιξήρους, τὰ
 μὲν ἐπάνω τῶν βοτανῶν χλωρά, τὰ δὲ πρὸς ταῖς ρίζαις ξηρά·
 τινὲς δὲ βοτάναι, ὅταν ὁ ἥλιος ἐπικεκαύκει, ξηραὶ ἐγίνοντο· 7. τὸ
 δὲ πέμπτον ὄρος ἔχον βοτάνας χλωρὰς καὶ τραχὺ ὄν. τὸ δὲ ἕκτον
 ὄρος σχισμῶν ὅλον ἔγεμεν, ὧν μὲν μικρῶν, ὧν δὲ μεγάλων· εἶχον
 10 δὲ βοτάνας αἱ σχισμαί, οὐ λίαν δὲ ἦσαν εὐθαλεῖς αἱ βοτάναι, μᾶλ-
 λον δὲ ὡς μεμαραμμέναι ἦσαν. 8. τὸ δὲ ἑβδομον ὄρος εἶχε βο-
 τάνας ἱλαράς, καὶ ὅλον τὸ ὄρος εὐθνηοῦν ἦν, καὶ πᾶν γένος κτη-
 νῶν καὶ ὀρνέων ἐνέμοντο εἰς τὸ ὄρος ἐκεῖνο· καὶ ὅσον ἐβόσκοντο
 τὰ κτήνη καὶ τὰ πετεινά, μᾶλλον καὶ μᾶλλον αἱ βοτάναι τοῦ ὄρους
 15 ἐκείνου ἔθαλλον. τὸ δὲ ὄγδοον ὄρος πηγῶν πλήρες ἦν, καὶ πᾶν
 γένος τῆς κτίσεως τοῦ κυρίου ἐποτίζοντο ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ ὄρους
 ἐκείνου. 9. τὸ δὲ ἔννατον ὄρος ὅλως ὕδωρ οὐκ εἶχεν καὶ ὅλον
 ἐρημῶδες ἦν· εἶχε δὲ ἐν αὐτῷ θηρία καὶ ἐρπετὰ θανάσιμα δια-
 φθείροντα ἀνθρώπους. τὸ δὲ δέκατον ὄρος εἶχε δένδρα μέγιστα

3 μέλαν GA : + erat L | 7 ἐγίνοντο LA cf. 21, 1; 22, 1 : + τὸ δὲ ὄρος
 τραχὺ λίαν ἦν βοτάνας ἔχον ξηρὰς G cf. v. 7 | 11 μεμαραμμένας em cf.
 Vis. III, 11, 2 : -ασμένας G

Pauli c. 20, ubi librarius codicis B
 pro Ἀρικίαν posuit Ἀραβίαν (Acta
 apost. apocr. edd. Lipsius et Bonnet
 I, 187). Sed assentiri non possum.
 Testes unanimēs Ἀρκαδίαν habent et
 contextus lectioni favet. Si enim
 Zahn recte coniecisset, auctor haud
 dubie ἐπορευόμεν (cf Vis. I, 1, 3; II,
 1, 1) vel ὑπήγον (cf. Vis. IV, 1, 2) vel
 aliam similem vocem adhibuisset.
 Aricia enim haud ita procul ab urbe
 abest. Cum autem de terra remota
 loqui vellet, scripsit ἀπήγαγε, sc. ὁ
 ἄγγελος, i. e. abripuit me, et similia
 non solum apud alios (cf. V Esra 2,
 33 sqq. et liber Henoch passim), sed
 etiam apud eum ipsum leguntur

(Vis. I, 1, 3; II, 1, 1: καὶ πάλιν με
 αἶρει πνεῦμα κτλ.). Cf. etiam Dan.
 12, 36 (Vulg. 14, 35); Apoc. 4, 1.
 Itaque non est dubium, Hermam
 Ἀρκαδίαν scripsisse. Cur autem in
 Arcadiam se abductum fuisse dicit?
 Num ibi natus fuit? Rendel Harris
 in *Journal of the Society of Biblical
 Lit. and Exeg.* 1887 p. 69—83 de-
 monstravit, quae Hermas in hoc ca-
 pite de Arcadia exposuit, ea cum
 descriptione regionis per Pausaniam
 in *Descriptione Graeciae* VIII insti-
 tuta quadrare, versum 4 ad collem
 spectare, in quo urbs Orchomenus
 sita erat (Paus. VIII, 13, 2), montem
 quintum (v. 7) ad montem Τραχὺ

in montem quendam habentem formam et similitudinem mammae, et posuit me in cacumine montis et ostendit mihi campum magnum et circa campum duodecim montes aliam atque aliam figuram habentes. 5. Primus erat niger sicut fuligo, secundus glaber, herbas non habens; tertius spinosus ac tribulis⁵ plenus; 6. quartus habens herbas semiaridas, quarum pars superior erat viridis, pars a radicibus proxima arida; quaedam autem herbae, cum sol incaluisset, aridae factae sunt. 7. Quintus mons habebat herbas virides et asper erat; sextus mons totus plenus erat scissuris, quarum aliae erant exiguae, aliae¹⁰ magnae; habebant autem scissurae herbas, herbae vero non valde floridae erant, sed potius velut marcidae. 8. Septimus mons habebat herbas hilares totusque mons erat fertilis et omne genus pecudum volucrumque pascebantur in monte illo; et quanto pecudes et aves vescebantur, herbae montis illius ma-¹⁵gis magisque crescebant. Octavus autem mons plenus erat fontibus, et omne genus creaturae domini adaquabatur e fontibus montis illius. 9. Nonus mons nullam omnino aquam habebat et totus destitutus erat; habebat autem in se bestias ac serpentes mortiferos hominibus perniciosos. Decimus mons habe-²⁰

ad orientem ab Orchomeno situm (P. VIII, 13, 4), nonum (v. 9) ad montem Σηπία (P. VIII, 16, 2), decimum (v. 9) ad montem Σκιάδης (P. VIII, 14, 1). Robinson in *Collation of the Athos Codex* 1888 p. 30—36 montem tertium (v. 5) in monte Κνάκαλος (P. VIII, 23, 4), octavum (v. 8) in colle Τρίκορνα (= Τρικάρηνα, P. VIII, 16, 1), secundum (v. 5) in monte Φάλανθος (= φαλακρός = ψιλός, P. VIII, 35, 9), duodecimum (v. 10) in monte Κυλλήνη (P. VIII, 4, 4), insuper sextum (v. 7) in monte Ὀρυξίς (P. VIII, 14, 1), primum (v. 5) in colle, in quo oppidum Μελαγγεῖα situm erat (P. VIII, 6, 5), agnoscere sibi visus est, atque hic inde evidenter apparere censuit, Arcadium patriam Hermae esse, cum notitia

regionis tam accurata aliter non esset explicanda. Equidem non nego, regionem urbis Orchomeni regioni ab Herma prolatae similem esse. Altera ex parte suspicionem suppressere nequeo, Hermam regionem propositam non tam descripsisse quam finxisse, et rem in medio relinquo. — ὄρος μαστῶδες] Eiusmodi montes ab aliis quoque commemorantur. Cf. Passow s. h. v.

5. Montes, qui in hac Similitudine describuntur, sunt gentes, quibus evangelium praedicatum est. De tribus prioribus cf. c. 17—19.

6. Cf. c. 20. 21.

7. Cf. c. 22. 23.

8. Cf. c. 24. 25.

9. Cf. c. 26. 27.

καὶ ὄλον κατὰσκιον ἦν, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτοῦ πολλὰ πρόβατα κατέκειντο ἀναπαυόμενα καὶ μαρυκώμενα. 10. τὸ δὲ ἐνδέκατον ὄρος λίαν σύνδενδρον ἦν, καὶ τὰ δένδρα ἐκεῖνα κατὰκαρπα ἦν, ἄλλοις καὶ ἄλλοις καρποῖς κεκοσμημένα, ἵνα ἰδὼν τις αὐτὰ ἐπι-
 5 θυμήσῃ φαγεῖν ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν. τὸ δὲ δωδέκατον ὄρος ὄλον ἦν λευκόν, καὶ ἡ πρόσοψις αὐτοῦ ἰλαρὰ ἦν· καὶ εὐπρεπέ-
 στατον ἦν ἐν αὐτῷ τὸ ὄρος.

2. Εἰς μέσον δὲ τοῦ πεδίου ἔδειξέ μοι πέτραν μεγάλην λευ-
 κὴν ἐκ τοῦ πεδίου ἀναβεβηκυῖαν. ἡ δὲ πέτρα ὑψηλοτέρα ἦν τῶν
 10 ὄρέων, τετράγωνος, ὥστε δύνασθαι ὄλον τὸν κόσμον χωρῆσαι.
 2. παλαιὰ δὲ ἦν ἡ πέτρα ἐκεῖνη, πύλην ἐκκεκομμένην ἔχουσα·
 ὡς πρόσφατος δὲ ἐδόκει μοι εἶναι ἡ ἐκκόλαψις τῆς πύλης. ἡ δὲ
 πύλη οὕτως ἔστιλβεν ὑπὲρ τὸν ἥλιον, ὥστε με θαυμάζειν ἐπὶ τῇ
 λαμπηδόνι τῆς πύλης. 3. κύκλῳ δὲ τῆς πύλης εἰστήκεισαν παρ-
 15 θένοι δώδεκα. αἱ οὖν δ' αἱ εἰς τὰς γωνίας ἔστηκυῖαι ἐνδοξότε-
 ραί μοι ἐδόκουν εἶναι· καὶ αἱ ἄλλαι δὲ ἐνδοξοὶ ἦσαν. εἰστή-
 κεισαν δὲ εἰς τὰ δ' ἑξήκοντα μέρη τῆς πύλης, ἀνὰ μέσον αὐτῶν ἀνὰ δύο
 παρθένοι. 4. ἐνδεδυμένοι δὲ ἦσαν λινοῦς χιτῶνας καὶ περιεζω-
 μέναι εὐπρεπῶς, ἔξω τοὺς ὤμους ἔχουσαι τοὺς δεξιούς ὡς μέλ-
 20 λουςαι φορτίον τι βασταῶν. οὕτως ἔτοιμοι ἦσαν· λίαν γὰρ ἰλαραὶ
 ἦσαν καὶ πρόθυμοι. 5. μετὰ τὸ ἰδεῖν με ταῦτα ἐθαύμαζον ἐν
 ἑμαυτῷ, ὅτι μεγάλα καὶ ἐνδοξα πράγματα βλέπω. καὶ πάλιν
 διηπόρουν ἐπὶ τὰς παρθένους, ὅτι τρυφεραὶ οὕτως οὔσαι ἀνδρείως
 εἰστήκεισαν ὡς μέλλουσαι ὄλον τὸν οὐρανὸν βασταῶν. 6. καὶ
 25 λέγει μοι ὁ ποιμὴν· Τί ἐν σεαυτῷ διαλογίζῃ καὶ διαπορῇ καὶ
 σεαυτῷ λύπην ἐπισπᾶσαι; ὅσα γὰρ οὐ δύνασαι νοῆσαι, μὴ ἐπι-
 χεῖρει, συνετὸς ὢν, ἀλλ' ἐρώτα τὸν κύριον, ἵνα λάβῃς σύνεσιν νοεῖν
 αὐτά. 7. τὰ ὀπίσω σου ἰδεῖν οὐ δύνη, τὰ δὲ ἔμπροσθέν σου βλέ-
 πεις. ἃ οὖν ἰδεῖν οὐ δύνασαι, ἔασον καὶ μὴ στρέβλου σεαυτόν·
 30 ἃ δὲ βλέπεις, ἐκεῖνων κατακυρίευσε καὶ περὶ τῶν λοιπῶν μὴ περι-
 εργάξου· πάντα δέ σοι ἐγὼ δηλώσω, ὅσα ἂν σοι δεῖξω. ἔμβλεπε
 οὖν τοῖς λοιποῖς.

3. Εἶδον ἐξ ἀνδρας ἐλγλυθότας ὑψηλοὺς καὶ ἐνδόξους καὶ

1 αὐτοῦ πολλὰ G : arborum L²(A), > L¹ | 2 μαρυκώμενα G | 3 σύνδεν-
 δρον G | 7 ἐν αὐτῷ em : ἐν αὐτῷ G, sibi L, ipse (mons) A | 17 αὐτῶν
 L²A : αὐτῆς G, > L¹ | 26 οὐ δύνασαι LA : οὐδὲ G | 26/27 ἐπιχειρεῖ G(A) :
 + tanquam L | 32 οὖν GA : nunc L

bat arbores maximas totusque erat opacus, et sub umbra eius multae oves iacebant requiescentes et ruminantes. 10. Undecimus mons densus arboribus erat, et arbores illae frugiferae erant, ornatae aliis atque aliis fructibus, ita ut, si quis viderit eas, desideret manducare de fructibus earum. Duodecimus mons 5 totus erat candidus et aspectum habebat hilarem; et valde decorus in se erat mons.

2. In medio autem campo ostendit mihi petram magnam candidam, quae de campo exsurrexerat. Petra altior erat montibus, quadrata, ita ut posset totum mundum capere. 2. Vetus 10 autem erat petra illa, portam excisam habens; velut recens autem excisio portae mihi esse videbatur. Porta magis quam sol splendebat, ita ut de splendore portae mirarer. 3. Circa portam autem stabant duodecim virgines. Quatuor igitur, quae in angulis stabant, gloriosiores esse mihi videbantur; et aliae 15 gloriosae erant. Stabant autem in quatuor portae partibus, et in medio earum binae virgines. 4. Indutae autem erant lintheas tunicas ac decenter succinctae, nudatis humeris dextris velut onus aliquod portaturae. Sic paratae erant; valde enim hilares erant et promptae. 5. Quae cum vidissem, mirabar 20 mecum, quod magnas et praeclaras res viderem. Et iterum non intellegebam, cur virgines tam tenerae fortiter starent velut totum caelum portaturae. 6. Et dicit mihi pastor: Quid intra te disputas et moveris et tibi tristitiam adquiris? Quaecumque enim non potes intellegere, noli temptare, quasi sis sapiens, 25 sed roga dominum, ut accipias sensum et intellegas ea. 7. Quae post te sunt, non potes videre; quae autem ante te sunt, vides. Quae igitur non potes videre, sine et noli te torquere; quae autem vides, eorum dominare et de reliquis noli esse curiosus; omnia autem tibi manifestabo, quaecumque tibi ostendero. In- 30 tuere igitur reliqua.

3. Vidi sex viros venisse altos honestosque et consimiles

10. Cf. c. 28. 29.

2, 1. *πέτρα*] est filius Dei; cf. c. 12, 1.

2. *παλαιά . . πρόσφατος*] Cf. c. 12,

2. 3. Filius Dei cum omni creatura antiquior est tum in novissimis die-

bus apparuit.

3. *παρθ. δώδεκα*] Cf. c. 13. 15;

Visio III, 8. De iis, qui laudant locum, cf. c. 15, 1 not.

3, 1. *ἕξ ἄνδρας*] sc. angelos filii

ὁμοίους τῇ ἰδέᾳ· καὶ ἐκάλεσαν πληθὺς τι ἀνδρῶν. καὶ κεῖνοι δὲ οἱ ἐληλυθότες ὑψηλοὶ ἦσαν ἄνδρες καὶ καλοὶ καὶ δυνατοί· καὶ ἐκέλευσαν αὐτοὺς οἱ ἕξ ἄνδρες οἰκοδομεῖν ἐπάνω τῆς πέτρας [καὶ ἐπάνω τῆς πύλης] πύργον τινά. ἦν δὲ θόρυβος τῶν ἀνδρῶν ἐκεῖ-
 5 νων μέγας τῶν ἐληλυθότων οἰκοδομεῖν τὸν πύργον, ὥδε καὶ κείσε περιτρεχόντων κύκλῳ τῆς πύλης· 2. αἱ δὲ παρθέναι ἐστηκυῖαι κύκλῳ τῆς πύλης ἔλεγον τοῖς ἀνδράσι σπεύδειν τὸν πύργον οἰκοδο-
 10 μείσθαι· ἐκπεπετάκεισαν δὲ τὰς χεῖρας αἱ παρθέναι ὡς μέλλουσαι τι λαμβάνειν παρὰ τῶν ἀνδρῶν. 3. οἱ δὲ ἕξ ἄνδρες ἐκέλευον ἐκ
 15 βυθοῦ τινὸς λίθους ἀναβαίνειν καὶ ὑπάγειν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. ἀνέβησαν δὲ λίθοι ἰ' τετράγωνοι λαμπροί, [μὴ] λελατο-
 10 μῆμένοι. 4. οἱ δὲ ἕξ ἄνδρες ἐκάλουν τὰς παρθένους καὶ ἐκέλευσαν αὐτάς τοὺς λίθους πάντας τοὺς μέλλοντας εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὑπ-
 15 ἀγειν τοῦ πύργου βαστάζειν καὶ διασπρεύεσθαι διὰ τῆς πύλης καὶ
 15 ἐπιδιδόναι τοῖς ἀνδράσι τοῖς μέλλουσιν οἰκοδομεῖν τὸν πύργον. 5. αἱ δὲ παρθέναι τοὺς δέκα λίθους τοὺς πρώτους τοὺς ἐκ τοῦ
 15 βυθοῦ ἀναβάντας ἐπετίθουν ἀλλήλαις καὶ κατὰ ἓνα λίθον ἐβάστα-
 15 ζον ὁμοῦ.

4. Καθὼς δὲ ἐστάθησαν ὁμοῦ κύκλῳ τῆς πύλης, οὕτως
 20 ἐβάσταζον αἱ δοκοῦσαι δυναταὶ εἶναι καὶ ὑπὸ τὰς γωνίας τοῦ λί-
 20 θου ὑποδεδυκυῖαι ἦσαν· αἱ δὲ ἄλλαι ἐκ τῶν πλευρῶν τοῦ λίθου ὑποδεδύκεισαν καὶ οὕτως ἐβάσταζον πάντας τοὺς λίθους· διὰ δὲ
 25 τῆς πύλης διέφερον αὐτοὺς, καθὼς ἐκελεύσθησαν, καὶ ἐπεδίδουν τοῖς ἀνδράσιν εἰς τὸν πύργον· ἐκεῖνοι δὲ ἔχοντες τοὺς λίθους ὥκο-
 25 δόμουν. 2. ἡ οἰκοδομὴ δὲ τοῦ πύργου ἐγένετο ἐπὶ τὴν πέτραν τὴν μεγάλην καὶ ἐπάνω τῆς πύλης. ἡρμόσθησαν [οὖν] οἱ [ἰ']
 30 λίθοι ἐκεῖνοι [καὶ ἐνέπλησαν ὅλην τὴν πέτραν. καὶ ἐγένοντο ἐκεῖνοι] θεμέλιος τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πύργου· ἡ δὲ πέτρα καὶ ἡ
 30 πύλη ἦν βαστάζουσα ὅλον τὸν πύργον. 3. μετὰ δὲ τοὺς ἰ' λίθους
 30 ἄλλοι ἀνέβησαν ἐκ τοῦ βυθοῦ κ[ε'] λίθοι· καὶ οὗτοι ἡρμόσθησαν

1 ἐκάλεσαν LA: ἐκέλευσαν G | 3 ἐπάνω τ. π. καὶ > L¹ | καὶ (> L¹)
 ἐπ. τ. πύλης L: > GA | 11 μὴ cf. 5, 3; 16, 7: > GL¹A | μὴ λελατ. >
 L² | 16 πρώτους: α' G | 17 ἐπετίθουν L²(A): ἐπήνουν G, > L¹ | ἀλλήλοις G |
 26 οὖν L¹(L²A): > G | ἰ' LA: > G | 27/28 καὶ — ἐκεῖνοι L²A(L¹): > G |
 30 κα' L cf. 15, 4: κα' G, quindecim A

Dei, ipsum circumstantes; cf. c. 12, 8. | angeli superiores nobis occurrerunt.
 Etiam supra Vis. III, 2, 5; 4, 1 sex | Quos angelos licet archangelos ag-

aspectu; et vocaverunt quandam multitudinem virorum. Et illi, qui venerant, alti erant viri et pulcri et fortes; et sex illi viri iusserunt eos aedificare supra petram et supra portam turrim quandam. Erat autem magnus tumultus [virorum illorum, qui venerant ad aedificandam turrim, huc et illuc circa portam⁵ discurrentium; 2. virgines autem circa portam stantes dicebant viris, ut festinarent aedificare turrim. Porrigebant autem manus virgines velut aliquid accepturae a viris. 3. Illi autem sex viri iubebant de profundo aliquo lapides ascendere ac vadere in aedificationem turris. Ascenderunt autem decem lapides¹⁰ quadrati splendidi, non circumcisi. 4. Illi autem sex viri vocaverunt virgines et iusserunt eas omnes lapides, qui in structuram turris essent ituri, portare et transire per portam et porrigere viris, qui turrim aedificaturi erant. 5. Virgines vero decem primos illos lapides, qui de profundo ascenderant, imponebant¹⁵ sibi invicem et simul singulos lapides portabant.

4. Sicut autem simul stabant circa portam, sic portabant eae, quae fortes esse videbantur, et sub angulos lapidis sese demiserant; ceterae ex lateribus lapidis sese demiserant, et sic portabant omnes lapides; per portam autem transferebant eos,²⁰ sicut iussae sunt, et porrigebant viris in turri; et illi habentes lapides aedificabant. 2. Aedificatio autem turris fiebat supra petram magnam et supra portam. Aptati sunt ergo decem illi lapides et impleverunt totam petram. Et facti sunt illi fundamentum aedificationis turris. Petra autem et porta erant²⁵ sustinentes totam turrim. 3. Post decem autem illos lapides alii de profundo ascenderunt lapides viginti quinque; hi quo-

noscere. S. Scriptura autem (Tob. 3. λίθοι δέκα τετρ.] sc. generatio 12, 15. Apoc. 1, 4; 3, 1; 5, 6; 8, 2 iustorum prima; cf. c. 15, 4; 16, 1 etc.) septem archangelos numerat. sqq.

Cf. Prolegom. c. 5. — πλ. τι ἀνδρῶν] 4, 2. θεμέλιος] hic, ut ex sequentibus apparet, non est fundamentum proprie dictum, quod est petra seu Christus (cf. c. 14, 6), sed primum tabulatum supra fundamentum positum. 3. Cf. c. 15, 4. De generatione iustorum secunda et de prophetis et

εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, βασταζόμενοι ὑπὸ τῶν παρθένων καθὼς καὶ οἱ πρότεροι. μετὰ δὲ τούτους ἀνέβησαν λε', καὶ οὗτοι ὁμοίως ἡρμόσθησαν εἰς τὸν πύργον. μετὰ δὲ τούτους ἕτεροι ἀνέβησαν λίθαι μ', καὶ οὗτοι πάντες ἐβλήθησαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. [ἐγένοντο οὖν στοιχοὶ τέσσαρες ἐν τοῖς θεμελίοις τοῦ πύργου]. 4. καὶ ἐπαύσαντο ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀναβαίνοντες. ἐπαύσαντο δὲ καὶ οἱ οἰκοδομοῦντες μικρόν. καὶ πάλιν ἐπέταξαν οἱ ἕξ ἄνδρες τῇ πλήθει τοῦ ὄχλου ἐκ τῶν ὁρέων παραφέρειν λίθους εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. 5. παρεφέροντο οὖν ἐκ πάντων τῶν ὁρέων χρώαις ποικίλαις λελατομημένοι ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἐπεδίδοντο ταῖς παρθένοις. αἱ δὲ παρθένοι διέφερον αὐτοὺς διὰ τῆς πύλης καὶ ἐπεδίδουν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. καὶ ὅταν εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἐτέθησαν οἱ λίθοι οἱ ποικίλοι, ὅμοιοι ἐγένοντο λευκοὶ καὶ τὰς χρώας τὰς ποικίλας ἥλλασσον. 6. τινὲς δὲ λίθοι ἐπεδίδοντο ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ οὐκ ἐγίνοντο λαμπροί, ἀλλ' οἱ ἐτέθησαν, τοιοῦτοι καὶ εὑρέθησαν. οὐ γὰρ ἦσαν ὑπὸ τῶν παρθένων ἐπιδοδομένοι οὐδὲ διὰ τῆς πύλης παρενηνεγμένοι. οὗτοι οὖν οἱ λίθοι ἀπρεπεῖς ἦσαν ἐν τῇ οἰκοδομῇ τοῦ πύργου. 7. ἰδόντες δὲ οἱ ἕξ ἄνδρες τοὺς λίθους τοὺς ἀπρεπεῖς ἐν τῇ οἰκοδομῇ, ἐκέλευσαν αὐτοὺς ἀρθῆναι καὶ ἀπαχθῆναι κάτω εἰς τὸν ἴδιον τόπον, ὅθεν ἠνέχθησαν. 8. καὶ λέγουσι τοῖς ἀνδράσι τοῖς παρεμφέρουσι τοὺς λίθους. "Ὅλως ὑμεῖς μὴ ἐπιδίδοτε εἰς τὴν οἰκοδομὴν λίθους. τίθετε δὲ αὐτοὺς παρὰ τὸν πύργον, ἵνα αἱ παρθένοι διὰ τῆς πύλης παρενέγκωσιν αὐτοὺς καὶ ἐπιδιδῶσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν. ἐὰν γάρ, φασί, διὰ τῶν χειρῶν τῶν παρθένων τούτων μὴ παρενεχθῶσι διὰ τῆς πύλης, τὰς χρώας αὐτῶν ἀλλάξαι οὐ δύνανται. μὴ κοπιᾶτε οὖν, φασίν, εἰς μάτην.

5. Καὶ ἐτελέσθη τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ οἰκοδομή, οὐκ ἀπετελέσθη δὲ ὁ πύργος. ἔμελλε γὰρ πάλιν ἐποικοδομεῖσθαι. καὶ ἐγένετο ἀνοχὴ τῆς οἰκοδομῆς. ἐκέλευσαν δὲ οἱ ἕξ ἄνδρες τοὺς οἰκοδομοῦντας ἀναχωρῆσαι μικρόν πάντας καὶ ἀναπαυθῆναι. ταῖς δὲ παρθένοις ἐπέταξαν ἀπὸ τοῦ πύργου μὴ ἀναχωρῆσαι. ἐδόκει δέ μοι τὰς παρθένους καταλελειφθαι τοῦ φυλάσσειν τὸν πύργον.

5/6 ἐγένοντο — πύργου $L^1 L^2(A) : > G \mid 6$ ἐπαύσαντο $G : +$ lapides LA $\mid 17$ ὑπὸ : ἀπὸ $G \mid 20$ κάτω $> LA \mid 21$ ἠνέχθησαν : + translatique unumquemque deposuerunt $L^2 \mid 29$ πάλιν : adhuc A, a se $L^2, > L^1 \mid 31$ πάντας $> LA$

que aptati sunt in structuram turris, virginibus eos portantibus sicut et ante. Post hos ascenderunt triginta quinque; et hi similiter aptati sunt in turrim. Post hos alii ascenderunt lapides quadraginta; et hi omnes adiecti sunt in structuram turris; facti sunt ergo quatuor ordines in fundamentis turris. ⁵
 4. Et desierunt lapides de profundo ascendere; desierunt paulisper etiam aedificantes. Et iterum sex illi viri imperaverunt multitudini populi, ut lapides e montibus afferrent ad aedificationem turris. 5. Ex omnibus igitur montibus lapides coloribus variis dolati a viris afferebantur et porrigebantur virginibus; ¹⁰ virginibus autem transferebant eos per portam porrigebantque in structuram turris. Et cum in structura positi essent lapides varii, consimiles facti sunt candidi et colores varios mutaverunt. 6. Quidam vero lapides porrigebantur a viris in aedificationem neque fiebant splendidi, sed quales positi sunt, ¹⁵ tales etiam inventi sunt; non enim a virginibus porrecti erant nec per portam allati. Hi igitur lapides deformes erant in structura turris. 7. Ubi autem sex illi viri lapides deformes in aedificatione viderunt, iusserunt eos tolli et referri infra in locum suum, unde allati erant. 8. Et dicunt viris lapides afferentibus: ²⁰ Omnino vos lapides nolite porrigere ad aedificationem, sed ponite eos iuxta turrim, ut virginibus eos per portam afferant porrigantque ad aedificationem. Nisi enim, inquiunt, per manus virginum istarum allati fuerint per portam, colores suos mutare non possunt; nolite ergo, inquiunt, frustra laborare. ²⁵

5. Et finita est illo die aedificatio, sed turris non est consummata; futurum enim erat, ut iterum aedificaretur; et dilatatio aedificationis facta est. Iusserunt autem sex illi viri aedificantes recedere paulisper omnes et requiescere; virginibus vero imperaverunt, ne a turri discederent. Videbantur mihi virginibus ³⁰ esse relictæ, ut turrim custodirent. 2. Postquam autem omnes

de apostolis ac doctoribus praedicationis filii Dei sermo est.

4. Cf. c. 5, 1. 2.

5. Lapidēs e montibus apportati et ad structuram turris adhibiti

sunt electi post adventum Christi.

6. Cf. c. 5, 4; c. 12, 4; c. 13, 3.

Explicationem horum lapidum Her-
mas non exhibet. Cf. Vis. III, 6, 1.

2. μετὰ δὲ τὸ ἀναχωρῆσαι πάντας καὶ ἀναπαυθῆναι λέγω τῷ ποι-
 μένῳ· Τί ὅτι, φημί, κύριε, οὐ συνετελεσθῆ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύρ-
 γου; Οὕτω, φησί, δύναται ἀποτελεσθῆναι ὁ πύργος, ἐὰν μὴ ἔλθῃ
 ὁ κύριος αὐτοῦ καὶ δοκιμάσῃ τὴν οἰκοδομὴν ταύτην, ἵνα, ἐάν τινες
 5 λίθοι σαπροὶ εὑρεθῶσιν, ἀλλάξῃ αὐτούς· πρὸς γὰρ τὸ ἐκείνου θέ-
 λημα οἰκοδομεῖται ὁ πύργος. 3. Ἦθελον, φημί, κύριε, τούτου
 τοῦ πύργου γινῶναι τί ἐστὶν ἡ οἰκοδομὴ αὕτη, καὶ περὶ τῆς πέ-
 τρας καὶ πύλης καὶ τῶν ὁρέων καὶ τῶν παρθένων καὶ τῶν λίθων
 τῶν ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀναβεβηκότων καὶ μὴ λελατομημένων, ἀλλ'
 10 οὕτως ἀπελθόντων εἰς τὴν οἰκοδομήν· 4. καὶ διατί πρῶτον εἰς τὰ
 θεμέλια ι' λίθοι ἐτέθησαν, εἶτα κε', εἶτα λε', εἶτα μ', καὶ περὶ
 τῶν λίθων τῶν ἀπεληλυθόντων εἰς τὴν οἰκοδομήν καὶ πάλιν ἡρ-
 μένων καὶ εἰς τόπον ἴδιον ἀποτεθειμένων· περὶ πάντων τούτων
 ἀνάπαυσον τὴν ψυχὴν μου, κύριε, καὶ γνώρισόν μοι αὐτά. 5. Ἐάν,
 15 φησί, κενόσπουδος μὴ εὑρεθῇς, πάντα γνῶσῃ· μετ' ὀλίγας γὰρ
 ἡμέρας [ἐλευσόμεθα ἐνθάδε, καὶ τὰ λοιπὰ ὅφει τὰ ἐπερχόμενα
 τῷ πύργῳ τούτῳ καὶ πάσας τὰς παραβολὰς ἀκριβῶς γνῶσῃ. 6. καὶ
 μετ' ὀλίγας ἡμέρας] ἤλθομεν εἰς τὸν τόπον, οὐ κεκαθήκαμεν, καὶ
 λέγει μοι· Ἀγόμεν πρὸς τὸν πύργον· ὁ γὰρ αὐθέντης τοῦ πύρ-
 20 γου ἔρχεται κατανοῆσαι αὐτόν. καὶ ἤλθομεν πρὸς τὸν πύργον·
 καὶ ὅλως οὐθίς ἦν πρὸς αὐτόν εἰ μὴ αἱ παρθένοι μόναι. 7. καὶ
 ἐπερωτᾷ ὁ ποιμὴν τὰς παρθένας, εἰ ἄρα παρεγεγόνει ὁ δεσπότης
 τοῦ πύργου. αἱ δὲ ἔφησαν μέλλειν αὐτόν ἔρχεσθαι κατανοῆσαι
 τὴν οἰκοδομήν.
- 25 6. Καὶ ἰδοὺ μετὰ μικρὸν βλέπω παράταξιν πολλῶν ἀνδρῶν
 ἐρχομένων· καὶ εἰς τὸ μέσον ἀνὴρ τις ὑψηλὸς τῷ μεγέθει, ὥστε
 τὸν πύργον ὑπερέχειν. 2. καὶ οἱ ἕξ ἄνδρες οἱ εἰς τὴν οἰκοδομήν
 [ἐφεστῶτες ἐκ δεξιῶν τε καὶ ἀριστερῶν περιεπάτησαν μετ' αὐτοῦ,
 καὶ πάντες οἱ εἰς τὴν οἰκοδομήν] ἐργασάμενοι μετ' αὐτοῦ ἦσαν
 30 καὶ ἕτεροι πολλοὶ κύκλῳ αὐτοῦ ἐνδοξοί· αἱ δὲ παρθένοι αἱ τη-
 ροῦσαι τὸν πύργον προσδραμοῦσαι κατεφίλησαν αὐτόν καὶ ἤρξαντο
 ἐγγὺς αὐτοῦ περιπατεῖν κύκλῳ τοῦ πύργου. 3. κατενόει δὲ ὁ ἀνὴρ

1 καὶ ἀναπαυθῆναι > LA | 10 οὕτως ἀπελθόντων: sicut ascenderant, sic ierunt L¹(L²), tales quales exstructi sunt A | 11 κε' L: κ' G, XV A | λε' GL: XXX A | 16/18 ἐλευσόμεθα — ἡμέρας L¹L²A: > G | 23 αὐτόν + continuo L¹, nunc A | 26 ὥστε: ὡς G | 28/29 ἐφεστῶτες — οἰκοδομὴν AL²L¹: > G

recesserunt et requieverunt, dico pastori: Quare, inquam, domine, non consummata est aedificatio turris? Nondum, inquit, turris consummari potest, nisi venerit dominus eius et probaverit aedificationem hanc, ut, si qui lapides inveniantur putridi, eos mutet; secundum enim illius voluntatem aedificatur turris. ⁵

3. Volebam, inquam, domine, cognoscere, quae sit aedificatio ista huius turris, et de petra et porta et montibus et virginibus et lapidibus, qui ascenderunt de profundo nec sunt circumcisi, sed ita ierunt in structuram; 4. et quare primum in fundamentis decem lapides positi sunt, deinde viginti quinque, ¹⁰ deinde triginta quinque, deinde quadraginta, et de lapidibus, qui advenerunt in aedificationem et iterum tollebantur et in locum suum reponebantur: de his omnibus refice animam meam, domine, et demonstra mihi ea. 5. Si, inquit, curiosus non fueris inventus, omnia cognosces. Post paucos enim dies ve- ¹⁵ niemus huc et videbis reliqua, quae futura sunt huic turri, et omnes similitudines diligenter cognosces. 6. Et venimus post paucos dies in locum, ubi sederamus, et dicit mihi: Eamus ad turrin; dominus enim turris venit, ut consideret eam. Et venimus ad turrin; et omnino nemo erat apud eam nisi virgines ²⁰ solae. 7. Et interrogat pastor virgines, an affuerit dominus turris. Illae autem dixerunt, eum venturum esse, ut consideret aedificationem.

6. Et ecce, paulo post video agmen virorum multorum venientium; et in medio vir quidam erat excelsus magnitudine, ²⁵ ita ut turrin superaret. 2. Et sex illi viri, qui aedificationi praefuerunt, et a dexteris et a sinistris ambulabant cum eo, et omnes, qui in turri operati fuerant, cum eo erant et alii multi circa eum gloriosi. Virgines autem, quae turrin custodiebant, accesserunt et osculatae sunt eum et coeperunt prope eum am- ³⁰ bulare circa turrin. 3. Considerabat autem ille vir aedifica-

6, 1. ἀνὴρ τ. ὑψηλός] est filius Dei; Christum videt tanquam hominem
cf. c. 12, 8. V Esra 2, 43: et in grandem (cf. Acta Perpet. et Felic.
medio eorum (sc. turbae magnae c. 4); et in coemeterio S. Callisti
collaudantium Dominum) erat iuvene prope Romam pictura exstat, in qua
nis statura celsus, eminentior omni- Christus homines circumstantes mag-
bus illis. Similiter S. Perpetua nitudine valde superat.

ἐκεῖνος τὴν οἰκοδομὴν ἀκριβῶς, ὥστε αὐτὸν καθ' ἓνα λίθον ψη-
 λαφᾶν. κρατῶν δὲ τινα ῥάβδον τῇ χειρὶ κατὰ ἓνα λίθον τῶν
 ὀικοδομημένων ἔτυπτε. 4. καὶ ὅταν ἐπάτασεν, ἐγένοντο αὐτῶν
 τινὲς μέλανες ὡσεὶ ἀσβόλη, τινὲς δὲ ἐψωριακότες, τινὲς δὲ σχισ-
 5 μὰς ἔχοντες, τινὲς δὲ κολοβοί, τινὲς δὲ οὔτε λευκοὶ οὔτε μέλανες,
 τινὲς δὲ τραχεῖς καὶ μὴ συμφωνοῦντες τοῖς ἐτέροις λίθοις, τινὲς
 δὲ σπίλους πολλοὺς ἔχοντες· αὗται ἦσαν αἱ ποικιλίαι τῶν λίθων
 τῶν σαπρῶν εὑρεθέντων εἰς τὴν οἰκοδομὴν. 5. ἐκέλευσεν οὖν
 πάντας τούτους ἐκ τοῦ πύργου μετενεχθῆναι καὶ τεθῆναι παρὰ
 10 τὸν πύργον καὶ ἐτέρους ἐνεχθῆναι λίθους καὶ ἐμβληθῆναι εἰς τὸν
 τόπον αὐτῶν. 6. [καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ οἰκοδομοῦντες, ἐκ
 τίνος ὅρους θέλῃ ἐνεχθῆναι λίθους καὶ ἐμβληθῆναι εἰς τὸν τόπον
 αὐτῶν]. καὶ ἐκ μὲν τῶν ὁρέων οὐκ ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι, [ἐκ δὲ
 τινος πεδίου ἐγγὺς ὄντος ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι]. 7. καὶ ὠρύγῃ τὸ
 15 πεδίον, καὶ εὑρέθησαν λίθοι λαμπροὶ τετράγωνοι, τινὲς δὲ καὶ
 στρογγύλοι. ὅσοι δὲ ποτε ἦσαν λίθοι ἐν τῷ πεδίῳ ἐκείνῳ, πάντες
 ἠνέχθησαν καὶ διὰ τῆς πύλης ἐβαστάζοντο ὑπὸ τῶν παρθένων.
 8. καὶ ἐλατομήθησαν οἱ τετράγωνοι λίθοι καὶ ἐτέθησαν εἰς τὸν
 τόπον τῶν ἡρμένων· οἱ δὲ στρογγύλοι οὐκ ἐτέθησαν εἰς τὴν οἰ-
 20 κοδομὴν, ὅτι σκληροὶ ἦσαν εἰς τὸ λατομηθῆναι αὐτοὺς καὶ βραδέως
 ἐγίνοντο. ἐτέθησαν δὲ παρὰ τὸν πύργον, ὡς μελλόντων αὐτῶν
 λατομείσθαι καὶ τίθεσθαι εἰς τὴν οἰκοδομὴν· λίαν γὰρ λαμπροὶ ἦσαν.
 7. Ταῦτα οὖν συντελέσας ὁ ἀνὴρ ὁ ἐνδοξος καὶ κύριος ὄλου
 τοῦ πύργου προσεκαλέσατο τὸν ποιμένα καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τοὺς
 25 λίθους πάντας τοὺς παρὰ τὸν πύργον κειμένους, τοὺς ἀποβεβλη-
 μένους ἐκ τῆς οἰκοδομῆς, καὶ λέγει αὐτῷ· 2. Ἐπιμελῶς καθάρι-
 σον τοὺς λίθους τούτους καὶ θές αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ
 πύργου, τοὺς δυναμένους ἀρμόσαι τοῖς λοιποῖς· τοὺς δὲ μὴ ἀρμό-
 ζοντας ῥίψον μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου. 3. [ταῦτα κελεύσας τῷ
 30 ποιμένι ἀπῆγει ἀπὸ τοῦ πύργου] μετὰ πάντων, [μεθ'] ὧν ἐληλύθει·
 αἱ δὲ παρθένοι κύκλῳ τοῦ πύργου εἰστήκεισαν τηροῦσαι αὐτόν.
 4. λέγω τῷ ποιμένι· Πῶς οὗτοι οἱ λίθοι δύνανται εἰς τὴν οἰκο-
 δομὴν τοῦ πύργου ἀπελθεῖν ἀποδοδοκιμασμένοι; ἀποκριθεὶς μοι

3 ἔτυπτε L¹A: τρίς ἔτ. G, > L² | 11/13 καὶ — αὐτῶν, 13/14 ἐκ —
 ἐνεχθῆναι L¹L²(A): > G | 21 ἐγίνοντο G: videbatur circumcidere eos L
 (L¹ sic, ut videtur, hoc loco verba εἰς τὸ λατομηθῆναι αὐτοὺς vertens),

tionem diligenter, ita ut singulos lapides contrectaret. Manu tenens virgam quandam singulos lapides aedificatos feriebat. 4. Et cum percussisset, quidam eorum facti sunt nigri sicut fuligo, quidam scabiosi, alii scissuras habentes, alii curti, alii nec candidi nec nigri, alii asperi et cum ceteris lapidibus non 5 convenientes, alii multas maculas habentes; hae erant varietates lapidum, qui in aedificatione putridi sunt reperti. 5. Iussit igitur hos omnes de turri auferri et poni iuxta turrim et alios afferri lapides ac poni in eorum loco. 6. Et interrogaverunt eum qui aedificabant, ex quo monte vellet afferri lapides et re- 10 poni in eorum loco. Et de montibus vetuit eos afferri, de campo quodam autem, qui prope erat, iussit afferri. 7. Et fossus est campus, et inventi sunt lapides splendidi quadrati, quidam etiam rotundi. Quicumque autem lapides aliquando 15 erant in campo illo, omnes allati sunt et per portam a virginibus portabantur. 8. Et lapides quadrati circumcisi et in loco eorum positi sunt, qui ablati erant; rotundi autem non sunt positi in structura, quoniam duri ad dolandum erant et tarde parabantur. Positi sunt autem iuxta turrim, ut postea circumciderentur ac ponerentur in structura; valde enim splendidi erant. 20

7. Quae cum perfecisset vir gloriosus et dominus totius turris, advocavit pastorem eique tradidit omnes lapides iuxta turrim iacentes, qui de structura reprobati erant, et dicit ei: 2. Diligenter munda hos lapides et pone eos in structura turris, qui cum aliis convenire possunt; eos autem, qui non conveniunt, 25 longe proice a turri. 3. Haec cum praecepisset pastori, abiit a turri cum omnibus, cum quibus venerat. Virgines autem circa turrim stabant custodientes eam. 4. Dico pastori: Quomodo hi lapides in aedificationem turris possunt redire, cum sint repro-

erat fabricatio A | 29/30 ταῦτα — πύργον LA : > G | 30 μεθ' > G | 32 πῶς LA : πάλιν G

3. Cf. Sim. VIII, 1, 5.

4. Cf. c. 8.

5. Cf. c. 13, 6—9; Vis. III, 5, 5; 6, 1. 2.

6. πεδλον] Cf. c. 29, 4; 30, 1.

7, 1. Cf. Sim. VIII, 2, 5. — ἀπο-

[βεβλημένους] Vox minus accurata. Non omnes lapides, qui circa turrim iacebant, erant reprobati sensu strictiore. Lapidēs de campo allati rotundi in structura nondum impositi erant; cf. c. 6, 8; 9, 1—4.

λέγει· Βλέπεις, φησί, τοὺς λίθους τούτους; Βλέπω, φημί, κύριε. Ἐγώ, φησί, τὸ πλείστον μέρος τῶν λίθων τούτων λατομήσω καὶ βαλῶ εἰς τὴν οἰκοδομήν, καὶ ἀρμόσουσι μετὰ τῶν λαιπῶν λίθων.

5. Πῶς, φημί, κύριε, δύνανται περικοπέντες τὸν αὐτὸν τρόπον πλη-
 5 ρῶσαι; ἀποκριθεὶς λέγει μοι· Ὅσοι μικροὶ εὐρεθίσονται εἰς μέ-
 σην τὴν οἰκοδομὴν βληθήσονται, ὅσοι δὲ μείζονες, ἐξώτεροι τεθή-
 σονται καὶ συγκρατήσουσιν αὐτούς. 6. ταῦτά μοι λαλήσας λέγει
 μοι· Ἀγωνεῖν καὶ μετὰ ἡμέρας δύο ἔλθωμεν καὶ καθαρίσωμεν
 τοὺς λίθους τούτους καὶ βάλωμεν αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκοδομήν· τὰ
 10 γὰρ κύκλω τοῦ πύργου πάντα καθαρισθῆναι δεῖ, μήποτε ὁ δεσ-
 πότης ἐξάπινα ἔλθῃ καὶ τὰ περὶ τὸν πύργον ρυπαρὰ εὕρῃ καὶ
 προσοχθίσῃ, καὶ οὗτοι οἱ λίθοι οὐκ ἀπελεύσονται εἰς τὴν οἰκοδο-
 μὴν τοῦ πύργου καὶ γὰρ ἀμελὲς δόξω εἶναι παρὰ τῷ δεσπότη. 7. καὶ
 μετὰ ἡμέρας δύο ἦλθομεν πρὸς τὸν πύργον καὶ λέγει μοι· Κατα-
 15 νοήσωμεν τοὺς λίθους πάντας καὶ ἴδωμεν τοὺς δυναμένους εἰς τὴν
 οἰκοδομὴν ἀπελθεῖν. λέγω αὐτῷ· Κύριε, κατανοήσωμεν.

8. Καὶ ἀρξάμενοι πρῶτον τοὺς μέλανας κατενοοῦμεν λίθους.
 καὶ οἱοὶ ἐκ τῆς οἰκοδομῆς ἐτέθησαν, τοιοῦτοι καὶ εὐρέθησαν. καὶ
 ἐκέλευσεν αὐτοὺς ὁ ποιμὴν ἐκ τοῦ πύργου μετενεχθῆναι καὶ χω-
 20 ρισθῆναι. 2. εἶτα κατενόησε τοὺς ἐψωριακότητας, καὶ λαβὼν ἐλα-
 τόμησε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ ἐκέλευσε τὰς παρθένους ἄραι αὐτοὺς
 καὶ βαλεῖν εἰς τὴν οἰκοδομήν. καὶ ἦραν αὐτοὺς αἱ παρθένοι καὶ
 ἔθηκαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου μέσους. τοὺς δὲ λοιποὺς
 ἐκέλευσε μετὰ τῶν μελάνων τεθῆναι· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι μέλανες
 25 εὐρέθησαν. 3. εἶτα κατενόει τοὺς τὰς σχισμὰς ἔχοντας· καὶ ἐκ
 τούτων πολλοὺς ἐλατόμησε καὶ ἐκέλευσε διὰ τῶν παρθένων εἰς
 τὴν οἰκοδομὴν ἀπενεχθῆναι· ἐξώτεροι δὲ ἐτέθησαν, ὅτι ὑγιέστεροι
 εὐρέθησαν. οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν σχισμάτων οὐκ
 ἠδυνήθησαν λατομηθῆναι· διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν ἀπεβλήθησαν
 30 ἀπὸ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πύργου. 4. εἶτα κατενόει τοὺς κολοβούς,
 καὶ εὐρέθησαν πολλοὶ ἐν αὐτοῖς μέλανες, τινὲς δὲ σχισμὰς μεγά-
 λας πεποιηκότες· καὶ ἐκέλευσε καὶ τούτους τεθῆναι μετὰ τῶν
 ἀποβεβλημένων. τοὺς δὲ περισσεύοντας αὐτῶν καθάρισας καὶ
 λατομήσας ἐκέλευσεν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τεθῆναι. αἱ δὲ παρθένοι
 35 αὐτοὺς ἄρασαι εἰς μέσσην τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου ἤρμωσαν·

1 βλέπεις — κύριε > L¹ | 2 πλείστον GA: πλείον L | 3 βαλῶ LA:
 βάλλω G | 6 τὴν οἰκοδομὴν em cf. 8, 4. 6: τῆς οἰκοδομῆς G | 11 περὶ L(A)

bati? Respondens mihi dicit: Videsne, inquit, hos lapides? Video, inquam, domine. Ego, inquit, maximam lapidum horum partem circumcidam et adiciam in structuram, et convenient cum reliquis lapidibus. 5. Quomodo, inquam, domine, circumcisi eundem possunt explere locum? Respondens dicit mihi: Qui-⁵ cumque parvi fuerint reperti, in mediam structuram adicientur, quicumque vero maiores, exteriores ponentur et continebunt eos. 6. Haec cum mihi locutus esset, ait mihi: Eamus et post duos dies veniamus ac mundemus hos lapides et adiciamus eos in structuram; quaecunque enim circa turrim sunt, ea oportet mun-¹⁰ dari, ne forte dominus subito veniat et ea, quae circa turrim sunt, immunda inveniatur et irascatur, et hi lapides non eant in structuram turris et ego neglegens esse videar apud dominum. 7. Et post biduum venimus ad turrim et dicit mihi: Consideremus lapides omnes, et videamus eos, qui possint ire in struc-¹⁵ turam. Dico ei: Domine, consideremus.

8. Cumque coepissemus, primum nigros considerabamus lapides. Et quales de structura depositi sunt, tales etiam sunt reperti. Et iussit eos pastor a turri tolli ac seorsum reponi. 2. Deinde consideravit scabiosos, et accepit circumciditque mul-²⁰ tos ex iis et iussit virgines eos tollere et in structuram adicere. Et sustulerunt eos virgines et posuerunt medios in structura turris. Reliquos autem iussit cum nigris reponi; etenim hi quoque nigri reperti sunt. 3. Deinde consideravit eos, qui scissuras habebant; et ex his multos circumcidit iussitque per vir-²⁵ gines in structuram auferri; foris autem positi sunt, quoniam saniores inventi sunt. Reliqui vero propter multitudinem scissurarum non poterant circumcidi; propter hanc ergo causam proi-
iecti sunt ab aedificatione turris. 4. Deinde considerabat rotundos, et multi ex iis inventi sunt nigri, alii autem scissuras³⁰ magnas habentes; et iussit hos quoque reponi cum reprobatis. Reliquos autem eorum mundatos ac circumcisos iussit in structura poni; virgines autem eos sustulerunt et in mediam turris

παρὰ G | 12 προσοχθήσῃ G | 20 λαβὼν A : λαθὼν G, > L | 23 μέσους G : μέσῃ (?) LA | 28 πλῆθος L : πάχος G, ? A

5. εἰς μέσῃ τ. οἱκ.] Cf. c. 8, 2—6. | — ἐξώτεροι] Cf. c. 8, 5, 7.

ἀσθενέστεροι γὰρ ἦσαν. 5. εἶτα κατενόει τοὺς ἡμίσεις λευκοὺς, ἡμίσεις δὲ μέλανας· καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν μέλανες. ἐκέλευσε δὲ καὶ τούτους ἀρθῆναι μετὰ τῶν ἀποβεβλημένων. οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἤρθησαν ὑπὸ τῶν παρθένων· λευκοὶ γὰρ ὄντες ἤρ-
 5 μόσθησαν ὑπ' αὐτῶν τῶν παρθένων εἰς τὴν οἰκοδομὴν· ἐξώτεροι δὲ ἐτέθησαν, ὅτι ὕγιεις εὐρέθησαν, ὥστε δύνασθαι αὐτοὺς κρατεῖν τοὺς εἰς τὸ μέσον τεθέντας· ὅλως γὰρ ἐξ αὐτῶν οὐδὲν ἐκολοβώθη.
 6. εἶτα κατενόει τοὺς σκληροὺς καὶ τραχεῖς, καὶ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν ἀπεβλήθησαν διὰ τὸ μὴ δύνασθαι λατομηθῆναι· σκληροὶ γὰρ λίαν
 10 εὐρέθησαν. οἱ δὲ λοιποὶ αὐτῶν ἐλατομήθησαν καὶ ἤρθησαν ὑπὸ τῶν παρθένων καὶ εἰς μέσῃ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου ἡρμόσθησαν· ἀσθενέστεροι γὰρ ἦσαν. 7. εἶτα κατενόει τοὺς ἔχοντας τοὺς σπίλους, καὶ ἐκ τούτων ἐλάχιστοι ἐμελάνησαν καὶ ἀπεβλήθησαν πρὸς τοὺς λοιπούς. οἱ δὲ περισσεύοντες λαμπροὶ καὶ ὕγιεις εὐρέ-
 15 θησαν· καὶ οὗτοι ἡρμόσθησαν ὑπὸ τῶν παρθένων εἰς τὴν οἰκοδομὴν, ἐξώτεροι δὲ ἐτέθησαν διὰ τὴν ἰσχυρότητα αὐτῶν.

9. Εἶτα ἤλθε κατανοῆσαι τοὺς λευκοὺς καὶ στρογγύλους λίθους καὶ λέγει μοι· Τί ποιοῦμεν περὶ τούτων τῶν λίθων; Τί, φημί, ἐγὼ γινώσκω, κύριε; Οὐδὲν οὖν ἐπινοεῖς περὶ αὐτῶν; 2. Ἐγὼ, φημί, κύριε, ταύτην τὴν τέχνην οὐκ ἔχω, οὐδὲ λατόμος εἰμὶ οὐδὲ
 20 δύναμαι νοῆσαι. Οὐ βλέπεις αὐτούς, φησί, λίαν στρογγύλους ὄντας; καὶ ἐὰν αὐτοὺς θελήσω τετραγώνους ποιῆσαι, πολὺ δεῖ ἀπ' αὐτῶν ἀποκοπῆναι· δεῖ δὲ ἐξ αὐτῶν ἐξ ἀνάγκης τινὰς εἰς τὴν οἰκοδομὴν τεθῆναι. 3. Εἰ οὖν, φημί, κύριε, ἀνάγκη ἐστί, τί σε-
 25 αὐτὸν βασανίζεις καὶ οὐκ ἐκλέγεις εἰς τὴν οἰκοδομὴν οὓς θέλεις καὶ ἀρμόζεις εἰς αὐτήν; ἐξελέξατο ἐξ αὐτῶν τοὺς μερίζοντας καὶ λαμπροὺς καὶ ἐλατόμησεν αὐτούς· αἱ δὲ παρθέναι ἄρασαι ἤρμωσαν εἰς τὰ ἐξώτερα μέρη τῆς οἰκοδομῆς. 4. οἱ δὲ λοιποὶ οἱ περισσεύσαντες ἤρθησαν καὶ ἀπετέθησαν εἰς τὸ πεδῖον, ὅθεν ἡνέχ-
 30 θησαν· οὐκ ἀπεβλήθησαν δέ, Ὅτι, φησί, λείπει τῷ πύργῳ ἔτι μικρὸν οἰκοδομηθῆναι. πάντως δὲ θέλει ὁ δεσπότης τοῦ πύργου τούτους ἀρμωσθῆναι τοὺς λίθους εἰς τὴν οἰκοδομὴν, ὅτι λαμπροὶ

1 ἀσθενέστεραι G | 3 ἀρθῆναι GL¹ A (transferri): tolli et poni L² | 4/5 πάντες — οἰκοδομὴν G: toti candidi inventi sunt; et hi sublati sunt a virginibus et aptati in eadem turri L¹(L²A) | 8 σκληροὺς . . τραχεῖς L(A): ~ G | 10 ὑπὸ: ἀπὸ G | 12 ἀσθενέστεραι (?) G | 13 ἐμελάνησαν em cf. 30, 3: ἐμελάνωσαν G | 14 καὶ ὕγιεις L (et integri cf. v. 5): καὶ ἐκαῖνοι G, > A | 19 κύριε GL¹: et ait mihi L²A | οὖν + inquit L¹ | 21 νοῆσαι: +

structuram aptaverunt; infirmiores enim erant. 5. Deinde considerabat semicandidos et seminigros; et multi ex iis reperti sunt nigri. Iussit vero hos quoque transferri cum reiectis. Reliqui autem omnes sublati sunt a virginibus; cum enim candidi essent, ab ipsis virginibus aptati sunt in structuram; exteriores⁵ autem positi sunt, quia integri sunt reperti, ita ut eos possent continere, qui in medio iacebant; omnino enim nihil ex iis reicisum est. 6. Deinde considerabat duros et asperos, et pauci ex iis reiecti sunt, quia non poterant circumcidi; valde enim duri reperti sunt. Reliqui autem eorum circumcisi sunt et sub-¹⁰lati a virginibus et mediam in structuram turris aptati; infirmiores enim erant. 7. Deinde considerabat eos, qui maculas habebant, et ex his paucissimi evaserunt nigri et reiecti sunt ad reliquos. Ceteri vero splendidi et integri reperti sunt, et hi a virginibus in structuram aptabantur; exteriores autem pone-¹⁵bantur propter firmitatem suam.

9. Deinde venit, ut consideraret lapides albos et rotundos, et dicit mihi: Quid faciemus de his lapidibus? Quid, inquam, ego intellego, domine? Nihil ergo, inquit, excogitas de his? 2. Ego, inquam, domine, hanc artem non habeo, nec lapidarius²⁰ sum nec possum eam intellegere. Nonne vides, inquit, eos valde rotundos esse? Et si eos quadratos reddere voluero, multum ab iis recidendum est; necesse est autem aliquos ex iis in structura poni. 3. Quodsi, inquam, domine, necesse est, quid te torques neque eos in aedificationem eligis, quos vis, et aptas²⁵ in eam? Elegit ex iis maiores ac splendidos et circumcidit eos; virgines autem sustulerunt eos aptaveruntque in partes turris exteriores. 4. Reliqui vero, qui superfuerunt, sublati et repositi sunt in campum, unde sumpti erant; neque vero reiecti sunt, quoniam, inquit, modicum adhuc deest ad aedificationem³⁰ turris; dominus autem turris omnino hos lapides vult in struc-

quicquam L, illud A | 24 οὐν GL¹ : > L²A | 25/26 εἰς — ἐξελέξατο > A | 26/27 ἐξεῖλ. — λαμπροὺς > L² | 30 πύργῳ LA : μικρῷ G | 31 πάντως em : πάντας G, forsitan L, (eadem voce Sim. VII, 4 πάντως redditur), necesse est A | 32 τούτους GL¹ : τούτων L²A

9, 1. λευκοὺς κ. στρογγ.] Cf. c. 6, | 2. ἐξ ἀνάγκης] Cf. v. 4; c. 31, 2.
6—8.

εἰσι λίαν. 5. ἐκλήθησαν δὲ γυναῖκες δώδεκα, εὐειδέσταται τῇ
 χαρακτῇρι, μέλανα ἐνδεδυμένοι, [περιεζωσμένοι καὶ ἔξω τοὺς ὤμους
 ἔχουσαι] καὶ τὰς τρίχας λελυμένοι· ἔδοκοῦσαν δέ μοι αἱ γυναῖκες
 αὗται ἄγριαι εἶναι. ἐκέλευσε δὲ αὐτὰς ὁ ποιμὴν ἄραι τοὺς λίθους
 5 τοὺς ἀποβεβλημένους ἐκ τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἀπενεγκεῖν αὐτοὺς εἰς
 τὰ ὄρη, ὅθεν καὶ ἠνέχθησαν. 6. αἱ δὲ ἱλαραὶ ἦσαν καὶ ἀπήνεγ-
 καν πάντας τοὺς λίθους καὶ ἔθηκαν, ὅθεν ἐλήφθησαν. καὶ μετὰ
 τὸ ἀρθῆναι πάντας τοὺς λίθους καὶ μηκέτι κείσθαι λίθον κύκλῳ
 τοῦ πύργου, λέγει μοι ὁ ποιμὴν· Κυκλώσωμεν τὸν πύργον καὶ
 10 ἰδωμεν, μή τι ἐλάττωμά ἐστιν ἐν αὐτῷ. καὶ ἐκύκλευον ἐγὼ μετ'
 αὐτοῦ. 7. ἰδὼν δὲ ὁ ποιμὴν τὸν πύργον εὐπρεπῆ ὄντα τῇ οἰκο-
 δομῇ λίαν ἱλαρὸς ἦν· ὁ γὰρ πύργος οὕτως ἦν ὠκοδομημένος, ὥστε
 με ἰδόντα ἐπιθυμεῖν τὴν οἰκοδομὴν αὐτοῦ· οὕτω γὰρ ἦν ὠκοδο-
 μημένος, ὥσάν ἐξ ἑνὸς λίθου καὶ ἔχων μίαν ἀρμογὴν ἐν ἑαυτῷ.
 15 ἐφαίνετο δὲ ὁ λίθος ὡς ἐκ τῆς πέτρας ἐκκεκολαμμένος· μονόλιθος
 γὰρ μοι ἐδόκει εἶναι.

10. Κἀγὼ περιπατῶν μετ' αὐτοῦ ἱλαρὸς ἦμην τοιαῦτα ἀγαθὰ
 βλέπων. λέγει δέ μοι ὁ ποιμὴν· Ὑπαγε καὶ φέρε ἄσβεστον καὶ
 ὄστρακον λεπτόν, ἵνα τοὺς τύπους τῶν λίθων τῶν ἡρμένων καὶ
 20 εἰς τὴν οἰκοδομὴν βεβλημένων ἀναπληρώσω· δεῖ γὰρ τοῦ πύργου
 τὰ κύκλῳ πάντα ὁμαλὰ γενέσθαι. 2. καὶ ἐποίησα, καθὼς ἐκέ-
 λευσε, καὶ ἠνεγκα πρὸς αὐτόν. Ὑπηρέτει μοι, φησί, [καὶ ἐγγὺς
 τὸ ἔργον τελεσθήσεται]. ἐπλήρωσεν οὖν τοὺς τύπους τῶν λίθων
 [τῶν] εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἀπεληλυθόντων καὶ ἐκέλευσε σαρωθῆναι
 25 τὰ κύκλῳ τοῦ πύργου καὶ καθαρὰ γενέσθαι· 3. αἱ δὲ παρθέναι
 λαβοῦσαι σάρους ἐσάρωσαν καὶ πάντα τὰ κόπρα ἦσαν ἐκ τοῦ
 πύργου καὶ ἔρραναν ὕδωρ, καὶ ἐγένετο ὁ τόπος ἱλαρὸς καὶ εὐπρε-
 πέστατος τοῦ πύργου. 4. λέγει μοι ὁ ποιμὴν· Πάντα, φησί, κε-
 καθαρίσται· ἐὰν ἔλθῃ ὁ κύριος ἐπισκέψασθαι τὸν πύργον, οὐκ
 30 ἔχει ἡμῖν οὐδὲν μέμψασθαι. ταῦτα εἰπὼν ἦθελεν ὑπάγειν· 5. ἐγὼ
 δὲ ἐπελαβόμεν αὐτοῦ τῆς πῆρας καὶ ἠρξάμεν αὐτὸν ὀρκίζεῖν κατὰ
 τοῦ κυρίου, ἵνα μοι ἐπιλύσῃ, ἃ ἔδειξέ μοι. λέγει μοι· Μικρὸν
 ἔχω ἀκαιρεθῆναι καὶ πάντα σοι ἐπιλύσω· ἐκδεξάι με ὥδε, ἔως

1 εὐειδέστατοι G | 2/3 περιεζ. — ἔχουσαι L¹A(L²) cf. 2, 4 : > G | 9 ὁ
 ποιμὴν > L | 12 οὕτως L : οὕτος G | 14 καὶ G : nec L¹A(L²) | 15 ἐκκεκολαμ-
 μένος L : ἐγκ. G, aedificata A | 19 ἡρμένων LA : ἡρμοσμένων G | 19/20 καὶ
 εἰς τ. οἰκ. : εἰς τ. οἰκ. καὶ G | 22 μοι : με G | 22/23 καὶ — τελεσθήσεται

turam aptari, quia valde splendidi sunt. 5. Vocatae sunt autem duodecim mulieres, speciosissimae figura, nigra veste indutae, succinctae et humeros nudatos habentes et capillos solutos. Videbantur autem mihi hae mulieres agrestes esse. Iussit eas pastor tollere lapides de structura reiectos et auferre eos in 5 montes, unde allati erant. 6. Hae autem gaudentes sustulerunt et abstulerunt omnes lapides ibique posuerunt, unde sumpti erant. Et cum omnes lapides sublati essent neque ullus circa turrin iaceret, dicit mihi pastor: Circumeamus turrin et videamus, ne aliquid desit in ea. Et circumivi ego cum eo. 7. Pa- 10 stor autem cum videret turrin decoram esse, valde hilaris erat; turris enim ita aedificata erat, ut ego videns concupiscerem structuram eius; ita enim aedificata erat, velut ex uno lapide et habens unam commissuram in se. Videbatur autem lapis quasi ex petra exsculptus; namque monolitha mihi esse videbatur. 15

10. Et ego cum eo ambulans hilaris eram, eiusmodi bona videns. Pastor autem dicit mihi: Vade et adfer calcem et testam minutam, ut formas expleam lapidum, qui sublati et in structuram repositi sunt; quae enim circa turrin sunt, omnia aequari debent. 2. Et feci, sicut iussit, et attuli ad eum. Mi- 20 nistra mihi, inquit, et cito opus perficietur. Implevit ergo formas lapidum, qui in structuram abierunt, et iussit locum circa turrin everri et mundum fieri. 3. Virgines autem acceptis scopis scopaverunt et omnia stercora sustulerunt de turri et sparserunt aquam, et locus turris evasit hilaris et decorus. 25 4. Dicit mihi pastor: Omnia, inquit, mundata sunt; si venerit dominus visitare turrin, nihil habet de nobis queri. Haec cum dixisset, voluit abire. 5. Ego autem apprehendi peram eius et coepi eum rogare per dominum, ut explicaret mihi, quae mihi ostenderat. Ait mihi: Pusillum temporis non vaco et omnia 30

LA: ... G | 24 τῶν > G | 26 σάρον G | 33 ἀκαχεθῆναι em : ἀναίρ. G, occupationem L, requievero A | 33/1 p. 596 ἕως ἐρχομαι GLA : in G autem extinctum et scriptum ἐρχόμενον

5. Mulieres istae sunt spiritus maligni (c. 18, 3, cf. c. 13, 8) vel vitia | 7. ἐξ ἐνὸς λίθου] Cf. c. 13, 5; Vis. III, 2, 6. Laudat hunc locum Origenes In Oseam ed. Bened. III, 439.

ἔρχομαι. 6. λέγω αὐτῷ· Κύριε, ὁ μόνος ὢν ὧδε ἐγὼ τί ποιήσω; Οὐκ εἶ, φησί, ὁ μόνος· αἱ γὰρ παρθέναι αὗται μετὰ σοῦ εἰσὶ. Παράδος οὖν, φημί, αὐταῖς με. προσκαλεῖται αὐτάς ὁ ποιμὴν καὶ λέγει αὐταῖς· Παρατίθεμαι ὑμῖν τοῦτον, ἕως ἔρχομαι· καὶ ἀπῆλ-
 5 θεν. 7. ἐγὼ δὲ ἡμῖν μόνος μετὰ τῶν παρθένων· ἦσαν δὲ ἱλαρώτεροι καὶ πρὸς ἐμὲ εὖ εἶχον· μάλιστα δὲ αἱ δ' αἱ ἐνδοξότεραι αὐτῶν.

11. Λέγουσί μοι αἱ παρθέναι· Σήμερον ὁ ποιμὴν ὧδε οὐκ ἔρχεται. Τί οὖν, φημί, ποιήσω ἐγὼ; Μέχρις ὅψε, φασίν, περιμέ-
 10 νον αὐτόν· καὶ ἐὰν ἔλθῃ, λαλήσει μετὰ σοῦ, ἐὰν δὲ μὴ ἔλθῃ, μενεῖς μεθ' ἡμῶν ὧδε, ἕως ἔρχεται. 2. λέγω αὐταῖς· Ἐκδέξομαι αὐτὸν ἕως ὅψε· ἐὰν δὲ μὴ ἔλθῃ, ἀπελεύσομαι εἰς τὸν οἶκον καὶ πρῶτ' ἐπανήξω. αἱ δὲ ἀποκριθεῖσαι λέγουσί μοι· Ἡμῖν παρεδό-
 15 θης· οὐ δύνασαι ἀφ' ἡμῶν ἀναχωρῆσαι. 3. Ποῦ οὖν, φημί, μενῶ; Μεθ' ἡμῶν, φασί, κοιμηθήσῃ ὡς ἀδελφός, καὶ οὐχ ὡς ἀνὴρ· ἡμέ-
 20 τερος γὰρ ἀδελφός εἶ, καὶ τοῦ λοιποῦ μέλλομεν μετὰ σοῦ κατοικεῖν· λίαν γὰρ σε ἀγαπῶμεν. ἐγὼ δὲ ἡσυχυρόμην μετ' αὐτῶν μένειν. 4. καὶ ἡ δοκοῦσα πρώτη αὐτῶν εἶναι ἡρξάτο με καταφιλεῖν καὶ περιπ[λέκε]σθαι· αἱ δὲ ἄλλαι ὁρῶσαι ἐκείνην περιπλεκομένην
 25 μοι καὶ αὐταὶ ἡρξαντό με καταφιλεῖν καὶ περιάγειν κύκλῳ τοῦ πύργου καὶ παίζειν μετ' ἐμοῦ. 5. καὶ ἐγὼ ὥσει νεώτερος ἐγεγόνειν καὶ ἡρξάμην καὶ αὐτὸς παίζειν μετ' αὐτῶν· αἱ μὲν γὰρ ἐχόρευον, αἱ δὲ ὠρχοῦντο, αἱ δὲ ᾄδον· ἐγὼ δὲ σιγὴν ἔχων μετ' αὐτῶν κύκλῳ τοῦ πύργου περιεπάτουν καὶ ἱλαρὸς ἡμῖν μετ' αὐτῶν. 6. [ὀψίας
 25 δὲ] γενομένης ἤθελον εἰς τὸν οἶκον ὑπάγειν· αἱ δὲ οὐκ ἀφῆκαν, ἀλλὰ κατέσχον με. καὶ ἔμεινα μετ' αὐτῶν τὴν νύκτα καὶ ἐκοι-

3 φησὶν G | 9 ὀψέ, φασίν LA : ὅτε φησὶν ἔλθῃ G | 10 λαλήσει : + for-
 sitan L¹, utique L² | 18/19 καταφιλεῖν . . περιπλέκεσθαι : ∪ L¹(L²) | 19 περι-
 πλέκεσθαι > A | 20 αὐταὶ LA : αὐταὶ G | 24/25 ὀψίας δὲ LA : . . . G |
 25 γενόμενος G | 26 καὶ — νύκτα G bis | 26/1 p. 598 καὶ ἐκοιμήθην > LA

11. Hermas hic de more cum sub-
 introductis vivendi verba facere pu-
 tavit Hefele ed. IV ad h. l. et Pro-
 leg. p. XCVI. Contradixerunt Gaab
 (*Der Hirte d. H.* p. 56—59), Zahn
 l. c. p. 179—181, l. Ch. Mayer (*Die*
Schriften der apostol. Väter p. 265 sq.),
 Harnack ad h. l. Hic quidem non

vult negare, ea, quae Hermas his
 versibus narraverit, licet allegorice,
 licet de mulieribus castis et puris,
 castum scriptoris animum suspectum
 facere (cf. Vis. I, 1, 2; III, 8, 2), et
 quaerit, cur Hermas *κοιμηθήσῃ* illud
 v. 3, cur *ἀγαπᾶν, καταφιλεῖν* v. 3. 4
 scripserit. Sed verisimile putat,

solvam tibi; exspecta me hic, dum venio. 6. Dico ei: Domine, quid hic solus ego faciam? Non, inquit, solus es; virgines enim istae tecum sunt. Et dixi: Trade ergo me iis. Pastor eas advocat iisque dicit: Commendo vobis hunc, donec venio; et discessit. 7. Ego ergo solus eram cum virginibus; illae autem⁵ hilares ac benignae mihi erant, praecipue quatuor illae ex iis, quae gloriosiores erant.

11. Dicunt mihi virgines: Hodie pastor huc non venit. Quid igitur, inquam, ego faciam? Usque in vesperam, inquiunt, exspecta eum; et si venerit, loquetur tecum; si non venerit,¹⁰ manebis nobiscum hic, dum venerit. 2. Dico iis: Exspectabo eum usque ad vesperam; si non venerit, domum ibo et revertar mane. Illae autem respondentes dicunt mihi: Nobis traditus es; non potes a nobis recedere. 3. Ubi igitur, inquam, manebo? Nobiscum, inquiunt, dormies sicut frater, non sicut maritus;¹⁵ frater enim noster es et deinceps tecum habitaturae sumus; valde enim te diligimus. Ego autem erubesceram cum iis manere. 4. Illa vero, quae prima inter eas esse videbatur, coepit me osculari et amplecti; ceterae autem cum viderent illam me amplecti, et ipsae coeperunt me osculari et ducere circa turrim²⁰ et ludere mecum. 5. Et ego quasi iuvenior factus sum et coepi ipse quoque cum iis ludere. Aliae enim choros ducebant, aliae saltabant, aliae cantabant; ego autem silentium tenens cum iis circa turrim ambulabam et hilaris eram cum iis. 6. Vespera autem facta volebam domum ire; illae autem non dimiserunt,²⁵ sed retinuerunt me. Et mansi cum iis illa nocte et dormivi

morem cum subintroductis vivendi ante saeculum tertium non esse institutum. Mihi autem ex iis, quae apud Tertull. De ieiun. c. 17; De virg. vel. c. 14, apud Cyprianum De hab. virg. c. 19 et Ep. 4 leguntur, apparere videtur, morem illum iam saeculo secundo invaluisse, eamque ob causam haud prorsus negaverim, Hermam eum respexisse. Disertis quidem verbis inde a tertio demum saeculo moris fit mentio. Cf. Cypr.

Ep. 4 c. 2; Euseb. H. E. VII, 30, 12; Ps.-Clem. De virg. I, 10; II, 1—6; Ps.-Cypr. De singularitate clericorum; Concil. Illiber. c. 27; Ancyr. c. 19; Nicaen. c. 3. Sed cum eodem tempore ob malos fructus, quos protulerat, iam interdicatur, eum iam ante saeculum tertium exortum esse coniecerim.

3. ὡς ἀδελφός] Cf. Vis. I, 1, 1; II, 2, 3; 3, 1 not.

4. πρώτη] sc. Fides, cf. c. 15, 2.

- μήθην παρὰ τὸν πύργον. 7. ἔστρωσαν γὰρ αἱ παρθένοι τοὺς λινοῦς χιτῶνας ἑαυτῶν χαμαὶ καὶ ἐμὲ ἀνέκλιναν εἰς τὸ μέσον αὐτῶν, καὶ οὐδὲν ὄλως ἐποίουν εἰ μὴ προσηύχοντο· καὶ γὰρ μετ' αὐτῶν ἀδία-
 λείπτως προσηύχοντο καὶ οὐκ ἔλασσον ἐκείνων. καὶ ἔχαιρον αἱ
 5 παρθένοι οὕτω μου προσευχομένου. καὶ ἔμεινα ἐκεῖ μέχρι τῆς
 αὔριον ἕως ὥρας δευτέρας μετὰ τῶν παρθένων. 8. εἶτα παρῆν
 ὁ ποιμὴν καὶ λέγει ταῖς παρθένοις· Μὴ τίνα αὐτῷ ὕβριν πεποιή-
 κατε; Ἐρώτα, φασίν, αὐτόν. λέγω αὐτῷ· Κύριε, εὐφράνθη μετ'
 αὐτῶν μείνας. Τί, φησίν, ἐδείπνησας; Ἐδείπνησα, φημί, κύριε,
 10 ῥήματα κυρίου ὅλην τὴν νύκτα. Καλῶς, φησίν, ἔλαβόν σε; Ναί,
 φημί, κύριε. 9. Νῦν, φησί, τί θέλεις πρῶτον ἀκοῦσαι; Καθώς,
 φημί, κύριε, ἀπ' ἀρχῆς ἔδειξας· ἐρωτῶ σε, κύριε, ἵνα, καθὼς ἂν
 σε ἐπερωτήσω, οὕτω μοι καὶ δηλώσῃς. Καθὼς βούλει, φησίν,
 οὕτω σοι καὶ ἐπιλύσω καὶ οὐδὲν ὄλως ἀποκρύψω ἀπὸ σοῦ.
 15 **12.** Πρῶτον, φημί, πάντων, κύριε, τοῦτό μοι δήλωσον· ἡ
 πέτρα καὶ ἡ πύλη τίς ἐστιν; Ἡ πέτρα, φησίν, αὕτη καὶ ἡ πύλη
 ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστί. Πῶς, φημί, κύριε, ἡ πέτρα παλαιά ἐστιν,
 ἡ δὲ πύλη καινὴ; Ἄκουε, φησί, καὶ σύνιε, ἀσύνετε. 2. ὁ μὲν
 υἱὸς τοῦ θεοῦ πάσης τῆς κτίσεως αὐτοῦ προγενέστερός ἐστιν, ὥστε
 20 σύμβουλον αὐτὸν γενέσθαι τῷ πατρὶ τῆς κτίσεως αὐτοῦ· διὰ τοῦτο
 καὶ παλαιός ἐστιν. Ἡ δὲ πύλη διατὶ καινὴ, φημί, κύριε; 3. Ὅτι,
 φησίν, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τῆς συντελείας φανερὸς ἐγένετο,
 διὰ τοῦτο καινὴ ἐγένετο ἡ πύλη, ἵνα οἱ μέλλοντες σώζεσθαι δι'
 αὐτῆς εἰς τὴν βασιλείαν εἰσέλθωσι τοῦ θεοῦ. 4. εἶδες, φησίν,
 25 τοὺς λίθους τοὺς διὰ τῆς πύλης εἰσεληλυθότας εἰς τὴν οἰκοδομὴν
 τοῦ πύργου [βεβλημένους], τοὺς δὲ μὴ εἰσεληλυθότας πάλιν ἀπο-
 βεβλημένους εἰς τὸν ἴδιον τόπον; Εἶδον, φημί, κύριε. Οὕτω, φησίν,

1 γὰρ G : autem L, et A | 6 παρθένων : + et cum adorassemus deum L¹ | 13 σε : σου G | 22 ἐσχάτου G | 26 βεβλημένους L¹A (L²) : > G | εἰσε-
 ληλυθότας L¹A (L² ?) : ἐληλ. G

7. προσηύχοντο] Nonnullos priscos fideles totas noctes in oratione et cantu psalmodum transegisse notum est (Hefele). — δευτέρας] i. e. usque ad horam octavam secundum no-
 stram temporis computationem.

8. ῥήματα x.] Cf. Luc. 4, 4; Matth.

4, 4; Deut. 8, 3; Eccles. 5, 10; Clem. Ad virg. II, 2.

12. Incipit explicatio. Cf. Prolegom. c. 5.

1. πέτρα] Cf. I Cor. 10, 4: ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. In veterrimis christianae picturae et sculpturae

iuxta turrim. 7. Straverunt enim virgines in terra tunicas suas lineas et me in medio collocaverunt, nec omnino quidquam faciebant nisi quod orabant; et ego cum iis sine intermissione orabam neque minus quam illae. Et gaudebant virgines, quod sic orabam. Et mansi ibi cum virginibus usque ad diem posterum ⁵ ad horam secundam. 8. Deinde venit pastor et dicit virginibus: Numquid iniuriam ei fecistis aliquam? Interroga, inquit, ipsum. Dico ei: Domine, laetatus sum, quod mansi cum iis. Quid, inquit, cenasti? Cenavi, inquam, domine, per totam noctem verba domini. Bene, inquit, te acceperunt? Etiam, inquam, ¹⁰ domine. 9. Nunc, inquit, quid vis audire primum? Sicut, inquam, domine, ab initio ostendisti; rogo te, domine, ut, sicut te interrogavero, sic et manifestes mihi. Sicut vis, inquit, sic tibi et explanabo neque omnino quidquam te celabo.

12. Primum omnium, inquam, domine, hoc mihi demonstra: ¹⁵ petra et porta quis est? Petra haec, inquit, et porta filius dei est. Quonam pacto, inquam, domine, petra vetus est, porta autem nova? Audi, inquit, et intellege, insipiens. 2. Filius dei omni creatura eius antiquior est, ita ut patri consiliarius evaserit in condenda creatura. Propterea et vetus est. Porta au- ²⁰ tem, inquam, domine, quare nova est? 3. Quoniam inquit, in diebus consummationis novissimis apparuit, propterea porta nova facta est, ut ii, qui assecuturi sunt salutem, per eam *intrent in regnum dei*. 4. Vidistine, inquit, lapides, qui per portam intraverunt, in structura turris collocatos esse, eos autem, qui ²⁵ non intraverunt, iterum in suum locum reiectos esse. Vidi, in-

20 Prov. 8, 27—30. — 24 Ioann. 3, 5 cf. Marc. 9, 47; 10, 23—25; Matth. 5, 20; 7, 21; 18, 3.

monumentis Christus saepe petra repraesentatur. — πύλη] Cf. Ioann. 10, 7, 9; I Clem. 48, 4 not. — παλαιά .. καινή] Cf. Diogn. 11, 4.

2. αὐτοῦ] sc. Dei. — προγενέστερος] Cf. Sim. V, 6, 5; Ioann. 1, 1 sqq. Col. 1, 15: πρωτότοκος πάσης κτίσεως. — σύμβουλον κτλ.] Cf. Sim. V, 6, 5.

3. ἐπ' ἐσχάτων ἡμ. φανερός ἐγ.]

Cf. Hebr. 1, 1, 2; I Petr. 1, 20; II Clem. 14, 2; Ign. Magn. 6, 1; Iren. I, 10, 3. Dicit Michas 4, 1: Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐμφανὲς τὸ ὄρος κυρίου, ἔτοιμον ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων, καὶ μετεωρισθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν· καὶ σπεύσουσιν πρὸς αὐτὸ λαοί, et similiter Iesaias 2, 2. Dubito autem, an Hermas hos locos respexerit.

εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς εἰσελεύσεται, εἰ μὴ λάβοι τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. 5. ἔαν γὰρ εἰς πόλιν θελήσης εἰσελθεῖν τινὰ κάκεινη ἢ πόλις περιτετειχισμένη κύκλῳ καὶ μίαν ἔχει πύλιν, μήτι δύνῃ εἰς τὴν πόλιν ἐκεῖνην εἰσελθεῖν εἰ μὴ [διὰ τῆς 5 πύλης] ἧς ἔχει; Πῶς γάρ, φημί, κύριε, δύναται ἄλλως; Εἰ οὖν εἰς τὴν πόλιν οὐ δύνῃ εἰσελθεῖν εἰ μὴ διὰ τῆς πύλης αὐτῆς, οὕτω, φησί, καὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἄλλως εἰσελθεῖν οὐ δύναται ἄνθρωπος εἰ μὴ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ ἡγαπημένου ὑπ' αὐτοῦ. 6. Εἶδες, φησί, τὸν ὄχλον τὸν οἰκοδομοῦντα 10 τὸν πύργον; Εἶδον, φημί, κύριε. Ἐκεῖνοι, φησί, πάντες ἄγγελοι ἔνδοξοί εἰσι· τοῦτοις οὖν περιτετείχισται ὁ κύριος. ἢ δὲ πύλη ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐστίν· αὕτη μία εἰσοδός ἐστι πρὸς τὸν κύριον. ἄλλως οὖν οὐδεὶς εἰσελεύσεται πρὸς αὐτὸν εἰ μὴ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. 7. Εἶδες, φησί, τοὺς ἔξ ἄνδρας καὶ τὸν μέσον αὐτῶν ἔνδοξον καὶ 15 μέγαν ἄνδρα τὸν περιπατοῦντα περὶ τὸν πύργον καὶ τοὺς λίθους ἀποδοκιμάσαντα ἐκ τῆς οἰκοδομῆς; Εἶδον, φημί, κύριε. 8. Ὁ ἔνδοξος, φησὶν, ἀνὴρ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐστί, κάκεινοι οἱ ἔξ οἱ ἔνδοξοι ἄγγελοι εἰσι δεξιὰ καὶ εὐώνυμα συγκρατοῦντες αὐτόν. τούτων, φησί, τῶν ἀγγέλων τῶν ἐνδόξων οὐδεὶς εἰσελεύσεται πρὸς 20 τὸν Θεὸν ἄτερ αὐτοῦ· ὅς ἂν τὸ ὄνομα αὐτοῦ μὴ λάβῃ, οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

13. Ὁ δὲ πύργος, φημί, τίς ἐστίν; Ὁ πύργος, φησὶν, οὗτος [ἡ] ἐκκλησία ἐστίν. 2. Αἱ δὲ παρθένοι αὗται τίνες εἰσίν; Αὗται, φησὶν, ἄγια πνεύματά εἰσι· καὶ ἄλλως ἄνθρωπος οὐ δύναται εὑρε- 25 θῆναι εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἔαν μὴ αὗται αὐτὸν ἐνδύσωσι τὸ ἔνδυμα αὐτῶν· ἔαν γὰρ τὸ ὄνομα μόνον λάβῃς, τὸ δὲ ἔνδυμα παρὰ τούτων μὴ λάβῃς, οὐδὲν ὠφελήσῃ· αὗται γὰρ αἱ παρθένοι δυνάμεις εἰσὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. ἔαν τὸ ὄνομα φορῇς, τὴν δὲ δύνανμιν μὴ φορῇς αὐτοῦ, εἰς μάτην ἔσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ φορῶν. 30 3. Τοὺς δὲ λίθους, φησὶν, οὓς εἶδες ἀποβεβλημένους, οὗτοι τὸ

2 τοῦ υἱοῦ LA : τὸ ἅγιον G | αὐτοῦ GA : dei L | 4 δύνῃ G(L²) : poteris L¹A | 4/5 διὰ τῆς πύλης LA : > G | 5 δύναται G : + fieri LA | 11 κύριος LA : κόσμος G | 15 περὶ L(A) : παρὰ G | 20 αὐτοῦ LA : τοῦ Θεοῦ G | 23 ἢ > G | 24 ἄλλως LA : ἄλλος G | 27 ὠφελήσῃ em cf. Vis. II, 2, 2 : ὠφελεῖς G | 28 ἔαν G : + ergo L²(L¹), et A | 30 οὗτοι LA : αὐτοὶ G

4. λάβοι τ. ὄνομα κτλ.] i. e. nisi baptizatus fuerit. Cf. c. 16, 3; 17, 4

quam, domine. Sic, inquit, nemo *in regnum dei intrabit*, nisi acceperit nomen filii eius. 5. Si enim in urbem aliquam intrare volueris et civitas illa cincta sit muro et unam habet portam, numquid potes in urbem illam intrare nisi per portam, quam habet? Quonam modo, inquam, domine, aliter fieri potest? Si ergo, inquit, in urbem non potes intrare nisi per portam eius, ita *nec in regnum dei potest intrare* homo nisi per nomen filii eius dilecti ab ipso. 6. Vidisti, inquit, turbam turrim aedificantem? Vidi, inquam, domine. Illi, inquit, omnes angeli sunt gloriosi: his igitur veluti muro cinctus est dominus. 10 Porta autem filius dei est; hic unus est introitus ad dominum. Aliter ergo nemo intrabit ad eum nisi per filium eius. 7. Vidisti, inquit, sex illos viros et in medio eorum praecelsum virum illum ac magnum, qui circa turrin ambulavit et lapides de structura reprobavit? Vidi, inquam, domine. 8. Praecelsus, inquit, vir ille filius est dei, et sex illi gloriosi angeli sunt dextera laevaque eum continentes. Ex his, inquit, angelis gloriosis nemo intrabit ad deum sine eo; qui nomen eius non acceperit, *non intrabit in regnum dei*.

13. Turris autem. inquam, quis est? Turris haec, inquit, 20 ecclesia est. 2. Virgines vero hae quae sunt? Hae, inquit, spiritus sancti sunt, neque aliter homo inveniri potest in regno dei, nisi hae induerint eum veste sua; si enim nomen solum acceperis neque vestem acceperis ab his, nihil tibi proderit. Namque hae virgines potestates sunt filii dei. Si nomen portaveris nec portaveris potestatem eius, frustra nomen eius portabis. 3. Lapides, inquit, quos vidisti abiectos esse, hi nomen

7/20 Ioann. 3, 5. — 12 Ioann. 14, 6.

(ἐλαβον τὴν σφραγίδα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ κτλ.); Vis. III, 7, 3. Zahn l. c. p. 155 sq. Sententiam habes Ioann. 3, 3, 5.

5. ἄλλως εἰς. οὐ δύναται κτλ.] Cf. Act. 4, 12. — τ. ἡγαπημένον] Cf. Barn. 3, 6 not.

6. εἰσοδος] Cf. Ioann. 10, 7; 14, 6.

8. Non solum petra et porta, sed etiam vir praecelsus (c. 6, 1) filius

est Dei. Cf. Prolegom. c. 5. — ἀπερ αὐτοῦ] Cf. Eph. 1, 10; 3, 10; Col. 1, 20; Ign. Smyrn. 6, 1.

13, 1. Cf. Vis. III, 3, 3.

2. ἔνδυμα] Cf. Mand. XII, 1, 2 not. — οὐδὲν ὠφελέσῃ] Cf. I Cor. 13, 1—3. — ὄνομα φορῆς] i. e. si baptizatus vel Christianus es. Cf. Sim. VIII, 10, 3 not.

μὲν ὄνομα ἐφόρεσαν, τὸν δὲ ἱματισμὸν τῶν παρθένων οὐκ ἐνε-
 δύσαντο. Ποῖος, φημί, ἱματισμὸς αὐτῶν ἐστίν, κύριε; Αὐτὰ τὰ ὀνό-
 ματα, φησίν, ἱματισμὸς ἐστὶν αὐτῶν. ὃς ἂν τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ
 τοῦ θεοῦ φορῇ, καὶ τούτων ὀφείλει φορεῖν τὰ ὀνόματα. καὶ γάρ
 5 αὐτὸς ὁ υἱὸς τὰ ὀνόματα τῶν παρθένων τούτων φορεῖ. 4. ὅσους,
 φησί, λίθους εἶδες εἰς τὴν οἰκοδομὴν [τοῦ πύργου εἰσεληλυθότας,
 ἐπιδεδομένους διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν καὶ μείναντας εἰς τὴν οἰκο-
 δομὴν], τούτων τῶν παρθένων τὴν δύναμιν ἐνδεδυμένοι εἰσὶ. 5. διὰ
 τοῦτο βλέπεις τὸν πύργον μονόλιθον γεγονότα [μετὰ] τῆς πέτρας.
 10 οὕτω καὶ οἱ πιστεύσαντες τῇ κυρίῳ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ ἐν-
 διδυσκόμενοι τὰ πνεύματα ταῦτα ἔσονται εἰς ἓν πνεῦμα, ἓν σῶμα,
 καὶ μία χρῶα τῶν ἱματίων αὐτῶν. τῶν τοιούτων δὲ τῶν φορούν-
 των τὰ ὀνόματα τῶν παρθένων ἐστὶν ἡ κατοικία εἰς τὸν πύργον.
 6. Οἱ οὖν, φημί, κύριε, ἀποβεβλημένοι λίθοι διατί ἀπεβλήθησαν;
 15 διήλθον γὰρ διὰ τῆς πύλης καὶ διὰ τῶν χειρῶν τῶν παρθένων
 ἐτέθησαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. Ἐπειδὴ πάντα σοι, φησί,
 μέλει καὶ ἀκριβῶς ἐξετάζεις, ἄκουε περὶ τῶν ἀποβεβλημένων λί-
 θων. 7. οὗτοι, φησί, πάντες τὸ ὄνομα [τοῦ] υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἔλαβον,
 ἔλαβον δὲ καὶ τὴν δύναμιν τῶν παρθένων τούτων. λαβόντες οὖν
 20 τὰ πνεύματα ταῦτα ἐνεδυναμώθησαν καὶ ἦσαν μετὰ τῶν δούλων
 τοῦ θεοῦ, καὶ ἦν αὐτῶν ἓν πνεῦμα καὶ ἓν σῶμα καὶ ἓν ἔνδυμα.
 τὰ γὰρ αὐτὰ ἐφρόνουν καὶ δικαιοσύνην εἰργάζοντο. 8. μετὰ
 οὖν χρόνον τινὰ ἀνεπείσθησαν ὑπὸ τῶν γυναικῶν ὧν εἶδες μέλανα
 ἱμάτια ἐνδεδυμένων, τοὺς ὦμους ἔξω ἔχουσιν καὶ τὰς τρίχας λευ-
 25 μένας καὶ εὐμόρφων. ταύτας ἰδόντες ἐπεθύμησαν αὐτῶν καὶ ἐν-
 edύσαντο τὴν δύναμιν αὐτῶν, τῶν δὲ παρθένων ἀπεδύσαντο [τὸ
 ἔνδυμα καὶ] τὴν δύναμιν. 9. οὗτοι οὖν ἀπεβλήθησαν ἀπὸ τοῦ
 οἴκου τοῦ θεοῦ καὶ ἐκεῖναις παρεδόθησαν. οἱ δὲ μὴ ἀπατηθέντες
 τῇ κάλλει τῶν γυναικῶν τούτων ἔμειναν ἐν τῇ οἰκῇ τοῦ θεοῦ.
 30 ἔχεις, φησί, τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἀποβεβλημένων.

14. Τί οὖν, φημί, κύριε, ἐὰν οὗτοι οἱ ἄνθρωποι, τοιοῦτοὶ
 ὄντες, μετανοήσωσι καὶ ἀποβάλωσι τὰς ἐπιθυμίας τῶν γυναικῶν

6/8 τοῦ π. — οἰκοδομὴν $L^2A(L^1) : > G \mid 9 \text{ μετὰ } L^2(L^1A) : > G \mid$
 11 πνεῦμα $G : + \text{ et } LA \mid 12 \text{ μία χρῶα } L^2(L^1A) : \mu\alpha\acute{\iota} \text{ χρῶα } G \mid 13 \text{ ἐστὶν } —$
 πύργον $GA : (\text{sed illi}) \text{ adsequentur ista } L^1, \text{ sicut erunt } L^2 \mid 18 \text{ τοῦ } pr >$
 $G \mid 21 \text{ καὶ ἓν ἔνδυμα } > L^2A \mid 25 \text{ αὐτῶν : αὐτὰς } G \mid 26/27 \text{ τὸ ἐνδ. κ. τ. } \\ \text{δύναμιν } A : \text{ τὸ ἔνδυμα } L^1, \text{ τὴν δύναμιν } GL^2 \mid 32 \text{ τὰς ἐπιθυμίας } G : \text{ cupiditatem } LA$

quidem portarunt, vestem autem virginum non induerunt. Qualis est, inquam, vestis earum, domine? Ipsa nomina, inquit, earum vestis sunt. Quicumque nomen filii dei portat, harum quoque nomina portare debet; etenim ipse filius nomina virginum harum portat. 4. Quotquot, inquit, lapides vidisti in structuram turre intrasse traditos per manus earum et mansisse in structura, hi vestiti sunt potestate virginum istarum. 5. Ideoque vides turrim monolitham factam esse cum petra. Sic etiam qui crediderunt domino per filium eius et induti sunt spiritus istos, erunt *unus spiritus, unum corpus*, et unus color vestium eorum. 10 Talium autem, qui portant nomina virginum, est habitatio in turri. 6. Lapidés abiecti, inquam, domine, quare ergo abiecti sunt? Pertransierunt enim per portam et per manus virginum positi sunt in structura turris. Cum omnia, inquit, tibi curae sint et diligenter inquiras, audi de lapidibus abiectis. 7. Hi omnes, inquit, nomen filii dei acceperunt, acceperunt autem et potestatem virginum harum. Acceptis ergo his spiritibus confortati sunt et erant cum servis dei; et erat eorum *unus spiritus et unum corpus* et una vestis; *eadem enim sentiebant et iustitiam operabantur*. 8. Post aliquantum ergo temporis persuasi sunt a mulieribus, quas vidisti vestibis nigris indutas, humeros nudatos habentes et capillos solutos et specie formosas. Quas cum vidissent, concupierunt eas et induti sunt potestate earum, vestem autem ac potestatem virginum deposuerunt. 9. Hi igitur a domo dei abiecti et illis traditi sunt. Qui vero pulcritudine mulierum istarum non sunt falsi, in domo dei remanserunt. Habes, inquit, explicationem lapidum abiectorum.

14. Quid ergo, inquam, domine, si isti homines eiusmodi paenitentiam egerint et abiecerint cupiditates harum mulierum

10 Ioann. 1, 7. — 11 Eph. 4, 4. — 21 Eph. 4, 4. — 22 II Cor. 13, 11; Philipp. 2, 2; 3, 16; 4, 2; Rom. 12, 16. — 22 Ps. 14, 2; Act. 10, 35; Hebr. 11, 33.

5. ἐν πνεύμα] Cf. v. 7; c. 17, 4.

6. Cf. c. 6, 4. 5.

7. διὰ ἐλογάζοντο] Cf. Vis. II, 2, 7; 3, 3.

8. Cf. c. 9, 5. 6; 15, 3.

9. τ. οἶκον τ. θεοῦ] Cf. Marc. 2, 26; Luc. 6, 4; I Tim. 3, 15; Hebr. 10, 21; I Petr. 2, 17 etc.

τούτων καὶ ἐπανακάμψωσιν ἐπὶ τὰς παρθένους καὶ ἐν τῇ δυνάμει αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν πορευθῶσιν, οὐκ εἰσελεύσονται εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ; 2. Εἰσελεύσονται, φησίν, ἐὰν τούτων τῶν γυναικῶν ἀποβάλωσι τὰ ἔργα, τῶν δὲ παρθένων ἀναλάβωσι τὴν δύναμιν καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν πορευθῶσι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῆς οἰκοδομῆς ἀνοχὴ ἐγένετο, ἵνα, ἐὰν μετανοήσωσιν οὗτοι, ἀπέλθωσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσι, τότε ἄλλοι ἀπελεύσονται, καὶ οὗτοι εἰς τέλος ἐκβληθήσονται. 3. ἐπὶ τοῦτοις πᾶσιν ἠὺχαρίστησα τῷ κυρίῳ, ὅτι ἐσπλαγχνίσθη ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τῷ ὀνόματι αὐτοῦ καὶ ἐξαπέστειλε τὸν ἄγγελον τῆς μετανοίας εἰς ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτήσαντας εἰς αὐτὸν καὶ ἀνεκαίνισεν ἡμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἤδη κατεφθαρμένων ἡμῶν καὶ μὴ ἐχόντων ἐλπίδα τοῦ ζῆν ἀνενέωσε τὴν ζωὴν ἡμῶν. 4. Νῦν, φημί, κύριε, δήλωσόν μοι, διατί ὁ πύργος χαμαὶ οὐκ ὑποδόχεται, ἀλλ' ἐπὶ τὴν πέτραν καὶ ἐπὶ τὴν πύλην. Ἔτι, φησίν, ἄφρων εἶ καὶ ἀσύνετος; Ἀνάγκην ἔχω, φημί, κύριε, πάντα ἐπερωτᾶν σε, ὅτι οὐδ' ὅλως οὐδὲν δύναμαι νοῆσαι· τὰ γὰρ πάντα μεγάλα καὶ ἐνδοξά ἐστι καὶ δυσνόητα τοῖς ἀνθρώποις. 5. Ἄκουε, φησί· τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ μέγα ἐστὶ καὶ ἀχώρητον καὶ τὸν κόσμον ὅλον βαστάζει. εἰ οὖν πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ υἱοῦ [τοῦ] θεοῦ βαστάζεται, τί δοκεῖς τοὺς κεκλημένους ὑπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα φοροῦντας τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ καὶ πορευομένους ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ; 6. βλέπεις οὖν, ποίους βαστάζει; τοὺς ἐξ ὅλης καρδίας φοροῦντας τὸ ὄνομα αὐτοῦ. αὐτὸς οὖν θεμέλιος αὐτοῖς ἐγένετο καὶ ἡδέως αὐτοὺς βαστάζει, ὅτι οὐκ ἐπαισχύνονται τὸ ὄνομα αὐτοῦ φορεῖν.

15. Δύ[λωσόν μοι], φημί, κύριε, τῶν παρθένων τὰ ὀνόματα

10 τῷ ὀνόματι LA (in quibus [quos] invocatum est nomen) : τὸ ὄνομα G | 10/11 τὸν ἄγγελον LA : τοὺς ἀγγέλους G | 13 ἀνενέωσε LA : ἀνένευσσε G | 15 ἔτι A : ὅτι GL | 16 ἀσύνετος + ideo interrogas L² | 20 κτίσις G : + dei L(A) | τοῦ sec > G | 24 αὐτοῖς A(L) : αὐτὸς G | 27/2 p. 606 παρθένων — ὀνόματα LA : παρθέ[νων τ]ὰ ὀνόματα G

14, 1. Cf. Vis. III, 7, 5. 6. — Cf. Matth. 21, 41. 43; 22, 9. 10; εἰσελεύσονται κτλ.] Cf. c. 12, 3; Marc. 12, 9; Luc. 14, 21. 23; 20, 16. 13, 9.

2. τ. τ. γυναικῶν ἀποβάλωσι κτλ.] 3. ἐσπλαγχνίσθη — τὸ πνεῦμα] Cf. Sim. VIII, 6, 3. — ἐπικαλ. τῷ ὀνόματι] Cf. Rom. 13, 12; Iac. 1, 21. — ἀνοχή] Haec lectio interpretibus venteribus consentientibus praeferenda Cf. c. 5, 1. — ἄλλοι ἀπελεύσονται]

et redierint ad virgines et in potestate earum et in operibus earum ambulaverint, nonne intrabunt in domum dei? 2. Intrabunt, inquit, si opera mulierum istarum abiecerint, virginum autem potestatem resumpserint et in operibus earum ambulaverint. Propterea enim intermissio aedificationis facta est, ut ⁵ hi, si paenitentiam egerint, intrent in structuram turris. Si autem non egerint paenitentiam, tunc alii intrabunt, et illi in perpetuum abicientur. 3. Ad haec omnia gratias egi domino, quia misertus est omnium, *in quos invocatum est nomen eius*, misitque angelum paenitentiae ad nos, qui peccavimus in eum, ¹⁰ et renovavit spiritum nostrum et, cum iam essemus corrupti neque haberemus spem vivendi, redintegrait vitam nostram. 4. Nunc, domine, inquam, demonstra mihi, quare turris non in terra aedificata sit, sed supra petram et supra portam. Adhuc, inquit, insipiens es et sine intellectu? Necesse habeo, inquam, ¹⁵ domine, omnia te interrogare, quia nihil omnino intellegere possum; omnia enim magna et gloriosa sunt et hominibus vix intellegibilia. 5. Audi, inquit: nomen filii dei magnum et immensum est ac totum mundum sustinet. Si ergo omnis creatura per filium dei sustinetur, quid videtur tibi de iis, qui vocati ²⁰ sunt ab eo et nomen filii dei portant ambulantque in mandatis eius? 6. Videsne igitur, quales sustineat? Eos, qui ex toto corde portant nomen eius. Ipse igitur fundamentum iis factum est ac libenter eos sustinet, quia non erubescunt nomen eius ferre.

15. Demonstra mihi, inquam, domine, nomina virginum et ²⁵

10 Ies. 43, 7.

esse videtur lectioni alteri, quae etiam eo, quod in S. Scriptura saepius occurrit (Ioel 2, 31; Act. 2, 21; 22, 16; Rom. 10, 12. 13; I Cor. 1, 2), librario insinuari poterat. Cf. v. 5; Sim. VIII, 6, 4. — *ἤδη κατεφθαρμένων*] Cf. Barn. 14, 5; II Clem. 2, 7. — *μὴ ἐχ. ἐλπίδα*] Cf. II Clem. 1, 7.

5. Cf. c. 12, 2 — *ἀχώρητον*] Cf. Mand. I, 1. — *κόσμον ὅλον βασιτάξει*] Cf. Hebr. 1, 3. — *π. ἡ κτίσις*] Cf.

c. 12, 2; Sim. V, 6, 5.

6. *θεμέλιος*] Cf. c. 4, 2 not. — *ἐπαισχύνονται*] Cf. Sim. VIII, 6, 4 not.

15. Laudant versus 1 et 2 Origenes In Ezech. (28, 13) hom. 13 c. 3 (ed. Bened. III, 404), auctor Operis imperf. in Matth. 19, 28 (Chrysost. opp. ed. Paris. 1836 VI, 880; Fabricius, Cod. apocr. N. T. III, 759), auctor Vitae s. Genovefae c. 4, 15 (Acta SS. Ian. I, 139) et hic sine dubio secundum versionem Palatinam.

καὶ τῶν γυναικῶν τῶν τὰ μέλανα ἱμάτια ἐνδεδυμένων. Ἄκουε, φησὶν, τῶν παρθένων τ]ὰ ὀνόματα τῶν ἰσχυροτέρων, τῶν εἰς τὰς γωνίας σταθεισῶν. 2. ἡ μὲν πρώτη Πίστις, ἡ δὲ δευτέρα Ἐγκράτεια, ἡ δὲ [τρ]ίτη Δύναμις, ἡ δὲ τε[τάρ]τη Μακροθυμία· αἱ δὲ
⁵ ἕτεραι ἀνὰ μέσον τούτων σταθεῖσαι ταῦτα ἔχουσι τὰ ὀνόματα· Ἀπλότης, Ἀκακία, Ἀγνεία, Ἰλαρότης, Ἀλήθεια, Σύνεσις, [Ὁ]μόνοια, Ἀγάπη. ταῦτα τὰ ὀνόματα ὁ φορῶν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ δυνήσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν. 3. ἄκουε, φησί, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν γυναικῶν τῶν τὰ ἱμάτια
¹⁰ μέλανα ἔχουσῶν. καὶ ἐκ τούτων τέσσαρες εἰσὶ δυνατώτεραι· ἡ πρώτη Ἀπιστία, ἡ δευτέρα Ἀκρασία, ἡ δὲ τρίτη Ἀπειθεία, ἡ δὲ τετάρτη Ἀπάτη. αἱ δὲ ἀκόλουθοι αὐτῶν καλοῦνται Λύπη, Πονηρία, Ἀσέλγεια, Ὁξύχολία, Ψεῦδος, Ἀφροσύνη, Καταλαλιά, Μίσος. ταῦτα τὰ ὀνόματα ὁ φορῶν τοῦ θεοῦ δοῦλος τὴν βασιλείαν μὲν
¹⁵ ὄψεται τοῦ θεοῦ, εἰς αὐτὴν δὲ οὐκ εἰσελεύσεται. 4. Οἱ λίθοι δέ, φημί, κύριε, οἱ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἡρμοσμένοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τίνες εἰσὶν; Οἱ μὲν πρῶτοι, φησὶν, οἱ ἰ' οἱ εἰς τὰ θεμέλια τεθειμένοι, πρώτη γενεά· οἱ δὲ κε' δευτέρα γενεά ἀνδρῶν δικαίων· οἱ δὲ λε' προφῆται τοῦ θεοῦ καὶ διάκονοι αὐτοῦ· οἱ δὲ μ' ἀπόστολοι καὶ

9 ἱμάτια LA : ὀνόματα G | 11 πρώτη; ἁ' G, similiter l. 11/12 β', δ' | 14 ὀνόματα GA : πνεύματα L

2. Supra Vis. III, 8, 3—5 septem virgines commemoratae sunt et ex iis, quae hic nominantur, defuerunt *Δύναμις*, *Μακροθυμία*, *Ἀγνεία*, *Ἰλαρότης*, *Ἀλήθεια*, *Σύνεσις*, *Ὁμόνοια*. *Σεμνότης* autem et *Ἐπιστήμη* idem significare videntur atque *Ἀγνεία* et *Σύνεσις*. Ex iis, quarum hoc tantum loco mentio fit, in Mandatis habes *Μακροθυμίαν* (V), *Ἀγνείαν* (IV cf. VI, 2, 3), *Ἀλήθειαν* (III). Similiter in Cebetis Tabula 20, 3 ed. Praechter 1893 p. 18 virtutes tanquam mulieres repraesentantur, et quidem *Ἐπιστήμη*, *Ἀνδρεία*, *Δικαιοσύνη*, *Καλοκάγαθία*, *Σωφροσύνη*, *Εὐταξία*, *Ἐλευθερία*, *Ἐγκράτεια*, *Πραότης* tanquam sorores, et 21, 1 *Εὐ-*

δαιμονία tanquam earum mater; tanquam vitia enumerantur 9, 1 *Ἀκρασία*, *Ἀσωτία*, *Ἀπληστία*, *Κολακεία*, quibus accedunt 10, 2—3 *Τιμωρία*, *Λύπη*, *Ὀδύνη*, *Ὀδυρμός*, *Ἀθυμία*, 23, 2 *Φιλαργυρία* καὶ ἡ λοιπὴ *ἅπανσα Κακία*.

3. Nonnullae, sed non omnes mulieres respondent virginibus in v. 2 nominatis. — *ἀπάτη*] Cf. Sim. VI, 2, 1 not. — *ὄψεται*] Cf. Ioann. 3, 3; Deut. 32, 52. Sensus: recipietur quidem in turrim; non manebit autem, sed iterum eicietur, cf. c. 13, 3, 7—9.

4. *βυθῶν*] i. e. ex baptismo, cf. c. 16, 1, 2. Zahn l. c. p. 164 not. 2. Supra Vis. III, 2, 5; 5, 2 ὁ βυθός est martyrium. — *θεμέλια*] Cf. c. 14,

mulierum, quae nigris vestibus indutae sunt. Audi, inquit, nomina virginum fortiorum, quae in angulis stant. 2. Prima est Fides, secunda Abstinencia, tertia Potestas, quarta Longanimitas; ceterae vero in medio istarum stantes haec habent nomina: Simplicitas, Innocentia, Castitas, Hilaritas, Veritas, Intellegentia, 5 Concordia, Caritas. Haec nomina qui portat et nomen filii dei, *in regnum dei poterit intrare*. 3. Audi, inquit, et nomina mulierum, quae vestes nigras habent. Ex his quoque quatuor sunt potentiores: prima Incredulitas, secunda Intemperantia, tertia Inoboedientia, quarta Voluptas. Quae vero eas sequun- 10 tur, vocantur Tristitia, Nequitia, Libido, Iracundia, Mendacium, Stultitia, Detractio, Odium. Haec nomina qui portat dei servus, regnum dei videbit, sed non intrabit in illud. 4. Lapides autem, inquam, domine, qui de profundo in structuram aptati sunt, qui sunt? Primi decem, inquit, qui in fundamentis col- 15 locati sunt, prima generatio sunt; viginti quinque generatio virorum iustorum secunda; triginta quinque prophetae dei et ministri eius; quadraginta autem sunt apostoli et doctores prae-

8 Ioann. 3, 5.

6; 4, 2 not. — *πρώτη γενεά*] Her-
mas tempus ante Christi adventum
in tres periodos et has in genera-
tiones X, XXV, XXXV dividit. Si-
militer Lucas 3, 23—32 ab Adam
usque ad Noe X generationes com-
putat, a Noe, qui Gen. 6, 9 primus
ἄνθρωπος δικαίος nominatur, usque
ad David XXV, a David autem us-
que ad Christum XLII. Respicit
hunc locum Clemens Al. Strom. II,
9, 43 p. 452 scribens: *ὁ Ποιμὴν δὲ
ἀπλῶς ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων θεὶς τὴν
λέξιν δικαίους οἷδ' ἑνὶ ἐξ ὧν
καὶ ἐν Ἰουδαίῳ οὐ μόνον πρὸ τῆς
τοῦ κυρίου παρουσίας, ἀλλὰ καὶ πρὸ
νόμου κατὰ τὴν πρὸς θεὸν εὐαρέστη-
σιν, ὡς Ἀβελ, ὡς Νῶε, ὡς εἴ τις
ἕτερος δικαίος.* — *οἱ δὲ τεσσαράκοντα*
Hunc numerum in duas partes (XII
apostoli et XXVIII doctores) divi-

dere non licet. Cf. Zahn l. c. p. 95.
225 not. 2. — *ἀπόστολοι καὶ*] Apo-
stolos et doctores omissis episcopis
et diaconis (cf. Vis. III, 5, 1) Her-
mas hic nominare videtur, quia
munus praedicandi evangelium re-
spicitur. — C. Taylor, *The Witness
of Hermas for the four Gospels* 1892,
putans quatuor pedibus subsellii vel
quatuor elementis Vis. III, 13, 3 de-
signari evangelia nostra quatuor
(p. 16), insuper invenire sibi visus,
in hoc versu nomina evangelistarum
indicari, numero *δέκα* vel *ἑ'* *Ἰω-
άννην, καὶ Κέφαν* (= Marcum), *λε'*
Λουκᾶν, μ' *Ματθαῖον* (p. 12). Haud
dubie vero erravit. Si Hermas ita
ad evangelistas alludere voluisset,
κ' et *λ'*, ut *ἰ'* et *μ'*, neque vero *καὶ*
et *λε'* scripsisset.

διδάσκαλοι τοῦ κηρύγματος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. 5. Διατί οὖν, φημί, κύριε, αἱ παρθέναι καὶ τούτους τοὺς λίθους ἐπέδωκαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, διενέγκασαι διὰ τῆς πύλης; 6. Οὗτοι γάρ, φησί, πρῶτοι ταῦτα τὰ πνεύματα ἐφόρεσαν καὶ ὅλως ἀπ' ἀλλήλων οὐκ ἀπέστησαν, οὔτε τὰ πνεύματα ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων οὔτε οἱ ἀνθρωποι ἀπὸ τῶν πνευμάτων, ἀλλὰ παρέμειναν τὰ πνεύματα αὐτοῖς μέχρι τῆς κοιμήσεως αὐτῶν. καὶ εἰ μὴ ταῦτα τὰ πνεύματα μετ' αὐτῶν ἐσχίκει[σ]α[ν], ο[ὐκ ἂν] εὐχρηστοὶ γεγονένεισαν τῇ οἰκοδομῇ τοῦ πύργου τούτου.

10 16. Ἔτι μοι, φημί, κύριε, δῆλωσον. Τί, φησίν, ἐπιζητεῖς; Διατί, φημί, κύριε, οἱ λίθοι ἐ[κ] τοῦ β[υ]θοῦ ἀνέβησαν καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν [τοῦ πύργου] ἐτέθησαν, πεφορηκότες τὰ πνεύματα ταῦτα; 2. Ἀνάγκην, φησίν, εἶχον δι' ὕδατος ἀναβῆναι, ἵνα ζωσποιηθῶσιν· οὐκ ἠδύναντο γὰρ ἄλλως εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν 15 τοῦ θεοῦ, εἰ μὴ τὴν νέκρωσιν ἀπέθεντο τῆς ζωῆς αὐτῶν [τῆς προτέρας]. 3. ἔλαβον οὖν καὶ οὗτοι οἱ κεκοιμημένοι τὴν σφραγίδα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ [καὶ εἰσηλθόντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ]· πρὶν γάρ, φησί, φορέσαι τὸν ἀνθρώπον τὸ ὄνομα [τοῦ υἱοῦ] τοῦ θεοῦ, νεκρός ἐστιν· ὅταν δὲ λάβῃ τὴν σφραγίδα, ἀποτί- 20 θεται τὴν νέκρωσιν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ζωὴν. 4. ἡ σφραγὶς οὖν τὸ ὕδωρ ἐστίν· εἰς τὸ ὕδωρ οὖν καταβαίνουν οἱ νεκροὶ καὶ ἀναβαίνουν οἱ ζῶντες. καὶ οἱ κεκοιμημένοι ἡ σφραγὶς αὕτη καὶ ἐχρήσαντο αὐτῇ, ἵνα εἰσελθῶσιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. 5. Διατί, φημί, κύριε, καὶ οἱ μ' λίθοι μετ' αὐτῶν ἀνέβησαν ἐκ τοῦ 25 βυθοῦ, ἥδη ἐσχηκότες τὴν σφραγίδα; Ὅτι, φησίν, οὗτοι οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ διδάσκαλοι οἱ κηρύξαντες τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, κοιμηθέντες ἐν δυνάμει καὶ πίστει τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἐκήρυξαν καὶ τοῖς προκεκοιμημένοις καὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν

8 γέγοναι G | 12 τοῦ πύργου L (turris huius L¹) A : > G | 15/16 τῆς προτέρας L¹ A (L²) : > G | 17/18 καὶ — θεοῦ LA : > G | 18/19 τοῦ υἱοῦ LA : > G | 28 προκεκοιμημένοις L¹ A Clem : κεκοιμ. GL²

6. οὔτοι] sc. omnes in v. 4 nomi-
nati. — κοιμήσεως] Cf. c. 16, 5. 6.
Apostoli ergo omnes mortui fuisse
videntur. Aliter Vis. III, 5, 2.

16, 2. Hermas hic docet, etiam
iustos veteris testamenti baptismo
indigere. Cf. Ign. Philad. 9, 1. —

δι' ὕδατος] = ἐκ τοῦ βυθοῦ v. 1.

3. σφραγίδα] i. e. baptismum, cf.
v. 4. Aliter Sim. VIII, 2, 2. — νεκρός]
Cf. II Clem. 1, 6.

4. καταβαίνουν . . ἀναβαίνουν] Cf.
Mand. IV, 3, 1; Barn. 11, 11.

5—7. Clem. Al. Strom. II, 9, 44

dicationis filii dei. 5. Quare igitur, inquam, domine, virgines hos quoque lapides in structuram turris porrexerunt, translatos per portam? 6. Hi enim, inquit, primi spiritus istos portaverunt et omnino alius ab alio non recesserunt, nec spiritus ab hominibus nec homines a spiritibus, sed permanserunt spiritus cum⁵ illis usque ad dormitionem eorum. Nisi autem hos spiritus secum habuissent, non fuissent utiles ad structuram huius turris.

16. Adhuc, domine, inquam, demonstra mihi. Quid quaeris? inquit. Quare, inquam, domine, lapides de profundo ascenderunt et in structura turris positi sunt, cum portaverint¹⁰ hos spiritus? 2. Necesse habuerunt, inquit, per aquam ascendere, ut vitam consequerentur; aliter enim *non poterant intrare in regnum dei*, nisi mortalitatem deposuerint vitae suae prioris. 3. Acceperunt ergo et isti, qui dormierunt, sigillum filii dei et *intraverunt in regnum dei*; priusquam enim, inquit, homo no-¹⁵ men filii dei portaverit, mortuus est; cum autem acceperit sigillum, deponit mortalitatem et resumat vitam. 4. Sigillum ergo est aqua; in aquam igitur descendunt mortui et ascendunt vivi. Et illis ergo praedicatum est hoc sigillum et usi sunt eo, ut *intrarent in regnum dei*. 5. Quare, inquam, domine, et illi²⁰ quadraginta lapides cum iis ascenderunt de profundo, cum iam habuissent sigillum? Quia, inquit, hi apostoli et doctores, qui nomen filii dei praedicaverunt, postquam dormierunt in potestate et fide filii dei, iis quoque praedicaverunt, qui ante dormierant,

14 I Ioann. 3, 5.

p. 452 (οἱ ἀπόστολοι — οὐκ εἶχον). lit, mihi non persuaserunt. Mihi
5. ἡδὲ ἐσχηκότες] Cf. Clem. Al. Hypotyp. V ed. Potter p. 1016; Tert. potius I Petr. 3, 19 male intellectum fuisse videtur. Petrus quidem
De baptismo c. 12. 13, ubi legimus, nonnisi de Christi descensu ad inferos verba facit. Hermas autem
Tertulliani tempore quaestiones de fortasse idem sentiebat ac Clemens
baptismo apostolorum multos turbasse. — κοιμηθέντες ἐν δυνάμει κτλ.] Alex., qui (solus ut videtur) illud
Cf. v. 7. — τοῦ υἱοῦ] Genetivus obiectivus; cf. Zahn l. c. p. 149 sq. — theologumenon recepit, scilicet *magistrum imitantes* apostolos ad
ἐκήρυξαν κ. τ. προκεκ.] Zahn l. c. p. 449—452 coniecit, Hermam hanc doctrinam ex Hebr. 12, 22. 23 haus-
sisse. Sed argumenta, quae protu- c. 45 et Evangelium Nicodemi P. II
c. II (XVIII), 2 sq. similia de Ioanne

σφραγίδα τοῦ κηρύγματος. 6. κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ πάλιν ἀνέβησαν. ἀλλ' οὗτοι ζῶντες κατέβησαν καὶ πάλιν ζῶντες ἀνέβησαν· ἐκεῖνοι δὲ οἱ προκεκοιμημένοι νεκροὶ κατέβησαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησαν. 7. διὰ τούτων οὖν ἐξωποiehθησαν
⁵ καὶ ἐπέγνωσαν τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ· διὰ τοῦτο καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτῶν καὶ συνηρμόσθησαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου καὶ ἀλατόμητοι συνωκοδομήθησαν· ἐν δικαιοσύνῃ γὰρ ἐκοιμήθησαν καὶ ἐν μεγάλῃ ἀγνείᾳ· μόνον δὲ τὴν σφραγίδα ταύτην οὐκ εἶχον. ἔχεις οὖν καὶ τὴν τούτων ἐπίλυσιν. Ἐχω, φη-
¹⁰ μί, κύριε.

17. Νῦν οὖν, κύριε, περὶ τῶν ὁρέων μοι δῆλωσον· διατί ἄλλαι καὶ ἄλλαι εἰσὶν αἱ ἰδέαι καὶ ποικίλαι; Ἄκουε, φησί· τὰ ὄρη ταῦτα τὰ δώδεκα [δῶδεκα] φυλαί εἰσιν αἱ κατοικοῦσαι ὅλον τὸν κόσμον. ἐκηρύχθη οὖν εἰς ταύτας ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ διὰ τῶν ἀπο-
¹⁵ στόλων. 2. Διατί δὲ ποικίλα καὶ ἄλλη καὶ ἄλλη ἰδέα ἐστὶ τὰ ὄρη, δῆλωσόν μοι, κύριε. Ἄκουε, φησὶν· αἱ δώδεκα φυλαὶ αὗται αἱ κατοικοῦσαι ὅλον τὸν κόσμον δώδεκα ἔθνη εἰσὶ· ποικίλα δὲ εἰσι τῇ φρονήσει καὶ τῷ νοῦ· οἷα οὖν εἶδες τὰ ὄρη ποικίλα, τοιαῦται εἰσι καὶ τούτων αἱ ποικιλίαι τοῦ νοῦς τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ
²⁰ φρόνησις. δηλώσω δέ σοι καὶ ἐνὸς ἐκάστου τὴν πράξιν. 3. Πρῶτον, φημί, κύριε, τοῦτο δῆλωσον, διατί οὕτω ποικίλα ὄντα τὰ ὄρη, εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὅταν ἐτέθησαν οἱ λίθοι αὐτῶν, μιᾷ χροᾷ ἐγένοντο λαμπροί, ὥς καὶ οἱ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀναβεβηκότες λίθοι; 4. Ὅτι, φησί, πάντα τὰ ἔθνη τὰ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν κατοικοῦντα,
²⁵ ἀκούσαντα καὶ πιστεύσαντα ἐπὶ τῷ ὀνόματι ἐκλήθησαν [τοῦ υἱοῦ] τοῦ θεοῦ. λαβόντες οὖν τὴν σφραγίδα μίαν φρόνησιν ἔσχον καὶ ἓνα νοῦν, καὶ μία πίστις αὐτῶν ἐγένετο καὶ μία ἀγάπη, καὶ τὰ πνεύματα τῶν παρθένων μετὰ τοῦ ὀνόματος ἐφόρυσαν· διὰ τοῦτο

1 τοῦ κηρύγματος > L | 2/4 ἀλλ' — ἀνέβησαν Clem (LA) : > G | 2/3 καὶ π. ζ. ἀνέβησαν > L¹ | 4 διὰ τούτων : διὰ τοῦτο L²A | 6 συνηρμούσαν Clem | 9 εἶχον : ἔσχον Clem | 9/10 ἔχω φ. κύριε G : > LA | 13 δώδεκα sec L(A) : > G | 14/17 ἐκηρύχθη — κόσμον > A | 14/15 διὰ τῶν ἀποστόλων GL² : per eos, quos ipse ad hos misit L¹ | 25 τοῦ υἱοῦ LA : > G

baptista referunt. — σφραγίδα τ. κηρ.] Cf. Matth. 28, 19.

6. Clem. Al. Strom. VI, 6, 46 p. 764. — ζῶντες] i. e. baptizati et

baptizantes, non autem baptizandi.

17, 1. τὰ ὄρη ταῦτα] Cf. c. 1, 4—10.

— φυλαί] Ex iis, quae sequuntur, clare patet, duodecim montes non

iisque et ipsi dederunt sigillum praedicationis. 6. Descenderunt ergo cum iis in aquam et iterum ascenderunt. Sed hi vivi descenderunt et iterum vivi ascenderunt; illi vero, qui ante erant defuncti, mortui descenderunt, vivi autem ascenderunt. 7. Per hos igitur vitam receperunt et cognoverunt nomen filii dei. 5 Propterea etiam cum iis ascenderunt ac convenerunt in structuram turris cum iisque aedificati sunt non circumcisi; in iustitia enim dormierunt et in magna castitate; tantummodo hoc sigillum non habuerunt. Habes igitur et horum explanationem. Habeo, inquam, domine. 10

17. Nunc ergo, domine, de montibus mihi demonstra: quare aliae atque aliae sunt figurae et variae? Audi, inquit: montes hi duodecim duodecim tribus sunt, quae habitant totum mundum. In his ergo per apostolos filius dei praedicatus est. 2. Quare autem varii sint montes et alia atque alia figura, de- 15 monstra mihi, domine. Audi, inquit: duodecim istae tribus, quae habitant universum mundum, duodecim gentes sunt. Variarum sunt sensu et intellectu; quemadmodum igitur montes vidisti varios, sic et varietates gentium istarum sunt intellectus et sensus. Demonstrabo autem tibi uniuscuiusque actum. 3. Pri- 20 mum, inquam, domine, hoc demonstra, quare montes tam varii, cum in structura positi sunt lapides eorum, splendidi sint facti uno colore, sicut et lapides, qui de profundo ascenderunt? 4. Quia, inquit, omnes gentes, quae sub caelo habitant, postquam audierunt ac crediderunt, in nomine filii dei vocati sunt. 25 Accepto igitur sigillo unam cogitationem habuerunt et unum sensum, et una fides eorum fuit et una caritas, et spiritus vir-

26 Eph. 4, 3—6.

esse, ut nonnulli putaverunt, duodecim tribus Israel. Hermas dicit enim, duodecim tribus 1) habitare totum mundum, 2) esse duodecim gentes (v. 2) vel omnes gentes, quae sub caelo habitant (v. 4). Montes potius universum sunt hominum genus, et lapides e montibus ad aedificationem turris adhibiti sunt ii, qui e singulis populis per baptismum in

ecclesiam recipiuntur. Vocem *φυλαί* autem Hermas adhibuisse videtur, quia ecclesiam christianam vel populos a Christo redemptos pro vero populo Israel habuit. Cf. Zahn l. c. p. 224—232; *Jahrb. f. deutsche Theol.* 1870 p. 199 sq. — *ἔθλον τ. κόσμου*] Cf. Sim. VIII, 3, 2; Ps. 71, 17.

4. *μίαν φρόνησιν πτλ.*] Cf. c. 13, 5. 7; 18, 4; Ign. Magn. 7, 1.

ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου μιᾷ χρόῳ ἐγένετο λαμπρὰ ὡς ὁ ἥλιος.
 5. μετὰ δὲ τὸ εἰσελθεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ γενέσθαι ἐν σῶμα,
 τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐμίαναν ἑαυτοὺς καὶ ἐξεβλήθησαν ἐκ τοῦ γένους
 τῶν δικαίων καὶ πάλιν ἐγένοντο, οἳ προτέρον ἦσαν, μᾶλλον δὲ
 5 ἢ χεῖρονες.

18. Πῶς, φημί, κύριε, ἐγένοντο χεῖρονες, θεὸν ἐπεγνωκότες;
 Ὁ μὴ γινώσκων, φησί, θεὸν καὶ πονηρεύμενος ἔχει κόλασιν τινα
 τῆς πονηρίας αὐτοῦ, ὁ δὲ θεὸν ἐπιγνοὺς οὐκέτι ὀφείλει πονηρεύ-
 εσθαι, ἀλλ' ἀγαθοποιεῖν. 2. ἐὰν οὖν ὁ ὀφείλων ἀγαθοποιεῖν
 10 πονηρεύηται, οὐ δοκεῖ πλείονα πονηρίαν ποιεῖν παρὰ τὸν μὴ γι-
 νώσκοντα τὸν θεόν; διὰ τοῦτο οἱ μὴ ἐγνωκ[ό]τες θεὸν καὶ πο-
 νηρεύμενοι κεκριμένοι εἰσὶν εἰς θάνατον, οἱ δὲ τὸν θεὸν ἐγνωκότες
 καὶ τὰ μεγαλεῖα αὐτοῦ ἑωρακότες καὶ πονηρεύμενοι διςσῶς κολασ-
 θήσονται καὶ ἀποθανοῦνται εἰς τὸν αἰῶνα. οὕτως οὖν καθαρις-
 15 θήσεται ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ. 3. ὡς δὲ εἶδες ἐκ τοῦ πύργου
 τοὺς λίθους [ἡρ]μένους καὶ παραδεδομένους τοῖς πνεύμασι τοῖς
 πονηροῖς καὶ ἐκεῖθεν ἐκβληθέντας, καὶ ἔσται ἐν σῶμα τῶν κε-
 καθαρμένων, ὥσπερ καὶ ὁ πύργος ἐγένετο ὡς ἐξ ἑνὸς λίθου γε-
 γονῶς μετὰ τὸ καθαρισθῆναι αὐτόν. οὕτως ἔσται καὶ ἡ ἐκκλησία
 20 τοῦ θεοῦ μετὰ τὸ καθαρισθῆναι αὐτὴν καὶ ἀποβληθῆναι τοὺς
 πονηροὺς καὶ ὑποκριτὰς καὶ βλασφήμους καὶ διψύχους καὶ πονηρευ-
 ομένους ποικίλαις πονηρίαις. 4. μετὰ τὸ τούτους ἀποβληθῆναι
 ἔσται ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ ἐν σῶμα, μία φρόνησις, εἰς νοῦς, μία
 πίστις, μία ἀγάπη· καὶ τότε ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἀγαλλιάσεται καὶ
 25 εὐφρανθήσεται ἐν αὐτοῖς ἀπειληφὼς τὸν λαὸν αὐτοῦ καθαρόν.
 Μεγάλως, φημί, κύριε, καὶ ἐνδόξως πάντα ἔχει. 5. Ἔτι, φημί,
 κύριε, τῶν ὁρέων ἑνὸς ἐκάστου δήλωσόν μοι τὴν δύναμιν καὶ τὰς
 πράξεις, ἵνα πᾶσα ψυχὴ πεποιθυῖα ἐπὶ τὸν κύριον ἀκούσασα
 δοξάσῃ τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν καὶ ἔνδοξον ὄνομα αὐτοῦ.
 30 Ἄκουε, φησί, τῶν ὁρέων τὴν ποικιλίαν καὶ τῶν δώδεκα ἔθνων.

19. Ἐκ τοῦ πρώτου ὅρους τοῦ μέλανος οἱ πιστεύσαντες τοι-

1 λαμπρὸς G | 3 ἐξ αὐτῶν LA : ἔξω G | 5 ἦ : ἡ G, etiam L¹, > L²(A) |
 6 θεὸν L² : dominum L¹A, γν' G | 9 ὁ ὀφ. ἀγαθοποιεῖν LA : ὁ φιλῶν ἄγαν
 G | 15 δὲ G : ergo L¹, > L²A Hilgenfeld (hic verba ὡς εἶδες κτλ. cum
 praecedentibus, οὕτως — θεοῦ, coniungens) | 16 ἡρμένους GL² (erectos) :
 eiectos L¹A | 17 ἐκβληθέντας G (L¹A) : + et ipsi enim abicientur L² (re-
 vera eiusmodi verba deesse videntur, testis autem fide minus dignus est) |
 27 δήλωσον LA : πᾶ (= κύριε) δ. G

ginum portaverunt cum nomine; ideo structura turris uno colore splendida fuit ut sol. 5. Postquam autem convenerunt in unum et facti sunt unum corpus, quidam ex iis sese maculaverunt et eiecti sunt de genere iustorum et iterum facti sunt, quales ante fuerunt, potius revera deteriores.

18. Quomodo, inquam, domine, deteriores evaserunt, cum deum cognovissent? Qui deum, inquit, non cognoscit et agit nequiter, habet poenam quandam nequitiae suae; qui autem deum cognovit, non amplius nequiter agere debet, sed bonum facere. 2. Si igitur nequiter agit, qui bonum debet facere, 10 nonne maiorem nequitiam exercere videtur quam is, qui ignorat deum? Ideo qui deum non cognoverunt et nequiter agunt, indicati sunt ad mortem; qui vero deum cognoverunt eiusque mirabilia viderunt atque nequiter agunt, dupliciter puniuntur et moriuntur in aeternum. Sic ergo purificabitur ecclesia dei. 15 3. Quomodo autem vidisti lapides e turri sublato et spiritibus malis traditos et inde eiectos esse, etiam unum corpus purificatorum erit, sicut turris quoque facta est velut ex uno lapide, postquam purificata est: sic erit et ecclesia dei, postquam purificata est atque eiecti sunt mali et hypocritae et blasphemi et 20 dubii et qui nequiter agunt nequitiiis variis. 4. Qui postquam eiecti sunt, ecclesia dei erit unum corpus, una cogitatio, unus sensus, una fides, una caritas; et tunc filius dei exsultabit et laetabitur inter illos, cum populum suum mundum receperit. Magne, inquam, domine, et gloriose omnia se habent. 5. Ad- 25 huc, inquam, domine, vim et actus uniuscuiusque montium mihi demonstra, ut omnis anima confidens in domino audiat et *glorificet magnum et mirabile* et gloriosum *nomen eius*. Audi, inquit, varietatem montium et duodecim nationum.

19. De primo monte nigro qui crediderunt, tales sunt: 30

29 Ps. 8, 2; 85, 9. 12; 98, 3.

5. εἰσελθεῖν .. ἐξεβλήθησαν] Cf. c. 13, 3. 6—9. — χείρονες] Cf. Matth. 12, 45; II Petr. 2, 20.

18, 2. εἰς θάνατον] Cf. Sim. VI, 2, 2—4. — δισσωῶς] Cf. II Petr. 2, 20. 21. — καθαρισθήσεται] sc. per filium

Dei; cf. c. 5, 2; 6, 3—5; 10, 4.

4. λαὸν καθάρων] Cf. Sap. 10, 15. Christiani hic ecclesia Dei et populus filii Dei nominantur.

5. δοξάσῃ πτλ.] Cf. Vis. II, 1, 2.

19. Incipit explicatio montium

οὗτοί εἰσιν· ἀποστάται καὶ βλάσφημοι εἰς τὸν κύριον καὶ προδόται
 τῶν δούλων τοῦ θεοῦ. τούτοις δὲ μετάνοια οὐκ ἔστι, θάνατος δὲ
 ἔστι, καὶ διὰ τοῦτο καὶ μέλανές εἰσι· καὶ γὰρ τὸ γένος αὐτῶν
 ἄνομόν ἐστιν. 2. ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου ὅρους τοῦ ψιλοῦ οἱ πιστεύ-
 5 σαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ὑποκριταὶ καὶ διδάσκαλοι πονηρίας. καὶ
 οὗτοι οὖν τοῖς προτέροις ὅμοιοί εἰσι, μὴ ἔχοντες καρπὸν δικαιο-
 σύνης· ὥς γὰρ τὸ ὅρος αὐτῶν ἄκαρπον, οὕτω καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ
 τοιοῦτοι ὄνομα μὲν ἔχουσιν, ἀπὸ δὲ τῆς πίστεως κενοὶ εἰσι καὶ
 οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς καρπὸς ἀληθείας. τούτοις οὖν μετάνοια κεῖται,
 10 ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσιν· ἐὰν δὲ βραδύνωσι, μετὰ τῶν προτέρων
 ἔσται ὁ θάνατος αὐτῶν. 3. Διατί, φημί, κύριε, τούτοις μετάνοιά
 ἐστι, τοῖς δὲ πρώτοις οὐκ ἔστι; παρὰ τι γὰρ αἱ αὐταὶ αἱ πράξεις
 αὐτῶν εἰσί. Διὰ τοῦτο, φησί, τούτοις μετάνοια κεῖται, ὅτι οὐκ
 ἐβλάσφημῃσαν τὸν κύριον αὐτῶν οὐδὲ ἐγένοντο προδόται τῶν δού-
 15 λων τοῦ θεοῦ, διὰ δὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ λήμματος ὑπεκρίθησαν
 καὶ ἐδίδαξεν ἕκαστος [κατὰ] τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων τῶν
 ἁμαρτανόντων. ἀλλὰ τίσουσι δίκην τινά· κεῖται δὲ αὐτοῖς μετάνοια
 διὰ τὸ μὴ γενέσθαι αὐτοὺς βλασφήμους μηδὲ προδότας.

20. Ἐκ δὲ τοῦ ὅρους τοῦ τρίτου τοῦ ἔχοντος ἀκάνθας καὶ
 20 τριβόλους οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ἐξ αὐτῶν οἱ μὲν πλού-
 σιοι, οἱ δὲ πραγματεῖαις πολλαῖς ἐμπεφυρμένοι. οἱ μὲν τρίβολοί
 εἰσιν οἱ πλούσιοι, αἱ δὲ ἀκάνθαι οἱ ἐν ταῖς πραγματεῖαις ταῖς
 ποικίλαις ἐμπεφυρμένοι. 2. οὗτοι [οὖν, οἱ ἐν πολλαῖς καὶ ποι-
 κίλαις πραγματεῖαις ἐμπεφυρμένοι, οὐ] κολλῶνται τοῖς δούλοις τοῦ
 25 θεοῦ, ἀλλ' ἀποπλανῶνται πνιγόμενοι ὑπὸ τῶν πράξεων αὐτῶν·
 οἱ δὲ πλούσιοι δυσκόλως κολλῶνται τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ, φοβού-
 μενοι, μή τι αἰτισθῶσιν ὑπ' αὐτῶν· οἱ τοιοῦτοι οὖν δυσκόλως εἰς-
 ελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. 3. ὥσπερ γὰρ ἐν τρι-
 βόλοις γυμνοῖς ποσὶ περιπατεῖν δύσκολόν ἐστιν, οὕτω καὶ τοῖς

4 δευτέρου: β^{ου} G, similiter plerumque deinceps | ψιλοῦ L¹ cf. 1, 5: ὑψηλοῦ GA, ξηροῦ L² | 6 ἔχοντες: + inter (in L²) se L | 7 αὐτῶν: + sterilis est ac L¹ (L²) | 12 πρώτοις G: prioribus (προτέροις?) LA | αἱ αὐταὶ L¹(L²A): καὶ αὐταὶ G | 16 κατὰ LA: > G | 20 εἰσιν + τινὲς G | ἐξ αὐτῶν GA: > L | 23/24 οὖν — οὐ L(A): > G | 27 αἰτίσθωσαν ὑπ' L(A): αἰτιαθῶσιν ἀπ' G

singulorum. Hermae de turri sen- | loco enim omnes a turri excludun-
 tentia iam alia est. Inde ab hoc | tur, qui non ad quendam perfecti-

apostatae et blasphemi domini et proditores servorum dei. His non est paenitentia, sed mors est, ideoque et nigri sunt; etenim genus eorum scelestum est. 2. De secundo monte glabro qui crediderunt, tales sunt: hypocritae ac doctores nequitiae. Et hi igitur prioribus similes sunt, non habentes *fructum iustitiae*; sicut enim mons eorum sine fructu est, ita et homines eiusmodi nomen quidem habent, fide autem vacui sunt neque ullus in iis fructus est veritatis. His igitur paenitentia datur, si cito paenitentiam agunt; si autem tardant, mortis priorum erunt consortes. 3. Quare, inquam, domine, his paenitentia est, prioribus vero non est? Namque paene iidem sunt actus eorum. Propterea, inquit, his paenitentia datur, quia dominum suum non blasphemarunt nec proditores servorum dei evaserunt, sed propter cupiditatem accipiendi responderunt et docuit quisque secundum desideria hominum peccantium. Sed dabunt poenam aliquam; paenitentia autem iis proponitur, quia non blasphemi fuerunt nec proditores.

20. De tertio monte, qui spinas tribulosque habet, qui crediderunt, huiusmodi sunt: ex iis alii divites sunt, alii multis negotiis impliciti. Tribuli quidem sunt divites, spinae autem ii, qui variis negotiis sunt impliciti. 2. Hi ergo, qui multis variisque negotiis impliciti sunt, non adiungunt se servis dei, sed aberrant suffocati negotiis suis; divites autem difficile servis dei adhaerent, timentes, ne aliquid ab iis poscatur. Tales igitur *difficile intrabunt in regnum dei*. 3. Sicut enim pedibus nudis super tribulos incedere difficile est, sic et eiusmodi

6 Philipp. 1, 11; Hebr. 12, 1; Iac. 3, 18; Prov. 3, 9; 11, 30. — 22 Matth. 13, 22; Marc. 4, 18. 19. — 27 Marc. 10, 23.

onis gradum pervenerunt, et montes nunc sunt diversa Christianorum genera, cum supra c. 17, 1 omnes omnium gentium homines fuerint ad fidem praedestinati. Cf. Zahn l. c. p. 234—236.

1. ἀποστάται κτλ.] Cf. Sim. VIII, 6, 4. — προδότες] sc. apud magistratus; cf. c. 28, 4. 7. 8.

2. ἐποκρίται κτλ.] Cf. Sim. VIII,

6, 5. — ὄνομα ἔχουσιν] Cf. Apoc. 14, 1. 11.

3. λήμματος] Cf. Mand. XI, 12. Pseudodoctores lucrum quaerebant docentes κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων. Cf. II Tim. 4, 3; II Petr. 2, 3; Iud. 16.

20, 1. πλούσιοι κτλ.] Cf. Sim. VIII, 8, 1—3; 9, 1—4; Vis. III, 6, 5—7; 9, 6; 11, 3.

τοιούτοις δύσκολόν ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν.

4. ἀλλὰ τοῦτοις πᾶσι μετάνοιά ἐστι, ταχινὴ δέ, ἵν' ὁ τοῖς προτέροις χρόνοις οὐκ εἰργάσαντο, νῦν ἀναδράμωσιν ταῖς ἡμέραις καὶ ἀγαθόν τι ποιήσωσιν. [ἐὰν οὖν μετανοήσωσι καὶ ἀγαθόν τι ποιή-
5 σωσι], ζήσονται τῷ Θεῷ· ἐὰν δὲ ἐπιμείνωσι ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, παραδοθήσονται ταῖς γυναῖξιν ἐκείναις, αἵτινες αὐτοὺς θανατώσουσιν.

21. Ἐκ δὲ τοῦ τετάρτου ὅρους τοῦ ἔχοντος βοτάνας πολλὰς, τὰ μὲν ἐπάνω τῶν βοτανῶν χλωρά, τὰ δὲ πρὸς ταῖς ῥίζαις ξηρά,
10 τινὲς δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἡλίου ξηραίνόμεναι, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· οἱ μὲν δίψυχοι, οἱ δὲ τὸν κύριον ἔχοντες ἐπὶ τὰ χεῖλη, ἐπὶ τὴν καρδίαν δὲ μὴ ἔχοντες. 2. διὰ τοῦτο τὰ θεμέλια αὐτῶν ξηρά ἐστι καὶ δύναμιν μὴ ἔχοντα, καὶ τὰ ῥήματα αὐτῶν μόνα ζῶσι, τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν νεκρά ἐστιν. οἱ τοιοῦτοι [οὔτε ζῶσιν οὔτε] τε-
15 θνήκασιν. ὅμοιοι οὖν εἰσὶ τοῖς διψύχοις· καὶ γὰρ οἱ δίψυχοι οὔτε χλωροί εἰσιν οὔτε ξηροί· οὔτε γὰρ ζῶσιν οὔτε τεθνήκασιν. 3. ὥσπερ γὰρ αὐτῶν αἱ βοτάναι ἥλιον ἰδοῦσαι ἐξηράνθησαν, οὕτω καὶ οἱ δίψυχοι, ὅταν θλίψιν ἀκούσωσι, διὰ τὴν δειλίαν αὐτῶν εἰδωλολατροῦσι καὶ τὸ ὄνομα ἐπαισχύνονται τοῦ κυρίου αὐτῶν. 4. οἱ τοι-
20 οῦτοι οὖν [οὔτε ζῶσιν] οὔτε τεθνήκασιν. ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσιν, [δυνήσονται ζῆσαι· ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσιν], ἦδη παραδεδομένοι εἰσὶ ταῖς γυναῖξιν ταῖς ἀποφερομέναις τὴν ζωὴν αὐτῶν.

22. Ἐκ δὲ τοῦ ὅρους τοῦ πέμπτου τοῦ ἔχοντος βοτάνας χλωρὰς καὶ τραχέας ὄντος οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσι· πιστοὶ
25 μὲν, δυσμαθεῖς δὲ καὶ αὐθάδεις καὶ ἑαυτοῖς ἀρέσκοντες, θέλοντες πάντα γινώσκειν καὶ οὐδὲν ὅλως γινώσκουσι. 2. διὰ τὴν αὐθάδειαν αὐτῶν ταύτην ἀπέστη ἀπ' αὐτῶν ἡ σύνεσις, καὶ εἰσῆλθεν

3 ταῖς : ἐν ταῖς G | 4/5 ἐὰν — ποιήσωσι LA : > G | 6 γυναῖξιν : πράξε-
εσιν G | 9 χλωρὰς . . . ξηρὰς G | 14 οὔτε ζ. οὔτε LA : > G | 16 χλωροὶ . . .
ξηροὶ LA : ~ G | 20 οὔτε ζῶσιν LA : > G | 21 δυνήσονται — μετανοήσωσιν
LA : > G

21, 1. Cf. Sim. VIII, 7, 1; Vis. III, 7, 1. | tibis patet; sacrificant enim dubii.

2. τὰ ῥήματα κτλ.] i. e. Dominum — ἐπαισχύνονται] Cf. Sim. VIII, 6, 4.
in labiis habent, non autem in corde,
cf. v. 1. | 22, 1. Cf. Sim. VIII, 6, 5; Vis. III,
7, 1. Hermas fere omnibus Gnosti-

3. θλίψιν] i. e. persecutionem a
magistratibus motam, ut ex sequen- | hic sensu passivo intellegendum est
Zahn l. c. p. 304 sq. — δυσμαθεῖς]

homines *difficile est in regnum dei intrare*. 4. Sed his omnibus paenitentia est, celeris autem, ut quod prioribus temporibus non fecerunt, nunc recurrant dies suos et boni aliquid faciant. Si igitur paenitentiam egerint ac boni aliquid fecerint, vivent deo; sin autem in actibus suis permanserint, tradentur mulieribus illis, quae eos ad mortem deducunt.

21. De quarto vero monte habente multas herbas, quarum superior pars viridis est, pars ad radices arida, quaedam etiam a sole arefactae sunt, qui crediderunt, huiusmodi sunt: cum dubii, tum qui dominum habent in labiis, in corde autem non habent. 2. Propterea fundamenta eorum arida sunt neque vim habent, et verba eorum tantummodo vivunt, opera autem mortua sunt. Tales nec vivunt nec mortui sunt. Similes ergo sunt dubiis; etenim dubii neque virides sunt neque aridi; neque enim vivunt neque mortui sunt. 3. Sicut enim herbae eorum sole viso exaruerunt, sic et dubii, cum tribulationem audierint, ob ignaviam suam redeunt ad simulacra et erubescunt in nomine domini sui. 4. Tales igitur nec vivunt nec mortui sunt. Sed hi quoque, si cito paenitentiam egerint, poterunt vivere; sin paenitentiam non egerint, iam mulieribus traditi sunt, quae auferunt vitam ipsorum.

22. De monte quinto, qui habet herbas virides et asper est, qui crediderunt, huiusmodi sunt: fideles quidem, sed difficile discentes et audaces et sibi placentes, volentes omnia cognoscere et nihil omnino cognoscentes. 2. Propter hanc eorum audaciam recessit ab iis sensus, et intravit in eos insipientia

1 Marc. 10, 24.

i. e. qui aegre cognoscuntur, i. e. qui tales proferunt doctrinas, quae percipi nequeant; cf. Tert. Adv. Valent. c. 1: *Si bona fide quaeras, concreto vultu, suspenso supercilio, Altum est, aiunt. Si subtiliter temp-tes, per ambiguitates bilingues communem fidem adfirmant. Si scire te subostendas, negant quidquid agnoscunt. Si cominus certes, tuam simplicitatem sua caede dispergunt. Ne* *discipulis quidem propriis ante comittunt, quam suos fecerint.* Similia apud multos patres; cf. etiam I Tim. 1, 4; 6, 5; II Tim. 2, 16. Si *δυσμα-θῆς* sensu activo accipias, memineris II Tim. 3, 7; Iud. 10 (Harnack). — *ἀνθρώποις ἀρχόντες*] Cf. II Petr. 2, 10. — *ἐαυτοῖς ἀρχόντες*] Cf. Rom. 15, 1; II Tim. 3, 2. — *πάντα γινώσκειν*] Cf. II Tim. 3, 7. Agnoscis hic praesertim Gnosticos.

εἰς αὐτοὺς ἀφροσύνη μωρά. ἐπαινοῦσι δὲ ἑαυτοὺς ὡς σύνεσιν ἔχοντας καὶ θέλουσιν ἐθελοδοδάσκαλοι εἶναι, ἄφρονες ὄντες. 3. διὰ ταύτην οὖν τὴν ὑψηλοφροσύνην πολλοὶ ἐκενώθησαν ὑψοῦντες ἑαυτοὺς· μέγα γὰρ δαιμόν[ιόν ἐστίν] ἡ αὐθάδεια [καὶ ἡ κενὴ πεποίθησις]· ἐκ τούτων οὖν πολλοὶ ἀπεβλήθησαν, τινὲς δὲ μετενόησαν καὶ ἐπίστευσαν καὶ ὑπέταξαν ἑαυτ[οὺς τοῖς] ἔχουσι σύν[εσιν, γνόντες τὴν] ἑαυτῶν ἀφροσύνην. 4. καὶ τοῖς λοιποῖς δὲ τοῖς τοιούτοις κεῖται μετάνοια· οὐκ ἐγένοντο γὰρ πονηροί, μᾶλλον δὲ [μωροὶ καὶ ἀσύνητοι. οὗτοι οὖν ἂν] μετανοήσωσι, ζήσονται τῷ θεῷ· 10 ἂν δὲ μὴ μετανοήσωσι, κατοικήσουσι μετὰ τῶν γυναικῶν τῶν πονηρευομένων εἰς αὐτούς.

23. Οἱ δὲ ἐκ τ[οῦ ὅρους τοῦ] ἔκτου τοῦ ἔχοντος σχισμὰς μεγάλας καὶ μικράς καὶ ἐν ταῖς σχισμαῖς βοτάνας μεμαραμμένας πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· 2. οἱ μὲν τὰς σχισμὰς τὰς μικράς 15 ἔχοντες, οὗτοί εἰσιν οἱ κατ' ἀλλήλων ἔχοντες, καὶ ἀπὸ τῶν καταλαλιῶν ἑαυτῶν μεμαραμμένοι εἰσιν ἐν τῇ πίστει· ἀλλὰ μετενόησαν] ἐκ τούτων πολλοί. καὶ οἱ λοιποὶ δὲ μετανοήσουσιν, ὅταν ἀκούσωσί μου τὰς ἐντολάς· μικραὶ γὰρ αὐτῶν εἰσιν αἱ καταλαλῖαι, καὶ ταχὺ μετανοήσουσιν. 3. οἱ δὲ μεγάλας ἔχοντες σχισμὰς, οὗτοι παράμονοί εἰσι ταῖς καταλαλιαῖς αὐτῶν καὶ μνησικάκοι γίνονται μνηιῶντες ἀλλ[ήλοις]· οὗτοι οὖν ἀπὸ τοῦ πύργου ἀπερρίφθησαν καὶ ἀπεδοκιμάσθησαν τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ. οἱ τοιοῦτοι οὖν δυσκόλως ζήσονται. 4. εἰ δὲ θεὸς καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ὁ πάντων κυριεύων καὶ ἔχων πάσης τῆς κτίσεως αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν οὐ μνησι- 25 κακεῖ τοῖς ἐξομολογουμένοις τὰς ἀμαρτίας αὐ[τῶν], ἀλλ' ἔλεως γίνεται, ἄνθρωπος φθαρτὸς ὢν καὶ πλήρης ἀμαρτιῶν ἄνθρωπον μνησικακεῖ ὡς θυνάμενος ἀπολέσαι ἢ σῶσαι αὐτόν; 5. λέγω δ[ὲ] ὑ[μῖν, ὅ] ἄγγελος τῆς μετανοίας· ὅσοι ταύτην ἔχετε τὴν αἴρεσιν, ἀπέθεσθε αὐτὴν καὶ μετανοήσατε, καὶ ὁ κύριος ἰάσεται ὑμῶν τὰ 30 πρότε[ρ] α ἀμαρτήματα, ἂν καθαρίσθητε ἑαυτοὺς ἀπὸ τούτου τοῦ δαιμονίου· εἰ δὲ μὴ, παραδοθήσεσθε αὐτῷ εἰς θάνατον.

24. Ἐκ δὲ τοῦ ἐβδόμο[υ ὅρους, ἐν ᾧ βοτάναι] χλωραὶ [καὶ]

3 ὑψηλοφροσύνην G : ἀφροσύνην LA | 4 δαιμόνιον κτλ. : abhinc uncini saepius occurrunt, quia in ultimo codicis folio plura evanuerunt; in notis ea solum indicantur, quae a librario ommissa aut false tradita sunt | 8/9 μωροὶ — ἂν LA : πονηροί . . . G | 13 μεμαρασμένους G | 16 μεμωραμένοι G | 23 εἰ GA : > L

stulta. Laudant semet ipsos velut prudentes et volunt esse magistri, cum sint insipientes. 3. Propter hanc ergo eorum superbiam multi inanes facti sunt semet ipsos exaltantes; magnum enim daemonium est audacia et inanis confidentia; ex his igitur multi abiecti sunt, quidam vero agnito errore suo paenitentiam egerunt et subiecerunt se habentibus sensum. 4. Sed et ceteris eiusmodi paenitentia proposita est; non enim mali fuerunt, sed stulti potius et insipientes. Hi igitur si paenitentiam egerint, vivent deo; si vero paenitentiam non egerint, habitabunt cum mulieribus, quae nequitiam exercent in eos. 10

23. Qui vero crediderunt de sexto monte, qui habet scissuras magnas et parvas et in scissuris herbas arefactas, huiusmodi sunt: 2. scissuras parvas habentes, hi sunt qui inter se aliquid habent, et detractationibus suis arefacti sunt in fide; sed multi ex his paenitentiam egerunt. Et reliqui paenitentiam 15 agent, si audierint mandata mea; parvae enim sunt eorum detractationes et cito paenitentiam agent. 3. Qui vero magnas scissuras habent, hi pertinaces sunt in detractationibus suis et memores offensarum sibi invicem irascentes; hi igitur a turri eiecti sunt et reprobati ab eius structura. Tales igitur difficile 20 vivent. 4. Si deus ac dominus noster, qui omnium dominatur et habet potestatem universae creaturae suae, non meminit iniuriae eorum, qui peccata sua confitentur, sed propitius fit, num homo mortalis et plenus peccatis iniuriae ab homine illatae memor sit, tamquam eum *perdere possit aut conservare*? 5. Di- 25co autem vobis, angelus paenitentiae: quicumque hoc propositum habetis, deponite illud et paenitentiam agite, et dominus sanabit peccata vestra priora, si vos ab hoc daemonio purificaveritis; sin autem, trademini illi ad mortem.

24. De septimo autem monte, in quo virides hilares- 30

27 Iac. 4, 12.

2. Cf. Rom. 1, 22. — ἐθελοδιδάσκαλοι] ἀπαξ λεγόμενον. 3. δαμόνιον] Cf. c. 23, 5; Mand. II, 2. 4. Patet ex hoc versu, Gnosticos tempore auctoris nec validos nec	ecclesiae nimis infestos fuisse. 23, 1. Cf. Sim. VIII, 7, 2. 3; Vis. III, 6, 3. 4. πάντων κυριέων κτλ.] Cf. c. 12, 2; 28, 8; Sim. V, 6, 1. 4. — δυναμένος κτλ.] Cf. Mand. XII, 6, 3.

ἰλαραί, καὶ ὅλον τὸ ὅρος εὐθνηοῦν καὶ πᾶν γένος κτηνῶν καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἐνέμοντο τὰς βοτ[άνας ἐν τούτῳ τῷ] ὄρει, καὶ αἱ [βοτ]άναι, ἃς ἐνέμοντο, μᾶλλον εὐθναλεῖς ἐγίνοντο, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσι· 2. πάντοτε ἄπλοῖ [καὶ ἄ]κακοι [καὶ μα-
 5 κάριοι ἐ]γίνοντο, μηδὲν κατ' ἀλλήλων ἔχοντες, ἀλλὰ πάντοτε ἀγαλλιώμενοι ἐπὶ τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ καὶ ἐνδεδυμένοι [τὸ] πνεῦμα [τὸ ἅγιον τούτων τῶν πα]ρθένων καὶ πάντοτε σπλάγχχνον ἔχοντες ἐπὶ πάντα ἄνθρωπον, καὶ ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν παντὶ ἀνθρώπῳ ἐχορήγησαν ἀννειδίστως καὶ ἀδιστάκτως. 3. [ὁ οὖν] κύριος ἰδὼν
 10 τὴν ἀπλότητα αὐτῶν καὶ πᾶσαν νηπιότητα ἐπλήθυνεν αὐτοὺς ἐν τοῖς κόποις τῶν χειρῶν αὐτῶν καὶ ἐχαρίτωσεν αὐτοὺς ἐν πάσῃ πράξει αὐτῶν. 4. λέγω δὲ ὑμῖν τοῖς τοιοῦτοις οὖσιν ἐγὼ ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας· διαμείνατε τοιοῦτοι, καὶ οὐκ ἐξαλειφθήσεται [τὸ σ]πέρμα ὑμῶν ἕως αἰῶνος· ἐδοκίμασε γὰρ ὑμᾶς ὁ κύριος καὶ
 15 ἐνέγραψεν ὑμᾶς εἰς τὸν ἀριθμὸν τὸν ἡμέτερον, καὶ ὅλον τὸ σπέρμα ὑμῶν κατοικήσει μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ· ἐκ γὰρ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐλάβετε.

25. Ἐκ δὲ τοῦ ὅρους τοῦ ὀγδόου, οὗ ἦσαν αἱ πολλαὶ πηγαὶ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις τοῦ κυρίου ἐποτίζετο ἐκ τῶν πηγῶν, οἱ πιστεύ-
 20 σαντες τοιοῦτοί εἰσιν· 2. ἀπόστολοι καὶ διδάσκαλοι οἱ κηρύξαντες εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ οἱ διδάξαντες σεμνῶς καὶ ἀγνῶς τὸν λόγον τοῦ κυρίου καὶ μηδὲν ὅλως νοσφισάμενοι εἰς ἐπιθυμίαν πονη-
 ράν, ἀλλὰ πάντοτε ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ πορευθέντες, κα-
 θῶς καὶ παρέλαβον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. τῶν τοιούτων οὖν ἡ
 25 πάροδος μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐστίν.

26. Ἐκ δὲ τοῦ ὅρους τοῦ ἐνάτου τοῦ ἐρημώδους, τοῦ [τὰ] ἐρπετὰ καὶ θηρία ἐν αὐτῷ ἔχοντος τὰ διαφθείροντα τοὺς ἀνθρώ-
 πους, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· 2. οἱ μὲν τοὺς σπίλους ἔχον-
 τες διάκονοί εἰσι κακῶς διακονήσαντες καὶ διαρπάσαντες χηρῶν

4/5 καὶ μακάριοι A : . . . G, > L | 7 τὸ ἅγιον > L¹ | 10 νηπιότητα L(A)
 cf. 29, 1 : νηπιότητα G | 16 πνεύματος LA : σπέρματος G | 17 ἐλάβετε GA :
 estis L | 24/25 τῶν — ἐστὶν > A | 27/28 τὰ δ. τοὺς ἀνθρώπους GL² : > L¹A

24. 1. Cf. Sim. VIII, 3, 8; Vis. III, 5, 3. 4.

2. ἐκ τῶν κόπων κτλ.] Cf. Mand. II, 4—6; Doctr. apost. 4, 6. 7; Barn. 19, 10. — ἀννειδίστως] Cf. Sirach 41, 22.

3. ἐπλήθυνεν κτλ.] Cf. Sap. 10, 10.

4. οὐκ ἐξαλειφθήσεται κτλ.] Cf. Ps.

36, 25. 28; 88, 5. 30. 37; Sirach 39,

9 (Vulg. 39, 12). — εἰς τ. ἀριθμὸν

τὸν ἡμέτερον] Cf. c. 25, 2; 27, 3;

Vis. II, 2, 7; Apoc. Baruch 51, 5. 10;

que sunt herbae, totusque mons fertilis est et omne genus pecudum et volatilia caeli carpebant herbas in hoc monte, et herbae, quas carpebant, tanto magis revirescebant, qui crediderunt, huiusmodi sunt: 2. simplices semper et innocentes et beati erant nullasque dissensiones inter se habentes, sed semper ⁵ gaudentes de servis dei et induti spiritum harum virginum sanctum semperque ad misericordiam in omnem hominem prompti, et de laboribus suis omni homini tribuerunt sine improprio et sine haesitatione. 3. Dominus igitur cum vidisset simplicitatem eorum et omnem infantilem innocentiam, auxit eos in laboribus ¹⁰ manuum ipsorum deditque iis gratiam in omni opere. 4. Dico autem vobis, qui tales estis, ego angelus paenitentiae: permanete tales, et semen vestrum in aeternum non delebitur; dominus enim vos probavit et inscripsit in numero nostro, et omne semen vestrum habitabit cum filio dei; etenim de spiritu eius ¹⁵ accepistis.

25. De octavo autem monte, ubi erant fontes multi et omnis creatura domini adaquabatur de fontibus, qui crediderunt, huiusmodi sunt: 2. apostoli et doctores, qui praedicaverunt in toto mundo et sancte ac caste docuerunt verbum domini neque ²⁰ omnino quidquam fraudaverunt secundum concupiscentiam malam, sed semper in iustitia et veritate ambulaverunt, sicut et acceperunt spiritum sanctum. Tales igitur conversationem inter angelos habent.

26. De monte autem nono deserto, habente in se serpentes ²⁵ ac pecudes hominibus nocentes, qui crediderunt, huiusmodi sunt: 2. alii, maculas habentes, diaconi sunt, qui male ministraverunt et substantiam viduarum et orphanorum diripuerunt et sibimet

Anabat. Iesai. 7, 23; 8, 25; 9, 30; Mart. Polyc. 2, 3; Acta Pauli et Theclae 5: *μακάριοι οἱ φόβον ἔχοντες θεοῦ, ὅτι αὐτοὶ ἄγγελοι θεοῦ γενήσονται*. Contra audias Tertulianum De resurr. carn. c. 62: Denique non dixit (sc. Dominus, cf. Matth. 22, 30): Erunt angeli, ne homines negaret, sed: tamquam angeli, ut homines conservaret; non abstulit

substantiam, cui similitudinem attribuit. — *μετὰ τ. νόου*] Cf. Ioann. 17, 24; 14, 3. — *ἐκ τοῦ πνεύματος κτλ.*] Cf. I Ioann. 3, 24; I Thess. 4, 8 etc.

25, 2. *ἀπ. κ. διδάσκαλοι*] Cf. c. 15, 4. — *μηδὲν κτλ.*] Cf. Act. 20, 33. 34; I Cor. 9, 7—15 etc. — *ἐν δικ. κ. ἀληθείᾳ*] Cf. Eph. 5, 9; II Cor. 6, 7; I Clem. 62, 2.

καὶ ὀρφανῶν τὴν ζωὴν καὶ ἑαυτοῖς περιποιησάμενοι ἐκ τῆς δια-
 κονίας ἧς ἔλαβον διακονῆσαι. ἐὰν οὖν ἐπιμείνωσι τῇ αὐτῇ ἐπι-
 θυμῷ, ἀπέθανον καὶ οὐδεμία αὐτοῖς ἐλπίς ζωῆς. ἐὰν δὲ ἐπιστρέ-
 ψωσι καὶ ἀγνῶς τελειώσωσι τὴν διακονίαν αὐτῶν, δυνήσονται
 5 ζῆσαι. 3. οἱ δὲ ἐψωριακότες, οὗτοι οἱ ἀρνησάμενοί εἰσι καὶ μὴ
 ἐπιστρέψαντες ἐπὶ τὸν κύριον ἑαυτῶν, ἀλλὰ χερσωθέντες καὶ γε-
 νόμενοι ἐρημῶδεις, μὴ κολλώμενοι τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ
 μονάζοντες ἀπολλύουσι τὰς ἑαυτῶν ψυχάς. 4. ὥς γὰρ ἄμπελος
 ἐν φραγμῷ τινὶ καταλειφθεῖσα ἀμελείας τυγχάνουσα καταφθείρε-
 10 ται καὶ ὑπὸ τῶν βοτανῶν ἐρημοῦται καὶ τῷ χρόνῳ ἀγρία γίνεται
 καὶ οὐκέτι εὐχρηστός ἐστι[ι] τῷ δεσπότῃ ἑαυτῆς, οὕτω καὶ οἱ τοι-
 οῦτοι ἄνθρωποι ἑαυτοὺς ἀπεγνώκασιν καὶ γίνονται ἄχρηστοι τῷ
 κυρίῳ ἑαυτῶν ἀγριωθέντες. 5. τούτοις οὖν μετάνοια γίνεται, ἐὰν
 μὴ ἐκ καρδίας εὐρεθῶσιν ἡρνημένοι. ἐὰν δὲ ἐκ καρδίας εὐρεθῇ
 15 ἡρνημένος τις, οὐκ οἶδα, εἰ δύναται ζῆσαι. 6. καὶ τοῦτο οὐκ εἰς
 ταύτας τὰς ἡμέρας λέγω, ἵνα τις ἀρνησάμενος μετάνοιαν λάβῃ·
 ἀδύνατον γὰρ ἐστὶ σωθῆναι τὸν μέλλοντα νῦν ἀρνεῖσθαι τὸν κύ-
 ριον ἑαυτοῦ· ἀλλ' ἐκείνοις τοῖς πάλαι ἡρνημένοις δοκεῖ κεῖσθαι
 μετάνοια. εἰ τις οὖν μέλλει μετανοεῖν, ταχινὸς γενέσθω πρὶν τὸν
 20 πύργον ἀποτελεσθῆναι· εἰ δὲ μή, ὑπὸ τῶν γυναικῶν καταφθαρή-
 σεται εἰς θάνατον. 7. καὶ οἱ κολοβοί, οὗτοι δόλιοι εἰσι καὶ κατὰ-
 λαλοι· καὶ τὰ θηρία, ἃ εἶδες εἰς τὸ ὄρος, οὗτοί εἰσιν. ὥσπερ γὰρ
 τὰ θηρία διαφθείρει τῷ ἑαυτῶν ἰῶ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀπολλύει,
 οὕτω καὶ τῶν τοιούτων ἀνθρώπων τὰ ῥήματα δ[ια]φθείρει τὸν
 25 ἄνθρωπον καὶ ἀπολλύει. 8. οὗτοι οὖν κολοβοί εἰσιν ἀπὸ τῆς
 πίστεως αὐτῶν διὰ τὴν πρᾶξιν, ἣν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς· τινὲς δὲ
 μετενόησαν καὶ ἐσώθησαν. καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τοιοῦτοι ὄντες δύ-
 νανται σωθῆναι, ἐὰν μετανοήσωσιν· ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσιν, ἀπὸ
 τῶν γυναικῶν ἐκείνων, ὧν τὴν δύναμιν ἔχουσιν, ἀποθανοῦνται.

30 **27.** Ἐκ δὲ τοῦ ὅρους τοῦ δεκάτου, οὗ ἦσαν δένδρα σκεπά-
 ζοντα πρὸ βατ[ά] τινα, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· 2. ἐπίσκο-
 ποι καὶ φιλόξενοι, οἵτινες ἡδέως εἰς τοὺς οἴκους ἑαυτῶν πάντοτε

2 τῇ αὐτῇ GL¹ : in illa A (L²) | 11/29 οὕτω — ἀποθανοῦνται > A |
 13 οὖν + ita (> L¹) demum L | 15 οὐκ sec > L¹ | 22 ὄρος L : θ' (?) ὄρος
 G | 28 ἀπὸ G : cum L | 32 καὶ G : alii vero L¹, > L²A

26, 3. μονάζοντες] Cf. Barn. 4, 10;
 Hebr. 10, 25.

4. Cf. Mand. X, 1, 4. 5.

5. μὴ ἐκ καρδίας] Qui tormentis

ipsis lucrum fecerunt ex ministerio, quod acceperunt ministrare; si igitur permanserint in eadem cupiditate, mortui sunt nec ulla spes est iis vitae; sin vero conversi fuerint et caste perfecerint ministerium suum, poterunt vivere. 3. Scabrosi autem, hi sunt qui abnegaverunt nec conversi sunt ad dominum suum, sed ⁵ agrestes evaserunt ac deserti, non adhaerentes servis dei, sed sibi soli viventes perdunt animas suas. 4. Sicut enim vitis, in saepe aliqua derelicta, culturae expers disperit et ab herbis suffocatur et tempore agrestis fit desinitque domino suo utilis esse, sic et homines huiusmodi de semet ipsis desperaverunt et agrestes ¹⁰ effecti inutiles sunt domino suo. 5. His igitur paenitentia est, si non ex praecordiis inventi fuerint denegasse; si vero ex praecordiis inventus quis fuerit denegasse, nescio, an possit vivere. 6. Et hoc non dico in his diebus, ut aliquis, cum negaverit, paenitentiam accipiat; impossibile est enim eum salvari, qui ¹⁵ nunc dominum suum negaturus est; sed illis, qui olim negaverunt, proposita esse videtur paenitentia. Si quis ergo paenitentiam acturus est, acceleret, priusquam turris consummatur; sin minus, a mulieribus perdetur ad mortem. 7. Et curti, hi sunt dolosi et detractores; et pecudes, quas vidisti in monte, hi ²⁰ sunt. Sicut enim pecudes veneno suo hominem perdunt ac perimunt, sic et verba hominum huiusmodi perdunt hominem ac perimunt. 8. Hi igitur curti sunt in fide sua propter factum, quod habent in semet ipsis; aliqui vero paenitentiam egerunt et salutem assecuti sunt. Et reliqui homines eiusmodi ²⁵ possunt salvari, si paenitentiam egerint; si vero non egerint, a mulieribus illis, quarum vim possident, interficientur.

27. De monte vero decimo, ubi erant arbores tegentes oves aliquas, qui crediderunt, huiusmodi sunt: 2. episcopi et hospitalales, qui servos dei semper libenter in domos suas receperunt ³⁰

8 Matth. 10, 39; Luc. 9, 24; 17, 33; Ioann. 12, 25.

tantum coactus, non ex corde fidem abnegavit, ad paenitentiam admittatur (Hefele).

6. *κ. τοῦτο οὐκ κτλ.*] Cf. Mand. IV, 1, 11; 3, 3. — *πάντας τ. ἡμ.*] Cf. Vis. II, 2, 4. 5.

7. *κατάκαλοι*] Cf. Sim. VIII, 7, 2.

3; Mand. II.

8. *κολοβοὶ εἰσιν ἀπὸ τῆς πίστεως*] i. e. non habent fidem plenam seu perfectam. — *πρᾶξιν*] sc. dolum et detractionem.

27, 2. *φιλόξενοι*] Cf. Mand. VIII, 10; I Tim. 3, 2; Tit. 1, 8; I Petr.

ὑπεδέξαντο τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ ἄτερ ὑποκρίσεως· οἱ δὲ ἐπίσκοποι πάντοτε τοὺς ὑστερημένους καὶ τὰς χήρας τῇ διακονίᾳ ἐαυτῶν ἀδιαλείπτως ἐσκέπασαν καὶ ἀγνώως ἀνεστράφησαν πάντοτε.

3. οὗτοι οὖν πάντες σκεπασθήσονται ὑπὸ τοῦ κυρίου διαπαντός.
 5 οἱ οὖν ταῦτα ἐργασάμενοι ἐνδοξοὶ εἰσι παρὰ τῷ θεῷ καὶ ἤδη ὁ τόπος αὐτῶν μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐστίν, ἐὰν ἐπιμείνωσιν ἕως τέλους λειτουργοῦντες τῷ κυρίῳ.

28. Ἐκ δὲ τοῦ ὅρου τοῦ ἐνδεκάτου, οὗ ἦσαν δένδρα καρπῶν πλήρη, ἄλλοις καὶ ἄλλοις καρποῖς κεκοσμημένα, οἱ πιστεύ-
 10 σαντες τοιοῦτοί εἰσιν· 2. οἱ παθόντες ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, οἱ καὶ προθύμως ἔπαθον ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ παρέδωκαν τὰς ψυχὰς αὐτῶν. 3. Διατί οὖν, φημί, κύριε, πάντα μὲν τὰ δένδρα καρποὺς ἔχει, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν καρποὶ εὐειδέστε-
 15 ροὶ εἰσιν; Ἄκουε, φησίν· ὅσοι ποτὲ ἔπαθον διὰ τὸ ὄνομα, ἐνδοξοὶ εἰσι παρὰ τῷ θεῷ, καὶ πάντων τούτων αἱ ἁμαρτίαι ἀψηρέθησαν, ὅτι ἔπαθον διὰ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. διατί δὲ οἱ καρποὶ αὐτῶν ποικίλοι εἰσίν, τινὲς δὲ ὑπερέχοντες, ἄκουε. 4. ὅσοι, φη-
 20 σίν, ἐπ' ἐξουσίαν ἀχθέντες ἐξητάσθησαν καὶ οὐκ ἠρνήσαντο, ἀλλ' ἔπαθον προθύμως, οὗτοι μᾶλλον ἐνδοξότεροί εἰσι παρὰ τῷ κυρίῳ· τούτων ὁ καρπὸς ἐστίν ὁ ὑπερέχων. ὅσοι δὲ δειλοὶ καὶ ἐν δι-
 σταγμῷ ἐγένοντο καὶ ἐλογίσαντο ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, πότερον ἀρνήσονται ἢ ὁμολογήσουσι, καὶ ἔπαθον, τούτων οἱ καρποὶ ἐλάττους εἰσίν, ὅτι ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἡ βουλὴ αὕτη· πο-
 νηρὰ γὰρ ἡ βουλὴ αὕτη, ἵνα δούλος κύριον ἴδιον ἀρνήσεται. 5. βλέ-
 25 πετε οὖν ὑμεῖς οἱ ταῦτα βουλευόμενοι, μήποτε ἡ βουλὴ αὕτη διαμείνῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν καὶ ἀποθάνητε τῷ θεῷ. ὑμεῖς δὲ

1/2 οἱ δὲ ἐπίσκοποι > L² | 10/11 τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ G : domini L, eius A | 13/14 εὐειδέστεροι L(A) : ἀρθέστεροι G | 14 ὄνομα G : + domini L, eius A | 15 ἀψηρέθησαν : remissa sunt (ἀφέθησαν) L²A | 26 ἀποθάνητε LA : ἀποθάνησθε ἐν G

4, 9; Rom. 12, 13; Hebr. 13, 2; I Clem. 1, 2; 10, 7 etc.

3. τόπος] Cf. I Clem. 5, 4, 7; Barn. 19, 1.

28. Iam Hilgenfeld (*Apost. Väter* p. 159. *Zeitschr. f. wiss. Theol.* 1869 p. 239) vidit, ex hoc potissimum Plinius ad Traianum scripsit quae-
 capite tempus cognosci posse, quo que Traianus ut observarentur prae-

sine hypocrisi; episcopi autem semper inopes ac viduas ministerio suo assidue protexerunt casteque perpetuo conversati sunt. 3. Hi ergo omnes a domino perpetuo protegentur. Haec igitur qui egerint, gloriosi sunt apud deum et locus eorum iam cum angelis est, si perseveraverint usque ad finem servientes domino. 5

28. De monte autem undecimo, ubi erant arbores fructibus plenae, aliis atque aliis fructibus ornatae, qui crediderunt, huiusmodi sunt: 2. qui passi sunt pro nomine filii dei, qui etiam animo prompto passi sunt ex toto corde et *tradiderunt animas suas*. 3. Quare igitur, inquam, domine, omnes arbores fructus 10 habent, quidam vero earum fructus pulcriores sunt? Audi, inquit: quicumque passi sunt propter nomen, gloriosi sunt apud deum, et omnium horum peccata ablata sunt, quia propter nomen filii dei passi sunt. Quare autem fructus eorum varii sint, quidam excellentes, audi. 4. Quicumque, inquit, ad potestatem 15 perducti et interrogati non negaverunt, sed prompto animo passi sunt, hi sunt multo gloriosiores apud dominum; horum est fructus excellens. Quicumque vero timidi et vacillantes fuerunt ac deliberaverunt in cordibus suis, utrum negarent an confiterentur, et passi sunt, horum fructus minores sunt, quoniam haec 20 cogitatio ascendit in cor eorum; mala enim est eiusmodi cogitatio, qua servus dominum suum neget. 5. Videte ergo vos, qui haec cogitatis, ne forte haec mens permaneat in cordibus vestris et deo moriamini. Vos autem, qui patimini propter

11 Act. 15, 26.

scripsit, ut librum non ante hunc imperatorem confectum esse conicere liceat. Vix iam Domitiano imperatore quaestio eiusmodi habebatur.

2. *παθόντες κτλ.*] Cf. Vis. III, 1, 9; 2, 1; 5, 2; Sim. VIII, 3, 6; Vis. II, 2, 7. 8. *Ἀρνησαμένους* habes Vis. II, 3, 4; Sim. VIII, 8, 4; IX, 26, 3. 5. 6.

3. *αἱ ἁμαρτίαι ἀφῆρέθησαν*] Per martyrrium peccata deleri inde a saeculo secundo medio omnes fere patres docuerunt. Cf. Melit. Fragm. XII (Corp. Apolog. ed. Otto IX, 418. 452 sq.): *δύο γὰρ συνέστη τὰ ἄφεσιν*

ἁμαρτημάτων παρεχόμενα, πάθος διὰ Χριστὸν καὶ βάπτισμα. Tert. De baptismo c. 16; De pudicitia c. 22; Cyprian. Ep. 73 c. 21. 22; Origenes apud Eus. H. E. VI, 4, 3.

4. *ἐπ' ἐξουσίαν*] i. e. ad magistratus. — *ἐξητάσθησαν*] sc. num essent Christiani. Quodsi confessi sunt, iam condemnati erant. Propter nomen enim magistratus Christianos persecuti sunt. — *ἐνδοξότεροι κτλ.*] Cf. Vis. III, 2, 1 not. — *πονηρὰ κτλ.*] Cf. II Clem. 3—5.

- οἱ πάσχοντες ἔνεκεν τοῦ ὀνόματος δοξ[άξιν] ὁφείλετε τὸν θεόν, ὅτι ἀξίους ὑμᾶς ἡγήσατο ὁ θεός, ἵνα τοῦτο τὸ ὄνομα βαστάζητε καὶ πάσαι ὑμῶν αἱ ἁμαρτίαι ἰαθῶσιν. 6. [οὐκοῦν μακα]ρίζετε ἑαυτοὺς· ἀλλὰ δοκεῖτε ἔργον μέγα πεποιηκέναι, ἐάν τις ὑμῶν διὰ τὸν θεὸν πάθῃ. ζῶν ὑμῖν ὁ κύριος χαρίζεται, καὶ οὐ νοε[τε]· αἱ γὰρ ἁμαρτίαι ὑμῶν κατεβάρησαν, καὶ εἰ μὴ πεπόνθατε ἔνεκεν τοῦ ὀνόματος κυρίου, διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν τεθνήσκετε [ἀν] τῷ θεῷ. 7. ταῦτα ὑμῖν λέγω τοῖς δισταζούσι περὶ ἀρνήσεως ἢ ὁμολογίσεως· ὁμολογεῖτε, ὅτι κύριον ἔχετε, μήποτε ἀρνούμενοι [πα]ραδοθ[ήσησθε] εἰς δεσμοτῆριον. 8. εἰ τὰ ἔθνη τοὺς δούλους αὐτῶν κολάζουσιν, ἐάν τις ἀρνήσῃται τὸν κύριον ἑαυτοῦ, τί δοκεῖτε ποιήσῃ· ὁ κύριος ὑμῖν, ὃς [ἔχει] πάντων τὴν ἐξουσίαν; ἄρατε τὰς βουλὰς ταύτας ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν, ἵνα διαπαντὸς ζήσητε τῷ θεῷ.
- 15 **29.** Ἐκ δὲ τοῦ ὅρου τοῦ δωδεκάτου τοῦ λευκοῦ οἱ πιστεῦσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ὡς νήπια βρέφη εἰσίν, οἷς οὐδεμία κακία ἀναβαίνει ἐπὶ τὴν καρδίαν οὐδὲ [ἔγνω]σαν, τί ἐστὶ πονηρία, ἀλλὰ πάντοτε ἐν νηπιότητι διέμειναν. 2. οἱ τοιοῦτοι οὖν ἀδιστακτως κατοικήσουσιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θε[οῦ], ὅτι ἐν οὐδενὶ πράγματι ἐμίαναν τὰς ἐντολάς τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ μετὰ νηπιότητος διέμειναν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐν τῇ αὐτῇ φρονήσει. 3. ὅσοι οὖν διαμενεῖτε, φησί, καὶ ἔσσεσθε ὡς τὰ βρέφη, κακίαν μὴ ἔχοντες, πάντων τῶν προειρημένων ἐνδοξότεροι ἔ[σε]σθε· πάντα γὰρ τὰ βρέφη ἐνδοξά ἐστι παρὰ τῷ θεῷ καὶ πρῶτα παρ' αὐτῷ. μακά-
- 20 ριοι οὖν ὑμεῖς, ὅσοι ἂν ἄρητε ἀφ' ἑαυτῶν τὴν πονηρίαν, ἐνδύσησθε δὲ τὴν ἀκακίαν· πρῶτοι πάντων ζήσεσθε τῷ θεῷ. 4. μετὰ τὸ συντελέσαι αὐτὸν τὰς παραβολὰς τῶν ὁρέων λέγω αὐτῷ· Κύριε, νῦν μοι δῆλωσον περὶ τῶν λίθων τῶν ἡρμένων ἐκ τοῦ πεδίου καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τεθειμένων ἀντὶ τῶν λίθων τῶν ἡρμένων [ἐκ]
- 30 τοῦ πύργου, καὶ τῶν στρογγύλων τῶν τεθέντων εἰς τὴν οἰκοδομὴν, καὶ τῶν ἔτι στρογγύλων ὄντων.

30. Ἄκουε, φησί, καὶ περὶ τούτων πάντων. οἱ λίθοι οἱ ἐκ

2 τοῦτο L² : τούτου G, eius L¹A, 4/5 διὰ τὸν θεὸν > L | 6 κατεβάρησαν G(A) : vos gravabant (gravaverunt L²) L | 12 ὑμῖν LA : ἡμῶν G | 19 κατοικήσουσιν L¹ : -κοῦσιν GL², > A | 23 πάντων LA : καὶ π. G

5. πάσχοντες. . . δοξάζειν] Cf. Polyc. | c. 23, 5; Vis. I, 1, 9; 3, 1. Phil. 8, 2. — αἱ ἁμ. ἰαθῶσιν] Cf. 6. κατεβάρησαν] Hermas verbum

nomen, deum glorificare debetis, quod vos dignos existimavit deus, ut hoc nomen feratis et omnia peccata vestra sanentur. 6. Beatos igitur vos praedicate; sed magnum opus vos fecisse putate, si quis vestrum propter deum passus fuerit. Vitam dominus vobis donat, et non intellegitis; delicta enim vestra gratia facta sunt, et nisi passi essetis propter nomen domini, propter peccata vestra mortui essetis deo. 7. Haec vobis dico, qui dubitatis de negatione aut confessione: confitemini vos habere dominum, ne negantes tradamini in vincula. 8. Si gentes servos suos puniunt, si quis dominum suum negaverit, quid putatis vobis facturum esse dominum, qui universorum habet potestatem? Removete ergo de praecordiis vestris has cogitationes, ut in perpetuum vivatis deo.

29. De duodecimo autem monte candido qui crediderunt, huiusmodi sunt: sicut parvuli infantes sunt, quibus nulla malitia ascendit in corde quique non cognoverunt, quid sit malitia, sed semper in sinceritate permanserunt. 2. Tales igitur sine haesitatione habitabunt in regno dei, quia in nulla re mandata dei maculaverunt, sed cum sinceritate omnes dies vitae suae in eadem mente permanserunt. 3. Quicumque ergo permanseritis, inquit, et fueritis sicut infantes, nequitiam non habentes, omnibus ante memoratis gloriosiores eritis; omnes enim infantes gloriosi sunt apud deum et primi apud eum. Beati igitur vos, quicumque malitiam a vobis removeritis, innocentiam vero indueritis; primi omnium vivetis deo. 4. Postquam similitudinum explanationem finivit, dico ei: Domine, nunc mihi demonstra de lapidibus, qui de campo sublatis et in structura positi sunt loco lapidum e turri sublatorum, et de rotundis, qui in structura positi sunt, et de illis, qui adhuc rotundi sunt.

30. Audi, inquit, et de his omnibus. Lapides, qui de

1 I Petr. 4, 13. 15. 16; Act. 5, 21. — 3 Matth. 5, 11. 12; Luc. 6, 22; I Petr. 4, 14. — 22 Matth. 18, 3.

modo intransitivo usurpasse videtur. Alia huius usus exempla desunt.

29, 1. *νήπια* [βρέφη] Cf. c. 24, 3; Mand. II, 1; I Petr. 2, 2. — *οὐδὲ κακία*] Cf. Vis. III, 5, 4.

3. *ὥς τ. βρέφη*] Cf. Mand. II, 1. — *πρῶτα*] In Sim. VIII Hermas martyribus primas partes tribuit.

4. Cf. c. 6, 5—8; 9, 1—4.

τοῦ [πεδί]ου ἡρμένοι καὶ τεθειμένοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου ἀντὶ τῶν ἀποβεβλημένων, αἱ ρίζαι εἰς τοῦ ὄρους τοῦ λευκοῦ τούτου.

2. ἐπεὶ οὖν οἱ πιστεύσαντες ἐκ τοῦ ὄρους τοῦ λευκοῦ πάντες ἄχαιοι εὐρέθησαν, ἐκέλευσεν ὁ κύριος τοῦ πύργου τούτους ἐκ [τῶν
 5 ριζῶν] τοῦ ὄρους τούτου βληθῆναι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου· ἔγνω γάρ, ὅτι, ἐὰν ἀπέλθωσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου οἱ λίθοι οὗτοι, διαμενοῦσι λαμπροὶ καὶ οὐδεὶς αὐτῶν μελάνησει.
 3. Quodsi de ceteris montibus adiecisset, necesse habuisset rursus visitare eam turrem atque purgare. Hi autem omnes can-
 10 didi inventi sunt, qui crediderunt et qui credituri sunt; ex eodem enim genere sunt. Felix hoc genus, quia innocuum est. 4. Audi nunc et de illis rotundis lapidibus et splendidis. Hi omnes de hoc candido monte sunt. Audi autem, quare rotundi sunt re-
 perti. Divitiae suae eos pusillum obscuraverunt a veritate at-
 15 que obfuscaverunt, a deo vero nunquam recesserunt, nec ullum verbum malum processit de ore eorum, sed omnis aequitas et virtus veritatis. 5. Horum ergo mentem cum vidisset dominus, posse eos veritati favere, bonos quoque permanere, iussit opes eorum circumcidi, non enim in totum eorum tolli, ut possint
 20 aliquid boni facere de eo, quod eis relictum est, et vivent deo, quoniam ex bono genere sunt. Ideo ergo pusillum circumcisi sunt et positi sunt in structuram turris huius.

31. Ceteri vero, qui adhuc rotundi remanserunt neque aptati sunt in eam structuram, quia nondum acceperunt sigil-
 25 lum, repositi sunt suo loco; valde enim rotundi reperti sunt.
 2. Oportet autem circumcidi hoc saeculum ab illis et vanitates opum suarum, et tunc convenient in dei regnum. Necesse est

4/5 τῶν ριζῶν L(A): > G | 7 μελάνησει: μελανίσει G adhuc exhibens ε... δὲ et in his litteris desinens. Versio latina, quae inde ab hoc loco usque ad finem loco textus graeci exhibetur, est vulgata quae dicitur (L¹), a Gebhardt adhibitis sex codicibus emendata. Ubi mutavi, in notis rationem reddidi. Altera versio est aethiopica, ab Antonio d'Abbadie latine reddita. Lectiones versionis Palatinae (L²) a versione vulgata divergentes, si quae fuerunt maioris momenti, in notis exscripsi | 8 adiecisset: + in structuram turris L² | 10/11 ex — sunt: ex corde enim credunt L² | 14/15 a ver. atque obfuscaverunt > L²

30, 1. τ. λευκοῦ τ.] sc. montis | duodecimi, cuius ad radices lapides

campo sublatis et in structura turris positi sunt eorum loco, qui reprobati erant, radices sunt montis huius candidi. 2. Postquam igitur qui de monte candido crediderunt, omnes innocentes sunt inventi, iussit dominus turris hos, qui de radice montis istius erant, in structura turris collocari; scivit enim, si in 5 structuram turris iverint lapides isti, eos candidos permansuros nec quemquam eorum nigrum evasurum esse. 3. Illi autem, qui ex ceteris montibus impositi fuissent in structuram, necessario desideravissent, ut iterum extrueret turrin et visitaret eam. Et hi omnes, qui albi sunt, in novo lumine sunt et lumen. 10 Qui crediderunt et qui credituri sunt, idem genus sunt. Et beatum illud genus, quia simplices sunt. 4. Audi nunc et de illis lapidibus rotundis et albis, et ii omnes e monte sunt. Et dixi ei: Quapropter rotundi inventi sunt? Et dixit mihi: Audi; etenim valde abscondiderunt se ex structura, sed dominum non 15 deserebant et verbum malum non exhibat ex oribus eorum, sed omne bonum et iustum et verum. 5. Et cum dominus corda eorum vidit, quod possent iusti fieri, quia beati erant e natura ipsorum, iussit eos removeri ab opibus suis, nec tamen prorsus removeri. ut ex reliquiis suis, quae relictæ essent, benefacerent 20 et viverent domino, quia e beato genere essent. Et idcirco pusillum circumciderunt eos et imposuerunt eos in structuram turris.

31. Illi autem lapides rotundi, qui nunquam apti fuerunt in structuram, quia sigillum eius non receperant, idcirco restituti sunt in (pristinum) locum eorum, quia valde rotundi erant. 25 2. Sed oportet illos derelinquere hoc saeculum et divitias suas; et tunc apti erunt in regnum domini, quia benedixit dominus

de campo allati siti erant. Significat innocentiae; cf. c. 29.

cant lapides isti homines natura bonos; cf. c. 31, 1. 2. Zahn l. c. 10, 3.

p. 239—241 conicit, in persecutione ultima multos a fide lapsos, sed eodem fere tempore, libro nondum scripto, multos quoque ad Christum conversos esse, ita ut illorum locum obtinuisse viderentur; hos autem esse lapides de campo allatos.

4. Cf. Vis. III, 6, 5—7; Sim. VIII, 10, 3.

31, 1. aptati] Cf. c. 9, 4.

2. circumcidi] i. e. ipsos a mundo seu mundum ab ipsis disiungi oportet. — convenient etc.] i. e. apti erunt (*ἀποδοσόν* cf. Vis. III, 7, 5. 6 etc.). Cf. Luc. 9, 62. — necesse etc.] Cf. c. 9, 2. 3.

3. ex eodem genere] i. e. ex genere.

enim eos *intrare in dei regnum*; hoc enim genus innocuum benedixit dominus. Ex hoc ergo genere non intercidet quisquam. Etenim licet quis eorum temptatus a nequissimo diabolo aliquid deliquerit, cito recurret ad dominum suum. 3. Felices
 5 vos iudico omnes, ego nuntius paenitentiae, quicumque estis innocentes sicut infantes, quoniam pars vestra bona est et honorata apud deum. 4. Dico autem omnibus vobis, quicumque sigillum hoc accepistis, simplicitatem habere neque offensarum
 10 memores esse neque in malitia vestra permanere aut in memoria offensarum amaritudinis, in unum quemque spiritum fieri et has malas scissuras permediare ac tollere a vobis, ut dominus pecorum gaudeat de his. 5. Gaudebit autem, si omnia invenerit sana. Sin autem aliqua ex his dissipata invenerit, vae erit pastoribus. 6. Quodsi ipsi pastores dissipati reperti fuerint,
 15 quid respondebunt [pro] pecoribus his? Numquid dicunt a pecore se vexatos? Non credetur illis. Incredibilis enim res est, pastorem pati posse a pecore; et magis punietur propter mendacium suum. Et ego sum pastor, et validissime oportet me de vobis reddere rationem.

20 **32.** Remediate ergo vos, dum adhuc turris aedificatur. 2. Dominus habitat in viris amantibus pacem; ei enimvero pax cara est; a litigiosis vero et perditis malitiae longe abest. Reddite igitur ei spiritum integrum, sicut accepistis. 3. Si

1/2 innocuum benedixit: probavit L² | 8 sigillum: + filii dei L² | 11/12 ut — his: ut si dominus pecorum veniat, gaudeat L² | 13/14 vae erit pastoribus > L² | 15 resp. — his: ei respondebitur L² | pro Ps.-Cypr.: > L¹ | 22/23 abest. Reddite: recedite, et habebitis L²

3. Cf. c. 29, 1. 3.

4. simplicitatem — tollere a vobis] Exscripsit hunc locum Antiochus Mon. Hom. 94 PG 89, 1719: καλὸν ἐστὶν κρατεῖν τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀκακίαν καὶ εἶναι ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα τὴν πονηρίαν τὴν ἀπολλύουσαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ μὴ εἶναι μνησικακοὺς μήτε παρανόμους (l. μηδὲ παραμόνους Hilgf.) τῇ κακίᾳ, ἀλλ' ἀποθέσθαι τὰς κακίας καὶ τὰς πονηρίας καὶ τὰς πικρίας τὰς

παρανόμους (παραμόνους Hg) καὶ γενέσθαι ἐν πνεῦμα καὶ τὰ σχήματα (σχίσματα Hg) τὰ πονηρὰ ἀναιρέναι. — ut dominus — rationem reddere v. 6] Cf. Antioch. Hom. 122 PG 89, 1815: ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὁ κύριος τῶν προβάτων, χαρῇ ἐπ' αὐτῶ καὶ ἐπὶ τοῖς προβάτοις εὐφρανθῇ. χαρήσεται δέ, ἐὰν πάντα ὑγιῇ εὐρεθῇ καὶ μὴ διαπεπτωκότα τινὰ ἐξ αὐτῶν. ἐὰν δὲ εὐρεθῇ τινὰ ἐξ αὐτῶν διαπεπτωκότα, οὐαὶ τοῖς ποιμέσιν ἔσται. ἐὰν δὲ καὶ

huic generi simplici, nec est, qui interdicat ex iis. Licet eos seduxerit malitia satanae et peccaverint, cito convertentur ad dominum. 3. Sed beatos praedico vos, ego angelus paenitentiae, vos omnes, qui simplices estis sicut infantes, quoniam bona est pars vestra et honorata apud dominum. 4. Praecipio vobis, 5 qui sigillum filii domini habetis, ut conservetis simplicitatem nec portetis cupidinem ultionis nec sitis protervi in nequitia vestra. Relinquit ergo vindictae studium et amarum peccatum et estote in uno spiritu et sanate scissuras vestras (eas removens) a vobis. Quando venerit dominus ovium, gaudebit de 10 vobis, 5. et exsultabit, sed tantum, si omnia sana invenerit nec ullus e vobis interciderit. Vae vobis, pastores. 6. Si autem ipsi pastores dicunt possessori gregis, ab ovibus se prostratos esse, non creditur, quia incredibile est, ovem interficere pastorem. Si autem non, eos, qui mentiti sunt, punient. Ego quoque 15 pastor sum, et diligenter oportet me rationem reddere de vobis.

32. Sanate igitur vosmet ipsos, quamdiu adhuc structura turris fit. 2. Nam etiam dominus in virtute et pace habitationem facit, quia pacem diligit eamque procul a scelestis removet. Nam a domino accipietis spiritum sanctum. 3. Cum 20

1 Ioann. 3, 5.

αἰνολοῖ οἱ ποιμένες εὐφραθῶσιν διαπεπρωκότες, τί ἐροῦσιν τῷ δεσπότῃ τοῦ ποιμνίου; ὅτι ἀπὸ τῶν προβάτων διέπεσαν; οὐ πιστευθήσονται· ἄπιστον γὰρ πρᾶγμα ἐστίν, ποιμένα ὑπὲρ (l. ὑπὸ) προβάτων παθεῖν τι. μᾶλλον δὲ ζολασθήσονται διὰ τὸ ψεῦδος αὐτῶν. εἰδότες οὖν, ὅτι λίαν δι' αὐτοὺς ἀποδοῦναι λόγον δεῖ, κτλ. — peccorum] Cf. Sim. VI; Ioann. 10.

5. vae — mendacium suum v. 6] Exstant haec apud Ps.-Cyprianum De aleatoribus c. 2 ed. Hartel III, 93 sq.: *Dicit enim scriptura divina: Vae erit etc.* Auctor scripturae versionem vulgatam paene ad verbum transscripsit.

6. dissipati] Cf. Matth. 26, 31;

Marc. 14, 27.

32, 2. reddite etc.] Cf. v. 4; Mand. III, 1. 2; V, 1. 2. Antiochus Hom. 94 hunc versum et sequentes usque ad verba: 'corruptus a te v. 4, cum c. 31, 4 coniunxit. Pergit enim: ὅπως ὁ κύριος τῆς εἰρήνης κατοικήσῃ ἐν πασίν, ἵνα καὶ τὸ πνεῦμα ὑγιὲς γένηται, ὥσπερ αὐτὸ ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος. ἔὰν γάρ τις κναφεῖ δόσῃ ἱμάτιον καὶ νόν καὶ ὑγιὲς καὶ τοῦτο θέλει κομίσασθαι, ὁ δὲ κναφὲς σχίσας τὸ ἱμάτιον ἀποδόσκει· ἄρα λήφεται αὐτό; οὐχὶ μαχήσεται καὶ ὑβρίσει λέγων αὐτῷ· 'ἱμάτιόν σοι ὑγιὲς ἔδωκα· διὰ τί αὐτὸ ἔσχισας καὶ πεποήκας ἄχρηστον; εἰ οὖν οὕτως περὶ ἱματίου λυπεῖται τις καὶ μάχεται, ὅτι οὐκ ἀπειλήφεν

enim dederis fulloni vestimentum novum integrum idque integrum iterum vis recipere, fullo autem scissum tibi illud reddet, recipies illud? Nonne statim scandescis et eum convicio persequeris, dicens: Vestimentum integrum tibi dedi: quare scissi-
 5 disti illud et inutile redegisti? Et propter scissuram, quam in eo fecisti, in usu esse non potest. Nonne haec omnia verba dices fulloni ergo et de scissura, quam in vestimento tuo fecerit? 4. Si sic igitur tu doles de vestimento tuo et quereris, quod non illud integrum recipias, quid putas dominum tibi
 10 facturum, qui spiritum integrum tibi dedit, et tu eum totum inutilem redegisti, ita ut in nullo usu esse possit domino suo? Inutilis enim esse coepit usus eius, cum sit corruptus a te. Nonne igitur dominus spiritus eius propter hoc factum tuum [morte te] adficiet? 5. Plane, inquam, omnes eos, quoscumque
 15 invenerit in memoria offensarum permanere, adficiet. Clementiam, inquit, eius calcare nolite, sed potius honorificate eum, quod tam patiens est ad delicta vestra et non est sicut vos. Agite enim paenitentiam utilem vobis.

33. Haec omnia, quae supra scripta sunt, ego pastor nun-
 20 tius paenitentiae ostendi et locutus sum dei servis. Si credideritis ergo et audieritis verba mea et ambulaveritis in his et correxeritis itinera vestra, vivere poteritis. Sin autem manseritis in malitia et memoria offensarum, nullus ex huiusmodi vivet deo. Haec omnia a me dicenda dicta sunt vobis. 2. Ait
 25 mihi ipse pastor: Omnia a me interrogasti? Et dixi: Ita, domine. Quare ergo non interrogasti me de forma lapidum in structura repositorum, quod explevimus formas? Et dixi: Oblitus sum, domine. 3. Audi nunc, inquit, de illis. Hi sunt qui nunc mandata mea audierunt et ex totis praecordiis ege-
 30 runt paenitentiam. Cumque vidisset dominus bonam atque puram esse paenitentiam eorum et posse eos in ea permanere,

14 morte te : tradet te morti $L^2(A), > L^1$ | 19 scripta sunt : + servanda mandat, ut iam agatis paenitentiam L^2 | 27 quod expl. formas : quos replevimus L^2

ὕγιες τὸ ἡμάρτιον, τί δοκοῦμεν ἡμεῖς | παθεῖν ἐπὶ τοῦ κυρίου, τὸ πνεῦμα

fulloni dederint vestem incolumem et salvam et solidam, et deinde velis ab eo repetere vestem, fullo autem scissam vestem tibi reddiderit, accipies illam vestem a fullone? Nonne litem habebis cum eo et conviciaberis ei et dices: Vestem salvam dedi tibi; quare scidisti eam et inutilem fecisti? Nec proderit iam ⁵ quicquam, quia eam scidisti. Nonne talia [dices] fulloni, quia scidit tibi vestem tuam? 4. Et cum tu sic maeres et litem habes, quia salvam non reddidit tibi vestem tuam, quid igitur putas facturum tibi dominum, qui salvum dedit tibi spiritum, tu autem eum fecisti prorsus inutilem domino eius, et inutilis ¹⁰ est apud te, quia eum non conservasti? Quomodo dominus spiritus subito propter hoc factum, quod fecisti, te interficere debebat? 5. Et dixi ei: Utique, interficiet omnes, quos invenerit portantes cupidinem ultionis, cum venerit. Cavete igitur, ne abnegetis multam misericordiam eius; sed potius ei gratias ¹⁵ agite, quia ita patiens fuit erga vos ob peccata vestra nec fuit sicut vos. Agite igitur paenitentiam, quia bona est vobis.

33. Haec igitur omnia prius scripta sunt. Et ego pastor, angelus paenitentiae, ea ostendi et locutus sum servo domini. Et si credideritis et audiveritis verbum meum et ambulaveritis ²⁰ in illo et correxeritis vias vestras, poteritis vivere. Sin autem permanseritis in dolo, vindictae studium gerentes, nemo e vobis vivet domino. Haec omnia locutus sum vobis propter vos. 2. Deinde dixit mihi pastor: De omnibus me interrogabas? Et dixi ei: Ita, domine. Et dixit mihi: Cur (non) interrogas me, ²⁵ quapropter forma illorum lapidum similitudo eorum, quos imposuerunt in structuram, qui habent perfectionem? Et dixi ei: Oblitus sum, domine. 3. Et dixit mihi: Audi nunc de iis. Hi sunt qui nunc audierunt mandata mea et paenitentiam egerunt toto corde suo. Et cum vidisset dominus bene eos et pure ³⁰ paenitentiam egisse, ita ut possint permanere in paenitentia sua, iussit aboleri priora peccata eorum, et iussit peccata vestra:

λαβόντες ὑγιᾶς καὶ τοῦτο λυπήσαντες | ἡμῶν κατεφθάρη.

καὶ ἀρχεῖώσαντες, μὴ ἐν σεμνότητι | 5. calcare] Cf. Hebr. 10, 29.

πολιτευσάμενοι; καὶ εἰς οὐδεμίαν | 33, 1. haec omnia] sc. Mandata
χρῆσιν δύναται εἶναι τῷ κυρίῳ ἐαν- | et Similitudines.

τοῦ· ἢ γὰρ χρῆσις τοῦ πνεύματος ὅφ' | 2. forma lap.] Cf. c. 10, 1. 2.

iussit priora peccata eorum deleri. Hae enim formae peccata erant eorum, et exaequata sunt, ne apparerent.

Similitudo X.

1. Postquam perscripseram librum hunc, venit nuntius ille,
 5 qui me tradiderat huic pastori, in domum, in qua eram, et con-
 sedit supra lectum, et adstitit ad dexteram hic pastor. Deinde
 vocavit me et haec mihi dixit: 2. Tradidi te, inquit, et domum
 tuam huic pastori, ut ab eo protegi possis. Ita, inquam, do-
 mine. Si vis ergo protegi, inquit, ab omni vexatione et ab
 10 omni saevitia, successum autem habere in omni opere bono at-
 que verbo et omnem virtutem aequitatis, in mandatis huius
 ingredi, quae dedi tibi, et poteris dominari omni nequitiae.
 3. Custodienti enim tibi mandata huius subiecta erit omnis cu-
 piditas et dulcedo saeculi huius, successus vero in omni bono
 15 negotio te sequetur. Maturitatem huius et modestiam suscipe
 in te et dic omnibus, in magno honore esse eum et dignitate
 apud dominum et magnae potestatis eum praesidem esse et po-
 tentem in officio suo. Huic soli per totum orbem paenitentiae
 potestas tributa est. Potensne tibi videtur esse? Sed vos ma-
 20 turitatem huius et verecundiam, quam in vos habet, despicitis.

2. Dico ei: Interroga ipsum, domine, ex quo in domo mea
 est, an aliquid extra ordinem fecerim, ex quo eum offenderim.
 2. Et ego, inquit, scio nihil extra ordinem fecisse te neque
 esse facturum. Et ideo haec loquor tecum, ut perseveres. Bene
 25 enim de te hic apud me existimavit. Tu autem ceteris haec
 verba dices, ut et illi, qui egerunt aut acturi sunt paenitentiam,
 eadem quae tu sentiant et hic apud me de his bene interpre-
 tetur et ego apud dominum. 3. Et ego, inquam, domine, omni
 homini indico magnalia domini; spero autem, quia omnes, qui
 30 antea peccaverunt, si haec audiant, libenter acturi sunt paeni-
 tentiam, vitam recuperantes. 4. Permane ergo, inquit, in hoc
 ministerio et consumma illud. Quicumque autem mandata huius

1/2 hae — apparerent : et ita deleta sunt et aequata, ne apparerent
 postea. ἀμὲν L² | 3 sim. X > L² | 12 et — nequitiae > L² | 29 quia L² :
 eos L¹

ille ipse vidit eos [locus corruptus] et correxit eos, ne apparerent.

Similitudo X.

1. Et postquam haec scripsi in libro, ille qui pastori me tradiderat angelus venit domum, ubi eram sedens in lecto, et 5 adstitit a dextra eius ille pastor. Et vocavit me et dixit mihi hoc verbum: 2. Dedi te pastori, ut custodiat et te et domum tuam. Et dixi ei: Ita, domine. Et dixit mihi: Si vis eum te custodire ab afflictione et ab omni malo, recte dirige animum tuum in omni opere bono et in omni verbo iustitiae bono et 10 ambula in mandatis eius, quae mandavi, et poteris invenire omnem iustitiam. 3. Et si observaveris mandata eius, subicies omnem concupiscentiam et omne delictum huius mundi et eris perfectus in omni opere bono. Et glorifica mansuetudinem eius et iustitiam et dic omnibus, gloriam et magnificentiam esse apud 15 dominum, et eum magnam vim et potestatem habere nec quicquam ei impossibile esse in omni opere eius in toto mundo. Et huic soli data est potestas paenitentiae. Et scito, nihil ei esse impossibile. Vos autem ludibrio habetis mansuetudinem eius, quia reveretur vos. 20

2. Et dixi ei: Ex quo intravit in domum meam, anne aliquid mali feci illi, quo ei aegritudinem afferrem? 2. Et dixit mihi: Scito, si quid mali feceris, ne facias id amplius! Propterea dixi tibi hoc verbum, ut patiens sis. Et ille mihi de te locutus est. Tu autem verba reliqua nuntia, ut etiam ceteri, 25 qui paenitentiam egerunt et qui acturi sunt, idem cogitent sicut tu, eodem modo, quo tu mihi locutus es, et ego quoque loquar domino. 3. Et dixi ei: Assentior, domine. Sicut edocuisti me, edocebo magnalia domini omnes homines. Confido autem, omnes, qui audiverunt, qui antea crediderunt, paenitentiam acturos esse gaudentes et vivos futuros esse. 4. Et dixit mihi: Permane igitur in hac cogitatione et perfice eam. Et 30

X, 1, 1. perscripseram] Cf. Vis. V, 5. 3. maturitatem] = τὴν σεμνότητα.
6. — nuntius ille etc.] Filius Dei — huius] sc. pastoris tui.
ipse nunc Hermae apparet; cf. Vis. 2, 2. dominum] i. e. Deum patrem; filius Dei enim loquitur.
V, 2.

efficiunt, habebunt vitam, et hic apud dominum magnum honorem. Quicumque vero huius mandata non servant, fugiunt a sua vita et aversantur illum; [hic autem apud deum habet honorem suum. Quicumque ergo contemnent eum] nec mandata
 5 eius sequuntur, morti se tradunt et unusquisque eorum reus fit sanguinis sui. Tibi autem dico, ut servias mandatis his, et remedium peccatorum habebis.

3. Misi autem tibi has virgines, ut habitent tecum; vidi enim eas affabiles tibi esse. Habes ergo eas adiutrices, quo
 10 magis possis huius mandata servare; non potest enim fieri, ut sine his virginibus haec mandata servantur. Video autem eas libenter esse tecum. Sed ego praecipiam eis, ut omnino a domo tua non discedant. 2. Tu tantum communda domum tuam: in munda enim domo libenter habitabunt; mundae enim sunt at-
 15 que castae et industriae et omnes habentes gratiam apud dominum. Igitur si habuerint domum tuam puram, tecum permanebunt; sin autem pusillum aliquid iniquationis acciderit, protinus a domo tua recedent. Hae enim virgines nullam omnino diligunt iniquationem. 3. Dico ei: Spero me, domine,
 20 placitum eis, ita ut in domo mea libenter habitent semper. Et sicut hic, cui me tradidisti, nihil de me queritur, ita neque illae querentur. 4. Ait ad pastorem illum: Video, inquit, servum dei velle vivere et custoditurum haec mandata et virgines has habitatione munda collocaturum. 5. Haec cum dixisset,
 25 iterum pastori illi me tradidit et vocavit eas virgines et dixit ad eas: Quoniam video vos libenter in domo huius habitare, commendo eum vobis et domum eius, ut a domo eius non recedatis omnino. Illae vero haec verba libenter audierunt.

4. Ait deinde mihi: Viriliter in ministerio hoc conversare,
 30 omni homini indica magnalia domini, et habebis gratiam in hoc ministerio. Quicumque ergo in his mandatis ambulaverit, vivet et felix erit in vita sua; quicumque vero neglexerit, non vivet et erit infelix in vita sua. 2. Dic omnibus, ut non cessent, quicumque recte facere possunt; bona opera exercere utile est

3 aversantur: adversus codd | 3/4 hic — eum L² (A): > L¹ ob homoeot. ut videtur | 5 morti L²A: sed m. L¹ | 7 peccatorum L² (A): priorum p. L¹ | 22/23 servum — vivere et: hunc L² | 29 ait: + ille pastor L²

omnes, qui observabunt mandata huius, assequentur vitam. Talis autem magnus et honoratus est apud dominum. Ii autem, qui mandata eius non observaverint, non habebunt vitam; et spernunt hunc. Ille quidem honoratus est apud dominum; qui autem eum spernunt nec mandata eius observant, tradunt se-⁵ met ipsos morti; et suppliciis dabit animas eorum. Tibi autem dico: subditus esto his mandatis, et ignoscet tibi priora peccata tua.

3. Et misi tibi ut habitent tecum virgines, quia vidi te ab iis custoditum et adiutum, ut posses observare mandata¹⁰ huius. Non enim est possibile observare mandata nisi mandato huius [?]. Video enim illas libenter tecum habitare. Et ego quoque praecipiam, ne unquam a domo tua recedant. 2. Tu autem communda domum tuam; nam in domo pura libenter habitant. Purae enim sunt et bonae et iustae et habent gratiam¹⁵ apud dominum. Et simul atque invenerint puram domum tuam, permanebunt apud te; si autem paululum immunda fuerit aliqua re, protinus derelinquent domum tuam. Nam omnino non desiderant impuritatem illae virgines. 3. Et dixi ei: Confido, domine, me placitum iis, ut laetantes habitent in domo mea²⁰ semper; sicut ille, cui me tradidisti, nihil habet, quo increpet me, sic illae nihil habebunt, quo increpent me. 4. Et dixit pastori: Scio, vitam velle servum domini et servaturum esse haec mandata et virginibus placitum in puritate. 5. Et postquam rursus tradidit me. virgines vocavit et dixit iis: Quoniam²⁵ gratum esse vobis habitare in domo huius vidi, ecce committo vobis et eum et domum eius, ne unquam secedatis a domo eius. Et cum audiverunt hoc verbum illae virgines, laetatae sunt.

4. Et dixit mihi ille angelus: Firma temet in hoc opere et dic omnibus hominibus magnalia domini; habes enim gra-³⁰ tiam in hoc opere. Et quicumque ambulabit in his mandatis, vivet et beatus erit in vita sua; qui autem neglexerit ea, non vivet et erit miserabilis in vita sua. 2. Et dic omnibus, ut possint bonum facere; semper faciant bonum, quia eos decet.

3, 1. has virgines] Cf. Sim. IX, II, 2, 2.

10. 11. 15.

4, 1. ait] sc. nuntius ille (c. 1, 1)

2. domum tuam] Cf. Vis. I, 3, 1; vel filius Dei.

illis. Dico autem, omnem hominem de incommodis eripi oportere. Et is enim, qui eget et in cotidiana vita patitur incommoda, in magno tormento est ac necessitate. 3. Qui igitur huiusmodi animam eripit de necessitate, magnum gaudium sibi
 5 acquirit. Is enim, qui huiusmodi vexatur incommodo, pari tormento cruciatur atque torquet se qui in vincula est. Multi enim propter huiusmodi calamitates, cum eas sufferre non possunt, mortem sibi adducunt. Qui novit igitur calamitatem huiusmodi hominis et non eripit eum, magnum peccatum admittit et reus
 10 fit sanguinis eius. 4. Facite igitur opera bona, quicumque accepistis a domino, ne, dum tardatis facere, consummetur structura turris. Propter vos enim intermissum est opus aedificationis eius. Nisi festinetis igitur facere recte, consummabitur turris et excludemini. 5. Postquam vero locutus est mecum, surrexit
 15 de lecto et apprehenso pastore et virginibus abiit, dicens autem mihi, remissurum se pastorem illum et virgines in domum meam.

2 et > L² | 2/3 patitur incommoda > L² | 11/12 structura turris : + et vos de structura reprobemini; iam alia turris non aedificatur L² cf. A | 14 et excludemini > L² | 16 domum meam : + ἀμὴν L² cf. A.

2. Commendat Hermas eleemosy- | I, 8; II, 5; V, 3, 7; VIII, 10, 3; nam; cf. v. 3; Mand. VIII, 10; Sim. | IX, 30, 5.

Ego autem dico omnibus hominibus, ut a vexatione salventur. Etiam is, qui inops est angustia pressus in rebus ad vitam necessariis, magno in supplicio et cruciatu est. 3. Quae anima cum salva facta fuerit, magnum gaudium ei parabis eo, quod eam salvavit. Nam par est afflictio eorum, qui ita se habent, 5 cum iis, qui in vinculis sunt. Multi enim cum non possint perferre, supplicia afferunt sibimet ipsis. Qui autem novit afflictionem eius, qui ita se habet, nec salvat eum, magnum peccatum admittit et fit occisor eius. 4. Facite igitur bonum, ut mercedem accipiat a domino; sin morati fueritis facere bonum, 10 consummabitur structura turris, et vos exclusi eritis e structura et alia turris non aedificata est; propter vos enim intermisit structuram turris. Sin non festinaveritis facere bonum, consummabitur structura turris et excludemini cum bonis (operibus) vestris. 5. Quae cum dixisset mihi, surrexit e lecto et dixit 15 mihi [locus corruptus] illi pastori et illis virginibus et abiit. Deinde dixit mihi, se pastorem et virgines in domum meam missurum esse in saecula saeculorum. Amen.

3. in vincula est] Cf. Rönsch, *Italia* 1869 (ed. II 1875) p. 410 sq. — multi etc.] Hagemann censet in *Theolog. Quartalschrift* 1860 p. 31, famem magnam Antonino Pio imperante

exortam, de qua Iulius Capitolinus Vit. Ant. c. 8 refert, Hermae occasionem haec scribendi dedisse.

4. consummetur] Cf. Vis. III, 4, 2; 5, 5; Sim. IX, 5, 1.

Index

locorum Sacrae Scripturae et librorum apocryphorum ¹⁾.

Doctrina apostolorum.

* Exod. 20, 17 : 2, 2.	* Matth. 5, 33; 19, 18 : 2, 2. 3.
Lev. 19, 18 : 1, 2.	* — 5, 39. 48 : 1, 4.
* Deut. 1, 16 : 4, 3.	* — 5, 40. 41 : 1, 4.
* — 4, 2; 12, 32 : 4, 13.	— 5, 44. 46. 47 : 1, 3.
— 6, 5 : 1, 2.	* — 6, 5 : 8, 2.
* Ps. 4, 3 : 5, 2.	* — 6, 9—13 : 8, 2.
* — 36, 11 : 3, 7.	* — 6, 16 : 8, 1.
— 117, 26 : 12, 1.	— 6—7 : 15, 3.
Prov. 31, 9 : 4, 3.	* — 7, 6 : 9, 5.
* Sap. 1, 14 : 10, 3.	* — 7, 12 : 1, 2.
* — 12, 7 : 5, 2.	* — 10, 10 : 13, 1. 2.
Sirach 7, 30 : 1, 2.	— 10, 22; 24, 13 : 16, 5.
— 18, 1; 24, 8 : 10, 3.	* — 12, 31 : 11, 7.
* Ies. 1, 23 : 5, 2.	* — 15, 19 : 5, 1.
* Zach. 14, 5 : 16, 7.	* — 19, 18 : 2, 2.
* Malach. 1, 11. 14 : 14, 3.	* — 21, 9. 15 : 10, 6; 12, 1.
* ? 1, 6.	* — 22, 37—39 : 1, 2.
* Matth. 5, 5 : 3, 7.	* — 24, 4 : 6, 1.
— 5, 22—26; 18, 15—35 : 15, 3.	* — 24, 10 : 16, 5.
— 5, 23. 24 : 15, 11—20 : 14, 2.	* — 24, 24 : 16, 4.
* — 5, 26 : 1, 5.	* — 24, 30. 31 : 16, 6.
	* — 24, 30; 26, 64 : 16, 8.
	* — 24, 31 : 10, 5.
	* — 24, 42. 44 : 16, 1.
	* — 25, 13 : 16, 1.
	* — 28, 19 : 7, 1. 3.

1) Ubi signum * prostat, aut locus S. Scripturae disertis verbis allegatur aut locus patrum apostolicorum ad locum biblicum tam prope accedit, ut mihi aequae atque ille litteris mutatis exprimendus esse visus sit.

Marc. 12, 30—31 : 1, 2.	Eph. 3, 9 : 10, 3.
* Luc. 6, 30 : 1, 4. 5.	I Thess. 4, 16 : 16, 6.
— 6, 31—33 : 1, 2. 3.	II Thess. 2, 9 : 16, 4.
— 10, 7 : 13, 1.	I Tim. 5, 17. 18 : 13, 1.
— 12, 35 : 16, 1.	Tit. 2, 12 : 1, 4.
Ioann. 5, 43 : 12, 1.	Hebr. 3, 4 : 10, 3.
— 7, 24 : 4, 3.	* I Petr. 2, 11 : 1, 4.
* Rom. 1, 29. 30 : 5, 1.	Apoc. 4, 11 : 10, 3.
* — 12, 9 : 5, 2.	— 13, 2. 13 : 16, 4.
I Cor. 9, 13. 14 : 13, 1.	
— 15, 52 : 16, 6.	
* — 16, 22 : 10, 6.	

Barnabae epistula.

* Gen. 1, 26 : 5, 5; 6, 12. 18.	* Lev. 11, 29 : 10, 8.
* — 1, 28 : 6, 12. 18.	* — 16, 7. 9 : 7, 6. 10.
* — 2, 2 : 15, 3. 4. 5.	* — 16, 8 : 7, 9.
— 15, 6 : 13, 7.	* — 16, 8. 10 : 7, 7.
* — 17, 4. 5 : 13, 7.	* — 20, 4 : 6, 8.
* — 17, 23. 27 (cf. 14, 14) : 9, 8.	* — 23, 29 : 7, 3.
* — 25, 21—23 : 13, 2.	Num. 13, 17 : 12, 8.
* — 48, 9. 11 : 13, 4.	— 19 : 8.
* — 48, 13—19 : 13, 5.	— 21, 6 sqq. : 12, 5.
* Exod. 15, 26 : 9, 2.	* — 21, 8. 9 : 12, 7.
— 17, 8 sqq. : 12, 2.	* Deut. 1, 16 : 19, 11.
* — 17, 14 : 12, 9.	* — 4, 1. 5 : 10, 2.
* — 20, 8 : 15, 1. 6.	* — 5, 11 : 19, 5.
* — 24, 18 : 14, 2.	* — 5, 12 : 15, 1.
* — 31, 13—17 : 15, 2.	* — 9, 12 : 4, 8.
* — 31, 18 : 4, 7; 14, 2.	* — 9, 12—17 : 14, 3.
* — 32, 7 : 4, 8.	* — 10, 16 : 9, 5.
* — 32, 7—19 : 14, 3.	* — 12, 32 : 19, 11.
* — 33, 1. 3 : 6, 8. 13.	* — 14 : 10.
* — 34, 28 : 4, 7.	* — 14, 6 : 10, 11.
* Lev. 11 : 10, 1.	* — 27, 15 : 12, 6.
* — 11, 3 : 10, 11.	* — 32, 10 : 19, 9.
* — 11, 5 : 10, 6.	* Ps. 1, 1 : 10, 10.
* — 11, 10 : 10, 5.	* — 1, 3—6 : 11, 6. 7. 8.
* — 11, 13—16 : 10, 4.	

- * Ps. 4, 3 : 20, 3.
 * — 16, 8 : 19, 9.
 * — 17, 45 : 9, 1.
 * — 21, 17. 19 : 6, 6.
 * — 21, 17. 21 : 5, 13.
 * — 21, 23 : 6, 16.
 — 23, 4 : 15, 1.
 * — 33, 13 : 9, 2.
 * — 41, 3 : 6, 16.
 * — 50, 19 : 2, 10.
 * — 89, 4 : 15, 4.
 * — 109, 1 : 12, 10.
 * — 117, 12 : 6, 6.
 * — 117, 22. 24 : 6, 4.
 * — 118, 120 : 5, 13.

 * Prov. 1, 17 : 5, 4.
 — 7, 2 : 19, 9.
 * — 31, 9 : 19, 9.

 Sap. 2, 12 : 6, 7.
 * — 5, 12 : 20, 2.

 * Ies. 1, 2. 10 : 9, 3.
 * — 1, 11—13 : 2, 5.
 * — 1, 13 : 15, 8.
 * — 1, 23 : 20, 2.
 * — 3, 9. 10 : 6, 7.
 * — 5, 21 : 4, 11.
 * — 16, 1. 2 : 11, 3.
 * — 28, 16 : 6, 2.
 * — 33, 13 : 9, 1.
 * — 33, 16—18 : 11, 5.
 * — 33, 18 : 4, 11.
 * — 40, 3 : 9, 3.
 * — 40, 10 : 21, 3.
 * — 40, 12 : 16, 2.
 * — 42, 6. 7 : 14, 7.
 * — 45, 1 : 12, 11.
 * — 45, 2. 3 : 11, 4.
 * — 49, 6. 7 : 14, 8.
 * — 49, 17 : 16, 3.
 * — 50, 6. 7 : 5, 14.
 * — 50, 7 : 6, 3.

 * Ies. 50, 8. 9 : 6, 1. 2.
 * — 53, 5. 7 : 5, 2.
 * — 58, 4. 5 : 3, 1. 2.
 * — 58, 6—10 : 3, 3—5.
 * — 61, 1. 2 : 14, 9.
 * — 65, 2 : 12, 4.
 * — 66, 1 : 16, 2.

 * Ier. 2, 12. 13 : 11, 2.
 * — 4, 3. 4 : 9, 5.
 * — 4, 4 : 9, 1.
 * — 7, 2. 3 : 9, 2.
 * — 7, 22. 23 : 2, 7.
 * — 9, 25. 26 : 9, 5.
 * — 17, 24. 25 : 15, 2.

 * Ezech. 11, 19 : 6, 14.
 * — 36, 26 : 6, 14.
 * — 47, 1—12 : 11, 10. 11.

 * Dan. 7, 7. 8 : 4, 5.
 * — 7, 24 : 4, 4.
 * — 9, 24—27 (?) : 16, 6. 8.

 * Zach. 8, 17 : 2, 8.
 * — 13, 6. 7 : 5, 12.

 * Sophon. 3, 19 : 11, 9.

 * IV Esra 4, 33; 5, 5 : 12, 1.

 * Henoch 89, 56. 66. 67 : 16, 5.
 — 89, 61—64; 90, 17 : 4, 3.
 * ? : 7, 4. 8.

 * Matth. 9, 13 : 5, 9.
 * — 19, 30; 20, 16 (?) : 6, 13.
 * — 20, 16; 22, 14 : 4, 14.
 — 22, 42—44 : 12, 10. 11.
 — 22, 45 : 12, 11.
 — 26, 31 : 5, 12.
 * — 27, 34. 48 : 7, 3. 5.

 * Marc. 12, 37 : 12, 11.

 Luc. 4, 18. 19 : 14, 9.
 — 20, 44 : 12, 11.

Rom. 2, 11 : 4, 12.
 — 4, 11 sqq. : 13, 7.
 — 9, 10—12 : 13, 2.
 — 9, 33 : 6, 2.
 * — 12, 9 : 20, 2.

Gal. 2, 6 : 4, 11.

* II Tim. 4, 1 : 7, 2.

* Tit. 1, 2; 3, 7 : 1, 4. 6.
 — 3, 5. 6 : 1, 3.

* I Petr. 1, 17 : 4, 12.
 — 2, 6 : 6, 2.
 — 4, 5 : 7, 2.

II Petr. 3, 8 : 15, 4.

Clementis epistula I.

* Gen. 1, 26. 27 : 33, 5.
 * — 1, 28 : 33, 6.
 * — 2, 23 : 6, 3.
 * — 4, 3—8 : 4, 1—6.
 — 5, 24 : 9, 3.
 — 6, 8; 7, 1 : 9, 4.
 — 7 : 7, 6.
 * — 12, 1—3 : 10, 3.
 * — 13, 14—16 : 10, 4. 5.
 * — 15, 5. 6 : 10, 6; 32, 2.
 * — 18, 27 : 17, 2.
 — 19 : 11.
 — 21, 17 : 31, 2.
 — 21, 22 : 10, 7.
 — 22, 7 : 31, 3.
 * — 22, 17; 26, 4 : 32, 2.
 — 27, 41 sqq. : 4, 8.
 — 28 sq. : 31, 4.
 — 37 : 4, 9.
 * — 50, 20 : 60, 3.

* Exod. 2, 14 : 4, 10.
 * — 3, 11; 4, 10 : 17, 5.
 * — 6, 1 : 60, 3.
 — 14 : 51, 5.
 — 32, 7—10 : 53, 2. 3.
 * — 32, 31. 32 : 53, 4.

* Num. 6, 25. 26 : 60, 3.
 — 12 : 4, 11.
 * — 12, 7 : 17, 5; 43, 1.

Num. 16 : 4, 12; 51, 3.
 * — 16, 22; 27, 16 : 59, 3; 64.
 * — 16, 30. 33 : 51, 4.
 — 17 : 43, 2—5.
 * — 18, 27 : 29, 3.

* Deut. 4, 34 : 29, 3; 60, 3.
 * — 9, 12—14 : 53, 2. 3.
 * — 12, 25. 28 : 60, 2; 61, 2.
 * — 14, 2 : 29, 3.
 — 30, 9 : 60, 3.
 * — 32, 8. 9 : 29, 2.
 * — 32, 15 : 3, 1.
 * — 32, 39 : 59, 3.

Ios. 2 : 12.
 * — 2, 3—5. 9—14 : 12, 4—6.

* I Reg. 2, 6 : 59, 3.
 * — 2, 10 : 13, 1.
 * — 13, 14 : 18, 1.
 — 18 sqq. : 4, 13.
 * III Reg. 8, 60 : 59, 4.
 * — 9, 4 : 60, 2.
 IV Reg. 5, 7 : 59, 3.
 * — 19, 19 : 59, 4.

II Paralip. 20, 7 : 10, 1.
 * — 30, 9 : 60, 1.
 * — 31, 14 : 29, 3.

Iudith 8 sqq. : 55, 4. 5.

Judith 9, 11 : 59, 3. 4.

Esth. 4, 16; 7, 8 : 55, 6.

- * Iob 1, 1 : 17, 3.
- * — 4, 16—18 : 39, 3—4.
- * — 4, 19—5, 5 : 39, 3—9.
- * — 5, 11 : 59, 3.
- * — 5, 17—26 : 56, 6—15.
- * — 11, 2. 3 : 30, 4. 5.
- * — 14, 4. 5 : 17, 4.
- * — 15, 15 : 39, 5.
- * — 19, 26 : 26, 3.
- * — 38, 11 : 20, 7.
- * Ps. 2, 7. 8 : 36, 4.
- * — 3, 6 : 26, 2.
- * — 11, 4—6 : 15, 5.
- * — 17, 26. 27 : 46, 3.
- * — 18, 2—4 : 27, 7.
- * — 21, 7—9 : 16, 15. 16.
- * — 22, 4 : 26, 2.
- * — 23, 1 : 54, 3.
- * — 27, 7 (?) : 26, 2.
- * — 30, 19 : 15, 5.
- * — 31, 1. 2 : 50, 6.
- * — 31, 10 : 22, 9.
- * — 32, 10 : 59, 3.
- * — 33, 12—18. 20 : 22, 1—8.
- * — 36, 9. 38 : 14, 4.
- * — 36, 35—37 : 14, 5.
- * — 39, 3; 118, 113 : 60, 2.
- * — 49, 14. 15 : 52, 3.
- * — 49, 16—23 : 35, 7—12.
- * — 50, 3—19 : 18, 2—17.
- * — 50, 19 : 52, 4.
- * — 61, 5 : 15, 3.
- * — 66, 2; 79, 4. 8. 20 : 60, 3.
- * — 68, 31—33 : 52, 2.
- * — 77, 36. 37 : 15, 4.
- * — 78, 13 : 59, 4.
- * — 88, 21 : 18, 1.
- 94, 7; 99, 3 : 59, 4.
- * — 103, 4 : 36, 3.
- * — 109, 1 : 36, 5.

- * Ps. 117, 18 : 56, 3.
- * — 117, 19. 20 : 48, 2.
- * — 118, 114 : 59, 4.
- 118, 137 : 60, 1.
- * — 138, 7—10 : 28, 3.
- 140, 5 : 56, 5.
- * — 144, 18; 146, 9 : 60, 4.
- * Prov. 1, 23—33 : 57, 3—7.
- * — 2, 21. 22 : 14, 4.
- * — 3, 12 : 56, 4.
- * — 3, 34 : 30, 2.
- * — 20, 27 : 21, 2.
- * — 24, 11 : 34, 3.

- * Sap. 2, 24 : 3, 4.
- * — 11, 22; 12, 12 : 27, 5.
- * — 12, 10 : 7, 5

- * Sirach 2, 11 : 60, 1.
- 16, 18. 19 : 59, 3.

- Ies. 1, 16—20 : 8, 4.
- * — 3, 5 : 3, 3.
- * — 6, 3 : 34, 6.
- 13, 11 : 59, 3.
- 14, 1 : 23, 5.
- * — 26, 20 : 50, 4.
- * — 29, 13 : 15, 2.
- * — 40, 10 : 34, 3.
- 41, 8 : 10, 1.
- * — 51, 16 : 60, 3.
- * — 53, 1—12 : 16, 3—14.
- * — 57, 15 : 59, 3.
- * — 60, 17 : 42, 5.
- * — 62, 11 : 34, 3.
- 64, 4; 65, 16 : 34, 8.
- * — 66, 2 : 13, 4.

- Ier. 9, 23. 24 : 13, 1.
- * — 21, 10; 24, 6 : 60, 3.
- 39, 21 : 60, 3.

Ezech. 20, 33. 34 : 60, 3.

* Ezech. 33, 11—27 (?) : 8, 2.

* — 36, 23 : 59, 4.

* — 37, 12 : 50, 4.

* — 48, 12 : 29, 3.

Dan. 3, 19 sqq. : 45, 7.

* — 3, 31 : 59, 3.

— 6, 16 : 45, 6.

* — 7, 10 : 34, 6.

Amos 9, 4 : 60, 3.

* Ioel 2, 13 : 60, 1.

Ion. 3 : 7, 7.

Habac. 2, 3 : 23, 5.

* Malach. 3, 1 : 23, 5.

* ? : 8, 3.

* ? : 17, 6.

* ? : 23, 3. 4.

* ? : 46, 2.

Matth. 6, 14. 15; 7, 1. 2. 12 : 13, 2.

— 12, 41 : 7, 7.

— 18, 6 : 46, 8.

* — 26, 24 : 46, 8.

Marc. 7, 6 : 15, 2.

— 9, 42; 14, 21 : 46, 8.

Luc. 1, 53 : 59, 3.

* — 1, 75 : 48, 4.

— 6, 31. 36—38 : 13, 2.

* Luc. 17, 2 : 46, 8.

— 22, 22 : 46, 8.

Act. 13, 22 : 18, 1.

Rom. 4, 3 : 10, 6.

I Cor. 1, 10 sqq. : 47, 1.

— 1, 31 : 13, 1.

— 13, 1—7 : 49, 5.

II Cor. 10, 17 : 13, 1.

I Tim. 2, 7 : 60, 4.

* Tit. 3, 1 : 2, 7; 33, 1; 34, 4.

* Hebr. 1, 3. 4 : 36, 2.

— 1, 5 : 36, 4.

— 1, 7 : 36, 3.

— 1, 13 : 36, 5.

— 3, 2 : 17, 5.

— 3, 5 : 43, 1.

— 10, 37 : 23, 5; 50, 4.

— 11, 5. 7 : 9, 3. 4.

— 11, 17 : 10, 7.

— 11, 31 : 12, 1.

— 12, 6 : 56, 4.

— 12, 9 : 64.

Iac. 2, 25 : 12, 1.

— 4, 6 : 30, 2.

I Petr. 4, 8 : 49, 5.

— 5, 5 : 30, 2.

II Petr. 2, 5 : 9, 4.

— 2, 6. 7 : 11, 1.

Apoc. 22, 12 : 34, 3.

Clementis epistula II.

- * Gen. 1, 27 : 14, 2.
- * Ies. 29, 13 : 3, 5.
- * — 34, 4 : 16, 3.
- * — 52, 5 : 13, 2.
- * — 54, 1 : 2, 1—3.
- * — 58, 9 : 15, 3.
- * — 66, 18 : 17, 4. 5.
- * — 66, 24 : 7, 6; 17, 5.
- * Ier. 7, 11 : 14, 1.
- * Ezech. 14, 14. 18. 20 : 6, 8.
- * Malach. 4, 1 : 16, 3.
- * ? : 11, 2—4.
- * ? : 13, 2.
- Matth. 6, 24 : 6, 1.
- * — 7, 21 : 4, 2.
- * — 9, 13 : 2, 4.
- * — 10, 32 : 3, 2.
- 12, 50 : 9, 11.
- 15, 8 : 3, 5.
- * — 16, 26 : 6, 2.
- 21, 13 : 14, 1.
- Marc. 2, 17 : 2, 4.
- 3, 35 : 9, 11.
- 7, 6 : 3, 5.
- Marc. 8, 36 : 6, 2.
- 9, 44. 46. 48 : 7, 6.
- Luc. 5, 32 : 2, 4.
- * — 6, 32. 35 : 13, 4.
- 8, 21 : 9, 11.
- 9, 25 : 6, 2.
- * — 12, 8 : 3, 2.
- * — 16, 10—12 : 8, 5.
- * — 16, 13 : 6, 1.
- Act. 10, 42 : 1, 1.
- * Rom. 12, 16 : 17, 3.
- * I Cor. 2, 9 : 11, 7; 14, 5.
- Gal. 4, 27 : 2, 1.
- * Eph. 1, 22. 23 : 14, 2.
- * — 4, 17. 18 : 19, 2.
- Philipp. 2, 2 : 17, 3.
- Iac. 2, 23 : 10, 1.
- * I Petr. 4, 8 : 16, 4.
- * ? : 4, 5.
- * ? : 5, 2—4.
- * ? : 12, 2.

S. Ignatii epistulae.

- Iudith 16, 14 : Eph. 15, 1.
- * Ps. 1, 3 : Magn. 13, 1.
- * — 32, 9; 148, 5 : Eph. 15, 1.
- * Prov. 3, 34 : Eph. 5, 3.
- * — 18, 17 : Magn. 12.
- * Ies. 5, 26 : Sm. 1, 2.
- * — 52, 5 : Trall. 8, 2.
- * Matth. 3, 15 : Sm. 1, 1.
- * — 8, 17 : Polyc. 1, 3.
- * — 10, 16 : Polyc. 2, 2.
- * — 12, 33 : Eph. 14, 2.
- 15, 13 : Trall. 11, 1; Philad. 3, 1.
- * — 19, 12 : Sm. 6, 1.
- 26, 7 : Eph. 17, 1.
- 27, 52 : Magn. 9, 2.

* Luc. 24, 39 (?) : Sm. 3, 2. * Ioann. 3, 8 : Philad. 7, 1. * — 4, 10; 7, 38 : Rom. 7, 2. — 5, 19, 30; 8, 28 : Magn. 7, 1. * — 6, 33 : Rom. 7, 3. * — 7, 42 : Eph. 18, 2; Rom. 7, 3. — 12, 3 : Eph. 17, 1. * Act. 1, 25 : Magn. 5, 1. — 10, 41 : Sm. 3, 3. * Rom. 1, 3 : Eph. 18, 2; 20, 2; Rom. 7, 3; Sm. 1, 1. — 4, 20 : Eph. 10, 2. * — 6, 4 : Eph. 19, 3. * I Cor. 1, 20 : Eph. 18, 1.	* I Cor. 4, 4 : Rom. 5, 1. * — 6, 9, 10 : Eph. 16, 1; Philad. 3, 3. — 9, 1 : Rom. 4, 3. — 9, 27 : Trall. 12, 3. — 15, 8, 9 : Rom. 9, 2. — 16, 13 : Eph. 10, 2. Eph. 5, 5 : Eph. 16, 1. * — 5, 25, 29 : Polyc. 5, 1. * Col. 1, 23 : Eph. 10, 2. * I Thess. 5, 17 : Eph. 10, 1. II Tim. 2, 8 : Eph. 18, 2; Rom. 7, 3. Iac. 4, 6 : Eph. 5, 3. I Petr. 5, 5 : Eph. 5, 3.

S. Polycarpi epistula.

* Tob. 4, 10; 12, 9 : 10, 2. Iob 1, 21 : 4, 1. * Ps. 2, 11 : 2, 1. * — 4, 5 : 12, 1. * Prov. 3, 4 : 6, 1. * Ies. 52, 5 : 10, 3. * Ier. 5, 4 : 11, 2. * Matth. 5, 3, 10 : 2, 3. — 5, 44, 48 : 12, 3, * — 6, 13 : 7, 2. * — 7, 1, 2 : 2, 3. * — 26, 41 : 7, 2. * Marc. 14, 38 : 7, 2, * Luc. 6, 20 : 2, 3. — 6, 27 : 12, 3. * — 6, 36—38 : 2, 3.	* Ioann. 13, 34; 15, 12, 17 : 10, 1. * — 25, 16 : 12, 3. * Act. 2, 24 : 1, 2. * — 8, 21 : 12, 2. * — 10, 42 : 2, 1. Rom. 8, 11 : 2, 2. — 8, 17 : 5, 2. — 12, 17 : 6, 1. — 13, 8 : 10, 1. * — 14, 10, 12 : 6, 2. * I Cor. 6, 2 : 11, 2. * — 6, 9, 10 : 5, 3. — 6, 14 : 2, 2. * — 14, 25 : 4, 3. * — 15, 58 : 10, 1. * II Cor. 4, 14 : 2, 2. — 5, 10 : 6, 2. — 8, 21 : 6, 1.

* Gal. 1, 1 : 12, 2.

— 2, 2 : 9, 2.

* — 4, 26 : 3, 3.

— 5, 17 : 5, 3.

* — 6, 7 : 5, 1.

* Eph. 2, 5. 8. 9 : 1, 3.

* — 4, 26 : 12, 1.

* — 5, 21 : 10, 2.

— 6, 14 : 2, 1.

* — 6, 18 : 12, 3.

* Phil. 2, 16 : 9, 2.

* — 3, 18 : 12, 3.

* Col. 1, 23 : 10, 1.

— 2, 10 : 12, 3.

— 2, 12 : 12, 2.

* II Thess. 1, 4 : 11, 3.

* — 3, 15 : 11, 4.

I Tim. 2, 1. 2 : 12, 3.

— 4, 15 : 12, 3.

* — 6, 7. 10 : 4, 1.

* II Tim. 2, 12 : 5, 2.

* — 2, 25 : 11, 4.

— 4, 1 : 2, 1.

* — 4, 10 : 9, 2.

* Iac. 1, 4 : 12, 3.

* I Petr. 1, 8 : 1, 3.

* — 1, 13 : 2, 1.

* — 1, 21 : 2, 1; 12, 2.

* — 2, 11 : 5, 3.

* — 2, 12 : 10, 2.

* — 2, 22. 24 : 8, 1.

* — 3, 8 : 10, 1.

* — 3, 9 : 2, 2.

— 4, 5 : 2, 1.

* — 4, 7 : 7, 2.

* — 5, 5 : 10, 2.

— 5, 21 : 12, 2.

* I Ioann. 4, 2. 3 : 7, 1.

II Ioann. 7 : 7, 1.

Martyrium Polycarpi.

Deut. 31, 6. 7. 23 : 9, 1.

* Ios. 1, 6. 7. 9 : 9, 1,

* Iudith 9, 12. 14 : 14, 1.

Ps. 26, 14; 30, 25 : 9, 1.

* — 58, 3 : 14, 1.

Ies. 64, 4; 65, 16 : 2, 3.

Matth. 6, 10 : 7, 1.

— 10, 23 : 4.

— 10, 36 : 6, 1.

— 20, 22. 23 : 14, 2.

* — 26, 55 : 7, 1.

Marc. 10, 38. 39 : 14, 2.

* Ioann. 5, 29 : 14, 2.

— 7, 1; 8, 59; 10, 39 : 4.

* Act. 21, 14 : 7, 1.

* I Cor. 2, 9 : 2, 3.

* Phil. 2, 4 : 1, 2.

I Petr. 3, 18 : 17, 2.

* Iud. 2 : Inscr.

* Apoc. 4, 8; 11, 17; 15, 3; 16, 7;
21, 22 : 14, 1.

Epistula ad Diognetum.

Gen. 1, 26. 27 : 10, 2.
 * — 2, 9 : 12, 2. 3.
 * — 2, 15; 3, 24 : 12, 1.

* Exod. 20, 11 : 3, 4.

Ps. 2, 7 : 11, 5.
 * — 145, 6 : 3, 4.

Ioel 2, 3 : 12, 1.

Zach. 9, 9 : 7, 4.

Malach. 3, 2 : 7, 6.

Matth. 3, 17 : 11, 5.
 — 5, 44 : 6, 6.
 — 6, 25—31 : 9, 6.

Luc. 6, 27 : 6, 6.

Ioann. 1, 9 : 11, 3.
 — 3, 5 : 9, 1.
 — 3, 16 : 10, 1.
 — 3, 17 : 7, 4.
 — 14, 23 : 10, 4.
 — 15, 18. 19 : 6, 5.
 — 17, 11. 14. 16 : 6, 3.

Act. 14, 15 : 3, 4.

Rom. 3, 21—26 : 9, 1.
 — 8, 12. 13 : 5, 8.

* Rom. 8, 32 : 9, 2.

* I Cor. 4, 12 : 5, 15.

* — 8, 1 : 12, 5.
 — 9, 10 : 12, 6.
 — 9, 17 : 7, 1.

II Cor. 6, 9 : 5, 12.

* — 6, 10 : 5, 13.
 — 6, 10 : 5, 16.
 * — 10, 3 : 5, 8.

Gal. 5, 17 : 6, 5.
 — 6, 2 : 10, 6.

Eph. 1, 7 : 9, 2.
 — 6, 9 : 10, 7.

Phil. 3, 18—20 : 5, 9.

Col. 4, 1 : 10, 7.

I Tim. 2, 6 : 9, 2.
 — 3, 16 : 11, 3.

* Tit. 3, 3 : 9, 1.
 — 3, 4. 5 : 9, 2.

Jac. 5, 20 : 9, 3.

* I Petr. 3, 18 : 9, 2.

I Ioann. 1, 1; 2, 13. 14 : 11, 4.
 — 4, 9 : 10, 1.

* — 4, 9 : 10, 2.
 — 4, 19 : 10, 3.

Pastor Hermæ.

* Gen. 1, 28; 8, 17 : V. I, 1, 6.
 — 48, 16 : S. VIII, 6, 4.

Deut. 14, 23; 28, 10 : S. VIII, 6, 4.
 * — 30, 30 : V. I, 1, 9,

* Iudic. 2, 11 etc. : M. IV, 2, 2.

I Reg. 15, 19 : M. IV, 2, 2.

III Reg. 3, 11 : S. V, 4, 3.
 — 14, 22 : M. IV, 2, 2.

- Tob. 4, 19 : M. V, 2, 3.
 — 5, 17 : V. I, 1, 6.
- Iob 23, 10 : V. IV, 3, 4.
- Ps. 1, 1—2; 118, 1 : S. VI, 1, 1.
 — 1, 3 : S. VI, 3, 5,
 * — 2, 4; 122, 1 : V. I, 1, 6.
 * — 2, 13 etc. : M. IX, 6.
 — 7, 12 : S. VI, 3, 6.
 — 8, 2; 85, 9, 12; 98, 3 : S. IX,
 18, 5.
 — 13, 4 : M. X, 1, 6.
 * — 14, 2 : V. II, 2, 7; 3, 3; M.
 XII, 3, 1; 6, 2; S. VIII, 10, 3;
 IX, 13, 7.
 — 15, 11 : S. V, 6, 3.
 — 18, 6 : V. IV, 2, 1.
 * — 18, 9; 103, 15 : M. XII, 4, 1.
 — 21, 8; 50, 15 : M. VI, 1, 5.
 — 32, 6 : V. I, 3, 4.
 * — 33, 2 : M. V, 2, 3.
 * — 45, 3 : V. I, 3, 4.
 * — 46, 3 etc. : V. III, 9, 8.
 — 50, 12 : S. VI, 3, 6.
 * — 54, 23 : V. III, 11, 3; IV, 2,
 4, 5.
 * — 58, 6 etc. : V. I, 3, 4.
 — 61, 9 : V. IV, 2, 4.
 — 61, 13 : S. VI, 3, 6.
 * — 67, 29 : M. I, 1; S. V, 5, 2;
 VII, 4.
 * — 85, 9, 12 : V. II, 1, 2; III, 4, 3.
 * — 102, 18 : S. I, 7.
 — 103, 5; 118, 90 : V. I, 3, 4.
 * — 105, 2 : V. II, 3, 3.
 — 110, 10 : M. X, 1, 6.
 — 118, 1 : S. VI, 1, 1.
 — 122, 1 : V. I, 1, 6.
 * — 135, 6 (23, 2) : V. I, 3, 4.
 * — 137, 5 : M. XII, 4, 2.
- Prov. 1, 7; 9, 10; 15, 33 : M. X,
 1, 6.
- Prov. 3, 9; 11, 30 : S. IX, 19, 2.
 — 3, 19 : V. I, 3, 4.
 — 8, 27—30 : S. IX, 12, 2.
 — 15, 8 : S. V, 3, 8.
 — 16, 17 : S. V, 6, 3.
 — 17, 3 : V. IV, 3, 4.
 — 24, 12 : S. VI, 3, 6.
- * Eccles. 12, 13 : M. VII, 1; S. V,
 3, 2; VIII, 3, 8; 7, 6.
- Sap. 1, 14 : M. I, 1.
- Sirach 2, 3 : M. X, 1, 6.
 — 2, 5 : V. IV, 3, 4.
 * — 18, 1 : S. V, 5, 2; VII, 4.
 * — 18, 30 : V. III, 7, 3.
 — 26, 4 : M. X, 3, 1.
 * — 32, 9 : S. V, 3, 8.
 — 42, 17 : S. V, 7, 4.
- * Joel 2, 12 : M. VI, 1, 5; IX, 2;
 XII, 6, 2.
- * Ies. 24, 15; 66, 5 : V. II, 1, 2.
 * — 42, 5 : V. I, 3, 4.
 * — 43, 7 : S. IX, 14, 3.
 — 54, 10 : V. I, 3, 4.
 — 56, 7 : S. V, 3, 8.
- Ier. 3, 32 : V. I, 1, 9.
 — 10, 12 : V. I, 3, 4.
 * — 24, 7 : M. VI, 1, 5; IX, 2;
 XII, 6, 2.
- * Dan. 6, 22 : V. IV, 2, 4.
- II Macc. 7, 23 : V. I, 3, 4; M.
 XII, 4, 2.
 * — 7, 28 : M. I, 1.
 — 12, 6 : S. VI, 3, 6.
- II Esra 5, 9, 5 : M. X, 1, 6.
- * Eldad et Modat : V. II, 3, 4.
- Matth. 5, 11 : S. IX, 28, 5.
 — 5, 20; 7, 21; 18, 3 : S. IX, 12, 3.

- Matth. 5, 24 : S. V, 3, 8.
 — 5, 32; 19, 9 : M. IV, 1, 6.
 — 10, 28 : M. XII, 6, 3.
 * — 10, 39 : S. IX, 26, 3.
 — 13, 20. 22 : V. III, 7, 3.
 — 13, 22 : S. IX, 20, 1.
 * — 13, 38 : S. V, 5, 2.
 * — 16, 27 : S. VI, 3, 6.
 — 18, 3 : S. IX, 29, 3.
 * — 19, 17 : S. V, 1, 5; 3, 2. 3. 5.
 * — 21, 22 : S. VI, 3, 6.
 — 26, 24 : V. IV, 2, 6.
 * — 28, 18 : S. V, 6, 4; 7, 3.
 * Marc. 4, 18 : V. III, 7, 3; S. IX, 20, 1.
 * — 9, 47; 10, 23 : S. IX, 12, 3.
 — 9, 50 : V. III, 6, 3.
 * — 10, 11 : M. IV, 1, 6.
 * — 10, 23 : S. IX, 20, 2.
 * — 10, 24 : S. IX, 20, 3.
 — 14, 21 : V. IV, 2, 6.
 * Luc. 6, 9; 9, 24; 17, 33 : M. XII, 6, 3; S. IX, 26, 3.
 — 6, 22 : S. IX, 28, 5.
 Ioann. 1, 7 : S. IX, 13, 5.
 * — 3, 5 : S. IX, 12, 3. 4. 5. 8;
 15, 2; 16, 2. 3, 4; 31, 2.
 — 10, 18; 12, 49. 50; 14, 31; 15, 10 : S. V, 6, 3.
 — 12, 25 : S. IX, 26, 3.
 — 14, 6 : S. IX, 12, 6.
 Act. 4, 12 : V. IV, 2, 4.
 — 5, 21 : S. IX, 28, 5.
 — 10, 35 : V. II, 2, 7; M. XII, 3, 1; S. VII, 10, 3; IX, 13, 7.
 — 15, 7 : S. VIII, 6, 4.
 * — 15, 26 : S. IX, 28, 2.
 * — 17, 24 : V. I, 3, 4; M. XII, 3, 1; 6, 2.
 * — 19, 5 : V. III, 7, 3.
 — 20, 35 : V. III, 9, 2.
 Rom. 12, 8 : M. X, 3, 1.
 — 12, 16 : S. IX, 13, 7.
 — 13, 11 : V. III, 6, 3.
 * — 15, 17 : V. III, 9, 2.
 I Cor. 7, 10 : M. X, 1, 2; 2, 1.
 — 7, 11 : M. IV, 1, 6.
 — 7, 38. 40 : M. IV, 4, 2.
 — 13, 2 : V. I, 3, 4.
 II Cor. 6, 18 : S. V, 7, 4.
 — 7, 10 : M. X, 2, 4.
 * — 13, 11 : S. IX, 13, 7.
 Eph. 1, 20—23 : S. V, 6, 4.
 — 4, 3—6 : S. IX, 17, 4.
 * — 3, 9 : M. I, 1; S. V, 5, 2; VII, 4.
 * — 4, 4 : S. IX, 13, 5. 7.
 — 4, 30 : M. X, 2, 5.
 — 6, 13 : M. XII, 2, 4.
 * Phil. 1, 11 : S. IX, 19, 2.
 * — 2, 2; 3, 16; 4, 2 : S. IX, 13, 7.
 — 3, 1; 4, 4 : M. X, 3, 1.
 — 4, 18 : S. V, 3, 8.
 * I Thess. 5, 13 : V. III, 6, 3; 9, 2.
 10; 12, 3; S. VIII, 7, 2.
 — 5, 16 : M. X, 3, 1.
 II Thess. 1, 12 : V. II, 1, 2.
 I Tim. 2, 4 : S. VIII, 2, 9.
 II Tim. 4, 8 : S. VI, 3, 6.
 Hebr. 3, 4 : S. V, 5, 2.
 * — 3, 12 : V. II, 3, 2; III, 7, 2.
 — 11, 33 : V. II, 2, 7; IV, 2, 4;
 M. XII, 3, 1; 6, 2; S. VIII, 10, 3; IX, 13, 7.
 — 12, 1 : S. IX, 19, 2.
 Iac. 1, 5. 6 : S. V, 4, 3.
 — 1, 6. 7 : M. IX, 6.
 — 1, 21 : S. VI, 1, 1.
 * — 1, 27 : M. II, 7; S. I, 8.
 * — 2, 7 : S. VIII, 6, 4.

Iac. 3, 15 : M. XI, 5.	I Petr. 5, 9 : M. XII, 5, 4.
* — 3, 18 : S. IX, 19, 2.	II Petr. 2, 20 : V. IV, 3, 4.
— 4, 7 : M. XII, 2, 4; 5, 2.	— 3, 5 : V. I, 3, 4.
* — 4, 12 : M. XII, 6, 3; S. IX, 23, 4.	— 3, 9 : S. VIII, 11, 1.
— 5, 4 : V. III, 9, 6.	I Ioann. 2, 27 : M. III, 1.
* I Petr. 1, 7 : V. IV, 3, 4.	— 3, 22 : S. VI, 3, 6.
— 1, 17 : S. VI, 3, 6.	Apoc. 2, 23 : S. VI, 3, 6.
— 2, 5 : S. V, 3, 8.	— 4, 11 : S. V, 5, 2.
— 4, 14 : S. IX, 28, 5.	* — 21, 2 : V. IV, 2, 1.
— 5, 7 : V. III, 11, 3.	

Index vocabulorum memorabilium.

Doctrina apostolorum.

- ἀγαπάω 1, 2. 3; 2, 7; 5, 2.
 ἀγάπη 10, 5; 16, 3.
 ἀγιάζω 10, 5.
 ἅγιος 7, 1. 3 (τὸ πνεῦμα); 9, 2. 5;
 10, 2. 6. οἱ ἅγιοι 4, 2; 16, 7.
 ἀδελφός 4, 8.
 ἀθανασία 10, 2.
 ἀθάνατον, τὸ 4, 8.
 ἀθέμιτον 16, 4.
 ἀθῶος 1, 5.
 αἰσχρολογία 5, 1.
 αἰσχρολόγος 3, 3.
 αἰσχύνη 4, 11.
 αἰών 8, 2; 9, 2. 3. 4; 10, 2. 4. 5; 16, 4.
 ἄκακος 3, 8.
 ἀλαζονεία 5, 1.
 ἀλήθεια 11, 10; 16, 6.
 ἔλων 13, 3.
 ἁμαρτία 4, 6; 11, 7.
 ἁμὴν 10, 6.
 ἄμπελος Δαυὶδ 9, 2.
 ἀμφιβολία 14, 2.
 ἀνάστασις νεκρῶν 16, 6.
 ἀνομία 16, 4.
 ἀνταπόδομα 5, 2.
 ἀνταποδότης 4, 7.
 ἄξιος 13, 1. 2; 15, 1.
 ἀπαρχή 13, 3, 5. 6. 7.
 ἀποκτείνειν γεννηθέν 2, 2.
 ἀπόστολος inser.; 11, 3. 4. 6.
 ἀργός 12, 4.
 ἀργύριον 11, 6. 12; 13, 7.
 ἄρπαγή 5, 1.
 ἄρπαξ 2, 6.
 ἄρτος 8, 2; 11, 6.
 ἀρχιερεῖς 13, 3.
 αὐθάδεια 5, 1.
 αὐθάδης 3, 6.
 ἀφιλόργυρος 15, 1.
 ἀφοβία 5, 1.
 βαπτίζω 7, 1. 2. 4; 9, 5.
 βάπτισμα 7, 1. 4.
 βασιλεία 8, 2; 9, 4; 10, 5.
 βλασφημία 3, 6.
 βουλὴ πονηρά 2, 6.
 βρωσις 6, 3.
 γῆ 3, 7; 9, 4; 16, 4.
 γινώσκειν τὸν ποιήσαντα 5, 2.
 γνωρίζω 9, 2. 3; 10, 2.
 γνωσις 9, 3; 10, 2; 11, 2 (γνωσίου).
 γογγύζω 4, 7.
 γόγγυσος 3, 6.
 γρηγορέω 16, 1.
 Δαυὶδ 9, 2; 10, 6.
 δεσπότης 10, 3.
 δευτέρα σαββάτων 8, 1.
 διάκονος 15, 1.
 διγλωσσία 2, 4.
 δίγλωσσος 2, 4.

- διγνώμων 2, 4.
 διδάσκαλος 13, 2; 15, 1. 2.
 διδάσκω 4, 9; 6, 1; 11, 1. 2. 10. 11.
 διδαχή inser.; 1, 3; 2, 1; 6, 1; 11, 2.
 δίκαιος 3, 9; 5, 2.
 δικαιοσύνη 5, 2; 11, 2.
 διπλοκαρδία 5, 1.
 διστάζω δοῦναι 4, 7.
 διυργέω 4, 4.
 δόγμα τοῦ εὐαγγελίου 11, 3.
 δοκιμάζω 11, 11; 12, 1; 15, 1.
 δοκιμασία 16, 5.
 δόλος 5, 1.
 δόξα 8, 2; 9, 2. 3. 4; 10, 2. 4. 5.
 δοῦλος 4, 10. 11.
 δύναμις 8, 2; 9, 4; 10. 5.
 ἔθνος inser.; 1, 3; 14, 3.
 εἰδωλόθυτον 6, 3.
 εἰδωλολατρία 3, 4; 5, 1.
 εἰρήνη 15, 3.
 εἰρηνεύειν μαχομένους 4, 3.
 ἐκκλησία 4, 14; 9, 4; 10, 5; 11, 11.
 ἐκπέτασις (ἐν οὐρανῷ) 16, 6.
 ἔλαιον 13, 6.
 ἐλέγχω 2, 7; 4, 3; 15, 3.
 ἐλεημοσύνη 1, 6; 15, 4.
 ἐλεήμων 3, 8.
 ἐμπλησθῆναι 10, 1.
 ἐνδεόμενος 4, 8; 5, 2.
 ἐνέργημα 3, 10.
 ἐντολή 1, 5; 2, 1; 4, 13; 13, 5. 7.
 ἐξομολογοῦμαι 4, 14.
 ἐπαιδός 3, 4.
 ἐπιθυμητής 3, 3.
 ἐπιθυμία 1, 4; 3, 3; 5, 1.
 ἐπιорκῶ 2, 3.
 ἐπίσκοπος 15, 1.
 ἐργάζομαι 12, 3.
 ἐργάτης 13, 2.
 ἐριστικός 3, 2.
 ἔσχατος 1, 5; 16, 2.
 ἐταῖρος 14, 2.
 εὐαγγέλιον 8, 2; 11, 3; 15, 3. 4.
 εὐχαριστέω 9, 1. 2. 3; 10, 1. 2. 3. 4. 7;
 14, 1.
 εὐχαριστία 9, 1. 5.
 εὐχή 15, 4.
 ἐχθρός 1, 3.
 ζηλοτυπία 5, 1.
 ζηλωτής 3, 2.
 ζυγὸς τοῦ κυρίου 6, 2.
 ζωή 1, 1. 2; 4, 14; 9, 3; 10, 4 (αἰώ-
 νιος); 16, 1.
 ἡσύχιος 3, 8.
 θάνατος 1, 1; 2, 4; 5, 1.
 θεοὶ νεκροὶ 6, 3.
 θεός 1, 2; 3, 10. 11; 4, 10. 11; 5, 2;
 6, 1; 10, 6.
 θνητόν, τὸ 4, 8.
 θράσος 3, 9.
 θρασύτης 5, 1.
 θυγατήρ 4, 9.
 θυμικός 3, 2.
 θυσία 14, 1—3.
 ἰδρὼν 1, 6.
 Ἰησοῦς 9, 2. 3; 10, 2.
 Ἰησοῦς Χριστός 9, 4.
 ἱματισμός 13, 6.
 κάθημαι 12, 3; 13, 1.
 καιρός 16, 2.
 κακία 5, 1.
 κακοήθης 2, 6.
 κατάρθεμα 16, 5.
 καταπονοῦμαι 5, 2.
 κατάρα 5, 1.
 κλάσμα 9, 3. 4.
 κλέπτω 2, 2.
 κλοπή 3, 5; 5, 1.
 κοσμικός 11, 11.
 κοσμοπλάνος 16, 4.
 κόσμος 10, 6; 16, 8.
 κρίνω 4, 3; 11, 11. 12.

κρισίς 5, 2 (δικαία); 11, 11 (μετὰ θεοῦ).
κριτής 5, 2.

κτίζειν τὰ πάντα 10, 3.

κτίσις τῶν ἀνθρώπων 16, 5.

κυριακή κυρίου 14, 1.

κύριος inser.; 4, 1. 12. 13; 6, 2; 8, 2;
9, 5; 10, 5; 11, 2. 4. 8; 12, 1; 14,

1. 3; 15, 1. 4; 16, 1. 7. 8.

κυριότης 4, 1.

λατρεία 6, 3.

λειτουργεῖν τὴν λειτουργίαν 15, 1.

ληνός 13, 3.

λόγος 1, 3; 3, 8; 4, 1 (τοῦ θεοῦ).

λύτρωσις ἁμαρτιῶν 4, 6.

μαγεία 5, 1.

μαγεύω 2, 1.

μαθηματικός 3, 4.

μακρόθυμος 3, 8.

μαρὰν ἀθά 10, 6.

μετανοῶ 10, 6; 14, 3.

μισεῖν 1, 3; 2, 7 (πάντα ἄνθρωπον);
4, 12 (πάσαν ὑπόκρισιν); 5, 2 (ἀλή-
θειαν); 16, 4 (ἀλλήλους).

μισθός 4, 7; 5, 2.

μῖσος 16, 3.

μνησικακέω 2, 3.

μοιχεία 3, 3; 5, 1.

μοιχεύω 2, 2.

μυστήριον κοσμικόν 11, 11.

νεφέλαι τοῦ οὐρανοῦ 16, 8.

νηστεία 8, 1.

νηστεύω 1, 3; 7, 4; 8, 1.

ὁδὸς δύο 1, 1. ὁδός 1, 1. 2 (τῆς ζωῆς);
1, 1; 5, 1 (τοῦ θανάτου); 6, 1 (τῆς
διδασχῆς).

οἶνος 13, 6.

οἰωνοσκόπος 3, 4.

ὄνομα 7, 1. 3 (τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ
υἱοῦ κτλ.); 8, 2; 10, 2. 3 (τοῦ πα-
τρὸς); 9, 5; 12, 1; 14, 3 (τοῦ κυρίου).

ὀργή 3, 2; 15, 3.

οὐρανός 8, 2; 16, 6. 8.

ὀφειλέτης 8, 2.

ὀφειλή 8, 2.

παγὶς θανάτου 2, 4.

παιδίσκη 4, 10.

παιδοφθορέω 2, 2.

παῖς 9, 2 (Δαυὶδ); 9, 2. 3; 10, 2. 3;
(Χριστός).

πανθαμάρτητος 5, 2.

παράκλητοι πλουσίων 5, 2.

παράπτωμα 4, 3. 14; 14, 1.

παρυσκενή 8, 1.

παρόδιος 12, 2.

πατήρ (θεός) 1, 5; 7, 1. 3; 8, 2; 9,
2. 3; 10, 2.

πέμπτη (σαββάτων) 8, 1,

πενήτων ἄνομοι κριταὶ 5, 2.

περικαθαίρω 3, 4.

πίστις 10, 2; 16, 2. 5.

πλεονέκτης 2, 6.

πλεονεξία 5, 1.

πλάσμα θεοῦ 5, 2.

πλησίον, ὁ 1, 2; 2, 2. 6.

πλούσιος 5, 2.

πνεῦμα 4, 1. πν. ἅγιον 7, 1. 3.

πνευματικὴ τροφή καὶ ποτός 10, 3.

πονηρός 2, 6; 3, 1; 5, 1. 2; 8, 2; 10, 5.

πονηρόφρων 3, 6.

πορνεία 3, 3; 5, 1.

πορνεύω 2, 2.

ποτήριον 9, 2.

ποτός 10, 3.

πραῦς 3, 7; 15, 1.

πραΰτης 5, 2.

πρόβατον 13, 3; 16, 3.

προεξομολογοῦμαι 14, 1.

προνηστεύω 7, 4.

προσευχή 4, 14.

προσεύχομαι 1, 3; 2, 7; 8, 2. 3.

πρόσωπον 4, 2 (τῶν ἁγίων). 3 (λαμ-
βάνειν).

προφήτης 10, 7; 11, 3. 7—11; 13, 1.
3. 4. 6; 15, 1. 2.

- πτωχός 5, 2; 13, 4.
 πύρωσις τῆς δοκιμασίας 16, 5.
 ῥάπισμα 1, 4.
 σάββατον 8, 1.
 σάλπιγξ 16, 6.
 σημείον 16, 4, 6 (ἀληθείας, ἐκπετάσεως).
 σιτία 13, 5.
 σκανδαλίζω 16, 5.
 συγκοινωνεῖν τὰ πάντα τῷ ἀδελφῷ 4, 8.
 συνάγω 9, 4; 10, 5; 14, 1; 16, 2.
 συνειδήσις πονηρά 4, 14.
 συνέρχομαι 14, 2.
 σχίσμα 4, 3.
 ταπεινός 3, 9.
 τέλειος 1, 4; 6, 2.
 τελειώω 10, 5 (ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ θεοῦ);
 16, 2 (ἐν τῷ ἐσχάτῳ καιρῷ).
 τετράς 8, 1.
 τέχνη 12, 4.
 τεχνίτης 12, 3.
 τιμάω 4, 1 (ὡς κύριον); 15, 2 (τετι-
 μιμημένος).
 τράπεζα 11, 9.
 τροφή 10, 3; 13, 1. 2.
 ὕδωρ 7, 1. 2. 3.
 υἱός 4, 9. υἱ. θεοῦ 7, 1. 3; 16, 4.
 ὑπερηφανία 5, 1.
 ὑπερήφανος 2, 6.
 ὑπόκρισις 4, 12.
 ὑποκριτής 2, 6; 8, 1. 2.
 ὑπομονή 5, 2.
 ὑψηλός 3, 9.
 ὑψηλόφθαλμος 3, 3.
 ὕψος 5, 1.
 ὑψόω 3; 9.
 φαρμακεύω 2, 2.
 φαρμακία 5, 1.
 φθορεύς 5, 2 (πλάσματος θεοῦ); 16, 3.
 φιλάργυρος 3, 5.
 φόβος 4, 9 (θεοῦ). 11.
 φονεῖς τέκνων 5, 2.
 φονεύω 2, 2.
 χειροτονέω 15, 1.
 χριστέμπορος 12, 5.
 Χριστιανός 12, 4.
 Χριστός 9, 4.
 ψευδής 2, 5.
 ψευδομαρτυρέω 2, 3.
 ψευδομαρτυρία 5, 1.
 ψευδοπροφήτης 11, 5. 6. 8. 9. 10; 16, 3.
 ψεῦδος 5, 2.
 ψεῦσμα 3, 5.
 ψεύστης 3, 5.
 ψυχή 2, 7; 16, 2.
 ὠσαννά 10, 6.

Barnabae epistula.

- Ἀβρόαμ 6, 8; 8, 4; 9, 7. 8; 13, 7.
 ἀγάπη 1, 4. 6; 6, 5; 11, 8; 21, 9.
 ἄγγελος 9, 4 (πονηρός); 18, 1.
 οἱ ἅγιοι 19, 10.
 ἄγνεύω 19, 8.
 ἄγνιζω 5, 1; 8, 1.
 ἄγνωστος τῆς καρδίας 8, 3.
 ἄετός 10, 1. 4.
 Αἰγύπτιοι 9, 6.
 Αἴγυπτος 14, 3.
 αἰὼν ἕως 10, 11.
 ἀκαθαρσία 10, 8; 19, 4.
 ἀκάθαρτος 10, 8.
 ἄκανθα 7, 11; 9, 5.
 ἀκραιολογία 3, 6; 10, 4.
 ἀκροβυστία 9, 5; 13, 7.
 Ἀμαλὴκ 12, 9.
 ἀνάστασις 5, 6. 7; 21, 1.

- ἀνθρωποποίητος 2, 6.
 ἀνομία 4, 1; 5, 2; 10, 4, 8; 14, 5;
 15, 5, 7; 18, 2.
 ἄνομος 4, 9 (καυρός); 5, 9; 15, 5; 20, 2.
 ἀπερίτμητος 9, 5.
 ἀπόστολος 5, 9.
 ἀπροσωπολήπτως 4, 12.
 Ἄραψ 9, 6.
 ἄρχων 4, 13 (πονηρός); 9, 3; 18, 2
 (καιροῦ τοῦ νῦν).
 ἄρσεις τῶν ἁμαρτιῶν 5, 1; 6, 11; 8,
 3; 11, 1; 16, 8.
 βάπτισμα 11, 1.
 βασιλεία 3, 4, 13; 7, 11; 8, 5, 6; 21, 1.
 βασιλεύς 4, 4; 11, 5; 12, 11.
 γαλῆ 10, 8.
 γυνῶσις 1, 5; 2, 3; 5, 4; 6, 9; 9, 8;
 10, 10; 13, 7; 18, 1; 19, 1; 21, 5.
 γραφή 4, 7, 11; 5, 4; 6, 12; 13, 1;
 16, 5.
 γέγραπται 4, 3, 14; 5, 2 (7, 3); 11,
 1; 14, 6; 15, 1; 16, 6.
 δαιμόνια 16, 7.
 δάμαλις (τύπος τοῦ Ἰησοῦ) 8, 1.
 Δανιήλ 4, 5.
 δασύνους 10, 6.
 Δαυίδ 10, 10; 12, 10, 11.
 δέκα λόγοι 15, 1.
 δεσπότης (de Deo) 1, 7; 4, 3.
 Δευτερονόμιον 10, 2.
 διαθήκη 4, 6—8; 6, 19; 9, 6; 13, 1.
 6; 14, 1, 2, 3, 5, 7.
 διγλωσσία, διγλωσσος 19, 7.
 διγνώμων 19, 7.
 διδάσκαλος 1, 8; 4, 9.
 δίκασις 10, 11; 11, 7; 12, 4; 19, 6;
 20, 2.
 δικαιοσύνη 1, 4, 6; 4, 12; 5, 4; 13,
 7; 20, 2.
 δικαίω 4, 10; 15, 7.
 δικαίωμα 1, 2; 2, 1; 4, 11; 10, 2.
 11; 16, 9; 21, 1, 5.
 διποκαρδία 20, 1.
 διχηλοῦν καὶ μαρνάμενον 10, 11.
 διψυγέω 19, 5.
 δόγμα 1, 6; 9, 7 (τριῶν γραμμάτων);
 10, 1, 9, 10.
 δοῦλος 19, 7.
 ἐγκράτεια 2, 2.
 εἰδωλολατρεία 16, 7; 20, 1.
 εἰδωλον 4, 8; 9, 6.
 ἐκκλησία 6, 16; 7, 11.
 ἐλέεω 3, 5; 20, 2.
 ἐλπίς 1, 4, 6 (ζωῆς); 4, 8 (τῆς πί-
 στεως); 6, 3; 11, 11; 16, 2.
 ἔμφυτος 1, 2; 9, 9.
 ἐνεργέω 1, 7; 2, 1 (ὁ ἐνεργῶν).
 τὰ ἐνεστώτα 1, 7; 5, 3; 17, 2.
 ἐντολή 4, 11; 6, 1; 7, 3; 9, 5; 10, 2.
 11, 12; 16, 9; 19, 2.
 Ἐνώχ 4, 3.
 ἐξακισχίλια ἔτη 15, 4.
 ἐξομολογέομαι 6, 16; 19, 12.
 ἐξοθενέω 7, 9.
 ἐπαγγελία 5, 6; 6, 17; 15, 7; 16, 9.
 ἐπήλυτος 3, 6.
 ἐπικατάρατος 7, 7, 9; 10, 5.
 ἐπιστήμη 2, 3; 21, 5.
 ἐπιστροφή 11, 8.
 ἐπισωρεύω 4, 6.
 ἔσχατος 4, 9; 6, 13; 12, 9; 16, 5.
 Εὐα 12, 5.
 εὐαγγελίζομαι 8, 3; 14, 9.
 εὐαγγέλιον 5, 9; 8, 3.
 εὐφροσύνη 1, 6; 7, 1; 10, 11; 15, 9.
 Ἐφραίμ 13, 5.
 ζωή 1, 4, 6; 2, 10; 11, 2.
 ζωοποιέω 6, 17; 7, 2; 12, 5, 7.
 ἥλιος 5, 10; 15, 5.
 ἡμέρα 2, 1; 4, 3, 9; 6, 4; 7, 9; 8,
 6; 12, 4, 9; 14, 2, 9; 15, 3—6.
 8, 9 (ἡ ὁγδόη); 16, 5; 19, 10; 21,
 3, 6.

Ἡσαΐας 12, 11.

θάνατος 5, 6. 11; 7, 3; 10, 5; 12, 2. 5; 14, 5; 16, 9; 19, 2. 7. 8; 20, 1.

θανατόω 12, 2.

θεοδίδακτος 21, 6.

θεός 2, 10; 4, 11; 5, 5. 12; 6, 8. 16; 7, 9; 8, 4; 9, 2. 5; 10, 2; 11, 4; 12, 6. 9; 14, 7. 8; 16, 1. 6 sqq.; 18, 1; 19, 2. 4. 7; 20, 1. 2; 21, 5.

θύρα τοῦ ναοῦ 16, 9.

θυσία 2, 4. 7. 10; 7, 3.

θυσιαστήριον 7, 3. 9.

Ἰακώβ 6, 8; 8, 4; 11, 9; 13, 4. 5.

ἱερεὺς 7, 3. 4. 6; 9, 6.

Ἰησοῦς 2, 6 (Ἰ. Χριστός); 4, 8; 6, 9; 7, 7. 10. 11; 8, 2. 5; 9, 7. 8; 12, 5. 6. 7. 10; 14, 5; 15, 9.

Ἰησοῦς υἱὸς Ναυῆ 12, 8. 9.

ἱκτὶς 10, 4.

Ἰσαάκ 6, 8; 7, 3; 8, 4; 13, 2. 3.

Ἰσραήλ 4, 14; 5, 2. 8; 6, 7; 8, 1. 3; 9, 2; 12, 2. 5; 16, 5.

ἰχθύς 10, 1. 10.

Ἰωσήφ 13, 4. 5.

καινός 2, 6 (νόμος); 5, 7; 7, 5 (λαός); 15, 7; 16, 8.

καιρός 4, 1 (ὁ μέλλον). 3. 9; 11, 6. 8; 15, 5; 18, 2.

καλὸς κύριος 7, 1 (19, 11).

καρδιά 2, 10; 4, 8; 6, 14. 15; 9, 1. 5; 10, 11. 12; 11, 11; 12, 2; 15. 1. 6; 16, 7; 19, 2.

καταλαλιά 20, 2.

καταργέω 2, 6; 5, 6; 9, 4; 15, 5; 16, 2.

κληρονομία 4, 3; 14, 4.

κληρονόμος τῆς διαθήκης 9, 19; 13, 6.

κλητός 4, 14.

κόραξ 10, 1. 4.

κόρη ὀφθαλμοῦ 19, 9.

κόσμος 4, 12; 5, 5; 10, 11; 15, 8 (ἄλλος); 21, 5.

κοίνω 4, 12; 5, 7; 6, 1; 7, 2, 10, 5. 15, 5; 19, 11.

κρίσις 1, 6; 11, 7; 19, 10; 20, 2; 21, 6.

κριτής 20, 2.

τὰ κρύφια (κρυῖον) 6, 10.

κτίσις 15, 3.

κυριεύω 6, 18; 7, 11; 21, 5.

κύριος 10, 3; 19, 7. — De Deo et Christo: 2, 1. 3. 10; 3, 1; 4, 12; 5, 1. 3. 5; 6, 1. 3. 4. 8. 12—16. 19 etc.

λαός 3, 6; 5, 7; 7, 5 (καινός); 8, 1; 9, 3. 6; 10, 2; 12, 4. 8; 13, 1—3. 5. 6 (πρῶτος); 14, 1—4 (κληρονομίας). 5. 6 (ἅγιος); 16, 5.

λόγος 6, 17; 9, 3. 9; 10, 11; 15, 1; 16, 9; 19, 4. 9. 10.

λυτρόω 14, 5—8; 19, 2.

λύτρωσις 19, 10.

μαγεία 20, 1.

μακροθυμία 2, 2.

Μανασσῆ 13, 5.

μάταιος 2, 5; 16, 2; 19, 5; 20, 2.

ὁ μέλας 4, 9; 20, 1.

μελέτη 10, 11.

τὰ μέλλοντα 1, 7; 5, 3; 17, 2.

μετάνοια 16, 9.

μεταξύ (ὁ λαὸς ὁ μετ.) 13, 5.

μισθός 1, 5; 4, 12; 11, 8; 19, 11; 20, 2; 21, 3.

μνησικακέω 2, 8; 19, 4.

μονάζω 4, 10.

Μωϋσῆς 4, 6 sqq.; 6, 8; 10, 1. 2. 9, 11; 12, 2. 5—8; 14, 2 sqq.; 15, 1.

ναός 4, 11 (τέλειος); 6, 15 (ἅγιος); 7, 3; 16, 1—3. 5—10.

Ναυῆ 12, 8. 9.

νεκρός 5, 6; 7, 2; 12, 7; 15, 9.

- νηστεία 3, 2. 3; 7, 3. 4.
 νομοθέτης 21, 4.
 νόμος 2, 6 (κυρίου Ἰ. Χρ.); 3, 6.
 ξύλον 5, 13; 8, 5; 11, 6; 12, 1. 7.
 ὁδός 10, 10; 11, 7; 19, 1.
 δικαία 12, 4.
 δικαιοσύνης 1, 4; 5, 4.
 θανάτου 19, 2; 20, 1.
 τοῦ μέλανος 20, 1.
 πονηρὰ 4, 10.
 τοῦ σκότους 5, 4; 18, 1.
 τοῦ φωτός 18, 1; 19, 1. 12.
 ὁδοὶ δύο 18, 1.
 ὀλοκάντωμα 2, 4. 5. 7; 7, 6.
 ὀξύπτερος 10, 1. 4.
 ὀρφανός 20, 2.
 παγὶς θανάτου 19, 7. 8.
 παιδίσκη 19, 7.
 παιδοφθορέω 19, 4.
 παιδοφθόρος 10, 6.
 παῖς κυρίου 6, 1 (9, 2).
 παραβολή 6, 10; 17, 2.
 παρείδουσις 2, 10 (πλάνης); 4, 10.
 τὰ παρεληλυθότα 1, 7; 5, 3.
 τὰ παρόντα 1, 8.
 πάσχω 5, 5. 6. 13; 6, 9 (γῆ πάσχου-
 σα); 7, 2. 5. 11; 12, 2. 5.
 πατήρ 2, 7; 5, 6; 12, 8; 13, 5. 7;
 14, 1. 6.
 περιτέμνω 9, 1. 5. 6. 8; 10, 12.
 περιτομή 9, 4. 6. 7.
 περίφημα 4, 9; 6, 5.
 πέτρα 5, 14; 6, 3; 11, 3. 4.
 πίστις 1, 5. 6; 2, 2; 4, 8. 9; 6, 17
 (τῆς ἐπαγγελίας); 11, 8; 16, 9.
 πλανάω 2, 9; 15, 6; 16, 1.
 πλάνη 2, 10; 4, 1 (τοῦ νῦν καιροῦ);
 12, 10; 14, 5.
 πλάσις 6, 9. 13 (δεντέρα).
 πλάσμα 6, 12 (τὸ καλὸν πλ. ἡμῶν);
 20, 2 (θεοῦ).
- ἡ πληγὴ Ἰ. Χριστοῦ ζωοποιεῖ ἡμᾶς
 7, 2.
 ὁ πλησίον 2, 8; 19, 3. 6. 8.
 πνεῦμα 1, 2. 3. 5; 6, 14; 7, 3; 9, 2.
 7; 10, 2. 9; 11, 11; 12, 2; 13, 5;
 14, 2. 9; 19, 2. 7; 21, 9.
 πνευματικός 4, 11; 16, 10.
 ποδήρης κόκκινος 7, 9.
 πολύνους 10, 5.
 πονηρός 2, 1. 10 (ὁ πον.); 4, 2. 10.
 12. 13; 6, 7; 8, 6; 9, 4; 19, 3. 11;
 20, 2.
 πράξ 19, 4.
 πράγτης 20, 2.
 πρόγλωσσος 19, 8.
 προσεσχὴ 19, 12.
 προσφορά 2, 4. 6.
 πρόσωπον 5, 14; 6, 9; 11, 7; 13, 4;
 15, 1; 19, 4. 7. 10.
 προφανερὸς 3, 6; 6, 7; 7, 1; 11, 1.
 προφητεύω 5, 6; 9, 2; 16, 9.
 προφήτης 2, 4; 4, 4; 5, 6. 11; 6, 2.
 4. 6. 8. 10. 13; 7, 4; 9, 1; 11, 2.
 4. 6. 9; 12, 1. 4. 8; 14, 2, 7 sqq.
 ῥαντίζω 8, 1. 3. 4.
 ῥάντισμα τοῦ αἵματος 5, 1.
 ῥαχή 7, 8.
 ῤεβέκκα 13, 2. 3.
 ῥυπαρός 8, 6.
 ῥύπος 8, 6; 11, 11.
 σάββατον 2, 5; 15, 1—3. 8.
 σάρεξ 5, 1. 6. 10—13; 6, 3. 7. 9. 14;
 7, 5. 9; 8, 6; 9, 4; 10, 9; 12, 10.
 σατανᾶς 18, 1.
 σηπία 10, 5.
 Σινᾶ 4, 14; 5, 8; 12, 5.
 Σιών 6, 2.
 σκάνδαλον 4, 3 (τέλειον). 9.
 σκεῦος 7, 3; 11, 9 (τοῦ πνεύματος);
 21, 8 (καλόν).
 σκότος 5, 4; 10, 10; 14, 5. 6. 7; 18, 1.

- σμύρανα 10, 5.
 σοφία 6, 10; 16, 9; 21, 5.
 σοφίζω 5, 3; 9, 4.
 σποδός 7, 5; 8, 1.
 στανρός 9, 8; 11, 1. 8; 12, 1. 2.
 στανρόω 7, 3; 12, 1.
 στεφανώω 7, 9.
 συνειδήσις πονηρά 19, 12.
 σύνεσις 2, 3; 10, 1; 21, 5.
 Σύρος 9, 6.
 σφραγίς 9, 6.
 σχίσμα 19, 12.
 σώζω 1, 3; 4, 1; 5, 10; 8, 6; 12, 3;
 16, 10; 19, 10; 21, 9.
 σωτηρία 2, 10; 14, 8; 17, 1.

 ταπεινόφρων 19, 3.
 τέλειος 1, 5; 4, 3. 11; 8, 1. — τὸ
 τέλειον 5, 11; 13, 7.
 τράγος (τύπος τοῦ Ἰησοῦ) 7, 4. 6.
 8. 10.
 τρία γράμματα 9, 7.
 τρία δόγματα 1, 6; 10, 1. 9. 10.
 τύπος 6, 11; 7, 3. 7. 11 (τοῦ Ἰησοῦ);
 8, 1; 12, 2 (στανροῦ). 5. 6. 10;
 19, 7.

 ναῖνα 10, 7.
 ὕδωρ 11, 1. 5. 6. 8. 11.

 νίδος θεοῦ 5, 9; 7, 2. 9; 12, 8—11; 15, 5.
 ὑπερέχω 13, 2; 21, 2 (οἱ ὑπερέχον-
 τες).
 ὑπηρετάι τῶν ἐχθρῶν 16, 4.
 ὑπομονή 2, 2; 20, 2.
 ὕσσωπον 8, 1. 6.

 φανερόω 2, 4; 5, 6. 9; 6, 7. 9. 14;
 7, 3. 7; 12, 8. 10; 14, 5; 15, 9;
 16, 5.
 φαρμακεία 20, 1.
 φόβος 1, 7; 2, 2; 4, 11; 11, 5. 11;
 19, 5. 7; 20, 2.
 φρύγανον 7, 8.
 φῶς 3, 4; 14, 7. 8; 18, 1; 19, 1. 12.
 φωταγωγός 18, 1.

 χαλκοῦς 11, 4; 12, 6.
 χάρις 1, 2 (ἔμφυτος); 5, 6; 9, 8; 21,
 7. 9.
 χήρα 20, 2.
 χίλια ἔτη 15, 4.
 χοῖρος 10, 1. 3. 10.
 Χριστός 2, 6; 12, 10. 11.
 χρόνος τῆς ζωῆς καὶ τῆς πίστεως 4, 9.

 ψυχή 1, 4; 3, 1. 3. 5; 4, 2. 6; 5, 5.
 13; 6, 7. 11; 11, 5; 17, 1; 19, 5.
 6. 8. 10; 20, 1.

Clementis epistula I.

- Ἀαρὼν 4, 11; 43, 5.
 Ἀβειρόν 4, 12.
 Ἀβελ 4, 1. 2. 6.
 Ἀβραάμ 10, 1. 6; 17, 2; 31, 2.
 ἄβυσσος 20, 5; 28, 3; 59, 3.
 ἀγαθοποιᾶ 2, 2. 7; 33, 1; 34, 2.
 ἀγάπη 21, 7. 8; 33, 1; 49, 1—6; 50,
 1—3. 5; 51, 2; 53, 5; 54, 1; 55,
 5; 62, 2.
 ἄγγελος 29, 2; 34, 5; 36, 2. 3; 39,
 4. 7.

 ἀγιάζω inser.; 46, 2; 59, 3.
 ἀγιασμός 30, 1; 35, 2.
 ἄγιος 2, 2; 5, 7; 8, 1. 3; 13, 1. 4;
 16, 2; 18, 11; 22, 1; 23, 5; 29, 4;
 30, 1; 34, 6; 39, 7; 42, 3; 45, 2;
 46, 2; 56, 1. 3; 58, 2; 59, 3 (ἀ.
 ἐν ἀγίοις ἀναπανόμενος); 63, 2; 64.
 ἀγνεία 21, 7; 64.
 ἀγνός 1, 3; 21, 8; 29, 1; 38, 2; 48,
 1. 5.
 Ἀδάμ 6, 3; 29, 2; 50, 3.

- ἀδελφοκτονία 4, 7.
 ἀδελφότης 2, 4.
 Ἀζαρίας 45, 7.
 ἀθανασία 35, 2.
 Αἰγύπτιος 4, 10.
 Αἴγυπτος 4, 10; 17, 5; 25, 3; 51, 5;
 53, 2.
 αἶμα 7, 4; 12, 7; 18, 14; 21, 6; 49,
 6; 55, 1.
 ἀκαταστασία 3, 2; 14, 1; 43, 6.
 ἀλαζονεία 13, 1; 14, 1; 16, 2; 21, 5;
 35, 5.
 ἀλήθεια 18, 6; 19, 1; 23, 5; 31, 2;
 35, 2. 5; 47, 3; 60, 2. 4; 62, 2;
 63, 1.
 ἀλλόφυλος 4, 13; 55, 4.
 ἀμαρτία 8, 3. 4; 16, 4. 5. 7. 11. 12.
 14; 18, 3. 5. 9; 41, 2; 47, 4; 49,
 5; 50, 5. 6; 53, 4; 59, 2; 60, 2. 3.
 ἄμεμπτος 17, 3; 39, 4; 44, 3. 4. 6;
 63, 3.
 ἀμεταμέλητος 2, 7; 54, 4; 58, 2.
 ἀμνηστικός 2, 5; 62, 2.
 ἄμωμος 1, 3; 33, 4; 35, 5; 36, 2;
 37, 1; 45, 7; 50, 2.
 Ἀνανίας 45, 7.
 ἀνάστασις 24, 1. 2; 42, 3 (τοῦ κυρίου
 Ἰ. Χρ.).
 ἀνατολή 5, 6; 10, 4.
 ἀνατολικός 25, 1.
 ἀνομία 8, 2; 16, 5. 9; 18, 3. 5; 35,
 5; 50, 6; 60, 1.
 ἄνομος 16, 3; 18, 13; 35, 9; 45, 4;
 56, 11.
 ἀνόσιος 1, 1; 6, 2; 45, 4.
 ἀντικείμενος 51, 1.
 ἀντιλήπτωρ 59, 4.
 ἀπανάγκασμα (τῆς μεγαλωσύνης θεοῦ)
 36, 2.
 Ἀπολλῶς 47, 3.
 ἀπόστολος 5, 3; 42, 1. 2; 44, 1; 47,
 1. 4.
 ἀπροσδεής 52, 1.
 ἀπροσκόπως 20, 10; 61, 1.
- Ἀραβία 25, 1.
 Ἀραβικός 25, 3.
 ἀριθμὸς ἐκλεκτῶν 2, 4; 59, 2 cf. 58, 2.
 ἀρχέγονος 59, 3.
 ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου 48, 2.
 ἀρχηγός 14, 1 (μυσεροῦ ζήλους); 51, 1.
 ἀρχιερεὺς 36, 1; 40, 5; 41, 2; 61,
 3; 64.
 οἱ ἄρχοντες 32, 2; 60, 2; 61, 1.
 βάθος τῆς θείας γνώσεως 40, 1.
 βασιλεία 42, 3; 50, 3; 61, 1.
 βασιλεὺς ἐπουράνιος 61, 2.
 βίβλοι ἱεραὶ 43, 1.
 Βίτων, Οὐαλέριος, 65, 1.
 βραβεῖον ὑπομονῆς 5, 5.
 βωμὸς 25, 4.
 γενεά 5, 1; 7, 5; 11, 2; 16, 8; 19,
 1; 50, 3; 60, 1; 61, 3.
 γενναῖος 5, 1. 6; 6, 2; 54, 1.
 γνώσις 1, 2; 27, 7; 36, 2; 40, 1; 41,
 4; 48, 5.
 γόνата τῆς καρδίας 57, 1.
 γραφεῖον 28, 2.
 γραφή 23, 3. 5; 34, 6; 35, 7; 42, 5;
 45, 2; 53, 1 (ἱερά).
 γέγραπται 4, 1; 17, 3; 36, 3; 39, 3;
 45, 3; 46, 2; 48, 2; 50, 4. 6.
 γυνή 1, 3; 6, 2; 11, 2; 12, 8; 21, 6;
 30, 5; 55, 3.
 Λαθάν 4, 12.
 Λαναίδες 6, 2.
 Λανίλ 45, 6.
 Λανιδ 4, 13; 18, 1; 52, 2.
 δέσμιος 59, 4.
 δεσμός τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ 49, 2.
 δεσπότης 7, 5; 8, 2; 9, 4; 11, 1; 20,
 11; 24, 1. 5; 33, 2; 36, 2. 4; 40,
 1; 49, 6; 52, 1; 55, 6; 56, 16; 59,
 4; 60, 1. 3; 61, 1. 2; 64.
 δημιουργία 20, 6.
 δημιουργός 20, 11; 26, 1; 33, 2; 35,
 3; 59, 2.

- διαθήκη 15, 4; 35, 7.
 διακονία 40, 5.
 διάκονος 42, 4. 5.
 δικαιοπραγία 32, 3.
 δίκαιος 5, 2; 9, 3; 14, 1; 17, 3; 21, 4; 22, 6. 7; 27, 1; 30, 4. 7, 33, 7; 45, 3. 4; 46, 4; 48, 3; 56, 5; 60, 1.
 δικαιοσύνη 3, 4; 5, 7; 10, 6; 13, 1; 18, 5; 31, 2; 33, 8; 35, 2; 42, 5; 48, 2. 4; 62, 2.
 δικαίω 8, 4; 16, 12; 18, 4; 30, 3; 32, 4.
 δικαίωμα 2, 8; 35, 7; 58, 2.
 Δίρκαι 6, 2.
 διχοστασία 46, 5; 51, 1.
 διχοστατέω 20, 4.
 διψνχέω 23, 2.
 διψυχος 11, 2; 23, 3.
 δογματίζω 20, 4; 27, 5.
 δοῦλος 60, 2.
 δύσις 5, 6. 7.
 δωδεκάσκηπτρον 31, 4.
 δωδεκάφυλον 55, 6.

 ἐγκύπτω 40, 1; 45, 2; 53, 1; 62, 3.
 τὰ ἔθνη 59, 3. 4.
 εἰρηνεύω 15, 1; 54, 2; 56, 12. 13; 63, 4.
 εἰρήνη inscr.; 2, 2; 3, 4; 15, 1; 16, 5; 19, 2; 20, 1. 9—11; 22, 5; 60, 3. 4; 61, 1. 2; 62, 2; 63, 2; 64; 65, 1.
 ἐκκλησία inscr.; 44, 3; 47, 6.
 ἐκλεκτός 1, 1; 2, 4; 6, 1; 46, 3. 4. 8; 49, 5; 52, 2; 58, 2; 59, 2.
 ἐκλογή 29, 1.
 ἔλεος 2, 4; 9, 1; 18, 2; 22, 8; 28, 1; 50, 2; 56, 5.
 ἔλενσις τοῦ Χριστοῦ 17, 1.
 Ἐλισαίε 17, 1.
 ἐλλόγιμος 44, 3; 57, 2; 58, 2; 62, 3.
 ἐλπίς 27, 1; 51, 1; 57, 2; 58, 2.
 τὰ ἐνεργούμενα 60, 1.
 Ἐνώχ 9, 3.
 ἐξομολογέομαι 26, 2; 48, 2; 51, 3; 52, 1. 2; 61, 3.
 ἐπαγγελία 10, 2; 26, 1; 27, 1; 34, 7.
 ἐπιείκεια 13, 1; 30, 8; 56, 1; 58, 2; 62, 2.
 ἐπινομή 44, 2.
 ἐπισκοπή 44, 1; 50, 3.
 ἐπίσκοπος 42, 4. 5; 59, 3 (de Deo).
 ἐπόπτης ἀνθρωπίνων ἔργων 59, 3.
 ἐργοπαρέκτης 34, 1.
 ἔρις 3, 2; 9, 1; 14, 2; 44, 1; 54, 2.
 Ἐσθέρ 55, 6.
 εὐαγγελίζω 42, 1. 3.
 εὐαγγέλιον 47, 2.
 εὐαρεστέω 41, 4.
 εὐεργεσία 19, 2; 21, 1; 38, 3.
 εὐεργέτης 59, 3.
 εὐστάθεια 61, 1; 65, 1.
 εὐχαριστέω 38, 2. 4.
 Ἐφρηβος, Κλαύδιος 65, 1.
 ἐφόδια τοῦ Χριστοῦ 2, 1.

 ζήλος 3, 2. 4; 4, 7—13; 5, 2. 4. 5; 6, 1—4; 9, 1; 14, 1; 39, 7; 43, 2; 45, 4; 63, 2.
 ζυγὸς τῆς χάριτος 16, 17.
 ζωή 16, 8; 17, 4; 20, 10; 22, 2; 35, 2; 48, 2.

 ἡγεμονία 61, 1.
 οἱ ἡγούμενοι 1, 3; 5, 7; 32, 2; 37, 2. 3; 51, 5; 55, 1; 61, 1.
 Ἡλίας 17, 1.
 Ἡλιούπολις 25, 3.
 Ἡσαῦ 4, 8.

 Θεοστυγία 35, 5.
 θεράπων τοῦ Θεοῦ 4, 12 (43, 1); 51, 3. 5 (53, 5).
 θρησκεία 45, 7; 62, 1.
 θρόνος 65, 2.
 θυσία 4, 1. 2; 10, 7; 18, 16. 17; 31, 3; 35, 12; 41, 2; 52, 3. 4.
 θυσιαστήριον 32, 2; 41, 2.

Ἰακώβ 4, 8; 29, 3; 31, 4.
 Ἰεζεκιήλ 17, 1.
 ἱερατεύω 43, 4.
 ἱερεὺς 25, 5; 32, 2; 40, 5.
 ἱερικῶ 12, 2.
 ἱερός 33, 4; 43, 1; 53, 1 (ἱεραὶ γρα-
 φαί).
 ἱερουσαλήμ 41, 2.
 ἱερωσύνη 43, 2.
 Ἰεσσαί 18, 1.
 Ἰησοῦς (Χρ.) inscr.; 13, 1; 16, 2; 20,
 11; 21, 6; 24, 1; 32, 2. 4; 36, 1;
 38, 1; 42, 1. 3; 44, 1; 46, 7; 49,
 6; 50, 7; 58, 2; 59, 2. 3. 4; 61,
 3; 64; 65, 2.
 Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ 12, 2.
 Ἰούδας 32, 2.
 Ἰουδῆ 55, 4.
 Ἰσαάκ 31, 3.
 Ἰσραήλ 4, 13; 8, 2; 29, 3; 31, 4;
 43, 5. 6; 55, 6.
 Ἰώβ 17, 3; 26, 3.
 Ἰωνᾶς 7, 7.
 Ἰωσήφ 4, 9.
 Κάιν 4, 1—6.
 κακοήθεια 35, 5.
 καλλονή 35, 3; 49, 3.
 κανών 1, 3; 7, 2 (ὁ εὐκλεῆς καὶ σεμ-
 νὸς τῆς παραδόσεως); 41, 1 (τῆς
 λειτουργίας).
 καύχημα 34, 5.
 κενοδοξία 35, 5.
 κήρυξ 5, 6.
 κηρύσσω 1, 2; 7, 6. 7; 9, 4; 17, 1;
 42, 4.
 Κηφᾶς 47, 3.
 Κλαύδιος: vid. Ἐφρηβος.
 κλησίς 46, 6 (μία κλ. ἐν Χριστῷ).
 κλητός inscr.
 κλίμα 20, 5.
 Κορίνθιοι tit. et subscr.; 47, 6.
 Κόρινθος inscr.
 κόσμος 3, 4; 5, 7; 7, 4; 9, 4; 19, 2;

20, 8; 28, 2; 38, 3; 59, 2; 60, 1.
 κρῖμα 11, 2; 13, 1; 21, 1; 27, 1; 28,
 1; 51, 3; 60, 1.
 κτίσις 19, 3; 34, 6; 59, 3.
 κτίστης 19, 2 (τοῦ σύμπαντος κόσ-
 μου); 59, 3; 62, 2.
 Λάβαν 31, 4.
 λαϊκός 40, 5.
 λαός 55, 5. 6; 59, 4; 64.
 λειτουργέω 9, 2; 32, 2; 34, 5. 6; 43,
 4; 44, 3.
 λειτουργία 9, 4; 20, 10; 40, 2. 5; 41,
 1; 44, 2. 3. 6.
 λειτουργός 8, 1 (τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ);
 36, 3; 41, 2.
 λευῖται 32, 2; 40, 5.
 λίβανος 25, 2.
 Λίβανος 14, 5.
 τὰ λόγια 13, 4; 19, 1; 53, 1; 62, 3.
 λόγος 2, 1; 13, 1. 3. 4; 21, 5; 27, 4;
 30, 3; 38, 2; 42, 3; 46, 7; 48, 5;
 56, 3; 57, 3. 4.
 λυτρώω 55, 2; 59, 4.
 λύτρωσις 12, 7.
 Λώτ 10, 4; 11, 1.
 μακαρισμός 50, 7.
 Μαριάμ 4, 11.
 μαρτυρέω 5, 4. 7; 17, 1. 2; 18, 1;
 19, 1; 38, 2; 44, 3; 47, 4.
 ματαιοπονία 9, 1.
 μεγαλεῖον 26, 1; 32, 1; 49, 3.
 μεγαλειότης 24, 6.
 μεγαλωσύνη 16, 2; 20, 12; 27, 4; 36,
 2; 58, 1; 61, 3; 64; 65, 2.
 μέλη τοῦ Χριστοῦ 46, 7.
 μετανόεω 7, 7; 8, 2.
 μετάνοια 7, 4—6; 8, 1. 2. 5; 57, 1;
 62, 2.
 Μισαήλ 45, 7.
 μνεία 56, 1.
 μωμοσκοπέω 41, 2.
 Μωϋσῆς 4, 10. 12; 17, 5; 43, 1. 6;
 51, 3. 5; 53, 2. 4.

- νάος* 23, 5; 41, 2.
νέος 1, 3; 3, 3; 21, 6; 52, 2.
νεωτερισμός 30, 1.
νηστεία 53, 2; 55, 6.
Νινευῖται 7, 7.
Νῶε 7, 6; 9, 4.

ὁδοὶ τῆς ἐὐλογίας 31, 1.
ὁδὸς τῆς ἀληθείας 35, 5.
ἡ οἰκουμένη 60, 1.
οἰκτιρμός 9, 1; 18, 2; 20, 11; 56, 1.
οἰκτίρων 23, 1; 60, 1.
ὀλιγοψυχέω 59, 4.
Ὀλοφέρνης 55, 5.
ὄμματα τῆς ψυχῆς 19, 3.
ὁμόνοια 9, 4; 11, 2; 20, 3. 10. 11;
 21, 1; 30, 3; 34, 7; 49, 5; 50, 5;
 60, 4; 61, 1; 63, 2; 65, 1.
ὁμοφωνία 51, 2.
ὄνομα 1, 1; 10, 3; 36, 2; 43, 2. 6;
 44, 1; 45, 7; 47, 7; 53, 3; 58, 1;
 59, 2. 3; 60, 4; 64.
ὄσιος 2, 3; 14, 1; 45, 3. 7; 56, 16;
 58, 1.
ὀσιότης 29, 1; 32, 4; 48, 4; 60, 2.
ὀσίως 6, 1; 21, 7. 8; 26, 1; 40, 3;
 44, 4; 62, 2.
Οἰαλέριος: *vid. Βίτων*.
ὀφθαλμοὶ τῆς καρδίας 36, 2; 59, 3.

πάθημα (*Χριστοῦ*) 2, 1.
παιδεία 16, 5; 21, 6. 8; 35, 8; 56,
 2. 16; 62, 3.
παιδεύω 21, 6; 56, 16; 57, 1; 59, 3.
παιδίσκη 60, 2.
παῖς (*de Christo*) 59, 2. 3. 4.
παλιγγενεσία 9, 4.
πανάγιος 35, 3; 58, 1.
πανάρετος 1, 2; 2, 8; 45, 7; 57, 3;
 60, 4.
παντεπότης 55, 6; 64.
παντοκρατορικός 8, 5.
παντοκράτωρ *inscr.*; 2, 3; 32, 4; 56,
 6; 60, 4; 62, 2.

παράπτωμα 2, 6; 51, 3; 56, 1; 60, 1.
παράπτωσις 59, 1.
παροικέω *inscr.*
παρηρησία 34, 1. 5; 35, 2.
παρηρησιάζομαι 15, 7; 53, 5.
πάσχω 6, 1. 2; 45, 5.
Παῦλος 5, 5; 57, 1.
πεποιθήσις 2, 3; 26, 1 (*πίστεως ἀγα-*
θῆς); 31, 3; 35, 2; 45, 8.
περιούσιος (*λαός*) 64.
περίπτωσις 1, 1.
Πέτρος 5, 4.
πιστεῖν 10, 6; 12, 7; 16, 3; 34, 4;
 39, 4; 42, 4; 43, 1.
πίστις 1, 2; 3, 4; 5, 6; 6, 2; 10, 7;
 12, 8; 31, 2; 58, 2; 60, 4; 62, 2; 64.
πιστός 9, 4; 10, 1; 17, 5; 27, 1; 43,
 1; 48, 5; 60, 1; 62, 3; 63, 3.
πιστόω 15, 4; 42, 3.
πλάτη τῆς καρδίας 2, 8.
πλατυσμός 3, 1.
πλημμέλεια 41, 2; 60, 1.
πλησίον 2, 6; 51, 2.
τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον 2, 2; 8, 1; 13,
 1; 16, 2; 18, 11; 22, 1; 42, 3;
 45, 2; 58, 2; 63, 2.
πνευματικῶς 47, 3.
ποίμνιον 16, 1; 44, 3; 54, 2; 57, 2.
πόλεμος 3, 2; 46, 5; 56, 9.
πολιτεία 2, 8; 54, 4.
πολιτεύομαι 3, 4; 6, 1; 21, 1; 44, 6;
 51, 2; 54, 4.
πρεσβύτερος 1, 3; 3, 3; 21, 6; 44,
 5; 47, 6; 54, 2; 55, 4; 57, 1.
πρόβατα τῆς νομῆς 59, 4.
προηγούμενος 21, 6.
πρόσκλησις 21, 7; 47, 3. 4; 50, 2.
πρόσταγμα 2, 8; 3, 4; 20, 5; 37, 1;
 40, 5; 50, 5; 58, 2.
προστάτης 36, 1; 61, 3; 64.
προσφέρω 4, 4; 10, 7; 41, 2; 43, 2;
 44, 4; 47, 4.
προσφορά 36, 1; 40, 2. 4.
προφητεία 12, 8.

- προφήτης 17, 1; 43, 1.
 πύλη δικαιοσύνης ἀνεργνῖα εἰς ζωὴν
 48, 2.
 ῥαάβ 12, 1. 3.
 ῥάβδος Ἀαρών 43, 5.
 Ῥώμη inscr.
 Σαούλ 4, 13.
 σάρξ 6, 3; 25, 3; 26, 3; 32, 2; 49,
 6; 59, 3; 64.
 σκήπτρον 16, 2; 32, 2.
 Σόδομα 11, 1.
 στασιάζω 4, 12; 43, 2; 46, 7; 47, 6;
 49, 5; 51, 3; 55, 1.
 στάσις 1, 1; 2, 6; 3, 2; 14, 2; 46,
 9; 51, 1; 54, 2; 57, 1; 63, 1.
 οἱ στύλοι (μέγιστοι καὶ δικαιοτάτοι)
 5, 2.
 συνελθῆσις 1, 3; 2, 4; 34, 7; 41, 1;
 45, 7.
 σῆμα 2, 6; 46, 5. 9; 49, 5; 54, 2.
 σώζω 2, 4; 7, 6; 11, 1; 12, 1; 16,
 16; 21, 8; 37, 5; 38, 1; 58, 2;
 59, 4.
 σῶμα 6, 2; 37, 5; 38, 1; 46, 7.
 σωτήρ 59, 3.
 σωτηρία 7, 4. 7; 18, 14; 39, 9; 45, 1.
 σωτήριον 15, 6; 18, 12; 35, 12; 36, 1.
 σωφροσύνη 62, 2; 64.
 ταγή 20, 8.
 τάγμα 37, 3; 41, 1.
 τάξις 40, 1.
 ταπεινοφροσύνη 21, 8; 30, 8; 31, 4; 44, 3; 56, 1; 58, 2.
 ταπεινώσεις 16, 7; 53, 2; 55, 6.
 τέρμα τῆς δύσεως 5, 7.
 τόπος 5, 4 (τῆς δόξης). 7 (ἄγιος); 7,
 5; 8, 4; 10, 4; 14, 5; 25, 1; 29,
 3; 40, 5; 41, 2; 44, 5; 46, 3; 54,
 3; 62, 2; 63, 1.
 ὑπακοή 9, 3; 10, 2. 7; 19, 1; 63, 1.
 ὑπερφανία 16, 2; 30, 1; 35, 5.
 ὑπογραμμός 5, 7; 16, 17; 33, 8.
 ὑπόδειγμα 5, 1; 6, 1; 46, 1; 55, 1
 63, 1.
 ὑπομονή 5, 5. 7; 62, 2; 64.
 ὕψιστος ἐν ὑψίστοις 59, 3.
 Φαραώ 4, 10; 51, 5.
 φιλαδελφία 47, 5; 48, 1.
 φιλοξενία 1, 2; 10, 7; 11, 1; 12, 1.
 φοίνιξ 25, 2.
 Φορτοννᾶτος 65, 1.
 φύλαρχοι δώδεκα 43, 2. 5.
 φῶς 16, 12; 36, 2; 59, 2.
 χαρά 63, 2; 65, 1.
 χάρις inscr.; 8, 1; 16, 17; 23, 1;
 46, 6; 55, 3; 65, 2.
 χάρισμα 38, 1.
 Χριστός 1, 2; 3, 4; 7, 4; 16, 1, 20,
 11; 21, 6. 8; 22, 1; 24, 1; 32, 4;
 36, 1; 38, 1; 42, 1—3; 43, 1; 44,
 1. 3; 46, 6. 7; 47, 6; 48, 4; 49,
 1. 6; 50, 3. 7; 54, 2. 3; 57, 2;
 58, 2; 59, 2—4; 61, 3; 64; 65, 2.
 ὠκεανός 20, 8.

Clementis epistula II.

- τὰ ἀγαθά 6, 6 (τὰ ἄφθαρτα); 11, 4;
 15, 5.
 ἁγών 7, 1. 3 (ὁ ἄφθαρτος). 4 (ὁ
 φθαρτός). 5. ἄδικοι πλουτοῦντες 20, 1.
 αἰών 6, 3 (οὔτος ὁ αἰ. καὶ ὁ μέλλον
 δύο ἔθροισι); 19, 4 (ἀλύπητος); 20, 5.
 ἀλήθεια 3, 1; 12, 3; 19, 1; 20, 5.

- ἀλλότριος 5, 6.
 ἁμαρτάνω 1, 2.
 ἁμαρτημα 13, 1.
 ἁμαρτία 10, 1; 16, 4.
 ἁμαρτωλός 2, 4.
 ἁμαύρωσις 1, 6.
 ἀναβιόω 19, 4.
 ἀναγινώσκω 19, 1.
 ἀνάγω 17, 2 (περὶ τὸ ἀγαθόν).
 ἀνάπανσις 5, 5 (τῆς μελλούσης βασι-
 λείας καὶ ζωῆς αἰωνίου); 6, 7.
 ἀνάστασις 19, 3.
 ἀνθρωπάρεσκος 13, 1.
 ἀντιμισθία 1, 3. 5; 9, 7; 11, 6; 15, 2.
 ἀντίτυπον 14, 3.
 ἄνωθεν 14, 2.
 ἀπαλάσσω 17, 2 (εἰς οἶκον).
 ἀπάτη 6, 4.
 ἀπιστία 19, 2.
 οἱ ἀπιστοὶ 17, 5.
 ἀπόλανσις (ἡ ἐνθάδε) 10, 3. 4.
 ἀπόλλυμαι 1, 4; 2, 5. 7; 15, 1; 17, 1.
 οἱ ἀπόστολοι 14, 2.
 ἀποτάσσομαι 6, 4. 5; 16, 2.
 ἀπώλεια 1, 7.
 ἀρνέομαι 3, 1; 17, 7.
 ἄρσεν 12, 2. 5; 14, 2.
 ἀρχηγός τῆς ἀφθαρσίας 20, 5.
 ἀσέβεια 10, 1.
 ἀσεβέω 17, 6.
 ἀσεβής 18, 1.
 ἄσοφος 19, 2.
 αὐθεντικόν 14, 3.
 ἀφθαρσία 7, 5; 14, 5; 20, 5.
 ἀχλὺς 1, 6.
 βάπτισμα (τὸ β. ἄγνόν καὶ ἁμίαντον
 τηρήσωμεν) 6, 9.
 βάσανος 10, 4; 17, 7.
 βασιλεία 5, 5; 9, 6; 11, 7; 12, 1. 2.
 βασιλεῖον 6, 9; 17, 5.
 τὰ βιβλία καὶ οἱ ἀπόστολοι 14, 2.
 βλασφημέω 13, 1. 2. 4.
 βλασφημία 13, 3.
 γινῶσις 3, 1.
 γραφή 2, 4; 6, 8; 14, 1. 2.
 γράφω 19, 1 (τὰ γεγραμμένα).
 Δανιήλ 6, 8.
 δεσμός 20, 4.
 διάβολος 18, 2.
 δίκαιος 2, 4; 5, 7; 6, 9; 11, 1; 15,
 2; 17, 7; 20, 3. 4.
 δικαιοσύνη 4, 2; 6, 9; 11, 7; 12, 1;
 13, 1; 18, 2; 19, 2. 3.
 διηνχέω 11, 5.
 διηνχία 19, 2.
 διηνχος 11, 2.
 δοῦλοι τοῦ θεοῦ στενοχωρούμενοι 20, 1.
 τὰ ἔθνη 13, 2. 3; 17, 4.
 εἶδωλον 17, 1.
 ἐκκλησία 2, 1; 14, 1 (ἡ πρώτη ἡ
 πνευματικὴ). 2 (τῆς ζωῆς). 4.
 ἐκκληκτός 14, 5.
 ἐλεημοσύνη (καλὸν ὡς μετάνοια ἁμαρ-
 τίας) 16, 4.
 ἐλεήμων 4, 3.
 ἔλεος 3, 1; 16, 2.
 ἐμπορία 20, 4.
 ἔνταλμα 17, 3.
 ἔντενξις 19, 1.
 ἐντολή 3, 4; 4, 5; 6, 7; 8, 4; 17,
 1. 3. 6.
 ἐξομολογέομαι 8, 3.
 ἔξω 12, 2. 4 (τό); 13, 1 (οἱ ἔ. ἄνθ-
 ρωποι).
 ἐπαγγελλία 5, 5; 10, 3. 4; 11, 1. 7;
 15, 4.
 ἐπιδημία 5, 5 (ἡ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ).
 αἱ ἐπιθυμίαι 17, 3 (κοσμικαί); 19, 3
 (αἱ μάταιαι).
 ἐπιφάνεια τοῦ θεοῦ 12, 1; 17, 4.
 ἔργον 1, 6; 4, 3; 6, 9; 11, 6; 12,
 4; 13, 3; 16, 3; 17, 4. 7.
 ἔσχατα τῶν ἡμερῶν 14, 2.
 τὸ ἔσω 12, 2. 4.
 ἐναγγέλιον 8, 5.

- εὐσέβεια 19, 1.
 εὐσεβής 19, 4; 20, 4.
 εὐχαριστέω 18, 1.
 ζάω 1, 1; 3, 1 (ζῶντες); 10, 1; 14, 2; 20, 2.
 ζωή 14, 1. 5; 17, 3; 19, 1. ζ. αἰώνιος 5, 5; 8, 4. ζ. ἐπουράνιος 20, 5.
 ἡδυνάθεια 16, 2; 17, 7.
 ἡμέρα τῆς κρίσεως 16, 3; 17, 6.
 Ἡσαΐας 3, 5.
 θάνατος 1, 6; 16, 4.
 θεὸς τῆς ἀληθείας 19, 1.
 θεοσέβεια 20, 4.
 θῆλυς 12, 2. 5; 14, 2.
 θύω 3, 1.
 Ἰεζεκιήλ 6, 8.
 Ἰησοῦς 1, 1. 2; 5, 4; 14, 2; 16, 2; 17, 5—7.
 Ἰώβ 6, 8.
 καιρὸς 8, 2 (μετανοίας); 9, 7 (τοῦ ἰαθῆναι); 16, 1.
 κακοδιδασκαλέω 10, 5.
 κακοπαθέω 19, 3.
 καλέω 1, 2. 8; 2, 4. 7; 4, 1; 5, 1; 9, 4. 5; 10, 1; 16, 1.
 καρπὸς 1, 3; 19, 3 (ὁ ἀθάνατος τῆς ἀναστάσεως); 20, 3 (ταχύς).
 κατάκρισις 15, 5.
 καταπλέω 7, 1. 3.
 κατηχέω 17, 1.
 κεραμεύς 8, 2.
 κόσμος 5, 1. 5; 6, 2; 8, 2. 3; 17, 5; 19, 3.
 κούφισμα ἁμαρτίας (ἐλεημοσύνη) 16, 4.
 κρίνω 9, 1; 18, 1.
 κρίσις 10, 5 (δισσή); 16, 3; 17, 6; 18, 2.
 κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν 1, 1.
 κύριος 4, 1. 2. 5; 5, 2; 6, 1; 8, 2. 4. 5; 9, 5. 11; 12, 2; 13, 2; 14, 1. 5; 15, 4; 17, 3. 4.
 λαὸς 2, 3 (ὁ λ. ἡμῶν); 11, 4.
 λόγια τοῦ θεοῦ 13, 3.
 λόγος (ὁ προφητικὸς) 11, 2.
 λυτρώω 17, 4.
 μαμωνᾶς 6, 1.
 μετανοέω 8, 1—3; 9, 8; 13, 1; 15, 1; 16, 1; 17, 1; 19, 1.
 μετάνοια 8, 2; 16, 4.
 μισθός 1, 5; 3, 3; 9, 5; 11, 5; 15, 1; 19, 1; 20, 3.
 μοιχεία 6, 4.
 μῦθος 13, 3.
 ναὸς θεοῦ 9, 3.
 νεκρὸς 1, 1; 3, 1.
 οἱ νέοι 19, 1.
 νηστεία κρείσσων προσευχῆς 16, 4.
 νῦν 14, 2; 19, 4; 20, 2.
 Νῶε 6, 8.
 ὁμολογέω 3, 2—4; 4, 3.
 ὄνομα 13, 1. 2.
 ὄργανον (τοῦ διαβόλου) 18, 2.
 ὅσιος 1, 3; 5, 6; 6, 9; 15, 2.
 οὐρανός 16, 3.
 πανθαμαρτωλὸς 18, 2.
 παράκλητος 6, 9.
 παροιμία (τοῦ κόσμου τούτου) 5, 1.
 πάσχω 1, 2; 7, 5.
 πατήρ 1, 4; 3, 1. 2; 8, 4; 9, 1. 11; 10, 1; 11, 2; 14, 1; 20, 5.
 πείρα (θεοῦ ζῶντος) 20, 2.
 πειρασμός 18, 2.
 Πέτρος 5, 3. 4.
 πιστεύω 2, 3; 11, 1; 15, 2; 17, 3. 5; 20, 2.
 πίστις 15, 2.
 πλάνη 1, 7; 13, 3.
 πνεῦμα 9, 5; 14, 3—5; 20, 4.

πνευματικός 14, 1. 2.
οἱ πρεσβύτεροι 17, 3. 5.
προγενώστης 9, 9.
προοιδόπορος (τῶν ἁμαρτιῶν) 10, 1.
προσενχή 1, 2; 16, 4.
προσκυνέω 1, 6; 3, 1.
πρόσταγμα 19, 3.
προφητικός 11, 2.

σάρξ 5, 5; 7, 6; 8, 2. 4. 6 (ἀγνή);
9, 1—5 (κρίνεται καὶ ἀνίσταται);
14, 3—5 (ἡ ἐκκλησία); 17, 5.

στάδιον 7, 4.

ἡ στεῖρα 2, 1.

στέφανος 7, 3.

στεφανός 7, 1—3; 20, 2.

συμβολία 15, 1.

συνπάσχω 4, 3.

συνείδησις 16, 4.

σφραγίς 7, 6; 8, 6.

σώζω 1, 4. 7; 2, 5. 7; 3, 3; 4, 1. 2;
8, 2; 9, 2. 5; 13, 1; 14, 1. 2; 15,
1; 17, 2; 19, 1. 3.

σῶμα 12, 3. 4; 12, 2 (Χριστοῦ).

σωτήρ 20, 5.

σωτηρία 1, 1. 7; 17, 5; 19, 1.

ταλαιπωρέω 19, 4.

ταλαίπωρος 11, 2. 3.

τεχνίτης 8, 2.

τηρέω 6, 9 (τὸ βάπτισμα); 7, 6 (τὴν
σφραγιδα); 8, 4. 6; 14, 3 (τὴν
σάρκα).

τόπος 1, 2.

ὑβρίζω (τὴν σάρκα καὶ τὴν ἐκκλησίαν)
14, 4.

ὑπερβολὴ τῆς ἀγαθότητος 13, 4.

ὑπομένω 1, 2; 11, 5.

φανερῶ 14, 2. 3; 20, 5.

φθείρω 7, 4. 5 (τὸν ἀγῶνα); 14, 3
(τὴν ἐκκλησίαν).

φθορά 6, 4.

φιλαργυρέω 4, 3.

φιλαργυρία 6, 4.

φῶς 1, 4.

χρηστότης 15, 5; 19, 1.

Χριστός 1, 1. 2; 2, 7; 5, 5; 6, 7;
9, 5; 14, 2—4; 17, 6.

ψυχὴ πλανωμένη καὶ ἀπολλυμένη
15, 1.

S. Ignatii epistulae¹⁾.

Ἀβραάμ Ph 9, 1.

Ἀγαθόπους Ph 11, 1; S 10, 1.

ἀγαπάω E 1, 3; 9, 2; 11, 1; 15, 3;

21, 1; M 6, 1. 2; T in.; 4, 2; R in.

Ph 5, 1. 2; 7, 2. S in.; 7, 1 (=

interesse cenae sacrae); 9, 2; P 2,

3 (= *osculari* ?); 5, 1.

ἀγάπη E 1, 3; 2, 1; 3, 2; 9, 1; 14,

1. 2; M 1, 1; 5, 2; 7, 1; 14; T 3,

2; 6, 1; 12, 3; 13, 1 (ἡ ἀγ. τῶν

ἀδελφῶν = *fratres*) R in. (cf. not.);

1, 2; 9, 3; Ph 1, 1; 6, 2; 9, 2;

11, 2; S 1, 1; 6, 2; 12, 1; P 1, 2;

6, 2; 7, 2.

ἀγγελικός T 5, 2.

ἄγγελος S 6, 1.

ἀγέννητος E 7, 2.

ἀγιαζω E 2, 2; 12, 2.

ἁγιοφόρος E 9, 2; S in.

ἁγνεία E 10, 3; P 5, 2.

ἁγνίζομαι E 8, 1; T 13, 3.

ἀδελφὴ P 5, 1.

1) E = Eph. M = Magn. T = Trall. R = Rom. Ph = Philad.
S = Smyrn. P = Polyc. in = inscriptio.

- ἀδελφός E 10, 3; 16, 1; R 6, 2; Ph 11, 2; S 12, 1; P 5, 1.
 ἀθανασία E 20, 2.
 ἄθεος T 3, 2; 10, 1.
 ἀθλητής P 1, 3; 2, 3; 3, 1.
 αἷμα θεοῦ E 1, 1. αἷμα Ἰ. Χριστοῦ T 8, 1; R 7, 3; Ph in.; 4; S 1, 1; 6, 1; 12, 2.
 αἵρεσις E 6, 2; T 6, 1.
 ἄκκεπτα P 6, 2.
 ἀκρόβυστος Ph 6, 1.
 ἀλήθεια E 6, 2; Ph 2, 1; S 5, 1; P 7, 3.
 ἀλίζομαι M 10, 2.
 Ἀλκη S 13, 2; P 8, 3.
 ἀμέριτος καρδία T 13, 2; Ph 6, 2.
 ἀναπαύω E 2, 1; M 15; T 12, 1; R 10, 2; S 9, 2; 10, 1; 12, 1.
 ἀνάστασις E 20, 1; M 11; T in. Ph in.; 8, 2; 9, 2; S 1, 2; 3, 1. 3; 5, 3; 7, 2; 12, 2; P 7, 1.
 ἀνατολή R 1, 2.
 ἀναψύχω E 2, 1; T 12, 2.
 ἀνθρωπαρεσκέω R 2, 1.
 ἀνθρωπόμορφος S 4, 1.
 ἄνθρωπος E 10, 1; 20, 1 (ὁ καινὸς ὁ. Ἰ. Χριστός). 2 (ὁ νίδς ἀνθρώπου); T 2, 1; R 6, 2; 8, 1; Ph 1, 1; 6, 1; 8, 1.
 ἀνίστημι E 11, 2; R 4, 3; 6, 1; S 2; 7, 1.
 ἀντίδοτος τοῦ μὴ ἀποθανεῖν E 20, 2.
 Ἀντιόχεια Ph 10, 1; S 11, 1; P 7, 1.
 ἀντίπληρον E 21, 1; S 10, 2; P 2, 3; 6, 1.
 ἀξιαγάπητος Ph 5, 2.
 ἀξιέπαινος R in.
 ἀξιόαγνος R in.
 ἀξιοεπίτευκτος R in.
 ἀξιοθαύμαστος Ph 5, 2.
 ἀξιόθεος M 2, 1; T in. R in.; 1, 1.
 ἀξιωμακάριστος E in.; 12, 2; R in.; 10, 1.
 ἀξιονόμαστος E 4, 1.
 ἀξιόπιστος Ph 2, 2; P 3, 1.
 ἀξιόπλοκος M 13, 1.
 ἀξιοπρεπής M 13, 1; R in.
 ἄξιος E 1, 3; 2, 1. 2; 4, 1; M 2; 12; 14; T 4, 2; 13, 1; R 9, 2; 10, 2; S 11, 1. 3; P 6, 2; 8, 1.
 ἄορατος M 3, 2; T 5, 2; R 5, 3; S 6, 1; P 2, 2; 3, 2.
 ἀπαθή E 7, 2; P 3, 2.
 ἀπαρνέομαι S 5, 2.
 ἀπειθέω M 8, 2 (= ἀπιστέω).
 ἀπελεύθερος Ἰ. Χριστοῦ R 4, 3.
 ἀπερίσπαστος διάνοια E 20, 2.
 ἀπιστέω E 18, 1.
 ἄπιστος M 5, 2; T 10; S 2; 5, 3.
 ἀποδιῦλισμός Ph 3, 1.
 ἀποθνήσκω ὑπὲρ θεοῦ R 4, 1. ἂ. εἰς Χριστόν R 6, 1. ἂ. εἰς τὸ αὐτοῦ πάθος M 5, 2.
 ἀπόλλυμαι E 17, 2; T 4, 1; S 10, 1; P 5, 2.
 Ἀπολλώνιος M 2.
 ἀποστολικὸς χαρακτήρ R in.
 ἀπόστολος E 11, 2; M 6, 1; 7, 1; 13, 1. 2; T 2, 2; 3, 1. 3; 7, 1; 12, 2; R 4, 3; Ph 9, 1; S 8, 1.
 ἀρνέομαι M 9, 1; S 5, 1.
 ἄρτος E 5, 2; R 4, 1; 7, 3 (τοῦ θεοῦ vel Χριστοῦ). ἕνα ἄρτον κλῶντες E 20, 2.
 ἀρχεῖον Ph 8, 2.
 ἀρχή E 3, 1; 14, 1; 19, 3; M 13, 1; R 1, 2; S 7, 2.
 ἀρχιερέως Ph 9, 1.
 ἀρχοντικός T 5, 2.
 ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου E 17, 1; 19, 1; M 1, 3; T 4, 2; R 7, 1; Ph 6, 2. οἱ ἄρχοντες ὄρατοί τε καὶ ἀόρατοι S 6, 1.
 Ἀσία E in. T in. Ph in. S in.
 ἀσπάζομαι M in.; 15; T in.; 12, 1; 13, 1; R in.; 1, 1; 9, 3; Ph in.; 11, 2; S 11, 1; 12, 1. 2; 13, 1. 2; P 8, 2. 3.

ἀστήρ E 19, 2.

ἄστρον E 19, 2.

ἄσώματος S 2; 3, 2.

Ἀτταλος P 8, 2.

ἄφθαρσία E 17, 1; M 6, 2; Ph 9, 2;
P 2, 3.

ἄχρονος P 3, 2.

ἀνηλάφητος P 3, 2.

βαπτίζω E 18, 2; S 1, 1; 8, 2.

βάπτισμα P 6, 2.

βασιλεία θεοῦ E 16, 1; Ph 3, 3. αἱ
βασιλεῖαι τοῦ αἰῶνος τούτου R 6,
1. παλαιὰ β. E 19, 3.

βασιλεύω R 6, 1.

βασκαίνω R 3, 1.

βασκανία R 7, 2.

Βάσσοις M 2.

βιβλίδιον δεύτερον E 20, 1.

βλασφημέω T 8, 2; S 5, 2.

βλασφημία E 10, 2.

βορά θηρίων R 4, 1.

βοτάνη E 10, 3 (τοῦ διαβόλου); T 6, 1
(ἄλλοτρία); Ph 3, 1 (κακή).

Βούρρος E 2, 1; Ph 11, 2.

βύω (τὰ ὦτα) E 9, 1.

γαμέω (μετὰ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου)
P 5, 2.

γάμος (κατὰ κύριον) P 5, 2.

γέγραπται E 5, 3; M 12; Ph 6, 2;
8, 2.

γέννησις (᾿Ι. Χριστοῦ) M 11.

γεννητός E 7, 2.

γένος Δαβὶδ E 20, 2; T 9, 1; S 1, 1.

γνώμη τοῦ πατρὸς E 3, 2. γν. ᾿Ι.
Χριστοῦ E 3, 2; Ph in. γν. θεοῦ
R 8, 3; S 6, 2. γν. τοῦ ἐπισκόπου
P 4, 1; 5, 2. ἄλλοτρία γν. Ph 3, 3.
ἡ εἰς θεὸν γν. R 7, 1; Ph 1, 2. ἡ
ἐν θεῷ γν. P 1, 1.

γνώσις θεοῦ (= ᾿Ι. Χριστός) E 17, 2.

γράμματα (δλίγα) R 8, 2; P 7, 3.

γρηγορέω P 1, 3.

δαιμονικός S 2.

δαιμόνιον S 3, 2.

Δαμᾶς M 2.

Δαβὶδ E 18, 2; 20, 2; T 9, 1; R 7,
3; S 1, 1.

Δάφνος S 13, 2.

δέδεμαι E 1, 2; 3, 1; 21, 2; M 12;
T 1, 1; 5, 2; 10; R 1, 1; 4, 3;
5, 1; Ph 5, 1; 7, 2; S 4, 2; 6, 2;
11, 1.

δεπόσιτα P 6, 2.

δεσέρτωρ P 6, 2.

δεσμά E 11, 2; M 1, 2; T 12, 2; S
10, 2; 11, 1. P 2, 3.

δεσμός E 19, 3; Ph 8, 1.

διάβολος E 10, 3; T 8, 1; R 5, 3;
S 9, 1.

διακονία M 6, 1; Ph 1, 1; 10, 2; S
12, 1.

διάκονος E 2, 1; M 2; 6, 1; 13, 2;
T 2, 3; 3, 1; 7, 2; Ph in.; 4; 7,
1; 10, 1. 2; 11, 1; S 8, 1; 10, 1;
12, 2; P 6, 1.

διατάγματα τῶν ἀποστόλων T 7, 1.

διατάσσομαι E 3, 1; T 3, 3; R 4, 3.

διδασκαλία E 16, 2 (κακή); 17, 1 (τοῦ
ἔρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου).

διδάσκαλος E 15, 1 (εἷς). M 9, 2. 3
(ὁ μόνος).

διδαχή E 9, 1 (κακή). M 6, 2 (ἀφ-
θαρσίας).

δικαίω R 5, 1; Ph 8, 2.

δόγματα τοῦ κυρίου καὶ τῶν ἀποστό-
λων M 13, 1.

δοκέω : τὸ δοκεῖν T 10; S 2; 4, 2.

δόξα E in. (παράμονος); S 6, 1 (τῶν
ἀγγέλων). εἰς δόξαν θεοῦ vel Χρι-
στοῦ M 15; R 10, 2; P 4, 3; 7, 2.

δοξάζω E 2, 2; T 1, 2; Ph 10, 1. 2;
S 1, 1; P 7, 2; 8, 1.

δοῦλος R 4, 3; P 4, 3 (δ. καὶ δούλη).

δύναμις T 3, 2; R 3, 2. δ. πίστεως E
14, 2. δ. θεοῦ M 3, 1; S 1, 1. δ.

᾿Ι. Χριστοῦ E 11, 2. δ. πνεύματος

- S 13, 1. αἱ δυνάμεις τοῦ σατανᾶ
 E 13, 1.
 δυσθεράπευτος E 7, 1.
 δύσις R 2, 2.
 δωρεὰ τοῦ θεοῦ S 7, 1.
 ἐδραῖος E 10, 2 (τῇ πίστει); P 3, 1
 (ὡς ἄκμων).
 τὰ ξθνη T 8, 2; S 1, 2.
 εἰρηνεύω T in.; Ph 10, 1; S 11, 2.
 ἔκδοτος S 4, 2.
 ἐκκλησία E in.; 5, 1. 2; 8, 1 (ἡ δια-
 βόητος); M in.; 1, 1; 14; 15; T
 in.; 2, 3; 3, 1; 12, 1; 13, 1; R
 in.; 9, 1. 3; Ph in.; 3, 2; 5, 1;
 9, 1; 10, 1. 2; S in.; 1, 2; 8, 1;
 11, 1; P in.; 5, 1; 7, 1; 8, 1.
 ἐκλελεγμένος E in.
 ἐκλεκτός T in.; Ph 11, 1.
 ἔκρωμα R 9, 2.
 ἔλεος T 12, 3 (τοῦ θεοῦ); Ph in.; S
 12, 2.
 ἐλευθερία (κρείττων) P 4, 3.
 ἐλεύθερος R 4, 3.
 ἐλπίς E 10, 1 (μετανοίας); M 7, 1
 (μία); 9, 1. Ἰ. Χριστός = ἡ ἐλπίς
 ἡμῶν M 11; T in.; 2, 2 vel ἡ κοινὴ
 ἔ. ἡμῶν E 1, 2; 21, 2; Ph 5, 2;
 11, 2.
 ἐμβροχή P 2, 1.
 ἔμπλαστρος P 2, 1.
 ἔμπροσθεν (αἱ ἐκκλησίαι) P 8, 1.
 ἐνέδρα (τοῦ διαβόλου) T 8, 1; Ph 6, 2.
 ἐνότης E 4, 2; 5, 1; 14, 1; Ph 2, 2;
 3, 2; 8, 1; 9, 1; S 12, 2; P 8, 3.
 ἐνόω E in.; M 6, 2; 7, 1; 14; R in.;
 S 3, 3.
 ἐντολή, ἡ T 13, 2; Ph 1, 2; E 9, 2
 (Ἰ. Χριστοῦ); S 8, 1 (θεοῦ); M 4
 (κατ' ἐντολήν).
 ἐντρέπομαι M 7, 2; 12; T 3, 1. 2;
 S 8, 1.
 ἐντροπή M 3, 1.
 ἐνωσις M 1, 2; 13, 2; T 11, 2; Ph
 4, 7, 2; 8, 1; P 1, 2; 5, 2.
 ἐξεμπλάριον E 2, 1; T 3, 2 (τῆς ἀγά-
 πης); S 12, 1 (θεοῦ διακονίας).
 ἐπίγειος E 13, 2; T 9, 1.
 ἐπιγράφω R 2, 1.
 ἐπισκοπέω R 9, 1; P in.
 ἐπισκοπή P 8, 3.
 ἐπίσκοπος E 1, 3; 2, 1. 2; 3, 2; 4,
 1; 5, 1. 2; 6, 1; 20, 2; M 2; 3, 1
 (ὁ πατὴρ Ἰ. Χριστοῦ, ὁ πάντων ἐπ.).
 2 (ὁ ἀόρατος); 4; 6, 1. 2; 7, 1;
 13, 1. 2; 15; T 1, 1; 2, 1. 2; 3,
 1. 2; 7, 1. 2; 12, 2; 13, 2; R 2,
 2; Ph in.; 1, 1; 3, 2; 4 (εἰς ἐπ.);
 7, 1. 2; 8, 1; 10, 2; S 8, 1. 2;
 9, 1; 12, 2; P in.; 5, 2; 6, 1.
 ἐπιστολή E 12, 2 (Παύλου); S 11, 3;
 P 8, 1.
 Ἐπίτροπος P 8, 2.
 ἐπιτυγχάνω R 8, 3. ἐπ. θεοῦ vel
 Χριστοῦ E 12, 2; M 14; T 12, 2;
 13, 3; R 1, 2; 2, 1; 4, 1; 5, 3; 9,
 2; P 2, 3. κλήρον T 12, 3. χάριτος
 R 1, 2.
 ἐπονράνιος E 13, 2; T 5, 1. 2; 9, 1;
 S 6, 1.
 ἔρωσ R 7, 2.
 ἔσχατος E 11, 1 (καιρός); 21, 2; M
 13, 1; R 9, 2; S 11, 1.
 ἔτεροδοξέω S 6, 2.
 ἔτεροδοξία M 8, 1.
 ἔτεροδιδασκαλέω P 3, 1.
 εὐαγγέλιον Ph 5, 1. 2; 8, 2; 9, 2
 (ἀπάρτισμά ἐστιν ἀφθαρσίας); S 5,
 1; 7, 2.
 εὐλογημένος E in.; 2, 1; M in.
 εὐλογητός E 1, 3.
 Εὐπλους E 2, 1.
 εὐρίσκω Ph 8, 2. εὐρίσκομαι E 10,
 3; 11, 1. 2; 12, 2; 14, 2; 21, 2;
 M 9, 2; T 2, 2; 12, 3; 13, 3; R
 2, 2; 3, 2; 4, 1. 2; 5, 2; S 3, 2;
 P 4, 3; 6, 2; 7, 1.
 εὐσταθέω P 4, 1.

εὐσυνείδητος M 4; Ph 6, 3.

Εὐτεκνος S 13, 2.

εὐχαριστέω E 21, 1; Ph 6, 3; 11, 1; S 10, 1.

εὐχαριστία E 13, 1; Ph 4 (μία); S 7, 1; 8, 1.

Ἐφέσιοι E tit.; 8, 1; 11, 2; M 15; T 13, 1; R 10, 1; Ph 11, 2; S 12, 1.

Ἐφεσος E in.

ζάω M 9, 2; R 6, 2; 7, 2. κατὰ θεόν E 8, 1. κατὰ Ἰ. Χριστόν T 2, 1; Ph 3, 2. κατὰ ἄνθρωπον T 2, 1. κ. ἀνθρώπους R 8, 1. κ. κυριακήν M 9, 1. κ. Χριστιανισμόν M 10, 1. κατὰ ἀλήθειαν E 6, 2. ἐν Ἰ. Χριστῷ E 20, 2. κατὰ Ἰουδαϊσμόν M 8, 1.

ζῆν, τό, ἀδιάκριτον, E 3, 2. ἀληθινόν (= Ἰ. Χριστός) E 11, 1; T 9, 2; S 4, 1. διὰ παντός ἡμῶν M 1, 2. προκείμενον E 17, 1. Χριστοῦ M 5, 2.

ζωή E 14, 1; M 5, 1; 9, 1 (ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀνέτειλεν διὰ τοῦ θανάτου Ἰ. Χριστοῦ). ζ. ἀληθινή (= ὁ Χριστός) E 7, 2. ζ. αἰδιος E 19, 3. ζ. αἰώνιος E 18, 1; P 2, 3.

ἡδονὴ κακὴ T 6, 2; Ph 2, 2 ἡδοναὶ τοῦ βίου τούτου R 7, 3.

Ἡρώδης τετραρρχῆς S 1, 2.

ἡσυχία E 15, 2; 19, 1 (θεοῦ).

θανάσιμος T 6, 2.

θανατηφόρος T 9, 1.

θάνατος E 19, 3; M 5, 1; S 3, 2; 4, 2; 5, 1. θ. τοῦ Χριστοῦ E 7, 2; 19, 1; M 9, 1; T 2, 1; Ph 8, 2.

θέλημα E 20, 1; R 1, 1; S 11, 1; P 8, 1. θ. θεοῦ E in. T 1, 1; S 1, 1.

θέλω (= ἀπο) M 3, 2.

θεοδρόμος Ph 2, 2; P 7, 2.

θεομακάριστος S 1, 2; P 7, 2.

θεοπρεπής M 1, 2; S in.; 11, 1; 12, 2; P 7, 2.

θεοπροσβευτής S 11, 2.

θεός E 1, 1 (αἷμα θεοῦ); 7, 2 (ἐν σαρκὶ γενόμενος); 14, 1 (πίστις καὶ ἀγάπη ἐν ἐνότητι γενομένη θεός ἐστιν); M 8, 2 (εἰς θ.); T 11, 2; Ph 9, 1. κατὰ θεόν E 2, 1; M 1, 1; 13, 1; T 1, 2; Ph 4; S 11, 3. εἰς θεόν Ph 1, 2. ἐν θεῷ M 14; P 1, 1. θεοῦ εἶναι E 8, 1; R 6, 2; Ph 3, 2. θεοῦ μετέχειν E 4, 2. cf. ἐπιτυγχάνειν. θεοῦ γέμειν M 14. θεοῦ (= κατὰ θεόν vel θεῖος) M 6, 1, 2; 15; Ph in.; 1, 2; P 7, 1.

θεός πατήρ E in.; 9, 1; M in.; 3, 1; 5, 2; Ph in.; 1, 1; S in.; P in. θεός Ἰ. Χριστός T 7, 1; S 1, 1; 10, 1. ὁ θεός ἡμῶν sc. Ἰ. Χριστός E in.; 15, 3; 18, 2; R in.; 3, 3; 6, 3; P 8, 3.

Θεοφόρος S M T R PH S P inscr.

Θεοφόρος E 9, 2.

Θηριομαχέω E 1, 2; T 10; R 5, 1.

Θηρίον E 7, 1; R 4, 1, 2; 5, 2, 3; S 4, 1, 2.

θύρα τοῦ πατρὸς Ph 9, 1.

θυσία R 4, 2.

Θυσαστήριον T 7, 2; R 2, 2. ἐν θυσ. M 7, 2; Ph 4.

Ἰακώβ Ph 9, 1.

ιατρός E 7, 2 (εἰς).

Ἰγνάτιος vide Θεοφόρος.

οἱ ἱερεῖς Ph 9, 1.

Ἰησοῦς Χριστός E in.; 1, 1, 3; 2, 1, 2; 3, 1, 2; 4, 1, 2; 5, 1; 6, 2; 7, 2 etc. in omni fere capitulo.

Ἰουδαῖζω M 10, 3.

Ἰουδαῖοι S 1, 2.

Ἰουδαϊσμός M 8, 1; 10, 3; Ph 6, 1.

Ἰσαάκ Ph 9, 1.

Ἰωάννης βαπτιστής S 1, 1.

καθολικός S 8, 2.

καινὸς ἄνθρωπος Ἰ. Χριστός E 20, 1.

καινότης E 19, 1. 2. 3 (ἀίδιον ζωῆς).

κακοδιδασκαλία Ph 2, 1.

κακοτεχνία Ph 6, 2; P 5, 1.

καρπός T 11, 1 (θανατηφόρος). 2
(ἄφθαρτος); S 1, 2.

κατάκριτος E 12, 1; T 3, 3; R 4, 3.

καταμάνθανε τοὺς καιροὺς P 3, 2.

καταξιοπιστεύομαι T 6, 2.

καταξιῶ E 20, 1; M 1, 2; T 12, 3;
R 2, 2; Ph 10, 2; S 11, 2; P 1, 1;
7, 2; 8, 2.

καταψεύδομαι τοῦ κυρίου T 10.

κατενοδοῶμαι M 13, 1.

κενοδοξία M 11; Ph 1, 1.

κιθάρα E 4, 1; Ph 1, 2.

Κιλικία Ph 11, 1.

κλάδοι τοῦ σταυροῦ T 11, 2.

κλήρος E 11, 2 (Ἐφεσίων); T 12, 3;
R 1, 2; Ph 5, 1.

κοινός E 1, 2; 21, 2; Ph 5, 2; 11, 2.
τὸ κοινόν Ph 1, 1; P 4, 3. κοινῇ
E 20, 2; S 7, 2; 12, 2.

κόσμος M 5, 2; R 2, 2; 3, 3; 4, 2;
7, 1.

Κρόκος E 2, 1; R 10, 1.

τὰ κρυπτά E 15, 3 (ἡμῶν); Ph 7, 1;
9, 1 (τοῦ Θεοῦ).

τὰ κρύφια M 3, 2.

κυριακή (sc. ἡμέρα) M 9, 1.

κύνες λισσῶντες, λαθροδέκται E 7, 1.

ὁ κύριος (de Christo) E 6, 1; 10, 3;
15, 3; 17, 1. 2; 19, 1 etc. ὁ κ.
μου S 5, 2. ὁ κ. ἡμῶν Ph in.; S 1,
1; 4, 2 etc.

λεόπαρδος R 5, 1.

λόγος M 3, 2. λ. Ἰησοῦ E 15, 2. λ.
Θεοῦ M 8, 2; R 2, 1; S in. εἰς λό-
γον Ph 11, 2; S 10, 1. ἐν λόγῳ Ph
11, 1.

λύκοι ἀξιόπιστοι Ph 2, 2.

μαγεία E 19, 3.

Μαγνησία ἡ πρὸς Μαιάνδρῳ M in.

μαθητεύομαι E 3, 1; 10, 1; R 5, 1.
μαθητεύω R 3, 1.

μαθητής E 1, 2; M 9, 2. 3; 10, 1;
T 5, 2; R 4, 2; 5, 3; P 2, 1; 7, 1.

μακροθυμία E 3, 1; 11, 1 (Θεοῦ).

μαργαρίται πνευματικοί E 11, 2.

Μαρία E 7, 2; 18, 2; 19, 1; T 9, 1.

μέλος E 4, 2; T 11, 2; R 5, 2.

μερῶ M 6, 2.

μερισμός Ph 2, 1; 3, 1; 7, 2; 8, 1;
S 7, 1.

μετανοέω Ph 3, 2; 8, 1; S 4, 1; 5,
3; 9, 1.

μετάνοια E 10, 1.

ἡ μηχανὴ Ἰ. Χριστοῦ E 9, 1.

μιμητὴς Θεοῦ E 1, 1; T 1, 2. μ. τοῦ
κυρίου E 10, 3; Ph 7, 2.

μνημονεύω E 12, 2; 2I, 1; M 14; T
13, 1; R 9, 1; S 5, 3.

μυθεύματα τὰ παλαιά M 8, 1.

μύρον E 17, 1.

μυστήριον M 9, 2; T 2, 3. τρία μν-
στήρια κραυγῆς E 19, 2.

ναὸς πατρός E 9, 1. ν. Θεοῦ E 15, 3;
M 7, 2; Ph 7, 2.

ναοφόρος E 9, 2.

Νεάπολις P 8, 1.

νεκρός M 9, 2; T 9, 2; Ph 6, 1.

νεκροφόρος S 5, 2.

νεωτερικὴ τάξις M 3, 1.

νομίσματα δύο M 5, 2.

νόμος Ἰ. Χριστοῦ M 2. ὁ ν. Μωσέως
S 5, 1.

ὁδὸς ἡ ἀναφέρουσα εἰς Θεόν E 9, 1.

ἡ κατὰ σάρκα R 9, 3.

οἰκοδεσπότης E 6, 1.

οἰκοδομὴ Θεοῦ E 9, 1.

οἰκονομία E 6, 1; 18, 2 (Θεοῦ); 20, 1.

οἰκονόμος Θεοῦ P 6, 1.

οἰκοφθόρος E 16, 1.

- οἰνομέλι T 6, 2.
 ὀμίλια P 5, 1.
 ὁμοήθεια θεοῦ M 6, 2; P 1, 3.
 ὁμολογέω M 8, 1; S 5, 2; 7, 1.
 ὁμόνοια E 4, 1, 2; 13, 1; T 12, 2;
 Ph 11, 2. ὁμ. θεοῦ M 15. Ph in.
 ὀναιμην E 2, 2; M 2; 12; R 5, 2; P
 1, 1; 6, 2.
 ὀνήσιμος E 1, 3; 2, 1; 6, 2.
 ὄνομα E 1, 1; M 1, 2; Ph 6, 1; S 5,
 3. τὸ ὄν. (sc. Dei vel Christi) E 3,
 1; 7, 1; Ph 10, 1. ὄν. θεοῦ E 1,
 3; T 8, 2; Ph 10, 2. ὄν. Ἰ. Χριστοῦ
 R in.; 9, 3; S 4, 2; 12, 2; P 5, 1.
 τὸ κοινὸν ὄν. E 1, 2. τὸ ποθητὸν
 μοι ὄν. R 10, 1; S 13, 2; P 8, 3.
 ἐξ ὀνόματος E 20, 2; P 4, 2; 8, 2.
 κατ' ὄνομα S 13, 2.
 ὀρατός T 5, 2; R 5, 3; S 6, 1; P 3, 2.
 ὀργή E 10, 2; 11, 1 (ἡ μέλλουσα).
 Ph 8, 1.
 ὀρφανός S 6, 2.
 παθητός E 7, 2; P 3, 2.
 πάθος (Ἰ. Χριστοῦ) E in.; 18, 2;
 20, 1; M 5, 2; 11; T in.; 11, 2;
 Ph in.; 3, 3; 9, 2; S 1, 2; 5, 3;
 7, 2; 12, 2.
 παρακαλέω E 3, 2; T 6, 1; 12, 2; R
 4, 1; 7, 2; Ph 8, 2; P 1, 2; 7, 3.
 παραφνάδες κακαί T 11, 1.
 πάρεδρος (θεοῦ) P 6, 1.
 παρθενία Μαρίας E 19, 1.
 παρθένος (sc. Μαρία) S 1, 1. αἱ παρ-
 θένου αἱ λεγόμεναι χῆραι S 13, 1.
 παροξυσμός P 2, 1.
 παρουσία τοῦ σωτήρος Ph 9, 2.
 πάσχω de Christo T 10; S 2; 7, 1.
 de Christianis T 4, 2; R 4, 3; P 7, 1.
 πατήρ, sc. θεός (sine articulo) E 9,
 1; M 1, 2; 6, 1; 13, 1; T 11, 1;
 R in.; 3, 3; Ph 3, 1. ὁ π. E in.;
 3, 2; 4, 2; 5, 1; 15, 1; M 7, 1 etc.
 π. Ἰ. Χριστοῦ E 2, 1; M 3, 1; T
 in.; 9, 2; 12, 2. π. ὑψιστος R in.
 εἰς π. M 7, 2.
 πατρώνυμος R in.
 Παῦλος E 12, 2; R 4, 3.
 πεζός P 8, 1.
 τὰ πέρατα E 3, 2; R 6, 1 (τῆς γῆς).
 περιτομή Ph 6, 1.
 περιψημα E 8, 1; 18, 1.
 Πέτρος R 4, 3; S 3, 2.
 Πιλάτος M 11; T 9, 1; S 1, 2.
 πίστις E 3, 1; 7, 2; 9, 1; 13, 1;
 14, 1, 2; M 6, 1; P 6, 2. π. θεοῦ
 16, 2. π. Ἰ. Χριστοῦ M 1, 1. ἡ π.
 ἡ δι' αὐτοῦ Ph 8, 2. ἡ τελεία π. Ἰ.
 Χριστός S 10, 2. π. καὶ ἀγάπη E
 1, 1; 14, 1; M 1, 2; 13, 1; T 8,
 1; Ph 11, 2; S in.; 6, 1; 13, 2.
 πνεῦμα (spiritus) M 9, 3; S in.; P 1,
 3. τὸ ἐμὸν πν. E 18, 1; T 13, 3;
 R 9, 3 cf. S 10, 2. sc. τὸ ἅγιον
 vel θεοῦ M 13, 1, 2; Ph 7, 1, 2;
 S 13, 1. τὸ πν. τὸ ἅγιον E 9, 1;
 18, 1; Ph in.
 πνευματικός E 5, 1; 7, 1; 8, 2; 10,
 3; 11, 2; M 13, 1, 2; S 3, 3; 12,
 2; 13, 2; P 1, 2; 2, 2.
 ποιμὴν R 9, 1; Ph 2, 1.
 Πολύβιος T 1, 1.
 Πολύκαρπος E 21, 1; M 15. P in.;
 7, 2; 8, 2.
 Πόντιος: vide Πιλάτος.
 ποτήριον (ἐν) Ph 4.
 πράγματα παλαιά M 9, 1.
 πραότης T 3, 2; 4, 2; P 2, 1; 6, 2.
 πραῦπάθεια T 8, 1.
 πρεσβεῦν θεοῦ πρεσβείαν Ph 10, 1.
 πρεσβυτέριον E 2, 2; 4, 1; 20, 2; M
 2; 13, 1; T 2, 2; 7, 2; 13, 2; Ph
 4; 5, 1; 7, 1; S 8, 1; 12, 2.
 οἱ πρεσβύτεροι M 2; 3, 1; 7, 1; T
 12, 2; Ph in.; 10, 2; P 6, 1.
 πρόβατον Ph 2, 1.
 προσελθών M 7, 2 (ἀφ' ἐνὸς πατρός)
 8, 2 (ἀπὸ σιγῆς).

προκαθήμεναι M 6, 1. 2; R in.
 προσευχή E 1, 2; 5, 2; 10, 2; 11, 2; 20, 1; M 7, 1 (μία); 14; T 12, 2; 13, 1; R 9, 1; Ph 5, 1; 10, 1; S 7, 1; 11, 1. 3; P 1, 3.
 οὐ προφητῆται M 8, 2 (θεϊότατοι); 9, 3; Ph 5, 2; 9, 1. 2 (ἀγαπητοί).
 αἱ προφητεῖαι S 5, 1.
 πυκνῶς E 13, 1. πυκνότερον E 13, 1; P 4, 2.
 πῦρ E 16, 2 (τὸ ἄσβεστον); R 7, 2 (φιλῶλον); S 4, 2.
 Ρέος: vide Ἀγαθόπους.
 Ῥωμαῖοι R in.
 Ῥώμη E 1, 2; 21, 2; R 5, 1; 10, 2.
 σαββατίζω M 9, 1.
 σαρκικός E 8, 2; S 3, 3. σαρκικός τε καὶ πνευματικός E 7, 1; 10, 3; M 13, 2; S 12, 2; 13, 2; P 1, 2; 2, 2.
 σαρκοφόρος S 5, 2.
 σάρξ M 3, 2; R 2, 1; Ph 7, 2. κατὰ σάρκα E 8, 2; 16, 2; 20, 2; M 6, 2; 13, 2; R 8, 3; 9, 3; Ph 7, 1; S 1, 1. ἐν σαρκί E 1, 3; 7, 2; S 1, 2; 3, 1. σάρξ τε καὶ πνεῦμα M 1, 2; 13, 1; T in.; 12, 1; R in.; S 1, 1; P 5, 1. ἡ σ. Ἰ. Χριστοῦ R 7, 3; Ph 4; S 7, 1; P 5, 2.
 σατανᾶς E 13, 1.
 Σεπτέμβριος R 10, 2.
 σιγή M 8, 2.
 σῖτος θεοῦ R 4, 1.
 σκάνδαλον E 18, 1.
 Σύνεργα E 21, 1; M 15; T 1, 1; 12, 1; R 10, 1; S in.
 Σμυρναῖος M 15; T 13, 1; Ph 11, 2; S tit. P in.
 σπέρμα Δαβὶδ E 18, 2; R 7, 3.
 σταυρός E 9, 1; 18, 1; T 11, 2; R 5, 3; Ph 8, 2; S 1, 1.
 σταυρώω E 16, 2; T 9, 1; R 7, 2.
 στήλη (νεκρῶν) Ph 6, 1.

στόμα (τὸ ἀψευδές, Christus) R 8, 2.
 συμμίστης (Παύλου) E 12, 2.
 συναγωγή P 4, 2.
 συνδιδασκαλῆτης E 3, 1.
 σύνδουλος E 2, 1; M 2; Ph 4; S 12, 1.
 συνέδριον M 6, 1; T 3, 1; Ph 8, 1.
 σύνοδος adiect. E 9, 2.
 Συρία E 1, 2; 21, 2; M 14; T 13, 1; R 2, 2; 5, 1; 9, 1; 10, 2; Ph 10, 1; 11, 1; S 11, 1. 2; P 7, 2; 8, 2.
 σύστασις T 5, 2 (ἀρχοντική); R 5, 3 (θηρίων).
 σχοινίον E 9, 1.
 σώζω Ph 5, 2; S 2; P 1, 2.
 σῶμα τῆς ἐκκλησίας S 1, 2.
 σωτήρ E 1, 1; M in.; Ph 9, 2; S 7, 1.
 σωτηρία E 18, 1.
 Ταοῖα S 13, 2.
 τάφος R 4, 2; Ph 6, 1 (νεκρῶν).
 τέλειος E 15, 2; Ph 1, 2; S 4, 2; P 10, 2.
 τελειῶω S 7, 2.
 τέλος E 14, 1; M 5, 1. εἰς τ. E 14, 2; R 1, 1; 10, 3. ἐν τέλει M 6, 1 (ἐφάνη Ἰ. Χριστός); 13, 1.
 τηρέω τὴν σάρκα ὡς ναὸν θεοῦ Ph 7, 2.
 τιμή Ph. 11, 2. εἰς τιμὴν E 2, 1; 21, 1. 2; M 3, 2; T 12, 2; S 11, 2; P 5, 2. ἐν τιμῇ M 15.
 τοκετός E 19, 1 (Μαρίας); R 6, 1.
 αἱ τοποθεσίαι αἱ ἀγγελικαὶ T 5, 2.
 τόπος M 5, 1 (ἴδιος); R in.; Ph 2, 2; S 6, 1; P 1, 2. εἰς τόπον M 6, 1.
 Τράλλεις T in.
 τραῦμα P 2, 1.
 τροφή φθορᾶς R 7, 3.
 Τρωάς Ph 11, 2; S 12, 1; P 8, 1.
 τύπος M 6, 2; T 3, 1 (τοῦ πατρὸς).
 ὕδωρ E 18, 2; R 7, 2 (ζῶν).
 υἱός (καὶ πατὴρ καὶ πνεῦμα) M 13, 1. υἱ. θεοῦ E 20, 2; M 8, 2; S 1,

1. *ὁ πατήρ* R in. *ὁ ἀνθρώπου* E 20, 2.
ἐπηρέτης T 2, 3 (*ἐκκλησίας*); P 6, 1 (*θεοῦ*).
ὑπομονή E 3, 1; T 1, 1; R 10, 3 (*Ἰ. Χριστοῦ*); S 12, 2; P 6, 2.
ὑποτάσσω P 1, 1. pass. E 2, 2; 5, 3; M 2; 13, 2; T 2, 1. 2; 13, 2; P 6, 1.
φάρμακον E 20, 2 (*ἀθανασίας*); T 6, 2 (*θανάσιμον*).
φιλαδελφία Ph in.
Φίλων Ph 11, 1; S 10, 1; 13, 1.
Φρόντων E 2, 1.
φυσιώ M 12; T 4, 1; 7, 1; P 4, 3.
φύσις δικαία E 1, 1. *κατὰ φύσιν*, οὐ *κατὰ χρῆσιν* T 1, 1.
φυτεία πατρός T 11, 1; Ph 3, 1.
φωνή E 4, 2; R 2, 1; Ph 7, 1.
φῶς E 19, 2; R 6, 2 (*καθαρόν*). *τέκνα φωτός* Ph 2, 1.
χαράκτηρ M 5, 2 (*θεοῦ*); T in. (*ἀποστολικός*).
χάρις E 11, 1 (*ἡ ἐνεστώσα*); 20, 2; M 8, 1; S 12, 1. 2; P 1, 2; 2, 1; 7, 3; 8, 2. *χ. θεοῦ* M 2; R in.; S 13, 2. *χ. Ἰ. Χριστοῦ* Ph 8, 1; 11, 1; S 6, 2.
χάρισμα E 17, 2; S in.; P 2, 2.
χειροτονέω Ph 10, 1; S 11, 2; P 7, 2.
χήρα S 7, 2; 13, 1; P 4, 1.
χορός E 4, 2; 19, 2; R 2, 2.
χρῆσις T 1, 1.
χρηστότης (*θεοῦ*) M 10, 1; S 7, 1.
Χριστιανισμός M 10, 1. 3; R 3, 3; Ph 6, 1.
Χριστιανός E 11, 2; M 4; R 3, 2; P 7, 3.
χριστομαθία Ph 8, 2.
χριστόνομος R in.
χριστοφόρος E 9, 2.
χρῶμα E 4, 2 (*θεοῦ*); R in. (*ἀλλότριον*).

S. Polycarpi epistula et Martyrium¹⁾.

- ἀγάπη* 1, 1; 3, 3; 4, 2. M 1, 2.
ἄγγελος M 2, 3; 14, 1.
ἁγιοπρεπής 1, 1.
ἅγιος 12, 3.
ἀγνεία 4, 2; 5, 3; 12, 2.
ἄδης 1, 8.
ἀδικία 2, 2.
ἄθεος M 3, 2; 9, 2.
αἰών 5, 2; 9, 2; M 20, 2; 21; 22, 3.
ἀλήθεια 2, 1; 3, 2; 4, 2; 5, 2.
Ἀλχη M 17, 2.
ἁμαρτία 3, 3; 6, 1; 8, 1.
ἀνάστασις 7, 1. M 14, 2 (*ζωῆς αἰώνιου*).
ἀνθρώπου M 3, 1; 4; 9, 2; 10, 2; 11, 1.
ἀντίγραφον M 22, 2.
ἀντίζηλος M 17, 1.
ἀντικείμενος M 17, 1.
ἀντίχριστος 7, 1.
ἄξιος 5, 1. 2.
ἀποκάλυψις M 22, 3.
ἀποστολικός M 16, 2.
ἀπόστολος 6, 3; 9, 1. M 19, 2.
ἀρραβῶν τῆς δικαιοσύνης (*Ἰ. Χριστός*) 8, 1.
ἀρχαῖος 1, 2.
ἀρχιερέυς 12, 2. M 14, 3 (*Ἰ. Χριστός*); 21 (*Φίλιππος*).
ἄρχων 12, 3. M 17, 2; 19, 2.
ἄρωμα M 15, 2.

1) Numeri puri ad epistulam referendi sunt. Littera M significat Martyrium.

Ἀσία M 12, 2.

Ἀσιάρχης M 12, 2.

ἀφιλάργυρος 5, 2.

βλασφημέω 10, 2. 3. M 9, 3.

βραβεῖον ἀναντιρροητον M 17, 1.

Γάιος M 22, 2.

γενέθλιος (ἡμέρα τοῦ μαρτυρίου) M 18, 2.

Γερμανικός M 3, 1.

γραφαί (ιεραί) 12, 1.

γρόνδος 2, 2.

γυνή 4, 2.

δεσμὰ ἀγιοπρεπῇ 1, 1.

διάβολος 5, 2 (adiect.); 7, 1. M 3, 1.

διάδημα 1, 1.

διάκονος 5, 2. 3.

δικαιοσύνη 2, 3; 3, 1. 3; 4, 1; 5, 2; 8, 1; 9, 1. 2.

δίλογος 5, 2.

διωγμίτης M 7, 1.

ἐγκράτεια 4, 2.

ἐγκρατής 5, 2.

ἐγκύπτω 3, 2.

ἔθνος 10, 2; 11, 2.

εἰδωλολατρία 11, 2.

Εἰρηναῖος M 22, 2.

εἰρήναρχος M 6, 2; 8, 2.

ἐκκλησία in. 11, 3. ἡ ἁγία καὶ καθολική M in. ἡ κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολική M 5, 1; 8, 1; 19, 2. ἡ ἐν Σμύρνῃ καθολική M 16, 2.

ἔλενσις τοῦ κυρίου 6, 3.

ἐντολὴ θεοῦ vel Ἰ. Χριστοῦ 2, 2; 4, 1; 5, 1. ἐντ. δικαιοσύνης 3, 3.

ἐπίσκοπος tit. M 16, 2.

ἐπιστολή 3, 2; 11, 3; 13, 2.

ἐναγγελλῶ 6, 2.

Εὐάρεστος M 20, 2.

εὐσπλαγχνος 5, 2.

Ζώσιμος 9, 1.

Ἡρώδης εἰρήναρχος M 6, 2; 8, 2; 17, 2; 21.

θάνατος 1, 2; 10, 2.

θαῦμα M 15, 1.

θεοπρεπής M 7, 3.

θηριομαχέω M 3, 1.

θυσιαστήριον 4, 3.

Ἰγνάτιος 9, 1; 13, 1. 2.

Ἰησοῦς Χριστός inscr. et passim.

Ἰουδαῖοι M 12, 2; 13, 1; 17, 2; 18, 1.

Ἰούδας M 6, 2.

καθολικός M inscr.; 8, 1; 16, 2; 19, 2.

καῖσαρ M 8, 2; 9, 2; 10, 1.

κακόν 4, 3; 5, 3.

καρποφορέω 1, 2.

καταλαλιά 2, 2; 4, 3.

κατάρα 2, 2.

κεντυρίων M 18, 1.

Κόιντος M 4, 1.

κομφέκτωρ M 16, 1.

Κόρινθος M 22, 2.

Κρήσης 14.

κρίσις 6, 1; 7, 1.

κριτής ζώντων καὶ νεκρῶν 2, 1.

λόγια τοῦ κυρίου 7, 1.

λοιδορία 2, 2.

Μαρκίαν M 20, 1.

Μάρτιος M 21.

μαρτυρία M 1, 1; 13, 2; 17, 1.

μαρτύριον 7, 1 (τοῦ σταυροῦ). M 1, 1; 2, 1; 18, 2; 19, 1.

μάρτυς M 2, 2; 14, 2; 15, 2; 16, 2; 19, 1.

ματαιολογία 2, 1.

ματαιότης 7, 2.

μονογενής (παῖς θεοῦ) M 20, 2.

νεκρός 2, 1. 2; 5, 2.
 νεώτερος 5, 3.
 νηστεία 7, 2.
 Νικήτης M 8, 2; 17, 2.

Ξανθικός M 21.

οικοδομή 13, 2.
 ὄμνυμι M 4, 1; 9, 2. 3; 10, 1.
 ὄρφανος 6, 1.
 Οὐάλης 11, 1.

παῖς, sc. τοῦ θεοῦ M 14, 1. 3; 12, 2
 (μονογενής).

παντεπόπτης θεός 7, 2.

παρθένος 5, 3.

Παῦλος 3, 2; 9, 1.

Πιόνιος M 22, 3.

πίστις 1, 2; 3, 2; 4, 2. 3; 13, 2.

πλάνη 2, 1.

πλεονεξία 2, 2.

πνεῦμα ἅγιον M 14, 2. 3; 22, 1. 3.

Πολύκαρπος tit. inscr. M 1, 1 et
 passim.

προσβύτερος inscr.; 5, 3; 6, 1; 11, 1.

προσωποληψία 6, 1.

προφήτης 6, 3.

προφητικός M 12, 3; 16, 2.

πρωτότοκος τοῦ σατανᾶ 7, 1.

Ῥοῦφος 9, 1.

σάββατον μέγα M 8, 1; 21.

σατανᾶς 7, 1.

σκάνδαλον 6, 3.

Σμύρνα tit. M inscr.; 12, 2; 16, 2;

19, 1.

στάδιον M 6, 2; 8, 3; 9, 1.

Στάτιος Κόδρατος M 21.

σταυρός 6, 1; 12, 3.

σταυρώω M 17, 2.

Συρία 13, 1.

Σωκράτης M 22, 2.

τόπος 9, 2; 11, 1.

Τραλλιανός M 21.

τύχη (καίσαρος) M 9, 2; 10, 1.

ὑπερῶν M 7, 1.

ὑπογραμμός 8, 2.

ὑπόκρισις 6, 3.

Φιλαδελφία M 19, 1.

φιλαργυρία 2, 2; 4, 1. 3; 6, 1; 11, 1. 2.

Φιλιππησίου tit.

Φίλιπποι inscr.

Φίλιππος M 12, 2; 21.

Φιλομήλιον M inscr.

φόβος 4, 2; 6, 3.

Φρυγία M 4, 1.

Φρύξ M 4, 1.

χαλιναγωγέω 5, 3.

χάρις 1, 3; 14.

χήρα 4, 3; 6, 1.

Χριστιανισμός M 10, 1.

Χριστιανός M 3, 2; 10, 1; 12, 2.

ψευδάδελφος 6, 3.

ψευδοδιδασκαλία 7, 2.

ψευδομαρτυρία 2, 2; 4, 3.

Epistula ad Diognetum.

ἀγαπάω 4, 4; 5, 11; 6, 6; 10, 2—4.

7; 12, 1. 6.

ἄγγελος 7, 2.

ὁ ἀεὶ 11, 5.

ἀλαζονεία (Ἰουδαίων) 4, 1. 6.

ἀλλαγὰὶ καιρῶν 4, 5.

ὁ ἀπ' ἀρχῆς 11, 4.
 ἀπόστολος 11, 3. 6; 12, 5. 9.
 ἀργυροκόπος 2, 3.
 ἀρχων 7, 2.
 ἄστρον 7, 2.
 ἀφ' αὐτοῦ 6, 8.
 βάρβαρος 5, 4.
 βασιλεὺς 7, 4.
 βίος παράσημος 5, 2. βίοι ἴδιοι 5, 10.
 γαμέω 5, 6.
 γῆ 3, 4; 5, 9; 7, 2; 10, 2. 7.
 γνῶσις 12, 2—7.
 γοήτης 8, 4.
 δεισιδαιμονία (Ἰουδαίων) 1; 4, 1.
 δεσπότης 3, 2; 7, 2.
 δημιουργία 9, 5.
 δημιούργος τῶν ὄλων 7, 2; 8, 7.
 διάλεκτος παρηλλαγμένος 5, 2.
 δικαίω 9, 4. 5.
 Διόγνητος 1.
 δόγμα ἀνθρώπινον 5, 3.
 ἔθνος 11, 1. 3.
 ἔθος 5, 1. 4 (ἐγχώριον),
 ἐκκλησία 11, 5. 6.
 Ἑλλήνες 1; 3, 3; 5, 17.
 ἑλληνίς 5, 4.
 Εὐα 12, 8.
 εὐαγγέλια 11, 6.
 εὐρημα (ἐπίγειον) 7, 1.
 ζωή 9, 6; 12, 2—7,
 ἥλιος 7, 2.
 θάλασσα 7, 2.
 θάνατος 1; 9, 2; 10, 7.
 θεός 1; 3, 2. 3. 4 etc. θεοί 1; 2, 1.
 2 (sunt λίθοι, χαλκός κτλ.). 5. 6. 10.
 θεοσεβεία 1; 3, 3; 4, 5. 6; 6, 4.
 θρησκεία 3, 2.

θρησκεύω 1.
 θυσία 3, 5.
 Ἰουδαῖοι 1; 3, 1. 2; 4, 6; 5, 17.
 καινὸς ἄνθρωπος 2, 1. κ. λόγος 2, 1.
 καινὸν γένος ἢ ἐπιτήδευμα 1. ὁ
 καινὸς φανείς, sc. ὁ λόγος 11, 4.
 καιρὸς τῆς ἀδικίας καὶ τῆς δικαιοσύ-
 νης 9, 1. καιροὶ 4, 5; 12, 9.
 καταψεύδομαι θεοῦ 4, 3.
 κεραμεὺς 2, 3.
 κοίτη (οὐ κοινή) 5, 7.
 κολάζω 2, 8; pass. 5, 16; 10, 7.
 κόσμος 1; 6, 1—5. 7; 10, 2. 7; 11,
 3; 12, 8.
 λατρεία 3, 2.
 λιθοξόος 2, 3.
 ὁ λόγος 7, 2 (ὁ ἄγιος καὶ ἀπερινόητος);
 11, 2. 3. 7. 8; 12, 9.
 μαρτύριον ἐκλογῆς (ἢ μείωσις τῆς
 σαρκός) 4, 4.
 μιμάομαι (θεόν) 10, 3. 5.
 μιμητὴς θεοῦ 10, 4. 6.
 μονογενὴς 10, 2.
 μυστήριον 4, 6 (θεοσεβείας); 7, 2;
 8, 10; 10, 7; 11, 3 (πατρός). 5.
 νηστεία (Ἰουδαίων) 4, 1.
 νόμος 11, 6. ὠρισμένοι νόμοι 5, 10.
 νουμηνία 4, 1.
 ξένος 5, 6.
 ἔυλον 2, 2; 12, 1. 8. ξ. γνώσεως καὶ
 ξ. ζωῆς 12, 2. 3.
 οἰκονομία 4, 5 (θεοῦ); 7, 1 (μυστη-
 ρίων ἀνθρώπων).
 ὄρια πατέρων 11, 5.
 ὄρκια πίστεως 11, 5.
 οὐρανός 3, 4; 5, 9; 6, 8; 7, 2; 10, 2. 7.

- ὄφις 12, 3. 6. 8.
- παῖς, sc. τοῦ θεοῦ 8, 9. 11 (ἀγαπητός); 9, 1.
- παράδεισος 12, 1 (τρυφῆς). 3.
- παράδοσις (ἀποστόλων) 11, 6.
- παραδρεῖν ἄστροις καὶ σελήνῃ 4, 5.
- παρατήρησις τῶν μηνῶν καὶ ἡμερῶν 4, 5.
- παρθένος (Maria an Eva?) 12, 8.
- πάροικος 5, 5.
- πάσχα 12, 9.
- πατρὶς ἰδία 5, 5.
- περιτομή 4, 1.
- πίστις 8, 5; 10, 1; 11, 6 (εὐαγγελίων).
- πλεονάζω 6, 9; 7, 8.
- πόλεις ἴδιαι 5, 2. π. ἑλληνίδες τε καὶ βάρβαροι 5, 4.
- πολλῆς 5, 5.
- πολυπραγμοσύνη (Ἰουδαίων) 4, 6.
- προσκυνέω 2, 4. 5.
- προφήτης 11, 6.
- πῦρ 7, 2; 8, 3; 10, 7. 8 (αἰώνιον — πρόσκαιρον).
- σάββατον 4, 1. 3.
- σάρξ 5, 8; 6, 5. 6.
- σελήνῃ 7, 2.
- τὰ στοιχεῖα 7, 2; 8, 2.
- σῶμα 6, 1—4. 7.
- σωτήρ 9, 6.
- τεκνογονέω 5, 6.
- τεχνίτης 7, 2.
- τράπεζα κοινή 5, 7.
- ὕδωρ 8, 2.
- υἱός (θεοῦ) 9, 2. 4; 10, 2 (μονογενής); 11, 5.
- ὕλη (φθαρτή) 2, 3.
- φιλόσοφοι ἀξιόπιστοι 8, 2.
- φιλοσοφία 1.
- φόβος νόμον 11, 6.
- χαλεκός 2, 3.
- χάρις 11, 5. 6 (προφητῶν καὶ ἐκκλησίας). 7.
- Χριστιανοί 1; 2, 6. 10; 4, 6; 5, 1; 6, 1—9.
- ψυχή 6, 1—9.

Pastor Hermae.

- ἀγαθοποιέω Vis. III, 5, 4; 9, 5; Sim. IX, 18, 1. 2.
- ἀγαθοποιήσις M. VIII, 10; Sim. V, 3, 4.
- ἀγάπη Vis. III, 8, 5. 7; M. VIII, 9; Sim. IX, 15, 2; 17, 4.
- ἄγγελος Vis. II, 2, 7; III, 4, 1. 2; 5, 4; IV, 2, 4 (ὁ ἐπὶ τῶν θηρίων); M. VI, 2, 1—10 (τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς πονηρίας); XI, 9 (τοῦ προφητικοῦ πνεύματος); Sim. V, 5, 3; 6, 2. 4. 7; VI, 2, 1. 2 (τρυφῆς καὶ ἀπάτης); 3, 2 (τῆς τιμωρίας); VII, 1. 2. 6; IX, 1, 2; 12, 6; 25, 2; 27, 3. ὁ ἄγγ. τῆς μετανοίας Vis. V, 7; M. XII, 4, 7; 6, 1; Sim. IX, 1, 1; 14, 3; 23, 5; 24, 4. ὁ ἄγγελος ὁ σεμνότατος Vis. V, 2; M. V, 1, 7. ὁ ἄγγ. ὁ ἅγιος Sim. V, 4, 4. ὁ ἄγγ. ὁ ἐνδοξος Sim. VII, 1. 3. 5; VIII, 1, 2. 3. 5. 6. 16—18; 2, 1. 5. 6; 3, 3; 4, 1; IX, 1, 3; 12, 8.
- ἅγιος Vis. I, 1, 6. 9; 3, 2. 4; II, 2, 4. 5. 7; III, 3, 3; 4, 1. 2 etc.
- ἀγνεία M. IV, 1, 1; 3, 2; 4, 3; VI, 2, 3; Sim. IX, 15, 2; 16, 7.

- ἀγνότης Vis. III, 7, 3; M. IV, 4, 4.
 ἀγνώως Vis. III, 5, 1; Sim. IX, 25, 2;
 26, 2; 27, 2.
 ἀδελφή Vis. I, 1, 1, 7; II, 2, 3; 3, 1;
 M. X, 1, 1, 2.
 ἀδελφότης M. VIII, 10.
 ἀδιστάτως M. IX, 2, 4, 6; Sim. II, 7;
 VIII, 10, 3; IX, 24, 2; 29, 2.
 αἰών Vis. II, 3, 3; Sim. IX, 24, 4. ὁ
 αἰ. οὗτος Vis. I, 1, 8; III, 6, 5, 6;
 M. IX, 4; X, 1, 4; XI, 1, 8; XII,
 1, 2; 6, 5; Sim. III, 1, 2, 3; V, 3,
 6; VI, 1, 4; 2, 3; 3, 3; VII, 2;
 VIII, 11, 3. ὁ αἰ. ἐπερχόμενος vel
 ἐρχ. Vis. IV, 3, 5; Sim. IV, 2, 3.
 4, 8.
 ἀκακία Sim. IX, 29, 3. ἀκ. καὶ ἀπλό-
 της Vis. I, 2, 4; II, 3, 2; III, 8, 5.
 7; 9, 1; Sim. IX, 15, 2.
 ἀκηδία Vis. III, 11, 3.
 ἀκρασία Sim. IX, 15, 3.
 ἀλήθεια Vis. III, 3, 5; 4, 3; 6, 2;
 7, 3; M. III, 1, 4, 5; VIII, 9; X,
 1, 4, 6; XI, 4; XII, 3, 1; Sim. VI,
 2, 1, 4 etc.
 ἀλλότριος M. IV, 1, 1; XII, 2, 1;
 Sim. I, 3, 11.
 αἱ ἁμαρτίαι (vel τὰ ἁμαρτήματα vel
 παραπτώματα vel ἄγνοήματα) αἱ
 πρότερον (πρότεραι) Vis. II, 1, 2
 (c. 2, 4); 3, 1; M. IV, 3, 3; 4, 4;
 XII, 6, 2; Sim. V, 7, 3, 4; VIII,
 11, 3.
 ἄμπελος Sim. II, 1—4, 8; V, 5, 2.
 ἄμπελών M. X, 1, 5; Sim. V, 2, 2—5.
 7; 4, 3; 6, 2.
 ἀναιδής Vis. III, 3, 2; M. XI, 12.
 ἀνακαινώσεις vel ἀνανέωσεις τῶν πνευ-
 μάτων Vis. III, 8, 9; 13, 2.
 ἀνομία Vis. II, 2, 3; III, 6, 1, 4; M.
 IV, 1, 3; VIII, 3; X, 3, 2; Sim.
 V, 5, 3; VII, 2; VIII, 10, 3.
 ἀνονειδίτως Sim. IX, 24, 2.
 ἀντιπαλαίω M. XII, 5, 2; Sim. VIII, 3, 6.
- ἀπάτη M. VIII, 5; XI, 12; Sim. VI,
 2, 1, 2, 4; 3, 3; 4, 4; 5, 1, 3, 4;
 IX, 15, 3 etc.
 ἀπαρνέομαι Vis. III, 6, 5; Sim. I, 5;
 VIII, 8, 2.
 ἀπειθεια Sim. IX, 15, 3.
 ἀπιστία Sim. IX, 15, 3.
 ἀπλότης Vis. III, 1, 9; M. II, 1, 7;
 Sim. IX, 24, 3; vide ἀκακία.
 ἀπογινώσκω ἐμαντόν vel τὴν ζωὴν
 μου Vis. I, 1, 9; M. XII, 6, 2; Sim.
 IX, 26, 4.
 ἀποστάτης Vis. I, 4, 2; Sim. VIII, 6,
 4; IX, 19, 1.
 ἀποτάσσομαι M. VI, 2, 9.
 ἀπόστολος Vis. III, 5, 1; Sim. IX,
 15, 4; 16, 5; 17, 1; 25, 2.
 ἀρετή M. I, 2; VI, 2, 3; XII, 3, 1;
 Sim. VI, 1, 4; VIII, 10, 3.
 Ἀρχαδία Sim. IX, 1, 4.
 ἀρνέομαι Vis. II, 2, 7, 8; 3, 4; 4, 2;
 Sim. VIII, 3, 7; 8, 4; IX, 26, 3.
 5, 6; 28, 4, 7, 8.
 ἀσέλγεια Vis. II, 2, 2; 7, 2; M. XII,
 4, 6; Sim. IX, 15, 3.
 ἀθρόντης τοῦ πύργου Sim. IX, 5, 6.
 ἄφρεσις ἁμαρτιῶν M. IV, 3, 1, 2, 3;
 IV, 4, 4.
 ἀφροσύνη M. V, 2, 4; Sim. VI, 5, 2.
 3; IX, 15, 3; 22, 2, 3.
 ἀχώρητος M. I, 1; Sim. IX, 14, 5.
 βαπτίζω Vis. III, 7, 3.
 βασιλεία τοῦ θεοῦ Sim. IX, 12, 3;
 4, 5, 8; 13, 2; 15, 2, 3; 16, 2—4;
 20, 2, 3; 29, 2.
 ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας Vis. III, 9, 8.
 βιβλαρίδιον Vis. II, 1, 3; 4, 3.
 βιβλίδιον Vis. II, 1, 3, 4; 4, 1.
 βιβλὸν Vis. I, 2, 2; II, 4, 2.
 βιβλος Vis. I, 3, 2 (τῆς ζωῆς); Sim.
 II, 9 (τῶν ζώντων).
 βωτικαὶ πράξεις Vis. I, 3, 1. cf. Vis.
 III, 11, 3; M. V, 2, 2.

- βλασφηημέω Vis. II, 2, 2; Sim. VI, 2, 3. 4; VIII, 6, 4; 8, 2; IX, 19, 3.
 βλασφηημία M. VIII, 3.
 βλάσφηημος Sim. IX, 13, 3; 19, 1, 3.
 βρέφος Sim. IX, 29, 1 (νήπιον). 3.
 βυθός Vis. III, 2, 5. 6; 5, 2; Sim. IX, 3, 3. 5; 4, 3. 4; 5, 3; 15, 4; 16, 1. 5; 17, 3.
 γαμέω M. IV, 1, 6, 8; 4, 1. 2.
 Γραπτή Vis. II, 4, 3.
 γυνή Vis. I, 1, 2. 4. 7; 2, 2, 3; III, 8, 2; M. IV, 1, 4—8. 10; 4, 1; V, 2, 2; VI, 2, 5. 7. 8. γ. ἄλλοτρία M. IV, 1, 1; XII, 2, 1.
 δαυμόνιον M. II, 3; Sim. IX, 22, 3.
 δεσμωτήριον Sim. IX, 28, 7.
 διάβολος M. IV, 3, 4. 6; V, 1, 3; VII, 2, 3; IX, 9, 11; XI, 3, 17; XII, 2, 2; 4, 6. 7; 5, 1. 2. 4; 6, 1. 2. 4; Sim. VIII, 3, 6.
 διακονία M. II, 6; XII, 3, 3; Sim. I, 9; II, 7; IX, 26, 2; 27, 2.
 διάκονος Vis. III, 5, 1; Sim. IX, 15, 4; 26, 2.
 διδάσκαλος Vis. III, 5, 1; M. IV, 3, 1; Sim. IX, 15, 4; 16, 5; 19, 2; 25, 2.
 διδαχή M. VI, 2, 7; Sim. VIII, 6, 5 (ξένη).
 δικαιοῶ Vis. III, 9, 1; M. V, 1, 7; Sim. V, 7, 1.
 διατάζω M. II, 4; IX, 5 (εἰς τὸν θεόν); Sim. V, 4, 3; IX, 28, 7.
 διχοστασία Vis. III, 9, 9; M. II, 3; Sim. VIII, 7, 5; 10, 2.
 διχοστατέω Sim. VIII, 7, 2; 8, 5.
 διηνχέω Vis. II, 2, 7; III, 2, 2; 3, 4; IV, 1, 4. 7; 2, 4; M. IX, 1, 6. 7. 8; Sim. VI, 1, 2; VIII, 8, 3. 5; 9, 4; 10, 2; 11, 3.
 διηνχία Vis. II, 2, 4; III, 7, 1; 10, 9; 11, 2; M. IX, 1. 6. 7. 9—12; X, 1, 1; 2, 2. 4.
 δίηνχος Vis. III, 4, 3; IV, 2, 6; M. V, 2, 1; IX, 5; X, 2, 2; XI, 1. 2. 4. 13; XII, 4, 2; Sim. I, 3; VIII, 7, 1. 2; IX, 18, 3; 21, 1—3.
 δουλεύω Vis. III, 8, 8; IV, 2, 5; M. VIII, 6. 8 etc.
 δοῦλος τοῦ θεοῦ Vis. I, 2, 4; IV, 1, 3; M. III, 4; IV, 1, 2. 8; 3, 4; V, 2, 1. 2 etc. etc.
 δύναμις (virgo vel virtus) Sim. IX, 15, 2.
 ἐγκράτεια Vis. II, 3, 2; III, 8, 4. 7; M. VI, 1, 1; VIII, 1 (διπλή); Sim. IX, 15, 2.
 ἔδεσμα M. V, 2, 2; Sim. V, 2, 9—11; 3, 7; 5, 3. ἐδέσματα πολλά Vis. III, 9, 3; M. VI, 2, 5; VIII, 3; XII, 2, 1.
 ἐθελοδιδάσκαλος Sim. IX, 22, 2.
 ἐθνικαὶ φίλια M. X, 1, 4.
 τὰ ἔθνη Vis. I, 4, 2; II, 2, 5; M. IV, 1, 9; XI, 4; Sim. I, 10; IV, 4; VIII, 9, 1. 3; IX, 17, 4; 28, 8.
 δώδεκα ἔθνη Sim. IX, 17, 2.
 εἰδωλολατρεῶ M. XI, 4; Sim. IX, 21, 3.
 εἰδωλολάτρης M. XI, 4.
 εἰρηνεύω Vis. III, 6, 3; 9, 2. 10; 12, 3; M. II, 2; Sim. VIII, 7, 2.
 ἔκβολος Vis. III, 5, 5.
 ἐκκλησία Vis. II, 2, 6; 4, 1. 3; III, 3, 3; 9, 7; IV, 2, 2; Sim. VIII, 6, 4; IX, 1, 1. 2; 13, 1. ἐκ. τοῦ θεοῦ Sim. IX, 18, 2. 3. 4. ἡ ἁγία ἐκ. Vis. I, 1, 6; 3, 4; IV, 1, 3.
 οἱ ἐκλεκτοὶ (τοῦ θεοῦ) Vis. I, 3, 4; II, 1, 3; 2, 5; 4, 2; III, 5, 1; 8, 3; 9, 10; IV, 2, 5; 3, 5.
 Ἑλδὰδ Vis. II, 3, 4.
 ἐλπίς Vis. I, 1, 9; III, 11, 3; M. V, 1, 7; Sim. VIII, 6, 5; 7, 2; 10, 2 (μετανοίας); IX, 14, 3; 26, 2 (ζωῆς).
 ἐμπεφυρμένοι (πραγματείας) M. X, 1,

- 4; Sim. VIII, 8, 1; IX, 20, 1. 2.
 ξμπ. τῷ αἰῶνι τούτῳ M. XII, 1, 2.
 ἐνδυναμόω Vis. III, 12, 3; M. V, 2, 8; XII, 5, 1; 6, 4; Sim. V, 4, 4 (5, 2); VI, 1, 2; VII, 4; IX, 1, 2; 13, 7.
 ἔντευξις M. V, 1, 6; X, 3, 2. 3; XI, 9, 14; Sim. II, 5—7.
 ἐντολή Vis. III, 5, 3; V, 5, 6; M. I, 2 etc.
 ἐξομολογέομαι M. X, 3, 2. ἐξ. τὰς ἁμαρτίας Vis. I, 1, 3; III, 1, 5; Sim. IX, 23, 4.
 ἐπισκέπτομαι Vis. III, 9, 2; M. VIII, 10; Sim. I, 8; VIII, 3, 3.
 ἐπισκοπέω Vis. III, 5, 1.
 ἐπίσκοπος Vis. III, 5, 1; Sim. IX, 27, 2.
 ἐπιστήμη Vis. III, 8, 5. 7.
 Ἐρμῆς Vis. I, 1, 4; 2, 2—4; 4, 3; II, 2, 2; 3, 1; III, 1, 6. 9; 8, 11; IV, 1, 4. 7.
 εὐθηνέω M. V, 2, 3; Sim. IX, 1, 8.
 εὐθηνία M. II, 3; V, 1, 2.
 εὐοδόομαι Sim. VI, 3, 5. 6.
 εὐσταθέω M. V, 2, 2; Sim. VI, 2, 7; VII, 3.
 εὐπνέω Vis. I, 3, 2.
 θάνατος Vis. I, 1, 8; II, 3, 1; M. IV, 1, 2; XII, 1, 3 etc.
 θανατώ M. XII, 1, 3; 2, 2; Sim. IX, 20, 4.
 θανατώδης M. XII, 2, 3 (ἐπιθυμία); Sim. IX, 1, 9.
 τὰ θανατώσια (τοῦ Θεοῦ) Vis. IV, 1, 3.
 θεά Vis. I, 1, 7.
 Θεορί Vis. IV, 2, 4.
 θεμέλιος (τοῦ πύργου) Sim. IX, 4, 2; 5, 4; 14, 6; 15, 4; 21, 2.
 θεμελιώ Vis. I, 3, 2. 4; III, 3, 5; 4, 3; 13, 4; IV, 1, 4.
 θεότης M. X, 1, 4—6; XI, 5. 10. 14.
 θερεία Sim. IV, 2.
 θέρος Sim. IV, 3, 5.
 θηρίον Vis. III, 2, 1; IV, 1, 6. 8. 10; 2, 1. 3—5; 3, 1. 7.
 θλίβω M. 2, 5; VIII, 10; X, 2, 5; Sim. I, 8; VI, 3, 8; VII, 1—7; VIII, 3, 7; 10, 4.
 θλίψις Vis. II, 3, 1. 4; III, 2, 1; 6, 5; IV, 1, 1; 2, 4; Sim. VI, 3, 6; VII, 4. 5. 6. 7; IX, 21, 3. θλ. ἡ ἐρχομένη ἡ μεγάλη Vis. II, 2, 7; IV, 2, 5; 3, 6.
 θνσία Sim. V, 3, 8.
 θνσιασθήριον M. X, 3, 2. 3; Sim. VIII, 2, 5.
 ἰάομαι τὰ ἁμαρτήματα Vis. I, 1, 9; 3, 1; Sim. IX, 23, 5; 28, 5.
 ἰαίσις (τῶν ἁμαρτημάτων) M. IV, 1, 11; XII, 6, 2; Sim. V, 7, 3. 4; VII, 4; VIII, 11, 3.
 ἰλαρότης M. V, 1, 2; X, 3, 1. 4; Sim. IX, 15, 2.
 ἰσχυροποιέω Vis. I, 3, 2; III, 13, 2; IV, 1, 3; V, 5; M. XII, 6, 1; Sim. VI, 3, 6.
 ἰτέα Sim. VIII, 1, 1. 2; 2, 7.
 καθαρίζω Vis. II, 3, 1; III, 2, 2; 8, 11; 9, 8; IV, 3, 4; M. IX, 4, 7; X, 3, 4; XII, 6, 5; Sim. V, 6, 2. 3.
 καθέδρα Vis. I, 2, 2; 4, 1. 3; III, 10, 3; 11, 4; M. XI, 1 etc.
 καλέομαι M. IV, 3, 4; Sim. IX, 14, 5; 17, 4.
 καμπανός Vis. IV, 1, 2.
 καρδιά καθαρά Vis. III, 9, 8; V, 7; M. II, 7; XII, 5; Sim. VI, 3, 6; VII, 6; VIII, 3, 8; 6, 2.
 καρδιογνώστης M. IV, 3, 4.
 καρπίσινος Vis. III, 1, 4.
 κατακρυένω M. V, 1, 1; VII, 2; IX, 10; XII, 2, 3. 5; 4, 2. 3. 7; 6, 2. 4; Sim. IX, 2, 7.
 καταλαλιά M. II, 2, 3; VIII, 3; Sim. IX, 15, 3; 23, 2. 3.

- κατάλαος Sim. VI, 5, 5; VIII, 7, 2; IX, 26, 7.
- κενοδοξία M. VIII, 5; Sim. VIII, 9, 3.
- κερβικάριον λινού Vis. III, 1, 4.
- κήρυγμα Sim. VIII, 3, 2; IX, 15, 4; 16, 5.
- κηρύσσω Sim. VIII, 3, 2; IX, 16, 4. 5; 17, 1; 25, 2.
- κλέμμα M. VIII, 5.
- Κλήμης Vis. II, 4, 3.
- κλήσις M. IV, 3, 6 (ἡ μεγάλη καὶ σεμνή); Sim. VIII, 11, 1.
- κλίνη Vis. V, 1.
- κοιμάομαι Vis. II, 4, 1; III, 5, 1; M. IV, 4, 1; Sim. IX, 11, 3 (ὡς ἀδελφός). 6; 16, 3. 5. 7.
- κολλάομαι Vis. III, 2, 6; 6, 2; M. X, 1, 6; 2, 3; XI, 4. 13; Sim. VI, 5, 3; VIII, 8, 1; 9, 1; IX, 20, 2; 26, 3.
- κόπος Vis. III, 3, 2; M. II, 2; Sim. V, 6, 2; IX, 24, 2. 3.
- κόσμος Vis. I, 3, 4; II, 4, 1; III, 13, 3; IV, 2, 2. 3. 4; M. XII, 4, 2; Sim. V, 5, 2; VIII, 3, 2; IX, 2, 1; 14, 5; 17, 1. 2; 25, 2.
- Κοῦμαι Vis. I, 1, 3; II, 1, 1.
- κραπάλη M. VI, 2, 5.
- κρίσις ἡ ἐπερχομένη Vis. III, 9, 5.
- κριτὴς δίκαιος Sim. VI, 3, 6.
- κτιζω Vis. I, 1, 6; 3, 4; II, 4, 1; III, 4, 1; M. XII, 4, 2; Sim. IV, 4; V, 5, 3; 6, 2. 5; VIII, 2, 9. ὁ τὰ πάντα κτίσας M. I, 1; Sim. V, 5, 2; VII, 4.
- κτίσις Vis. I, 1, 3; 3, 4; III, 4, 1; M. VII, 5; XII, 4, 2; Sim. V, 6, 5; IX, 1, 8; 12, 2; 14, 5; 23, 4; 25, 1.
- κτίσμα Vis. III, 9, 2; M. VIII, 1; XII, 4, 3.
- κυρία Vis. I, 1, 5; 2, 2. 3; 3, 3; 4, 1; II, 1, 3 etc.
- κύριος Vis. I, 1, 3. 5. 8; 2, 2; 3, 1. 2 etc. κύριε (de pastore) M. II, 3, 4; III, 4. 6. 7 etc.
- κυριότης Sim. V, 6, 1.
- λαός Vis. II, 3, 4; IV, 2, 3; Sim. V, 5, 2. 3; 6, 2. 3. 4; VIII, 1, 2. 5; 3, 2. 3.
- λειτουργέω (τῷ θεῷ) M. V, 1, 2. 3; Sim. VII, 6; IX, 27, 3.
- λειτουργία Sim. V, 3, 3. 8.
- λέντιον Vis. III, 1, 4.
- λνπέω Vis. I, 2, 1. 2; III, 1, 9; 13, 2; M. X, 2, 3; 3, 3. λ. τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον M. X, 2, 2. 4; 3, 2.
- λύπη Vis. III, 11, 3; 13, 2; IV, 3, 4; V, 4; M. III, 4; X, 1, 2; 2, 1—6; 3, 1. 3. 4; Sim. IX, 15, 3.
- μάγος M. XI, 2.
- μακροθυμία M. V, 1, 3. 6; V, 2, 3. 8; Sim. VIII, 7, 6; IX, 15, 2.
- μακροθύμος Vis. I, 2, 3; M. V, 1, 1. 2; VIII, 10; Sim. VIII, 11, 1.
- μαντεύομαι M. XI, 4.
- Μάξιμος Vis. II, 3, 4.
- μάστιξ Vis. III, 2, 1; IV, 2, 6; Sim. VI, 2, 5.
- ματαίωμα M. IX, 4; Sim. V, 3, 6.
- τὰ μεγαλεῖα (τοῦ κυρίου) Vis. IV, 1, 8; 2, 5; Sim. IX, 18, 2.
- μέριμνα Vis. III, 11, 3; IV, 2, 4. 5.
- μετανοέω Vis. I, 1, 9; 3, 2; II, 2, 4; III, 3, 2 etc. etc.
- μετάνοια Vis. II, 2, 5; III, 7, 5 etc. cf. ἄγγελος.
- μαίνω M. III, 2; IV, 1, 9; V, 1, 3. 6; Sim. V, 6, 5. 6; 7, 2. 3. 4; IX, 17, 5; 29, 2.
- μικρολογία M. V, 2, 2.
- μῖσος Sim. IX, 15, 3.
- Μιχαήλ Sim. VIII, 3, 3.
- μνησικακέω Vis. II, 3, 1; M. IX, 3; Sim. IX, 23, 4.
- μνησικακία Vis. II, 3, 1; M. VIII, 3.
- μοιχάομαι M. IV, 1, 6. 9.

μοιχεία M. IV, 1, 4. 5. 9; VIII, 3.

μονάζω Sim. IX, 26, 3.

μονόλιθος Sim. IX, 9, 7; 13, 5.

Μωδάτ Vis. II, 3, 4.

νεκρός M. XII, 6, 2; Sim. IX, 16, 3.

4. 6; 21, 2 (ἔργα νεκρά).

νέος Vis. III, 5, 4 (ἐν τῇ πίστει);

10, 4. 5; 12, 1; 13, 1. 4.

νήπιος M. II, 1; Sim. IX, 29, 1.

νηπιότης Sim. IX, 24, 3; 29, 1. 2.

νηστεία Sim. V, 1, 2—5; 2, 1; 3, 5.

6. 8.

νηστεύω Vis. II, 2, 1; III, 1, 2; 10,

6. 7; Sim. V, 1, 1—4; 3, 7.

νόμος Sim. I, 3—6 (τοῦ κυρίου τῆς

πόλεως ταύτης); V, 6, 3; VIII, 3,

2—7 (τοῦ θεοῦ).

ἐπὶ ξένης (κατοικοῦσιν οἱ δοῦλοι τοῦ
θεοῦ) Sim. I, 1. 6.

οἰκοδεσπότης Sim. V, 2, 9.

ὕμνυμι Vis. II, 2, 5. 8.

ὁμολογέω Sim. IX, 28, 4. 7.

ὁμολόγησις Sim. IX, 28, 7.

ὁμόνοια M. VIII, 9; Sim. IX, 15, 2.

τὸ ὄνομα (absol.) Vis. III, 1, 9; 2, 1;

Sim. VIII, 10, 3; IX, 13, 2. 3; 19,

2; 28, 3. 5. τὸ παντόκρατορ (μέγα)

καὶ ἔνδοξον ὄνομα (i. e. filius Dei)

Vis. III, 3, 5; IV, 2, 4. τὸ ὄν. τοῦ

θεοῦ vel τοῦ κυρίου Vis. II, 1, 2;

III, 4, 3; 5, 2; 7, 3; IV, 1, 3; Sim.

VIII, 6, 2. 4; IX, 12, 8; 14, 3;

18, 5; 28, 6. τὸ ὄν. τοῦ υἱοῦ τοῦ

θεοῦ Sim. IX, 12, 4. 5; 13, 3. 7;

14, 5. 6; 16, 3. 5. 7; 17, 4; 28, 2.

τὸ ὄν. τῶν παρθένων καὶ γυναικῶν

δώδεκα Sim. IX, 13, 5; 15, 1—3.

δὲσυχολία M. V, 1, 3. 6. 7; 2, 1. 4. 8;

VI, 2, 5; X, 1, 1. 2; 2, 3. 4; Sim.

IX, 15, 3.

δρκίζω Sim. IX, 10, 5.

δρφανός Vis. II, 4, 3; M. VIII, 10;
Sim. I, 8; V, 3, 7; IX, 26, 2.

πανοῦργος Vis. III, 3, 1; M. III, 3;
Sim. V, 5, 1.

πάνσεμνος Vis. I, 2, 4.

παντοκράτωρ Vis. III, 3, 5; Sim. V,
7, 4.

παρακαταθήκη M. III, 2.

παράταξις Sim. I, 1. 8. IX, 6, 1.

παρενθυμέομαι Vis. II, 3, 1; M. V,
2, 8; XII, 3, 6; Sim. V, 2, 7.

παροθένος Vis. IV, 2, 1 (ἐκκλησία);

Sim. IX, 1, 2; 2, 3. 5; 10, 3. 6. 7;

11, 1. 7. 8; 13, 2—8; 15, 1. 2. 5.

πάροδος μετὰ τῶν ἀγγέλων Vis. II,
2, 7; Sim. IX, 25, 2.

παρουσία (θεοῦ) Sim. V, 5, 3.

πάσχω Vis. III, 1, 9; 2, 1; 5, 2; Sim.

VI, 3, 4. 6; 5, 4. 6; VIII, 3, 6. 7;

IX, 28, 2—6.

πατήρ (Deus) Vis. III, 9, 10; Sim.
V, 6, 3. 4; IX, 12, 2.

πειράζω Sim. VII, 1; VIII, 2, 7.

πειρασμός M. IX, 7.

πένης Sim. II, 5—8.

πέρατα τῆς γῆς Sim. VIII, 3, 2.

πέτρα Sim. IX, 2, 1. 2; 12, 1. 2.

πιστεῖν Vis. III, 6, 1. 4; 7, 1; 8, 4;

IV, 2, 4. 6 etc. etc.

πίστις Vis. I, 3, 4; III, 5, 4. 5; 6, 5;

8, 3. 4. 7; 12, 3; IV, 1, 8; 2, 4;

M. V, 2, 1. 3; VI, 1, 1; 2, 1; VIII,

9. 10; IX, 6. 7. 9—12; XI, 4. 9;

XII, 3, 1; 4, 5; 5, 4; Sim. VI, 1,

2; 2, 6; VIII, 9, 1; IX, 15, 2; 17,

4; 18, 4 etc.

πιστός Vis. III, 5, 4; M. III, 5; IV,

1, 4; VI, 2, 7; IX, 9; XI, 1; Sim.

VIII, 7, 4; 9, 1.

πλούσιος Sim. II, 4—8.

πλουτός Vis. I, 1, 8; III, 6, 5. 6; 9,

6; M. VIII, 3; X, 1, 4; XII, 2, 1;

Sim. I, 8; II, 7. 8 etc.

- πνεῦμα* Vis. I, 1, 3; 2, 4; II, 1, 1; M. III, 1, 2, 4; V, 2, 6, 7; IX, 11; X, 1, 2; 2, 6; 3, 3; XI, 3 etc. Sim. V, 7, 1, 4; VIII, 6, 1; IX, 1, 2; 13, 2, 5, 7; 15, 6; 16, 1; 17, 4; 18, 3; 24, 2. *πν.* sc. *τῶν ἀνθρώπων* Vis. III, 8, 9; 11, 2; 13, 2; Sim. VIII, 6, 3; IX, 14, 3. *π. θεῖον* vel *θεότητος* M. XI, 2, 5, 7—10, 12, 14, 17, 21. *πν. ἐπίγειον* M. XI, 6, 11, 12, 14, 17, 19. *τὸ πν. τὸ ἄγιον* M. V, 1, 2—4; 2, 5; X, 2, 1, 2, 4; 3, 2; XI, 8, 9; Sim. V, 5, 2; 6, 5—7; 7, 2; IX, 1, 1; 24, 2; 25, 2.
- πνευματοφόρος* M. XI, 16.
- ποιμὴν* inser. Vis. V, 3, 7; Sim. II, 1; V, 1, 1 etc. etc.
- πόλις* Vis. II, 4, 3; IV, 1, 8. Sim. I, 1, 2; IX, 12, 5.
- πολυνεσπλαγχνία* Sim. VIII, 6, 1.
- πολυπλοκία τοῦ διαβόλου* M. IV, 3, 4.
- πολυνεσπλαγχνία* Vis. I, 3, 2 (cf. ad-not. ad h. 1.); II, 2, 8; IV, 2, 3; M. IX, 2.
- πολυτέλεια* Sim. I, 10, 11. *π. ἐδεσμάτων πολλῶν* vel *πλούτον* M. VI, 2, 5; VIII, 3; XII, 2, 1.
- πονηρία* Vis. I, 1, 8; 3, 2; II, 2, 2; 3, 2; III, 5, 4; 6, 1, 3; 7, 2; 8, 11; 9, 1 etc.
- πορνεία* M. IV, 1, 1, 5; VIII, 3.
- οἱ πρεσβύτεροι* Vis. II, 4, 2, 3; III, 1, 8.
- πρόβατον* Sim. VI, 1, 5 etc.
- προδότης* Vis. II, 2, 2; Sim. VIII, 6, 4; IX, 19, 1, 3.
- οἱ προηγούμενοι τῆς ἐκκλησίας* Vis. II, 2, 6; III, 9, 7.
- προφήτης* M. XI, 7, 12, 15, 16; Sim. IX, 15, 4.
- τὰ πρωτεία* Sim. VIII, 7, 4, 6.
- πρωτοκαθεδρία* M. XI, 12.
- πρωτοκαθεδρίτης* Vis. III, 9, 7.
- πτελέα* Sim. II, 1—4, 8.
- πύλη* Sim. IX, 2, 2, 3; 3, 2, 4; 4, 1, 2, 5, 6, 7; 12, 1—6.
- πύργος* Vis. III, 2, 4—9; 3, 1, 2, 3, 5 etc. Sim. VIII, 2, 1—3; 6, 6; 7, 3 etc. IX, 3, 1—4 etc.
- ράβδον* Sim. IX, 2, 9.
- ράβδος* Vis. III, 2, 4; V, 1; Sim. VI, 2, 5; IX, 6, 3.
- Ῥόδη* Vis. I, 1, 1.
- Ῥώμη* Vis. I, 1, 1.
- σάρεξ* Vis. III, 9, 3; 10, 4, 7; 12, 1; M. III, 1; IV, 1, 9; X, 2, 6; Sim. V, 6, 5—7; 7, 1—4.
- σεμνότης* Vis. III, 5, 1; 8, 5, 7; 9, 1; M. II, 4; IV, 1, 3; 4, 3; V, 2, 8; VI, 2, 3.
- Σίβυλλα* Vis. II, 4, 1.
- σκανδαλίζω* Vis. IV, 1, 3; M. VIII, 10.
- σκληροκαρδία* Vis. III, 7, 6.
- στατίων* Sim. V, 1, 1, 2.
- στεινός* Vis. III, 2, 1.
- στέφανος* Sim. VIII, 2, 1.
- στεφανός* M. XII, 2, 5; Sim. VIII, 2, 1; 3, 6; 4, 6.
- στοιχεῖα (τέσσαρα)* Vis. III, 13, 3.
- σύμβουλος* Sim. V, 2, 6; 4, 1; 5, 3; 6, 4, 7; IX, 12, 2.
- συννέλιον* Vis. III, 1, 4, 7; 2, 4; 10, 1, 5; 13, 3; M. XI, 1.
- συναγωγή ἀνδρῶν δικαίων* M. XI, 9, 13, 14.
- σύνσεις* Vis. I, 3, 4; M. IV, 2, 2; X, 1, 6; Sim. V, 4, 3; IX, 2, 6; 15, 2; 22, 2.
- συντέλεια* Vis. III, 8, 9; Sim. IX, 12, 3.
- σφραγίς* Sim. VIII, 2, 2, 4; 6, 3; IX, 16, 3, 4, 5, 7; 17, 4.
- σχίσμα* Sim. VIII, 9, 4; IX, 8, 3.
- σχισμή* Vis. III, 2, 8; 6, 3; Sim. VIII, 1, 9, 10, 14 etc. IX, 1, 7; 6, 4; 8, 3; 23, 1 etc.

- σώζω* Vis. I, 2, 1; II, 3, 2; III, 3, 5 etc. etc.
σῶμα Vis. III, 9, 3; 11, 4. ἐν σ. Sim. IX, 13, 5. 7; 17, 5; 18, 3. 4.
σωτηρία Vis. II, 2, 5; III, 6, 1; M. X, 2, 4; XII, 3, 6.
τὰ τείχη Sim. VIII, 2, 5; 6, 6 (τὰ πρῶτα); 7, 3; 8, 3.
τέκνα (τοῦ Ἑρμᾶ) Vis. I, 3, 2; II, 2, 3; 3, 1; M. XII, 3, 6; Sim. V, 3, 9; VII, 6.
τετράγωνον Vis. III, 2, 5.
τετράγωνος Vis. III, 2, 4; 5, 1; 6, 6; Sim. IX, 2, 1; 3, 3; 6, 7. 8.
Τίβερις Vis. I, 1, 2.
τοίβος M. VI, 1, 3; Sim. V, 6, 3 (τῆς ζῶης).
τρομφερός M. V, 1, 3; 2, 6; VI, 2, 3; Sim. IX, 2, 5.
τροφή M. VI, 2, 5; VIII, 3; XI, 12; XII, 2, 1; Sim. VI, 2, 1. 2. 4; 4, 4; 5, 1. 3—7.
ὑδωρ Vis. I, 1, 3; 3, 4; III, 2, 4. 9; 3, 5; 7, 3; M. IV, 3, 1; Sim. II, 8; V, 3, 7; VIII, 2, 7. 8. 9; IX, 10, 3; 16, 2. 4. 6.
νίος (τοῦ Θεοῦ) Vis. II, 2, 8; Sim. V, 5, 2. 3. 5; 6, 1. 2. 7; VIII, 3, 2; 11, 1; IX, 1, 1; 12, 1. 2. 4. 5. 6. 8; 13, 2. 3. 5. 7; 14, 5; 15, 2. 4; 16, 3. 5. 7; 17, 1. 4; 18, 4; 24, 4; 28, 2. 3. *νί. τοῦ οἰκοδεσπότην* Sim. V, 2, 6—8. 11; 4, 1; 5, 2; 6, 4.
ὑπόκρισις Vis. III, 6, 1; M. II, 5; VIII, 3; Sim. VIII, 6, 2; IX, 27, 2.
ὑποκριτής Sim. VIII, 6, 5; IX, 18, 3; 19, 2.
ὑστερέω Vis. III, 9, 2. 4. 6; M. II, 4; VIII, 10; Sim. V, 3, 7; IX, 27, 2.
ὕψηλοφροσύνη M. VIII, 3; Sim. IX, 22, 3.
φιλοξενία M. VIII, 10.
φιλόξενος M. VIII, 10; Sim. IX, 27, 2.
φίλος M. V, 2, 2; Sim. V, 2, 6. 11; 4, 1 etc.
φιλότεκνος Vis. I, 3, 1.
φόβος Vis. V, 4; M. VI, 1, 1; VII, 2; XI, 14. *φόβος Θεοῦ vel κυρίου* M. VII, 1. 4; VIII, 9; X, 1, 6; XII, 2, 4; 3, 1. *φόβος διαβόλου* M. XII, 4, 7: cf. M. VII.
φνλακή Vis. III, 2, 1.
φνλαὶ δωδέκα Sim. IX, 17, 1. 2.
χαλιναγωγέω M. XII, 1, 1.
χαράκωσις Sim. V, 2, 3.
χάραξ Sim. V, 4, 1.
χειμών Sim. III, 2. 3; IV, 2. 3.
χερσώ M. X, 1, 4. 5; Sim. IX, 26, 3.
χήρα Vis. II, 4, 3; M. VIII, 10; Sim. I, 8; V, 3, 7; IX, 26, 2; 27, 2.
χονδρῶζω Vis. III, 1, 2.
χρῶσθης M. VIII, 10.
ψευδομαρτυρία M. VIII, 5.
ψευδοπροφήτης M. XI, 1. 2. 4. 7.
ψεῦδος M. III, 1. 3. 5. (τὸ πρότερον); VIII, 5; Sim. IX, 15, 3.
ψεῦσμα M. III, 5; VIII, 3.
ψυχαγωγέω Vis. III, 6, 6.
ψυχή Vis. I, 1, 9; M. IV, 2, 2; VIII, 10; IX, 2; XI, 2; Sim. I, 8; VI, 1, 1; 2, 1; IX, 18, 5; 26, 3; 28, 2.
πωριᾶζω Vis. III, 2, 8; 6, 2; Sim. IX, 6, 4; 8, 2; 26, 3.

CORRIGENDA ET ADDENDA.

In p. 3 loc. bibl. l. 2 pro „6 Matth.“ lege: 7 Matth.

In p. 40 l. 10 pro $\epsilon\iota\varsigma$ lege $\epsilon\tilde{\iota}\varsigma$.

In p. 208, not. ad II Clem. 19, 1: Zahn in *Zeitschrift für Protestantismus und Kirche* LXXII, 205 sq. probare conatus est, sectionem biblicam ante homiliam praelectam esse Act. 10.

H. LAUPP'SCHE BUCHHANDLUNG IN TÜBINGEN.

Zur Geschichte des Wucherstreites.

Von

F. X. Funk.

Aus den „Festgaben für Albert Schaffte“.

Leg. 8. 1901. M. —.75.

Das

Achte Buch der apostolischen Konstitutionen und die verwandten Schriften auf ihr Verhältnis neu untersucht

von

F. X. Funk.

8. M. 1.20.

Die Echtheit der Ignatianischen Briefe aufs Neue vertheidigt

von

F. X. Funk.

Mit einer literarischen Beilage: Die alte lateinische Uebersetzung
der Usher'schen Sammlung der Ignatiusbriefe und des Polykarpbriefes.

8. M. 5.—.

DOCTRINA DUODECIM APOSTOLORUM

CANONES APOSTOLORUM ECCLESIASTICI

AC

**RELIQUAE DOCTRINAE DE DUABUS VIIS
EXPOSITIONES VETERES**

EDIDIT

ADNOTATIONIBUS ET PROLEGOMENIS ILLUSTRAVIT,

VERSIONEM LATINAM ADDIDIT

F. X. FUNK.

8. M. 3.60.

0.774

47556

281.2
Ap46 f.2
v.1

Funk, F.X.

281.2
Ap46 f.2
v.1

47886.

